

ȘCOALA ARDELEANĂ

II

ACADEMIA ROMÂNĂ

FUNDAȚIA NAȚIONALĂ PENTRU ȘTIINȚĂ ȘI ARTĂ

Colecția
OPERE FUNDAMENTALE

Coordonatorul colecției:
acad. EUGEN SIMION

LUCRAREA APARE CU SPRIJINUL
CONSILIULUI GENERAL AL MUNICIPIULUI BUCUREȘTI

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Școala Ardeleană / antologie de texte alcăt. și coord. de
Eugen Pavel ; pref. de Eugen Simion. - București : Editura
Fundației Naționale pentru Știință și Artă, 2018

4 vol.

ISBN 978-606-555-232-6

Vol. 2. - 2018. - ISBN 978-606-555-234-0

I. Pavel, Eugen (antolog.) (coord.)

II. Simion, Eugen (pref.)

821.135.1.09

ȘCOALA ARDELEANĂ

II

Antologie de texte alcătuită și coordonată de
EUGEN PAVEL

SCRIERI LINGVISTICE •
SCRIERI LITERARE

Academia Română
Fundația Națională pentru Știință și Artă
Muzeul Național al Literaturii Române
București • 2018

Coperta: PODALV

Tehnoredactor:
VASILE CIUCĂ
Tehnoredactare computerizată:
BOGDAN HARHĂȚĂ
Culegere computerizată:
EVA MLADIN
EMANUEL MODOC

Lucrare elaborată în cadrul
INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ ȘI
ISTORIE LITERARĂ „SEXTIL PUȘCARIU”
Cluj-Napoca

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin
Fundației Naționale pentru Știință și Artă

ISBN 978-606-555-232-6
ISBN 978-606-555-234-0

B. SCRIVERI LINGVISTICHE

Samuil Micu, Gheorghe Șincai

**ELEMENTA LINGUAE
DACO-ROMANAE SIVE VALACHICAE,**
composita ab Samuele Klein de Szad,
ord. S. Basilii M. in Collegio Graeci ritus
Catholicorum Vindobonensi ad S. Barbaram
ephemerio, locupletata vero, et in hunc ordinem
redacta a Georgio Gabriele Sinkai, eiusdem
ordinis AA. LL. Phil. et SS. Th. D.
Vindobonae, typ. Josephi nob. de Kurzböck,
MDCCLXXX*

Georgius Gabriel Sinkai
Candido lectori
S. P. D.

Septimum supra decimum saeculum est, a quo Traianus devicto Decebalo in orbatam incolis Daciam coloniam duxit¹. Ab illo tempore quot, quantisque vicissitudinibus fuerint expositi Romanorum in ea posteri, qui vel mediocriter in historiis versati sunt, facile coniicient. Primum enim sub Gallieni imperio a Gotthis, dein a Gepidis, a Bulgaris postea, aliisve septentrionalibus barbaris sub iugum redactos fuisse, praeter Jornandem² sexcenti alii, illo partim antiquiores, partim posteriores, historici testantur: quorum nonnulla magis praecipua testimonia ante aliquot annos

* Transcribere, traducere și note: Vasilica Eugenia Cristea.

¹ Videatur Dion, in *Traianum*; Flav. Vopiscus, in *Aurelium*; Sexti Rufi *Brev. Rer. Rom.*; Orosius, Eutropius etc.

² *De rebus Geticis*.

collegit eruditissimus Samuel Klein in ms. suo opere de orig. Daco-Romanorum^[1]; plura ego in adversaria mea toto illo quinquennio, quo Romae in celeberrimo urbano Collegio de Prop. Fide moratus^[2], retuli.

Huiuscemodi servitute plurimum corruptam^[3] fuisse Latinam maiorum nostrorum linguam, ecquis inficias ire audeat? Corruptam tamen prout nunc est falso quis adsereret. Constat enim e scriptoribus rerum Daco-Romanarum et praesertim e *Chronico* ms. Constantis Miron, logothetae principatus Moldaviae³, quod non adeo pridem legendum nobis concessit eruditissimus aequae ac doctissimus D. Franciscus Josephus Sulzer^[4], atque etiam e *Descriptione Moldaviae* serenissimi D. Demetrii Cantemir, eiusdem provinciae quondam authentici et principis, tum demum in barbarismum in quo nunc sumus, degenerasse maiores nostros, cum litteralem Slavinorum, vel (si mavis) Illyricanorum linguam in celebrandis Sacris circa tempus Concilii Florentini sat malis avibus adhibere coeperunt. Quod ideo factum fuisse tradit serenissimus author, ut obsecundarent voluntati archipraesulis civitatis Ochridae in Bulgaria, qui instigatus a Marco (ut creditur) Ephesio^[5] intendebat hic modo praeccludere nostris omnem adytum ad S. Unionem cum Ecclesia Romana.

Verebantur nempe hi duo schismatici^[6], ne, si Daco-Romani, ut antea⁴, dein quoque materna sua lingua Divina

³ In *Alexandrum I*, cap. 18, § 5.

⁴ Daco-Romanos iam inde ab initio susceptae Fidei Christianae, hoc est a saeculo II quo exeunte eos Christianos fuisse, Tertullianus in *Lib. advers. Iudaeos* abunde testator, usque ad saeculum XV materna sua lingua peregrisse Divina, ostentam in historia quam de rebus a maioribus nostris adornare constitui; hic solummodo moneo, clarissimum virum patrem Le Quien in *Oriente suo Christiano* miraturum haud fuisse, quod plurium episcoporum Daciae nomina et varias subscriptiones Latinas offenderit, si notum ei fuisset, hos origine aequae ac lingua Romanos fuisse.

peragerent, Italo-Romani hanc ob summam cum sua adfinitatem absque multo labore addicerent, libellosve, quibus noster populus facilius adduci posset, ut unionem amplectatur, in lucem emitterent. Idcirco praefatus Bulgaricus Archi-Praesul nullum non movit lapidem, ut Daco-Romanos in suam sententiam attrahat.

Nec spes eum fefellit sua. Re enim vera Alexander I^[7] Moldaviae authentens et principes eidem morem gessit et linguam Slavico-Illyricam in Sacris per totum suum principatum adhiberi iussit. Huius exemplum secuti fuere postea etiam alii Daco-Romanorum dynastae, etsi cum duplici totius nationis damno, nimirum cum longaeva eiusdem ab Ecclesia Latina scissione et cum summo linguae propriae detrimento: quorum primo ut Deus ter optimus medelam aliquando adferre dignetur, ex animo precor; alteri ex parte adlatum iam est remedium, linguam enim Slavicam, retentis characteribus, paulo post, saeculo videlicet elapso, maiores nostri iterum expunxerunt: ex parte adferre conabimur, dum Scholae Valachicae ad normam Germanicarum Austriacarum e feliciter regnantium Augustissimorum^[8] clementia instituentur.

Quod ideo commemorandum hic duxi, ne quis existimet, nos in toto hoc opere aliud prae oculis habuisse nihil, nisi ut maternam nostram linguam perficiamus. Non enim eam perficere studuimus, sed docere, non quidem alium in finem, nisi ut nostrum publicae utilitati prospiciendi studium et amorem contestemur, atque obsecundemus votis Daco-Romanorum alumnorum Collegii Graeci ad S. Barbaram, qui, ut sunt amantissimi eruditionis, non solum pridem a nobis postularunt, ut hoc opusculum luci edamus, sed etiam in multis nobis concurrerunt. Quibus eo libentius adsensum praebuimus nostrum, quod longe prius praeviderimus, multos cuiuscunque conditionis, statusve homines summum ex hoc nostro labore emolumentum relaturos.

Sive enim commercium cum Daco-Romanis quipiam exercuerit, sive iter per Valachiam Transalpinam, Moldaviam, Transylvaniam, Marmatiam, Hungariam Trans-Tybiscanam^[9], Silvaniam, Banatum, Kuzo-Valachiam, Bessarabiam, ipsam adeo Crimeam, fecerit, Daco-Romana lingua prae ceteris indigebit, quippe qua frequentiore in enumeratis provinciis audias nullam. Verum de his satis.

Illud mihi postremo a te, lector, etiam atque petendum est, ut memineris, hanc Grammaticam primam esse, quae in Daco-Romana lingua lucem aspexerit: ob eamque rem mirum tibi non sit, si aliqua aut omissa, aut errata, aut non suo loco modoque in ea dicta reppereris. Nostrum erit deinceps navare operam, ut quae huic editioni defuerint, addamus, errata emendemus et hanc ipsam Grammaticam una cum Dictionario Daco-Romano, quod (dummodo otium nobis et scribendi commodum non desit) componere fert animus, ad maiorem perfectionem deducamus, publicoque usui utiliorem reddamus.

Tu interea, candide lector, hunc qualemcunque nostrum laborem et fastigium aequi bonique consulito et valete.

Pars prima *DE ORTHOGRAPHIA*

Caput I DE LITTERIS DACO-ROMANIS, EARUMQUE PRONUNTIATIONE

§ 1. Veteres Daco-Romanorum litterae eadem sunt, quae et Latinorum, seu antiquorum Romanorum, a quibus originem ducunt suam. Videlicet:

Maiusculae

A, B, C, D, E, F, G, H, I, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T,
U, X, Y, Z, J, V.

Minusculae

a, b, c, d, e, f, g, h, i, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, x, y, z, j, v.

§ 2. Harum litterarum potestatem, seu potius pronuntiationem, a moderna Latina pronuntiatione in quibusdam vocibus non nihil diversam, sequentes paginae, quoad fieri poterit absque viva magistri voce, indicabunt. Itaque

A, *a* accentu acuto ' notatum, aut duplicatum sonat, sicut in lingua Latina. e.g. *cáp*, caput, *nás*, nasus, *cápraa*, capra. Lege: *cap*, *nas*, *capra*.

Absque ullo accentu positum pronuntiatur sicut littera Ruthenica ѡ a Daco-Romanis pronuntiari solet in ultima syllaba huius vocis лѡмнѡ, lumen.

Ab his regulis excipe *a* ante *mb*, *mp* et *n* simplex positum aut accentu circumflexo notatum. In his enim circumstantiis *a* non pronuntiatur, neque ut accentu acuto notatum, neque ut sine accentu positum, sed mollius, ac quasi per nasum, e.g. *trambitia*, tuba. *camp*, campus; *pane*, panis; *târg*, nundinae. De quarum vocum pronuntiatione, nec non de Littera ѡ in priori regula citata praestabit consulere vivam magistri vocem.

Hic tamen notes velim, priorem exceptionem in vocibus peregrinis, praesertim Graecis propriis, atque in voce *lânce*, lancea, locum non habere. Namque pronuntiantur more Latinorum: *lance*, *Antonie* etc.

B, *b* ut apud Latinos.

C, *c* pronuntiatur more Italorum, id est ante *e* et *i*, sicut *cs* apud Hungaros, aut *sch* apud Germanos in fine huius vocis *Mensch*, v.g. *cruce*, crux, *cine*, quis. Ante reliquas autem sive vocales, aut diphthongos, sive consonantes, aut in fine vocum positum sicut *k*, e.g. *cár*, currus, *corn*, cornu, *culme*, culmen, *fác*, facio.

Excipe *c* ante *h* aut *t* positum. In priori enim casu pronuntiatur ut *χ* Graecum, et in secundo ut *p* Latinum, e.g. *Christòs*, Christus, lege Χριστός; *lâcte*, lac, lege *lapte*.

Ç caudatum, quod et Gallorum proprium est, pronuntiatur, ut simplex *z* apud Italos, aut *tz* apud Germanos, Hungarosve. E.g. *fáçie*, facies; *gláçie*, glacies.

D, *d* sonat ut apud Latinos; verum tamen ante Vocale *i* pronuntiatur ut *z* apud Graecos atque Latinos. V.g. *Dieu dice*, Deus dicit, lege *Zieu zice*.

E, *e* sonat sicut apud Latinos.

Excipe si ante *mb*, *mp* et *n* simplex ponatur. Quia in hoc casu pronuntiatur sicut *a* ante has easdem consonantes, e.g. *fen*, foenum, *coperement*, coeperimentum.

Ante *n* simplex positum tamen pronuntiatur ut *i* si in sequenti syllaba sit aliud *e* aut *i*, v.g. *cuvente*, verba; *dente*, dens; *denti*, dentes. Lege *cuvinte*, *dinte*, *dinti*.

Quodsi vero construatur cum aliis consonantibus praeter dictas superius, reperiaturque in sequenti syllaba aliud *e* aut *a* pronuntiatur ac si foret *ea*, v.g. *legei*, lex; *merge*, pergit. Lege *mearge*, *leage*.

Denique positum ante *n* simplex, si superius notetur duobus punctis, aut sit syllaba nominis alicuius proprii sonat ut *e* Latinum. E.g. *vënen*, venenum, *Aussëntie*, Auxentius.

F, *f* pronuntiatur apud Latinos.

G, *g* more Italorum, ante *e* et *i*, v.g. *fuge*, fugit; *geme*, gemit; *legi*, leges.

Ante alias autem litteras, aut in fine vocis, ut apud Germanos et Hungaros, v.g. *fuga*, fuga; *fág*, fagus.

Excipe *g* ante *n* positum, quod non amplius *g* sed *m* pronuntiari debet, e.g. *pugn*, pugnus; *gnell*, agnellus. Lege *pumn*, *mnell*.

H, *h* in vocibus, quae a Latinis proveniunt, sonum penitus amittit: in peregrinis sonat ut apud Latinos: post *c* positum efficit, ut *c* pronuntietur veluti χ Graecum, vel *ch* Germanicum, v.g. *hom*, homo; *hora*, hora; *hoste*, hostis vel exercitus; *háina*, vestis. Lege *om*, *ora*, *oste*, *háina*.

I, i pronuntiatur ut apud Latinos; ast ante *mb, mp* et *n* ab initio vocis positum, sonat ut *a* ante has easdem consonantes: in fine vero vocis situm, nisi notetur accentu gravi, pronuntiatur ut *i* apud Latinos, e.g. *cine*, quis; *imperát*, imperator; *homeni*, homines; a dormì, *dormire*. Lege *homeni. a dormì*.

L, l. De hac littera notati debent sequentia:

I. Initio vocis vel ante vel post consonantem positum aut duplicatum pronuntiatur ut simplex *l* Latinum, e.g. *lârg*, largus, *flore*, flos, *selbâtec*, silvaticus, *vâlle*, vallis, *cauall*, caballus.

II. In medio inter duas vocales et in fine vocis cuiuslibet, si sit simplex, pronuntiatur ut *r* Latinum, e.g. *mol'a*, mola; *angel'*, angelus. Lege *mora*, *anger*.

Nota. Regulam hanc secundam dedimus, quo facilius voces a Latinis deducamus, et ut ostendamus, hanc esse generalem litterae *l* corruptionem: per hoc tamen licebit cuique loco *l*, quod semper debet notari spiritu aspro, etiam *r* scribere.

Exceptio. Voces, quae proveniunt a supinis verborum, nec non ipsamet supina et articulus definitus *le*, vel *'l*, vel *ul*, item *delá* pronuntiationem Latinam litterae *l* conservant, etiamsi haec inter duas vocales aut in fine vocis reperiatur. E.g. *humilit*, humiliatus; *táta 'l*, hic pater; *delá*, ab.

III. *L* postpositum litteris *c* et *g* pronuntiatur, ac si esset *hi*, efficitque ut *c* pronuntietur ut *k* et *g* apud Germanos, e.g. *cláue*, clavis; *gláçie*, glacies. Lege *chiaue* sive *kiaue* et *ghiaçie*.

IV. Si post *l* immediate sequatur *i*, atque syllabam *li* rursus immediate praecedat, aut sequatur vocalis, aut diphthongus, istud *li* pronuntiatur ut *i* Latinum aut Germanicum, v.g. *muliere*, mulier; *filiu*, filius; *eli*, illi. Lege *muiere*, *fiiu*, *ei*.

M, m et *N, n* ut apud Latinos sonat.

O, o pronuntiatur ut apud Latinos.

Sed ante *mb*, *mp* et *n*, ut *u* Latinum, v.g. *bombác*, *bombacum*. *compar*, *comparo*. *monte*, *mons*. Lege *bumbac* etc.

Excipe nomina propria, in quibus *o* positum ante dictas consonantes sonat ut apud Latinos, v.g. *Antonie*, *Antonius* etc.

Cum vero post syllabam, quae cum *o* scribitur, sequitur alia cum *a* vel *e* scripta, *o* positum in priori sonat, ac si foret *oa*. V.g. *porta*, porta; *sorte*, sors. Lege *poarta*, *soarte*.

Excipe interiectiones, in quibus *o* pronuntiatur ut apud Latinos, e.g. *odáta*^[10], macte.

P, *p* sonat ut apud Latinos.

Q, *q* habet sibi semper adiunctum *v* quocum simul pronuntiatur ut *k*, v.g. *quand*, quando; *quál'e*, quis, qualis. Lege *kand*, *kal'e*.

R, *r* ut apud Latinos.

S, *s* simplex ante *i* pronuntiatur crasse, ut *sch* apud Germanos, et *chi* apud Gallos, v.g. *si*, et; *resina*, resina; *rusine*, rubor.

Duplex vero tenue, ut *s* Latinum aut Italicum, v.g. *folossitore*, propugnatrix.

Sc ante *e* et *i* pronuntiatur sicut *st* a Germanis initio vocum Germanicarum, aut ab Hungaris in vocibus Hungaricis. V.g. *crescere*, crescere; *scientia*, scientia. Lege *stientia*, *crestere*.

De reliquo sonat ut apud Latinos.

T, *t* ante *i* sonat sicut *tz* apud Germanos et Hungaros, vel *z* apud Italos. V.g. *tiene*, tene; *tie*, tibi; *toti*, omnes. Lege *tzine*, *tzie* etc.

Excipe nomina propria et sillabam *sti*, in quibus *t* ante *i* pronuntiatur sicut apud Latinos, e.g. *Constántin*, *Constantinus*; *esti*, es.

De reliquo *t* sonat ut apud Latinos.

U, u pronunciatur ut apud Latinos; sed post vocalem in fine vocis positum solummodo dimidium, v.g. *reu*, malus; *Dieu*, Deus.

Inter duas vocales positum plane negligitur, e.g. *oue*, ovis; *boui*, boves; *laudauam*, laudabam; *cantáui*, cantavi. Lege *oé*, *boi*, *laudaam*, *cantai*.

Z, z ut apud Latinos.

J, j pronunciatur sicut apud Gallos. v.g. *judecáre*, iudicare; *jug*, iugum etc.

V, v parite sonat ut apud Latinos.

X, y et *k* a Daco Romanis non adhibentur, nisi in vocibus peregrinus et propriis, in quibus sonat ut apud Latinos.

§ 3. Litterae dividuntur in vocales et consonantes. Vocales sunt sex: *a, e, i, o, u* et *y*. Reliquae litterae sunt consonantes.

Caput II

DE DIPHTHONGIS EARUMQUE PRONUNTIATIONE

§ 4. Diphthongi tot sunt in lingua Daco-Romana, quot sunt vocales aliis vocalibus immediate subnexae: pronuntianturque ita, ut ex omni vocali dimidius tantummodo sonus audiatur. v.e. *sáu*, vel; *aurária*, auraria; *meu*, meus.

ea tamen pronuntiatur, ut *ia* apud Latinos, et *ei* ut *i*, v.g. *cea*, illa; *domnaei*, dominae. Lege *ceia*, *doamni*.

au potest pronuntiari etiam ut *o* apud Latinos, et *eo* ut *ö* apud Hungaros; attamen melius pronuntiatur exprimendo omnium vocalium dimidium sonum.

Caput III

DE APOSTROPHE SIVE ABBREVIATIONE

§ 5. Apostrophe sit cum vocem aliquam in vocalem desinentem subsequitur alia a vocali initium ducens; scilicet in tali casu primae vocis ultima vocalis eliditur et consonans eam praecedens signo apostrophes ' notatur.

v.g. *n'ám*, non habeo; *m'ám dus*, abivi; loco *nu ám*, *me ám dus*.

Aliter etiam fieri potest apostrophe, nempe si vox desinat in vocalem, eamque sequatur alia incipiens a syllaba *in*: *i* ex hac syllaba omittitur, notaturque *'n* signo apostrophes v.g. *lá 'ntrare*, loco *lá intrare*, ad intrandum.

Nota. Apostrophe in lingua Daco-Romana necessario fieri non debet, idcirco parce et caute illa utendum, ne sensus aut penitus immutetur, aut reddatur dubius vel obscurus.

Pars II
DE ETYMOLOGIA^[11]
[...]

Caput IX
DE PRONOMINIBUS

§ 17. Pronomina in lingua Daco-Romana sunt personalia, possessiva, demonstrativa, interrogativa, relativa et impropria.

I. Declinatio pronominum personalium

	<i>I Persona</i>	<i>II Persona</i>
	<i>Singulariter</i>	
N.	<i>eu, ego</i>	<i>tu, tu</i>
G.	<i>á-meu, mei</i>	<i>á-tau, tui</i>
D.	<i>mie, mihi</i>	<i>tie, tibi</i>
Ac.	<i>pe-mene, me</i>	<i>pe-tene, te</i>
Ab.	<i>delá-mene, a me</i>	<i>delá-tene, a te</i>
	<i>Pluraliter</i>	
N.	<i>noi, nos</i>	<i>voi, vos</i>
G.	<i>á-nostr, nostrum</i>	<i>á-vostr, vestrum</i>
D.	<i>noua, nobis</i>	<i>voua, vobis</i>
Ac.	<i>pe-noi, nos</i>	<i>pe-voi, vos</i>
Ab.	<i>delá-noi, a nobis</i>	<i>delá-voi, a vobis</i>

*III Persona
Singulariter*

	<i>Masc.</i>	<i>Fem.</i>
N.	<i>ell, ille</i>	<i>ea, illa</i>
G.	<i>á-lui, illius.</i>	<i>á-ei, illius.</i>
D.	<i>lui, illi.</i>	<i>ei, illi.</i>
Ac.	<i>pe-ell, illum</i>	<i>pe-ea, illam</i>
Ab.	<i>delá-ell, ab illo</i>	<i>delá-ea, ab illa</i>

Pluraliter

N.	<i>eli, illi</i>	<i>ele, illae</i>
G.	<i>á-lor, illorum</i>	<i>á-lor, vestrum</i>
D.	<i>lor, illis</i>	<i>lor, illis</i>
Ac.	<i>pe-eli, illos</i>	<i>pe-ele, illas</i>
Ab.	<i>delá-eli, ab illis</i>	<i>delá-ele, ab illis</i>

§ 18. Exemplo aliorum grammaticorum subnectimus pronominibus personalibus reciprocum, de quo nota:

I. Quod sicut in lingua Latina pluralem similem numero singulari.

II. Ubicunque et quodocunque in lingua Latina reciproco utimur, etiam in Daco-Romana eodem utamur oportet.

*Declinatio pronominis reciproci
Singulariter et pluraliter*

N. caret. G. *á-sau, sui*. D. *sie, sibi*. Ac. *pe-sene, se*. Abl. *delá-sene, a se*.

II. De pronominis possessivis

§ 19. Pronomina possessiva sunt ista: *ámeu, meus*; *ámea, mea*; *átau, tuus*; *átaa, tua*; *ásau, suus*; *ásaa, sua*; *ánostr, noster*; *ánostra, nostra*; *ávostr, vester*; *ávostra, vestra*. De quibus haec sunt notanda:

1. In nominativo, accusativo et ablativo possunt praeponi aut postponi nominibus; in aliis casibus postponenda sunt semper.

II. Quando postponuntur nominibus, amittunt litteram initiale *a* atque exigunt, ut nomen, ad quod referuntur, habeat articulum definitum, v.g. loco *ámeu cane* dico *cane-le meu*, canis meus etc.

III. Quando praecedunt nomen ad quod referuntur, articulum assumunt nullum, v.g. *ámeu barbát*, meus maritus; *pe ámeu barbát*, meum maritum; *ámea muliere*, mea mulier etc.

IV. Sive prae sive postponantur nominibus, manent indeclinabilia et tantum in genere et numero cum nominibus concordant^[12], v.g. *ámeu táta*, meus pater; *ámei parenti*, mei genitores; *tátal' meu*, pater meus; *parentii mei*, genitores mei etc.

V. *Pe* accusativi et *delá* ablativi eis praemittitur, quando praeponunt nominibus.

VI. Pluralem habent *átaui*, tui; *átaale*, tuae; *ámei*, mei; *ámele*, meae; *ásau*, sui; *ásaale*, suae; *ánostri*, nostri; *ánostre*, nostrae; *ávostri*, vestri; *ávostre*, vestrae.

III. De pronomibus demonstrativis

§ 20. Pronomina demonstrativa sunt sequentia: *ácest*, *áceásta*, iste, ista; *acell*, *ácea* vel *cell*, *cea*, ille, illa; *ácestási*, *áceastaási*, idem, eadem; *eu ins*, ego ipse; *tu insuti*, tu ipse; *ell insusi*, ille ipse. Declinantur autem ita:

Singulariter

	<i>Masc.</i>	<i>Foem.</i>
N.	<i>ácest</i> , iste	<i>áceasta</i> , ista
G.	<i>á-ácestui</i> , istius	<i>á-áceastei</i> , istius
D.	<i>ácestui</i>	<i>áceastei</i>
Ac.	<i>pe-ácest</i>	<i>pe-áceasta</i>
Ab.	<i>delá-ácest</i>	<i>delá-áceasta</i>

Pluraliter

	<i>Masc.</i>	<i>Foem.</i>
N.	<i>ácesti</i> , isti	<i>ácesti</i> , isti
G.	<i>á-ácestor</i>	<i>á-ácestor</i>

D.	<i>ácestor</i>	<i>ácestor</i>
Ac.	<i>pe-ácesti</i>	<i>pe-ácesti</i>
Abl.	<i>delá-ácesti</i>	<i>delá-ácesti</i>

Sic declinantur etiam *ácell* vel *cell* etc. *ácest ási*, dummodo *asi* maneat immutatum in omni casu.

In *eu ins* etc. tantum pronomina personalia declinantur.

Quomodo cum nominibus declinantur, invenies capite II huius partis, ubi de adiectivis egimus.

IV. De pronominibus interrogativis

§ 21. Pronomina interrogativa alia sunt simplicia, alia composita. Declinatio simplicis.

	<i>Singulariter</i>	<i>Pluraliter</i>
N.	<i>Quál'e, quis vel quae?</i>	<i>Quál'i, qui vel quál'e, quae?</i>
G.	<i>A-qual'ui vel A cui</i>	<i>A-qual'or</i>
D.	<i>Qual'ui vel Cui</i>	<i>Qual'or</i>
Ac.	<i>Pe-quál'e</i>	<i>Pe-quál'i vel Pe quál'e</i>
Abl.	<i>delá-quál'e</i>	<i>delá-qual'i vel delá-quál'e</i>

Exemplum aliud:

	<i>Singulariter</i>	<i>Pluraliter</i>
N.	<i>Cine, quis vel quae?</i>	<i>Cine, qui vel quae?</i>
G.	<i>A-cui</i>	<i>A-qual'or</i>
D.	<i>Cui</i>	<i>Qual'or</i>
Ac.	<i>Pe-cine</i>	<i>Pe-cine</i>
Abl.	<i>Delá-cine</i>	<i>Delá-cine</i>

Sic declinantur etiam: *orecine*, aliquis; *fiescecine*, quilibet; *oricine*, quicumque; *totcine*, quivis; *orequál'e*, quidam; *fiescequál'e*, quilibet; *orquál'e*, quicumque; *totquál'e*, quivis. Haec omnia, sicuti diximus, declinantur iuxta praecedentia exempla: illa quae componuntur ex *cine*, iuxta *cine* et alia iuxta *quál'e*.

V. De relativis

§ 22. Pronomina relativa duo sunt: *quál'e*, qui et quae et *ce*, idem significans. Quomodo declinatur *quál'e*, expositum est cap. praecedenti.

Ce manet indeclinabile et tantum demonstrativum *cell*, quod semper est praeponendum relativo *ce*, declinatur, v.g. *cell ce au facut cel'iul*, qui fecit coelum; *acellui ce au facut cel'iul*, Factoris coeli vel potius Eius qui fecit coelum.

VI. De pronomibus impropriis

§ 23. Pronomina impropria sunt: *ált*, *álta*, alter, altera; *un*, *o*, quidam, quaedam; *tot*, *tota*, omnis; *nime* vel *nimene*, nemo; *quât*, quot.

Modum secundum quem declinatur *un* habes cap. I huius partis. De *tot* egimus capite II. Hic notandum, quod quando solitarie ponitur *tot*, in dativo singulari exigit praepositionem *lá* ante se, v.g. *lá tot*, omni. Quod fit etiam, quando ponitur ante nomen, quod in tali casu non declinatur, v.g. loco *tot homului*, dico *lá tot homul*, omni homini.

Reliqua pronomina impropria sic declinantur:

Singulariter

	Masc.	Foem.
N.	<i>ált</i> , alter	<i>álta</i> , altera
G.	<i>á-áltui</i> , alterius	<i>á-áltei</i>
D.	<i>áltui</i>	<i>áltei</i>
Ac.	<i>pe-ált</i>	<i>pe-álta</i>
Abl.	<i>delá-ált</i>	<i>delá-álta</i>

Pluraliter

	Masc.	Foem.
N.	<i>álti</i>	<i>álte</i>
G.	<i>á-áltor</i>	<i>á-áltor</i>
D.	<i>áltor</i>	<i>áltor</i>

Ac.	<i>pe-álți</i>	<i>pe-álte</i>
Abl.	<i>delá-álți</i>	<i>delá-álte</i>

Singulariter. N. nime vel nimene. G. a-nimerui vel a-nimenui. D. nimerui vel nimenui. Ac. pe-nime vel pe-nimene. Abl. delá-nime vel dela-nimene. Plurali caret.

Quât in singulari est indeclinabile, in plurali sic declinatur:

N. quâti vel quâte, quot. G. á-quâtor. D. quâtor. Ac. pe-quâti vel pe-quâte. Abl. delá-quâti vel delá-quâte. [...]

*VOCÁVULÁR ROMANESC SI LATENESC
VOCABULARIUM DACO-ROMANUM ET LATINUM
[...]*

*II. Despre lume si despre el'ementuri
De mundo et de elementis*

<i>lume, mundus</i>	<i>volbura, turbo</i>
<i>cel', coelum</i>	<i>vent, ventus</i>
<i>plánneta, planeta</i>	<i>eur^[14], eurus</i>
<i>cometa, cometa</i>	<i>austr, auster</i>
<i>luna noua, novilunium</i>	<i>bore, boreas</i>
<i>eklips^[13], ecclipsis</i>	<i>zefir, zephyrus</i>
<i>curcubeu, iris</i>	<i>nor, nubes</i>
<i>stelle, stellae</i>	<i>ploue, pluvia</i>
<i>foc, ignis</i>	<i>roa, ros</i>
<i>aer, aër</i>	<i>bura, pruina</i>
<i>tierra, terra</i>	<i>nadusiálla, aestus</i>
<i>cutremurul pamantului,</i>	<i>caldura, calor</i>
<i>terrae motus</i>	<i>stirie^[15], stiria</i>
<i>negul'a, nebula</i>	<i>traznet, fulmen</i>
<i>fulger, fulgur</i>	<i>ceația, caligo</i>
<i>tonet, tonitru</i>	

III. *Despre pamant*

De terra

<i>deáll</i> , collis	<i>selba</i> , <i>padure</i> , silva
<i>válle</i> , vallis	<i>tufa</i> , dumetum
<i>sies</i> , planities	<i>árena</i> , arena
<i>ádanc</i> , abyssus vel aduncus	<i>pulbere</i> , pulvis
<i>áfund</i> , abyssus vel profundus	<i>lut</i> , lutum
<i>profund</i> , profunditas vel profundus	<i>máre</i> , mare vel magnus
<i>lunca</i> vel <i>rât</i> , pratum	<i>riu</i> , rivus
<i>pasiune</i> , pascuum	<i>parau</i> , rivulus
desiert, desertum	<i>fantana</i> , fons
<i>rîpa</i> , ripa	<i>putiu</i> , puteus
<i>morment</i> , monumentum, sepulchrum	<i>monte</i> , mons
	<i>ponte</i> , pons [...]

V. *Despre hom si despre partile homului*

De homine et de partibus hominis

<i>trup</i> , corpus	<i>masea</i> , maxilla
<i>pelle</i> , cutis	<i>bárba</i> , barba
<i>cáp</i> , caput	<i>mustáçe</i> , mistax
<i>pel'i</i> , pili	<i>grumáz</i> , collum
<i>crestet</i> , vertex	<i>cerbice</i> , cervix
<i>ceafa</i> , occiput	<i>falci</i> , fauces
<i>capaçina</i> , cranium	<i>humer</i> , humerus
<i>crier</i> , cerebrum	<i>spáte</i> vel <i>dos</i> , dorsum
<i>fronte</i> , frons	<i>spináre</i> , spina
<i>vult</i> , obráz, <i>fáçie</i> , vultus, facies	<i>bráç</i> , brachium
<i>ocl</i> , oculus	<i>cot</i> , cubitus
<i>luminaa oclului</i> , pupilla	<i>pugn</i> , pugnus
<i>spran-gene</i> , supercilia	<i>mana</i> , manus
	<i>deget</i> , digitus

<i>gene</i> , cilia	<i>unguie</i> , unguis
<i>temple</i> , tempora	<i>pect</i> , pectus
<i>lăcrima</i> , lacryma	<i>sen</i> , sinus
<i>nás</i> , nasus	<i>çiça</i> , mamma
<i>nari</i> , nares	<i>pantece</i> , venter
<i>buca</i> , bucca	<i>bul'ic</i> , umbilicus
<i>orecle</i> , auricula	<i>lăture</i> , latus, lateris
<i>gul'a</i> , os, oris	<i>costa</i> , costa
<i>limba</i> , lingua	<i>buci</i> , nates
<i>copsa</i> , femur	<i>bállá</i> , saliva
<i>genuncle</i> , genu	<i>muc</i> , mucus
<i>floier</i> , tibia	<i>medua</i> , medulla
<i>os</i> , os, ossis	<i>tusse</i> , tussis
<i>peciol'</i> , pes	<i>sudore</i> , sudor
<i>tálpa</i> , planta	<i>audit</i> , auditus
<i>máce</i> , viscera	<i>vediut</i> , visus
<i>anima</i> , cor	<i>mirossit</i> , odoratus
<i>plumana</i> , pulmo	<i>gust</i> , gustus
<i>ficát</i> , iecur	<i>pipait</i> , tactus palpatio
<i>vënen</i> , venenum, bilis	<i>suflet</i> , anima
<i>splena</i> , splen	<i>intiellegere</i> , intellectus
<i>rënuncl</i> , renunculus	<i>volie</i> , voluntas
<i>sange</i> , sanguis	<i>precepere</i> , ratio
<i>vene</i> , venae	<i>judecáta</i> , iudicium
<i>stomác</i> , stomachus	<i>áducere a mente</i> ,
<i>besica</i> , vesica	<i>memoria</i>
<i>scopit</i> , sputum	<i>cuget</i> , cogitatio
<i>dente</i> , dens [...]	

VII. De vestmente De vestimentis

<i>capëneág</i> , pallium	<i>guller</i> , collare
<i>háina</i> , habitus	<i>camisia</i> ^[16] , indusium
<i>háine de serbatori</i> ,	<i>izmëne</i> , femoralia
<i>habitus ferialis</i>	<i>nafráma</i> , strophium

háine de tote dilele,
habitus quotidianus
dulmána, tunica
maneca, manica
cingatore, cingulum
bomb, nodus
cioreci, caligae
calçoni, calcei
pectár, pectorale
sugmánn, bracca
mentee, clamis

manusia, chirotheca
sábie, gladius
anell, anulus
pectene, pecten
bombusca, spunter
cerceli, inaures
degetár, digitale
pallarie, petasus [...]

XIV. De metálluri

De metallis

báie, fodina, baja
aur, aurum
argent, argentum
argent viu, argentum
vivum
cusutor, stannum,
cioe^[18], materia e qua
fiunt campanae
ferr, ferrum

áráma, aes
rugina, rubigo
adámante^[17], adamas
rubin, rubinus
smarágd, smaragdus
crisol'et^[19], chrysolitus
margaritár, margarita

XV. De col'ori

De coloribus

intunecát, fuscus
rosiu, ruber
gálben, flavus
verde, viridis
venat, glaucus, venetus
venat luminát, caeruleus

mohorât, violaceus
negru, niger
alb, albus
sur, canus
mieriu, subglaucus
sein, cinericeus

XVI. *De fratric et cognatic*
De consanguinitate et affinitate

<i>casatorie, coniugium</i>	<i>fráte, frater</i>
<i>necasatorintie, caelibatus</i>	<i>sora, soror</i>
<i>parenti, parentes</i>	<i>nepot, nepos</i>
<i>mái mári, maiores</i>	<i>nepota, neptis</i>
<i>mosiu, avus</i>	<i>stranepot, pronepos</i>
<i>mosia, avia</i>	<i>barbát, maritus</i>
<i>vitrec, vitricus</i>	<i>muliere, uxor</i>
<i>másceha, noverca</i>	<i>mire, sponsus</i>
<i>táta, pater</i>	<i>mireassa, sponsa</i>
<i>máma, mater</i>	<i>incredentiat, desponsatus</i>
<i>filiu, filius</i>	<i>prunc, infans</i>
<i>filia, filia</i>	<i>nanásiu, patrinus</i>
<i>filiástru, privignus</i>	<i>nanásia, patrina</i>
<i>filiástra, privigna</i>	<i>veduv, viduus</i>
<i>genere, gener</i>	<i>veduva, vidua</i>
<i>nuora, nurus</i>	<i>insorát, uxoratus</i>

*FORME DE VORBIT DESPRE LUCRURILE CELE CE
MAI ADESEORI VEN IN CUVENTARE
MODI LOQUENDI DE IIS REBUS QUAE SAEPIUS
VENIUNT IN SERMONEM [...]*

A DOAA VORBIRE

A-clamáre hospeti

Páre qua báte cinevá lá usie.

M'oi duce se ved cine e.

Cine esti á-collea?

Hom bon sáu fartát.

Pe cine cáuti?

Cerc pe Prealuminátul

Domn, ácása este?

II. DIALOGUS

Invitare hospites

Apparet aliquis pulsare fores.

Ibo visurus quis est.

Quis es ibi?

Homo bonus vel amicus.

Quem quaeris?

Quaero Illustrissimum

Dominum, estne domi?

*Vedi bene, e ácása,
pentruce?
Asi poŧthi se ám noroc de á
vorbire cu Mariea sá.*

*Delá cine esti trimis?
Delá Mariea saa, Báronul N.
Intra si áspecta puțin,
pan'ei voi sponē.
Sierbul Prealuminátului
domn N. ár vrere seti
vorbesca.*

*Fa se intre.
Mariea saa, domnul meu,
inclinanduse, te sal'uta,
Prealuminata Domne, si se
roga se te humilesci á
prandire mane lá ell.*

*Sponē Marieei sále sierbire,
inclináre si sal'utáre delá
mene, si qua'l voi curtēni^[20].*

*Mái prandi vá cinevá la
Domnul tau?
Vor mái prandi unii dentru
celi mái boni fartáti á lui.
Pe quá'l'i ácumá voli seei
invit.*

*Másaa se ásterne, si hospetii
se áduna.*

*Auditi, sierbilor! Ásterneti
másaa qua indáta vor báte
doa sprá diece.
Pentru quáte feçe se*

Utique, est domi, quare?

*Optarem, ut haberem
fortunam loquendi cum
Illustritate (Magnitudine)
sua.*

*A quo es transmissus?
Ab Illustritate sua Barone N.
Intra et expecta modicum,
donec illi exponam.
Servus Illustrissimi Domini
N. vellet tibi loqui.*

*Fac, ingrediatur.
Illustritas sua, Herus meus,
inclinando se te salutāt,
Illustrissime Domine,
rogatque, ut velis (te
humilies) cras apud illum
prandere.*

*Dicito Illustritati suae
servitium, inclinationem et
salutem a me et quod eam
invisam.*

*Prandebitne adhuc aliquis
apud tuum Dominum?
Adhuc prandebunt aliqui e
melioribus eius amicis.
Quos nunc volo invitare.*

*Mensa sternitur et hospites
conveniunt.*

*Audite servi! Instruite
mensam, quia illico sonabit
duodecima.
Pro quot personis*

ásternem?

Mai Petre! Quâti ti au dis
qua or venî lá prandi?

Oct, áfára de soacraa
Marieei tále, quál'e á venî
cu toti trei nepotii si cu
nuorá sá.

Asiá dára, ásterneti pentru
sesse sprá diece.

Aici sent átâte cutite,
furcutie, linguri si
sálveturi^[21].

Unde sent sal'arítiele?

Plenes' de sál'e?

Du te in coquna^[22] si áda
telierele si patenile^[23]

(blidele) celle de cusutòr.

Pone pachárele celle de
cristáll intraurite pe mása.
Tocmesce scáonele in rand.

Tote sent gátá: da de scire
Marieei sále.

Prealumináte Domine!

Buccáteles' puse pe masa.

Se siede lá mása, se manca
si se beue.

De ve pláce Domniilor
Vostre, se ne ponem lá
mása, qua se vor recire
buccátele.

Luuátiva locuri si scáone
dupa placere si fara de
állegere, fãră ceremonii,
quaci toti sentem fartáti.

Zámaa áceastaa e facuta

sternamus?

Heus tu Petre! Quot tibi
dixere, se venturos ad
prandium.

Octo praeter Socrum
Illustritatis tuae, quae veniet
cum omnibus tribus
nepotibus, et cum nuru sua.
Itaque sternite pro sedecim.

Hic sunt totidem cultri,
furcellae, cochlearia et
mappalia

Ubi sunt salina?

Suntne plena salis?

Perge in culinam et adfer
orbiculos et patenas
stanneas.

Pone pocula chrystallina
inaurata ad mensam.

Construe sedes in ordinem.

Omnia sunt parata: fac sciat
Illustritas sua.

Illustrissime Domine! Cibi
sunt mensae apposit.

Assidetur mensae,
manducatur et bibitur

Si placet Dominationibus
vestris, ponamus nos ad
mensam, quia frigefient
fercula.

Accipite vobis loca et sedes
iuxta placitum et
indiscriminatim, absque
ceremoniis, quoniam omnes
sumus amici.

Hoc iusculum est

tocmá pe gustul meu.

*Nu gandeí qua esti sengul',
qual'ui ei plăce, qua si noi
áceastaa dicem.*

*Cárnea cea de váca, de
vitiell, anche mi au placut,
tam^[24] emi mái plăce áceas-
ta de cerb, de capriora, de
galina, de porc etc.*

Dáti ne de beuut.

*De quâl'e vin porunciti
sev'áduc? De cell rosiu sau
de cell alb?*

Ada de cell rosiu.

Qvum ve plăce vinul ácestá?

Forte bene.

*Plácave Domniilor vostre á
manancáre si á beuere.*

*Nu te osteni á ne ambiere,
qua mancam si beuem den
grátiea Domnieei tále.*

Bága vin, pachárnice!

*Să beuem pentru sanatátea
fartátilor nostri.*

*Pentru sanatátea Domniilor
vostre!*

*Dumne Dieu ve tie intru
multi ánni in páce, sanatosi
si fericiți!*

*Forte frumòs eti multiamim
si ásisderea eti pofthim tote
celle bone.*

*Forte eti multiamim de
prandiul bon.*

*praeparatum plane ad meum
gustum.*

*Non putes te solum
(singulum) esse, cui placet,
quia et nos hoc dicimus.*

*Caro bubula, vitulina, etiam
placuit mihi, tamen plus
mihi placet haec cervina,
caprina silvatica, galinacea,
suilla etc.*

Date nobis ad bibendum.

*De quali vino mandatis ut
vobis feram? De rubro, vel
de albo?*

Adfer de rubro.

*Quomodo placet vobis
vinum istud?*

Optime.

*Placeat Dominationibus
vestris manducare et bibere.*

*Non te fatiges nos adhortari,
quia manducamus, et
bibimus ex gratia*

Dominationis tuae.

Infunde vinum pincerna.

*Bibamus in salutem
amicorum nostrorum.*

*Pro salute Dominationum
vestrarum.*

*Dominus Deus conservet
vos per multos annos in pace
sanos atque beatos.*

*Pulcherrime gratias tibi
agimus, et pariter precamur
tibi omnia bona.*

*Humillime gratias tibi
agimus pro lauto prandio.*

*Nu este pentruce semi
multiamiti:
Ve rog se luuáti in nume de
bene si se fiti ertatori.*

A TREIÁ VORBIRE

*De mutárea tempului si de
horele dilelor*

*Ce temp este?
E seren.
E reu temp.
Incepe á sufláre ventul.
Bátte vent.
Asta nocte au cadit bruma,
niue, grandine.
Delá media nocte tot ninge.*

*Om ávere ploie.
Ploa áfára?
Nu numái ploa, cì anche si
fulgera.
Nu e temp se jáci in pát.
Scolla te, n'audi quum tona
si traznesce?
Cáld e áfára?
Bá, átâtá de máre frig au
fost ásta demineatia, quât
tote ápele au inglaçiát.
Nu e cu potentia fiendqu'á
sera erá nor.*

*Quâte hore sent?
Au battut vel au fost un spra
diece.
Trei fertálie pe cinci.
Uitate lá horar (lá ciás).
Merge pe noue.*

*Non est, cur gratias mihi
agatis:
Vos rogo, accipite in bonam
partem, et ignoscite.*

III. DIALOGUS

*De vicissitudine temporis et
de horis dierum*

*Quale tempus est?
Serenum est.
Malum tempus est.
Incipit flare ventus.
Ventus flat.
Hac nocte cecidit bruma,
nix, grando.
A media nocte semper
ningit.
Pluviam habebimus.
Pluitne foris?
Non tantum pluit, sed etiam
fulgurat.
Non est tempus iacendi in
lecto; eleva te, non
audis qui tonat et fulminat?
Calidumne est foris?
Non, tam magnum frigus
fuit hoc mane, ut omnes
aquae in glaciem versae sint.
Non est possibile,
quandoquidem heri vesperi
erat nubes.
Quota est hora?
Sonuit, vel fuit undecima.
Tres quadrantes ad quintam.
Aspicias horologium.
Fertur ad nonam.*

*Indáta or fi siesse.
Quum trece tempul!
Si eu áspect.
E ámiadi.*

A CINCEA VORBIRE

*Un nemernic^[25] intreaba
delá un cetatián unde sede
cutáre.*

*Scii Domniea taa
Romanesce?
Sciu, quaci? sáu dora ái
ávere cevá deá mi
poruncire?
Nu sent dedát á poruncire
unui hom de homenie, quum
est Domniea taa, pentruácea
nuți pouncesc, ci te rog.
Hom bon! cu cuventele
áceste me rusini; plácati ámi
poruncire.
Nu cunosci pe cutáre?*

*Ba, cunosc.
Rogute, unde siede?
Nu depárte, pe ullitiaa
áceastaa.
Dute numái pe carárea
áceastaa, pana vei dá de o
cása impistrita^[26], ácollo
siede.
De ádirectaa sáu de
ástangaa?
De ádirectaa.
Forte mutiamesc Domnieei
tále.
Nu este pentruce se*

*Illico erit sexta.
Ut transit tempus!
Et ego moram traho.
Meridies est. [...]*

V. DIALOGUS

*Peregrinus sciscitatur a cive,
ubi habitet N.*

*Callesne Dominatio Tua
Daco-Romanice?
Scio, eccur? Aut fortasse
heberes aliquid mihi
mandandum?
Non sum asuetus mandare
homini honesto, uti es
Dominatio tua, ideo non tibi
mando, sed te rogo.
Bone homo! his verbis me
confundis; placeat
tibi mihi mandare.
Non cognoscis talem
hominem?
Non ita est, cognosco.
Rogo te, uti habitat?
Non procul, in hac platea.*

*Perge tantum per hanc
semitam, donec attinges
domum aliquam pictam, ibi
habitat.
A dextrane vel a sinistra?*

*A dextra.
Humillimas gratias ago
Dominationi tuae.
Non est, cur gratias agas.*

mutiamesci.

*Audi Domnuea taa! áici
siede Essellëntiea Saa N.?*

Aici, dár nu e ácása.

*Quand l'ási putere gasire
ácása?*

*Astára lá septe hore anche á
fi ácása, dár mái bene ái
fácere, de ái venì mane
demineatia lá oct, qua
átunci n'á fi cuprens.*

*Asiá voi facere. Remani
sanatòs.*

Sierbul Domnieei tále.

*Audi Dominatio tua! Hic
habitat Eccellentia Sua N.?*

Hic, sed non est domi.

*Quando possem eum domi
invenire?*

*Hodie vesperi hora septima
etiam erit domi; sed melius
faceres, si venires cras mane
octava, quia tunc non erit
occupatus.*

Sic faciam: remane sanus.

Servus Dominationis tuae.

[...]

Gheorghe Șincai

**ELEMENTA LINGUAE DACO-ROMANAE
SIVE VALACHICAE,**

emendata, facilitata et in meliorem ordinem redacta
per Georgium Sinkay de eadem AA. LL.

Philosophiae et SS. Theologiae Doctorem,
scholarum nationalium Valachicarum in Magno
Transylvaniae principatu primum atque emeritum
directorem, nunc penes Regiam Universitatis
Pestanae Typographiam Typi Correctorem.
Budae, Typis Regiae Universitatis Pestanae, 1805

Praefatio ad lectorem

Gentem quae una eademque lingua, corrupta nempe Romana sive Latina, diversa tamen ab Italica, Gallica atque Hispanica, proxime autem accedente ad Vallicam ad Italicam, utitur, placuit non mihi soli, sed aliis etiam, communi nomine Daco-Romanam propterea appellare, quod eadem diversas regiones ac provincias incolens, diversam quoque nomenclaturam ab iis aut earum partibus sortita sit.

Ita illi, qui Valachicam Transalpinam incolunt, inter sese et ab aliis quoque, *Munteni*, Montani audiunt, qui Moldaviam et Bucovinam, *Moldovéni*, Moldavi; qui Transylvaniam, communiter quidem, *Români*, Romani, at specifice: Carpati accolae, *Marginéni*, Marginales, montium vero Abrudbanyensium, Torotzkoiensium, Bánffi-Hunyadiensium ac interiacentium plagarum, *Mocáni*, Mokanyones; qui Banatum Themesvariensem, *Frathiuti*, Fraterculi; qui demum respectu antiquae Daciae Trans-Istrianas inhabitant Provincias uno nomine, *Cintiari*,

Graecis Κουζο sive Κοτζο-βλάχοι, Claudii Valachi appellantur.

Qui omnes posterioribus temporibus (de prioribus quippe saeculis, quando iidem iam Pacinacae, iam Comani, iam aliis nominibus compellati fuere, disserui in *Dialogo*^[27] et uberius disseram in *Annalibus Daco-Romanis*^[28]) a Graecis βλάχοι, ab aliis Europaeis Vlachis vel Valachi dicti sunt.

Daco-Romanae huius Gentis (Gentem namque Transylvanis quibusdam, quam nationem, Valachos Transylvaniam incolentes nominare praeplacet, crediderim propter nimiam eorum inibi multitudinem) extensionem opinione multorum ampliorem esse, isthinc patet, nimirum quod didita fit per totam veterem sive Traiani Daciam, quam usque dum *Annales Daco-Romanos* edidero, placet definire: Ponto Euxino sive Mari nigro, flumine Tyra, nunc Nistro, monte Carpato, fluminibus Tybisco ac Istro sive Danubio.

Didita pariter sit per novam sive Aureliani Daciam, quae partes: Moesia inferioris, nunc Bulgariae, Moesiae superioris, nunc Serviae, et Dardaniae, nunc Albaniae, complectitur. Quidquod post unitum cum Bulgaris Blachorum Imperium didita est per totam Bulgariam, montes Haemum et Pindum, Moglenam Thessaliae provinciam, Macedoniam, Thraciam, Crimeam, Podoliam, Pocutiam^[29], ut taceam Pestinum, Agriam^[30], Miskoltzinum^[31], aliaque Hungariae mihi Budae scribenti Cis-Tybiscana emporia, Viennam Austriae, Venetias, pluraque cum Europae, tum Asiae emporia, in quibus Daco-Romani quaestores adeo multiplicati sunt, ut publicas, easque splendidissimas erexerint ecclesias.

E tanta Daco-Romanae gentis extensione quis non videt, usum linguae illius summe necessarium fore iis, quibus sive quaestum exercendi, sive munia aliqua capessendi, gerendique, sive solum peregrinandi conver-

sandive gratia ad Daco-Romanos olim accedendi fuerit animus? Nae hoc omnes, qui vel levissime de merito huius quaestionis cogitaverint, quam facillime perspicere poterunt. Quapropter talis linguae etiam cognitionem sibi familiarem reddere anhelent oportet. Sed quibus mediis?

Nos quidam Daco-Romani qui linguam nostram addiscere cupientes voti sui compotes reddere nunquam non studuimus, studuimus etiam media quaerere, quibus tam proficiuus finis quo facilius obtineri possit.

Enimvero ego et reverendissimus D. Samuel Klein de Szád consistorialis Episcopatus Fogarasiensis et revisor librorum cuius multifaria praeclara opera non pridem recensuit clarissimus et de literaria republica quam qui optime meritus vir D. Michael Tertina^[32] in lectu dignissima *Orosiade* clarissimi viri D. Ladislai Nagy de Peretsen^[33], nos, inquam, anno 1780, primi edidimus grammaticam Daco-Romanam, cuius exemplaria adeo sunt distracta, ut venalia amplius reperiantur nulla. Post octennium, anno videlicet 1788, eadem nostram grammaticam recensens atque locupletans clarissimus D. Ioannes Molnar de Müllersheim linguis Germanica et Valachica Viennae typis edi curavit^[34]. Magnificus et clarissimus D. Ioannes Budai, alias Deleán, consiliarius fori nobilium de regno Galliciae composuit Dictionarium Valachicum, Latinum etc., sed ad quem perfectionis gradum deduxerit, necdum mihi constat. Alterum dictionarium composuit praelaudatus reverendissimus Klein, quod in quatuor linguis, h.e. Valachica, Latina, Germanica et Hungarica, brevi lucem aspiciet^[35].

In priori nostra Daco-Romana grammatica conati sumus corruptionem linguae Daco-Romanae ex Latina quoquo modo comprobare, simulque eos, qui Latinam ex asse noverunt, Valachicam longe faciliori methodo, breviorique via edocere, cuius nostri conatus scopum utrum assecuti simus, iudicent alii; per regulas quippe

Latinis literis scribendi Valachice, quas in eadem grammatica statueramus, parum abfuit, quin linguam Daco-Romanam, quoad scribendum et legendum similem Gallicae reddiderimus^[36].

A compluribus igitur sollicitatus, ut eandem Daco-Romanam grammaticam a me ipso emendatam, adque faciliorem scribendi ac legendi methodum redactam secundis typis edi curem, praemisi in epistola, quam nuperrime ad spectabilem et clarissimum virum, D. equitum magistrum Ioannem de Lipszky^[37] dedi, typisque vulgavi *Tabellam* docentem modum scribendi Valachice litteris tam Cyrillianis, quam Latinis, quam *Tabellam*, quum venalis prostet, facilique negotio ac pretio comparari possit, istihic non repeto, verum in emendata hac Daco-Romana grammatica, omissis penitus litteris Cyrillianis, iisque scribendi modo vel potius reiectis ad grammaticam Illyrico-Valachicam, quam etiam continuare intendo, si clarissimi domini censores Illyrici suum mihi hac in re auxilium non denegaverint, omissis, inquam, Cyrillianis litteris, de solis Latinis, qualiter nempe iis uti debeamus, tractabo, ita expositis omnibus regulis, quae perfectam quidem, succinctam tamen grammaticam constituunt atque docent ut, qui Latinam, quemadmodum dixi, linguam ex asse noverint, iis ad amussim, praesertim ubi de corrumpeendis Latinis in Valachicas voces tractavero, observatis, quam facillime intra brevissimum tempus linguam Valachicam addiscere possit.

Tu, benevole lector, hunc meum laborem aequi bonique consulito, grammaticam Daco-Romanam in sequentem redactam ordinem faventer ampectitor et valeto.

Pars prima
DE ORTOGRAPHIA ET OËPIA

Caput I
DE LITTERIS DACO-
ROMANIS, EARUMQUE PRONUNCIATIONE

§ 1. Daco-Romani (uti praefatus sum) duplici utuntur caractere, in Sacris nempe Cyrilliano, in politicis et normativis (scholas normales intelligo, quam primus apud Daco-Romanos in Transylvania introduxi) Latino: de priori abunde satis egi in tabellas, cuius in praefatione memini, hic de secundo tantum mihi agendum erit. Itaque

§ 2. Litterae Latinae apud Daco-Romanos, quorum avitae, eadem sunt, additis nihilominus quibusdam accentibus propter faciliorem legendi modum, quae apud Latinos. Videlicet:

Maiusculae sive capitales

A, B, C, D, E, F, G, H, I, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U, X, Y, Z, J, V.

Minusculae

a, b, c, d, e, f, g, h, i, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, x, y, z, j, v.

§ 3. Litterae hae more consueto dividuntur in vocales et consonantes. Vocales sunt sex: *a, e, i, o, u* et *y*. Reliquae litterae sunt consonantes.

§ 4. Vocales pronunciantur:

I. *e, i, o, u* et *y* ut in lingua Latina.

II. *á* accentu acuto notatum pariter ut *a* Latinum vel *á* Hungaricum; ast absque ullo accentu positum ut **Ѡ** Cyrillianum; *â* vero accentu circumflexo, item *ê* et *î* cum eodem accentu circumflexo, ut **ѡ** Valachicum, — Valachicum dico, quia inter Cyrillianos characteres in lingua Sclavica non habetur. istarum duarum litterarum **Ѡ** et **ѡ** pronunciationem disce e viva magistri voce, quia

earum sonus a modernis Europaeis mirum in modum discordat.

Nota bene. Reverendissimus Klein et clarissimus Molnár litteram $\mathfrak{x}$ cupiunt exprimi per $\bar{a}\bar{e}$, num iustum habeant, lector diiudicet; quia in omnibus vocibus, in quibus $\bar{a}\bar{e}$ adhibitum volunt, recedunt a radice Latina.

III. $\acute{e}$ cum accentu acuto vel diphtongus *ea* ut *e* absque ullo accentu apud Hungaros vel *e* in penultima infinitivorum tertiae coniugationis apud Latinos.

§ 5. Consonantes pronunciantur:

I. *b, d, f, h, k, l, m, n, p, r, x, z, v* ut in lingua Latina.

II. *c* et *g* more Italogum, hoc est, ante *e, é, ea* et *i* ut *cs*; *g* vero ut *ds* apud Hungaros; ante alias sive vocales, sive consonantes, sive in fine vocum, ut in lingua Latina, id est, ut *k*.

III. ς caudatum ut *cz* apud Hungaros, *z* apud Germanos, *z* simplex apud Italos.

IV. *qu* quod tantum pronomiibus et adverbiiis habet locum, ut *k*.

V. *s* ut in lingua Latina, sed *s* longum in medio, aut *sh* initio, vel in fine, ut *sch* apud Germanos, vel *s* solitarium apud Hungaros.

VI. *t* ut in lingua Latina, sed ante *i* (nisi praecedat *sh* vel *s* longum) ut *tz* apud Hungaros, aut *z* apud Germanos. quapropter scribere volens *ti* Hungaricum, aut Germanicum scribere *thi*.

VII. *j* more Gallorum, ut *zs* apud Hungaros.

Caput II

DE DIPHTHONGI, EARUMQUE PRONUNTIATIONE

§ 1. Diphtongi in lingua Daco-Romana sunt duplices:

I. propriae, ut: *ái, ai, âi, áu, au, âu, ea, ei, éi, eu, iu, oa* et *ui*.

II. Impropriae, ut: *áá*, *áá* et *ii*.

§ 2. Diphthongi pronunciatum ita:

I. Propriae, quae terminatur *i* vel *u*, harum medium sonum amittunt et priorem vocalem prolongant; de *ea* dictum est, ubi de vocali *é* egimus; *oa* pronunciatum, ut *a* absque ullo accentu apud Hungaros.

II. Impropriae *áá* in imperfectis verborum ut *a* longum Latinum; *áá* in fine nominum ut *a* breve; *ii* pariter in fine nominum ut *i* breve item Latinum.

Caput III

DE ACCENTIBUS ET APOSTROPHE SIVE ABBREVIATIONE

§ 1. Accentus quibus utuntur Daco-Romani sunt tres: acutus ´, circumflexus ~ et gravis ` . Acuto utimur supra *á* et *é*, item *í*, quando hoc in penultima prolongari debet; circumflexo supra *â*, *ê* et *î*; gravi supra *à*, *ì* et *ù*, quando hae tres vocales in fine verborum prolongari debent; ut in *mâncà*, manducavit, *áuzì*, audivit; *facù*, fecit.

Ast de prosodia Daco-Romana separatim agam post syntaxim.

§ 2. Apostrophe in lingua Daco-Romana dupliciter fit:

I. Cum syllabicae *me*, *se*, *nu* subsequente alia voce a vocali *á* incipiente, vocales amittunt et cum eadem voce coalescunt, v.g. *mám dus*, loco *me ám dus*, me abduxi; *sáu mirát* loco *áu mirát*, se miratus est; *nám ávut* loco *nu ám ávut*, non habui.

II. Cum post negativa *ne* subsequens et ab *în* incipiens vox *î* amittit et coalescit cum dicta negativa, v.g. *nencetát* loco *ne încetát*, incessanter; *nenturnát*, loco *ne înturnát*, non reversus.

Verum apostrophe, demptis syllabicis *me* et *se*, quae melius apostrophantur, tantum elegantiae ergo fit. [...]

APPENDIX

DE PROSODIA^[38]

Partis primae capite tertio spoponderam, me post syntaxim de prosodia separatim acturum, ne quidem, ut Valachicam poesim doceam, ad ea enim docendam integro libro opus esset, sed ut regulas aliquas de quantitibus syllabarum figam, quibus lector hac etiam in parte iuvari possit; eae igitur sequentes sunt:

I. Vocales ante duas consonantes positae longae sunt, ut apud Latinos, e.g. *dinte*, dens; *lindina*, lens,-dis; *sárcina*, sarcina etc.

II. Vocales *á*, *é*, *â*, *ê*, *î*, item diphthongi *áá*, *áu*, *ee* et *oa*, semper longae sunt quidem, sed in loquendo ea prolongantur, quae posterior est in voce, e.g. in *sânatáte*, sanitas, protrahitur *tá*; in *ásezemênt*, ordinatio, conventio, protrahitur *mênt* etc.

III. Vocales *a*, *e* et *i* in fine vocum, item post aliquam longam positae breves sunt, v.g. *bárba*, barba; *sânge*, sanguis; *mâni*, manus.

Idem dicendum de iis, si sint positae ante articulum definitum, ut: *bárbaá*, *sângele*, *mânile*, *cânilor* etc.

Sed *a* in prima coniugatione, *e* in secunda, *i* in quarta ante *m* positae prolongant ultimam, ut: *laudam*, *vedem*, *áuzim* etc.

Vocales *e* et *i* in secunda et quarta coniugatione positae ante *zi*, *ti*, non absimiliter prolongant syllabam, ut: *vezi*, *âuziti* etc.

Positum vero *e* ante *i*, si diphthongum *ei* non efficiat, item *i* ante *e*, prolongant penultimam, ut *vei fáce*, facies; *omenie*, humanitas; *semetíe*, superbia etc. Sed tunc *í* ante *e* debet notari acuto.

IV. Vocalis *o* posita ante consonantem *r*, si hanc excipiat diphthongus *iu*, semper est longa, ut: *urmatoriu*, successor; *stapânitoriu*, regnator etc.

Secus variat, de qua plura te usus docebit.

V. Vocalis *u*, quae facta est ex *o* Latino, semper est longa, ut *lunga*, longa; *frunte*, frons; *buna*, bona etc.

VI. Voces, quae formantur a supinis verborum, quae semper exeunt in *s* vel in *t*, ultimam supinorum semper prolongant, v.g. *cules*, collectus; *culésa*, collecta; *dus*, ductus; *dusa*, ducta; *laudát*, laudatus; *laudáta*, laudata; *umilit*, humiliatus; *umilita*, humiliata; *perdut*, perditus; *perduta*, perdita; *áuzit*, auditus; *áuzíta*, audita.

VII. Reliqua vide partis primae capite secundo, ubi de diphthongis. [...]

Traducere

Samuil Micu, Gheorghe Șincai

**ELEMENTELE LIMBII DACOROMÂNE
SAU VALAHICE,**

alcătuite de Samuil Klein de Sadu, din ordinul
Sfântului Vasile cel Mare, director de studii al
Colegiului catolicilor de rit grec Sfânta Barbara din
Viena, dar îmbogățite și aranjate în această ordine de
Gheorghe Gavril Șincai de Șinca, din același ordin,
doctor în filosofie și teologie.

Viena, Tipografia lui Iosif, nobil de Kurzböck, 1780

*Cinstitului cititor,
multă sănătate*

Au trecut șaptesprezece veacuri de când Traian l-a învins pe Decebal și a adus coloni în Dacia secătuită de locuitori¹. Cei pricepuți în știința istoriei vor afla cu ușurință cât de multe și cât de mari greutatea au îndurat aici urmașii romanilor. Căci în afară de Jordanes², alți șase sute de istorici, unii mai vechi, alții mai noi, arată că aceștia au fost supuși de barbari, mai întâi, de goți în timpul lui Gallienus, apoi, de gepizi, apoi de bulgari și de alți barbari veniți din nord; câteva dintre mărturiile importante ale acestor istorici au fost adunate, cu câțiva ani în urmă, de preainvățatul Samuel Klein în lucrarea sa, rămasă în manuscris, despre originea românilor^[1]; iar eu am notat multe în notițele mele în timpul celor cinci ani pe care i-am petrecut la Roma, la vestitul colegiu *De Propaganda Fide*^[2].

¹ A se vedea Dio <Cassius>, *Traianus*; Flavius Vopiscus, *Aurelianus*; Sextus Rufus, *Brev. Rer. Rom.*; Orosius, Eutropius etc.

² *De rebus Geticis*.

Cine ar putea să nege că limba latină a strămoșilor noștri a fost foarte coruptă^[3] din cauza acestei subjugări? Dar ar susține în mod greșit că s-a transformat în ceea ce este astăzi. De la scriitorii istoriei românilor și, mai ales, din cronica (în manuscris) a lui Constantin Miron, logofătul Țării Moldovei³, pe care nu demult prealuminatul și preaînvățatul domn Iosef Sulzer^[4] mi-a dat prilejul să o citesc, precum și din *Descrierea Moldovei* a preastrălucitului domn Dimitrie Cantemir, fost domnitor și principe al acestei țări, rezultă că strămoșii noștri au căzut în starea de barbarie în care ne aflăm și acum, atunci când, din nefericire, au început să folosească limba slavonă sau (dacă preferi) ilirică în slujbele religioase pe vremea Conciliului de la Florența. Preastrălucitul autor ne informează că acest lucru s-a făcut pentru a se împlini voia arhiepiscopului de Ohrida, cetate din Bulgaria, care, îndemnat de Marcu din Efes^[5] (după cum se crede), încerca în acest fel să închidă românilor orice cale spre Sfânta Unire cu Biserica Romei.

Acești doi schismatici^[6] se temeau că, dacă românii și-ar fi folosit limba maternă în sfintele slujbe la fel ca înainte⁴, italienii ar putea să o învețe fără greutate, fiind înrudită îndeaproape cu a lor, și ar putea tipări cărți cu ajutorul cărora poporul nostru ar fi condus cu mai mare ușurință la unire. Astfel, pomenitul arhiepiscop bulgar s-a silit din răspuțeri să îi aducă pe români de partea sa.

³ În *Alexandru*, cap. 18, § 5.

⁴ Voi arăta în istoria despre faptele strămoșilor noștri, pe care am hotărât s-o scriu, că dacoromânii, încă de la îmbrățișarea credinței creștine –, adică din secolul al II-lea la sfârșitul căruia erau creștini, după cum afirmă limpede Tertulian în *Cartea împotriva iudeilor* –, până în secolul al XV-lea, și-au folosit limba maternă în sfintele slujbe; aici voi menționa doar că vestitul bărbat, părintele Le Quien, în cartea *Oriental creștin*, nu ar fi fost uimit că a găsit numele multor episcopi din Dacia și diferite semnături latine, dacă ar fi știut că aceștia erau romani și prin origine, și prin limbă.

Speranța sa nu a fost zadarnică, căci, într-adevăr, Alexandru I^[7], domnitorul și principele Moldovei, i-a făcut pe plac și a poruncit ca limba slavo-ilirică să fie folosită la slujbele religioase în toată țara. Apoi alți domnitori români au urmat exemplul său, chiar dacă au adus un îndoit prejudiciu întregului neam, și anume, o îndelungată ruptură dintre acest neam și Biserica latină și o foarte mare vătămare a propriei limbi; pentru primul prejudiciu mă rog din tot sufletul ca Preabunul Dumnezeu să se milostivească să aducă oarecând un leac; pentru al doilea, s-a găsit deja un remediu parțial, căci la scurtă vreme după aceea, după un secol, înaintașii noștri au renunțat la limba slavonă, păstrând însă slovele; iar noi vom continua, străduindu-ne să fie înființate școli românești după modelul celor germane austriece cu bună-voința preaauguștilor împărați^[8].

Am considerat că acest lucru trebuie amintit aici, ca să nu creadă cineva că noi, în toată această lucrare, nu am avut altă intenție în afară de desăvârșirea limbii noastre materne. Căci nu ne-am străduit să o desăvârșim, ci să învățăm, fără să căutăm altceva în afară de binele public, și să dăm ascultare rugămintelor elevilor români de la Colegiul grecesc Sfânta Barbara, care, fiindcă sunt foarte iubitori de învățatură, ne-au rugat de mai multă vreme să dăm la lumină această lucrare, ba chiar ne-au ajutat în multe privințe. Am acceptat bucuros cu atât mai mult, cu cât am prevăzut de multă vreme că mulți oameni din toate condițiile și stările vor dobîndi un foarte mare folos din lucrarea noastră.

Dacă cineva ar avea de-a face cu românii sau ar călători prin Țara Românească, Moldova, Transilvania, Maramureș, Ungaria de dincolo de Tisa^[9], Silvania, Banat, Cuțo-Valahia, Basarabia până în Crimeea, ar avea nevoie de limba română mai mult decât de oricare alta,

deoarece nu vei auzi nicio altă limbă mai des folosită în provinciile enumerate. Atât despre acestea.

În sfârșit, cititorule, te rog să iei aminte că această gramatică este prima gramatică publicată în limba română, de aceea să nu îți fie de mirare dacă vei găsi că unele lucruri lipsesc, altele sunt greșite sau nu sunt spuse la locul sau în modul potrivit. Va fi datoria noastră de acum înainte să ne dăm silința să completăm cele ce lipsesc în această ediție, să corectăm greșelile și să desăvârșim și să facem mai folositoare pentru toți această gramatică, împreună cu dicționarul pe care avem de gând să-l alcătuim (dacă nu ne va lipsi timpul și prilejul de a-l scrie).

Până atunci, tu, bunule cititor, cercetează această oste-neală și străduința a noastră cum se cuvinte și fii sănătos.

Prima parte *DESPRE ORTOGRAFIE*

Capitolul I DESPRE LITERELE ROMÂNILOR ȘI DESPRE PRONUNȚAREA LOR

§ 1. Vechile litere ale românilor sunt identice cu cele alte latinilor sau vechilor locuitori ai Romei, de la care aceștia își trag originea. Și anume:

Majuscule

A, B, C, D, E, F, G, H, I, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U, X, Y, Z, J, V.

Minuscule

a, b, c, d, e, f, g, h, i, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, x, y, z, j, v.

§ 2. Paginile următoare vor arăta, pe cât va fi posibil fără rostirea unui dascăl, valoarea acestor litere sau, mai

degrabă, pronunția lor, care nu este deloc diferită, la unele cuvinte, de pronunția latină. Și astfel:

A, *a*, dacă este marcat cu accent acut ' sau este dublu, se pronunță ca în limba latină, de exemplu: *cáp*, lat. *caput*; *nás*, lat. *nasus*; *cápraa*, lat. *capra*. Citește: *cap*, *nas*, *capra*.

Când nu are accent se pronunță așa cum litera slavă Ѧ este pronunțată de români în ultima silabă a cuvântului Ѧсминъ [lumină], lat. *lumen*.

Fac excepție de la aceste reguli situațiile în care *a* este așezat înainte de *mb*, *mp* și *n* simplu sau este notat cu accent circumflex. În aceste cazuri *a* nu se pronunță nici ca *a* notat cu accent acut, nici ca *a* fără accent, ci mai moale, oarecum pe nas, de exemplu: *trambitia* [trâmbiță], lat. *tuba*; *camp* [câmp], lat. *campus*; *pane* [pâne], lat. *panis*; *târg*, lat. *nundinae*. Pentru pronunțarea acestor cuvinte, precum și pentru pronunțarea literei Ѧ din regula menționată este preferabil să se recurgă la rostirea unui dascăl.

Vreau să iei aminte că excepția menționată nu există în cuvintele străine, mai ales în numele proprii de origine grecească, și în cuvântul *lânce* [lance], lat. *lancea*, căci acestea se pronunță ca în latină: *lance*, *Antonie* etc.

B, *b* se pronunță la fel ca la latini.

C, *c* se pronunță ca la italieni, adică înainte de *e* și *i*, se pronunță precum *cs* la unguri sau *sch* în germană la finalul cuvântului *Mensch*, de exemplu: *cruce*, lat. *crux*; *cine*, lat. *quis*. Înainte de alte vocale sau diftongi sau consoane sau la finalul cuvântului se pronunță precum *k*, de exemplu: *cár*, lat. *currus*; *corn*, lat. *cornu*; *culme*, lat. *culmen*; *fác*, lat. *facio*.

Excepție face *c* înainte de *h* sau *t*. În primul caz se pronunță ca *χ* grecesc, iar în al doilea caz, ca *p* latinesc, de exemplu: *Christòs* [Hristos], lat. *Christus*, citește *Χριστός*; *lâcte* [lapte], lat. *lac*, citește *lapte*.

Ç cu sedilă, care există și la francezi, se pronunță ca *z* simplu la italieni sau *tz* la germani sau unguri, de exemplu: *făcie* [față], lat. *facies*; *glăcie* [gheață], lat. *glacies*.

D, d se pronunță ca la latini, dar înainte de vocala *i* se pronunță ca *z* din greacă sau latină; de exemplu: *Dieu dice* [Zău zice], lat. *Deus dicit*, citește *Zieu zice*.

E, e se pronunță ca la latini.

Face excepție dacă este așezat înainte de *mb, mp* și *n* simplu, fiindcă, în acest caz, se pronunță ca *a* așezat înaintea acestor consoane, de exemplu: *fen* [fân], lat. *foenum*; *coperement* [coperemânt], lat. *cooperimentum*.

Înainte de *n* simplu se pronunță însă ca *i*, dacă în silaba următoare există un alt *e* sau *i*, de exemplu: *cuvente* [cuvinte], lat. *verba*; *dente* [dinte], lat. *dens*; *denti* [dinți], lat. *dentes*. Citește: *cuvinte, dinte, dinți*.

Dacă se construiește cu alte consoane, în afară de cele menționate mai înainte, și dacă în silaba următoare se găsește alt *e* sau *a* [ă], se pronunță ca și cum ar fi *ea*, de exemplu: *lege* [leage], lat. *lex*; *merge* [mearge], lat. *pergit*. Citește: *mearge, leage*.

În fine, înainte de *n* simplu, dacă este notat cu două puncte deasupra sau dacă se află într-o silabă dintr-un nume propriu-zis, se pronunță ca *e* latin; de exemplu: *vënen* [venin], lat. *venenum*; *Aussëntie* [Ausentie], lat. *Auxentius*.

F, f se pronunță ca la latini.

G, g se pronunță ca la italieni înainte de *e* și *i*, de exemplu: *fuge*, lat. *fugit*; *geme*, lat. *gemit*; *legi*, lat. *leges*.

Înainte de celelalte litere sau la finalul cuvântului se pronunță ca la germani sau unguri: de exemplu: *fuga* [fugă], lat. *fuga*; *fág* [fag], lat. *fagus*.

Face excepție *g* înainte de *n*, când nu mai trebuie pronunțat *g*, ci *m*, de exemplu: *pugn* [pumn], lat. *pugnis*; *gnell* [mniel], lat. *agnellus*. Citește: *pumn, mniel*.

H, h își pierde sunetul în cuvinte de origine latină; în cuvintele străine se pronunță ca la latini; așezat după *c* face ca litera *c* să se pronunțe precum *χ* din greacă sau *ch* din germană, de exemplu: *hom* [om], lat. *homo*; *hora* [oară], lat. *hora*; *hoste* [oaste], lat. *hostis* sau *exercitus*; *háina* [haină], lat. *vestis*. Citește: *om, oara, oaste, haina*.

I, i se pronunță ca la latini; dar înainte de *mb, mp* și *n* la începutul cuvântului se pronunță ca *a* înaintea acestor consoane; la finalul cuvântului, dacă nu este marcat cu accent grav, se pronunță ca *i* latinesc, de exemplu: *cine*, lat. *quis*; *imperát* [împărat], lat. *imperator*; *homeni* [oameni], lat. *homines*; a dormi, lat. *dormire*. Citește: *oameni, a dormi*.

L, l. Despre această literă trebuie să facem următoarele observații:

I. La începutul cuvântului sau înainte ori după o consoană sau o consoană dublă se pronunță ca *l* latinesc, de exemplu: *larg*, lat. *largus*; *flore* [floare], lat. *flos*; *selbátec* [sălbatec], lat. *silvaticus*; *válle* [vale], lat. *vallis*; *cauall* [cal], lat. *caballus*.

II. În interiorul cuvântului, între două vocale și la finalul cuvântului, dacă este simplu, se pronunță ca *r* latinesc, de exemplu: *mol'a* [moară], lat. *mola*; *angel'* [înger], lat. *angelus*. Citește: *moară, înger*.

Notă. Am dat a doua regulă pentru a deriva mai ușor cuvintele din cele latinești și pentru a arăta că transformarea literei *l* este generală; de aceea este posibil să scriem chiar *r* în loc de *l* care trebuie notat întotdeauna cu spirit aspru.

Excepție. Cuvintele care provin de la supinul verbelor, precum și supinele și articolul hotărât *le* sau *l'* sau *ul*, de asemenea *delá* păstrează pronunția latină a literei *l*, chiar dacă aceasta se află între două vocale sau la finalul cuvântului, de exemplu: *humilit* [umilit], lat. *humiliatus*; *táta'l* [tatăl], lat. *hic pater*; *delá* [de la], lat. *ab*.

III. *L* așezat după literele *c* și *g* se pronunță ca și cum ar fi *hi* și face ca litera *c* să fie pronunțată precum *k* și *g* în germană, de exemplu: *cláue* [cheaie], lat. *clavis*; *gláçie* [gheață], lat. *glacies*. Citește: *chiaue* sau *kiaue* și *ghiaçie*.

IV. Dacă după *l* urmează imediat *i* și dacă silaba *li* este precedată imediat fie de o vocală, fie de un diftong, atunci *li* se pronunță ca *i* latinesc sau german, de exemplu: *muliere* [muiere], lat. *mulier*; *filiu* [fiu], lat. *filius*; *eli* [ei], lat. *illi*. Citește: *muiere*, *fiiu*, *ei*.

M, *m* și *N*, *n* se pronunță ca la latini.

O, *o* se pronunță ca la latini.

Dacă însă se află înainte de *mb*, *mp* și *n*, se pronunță ca *u* latinesc, de exemplu: *bombác* [bumbac], lat. *bombacum*; *compar* [cumpăr], lat. *comparo*; *monte* [munte], lat. *mons*. Citește: *bumbac* etc.

Excepție fac numele proprii în care *o* înainte de consoanele menționate se pronunță ca la latini, de exemplu: *Antonie* [Antonie], lat. *Antonius* etc.

Dacă după silaba în care se află *o* urmează o altă silabă care conține vocalele *a* sau *e*, *o* din prima silabă se pronunță ca și cum ar fi *oa*, de exemplu: *porta* [poartă], lat. *porta*; *sorte* [soartă], lat. *sors*. Citește: *poarta*, *soarte*.

Fac excepție interjecțiile, în care *o* se pronunță ca la latini, de exemplu: *odáta*^[10] [odată], lat. *macte*.

P, *p* se pronunță ca la latini.

Q, *q* este întotdeauna însoțit de *v* și ambele se pronunță *k*, de exemplu: *quand* [când], lat. *quando*; *quál'e* [care], lat. *quis*, *qualis*. Citește: *când*, *care*.

R, *r* se pronunță ca la latini.

S, *s* simplu înainte de *i* se pronunță gros, precum *sch* în germană și *ch* în franceză, de exemplu: *si* [și], lat. *et*; *resina* [rășină], lat. *resina*; *rusine* [rușine], lat. *rubor*.

Dacă este dublu se pronunță ca *s* în latină sau italiană, de exemplu: *folossitore* [folositoare], lat. *propugnatrix*.

Sc înainte de *e* și *i* se pronunță ca *st* în germană la începutul cuvintelor germane sau în maghiară la începutul cuvintelor maghiare, de exemplu: *crescere* [creștere], lat. *crescere*; *scientia* [știință], lat. *scientia*. Citește: *știință*, *creștere*.

În rest se pronunță ca la latini.

T, t înainte de *i* se pronunță ca *tz* la germani și unguri sau ca *z* la italieni, de exemplu: *tiene* [ține], lat. *tene*; *tie* [ție], lat. *tibi*; *toti* [toți], lat. *omnes*. Citește: *tzine*, *tzie* etc.

Excepție fac numele proprii și silaba *sti* în care *t* înainte de *i* se pronunță ca la latini, de exemplu: *Constăntin*, lat. *Constantinus*; *esti* [ești], lat. *es*.

În rest *t* se pronunță ca la latini.

U, u se pronunță ca la latini, dar după o vocală la finalul cuvântului se pronunță numai pe jumătate, de exemplu: *reu* [rău], lat. *malus*; *Dieu* [Zău], lat. *Deus*.

Când se află între două vocale este cu totul omis, de exemplu: *oue* [oae], lat. *ovis*; *boui* [boi], lat. *boves*; *laudauam* [lăudam], lat. *laudabam*; *cantăui* [cântai], lat. *cantavi*. Citește: *oé*, *boi*, *lăudam*, *cantai*.

Z, z se pronunță ca la latini.

J, j se pronunță ca la francezi, de exemplu: *judecăre* [judecare], lat. *iudicare*; *jug* [jug], lat. *iugum* etc.

V, v se pronunță ca la latini.

X, y și *k* nu există la români, decât în cuvintele străine și în numele proprii, în care se pronunță ca la latini.

§ 3. Literele se împart în vocale și consoane. Sunt șase vocale: *a, e, i, o, u* și *y*. Celelalte sunt consoane.

Capitolul II

DESPRE DIFTONGI ȘI DESPRE PRONUNȚIA LOR

§ 4. În limba română există tot atâtea diftongi, câte vocale unite cu alte vocale există; se pronunță astfel încât din toate vocalele să se audă numai jumătate de sunet, de

exemplu: *sáu* [sau], lat. *vel*; *aurária* [aurariă], lat. *auraria*; *meu* [meu], lat. *meus*.

ea însă se pronunță ca *ia* la latini, iar *ei* se pronunță ca *i*, de exemplu: *cea*, lat. *illa*; *domnaei* [doamnii], lat. *dominae*. Citește: *ceia*, *doamnii*.

au se poate pronunța și ca *o* latinesc, iar *eo* se poate pronunța ca *ö* unguresc; cu toate acestea, este preferabil să se pronunțe rostindu-se fiecare sunet pe jumătate.

Capitolul III

DESPRE APOSTROF SAU ABREVIERE

§ 5. Apostroful se folosește atunci când un cuvânt care se termină în vocală este urmat de un alt cuvânt care începe cu o vocală; astfel, în primul caz se elidează ultima vocală a primului cuvânt, iar consoana precedentă este notată cu semnul apostrofului, ' , de exemplu: *n'ám* [n-am], lat. *non habeo*; *m'ám dus* [m-am dus], lat. *abivi*; în loc de *nu ám*, *me ám dus*.

Celălalt caz în care se poate folosi apostroful, și anume dacă cuvântul se termină într-o vocală și este urmat de un alt cuvânt care începe cu silaba *in*: *i* din această silabă este omis și se notează cu semnul apostrofului 'n, de exemplu: *lá'ntrare*, în loc de *lá intrare* [la întrare], lat. *ad intrandum*.

Notă. Apostroful nu trebuie să apară în mod obligatoriu în limba română, de aceea trebuie folosit cu economie și precauție pentru a nu schimba cu totul sensul sau a-l face îndoielnic sau neclar.

Partea a II-a
DESPRE ETIMOLOGIE^[11]

[...]

Capitolul IX

DESPRE PRONUME

§ 17. În limba română există pronume personale, posesive, demonstrative, interogative, relative și nehotărâte.

I. Declinarea pronumelor personale

	<i>Persoana I</i>	<i>Persoana a II-a</i>
	<i>Singular</i>	
N.	<i>eu</i> [eu], lat. <i>ego</i>	<i>tu</i> [tu], lat. <i>tu</i>
G.	<i>á-meu</i> [a meu], lat. <i>mei</i>	<i>á-tau</i> [a tău], lat. <i>tui</i>
D.	<i>mie</i> [mie], lat. <i>mihi</i>	<i>tie</i> [ție], lat. <i>tibi</i>
Ac.	<i>pe-mene</i> [pe mine], lat. <i>me</i>	<i>pe-tene</i> [pe tine], lat. <i>te</i>
Ab.	<i>delá-mene</i> [de la mine], lat. <i>a me</i>	<i>delá-tene</i> [de la tine], lat. <i>a te</i>
	<i>Plural</i>	
N.	<i>noi</i> [noi], lat. <i>nos</i>	<i>voi</i> [voi], lat. <i>vos</i>
G.	<i>á-nostr</i> [a nostru], lat. <i>nostrum</i>	<i>á-vostr</i> [a vostru], lat. <i>vestrum</i>
D.	<i>noua</i> [nouă], lat. <i>nobis</i>	<i>voua</i> [vouă], lat. <i>vobis</i>
Ac.	<i>pe-noi</i> [pe noi], lat. <i>nos</i>	<i>pe-voi</i> [pe voi], lat. <i>vos</i>
Ab.	<i>delá-noi</i> [de la noi], lat. <i>a nobis</i>	<i>delá-voi</i> [de la voi], lat. <i>a vobis</i>
	<i>Persoana a III-a</i>	
	<i>Singular</i>	
	<i>Masc.</i>	<i>Fem.</i>
N.	<i>ell</i> [el], lat. <i>ille</i>	<i>ea</i> [ea], lat. <i>illa</i>
G.	<i>á-lui</i> [a lui], lat. <i>illius</i>	<i>á-ei</i> [a ei], lat. <i>illius</i>
D.	<i>lui</i> [lui], lat. <i>illi</i>	<i>ei</i> [ei], lat. <i>illi</i>

Ac.	<i>pe ell</i> [pe el], lat. <i>illum</i>	<i>pe-ea</i> [pe ea], lat. <i>illam</i>
Ab.	<i>delá ell</i> [de la el], lat. <i>ab illo</i>	<i>delá-ea</i> [de la ea], lat. <i>ab illa</i>
<i>Plural</i>		
N.	<i>eli</i> [ei], lat. <i>illi</i>	<i>ele</i> [ele], lat. <i>illae</i>
G.	<i>á-lor</i> [a lor], lat. <i>illorum</i>	<i>á-lor</i> [a lor], lat. <i>vestrum</i>
D.	<i>lor</i> [lor], lat. <i>illis</i>	<i>lor</i> [lor], lat. <i>illis</i>
Ac.	<i>pe-eli</i> [pe ei], lat. <i>illos</i>	<i>pe-ele</i> [pe ele], lat. <i>illas</i>
Ab.	<i>delá-eli</i> [de la ei], lat. <i>ab illis</i>	<i>delá-ele</i> [de la ele], lat. <i>ab illis</i>

§ 18. După exemplul celorlalți autori de gramatici adăugăm la pronumele personale pronumele reciproc, despre care remarcăm:

I. La fel ca în limba latină, pluralul este identic cu singularul.

II. Oriunde și oricând folosim pronumele reciproc în limba latină trebuie să-l folosim și în limba română.

Declinarea pronumelui reciproc *Singular și plural*

N. lipsește. G. *á-sau* [a său], lat. *sui*. D. *sie* [șie], lat. *sibi*. Ac. *pe-sene* [pe sine], lat. *se*. Abl. *delá-sene* [de la sine], lat. *a se*.

II. Despre pronumele posesive

§ 19. Pronumele posesive sunt acestea: *ámeu* [a meu], lat. *meus*; *ámea* [a mea], lat. *mea*; *átau* [a tău], lat. *tuus*; *átaa* [a ta], lat. *tua*; *ásau* [a său], lat. *suus*; *ásaa* [a sa], lat. *sua*; *ánostr* [a nostru], lat. *noster*; *ánostra* [a noastră], lat. *nostra*; *ávostr* [a vostru], lat. *vester*; *ávostra* [a voastră], lat. *vestra*. În legătură cu acestea trebuie să observăm:

I. La nominativ, acuzativ și ablativ pot sta înaintea sau după substantive; la celelalte cazuri sunt întotdeauna postpuse.

II. Când stau după substantive își pierd litera inițială *a* și substantivul la care se referă trebuie să primească articolul hotărât, de exemplu, în loc de *ámeu cane* spune *cane-le meu* [*a<l>* meu câne, cânele meu], lat. *canis meus* etc.

III. Când precedă substantivul pe care îl determină nu primesc articol, de exemplu: *ámeu barbát* [*a<l>* meu bărbat], lat. *meus maritus*; *pe ámeu barbát* [*pe a<l>* meu bărbat], lat. *meum maritum*; *ámea muliere* [*a mea* muliere], lat. *mea mulier* etc.

IV. Fie că stau înaintea, fie după substantive, sunt indeclinabile și se acordă numai în gen și număr cu substantivele^[12]: *ámeu táta* [*a<l>* meu tată], lat. *meus pater*; *ámei parenti* [*a<i>* mei părinți], lat. *mei genitores*; *tátal' meu* [tatăl meu], lat. *pater meus*; *parentii mei* [părinții mei], lat. *genitores mei* etc.

V. Când precedă substantivele, *pe* de la acuzativ și *delá* de la ablativ se pune înaintea pronumelor.

VI. Pluralul: *átaui* [*a tăi*], lat. *tui*; *átaale* [*a tale*], lat. *tuae*; *ámei* [*a mei*], lat. *mei*; *ámele* [*a mele*], lat. *meae*; *ásau* [*a săi*], lat. *sui*; *ásaale* [*a sale*], lat. *suae*; *ánostri* [*a noștri*], lat. *nostri*; *ánostre* [*a noastre*], lat. *nostrae*; *ávostri* [*a voștri*], lat. *vestri*; *ávostre* [*a voastre*], lat. *vestrae*.

III. Despre pronumele demonstrative

§ 20. Pronumele demonstrative sunt următoarele: *ácest*, *ácea*sta [*acest*, *această*], lat. *iste*, *ista*; *ácell*, *ácea* [*acel*, *acea*] sau *cell*, *cea* [*cel*, *cea*], lat. *ille*, *illa*; *ácestási*, *ácea*staási [*acestași*, *aceastași*], lat. *idem*, *eadem*; *eu ins* [*eu îns*], lat. *ego ipse*; *tu insuti* [*tu însuți*], lat. *tu ipse*; *ell insusi* [*el însuși*], lat. *ille ipse*. Se declină astfel:

Singular

	<i>Masc.</i>	<i>Fem.</i>
N.	<i>ácest</i> [acest], lat. <i>iste</i>	<i>áceasta</i> [această], lat. <i>ista</i>
G.	<i>á-ácestui</i> [a acestui], lat. <i>istius</i>	<i>á-áceastei</i> [a aceastei], lat. <i>istius</i>
D.	<i>ácestui</i> [acestui]	<i>áceastei</i> [aceastei]
Ac.	<i>pe-acest</i> [pe acest]	<i>pe-aceasta</i> [pe această]
Ab.	<i>delá-acest</i> [de la acest]	<i>delá-aceasta</i> [de la această]

Plural

	<i>Masc.</i>	<i>Fem.</i>
N.	<i>ácesti</i> [acești], lat. <i>isti</i>	<i>áceaste</i> , lat. <i>istae</i>
G.	<i>á-ácestor</i> [a acestor]	<i>á-ácestor</i> [a acestor]
D.	<i>ácestor</i> [acestor]	<i>ácestor</i> [acestor]
Ac.	<i>pe-ácesti</i> [pe acești]	<i>pe-áceaste</i> [pe aceaste]
Ab.	<i>delá-ácesti</i> [de la acești]	<i>delá-áceaste</i> [de la aceaste]

Tot astfel se declină și *ácell* sau *cell* etc. *ácest ási*, în timp ce *asi* rămâne neschimbat la toate cazurile.

La *eu ins* etc. se declină doar pronumele personal.

Pentru modul în care se declină împreună cu substantivele, vezi capitolul al doilea din partea întâi, unde se tratează adjectivele.

IV. Despre pronumele interogative

§ 21. Pronumele interogativ poate fi simplu sau compus.

Declinarea pronumelui demonstrativ simplu.

	<i>Singular</i>	<i>Plural</i>
N.	<i>quál'e</i> [care], lat. <i>quis</i> <i>vel quae?</i>	<i>quál'i</i> [cari], lat. <i>qui</i> sau <i>quál'e</i> [care], lat. <i>quae?</i>
G.	<i>á-qual'ui</i> [a căru]i sau <i>a cui</i>	<i>á-qual'or</i> [a căror]
D.	<i>qual'ui</i> [a căru]i sau <i>cui</i>	<i>qual'or</i> [căror]
Ac.	<i>pe-quál'e</i> [pe care]	<i>pe-quál'i</i> [pe cari] sau <i>pe-quál'e</i> [pe care]
Ab.	<i>delá-quál'e</i> [de la care]	<i>delá-qual'i</i> [de la cari] sau <i>delá-quál'e</i> [de la care]

Alt exemplu

	<i>Singular</i>	<i>Plural</i>
N.	<i>Cine</i> , lat. <i>quis</i> sau <i>quae?</i>	<i>Cine</i> , lat. <i>qui</i> sau <i>quae?</i>
G.	<i>A cui</i>	<i>A qual'or</i> [a căror]
D.	<i>Cui</i>	<i>Qual'or</i> [căror]
Ac.	<i>Pe cine</i>	<i>Pe cine</i>
Ab.	<i>Delá cine</i> [de la cine]	<i>Delá cine</i> [de la cine]

Tot așa se declină și: *orecine* [oarecine], lat. *aliquis*; *fiescecine* [fieștecine], lat. *quilibet*; *oricine* [oricine], lat. *quicumque*; *totcine* [totcine], *quivis*; *orequal'e* [oarecare], lat. *quidam*; *fiescequal'e* [fieștecare], lat. *quilibet*; *orquál'e* [orcare], lat. *quicumque*; *totquál'e* [totcare], lat. *quivis*. Toate acestea, așa cum am spus, se declină ca în exemplele precedente: cele compuse cu *cine*, precum *cine*, iar celelalte, precum *quál'e*.

V. Despre pronumele relative

§ 22. Pronumele relative sunt două: *quál'e* [care], lat. *qui* și *quae*, și *ce*, care are același sens. Am arătat în capitolul precedent cum se declină *quál'e*.

Ce este indeclinabil și numai pronumele demonstrativ *cell*, care precedă întotdeauna pronumele relativ *ce*, se declină, de exemplu: *cell ce au facut cel'iul* [cel ce a făcut ceriul], lat. *qui fecit coelum*; *acellui ce au facut cel'iul* [acelui ce au făcut ceriul], lat. *factoris coeli* sau, mai degrabă, *eius qui fecit coelum*.

VI. Despre pronumele nehotărâte

§ 23. Pronumele nehotărâte sunt: *ált*, *álta* [alt, altă], lat. *alter*, *altera*; *un*, *o* [un, o], lat. *quidam*, *quaedam*; *tot*, *tota* [tot, toată], lat. *omnis*; *nime* sau *nimene*, lat. *nemo*; *quât* [cât], lat. *quot*.

Pentru modul în care se declină *un*, a se vedea capitolul întâi din partea întâi. Despre *tot* am vorbit în capitolul al doilea. Trebuie să observăm că, atunci când *tot* apare singur, la dativ singular se construiește cu *lá*, de exemplu: *lá tot* [la tot], lat. *omni*. Acest lucru se întâmplă și atunci când se află înaintea substantivului și nu se declină, de exemplu: în loc de *tot homului* [tot omului] se spune *lá tot homul* [la tot omul], lat. *omni homini*.

Celelalte pronume nehotărâte se declină astfel:

Singular		
	Masc.	Fem.
N.	<i>ált</i> [alt], lat. <i>alter</i>	<i>álta</i> [altă], lat. <i>altera</i>
G.	<i>á-áltui</i> , [a altui], lat. <i>alterius</i>	<i>á-áltei</i> [a altei]
D.	<i>áltui</i> [altui]	<i>áltei</i> [altei]
Ac.	<i>pe-ált</i> [pe alt]	<i>pe-álta</i> [pe altă]
Ab.	<i>delá-ált</i> [de la alt]	<i>delá-álta</i> [de la altă]

Plural

	<i>Masc.</i>	<i>Fem.</i>
N.	<i>álți</i> [alți]	<i>álte</i> [alte]
G.	<i>á-áltor</i> [a altor]	<i>á-áltor</i> [a altor]
D.	<i>áltor</i> [altor]	<i>áltor</i> [altor]
Ac.	<i>pe-álți</i> [pe alți]	<i>pe -álte</i> [pe alte]
Ab.	<i>delá-álți</i> [de la alți]	<i>delá-álte</i> [de la alte]

Singular: N. *nime* sau *nimene* [nime sau nimene]. G. *a nimerui* [nimăru] sau *a nimeni* [a nimănu]. G. *nimerui* [nimăru] sau *nimeni* [nimănu]. Ac. *pe nime* sau *pe nimene* [pe nime sau nimene]. Abl. *delá-nime* sau *delá-nimene* [de la nime sau de la nimene]. Pluralul lipsește.

Quât [cât] este indeclinabil la singular, iar la plural se declină astfel:

N. *quâti* [câți] sau *quâte* [câte], lat. *quot*. G. *a quâtor* [a câtor]. D. *quâtor* [câtor]. Ac. *pe-quâti* [pe câți] sau *pe-quâte* [pe câte]. Abl. *delá-quâti* [de la câți] sau *delá-quâte* [de la câte]. [...]

VOCABULAR ROMÂNESC ȘI LATINESC

[...]

II. *Despre lume și despre elementuri*

lume [lume], lat. *mundus*
cel' [cer], lat. *coelum*
plánneta [planetă], lat. *planeta*
cometa [cometă], lat. *cometa*
luna noua [lună nouă], lat. *novilunium*
eklips^[13] [eclips], lat. *ecclipsis*
curcubeu [curcubeu], lat. *iris*
stelle [stele], lat. *stellae*
foc [foc], lat. *ignis*

aer [aer], lat. *aër*
tierra [țeară], lat. *terra*
cutramurul pamantului [cutrămurul pământului], lat.
terrae motus
negul'a [negură], lat. *nebula*
fulger [fulger], lat. *fulgur*
tonet [tunet], lat. *tonitru*
volbura [volbură], lat. *turbo*
vent [vânt], lat. *ventus*
eur^[14] [eur], lat. *eurus*
austr [austru], lat. *auster*
bore [boare], lat. *boreas*
zefir [zefir], lat. *zephyrus*
nor [nor], lat. *nubes*
ploue [ploaie], lat. *pluvia*
roa [rouă], lat. *ros*
bura [bură], lat. *pruina*
nadusiállla [nădușală], lat. *aestus*
caldura [căldură], lat. *calor*
stirie^[15] [știrie], lat. *stiria*
traznet [trăznet], lat. *fulmen*
ceația [ceață], lat. *caligo*

III. Despre pământ

deall [deal], lat. *collis*
válle [vale], lat. *vallis*
sies [șes], lat. *planities*
ádanc [adânc], lat. *abyssus vel aduncus*
áfund [afund], lat. *abyssus vel profundus*
profund [profund], lat. *profunditas vel profundus*
lunca sau râț [luncă sau râț], lat. *pratum*
pasiune [pășune], lat. *pascuum*
desiert [deșert], lat. *desertum*
rîpa [râpă], lat. *ripa*

morment [mormânt], lat. *monumentum*, *sepulchrum*
selba, padure [selbă, pădure], lat. *silva*
tufa [tufă], lat. *dumetum*
árena [arină], lat. *arena*
pulbere [pulbere], lat. *pulvis*
lut [lut], lat. *lutum*
máre [mare], lat. *mare vel magnus*
riu [râu], lat. *rivus*
parau [părau], lat. *rivulus*
fantana [fântână], lat. *fons*
putiu [puț], lat. *puteus*
monte [munte], lat. *mons*
ponte [punte], lat. *pons* [...]

V. *Despre om și despre părțile omului*

trup [trup], lat. *corpus*
pelle [pele], lat. *cutis*
cáp [cap], lat. *caput*
pel'i [peri], lat. *pili*
crestet [creștet], lat. *vertex*
ceafa [ceafă], lat. *occiput*
capașina [căpășână], lat. *cranium*
crier [creier], lat. *cerebrum*
fronte [frunte], lat. *frons*
vult, obráz, fație [vult, obraz, față], lat. *vultus, facies*
ocl [ochi], lat. *oculus*
luminaa oculului [lumina ochiului], lat. *pupilla*
spran-gene [sprângene], lat. *supercilia*
gene [gene], lat. *cilia*
temple [tâmples], lat. *tempora*
lácrima [lacrimă], lat. *lacryma*
nás [nas], lat. *nasus*
nari [nări], lat. *nares*
buca [bucă], lat. *bucca*

orecle [orechie], lat. *auricula*
gul'a [gură], lat. *os, oris*
limba [limbă], lat. *lingua*
copsa [coapsă], lat. *femur*
genuncle [genunche], lat. *genu*
floier [fluier], lat. *tibia*
os [os], lat. *os, ossis*
peciol' [picior], lat. *pes*
tálpa [talpă], lat. *planta*
máçe [mațe], lat. *viscera*
anima [înimă], lat. *cor*
plumana [plumână], lat. *pulmo*
ficát [ficat], lat. *iecur*
vënen [venin], lat. *venenum, bilis*
splena [splină], lat. *splen*
rënuncl [renunchi], lat. *renunculus*
sange [sânge], lat. *sanguis*
vene [vine], lat. *venae*
stomác [stomac], lat. *stomachus*
besica [beșică], lat. *vesica*
scopit [scupit], lat. *sputum*
dente [dinte], lat. *dens*
masea [măsea], lat. *maxilla*
bárba [barbă], lat. *barba*
mustáçe [mustață], lat. *mistax*
grumáz [grumaz], lat. *collum*
cerbice [cerbice], lat. *cervix*
falci [fălci], lat. *fauces*
humer [umăr], lat. *humerus*
spáte sau dos [spate sau dos], lat. *dorsum*
spináre [spinare], lat. *spina*
bráç [braț], lat. *brachium*
cot [cot], lat. *cubitus*
pugn [pumn], lat. *pugnus*
mana [mână], lat. *manus*

deget [deget], lat. *digitus*
unguie [unghie], lat. *unguis*
pect [piept], lat. *pectus*
sen [sân], lat. *sinus*
çiça [tâță], lat. *mamma*
pantece [pântece], lat. *venter*
bul'ic [buric], lat. *ombilicus*
lature [lăture], lat. *latus, lateris*
copsa [coapsă], lat. *costa*
buci [buci], lat. *nates*
bálła [bală], lat. *saliva*
muc [muc], lat. *mucus*
medua [măduă], lat. *medulla*
tusse [tuse], lat. *tussis*
sudore [sudoare], lat. *sudor*
audit [auzit], lat. *auditus*
vediut [văzut], lat. *visus*
mirossit [mirosit], lat. *odoratus*
gust [gust], lat. *gustus*
pipait [pipăit], lat. *tactus palpatio*
suflet [suflet], lat. *anima*
intiellegere [înțelegere], lat. *intellectus*
volie [voie], lat. *voluntas*
precepere [precepere], lat. *ratio*
judecáta [judecată], lat. *iudicium*
aducere a mente [aducere aminte], lat. *memoria*
cuget [cuget], lat. *cogitatio* [...]

VII. Despre veșminte

capëneág [căpeneag], lat. *pallium*
guller [guler], lat. *collare*
háina [haină], lat. *habitus*
camisia^[16] [cămeasă], lat. *indusium*

háine de serbatori [haine de sărbători], lat. *habitus ferialis*
izmëne [izmene], lat. *femoralia*
háine de tote dilele [haine de toate zilele], lat. *habitus quotidianus*
nafráma [năframă], lat. *strophium*
dulmána [dulmană], lat. *tunica*
manusia [mănușă], lat. *chirotheca*
maneca [mâneacă], lat. *manica*
sábie [sabie], lat. *gladius*
cingatore [cingătoare], lat. *cingulum*
anell [înel], lat. *anulus*
bomb [bumb], lat. *nodus*
pectene [pepten], lat. *pecten*
cioreci [cioareci], lat. *caligae*
bombusca [bumbușcă], lat. *spunter*
calçoni [călțuni], lat. *calcei*
cerceli [cercei], lat. *inaures*
pectár [peptar], lat. *pectorale*
degetár [degetar], lat. *digitale*
sugmánn [sugman], lat. *bracca*
pallarie [pălărie], lat. *petasus*
mentee [mânteie], lat. *clamis* [...]

XIV. De metaluri

báie [baie], lat. *fodina*, *baiae*
áráma [aramă], lat. *aes*
aur [aur], lat. *aurum*
rugina [rugină], lat. *rubigo*
argent [argint], lat. *argentum*
adámante^[17] [ádamânte], lat. *adamas*
argent viu [argint viu], lat. *argentum vivum*
rubin [rubin], lat. *rubinus*
cusutor [cusutor], lat. *stannum*,

smarágd [smăragd], lat. *smaragdus*
cioe^[18] [cioaie], lat. *materia e qua fiunt campanae*
crisol'et^[19] [crisorit], lat. *chrysolitus*
ferr [fier], lat. *ferrum*
margaritár [mărgăritar], lat. *margarita*

XV. De colori

intunecát [întunecat], lat. *fuscus*
mohorât [mohorât], lat. *violaceus*
rosiu [roșu], lat. *ruber*
negru [negru], lat. *niger*
gálben [galben], lat. *flavus*
alb [alb], lat. *albus*
verde [verde], lat. *viridis*
sur [sur], lat. *canus*
venat [vânăt], lat. *glaucus, venetus*
mieriu [miérâu], lat. *subglaucus*
venat luminát [vânăt luminat], lat. *caeruleus*
sein [sein], lat. *cinericeus*

XVI. De frăție și cumnăție

casatorie [căsătorie], lat. *coniugium*
fratie [frăție], lat. *propinquitas*
necasatorintie [necăsătorință], lat. *caelibatus*
cognát [cumnat], lat. *cognatus*
parenti [părinți], lat. *parentes*
nepot [nepot], lat. *nepos*
mái mári [mai mari], lat. *maiores*
nepota [nepoată], lat. *neptis*
mosiù [moșu], lat. *avus*
stranepot [strănepot], lat. *pronepos*
mosià [moașă], lat. *avia*
barbát [bărbat], lat. *maritus*
vitrec [vitreg], lat. *vitricus*

muliere [muiere], lat. *uxor*
másceha [maștehă], lat. *noverca*
mire [mire], lat. *sponsus*
táta [tată], lat. *pater*
mireassa [mireasă], lat. *sponsa*
máma [mamă], lat. *mater*
incredentiat [încredințat], lat. *desponsatus*
filiu [fiu], lat. *filius*
prunc [prunc], lat. *infans*
filia [fiică], lat. *filia*
nanásiu [nănaș], lat. *patrinus*
filiástru [fiastru], lat. *privignus*
nanásia [nănașă], lat. *patrina*
filiástra [fiastră], lat. *privigna*
veduv [văduv], lat. *viduus*
genere [ginere], lat. *gener*
veduva [văduvă], lat. *vidua*
nuora [nuoră], lat. *nurus*
insorat [însurat], lat. *uxoratus*
fráte [frate], lat. *frater*
sora [soră], lat. *soror*

FORME DE VORBIT DESPRE LUCRURILE CELE
 CE MAI ADESEORI VIN ÎN CUVÂNTARE
 [...]

A DOAUA VORBIRE	A doaua vorbire	II. DIALOGUS
<i>A-clamáre hospeti</i>	A chemare oaspeți	<i>Invitare hospites</i>
<i>Páre qua báte cinevá lá usie.</i>	Pare că bate cineva la ușă.	<i>Apparet aliquis pulsare fores.</i>
<i>M'oi duce se ved cine e.</i>	M-oi duce să văd cine e.	<i>Ibo visurus quis est.</i>
<i>Cine esti á-collea?</i>	Cine ești acoloa?	<i>Quis es ibi?</i>
<i>Hom bon sáu</i>	Om bun sau fătat.	<i>Homo bonus vel</i>

fartát.

Pe cine cáuti?

Cerc pe

Prealuminátul

Domn, ácasa este?

*Vedi bene, e ácasa,
pentruce?*

*Aş pofthi se ám
noroc de á vorbire
cu Mariea sá.*

*Delá cine esti
trimis?*

*Delá Mariea saa,
Báronul N.*

*Intra si áspecta
puçin, pan'ei voi
spone.*

Sierbul

*Prealuminátului
domn N. ár vrere
seti vorbeasca.*

Fa se între.

*Mariea saa,
domnul meu,
inclinanduse, te
sal'uta,*

Prealuminate

*Domne, si se roga
se te humilesci á
prandire mane lá
ell.*

*Spone Marieei sále
sierbire, inclináre
si sal'utáre delá*

Pe cine cauţi?

Cerc pe

Prealuminatul

Domn. Acasă este?

*Vezi bine, e acasă,
pentru ce?*

*Aş pofţi să am
noroc de a vorbire
cu Măriia Sa.*

*De la cine eşti
trimis?*

*De la Măriia Sa,
baronul N.*

*Întră şi aşteaptă
puţin, până-i voi
spune.*

*Şerbul prealumi-
natului domn N. ar
vreare să-ţi
vorbească.*

Fă să între.

*Măriia sa, domnul
meu, închinân-
du-se, te sărută,
prealuminate
doamne, şi să
roagă să te umileşti
a prânzire mâne la
el.*

*Spune măriei sale
şerbire, închinare şi
sărutare de la mine*

amicus.

Quem quaeris?

Quaero

Illustrissimum

*Dominum, estne
domi?*

*Utique, est domi,
quare?*

*Optarem, ut
haberem fortunam
loquendi cum*

Illustritate

(Magnitudine) sua.

A quo es

transmissus?

*Ab Illustritate sua
Barone N.*

*Intra et expecta
modicum, donec illi
exponam.*

*Servus Illustrissimi
Domini N. vellet
tibi loqui.*

Fac, ingrediat.

*Illustritas sua,
Herus meus, incli-
nando se te salutat,
Illustrissime
Domine, rogatque,
ut velis (te
humilies) cras apud
illum prandere.*

*Dicito Illustritati
suae servitium,
inclinationem et*

<i>mene, si qua 'l voi curtëni^[20].</i>	și că-l voi curteni.	<i>salutem a me et quod eam invisam.</i>
<i>Mái prandi vá cinevá la Domnul tau?</i>	Mai prânzi-va cineva la domnul tău?	<i>Prandebitne adhuc aliquis apud tuum Dominum?</i>
<i>Vor mái prandi unii dintru celi mái boni fartáti á lui.</i>	Vor mai prânzi unii dintru cei mai buni fărtați a lui.	<i>Adhuc prandeabunt aliqui e melioribus eius amicis.</i>
<i>Pe quál'i ácumá voli seei invit.</i>	Pe cari acumă voi să-i învit?	<i>Quos nunc volo invitare.</i>
<i>Masa se ásterne, si hospetii se áduna.</i>	Masa să așterne și oaspeții să adună.	<i>Mensa sternitur et hospites conveniunt.</i>
<i>Auditi, sierbilor! Ásterneti mäsaa qua îndáta vor báte doa spra diece.</i>	Auțiți, șerbilor! Așterneți masa că îndată vor bate douăsprăzece.	<i>Audite servi! Instruite mensam, quia illico sonabit duodecima.</i>
<i>Pentru quâte feçe se asternem?</i>	Pentru câte fețe să așternem?	<i>Pro quot personis sternamus?</i>
<i>Mai Petre! Quâti ti au dis qua or veni lá prandi?</i>	Măi, Petre! Câți ți- au zis că or veni la prânz?	<i>Heus tu Petre! Quot tibi dixere, se venturos ad prandium.</i>
<i>Oct, áfára de soacraa Marieei tále, quál'e á veni cu toti trei nepotii si cu nuorá sá.</i>	Opt, afară de soacra măriei tale, care a veni cu toți trei nepoții și cu nora sa.	<i>Octo praeter Socrum Illustritatis tuaе, quae veniet cum omnibus tribus nepotibus, et cum nuru sua.</i>
<i>Asia dára, ásterneti pentru sesse spra diece.</i>	Așadară, așterneți pentru șesesprăzece.	<i>Itaque sternite pro sedecim.</i>
<i>Aici sent átâte cutite, furcutie, linguri si sálveturi^[21].</i>	Aici sânt atâtea cuțițe, furcuțe, linguri și salveturi.	<i>Hic sunt totidem cultri, furcellae, cochlearia et mappalia.</i>

<i>Unde sent sal'aritiile? Plenes' de sál'e? Du te in coquna^[22] si áda telierele si patenile^[23] (blidele) celle de cusutòr. Pone pachárele celle de cristáll intraurite pe mása.</i>	<i>Unde sânt sărărițele? Pline-s de sare? Du-te în cocnă și adă teierele și patenile (blidele) cele de cusutor. Pune paharele cele de criștal întraurite pe masă.</i>	<i>Ubi sunt salina? Suntne plena salis? Perge in culinam et adfer orbiculos et patenas stanneas. Pone pocula chrySTALLina inaurata ad mensam. Construe sedes in ordinem. Omnia sunt parata: fac sciat Illustritas sua. Illustrissime Domine! Cibi sunt mensae appositi.</i>
<i>Tocmesce scáonele in rand. Tote sent gátá: da de scire Marieei sále. Prealumináte Domine! Buccáteles' puse pe masa. Se siede lá mása, se manca si se beue. De ve pláce Domniilor Vostre, se ne ponem lá mása, qua se vor recire buccátele.</i>	<i>Tocmește scaunele în rând. Toate sânt gata: dá de știre măriei sale. Prealuminate Doamne! Bucatele-s puse pe masă. Să șede la masă, să mâncă și să bea. De vă place domniilor voastre, să ne punem la masă, că se vor răcire bucatele.</i>	<i>Assidetur mensae, manducatur et bibitur. Si placet Dominationibus vestris, ponamus nos ad mensam, quia frigefient fercula. Accipite vobis loca et sedes iuxta placitum et indiscriminatim, absque ceremoniis, quoniam omnes sumus amici.</i>
<i>Luuátiva locuri si scáone dupa placere si fara de állegere, fara ceremonii, quaci toti sentem fartáti.</i>	<i>Luați-vă locuri și scaune după plăcere și fără aleagere, fără țeremonii, căci toți sântem fărtați.</i>	

*Zámaa áceastaa e
facuta tocmá pe
gustul meu.*

*Nu gandeí qua esti
sengul', qual'ui ei
pláce, qua si noi
áceastaa dicem.*

*Cárnea cea de
vácça, de vitiell,
anche mi au
placut, tam^[24] emi
mái plăce áceasta
de cerb, de
caprioara, de
galina, de porc etc.*

Dáti ne de beuut.

*De quál'e vin
porunciti
sev'áduc? de cell
rosiu sau de cell
álb?*

Ada de cell rosiu.

*Quum ve plăce
vinul ácestá?*

Forte bene.

*Plácave Domniilor
vostre á
manancáre si á
beuere.*

*Nu te ostení á ne
ambiere, qua
mancam si beuem
den grátiea
Domnieei tále.*

*Bága vin,
pachárnice!*

*Zama aceasta e
făcută tocma pe
gustul meu.*

*Nu gândi că ești
sângur cărui îi
place, că și noi
aceasta zicem.*

*Carnea cea de
vacă, de vițel încă
mi-au plăcut, sau
îmi mai place
aceasta de cerb, de
căprioară, de găină,
de porc ș. a.*

Dați-ne de băut!

*De care vin porun-
ciți să v-aduc, de
cel roșu sau de cel
alb?*

Adă de cel roșu.

*Cum vă place vinul
acesta?*

Foarte bine.

*Placă-vă domniilor
voastre a
mânâncare și a
bere.*

*Nu te osteni a ne
îmbiare, că
mâncăm și bem din
grația domniei tale.*

*Bagă vin,
păharnice!*

*Hoc iusculum est
praeparatum plane
ad meum gustum.*

*Non putes te solum
(singulum) esse, cui
placet, quia et nos
hoc dicimus.*

*Caro bubula,
vitulina, etiam
placuit mihi, tamen
plus mihi placet
haec cervina,
caprina silvatica,
galinacea, suilla
etc.*

*Date nobis ad
bibendum.*

*De quali vino
mandatis ut vobis
feram? De rubro,
vel de albo?*

Adfer de rubro.

*Quomodo placet
vobis vinum istud?
Optime.*

*Placeat
Dominationibus
vestris manducare
et bibere.*

*Non te fatiges nos
adhortari, quia
manducamus, et
bibimus ex gratia
Dominationis tuae.*

*Infunde vimum
pincerna.*

*Se beuem pentru
sanatátea
fartátilor nostri.
Pentru sanatátea
Domniilor vostre!*

*Dumne Dieu ve tie
intru multi ánni in
páce, sanatosi si
fericiți!*

*Forte frumòs eti
multiamim si
ásisderea eti
pofthim tote celle
bone.*

*Forte eti
multiamim de
prandiul bon.
Nu este pentruce
semi multiamiti:
Ve rog se luuáti in
nume de bene si se
fíti ertatori.*

A TREIÁ VORBIRE

*De mutárea
tempului si de
horele dilelor*

*Ce temp este?
E seren.
E reu temp.
Incepe á sufláre
ventul.
Bátte vent.*

*Să bem pentru
sănătatea fărtaților
noștri.
Pentru sănătatea
domniilor voastre!*

*Dumnezeu vă ție
întru mulți ani în
pace, sănătoși și
fericiți!*

*Foarte frumos îți
mulțămim și
așisderea îți poftim
toate cele bune.*

*Foarte îți
mulțămim de
prânzul bun.
Nu este pentru ce
să-mi mulțămiți.
Vă rog să luați în
nume de bine și să
fiți iertători.*

A treia vorbire

*De mutarea
timpului și de
oarele zilelor*

*Ce timp este?
E serin.
E rău timp.
Începe a suflare
vântul.
Bate vânt.*

*Bibamus in salutem
amicorum
nostrorum.*

*Pro salute
Dominationum
vestrarum.*

*Dominus Deus
conservet vos per
multos annos in
pace sanos atque
beatos.*

*Pulcherrime gratias
tibi agimus, et
pariter precamur
tibi omnia bona.*

*Humillime gratias
tibi agimus pro
lauto prandio.
Non est, cur gratias
mihi agatis:*

*Vos rogo, accipite
in bonam partem, et
ignoscite.*

III. DIALOGUS

*De vicissitudine
temporis et de horis
dierum*

*Quale tempus est?
Serenum est.
Malum tempus est.
Incipit flare ventus.
Ventus flat.*

*Asta nocte au
cadiut bruma,
niue, grandine.
Delá media nocte
tot ninge.
Om ávare ploe.*

*Ploa áfára?
Nu numái ploa, ci
anche si fulgera.
Nu e temp se jáci
in pát. Scolla te,
n'audi quum tona
si traznesce?*

Cáld e áfára?

*Bá, átátá de máre
frig au fost ásta
demineatia, quât
tote ápele au
inglaçiát.*

*Nu e cu potentia
fiendqu'á sera erá
nor.*

*Quâte hore sent?
Au battut sau au
fost un sprá diece.
Trei fértálie pe
cinci.*

*Uitate lá horar (lá
ciás).*

*Merge pe noue.
Indáta or fi siesse.*

*Quum trece
tempul!*

*Astă noapte au
căzut brumă,
neauă, grândine.
De la miazănoapte
tot ninge.
Om aveare ploaie.*

*Plouă afară?
Nu numai plouă, ci
încă și fulgeră.
Nu e timp să zaci
în pat. Scoală-te,
n-auzi cum tună și
trăznește?*

Cald e afară?

*Ba, atâta de mare
frig au fost astă
dimineață, cât toate
apele au înghețat.*

*Nu e cu puțință
fiindc-aseară era
nor.*

*Câte oare sânt?
Au bătut sau au
fost unsprăzece.
Trei fătaie pe
cinci.*

*Uită-te la orar (la
ceas).*

*Mearge pe nouă.
Îndată or fi șese.*

Cum trece timpul!

*Hac nocte cecidit
bruma, nix, grando.*

*A media nocte
semper ningit.
Pluviam
habebimus.*

*Pluitne foris?
Non tantum pluit,
sed etiam fulgurat.
Non est tempus
iacendi in lecto;
eleva te, non audis
qui tonat et
fulminat?*

*Calidumne est
foris?*

*Non, tam magnum
frigus fuit hoc
mane, ut omnes
aquae in glaciem
versae sint.*

*Non est possibile,
quandoquidem heri
vesperi erat nubes.*

Quota est hora?

*Sonuit, vel fuit
undecima.
Tres qua-drantes
ad quintam.*

*Aspicias
horologium.*

*Fertur ad nonam.
Illico erit sexta.*

Ut transit tempus!

*Si eu ástect.**Și eu aștept.**Et ego moram
traho.**E ámeadi.**E amiazi.**Meridies est. [...]***A CINCEA
VORBIRE***Un nemernic^[25]
intreaba delá un
cetatián unde sede
cutáre.***A cincea vorbire***Un nemernic
întreabă de la un
cetățean unde șede
cutare.***V. DIALOGUS***Peregrinus
sciscitatur a cive,
ubi habitet N.**Scii Domniea taa
romanesce?**Știi Domniia ta
românește?**Callesne Dominatio
Tua Daco-
Romanice?**Sciu, quaci? sáu
dora ái ávere cevá
deá mi poruncire?**Stiu, căce, sau
doară ai aveare
ceva de a-mi
poruncire?**Scio, eccur? Aut
fortasse heberes
aliquid mihi
mandandum?**Nu sent dedát á
poruncire unui
hom de homenie,
quum est Domniea
taa, pentruácea
nuți pouncesc, ci te
rog.**Nu sânt datat a
poruncire unui om
de omenie, cum
ești domniia ta,
pentru aceea nu-ți
poruncesc, ci te
rog.**Non sum asuetus
mandare homini
honesto, uti es
Dominatio tua, ideo
non tibi mando, sed
te rogo.**Hom bon! cu
cuvintele áceste
me rusini; plácati
ámi poruncire.
Nu cunosci pe
cutáre?
Ba, cunosc.**Om bun, cu
cuvintele acestea
mă rușini, placă-ți
a-mi poruncire.
Nu cunoști pe
cutare?
Ba, cunosc.**Bone homo! his
verbis me
confundis; placeat
tibi mihi mandare.
Non cognoscis
talem hominem?
Non ita est,
cognosco**Rogute, unde
siede?**Rogu-te, unde
șede?**Rogo te, uti
habitat?.**Nu depárte, pe
ullitiaa áceastaa.**Nu departe, pe
ulița aceasta.**Non procul, in hac
platea.*

<i>Dute numai pe carárea áceastaa, pana vei dá de o cása impistrita^[26], ácollo siede. De ádirectaa sáu de ástangaa? De ádirectaa.</i>	<i>Du-te numai pe cărarea aceasta până vei da de o casă împistrită, acolo șede. De-a dreapta sau de-a stânga? De-a dreapta.</i>	<i>Perge tantum per hancsemitam, donec attinges domum aliquam pictam, ibi habitat. A dextrane, vel a sinistra? A dextra.</i>
<i>Forte mutiamesc Domnieei tále.</i>	<i>Foarte mulțamesc Domniei tale.</i>	<i>Humillimas gratias ago Dominationi tuaе.</i>
<i>Nu este, pentru ce se mutiamesci.</i>	<i>Nu este pentru ce să mulțamești.</i>	<i>Non est, cur gratias agas.</i>
<i>Audi Domniea taa! áici siede Essellëntia Saa N.? Aici, dár nu e ácása. Quand l'ási putere gasire ácása? Astára lá septe hore anche á fi ácása, dár mái bene ái fácere, de ái venì mane demineatia lá oct, qua átunci n'á fi cuprens. Asiá voi facere, remani sanatòs! Sierbul Domnieei tále!</i>	<i>Auzi, Domnia ta, aici șede Excelenția Sa N.? Aici, dar nu e acasă. Când l-aș puteare găsire acasă? Astară la șapte oare încă a fi acasă, dar mai bine ai facere de ai veni mâne dimineată la opt, că atunci n-a fi cuprins. Așa voi facere, rămâni sănătos! Șerbul Domniei Tale!</i>	<i>Audi Dominatio tua! Hic habitat Eccellentia Sua N.? Hic: sed non est domi. Quando possem eum domi invenire? Hodie vesperi hora septima etiam erit domi; sed melius faceres, si venires cras mane octava, quia tunc non erit occupatus. Sic faciam: remane sanus. Servus Dominationis tuaе.[...]</i>

Traducere

Gheorghe Șincai

**ELEMENTELE LIMBII DACOROMÂNE
SAU VALAHICE,**

corectate, ușurate și așezate într-o ordine mai bună de
către ~ de Șinca, doctor în filosofie și teologie, primul
și fostul director al școlilor naționale românești din
Marele Principat al Transilvaniei, acum corector la
Tipografia Regală a Universității din Pesta.
Tiparul Universității Regale din Pesta, 1805

Prefață către cititor

Nu numai eu, ci și alții au găsit de cuviință să folosească numele comun de dacoromâni pentru neamul care vorbește una și aceeași limbă romană sau latină – desigur coruptă, totuși diferită de italiană, franceză și spaniolă, dar foarte apropiată de galeză și italiană –, chiar dacă, locuind în diferite regiuni și provincii, acesta a primit nume diferite de la acele regiuni sau de la părțile lor.

Astfel, cei care locuiesc în Țara Românească se numesc de ei și de alții *munteni*; cei care locuiesc în Moldova și Bucovina se numesc *moldoveni*; cei care locuiesc în Transilvania sunt numiți, în general, *români*, iar în particular: cei din preajma Carpaților se numesc *mărgineni*, cei din preajma munților Abrudului, Trascăului, Huedinului și din ținuturile cuprinse la mijloc se numesc *mocani*; cei care locuiesc în Banatul Timișoarei se numesc *frățuți*, în fine, cei care locuiesc în provinciile situate dincolo de Dunăre față de Dacia Veche se numesc toți *țințari*, iar în grecește κουζο sau κοτζο-βλάχοι, adică valahi șchiopi.

Toți aceștia au fost numiți de greci βλάχοι, iar de ceilalți europeni, *vlahi* sau *valahi* în vremurile de mai târziu (am tratat în *Dialog*^[27] și voi discuta mai pe larg în *Analele românești*^[28] despre primele secole când erau numiți fie pecenegi, fie cumani, fie altfel).

Fiindcă răspândirea acestui neam românesc (căci unii transilvăneni preferă să-i numească pe românii care locuiesc în Transilvania mai degrabă neam, decât națiune, probabil datorită mulțimii lor) este mai mare decât cred mulți, rezultă clar că se întinde în toată Dacia veche sau Dacia lui Traian, pe care, până când voi publica *Analele românești*, o pot delimita astfel: Pontul Euxin sau Marea Neagră, râul Tyra (astăzi Nistru), munții Carpați, fluviile Tisa și Istru sau Dunărea.

De asemenea, este răspândit în Dacia nouă sau Dacia lui Aurelian, care cuprinde ținuturile: Moesia inferioară, astăzi Bulgaria, Moesia superioară, astăzi Serbia, și Dardania, astăzi Albania. Iar după unirea imperiului vlahilor cu bulgarii, s-a răspândit în toată Bulgaria, în munții Haemus și Pind, în Moglena, provincie din Tesalia, Macedonia, Tracia, Crimeea, Podolia, Pocuția^[29], ca să nu vorbesc despre Pesta, Agria^[30], Mișcolț^[31] și celelalte târguri de dincoace de Tisa (față de mine, căci scriu la Buda), Viena Austriei, Veneția și mai multe târguri, atât din Europa, cât și din Asia, în care negustorii români s-au înmulțit atât de mult, încât au putut ridica biserici obștești și foarte frumoase.

Cine nu își dă seama că, datorită acestei răspândiri a neamului românesc, folosirea limbii sale va fi foarte necesară pentru cei care trebuie să se ocupe cu negoțul sau urmează să primească și să profeseze unele slujbe sau să călătorească sau să comunice atunci când ajung printre români? Fără îndoială, oricine se va gândi cătuși de puțin la însemnătatea acestei chestiuni o va putea înțelege cu ușurință. De aceea trebuie să-și dea osteneala să-și

însușească cunoașterea limbii noastre. Dar prin ce mijloace?

Noi, cei câțiva români care ne-am ostenit mereu să-i ajutăm pe cei care doresc să învețe limba noastră ne-am străduit să căutăm și mijloacele prin care pot atinge mai ușor un scop atât de bun.

Eu și preacucernicul domn Samuel Klein de Sadu, asesor consistorial al episcopiei de Făgăraș și revizor al cărților – a cărui activitate variată și strălucită a fost, nu demult, prezentată de preavestitul și atât de prețuitul cărturar, domnul Mihail Tertina^[32], în preavrednica de citit lucrare *Orosias* a preavestitului domn Ladislau Nagy de Peretsen^[33] –, noi, zic, în anul 1780 am publicat primii o gramatică românească, care a fost atât de căutată, încât nu mai există niciun exemplar de vânzare. După opt ani, în 1788, domnul Ioan Molnar de Müllersheim a revizuit și a îmbogățit gramatica noastră și a publicat-o în limba germană și română la Viena^[34]. Măritul și preavestitul domn Ioan Budai, zis și Deleanu, consilier la tribunalul nobililor din regatul Galiei, a alcătuit un dicționar românesc, latinesc etc., dar nu știu în ce stadiu se află lucrarea. Un alt dicționar a fost alcătuit de mult lăudatul și preacucernicul Klein, care este în patru limbi, adică română, latină, germană și maghiară, și va fi publicat în curând^[35].

În prima noastră gramatică românească am încercat să dovedim în orice chip transformarea limbii române din limba latină și, totodată, să-i învățăm limba română pe cei care cunosc bine latina, printr-o metodă mai ușoară și pe o cale mai scurtă, iar dacă strădania noastră și-a atins scopul, să judece alții. Iar noi, prin regulile pe care le-am formulat pentru a scrie românește cu litere latine, puțin a lipsit să nu facem ca limba română să se scrie și să se citească la fel ca limba franceză^[36].

Fiindcă am fost rugat de multă lume să public o nouă ediție a gramaticii românești, corectată și cu o metodă mai ușoară de scriere și citire, am inclus într-o scrisoare pe care am trimis-o de curând cinstiului și strălucitului domn căpitan de husari Ioan de Lipszky^[37] și am publicat un Tabel care arată modul de a scrie românește atât cu litere chirilice, cât și latine, dar, fiindcă acest tabel se găsește de vânzare și poate fi cumpărat ușor și ieftin, nu îl voi reproduce aici; după ce am eliminat cu totul literele chirilice și modul de a scrie cu ele sau, mai degrabă, le-am lăsat pentru gramatica slavo-română, pe care vreau să o scriu în continuare, dacă preacinstiții domni cenzori slavonești nu îmi vor refuza ajutorul lor, în această gramatică românească corectată, eliminând așadar literele latine, mă voi ocupa doar de literele latine și de modul în care trebuie să le folosim și voi formula toate regulile care constituie o gramatică completă, chiar dacă succintă, și care arată că, așa cum am spus, cei care cunosc bine limba latină pot să învețe limba română foarte ușor și în scurt timp, dacă le respectă îndeaproape, mai ales acolo unde voi trata despre transformarea cuvintelor latine în cuvinte românești.

Tu, cititorule binevoitor, cercetează această osteneală a mea cum se cuvine, primește cu îngăduință gramatica românească alcătuită în acest fel și fii sănătos.

Partea întâi

DESPRE ORTOGRAFIE ȘI ORTOEPIE

Capitolul I

DESPRE LITERELE ROMÂNILOR ȘI PRONUNȚAREA LOR

§ 1. Românii (așa cum am arătat în prefață) folosesc două tipuri de litere, și anume: în cărțile sfinte folosesc litere chirilice, iar în cele obștești și normale (vreau să

spun Școli normale, pe care eu cel dintâi le-am înființat în Transilvania) folosesc litere latine: despre cele dintâi m-am ocupat în tabelele pe care le-am menționat în prefață, despre celelalte mă voi ocupa aici. Și astfel:

§ 2. Literele latine la români, strămoșești, sunt aceleași ca și la latini, fiind adăugate doar câteva accente pentru a facilita citirea. Și anume:

Majuscule sau litere mari

A, B, C, D, E, F, G, H, I, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U, X, Y, Z, J, V.

Litere mici

a, b, c, d, e, f, g, h, i, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, x, y, z, j, v.

§ 3. Aceste litere se împart, după obicei, în vocale și consoane. Sunt șase vocale: *a, e, i, o, u* și *y*. Celelalte sunt consoane.

§ 4. Vocalele se pronunță:

I. *e, i, o, u* și *y* ca în limba latină.

II. *á* notat cu accent ascuțit se pronunță la fel ca *a* latinesc sau *á* unguresc; fără nici un accent se pronunță ca *ѣ* chirilic; *â* cu accent circumflex se pronunță la fel ca *ê* și *î* cu același accent circumflex, precum *ѣ* românesc, spun românesc, fiindcă nu există printre literele chirilice în limba slavonă. Pronunția acestor două litere trebuie învățată cu ajutorul unui dascăl, deoarece sunetele lor se deosebesc în mod izbitor de sunetele limbilor europene contemporane.

Nota bene. Preacucernicul Klein și preavestitul Molnar vor să redea litera *ѣ* prin *āē*, – dacă au dreptate, să judece cititorul –, fiindcă toate cuvintele în care vor să scrie *āē* provin dintr-o rădăcină latină.

III. *é* cu accent ascuțit sau diftongul *ea* se pronunță ca *e* fără accent din maghiară sau ca *e* în penultima silabă a infinitivelor de conjugarea a treia la latini.

§ 5. Consoanele se pronunță:

I. *b, d, f, h, k, l, m, n, p, r, x, z, v* la fel ca în limba latină.

II. *c* și *g* la fel ca la italieni, adică înainte de *e, é, ea* și *i <c>* se pronunță *cs*, iar *g*, ca *ds* la unguri; înaintea altor vocale sau înaintea consoanelor sau la finalul cuvântului se pronunță ca în latină, și anume *k*.

III. *ç* cu sedilă se pronunță precum *cz* la unguri, *z* la germani, *z* simplu la italieni.

IV. *qu* care se găsește doar la pronume și adverbe se pronunță precum *k*.

V. *s* se pronunță ca în limba latină, dar *s* lung în interiorul cuvântului sau *sh* la începutul sau la finalul cuvântului se pronunță ca *sch* la germani sau *s* simplu la unguri.

VI. *t* se pronunță ca în limba latină, dar înainte de *i* (dacă nu este precedat de *sh* sau *s* lung), se pronunță ca *tz* la unguri sau *z* la germani. De aceea cine vrea să scrie *ti* unguresc sau german trebuie să scrie *thi*.

VII. în fine, *j* se pronunță ca la francezi sau ca *zs* unguresc.

Capitolul II

DESPRE DIFTONGI ȘI DESPRE PRONUNȚIA LOR

§ 1. Diftongii în limba română sunt de două feluri:

I. proprii: *ái, ai, âi, áum aum âu, ea, ei, éi, eu, iu, oa* și *ui*.

II. improprii: *á á, aá* și *ii*.

§ 2. Diftongii se pronunță astfel:

I. Diftongii proprii care se termină în *i* sau *u* își pierd jumătate din sunet și lungesc vocala anterioară; despre *ea* s-a spus acolo unde am vorbit despre vocala *é*; *oa* se pronunță precum *a* fără accent unguresc.

II. Diftongii improprii *áá* de la imperfectul verbelor se pronunță ca *a* lung latinesc; *aá* la finalul numelor se

pronunță ca *a* scurt; de asemenea, *ii* la finalul numelor se pronunță tot ca în latină.

Capitolul III

DESPRE ACCENTE ȘI APOSTROF SAU ABREVIERE

§ 1. Accentele folosite de români sunt trei: ascuțit ´, circumflex ~ și grav ` . Folosim accentul ascuțit pe *á* și *é*, de asemenea *í*, atunci când acesta trebuie prelungit în penultima silabă; folosim accent circumflex pe *â*, *ê* și *î*; accent grav pe *à*, *ì* și *ù*, atunci când aceste vocale trebuie prelungite la finalul verbelor, de exemplu: *mâncà* [mâncă], lat. *manducavit*, *áuzì* [auzi], lat. *audivit*; *facù* [făcu], lat. *fecit*.

Dar despre prozodia românească vom trata separat, după sintaxă.

§ 2. Apostroful apare în limba română în două cazuri:

I. Când silabele *me*, *se*, *nu* sunt urmate de un alt cuvânt care începe cu vocala *á*, își pierd vocalele și se unesc cu acel cuvânt, de exemplu: *m'ám dus*, în loc de *me ám dus* [m-am dus], lat. *me abduxi*; *s'áu mirát* în loc de *se áu mirát* [s-au mirat], lat. *se miratus est*; *n'ám ávut* în loc de *nu ám ávut*, lat. *non habui*.

II. Când după negația *ne* urmează un cuvânt care începe cu *în*, cuvântul pierde *î* și se unește cu negația menționată, de exemplu: *nencetát* în loc de *ne încetát* [neîncetat], lat. *incessanter*; *nenturnát* în loc de *ne înturnát* [neînturnat], lat. *non reversus*.

Dar apostroful, cu excepția silabelor *me* și *se*, care se abreviază mai bine, se folosește numai a da eleganță stilului. [...]

APPENDIX

DESPRE PROZODIE^[38]

În capitolul al treilea din partea întâi am promis că, după sintaxă, voi trata despre prozodie, dar nu pentru a explica poezia românească – pentru aceasta aş avea nevoie de o carte întreagă –, ci pentru a formula câteva reguli referitoare la cantitatea silabelor, care îi pot fi de folos cititorului chiar și parțial; regulile sunt, așadar, următoarele:

I. Vocalele așezate înainte de două consoane sunt lungi, ca la latini, de exemplu: *dinte*, lat. *dens*; *lindina* [lindină], lat. *lens*, -*dis*; *sárcina* [sarcină], lat. *sarcina* etc.

II. Vocalele *á*, *é*, *â*, *ê*, *î*, de asemenea diftongii *áá*, *áu*, *ee* și *oa* sunt întotdeauna lungi, dar în vorbire se prelungește acea silabă care se află la finalul cuvântului: de exemplu: în *sânatáte* [sănătate], lat. *sanitas*, se prelungește *tá*; în *ásezemênt* [așezământ], lat. *ordinatio*, *conventio*, se prelungește *mênt* etc.

III. Vocalele *a*, *e* și *i* aflate la finalul cuvântului, de asemenea după o silabă lungă, sunt scurte, de exemplu: *bárba* [barbă], lat. *barba*; *sânge* [sânge], lat. *sanguis*; *mâni* [mâni], lat. *manus*.

Același lucru trebuie spus despre aceste vocale, dacă se află înainte de articolul hotărât, de exemplu: *bárbaá* [barba], *sângele*, *mânile*, *cânilor* etc.

Dar *a* de la prima conjugare, *e* de la a doua, *i* de la a patra aflate înainte de *m* prelungesc ultima silabă, de exemplu: *laudam* [lăudăm], *vedem* [vedem], *áuzim* [auzim] etc.

Vocalele *e* și *i* de la conjugarea a doua și a patra aflate înainte de *zi*, *ti*, de asemenea lungesc silaba, de exemplu: *vezi* [vezi], *auziti* [auziți] etc.

Dar *e* înainte de *i*, dacă nu formează diftongul *ei*, de asemenea *i* înainte de *e* lungesc ultima silabă, de

exemplu: *vei fáce* [vei face], lat. *facies*; *omenie* [omenie], lat. *humanitas*; *semetíe* [semeție], lat. *superbia* etc. Dar atunci *í* înainte de *e* trebuie notat cu accent acut.

IV. Vocala *o* așezată înainte de consoana *r*, dacă aceasta este urmată de diftongul *iu*, este întotdeauna lungă, de exemplu: *urmatoriu* [următoriu], lat. *successor*; *stapânitoriu* [stăpânitoriu], lat. *regnator* etc.

În rest variază, despre aceasta vei învăța mai mult prin uz.

V. Vocala *u*, care provine din *o* latinesc, este întotdeauna lungă, de exemplu: *lunga* [lungă], lat. *longa*; *frunte* [frunte], lat. *frons*; *buna* [bună], lat. *bona* etc.

VI. Cuvintele care se formează de la supinul verbelor, care se termină întotdeauna în *s* sau *t*, lungesc ultima silabă, de exemplu: *cules* [cules], lat. *collectus*; *culésa* [culeasă], lat. *collecta*; *dus* [dus], lat. *ductus*; *dusa* [dusă], lat. *ducta*; *laudát* [lăudat], lat. *laudatus*; *laudáta* [lăudată], lat. *laudata*; *umilit* [umilit], lat. *humiliatus*; *umilita* [umilită], lat. *humiliata*; *perdut* [pierdut], lat. *perditus*; *perduta* [pierdută], lat. *perdita*; *áuzit* [auzit], lat. *auditus*; *áuzíta* [auzită], lat. *audita*.

VII. Pentru celelalte, vezi capitolul al doilea din prima parte, unde am tratat despre diftongi. [...]

Gheorghe Șincai

**PRIMA PRINCIPIA
LATINAE GRAMMATICES**

quae ad usum scholarum Valachico-nationalium
propter maiorem incipientium puerorum facilitatem,
adjecta Valachica Lingua, in hunc ordinem redegit,
ac typis edi curavit Georgius Gabriel Șincai de eadem
AA. LL. Philosophiae & SS. Theologiae Doctor, ac
Primariae Scholae Nationalis Balasfalvensis Director
& Catecheta, Balasfalvae, Typis Seminarii
Dioecesanii, MDCCLXXXIII*

Caput I

INTRODUCTIO IN
GRAMMATICAM
LATINAM

Cap I

ÎNDREPTARE CĂTRĂ
GRAMATICA
LĂTINEASCĂ

§ 1. De natura & partibus
Latinæ Grammatices

§ 1. Despre firea și părțile
gramaticii lătinești

Grammatica Latina est doctrina bene loquendi, legendi & scribendi Latine. Partes Grammaticæ Latinæ sunt quinque:

1. Orthoëpia est doctrina quamlibet litteram vero suo sono enunciandi.

2. Prosodia est doctrina cuius syllabæ rectum tonum dandi.

Gramatica lătinească e învățătura de a vorbi, ceti și scrie bine lătinește. Părțile gramaticii lătinești sânt cinci:

1. Ortoepia e învățătura de a spune fieștecarea literă după sunetul său.

2. Prosodia e învățătura de a da fieștecărei silave același

* Transcriere și note: Oana Uță-Bărbulescu.

3. Orthographia est doctrina correcte scribendi.

4. Etymologia est doctrina rite inflectendi vocabula.

5. Syntaxis est doctrina tam vocabula, quam sententias recte construendi.

Nota. Calligraphia seu ars nitide scribendi & Tachygraphia, id est ars celeriter scribendi, etsi ad internas Grammaticæ partes non pertinent, ab Grammaticæ studiosis comparari debent.

ton care i se cuvine.

3. Ortografia e învățătura de a scrie fără de sminteale.

4. Etimologia e învățătura de a pleca bine cuvintele.

5. Sintaxul e învățătura de a împreuna bine laolaltă, precum cuvintele așa și sentențiile.

Înseamnă. Caligrafia, adică meșteșugul de a scrie neated, și tahigrafia, adică meșteșugul de a scrie răpede, măcar că nu se țin de ceale dinlăuntru părți ale gramaticei, tătuși trăbuie să se câștige de la gramatică.

§ 2. De Orthoepia^[1]

1. Litteræ, quibus utuntur Latini, sunt viginti tres: Aa, Bb, Cc, Dd, Ee, Ff, Gg, Hh, Ii, Kk, Ll, Mm, Nn, Oo, Pp, Qq, Rr, Ss, Tt, Uu vel Vv, Xx, Yy, Zz.

2. Litteræ dividuntur in Vocales et Consonantes^[2].

3. Vocales sunt quæ absque omni alia littera enunciari possunt et sunt: A, E, I, O, U & Y.

4. Consonantes sunt quæ absque vocalibus enunciari nequeunt, & sunt reliquæ septem

§ 2. Despre ortoepie

1. Literele cu care trăiesc lătinii sânt doaozeci și trei: Aa, Bb, Cc, Dd, Ee, Ff, Gg, Hh, Ii, Kk, Ll, Mm, Nn, Oo, Pp, Qq, Rr, Ss, Tt, Uu, sau Vv, Xx, Yy, Zz.

2. Literele se împărțesc în versuitoare și în împreunăsunătoare.

3. Versuitoare sânt care se pot spune fără de măcarce altă literă și sânt: A, E, I, O, U și Y.

4. Împreună-sunătoare sânt care nu se pot spune fără de versuitoare și sânt cealealalte

decim, ut: *Be, Ce, De* &c.

șeaptesprezece, precum: *Be, Ce, De* și ceal.

5. Dyphthongi sunt quæ oriuntur e duabus vocalibus ad eandem syllabam pertinentibus & sunt sex: *æ, au, ei, eu, oe, yi*^[3].

5. Diftonghi sânt carii se fac din doao versuitoare, ce se țin tot de aceeaiași silabă și sânt: *ae, au, ei, eu, oe, yi*.

6. *K, Y, Z*, tantum in Græcis vocabulis adhibentur.^[4]

6. Cu *K, Y, Z* trăim numai în cuvintele grecești.

7. Vocolae *i* & *u* initio vocum positae ante aliquam vocalem aut dyphthongum enunciantur instar consonantium & sæpe etiam aliter scribuntur, ut: *Janua, vado*.^[5]

7. Versuitoarele *i* și *u* întru-nceaperea cuvintelor puse înainte de vro versuitoare sau diftong se spun ca împreună-sunătoare și adeseori se scriu și almintrelea, precum: *janua. ușă, vado. merg*.

8. *C* ante *a, o, u*, item ante consonantes & in fine vocum sonat ut *K*.

8. *C* înainte de *a, o, u*, apoi înainte de împreună-sunătoare și la sfârșitul cuvintelor, sună ca și *k*.

9. *C* ante *e, i, y, æ, oe* sonat ut *z* Germanicum vel *c* Illyricum.^[6]

9. *C* înainte de *e, i, y, æ, oe* sună ca și *z* nemțesc sau *c* iliricesc.

10. *Ph* sonat ut *F*.

10. *Ph* sună ca și *f*.

11. *Q*, si habeat post se *u*, enunciat una cum eodem, ut *kv*.

11. *Q*, având după sine *u*, se spune împreună cu dânsul, ca și *kv*.

12. *T* ante *i*, si sequatur vocalis aut dyphthongus, enunciat una cum Germanicum, e.g. *Ambitio*.

12. *T* înainte de *i*, dacă-l urmează versuitoare sau diftong, se spune ca și *z* nemțesc, p.p. *ambitio. trufie*.

Excipiuntur quædam, ut: *Dotium, Cotium*, &c in quibus *t* enunciat una cum *τ* Illyricum.

Se iau afară unele, precum: *dotium, cotium* și ceal., în care *t* se spune ca *τ* iliricesc.

13. *T* principio vocis, aut si *S*

13. *T*, întru începutul

præcedat, rursus enunciatur ut *Illyricum*, ut: *Tiara*, *modestia*.^[7] cuvântului sau dacă-l întrea-
ce s, iarăși se spune ca τ
iliricesc, pr.: *tiara*, *modestia*.

§ 3. De Prosodia

Cum leges Prosodiæ in inferior Humanitatis Classe doceri soleant, hic unica regula interrim notanda est, nempe „ultimam syllabam in vocibus Latinis nunquam prolongari”, de reliquo tyrones docendi sunt rectam pronunciationem perpetua exercitatione & emendatione, etiam antequam ad inf. Humanitatis Classem pervenerint.

§ 4. De Orthographia

1. Principio orationis, metri, nominum propriorum, post punctum, ac in titulis inlustrium personarum adhibentur litteræ majusculæ.

2. Consonans inter duas vocales posita pertinet ad posteriorem syllabam, ut: *li-ber*.

3. Duarum consonantium inter duas vocales positarum altera ad priorem, altera ad posteriorem syllabam pertinet, ut: *con-ces-sit*.

§ 3. Despre prosodie

Fiindcă prosodia se învață în Poes., aci într-atâta e de a însemna o regulă, adecă că „silaba cea mai de pre urmă în cuvintele lătimești nicicum nu se lungeaște”, almintrelea e op să se înveață pruncii pronunțiatuza cea dreaptă prin ne-ncetată deprindere și îndreptare și mai nainte de a veni la Poes.

§ 4. Despre ortografie

1. Întru începutul vorbirei, a verșului, a numelor celor proprie, după punct și în titlușurile personelor celor luminate se pun literale ceale mai mărișoare.

2. Împreună-sunătoarea pusă întră doao versuitoare se ține de silava cea mai de pre urmă, precum *li-ber. carte*.

3. Dintră doao împreună-sunătoare ce sânt puse întră doao versuitoare, cea dintâiu se ține de silava cea mai dinainte, a doao de cea următoare, precum: *con-ces-sit. au îngădui*.

4. Consonantes, quæ interdum principio vocis conjunctæ sunt, etiam in medio conjunctæ manent; tales sunt: *bd, cl, ct, gn, mn, pht, ps, sc, sm, sp, sq, st, tl*.
4. Împreună-sunătoare, care câteodată în începutul cuvintelor sânt împreunate, în mijloc încă rămân împreunate; unele ca acestea sânt: *bd, cl, ct, gn, mn, pht, ps, sc, sm, sp, sq, st, tl*.
5. Compositæ voces ita dividuntur, prout compositæ fuerunt, ut: *ex-oro, abs-trusus*.
5. Cuvintele ceale împreunate se desfac precum s-au fost întrunlocat, precum *ex-oro, abs-trusus*.
6. Interpunctionum præcipuæ sunt: comma, punctum, media nota; duo puncta; signum interrogationis ?, signum exclamationis !, diæresis, signum translationis –, parenthesis ().^[8] De cæteris, usuque omnium interpunctionum plura in Gymnasiis.^[9]
6. Interpunțiile ceale mai alese sânt: comatul, punctul, mează-nota; dopuntul: semnul întrebării ?, semnul strâ-garei !, dieresul, cratima –, parentesul (). Despre cealealte și despre folosul tuturor interpunțiilor mai multe în școalele ceale latinești.

Caput II

DE ETYMOLOGIA

Introductio in Etymologiam et præcipue de Etymologia nominum

1. Quot vocales aut dyphtongi in quavis voce sunt, totidem sunt syllabæ, ut: *Rex Hun-ga-ri-æ*.
2. Ex una aut pluribus syllabis fiunt voces, ut: *Frons, O-cu-li, Vul-tus, men-ti-un-tur*.

Cap II

DESPRE ETIMOLOGHIE

Îndreptare cătră etimologhie și mai ales despre etimologhia numelor

1. Câte versuitoare sau dyphtonghi sânt în fieștecare cuvânt, atâtea silave sânt, precum: *cra-iul Un-ga-ri-ei*.
2. Dintr-una sau mai multe silave se fac cuvintele, precum: *frun-tea, o-chii, fa-ța, mint*.

3. E vocibus componitur oratio, ut: *Deus regit mundum*.^[10]
3. Din cuvinte se face vorbirea, precum: *Dumnezeu ocârmuiaște lumea*.
4. Partes orationis seu voces, ex quibus oratio componi potest, sunt octo: Nomen, Pronomen, Verbum, Participium, Præpositio, Adverbium, Interjectio, Coniunctio.^[11]
4. Părțile vorbirei sau cuvintele, din care se poate face vorbirea, sânt opt: numele, pentru-numele, vorba, împărțășirea, nainte-punerea, spre-vorba, întră-punerea, împre-unarea.
5. Nomen est vox, qua rei alicujus notio exprimitur, ut: *Cælum, terra*.
5. Numele e cuvânt prin care se arată cunoștința oarecărui lucru, precum: *ceriu, pământ*.
6. Nomen est duplex: Substantivum & Adjectivum.
6. Numele e de doao fealiuri: stătornic și adăogătoriu.
7. Substantivum est quod per se rem aliquam significat & in oratione solum esse potest, ut: *Deus*.
7. Numele stătornic e care prin sine însemnează ceva lucru și poate fi sân-gur în vorbire, precum: *Dumnezeu*.
8. Adjectivum est quod per se nullam rem determinatam significat, sed proprietates Substantivi exprimit, ut: *magnus, bonus*.
8. Numele adăogătoriu e carele prin sine niciun lucru mărginit nu însemnează, ci numai proprietățile numelui celui stătornic le arată, pr.: *mare, bun*.
9. Nomen substantivum iterum est duplex: Proprium & Appel-lativum.
9. Numele stătornic iarăși e de doao fealiuri: propriu și chemătoriu.
10. Nomen proprium est quod principio ad unam singularem personam vel locum significandum adhibitum, quamvis post modum idem pluribus attributum fuerit, quia initio unius solius fuit, proprium
10. Numele propriu e care în început fiind luat numai pen-tru însemnarea unei personi sau unui loc, măcar că după-aceaea la mai mulți s-au dat, tătuși pentru că întru-nceput numai a unuia au fost, n-au

esse non cessavit, ut: *Vienna*, încetat a fi propriu, precum: *Hungaria*, *Antonius*. *Viena*, *Ungaria*, *Antonie*.

11. Nomen adpellativum est quod res communes, atque incertas significat, ut: *Dominus*, *Civitas*. 11. Numele chemătoriu e care însemnează lucruri de obște și nemărginite, precum: *domn*, *cetate*.

12. Proprietates etymologicæ nominum sunt quatuor: Genus, Numerus, Casus, Declinatio. 12. Proprietățile ceale etimologhicești a numelor sânt patru: ghenul, numărul, cădearea, plecarea.

13. Genera sunt sex: Masculinum, quod designatur per articulum *hic*; Foemininum, quod designatur per articulum *hæc*; Neutrum, quod designatur per articulum *hoc*, Comune, quod designatur per articulos *hic* & *hæc*; Dubium, quod designatur per articulos *hic* vel *hæc*; Omne, quod designatur per articulos *hic* & *hæc* & *hoc*.^[12] 13. Ghenurile sânt șease: bărbătesc, care se arată prin articolul *hic*; femeiesc, care se arată prin articolul *haec*; de-niciunul, care se arată prin articolul *hoc*; de-obște, care se arată prin articuli *hic* și *haec*; îndoit, care se arată prin articuli *hic* sau *haec*; a-tot, care se arată prin articuli *hic* și *haec* și *hoc*.

14. Numeri sunt duo: Singularis & Pluralis. 14. Numerii sânt doi: sânguratec și înmulțitoriu.

15. Numerus Singularis est qui rem unam significat, ut: *homo*. 15. Numărul sânguratec e care însemnează numai un lucru, precum: *om*.

16. Numerus pluralis est qui res plures denotat, ut: *homines*. 16. Numărul înmulțitoriu e care însemnează mai multe lucruri, pr.: *oameni*.

17. Casus sunt sex: Nominativus, Genitivus, Dativus, Accusativus, Vocativus, Ablativus. 17. Căderile sânt șease: cădearea întâia, a doaoa, a treia, a patra, a cincea, a șeasa.

18. Declinationes sunt: Prima, 18. Plecările sânt cinci:

cujus Genitivus exit in *æ*; întâia, a cărei a doaoa cădeare iase în *ae*; a doaoa, a cărei a doaoa cădeare iase în *i*; Tertia, cujus Genitivus exit in *is*; Quarta, cujus Genitivus exit in *us* vel *u*; cădeare iase în *is*; a patra, a cărei a doaoa cădeare iase în *ei*, ubi *ei* non est dyphthongus. *us* sau *u*; a cincea, a cărei a doaoa cădeare iase în *ei*, unde *ei* nu e diftong.

19. Quidam casus sunt inter se semper similes, ut: primo: Omnia nomina neutrius generis habent tres casus similes, Nominativum, Accusativum et Vocativum, qui in numero plurali in *a* desinunt; secundo: Dativus & Ablativus pluralis sunt in omnibus quinque Declinationibus similes; tertio: Vocativus est Nominativo similis in utroque numero, exceptis nominibus secundæ declinationis in *us* desinentibus, ideque in singulari tantum.

19. Unele căderi sânt punea aseamene întră sine, precum: întâiu: toate numele de ghenul de-niciunul au trei căderi aseamene, cădearea întâia, a patra și a cincea, care în numărul înmulțitoriu ies în *a*; a doaoa: a treia și a șeasa cădeare înmulțitoare sânt în toate plecările aseamene; a treia: cădearea a cincea e aseamenea căderei cei dintâiu, luând afară numele de a doaoa plecare, care ies în *us*, și aceastea încă numai în numărul sânguratic.

§ 2. DE DECLINATIONIBUS SUBSTANTIVORUM

*Tabula formationum
seu omnes terminationes Casuum in quinque
Declinationibus*

	I	II	III	IV	V
	Singularis				
N.	a	us, um er, ir, ur	a, e, i, o, c, d, n, l, r, s, t, x	us, u	es
G.	æ, ai	i	is	us, u	ei
D.	æ	o	i	ui, u	ei
A.	am	um	em	um, u	em
V.	a	e, i, um, er, ir, ur	sicut Nom.	sicut Nom.	sicut Nom.
A	a	o	e, i	u	e
	Pluralis				
N.	æ	i, a	es, a	us, a	es
G.	arum	orum	um, ium	uum	erum
D.	is, abus	is	ibus	ubus, ibus	ebus
A.	as	os, a	es, a	us, a	es
V.	sicut Nom.	sicut N.	sicut N.	sicut N.	sicut N.
A.	sicut Dat.	sicut Dat.	sicut Dat.	sicut Dat.	sicut Dat.

Prima declinatio nominum substantivorum^[13]

Latina nomina primæ declinationis sunt, quorum Nominativus terminatur in *a*, Genitivus in *æ*.

Numele lătinești d-înttâia plecarea sânt a căroră înttâia cădeare iase în *a*, iar a doaoa cădeare în *æ*.

Numero singulari

- N. *Hæc mus-a*. Învăţătura. Die Muse. A'tudomány
 G. *Hujus mus-æ*. A învăţătorei. Der Muse.
 A'tudományé
 D. *Huic mus-æ*. Învăţătorei. Der Muse.
 A'tudományak
 A. *Hanc mus-am*. Pe învăţătura. Die Muse.
 A'tudományt
 V. *O mus-a*. O, învăţătură. O du Muse. O tudomány
 A. *Ab hac mus-a*. De la învăţătura. Von der Muse.
 A'tudománytól

Numero plurali

- N. *Hæ mus-æ*. Învăţăturile. Die Musen.
 A'tudományok
 G. *Harum mus-arum*. A învăţăturilor. Der Musen.
 A'tudományoké
 D. *His mus-is*. Învăţăturilor. Den Musen.
 A'tudományoknak
 A. *Has mus-as*. Pe învăţăturile. Die Musen.
 A'tudományokat
 V. *O mus-æ*. O, învăţături sau învăţăturilor. O ihr
 Musen. A'tudományok
 A. *Ab his mus-is*. De la învăţăturile. Von den Musen.
 A'tudományoktól

Nota.

Nomina Substantiva primæ declinationis, quibus denotatur sexus foemineus, si eisdem significari possit sexus masculinus mutando solummodo ultimum *a* in syllabam *us*,

Î<n>seamnă.

Numele stătornice de întâia plecare prin care se înseamnă parte femeiască, dacă se poate înseamna printr-însele partea barba-tească mutând numai pre cel mai de pre urmă *a* în

formant Dativum & Ablativum pluralem in *abus*, ut: *Domina, dominabus* &c.^[14]

silava *us*, au a treia și a șasea cădeare îmulțitoare în *abus*, pr.: *domina, dominabus* și c.

Secunda declinatio

Latina nomina secundae declinationis sunt, quorum Nominativus in *us*, vel *um*, vel *er*, *ir*, *ur*, Genitivus vero in *i*, desinit.

Nume lătești de a doaoa plecare sânt a căroa întâia cădeare iase în *us* sau *um*, sau *er*, *ir*, *ur*, iară a doaoa, în *i*.

Numero singulari

N. *Hic domin-us*. Domnul. Der Herr. Az Ur
 G. *Hujus domin-i*. Al domnului. Des Herrn. Az Uré
 D. *Huic domin-o*. Domnului. Dem Herrn. Az Urnak
 A. *Hunc domin-um*. Pe domnul. Den Herrn. Az Urat
 V. *O domin-e*. O, doamne sau domnule. O du Herr. O te Ur, vagy Uram
 A. *Ab hoc domin-o*. De la domnul. Von der Herrn. Az Urtól

Numero plurali

N. *Hi domin-i*. Domnii. Die Herrn. Az Urak
 G. *Horum domin-orum*. A domnilor. Der Herrn. Az Uraké
 D. *His domin-is*. Domnilor. Den Herrn. Az Uraknak
 A. *Hos domin-os*. Pe domnii. Die Herrn. Az Urakat
 V. *O domin-i*. O, domni sau domnilor. O ihr Herrn. O ti Urak, vagy Uraim
 A. *Ab his domin-is*. De la domnii. Von den Herrn. Az Uraktól

Nota 1.

Nomina propria in *ius* vel *jus* desinentia habent vocativum singularem in *i*, quem formant abjiciendo penultimum *i* vel *j* ex Genitivo singulari, ut: *Antonius*, Gen. *Antonii*, Voca. *O Antoni*; *Cajus*, Gen. *Caji*, Voca. *O Cai* &c.

Nota 2.

Nomina appellative autem, quæ desinunt in *ius* ultimum *i* e Genitivo singulari in Vocativo mutant in *e*, ut: *Socius*, Gen. *Socii*, Voc. *O Socie*.

Nota 3.

Cætera nomina secundæ Declinationis, quæ desinunt in *er*, *ir*, *ur*, Vocativum habent Nominativo similem, ut: *Niger*, V. *O Niger*, &c.

Înseamnă 1.

Numele proprie care ies în *ius* sau *jus* au a cincea cădeare singuratecă în *i*, carea o fac lăsând din a doaoa cădeare sânguratecă pe *i* sau *j*, care stau mai nainte de cel mai de pre urmă *i*, precum: *Antonius*, G. *Antonii*, V. *O, Antoni*; *Cajus*, G. *Caji*, V. *O, Cai* și c.

Înseamnă 2.

Iară numele cheamătoare care ies în *ius* cel mai de pre urmă *i* din a doaoa cădeare sânguratecă în a cincea îl mută în *e*, precum: *socius*, G. *socii*, V. *o, socie*.

Înseamnă 3.

Cealealalte nume de a doaoa plecare care ies în *er*, *ir*, *ur* au <a> 5<-a> cădeare aseamenea cei din-tâi, precum: *niger*, *negru*, Voc. *o niger* și c.

Templum, generis neutrius
Numero singulari

N. *Hoc templ-um*. Besearica. Die Kirche. Az Egyház
G. *Hujus templ-i*. A besearicei. Der Kirche. Az Egyházé

- D. *Huic templ-o.* Besearicei. Der Kirche. Az Egyháznak
 A. *Hoc templ-um.* Pe besearica. Die Kirche. Az Egyházot
 V. *O temple.* O, besearica. O du Kirche. O Egyház
 A. *Ab hoc templ-o.* De la besearica. Von der Kirche. Az Egyháztól

Numero plurali

- N. *Hæc templ-a.* Besearicile. Die Kirchen. Az Egyházak
 G. *Horum templ-orum.* A besearicilor. Der Kirchen. Az Egyházaké
 D. *His templ-is.* Besearicilor. Den Kirchen. Az Egyházaknak
 A. *Hæc templ-a.* Pe besearicile. Die Kirchen. Az Egyházakat
 V. *O templ-a.* O, besearici sau besearicilor. O ihr Kirchen. O Egyházak
 A. *Ab his templ-is.* De la besearicile. Von den Kirchen. Az Egyházaktól

Tertia declinatio

Latina nomina tertiae declinationis sunt, quorum Nominativus in <i>a, e, i, o, c, d, l, n, r, s, t, x</i> , Genitivus in <i>is</i> desinit. ^[15]	Nume lătinești de a treia plecare sânt a căroră întâia cădeare iase în <i>a, e, i, o, c, d, l, n, r, s, t, x</i> , iar a doaoa, în <i>is</i> .

Numero singulari

- N. *Hic sermo.* Cuvântul. Die Rede. A'Beszéd
 G. *Sermon-is.* A cuvântului. Der Rede. A'Beszédé
 D. *Sermon-i.* Cuvântului. Der Rede. A'Beszédnek

A. *Sermon-em*. Pe cuvântul. Die Rede. A'Beszédet
 V. *O sermo*. O, cuvinte sau cuvântule. O du Rede. O
 Beszéd

A. *A sermon-e*. De la cuvântul. Von der Rede.
 A'Beszédiol

Numero plurali

N. *Hi sermon-es*. Cuvintele. Die Reden. A'Beszédek

G. *Sermon-um*. A cuvintelor. Der Reden. A'Beszédeké

D. *Sermon-ibus*. Cuvintelor. Den Reden.
 A'Beszédeknek

A. *Sermon-es*. Pe cuvintele. Die Reden. A'Beszédekét

V. *O sermon-es*. O, cuvinte sau cuvintelor. O ihr
 Reden. O Beszédek

A. *A sermon-ibus*. De la cuvintele. Von den Reden.
 A'Beszédektől

Nota.

Nomina in *es*, vel *is*
 desinentia, quæ in Geni-
 tivo singulari non plures
 syllabas habent, quam in
 Nominativo, mutant *is* Ge-
 nitivi in Genitivo Plurali in
ium, ut:

Înseamnă.

Numele care ies în *es*
 sau *is* și n-au mai multe
 silabe în <a> 2<-a> că-
 deare sânguratecă decât în
 cea dintâiu mută *is* din a
 doaoa cădeare sânguratecă
 în <a> 2<-a> cădeare îm-
 mulțitoare în *ium*, precum:

Numero singulari

N. *Hæc ov-is*. Oaia. Das Schaf. A'juh

G. *Ov-is*. A oaiei. Der Schafe. A'juhé

D. *Ov-i*. Oaiei. Dem Schafe. A'juhnak

A. *Ov-em*. Pe oaia. Das Schaf. A'juhot

V. *O ovis*. O, oaie. O du Schaf. O juh

A. *Ab ov-e*. De la oaia. Von dem Schafe. A'juhtól

Numero plurali

N. *Hæ ov-es*. Oile. Die Schafe. A'juhok
 G. *Ov-ium*. A oilor. Der Schafe. A'juhoké
 D. *Ov-ibus*. Oilor. Den Schafen. A'juhoknak
 A. *Ov-es*. Pe oile. Die Schafe. A'juhokat
 V. *O ov-es*. O, oi sau oilor. O ihr Schafe. O juhok
 A. *Ab ov-ibus*. De la oile. Von den Schafen.
 A'juhoktól

Tempus, nomen tertiae declinationis

Numero singulari

N. *Hoc tempus*. Timpul. Di Zeit. Az Üdő
 G. *Tempor-is*. A timpului. Der Zeit. Az Üdöé
 D. *Tempor-i*. Timpului. Der Zeit. Az üdönek
 A. *Tempus*. Pe timpul. Die Zeit. Az üdöt
 V. *O tempus*. O, timpule. O du Zeit. Az üdő
 A. *A tempor-e*. De la timpul. Von der Zeit. Az üdötöl

Numero plurali

N. *Hæc tempor-a*. Timpurile. Die Zeiten. Az üdök
 G. *Tempor-um*. A timpurilor. Der Zeiten. Az üdöké
 D. *Tempor-ibus*. Timpurilor. Den Zeiten. Az üdöknek
 A. *Tempor-a*. Pe timpurile. Die Zeiten. Az üdöket
 V. *O tempor-a*. O, timpuri sau timpurilor. O ihr
 Zeiten. O üdök
 A. *A tempor-ibus*. De la timpurile. Von den Zeiten.
 Az üdöktől

Nota.

Nomina neutrius generis, quæ desinunt in *al*, *ar*, *e*, terminantur in Ablativo Singulari in *i*, in Nominativo plurali in *ia*, in Genitivo in *ium*, ut:

Înseamnă.

Numele de niciun ghen care ies în *al*, *ar*, *e* au a șeasa cădeare sânguratecă în *i*, întâia cădeare înmulțitoare în *ia* și a doaoa, în *ium*, precum:

Numero singulari

N. *Hoc cubile*. Cămara. Die Kammer. A'kamara
 G. *Cubili-is*. A cămarei. Der Kammer. A'kamaráé.
 D. *Cubil-i*. Cămarei. Der Kammer. A'kamarának
 A. *Cubile*. Pe cămara. Die Kammer. A'kamarát
 V. *Cubile*. O, cămară. O du Kammer. O kamara
 A. *A cubil-i*. De la cămara. Von der Kammer.
 A'kamarától

Numero plurali

N. *Hæc cubil-ia*. Cămarile. Die Kammern. A'kamarák
 G. *Cubil-ium*. A cămarilor. Der Kammern.
 A'kamaráké
 D. *Cubil-ibus*. Cămarilor. Den Kammern.
 A'kamaráknak
 A. *Cubil-ia*. Pe cămarile. Die Kammern. A'kamarákat
 V. *O cubil-ia*. O, cămări sau cămarilor. O ihr
 Kammern. O kamarák
 A. *A cubil-ibus*. De la cămarile. Von den Kammern.
 A'kamaráktól

Quarta declinatio

Latina nomina quartæ declinationis sunt quorum Nominativus in <i>us</i> , Geni- tivus pariter in <i>us</i> , vel <i>u</i> desinit. ^[16]	Nume lătinești de a patra plecare sânt a căroră întâia cădeare iase în <i>us</i> sau <i>u</i> și a doaoa așijderea în <i>us</i> sau <i>u</i> .

Numero singulari

N. *Hic sens-us*. Simțirea. Der Sinn. Az Értelem
 G. *Sens-us*. A simțirei. Des Sinnes. Az értelemé
 D. *Sens-ui*. Simțirei. Dem Sinne. Az értelemnek
 A. *Sens-um*. Pe simțirea. Den Sinn. Az értelmet
 V. *O sens-us*. O, simțire. O du Sinn. Az értelem

A. *Sens-u.* De la simțirea. Von dem Sinn. Az értelemtől

Numero plurali

N. *Hi sens-us.* Simțirile. Die Sinnen. Az értelmek

G. *Sens-uum.* A simțirilor. Der Sinnen. Az értelmeké

D. *Sens-ibus.* Simțirilor. Die Sinnen. Az értelmeknek

A. *Sens-us.* Pe simțirile. Die Sinnen. Az értelmeket

V. *O sens-us.* O, simțiri sau simțirilor. O ihr Sinnen. O értelmek

A. *A sens-ibus.* De la simțirile. Von den Sinnen. Az értelmektől

Nota.

Înseamnă.

Arcus, Bogen, artus, Gelenke, lacus, See, partus, Geburt, portus, Schiff-lände, specus, Höhle, tribus, Stamm, veru, Brat-spieß, desinunt in Dativo & Ablativo plurali in ubus, ut: Artubus &c.

Arcus. arc, artus. Mă-dulare, lacus. lac, partus. naștere, portus. liman, specus. peșteră, tribus. neam, veru. frigare ies în a treia și a șeasa cădeare înmulțitoare în ubus, precum: artubus și c.

Genu, nomen quartæ declinationis

Nomen singulari

N. *Hoc genu.* Genunchele. Das Knie. A'Térd

G. *Genu.* A genunchelui. Des Knies. A'térdé

D. *Genu.* Genunchelui. Dem Knie. A'térdnek

A. *Genu.* Pe genunchele. Das Knie. A'térdet

V. *O genu.* O, genunche. O du Knie. O térd

A. *A genu.* De la genunchele. Von dem Knie. A'térdtől

Numero plurali

N. *Hæc gen-ua.* Genunchile. Die Knien. A'térdek

- G. *Gen-uum*. A genunchilor. Der Knien. A'térdeké
 D. *Gen-ibus*. Genunchilor. Den Knien. A'térdeknek
 A. *Gen-ua*. Pe genunchile. Die Knien. A'térdeket
 V. *O gen-ua*. O, genunchi sau genunchilor. O ihr Knien. O térdek
 A. *A gen-ibus*. De la genunchile. Von den Knien. A'térdektöl

Quinta declinatio

Latina nomina quintæ declinationis sunt quorum Nominativus exit in <i>es</i> , Genitivus vero in <i>ei</i> , una syllaba crescens. ^[17]	Nume lătinești de a cincea plecare sânt a că- rora întâia cădeare iase în <i>es</i> , iar a doaoa în <i>ei</i> , cres- când cu o silavă.

Numeri singulari

- N. *Hic vel haec dies*. Zioa. Der Tag. A'Nap
 G. *Di-ei*. A zilei. Des Tages. A'napé
 D. *Di-ei*. Zilei. Dem Tage. A'napnak
 A. *Di-em*. Pe zioa. Den Tag. A'napot
 V. *O dies*. O, zi. O du Tag. O nap
 A. *A di-e*. De la zioa. Von den Tage. A'naptól

Numero plurali

- N. *Hi vel hæ dies*. Zilele. Die Tage. A'napok
 G. *Di-erum*. A zilelor. Der Tage. A'napoké
 D. *Di-ebus*. Zilelor. Den Tagen. A'napoknak
 A. *Di-es*. Pe zilele. Die Tage. A'napokat
 V. *O di-es*. O, zile sau zilelor. O ihr Tage. O napok
 A. *A di-ebus*. De la zilele. Von den Tagen. A'napoktöl

Nota.

Înseamnă.

Præter *dies*, *res*, *spe-*
cies, pauca habent nume-

Afară de *dies*, *res*,
species, puținele au nu-

rum pluralem.

mărul înmulțitoriu

[...]

§ 4. DE DECLINATIONIBUS NOMINUM ANOMALORUM^[18]

Nomen Anomalum, seu Numele anemale, care
irregulare est quod a com- nu se pleacă, după cea de
muni regula quinque De- obște regulă a celor cinci
clinationum recedit, ut: plecări, precum:

Numero singulari

N. *Hæc domus*. Casa. Das Haus. A'ház
G. *Domi* vel *domus*. A casei. Des Hauses. A'házé
D. *Domui*. Casei. Dem Hause. A'háznak
A. *Domum*. Pe casa. Das Haus. A'házat
V. *O domus*. O, casă. O du Haus. O ház
A. *A domo*. De la casa. Von dem Hause. A'háztól

Numero plurali

N. *Hæ domus*. Cășile. Die Hauser. A'házak
G. *Domorum* vel *domuum*. A cășilor. Der Hauser.
A'házaké
D. *Domibus*. Cășilor. Den Hausern. A'házaknak
A. *Domos* vel *domus*. Pe cășile. Die Hauser.
A'házakat
V. *O domus*. O, cășilor. O ihr Hauser. O házak
A. *A domibus*. De la cășile. Von den Hausern.
A'házaktól

Numero plurali

N. *Duo, duae, duo*. Doi, doao. Zween, zwo, zwei.
Két, vagy kettő
G. *Duorum, duarum, duorum*. A doi sau de doi, a
doao sau de doao. Zweener, zwoer, zweier. Kettőé

- D. *Duobus, duabus, duobus*. La doi, la doao. Zweenen, zwoen, zweien. Kettönek
 A. *Duos, duas, duo*. Pe doi, pe doao. Zween, zwo, zwei. Kettöt
 V. *O duo, duæ, duo*. O, doi, o, doao. O Zween, zwo, zwei. O Kettö
 A. *A duobus, duabus, duobus*. De la doi, de la doao. Von Zweenen, zwoen, zweien. Kettöktöl
 N. *Ambo, ambæ, ambo*. Amândoi, amândoao sau îmbi, îmbe. Beide. Mind kettö
 G. *Amborum, ambarum, amborum*. Amânduror. Beider. Mind kettöé
 D. *Ambobus, ambabus, ambobus*. La amândoi, la amândoao. Beiden. Mind kettönek
 A. *Ambos vel ambo, ambas vel ambo*. Pe amândoi, pe amândoao. Beide. Mind kettöt
 V. *O ambo, ambæ, ambo*. O, amândoi, o, amândoao. O ihr beide. O Mind ketten
 A. *Ab ambobus, ambabus, ambobus*. De la amândoi, de la amândoao. Von beiden. Mind kettöktöl

Numero plurali

- N. *Hi & hæ tres & hæc tria*. Trei. Die drei. A'három
 G. *Trium*. A trei sau de trei. Der drei. A'háromé
 D. *Tribus*. La trei. Den dreien. A'háromnak
 A. *Hos & has tres & hæc tria*. Pe trei. Die drei. A'hármot
 V. *O tres & tria*. O, trei. O ihr drei. O három
 A. *A tribus*. De la trei. Von den dreien. A'háromtól

[...]

ORTOGRAFIE SAU SCRISOARE DREAPTĂ

pentru folosul școalelor neamnicești.

S-au tipărit în împărăteasca cetate Viena prin
boieriul Iosif Curțbec^[1], tipograful cărților iliricești.

Anul 1784*

SCRISOARE DREAPTĂ TÂLCUIRE

*Scrisoarea dreaptă sau ortografiia iaste știință ca aceea
carea învață cuvintele cu slove cuviincioase a le scrie, a
le despărți cu dreptul și semnele cele deschilinitoare bine
a le întocmi.*

CAP ÎNTÂIU

*Despre buna întocmire a slovelor întru scrisoarea
silavelor și a cuvintelor*

TĂIARE I

De buna întocmire a slovelor

A. Slovele aceale trebuie să le șteargem afară dintre slovele noastre care nu ajută sau tocma nu-s de lipsă spre sunarea cuvintelor rumânești^[2]. Pentru aceea nu sânt de lipsă aceaste slove:

1. **Ѕ**, pentru că cu această slovă nici într-un cuvânt acuma nu trăim, fără numai între numeri să socotească și însemnează șase, 6.

2. **Ѡ** încă numai în limbă streină are traiu.

3. **ѡ** nu-i de nicio lipsă în limba rumânească.

4. **Ѣ** să puna pe sfârșitul cuvântului, când acesta au ieșit în vro slovă împreună-sunătoare. Iară acum, pecum

* Transcriere și note: Maria Aldea.

în mijlocul cuvântului nu era de lipsă, așa nici pe sfârșit, pentru că n-are nicio sunare, mai mult nu să pune. Așadară, scrie ѿм [= om], nu ѿмъ; ѿуер [= înger], nu ѿуеръ.

B. Slovele pentru ceva asemănare între sine nu trebuie să le amestăcăm sau să punem una pentru alta. Trebuie, dară, să le deschilinim de laolaltă ca pe osebită sunare și slovă să avem osăbită.

1. Așadară, nu să pot schimba într-olaltă **ї** și **и**, pentru că **ї** să pune numai înaintea unii slove de-sine-sunătoare, iară **и** înainte de împreună-sunătoare. Drept aceea, nu s-ar scrie bine **ѣюла, вѣе, цѣе** ș*<i> c<ele>l<alte>*, în loc de **ѣюла, вѣе, <цѣе>**. Apoi, **цѣе, лѣпсѣ, гѣндѣ**, în loc de **цѣе, лѣпсѣ, гѣндѣ**.

2. Să nu să schimbe laolaltă Φ și χ , pentru că alta-i Φ iară [= fiiară], alta-i χ iare [= hiiare]; Φ ierbinte [= fierbinte], nu χ ierbinte [= hierbinte].

3. **И** cu **А** să nu să schimbe, pentru că **И** numai la începutul cuvântului să pune, unde **А** niciodinioară nu să afle, ci numai în mijloc sau în sfârșit. Așadară, n-ar fi bine scris **ЯРНЪ**, **ЯСКЪ**, în loc de **ИРНЪ** [= iarnă] , **ИСКЪ** [= iască]; sau **ТЬЯРЕ**, **МЪЯРЕ**, în loc de **ТЬАРЕ**, **МЪАРЕ**.

4. ♣ cu ♠ să nu să amestece, măcar că nici una, nici alta nu poate sta la începutul cuvântului, pentru că ♠ să pună numai după slovă împreună-sunătoare, iară ♣ după singură-sunătoare. Așadară, n-ar fi bine să scrii цин~~а~~ре, нѣ~~т~~р~~а~~ре, în loc de цин~~т~~ре [= țineare], нѣ~~а~~ре [= piară-dere] s<i> c<ele>l<alte>.

5. $\mathfrak{A}$, în loc de $\mathfrak{X}$ sau împotriva să nu să puie, pentru că $\mathfrak{A}$ numai la început, iară $\mathfrak{X}$ niciodinioară nu să pune, numai au în mijloc, au în sfârșit. Așadară, nu trebuie să

scrii **ДОУКОУМЪ**, **УМЕЛАРЕ**, ci **ДУКУМЪ** [ducu-mă], **УМЕЛАРЕ** [= umblare] ș<i> c<ele>l<alte>.

6. **o** cu **o** să nu să amestece, pentru că **o** la început, de nu-i lung, niciodinioară nu să scrie, ci numai au în mijloc, au în sfârșit. Iară **o** nu numai la început, ci și în mijloc, și în sfârșit să află, mai ales când pe scurt să zice. În pildă: **ОАМЕНИЛОР** [= oamenilor], **ЕОЗИЛОР**, și nu **ОАМЕНИЛОР**, **ЕОЗИЛОР**.

7. **v** îi slovă grecească și în puțineale cuvinte are traiu, pentru că, unde sună ca și **v**, aceasta slovă să poate pune în locul lui, iară, de sună ca și **u**, mai mult cu aceasta trăim. În pildă: **ЕВАНГЕЛІЕ** să poate scrie **ЕВАНГЕЛІЕ** [= Evangelie]; **СЪЛАВЪ**, **СІЛАВЪ** [= silavă]. Așadară, numai într-une nume osebite de la greci luate să află, în pildă: **СЪМЕДА** [= simbol], **НУССІА** [= Nissia]^[3].

TĂIARE II

Pentru întocmirea slovelor celor mari

Slovele cele mari le întocmim:

A. Întâi, înaintea cuvântării întregi, apoi, înainte de tot stihul și înainte de tot numele osebit și încă și atunci când să pune ceva cuvânt în loc de nume-osebit, sau când scriem deosebi despre lucru cu acela însemnat.

B. Afară de-aceaea, cu slove mari trăim, grăind cătră fețele ceale mari și la începutul tot acelora nume și a alte cuvinte care fața aceaea o însemnează. Î<n> p<ildă>: **ЦІЕ**, **МЪРІА** **ТА**, **ДУМНІКА**, **ЕФИНІЦІА** **ТА**, t<oate> c<ele>l<alte>.

V. Încă și după punct, după întrebare și după semn de strigare, de să gată vorba cu aceastea. Încă și după doao puncturi, de urmează ceva pe dânsle din altă scrisoare streină.

G. În toate altele întâmplări numai slove mici punem.

TĂLARE III

Pentru întocmirea slovelor celor ce sânt aseamene și aproape de o sunare

Pentru că slovele aseamene și aproape de o sunare nu sã zic totdeauna bine și chiiar afarã încã, nici sunarea cea bunã nu dã totdeauna bine pe condeiu toate slovele silavei sau a cuvântului; pentru aceea, darã, bine trebuie sã luom seama și însemnarea lor, pentru cã alta însemneazã ~~ce~~, alta ~~cãpe~~. Aicea slujesc regulele ce urmeazã:

A. Regule de temeiu

1. Slovele cuvintelor de rădăcină, în câtu-i cu putință și cu tocmeală, trebuie să le ținem și în cuvintele ceale izvorâte. Așadară, nu **ѣжереск**, **ѡѣѡит** ș*<i>c<ele>l<alte>*, ci **ѡѣреск** [= îngeresc], **жѡѡит** [= jăfuit].

2. Slovele de-sine-sunătoare pe sfârșitul cuvântului de rădăcină să lasă afară în ceale izvorite, altele iarăș de multe ori într-alte să schimbă. Î<n> p<ildă>: *кась, касник, царь, царян* s<i> c<ele>l<alte>.

B. Regule deosebi

1. Pentru de-sine-sunătoare care sânt aproape
aseamene:

a. Pe а nu trebuie amestecat sau schimbat cu ѣ
înlungit nici în mijloc; î<n> p<ildă>: сѣтѣрнѣ, nu старнѣ,
nici în sfârșit, pentru că а să punе în loc de ѣ, iară Ъ în
loc de є, când să hotărească cuvântul. Î<n> p<ildă>: кáсѣ,
каса мѣ; картє, картѣ мѣ s<i> c<ele>l<alte>.

b. $\mathfrak{r}$ să nu să puie în loc de $\mathfrak{r}$, pentru că alta-i $\mathfrak{r}\mathfrak{r}\mathfrak{r}$ [= rău] și alta-i $\mathfrak{r}\mathfrak{r}\mathfrak{r}$ [= râu] s*<i>*c<ele>l<alte>.

v. ♣ cu ♠ să nu să amestece, pentru că ♣ să pune după de-sine-sunătoare, iar ♠ după împreună-sunătoare. Î<n> p<ildă>: Вѣѣ♠ [= vedea], привѣ♣ [= priviia] ș<i> c<ele>l<alte>.

g. ѿ cu ѡ, cu semn amorțitoriu pe sfârșitul cuvântului, să nu să schimbe. Î<n> p<ildă>: рѿѿ, nu рѿѡ.

2. Pentru împreună-sunătoarele ce sânt aproape asemenea:

a. ɹ cu ɣ să nu să amestece. Așadară, ɣɣɹɹ [= ghinde], nu ɹɹɹɹ [= dinde]; ɣɹɹɹ [= ghiață], nu ɹɹɹɹ [= diiață].

b. ж să nu să puie în loc de ɹ sau împotrivă. Așadară, ɹɹɹɹɹ, nu ɹɹɹɹɹ; жɹɹɹɹ сɹ, nu ɹɹɹɹсɹ.

TĂIARE IV

Pentru întocmirea slovelor ce sânt însemnate deasupra

Semnele ceale ce să pun deasupra slovei de-sine-sunătoare sânt: ocsia sau semn ascuțit, varia sau semn greu, semn amorțitoriu, apostrof sau semn părăsitoriu, doao puncturi deasupra <lui> ѡ. Pentru buna așăzarea acestor semne slujesc regulele aceastea:

1. Ocsia să pune deasupra slovei aceea carea prin spunerea cea dreaptă pe lung să zice; î<n> p<ildă>: мѡрѡмѡ, ѡѡрѡмѡ ș<i> c<ele>l<alte>, luund afară.

a. Pe ɹ, cându-i de fire lung, ca să să deschilinească de ɹ ascuțit. Î<n> p<ildă>: мѡрѡɹɹ, fără de semn ascuțitoriu, iaste în modru arătătoriu în fața a treia, iară сɹ мѡрѡɹсɹ, cu semn ascuțitoriu, iaste în modru împreunătoriu.

b. Așîșderea, ɹ ascuțit stă în modru împreunătoriu și ɹ de fire lung în modru sau arătătoriu, sau poruncitoriu. Î<n> p<ildă>: ɹɹɹɹɹɹ, сɹ ɹɹɹɹɹɹ [= făgăduiaște, să făgăduiască], unde ɹ și ɹ ascuțite cu gura mai deșchisă să zic decât când nu-s însemnate.

2. Varia să pune deasupra acelora de-sine-sunătoare pe carele sunarea cam cu greotate cade. Î<n> p<ildă>: **вѣзѣ, съ нвѣи, мѣрѣи, тѣрнѣ, мѣнгѣа** ș<i> c<ele>l<alte>.

3. Semnul amorțitoriu să pune deasupra <lui> **ѣ** și **ѡ**, când nu să zic deșchis afară, ci jumătatea sunării lor să lasă afară. Î<n> p<ildă>: **раѡѣ, нѡѣ**.

4. Apostroful sau semnul părăsitoriu să pune acolo unde vreo de-sine-sunătoare pentru mai bună sunare să lasă afară. Î<n> p<ildă>: **Ѡтрѣ алт кип**, în loc de **Ѡтрѣѣ алт кип**.

5. Doao puncturi să pun numai deasupra <lui> **ѣ**, luund afară:

a. Când **І** stă la începutul cuvântului și-i slovă mare. Î<n> p<ildă>: **Іѡаннѣ, Іѡакимѣ** ș<i> c<ele>l<alte>.

b. Iară când vine semnul ascuțitoriu deasupra. Î<n> p<ildă>: **Ѡѣѣ** [= fii], **міѣ де ѡаменѣи** [= mi-i de oamenii] ș<i> c<ele>l<alte>.

TĂIARE V

Pentru ținearea slovelor celor ce sânt de lipsă și pentru lăsarea afară a celor ce nu sânt de trebuință

A. Regule de temei

1. Nu trebuie să lăsăm afară nicio slovă cu carea trăiesc cei mai învățați în limbă. În pildă: **Ѡѣрінѣ** [= fărină], nu **Ѡѣінѣ** [= făină] ș<i> c<ele>l<alte>.

2. Nu trebuie să scriem nicio slovă carea nu să zice afară. Î<n> p<ildă>: **ѡм**, nu **ѡмѣ**; **тѡтѣи**, nu **тѡтѣиѣ** sau **тѡтѣиѣѣ**.

3. Întru ceale îndoite cuvinte drept putem urma celor ce știu mai bine limba în vreamile noastre.

B. Regule deosebi

1. *î* nu trebuie lăsat afară întru cuvintele acestea: *ѿѣрбѣ* [= fierbe], *жѹнгїѣ* [= junghe], *примѣждїѣ* [= primeajdie] și în ceale aseamene, și nu *ѿѣрбѣѣ*, *жѹнгѣѣ*, *примѣждѣѣ*.

2. *х* nu trebuie lăsat afară în *хрѧнѣ*, pentru că alta-i *хрѧнѣ* [= hrană], și alta-i *ранѣ* [= rană].

CAP AL DOILEA

Pentru buna despărțire a silavelor întru cuvinte

Silavele frânte ale cuvintelor, ce nu încheap la sfârșitul rândurilor scrise, le despărțim de la ceale dinainte prin buna slovnire și buna zicere, afară ca slovele ce să țin deolaltă sau ce să țin de o silavă laolaltă să rămâie. Aci slujesc răgulelele acestea:

1. Doao, încă și trei de-sine-sunătoare să despărțesc de laolaltă. Î<n> p<ildă>: *кѹ-ѣ* [cu-ie], *ѧ-кѹ-ѧт*, *ѧ-грѣ-ѣ-ѣск* ș<i> c<ele>l<alte>.

2. De iaste o împreună-sunătoare între doao de-sine-sunătoare, aceea o ținăm la cea următoare. Î<n> p<ildă>: *ѡѣ-на*, *ѧ-пѡѣ*, *тра-ѡѣ*, *мѡ-ри-ѡѣ* ș<i> c<ele>l<alte>.

3. De sânt doao sau mai multe despărțite împreună-sunătoare între doao de-sine-sunătoare, dintr-acele numai cea de pe urmă o punem la cea următoare silavă. Î<n> p<ildă>: *вѧр-гѡѣ*, *пѡн-гѡѣ*, *ѧѣс-пѡр-ѡит* ș<i> c<ele>l<alte>.

4. Ceale nedespărțite împreună-sunătoare, ce să găsească la începutul a vreunui cuvânt, rămân și în mijloc împreunate și nedespărțite^[4]. Î<n> p<ildă>: *ѡ-спрѡѣ* [= aspru], *мѡ-стрѧт* [= mu-strat], *ѡ-блѡѣ* [= o-blu] ș<i> c<ele>l<alte>.

5. Pecum să împreună ceva cuvânt, așa să va și despărți. Î<n> p<ildă>: *ѧѣс-кѡр-кат*, *рѡс-тѡр-нат* ș<i> c<ele>l<alte>.

săracilor le-au fost spre bucurie, avuților spre pildă și patriei sale spre înfrumsățare.

b. (;): vărguța punctată, înainte de cuvântare ca aceea stă, carea cea denainte mai plin o tâlcuiaște sau o împarte în mădulări. Î<n> p<ildă>: *Visteriia cu adevăr și cinstea întru omenie frumos așază pe om. Da', oare, pot să-l facă fericit?*

v. (:): doao puncturi:

1) Să pun între mădulările ceale di<n>tâi și ceale de pre urmă ale cuvântării rătunde. Î<n> p<ildă>: *De nu te stârneaște pe tine dragostea lui Dumnezeu spre isprăvirea datoriilor tale: nu te fâli cu faptele tale ceale bune și să știi că-ți lipse<s>c toate.*

2) Înainte de vorba străină ce să aduce înainte. Î<n> p<ildă>: *Întrebară pe Isus, oare trebuie a plăti dajde Chesarului. Pe aceasta au fost răspunsul acesta: Dați Chesariului ce-i a Chesariului și lui Dumnezeu ce-i a lui Dumnezeu^[5].*

3) Între unele cuvântări ca aceale carele tocma osebite lucruri leagă sau țin laolaltă. Î<n> p<ildă>: *Lui Varava, care pentru nenumărate ucigări de multe ori au fost vreadnic de moarte, i-au părținit Pilat: Pe Hristos, împrotivă, întru care nime n-au aflat nicio vină, l-au judecat pe moarte.*

g. (.): punctul:

1) Să pune la sfârșitul legării cuvintelor sau a cuvântării rătunde. Î<n> p<ildă>: *Căruia îi rușine de rugăciune, îi rușine a fi prietin a lui Dumnezeu.*

2) În cuvintele ceale scurtate sau mai bine înjumatățate. Î<n> p<ildă>: *Marc. Tull. Țițero ș<i>c<ele>l<alte>.*

d. [] sau (): semne încuietoare, lucru ca acela închid, care slujeaște adevărat spre înțeleagerea vorbei de față, da', totuș, din lipsă nu-i cu aceea legat deolaltă. Î<n>

p<ildă>: *Încă nu știi, Servie (zice Țițero acestui vestitor), meșterșugul cel dobânditoriu al voivoziei.*

e. (§): semnul începătoriu împarte vorba în osebite închieri sau mădulări.

2. Spre deschilinierea legării cuvintelor sau a cuvântărilor îs de lipsă:

a. (?): semnul întrebării, după adevărata întrebare, î<n> p<ildă>: *Adam! Unde ești?*, iară nu cându-i întrebarea numai întru pomenire, î<n> p<ildă>: *Întreba drumarul care ar fi calea dreaptă.*

b. (!): semnul strigării, după fieștece grăire vârtoasă și după fieștece strigare din patimă. Î<n> p<ildă>: *Vai de capul mieu! Ce am pierdut când am pierdut nevinovăția mea!*

v. („...”): semnul arătătoriu sau aducătoriu-înainte, la începutul și la sfârșitul vorbii mai lungi, carea o luom înainte din vorba sau din scrisoarea altuia.

g. (*): semnul cel arătătoriu sau steaoa arătătoare însemnează dovedirea cea de lipsă a vreun lucru a fi mai jos cuprinsă. În loc de stea, almintrilea s-au obicinuit a pune și slove între semnele ceale încuietoare. Î<n> p<ildă>: *(a), (b), (aa), (bb) ș<i> c<ele>l<alte>.*

d. (—): semnul de odihnă:

1) Uneori vorba cea începută de tot o lasă în jumătate cu patima mai vârtoasă cam înghițită. Î<n> p<ildă>: *Pentru această sumeție carea ne-au fost noao pricină de blăstăm, când tu în raiu – o, mișeilor! – iată, îndată cu probozire ne vom rușina.*

2) Uneori, numai în puțină vreme, până când patima cea fierbinte încâtva înceată. Î<n> p<ildă>: *Dară săvârșirea ta iaste să moară – o, ajută-i, dară, în ceasul lui de pe urmă cel plin de cupleții!*

3) Iară, uneori, așa să întocmeaște, ca pe cetitoriu sau pe ascultătoriu la ceva lucru cuprins în ceale următoare, au la ceale ce s-au zis amu spre gând tocma neașteptat

să-l trezească. Î<n> p<ildă>: *Viița sau moartea – ceriul
au iadul! Oare trebuie mult să socotim care parte să ne
aleagem?*

Ioan Piuaru-Molnar

**DEUTSCH-WALACHISCHE
SPRACHLEHRE**

verfasset von Johann Molnar,
königl<ichen> Landes Augenarzt im
Großfürstentum Siebenbürgen.

Wien, bei Joseph Edlen^[1] von Kurzbek, k.k.
Hofbuchdrucker, Groß- und Buchhändler, 1788*

Dem Hochwohlgebornen Herrn, Herrn Grafen Georg Bánffy von Losoncz^[2], seiner kaiserl<ichen> Majestät geheimen wirklichen Dienstkämmerer, des S. Stephans Ordens Kommandeur und königl<ichen> Gubernator des Großfürstentums Siebenbürgen, meinem gnädigsten Gönner.

Eure Exzellenz, Hochgeborner Graf!

Gegenwärtiger Versuch ist ein noch zu unvollkommenes Werk, als dass er die Aufmerksamkeit Eurer Exzellenz verdiente. Nur als Beweis der guten Absicht, durch Erleichterung der wechselseitigen Mitteilung, zur Verbreitung der Aufklärung und zur Beförderung des allerhöchsten Dienstes etwas beizutragen, kann er dem würdigen Gouverneur von Siebenbürgen, dem Beschützer jeder patriotischen Unternehmung, nicht unbemerkt bleiben.

Mit pflichtschuldiger Submission verharre ich in tiefstem Respekte.

Eurer Exzellenz,

Wien, den 23. Mai 1788
Untertänigst gehorsamster,
Johann Molnar

* Transcriere, traducere și note: Bogdan Harhătă.

Vorrede

So unvollkommen und mangelhaft gegenwärtiger Versuch einer Anleitung zur walachischen Sprache ist, so darf der Verfasser sich doch wohl mit der Hoffnung schmeicheln, eine Arbeit unternommen zu haben, die der Geschäftsmann ebenso wohl als der Sprachforscher bisher vermisst hat.

In Siebenbürgen, Bukowina, Banat und auch zum Teil in Ungarn fordern die Geschäfte notwendig die Kenntniss einer Sprache, die die Sprache beinahe des größten Haufens ist, und so wenige Mühe es den Eingeborenen des Landes Ungarn und Deutschen kostet, sich durch bloße Übung einige Fertigkeit darin zu erwerben, so selten ist bei dem Mangel einer zweckmäßigen Anweisung, eine grammatisch richtige Kenntniss dieser. Die bisher bekannten Arbeiten und Nachrichten verschiedener Gelehrten sind zur Erlernung der Sprache theils nicht vollständig, theils nicht fasslich genug, außer die *Elementa linguae Daco-Romanae*, diese in der That schätzbare Arbeit der Herren P. Klein und Sinkay, ist auch in der Rücksicht, walachische Wörter aus lateinischen abzuleiten, vollständiger. Herr Sulzer^[3] braucht in seinem historisch-polemischen Auszug aus dem kleinischen Werke (in seiner *Geschichte des transalpinischen Dakiens*, B. II, S. 150, 269)^[4] deutsche Buchstaben, das walachische Alphabet^[5] mit seiner Aussprache voraus zu schicken. Aus dieser Absicht glaubte der Verfasser gegenwärtigen Versuches nicht nur zum Behufe der Geschäftsmänner, sondern auch überhaupt zur genaueren Kenntniss des Eigentümlichen der Sprache sich der walachischen Schriftzeichen durchaus bedienen zu müssen. Die damit verbundene Darstellung der Aussprache durch lateinische Buchstaben kann den Liebhaber der walachischen Sprache in etwas

leiten, wenn derselbe durchgängig bei dem Lesen auf die mit walachischen Buchstaben und Tonzeichen gedruckten Wörter Acht haben wird. Auch hat der Verfasser zu erinnern, dass der Buchstabe **χ**, welcher mit dem lateinischen Schriftzeichen *ch* bezeichnet worden ist, um dem Worte den gehörigen Ausdruck vollkommener zu geben, manchmal allein durch *h* ausgesprochen werden muss, z. B.: **зѣχάρ**, *séhar* [= *zăhar*], Zucker, **пѣχάρ**, *péhar* [= *păhar*], Becher etc. Wenn es dem Verfasser geglückt hat, damit noch vollständige, genaue und bestimmte Regeln zu verbinden, so hat er seine Absicht ganz erreicht, und wenn seine Arbeit dadurch nach seinem Wunsche gemeinnützig ausgefallen ist, so ist dieses eine schätzbare Belohnung der Mühe, die er in den von seinen ordentlichen Berufs Geschäften erübrigten Nebenstunden mit Vergnügen darauf verwandte.

Aller historischen tieferen etymologischen Untersuchungen musste er sich enthalten, weil die durch seinen Plan ausgeschlossen wurden. Diese schienen ihm vielmehr in eine ausführliche, gelehrte Sprachlehre zu gehören, als in einen Versuch einer populären Einleitung, deren ganzes Verdienst in Vollständigkeit und Richtigkeit der Regeln, und in Kürze des Vortrags besteht. Indessen hat er von letzteren eine notwendige Ausnahme gemacht in der Menge der Wörter, die als Beispiele angeführt werden.

Bei dem gänzlichen Mangel eines Wörterbuchs wäre die Sprachlehre von keinem großen Nutzen, wenn sie nicht einigermaßen die Stelle eines Wörterbuchs mit verträte. Deswegen wird man auch den Anhängen, die eigentlich zur Sprachlehre nicht gehörten, gerne ihre Stelle vergönnen, so lange, bis ein walachisches *Lexicon* und Lesebuch sie entbehrlich macht; zu dem Ende hat er selbige in deutsch-alphabetischer Ordnung mit einer

Anmerkung wie, und wo solche aufzusuchen sind, hinten angezeigt.

In historischer Rücksicht können diese Zugaben dienen die Philologen zu überzeugen, dass Del Chiaro (in seiner *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, p. 237)^[6] und sein Nachschreiber Grisellini (in der *Geschichte von temeswarer Banat*, T. I., S. 243)^[7] sehr seichte Nachrichten von der walachischen Sprache geliefert haben, und dass das thunmannische Verzeichnis kutzowlachischer Wörter (in den *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker*, S. 178)^[8] nicht ganz ohne Abänderung für die feinere und reinere Mundart in der Walachei, Moldau und Siebenbürgen gebraucht werden könne.

Dass ich übrigens meine Anweisung deutsch geschrieben habe, bedarf wohl zu unseren Zeiten keiner Rechtsfertigung, und einige Nachsicht wird der deutsche Leser dem Verfasser nicht versagen, der, ein Walacher von Geburt, in seiner Jugend nie daran dachte, das Deutsche zu schriftstellerischem Gebrauche zu lernen, und nun als Augenarzt zu Studien anderer verpflichtet ist.

INHALT

Erster Teil

Von der Rechtschreibung – 1

Von der Aussprache der Buchstaben – 1

Erstes Kapitel

Von der Bedeutung der Buchstaben – 2

Zweites Kapitel

Von den Tonzeichen – 6

Drittes Kapitel

Von der Veränderung der Buchstaben – 8

Zweiter Teil

Von der Wortforschung (*Etymologia*) – 15

Erstes Kapitel

Von dem bestimmten Artikel (*De articulis*) – 15

Zweites Kapitel

Von dem Nennworte (*De nomine*) – 19

Drittes Kapitel

Von dem unbestimmten Artikel – 26

Von der *Declinatio* der *Substantivi* mit dem *Adiectivo* – 28

Viertes Kapitel

Von den Geschlechtern der *Nominum* – 34

Fünftes Kapitel

Von der Bildung des *Nominativi pluralis* aus dem *Nominativo singulari* – 36

Sechstes Kapitel

Wie die *Pluralis substantivorum* aus der Endung des *Nominativi* zu machen sei – 38

Siebentes Kapitel

Von der Bildung des *Feminini* aus dem *Masculino* – 104

Achtes Kapitel

Von der Bildung der Verkleinerungs- und Vergrößerungs-Wörter – 106

Neuntes Kapitel

Von der Steigerung (*Comparatio*) – 106

Zehntes Kapitel

Von den Fürwörtern (*De pronomibus*) – 126

Eilftes Kapitel

Von den Zahlen (*De numeris*) – 141

Zwölftes Kapitel

Von den Hilfswörtern (*De verbis auxiliaribus*) – 145

Dreizehntes Kapitel

Von den *Coniugationibus verborum regularium*
Die erste *Coniugatio* – 158

Die zweite *Coniugatio* – 184

Die dritte *Coniugatio* – 201

Die vierte *Coniugatio* – 208

Vierzehntes Kapitel

Von den *Verbis passivis* – 223

Von den *Verbis reciprocis* – 231

Von den *Verbis irregularibus* – 239

Fünfzehntes Kapitel

Von den angeführten *Verbis* – 253

Sechzehntes Kapitel

Von den Nebenwörtern (*De adverbis*) – 312

Sieben-zehntes Kapitel

Von den Vorwörtern (*De praepositionibus*) – 323

Achtzehntes Kapitel

Von den Verbindungswörtern (*De coniunctionibus*) –
325

Neunzehntes Kapitel

Von den Zwischenwörtern (*De interiectionibus*) – 328

Dritter Teil

Erstes Kapitel

Von den Artikeln der Syntax – 331

Zweites Kapitel

Von den *Verbis* der Syntax – 342

Drittes Kapitel

Von den *Praepositionibus* – 350

Von Gott und von den Geistern^[9] – 352

Von der Welt und den Elementen – 354

Von der Erde – 356

Von dem Meer und anderen Wässern – 358

Von der Zeit – 358

Die vier Jahreszeiten, die Tage in der Woche, Namen
der Festtagen – 359

Von den Mensch und den Gliedern in des Menschen –
362

Von den Mängeln der Menschen –	367
Von den Kleidern der Mannspersonen –	369
Von den Kleidern der Weibspersonen –	369
Vom Hause und den Teilen des Hauses –	370
Vom Hausrat –	373
Was man in der Kuchel ^[10] findet –	375
Was zum Tischdecken gehört –	377
Vom Essen und Trinken –	378
Was sich im Keller befindet –	383
Von der Schreibart –	384
Von den Ländern –	385
Die Geschlechtsnamen –	387
Von den Zufällen der Krankheiten –	389
Von den Anverwandten –	390
Von den geistlichen Würden –	391
Von den weltlichen Würden –	392
Von den Gerichts- und Polizei-Ämtern –	393
Von den Künsten und Gewerben –	394
Einige Redens Arten um sich über verschiedene Gegenstände auszudrücken –	399

DEUTSCH–WALACHISCHE SPRACHLEHRE

Erster Teil

VON DER RECHTSCHREIBUNG

Erstes Kapitel

VON DER AUSSPRACHE DER BUCHSTABEN

§ 1.

Die Buchstaben, deren sich die Walachen bedienen, sind die illyrischen, an der Zahl 43, deren Ordnung und Bedeutung^[11] folgende ist:

ANFANGSBUCHSTABEN

А , <i>Ahs</i> [= az]	Ф , <i>Fité</i> [= fertă]
Б , <i>Buké</i> [= buche]	Х , <i>Chier</i> [= hieru]
В , <i>Vide</i> [= vide]	О , <i>O</i> [= ot]
Г , <i>Glagol</i> [= glagol]	Ц , <i>Zi</i> [= ți]
Д , <i>Dobro</i> [= dobro]	Ч , <i>Tscherf</i> [= cervu]
Є , <i>Jest</i> [= iest]	Ш , <i>Scha</i> [= șa]
Ж , <i>Schuvete</i> [= jivete]	Щ , <i>Schta</i> [= ștea]
С , <i>Selo</i> [= dzelo]	Ъ , <i>Jor</i> [= ieru]
З , <i>Semlia</i> [= zemlia]	Ы , <i>Jory</i> [= ierî]
И , <i>I</i> [= i]	Ь , <i>Ihr</i> [= ier]
Ї , <i>Ische</i> [= ije]	Ѣ , <i>Jeat</i> [= iati]
К , <i>Kako</i> [= caco]	Ѥ , <i>Juss</i> [= ius]
Л , <i>Lude</i> [= liude]	Ю , <i>Ju</i> [= iu]
М , <i>Misslete</i> [= mislete]	Ѧ , <i>Jako</i> [= iaco]
Н , <i>Nasch</i> [= naș]	Ѩ , <i>Ja</i> [= ia]
О , <i>On</i> [= on]	Ѭ , <i>Thita</i> [= fita]
П , <i>Pokoi</i> [= pocoi]	Ѯ , <i>Pssi</i> [= psi]
Р , <i>Rize</i> [= râță]	Ѱ , <i>Kssi</i> [= csi]
С , <i>Slovo</i> [= slovo]	Ѳ , <i>Ypsilon</i> [= ipsilonijîta]
Т , <i>Tverdo</i> [= tverdo]	Ѵ , <i>Ėn</i> [= îñ]
У , <i>Uk</i> [= ucu]	Ѷ , <i>Dscha</i> [= gea]
Ѳ , <i>U</i> [= u]	

VON DER BEDEUTUNG DER BUCHSTABEN

§ 2.

А, **а** wie *A*, *a*. **Ѧрме**, *arme*, Waffen.

Б, **в** = *B*, *b*. **Бѣне**, *bíne*, gut.

В, **в** = *V*, *v*. **Вѣдѣре**, *vedeare*, das Sehen.

Г, **г** = *G*, *g*. **Гард**, *gard*, der Zaun.

Δ, δ = *D, d*. **Δάδ**, *dau*, ich gebe.

Ε, ε = *E, e*. Mit einem Akzent wie *ie*, und ohne Akzent wie ein lateinisches *e*; z. B.: **ἐλ τε β'δε**, *jel te veáde* [= *el te veade*], er sieht dich.

Ζ, ζ wie ein gelindes *sch*, z. B.: **ζ'δεκ**, *schudek* [= *judec*], ich richte, oder wie in Französischen *j* (*juger*, *jalous*) und im Ungarischen *zs* (*mázsa*).

Σ, σ bedeutet in der Zahl 6.

Ζ, ζ wie das deutsche *S, s*, z. B.: **ζίκ**, *sik* [= *zic*], ich sage, und im Ungarischen das *z* (*zöld*).

И, и = *I, i*. **Їнима**, *inima*, das Herz.

Ἰ, ἰ = *I, i*. **Ἱεραρχία**, *ierarchija* [= *ierarhia*], die Hierarchie.

Κ, κ = *K, k*. **Κάλ**, *kal*, das Pferd.

Λ, λ = *L, l*. **Λάτ**, *lat*, breit.

Μ, μ = *M, m*. **Μάρε**, *mare*, groß.

Ν, ν = *N, n*. **Νοῖ**, *noj*, wir.

Ο, ο = *O, o*. **Ω, ω** = *O, o*. **Ὠς**, *oß* [= *os*], das Bein.

Π, π = *P, p*. **Πάρτε**, *parte*, der Teil.

Ρ, ρ = *R, r*. **Ράρ**, *rar*, selten.

Θ, θ wie in deutschen *ss*, *ß* und lateinischen *ss*, z. B.: **στάρθ**, *sstarea* [= *starea*], die Lage, und im Ungarischen *sz*, z. B.: *szem*.

Τ, τ = *T, t*. **Τάκ**, *tac*, ich schweige.

Ου, ου = *U, u*. **ὄρς**, *urs*, der Bär.

Φ, φ = *F, f*. **Φιέρ**, *fiér*, das Eisen.

Χ, χ = *Ch, ch*. **Χερυβίμ**, *cheruvim* [= *heruvim*], der Cherub^[12].

Ц, ц wie das deutsche *Z, z*, z. E.: **цїе**, *zie* [= *ție*], dir, und wie im Ungarischen das *c*, als *cégér*.

Ч, ч = *Tsch, tsch*. **Чάρα**, *tschara* [= *ceara*], das Wachs.

Ψ, ψ = *Psi, psi*. Ψάλλω, *psalm*, der Psalm.

Ξ, ξ = *Xi, xi*. Ξενόφων, *xenofon*, Xenophon.

Υ, υ = *Y, y* wird nur in den griechischen Wörtern geschrieben, und deswegen wie in der griechischen Sprache nach einen Vokal wie ein υ, z. E.: *εὐαγγελίε*, *evangelie* [= *evangelie*], das Evangelium, nach einem Konsonanten aber wie *i* ausgesprochen, z. E.: *λειτουργίε*, *liturgie* [= *liturgie*], die Liturgie.

Ἠ, ἦ = *Ê, é* stark durch die Nase. Ἠδέρυπτ, *éndérépt* [= *îndărăpt*], zurück.

Ϊ, ι = *Dsch, dsch*. Ϊέμ, *dschéμ* [= *gem*], ich ächze, und wie im Wällischen^[13] *g* vor *e* und *i*, z. B.: *gemere* „ächzen“, *giacere* „liegen“.

Vocales sind: α, ε, ἰ, ο, ὀ, ου, ῥ, ῖ, ω, υ^[14]. *Diphtongi* sind: αι, ει, αυ. Die übrigen sind *Consonantes*.

ANMERKUNG

Ἰ wird zu Anfange eines Wortes gebraucht, wenn darauf ein *Vocalis* folgt, am Ende wird solches nicht gesetzt, z. B.: Ἰωάν, *joan* [= *Ioan*], <Johannes>; φεχορίῃ, *fetschorij* [= *feciorii*], <die Burschen>.

И vor einem *Vocalis* wird niemals geschrieben, sondern ἰ, oder ein *Diphtongus*, z. E.: *δομνίε*, *domnie*, <die Herrschaft>, nicht *δομνне*; *μῆνίως*, *ménioß* [= *mânios*], <ärgerlich>, nicht *μῆνнως*; *ιυτε*, *jute* [= *iute*], <schnell>, nicht *иѣте*.

Ου, αι, αυ werden nur zu Anfange der Wörter geschrieben; ю und ω aber werden sowohl zu Anfange als in der Mitte und zu Ende gebraucht.

Ο, ρ, β, λ, ж, ѝ werden entweder in der Mitte oder zu Ende gesetzt.

ANMERKUNG

Wenn man die rechte Aussprache in ihrer Vollkommenheit und Feinheit erlernen will, so reicht der schriftliche Unterricht nicht zu, sondern man muss, wie bei allen Sprachen, die etwas Eigenes haben, den Mund eines geschickten Sprachlehrers zu Hilfe nehmen.

Zweites Kapitel

VON DEN TONZEICHEN, ODER <DE> *ACCENTIBUS*

§ 3.

Die *Accentus* sind zweierlei Art: | ` | *gravis* und | ´ | *acutus*.

` = der *Accentus gravis* verlängert die Silbe, über welche er gesetzt wird, z. B.: **УМБЛА́**, *umblé* [= *umblá*], er ging herum.

´ = der *Accentus acutus* aber macht, dass die Silbe, über welche er steht, geschwinder ausgesprochen wird, z. B.: **ФЕРИЧІ́Т**, *feritschít* [= *fericit*], der Selige; **НОРОЧІ́РЬ**, *norotschírea* [= *norocirea*], die Glücklichkeit; **ФО́АРТЕ**, *foárte*, sehr; **ВІ́АЦЬ**, *vijázé* [= *viiatǎ*], das Leben.

Auf diese Akzente muss man sehr wohl acht geben, um in der Aussprache die wahre Quantität der Silben nicht zu verfehlen.

˘ = dieses Zeichen wird gesetzt über den Buchstaben **ѣ**, welches im Lateinischen nur mit *e* kann geschrieben werden. Siehe oben bei dem Buchstaben **ѣ** das Nötige hievon.

ˉ = dieses Zeichen ist nämlich angenommen worden bei den Wörtern, welche den Buchstaben **ѣ** haben, und im Lateinischen mit einem *æ* ausgedrückt werden, da sodann über dieses *æ* das Zeichen gesetzt wird, z. E.: **МѢ́НЬ**, *māné* [= *mână*], die Hand; **ЛѢ́НЬ**, *lāné* [= *lână*],

die Wolle; **сѣптѣмѣнѣ**, *séptēmāné* [= săptămână], die Woche.

˘ = dieses Zeichen kommt auf das **е**, welches den Ton wie im Leteinischen *ié* von sich gibt, z. E.: **ѣѣ**, *jeu* [= eu], ich; wie auch auf **ѣѣ**, z. E.: **оѣѣ**, *okij*, die Augen.

˘ = das Zeichen des *Circumflexus* deutet eine Abbreviatur an, dass man einen oder mehrere Buchstaben ausgelassen hat, als **Дѣмнезеѣ** anstatt **Дѣмнезеѣ**, *Dumnéseu* [= Dumnezeu], Gott; **Іѣ** anstatt **Іѣѣ**, *Ibus* [= Isus], Jesus; **Хѣ** anstatt **Христѣѣ**, *Christos* [= Hristos], Christus.

˘ = wenn folgendes Zeichen über einer Silbe steht, so wird solche kurz, dass man kaum die Hälfte davon vernimmt, als **ѣѣ**, *óu*, das Ei; **ѣѣ**, *bóu*, der Ochs; **ѣѣѣ**, *fátschi* [= faci], du machst.

, = der Beistrich, *comma*.

. = der Schlusspunkt, *punctum*.

; = der Strichpunkt, *semicolon*.

? = das Fragezeichen, *signum interrogationis*.

! = das Ausrufungszeichen, *signum exclamationis*.

: = der Doppelpunkt, *duo puncta*.

() = das Einschlusszeichen, *parenthesis*.

– = das Trennungszeichen, *signum diaereseos*.

Drittes Kapitel

VON DER VERÄNDERUNG DER BUCHSTABEN^[15]

§ 4.

a) In den *Nominibus Substantivis*, in welchen die vorletzte Silbe ein **а** ist, und die letzte Silbe sich in **ѣ** endigt, welches im *plurali* in **ѣ** abgewandelt wird, wird das **а** in **ѣ** verändert, z. E.: **мáсѣ**, *maḱé* [= masă], der

Tisch hat im *plurali* **мѣсе**, *meaße* [= mease]; **фаѣцѣ**, *faze* [= față], das Gesicht – **феѣце**, *feaze* [= feațe]; **вѣтрѣ**, *vatre* [= vatră], der Herd – **вѣтрѣ**, *veatre*; **чаѣцѣ**, *tschaze* [= ceață], der Nebel – **чѣѣце**, *tscheaze* [= ceate]. Wenn aber die vorletzte Silbe ein **а** hat, und der letzte auf einen **е** ausgeht, und das *Nomen* den *Pluralem* in **и** macht, so wird das **а** in **ѣ**, **е** verwandelt., als: **кѣлдарѣ**, *kéldare* [= căldare], Kessel – im *Plurali* **кѣлдарѣи**, *kéldéri* [= căldări]; **карте**, *karte*, das Buch – **кѣрѣи**, *kérzi* [= cărți]; **маре**, *mare*, das Meer – **мѣри**, *méri* [= mări]; **партѣ**, *parte*, der Teil – **пѣрѣи**, *pérzi* [= părți]; **бѣтаѣ**, *bétae* [= bătaie], der Schlag – **бѣтѣи**, *bétéi* [= bătai].

b) Von Veränderungen des **а** in **ѣ**, die bei den *Verbis* vorkommen, siehe unten *Tabella I*^{16]}.

c) Das **е** sowohl bei den *Nominibus* als *Verbis* wird verändert in **ѣ** oder **ѡ**, wenn darauf eine mit **ѣ** oder mit **е** sich anfangende Silbe folgt, z. E.: **чѣрк**, *tschérk* [= cerc], ich versuche – **чѣркѣ**, *tschearké* [= cearcă], er versucht – **чѣркѣ**, *tscheartsche* [= cearce], versuche er; **мѣрг**, *mérg*, ich gehe – **мѣргѣ**, *meargé* [= meargă], gehe er – **мѣрге**, *meardsche* [= mearge], er geht; **ѣрт**, *jert* [= iert], ich verzeihe – **ѣртѣ**, *jarté* [= iartă], er verzeiht – **ѣрте**, *jarte* [= iarte], verzeihe er; siehe *Tabella II*.

d) Das **о** in der letzten Silbe nimmt bei Veränderung des Geschlechts und bei den *Coniugationibus* der *Verborum*, wenn eine Silbe mit **ѣ** oder mit einem **е** darauf folgt, ein **а** zu sich, z. E.: **домѣ**, *domn*, der Herr – **доамнѣ**, *doamné* [= doamnă], die Frau; **мортѣ**, *mort*, der Tote – **моартѣ**, *moarté* [= moartă], die Tote; **зѣлогѣ**, *sélog* [= zălog], das Pfand – **зѣлоаѣге**, *séloadsche*

[= zăloage]; **жók**, *schok* [= joc], ich spiele – **жоákъ**, *schoaké* [= joacă], er spielt – **жоáче**, *schoatsche* [= joace], spiele er; **ѣѸ πόρτ**, *jeu* [= eu] *port*, ich trage – **поáртъ**, *poarté* [= poartă], er tragt – **поáрте**, *poarte*, trage er; **ωбóρ**, *obor*, ich werfe herab – **ωβοáρε**, *oboare*, werfe er herab; **âcôρ**, *éssor* [= însor], ich verheirate – **âcôáртъ**, *éssoaré* [= însoară], er verheiratet.

e) In den *Infinitivis* aber, und *Supinis*, wie auch in den daraus formierten *Temporibus* wird das **o** in **Ѹ** verwandelt, z. E.: **πόρτ**, *port*, ich trage, hat im *Infinitivo* **α πόρτá**, *a purta*, tragen, und im *Supino* **πóρτáτ**, *purtat*, getragen; **жók**, *schok* [= joc], <ich spiele> – **α жóкá**, *a schuka* [= a juca], spielen – **жóкáτ**, *schukat* [= jucat], gespielt; <**âcôρ**, *éssor* [= însor], ich verheirate – **α âcôρá**, *a éssura* [= a însura], verheiraten> – **âcôρáτ**, *éssurat* [= însurat], verheiratet. Die *Nomina* des weiblichen Geschlechts, deren vorletzte Silbe in *Singulari* **οα** haben, und die letzte auf ein **ъ** oder in **ε** ausgeht, lassen, wenn sie im *Plurali* ihr **ъ** oder ihr **ε** in **и** verwandeln, das **α** aus, z. E.: **поáртъ**, *poarté* [= poartă], das Tor, im *Plurali* **πόρцй**, *porzi* [= porți]; **πλοáε**, *ploae* [= ploaie], der Regen – **πλόй**, *ploi*; **гѣѸноáε**, *gjeunoae* [= gheunoaie], der Specht – **гѣѸно́й**, *gjeunoi* [= gheunoi]; **гροáпъ**, *groapé* [= groapă], der Graben – **гρόпй**, *gropi*; **соáрте**, *ssoarte* [= soarte], das Los – **сóρцй**, *ssorzi* [= sorți].

f) **ъ** in der letzten Silbe wird bei den *Nominibus*, wenn im *Plurali* nach **ъ** ein **и** oder ein **ε** dazu gesetzt wird, in **ε** verändert, z. E.: **пър**, *pér* [= păr], das Haar, sage im *Plurali* **пѣрй**, *peri*; **мър**, *mér* [= măr], der Apfelbaum – **мѣрй**, *meri*.

lung, lang – лѹнѹй, *lundschi* [= lungi]; пѹнгѹ, *pungé* [= pungă], der Beutel – пѹнѹй, *pundschi* [= pungi]; дѹнгѹ, *dungé* [= dungă], der Rücken eines Dings – дѹнѹй, *dundschi* [= dungi].

m) Desgleichen auch bei den *Verbis*, die in г, g ausgehen, wird so oft in der Konjugation ein е oder ein и darauf folgt, das г in ѹ verändert, als: алѣрг, *alerg*, ich laufe – алѣрѹй, *alardschi* [= alergi], du laufst – алѣрѹе, *aleardsche* [= alearge], laufe er; алѣг, *aleg*, ich wähle – алѣѹй, *aledschi* [= alegi], du wählst – алѣѹе, *aleadsche* [= aleage], er wählt; мѣрг, *merg*, ich gehe – мѣрѹй, *merdschi* [= mergi], du gehst – мѣрѹе, *meardsche* [= mearge], er geht – мѣрѹевоѹ^[18], *meardschevoj* [= mearge-voi], werde ich gehen?

n) Bein den *Nominibus*, die sich in к oder in къ endigen, wird, wenn sie im *Plurali* nach dem к ein е oder ein и annehmen, oder ѹ in е oder in и, i verwandeln, das к in ч verändert, z. E.: арк, *ark*, der Bogen, im *Plurali* sage арче, *artsche* [= arce]; сак, *ssak*, der Sack – сачѹй, *satschi* [= saci]; фалкъ, *falké* [= falcă], der Kinnladen – фѣлчѹй, *fѣltschi* [= fălci]; сѣрак, *ssérak* [= sărac], der Arme – сѣрѣчѹй, *ssératschi* [= săraci].

o) So auch bei der Konjugation der *Verborum*, die in к ausgehen, so oft nach dem к ein е oder ein и folgt, wird das к in ч verändert, als калк, *kalk*, ich trete – калчѹй, *kaltschi* [= calci], du trittst^[19] – калче, *kaltsche* [= calce], trete er; так, *tak*, ich schweige – тѣчѹй, *tatschi* [= taci], du schweigst – тѣче, *tatsche* [= tace], er schweigt – тѣчѣвоѹ^[18], *tѣtscheavoju* [= tăcea-voiu], werde ich schweigen? – фак, *fak*, ich mache – фѣчѹй, *fatschi*

[= faci], du machst – **ФАЧЕ**, *fatsche* [= face], er macht – **ФАЧЕВОЮ**^[18], *fatschevoju* [= face-voiu], werde ich machen?

p) Wenn aber bei *Nominibus* sowohl als *Verbis* vor diesem **к** ein **с** oder **м**^[20] vorgeht, so werden diese Endungen, nämlich: **с** + **к**, **скъ**, *sské* vor einem **е** oder vor **и** allemal in **щ**, *scht* abgeändert, z. E.: **пѣшк**, *puschk* [= puşc], ich schieße – **пѣщй**, *pushti* [= puşti], du schießest; **пѣщкъ**, *puschké* [= puşcă], die Flinte, im *Plurali* **пѣщй**, *pushti*; **фѣгѣдѣск**, *fégéduesk* [= făgăduiesc], ich verspreche – **фѣгѣдѣщй**, *fégédueshti* [= făgăduieşti], du versprichst – **фѣгѣдѣщѣ**, *fégédujashte* [= făgăduiaşte], er verspricht; **мѣскъ**, *musské* [= muscă], die Mücke – **мѣщѣ**, *muschte* [= muşte].

q) Bei den in **д**, oder **дъ**, *dé*, oder in **дѣ** ausgehenden *Nominibus*, die im *Plurali* nach dem **д** ein **и** oder aber ein **ъ**^[21] annehmen, oder das **е** in **и** verwandeln, wird **д** in **з**, *s* [= *z*] abgeändert, als: **ладъ**, *ladé* [= ladă], die Trugel – **лѣзй**, *lési*; **кадъ**, *kadé* [= cadă], die Wanne – **кѣзй**, *kési*, **посадъ**, *posadé* [= posadă], die Wachthütte der Grenze auf dem Gebirg – **посѣзй**, *posési* [= posăzi]; **прадъ**, *pradé* [= pradă], der Raub – **прѣзй**, *prési* [= prăzi]; **їѣд**, *jed* [= ied], das Geißlein^[22] – **їѣзй**, *jesi*; **грѣмადъ**, *grémadé* [= grămadă], der Haufen – **грѣмѣзй**, *grémési* [= grămăzi]. So auch die *Coniugationes* der *Verborum*, die in **дъ**, *dé* ausgehen, verändern vor dem **и** das **д** in **з**, als: **ладѣ**, *laud*, ich lobe – **лаудзй**, *lausi* [= lauzi], du lobst; **асудѣ**, *aşud* [= asud], ich schwitze – **асудзй**, *aşusi* [= asuzi], du schwitzest.

r) In den *Coniugationen* der *Verborum*, deren Endung **з** ist, wird, so oft darauf **е** folgt, **з** in **д** abgewandelt, z. B.:

аџз^[23], *aus* [= auz], ich höre – аџде, *aude*, er hört; вџз, *vés* [= vǎz], ich sehe – вџде, *veade*, er sieht.

s) Die *Nomina* so aus der lateinischen Sprache herkommen und vor der <letzten> Silbe лѐ einen *Vocalem* haben, lassen im *Plurali* das л weg, und behalten nur das ѐ, *e*, z. E.: кáлѐ, *kale*, der Weg, sage im *Plurali* кџѐй, *kéj* [= căi]; вáлѐ, *vale*, der Bach – вџѐй, *věj* [= vǎi]; мѐѐл, *mjel* [= miel], das Lamm – мѐѐй, *mjej* [= miei]. Пѐáлѐ, *pijale* [= piiale], die Haut <sage> пѐѐй, *pjej* [= piei], nicht пѐлѐй, *peli*, <oder кáлѐ, *kale* – > кџѐлѐй, *kéli* [= căli]. Моáлѐ, *moale*, weich hat im *Plurali* моѐй, *moj* [= moi], nicht моáлѐй, *moli*.

t) In den *Nominibus*, welche in с, ss, oder in сџ, ssé, oder in сѐ, sse sich endigen, und in dem *Plurali* nach dem с ein ѐ annehmen, wird das с in ш, *sch* verwandelt, z. E.: алѐс, *alless*, erwählt – алѐшѐй, *aleschi* [= aleşi]; лѐсџ, *leaşé* [= leasă], eine Flechte, Wagenflechte – лѐшѐй, *leschi* [= leşi].

u) Hievon ist ausgenommen: кáсџ, *kassé* [= casă], das Haus, dessen *Pluralis* кџсѐй, *késsi* [= căsi] ist.

x) Also auch die in с ausgehende *Verba* verändern vor dem ѐ das с in ш, *sch*, z. E.: лáс, *laß* [= las], ich lasse – лáшѐй, *laschi* [= laşi], du lässt.

y) Т am Ende eines *Nominis*, oder wenn das Wort in einen *Vocalem* ausgeht, vor welchen unmittelbar ein т vorsteht, wird, wenn das *Nomen* im *Plurali* ein ѐ annimmt, oder den *Vocalis* in ѐ verwandelt, das т in ц, *z* [= Ț] abgeändert, z. E.: лáт, *lat*, breit – лáцѐй, *lazi* [= laȚi]; мóрт, *mort*, der Tote – мóрцѐй, *morzi* [= morȚi]; бџрвáт,

bérbat [= bărbat], der Ehemann – БЪРБА́ЦЬ, *bérbazi* [= bărbați].

z) So auch in der Konjugation der *Verborum*, deren Endbuchstabe ein Т ist, wird Т vor dem и in Ц verwandelt, z. E.: КЪ́ЩЕТ, *kudschet* [= cuget], ich sinne – КЪ́ЩЕЦЬ, *kudschezi* [= cugeți], du sinnst; БА́Т, *bat*, ich schlage – БА́ЦЬ, *bazi* [= bați], du schlagst.

Traducere

Ioan Piuaru-Molnar

GRAMATICĂ GERMANO-ROMÂNĂ

întocmită de Ioan Piuaru, oftalmolog al teritoriilor
imperiale din Principatul Transilvaniei.

Viena, în Tipografia lui Josef, Nobil^[1] de Kurzbek,
tipograf, angrosist și negustor de cărți
cezaro-crăiesc, 1788

Preanobilului stăpân, Domnului Conte Gheorghe Bánffy
de Loșonț^[2], destoinic șambelan de taină al Maiestății Sale
Imperiale, Comandor al Ordinului Sf. Ștefan și Guvernator
Imperial al Principatului Transilvaniei, celui mai afabil
binefăcător al meu.

Excelența Voastră, Preanobile Conte!

Încercarea de față este încă o operă imperfectă în sta-
rea în care s-a bucurat de atenția Excelenței Voastre.
Drept simplu semn al bunei intenții de a contribui cu
ceva, prin facilitarea comunicării reciproce, la răspândirea
cunoașterii și la promovarea celui mai înalt serviciu, ea
nu poate să rămână neobservată vrednicului Guvernator
al Transilvaniei, protector al tuturor strădaniilor patriotice.

Cu supunere rămân legat în cel mai adânc respect.

Al Excelenței Voastre,

la Viena, în 23 mai 1788,

preaplecător serv,

Ioan Piuaru

Cuvânt-înainte

Atât de imperfectă și de plină de greșeli este această încercare de introducere în limba română, încât autorul ei se poate măguli, la urma urmei, cu speranța că s-a aventurat într-o muncă a cărei lipsă a resimțit-o până acum negustorul, deopotrivă cu lingvistul.

În Transilvania, Bucovina, Banat și, de asemenea, în parte în Ungaria, afacerile cer în mod necesar cunoașterea unui idiom care este limba a aproape sigur celei mai numeroase populații, și atât de puțin efort îl costă pe băștinașul ungur și neamț ca, prin simpla practică, să dobândească oarecare pricepere în ea, încât rar se întâlnește, din pricina lipsei unei instruiți în acest scop, o cunoaștere gramatical corectă a acesteia. Lucrările și semnalările diferiților învățați cunoscute până acum sunt, în ceea ce privește învățarea limbii, în parte incomplete, în parte insuficient de inteligibile, cu excepția *Elementa linguae Daco-Romanae*; această într-adevăr prețioasă lucrare a părinților Micu și Șincai este, și din perspectiva trimiterii cuvintelor românești la limba latină, completă. Dl. Sulzer^[3] folosește, în rezumatul său polemic-istoric din opera lui Micu (în *Istoria Daciei Transalpine*, vol. II, p. 150, 269)^[4], litere gotice pentru a reda alfabetul^[5] românesc cu pronunțarea acestuia. Din această pricină, autorul încercării de față a socotit că trebuie neapărat să se slujească de literele românești, nu doar pentru folosul negustorilor, ci mai cu seamă pentru cunoașterea mai precisă a particularităților limbii. Ilustrarea pronunțării cu litere latine, inclusă din acest motiv, îl poate ghida pe cel ce îndrăgește limba română, dacă acesta va fi atent, atunci când citește, la cuvintele tipărite cu litere și cu diacritice românești. De asemenea, autorul mai trebuie să aducă aminte că litera *χ*, care se redă cu latine ca *ch*, ca să dea pe deplin cuvântului forma proprie, câteodată trebuie să

se pronunțe doar ca doar *h*, ex.: зѣхѣр = zăhár, пѣхѣр = păhár etc. Dacă i-a reușit autorului să pună cap la cap aici reguli complete, exacte și specifice, atunci și-a atins pe deplin scopul, iar dacă lucrarea sa se întâmplă să fie, după cum a dorit, de folos public, aceasta este o prețioasă răsplată pentru efortul pe care l-a depus cu plăcere în timpul rămas liber de la ocupațiile sale profesionale obișnuite.

Autorul s-a abținut aici de la toate cercetările istoric-etimologice mai profunde, întrucât acestea au fost excluse din planul lucrării. Aceste cercetări i s-au părut că și-ar avea locul mai degrabă într-o gramatică detaliată, savantă, decât într-o încercare de popularizare, al cărei principal merit constă în caracterul complet și corect al regulilor și în scurtimea lecturii. Cu toate acestea, autorul a făcut o excepție necesară de la aceasta din urmă, care s-a materializat în exemple.

Data fiind lipsa totală a unui dicționar, gramatica n-ar fi de mare utilitate, dacă nu ar reprezenta, într-o oarecare măsură, și dicționarul. Din acest motiv s-a dat cu bună știință loc *Apendicilor*, care nu aparțin, în mod normal, unei gramatici, până când un dicționar românesc și un manual de citire nu-i vor face să devină dispensabili; la sfârșitul lucrării autorul i-a semnalat în ordinea alfabetică din germană, împreună cu câte o însemnare despre cum și unde trebuie căutați.

Din perspectivă istorică, aceste adăugări pot sluji spre a-i convinge pe filologi că Del Chiaro (în lucrarea sa *Istoria revoluțiilor moderne din Valahia*, p. 237)^[6] și urmașul său Grisellini (în lucrarea *Istoria Banatului Timișoarei*, vol. I, p. 243)^[7] au furnizat detalii superficiale despre limba română și că lista de cuvinte cuțovlahe a lui Thunmann (din lucrarea *Studii de istorie a popoarelor est-europene*, p. 178)^[8] nu poate fi folosită fără modificări

pentru graiurile mai rafinate și mai curate din Valahia, Moldova și Transilvania.

Faptul că am scris aceste indicații ale mele în limba germană nu mai are nevoie de nicio justificare în timpurile noastre, iar o oarecare indulgență nu-i va refuza cititorul german autorului, care, român prin naștere, nu s-a gândit niciodată la tinerețe să învețe limba germană pentru uzul literar, iar acum, ca doctor de ochi, s-a dedicat unor studii de alt fel.

CUPRINS

Partea întâi

Despre ortografie – 1

Despre pronunțarea literelor – 1

Capitolul întâi

Despre echivalarea literelor – 2

Capitolul al doilea

Despre accente – 6

Capitolul al treilea

Despre schimbarea literelor – 8

Partea a doua

Despre morfologie (*Etymologia*) – 15

Capitolul întâi

Despre articolul hotărât (*De articulis*) – 15

Capitolul al doilea

Despre substantive (*De nomine*) – 19

Capitolul al treilea

Despre articolul nehotărât – 26

Despre declinarea substantivului cu adjectiv – 28

Capitolul al patrulea

Despre genul substantivelor – 34

Capitolul al cincilea

- Despre construcția nominativului plural de la
nominativul singular – 36
- Capitolul al șaselea
- Cum se fac pluralele substantivelor de la terminația de
nominativ – 38
- Capitolul al șaptelea
- Despre construcția femininului de la masculin – 104
- Capitolul al optulea
- Despre construcția diminutivelor și augmentativelor –
106
- Capitolul al nouălea
- Despre comparație (*Comparatio*) – 106
- Capitolul al zecelea
- Despre pronume (*De pronomibus*) – 126
- Capitolul al unsprezecelea
- Despre cifre (*De numeris*) – 141
- Capitolul al doisprezecelea
- Despre auxiliare (*De verbis auxiliaribus*) – 145
- Capitolul al treisprezecelea
- Despre conjugările verbelor regulate
- Conjugarea întâi – 158
- Conjugarea a doua – 184
- Conjugarea a treia – 201
- Conjugarea a patra – 208
- Capitolul al paisprezecelea
- Despre verbe pasive – 223
- Despre verbe reflexive – 231
- Despre verbe neregulate – 239
- Capitolul al cincisprezecelea
- Despre verbe neexprimate – 253
- Capitolul al șaisprezecelea
- Despre adverbe (*De adverbis*) – 312
- Capitolul al șaptesprezecelea
- Despre prepoziții (*De praepositionibus*) – 323
- Capitolul al optsprezecelea

- Despre conjuncții (*De coniunctionibus*) – 325
 Capitolul al nouăsprezecelea
 Despre interjecții (*De interiectionibus*) – 328

Partea a treia

Capitolul întâi

- Despre utilizarea articolelor în sintaxă – 331

Capitolul al doilea

- Despre utilizarea verbelor în sintaxă – 342

Capitolul al treilea

- Despre prepoziții – 350
 Despre Dumnezeu și despre duhuri^[9] – 352
 Despre lume și despre stihii – 354
 Despre pământ – 356
 Despre mări și alte ape – 358
 Despre vreamă – 358
 Despre vremile anului, zilele săptămânii, nume de sărbători – 359
 Despre oameni și despre măduarele omului – 362
 Despre scăderile omului – 367
 Despre veștminte bărbătești – 369
 Despre veștminte muieresti – 369
 Despre casă și despre părțile ei – 370
 Despre lucrurile din casă – 373
 Despre ce să află în cuhnă^[10] – 375
 Ceale ce trebuiesc la așternutul measei – 377
 Despre mâncare și beaură – 378
 Ce să află în pivniță – 383
 Despre scrisoare – 384
 Despre țări – 385
 Numele neamurilor – 387
 Despre întâmplările boalelor – 389
 Despre rudonii – 390
 Despre vredniciile preotești – 391
 Despre vredniciile lomești – 392

Despre dregătoriile judecești și politicești – 393

Despre știință și meșteșuguri – 394

Despre dialoguri, pentru a cuvânta despre multe
feliuri de stări-înainte – 399

GRAMATICĂ GERMANO–ROMÂNĂ

Partea întâi

CAPITOLUL ÎNTÂI

DESPRE PRONUNȚAREA LITERELOR

§ 1.

Literele de care de folosesc românii sunt cele ilirice, 43 la număr, iar ordinea și numele^[11] lor este după cum urmează:

INIȚIALE

A , <i>Ahs</i> [= az]	F , <i>Fité</i> [= fertă]
B , <i>Buké</i> [= buche]	X , <i>Chier</i> [= hieru]
V , <i>Vide</i> [= vide]	O , <i>O</i> [= ot]
G , <i>Glagol</i> [= glagol]	Z , <i>Zi</i> [= ți]
D , <i>Dobro</i> [= dobro]	C , <i>Tscherf</i> [= cervu]
I , <i>Jest</i> [= iest]	S , <i>Scha</i> [= șa]
J , <i>Schuvete</i> [= jivete]	S , <i>Schta</i> [= ștea]
S , <i>Selo</i> [= dzelo]	I , <i>Jor</i> [= ieru]
Z , <i>Semlia</i> [= zemlia]	I , <i>Jory</i> [= ierî]
I , <i>I</i> [= i]	I , <i>Ihr</i> [= ier]
I , <i>Ische</i> [= ije]	I , <i>Jeat</i> [= iati]
K , <i>Kako</i> [= caco]	I , <i>Juss</i> [= ius]
L , <i>Lude</i> [= liude]	I , <i>Ju</i> [= iu]
M , <i>Misslete</i> [= mislete]	I , <i>Jako</i> [= iaco]
N , <i>Nasch</i> [= naș]	I , <i>Ja</i> [= ia]

О , <i>On</i> [= on]	Θ , <i>Thita</i> [= fita]
Π , <i>Pokoi</i> [= pocoi]	Ψ , <i>Pssi</i> [= psi]
Р , <i>Rize</i> [= rătă]	Ξ , <i>Kssi</i> [= csi]
Г , <i>Slovo</i> [= slovo]	Υ , <i>Ypsilon</i> [= ipsilonișița]
Т , <i>Tverdo</i> [= tverdo]	Α , <i>En</i> [= în]
У , <i>Uk</i> [= ucu]	Π , <i>Dscha</i> [= gea]
У , <i>U</i> [= u]	

DESPRE ECHIVALAREA LITERELOR

§ 2.

А, *a* precum *A*, *a*. **Арме**, *arme*, *Waffen*.

Б, *b* = *B*, *b*. **Бине**, *bíne*, *gut*.

В, *v* = *V*, *v*. **Веде́ре**, *vedeare*, *das Sehen*.

Г, *g* = *G*, *g*. **Гард**, *gard*, *der Zaun*.

Д, *d* = *D*, *d*. **Дáу**, *dau*, *ich gebe*.

Е, *e* = *E*, *e*. Cu accent se pronunță ca *ie*, iar fără accent, ca *e* latinesc, ex.: **Ѣл те ве́де**, *jel te veáde* [= el te veade], *er sieht dich*.

Ж, *ž* se pronunță ca un *sch* înmuiat, ex.: **жудек**, *schudek* [= judec], *ich richte*, sau ca *j* din franceză (*juger*, *jalous*) și *zs* din maghiară (*mázsa*).

З, *z* desemnează cifra 6.

З, *z* se pronunță ca *S*, *s* nemțesc, ex.: **Зик**, *sik* [= zic], *ich sage*, și ca *z* unguresc (*zöld*).

И, *i* = *I*, *i*. **Инима**, *inima*, *das Herz*.

І, *ı* = *I*, *i*. **Ієрархія**, *ierarchija* [= ierarhia], *die Hierarchie*.

К, *k* = *K*, *k*. **Кал**, *kal*, *das Pferd*.

Л, *l* = *L*, *l*. **Лат**, *lat*, *breit*.

М, *m* = *M*, *m*. **Маре**, *mare*, *groß*.

Н, *n* = *N*, *n*. **Ной**, *noj* [= noi], *wir*.

О, о = *O, o*. **В, в** = *O, o*. **Ўс, оß** [= *os*], das Bein.

П, п = *P, p*. **Πάρτε**, *parte*, der Teil.

Р, р = *R, r*. **Рар**, *rar*, selten.

Г, г ca și *ss*, *ß* nemțești și *ss* latinesc, ex: **сгарѣ**, *ssstarea* [= *starea*], die Lage, și ca *sz* în ungurește, ex.: *szem*.

Т, т = *T, t*. **Так**, *tak*, ich schweige.

У, у = *U, u*. **Урс**, *urs*, der Bär.

Ф, ф = *F, f*. **Фіер**, *fiér*, das Eisen.

Х, х = *Ch, ch*. **Херувім**, *cheruvim* [= *heruvim*], der Cherub^[12].

Ц, ц ca și *Z, z* nemțesc, ex.: **цїе**, *zie* [= *ție*], dir, și la fel precum *c* în ungurește, ca în *cégér*.

Ч, ч = *Tsch, tsch*. **Чара**, *tschara* [= *ceara*], das Wachs.

Ш, ш = *Sch, sch* se pronunță tare, ex.: **шѣзѣ**, *schézu* [= *șezu*], ich sitze, și la fel ca *s* unguresc, ca în *sereg*.

Щ, щ = *Scht, scht*. **Щтіінца**, *schiínza* [= *știința*], die Wissenschaft.

Ъ, ъ la fel ca *e*, însă nu se pronunță complet în gât, ci la fel cum se pronunță în germană silaba *-che-* în cuvintele *Wucherei, Wucherer*.

Ж, ж. Această literă se pronunță complet pe nas și mai adânc decât *a* din cuvântul englezesc *malign* „răutăcios“. Prin urmare dorim să redăm semnul **ж**, atunci când folosim literele latinești, datorită pronunțării sale distincte, prin *æ*, cu o liniuță lungă pusă deasupra, ex.: **мѣна**, *mæna* [= *mâna*], die Hand.

Ы, ы. Această literă se întrebuințează numai în cuvinte ilirice.

Ь, ь se adaugă doar la cuvintele care se termină în consoană. Nu se pronunță și se poate să lipsească sau să fie scrisă.

В, в la fel ca *ea*, însă *e* trebuie să se rostească muiat și foarte rapid lipit de *a*. **Μυῖα**, *mujarea* [= muiarea], das Weib.

Α, α = *Ja, ja*. **Βόα**, *voja* [= voia], das Will.

И, ια = *Ja, ja*. **Иῤῥῥ**, *jaré* [= iară], wieder.

Ю, ю = *Ju, ju*. **Юбѣск**, *jubéßk* [= iubesc], ich liebe.

Θ, θ = *Fth, fth* este, de fapt, *θ* grecesc, a cărui pronunțare, de asemenea, nu este fără dificultăți. Se aseamănă întrucâtva cu *th* englezesc. *F* aspirat trebuie să se pronunțe foarte delicat și unit foarte ușor cu *t*, precum în **Θάρσις**, *tharßis* [= tarsis], die Stadt Tharsis.

Ψ, ψ = *Psi, psi*. **Ψάλμ**, *psalm*, der Psalm.

Ξ, ξ = *Xi, xi*. **Ξενόφων**, *xenofon*, Xenophon.

Υ, υ = *Y, y* apare scris doar în cuvintele grecești și, prin urmare, la fel ca în greacă, după o vocală se pronunță *w* [= *v*], ex.: **ΕΥΑΓΓΕΛΙΕ**, *ewangelie* [= evanghelie], das Evangelium, iar după o consoană se pronunță *i*, ex.: **ΛΥΤΟΥΡΓΙΕ**, *liturgie* [= liturghie], die Liturgie.

Ἔ, ἐ = *É, é* se pronunță puternic prin nas. **Ἐδῆρεπτ**, *éndérépt* [= îndărăpt], zurück.

Γ, γ = *Dsch, dsch*. **Γέμ**, *dschéμ* [= gem], ich ächze, sau ca *g* din italiană^[13] înainte de *e* și *i*, ex.: *gemere* „ächzen“, *giacere* „liegen“.

Sunt vocale: **α, ε, ι, ο, υ, οῡ, ῶ, ῷ**. Sunt diftongi: **ια, ῑα, αῖ, οῖ**. Restul literelor sunt consoane.

NOTĂ

Ἰ se întrebuințează la începutul unui cuvânt, când după el urmează o vocală, nu se pune la sfârșitul cuvântului, ex.: **Ἰωαν**, *joan* [= Ioan], <Johannes>; **φῆχορῖν**, *fetschorij* [= feciorii], <die Burschen>.

И nu se scrie niciodată înaintea unei vocale sau a unui diftong, numai **ї**, ex.: **ДОМНІЄ**, *domnie*, <die Herrschaft> și nu **ДОМНИЕ**; **МЪНІѠС**, *ménioß* [= mânios], <ärgerlich> și nu **МЪНИѠС**; **ЮТЕ**, *jute* [= iute], <schnell> și nu **ИДТЕ**.

Оу, **ѡ**, **Ѡ** se întrebuințează doar la începutul cuvântului; **ю** și **ѡ**, însă, se folosesc atât la început, cât și mijlocul cuvântului și la sfârșit.

О, **ѡ**, **Ѡ**, **ѡ**, **ѡ**, **ѡ** se pun și la mijlocul și la sfârșitul cuvântului.

NOTĂ

Dacă dorește cineva să învețe pronunțarea corectă cu toate subtilitățile ei, atunci învățarea în scris nu e de ajuns, în schimb, așa cum se întâmplă cu toate limbile care au ceva caracteristic al lor, trebuie cerut ajutorul unui dascăl priceput.

Capitolul al doilea

DESPRE ACCENTE

§ 3.

Accentele sunt de două feluri: | ` | *grav* și | ' | *ascuțit*.

` = accentul grav lungește silaba pe care este pus, ex.: **УМБЛА̀**, *umblé* [= umblă], er ging herum.

' = accentul ascuțit face ca silaba pe care stă să fie rostită mai repede, ex.: **ФЕРИЧІ́Т**, *feritschít* [= fericit], der Selige; **НОРОЧІ́РѢ**, *norotschírea* [= norocirea], die Glücklichkeit; **ФО́АРТЕ**, *foárte*, sehr; **ВІ́АЦЪ**, *vijázé* [= viață], das Leben.

Acestor accente trebuie să li se dea deplină atenție, pentru a nu se greși, în rostire, cantitatea reală a silabelor.

‘ = acest semn se pune deasupra literei Ѣ, pe care o putem reda cu caractere latine doar prin *e*. Vezi mai sus, la litera Ѣ, cele cu privire la ea.

— = acest semn se întrebuințează în mod specific pentru cuvintele care au litera Ж, iar în alfabet latin se redau cu *æ*, în așa fel, încât semnul se pune deasupra acestui *æ*, ex.: **МЖНѢ**, *mæné* [= mână], die Hand; **ЛЖНѢ**, *læné* [= lână], die Wolle; **СѢПТѢМЖНѢ**, *séptémæné* [= săptămână], die Woche.

ˆ = acest semn vine pus pe **Є**, care se pronunță ca și *ié* latinesc, z. E.: **ЄѢ**, *jeu* [= eu], ich; se mai pune, de asemenea, și pe **ІѢ**, ex.: **ѠКІѢ**, *okij* [= ochii], die Augen.

ˆ = semnul circumflexului înseamnă o prescurtare prin care s-au omis una sau mai multe litere, precum **ДМНЕЗЕѢ** în loc de **ДѢМНѢЗЕѢ**, *Dumnéseu* [= Dumnezeu], Gott; **ІѢ** în loc de **ІсѢс**, *Ibus* [= Isus], Jesus; **ХѢ** în loc de **ХристѢс**, *Christos* [= Hristos], Christus.

ˆ = când se pune acest semn pe o silabă, aceasta e scurtă, în așa fel că se aude doar o jumătate din ea, precum **ѠѢ**, *óŭ*, das Ei; **ѡѢ**, *bóŭ*, der Ochs; **ѢѢ**, *fátschi* [= faci], du machst.

, = virgula.

. = punctul final.

; = punct și virgulă.

? = semnul întrebării.

! = semnul exclamării.

: = două puncte.

() = paranteze.

— = liniuța separatoare.

Capitolul al treilea
DESPRE SCHIMBAREA LITERELOR^[15]
§ 4.

a) La substantivele care au în penultima silabă un **а**, iar ultima ultima silabă se termină în **ѣ**, și care la plural se schimbă în **е**, **а** se schimbă în **ѣ**, ex.: **мáсѣ**, *maße* [= masă], der Tisch are pluralul **мѣсѣ**, *meaße* [= mease]; **фáцѣ**, *fazé* [= față], das Gesicht – **фѣцѣ**, *feaze* [= feațe]; **вáтрѣ**, *vatré* [= vatră], der Herd – **вѣтрѣ**, *veatre*; **чáцѣ**, *tschazé* [= ceață], der Nebel – **чѣцѣ**, *tscheaze* [= ceațe]. Când, însă, în penultima silabă este un **а**, iar ultima se termină în **е**, și nominativul plural este în **и**, atunci **а** se schimbă în **ѣ**, **ѣ**, precum: **кѣлдáре**, *kéldare* [= căldare], Kessel – la plural **кѣлдѣрѣи**, *kéldéri* [= căldări]; **кáртѣ**, *karte*, das Buch – **кѣрѣи**, *kérzi* [= cărți]; **мáре**, *mare*, das Meer – **мѣрѣи**, *méri* [= mări]; **пáртѣ**, *parte*, der Teil – **пѣрѣи**, *pérzi* [= părți]; **бѣтáе**, *bétae* [= bătaie], der Schlag – **бѣтѣи**, *bétéi* [= bătăi].

b) Despre schimbarea lui **а** în **ѣ** la verbe, vezi sub Tabelul I^[16].

c) Litera **е**, atât la substantive, cât și la verbe, se schimbă în **ѣ** sau în **а**, atunci când urmează o silabă care se termină în **ѣ** sau în **е**, ex.: **чѣрк**, *tschérk* [= cerc], ich versuche – **чѣркѣ**, *tschearké* [= cearcă], er versucht – **чѣркѣ**, *tscheartsche* [= cearce], versuche er; **мѣрг**, *mérg*, ich gehe – **мѣргѣ**, *meargé* [= meargă], gehe er – **мѣрге**, *meardsche* [= mearge], er geht; **ѣрт**, *jert* [= iert], ich verzeihe – **іартѣ**, *jarté* [= iartă], er verzeiht – **іартѣ**, *jarte* [= iarte], verzeihe er; vezi Tabelul II.

d) Litera **o** în silabă finală ia la pe lângă sine un **a**, la schimbarea de gen și în conjugarea verbelor, dacă urmează o silabă care are un **ъ** sau un **ε**, ex.: **Δόμνι**, *domn*, der Herr – **Δοάμνъ**, *doamné* [= doamnă], die Frau; **μόρτ**, *mort*, der Tote – **μοάρτъ**, *moarté* [= moartă], die Tote; **зълόгъ**, *sélog* [= zălog], das Pfand – **зълοάγε**, *séloadsche* [= zăloage]; **жók**, *schok* [= joc], ich spiele – **жоákъ**, *schoaké* [= joacă], er spielt – **жоάче**, *schoatsche* [= joace], spiele er; **ѣŹ πόρτ**, *jeu* [= eu] *port*, ich trage – **поάρτъ**, *poarté* [= poartă], er tragt – **поάρτε**, *poarte*, trage er; **ωβór**, *obor*, ich werfe herab – **ωβοάρε**, *oboare*, werfe er herab; **ѣсwр**, *énssor* [= însor], ich verheirate – **ѣсwаръ**, *énssoaré* [= însoară], er verheiratet.

e) La infinitiv, însă, și la supin, precum și la timpurile formate cu acestea, **o** se schimbă în **ъ**, ex.: **πόρτ**, *port*, ich trage are infinitivul **а пѣртà**, *a purta*, tragen, și supinul **пѣртàт**, *purtat*, getragen; **жók**, *schok* [= joc], <ich spiele> – **а жѣкà**, *a schuka* [= a juca], spielen – **жѣкàт**, *schukat* [= jucat], gespielt; <**ѣсwр**, *énssor* [= însor], ich verheirate – **а ѣсѣрà**, *a énsura* [= a însura], verheiraten> – **ѣсѣрàт**, *énssurat* [= însurat], verheiratet. Părțile nominale de gen feminin, a căror silabă penultimă conține la singular pe **oa**, iar ultima silabă se termină în **ъ** sau în **ε**, îl pierde pe **a** atunci când, la plural, **ъ**, respectiv **ε** se schimbă în **и**, ex.: **поάρтъ**, *poarté* [= poartă], das Tor are pluralul **πόρцй**, *porzi* [= porți]; **πλοάε**, *ploae* [= ploaie], der Regen – **πλόη**, *ploi*; **гѣжнoáε**, *gjeunoe* [= gheunoaie], der Specht – **гѣжнoй**, *gjeunoi* [= gheunoi]; **гρoápъ**, *groapé* [= groapă], der Graben – **грoпй**, *gropi*; **соάρте**, *ssoarte* [= soarte], das Los – **сoрцй**, *ssorzi* [= sorti].

f) Ъ în ultima silabă la substantive, se schimbă în *е*, dacă, la plural, după Ъ se pune un *и* sau un *е*, ex.: пѣр, *pér* [= păr], das Haar se spune la plural пѣрѣ, *peri*; мѣр, *mér* [= măr], der Apfelbaum – мѣрѣ, *meri*.

g) Tot așa și în conjugarea verbelor, Ъ înaintea de *е* sau de *и* se schimbă în *е*, precum: кѹмѣр, *kumpér* [= cumpăr], ich kaufe – кѹмѣрѣ, *kumperi*, du kaufst – кѹмѣре, *kumpere*, kaufe er; нѹмѣр, *numér* [= număr], ich zähle – нѹмѣре, *numere*, er soll zählen; сѹпѣр, *ssupér* [= supăr], ich falle beschwerlich – сѹпѣре, *ssupere*, er soll beschwerlich fallen.

h) Ж în ultima silabă a singularului se schimbă în *и*, dacă pluralul se termină în *е*, ex.: кѹвѣжѣнт, *kuvāent* [= cuvânt], das Wort la plural se spune кѹвѣинѣнтѣ, *kuvinte*; мормѣжѣнт, *mormāent* [= mormânt], das Grabmal – мормѣинѣнтѣ, *morminte*; вѣшмѣжѣнт, *veschmāent* [= veșmânt], das Kleid – вѣшмѣинѣнтѣ, *veschminte* [= veșminte]; акоперемѣжѣнт, *akoperemāent* [= acoperemânt], der Zufluchtsort – акоперемѣинѣнтѣ, *akopereminte*; копѣремѣжѣнт, *koperemāent* [= copferemânt], der Deckel – копѣремѣинѣнтѣ, *kopereminte*.

i) Ъ sau ѡ din penultima silabă a părților nominale se schimbă la plural în *ѣ*, *ѣ* lung, dacă pluralul se termină în *и*, *и*, ex.: мѹѣѣре, *mueare* [= muiare], das Weib – мѹѣѣрѣ, *muéri* [= muieri]; кѣѣ, *keae* [= cheaie], der Schlüssel – кѣѣ, *kéi* [= chei]; фомѣѣ, *fomeae* [= fomeaie], das Weib – фомѣѣ, *foméi*.

k) Пărțile nominale care au un *е* în prima silabă și se termină în *и*, îl schimbă la plural pe *е* în Ъ, ex.: лѣмѣи,

lémn, das Holz – *лѣмне*, *leamne*; *сѣмн*, *ssemn*, das Zeichen – *сѣмне*, *sseamne*^[17].

l) Părțile nominale care se termină în *г* sau *гъ*, iar, la plural, după *г* primesc un *и* sau un *е* sau îl schimbă pe *ъ* în *е* sau în *и*, îl schimbă pe *г* în *ц*, *dsch*, ex.: *лѹнг*, *lung*, lang – *лѹнци*, *lundschi* [= lungi]; *пѹнгъ*, *pungé* [= pungă], der Beutel – *пѹнци*, *pundschi* [= pungi]; *дѹнгъ*, *dungé* [= dungă], der Rücken eines Dings – *дѹнци*, *dundschi* [= dungi].

m) La fel și în cazul verbelor care se termină în *г*, *g*, iar în conjugare primesc un *е* sau un *и* după acesta, *г* se schimbă în *ц*, precum: *алѣрг*, *alerg*, ich laufe – *алѣрци*, *alardschi* [= alergi], du laufst – *алѣрце*, *aleardsche* [= alearge], laufe er; *алѣг*, *aleg*, ich wähle – *алѣци*, *aledschi* [= alegi], du wählst – *алѣце*, *aleadsche* [= aleage], er wählt; *мѣрг*, *merg*, ich gehe – *мѣрци*, *merdschi* [= mergi], du gehst – *мѣрце*, *meardsche* [= mearge], er geht – *мѣрцевоѣ*^[18], *meardschevoj* [= mearge-voi], werde ich gehen?

n) La părțile nominale care se termină în *к* sau în *къ*, *к* se schimbă în *ч*, dacă la plural acestea primesc după *к* un *е* sau un *и* sau îl schimbă pe *ъ* în *е* sau în *и*, *i*, ex.: *арк*, *ark*, der Bogen se spune la plural *арче*, *artsche* [= arce]; *сак*, *ssak*, der Sack – *сачи*, *satschi* [= saci]; *фáлкъ*, *fálké* [= falcă], der Kinnladen – *фѣлчѣ*, *fěłtschi* [= fălci]; *сѣрáк*, *ssérak* [= sărac], der Arme – *сѣрáчѣ*, *ssératschi* [= săraci].

o) La fel și în conjugarea verbelor care se termină în *к*, iar după *к* urmează un *е* sau un *и*, *к* se schimbă în *ч*, precum: *ка́лк*, *kalk*, ich trete – *ка́лчѣ*, *kaltschi* [= calci],

du trittst^[19] – **КАЛЧЕ**, *kaltsche* [= calce], trete er; **ТАК**, *tak*, ich schweige – **ТАЧЙ**, *tatschi* [= taci], du schweigst – **ТАЧЕ**, *tatsche* [= tace], er schweigt – **ТЪЧѢВОЮ**, *tětschea-voju* [= tăcea-voiu], werde ich schweigen? – **ФАК**, *fak*, ich mache – **ФАЧЙ**, *fatschi* [= faci], du machst – **ФАЧЕ**, *fatsche* [= face], er macht – **ФАЧЕВОЮ**, *fatschevoju* [= face-voiu], werde ich machen?

p) Dacă, însă, la nume la fel ca la verbe, înaintea acestor **к** se pune un **с** sau un **м**^[20], atunci aceste terminații, anume: **с** + **к**, **скъ**, *sské* se schimbă întotdeauna în **щ**, *scht* înaintea de **е** sau de **и**, ex.: **ПУШК**, *puschk* [= pușc], ich schieße – **ПУЩЙ**, *pushti* [= puști], du schieștii; **ПУЩКЪ**, *puschké* [= pușcă], die Flinte are pluralul **ПУЩЙ**, *pushti*; **ФЪГЪДЪЕСК**, *fěgěduesk* [= făgăduiesc], ich verspreche – **ФЪГЪДЪЕЩЙ**, *fěgědueschti* [= făgăduiești], du versprichst – **ФЪГЪДЪАЩЕ**, *fěgědujaschte* [= făgăduiaște], er verspricht; **МУСКЪ**, *musské* [= muscă], die Mücke – **МУЩЕ**, *muschte* [= muște].

q) La părțile nominale care se termină în **д** sau **дъ**, *dé* sau *dē*, și care, la plural, după **д** primesc un **и** sau un **ъ**^[21], sau îl schimbă pe **е** în **и**, **д** se schimbă în **з**, *s* [= *z*], precum: **ЛАДЪ**, *ladé* [= ladă], die Trugel – **ЛЪЗЙ**, *lési*; **КАДЪ**, *kadé* [= cadă], die Wanne – **КЪЗЙ**, *kési*, **ПОСАДЪ**, *posadé* [= posadă], die Wachthütte der Grenze auf dem Gebirg – **ПОСЪЗЙ**, *posési* [= posăzi]; **ПРАДЪ**, *pradé* [= pradă], der Raub – **ПРЪЗЙ**, *prési* [= prăzi]; **ЈЕД**, *jed* [= ied], das Geißlein^[22] – **ЈЕЗЙ**, *jesi*; **ГРЪМАДЪ**, *grémadé* [= grămadă], der Haufen – **ГРЪМЪЗЙ**, *grémési* [= grămăzi]. La fel și în conjugare, verbele care se termină în **дъ**, *dé* îl schimbă pe **д** înaintea de **и** în **з**, precum: **ЛАУД**, *laud*, ich

lobe – **лѧѳѳѧ**, *lausi* [= lauzi], du lobst; **асѳѧ**, *aβud* [= asud], ich schwitze – **асѳѳѧ**, *aβusi* [= asuzi], du schwitzest.

r) La conjugarea verbelor a căror finală este **ѳ**, atunci când după acesta urmează un **ѳ**, **ѳ** se schimbă în **ѧ**, ex.: **ѧѳѳ**^[23], *aus* [= auz], ich höre – **ѧѳѧѳ**, *aude*, er hört; **вѳѳ**, *vés* [= văz], ich sehe – **вѳѧѳ**, *veade*, er sieht.

s) Cuvintele care se trag din latină și au înaintea silabei <finale> **лѳ** o vocală, îl pierde pe **л** la plural și-l păstrează doar pe **ѳ**, *e*, ex.: **кѧлѳ**, *kale*, der Weg se spune la plural **кѧѧѧ**, *kěj* [= căi]; **вѧлѳ**, *vale*, der Bach – **вѧѧѧ**, *věj* [= văi]; **мѧѧлѳ**, *mjel* [= miel], das Lamm – **мѧѧѧ**, *mjej* [= miei]. **пѧѧлѳ**, *pijale* [= piiale], die Haut <face> **пѧѧѧ**, *pjej* [= piei], nu **пѧлѧ**, *peli*, <sau **кѧлѳ**, *kale* – > **кѧлѧѧ**, *kéli* [= căli]. **мѧѧлѳ**, *moale*, weich are pluralul **мѧѧѧ**, *moj* [= moi], nicht **мѧлѧ**, *moli*.

t) La părțile nominale care se termină în **ѳ**, ss sau **ѳѧ**, ssé sau **ѳѧ**, sse, iar, la plural, după **ѳ** primesc un **н**, **ѳ** se schimbă în **ш**, *sch*, ex.: **ѧлѧѳ**, *alless*, erwählt – **ѧлѧѧѧ**, *aleschi* [= aleși]; **лѧѧѳѧ**, *leabé* [= leasă], eine Flechte, Wagenflechte – **лѧѧѧѧ**, *leschi* [= leși].

u) De la această regulă se exclude: **кѧѧѧѧ**, *kassé* [= casă], das Haus, al cărei plural este **кѧѧѧѧѧ**, *késsi* [= căsi].

x) De asemenea, verbele care se termină în **ѳ** îl schimbă înaintea lui **н** pe **ѳ** în **ш**, *sch*, ex.: **лѧѧѧ**, *laβ* [= las], ich lasse – **лѧѧѧѧ**, *laschi* [= lași], du lässt.

y) **ѧ** la finalul unei părți nominale, sau dacă se termină cuvântul cu o vocală înaintea căreia stă imediat un **ѧ**, se schimbă în **ѧѧ**, *z* [= ț], atunci când cuvântul primește un **н** la plural sau vocala se schimbă în **н**, ex.:

лѧт, *lat*, breit – лѧцѧ, *lazi* [= lați]; мѧрт, *mort*, der Tote – мѧрцѧ, *morzi* [= morți]; бѧрбѧт, *bérbat* [= bărbat], der Ehemann – бѧрбѧцѧ, *bérbazi* [= bărbați].

z) La fel și la conjugarea verbelor a căror ultimă literă este un т, înaintea lui и, т se schimbă în ц, ex.: кѧцѧт, *kudschet* [= cuget], ich sinne – кѧцѧцѧ, *kudschezi* [= cugeți], du sinnst; бѧт, *bat*, ich schlage – бѧцѧ, *bazi* [= bați], du schlagst. [...]

Aureliu-Anton Predetici Nasodi

**LEXICON GERMANICO–LATINO–DACO–
ROMANUM,
1792–1793***

Litera A

A, b, c, *prima literarum elementa, elementaria literae, alphabetum literatio*, A este cea dintâi slovă a buchilor. **ABC wohl einbilden**, *litteras pueris affigere*, a învăța bine buchile. **Aus dem ABC ein wenig weiter kommen**, *ultra primas litteras paulum quid progredi*, a purcede de la buchi mai departe. **Der das ABC nicht kann**, *analphabetus*, care nu știe buchile. **ABC-Buch, ABC-Tafel**, *liber abecedarius, abecedarium*, azbucoavnă, filadă. **ABC-Schüler, ABC-Schütze**, *puer elementarius, literator abecedarius, alphabetatus, analphabetarius vix primis a picibus initiatus*, unul care acum învață buchile, bucher.

Aachen, Aquisgranum, o cetate în Țara Nemțescă.

Aal, anguilla, anguilă, hil. S<iehe> **Meeraal. Aal des Schusters**, s<iehe> **Schuhahl** sulă. **Aal-fang**, *anguillarum piscina*, coștiug în care se țin anguilele închise. S<iehe> *seclusorium*. **Aalnest**, *anguillarium*, bortă în care trăiesc anguilele. **Aalaupe**, *mustela, muraena fluviatilis, alabes*, mihalț. **Aalreich**, *anguillarius*, plin de anguilă^[1].

Aar, Arola flumen, Araris, Riu Arola.

* Transcriere și note: Vasilica Eugenia Cristea, Bogdan Harhătă.

Aaron, *Arum (herba) dracontica*, unguroancă^[2].

Aas, *cadaver, morticina caro, esca, stârv, hoit, mortăciune*.

Ab, s<iehe> **weg hinweg, von**, *praepos. de săvârșit faptă sau scădere. Ab- und aufgehen*, *deambulare*, a umbla <în> sus și în jos. **Ab- und zugehen**, *ire et redire*, a purcede și a merge.

Abackern, a ara, ogorî. **Dem Nachbar eine Furche abackern**, *furto vicini cespitem nostro solo adfodere, arando excedere, agrum vicini carpere*, a tăia o brazdă cu plugul din locul vecinului.

Abätzen, *devesci*, a hrăni dobitoacele, a da de mâncare, a paște. S<iehe> **abfressen**.

Abarbeiten, *laboris pretium accipere*, a se plăti cu lucru, a-și lua plata. **Sich abarbeiten**, *laboribus enervari, obtundi, hebetari, consumi, frangi, se conficere*, a se osteni, a se trudi, a-și slăbi vârtutea de mult lucru. **Die ihre Schulden abarbeiten müssen**, *addicti*, care trebuie a lucra pe plată.

Abarten, *degenerare*, a rătăci, a se abate din soiul său.

Abartung, *depravatio*, rătăcire. S<iehe> **Unart**.

Abbacken, *pinsere*, a coace. **Das Brot abbacken**, *panem decoquere, pistura absolvere, conficere*, a coace pâne.

Abbaden, *elavare, perlavare*, a scălda. S<iehe> **abwaschen**.

Abbalgen, *deglubere, pellem detrahere, cotium deripere*, a beli, a lua pelea, a trage pelea burduv. S<iehe> **sich abbalgen**, *demicare, pugnare, manus conserere*, a se bate, a se lupta, a se trânti.

Abbeißen, *delibare, morsu tondere, aufere, abrodere demordere, demorsicare*, a mușca, a rumpe cu dinții. **Vorn abbeißen**, *praemodere dentibus, amputare*, a

rumpe cu dinții. **Die Nase abbeißen**, *denasare, nasum abripere mordicus*, a mușca nasul.

Abbeißen^[3], *avulsio*; s<iehe> *abscissio dentibus, morsu facta, demorsicatio*, mușcare, rumpere cu dinții.

Abbeizen, *aceto abslergere, maeria corrorente tollere*, a pune ceva în oțet ca să se roadă, ca să se mănânce.

Abbetteln, *emendicare, precatio obtinere, precibus torquere, precibus quem fatigare*, a calici, a cere mila sau milostenia, a cerși. **Die Schläge abbetteln**, *mendicare malum aqua*, a-și căuta belea, a-și căuta cineva sângur bătaie.

Abbeugen, *deflectere, detorquere, curvare, incurvari*, a gânjui, a pleca în jos, a strâmba. S<iehe> **krümmen**.

Abbeugung, *detorsio*, gânjuire, plecare. S<iehe> **abbeugen**.

Abbiegen, s<iehe> **Abbeugen**.

Abbilden, *effigiare, deliniare, representare, deformare, simulare, exprimere cuius formam, imaginem*, a închipui, a zugrăvi. S<iehe> **abmalen**.

Abbildung, *effictio, delineatio, efigiatio, effigiatus, sciagraphia*, închipuire, zugrăvală, închipuială, zugrăvire(a). S<iehe> **Bildnis**.

Abbildungsweise, *typice*, de tipărit.

Abbinden, *solvere, dissolvere, albaqueare, a vinculis laxare*, a dezlega, deznoda.

Abbindung, *dissolutio, laxatio, ablaqueatio*, dezlegare, deznodare.

Ab-biss, *morsus*, mușcătură.

Abbitte, *deprecatio*, rugăciune de iertat. **Kleine Abbitte**, *deprecatiuncula*.

Abbitten, **Abbitte tun**, *deprecari, deprecarione uti, satisfacere ad facti deprecationem, ignonscendi*,

petere veniam, a se ruga de iertăciune, a se învoi, a-și cere iertare. **Der da abbittet**, *deprecator*, *-trix*, *deprecabundus*, care se roagă de iertare.

Abbittend, *deprecatorius*, *deprecabundus*, *deprecans*, *deprecativus*, rugător de iertăciune.

Abblasen, *deflare*. <Siehe> **Blasen**, a sufla, <a> stinge lumânarea.

Abblatten, **abblättern**, *frondare*, *detondere frondas*, *defoliare*, *exfoliare*, a dărma crângi sau frunzeri. **Den Wein abblättern**, *pampinare vitem*, *expompinare*, a lepăda frunza de pe viță.

Abblattung des Weinlaubs, *pampinatio*, lepădarea frunzii viței.

Abbläuen, **ableuen**, *depalmare*, *batuere*, *debatuere*, *sugillare*, a bate, a vineti. **Den Kopf abbläuen**, *commitigare cui caput*, *incutare scipionem in caput cuius*, a zdrobi, a svărma capul cuiva, a-l bate, a bate capul cuiva. S<iehe> **prügeln**.

Abblühen, *deflorescere*, a pica floarea.

Abborgen, *mutuo sumere*, *petere*, a se împrumuta. S<iehe> **borgen**.

Abbraten, *assare*, a frige. S<iehe> **braten**^[4].

Abbrennen, *coctionem perficere*, a fierbe bere. S<iehe> **brauen**.

Abbrechen, *abrumpere*, *deminuere*, *imminuere*, *detrahere*, *frangere*, *vellere manu*, *demoliri*, *destruere*, *tendere manu*, *avellere*, *amputare*, *deplantare*, *curtare*, *decurtare*, *decerpere*, *defingere*, *carpere*, *metere*, *delibare*, a rumpe, a micșora, a năpăstui, a smulge, a frânge, a scurta, a culege, a strânge. **Die Blühe abbrechen**, *deflorare*, *prae florare*, a lua floare. **Seinem Leibe, seinem Maule abbrechen**, *defraudare genium suum*, a se înșela pe sine, a-și

împuțina hrana sa. **Kannst du von deinem tun, so viel abbrechen**, *tantumne est a re tua otii tibi*, de poți lua lucrul tău atâta vreme, a avea de prisos. **Wir müssen hier abbrechen**, *sed satis de hoc*, noi trebuie aici a sta, a înceta. S<iehe> **Abbruch tun**.

Abbrechung, *destructio, demolitio, decerptio*, stricare, surpare, răsipire.

Abbrennen (*passive*), *conflagrare incendio, deflagrare, consumi incendio*, a se arde, a fi ars, a se frige, (*active*) *deruere, flammis delere*, a arde, a da foc, a pârloli. S<iehe> **verbrennen**.

Abbrennung, *deflagratio*, arsură.

Abbreuieren, s<iehe> **verkürzen**, a scurta.

Abbreuiatur, *abbreviatio, abreviatura, compendium scriptionis, sigla, siglae, notae*, scurtare. S<iehe> **Abkürzung**.

Abbringen, *dissolvere, auferre*, a slobozi, a strica, a dezlega. **Gewohnheit abbringen**, *abolere consuetudinem*, a strica obiceiul. S<iehe> **abschaffen**.

Abbringung, stricare. S<iehe> **Abschaffung**.

Abbruch, *diminutio, derogatio, abruptio, fractio, clades, decisio, decessio, detrimentum, decermen*, micșurare, păgubire, lipsă. S<iehe> **Schade**. **Abbruch der Nahrung leiden**, *naufragium rei familiaris facere*, a suferi foame. **Abbruch tun**, *accidere, decerpere, derogare, de statu deiicere*, a lipsi, a lipsi pe cineva din slujbă. **Abbruch denen Feinden tun**, *hostes carpere, frangere, hostium opes concutare, hostibus damnum dare, causare*, a strica pe vrășmaș, împotrivnic *vel* dușman și a-i face pagubă. **Sich Abbruch tun lassen**, *locum nocendi dare*, a se lipsi sau păgubi de ceva. **An Ehren Abbruch tun**, a necinști, a sudui. S<iehe> **schimpfen**.

Abbruchig, *detrimentosus, damnosus*, cu pagubă, de stricăciune, de scădere.

Abbrühen, brühen, a opări, a fierbe, a jupi, a jupălui, a undi.

Abbrüchung, *excaldatio*, opăreală.

Abbuhlen sich, *amoribus macerare se, excruciare, in amoris rota versari*, a se înamoriza.

Abbürden, *onere levare, liberare*, a se dezsărcina de lucru, a descărca, a se mântui, a se ușura, descurca. A<iehe> **abladen**.

Abbürsten, *depectere, penicula purgare*, a-și șterge straietele, a le peria.

Abbüssen, *expiare, luere, veniam consequi*, a se canoni.

Abbüssend, *expiatoribus, poenalis*, pocăitoriul.

Abbüssung, *expiatio, satisfactio pro delicto*, canon, pocăință, iertăciune.

Abzirkeln, *circinare, decircinare, circinis describere*, a măsura cu pasul sau cu compasul.

Abconterfeigung, *effigiatus, -us, efflitio, ectypus*.

Abkopieren, *describere, descriere, proscriere*. S<iehe> **abschreiben**.

Abkopiert, *descriptus, transcriptus*, descris, proscris.

Abdanken (Soldaten), *exauctorare, demittere, mittere, ab actu summovere, missionem dare*, a scoate, lepăda din slujbă pe cineva. **Selbst abdanken**, *abire honore, civilibus officiis renunciare*, a se lăsa, a se lepăda sângur de slujbă. **Vom Regiment abdanken**, *imperium dimittere, deponere, abdicare, deponere se magistratu*, a ieși de la regiment sau din slujba ostășească. **Vom Soldaten Leben abdanken**, *ponere cingulum*, a lepăda soldăția.

Abdanken, a lepăda, a pune jos deregătoria sa. S<iehe>

Absetzen. Abdanken bei Leichen, *parentare gratias agere in exequiis, demittere praesentes cum gratiarum actione*, a mulțami, a face mulțămită în numele unui mort. **Der abdanke**, *orator parentarius*, cerător, rugător de iertare. **Abdankung vom Amt**, *abdication, eiuratio, exauctoratio*, lepădare de slujbă. **Bei Leichen**, *parentatio, gratiarum actio publica*, a lua iertăciune la îngropare. **Abdankung tun**, *parentare*, a lua iertăciune la îngroparea cuiva.

Abdecken, *detegere, desternare*, a descoperi. **Das Vieh abdecken**, *pecus glubere, deglubere*, a beli dobitoacele, a despoia. **Tisch abdecken**, *mensam tollere*, a strânge masa.

Abdecker, *exorinator, pellium detractor*, belitoriul mortăciunilor, despoitor.

Abdeckung, *excoriatio*, belire, despoitură.

Abdienen, verdienen, a sluji, a plăti cu slujbă.

Abdingen, *de pretio detrahere, depretiare*, a trage din leafă.

Abdingung, *pretium immutatio*, schimbare a prețului, lefii.

Abdisputieren, *abiugare*, a se filonichisi.

Abdonnern, *detonare*, a detuna.

Abdrehen, *toquendo laedere, decerpere, detornare*, a învârteji.

Abdreschen, *mulcare, contundere*, a îmblăți.

Abdringen, *exprimere, praeripere, extorquere, exte-rebrare, vi rapere, invito rapere*, a smânci, a jăfui, a prăda, a lua în silă, cu putere. **Der da abdringet**, *extortor, jăfuitor, tâlhariu*.

Abdringung, *extorsio, exteptio*, jaf, pradă, silă.

Abdrohen, *nimis obtinere*, a amânunța, a lua cu sila.

Abdruck, *exemplar, imago, ectypa, typus expressus, descriptio typographica*, a doua tipăritură copiată. **Nach dem Abdruck**, *untypus*, după chip și asemănare. **Der letzte Abdruck**, *extremus vitae habitus, excessus ex vita*, ieșirea din viață, limbă de moarte.

Abdrücken, *exprimere, obtorquere, extorquere, propellere premendo*, a stoarce, a sili la ceva. **Mit Gewalt abdrücken**, *eripere per vim*, a lua cu sila, cu puterea. **In Wachs abdrücken**, *in cera fingere, effingere*, a vărsa în ceară figuri. **Abdrücken die Schrift**, *typis describere, imprimere*, a tipări scrisori. **Abdrücken, los drücken**, *displodere, emittere sagittam*, a pușca, a săgeta. **Abdrücken, sterben**, *expirare, exhalare, animam efflare, agere*, a muri, a închide ochii.

Abend, *vesper, vesperus, serum, extremum diei, dies vergens in noctem*, sara, apusul, chindia. **Es wird Abend**, *vesperascit, advesperascit, iam vesperat, declinat in vesperum dies, venit in Hesperus*, însărează, au însărat, zioa se apropie spre sară, vine sara. **Es ist noch nicht aller Tage Abend**, *nondum omnium dierum sol occidit*, încă nu au apus soarele a tuturor zilelor, încă est<e> nedejde. **Der heilige Abend**, *vigilia fasti, priveghiu, privighere la sărbători*. **Gegen Abend**, *flexo in vesperum die, die iam vesperato*, cătră sară, spre sară. **Bei dämmerigsten Abend**, *in umbrante vespera*, spre sară. **Gegen Abend gelegen**, *occidentalis, occidualis, p. Hesperius*, spre apus. **Abend Brot**, cină, s<iehe> **Vesper Brot**. **Abend essen**, *merenda, caenula, coena, zophodorpia*, cina cinez. **Abend Gast**, *hospes coenatorius (coenaticus)*, oaspe de cină. **Abend Gebet**, *praecatio vespertina*, vecernie, rugăciune de sară. **Abend**

Gegend, *occidens, cardo occiduus*, apusul. **Abend Länder**, *terrae occidentales*, locurile spre apus. **Abendländisch**, *vespertinus*, de cătră sară sau apusul. **Abendländisches Meer**, *mare atlanticum*, Mare Apusului. **Abendlied**, *cantus vespertinus*, cântare de sară. **Abendlust**, *recreatio vespertina*, preumblare de sară, a umbla sara pe lună cu lăutași.

Abendmahl, *coena*, cina. **Das heilige Abendmahl**, *Eucharistia, coena dominica, sacramentum coenae, mensa Domini*, cuminecătură, cina de taină, cina Domnului. **Zum heiligen Abendmahl gehen**, *ad sacram synaxim accedere*, a merge la cuminecătură. **Abendmahl einnehmen**, *coenare*, a cina.

Abendmusik, *symphonia, musica vespertina*, muzică de sară.

Abendregen, *pluvia vespertina*, ploaie de sară.

Abendröte, *vesper rubens, rutilans, purpurascens, vespers ignes*, roșeață de sară.

Abendruhe, *quies vespertina*, odihna de sară.

Abends, *vesperi, vespere, sero, ad vesperum prima nocte, coeptante nocte, ubi crepusculum incesserit, cum vesper adest, post solem occasum, vergente iam die, primis tenebris, tenebris obortis, vesperscente coelo, surgente, tenebrante, inumbrante vespera, primis se intendentibus tenebris, die deceduta, iam moriente, abeunte cursu solis, sara, după ce au însărat, la chindie, întru amurgul, după ce au amurgit, sară. Es kann vor Abends anders werden, nescis quid vesper serus ferat, nu știi ce aduce sara. Der abends speist, zophodorpides, cel ce cinează sara.*

Abendsegen, *benedictio vespertina*, binecuvântare de sară, vecernie.

Abendspeise, *coena*, cină.

Abendstern, *hesperus, venus, veneris stella, dux noctis, hesperugo, vesperus, vesperus noctifer*, Venere sau luceafărul de sară.

Abendstunde, *hora crepusculascens*, într-amurgul.

Abendwertig, **Abendwerts**, *occidentalis, occidualis, occiduaneus, occidentem versus, hesperus*, cătră sară, cătră apus.

Abendwind, *zephyrus, ventus occidentalis*, zefir.
Westwind.

Abendzeit, *tempus seorinum, tempus vespertinum, lucinarium*, chindia, vremea sau timpul de sară, amurgul.C

Abenteuer, *casus prodigium, chimera, mostellum, res nova insueta, ostenti prorsus genus*, arătare, nălucă, chisnovatec. S<iehe> **ungeheuer**.

Abenteuerlich, *prodigiosus, prodigialis, portentosus, monstrosus, monstificus, et monstificabilis, mostellaris*, – p. *portentifer, portentificus, chimaerifer*, arătare, nălucă, chisnovatec.

Abendrede, *portentiloquium*, povești de sară, ciumilituri.

Aber, *at etenim, atque, atqui, ast, sed, autem, et autem, enim, sed enim, ergo, quidem, vero, verum, verum enimvero*, dar, însă, dar, așadar, pentr-aceea. **Aber doch**, *at atqui, attamen, verumtamen*, dar, cu toate aceste. **Aber noch nicht**, *necdum*, încă nu. **Aber sonst**, *caeterum, caeteroquin*, dar, cu toate aceste. **Aber siehe**, *atque eum*, dară vezi.

Aberglaube, *superstitio, religio superstitionosa*, disidemonie.

Abergläubisch, *superstitiosus*, cu disidemonie.
Abergläubisch sein, *inhaerere superstitionibus, superstitionosa religione se alligare, superstitione imbui*

imbutum esse, disidemon. Abergläubisch Ding, res magica et impia, lucru băbesc, fermecat.

Aberkennen, *abiudicare, abrogare, a judeca cuiva, a-i hotărî.*

Abermal, wiederum, *iterum, iteratis vicibus, iar, iarăș.*

Abermalig, *iterum, iteratus, repetitus, iarăș, mai de multe ori.*

Abernten, *demetere, succidere segetes, seceriș, cules.*

Aberwitz, *delirium, phrenitis, phrenesis mentis, alienitas, vesania, deliratio, nebunie. Unsinnigkeit, wahnwitz.*

Aberwitzig, *demens, -ter, delirus, delirans, vesanus, mente motus, nebun, smintit, perdut de minte.*

Aberwitzig werden, *delirare, furere, dementari, a nebuni. Unsinnig, sinnlos.*

Abessen, *devesci, obcoenare, percoenare, depascere, a mânca, a cina, a ospăta, ciupeli.*

Abfahren, *descendere, decurrere, avehi, scobor, merg, purced. ~ vom Lande, de portu solvere, a ieși din liman. Abreisen, abschiffen, a purcede cu corabia.*

Abfahrt, *descensus, descensio vel discessus, apheteria, purcesul.*

Abfall, *secessio, defectio, transfugium, rebellatio, rebellio, transitio ad hostes, dezghinare, rocoșire, fugă, părăsire, bunt. Abfall von Glauben, apostasia, dezghinare, apostazie.*

Abfallen, *decedere, decidere, delabi, p. fluere, a se abate spre fapte rele, a fugi, a cădea în păcat. Von einem abfallen, desciscere, a quo deficere, excutere iugum, abrumpere se ab aliquo, rebellare, secessionem facere ab aliquo, a se dezlipi de cineva, a scoate jugul robiii, a se dezghina, a face bunt. Von Glauben, apostatare, defecere sacra religionis suae, a-și părăsi*

legea, a se lepăda. **Zum Feinde**, *ad hostes transfugere, ad hostium castra transfugere vel transire*, a fugi, a trece la vrășmașiu.

Abfallend, *cadivus, decadivus, casabundus, defluens, defluus, defector, transfugus, apostata, pribag, fugăreț, fugariu*.

Abfallig, *deciduus, decadivus, defector, defectrix, apostaticus, fugariu, fugăreț, dezghinat*. **Abtrünnig machen**, *alienare, abalienare, labefacere*, a înstreina, a dezbrâna, a înșela, a fugi.

Abfassen, *concipere*, a izvodi. **In Gedanke abfassen**, *animo imaginem rei concipere*, a izvodi în cugetul său. **Schriftlich abfassen**, *litteris consignare*, a izvodi în scris, a scrie. **Kurz abfassen**, *rem breviter declarare, concludere*, a scrie în scurt pricina.

Abfasern, a descăma.

Abfassung, *conceptio, prescriptio*, izvodire izvod.

Abfaulen, *putrefieri, putrescendo perire*, a putrezi.

Abfaulung, *abscessio exputredine*, a curăți putregiunea.

Abfaumen, *despumare*, a lua spuma, a despuma.

Abfechten, *certando lucrari, pugnando obtinere*, a câștiga cu bătaie, cu gâlceavă.

Abfegen, *emundare*, a mătura, a șterge, a curăți. S<iehe> **fegen, ausfegen, reinigen, abwischen**.

Abfegung, *purgatio*, curățenie, măturare.

Abfeilen, *delimare, elimare, descobinare, interraderere*, a pili.

Abfeilung, *delimatio*, pilitură.

Abfeimen, *capulare*, a despuma, a lua spuma cu ceva.

Abfertigen, *mittere, dimittere, ablegare, allegare, quem ad quem mandare, amandare referendo ad aliquem*,

dare cui, a trimite, a isprăvi, a slobozi, a auzi solia sau cuvântarea cuiva.

Abfertigung, *missio, dimissio, ablegatio, amandatio*, trimite, slobozenie.

Abficken, *obverbare, defricare*, a bate, a freca.

Abfilzen, *reprehendere*, a proboti. **Verweis geben**.

Abfinden sich mit einem, *transfigere cum eo, satisfacere ei ut aquiescere possit*, a se împăca sau a se împăcălui, a se învoi.

Abfindung, *transactio, solutio, satisfactio*, învoială, împăcare. **Abfindung eines jungen Herrn**, *apanagium*, învoială frătaşcă.

Abflechten, a despleti.

Abfleischung, *carnificina*.

Abfliegen, *avolare*, a zbura.

Abfließen, *defluere, dimanare*, a curge.

Abfließend, *defluus*, curgător.

Abfließung, *defluxio, defluvium*, curgere.

Abfluss, *defluxus, -us*, curgere și recurgere.

Abfolgen lassen, *permittere manibus*, a lăsa, a da.

Abfordern, *exposcere, deposcere, avocare, evocare, exigere, efflagitare, imperare, expostulare*, a cere, a pofti, a voi, a chema. **Zugleich abfordern**, *composcere*, a pofti împreună.

Abforderung, *avocatio, postulatio, efflagitatio*, chemare, poftă, cerere.

Abforschen, abfragen, *exquirere, expiscare*, a ispiti, a întreba, a cerceta.

Abforschung, Abfrage, *exploratio*, ispită, cercetare, întrebare; a iscodi.

Abfressen, *depascere, depasci, abedere, ambedere, carpere*, a mânca. **Das Herz abfressen**, *cor edere*,

vorare tectas penitus medullas, a mânca, a roade inima sau miezul.

Abfressung, *depastio, arrosio*, mânca, roade, hrană.

Abfüllen, *defundere, diffundere, transfundere*, a umple.

Abführe, *asportatio, deportatio, exportatio, devectio*, ducere, izgonire, surgunie.

Abführen, *deportare, abducere, deducere, extrahere, avehere, devehere, devectare, emittere*, a duce, a izgoni, a surguni, a ieși afară. S<iehe> **wegführen**. **Oft abführen**, *deductare*, a ieși de multe ori. **Den Schleim abführen**, *putuitam detrahare*, a curăți spurcăciunea. **Das Wasser abführen**, *erigare*.

Abführend, *depurgativus, deductorius, curățitoriu*.

Abführung, *deductio, devectio, avocatio*, ducere, izgonire, surgunie. **Abführung des Umfließes**, *cloaca, eluvies*, curățenie.

Abfüttern, *pabulum praeberere*, a hrăni, a sătura. S<iehe> **sättigen**.

Abgabe, *solutio, depositio*, bir, dare.

Abgang, *deductio, interitus, obitus, deliquio, deliquium, recessus, recessio, defectus, decrementum*, lipsă, moarte, scădere, perire, pagubă. **Abgang der Waren**, *venditio mercium*, vânzare. **Abgang an (Öl, Silber etc.)**, *retrimentum, intertrimentum, fax, scoria, ramentum, segmen, praesegmen, resegmen, distrigmentum*, scăderea oloiului, a argintului; drojdiile, zgura, răzușurile. **In Abgang bringen**, *obsolefacere*, a lăsa ceva. **In Abgang kommen**, *exolescere, vetustate, obsolescere*, a lipsi. **Abgang leiden**, pagubă, scădere. S<iehe> **Abbruch, Verlust, Schade, Mangel**.

Abgeben, *tradere, offerre, deponere*, a da, a pune. **Einen Arzt, einen Richter, einen Reuter abgeben**, *agere*

medicum, iudicem agere, pro equite se agere, a fi doftor, judecător sau călăraș. Es wird nichts abgehen, nihil inde lucri sperandum, nihil spei inde est, nu va lipsi nemică.

Abgebildet, *deformatus, iconicus*, zugrăvit, închipuit.

Abgebissen, *demorsus*, mușcat.

Abgebitzelt, *debuccillatus*, îmbucăt.

Abgeblaut, *converberatus*, bătut, zdrumicat, zdruncinat.

Abgebrant, *deustus, obustus, deflagratus*, ars, uscat.

Abgebranntes Haus, *amissa incendio domus*, casă arsă. **Abgebrannte Stadt**, *urbis incendio deflagrata*, cetate arsă.

Abgebraten, *inassatus*, fript.

Abgebrochen, *abruptus vel carptus, decerptus carptim, avulsus, defractus, deplantatus, succisivus, praecisus, delibatus*, rupt, frânt, dezbrânat, dezghinat.

Abgebrochener Ast, *termes, spadix*, o crangă ruptă, frântă, dezghinată. **Oben abgebrochen**, *prae fractus*, deasupra frânt, la vârș. **Abgebrochenes Stück**, *fragmen, fragmentum*, o bucată frântă. **Abgebrochener Zweig**, *decermen*, un ram rupt, dezbrânat, dezghinat. **Abgebrochener Zahn**, *dens mutilatus*, dinte rupt.

Abgebrüht, *excaldatus*, opărit.

Abgezirkelt, *circinatus*, însemnat cu pasul, țercălămuit.

Abgedanket, *exauctoratus, excenturiatus, discinctus, abdicatus, eiuratus*, lăsat de slujbă.

Abgedroschen, *pertritus, exculcatus, exagitatus*, împlătit, trierat.

Abgedrungen, *extritus, extortus*, cu sila luat, în putere smâncit.

Abgefahren, *devectus*, dus.

Abgefallen, *alienatus*, înstreinat, căzut. **Abtrünnig**.

Abgefallen Eichel, *glans caduca*, ghindă căzută.

Abgefasset, *conceptus*, *perscriptus*, izvodit.

Abgefäumt, viclean, şiret. **Listig**, **verschlagen**.

Abgefeilt, *delimatus*, *descobinatus*, *superrasus*, julit, ras.

Abgefeiltes, *Scrobs*, *peripsema*, pilitură.

Abgefertiget, *ablegatus*, *amandatus*, isprăvit, trimis, gonit.

Abgefleischt, *evisceratus*, vitionit.

Abgefordert, *efflagitatus*, *avocatus*, poftit, cerut.

Abgefressen, *pastus*, *depastus*, mâncat, păscut, mistuit.

Abgeführt, *deductus*, *exportatus*, *transfusus*, dus, purtat.

Abgefundener Herr, *apanagiatus*, învoitor.

Abgegangen, *obsoletus*, *attritus*, mistuit, învechit, <...>.

Abgegossen, *transfusus*, vărsat, turnat.

Abgegürtet, *discinctus*, descins.

Abgehalten, *occupatus*, dezmântat, opăcit, oprit, împedicat.

Abgehandelt, *pertractatus*, *detractatus*, *concertatus*, isprăvit, săvârşit.

Abgehauen, *caesus*, *decisus*, *praecisus*, *succisus*, *amputatus*, *defectus*, *truncus*, *truncatus*, *detruncatus*, *abscissus*, tăiet, ciuntat, dărmat, curmat.

Abgehauener Ast, *ramale*, un ram dărmat.

Abgehen, *abire*, *decedere*, *discedere*, *deflectere*, *sublabi*, *deficere*, a purcede, a călători, a lipsi. **Es ist was abgegangen**, *diminutum quicquam est*, au lipsit ceva.

Im Schmelzen ist es abgegangen, *decoctum est*, în topire mistuit. **Von der Gewohnheit abgehen**, *refugere a consuetudine*, a se depărta de obicei. **Es geht nicht von der Summa ab**, *de summa nihil decedit*, nu lipseşte nimic din sumă. **Ware die nicht**

abgeht, *merx invendibilis*, marfă nevânzătoare. **Abgehen in Kauf**, *vendibilem esse, pretio distrahi, plurimos emptores habere*, a avea mulți mușterii, mulți cumpărători. **Abgehen mit Tode**, *mori, denasci*, a muri, a răpaosa; **sterben. Es geht wohl ab**, *belle res cadit, prospere evenit*, bine merge; **ablaufen. Den Brief abgehen lassen**, *epistolem mittere*, a trimite carte sau răvașu. **Es geht mir weder ab noch zu**, *mihi hic nec seritur, nec metitur*, nice-mi lipsește, nice-mi prisosește.

Abgeherzt, *debasiatus*, sărutat.

Abgehobelt, *deruncinatus*, giluit.

Abgehurt, *exfututus, defututus libidinibus, attribus, evigoratus*, futut, răsfutut, defeminat, topit de poftă.

Abgekartet, *perconcinatus*.

Abgekippt, *mutilus, muticus, abnovatus*, deznodat.

Abgekocht, *decoctus, elixatus*, fiert, opărit.

Abgekommen, *aridus*, vechiu, învechit, uscat, trecut, ieșit din socoteală. **Abgekommene Gewohnheit**, *lapsa consuetudo*, trecut obicei.

Abgekoppter Baum, *pertracta pinus, caedua arbor*, un copaciu frâmt, căzut, trunchiu.

Abgekostet, *delibatus*, gustat, ispitit, cercat.

Abgekrappt, *abrasus, derasus, subrasus*, ras, șters.

Abgekühlt, *refrigeratus, gelifactus, frigeratus*, răcit, răcorit, înghețat.

Abgekürzt, *praecisus, decurtatus, breviatus, abbreviatus, debreviatus*, scurtat, ciuntat, micșorat.

Abgeladen, *deoneratus*, descărcat, ușurat.

Abgelassen, *demissus, dimissus*, lăsat.

Abgelaufen, *decursus*, au curs, au trecut.

Abgeläutert, *dilutus, defaecatus*, spălat, curățit.

Abgelebt, trecut, bătrân. **Alt abgelebte Jahre**, *emeriti anni*, ani trecuți.

Abgelegen, *devius, remotus, secretus, longiquus et aliegena, alienigena*, depărtat, înstreinat. **Nicht weit abgelegen**, *non longe dissitus*, nu prea departe. **Abgelegen sein**, *distare, abesse, recedere longius abeo, toto dividi orbe*, a fi departe sau depărtat, a depărta. **Abgelegener Winkel**, *recessus*, un loc deoparte, unghiu.

Abgelegt, *depositus, exutus*, pus, dezbrăcat, lăsat, lipsit. **Abgelegt mit Andern**, *compositus*, împăcat, împăceluit. **Abgelegter Karn**, *collusio*. **Sie haben es mit ein Andre abgelegt**, *omnes compacto rem agunt, quasi in velabro olearii*, toți într-o voință lucrează.

Abgeleitet, *derivatus, defluxus*, din altu tras, adus, prefăcut.

Abgelesen, *relectus, recensur, recensitus*, procitit, cetit. **Der zu erst abgelesen**, *praeliganeus*, ce se cetește întâie.

Abgelöst, *refixus, solutus*, dezlegat, slobozit.

Abgemäht, *defalcatus*, cosit.

Abgemalt, *depictus, expictus*, zugrăvit.

Abgemartert, *excruciatu*, necăjit, chinuit, muncit, căznit.

Abgemattet, *debilitatus, lapsatus, delassatus, enervatus, fatigatus, fractus, effoetus, excrucitus*, ustenit, trudit, căznit; **müde**. **Abgemattet sein**, *elanguescere*, a fi ustenit, trudit.

Abgemeißet, *detonsus, demessus*, secerat, cosit, tuns.

Abgemergelt, *maceratus, contusus, enectus, subactus*, hitionit. [...]

Litera S

Saal, *atrium, primus locus aedium, cavum aedium, peristylum, cavaedum, aula, mesaula, constitio*. **Ein kleiner Saal**, *atriolum*. **Ein gewürfelter Saal**, *asarotum*. **Ein Saal mit viel(e) Sitzen**, *exedra*. **Salbader, alte Salbader**, *saturnia, lerna*.

Same, *semen, seminium, frumentum, seminale, semen sementivum, incrementum*. **Zum Samen übrig lassen**, *in semen relinquere, a lăsa de sămânță*; s<iehe> **Korn**.

Samen (des Mannes), *sperma, p. virus conceptum in utero, coagulum*. **Voll Samen**, *seminosus*. **Der Samen trägt**, *sementifer*. **Der Samen fließt**, *seminifluus*. **Samen aus Streuen**, s<iehe> **säen**.

Samenbüschlein, *panicula, -us*.

Samenfluss, *gonorrhoea*.

Samenkorb, *thylacus*.

Samenkraut, *potamogiton*.

Saar, *Sarra, Saravus*, un riu la Germania.

Saarbrücken, *Sarrapons, Sarrapontanum*, o cetate în Germania.

Saat, Saaten, *satum, sata, seges, sementis, seminatio, arura, culta, p. ceres*. **Allerlei Saat**, *sementiva*. **Saat, die <zu> geil und dick stehet**, *luxuries segetum, quo foliorum exuberat umbra*. **Saat die nicht fort will**, *aegra seges*. **Zur Saat gehörig**, *segetalis, sationalis*. **Zweierlei Saat**, *bigermen*.

Saat-Göttin, *Segesta, Segetia, Ceres*.

Saatzeit, *tempus sementis*.

Sabbat, *sabbatum*. **Sabbat halten**, *sabbatizare*. **Der den Sabbat feiert**, *sabbatarius*.

Sabbat<s>-Schänder, *sabbati profanator*.

Sabbat<s>-**Feier**, *sabbatismus*.

Sache, *causa, res, pragma, negotium*. **Gute Sache**, *causa iusta, vincibilis, amplissima fortuna*. **Die Sache in(s)gemein**, *thesis*. **Die Sache davon man handelt**, *thema*. **Deine Sache geh(e)t** [...] ^[5], *ferrum tuum in igne est*. **So steh(e)t die Sache**, *in hoc genere causa est*. **Zur Sache schritten**, *ingredi in causam*. [...]

Radu Tempea

GRAMATICĂ ROMÂNEASCĂ,
 alcătuită de ~, directorul școalelor neunite
 naționalicești prin marele Prințipat al Ardealului.
 Cu slobozeniia celor mai mari.
 Sibii, în Tipografia lui Petru Bart, 1797*

Cuvântare-înainte

Vrând cineva o măiestrie a învăța, are mai întâiu trebuință a să chivernisi de unealtele acelea prin care să poată aduce lucrul său la buna săvârșire. Toate științele așa sânt unele cu altele legate, cât una fără de alta buna și temeinicioasa săvârșire nici într-un chip nu poate da. Știința astronomică fără de cea matematică nici într-un chip nu să poate învăța cu adevăr întemeiat, atât și cea matematică fără de cea aritmetică. Știința doftorii fără de fizică și fizica fără de învățătura firească iarăș nu poate lua dreapta ei săvârșire. Învățătura filosoficească fără de retorică și retorica fără de măiestria gramaticească a să învăța nu să poate. De unde vez, iubite cetitoriule, precum măiestria gramaticească este începerea și povețuirea spre toate celelalte măiestrii și științe înalte. Aceasta, drept aceea, este cheia care dintru întunerecul necunoștinții ne deschide ușa prin carea venim la lumina înțelepciunii, spre care de mult am fi avut trebuință de a veni. Însă măhnire întru adevăr, căci lipsindu-ne această mai întâiu trebuincioasă măiestrie, ce au putut alta a naște, fără decât dezrădăcinarea mai întâiu a limbii noastre românești (care au fost cea veache râmlenească), după

* Transcriere și note: Adrian Chircu.

aceea lipsa cărților de măiestriile și științele ceale înalte, apoi îmbeznirea minții, încercarea de tot în prostie și neștiință și, iată, acum, sântem ce ne vedem cu ochii și ne simțim pre noi înșine.

Pricina însă a scăderii noastre au fost și nestatornicia stăpânirii. Până când au stat Dachia (cu leghioanele râmlenești care împăratul Troian le-au adus în Dachia) supt țeptrul împărăției râmlenești, românii românește sau râmlenește au vorbit. Iară, îndată ce împăratul Constandin Pogonat^[1], pre la anul de la Hristos 669, au supus țara stăpânirii lui, am început a ne nevoi a ști limba bulgărească (ca una ce era mai de trebuință pre vremea aceea) și așa limba noastră s-au amestecat cu a bulgarilor.

Adevărul pricinii aceștia, prin noi înșine românii carii ne aflăm acum prin Ardeal, Bănat și Ungrovlahia^[2], adecă Țara Românească și și prin alte țări, lămurit să descopere. În Ardeal, fiind românii amestecați cu unguri și nemți, cei de prin varmeghii au amestecat limba lor mai mult cu cea ungurească, zicând *tistáš*, în loc de *curat*, *chedveș*, în loc de *voios*, *duhán*, în loc de *tabác*; și iară, unde sânt amestecați cu nemții, în scaunele săsești, au amestecat limba cu cea nemțească, zicând; *şlofmiță*, în loc de *căciulă de noapte* (*Schlafmütze*), *halţbindel*, în loc de *măframă de grumaz* (*Halsband*), și altele. În Țara Românească, unde sânt amestecați cu grecii și învecinați cu turcii, ameastecă limba românească cu grecească, zicând: *nu mă piraxí*, în loc de *nu mă năcăji* sau *supăra*; *să mă plioforisești*, în loc de *să mă faci cunoscut sau luminat*; *s-au luat ipolipsís*, în loc de *s-au luat la mare cinste* sau *tare înainte*. În Țara Bănătului, fiind amestecați cu sârbii, au amestecat-o cu sârbească, zicând *istina*, în loc de *adevărat*, *Bogdaproste*, în loc de *Dumnezeu să-ți priimească* (*Bogdati prósti*), *pohválă*, în loc de *pompă*, și altele.

După pomenitul Constandin Copronim^[3], la 800 de ani, creștinându-se la Țarigrad împăratul Mihail, fiiul împăra-

torului Teofil, s-au tălmăcit și cărțile bisericești de pre limba grecească în slovenească; și, având noi în limba noastră lipsă de cărți bisericești, am căutat a priimi ceale slovenești, de unde lămurit să vede că, din pricina aceasta, ne-au căutat a priimi și slovele slovenești. Și așa, limba noastră stricându-să, ba mai de tot înțelenindu-să, au pierdut și măiestria grăirii, care neavând părinții noștri grijă de a o iscusi, toată neștiința și varvaria au cuprins pre neamul nostru și au căzut în mare prostie.

Târziu după aceea, am avut norocire de unii înțelepți oameni spre fericirea noastră râvnitoriu care au început a deștepta limba românească, măcar că, de nu cu măiestria gramaticii, încă tot cu întoarcerea oareșcăroră cărți bisericești în limba noastră.

După cum am putut afla până acum, cel mai vechi au fost Ghenadie^[4], metropolitul românesc al Prințipatului Ardealului, care, la anul 1580, au tipărit în limba românească întâiu, în Brașov, *Cazanii*. După aceea, mai găsim cărțile lui Moisi Prorocul, *Facerea*, *Apoc.* și alt., la anul 1583^[5], în Orăștie. La anul 1675, prin săbornicească poruncă a Savei^[6], metropolitului române<s>c al Pr<incipatului> Ard<ealului>, s-au poruncit preoților a înceta de a mai sluji Sfintele Taini în limba străină, slovenească, ci în limba părintească, românească. Îndată după aceea, *Molitvelnicul*^[7] și *Ceaslovul*^[8] s-au tipărit românește. Iară, la anul 1651, în zilele lui Simeon Stefan^[9], metropolitului românesc al Pr<incipatului> Ard<ealului>, s-au tipărit *Psaltirea* de pre jidovie pre românie în Bălgrad. La anul 1642, s-au tipărit *Cazanii* la Govora. La anul 1652, *Pravila* în Târgoviște. La anul 1688^[10], în București^[11], *Biblia românească*. Iară cea mai mare parte a cărților bisericești s-a tălmăcit de Damaschin^[12], episcopul Râmnicului, la 1730, cu stil și graiu foarte luminat, dar amestecate cu multe cuvinte slovenești, puind vreme, în loc de timp, slugă, în loc de serv, pricină, în loc de cauză și altele.

Urmând, dară, după stilul acesta și vestitul Chesarie^[13], episcopul Râmnicului, și următorii lui, Filaret^[14], în întoarcerea celor duosprezece *Mineie*^[15], s-au obicinuit până în zioa de astăzi, atât în toate cărțile bisericești, cât și în vorba noastră de obște, a să întrebuința.

Cu greu este și va fi, drept aceea, a aduce limba aceasta în curetenia și orighinalul ei, adică în limba veche românească sau râmlenească, căci, de ar aduce-o cineva în curățenie, ar fi tocma latinească și italienească, și cel ce ar învăța românește așa limpede, care nu este român, cărțile bisericești nu le-ar putea înțelege, nici vorba obștească de acum obicinuită; românul neînvățat încă socotesc că ar zice că-i schimosești limba părintească. Măcar că *Pari-mieriul*^[16] românește tipărit în Moldova, la anul de la zidirea lumii, 7179, și *Viața Sfinților Apostoli*, iar în Moldova la anul de la Hristos 1682, de Dosoftei, metropolitul Moldovii; mai mult sânt întocmite întru asemănarea orighinalului limbii noastre decât cealelalte cărți bisericești, cum au urmat și dumnealui Ienacă Văcărescul^[17], aceia, cu *Observațiile gramaticești*.

Domnul Ioan Molnar^[18], doftor și profesor de tămăduirea luminii ochilor, în cartea sa de *Economia stupilor* și în *Gramatica nemțască-românească*, iară mai vârtos dintru a sa *Retică*, ce cât de curând va ieși din tipari, și ci<nstitul> păr<inte> Samuil Clain de la Sad^[19], cu deslușirea *Bibliii românești*, cu *Teologhia moralicească*, cu *Ius Naturae (Direptatea firii)*, cu *Gramatica daco-română*, în Viena. Sânt aceia carii au adus și aduc acum roade și mlădițe limbii românești, curățind, prin multele cărți care le-au dat și le dau la lumină, toată neghina ce cuprinsese limba noastră, silindu-să, și de acum înainte, din cât va fi puțința, a o apropia de orighinalul ei. Însă așa ca și cărțile bisericești bine să le înțelegem. Dumnezeu după direptatea Sa să-i întărească, spre a putea aduce și *Lexiconul românesc* care l-au început (cu multă strădanie)

la deplina săvârșire, din ale cărora izvoară mult m-am adăpat și eu, întru alcătuirea măiestriei grăirii românești^[20].

Vedea-vei, iubite cetitoriule, chipul împărțirii aceștii *Gramatici*. Am întocmit-o după sistema normalicească, din care pre lesne toată cuprinderea ei, în tabelă, pre o față, în scurt, să poate arăta ucenicilor, din care mai multă deslușire și înlesnire la alte învățături le va veni. Așijderea, după chipul întocmirii aceștia, după ce ucenicii în scurtă vreme vor dobândi temeinica măiestrie, ori gramatica latinească ori ghermanicească (nemțască), cu aleasă deșteptare vor putea a o pricepe, și folosința spre care sfârșit o învață a o dobândi, fiindcă, la fieștecare parte și cap al aceștii *Gramatici*, am adăogat și terminurile latinești, ca când ar începe orice român a învăța limba latinească, mai bine și mai cu lesnire să poată pricepe și învăța.

Nici să te miri, iubite cetitoriule, căci am schimbat sau scurtat unile cuvinte, care până acum într-alt chip s-au răspuns, căci, în originalul limbii noastre, mai întâi așa s-au răspuns, trăgându-să de la latin; în l. d. pild. *sore* (latin. *sol*), în loc de *soare*, *omeni* (lat. *homines*), nu *oameni*, *duo* (lat. *duo*), nu *doao* și alt<ele>.

Nu pot zice tocma precum această alcătuire ar avea deplina ei săvârșire, ci, aflându-se vreun râvnitoriu de binele neamului său a adăoga ceale ce încă ar lipsi sau ce va fi greșit cu sănătoasă luare-aminte a îndirepta, să va odihni sufletul al meu!

După ce, dară, veți învăța fundamentum cetirii din bucoavnă, priimiți această osteneală a mea și vă folosiți, spre mai mari învățături gătindu-vă.

Și așa, după ce veți ieși de la întunec la lumină, veți vedea și raiul.

Sibii, în 4 zile a lui dechemvrie 1797.

Radul Teampe [...]

GRAMATICĂ ROMÂNEASCĂ

§ 1

Ce să înțeleage prin măiestria grăirii românești sau gramatică?

Măiestria a priceape limba românească, a scrie și a grăi bine să numește gramatică sau învățătura grăirii.

Însemnare: Gramatică sau Γραμματική este nume grecesc, care să trage de la Γραμμα, ce să zice slovă, iară τεχνη, măiestrie, așadară, atât cât măiestria grăirii sau a vorbirii. [...]

§ 5

Din cuvinte să face vorba, carea este din mai multe cuvinte alcătuită, adecă: *Începutul înțelepciunii este frica Domnului.*

§ 6

ÎMPĂRȚIREA GRAMATICII ROMÂNEȘTI

Graiurile din care să cuprinde vorbirea pot a să lua deosebit sau cu alte graiuri încheiate și, din pricina aceasta, duo părți de căpătenie sânt ale gramaticii.

Învățătura de feliurile cuvintelor celor deosebi să numește etimologia¹ sau iscodirea cuvintelor. Dar:

Învățătura cum să poate neștine cuvintele ceale osebite a le încheia într-o grăire să numește sintaxis² sau alcătuirea cuvintelor.

Învățătura rădicării sau a apăsării glasului la silabe sau la cuvinte învață prosodia. Însă știința a scrie cuvintele drept să numește *ortografia sau direapta-scrisoare.*

¹ Numele etimologia este cuvânt grecesc, alcătuit din το επιμον, ce să zice chiar ivire a unui lucru, și λογος, cuvânt.

² Sintaxis vine de la συνταξις, ce să zice alcătuire laolaltă.

Aceaste științe pentru mai bună orânduială să vor pune la părțile ceale mai de pre urmă ale gramaticii.

Partea întâi.

ETIMOLOGHIA SAU ÎNVĂȚĂTURA CUVINTELOR DEOSEBI

§ 7

PENTRU PĂRȚILE VORBII DE OBȘTE

Vorba în limba românească, precum și în cea grecească și talienească, are noao părți, adecă *articolul*, *numele*, *pronumele*, *verbumul*, *partițipiiumul*, *prepoziția*, *adverbiumul*, *coniuncția* și *interiecția*.

Cap 1

DE ARTICULI

§ 8

Articolul este cuvânt care în limba românească însemnează încheietură, pentru că să încheie cu numele și arată în ce cădere este numele, căci, în limba românească, precum și în cea talienească și în cea francească, numai articolul arată căderea.

§ 9

Căderi (Casus) la români sânt numai patru, și acealea numai în articuli și în pronume au loc, căci numele totdeauna nemișcat rămâne, însă, fiindcă în muma limbii noastre latinească sânt șase căderi, și noi aicea punem șase. Iară căderi să zic, pentru că acum așa, acum altmintrelea cad, și să zic, adecă:

Căderea întâi arată lucrul, adecă: *omul*.

Căderea a dua arată a cui, adecă: *a omului*.

Căderea a treia arată cui, adecă: *omului*.

Căderea a patra arată pă cine, adecă: *pre om*.

Căderea a cincea arată cu cine grăiesc eu, adecă: *omule*.

Căderea a șasea arată de la cine, adecă: *de la om*.

§ 10

ÎMPĂRȚIREA ARTICULILOR

Românii au două feluri de articuli, unul care să zice hotărâtoriu, altul nehotărâtoriu.

1) Articulul hotărâtoriu (*Articulus definitus*) este acela care hotărăște și arată lucru acela cu care el să încheie.

2) Articulul nehotărâtoriu (*Articulus indefinitus*) este acela care numai preste tot arată lucru, dar nu-l hotărăște.

Aceste articuli sânt de două feluri, bărbătesc și fămeiesc.

§ 11

Numeri sânt două, unul care cuprinde un lucru și să zice număr singuratec (*Numerus singularis*), altul care cuprinde mai multe lucruri și să zice număr multoratec (*Numerus pluralis*), așa: *om* este în numărul singuratec, iară *oameni*, în numărul multoratec.

§ 12

Articulul nehotărâtoriu bărbătesc este *un*, și fămeiesc *o*, care totdeauna să pune înaintea numelui, adecă *un bărbat*, *o muiare*. Acestea să apleacă așa. [...]

§ 15

Articulul hotărâtoriu (*definitus*) este bărbătesc: *l*, *le*, fămeiesc: *a*, *oa*, *ea*, și să pune după nume, ca: *om* – *omul*, *tată* – *tatăl*, *câne* – *cânele*, *apă* – *apa*, *muiare* – *muiarea*, *curea* – *curea*.

Articulul hotărâtoriu bărbătesc, *l*, să pune după numele bărbătești^[21] care să sfârșesc în *ă* sau *u*, adecă: *tată* – *tatăl*, *grâu* – *grâul*, *obraz* – *obrazul*.

Numele care să sfârșesc în *e* primesc articolul *le*, adecă: *părinte* – *părintele*, *dinte* – *dintele*, *câne* – *cânele*.

Articulul *ul* să pune după numele bărbătești care să sfârșesc cu neglasnică, adică: *domn* – *domnul*, *ceas* – *ceasul*, *arc* – *arcul*.

Articulul hotărâtoriu fămeiesc *a* să pune la numele fămeiești care să sfârșesc în *ă* și *ea*, la ceale ce să sfârșesc în *e*, iar *oa*, la ceale ce să sfârșesc în *ea*, ca: *lână* – *lân-a*, *lumină* – *lumin-a*, *rândurea* – *rândurea-oa*, *stea* – *stea-oa*, *floare* – *floar-ea*, *muiare* – *muiar-ea*, *zio* – *zi-oa*, *pio* – *pi-oa*.

a) Însemnare. Când să sfârșește numele fămeiesc în *ă*, atunci, puindu-să articolul, să lasă apostroful *ă*, pentru mai bunul sunet al numelui, adică: nu zici de la *lână*, *lânăa*, ci *lână*, *lâna*; nu *făină*, *făinăa*, ci *făina*.

b) Însemnare. Numele care să sfârșesc în *e* și primesc în sine articolul fămeiesc *a* mută pă articolul *e* și *a* în diftongus *ɤk* [= ea] sau *ɤ* [= ia], adică: de la *floare*, nu zici *ɤlɤcɤrɤa* [= floarea], ci *ɤlɤcɤrɤk* [= floarea], nu *ɤsɤɤrɤa* [= muiarea], ci *ɤsɤɤrɤk* [= muiarea]. [...]

Cap 6

DE PREPOZIȚII SAU PUNERI-ÎNAINTE

(DE PREPOZIȚIONIBUS)

§ 47

1. Tâlcuirea prepozițiilor

Prepozițiile să zic puneri-înainte, pentru că să pun înaintea numelui cu care să unesc, și nu să apleacă unindu-să cu numele, cum este: *Întru început*, *era cuvântul la Dumnezeu*. Aicea este prepoziția *întru* și s-au pus înainte de *început*; altă prepoziție *la* și s-au pus înainte de *Dumnezeu*, cu care nume să unește.

2. Împărțirea prepozițiilor

Unile prepoziții sânt care iau după sine:

1) Căderea a treia, acestea sânt: *asupra*, *deasupra*, *dedesuptul*, *împotriva*, *în preajma*, *înaintea*, *înăuntrul*, ca

asupra omului, în preajma căsii, deasupra dealului și altele.

2) Căderea a patra, acestea sânt: *la, după, cătră, pre, preste, lângă, între, supt, spre.*

3) Căderea a șasea, care sânt: *de la, de.*

Iară acestea iau lângă sine *de*, adecă: *fără de, afară de, de departe, de aproape, de dincolo.*

La acestea, să se ia aminte următoarele reguli:

1. Când să pun prepozițiile cu pronumele personale, adecă: cu *eu, tu, sine*, atuncea, în locul căderii a treia, iau la sine căderea dintâiu a pronomenului stăpânitoriu fâmeiesc, adecă *asupra ta, în preajma sa, deasupra voastră* și alt<ele>.

2. Iară, când să pun cu pronomenile arătătoare, iau la sine căderea a treia a pronomenului arătătoriu, adecă: *înaintea lui, asupra ei, împotriva lui* și altele.

Cap 7

DE ADVERBII (DE ADVERBIIS)

§ 48

1. Ce sânt adverbiile?

Adverbiile, niște cuvinte care însemnează chipul unuia lucru sau altei careva pricină cu care este încheiată și, mai cu seamă, să pun la graiuri și la nume mutarnice, iară, la starnice, foarte rar. *Ieri am fost bolnav, am foarte învățat.*

2. Feliurile adverbiilor

Adverbiile sânt unile din firea sa (primitiva), altele trăgătoare (derivativa), la care să se ia în seamă următoarele reguli.

1) Numele mutarnice, care sânt bărbățești sau de obște, când să zic singure, sânt adverbiu, adecă: *Frumos ai făcut, tare te-ai apărat, mare ai crescut* și alt<ele>.

2) Adverbiile să nasc din numele starnice, schimbându-le în mutarnice, care să schimbă mutând glasnica cea de pre urmă a numărului multoratec în esc, adecă: *domni,*

mutând *i* în *esc*, să face numele mutarnic *domnesc*; *oameni*, *omenesc*; *muieri*, *muieresc* și altele.

Aceaste mutarnice sfârșitoare în *esc* să fac adverbii când mută silaba *esc* în *ește*, adică: *domnesc*, *domnește*, *muieresc*, *muiereste*, *dobitocesc*, *dobitocește* și altele.

A. Adverbiile ceale din firea sa.

1. Adverbiile arătătoare locului (Adverbia locii):

a) La întrebarea *unde*?

aici, *acolo* sau *colo*, *înlăuntru*, *afară*, *dedesupt*, *din sus* sau *în sus*, *deasupra*, *din jos* sau *în jos*, *în preajmă*, *îndărăt*, *dinapoi* sau *înapoi*, *acolo afară*, *aici afară*, *după*, *înainte*, *pretutindinea*, *fieunde*, *pre dinafară*, *pre dinlăuntru*.

b) La întrebarea *încătrău*?

încoace, *încolo*, *într-acolo*, *încătrău*, *curmeziș*, *în preajma*, *înlăuntru*, *între*, *a prea*, *în cruciș*, *dindărăt*, *oareunde*, *pă aici*, *afară de*.

g) La întrebarea *de unde*?

de aici, *de acolo* sau *de colo*, *din afară*, *dindărăt*, *de aproape*, *din jos*, *din sus*, *de departe*, *de pretutindinea*, *măcar de unde*.

2. Adverbiile vremii (Adverbia temporis):

acum, *îndată*, *repede*, *astăzi*, *ieri*, *dimineață*, *măcar când*, *apoi*, *mai apoi*, *îndată*, *mâne*, *poimâne*, *alaltaieri*, *oricând*, *odată*, *oarecând*, *câteodată*, *târziu*, *într-aceaea*, *de multe ori*, *rar*, *arareori*, *iară*, *iarăș*, *până aici*, *niciodată*, *vreodată*, *pururea*, *totdeauna*, *devreame*, *supt acea*, *adeaseori*, *mai totdeauna*, *cât mai curând*.

3. Adverbiile rândului (Adverbia ordinis):

de noi, *de aici*, *pre urmă*, *după aceasta*, *însă*, *mereu*, *mai vârtos*, *întâiu*, *mai întâiu*, *de aici înainte*, *de acum*, *mai pre urmă*, *preste tot*, *de pre urmă*, *deodată*, *totodată*, *încet*, *deloc*, *măcar acum*, *după toate*, *întru toate*, *chiar*, *luminat*, *almintrenea*, *în rând*, *la care*.

4. Adverbiile câtimii (Adverbia cvantitatis):

destul, de prisosit, de jumătate, mult, puțin, mai mult, mai puțin, întreg, mai, numai, nicidecât, din destul, atâta, cât, de tot.

5. Adverbiile feliului (Adverbia cvalitatis):

nebucuros, cu voie, dinadins, într-adins, altmintrelea, cu bine, neplăcut, de demult, fără știre, de mijloc, cu râvnă, fără veste, cu drept, flușturat, mai vârtos, nedirept, statornic, cu greu, bucuros, de nou, adevărat, de multe feliuri, încă, de cumva, deoseb, lesne, înțelepțește, cu socoteală, întors.

6. Adverbiile lăsării și înmulțirii (Adverbia remisionis et intensionis):

depărtat, câtinel, încet, încetișor, înfricoșat, nesfârșit, de mijloc, pre încet, de-abia.

7. Adverbiile întrebării (Adverbia interrogandi):

pentru ce?, de ce?, căci?, cât?, drept ce?, de cât?, drept cât?, cum?, până când?, cum dară?, până unde?, până în ce vreme?, cât de mare?, de câte ori?, de când?, cum așa?, cât departe?, de unde? pentru ce?

8. Adverbiile afirmării sau a tăgăduirii (Adverbia affirmandi et negandi):

în adevăr, încă nu, cu adevărat, negreșit, dinadins, într-adins, bucuros, poate fi, cu adevărat.

9. Adverbiile îndoirii (Adverbia dubitandi):

doară, oare, ca la, mai la, mai, de cumva.

10. Alte chipuri de adverbiu:

numai, nimic, în zadar, așijderea, abia, doară, anevoie, precum, măcar cum, pentru că, deși, mai ales, altmintrelea, de bună seamă, foarte, tocma, bine, lesne, fiindcă, pentru aceea, deci, ca, ca când, că, încă, măcar, măcar că, mai vârtos, vez bine, tot, așadară, încă nu, abia, cu greu.

Cap 8

DE CONIUNȚII (DE CONIUNȚIUNE)

§ 49

1. Ce este coniuicția?

Coniuicțiile (sau graiurile legătoare) sânt graiuri ne-schimbătoare, care leagă laolaltă sau împreună graiuri singure, încheieturi sau perioduri întregi.

Însemnare. Coniuicțiile nu sânt alta fără adverbii, însă pricina căci poartă nume osebit este numai pentru aceea, căci să întrebuințează la legăturile și laolaltă împreunările graiurilor și a încheieturilor.

2. Feliurile coniuicțiilor

Unile sânt care iau la sine chipul arătării, adecă:

precum, de-atâtea ori, atâta cât, câtva, ca să nu, de când, când, cât, până când, după cum.

Altele, care iau chipul împreunării, adecă:

că, deaca, să, de s-ar, măcar că, de cumva, până va, ca și, pentru, măcar de nu, numai de nu.

Iară ceaste următoare nu iau la sine niciun chip, adecă mod, și sânt:

1) Copulative (împreunătoare), adecă: *încă, adecă, întocma, numai, nu numai, încă și, și.*

2) Disiunctive (despărțitoare), adecă: *nici unul, nici altul, așadară, nici, sau, să fie, ci, altădată sau măcar.*

3) Adversative (împrotrivitoare), adecă: *și tot, dară, măcar că, pentru că, fără numai, de nu, aimintrelea, cât mai mare, fiindcă, iară, de cumva.*

4) Causales (pricinuitoare), adecă: *ca să nu, cât nu, drept aceea, ca nu cumva, cu cât mai vârtos, afară de, afară.*

Cap 9
DE INTERIECȚII
§ 50

1. Ce este interiecția?

Interiecția (sau graiul simțitoriu) este o parte a vorbii care nu să apleacă, și arată pofta, măhnirea, bucuria și dorul dinlăuntrul inimii.

2. Feliurile interiecțiilor

Unile sânt:

1) Interiecții ale rugării și îndemnării (Interiectiones rogandi et hortandi), adecă: *O, de! Fui! O, de-ar!*

2) Minunătoare (Admirandi), adecă: *Mare e Dumnezeu! Cum așa! Oh, Dumnezeule! Este cu puțință! Oh, Doamne! Lasă-mă!*

3) Văierătoare (Comiserationis), adecă: *O, vai! Vai! Vai de mine! Sărac de mine! Nemernicul de mine!*

4) Mulțămitoare, adecă: *Laudă lui Dumnezeu! Mulțămim lui Dumnezeu!*

Mai sânt și altele, adecă: *Fă loc! Afară! Taci! Taci mulcum! Încet!*

Partea a doua

Cap 1

DE SINTAXIS

Sintaxis este cuvânt grecesc care însemnează alcătuirea cuvintelor osebite laolaltă cu bună întocmire; vez § 6: list 5. La Partea întâiu.

§ 51

DE SINTAXISUL ARTICULILOR

I. Cu articolul nehotărâtoriu.

Articolul nehotărâtoriu să pune:

1) când nu arăt, nici hotărâsc lucru de care vorbesc, ci numai îl însemnează preste tot, adecă: *Am văzut un domn mare; Am un prieten credincios; Dă-m o carte.*

2) când înălțăm pre cineva sau defăimăm sau când vrem să însemnăm mai mult decât zicem, adecă: *S-au smerit un împărat și tu nu te vei smeri. Un varvar să zică acestea unui român. O roabă să se fie așa mare.*

II. Cu articolul hotărâtoriu.

1) Articulul hotărâtoriu să pune când vorbim de un lucru hotărât și cu înțeleagere desăvârșit, adecă: *Tatăl cel bun; Iubește pre fiii săi; Soarele luminează și încălzește pământul.*

2) Iară când zicem ceva nehotărât și preste tot, atuncea nu punem nici un articol, adecă: *Dă-m vin nu apă; Aruncă lemn, nu piatră.*

3) Când să pun pronumele arătătoare *cel, acest*, înaintea numelor starnice, atunci articolul hotărâtoriu să lasă, adecă: *Cel om mare; Acest om bogat au fost la noi.*

4) Iară când să pune pronumele arătătoriu, după numele cel stranic și stă în mijloc între numele cel starnic și mutarnic, atuncea numele starnic nu pierde articolul hotărâtoriu, adecă: *Omul cel învățat are cinste la cei înțelepți; Omul cel înțelept liniște aduce.*

5) De să pune un nume starnic sau mai multe înaintea numelui mutarnic, atuncea articolul cel hotărâtoriu numai la numele cel starnic să pune, adecă: *Omul înțelept bine să poartă; Pomul înflorit frumos este.*

6) Iară, de să pune numele mutarnic înainte, articolul să pune la numele cel dinainte, adecă la cel mutarnic, cum este: *Bunul Domn să milostivește spre supușii Săi; Buna veste mai frumoasă este decât aurul.*

7) Numele însușite (proprii) articol hotărâtoriu nu primesc, afară de cădearea a duoa și a treia, adecă: *Platon filosoful, Socrates înțeleptul.*

Iară, când să pun cu pronumele ceale stăpânitoare, iau articolul hotărâtoriu, adecă: *Petrul mieu, Ioanul nostru*.

8) Însă de să pune nume mutarnic după numele însușit, atuncea numele mutarnic primește ori articolul hotărâtoriu, ori pronumele arătătoriu, adecă: *Dioghenes, marele retor, Iosif, preamilostivul împărat* sau *Dioghenes, retorul cel mare, Iosif, împăratul cel preamilostiv*.

Cealelalte de articuli s-au spus în partea dintâiu, Cap 1.

Cap 2

DE SINTAXISUL NUMELOR ȘI AL PRONUMELOR

§ 52

SINTAXISUL NUMELOR

1) Când întru întocmirea vorbii (în construcție) sânt mai multe nume și să țin tot de acelaș lucru, atunci toate numele să pun tot întru aceeaș cădere, adecă: *Numa Pompilie, craiul râmlenesc, au fost cel dintâiu carele au dat legi norodului râmlenesc*.

Iară, de nu să țin tot de acelaș lucru, atunci unul să pune în căderea a doua, adecă: *a lui Țițero este vorba, a lui Molnar, Retorică*.

Însă, de stă căderea a doua la sfârșit, atuncea pierde slova *a* a articolului *lui*, adecă: *Am adus calul domnului*, dar nu zici *Am adus calul al domnului*.

Însă, ca să nu fie îndoire de este *a domnului* în căderea a doua sau a treia, să să puie căderea a treia înainte și, după aceea, alt nume care să cuvine la construcția sau întocmirea vorbii, și așa urmează întâiu căderea a doua, adecă: *Am adus domnului calul*.

Articolul hotărâtoriu încă să poate lăsa, adecă: *Am adus grâu domnului*.

2) Numele starnice care însemnează vreo unealtă, chip au soț totdeauna să împreună cu graiul, luând prepoziția *cu*, adecă: *Taie cu cuțitul; Clain cu Molnar să străduiesc pentru binele de obște*.

3) La numele ceale neînsuflețite, să lasă particula *pre* care însemnează căderea a patra, adică: *Du cartea aceasta învățătorului*, dar nu: *du pre cartea aceasta*.

4) Numele care însemnează fire cuvântătoare în căderea a patra iau prepoziția *pre*, adică: *Ca pre Dumnezeu pre aproapele să-l iubim; Pre prunci să-i învățăm năravuri bune*.

Iară, de este îndoială de aflarea numelui pătimitoriu sau lucrătoriu, atuncea prepoziția *pre* să pune și la alte nume care nu însemnează fire cuvântătoare, adică *Leul au învins pre urs; Boul au învins pre taur*.

Însă, de să știe fără de îndoială care este numele pătimitoriu și lucrătoriu, atuncea prepoziția *pre* să lasă, adică: *Muiarea au muls vaca; Omul au tăiat lemnul*, nu: *Muiarea au muls pre vacă*.

5) Numele starnic care să pune în construcția cea dintâiu nu să mai poftorește într-o a doua, carea răspunde la aceasta, ci în locul numelui starnic, de este verbul în chipul poruncitoriu, după verbum (care s-au pus la construcția dintâiu) să pune articolul hotărâtoriu, de va fi numele de feliul bărbătesc, adică: *Da-voi cuțitul? Dă-l*, nu: *Dă-l cuțitul; Mânca-voi mărul? Mâncă-l*, nu: *Mâncă-l mărul*.

Iară, de este verbul într-alt timp sau mod, atunci să poate pune articolul ori înainte, ori după verbum, adică: *Dat-ai cuțitul? L-am dat sau Datu-l-am; Mânca-veți mărul? <Î>l vom mânca sau Mânca-l-vom*.

Iară, în feliul bărbătesc, deacă să pune articolul înainte de verbum, pentru ca să poată răspunde mai lesne, să pune înaintea lui *l, î*, adică: *îl dai, îl dau*.

6) Când verbul ia înainte de sine conjuncția *să*, atunci articolul hotărâtoriu nu să pune la verbum, ci după conjuncția *să*, adică: *Lucrul nostru să-l săvârșim; Pre fii să-i învățăm științe*.

Iară, de este de feliul fămeiesc, în numărul singuratec, numele cu care trebuie să încheie articolul hotărâtoriu,

atuncea nu să pune *a* sau *ea*, în loc de articolul hotărâtoriu, ci *o*, adică: *Cetești cartea? O cetesc; Mănânci pâinea? O mănânc sau mănâncu-o.*

Poate să să și lase articolul, adică *Cetești cartea? Cetesc; Vezi soarele? Văz.*

7) Când este vreo construcție negativă, și înainte de verbum să pune *nu*, atunci articolul hotărâtoriu să pune după *nu*, adică: *Nu-l tăia; Nu-l lepăda.*

§ 53

SINTAXISUL PRONUMELOR

Aicea să să ia în seamă ceale următoare.

1) Pronomenile personale care arată căderea a treia și a patra, la români, s-au obicinuit a să scurta, adică:

în loc de:	<i>dă-m mie</i>	—	să zice:	<i>dă-mi</i>
	<i>dă ție</i>	—		<i>dă-ți</i>
	<i>dă lui</i>	—		<i>dă-i</i>
	<i>dați noao</i>	—		<i>dați-ne</i>
	<i>le zice lor</i>	—		<i>le zice</i>
	<i>mă iubește pre mine</i>	—	să zice:	<i>mă iubește</i>

Însemnare. În Scriptură, s-au obicinuit a să pune pre larg, adică: *Dă-le lor, Doamne, după vicleșugul lor.*

2) Când este vreo întrebare, mai bine este a să pune ajutoriul după verbum, adică: *Fost-ai la biserică?*, în loc de a zice: *Ai fost la biserică?*

Însă, răspunzând, să lasă ajutoriul, adică: *Fost.*

3) Cu chipul cel poruncitoriu ajutoriul totdeauna să pune înainte verbului, adică: *Vei merge, vei face*, și să răspunde iară cu ajutoriul înaintea verbului, adică: *Voi merge, voi face.*

4) La întrebările: *Câtă vreme este? Cât de mult este? Cât este? Câți ani sânt? Luni, săptămâni sau zile*, la nume nu să pune nimic, decât căderea întâiu, adică: *Câți ani ai învățat la școală? Câți ani ai șezut la Viena?*, și să

răspunde iară numai cu câtimea vremii, adecă: *Şase ani, duo luni şi o săptămână.*

Cap 3

DE SINTAXISUL VERBURILOR

§ 54^[22]

SINTAXISUL VERBURILOR

Aicea să să ia aminte ceale următoare:

1) Toate verburile (graiurile) cer căderea întâia, care sau să se răspunză sau să să înţeleagă în construcţie, adecă: *Am cântat laudă lui Dumnezeu; Fost-am sătul şi am flămânzit*, adecă: *Eu*, care este lăsat, căderea întâia ce să înţelege de sine.

2) Toate verburile lucrătoare, afară de căderea întâia, cer şi căderea a patra, adecă: *Ceteşte cartea; Ține lumina; Laud pre Dumnezeu.*

Însemnare. Când să pune prepoziția *pre* şi când să lasă vez fața 1, 172. Cap 1. *De sintaxis*, Reg<ulile> 3, 4.

3) Verburile care însemnează *dare, aducere, închinare* sau *plecare*, de sânt lucrătoare, afară de căderile carele poşteşte verbul lucrătoriu sau pătimitoriu, cer şi căderea a treia, adecă: *Dă lui Samuil vin; Adu-m pâne; Închină-te lui Dumnezeu.*

4) Verburile care însemnează *aducere-aminte, uitare, teamere, bucurie, mirare, plinire* cer căderea a patra, cu prepoziția *de*, adecă: *Îm vine aminte de moarte; Mi-am uitat de gramatică; Mă tem de judecata lui Dumnezeu.*

Iară care însemnează *mântuire, izbăvire, apărare*, afară de căderea a patra, iau sau chiar, sau în taină şi alt nume cu prepoziția *de*, adecă: *Izbăveşte-mă de sabie; Mântuieşte-mă de vrăjmaşi; Apără-mă de nevoie.*

5) Verburile care au partițipia sfârșitoare în toriu, toare şi numele mutarnice care vin de la verburile ceale mai în sus zise cer nume starnic cu prepoziția *de*, adecă: *Plin de apă; iubitoriu de învățătură; vesel de vin.*

6) Verburile care însemnează *lua*, *ducere*, *scoatere*, afară de căderea a patra, cer și căderea a șasea cu prepoziția *de la*, adică: *Depărtează de la mine viclenia; ia de la mine ocara; scoate-mă de la vrejmașii miei.*

Iară de însemnează *luarea*, *scoaterea*, *aducerea*, *o facere dinlăuntru* a unui lucru, atuncea cere prepoziția *din*, adică: *Să las din inima mea vicleșugul; Să scoț pre aproapele meu din primejdie; Dă-m vin din bute.*

7) Verbul hotărât, de ia după sine și alt verbum, acela să pune în chipul nehotărâtoriu, adică: *M-am urât a scrie; Am încetat a huli; Am început a învăța.*

Iară, de să pune înaintea verbului particula *să*, pot să ia verbul hotărâtoriu, adică: *Mă duc să mănânc; Pot să scriu; Viu să grăiesc.*

8) Verburile care însemnează *mișcare* sau *odihnă* țin la întrebarea *unde?* căderea a patra cu prepoziția *la* sau *în*, adică: *S-au dus la Viena sau în Viena; Au purces la sau în Franța; Mă duc la sau în școală.*

9) Iară, când este întrebarea *de unde?*, țin căderea a șasea cu prepoziția *de la*; iară, de însemnează *dinlăuntru*, cu prepoziția *din*, adică: *M-am întors de la Brașov, Viu de la sau din Sibii; S-au întors de la sau din Cluj.*

Cuvântul *casă* să ia aminte, adică: Când este întrebarea *unde?* și însemnează *lăcuința* de obște a casii, să răspunde *acasă*, iară când însemnează *lăcuința înlăuntru*, să răspunde *în casă*.

10) Când să întreabă ceva, atunci mai cu seamă graiul sau verbul ajutătoriu să pune după verbul de căpătenie și să răspunde fără de ajutătoriu, adică: *Fost-ai la școală? Fost; Scris-ai ce am zis? Scris; Îndemna-să-va la învățătură? Îndemna.*

Iară, deacă vine la întrebare *de unde?* sau alt cuvânt întrebătoriu, atunci verbul ajutătoriu să pune înainte, adică: *Unde ai lăcuit? Ce-ai lucrat? Ce vei zice?*

11) Verburile care însemnează vreme, la întrebarea *când?*, de nu este vremea hotărâtă, țin numele în căderea a patra, cu articolul hotărâtoriu, fără de particula *pre*, adecă: *Când ai putea veni? Zioa, noaptea, dimineața sau sara*, iară, de este vremea hotărâtă, să zice fără de articol, adecă: *Când ai trecut prin Brașov? Luni, marți, miercuri, joi și alt<ele>*.

Să poate răspunde și fără de articol, adecă: *Într-o zi, într-o noapte, într-o dimineață*.

Numele părților anului, când însemnează vreme hotărâtă, în timpul viitoriu, la întrebarea *când?*, iau prepoziția *la*, adecă: *Când vei merge la Sibii? La iarnă, la toamnă, la vară, la primavară*.

Iară, când este întrebarea de timpul trecut, în locul prepoziției *la*, iau particula *astă*, adecă: *Când ai venit aceea? Astă-vară, astă-toamnă, astă-iarnă*.

12) La întrebarea *când?*, de însemnează vremea, anul, luna, săptămâna, zioa și altele și nu să cuprind supt îndireptările mai în sus arătate, ori în ce timp să fie, iau în răspundere prepoziția *în*, adecă: *Când ai făcut lucrul acesta? În anul trecut; Când voi scrie carte? În anul, luna, săptămâna sau zioa viitoare*.

13) La întrebarea *cât?* să răspunde și cu prepoziția *în* și fără de dânsa, adecă: *Cât ai șezut în Viena? În duoi ani; poți zice și numai: Duoi ani și altele*.

14) La întrebarea *în câtă?* sau *în câți?* totdeauna să răspunde cu prepoziția *în*, adecă: *În câte luni ai învățat limba românească? În cinci luni; În câți ani vei zidi casa? În duoi ani*.

15) Verburile sau graiurile asămănării iau la numele starnice căderea a treia, fără articol, adecă: *El seamănă părintelui său; El seamănă mie*.

Căderile a treilea ale pronomenilor fățești sau personale, pentru scurtarea vorbii, să pot a să și înduoi, când cea dintâiu îl luom întreg, iară cel de al doilea îl tragem

cătră cel dintâiu laolaltă, adecă: În loc de *mie este*, poți zice *mie-mi este*; în loc de *ție este*, zi *ție-ți este*; în loc de *lui este*, zi *lui-i este*, adecă poate să să grăiască lăsându-să afară *îm, îți, îi*.

16) Când să pune vreo prepoziție, atunce numele starnic să pune înaintea celui mutarnic, adecă: *Asupra omului bun nimenea nu strigă*.

Cap 4

DE SINTAXISUL ADVERBIILOR

Adverbiile totdeauna să pun înaintea verburilor, adecă: *Bine ai învățat; Înțelepțește ai hotărât*. Însă pot a să pune și după verburî, adecă: *Ai învățat bine; Ai greit înțelepțește*.

Cap 5

DE PREPOZIȚII

1. Numele starnice după prepoziții să pun înaintea celor mutarnice, adecă: *S-au pus împotriva învățăturii cei bune; S-au împotrivit norocirii fiilor lui*.

2. Prepoziția *de* să pune ades în locul prepoziției *pentru*, adecă: *De mine*, în loc de *Pentru mine nu-i bună umblarea zadar<ni>că*; poate să să zică, în loc de *de*, și *despre*, adecă: *Despre mine poți învăța*, în loc de *mine*. [...]

Paul Iorgovici

OBSERVAȚII DE LIMBA ROMÂNEASCĂ,
 prin ~ făcute. În Buda. S-au tipărit la Crăiasca
 Universității Tipografie. 1799*
 [...]

La cetitoriu

În cărticica aceasta, cetitoriule binevoitor, vei vedea cuvintele limbii noastre românești ca nește rămășițe a limbii unei nații care au numărat cândva mulți puternici împărați, dintre care pre Iuliu Chesariu și Avgust Împăratu, și acuma, prin lunele de pre numele lor așa numite iulie, avgust în toate calendarele românești, precum și în mineiu românesc de toate lunele, adecă mineiu de obște^[1], spre vecinica laudă pomenim.

Precum cuvintele care vorbim, și numele care purtăm ne mărturisesc pre noi a fi următorii nației românești; așa și starea noastră, a rumânilor de acuma, ne arată chiar că așa departe am căzut din floarea științelor și a limbii, cât acuma cuvintele de științe, care s-au întrebuințat în rădăcina limbii care noi o vorbim^[2], se par noao în starea aceasta a fi streine.

Iar tu, cititoriule binevoitor, dacă vei deschide ochii minții tale și vei străbate la rădăcina cuvintelor a limbii noastre, adecă de vei judeca de limba noastră nu după părere, ci după ființa limbii, te vei încredința că cuvintele cele de lipsă în limba noastră pentru științe se cuprind învăluite în rădăcina cuvintelor a limbii noastre, și pentru aceea s-au zăuitat din limba noastră, pentru că științele, ca

* Transcriere și note: Dora Pavel, Eugen Pavel.

pricină a cuvintelor acelora, s-au veștezit în limba noastră una cu starea națiii.

Deci, dacă te atinge câțva lauda numelui românesc, stă cu dedinsul de cultura limbii românești, scutură a tot cuvântului rădăcina și de acolo trage atâtea cuvinte pre cât se poate întinge puterea vorbei de rădăcină. Spre așa svârșit dacă va putea ție sluji exemplurile de mine în cartea aceasta alcătuite, mă voi socoti omul cel mai fericit în lumea aceasta.

Calea cătră lucru la care eu te îndemn e neumblată și e plină de spini și de rugi implicați, îns ea duce la o câmpie lată, înfrumșetată cu multe feliuri de flori, din care albinele sânguitoare sug sucu și fac dintr-însu așa gătitură, care trece preste puteriile minții omenești. Acestora sânguințe și tu urmează, și din cuvintele limbii românești ceii de rădăcină sug cu acu minții tale, ca albina din flori, cuvinte spre înfrumșetarea limbii noastre.

La aceasta eu, ca un fiiu a națiii, pre toți iubitorii de nație învit și, comunicând cu toți cugetele mele despre înfrumșetarea limbii, rog pre toți ca ce nu s-au putut doplini din neagiungerea minții mele spre căpătarea pornirii să facă bine a adaoge din ceea lor, și lipsele ce le vor descoperi în opul (cartea) meu să nu le răspândească spre împedecarea folosului națiii, care este pornirea me, ci să mi le comunice cu mine; eu nu numai mă voi sângui a le îndrepta așa lipse, dacă le voi cunoaște adevărate, ci încă voi mulțami aceluia care m-au îndreptat.

Tot însul să aducă cât poate la folosu comune; îns, pentru a agiunge la așa svârșit, se cuvine a lăsa la o parte toate împedecările; căci sunt^[3] unii oameni care, fiind învățați a scriia, a vorbi într-un feliu, nu vreu să creadă că într-aceeaș limbă și altmintrelea să poate scriia și vorbi bine: sunt unii și de acela neam, care toată știința sa o întăresc cu auctoritatea altuia, de la care ei au învățat, și nu vreu să creadă că altu, într-alt mod aceeaș învățând, și

acelaș poate învăța ceva adevărat; ci mai neclătiți într-acela cuget fără temei stau, că ce altu adevărat sau bine reau^[4] spune, aceea cu dedinsul reau trebui să porceadă din gura sau scriptura învățătorului lor. La acestea cred a fi destul a spune din regula aceea filosofiei: în judecarea ori de fiecă adevăr, a nu se uita numai la caracteru acelu ce scrie adevărul acela, ci la pricinele care scrietoriu urmează în descoperirea aceluiaș adevăr. Iar mai vârtos în materia aceasta, la care eu învit, să se pună înaintea ochilor pornirea care eu am, adecă folosul tuturor, de la care să nu cumva abată pre cineva vro deșertăciune sau vro invidie.

Secția I OBSERVAȚII DE LIMBA RUMÂNEASCĂ

Dumnezeu, părintele a toate făpturilor, prin nimica alta n-au mai ales pre om de cătră celelalte dobitoace mai vârtos decât prin minte și puțința de a cuvânta. Căci vedem precum cele mute sânt și mai tare la trup, mai multe rabdă și mai tare fug; apoi nici n-au atâta lipsă de ajutoriu cel din afară. Ele mai curând încep a umbla, a paște, a înota preste ape fără niciun învățătoriu, însa natura le învață. Mai toate de cătră frig sunt îmbrăcate cu vesminte din singur trupul lor și au nește arme loruș înăscute, dar hrana capăt mai fie de unde, pentru care toate omului multă grijă este. Așadar, noao ne-au dat rație, adecă minte precepătoare, prin care au vrut să fim părtași celor cerești. Ci mai însa rație nici nu ne reau ajuta atâta, nici nu se reau putea așa arăta în noi, de ce percepem cu mintea nu ream putea descoperi prin cuvinte. *Quintilianus*^[5].

Măcar că prin păcatul strămoșesc firea omenească s-au schimbat, pentru că de toate dulcețile raiului ne-am depărtat, dar tot au mai rămas ceva semințe în firea

noastră cea mutată din firea cea dintâi, între care dorul cel ce cu niciun fel de bunătate a lumii aceștia se poate stăpîna și tendința (tinderea) către starea bucuriei cei de pururea și către rîndul prin simțirea cea dinlăuntru cunoaștem.

Că, de vom intra cu mintea la cele ce se fac întru noi, vom percepe că ne îndemnăm cu o putere neoprită a face o re, de ce nu știm pricina. Faptele acelea, la care ne duc îndemnările nepercepute sau instincturii naturalii, le cunoaștem prin simțiri, adică prin experiențe, au că sunt noao bune, au ba. Dar fiecă bine căpătăm, cu care se poate îndulci trupul, dar tot sufletul, care prin binele trupesc în atîta se îndeștează, în cât puterile lui închise în trup pot lucra fără mare împedecare în organele trupului sănătos; în celelalte dorul la un bine mai mare, ca la izvoru dumnezeiesc, de unde s-au și însuflat în trup, nu poate stinge. De unde se nasc întru noi multe feliuri de lipse, la care fiecine om, după rînduiala lui Dumnezeu, are trebuință de ajutorul altora. Dar, pentru a face cunoscute la alții așa trebuințe, este dată la fiecă om puțința de a cuvînta, cu care și cei muți se nasc; ci într-înșii e numai împedecată prin organele cele imperfecte (nesăvârșite) a trupului. Precum vedem în copiii sugători, care, neavînd încă organele trupului cuprinzătoare de cuvinte, puțința de a arăta lipsa sa o face cunoscută prin alte semne și, auzind deseori aceleaș cuvinte, le începe a spune de jumătate.

Fiindcă natura omului se cuprinde în suflet și în trup, iar lipsele aceste zise așijderea de acolo purced și pentru aceea trebuințele naturale se cheamă, pentru că din natura unuia fieștecărui om născut se trag; așadar la tot omul, fără discriminare, care e prin însa naștere supus la lipsele aceste, este dată și puțința de a le descoperi prin cuvinte. Îns cuvintele și modu de a descoperi perceptul minții prin cuvinte nu sunt la toate națiile într-o formă. Nici

Într-aceeaș nație nu vorbesc toți cu acelaș mod, căci încă de la început au fost unii oameni mai aleș la minte, deci într-înșii și cuvintele, ca semnele a perceputului minții, au fost mai alese. De unde s-au aflat alții care au semnat modu de cuvântare a oamenilor acelor aleș; mai alții din modu acel semnat au făcut regulele după care cuvintele a limbii aceia se așază întru înțelegerea lor, se alcătuiesc și se grăiesc. Regulele acestea mai întâiu au fost numai răsfirate prin cuvinte, până când cineva din nație au dat sie osteneală de a duce regulele acelea într-o sistemă, adecă precum ele din natura lor una după alta urmează. De aici s-au născut la toată nația modu ales de a cuvânta între oamenii cei învățați.

Pentru aceasta tinerii a națiilor celor culte (alese), pre lângă altere științe, învață în școalele cele bine rânduite gramatica limbii materne sau cartea care învață regulele de a scriia, a pronunția, a lega mai multe cuvinte sau a face construcțiuni după proprietatea și osebirea limbii, așa ca tot ce cuprind cu mintea să poată descoperi prin cuvinte cuvincioase. La aceasta se cere o mulțime a cuvintelor care tinerii o agonisesc din cărțile oamenilor celor învățați într-așa mod: adecă, profesorii și învățătorii, așa feliu de cărți cetind pruncilor în școală, înțelegerea uniia fieștecăriia vorbe, cu care auctoru au legat cugetul său, o explică după toată cuprinderea ei, care vorbe tinerii din rânduiala profesorului le întrebuințază în ocupațiile care sânt îndeletniciile scrise acas, când e recreație. Din așa rânduială a școalelor tinerii nu numai se folosesc cu agonisirea vorbelor de multe feliuri, ci încă prin regulele limbii ce o știe din sugere se dezvăluie într-înșii puțința de a grăi și se întinde la agiungerea înțelegerii a oamenilor celor aleș la minte, prin care și mintea lor se frumșetază.

Dacă ating tinerii la anii cei de percepere adâncă, ei întră atunci în școalele cele mai înalte, unde învață

detoriile către Dumnezeu, sine și aproapele într-asa mod, ca ei însuși, cu mintea lor, să perceapă adevărul detoriilor acestora. Spre aceasta se trad tinerilor învățături înainte gătitoare, precum e loghica sau modu de<-a> agiunge prin cugetare la aceea lumină a minții, cu care să putem cunoaște ce e adevărat a judeca și a încheia de toate cele ce cad sub simțirile noastre, care operație (lucrare) a minții o arătăm prin cuvinte. De unde, a loghichei este a învăța în ce se cuprinde virtutea cuvintelor care spre acela svârșit se întrebuintază ca nește semne a perceptului minții, ca tot însul, auzind cuvântul, să înțeleagă și perceptul minții ce e legat cu cuvântul acela.

Din loghica pășesc la fizica sau la aceea parte a filosofiei în care învață a cunoaște puterile, proprietățile (osebirile) unuia fieștecăruia trup ce cade sub simțirile noastre. Prin acestea cunoaștem ce se face în lume și cunoștiința aceasta fiecare om o poate avea, îns pricina de ce o faptă se întâmplă așa și nu amintrelea, aceasta e fundată în puterile unuia fieștecăruia trup, de la Dumnezeu însămanate. La această cunoștiință, se cere de la om osteneală și creștere omenească ca să o poată agonisi prin învățatura fizichei. Spre exemplu, tot omu cunoaște când ploaie, fulgură ș. a., îns pricina aceea nu știe tot omul. Așijderea și rândul cel de mirare și neclătit în curgerea stelelor, distanția lor una de către alta, precum și cursu lunii în ocolu pământului, schimbarea aerului primăvara, vara, toamna și iarna, care neschimbat într-aceeaș vreme se face una spre ajutoriu altii, aceste toate la toți sânt cunoscute. Numai filosofii, din cunoștiința fapturilor acestora, pășesc la cunoștiința puterilor cele ce sunt înnăscute într-acestea, care toate după îndreptarea puterilor acelora se fac. Și așa, din puterile cele înnăscute în om, după care el lucră și întru care natura lui se cuprinde, trag și detoriile lui, spre acela principiiu așezate. Precum toate fapturile prin puterile lor înnăscute la acelaș svârșit spre

binele tuturor aleargă, așa și omu, făptură înțelegătoare, e detori faptele sale după voia lui Dumnezeu la binele tuturor a îndrepta; de unde urmează detoria către Dumnezeu, către sine și aproapele, care detorii din însele făpturi, prin care Dumnezeu voia Sa o arată, și prin însa minte omenească cunoscută, se cheamă detoriile naturale, pentru că omului sunt înnăscute, de la care nicio întâmplare poate pre om dezliga.

La fieștecare din științele aceste se cer cuvinte alese, care altmintrelea nu se întrebuințază în cuvintele cele de toate zilele. Pentru a nu le zăuita, oamenii cei aleși le-au așezat în cărți tipărite, cu adevărata a lor înțelegere pusă între vorbele cele proaste, după rândul literelor prin care încep. Cărțile de așa feliu se numesc *dicționare*, iar cartea ce cuprinde în sine regulile învățătoare cum trebuie să se întrebuințeze așa cuvinte după proprietatea limbii se numește *gramatica*. Dacă într-o nație se află mai mulți oameni învățați, cuvintele acele învățate mai deseori se aud, pân' din zi în zi le încep a vorbi mai toți, și cei proști, și așa iese limba înmulțită cu multe feliuri de vorbe. Spre exemplu, cei ce cetesc acumă novelele sau novinele câte cuvinte noi dintr-însele întrebuințază în cuvântarea cu aceia la care spune ceva nou?

Aceasta dacă vom apleca la starea nației noastre, unde nici științele nu floresc, prin care limba și nația împreună se înfrumusețază, nici dicționare, nici gramatica^[6] pân' de curând n-au fost, vom percepe lesni pricina pentru ce din limba noastră atâtea cuvinte s-au zăuitat, și acesta e punctul spre care eu întind observațiile mele. Și, fiindcă starea limbii și a nației într-acelaș paș umblu, deci spre mai mare înțelegere acelora ce se ating de limbă se cere o scurtă cunoștință de istoria românilor sau rumânilor. De unde se trage numele acesta, *românii*? Unde au fost căpetenia împărăției rumânilor? Sub care împărat romanesc

s-au așezat romanii în Dachia? De unde se trag rumânii cei de acum?

Romanii, precum este cunoscut din toate istoriile, se numesc așa de la cetatea care o au rădicat-o Romulus, și după numele său au numit-o Roma. Aceasta cetate e pusă în Italia, în locul ce se cheamă Lațiiul, *Latium*, unde au fost căpeteniia împărățirii cei mult stăpânitoare romanești, care cetate, pentru mărirea împărățirii a căriia căpetenie ea era, o numiră romanii Curtea toatei Evropii. De pre numele cetății, lăcuiitorii se numiră *romani*, iar de la locul în care ea fu rădicată, adecă de la *Latiiu*, aceiaș romani se numiră *latini*. Sub Troian, împăratul romanilor, Țara Românească, Moldaviia, Ardealu, Banatu se cheamă, cu un nume, Dachia.

Acesta e împăratu Troian (Truia), care birui pre craiu Dachiei și așeză aci colonii romanești, care multă vreme stăpâniră sub acoperământul împărățirii lor. După aceea veniră noroade armate de la miezu-nopții și stricară împărăția romanilor la apus; iar cea de la răsărit, a căriia scamnu fu Țarigradu, au mai trăit până când o stricară turcii. Preste coloniele romanești în Dachia veniră slavii, care se împreunară cu romanii întru împărăție, a căriia împărății împreunate se află spre document o scrisoare în București, scrisă românește și sârbește. De acolo vine că în Țara Românească mai toate cuvintele domniilor sunt sârbești; precum *vodă, ispravnicu, sudu* ș. a. Slavii acestia numiră pre români mai întâiu *vlah*, care după limba lor semna *talian*, de unde au rămas numele la români *valah*, așa-i cheama alte nații. Numai rumânii țin numele lor. Preste slavi veniră ungurii, cu care românii multe războaie au avut, mai pre urmă o parte a națiiei se dădu turcilor, iar alta ungurilor. Ce s-au întâmplat mai departe, aceea se cuvine la istorie; aceasta am pus aici nu pentru a arăta adevărul istoriiei acestiia, ci, ca un adevăr cunoscut la

mulți, am premis sau pus înainte spre înțelegerea celor următoare.

După atâtea schimbări, dintre care numai una ar fi fost prea mare lovitură a pierderii împărăției românești, n-au fost cu puțință altminterlea ca să nu se schimbe și limba în mai rău. Deci eu, din ardoarea cătră nația mea, n-am păstrat osteneala pentru a aduce limba aceasta în stare mai bună. Mulți multe feliuri de mijlociri spun a fi cuvincioase spre așa svârșit, dintre care aceea nu mi se vede a fi folositoare, prin care ne ream depărta de la rădăcină în istoria ici mai sus adusă. Măcar că românii au fost mestecați cu slavenii și și acum sânt cu sârbii, de la care multe cuvinte au luat; dar tot așa mestecuș nu se vede mie a fi pricină din destul a zice că românii cei de acum sunt jumătate de sârbi. Aceasta repugnă experienței, prin care cunoaștem că nicio limbă, nicio nație nu e nemestecată. La aceasta eu după regulile istoricești nu caut, ci mă uit numai la rădăcina nației și a limbii, care neîndoit vine de la cea latinească și, din vorbele de rădăcină a limbii de acum care se trag și tocma acelea sunt în limba cea veche, am aflat că se poate deriva mai multe cuvinte după regulile din însa limba cea de acum trase, după modu cu carele acum numai unele câteva așa derivate întrebuițăm. Vorbele așa derivate se văd mie a fi tocma ale noastre, pentru că în limba noastră sunt fondate din vorbele noastre, după regulile și proprietățile a însei limbii deduse, precum se va arăta din observațiile următoare.

1) Am observat în limba noastră multe vorbe a căroră rădăcină e împreună cu unele din particulele acestea: *a-*, *ad-*, *de-*, *des-*, *dis-*, *ex-* sau *eș-*, *con-* sau *cu-*, *ob-*, *u-*, *per-*, *pre-*, *pro-* (acuma *pur-*), *re-*, *sub-*, *tri-*, *trans-*, *în-*, *înter-*. Cu aceste particule sunt împreunate cuvintele și în limba veche, îns cu această deschilinare: 1. Vorbele de rădăcină, care și noi le întrebuițăm în limba noastră, în limba

veche sunt cu toate particulele aceste împreunate, iar în limba noastră numai cu câtă vrună; 2. Vorbele împreunate cu vreuna din particulele aceste le întrebuițăm noi în locul vorbelor de rădăcină, prin care întrebuițare rădăcina vorbei, care e împreunată în limba veche cu mai multe particule, s-au zăuitat din limba noastră. Spre exemplu, vorbelor celor sub dischilinarea 1 pot sluji vorbele aceste: precum din vorba de rădăcină *ducere*, împreunată numai cu particula *ad-*, zicem *ad-ducere*, în limba de rădăcină vorba aceasta e împreunată cu toate particulele; așijderea, din vorba *chidere* (ce vine de la *claudere*, la talieni *chiudere*), zicem *des-chidere*; din *ire* și *ex-* sau *<i>eș-*, zicem *ieșire* (*exire*); din vorba *legere* și din *con-*, unde *n* se mută în litera prin care se începe vorba la care se adaogă, zicem *cu-legere*, *alegere*, *înțe-legere*; din *cedere* și *pro-* sau *pur-*, zicem *pur-cedere*; din *cidere* (*caedere*) și *ob-*, unde litera *b* schimbată în litera prin care începe *cidere*, adică în *c* (la noi *ci*), zicem *ucidere* (*occidere*); din vorba *capere* și particula *per-*, litera *a* în *e* și *k* sau *c* în *țe* (la noi *ce*), zicem *per-cepere*, *pricepere*; din *manere* și *re-*, zicem *re-manere*; din vorba *punere* (*ponere*) și *sub-*, zicem *sup-punere*; din vorba *mitere* și *trans-* sau *tri-*, zicem *tri-mitere*; din *capere* sau *cepere*, zicem *în-cepere*. Din aceasta proprietate a limbii am tras aceasta regula, după care toată vorba de rădăcină care e în limba cea veche, de unde noi o tragem, cu toate particulele aceste înmulțită, și în limba noastră să se înmulțască cu toate particulele care le întrebuițăm numai într-unele vorbe. Puterea particulelor acestora se cuprinde în gramatică.

2) În limba noastră din vorbe facem *nomine* (*nume*) de multe feliuri de pronunție, din *nomine*, vorbe și așa mai departe mergem. Acesta mod l-am tras iar din limba cea veche, precum din vorba *noscere*, de unde zicem *cunoaștere*, avem *numele* (*nume*, *nome*, *nomen*); din

lucire (lucere), lume (lumen); din nascere (nasci), zicem nație (natio); din movire (movere), avem moale (mollis); din avere, avut, zicem avuție; din rogare, zicem rugăciune (rogatione); din bun, zicem bunătațe; din bucurie, zicem bucuros; din voire, voință, volenție (volentia); din restare, restanție. Acesta e modu de a deriva tras din limba cea veche, unde preste terminațiile aceste și altele se aflu, precum se va vedea la locul său.

3) Pronunția de acuma cere ca, dintr-unele vorbe care le avem din limba cea veche, litera *l*, când urmează după *l* literă vocală, să se lase afară, ca și în limba talienească, care așijderea de la cea latinească purcede, în care *l* din toate cuvintele se omite (lasă afară), în ceea noastră numai dintr-unele, precum: din vorba *clamare*, zicem *chiamare*, din *clar (clarus)*, *chiar*. Dar talienii nu zic *flore* de la *flos*, *-ris*, *-re*, ci *fiore*. După aceasta pronunție, se reau cuvina a zice *prochiamatie*, *dechiaratie*, înș, fiindcă aceste cuvinte sunt în limbele streine întrebuințate cu *l*, așadar și eu am judecat a mă depărta în cuvintele aceste derivate de la pronunția de rădăcină și a zice *proclamație*, *declarație* ș. a.

4) Am descoperit că, într-unele vorbe învăluite cu groasa negură a necunoștiinței regulelor gramaticești, s-au schimbat unele litere mai moi în mai aspre, precum: în loc de *sole (sol, -is, -le)*, zicem *soare*; pentru *sale, sare*; pentru *salire, sărire*, care schimbare o judec a fi stricătoare limbii noastre; 1. pentru că așa schimbare a literelor e împotriva normei; a 2<-a>, prin așa schimbare limba s-au mai micutelat la cuvinte; spre exemplu, prin schimbarea literei *f* în loc de *v*, în vorba *ferire* pentru *verire, se veri de ceva*, s-au îngropat vorbele cele compozite din *verire*, precum se va vedea la locul său. Nelegiuirea schimbării acestia și din însa limba noastră se arată: în vorbele cele composite de la *salire*, zicem

saltare, iar nu *sartare*, de unde însa pronunția noastră nu rabdă schimbarea *sărire* din *salire*.

5) Nu numai cuvinte cu câtă o literă, ci cu întreagă înțelegere schimbată de la limba de rădăcină le întrebuițăm, la care n-am aflat altă pricină, ci numai aceasta, că, prin asemănarea literelor (slovelor) cu care mai multe cuvinte încep, din mai multe așa cuvinte puținel schimbate s-au făcut numai una. Spre exemplu, pentru înțelegerea numelui *alteru*, zicem nume cu asemenea litere *altu*, a căruia nume înțelegerea cea dreaptă o întrebuițăm într-acesteaș litere, ci numai împreunate cu particula *în-altu*; iar numele *alteru*, cu toate cele de la el derivate, au trecut prin asemănarea slovelor în numele, asemenea la litere, ci chilin la înțelegere, adecă în *altu*. Așijderea, pentru *as-simile*, zicem *asemine*; pentru *levare*, zicem *luare*, iar *lavare*, *luere* sau *luire* au trecut în *luare*, și, din cele derivate din fiecă vorbă dintr-aceste, numai unele avem, precum din *luere* zicem *luta* (*lutum*), *per-luire*; din *lavare*, *laut*, *loturile*; pentru *lucubrare* zicem *lucrare*, pentru *afluere* zicem *aflare* ș. a. Cine nu vede cât s-au scurtat limba noastră, fiindcă în toată limba, în cât este mie cunoscută, n-avem cuvânt care cuprinde înțelegerea numelui *ecale* (*aequalis*, *gleich*), ci în locul acestuia întrebuițăm numele cel de la înțelegerea numelui *as-simile* și zicem *aseminea* și pentru *gleich*, și pentru *ähnlich*. Prin așa schimbare, toate vorbele din *simile* s-au zăuitat, precum se va arăta la locul său.

Din loghica se știe că vorbele sunt semnele perceptului minții, de unde urmează că cu tot cuvântul este legată percepere a minții noastre. Apoi vedem că chiline nații chiline au cuvinte, macar că acelaș percept au; așadar, cuvintele sunt semnele arbitrare^[7], adecă în voia oamenilor stă a numi oareceva într-așa sau altmintrelea chip. Numai dacă odată s-au însemnat oarece cu un cuvânt și s-au întărit într-aceea semnare prin întrebuițare

a mai multora, au ieșit numele acela așa cunoscut, că, de câte ori s-au spus numele acela, s-au înțeles și lucrul cu care e legat numele acela. Acestea cuvinte se numesc *vorbe uzitate*, prin întrebuințare întărite. Îns la însemnarea unuia fieștecăruia nume începătorii limbii românești aceasta mai vârtos au grijat, ca numele cu care se însemnează un lucru să se cuvină cu natura lucrului aceluia. Așijderea, și vorbelor așa înțelegere au dat, care să poată arăta deplin puterea faptei la care se întrebuințază vorba aceea. De unde se vede că așa cuvinte numai acela au putut descoperi, cel ce au avut cunoștiințe alese a puterilor minții și slăbiciunei organelor trupului prin care mintea lucră. Din slăbiciunea trupului, nici într-o limbă nu se au cuvinte din destul pentru a arăta deplin perceputul minții, aceasta e cunoscut prin experiențe. Deci suntem siluiți a da unui nume mai multe înțelegeri, de unde se naște dischilinarea cuvintelor *proprii*, adecă care se întrebuințază în înțelegerea dreaptă, și *improprii*, adecă ce se iau de la înțelegerea lor cea dreaptă și se întrebuințază spre înțelegerea unui lucru sau faptei care cu înțelegerea cea dreaptă a numelui are o apropiere. Spre exemplu, numele *scurt* semnează drept „întinderea unui trup”, iar pentru asemănarea înțelegerii zicem *viață scurtă*, *bucurie scurtă* ș. a. Deci toate regulile ritorichii sunt spre acela svârșit așezate, ca numele ce întrebuințăm spre însemnarea unui lucru sau unei fapte naturii lucrului și faptei cât poate mai mult să se cuvină, pentru a arăta cât e cu puțință spre înțeles perceputul minții noastre.

Cătră aceasta, cunoscute sunt în faptele naturale nește trepte după care toate cele ce vin din natură se fac, precum vedem chiar în sămânța ce se aruncă în pământ preste câte trepte trece pân' când agiunge la treapta de a da rod. Așa trepte se au și în faptele omenești, ce se atinge de faptele morale, adecă cele ce purced din sloboda voie a noastră, împreunată cu înțelepciunea.

Treptele aceste a virtutei și a prihanei în giura naturale de mare sunt socotință, pentru că după treapta virtutei se măsură și prețul ei mai mare sau mai mic; așijderea, și după treptele fărdelegii se împruță pedeapsă mai gre sau mai ușoară. Spre exemplu, un călătoriu flămând, fără de bucate fiind, vede aproape de drum poame coapte, se bagă și culege câteva să stâmpere foamea, să nu-l vadă nime. Altu, umblând în vinea lui printr-o vrâstă a lui și alta a vecinului, de la care se întinde de ia struguri, și acesta fură, ca și celalalt, numai furțișagu lor nu e într-aceea treaptă. Nici facerile de bine nu sunt într-aceea treaptă. Să punem că un domn puternic ia la sine un copil mic de bune talenturi, îl crește, îl învață în multe feliuri de științe. Așa învățat crescut, îl ține la sine, să-i slujască, fără care slujbă pruncul acela ar fi avut mai bună norocire. Alt domn crește alt copil iar într-acela mod, ci, după ce l-au învățat, nu-l ține la sine să-i slujască, numai vre să aibă acea bucurie dumnezeiască de care numai inimele cele înalte sunt cuprinzătoare, îi agonisește prin acoperământul său așa slujbă, la care talenturile pruncului l-au rădicat preste ceia ce nu sunt așa crescuți, în care talenturile nu s-au putut dezvălui prin științe, ci stau îngropate. Și unu și altu domn are virtute, ci nu într-aceeaș treaptă.

Așadar, tot numele însemnează un lucru spre a căruia înțelegere numele acela e dat de la oameni și întărit prin întrebuintare. Deci, precum din natura lucrurilor și a faptelor se cer chiline trepte, așa și cuvintele cele așezate de oameni de aceea natură trebuie să fie, ca să poată arăta treptele lucrurilor și a faptelor. Spre exemplu: nu arată treapta uciderii de om, când pre ucigașu vom numi *blestemat*, nici nu arată puterea faptei a omului care, ziua și noaptea lucrând, scoate ceva din capu său, când pre așa om îl vom numi *lucrătoriu*, căci multă lucră și puțini fac ceva ce n-au fost. Multe exempluri se reau putea aduce

spre arătarea așa feliu a treptelor în toate lucrurile și faptele, ci nu e aici locu spre aceea. Din cele zise putem numai cunoaște că multe feliuri de lucruri sunt care au între sine o apropiere, ci mai tot una de la alta se alege prin treapta mai sus sau mai jos. Deci:

6) Am observat că în limba noastră, din nesocotința la așa trepte a lucrurilor și a faptelor, întrebuițăm cuvinte care de departe au o apropiere cu lucrul sau fapta la care le întrebuițăm. Aceștia întrebuițări exempluri destule se au în cartea de școală ce se numește *Ducerea de mână*^[8], unde, între celelalte, numele *credința* se ia pentru ce înțeleg nemții prin numele *Redlichkeit*. Mai multe acestora asemenea se află acolo, de care las bunăvoinței a cetitorului a judeca și a le alăturișa cu cele nemțești; și nici așa nu se reau fi putut prescoate pre românie fără întrebuițarea de câteva cuvinte slavenești, precum e *iubirea de trudă* (ТРУДОВАЯ ЛЮБОВЬ), *iubirea de slavă* (СЛАВООЛЮБІЕ) ș. a. Nici nu e de mirare, fiindcă dintre românii noștri în Banat nime nu s-au dat spre așa învățături ca să fie vrednic a îndrepta școalele românești, a direge cărțile școalelor de cuvintele streine, în a căror loc avem noi cuvintele noastre, care acuma au început a se întrebuița în Ardeal din neprerupta sânguință a d. director preste școalele românești de legea noastră^[9]: precum slova ГЛАСНИКЪ, НЕГЛАСНИКЪ, acestea sunt cuvinte slavenești.

7) Din cele pân' ici zise, și aceasta se trage, că cuvintele trebuie să se cuvină naturei lucrului sau faptei la care se întrebuițază. De la aceasta regulă înțelepciunii cât ne-am depărtat se vede din cele următoare: precum numele *vrednic* vine de la slaveni (КРЕДНИЙ, *noxius*), care nume, după rădăcina lui, sămnează „stricători”. Așadar, când noi zicem *vrednic de cinste*, se percepe ce semnează în sine și ce vrem noi să semnăm. Au cuvine-se numele acesta naturei lucrului ce vrem să însemnăm, aceasta las

la județu altora. Așijderea, vorba *zidire* semnează în limba sârbească *зидати*, adecă „face din piatră sau altă materie pâriete”. Deci, când zicem: *Dumnezeu au zidit pre om*, vorba *zidit* au are ea după rădăcina ei puterea ce se cuvine naturei faptei lui Dumnezeu, Cel ce din nimica toate le face, aceasta judece macar care. Să vedem mai departe: *sufletu* vine de la vorba împreunată din *flare* și *sufflare*, adecă „sufla sub lemne să se aprindă” sau „mâna aeru prin buze sub ceva”; așadar, mie nicidecum nu se vede că numele acesta cuprinde în sine natura unei ființe care înviază trupul omului, la care se cere suflarea și răsuflarea, precum se arată din fizica. Îns suflatu aerului este numai operația (lucrarea) naturale ce se cere cătră viața omului și este sângur semnul a vieții, iar noi prin apropiere întrebuințăm semnul pentru ființa care dă viață. Deci eu aflu a fi spre folosul limbii noastre a introduce în limba noastră, în locul cuvintelor acestora, așa cuvinte, care sunt în limba cea veche așezate de oamenii cei aleși; care cuvinte eu le-am pus în dicționarul meu ce-l voiu da în tipari cu ajutoriul patronilor mei^[10]. În dicționarul acela, care va fi înscris *Glosariu*, adecă carte scurtă de cuvinte în care se tâlcuiesc numinele și vorbele cele de acuma după puterea rădăcinei din limba cea veche, de unde vorbele sunt luate. Din tot numele așa tâlcuit se derivază alte nomine și vorbe, prin care derivație și înmulțire limba noastră se aduce la regulele fixe, luate din însa proprietate a limbii noastre și în locul multora vorbe streine se nasc de cele a noastre; care se vor părea la mulți că sunt noi, dar în faptă ale noastre sunt, ci mai s-au zăuitat din limba noastră din multe pricini, iar mai vârtos din neaverea dicționarului și a gramatichei; de unde au urmat că și regulele gramatichei s-au acoperit cu negura necunoștinței. Spre exemplu, în cuvântul acesta, *oareceva*, n-am cunoscut pân’ acuma că după regulele gramaticii noastre litera *o* e articulu a ghenului feminin, și în cazu

nominativu articolul definitu, se pune la svârșitu cuvântului, precum *o zi*, în nomin. *zio*; *o ste*, *steo*. Așadar, după regulile acestea, de le ream fi cunoscut, ream zice: *reo*, precum zicem *o re*; ci, în locul numelui acestuia, *reo*, întrebuițăm numele *lucrul*, și *relele* în loc de *răutățile*.

Toate acestea se pot îndrepta, dacă ne vom sârgui și vom apleca la inimă folosu ce poate urma din îndreptarea limbii noastre după rădăcina ei, punându-ne pururea înaintea ochilor minții înălțimea și mărirea a limbii și a națiii, de unde am căzut, dacă vom simți încă în vânele noastre sângele cel romanesc și de mari făcătoriu. Să lăsăm, dar, la o parte ce zic unii și alții; câți oameni, atâtea gânduri; noi să căutăm ce nume purtăm și ce limbă vorbim. Măcar că limba noastră e siraca la cuvinte, mestecată cu cuvinte streine, dar ea tot are așa cuvinte, așa reguli, așa proprietăți, prin care ea se dă de sine a cunoaște că vine din cea veche romanească și e ca o apă care e curată de o vom lua-o din izvorul său, de unde cură ea după natura sa.

Fi-vor mulți, știu, și dintre românii noștri, care, au prin neștiință, au prin alte pricini, vor mai voi a se depărta în cuvinte de la rădăcina limbii noastre. Tot însul e slobod a gândi de fiecă lucră după cum se percepe. Ce se atinge de mine, eu ca un fiu a națiii acestiia, din ardoarea cătră neamu meu, am pus osteneala a îndrepta limba me după cum ea cuprinde în sine reguli și proprietăți, și am alcătuit spre așa svârșit o carte de cuvinte luate una dintr-alta, cu întreaga tâlcuirea lor. La așa lucrare n-am urmat pre nime, nici nu m-am lăsat a duce nici prin auctoritatea (vredniciia, domniia) a multora care altmintrelea gândesc, ci m-am uitat numai la regulile și proprietățile ce am descoperit în însa limba noastră, și după acestea, ca după pricini dindestule, m-am îndreptat în lucrarea me, despre care am aflat a fi de preț a aduce câteva exempluri, ca cei ce vor vrea să judece de opul

(lucru) meu să nu se uite la domnia ce nu o am, ci să pună în cumpăna socotinței exemplurile, ca pricinile prin care eu m-am adus la așa opu, de la care nu mă voiu depărta, pân' când nu voiu vedea pricini învingătoare de altmintrelea.

Secția II EXEMPLURILE

Nominelor și vorbelor românești, a căroră rădăcină e în limba cea latinească, de unde noi, rumânii, acum le întrebuițăm sub o țără mutată pronunție, așijderea și nominelor și vorbelor celor derivate din aceleaș nomine și din aceleaș vorbe după modu limbii de rădăcină cei latinești, ci din rădăcina vorbelor noastre, după proprietatea limbii și a pronunțiii noastre, prin puținea schimbare a literelor care, în vorba de rădăcină, după regulile gramaticei noastre, și așa se schimbă. La care se cuvine a ști:

I. Toate numinele românești, cele ce vin din limba veche romanească și sunt a 3-lea declinație, se pronunție în limba noastră în cazu nominativu ca în limba cea veche cum se pronunție în cazu ablativ; spre exemplu: *bunătate*, de la *bonitas*, *-tis*, *-te*, *bonitas*; *sanitate*, de la *sanitas* ș. a. Pricina acestiia este că în limba latinească și articulu, și numele se declină, iar în limba noastră, ca și în cea franțuzască și talienească, articulu numai se declină, prin care ne depărtăm o țără de limba latinească, ca de o limbă moartă.

Cei ce nu știu gramatică nu vor înțelege ce e cazu nominativu și ablativ, îns aicea nu e loc spre explicația aceea.

II. Nominele cele ce se fac din vorbe ies în limba latinească de la *suppinum*, unde la litera *t* se adaoge silaba, adecă o literă sau mai multe împreună luate, precum: *-io*, și se zice *-tio*, *-fio*; spre exemplu, de la

rogare, rogatum, în loc de *-um* se adaugă *-io*, se face *rogatio, rogațio*, în cazul ablativului *rogatione, rogațiune*, după pronunția noastră *rugăciune*; și altele acestora asemenea.

III. Cele ce în limba latinească se termină în *-entia, -enție*, la noi se zice *-iințe*, precum: *binevoiițe, benevolentia, buna cuviință, bona convenientia* ș. a.

IV. În locul pronunției: *-bilis, -bile*, zicem: *-bie, -biia*, precum în numele *de abie*, care vine de la *avere abile*; noi zicem *abiia, de abile, quasi dehabilis, de abiia*.

V. În limba latinească se fac unele nume adiective care din vorbe, nu de la supin, ies în *-ax*. Așa numine am făcut și eu din aceleaș vorbe, care și noi le întrebuițăm; din timpul prezente, în loc de *-ere* am pus *-ace*; spre exemplu: *capere, căpare*, am făcut *capace; tenere, ținere, tenace* ș. a. Sunt și alte terminații: în *-me*, precum: *lucire, lume*; în *-mântul, acoperemântul*; în *-os, bucuros* ș. a., care de sine se înțeleg.

VI. După aceste terminații, din însele cuvintele noastre trase, am format iar din vorbele și numinele noastre mai multe numine, de care pîn' acum n-am avut.

VII. Vorbele de rădăcină, care în limba latinească cu toate particulele *a-, ab-, ad-, des-, con-* ș. c. l. sunt împreunate, iar la noi aceleaș vorbe numai cu câtă una sau doao din aceleaș particule sunt împreunate, așijderea cu toate particulele le-am împreunat în limba noastră. Și de ce nu, fiindcă și particulele sunt din vorbele noastre trase și însele vorbele de rădăcină ale noastre sunt, precum *ducere, aducere, deducere, educere* ș. a.; *capere, începere*, mai întâiu cu *accepere, decepere, excepere, concepere, începere, percepere* ș. a. La care se cuvine a ști că după aceleaș reguli a gramaticii au a se întrebuița toate vorbele împreunate, după care se întrebuițază cele din limba noastră; spre exemplu: de la *ducere*, zicem în timpul preteritului *am dus*; așa, de la

reducere – *reduc*, iar nu *redușiruit*; așa vorbesc cei streini, care iau de la noi vorba aceasta. Așijderea, de la *reportare* se cuvine a zice *reportat*, iar nu *reportiruit*; de la *accepere* – *acceput*, ca și de la *începere* – *început*; așa și cu celelalte împreunate.

A.^[11]

AINTE, de la *ante*, *vor*, de unde zicem *înainte*. De aici vine:

Aințare, *proficere*, *vorrücken*, ce zicem *avanțirui*, de la franțuzi *avancer* (*avanțer*), de la *avant*, ce vine de la *ante*, *ainte*; face paș înainte.

Aintate, *profectus*, *Fortgang*, *Vortheil*, mergerea înainte.

Aințementul, *promotio*, *Beförderung*, ce zicem *avanțemânt*, paș la o stare mai mare.

ANNU, de la *annus*, *das Jahr*. Deci:

Annalii, *annales*, *Jahrbücher*, cărți în care se scriu faptele ce se întâmplă într-un an.

Perenne, *perenne*, *immerwährend*, de pururea.

Perennale, *perennale*, iar aceea: *perennalitate*, *perennalitas*, *Dauerhaftigkeit*, traiu în pururea.

B.

BLAND^[12], de la *blandus*, *liebkosend*, altmintrelea *blând*, cel ce se arată cu dulceață cătră cineva, nemțește *sanft*.

Blandetele, *blanditiae*, *Sanftmuth*, inimă înfrântă.

BATERE, de la franțuzi *battre* (*batr*), *schlagen*, lovi, *verberare*.

Bataia, *Streit*, certare.

Batalia, *Schlacht*, *pugna*, bătaia cu armele.

Batalion, *bataillon, eine Batallion*, cinci, șase pân' la opt sute de soldați.

V.

VEDERE, de la *videre, sehen*.

Visul, *visum, eine Erscheinung im Traume*, vedere în somn.

Visare, *somniare, träumen*.

Vezu, *visus, das Sehen*, vederea din cele cinci simțiri.

Vezație, *das Gesicht, fața, vultus*.

Vizie, *visio, eine Vorstellung in der Seele*, punerea, închipuirea în minte.

Vizitare, *visitare, besuchen*, cerceta, vedea ce face cineva.

Vizita, *visitatio, Besuch*, cercetare.

Evidente, *evidens, augenscheinlich*, chiar, cum se poate vedea și cu ochii.

Evidenție, *evidentia, Augenscheinlichkeit*, când ceva e chiar, de se vede cu ochii minții.

Invidere, *invidere, beneiden*, vedea cu ochii răi ceva bine la cineva.

Invidie, *invidia, der Neid*, sârbește ЗАВИСТЬ.

Providere, *providere, vorher sehen, für Etwas sorgen*, vedea mai nainte, se griji mai nainte cu ceva.

Providenție, *providentia, Vorsicht*, purtarea de grijă de cele ce vor să fie.

Prudente (în loc de *providente*), *prudens, klug*, văzător înainte, purtător de grijă de cele ce vor să fie.

Prudenție, *prudencia, Klugheit*, vederea înainte cu ochii minții la cele ce vor să fie și: purtarea după acelea.

Revidere (iar nu *revidirui*), *revidere, wiedersehen*, vedea iar, vedea să nu fie rămas în ceva vro greșală.

Revizie, *revisio, Revision*, vederea a doao oară preste ceva, să nu fie rămas vro greșală.

VENIRE, de la *venire, kommen*.

Advenire, *advenire, ankommen*, veni la ceva, sosi.

Adventu, *adventus, die Ankunft*, sosirea, venirea la ceva.

Devenire, *devenire, herabkommen*, veni în jos; deci: veni de la stare mai bună la mai ră.

Evenire, *evenire, sich zutragen*, veni din întâmplare.

Eventu, *eventus, der Ausgang einer Sache*, ieșitu de ceva.

Invenire, *invenire, finden*, veni în ceva; deci: afla, găsi, descoperi.

Invenciune, *inventio, Erfindung*, aflarea, descoperirea de ceva.

Convenire, *convenire, zusammenkommen*, veni împreună, adunare.

Convenire, *zutreffen*, prost: cuvinire, cuvinare, se cădea.

Conventu, *conventus, Zusammenkunft*, adunarea.

Convenciune, *conventio, Vergleich*, împăcarea.

Convenienție, *convenientia, Uebereinkunft*, venirea împreună, tocmirea una cu alta.

Cuviințe, *decor, Wohlstand*, buna-cuviință.

Pervenire, *pervenire, gelangen*, ajunge la ceva.

Provenire, *provenire, hervorwachsen*, veni din pământ, crește.

Proventu, *proventus, Einkünften*, veniturile din moșie.

VERTIRE, de la *vertere, wenden, umdrehen*, vârtire, întoarce.

Versu, *versus*, *hingekehrt*, întors cătră ceva. De aici vin: *sus*, în loc de *sursum*, *sursum*, *aufwärts*; *jos*, în loc de *deorsum*, *zeors*, unde svârșitu *-ursum*, *-orsum* e mutat în *-us*, *-os*.

Versu, *versus*, *Vers*, slavenește *ѡѣрѣхъ*. De la *versu* vin:

Versare, *versare*, *sich herumdrehen an einem Orte*, se întoarce, vârti deseori într-un loc sau într-o învățătură.

Versare, *effundere*, *ausschütten*, lapeda.

Versare, *invertere*, *umwerfen*, vărsa un car cu fân ș. a.

Versie, *versio*, *Uebersetzung*, întoarcere de pre o limbă într-alta.

Avertire, *avertere*, *abwenden*, vârti într-altă parte.

Aversie, *aversio*, *Verabscheu*, urâciune, întoarce fața de cătră cineva.

Advertire, *advertere*, *hinwenden*, întoarce la ceva.

Adversu, *adversus*, *wider*, *entgegen*, împotrivă, cu fața întoarsă.

Adversariu, *adversarius*, *Widersacher*, neprietin.

Adversitate, *adversitas*, *Widerwärtigkeit*, întâmplare nenorocoasă.

Convertire, *convertere*, *verwandeln*, muta, vârti într-altceva.

Conversare, *conversari*, *umgehen mit Jemand*, umbla deseori cu cineva.

Conversație, *conversatio*, *Umgang mit Jemand*, umblarea cu cineva.

Pervertire, *pervertere*, *verkehren*, strica.

Pervers, *perversus*, *verkehrt*, stricat de tot.

Perversitate, *perversitas*, *verkehrte Art*, răzvrătirea, de la *развращеніе*.

Revertire, *revertere*, *zurückkehren*, întoarce înapoi.

D.

DARE, de la *dare, geben*. De aici:

Dator, *dator, der Geber*.

Addere, *addere, hinzusetzen*, da la ceva, adaoge.

Addere, în aritmetica: aduna numerii de acelaș fel.

Addiție, *additio, die Adition*, adunarea numerilor într-una.

Dedere, *dedere, ergeben*, dedare.

Dediție, *deditio, die Uebergabe*, predarea.

Edere, *edere, herausgeben*, da afară, p. e. o carte.

Ediție, *editio, Auflage*, darea în tipari a unei cărți.

Condere, *condere, aufheben*, rădica sus; deci:

Ascondere, *abscondere, verbergen*, ascundere.

Condiție, *conditio, die Beschaffenheit einer Sache, der Zustand derselben*, starea unui lucru.

Condiție, *die Bedingung*, puncturile la un contract.

Perdere, *perdere, verlieren*.

Perdiție, *perditio, Verderbnis, Untergang*, *perdere* fără nădejde de a ieși din stricăciune.

Prodere, *prodere, verrathen*, lăsa la nevoie, nu ținea credința, da afară.

Prodiție, *proditio, die Verrätherei*, predarea tainelor cuiva încredințate.

Proditor, *proditor, Verräther*, predătoriu.

Reddere, *reddere, wiedergeben*, da iar înapoi.

Subdere, *subdere, untergeben*, supune.

Tradere, *tradere, übergeben*, preda.

Tradere, *vortragen*, da învățătură la, deci: așa învățătură ce am luat-o de la alții.

Tradiție, *traditio, Uebergebung, Vortrag*, ca și vorba, aceea are înțelegere.

DUCERE, de la *ducere, führen*.

Abducere, *abducere, wegführen*, duce de aci.

Adducere, *adducere, herzuführen*, duce aci.

Deducere, *deducere, begleiten*, petrece pre cineva acas.

Educere, *educere, hinausführen*, duce afară.

Educare, *educare, auferziehen*, crește, duce de mână cătră bine.

Educație, *educatio, Erziehung*, așa o creștere.

Conducere, *conducere, nützlich sein*, fii de folos, aceasta mie conduce.

Conductor, *conductor*, cel ce ia pre cineva în ale sale pre plată.

Perducere, *perducere, so weit bringen*, duce pân' acolo.

Producere, *producere, hervorführen*, aduce încoaci, face a naște, crește.

Producciune, *productul, productio, productum, dar Geschöpf*, făptură dusă din ceva, ce se naște, ce crește.

Productu, în aritmetică: suma ce iese din multiplicație sau adăție.

Reducere, *reducere, zurückführen*, duce înapoi.

Reducere, aduce la numărul mai mic sau: slobozi o adunare de soldați, ce zicem almintrelea *redușirui*.

Reducție, *reductio, Zurückbringung*, aducerea înapoi.

Reducție, în aritmetică se zice: numerii mai mari; aduce la mai mare preț și mai mic număr prin reducere.

Reducție, *Reduzierung*, micutelarea de ceva, aducerea la număr mai mic.

Seducere, *seducere, bei Seite führen*, duce la o parte.

Traducere, *traducere, herüberführen*, trece, aduce de asta parte; deci:

Traducere, *übersetzen*, scoate de pre o limbă în alta.

Traduccione, *tractio*, *Uebersetzung*, ca și vorba. [...]

Mai multe exempluri de așa vorbe compozite și derivate am pus într-aceea carte, ce am alcătuit spre acela svârșit. Acestea le-am tras numai de acolo pentru a arăta: 1. că limba românească vine de la cea latinească; îns în limba care noi o vorbim multe cuvinte s-au zăuitat din limba cea veche a romanească, mai vârtos acele care se cer la științele cele alese, de care limba noastră e lipsită. 2. Dacă vom căuta în rădăcina vorbelor drept românești, acelea au aceeaș putere, aceeaș proprietate ca în limba de rădăcină, îns, prin atâtea schimbări la care fu supusă nația românească, n-au putut fi ca să nu se schimbe și limba și să nu se amestece cuvintele unele cu altele, cele ce au între sine vreo apropiere, sau a înțelegerii, sau a literelor prin care încep. 3. Din cele pân' ici zise, prin exemplurile aduse, se arată că limba noastră are lipsă de îndreptare și de înmulțire: aceasta se poate face de vom aduce-o numai la regule fixe. Regulele care eu am observat și după care am pășit în exemplurile acestea sunt luate din însa limba noastră; așadar, de vom urma după ele, află că vom păși după proprietatea limbii noastre. Căci, dacă limba noastră are lipsă de îndreptare, cum se va ea îndrepta de nu se va adaoge nimica nou la ea? Și adaogerea vorbelor sau regulilor de unde o putem împrumuta mai bine, de nu din rădăcina limbii și a cuvintelor noastre?

Macar că aceste se arată de sine înse la cei ce vor căuta la dânsle așa precum sunt și nu le vor întoarce într-altă parte, dar tot se vor afla unii de vor zice că vorbele cele împreunate cu particulele *a-*, *ab-*, *ad-* ș. a. sunt vorbe latinești și limba românească nu cuprinde în sine așa vorbe, fiindcă aceea limbă este moartă. R<ăspuns>: Adevărat este că limba latinească e moartă, pentru că și oamenii care au vorbit-o așa precum ea se cuprinde în cărțile scrise, și științele prin care aceea au

florit sunt moarte acuma la noi, următorii aceia nații; îns nime dintre cei ce înțeleg limba latinească nu se va îndoi că rădăcinile vorbelor celor de mine aduse în exemplurile mai sus nu sunt din limba latinească. Iar particulele cu carele sunt împreunate vorbele acelea sunt răsfirate în însele vorbele noastre, și eu n-am făcut alta, făr' numai am adus particulele acestea la rând, după cum urmează ele din natura lor, și cu ele am înmulțit vorbele ale noastre de rădăcină, după proprietatea și pronunția vorbelor noastre. Prin așa înmulțire s-au mai adaos limba noastră cu cuvinte alese, în locul a căroră întrebuițăm au altele streine, au doao sau trei de cele a noastre în locul uniia de cele împreunate, care întrebuițare este împotriva regulei ghenerale a tuturor limbelor, care cu atâta se socotesc mai alese, cu cât mai cu scurte cuvinte mai mare înțelegere se arată; la care regulă accede (se apropie) și natura ome-nească, care în vorbire se bucură de scurtarea cuvintelor, precum este cunoscut din experienție. Acuma, au mai scurt e a zice: *duce iar înapoi* au *reduce*? Aicea macar care va vedea cum e mai bine.

În limba românească, vor zice alții, se pot scriia cărți de tot feliul, așadar nu e de lipsă a adaoge în limba noastră cuvinte noi. Au, dacă e de lipsă, acelea cuvinte să le închipuim din închipuirea cugetului nostru au să le luom de la o nație vie, cu care trăim, mai bine decât din rădăcina limbii noastre, fiindcă aceea e moartă? La aceasta se cuvine a ști că în toată nația se cunoaște deschilinare între oamenii cei proști și între cei învățați prin științele cele înalte; altmintrelea vorbesc și gândesc cei proști, altmintrelea cei învățați. Deci cel ce trebuie să scrie ceva trebuie să aleagă așa cuvinte care sunt spre înțelegerea materiii ce scrie. Dacă materia aceea e spre învățătura oamenilor celor proști, atunci scriitoriu trebuie să întrebuițeze așa cuvinte, cu care vorbind să-l înțeleagă aceia pentru care scrie. Cei ce au scris pân'

acuma în limba noastră într-aceea au pus osteneala lor, pentru a comunica cugetele sale cu oamenii cei ce trebuiesc învățatură, n-au căutat cu ce feliu de vorbe vor arăta cugetele sale, și pentru aceea osteneala lor au răspuns pornirii. A me pornire este a aduce limba noastră la aceea stare a cuvintelor, în care să se înceapă odată a scrii pentru oamenii cei învățați, ca printr-înșii să se nască dorul științelor celor înalte. La aceasta se cer cuvinte învățate, care acuma în limba noastră, în care nicio învățatură nu florește, nu se cuprind, și, după județul meu, mai bine este a împrumuta așa cuvinte din limba noastră cea de rădăcină decât de aiurea. Dacă odată se vor introduce în limba noastră între cei învățați cuvinte învățate, de la aceștia vor lua și cei proști, și așa se chitește fiecare limbă, ca cei proști de la cei învățați, iar nu aceștia de la cei proști să ia învățatură. Apoi și cărțile spre învățatura celor proști în limba noastră scrise sunt pline au de cuvinte streine, au de așa feliu de cuvinte, care, prin apropierea ce o are un cuvânt din gradu cel mai de pre urmă cu altu din gradu cel mai de presus, unul în locul altuia se întrebuințază, precum am arătat mai sus.

Să nu gândească cineva că eu umblu să lapăd din limba noastră cuvintele cele streine, căci mie bine este cunoscut că nicio limbă nu e să nu fie mestecată cu cuvinte streine. Eu am perceput, precum la toți este cunoscut, că limba noastră este foarte scurtă de cuvinte. Deci eu doresc a înmulți limba noastră cu cuvinte luate din vorbele de rădăcină a limbei noastre și așezate după regulile și proprietățile din însa limba noastră trase. Apoi, dacă se poate într-așa mod trage așa cuvinte, în locul a căroră noi întrebuințăm cuvinte streine, eu judec a fi mai bine de a întrebuința de ici încolo cele a noastre, precum eu le socot după rădăcina lor. Fiindcă cele streine nicio rădăcină n-au în limba noastră, pentru aceea nu se pot întrebuința nici în dicționar scriș după rădăcina cu-

vintelor noastre, nici într-alte științe, la care se cer cuvinte învățate; căci cele a noastre cur una din alta, precum cure apa limpede din izvorul său cel neturbat, iar la cele streine ne vedem siluiți.

Mai pre urmă, slobod este la fiecare a vorbi cum lui place. Mie m-au mai plăcut cuvintele românești, care se trag iar din cuvinte romanești, decât cele streine, și mă voiu ținea de aceste a noastre în toate scrisorile mele. Dacă nu vor plăcea românilor de acuma, am nădejde că se vor afla între următorii noștri la care vor plăcea ce e a națiii noastre și se vor sârgui a mai adaoage la folosul națiii.

Cuvintele cele cu literele schimbate nu se pot socoti ca stricate, vor mai zice alții, fiindcă ce e corupțiune pentru limba latinească, aceea poate fi perfecțiune pentru limba românească. Spre adeverirea cuvântării lor, pot aduce în exemplu pre anglezi care, dintru o limbă mestecată, au înfrumusețat așa limba lor. R<ăspuns>: Nu e așa. De la anglezi nu se poate lua paritate la nația noastră, căci anglezii, măcar mestecați cu alte nații, au în limba lor vorbe depărtate de la rădăcina lor; dar ei tot sunt nație nesupusă la alta: e de sine stăpânitoare. La ei înfloresc științele, cu acestea florește și limba; la ei sunt oameni învățați în științele cele mai înalte, prin științele acestora s-au mai înmulțit limba din rădăcina ei. Toate acestea sunt contrarii la români, care, după starea națiii, au schimbat și limba în mai rău. De ream fi fost noi pân' acuma tot în starea aceea în care am pierdut floarea, și noi ream fi schimbat limba noastră, ci în mai bine, nu în mai rău. Că multe domnii, multe meșteșuguri s-au descoperit de atuncea încoaci, la care și alte cuvinte multe se cer. Îns noi ne-am schimosit, apoi și limba s-au stricat, așa cât limba aceasta nicicând nu se poate aduce la aceea de unde au căzut, ci numai limba cea veche poate sluji spre îndreptarea acestia.

Secția III

REFLECȚII DESPRE STAREA ROMÂNIILOR

Din cele pân' ici zise pentru limba românească, se pot multe înțelege și din cele ce sunt de ale stării a nației românești, fiindcă limba și nația cu acelaș paș pășesc. Dar și mai multe reau fi a zice când reau sta cineva a scria toate cele ce sunt de a nației, a cărora locu nu este aici. În cârticica aceasta scurtă, am ales numai doao puncturi ce se ating de nația românească, adecă starea creșterii pruncilor și starea religiei: cum țin rumânii legea sau în ce cred mai toți că se cuprinde legea.

Mai nainte de a începe de creșterea pruncilor, voiui zice câteva de starea omului ce o capătă prin naștere. Omul purcede din mânele naturii imperfect (nesăvârșit), ci cu o aplecăciune numai lui înnăscută cătră perfecțiune (covârșire). Aceasta perfecțiune au lăsat-o natura în circumstanțiile în care omul se pune în lume. Dacă pruncul va crește la mâna bună și îndreptătoare, va fi bun, aplecăciunea lui înnăscută cătră perfecțiune se va dezvălui, și pruncul se va face asemenea acelora între care au crescut. Ce limbă aude pruncul de mic, aceea o vorbește când e mare; de unde putem percepe că natura vre să împartă grija pruncilor cu părinții, care sunt instrumentul (sâru) nașterii lor. A naturii este a crește pruncul, a-l face din mic mare, a-i da toate mijlocirile prin care să-ș poată agonisi cele de trebuința cătră viață. Acestea natura le face cu pruncul tocma așa, ca și cu macar care sămânță aruncată în pământ. Aceasta, după natura sa, cuprinde în sine altă sămânță, pre alt an, tocma de acelaș fel, pre care natura o crește, o împinge din pământ în sus. Dacă se vor întâmpla pre lângă sămânța aceea alte ierburi și pre acestea nu le va rumpe mâna de om, ierburile aceste vor crește mai tare și vor acoperi sămânța, care, făr' de roao și făr' de căldura soarelui, se va veștezi, și într-însa se va

usca și sămânța a rodului pre alt an. Ca și lemnul pus în pământ: natura îl face a crește, iar, de-l vor înstrâmba alte lemne și nu-l va îndrepta mâna de om, el va crește și va fi strâmb; dar de-l va îndrepta omul, atunce grija omului împreună cu a naturii fac lemnul drept. De ce au rânduit natura așa noi nu știm. Dar, de vremea că vedem cum au rânduit, așadar trebuie să gândim că Dumnezeu prin puterile naturii așa vre, și voia Lui este pentru noi lege svântă. Deci părinții sunt detori a crește pre fiii săi. Despre creșterea aceasta am a vorbi puținel, adecă că în ce cred mai toți din părinții noștri că se cuprinde creșterea pruncilor nu e așa. Ca un iubitoriu a nașiii, voiu descoperi detoriile cătră creșterea cea bună a pruncilor. Căci viața e darul lui Dumnezeu, Acela singur îl împarte cui vre. Deci voi, părinților, să nu vă înceluiți cu gândul că minunea aceea de la voi se face, ci să știți unde începeți a vă cheama părinți. Când se primește din mânele naturii cel nou născut din sângele vostru și se pune în brațele aceia care trebuie să-i de lapte, iar voi privegheați la zilele vieții, precum a pruncului, așa și a maicii, și vă grijați de odihna și de lipsele lor, drept pân' acolo voi nu faceți pentru copiii voștri nici ce fac pentru puii lor vulturii, bălaorii, leii, urșii și cele mai feroce fiare. Ce deschi-linează și svințește în om numele părinților este nu numai creșterea pruncilor în mâncare, beutură, hrană ș. a., ci în așa creștere (educație), adecă în grija de a face a crește și a se dezvoltă într-înșii talenturile care ei de la Dumnezeu prin natura au căpătat cu nașterea împreună, ca acelea să nu se sufolve prin pasione, precum se uscă sămânța aruncată în pământ și de ierburile cele ce cresc de sine înse se îneacă. Căci și sămânța crește din pământ după natura ei, și pruncu așa crește din natura. Dar, precum sămânța părăsită, așa nici pruncu fără învățătura luată de la om nu aduce rodul său. Așadar, părinții sunt detori a face în prunci, încă din anii cei tineri, prin învățăturile și

pildele lor, o inimă simțitoare de toate cele ce sunt ale omeniei, a împreună-pățimirii cu tot ce în lumea aceasta pătimește, un dajnic supus legilor pământului în care el trăiește, și așa să fie împăratului și împărăției spre folos, a căruia bunastare se cuprinde în nevătămarea legilor cetățenești, spre folosul a toată soției cetățenești făcute; să facă dintr-însul un bărbat femeii, un prietin, un vecin credincios, un parinte pre care, așijderea, fiii lui să-l cinstească; mai pre urmă, să-l facă om, după cum cere natura și soția omenească. Aceasta e creșterea care se cere de la părinți către fiii săi. Din perversa creștere a mai multora pruncilor a națiilor noastre, urmează și starea mai a toată nații, perversă sau învertită.

De vom socoti pre cei mai mulți din românii noștri de către partea aceea în ce cred ei că se cuprinde legea, relighia, vom vedea că cei mai mulți n-au dreapta cunoștință a legii. Mai toți (de Banat vorbesc) cred a împlini legea când se numesc creștini, primesc sfintele taini de Hristos, mântuitoriul nostru și începătoriul legii creștinești, așezate și prin apostoli pân' la noi tradute (predate), când îș fac cruce după modu a Bisericii Răsăritului și când numai de un feliu de mâncare se satură bine și e sănătos, de care mâncare altu se reau bolnăvi. Aceasta eu vorbesc, pentru că știu prin experiențe, și nu doar că vreau să ocărăsc sau să învăț pre oamenii mai bătrâni decât mine, ci din ardoarea către omenie, iar mai vârtos către cei neprepeuți din nația me, din învățăturile care eu am supt în școalele de la oamenii cei învățați am tras aceste poziții sau așezări despre faptele omului, din care se arată unde se cuprinde legea, adecă faptele omului cele ce purced din sloboda voie a lui, au urmelele sale care le percepem prin experiențe sau simțire, au că sunt bune, au că sunt rele. Urmelele faptelor celor bune ne duc pre noi la stare mai bună; urmelele faptelor rele ne duc pre noi la stare mai ră.

Natura au însămănat în tot ce e bun o invitare, ce trage pre om într-acolo, iar în ce e rău este o urâciune în noi născută de a fugi de cătră acolo. Pentru aceea, binele este în noi pornirea de a-l face, rău este spăimântarea de a-l lăsa. Încheutorarea pornirii cu faptele noastre face obligația, și de ici sare obligația cea naturale, fiindcă natura din toate faptele bune au așezat să urmeze bine, și din toate faptele răle nu poate urma alta făr' numai rău.

La fapta cea bună ne îndeamnă prin urmeala cea bună, care natura au încheptorat cu binele. De la fapta cea ră ne spăimântă prin urmeala de acolo, cea ră. Așadar, natura ne obligă a îndrepta faptele noastre după regula aceasta: *Fă bine și fugi de rău. Ce ție nu vrei altuia să nu faci.* Regula obligătoare din giurele naturale se cheamă *lege*, și aceasta, dar, e legea naturale, care prin perceperea minții noastre o cunoaștem. Legile acestea se întind preste toate faptele omenești, fiindcă sunt urmele din însele fapte, deci ele sunt legi vecinice, neschimbate, legi dumnezeiești, fiindcă Dumnezeu e făcătorul naturii. Legea aceasta dă omului cale cu dreptu a face toate cătră ce e obligat. Aplecăciunea de a lucra după lege este virtute; aplecăciunea de a face împotriva legii este păcatu. Aceea duce la binele cel mai mare; acesta la răul cel nespus. Virtutea face conștiinția (cugetu, Gewissen, **совѣсть**) împăcată. Păcatul turbură conștiinția. Conștiinția e judecătoare a faptelor noastre.

Aceasta e fapta legii cea scrisă în inimile noastre, de care Svântul Apostol Pavel cătră râmleni, cap 2, st. 14, așa grăiește: „Când limbile ce n-au lege din natura fac cele a legii, acestea, neavând lege, singuri sunt loruș lege, care arată fapta legii scrisă în inimile lor, de care conștiinția lor este lor mărturie și judecătoare”. De aici putem noi, creștinii, lua învățătura, ca să nu osândim, nici să nu urâm pre cei ce nu sunt de legea creștinească, au sunt creștini, dar se despart puținel de la Biserica veche a

Răsaritului. Tot însu ține că a lui lege e mai bună, și toată relighia are pornirea cinstirii de Dumnezeu. Deci, noi să nu judecăm pre nime de care lege este, ci pre macar care să-l cinstim după faptele sale, după care și înaintea lui Dumnezeu au se va îndrepta, au se va osândi, precum arată acelaș apostol la locul cel mai sus țitat, s. 6. Nici să nu ne mărim numai cu numele creștinesc, că numai prin nume noi suntem auzitorii legii care noao prin Hristos este descoperită și care pre noi svinții apostoli ne învață: „Și nu auzitorii legii, ci cei ce împlinesc legea se vor mântui”; iar acolo, s. 13.

Așadar, iubii ai miei prietini, să ascultăm ce ne învață Svântul Apostolu Pavel, să plinim faptele legii, să nu ne numim numai auzitorii legii, ci împlinatorii aceia. Pentru a face binele care putem la aproapele nostru, să nu întrebăm, când zace cu caru frânt în imală, cum îș face cruce și mănâncă el pește vinerea, sau cei de legea lor cântă în bisearică, au ce fac când se roagă la acelaș Dumnezeu, și cum crede el nește misterii subtile si abstracte, de mintea omenească necuprinse. Ci în omu ce cere de la noi ajutoriu să căutăm numai, că el e zidirea lui Dumnezeu și, dacă nu credem, să vedem într-însul asemănarea noastră și să ne aducem aminte că ce se poate la un om se poate întâmpla și la altul; și să facem la altu acelaș bine, care noi, într-aseminea întâmplări fiind, acelaș ajutoriu ream cere.

Învățați-vă și voi, fiilor, a cunoaște detoriile cele înăscute în voi, prin care voi sunteț legați de părinții voștri. Vedeți cât de lungă vreme e omul în starea slăbiciunii și a nepriceperii, când el, încă prunc fiind, nu poate agonisi șie cele de trebuință, nici nu se poate apăra de cele rele.

Din ce pricină l-au pus Dumnezeu atâta vreme în așa stare? Adevărat, nu pentru alta, făr' numai ca să-l lege și mai strâmt de aceia de la care pruncul au primit nașterea

și ca să-l facă prin lipsele și obiceiul lung și dulce a asculta de părinți și de a-i iubi. De ar fi vrut Dumnezeu să dezlege pre fii de detoria aceasta a dragostei și a mulțămirii, El ar fi dat pruncului încă în oara ce s-au născut și mijlocirile de a trăi, precum au dat celor mute, adecă dobitoacelor celor fără de graiu. Pruncia omului cea lungă e deznodată de putere și de înțelegere. Niciun instinct într-însul nu poate lucra. Aceasta e rânduiala lui Dumnezeu, pentru a silui pre prunci a cinsti pre părinții săi.

Deci, și dacă v-ați mărit, v-ați însurat și ați ieșit în casele voastre, prin aceea numai părinții sunt dezlegați de detoria purtării de grijă pentru voi, dar voi de detoria de a-i cinsti totdeauna niciodată nu vă puteți dezlega, pentru că aceea e în voi înăscută și numai cu dezlegarea trupului vostru de cătră suflet vă veți dezlega atunci și de toate detoriile pre lumea aceasta. Dacă ați agiuns odată la starea aceea de vă putea ținea, aduceți-vă amintea de pruncia voastră și de toate ce v-au lipsit voao în starea cea lungă a slăbiciunii voastre, acelea toate de la părinții voștri ați primit pentru a vă scoate din primejdiile cele de multe feliuri la care pruncii singuri aleargă. Pentru tot ajutoriu și priveghierea aceasta spre voi, natura s-au lăsat pre părinții voștri ca să vă crească, îmblânzască, supună legilor dreptății și a bunei-cuviințe. De n-ar fi ei purtat grija de voi, ați fi ca și alte fiare silvatică. Așadar, cinstiți părinții voștri, care v-au învățat a întrebuița darul vieții, a cării podoabă e neîntinarea, și prețul e virtutea.

Samuil Micu

DICTIONARIUM VALACHICO–LATINUM, 1801*

Diphthongi sunt: *Aa, Ea, Ia, Ie, Io, Iu, Oa*. Pronuntiantur autem uno simplici tono, qvasi unica litera esset; v.g. *araa, muérea, rea, teói vedea iar, io, iúte. Iu* in fine vocum prout etiam aliae vocales nisi notentur acuto accentu vix subauditur; v.g.: *graiu, umbláiu, oámeni buni* etc.

Ea, Eo, Ia, Ie, Io, Iu, Oa, si aliquva vocalis notetur accentu, tunc cessat esse diphtongus et protrahitur; v.g. *marturíe* etc.

Ordo literarum in hoc Dictionario talis est: *A, B, C, D, E, F, G, H, I, L, M, N, O, P, R, S, T, U, Z, J, V*.

His pro notatis fit [...]^[1]

<Litera A>

a est prima litera. *Præponitur verbis infinitivis, ut a umbla, ambulare. Præponitur numeris ordinariis, ut a treilea, a patrulea, tertius, quartus &c. Est nota Genitivi casus, ut a oamenilor, Hominum, a domnului, Domini, a doamnei, Dominæ. Item præponitur verbis loco va et denotat verbum esse in futuro, v.g.: a face loco va face, faciet*

abaldă, *depositorium in telonio*^[2]

abat, -tuiu, -tere, -tut, *declino, diverto* • *ki térek, el térek, bé térek* • *ausweichen, einkehren*

* Transcriere și note: Gh. Chivu, Alin-Mihai Gherman.

abătătoriu, -e, declinator, -trix • *ki térő*

abatere, declinatio, declinatus, -ûs, diversio ad aliquem vel ab aliquo • *el-térítés, el téres, meg szálás* • *das Ausweichen, das Einkehren, das Einquartieren*

abătut, -ă, declinatus, -a, -um • *hajlott, el-térített*

abeteđa^[2]

abia (anevoie), vix, ægre, difficulter • *alig, nehezen* • *kaum*

abros (față de masă), mappale, mensale • *abrosz* • *Tischtuch, Tischdecke*

abur, vapor, exhalatio, halitus • *göz, pára* • *Dunst, dampf, Brodem*

abureală, vaporatio, exhalatio • *gőzölgés* • *die Ausdünstung*

aburesc, -ire, -it, vapore, exhalo; item: vapore adificio • *gőzölök, gőzöm, megyn; item: gőzit ki-hozom* • *dünsten, ausdünsten; item: anhauchen*

aburit, vaporatus, -a, -um • *gőzölt, gőzölgött* • *ausgedunsten*

ac, acus, -ûs, f. • *tő* • *Nadel*

acar (ori, macar, batăr), tametsi, etiamsi, quamvis • *noha, bátor, akár* • *obgleich, obschon*

acăriță

acătare, adeo, talis, valde

acaț, -are, -at (spânzur), pendeo, appendo, adnecto • *fel-fűgesztem* • *aushengen*

acățare, appensio, adnexio • *fel fűgesztés* • *das Aushengen*

acățat, -ă, appensus, suspensus, adnexus, -a, -um • *fel-fűgesztetett* • *ausgechengt*

acea, illa, ea • *ez, az* • *Sie (sing. gen. fœm.)*

aceeași, eadem • *ugyan az* • *diejenige, dienehmliche*

acei, illi, ii • *azok* • *jene*

aceiași, iidem • *ugyan azok* • *diejenigen, dienehmlichen*

acel, ille, is • *az* • *er*

acela, ille, is • *az* • *der*

acelaș, idem • *ugyan az* • *derjenige, dernemliche*

aceale, illæ, eæ • *azok* • *jene (plur. gen. fœm.)*

acealeași, eadem • *ugyan azok* • *diejenige*

acest, acesta, hic, iste • *ez, imez* • *dieser*

aceasta, hæc, ista • *ez, imez*

aci (acole), ibi, illuc • *ott, amott* • *hier, dort*

acieși, ibidem, item illico, subito • *ugyan ott, item
mindjárást, ottan* • *ebendasselbst, item in einem
Augenblick*

aciesc, -ire, -it, facio aliquem alicubi manere, habitare •
valakit, valahol, tartosztatom, helylyhesztetem

acieală, receptaculum seu mansio, habitatio alicubi •
tartoszkodás

acmu (amu, acum, acușă), modo, nunc, jam • *most,
mostan* • *itzt*

acole, ibi, illuc • *ott, amott* • *dort*

acoleși, ibidem • *ugyan ott* • *dasselbst*

acolo

**acoperemânt, cooperimentum, tectum, tegumen,
protectio** • *bé-fedő, fedél, oltalom, takargatás* •
Bedeckung

acoperire, protectio • *óltalom, takargatás* • *Bedeckung*

acoperiș, tectum • *ház-héja, takaradzo, akármí fedél* •
Dach, Deckel

acoperit, -ă, coopertus, tectus, protectus, -a, -um • *be-
fedezet, fedett, titkolt, oltalmazott, takargatott* •
gedeckt

acoperitoriu, *coopertor, protector* • *oltalmazó*, *takargató* • *Bedecker, Beschützer*

acoperiu, *coopero, tego, obduco, protego* • *fedém, takarom, bédfezem, takargatom, oltalmazom* • *decken, bedecken, verwahren*

acoiu, *magna acus* • *nagy tű* • *groß näh Nadel*

acreală (acrime), *acredo, acor, acerbitas, acerbitudo, aciditas* • *savanyusság, tsipösseg, tsipösseg* • *die Säure*

acresc, acriiu, -ire, -it, *aceo, acidum facio* • *savanyitom* • *säuern, sauer machen*

mă acresc, acesco, acidus fio • *savanulok* • *sauer werden*

acrime vide acreală

acrișor, *acidulus, subacidus, -a, -um* • *savanyutska* • *ein wenig herb, säuerlich*

acru, -ă, *acidus, acerbus, acetosus, -a, -um* • *savanyu* • *sauer, herb*

acruț vide acrișor

acum (acmu, amu, acușă), *modo, nunc, jam* • *most, mostan* • *itzt*

acumuși (acuși), *paulo post* • *mindjárást* • *gleich*

acușă vide acum

acușilea

acruț, acicula • *tűske, kis tű* • *ein klein Nadel*

Ad

ad vel adă, *adduc, adfer* • *ad ide, atza* • *gieb' her*

adă-i, *adhuc eos* • *hoszd vagy vezesd őket* • *führe Sie her*

adă-l, *adhuc illum* • *hozd őket ide* • *bringe, führe ihn her*

- adă-le**, *adduc eas* (subintelligitur *acusativus plur. fæmininus*) • *hozd ide öket* • *führe Sie her*
- adă-o**, *adduc eam* (subint. *acc. sing. fæm.*) • *Hosdötet ide* • *bring sie her*
- ad-o**, *adduc, adfer, item adduc illam* • *hozz, hozzál, item hozzd ötöt (aszonyt) ide* • *bringe item bringe Sie her (die)*
- adămănez**, **-ire**, **-it**, *allicio, illicio, allecto* • *hozám vonszom, édesgetem* • *anlocken*
- adămănire**, *allectatio* • *hözza édesgetés* • *Anlockung, Unreizung*
- adămănit**, **-ă**, *allectus, illectus, allectatus, -a, -um* • *édesgetet* • *angelocken*
- adămănitoriu**, **-e**, *allector qvi blanditiis allicit, ad suas partes pertrahit aliquem* • *édesgető* • *der anlecket, anreizet*
- adânc**, **-ă**, *profundus, -a, -um* • *mély* • *tief*
- adânc** (*adv.*), *profunde* • *mélyen* • *tief*
- adânc** (*subst.*), *profunditas, abyssus* • *méllység* • *die Tiefe*
- adâncat**, *profundus, profunde factus, -a, -um* • *mély* • *tief*
- adâncime**, *profunditas, abyssus* • *méllység* • *die Tiefe*
- adaog**, **-are**, **-at** vel **-gere**, **-os**, *augeo, adaugeo, addo, adjicio, adnecto* • *hözzá adok, szerzek nagyobbítom* • *zusetzen, zugehen*
- adăogătoriu**, **-e**, *additor, auctor* • *hözzá ado, meg szerző, nagyobbító* • *zusetzer, zugeber*
- adăogătură**, *auctio, additio, adnexio* • *hözzá adás, meg szerzés* • *Zugab, Zusatz*
- adaogere**, *idem*
- adaos** (*subst.*), *idem*

- adaos**, -ă, *auctus, additus, adnexus, -a, -um* • *nagyobbitott* • *vergrößert*
- adap**, -are, -at, *adaqvo* • *itatom* • *Tränken*
- adăpare**, *adaqvatio* • *itátás* • *das Tränken*
- adăpat**, -ă, *adaqvatus, -a, -um* • *itattot* • *getränket*
- adăpost**, *qvasi ad post seu locus tutus a vento, protectio*
• *szél ellen valo, menedék helyly* • *Schutzort*
wiederdem Wind
- adeca**, *adeoqve, scilicet, nimirum, videlicet, hoc est* •
tudniilik, bizonyára • *nähmlich*
- adecă**, *idem*
- adevăr**, *verum, veritas* • *igazság, valóság* • *die*
Wahrheit, Gewiszhheit
- adevăr (adevărat)** (*adverb.*), *vere, profecto, sane, certe*
• *bizony, igazán* • *Wahrhaftiglich*
- adevărat**, -ă, *verus, -a, -um* • *igaz* • *wahr, wahrhaftig*
- adevăr**, -are, -at (*adeveresc, -ire, -it, adeverez, -are, -*
it), *verifico, probo, demonstro esse verum* •
bizonyitom • *bestätigen, beweisen*
- adevericios**, -ă, *probabilis, -e, qvod potest esse verum* •
bizonyithato • *wahrscheinlich, das erweislich ist*
- adeverire**, *probatio, quâ demonstratur esse verum* •
bizonyítás • *bestätigung, Beweisung*
- adeverit**, -ă, *verificatus, <-a, -um>, probatus, -a, -um* •
bizonyos • *bestätiget, bewiesen*
- adeveritoriu**, -e, *verificus, -a, -u, probator, qvi*
demonstrat esse verum • *bizonyito, javallo* • *der*
etwas beweiset, bestätigt
- adineaori**, *paulo ante* • *égy kevéssel ez előtt, elébb* •
etwas vorher, unlängst

adins, *studiose, data opera, studio, positive, serio* •
valoban, bizonyára, trefán kívül, szánt szándékal •
ernstlich, im Ernste

ad-o, *adduc, adfer, item adduc eam; vide adă-o*

adorm, **-ire**, **-it**, *obdormio, soporo* • *el-aluszom, szenderem* • *einschlaffen, item sopio* • *alutom* • *einschlaffern*

adormire, *obdormitio, sopor* • *el alvás, el szunnyadozás* • *das Einschlaffen*

adormit, **-ă**, *sopitus, soporatus, qvi obdormivit* • *a ki már el alutt* • *der eingeschlaffen ist*

adormit, **-are**, **-at** (**adormitez**, **-are**, **-at**), *dormiturio, dormitto* • *szunynyadozok* • *schlaffen wollen, schlafrig seyn*

aduc, **-useiu**, **-ucere**, **-us**, *adduco, adfero, offero* • *ide-hozom* • *herbringen, herzuführen*

aduc-aminte, *commemoro, in mentem, in memoriam revoco, adduco, refero* • *eszébe jutatom, elő-számlálon, előhozom* • *erinnern, erwähnen*

aducătoriu, **-e**, *adductor, lator* • *ide hozó* • *lieferer, herbringer*

aducere, *oblatio, adnectio* • *ide hozzás* • *die Her-bringung*

aducere-aminte, *recordatio, memoria, commemoratio* • *elő hozás, eszében jutatás* • *die Erwähnung, Erinnerung*

adun, **-are**, **-at**, *aduno, coaduno, congreco* • *őszve-gyűjtöm* • *zusammen häufen, versammeln*

adunăcios, **-ă**, *congregabilis, item qvi libenter congregat* • *egybe-gyűjthető* • *was versammelt worden kann*

adunare, *congregatio, aggregatio, coadunatio* • *egybe-gyűjtés, gyülekezet* • *Versammlung*

adunat, -ă, *coadunatus, congregatus, -a, -um* • *össze-gyűltt, össze-gyűjtött* • *versammelt*

adunătoriu, -e, *congregator, aggregator* • *össze gyűjtő*
• *Sammler, der versammelt*

adunătură, *congregatio, congestio* • *eybe-gyűítés, gyülekezet* • *Sammlung, Versammlung*

adurmec

adurmecare

adurmecat

adus, -ă, *adductus, adlatus, advectus, -a, -um* • *elő hozott* • *vorgebracht*

Ae

a ei, *ejus, illius (in genere fæminino)* • *eőve* • *ihr*

aiapt, -are, -at, *jacto, jacio, ostendo* • *fitogatni* • *prahlen*

aiaptare, *jactatio, ostentatio* • *fitogatás* • *Pralerey*

aiaptat, -ă, *participium præteriti*

aer (văzduh), *aër* • *áer, éltető, ég* • *die Luft*

aiesc, -ire, -it, *allio condio* • *foghagymával kenem, vagy készítem* • *mit Knoblauch bereiten*

aiest vide acest

aiesta vide acesta

aiasta vide aceasta

Af

afară, *foris, foras, extra* • *ott-künn, kívül, kinn* • *draußen*

afară de, *praeter, extra* • *azon, kívül, a nélkül* • *ausser*

afară de rând, *extra ordinarius, -a, -um* • *rend-kívül* • *auszerordentlich*

- aferim** (*interjectio*), *ah* • *de hogy* • *oh nein*, *Gott bewahre*
- afine**, *vaccinia nigra* • *afonya* • *eine schwarze Heidelbeer*
- aflăcios**, -ă, *reperibilis*, -e • *lelhető*, *található* • *erfindig*, *ausfindig*
- aflare**, *inventio* • *találás*, *meg-találás*, *meg lelés* • *Erfindung*, *das Finden*
- aflat**, -ă, *repertus*, *inventus*, -a, -um • *meg-találtatott*, *találtatott* • *erfunden*
- aflătoriu**, -e, *reporter*, *inventor* • *találó*, *lelő* • *erfinder*
- aflu**, -are, -at, *invenio*, *reperio* • *meg találok*, *még-lelem* • *finden*, *erfinden*
- afum**, -are, -at, *fumo* • *füstölgök* • *rauchen*, *Rauch machen*
- afumăcios**, -ă, *fumabilis*, -e • *füstölgethető* • *was geräuchert werden kann*
- afumare**, *fumatio* • *füstölgötés* • *Einräuchtung*
- afumat**, *fumatus*, -a, -um • *füstös*, *füsti* • *geräuchert*
- afumătoriu**, *fumator* • *füstölő*, *füstölgető* • *der Rauch machet*, *oder von sich gebet*
- afund**, -ă, *profundus*, -a, -um • *mély* • *tief*
- afund** (*adverb.*), *profunde* • *mélyen* • *tief*
- afund**, -are, -at, *mergo*, *immergo* • *el meritem* • *eintauchen*, *versenken*
- afundare**, *mersio*, *immersio* • *el merités* • *Eintauchung*, *Versenkung*
- afundat**, -ă, *mersus*, *immersus*, -a, -um • *el meritett* • *versenckt*
- afundătoriu**, -e, *mersor*, *immersor* • *el meritő* • *der etwas oder einen versenket*

- afurisanie**, *excommunicatio* • *a hivek közül ki tiltás* •
Kirchen Bann
- afurisesc, -ire, -it**, *excomunico* • *a Sz. Egyházból, hivek
közül ki tudni* • *einen aus der Kirche verbannen*
- afurisit, -ă**, *excommunicatus, -a, -um* • *a hivek közül ki
todott* • *aus der Kirche verbannet, in Kirchenbann
setzen*

Ag

- ager**, *acer, acris, acre* • *gyors, fris, erős* • *scharf,
lebhaft, mutig*
- ageresc, -ire, -it**, *acuo, acrefacio* • *élesitem* • *schärfen*
- agerime**, *acumen* • *gyorsoság, éleség* • *die Schärfe,
Lebhaftigkeit*
- agerit, -ă**, *acutus, acrefactus, -a, -um* • *élesített* • *scharf
gemacht*
- aghistină**, *castanea* • *gesztenye* • *Kastanien, Kästen*
- agonisală**, *aquisitio, lucrum procuratio* • *nyereség* •
Gewinn
- agonisesc (capăt, dobândesc)**, *aquiro, lucrur, procuro* •
nyerek, nyerekedem • *erwerben, gewinnen*
- agonisire (agonisită)** *vide agonisală*
- agonisitoriu, -e**, *aqvisitor, procurator* • *nyerekedő,
kereső* • *erwerber*
- agriș**, *omphax, grossularia, uva spina, item uva
immatura* • *köszméte egres, item éret,lem szőlő* •
Stachelbeere; item unreife Weintrauben

Ai

- ai**, *habes; item a est nota genitivi casus; a est articulus
definitus pluralis numeri generis masculini; ut ai
omului boi, hominis boves; item ai est auxiliare*

verborum præteriti, ut ai făcut, fecisti, ai fi fost umblat, ambulavistes, ai fost umblat, ambulaveras; ai da, dares &c.

aici (aicea), *hic, huc*

aindenea

airea, *allibi • masutt • anderstwo*

ait, -ă, *allio conditus, -a, -um, alliatus • foghagymás • daran Knoblauch ist*

aitură, *cibus allio confectum • foghagymás étel • eine mit Knoblauch bereitete Speise*

aituri

aiu (ustunoiu), *alium • foghagyma • Koblauch*

Al

al, *a est nota genitivi casus, l est articulus definitus numeri singularis, generis masculini, ut al domnului cal, domini equus*

alac, *spelta • alakor • Dinkel, Wetzen*

alaltăieri, *nudius tertius • tegnap előt • vorgestern*

alaltăsară, *nudius tertius vesperi • tegnap előt estve • vorgestern abends*

alămâie, *pomum citrinum, malum medicum, citreum • tzitrom • Citron*

alarg, *ad largum, ad spacium, spaciose, spaciosum*

alaş, *substaculum, sustentatorium • allás*

alătur, -are, *confero duas res ad invicem, ad latus pono unam penes alteram • két dolgot öszve vetni és hafonalitást ököztek tenni • zwey Dingen unter einander stellen und vergleichen*

alăturat, -ă, *collatus, ad latus positus, -a, -um*

alătura, *ad latus penes, juxta • altal elembe*

alăturiș, *lateraliter*

alăută (*cetere, diplă, vioară*), *fides, -ium, instrumentum musicum* • *hegedű* • *Geige, Violine*

alăutaș, *musicus, fidicen* • *hegedűs* • *Violinist*

alb, **-ă**, *albus, <-a, -um>, candidus, -a, -um* • *fejér, fehér* • *weisz*

albeată, *albedo* • *fejérség* • *die Weisze*

albenet, **-ă**, *albidus, subalbus, subcandidus, -a, -um* • *fejéres* • *weiszlicht*

albesc, **-ire, -it**, *albo, dealbo, inalbo, albescō* • *fejéritem* • *weisen, weisz machen, übertünchen*

albie (*ceternă, troacă, vălău*), *alveus, trulla, canalis, trulleum* • *válo, válu* • *eine Wasser Wanne, Wasser Trog*

albină, *apis* • *méh* • *eine Biene, Imme*

albinuță, *apicula* • *méhetske* • *ein Bienlein*

albire, *dealbatio, inalbatio* • *fejérités* • *weismachung*

albit, **-ă**, *albatus, inalbatus, dealbatus, -a, -um* • *fejéritett* • *weiszgemacht, weiszgetüncht*

albitoriu, *albator, dealbator, inalbator* • *fejéritő* • *der mit weisz tünchet*

albitură *vide albire*

albiu (*alburii*) *vide albenet*

albuș, *albumen* • *fejérség* • *die Weisze*^[2]

albușul oului, *albumen ovorum* • *tyukmony fejére* • *das Weisze in den Eyern*

albuț, **-ă**, *subalbus, -a, -um* • *fejéres* • *weiszlicht*

alcătuiesc, **-ire, -it**, *compono, coalescere facio, in unam massam redigo, coalesco* • *alkotom* • *bauen, zusammensetzen, zusammenfügen*

alcătuire, *compositio, structura* • *alkotmány* • *Gebäu, Zusammenfügung*

- alcătuit**, -ă, *compositus*, -a, -um, *structus*, -a, -um • *alkotott* • *gebaut, zugerichtet*
- alcătuitoriu**, -e, *compositor*, *opifex*, -icis • *alkotó* • *Künstler, Werkmeister*
- alcăzaş (tomneală)**, *conventio*, *pactum*, *contractus*, *pactio* • *alkuvás, alkovás* • *Bündnisz, Vertrag, Bund, Vergleich*
- alcăzuiesc (tomnesc)**, *conversio*, *paciscor*, *conduco*, *contraho*, *contractum in eo* • *alkoszm v. alkuszm* • *überein kommen, einen Vertrag machen*
- alcăzuire**, *ipse actus conventionis* • *alkudozás* • *Accordierung, Verabredung*
- alcăzuit**, -ă, *contractus*, *conductus*, -a, -um • *meg alkudt* • *Abgeredt, verglichen, ausgemacht*
- aldămaş**, *symposium seu potus quiditur occasione emptionis aut venditionis alicujus re*, • *merci potus (in Hung.) áldomás* • *der Trunk, den der Verkäufer einer Sache mit dem Käufer, oder auch anderen glücklich abgeredeten Dingen wegen trinken*
- aldaş (blagoslovenie)**, *benedictio*, *congratulatio*, -onis, f. • *áldas* • *Seegen, Glückwunsch*
- alduiesc**, -ire, -it, *benedico*, *bene precor*, *aggratulor* • *aldom* • *seegen, glückwünschen*
- alduire**, *benedictio*, *bona precatio*, *congratulatio* • *áldás* • *Glückwunsch*
- alduit**, -ă, *benedictus*, -a, -um • *áldott* • *geseegnet*
- aleg, aleseiu, alegere, ales**, *eligo*, *deligo* • *válosztok, válogatok* • *wählen, erwählen, auswählen*
- alegătoriu**, -e, *elector*, *delector* • *váloszto* • *ein Erwähler*
- alegere**, *electio*, *delectus*, -us, m. • *válosztás* • *die Wahl, Erwählung, Auserlesung*

alerg, -are, -at (cur), *curro* • *futok* • *laufen*

alergare, *cursio, cursitatio, cursus, -ûs, m.* • *futás* • *der Lauf, das Laufen*

alergătoriu, -e, *cursor* • *futo* • *der läuft, Laufer*

alergătură vide **alergare**

aleasă, *electa, delecta* • *ki váloztott* • *die auserwählte, auserlesene*

ales, -ă, *electus, delectus, -a, -um* • *ki váloztott* • *der auserwählte, auserlesene, item subst.*

aleş (pândire), *insidiæ, -arum* • *les* • *Nachstellung, Hinterliet*

aleşuiesc, -ire, -it (pândesc), *insidior, -aris, -atus, insidias tendo* • *leselkedem* • *nachstellen, lauern*

aleşuire, *insidiatio* • *leselkedés, olálkódás* • *die Nachstellung*

aleşuit, -ă, *insidiis circumventus, -a, -um* • *lesbe vett* • *dem nachgestellt worden ist*

aleşuitor, -e, *insidiator, -trix* • *lesekedő, olálkodo* • *nachsteller, der auf einem lauert*

alin, -are, -at, *lenio, mitigo, allevio, tranquilo, sedo, placo* • *tsendesitem* • *stillen, beruhigen*

alinare, *tranquilisatio, alleviatio, sedatio* • *tsendesités* • *Beruhigung*

alinat, -ă, *lenitus, mitigatus, lenitus, delinitus, -a, -um*

alinez (domolesc) vide **alin**

almariu, *abacium, armarium* • *almariom* • *Kasten*

almintrelea, *aliter, alias, alio modo* • *másképen, egyebbaránt* • *anders*

a lor, *illorum, illarum, eorum, earum* • *azoké*

alt, -ă, *alter, -a, -um, alius, -a, -um* • *más* • *ein anderer*

altădată (altă oară, alteori), *alias, alia vice* • *máskor, egyébbkor* • *ein andertmahl*

- altan** (peste, pân dincolo), *trans, ultra* • *altal, tul, keresztül* • *durch und durch, durchaus*
- altariu** (oltariu, jertvenic), *altare* • *oltár* • *der Altar*
- alte**, *aliæ, alia, -orum* • *mások* • *andere* (nom. pl. fæm.)
- altuiesc**, *-ire, -it* (ultuiesc), *insero arbori arborem* • *oltok* • *einpflanzen*
- altuit**, *-ă, insitus, -a, -um, satus* • *oltott* • *eingepflanzt, gefäet*
- aluat**, *massa* • *tészta* • *Teig*
- a lui**, *illius, ejus* (in ge<ne>re masculino) • *ővé, azé*
- alun**, *corilus* • *magyoro-fa* • *ein Haselnuszstand*
- alună**, *avelana* • *magyaró* • *eine Haselnusze*
- alung**, *-are, -at* (duduiu, gonesc, întăresc), *abigo, pello, propello, elongo, prolongo, fugo* • *kergetem, szalasztom* • *treiben, in Flucht setzen*
- alungare**, *prolungatio, propulsio, fugatio* • *kergetés, szalasztatás* • *das Treiben, die Versolgung*
- alungat**, *-ă, prolongatus, abactus, pulsus, -a, -um, fugatus* • *el kergetődött* • *in Flucht gejaget*
- alungătoriu**, *-e, prolongator, abator, pulsor, fagator* • *kergető, szalasztó* • *verfolger, abtreiber*
- alunec**, *-are, -at* vide **lunec**
- alunecare**, *lubricatio, lapsus, -us, m.*^[2]
- alunecat**, *-ă, lubr<icatus>, lapsus, -a, -um m.*^[2]
- aluoat**, *massa* • *tészta* • *Teig*

Am

- am, ai, are**, *habeo* • *vagyon* • *haben*
- amăgesc**, *-ire, -it* (înşel, înceluiu), *decipio, seduco, falo* • *tsalom* • *betrügen, hintergehen*

amăgire, *deceptio, impostura, falacia, suplantatio, seductio* • *el hittetés, tsalárdság, tsalogatás* • *Betrug, Falschheit*

amăgit, -ă, *deceptus, seductus, supplantatus, -a, -um* • *meg tsaltt, tsalogatott* • *den betrogen, hintergangen ist*

amăgitoriu, -e, *impostor, deceptor, seductor* • *tsalárd, tsaló* • *Betrüger*

a mână, *ad manum, in manu* • *kézben lenni* • *vor der Hand seyn*

amândoa, *ambaeduae* • *mint ketten* • *beyde* (plur. *fæm.*)

amândoi, *ambo duo* • *mint ketten* • *beyde* (mascul.)

amănunț, -are, -at (**amărunț**, **îngrozesc**), *mimor, commimor* • *fenyegettem* • *drohen, bedrohen*

amănunțare, *commimatio, minæ, -arum* • *fenyegetés* • *Bedrohung*

amănunțez *vide amănunț*

amănunțitoriu, -e, *comminator, minator* • *fenyegető* • *der bedrohet*

amar, -ă, *amarus, -a, -um* • *keseű* • *bitter*

amar (adverb), *amare, acerbe, vae* • *keseűen* • *bitter*

amărăcios, -ă, *amarificabilis, -e* • *keseűhető* • *was erbittern, bitter machen kann*^[2]

amărăciune, *amaritudo, amaricies* • *keseűség* • *Bitterheit*

amărală, *idem*

amărăsc, -âre, -rât, *amarifico, item afflicto, miseram vitam duco* • *meg keseritem, item sanyargani, nyomoruságban élek* • *erbittern, item mit Angst, und misserabl leben, gequället werden*

- amărăț**, -ă, amarificatus, -a, -um, item miser, afflictus •
meg keserített, item sanyargatott, nyomorgatott •
erbittert, geängstigt, gequället
- amărățoriu**, -e, amarificator • keserítő, a ki mást
nyomorgattya • der einen erbittert, quället
- amărunt** (adverb.), minute, minutatim • apronként •
stückweis
- îmbe**, ambæ • mint ketten • beede
- îmbu**, -are, -at, ambulo • járok • spazieren
- îmbulare**, ambulatio • járás • Gang, Spaziergang
- îmblătoriu**, -e, ambulator, -trix • járó • ein Spazierer
- îmblet**
- a mea**, mea • enyim • meine, die Meinige
- ameazăzi**, merities, -ei, m. • dél • Mittag
- a mei**, mei • az enyimek • meine, die Meinigen (nom. pl.
masc.)
- a meale**, meæ, mea, -rum • az enyimek • meine, die
Meinigen (nom. plur. fœm.)
- amerinț** vide amănunț
- amerințare** vide amănunțare
- amestec**, -are, -at (mestec), misceo, commisceo •
elegyitem • mischen, mengen
- amestecăcios**, -ă, miscibilis, commiscibilis, -e •
elegyithető • was gemischt werden kann
- amestecare**, mixtio, commixtio • elegyítés •
Vermischung
- amestecat**, -ă, mixtus, commixtus, -a, -um, mistus,
miscellus • elegyitett • zusammen gemischt,
vermischt
- amestecat** (adverb.), mixtim, commixtim, mistim •
elegyitve, elegyesleg • vermischt

- amestecătoriu, -e**, *miscens, commiscens* • *elgyitő* • *der zusammen mischet*
- amestecătură**, *mixtura, commixtio, confusio* • *elegyítés* • *Vermischung*
- ameţală**, *vertigo, -ginis, f., scotoma, -atis, m.* • *szédélgés, szédülés, fördülés* • *Kopf Schwindel*
- ameţesc, -ire, -it**, *vertiginem habeo, elinqvor, -aris* • *szedülök, el szédelgek* • *Haupt Schwindel bekommen*
- ameţit, -ă**, *vertiginem passus, -a, -um* • *el szédült*
- a meu, meus** • *enyim* • *mein, der Meinige*
- amintrilea**, *aliter, alio modo* • *másképen, egyebba-arant* • *anders*
- amiruiu (amiruiesc), -ire, -it (dobândesc)**, *obtineo, lucrur, convinco, v.g. jure* • *nyerek* • *gewinnen, item*
- amiruire (amiruşag)**, *lucrum* • *nyereség* • *der Gewinn*
- amistuiesc, -ire, -it**, *consumo* • *emészttem* • *verzehren*
- amistuire**, *consumptio, concoctio* • *emésztés* • *Verzehrung, Verdauung*
- amistuit, -ă**, *consumptus, -a, -um* • *emésztödött* • *verzehrt*
- amistuatoriu, -e**, *consumptor* • *emésztő* • *der verzehrt*
- amnariu, calibs, -bis m.** • *atzel* • *Stahl*
- amu (acum, acmu, acuşa)**, *modo, nunc, jam* • *most* • *itzt, jetzt, itzo*
- amorţesc**
- amurt (amurţesc), -ire, -it**, *amortio, stupidus sine sensu fio, torpesio* • *szibatok* • *erstarren*
- amurţire**, *narcosis, stupefactio* • *zsibadás* • *die Erstarung*
- amut (amuţesc), -ire, -it**, *obmuteo, obmutesco, muteo* • *némulok* • *verstummen, stumm werden*

amuț, -are, -at, *canes excito, concito ad latrandum* •
uszitom • *anhetzen, zum Bellen reizen*

amuțare, *canum excitatio, excitatio, concitatio canum ad latrandum*^[2]

An

an, *annus* • *esztendő* • *das Jahr*

încă, *adhuc* • *még* • *noch*

încăși, *adhuc etiam, tamen* • *mégis*

îndrea

înger, *angelus* • *angyal* • *Engel*

îngeresc, -ă, *angelicus, -a, -um* • *angyali* • *englisch*

îngerește, *angelice* • *angyalképen, angyali módon* •
englisch

îngust (strâmpț), -are, -at, *angusto* • *szorongatom, nyomorgatom, szűkitem* • *enge machen*

îngust, -ă, *angustus, -a, -um* • *szoros, szűk, keskeny* •
enge

îngustare, *angustia* • *szorosság* • *die Enge*

îngustat, -ă, *angustatus, -a, -um* • *meg szorult* • *geenget*

înimă, *cor* • *szív* • *das Herz*

anin, *appendo, item leviter tango* *gyengén, ragasztom, akasztatom, item gyengén tapasztolom* • *anhangen, anknüpfen, item sanft, berühren*

aninare, *appensio*

aninat, -ă, *appensus, -a, -um*

anonă (zahrea), *anona*

întâiu, -e, *primus, -a, -um* • *der Erste*

întâiu (*adverb.*), *primo, primum* • *elsőször, elsőben* •
erst, erstens

anume, *per ipsa*

învăţ, -are, -at, doceo, disco • *tanitok, tanulok* •
lehren, lehren

învăţat, -ă, doctus, -a, -um • *tanult* • *gelehrt*

învăţătoriu, doctor, docens, discens • *tanitó, tanuló* •
Lehrer, Lehrling, Schüller

învăţătură, doctrina • *tanítás, tanulás, tudomány* •
Lehre, Unterweisung, Gelehrsamkeit

*Quæ vocabula incipiunt ab an, plura vide in in, cum
 utriusque syllabae eadem sit pronuntiatio.*^[3]

Ao

aoacea, hac • *erre, emere* • *da vorbeý*

a opta, octavus, -a, -um • *nyóltzadik* • *der d. d. achte*

aorea, aliquando, interdum, subin • *némellykor* • *dann
 und wann*

Ap

apă, aqua • *viz* • *das Wasser*

apăr, -are, -at, defendo, propugno • *oltalmazom* •
vertheidigen, beschützen

apărare, defensio, propugnatio • *oltalmazás* • *die
 Vertheidigung. Schutz*

apărat, -ă, defensus, propugnatus, -a, -um • *oltalmazot* •
vertheidiget, beschützt

apărătoriu, -e, defensor, propugnator, -trix • *oltalmazó*
 • *der Vertheidiger, Beschützer*

apăs, -are, -at, premo • *nyomom* • *drucken*

apăsare, pressio • *nyomás* • *das Drucken*

apăsat, -ă, pressus, -a, -um • *nyomatott* • *gedrucket*

apăsătoriu, -e, pressor, premens^[2]

apătos, -ă, *aqvosus*, -a, -um • *vizes, nedves* • *wassericht, nasz*

ape, *aqvae*^[2]

apestesc (*zăbăvesc*), -ire, -it, *prorogo, moror, moram traho, expecto* • *késem, késlem* • *weilen, verweilen*

aplec, -are, -at, *applico*, item *subrumo*, -as • *hozza illetem, item szoptatom* • *zurichten, item säugen*

aplecare, *applicatio*, item *subrumatio* • *hozza illetes, item szoptatás* • *Zurichtung, item die Säugung*

aplecat, -ă, *applicatus, irrumatus, subrumatus*, -a, -um • *hozza alkalmaztatott, szoptatott* • *zugerichtet, übereinstimmig, gefäuet*

apoi, *post, postea, deinde* • *annakutánna, azután* • *hernach, nachher, nachdem; mai apoi, modice tardius* • *késsőben valamivel* • *nachdem, etwas später*

apriat (**chiar, luminat**), *clare, expresse, aperte* • *nyilván, világossan* • *hell, sehr gewisz*

aprilie, *aprilis mensis* • *sz. György hava* • *der April-Monat*

aprind, -ere, -rins, *accendo, incendo, succendo* • *fel gyujtom* • *anzünden*

aprindere, *incendium*, -ii, n. • *fel gyujtás, fel gyuladás* • *die Anzündung, Entzündung*

aprins, -ă, *accensus, incensus, succensus*, -a, -um • *fel gyujtattot, fel gyuladott* • *angezunden, entzündet*

aprinz, -dere, -rins *vide aprind*

aprinzătoriu, -e, *incensor, incendiarius* • *gyujtogato, ház égető* • *der Anzündet, Mordbrenner*

aproape, *prope* • *közel* • *nah*

apropiat, -ă, *apropiqvatus*, -a, -um • *közelített* • *angenähert*

- apropiere**, *apropinqvatio, accessus* • *közelítés, közelgetés* • *die Herbeynahrung, das Hinzunahen*
- apropiu, -ere, -at**, *apropinqvo, -as, -are, accedo, -is, -ere* • *közelitek, közelgetek* • *hinzunahen*
- apuc, -are, -at**, *occupo, capio, rapio, arripio* • *kapom, ragadom, hozza juttok* • *ergreifen*
- apucu-mă seu mă apuc**, *agredior* • *hozza fogok, fel válolom; item fogadni* • *anfängen, angreyfen, item wetten*
- apucare**, *occupatio, rapina, aggressio* • *kapás, ragadás*
- apucat, -ă**, *occupatus, captus, raptus* • *el ragadott* • *geraubet, geplündert*
- apucătoriu, -e**, *occupator, raptor* • *ragadó* • *Rauber, Plünderer*
- apucătură**, *rapina* • *ragadás* • *das Rauben, Plündern*
- apuc-mainte**, *præocupo, prævenio* • *előre megyek* • *vorkommen, avanziren*
- apuiu (apun), -nere, -pus**, *occido, occidit, nempe sol* • *le megyek* • *untergehen*
- apune soarele (sfîntește soarele)**, *occidit Sol* • *a nap le menyen alkanyadik* • *die Sonne geht utergeht*
- apus**, *occusus, occidens* • *a nap le mente* • *die Untergang der Sonne*

Ar

- ar, -are, -at**, *aro, -as, -are* • *szántok, szántom* • *ackern, pflügen, item est auxiliare præteriti imperfecti optativi modi tertiæ personæ utriusque numeri, ut el ar dormi, ille dormiret, ei ar dormi, ilii dormirent*
- ar a doa oară (întorc, drusăiesc)**, *aratro, -as, -are* • *másodszor szántok, forgatok* • *zum zweiten Mahle ackern, pflügen*

arăduiesc, -ire, -it (plec, pornesc), *procedo, iter aggredior, moveo me ad iter, inchoo iter vel aliud • indulok, utra indulok • aufbrechen*

aramă, *æs, cuprum, • réz, értz • Kupfer, Ertz*

arămesc, -ire, -it, æro, -as, -are

arap, *æthiops, maurus • szeretsen • ein Mohr, Ethiopier*

arăpesc, -ă, *æthiopicus, -a, -um • szeretseni • morisch*

arar (arareori), *rarò • ritkán • selten*

arat, aratus, -a, -um • *meg szántott • geackert*

arăt, -are, -at, ostendo, monstro, demonstro, indico • *mutatom • zeigen, beweisen*

arătare, ostensio, demonstratio, indicatio • mutatás • *zeigung, Weisung*

arătat, -ă, ostensus, demonstratus, indicatus, -a, -um • *mutattot • bewiesen*

arătătoriu, -e, ostensor, demonstrator, index • mutato, mutogato • *Zeiger, Weiszer*

arătură, aratura, aratio • szántás • *das Pflügen*

arăţel

arbore (copaciu), arbor • fa, élò fa • *Baum*

arc, arcus • kézij, iv • *Bogen*

arhiereu, pontifex, episcopus, præsul, atistes • papi fejedelem, pűspök • *Oberpriester, Bischof*

arhimandrit, archimandrita, abbas • appătur • Abbt, Archimandrit

ard, -ere, ars vide arz

Ardeal, Transylvania, Ultrasylvania • Erdély Ország • *Siebenbürgen*

ardelean, -ă, transylvanus, -a • erdéllyi fi, erdélly országi • *ein Siebenbürger*

- ardelenesc**, -ă, *transylvanicus*, -a, -um • *erdélyi* • *siebenbürgisch*
- ardere**, *ardor*, *ustio*, *adustio* • *égés* • *das Brennen, die Brunst*
- ardere-de-tot**, *holocaustum* • *egyész áldozat, egyeszen égetendő áldozat* • *ein Brandopfer*
- are**, *habet* • *vagyon* • *er hat*
- areapă**, *ala* • *szárny* • *Flügel*
- arendă**, *monopolium*, *arenda* • *árenda* • *Arend*, *Verwaltung, Verprachtung*
- arendaș**, *arendator* • *arendás* • *Pachter, Verwalter*
- argăsală**, *alutamen*, -inis
- argăsesc**, -ire, -it, *aluto*
- argăsitoriu**, *allutarius*
- argat** (*slugă, biriş*), *famulus, mercenarius* • *szolga, béres, nap számos* • *Hausknecht, Tagelöhner*
- argilă**, *argilla* • *agyak* • *Ton, Leim*
- argint**, *argentum* • *ezüst* • *Silber*
- argint-viu**, *mercurius, argentum vivum, hydrargyrum* • *kénefő* • *Quecksilber*
- argintărie**, *argenteria* • *ezüst keszületek, edények &c.* • *Silbergeschieren*
- argintariu**, *faber argentarius* • *ezüst mives* • *Silberschmiedt*
- argintărită**, *uxor aurifabri*^[2]
- argințesc**, -ire, -it, *inargento, argento obduco* • *ezüstözöm, meg ezüstözöm* • *versilbern, mit Silber überziehen*
- argințire**, *inargentatio* • *ezüstözés* • *die Versilberung*
- argințit**, -ă, *inargentatus*, -a, -um • *ezüstözött* • *versilbert*

ariciu, *ericius, erinaceus, echinus, herix* • *tövises diszno, sül-diszno* • *ein Igel*

arie, *area* • *szerő* • *eine Tenne*

ariete (berbece), *aries, vervex* • *kós, berbéts* • *ein Widder, Schafbock*

arin, *alnus* • *egerfa* • *Ellerbaum*

arină (năsip, pisop, țeță), *arena* • *fövény, homok, porond* • *Sand*

arinesc

aripă

armare, *armatio* • *fegyverkezés, fegyver fogás* • *das Bewaffen, die Bewaffnung*

armăsariu, *eqvus admissarius* • *ménló* • *Hengst, Schellhengst*

armat, -ă, *armatus, -a, -um* • *fel fegyverkezett* • *bewaffnet*

armătură *vide armare*

armean, -ă, *armenus, -a* • *örmeny* • *Armenier*

armesc

armez

arminden, *arbor virens, quam Valachi die prima Mai ante domos solent infigere*

armur (coapsă), *armus* • *szügy, váll* • *Schulter*

armurare, *armus, item species morbi cornutorum pecorum in armo* • *die Schulter am Dieh, der Schenkel*

arnăut, *albanensis, epirota* • *albăniai voluntér* • *albanesische (Monte Negrini) der Freywillige*

arniciu, *incolorata fila ex gossipio* • *türkisch Baumwoll-Harn*

ars, *arsus, adustus, combustus, crematus, -a, -um* • *meg égetett, el égetett* • *gebrennet, verbrennet*

- arșeu (hârlet)**, *ama, rutrum, bipalium* • *ásólapát, ásó* • *der Grabscheut, Grabschaufel*
- arșură**, *adustio, combustio* • *meg égés* • *Versengung, verbrennung*
- arțariu**, *acer* • *juhar-fa* • *der Ahornbaum*
- arunc (zvârlesc, țip)**, *jacio, projicio, objicio, abjicio* • *hanyitom, hajtom* • *werfen, schmeisen*
- aruncare**, *objectio, abjectio* • *el hányás, hanyitás, hajtás* • *das Werfen, Wegwerfen*
- aruncat, -ă**, *abjectus, projectus, objectus* • *el hajtott, el hanyitott* • *geworfen, weggeworfen*
- aruncătoriu**, *abjector, projector, objector* • *el hánnyo, el hajto* • *der weg wirft, wegschmeisst*
- aruncătură**, *jactus, item veneficium*
- arz, -dere, ars**, *ardeo, uro, cremo, comburo, aduro* • *égni, égettni* • *brennen, verbrennen*
- arzătoriu**, *ardens, combustor, ustor, cremator* • *égő, égető* • *brenner*
- arvună (tronf)**, *arha* • *tronf pénz, előre pénz* • *das Handgeld, bey einem Kauf*
- arvunesc, -ire, -it (arvunez)**, *inarho* • *előre pénzt adok* • *das Pfand Schilling, oder Halt Pfening geben*
- arvunire**, *inarhatio*
- arvunit, -ă**, *inarhatus, -a, -um*

As

- a sa, sua**, *in genere fæminino* • *ővé, az ővé* • *die Seinige*
- asară**, *praeterito vespere* • *tegnap estve* • *gestern abends*
- a său, suus** • *ővé, az ővé* • *sein, der seinige*

asăuiesc, -ire, -it, *approprio* • *tulajdmitom, sajáttá teszem* • *zueignen*

asăuire, *appropriatio, proprietas* • *tulajdanitás, tulajdonság* • *Zueignung, Eigenschaft*

ascund, -seiu, -dere, ascuns (pitul), *abscondo, occulto* • *el rejtem, el dugom, el titkolom* • *verbergen, verstecken*

ascundere, *absconsio, occultatio* • *el rejtés, el dugás* • *die Verbergung, Versteckung*

ascuns, -ă, *absconditus, -a, -um* • *el rejttet, el dugott* • *verborgen, versteckt*

ascuns (adverb.), *abscondite, occulte, clam* • *alatomba* • *heimlicher Weise*

ascunz vide ascund

ascunzătoriu, -e, *absconditor, occultator* • *el rejtő, el dugo* • *der Verbirgt, Verstecket*

ascut, -uțiiu, -ire, -it, *acuto, acrefacio, acumino* • *élesitem, hegyesitem* • *schärfen, spitzen*

ascuțire, *acrefactio, acuminatio* • *meg hegyesítés, elesítés* • *die Schärfung, die Spietzung*

ascuțiș, acumen, acuitas • *éleség* • *hegyeség* • *Spitze, Scheide*

ascuțit, -ă, *acutus, acer, acuminatus, acrefactus, -a, -um* • *meg hegyesített, élesített* • *geschliefen, geschärft*

ascuțitoriu, -e, *acuminator, acrefactor* • *elésítő, hegyesítő* • *schleifer*

ascuț vide ascut

aseară vide asară

așa, sic, ita, næ • *ugy* • *so*

așadar, ergo, igitur, sicergo, itaqve • *ugytehát, e zerént* • *also*

așchie, assula, putamen, schidia • *forgátas* • *Spann*

- așez, -zaiu, -are, -at**, colloco, statuo, ordino, in ordinem redigo • hellheztettem, el rendelem • setzen, verlegen
- așezare**, collocatio, statutio, ordinatio • helyheztetés, rendelés
- așezat, -ă**, collocatus, statutus, ordinatus, -a, -um, in ordinem redactus, -a, -um • helyheztetett, el rendeltetett
- așezământ**, stabilimentum, dispositio, expeditio • végzés, végezés • Entschluss, Einrichtung
- așezătoriu**, collocator, ordinator, statutor • helyheztető rendelő
- așijderea (asemenea)**, similiter, pariter, æque • hasnálóképen • gleichfals
- aștept, -are, -at**, excepto, operior, præstolor • várom, várokozom • warten, erwarten
- așteptare**, expectatio • várokozás, réa várokozás • die Wartung, die Erwartung
- așteptat, -ă**, expectatus, -a, -um • várotott • erwartet
- așteptătoriu, -e**, expectatoir, -trix • várokozó • der warter, erwartet
- aștern, -nuiu, -ere, -ut**, sterno • meg vetem, teritem • streuen, austreuen
- așternătoriu**, strator, sternens • terítő • der Sstreuet
- așternut** (substant.), stratum • ágy lepel, a mi alá van terítve • Was untergestreuet ist
- așternut, -ă**, stratus, -sa, -um^[2]
- așternut la vite**, substramen • allya a marhának • Streu, das man dem Dieh unterstreuet
- aș**, est auxiliare præteritum modi optativi in prima persona numeri singularis, ut aș face, facerem
- asin (măgariu)**, asinus • szamár • der Esel

- aspidă**, *aspida*, -idis • *aspis kigyó* • eine Art kleiner, aber sehr giftiger Schlange
- aspresc**, -ire, -it, *asperum facio*, *aspero*, *exaspero* • raubmachen, ungleich machen • meg keményitem
- asprime (asprire)**, *asperitas*, *item austeritas* • die Raubigkeit, die Härte • keménség, fojtóság
- aspru** (adverb.), *aspere*, *dure* • rauh, uneben • keményen, daraboson
- aspru**, -ă, *asper*, -a, -um, *item austerus*, -a, -um • auch uneben, nicht glatt • kemény, darabos, (metaphorice) embertelem
- asamăn**, *adsimilo*, *æqvo*, *adæqvo*, *comparo* • ähnlich machen, vergleichen • hozzá hasonlítom, egyenlővé teszem, öszve hasonlítom
- asecur**, -are, -at (fac pe cineva să n-aibă frică sau îndoială), *assecuro* • versichern • bátorságossá téstem
- asecurat**, -ă, *assecuratus*, -a, -um • versichert • bátorságos, bátorságossá tett
- asecurăție**, *securitas* • die Sicherheit, Versicherung, Zusicherung • bátorság
- asecurătoriu**, -e, *assecurator*, -trix ^[2]
- asecurez**, -are, -at vide **asecur**
- aseamăn**, -are, -at vide **asamăn**
- asemănare**, *similitudo* • die Ähnlichkeit, Gleichheit • hasonlatosság, hasonlítás
- asemănat**, -ă, *assimilatus*, *comparatus*, -a, -um • ähnlich, gleich ^[2]
- asemănătoriu**, -e, *comparator*, *assimilator* ^[2]
- asemene**, *similiter*, *pariter*, *æqve* • ähnlich, gleich • hasonlo képen
- asemenéz** v<ide> **asamăn**

asud, -are, -at, sudo • *schwitzen* • *izadok, veritékezem, veritézem*

asudat, -ă, sudatus, -a, -um • *geschwitzt* • *izatt, izadott, veritekes, veritézet, veritékezet*

asupra, adversus, contra • *wieder, gegen* • *ellen, ellenben*

asupreală, pressio, oppressio, coactio • *die Unterdrückung, dar Drücken, der Druck, die Bedrückung* • *kénszerítés, erőltetes, le nyomás, meg nyomoritas*

asupresc, -ire, -it, premo, opprimo, aggravo • *drücken, pressen, unterdrücken i.e. die Menschen* • *kénszeritem, erőltetem, meg nyomoritom*

asuprire vide asupreală

asuprit, -ă, pressus, oppressus, aggravatus, cocatus, -a, -um • *gedrückt, gepreszt* • *kénszerítettett, erőltetett, meg nyomorított*

asupritoriu, -e, pressor, oppressor, agravator, coactor • *kénszerítő, erőltető* • *der Unterdrücker*

asurzesc, -ire, -it, surdesco, esurdo, absurdesco • *taub werden* • *meg fűketülők*

asurziiu, -ire, -toriu

asta (aceasta), hæc, hoc, ista, istud • *diese, dieses, dieser, dieses* • *ez*

astăluş (măsariu), arcularius • *der Tischler* • *asztalos, láda tsinalo*

astară, futuro vespere • *künftigen Abend* • *ma estvêkor*

astăzi, hodie • *heute* • *ma*

astruc, -are, -at (îngrop), sepelio, contumulo • *begraben* • *el temetem*

astrucare (îngropare, îngropăciune), sepultura, contumulatio • *das Begräbnisz* • *temetés*

- astrucat, -ă (îngropat), sepultus, contumulatus, -a, -um**
 ● *begrabe, ● temettetett*
- astup, -are, -at, stipo, obturo ● verstopfen, stopfen, vollstopfen ● bé dugom**
- astupat, -ă, obturatus, stipatus, -a, -um ● gestopft, verstopht ● bé dugott**
- astupuș, obturamentum, spisamentum, spicula ● der Stöpfel ● dog tsap**

At

- a ta, tua (in genere fœminino) ● deine, die Deine ● tiéd**
- a tăi, tui ● die deinigen ● tieid**
- a tale, tuæ ● die deinigen ● a tieid**
- a tău, tuus ● dein ● a tiéd**
- atare vide acătare**
- atârn, -are, -at (spânzur), pendo, dependo, propendo ● hangen, vorwärts sich neigen ● fűggök**
- atârnare, dependentia^[2]**
- atâtea, tot, tantæ, tanta, tam multæ, tam multa ● so viele ● annyi**
- atâta, tot, tanti, tammulti ● so Viele ● annyi**
- a tot, totius, omnis, siqvivis. Solet autem semper praeponi nomini, v.g. a tot omul, omnis hominis. Præpositum adjectivis significat superlativum, ut atotputernic, omnipotens, atotbun, optimus &c. ● jedem, allen und jeden, i.e. jeden Menschen, der wenn es vor der Adjectivis gesetzt wird, bedeutet es, sehr, z.b. allmächtig, allgütig ● mindené, mindenek felett, p.o. leg hathatossabb**
- ating, -ere, -tins, tango, attingo ● berühren ● illetem, érem**

- atingere**, *tactus, attactus, -us, m.* • *das Berühren* • *tapasztalás, illetés*
- atins**, *-ă, tactus, attactus, -a, -um* • *berührt* • *illetett, tapasztalt*
- atunci**, *tunc* • *damahls* • *akkor*
- ață**, *acia, filum* • *tzérna* • *der Zwirn, Faden*
- ață răsucită**, *filum duplicatum* • *serített tzérna* • *gezwirnter Harn Faden*
- ațipesc**, *-ire, -it, obdormisco* • *einschlafen* • *el alunni kezdek*
- ațiț**, *excito, concito* • *erregen, reitzen, z.b. zum Aufruhr, zum Zohn* • *fel háboriton, inditom*
- ațițat**, *-ă, excitatus, concitatus, -a, -um* • *gereizt* • *fel inditatott, fel haborittatott*

Au

- au**, *aut sive seu, vel* • *entweder, oder* • *vagy, a vagy*
- au**, *habent* • *inhaben* • *vagyon nekiek, vagynak nekik*
- au** (*interjectio*), *o, vae* • *o, weh* • *jaj*
- aud**, *-uziiu, -zire, -zit, audio* • *hören* • *hallok, hallom*
- aur**, *aurum* • *das Gold* • *arany*
- aurariu**, *aurarius* • *ein Goldwäscher* • *aranyaso, arany mives*
- auresc**, *-ire, -it, inauero, deauro* • *vergolden* • *aranyazom*
- aurire**, *inauratio, deauratio* • *das Vergolden* • *meg aranyazás*
- aurit**, *-ă, inauratus, deauratus, -a, -um* • *vergold* • *meg aranyasztatott*
- austru**

auz, -ire, -it, *audio* • *hören, zuhören* • *hallok, hallom, hallomás*

auzire, *auditio, auditus, -us* • *das Gehör, das Gericht* • *hallás, hallomás*

auzit, -ă, *auditus, -a, -um* • *gehört, zugehört* • *hallatott*

auzitoriu, -e, *auditor* • *ein Hörer* • *hallgato*

auzu, *auditus, -us, m.* • *das Gehör* • *hallás*

az (astăzi), *hodie* • *heute* • *ma*

azimă, *azimus, panis sucinericius non fermentatus* • *ungefäuertes Brod* • *pogátsa*

Aj

ajun, -are, -at, *jejuno* • *fasten* • *bőjtőlők*

ajun (*subst.*), *jejunium* • *das Fasten* • *bőjt*

ajunat, -ă, *jejunus, -a, -um*^[2]

ajunătoriu, -e, *jejunator* • *einer der da fastet* • *bőjtőlő*

ajung, -unseiu, -ngere, -uns, *attingo, pertingo, pervenio, assequor* • *erreichen, berühren, anlangen, gelangen, einholen* • *hozza érek, item el érkezek*

ajuns (*subst.*), *assecutio*^[2]

ajuns, -ă, *assecutus, perventus, conventus, -a, -um* • *erreicht* • *érkezett*

ajut, -are, -at, *juvo, adjuvo, secundo, adjuto, oppitulator* • *helfen, unterstützen* • *segitek, segétem, segéllem*

ajutat, -ă, *adjutus, secundatus, -a, -um*^[2]

ajutătoriu, -e, *adjutor, oppitulator, secundator* • *ein Helfer, die Beförderer, Beystand* • *segítő, segéllő*

ajutorez, -are, -at *vide ajut*

ajutorință (ajutoriu), *adjutorium, auxilium, juvamen* • *die Hilfe, der Hilfs Mittel, der Beystand* • *segítés, segéd, segedelem*

Av

ava, Abbas • ein Abt • Appát, Apát ur
avem, habemus • wir haben • vagyon nekünk
având, habendo, habens, habentes • habend • lévén
avere (avuție), substantia, opes • die Habseligkeit, der Reichtum, das Vermögen • jóság, gazdagság
aveți, habetis • ihr habt • vagyon néktek
a voastră (a voastă), vestra • euere • tiéteké
a vostru (a vost), vester • euer • tiéteké
avut, habitus • die Beschaffenheit • állapot
avut, -ă, dives, locuples, oppulentus, -a, -um • reich, vermöglich • gazdag
avuție^[4] vide avere

Litera B

Ba

ba, nequaquam, non, minime • nicht, keines wegs • nem
ba încă, immo, immo vero • ja, da noch • sőt, inkább
babă, hecuba, vetula, anus; in Hungaria etiam matrem vocant bába • ein altes Weib, item die Hebame, in einigen Gegenden von Ungarn heist bába, die Mutter • vén aszszony, bába, item Magyar Országának némelly hellységein bába anyit téssen, mint édes anya
băbătie, anus, vetula • agdada • ein altes Mütterchen
bade, junior seniore honoris causa sic compellare solet, uti apud Italos Abate, apud Gallos Abé • so nemet der jüngere Bruder den älteren Bade • bátyá
baie, balinum, fodina; item: balneum, lavacrum • eine Münzgrube, Goldgrube, item ein Badhaus • item bánya, item feredő, feredőház
băieșesc, -ă, metallicus, -a, -um • von Metall^[2]

- băiaș**, *metallinus* • ein Goldwascher • banyász
- băiat**, *natus, filius, proles, soboles* • ein Kind, Sohn • fiu
- baieră**, *ligula* • das Band • kötöző, szijatska, szalag szij
- bârdăoasă**, *empusa, manducus* • eine Papanze, ein Popelmann
- bârfeală**, *fabula* • ein Märchen, ein Erzählung • mese, szofia beszéd
- bârfesc**, *fabulor, -aris, -ari* • zwazen, fabulieren, erzählen • beszélgetek, szot szaporitok, szofia beszédeket mondom
- bârfire**, *fabulositas, -tis* • das fabelhafte Erzählen • beszélés, beszélgetés, költött dologra való hajlandóság
- bârfitoriu**, *-e, fabulator* • einer der allerhand erzählt oder hervorbringt • beszélő, szo-szaporito
- bârlog**, *antrum, caverna, specus, latibulum* • eine Höhle, item eine Grotte • barlang
- bârnă**, *trabs* • der Balken • gerenda, vastag fa
- bârsă**, *lignum in quo pendet talpa aratri ab ante ubi vomis solet appendi*
- bât**, **baston**, *baculus* • der Stok, ein Stab • bot, páltzá
- bâtă**, *idem*
- bățișor**, *bacillus* • ein Stäbchen • páltizátska
- bag**, *-are, -at, introduco, immito, impono* • einstecken, hinein führen • bé viszem, bé hozom, bé dugom
- băgare**, *introductio, imissio* • das Hineinführen • bé vivés, bé hozás, bé dugás
- băgare de samă**, *observatio* • die Wahrnehmung, Beobachtung, die Achtung • eszébe vétel
- băgat**, *-ă, introductus, -a, -um* • hinein geführt • bé hozatott, bé hoztatott

- băgat în samă**, *observatus*, -a, -um • *beobachtet, geachtet* • *észbe vétetett*
- băgătoriu**, *introductor*^[2]
- băgătoriu de samă**, *observator, observans* • *der Beobachter* • *észre vevő*
- bag de samă (bag samă)**, *attendo, observo, item forsitan ut observo* • *achtgeben, beobachten* • *észre vészem*
- bag vină**, *culpo, culpam in aliquem reicio* • *beschuldigen, item die die Schuld auf jemandem schieben* • *feddem, vétkésitem*
- baiu (belea)**, *miseria, calamitas, aerumna* • *das Elend, die Müßeligkeit* • *nyavalya, nyomoruság*
- bală**, *bellua, bestia* • *jedes Thier* • *fenevad*
- bală (scuipit)**, *saliva* • *der Speichel* • *nyál, pök*
- băl, -ă**, *albus, albidus*, -a, -um • *weisz, weislich* • *fejér, mint egy fejéreslo*
- bălăcăresc, -ire, -it**, *obscæna loquor*^[2]
- balamut, -ă**, *ineptus, stolidus, stupidus*, -a, -um • *ungeschickt, ungereinet* • *bolond, értetlen, eszelős, kába*
- balaor, draco** • *eine Drache, item ein Schlange* • *sárkány*
- balegă, sordes, stercus, fîmus** • *der Küh- oder Pferde-Mist* • *ganej*
- balegă de porc, succerda** • *Schweinkoth* • *diszno-szar*
- balmoş**
- bălos, -ă**, *salivosus*, -a, -um • *voll Speichel, daher tropisch schleimig, zähe, oder speichelartig* • *nyálos*
- baltă, stagnum, lacuna** • *die Pfütze, eines ausgetretenen Flusses, eine See* • *to, viz állás, motsár, potsalék*
- băltac, securis minoris speciei** • *ein kleiner Backen* • *fejszétske*

balt, *laqueus* • eine Schlinge • *tór*

băltat, -ă, *ravus*, -a, -um, *item qui dentem habet extra ordinem aliorum* • dunkelfärbig • *szőke*, vagy *barna színü*, *setét-sárga színü*

ban, *banus*

ban, *pecunia*, *numus*, *denarius* • eine Münze, ein Pfennig • *pénz*

bănat, *pœnitudo*, *item querela*, *imputatio* • die Reue, die Bereuung • *meg bánás*, *item panasz*, *panaszolkodás*

Banat, *Banatus Provincia Temesiensis in Hungaria* • Banat, eine Provinz in Ungarn • *Banátus Temesvári tartomány Magyar Országban*

baniță, *mensurae species* • ein Behältnis, ein Gefäß zum Messen^[2]

bănuiesc (*îmi pare rău*), *doleo*, *pœnitet* • es treuet mich, es ist mir leid • *bánom*

bănuț, *denariolus*, *numulus* • ein kleiner Pfennig • *kis-pénz*

bântuială, *infestatio*, *molestia* • die Unfeindung, Beunruhigung, Unfechtung

băntuiesc, -ire, -it, *infesto*, *turbo*, *molesto* • anfeinden, beunruhigen, aufechten

bântuire, *infestatio*, *molestatio*, *vide bântuială*

bântuit, -ă, *infestatus*, -a, -um • angefochtet, angefeindet

bântuitoriu, *infestater* • Unfeinder, Beunruhiger

baraboiu, *myrhis*, -idis, *f.* • Welscher Körbel • *baraboly*

barbă, *barba* • der Bart • *Szakáll*

barba-caprii, *arumcus* • der Bart der Ziege • *ketskebak szakáll*

bărbat, *vir*, *mas*, *masculus* • der Mann • *férjfi*, *férifiu*

- bărbat**, -ă (adjectiv.), strenuus, fortis, industrius, sedulus, -a, -um • emsig, fleiszig, betriebsam • szorgalmatos
- bărbătesc**, -ă, virilis, -le, masculinus, -a, -um • männlich • férjfiás, férjfiui
- bărbătește**, viriliter, mascule, strenue, fortiter • hurtig, i.e. in Geschäften, muthig • ferjfiui modra, erösen, bátran • frissen, tapfer, männlich
- bărbăție**, virilitas, fortitudo • die Mänlichkeit • ferjfiuság, eröség
- bărbie (chimă)**, mentum • das Kinn • áll
- barcă**, lembus • sállyka, tsonok, hallász hajo • der Kahn, das Booth, Schieflein
- bardă**, ascia • bárd, simito bárd • die Art, Zimmerart
- bărdaș**, faber lignarius • az áts • der Zimmermann
- bârnă**, fuscus, nigriculus • barna • braun, dunkel, schwartz
- bărnaciu**, idem
- baște**, vallum, propugnaculum • bástya • die Vestung, Schantze, das Bollwerk
- baston**, baculus • páltza • der Stab, Stock, Knüttel, Prügel
- bat**, -ere, -tut, verbero, percutio, batuo, vasto • meg verem • schlagen, prügeln, geiszel
- bătaie**, verberatio, percussio, vastatio • verés • das Schlagen, Prügeln, die Geiszelung
- batăr (macar, acar)**, quamvis, quamquam • bátor, ámbátor, jollehet • obschon, obgleich
- bătătoriu**, -e, percussor, verberator • verő • der Schläger
- bătăuș**, promptus ad verbera, verbero, -onis, plahosus, -i • der gerne schlägt

- batcă**, *mancipula* • *egérfogo* • *der Mausfall*
- bate boare**, *aspirat aura* • *szelőzik*
- bate vânt**, *flat, spirat ventus* • *fu a szél* • *der Wind blaset*
- bătrân**, *senex, vetus, veteranus* • *őreg vén* • *alt*
- bătrânesc, -ire, -it**, *senesco, veterasco* • *meg vénhedem, meg vénhözsem* • *alt werden*
- bătrânesc, -ă, senili, -le** • *véni* • *was beym alten und Greiszen zu seyn pflegt*
- bătrâneşte**, *seniliter* • *vén modra* • *nach der alten Manier, gebrauch*
- bătrâneţe**, *senectus, senecta, senium* • *vénség* • *das hohe Alter*
- bătrânicos, -ă, senescens** • *vénülő, vénhedni kezdő* • *der alt zu werden anfängt*
- baciu**, *ovium pastor, item vox est æqvivalens voci bade, quam vide* • *juhász, item batsi* • *der schäfer, Schaf Hirt, item älterer Bruder*
- bătucă**, *ventriculus, stomachus volatiliū* • *zuz* • *die Leber der fliegenden Thieren*
- bătut, -ă, verberatus, percussus, vastatus, -a, -um** • *meg veretett* • *geschlagen, geprügelt*
- băţ**, *baculus* • *páltza, bot* • *der Stock, Stab*
- băţişor**, *bacillus* • *kis páltza, kis bot* • *das Stöcklein*
- bat joc**, *vexo, irrideo, vitupero* • *csuffolom, gyötröm, faggatom* • *spotten, miszhandeln, verlachen*
- batjocură**, *vexa, irrisio, opprobrium, vituperium* • *csuffolás, götrés, foggátas* • *die Ausspottung, Verlachung*
- batjocoresc, -ire, -it** *vide bat joc*
- batjocorit, -ă, vexatus, irrisus, -a, -um** • *csuffolt, gyötrött, fagatott* • *asgespottet, verlachtet*

batjocoritoriu, *irrisor, vexator* • *csuffolo* • *der Spötter, Verlacher*

bazn, *fabula* • *költött beszéd, ki gondolt szofia beszéd* • *die Fabel, Mähre, Märlein, Märchen*

bajocora, **bajocoresc** *vide batjocora, batjocoresc*

Be

bea, *bibe* • *igyál* • *trinke*

beancă, *lapis est non magnus, rotundus et durus, nimis et albus*

beat, *-ă, ebrius, temulentus, potus, -a, -um* • *itos, részeg* • *trunken, betrunken*

beată, *colare indusii foeminei*

beau, *-ere, -ut, bibo, poto* • *iszom* • *trinken*

becisnic, *-ă (amărât), stolidus, miser, ineptus, nancus, -a, -um* • *élhetetlen, balgatatag* • *ungeschickt*

becisnicește, *innepte, stolide, male* • *élhtetlenül* • *ungeschickterweise*

becisnicie, *stoliditas, inneptia* • *elhetetlenség* • *die Ungeräumtheit*

behăiesc, *-ire, ballo, -as, -are* • *bégetni mint a juh* • *blöcken*

belea

belesc, *-ire, -it, excorio, lamio, -as, -are, glubo, -as, -are* • *nyuzom, hámosztom* • *schinden, die haut abschälen*

beletuială, *subductura vestis* • *bérlés* • *das Unterfutter*

beletuiesc, *-ire, -it, subduco, -as* • *meg bérlem* • *das Kleid futtern*

beletuit, *-ă, subductus, -a, -um* • *meg bérlett* • *gefüttert*

belit, *-ă, excoriatus, laniatus, -a, -um* • *meg nyuzott, meg hámosztott* • *geschindet, abgeschället*

- belitură**, *excoriatio, lamiatus* , -us, -um • *nyuzás, hámosztás* • *das Schinden, das Abschälen*
- bem**, *bibimus*^[2]
- belciug**, *lupatum*, -i, n.
- berărie**, *cerevisiaria, officina braxatoria* • *ser föző ház* • *das Bier-Brau-Haus*
- berăriță**, *quæ coquit, vel vendit cerevisiam* • *serfözőné, vagty ser árosné* • *die Bierbräuerin, oder Bier-Schenkerin*
- berariu**, *qui couit vel vendit cerevisiam, zythepsa* • *serföző, ser áros* • *der Bierbräuer, Bier-Schänker*
- berbece (ariete)**, *vervex, aries* • *kos, berbéts* • *der Widder*
- berbință (butlănaș, boșcă, ghioabă)**, *doliolum* • *bérbentze, altologatska* • *ein Kleines Fasz*
- berc (bărc)**
- bere (olovină)**, *cerevisia* • *ser* • *das Bier*
- berletuială** *vide beletuială*
- berletuiesc** *vide beletuiesc*
- berliș** *vide beletuială*
- bertelie**, *fascia* • *póla* • *die Windel*
- beșesc, -ire, -it**, *pedo, bombizo* • *fingom* • *den Bauch-Wind streichen lassen, furtzen, fartzen*
- beșică**, *vesica* • *hojag* • *die Harn-Blase, Blatter*
- beșină**, *bombus, crepitus ventris* • *fing* • *der Bauch-Wind*
- beșinos**, *bombisator* • *fingos* • *der den Bauch-Wind streichen lässt*
- basma (năframă, chischineu, mahramă, tulpan)** • *keszkenyő* • *Tüchel*
- besadă (vorbă)**, *verbum, sermo, loquela* • *beszéd, szó* • *die Rede*

besăduiesc, -ire, -it vide **vorbesc**

beserică, *templum, ecclesia* • *szent égyház, templom* • *die Kirche*

besericesc, -ă, *ecclesiasticus, -a, -um* • *sztégyházi, templomi, templomhoz tartozo* • *die Kirche angehend, der Kirche zugehörig*

besericește (*adverbium*)

besericos, *frequentans crebro templum* • *templomban járo, templomat szerető* • *der die Kirche fleiszig besucht*

bestie, *bestia, belua* • *vad álat* • *das wilde Thier*

beteag, -ă, *ægrotus, infirmus, male valens* • *beteg* • *krank*

betegire, *ægrotatio, item ægrotatio puerperii* • *betegség, item gyermek ágyafág* • *die Krankheit, item die Kindbette*

betegit, -ă, *infirmatus, -a, -um*. *Quando dicitur sân betegit, significat in morbum incidit* • *meg betegedet* • *ist in eine Krankheit verfallen* • *quando vero dicitur au betegit, significat in morbum puerperii incidit* • *gyermek ágyban esett* • *ist niedergekommen*

betegos, -ă, *valetudinarius, -um, morbidus, -a, -um* • *beteges* • *kränklich*

beteșug (boală), *morbus, infirmitas, ægritudo* • *betegség* • *Krankheit*

beție^[5], *ebrietas, crapula, temulentia* • *részegség* • *Krankenheit*

bețiu^[6], **-e (bețiv, -ă)**, *ebriosus, -a, -um* • *részegés, boriszák* • *viel sauffer* • *trunkenbold*

beut, potus, • *reszeg* • *Betruncken*

beut, -ă, *potatus, epotus, -a, -um* • *ki ivott* • *ausgetrunken*

beutoriū, *potator*, -trix, *bibax*, *bibulus*, -a • *ivo* • *der Trinker, der Sauffer*

beutură, *potus*, *potatio*, *compotatio* • *ital* • *der Trunk*

beuță, *bekaso*

bezer

Bi

biblie, *biblia* • *Sz. Irás* • *die h. Schrift*

bibol, *bubalus* • *bial* • *der Büffel*

bibolariū, *bubularius* • *bialos* • *die Büffeltreiber*

biboliță, *bubula* • *bial*, *tehény* • *die Büffel Kuh*

bică (taur), *taurus* • *bika* • *der Stier*

bicauă, *pedica* • *nyűg* • *béka beklyo* • *Fuszeisen, Fussel*

bicașeu (beuță)

biciu, *flagellum*, *mastyx*, -tygis, *f.* • *ostor* • *die Geizel, Peitsche*

biciuluiesc, -ire, -it, *æstimo* • *betsűlöm* • *schätzen*

biciuluire, *æstimatio* • *betsű* • *die Schätzung*

biciuluit, -ă, *æstimatus*, -a, -um • *betsűletett* • *geschätzt*

biciuluitoriū, *æstimator*, -oris • *betsűlő* • *der Schätzer*

biată, *misera* • *szegény*, *nyomoru* • *miseriabile*, *elende*, *bedauernswürdige*

biet, *miser* • *szegény*, *nyomoru* • *misserabler*, *elender*, *bedauernswürdiger*

bine, *bene* • *jól* • *gut*

bineați, *salve*, *salvete*, *bonum præcor* • *mindet jot* • *seyd oder, sey gegrüszet*

binecuvânt (binecuvânteș), -are, -at, *benedico* • *áldom*, *megáldom* • *segnen*

binecuvântare, *benedictio* • *áldás* • *Seegen*

binecuvântat, -ă, *benedictus*, -a, -um • *áldott* • *gesegnet*

binecuvântătoriu, *benedicens* • *áldozó* • *der Segnet*

binevoiesc, **-ire**, **-it**, *placet, complacet, mihi bene volo, vis, vele, libenter habeo* • *meg tetszik, item javát, akarom* • *sich wohlgefallen seyn lassen, item wohlwollen*

binisor, *bene, belle* • *jotskán* • *passabl, gut, ziemlich gut*

bir, *tributum, vectigal, taxa* • *bér* • *Zins*

birăiță, *uxor judicis* • *bironé* • *die Richterin*

birău, *judex* • *biro* • *der Richter*

birșiță, *mercenarii, servi boarii uxor* • *béresné* • *ein Ochsenknechtsweib*

birșiș, *mercenarius, famulus, boarius* • *béres* • *der Ochsen Knecht Miethling*

birșag (gloabă), *mulcta* • *birság* , *büntetes* • *eine aufgelegte Strafe, Geld straff*

biruiesc, **-ire**, **-it**, *vinco, supero, prævaleo, item possideo, dominor* • *birom, győzöm* • *besiegen, übertreffen, überwinden*

biruință, *victoria, item dominium qvod qvis possidet, præcipue dicitur de provinciis principibus subjectis* • *győzedelem* • *die Sieg, die Überwindung, item*

biruit, **-ă**, *victus, -a, -um* • *meg birt, meg győzöt* • *überwunden*

biruatoriu, *victor* • *győző* • *der Sieger*

bișchie (bicichie), *der Schusterknef*

biștătuiesc, **-ire**, **-it**, *adsecuro, certam reddo* • *biztatom* • *versichern*

bitang

biciu *vide biciu*^[7]

biciuluiesc, **-ire**, **-it** *vide biciuluiesc*^[8]

biciuluire *vide biciuluire*^[9]

biciuluit, **-ă** *vide biciuluit*^[10]

biciuluitoriu *vide* **biciuluitoriu**^[11]

bitușă

biușag (**prisosință**), *abundentia* • *bővség* • *der Ueberflusz*

Bla

blagă (**avuție, bogăție**), *opes, divitiæ* • *nagy kints. gazdaság* • *der Reichtum*

blagoslovenie, *benedictio* • *áldás* • *der Seegen*

blagoslovesc, -ire, -it, *benedico* • *áldom* • *segnen*

blagoslovit, -ă, *benedictus, -a, -um* • *áldott* • *gesegnet*

blană, *asser, item pellicea subductura vestium, quandoque pro ipsa veste pelle subducta sumitur* • *dészka* • *Brett* • *item berlő bőr* • *ein Futterleder*

blând, -ă, *blandus, mitis, mansuetus, -a, -um* • *szelid, nyajos* • *zahn, geliend, sanstmüthig*

blânde, *pustulæ quæ præ æstu in superficie pellis humanæ prodire solent, papula, vomica, -æ f.* • *fakadék* • *ein Hitzblätterlein*

blândește, *blanditiæ, mansuetudo* • *szelidség, nyájóság* • *Sanftmüthigkeit, Gelindheit*

blane, *plancæ, -arum, f.* • *dézkák, széles, lapos gerendák*

blănesc, *asseribus vel pelle subduco, obduco*

blănit, -ă, *plancis vel pellibus subductus, obductus, -a, -um*

blastem, -are, -at, *maledico, blasphemo* • *átkozom* • *lästeren, fluchenn*

blăstem (*subst.*), *maledictio, blasfemia* • *átok, átokozás, atkozodás* • *die Lästerung, der Flucht, die Verwünschung*

blăstemat, -ă, *maledictus, blasphematus, -a, -um, execratus, -a, -um* • *átkozott* • *verflucht*

blăstemătoriu, -e, *maledicens, blasphemator, maledicus, -i* • *átkozodo* • *der fluchet, lästert*

blaznă, *hiulcus, -a, -um*

blăznesc, *deturgo, hiulco, -as, -are* • *otsmányitom, rontom*

blăznit, -ă, *hiulcus, factus, -a, -um*

blăznit (adverb.), *hiulce*

Blaj, *Balasfalva*. *Oppidum est in Transylvania in quo est residentia Fogarasiensis Episcopi Valachici, Seminarium Clericorum et scolæ, nobile item monasterium, in quo et ego sum hieromonachus Samuel Klein de Szád, qui hoc Dictionarium conscripsi. Ad hoc oppidum tamquam ad caput bonorum petinent vicini septem pagi integri in Comitatu Albensi existentes, et in comitatu Kükülo vicinorum pagorum partes majores, quos Illustrissimus ac Reverendissimus Patruus et avunculus meus, Joannes Innocentius L. Baro de Szad S. C-æ Regiæ, et Apostolicæ Majestatis consiliarius, et per Transylvaniam partesque eidem adnexas Graeci Ritus Valachorum Episcopus Fagarasiensis a Sua Majestate Cæ-o Regia Carolo VI, anno 1736, per modum perpetuæ foundationis donationaliter pro Episcopatu, Monasterio et Seminario impetravit* • *Balásfalva Alsó F. V-gyében fekvő Mező Város az Egyessült Görögök. Püspökének Lakohellye, amottam vagyon Papságra Nevelő seminarium cathedralis temploma, egy királlyi gymnazium és Sz. Baziliust követő szerzetnek nagy hirű Klastroma. Ezen M. várost az hozza tartozando hét egész falukat Nehaji Száadi L. B. Klein Fogarasi Püspök ajándékuł nyerte maga és követőinek számára hatodik Károlly Eő Cs.*

F-s-gétöl 1736. Esztendőben • Blasendorf ein Marktsledt in Karlsburger Gespanschaft, alwo der Sietz des griechisch katholischen Bischofes das Seminarium der geistlichen Zöglingen, ein K. K. Gymnasium, die Cathedral, Kirche, der h.h. Dreyfahltigkeit und und das Berühmte Kloster der V. V. Basilitien ist; dieses Markt Filledk sammt sieben benachbarten Dörfern ist dem Freyhern Johann Innocent Klein Szad ehemaligen dasigen Bischofe und dessen Nachfolgern von Sr. Kayserlichem Majestät Karl dem Sechsten in 1736ten Jahre zum Geschenke gegeben worden

Ble, Bli

bleasc, *anima brutorum • oktalan álatok, lelke • die Seele der unvernünftigen Thieren*

blem, *pergamus, eamus, dicitur quando unum alloqor si plures alloqvar dicitur: blemați • jerűnk, menűnk • gehen Wier, wenn einer gerufet würd*

blemați, *eamus, pergamus • jerűnk, menyek, töbet szolítván • ghehen wir, nähmlich mehrere rufend*

blid, *patena, catinus, paropsis • tál • die Schüszel*

blidariu, *conservatorium patenarum • tálos, táltarto • wo man die Schüsselfen, und andere Geschieren ausbehaltet*

blidișel (blidușel, bliduț), *patellula, patena, catillus, scutella • tálatska • eine kleine Schüsselfe*

Bo

boaghe, *meta, cumulus fœni • boglya, buglya • der Heuhaufen, Heuschober*

boaghie (buhă), *buho, noctua, ulula, -æf. • bagoly • die Eule, Nachteule, Uhu*

- boală (beteşug)**, *morbus, ægritudo, infirmitas* • *betegség*
• *die Krankheit*
- boambă**, *granum, uti botri et similia* • *szem, mag* • *ein Korn, z. B. Waizenkorn &c.*
- boare**, *aura, lenis ventus, flamen* • *szellő* • *eine sanfte, gelinde Luft*
- boariu**, *boarius, bubulcus, bubsequa* • *őkörr, pásztor* • *der Ochsenhiert*
- boaşe**, *scrotum* • *móny, töki, zsatskója*
- bob**, *faba* • *bab* • *die Bohne*
- bobotaie**, *alta flama, incendium, inflamatio* • *nagy láng*
• *die Flamme*
- bobotesc, -ire, -it**, *i<n>nflamo* • *lángolok* • *entflammen*
- bocao**, *bocalium* • *bokály* • *Bokalie mit engen Halz*
- boconciu**
- boconcioş**
- boiariu**, *nobilis* • *nemes* • *Edel, Edelmann*
- boieresc, -ă, nobilitaris, -e** • *nemesi* • *adelich*
- boieresc, -ire, -it, nobilito, -as, -are** • *nemesitem* • *adelen*
- boierie**, *nobilitas, dignitas* • *nemeség* • *der Adel*
- boieroaie**, *nobilis fœmina* • • *nemes aszony* • *die Edelfrau*
- boiesc, -ă, bovinus, -a, -um** • *őköri* • *was von den Ochsen ist*
- boieşte**, *bovine* • *őkörösen, ostobául* • *ochsenmäszig, grob, ungeschickterweise*
- bogat, -ă, dives, opulentus, -a, -um** • *gazdag* • *reich*
- bogat (adverb.) (destul), satis, abunde** • *genug* • *elég*
- bogătare (bogăţie)** *divitiæ, opes* • *gazdagság* • *der Reichtum*

bogazie, *tela incolorata* • *bagazia* • *Bagasie*

bogajie, *onus seu vestes et alia necessaria viatori in itinere, impedimenta itinerantis* • *bagazsia, utazo, teheri* • *die Bagage, Reise Gepäcke*

boghiu vide **boaghie**

bogorie

bolând (nebun), *stultus, vesanus, -a, -um, demens, insipiens* • *bolond, esztelen* • *närisch, unsinig, thöricht*

bolânzesc, -ire, -it (nebunesc), *stultesco, dementor, demento* • *bolondozom, meg bolondulok* • *närisch, unsinnig, wahnsinig werden*

bolânzește, *stulte, vesane, imprudenter* • *bolondul* • *närisch, thöricht, unbesonnen*

bolânzie, *stultitia, dementia, vesania* • *bolondtság, bolondozás* • *die Narrheit, Thorheit, Unsinnigkeit*

bolboacă, *gorges, vortex, -icis* • *örvény* • *Wasserwirbel, Strudel*

bolboană, *idem*

bolborălesc, -ire, -it, *inarticulate, non intelligenter loquor, balbutio* • *lepegek, rebegek, sellypegek* • *stammeln, lispeln, stottern*

bolboare, *bambatio, -onis, m.* • *dadago* • *der Stottert*^[2]

bold, *stimulus* • *ösztön* • *der Stachel, der Reitz*

boldesc, -ire, -it, *stimulo* • *östönözön* • *reizen, hatschen*

boldire, *stimulatio* • *döföggés, ösztönözés* • *die Anreizung, Stichelung*

boldiș, *stimulate* • *döfögösen, ösztönösen* • *stichelnd*

boldit, -ă, *stimulatus, -a, -um* • *döfögött, ösztönzöt, ösztönöztetett* • *angetrieben, angereizt, gestiechelt*

bolditoriu, -e, *stimulator, -trix* • *ösztönöző* • *Unreitzer, Unstiefter*

- bolesc, -ire, -it**, *ægroto, malevaleo, infirmus sum* • *betegeskedni* • *krank seyn*
- bolnav, -ă**, *ægrotus, æger, malevalens, infirmus, -a* • *beteg* • *krank*
- bolnăvesc**, *ægroto, infirmor, in morbum incide* • *betegsülni* • *krank werden, in eine Krankheit verfallen*
- bolnăvire**, *ægrotatio, ægritudo, infirmitas* • *betegesülés* • *krankwerdung*
- bolovan**, *scopulus, globus magnae molis* • *kőszál, kőszikla* • *der Fels, die Klippe*
- boltă**, *officina, fornix* • *bolt, bót* • *Gewölbb*
- boltaş**, *fornicarius, qui formicem habet, mercator, tabernarius* • *boltos, kalmár* • *der Krämer*
- boltesc, -ire, -it**, *fornicem struo* • *boltozok* • *wölben, einen gewölbten, Bogen schieszen*
- boltit, -ă**, *fornicatus, -a, -um, arcuatus* • *bolthajtáfos* • *gewölbt*
- bolund**
- bombăiesc, -ire, -it**, *bombilo, bombiso, murmuro* • *dunnogok* • *murmeln, brumen*
- borăsc (vomesc), -ire, -it**, *vomo, evomo* • *okádom* • *sich erbrechen*
- borâtură**, *vomitus, -us, m.* • *okádás* • *das Brechen, Erbrechen*
- borât, -ă** (*participium*)
- bordeiu**, *tugurium, item lupanar* • *kallyiba, gunnyo, item bordelly-ház* • *eine Hütte, Bauernhütte, item das Hurrenhaus*
- borș**, *jusculum furfuraceum* • *korpatzibere* • *Kleyen-Schleim, oder Suppen*

bortă, *species ornamenti puellarum capiti applicari solita, anadema, -tis • pârtă • Hauptzierde, Perlen Borte*

borzoș, **-e**, *impexus, -a, -um, hispidus, horidus, -a, -um, hirsutus, -a, -um • borzas, fösületlen • ungekämmt, raub*

boscorodesc, **-ire**, **-it**, *loquor non intelligibiter*

boșcă (**butlan**, **berbință**, **ghioabă**), *doliolum • hordotska, négelke, altalag • ein Füszein*

boșcaș

boștine, *flores, feces ceræ • viasz séprő • Wachs Hefen*

bostan, *cucurbita major • tök • ein Kirbis*

bot, *nasus equi, item ænophorum, vas in quo tempore vindemiarum botri conterentur • lo-or, item putton • die Pferd-Nase, item die Butte*

botă (**cofă**, **doniță**), *culigna • kárt, kártos, kártya • ein hölzernes Trinkgeschier*

botă, *baculus • bot, páltza • der Stock, der Stab*

botășesc, **-ire**, **-it**, *ablaqueo • fák vagy szőlők tövit ki nyitom, homlitok*

botășire, *ablaqueatio • fák, vagy szőlők tövek homlitafák*

botez, *baptisma, baptismus • keresztelés • die Taufe*

botez, **-are**, **-at**, *baptiso • keresztelem • tauffen*

botezat, **-ă**, *baptisatus, -a, -um • meg keresztelt • getaufet*

botezătoriu, *baptista, baptisator, baptistes • keresztelő • der Tauffer*

botoșesc, **-ire**, **-it** (**împing**, **îmberbec**), *trudo, contrudo, impigno, tundo, contundo • el taszitom, el dobom • mit groszer Gewalt wegstoszen*

botoșit, *contrusus, contusus, -a, -um • el taszitott, el dobott • mit groszer Gewalt weggestoszen*

bou, *bos* • *őkör* • *der Ochs*

boul lui Dumnezeu (boul Domnului), *insectum, quod statim primo-vere prodit variegatum supra alas majori ex parte rubri coloris*

bour, *urus, -i, m.* • *erdei bika, jáhor* • *der Auer-Ochs, der wilde Büffel*

bourel (melci), *limax, coclea herbigrada, tronchus, turbo, ostreum, domiporta* • *tsiga* • *die Schneke, der Kreisel, Treibhorn*

boz, *actæa, -æ, f., acte, -es* • *borza, bodza* • *ein Hollderbeere, Hollunder, Uttich*

bozdonariu, *saculus tunicæ, locus perula* • *zseb, zsatsko* • *Säklein, die Casche*

bojor, *rosa campestris*

Br

brăcie, *fascia, cingulus* • *melly füző* • *brustbiende, Windel*

brăcinariu, *cingulus seu lorum caligarum* • *nadrág szij* • *Hosen Riem*

brad, *pinus, abies* • *fenyőfa* • *Kienholz, Kieferbaum, Harz-Baum*

brădet, *sylva abietina, pinetum* • *fenyő, erdő* • *Fichtenwald*

brăcne, *instrumentum textorium seu arcula pectinis textorii*

brăgle

brâne, *cinguli* • *övek* • *die Gürteln*

brâu, *cingulus* • *öv* • *der Gürtel*

brâu de ținte, *balthus* • *heveder ő, pártha ő* • *ein mit Knöpfen gezielter Mittel Gurt*

brahă • *malotta* • *Brey*

brâncă, manus, item lupare, morbus, cancer vocatus •
kéz, item, fene a testben • *die Hand, item die Krebs,*
Krankheit

brânca ursului

brândușă, *colchium autumnale* • *őszű kűkűrsén*

brânză, *burenda, formagium* • *tyros, turo* • *Käs*

brățare, *instrumentum ferreum ad humerum axis curűs*
applicari solutum, item ornamentum quod ex
margellis sive unionibus circa manum gestant nobiles
fæminae, item figura acu suta ad sinum et humerum
indusii fæminarum

brazdă, *sulcus, -i, m., lira, -æ* • *barázda* • *die Furche*

brazd

broască, *rana, -æ, f.* • *béka* • *die Kröt*

brodesc

brodină (vad, luntre, schilă), *vadum, navis* • *gázlo*
helly, tsekely viz • *feichtes Wasser, ein Ort im Flusze*
wo man zu Fűsze durchwaden kann

brodiu, *demens, simplex* • *egyűgyű, balgatag* • *einfältig,*
unsinnig

broșbă, *species napi, rapa major*

broscos, -ă, *ranis abundans* • *békás, békával teli* • *wo*
sich viel Krötten aufhalten

broștean (lileac)

brotacar (protacar), *diopetes, diopetis, dryphite* • *leveli*
béka • *ein grűne Krötte, Kalender Frosch*

brudariu

brumă, *bruma, pruina, -æ, f.* • *zuzmaráz* • *der Reif*

brumariu, *brumalia, item mensis octobris* • *romaiak*
űnepe, item mindszent hava • *Brumalien, item*
October Monath

brumariu mare, *mensis Novembris* • *sz. András hava* •
November

brumat

brușos, -ă, *grumosus, glebosus, -a, -um* • *göröngyös, hantos* • *schollicht, knollicht*

bruș, *gleba, grumus, -i* • *göröny, hant* • *Erden Klos, Erdscholl, Erdklumpe*

brustur, *bulapathum, alapathus, lappa, major* • *széles, lapu* • *die grosze Klette*

buă, buie

bubă, *vulnus, -eris, m.* • *n. seb* • *die Wunde*

bubă rea, *carbunculus, -i, m.* • *pokolvar*

bubat (vărsat), *varioli, vari, -orum, m.* • *himő* • *die Pocken, Kindsblattern*

bubat, -ă, *pustulatus, -a, -um* • *fokadékos* • *voll Blattern*

bubău, *baeta, gausape* • *guba, szokmány, tserge* • *ein langes Kleid, so von bey den Seiten zotticht ist*

buboiu, *bubones* • *nagy mirigyés, kelevény* • *Kilis*

<bubo>**lnic**

bubos, *pustulosus* • *fokadékos* • *voll Blattern*

bubuță, *pustula* • *fokadék, kelevény* • *Blätterlein, Bläslein*

buburos

buburuză

bucă, *bucca* • *poffa* • *die Backen*

buca curului, *nates, -um* • *segg poffa* • *die Arschbacken*

bucată, *cibus* • *étel, étek* • *die Speisz*

bucătariu, *coqvus* • *főző, szakács* • *der Coch*

bucătură, *bolus, frustum* • *darab, p. o. kenyér* • *ein Stuck, B. Brod*

- bucăţea**, *obolus, boliolus, frustillum* • *darabotska, falatotska* • *ein Stüklein, ein Bissen*
- buchisez**, *fortiter vasto, verbero, tundo, contundo* • *verdegelem* • *stark und oft zuschlagen, klopfen*
- bucile curului**, *nates* • *seg poffák* • *die Arschbacken*
- bucin**, **-are**, **-at**, *buccino* • *kürtök, trombitálok* • *Waldhorn, Trompeten blasen*
- bucin** (*subst.*), *tubus, item tuba* • *kürt, trombita* • *Posaune, Hirtenhorn, Waldhorn, Trompete*
- bucinat**, **-ă**, *buccinatus, -a, -um*^[2]
- bucinare**, *inflatio tubæ, cornu* • *kürtölés* • *das Hornblasen, Trompeten blasen*
- bucinătoriu**, **-e**, *buccinator, cornicen, tubicen* • *Trompeten, Hornblaszer*
- buciniş**
- bucium (butuc)**, *truncus, caudes, stipes* • *törsök, töke* • *Stamm, Klotz*
- bucneriu**, *viator, doliarius* • *kádár* • *der Büttner, Fasz binder*
- bucnesc**, **-ire**, **-it**, *tundo, impingo* • *ütöm, el dobom* • *vetem, döffön, fére hany* • *schlagen, wegschmeiszen*
- bucur** seu **mă bucur**, **-are**, **-at**, *gaudeo, gratulor, lætor, ovo* • *örülök. orvendek, örvendezek* • *sich freuen, frohlocken, froh seyn*
- bucurie**, *gaudium, lætitia* • *öröm, örülés, örvendezés* : *die Freude*
- bucuros**, *lubens, libenter* • *örömost* • *williglich, gern*
- budă (căcăstoare)**, *latrina, secessus, cloaca* • *árnyéksék* • *der Abtriet, Retirade*
- budigăi**

buduluiesc, -ire, -it, *in mundum abeo, vagor, erro* •
budosom, bujdosom • *sich verflüchten,*
herumschweiffen

budureţ *vide cămin*

buia, bua, potus puerorum • *Kis gyermeki étel* • *eine*
Kinder Speisze

buia, -ă (buiestru, -ă), ferus, alacer, agilis, -e • *vad,*
virgantz • *wild, muthig*

bugat (bogat)

buhă (boaghie), bubo, noctua • *bagoly* • *die Eule,*
Nachteule, Uhu

buiguiesc, -ire, -it, *phantasiam habeo, stupeo, stupesco* •
álomban és rendetlenül, beszéni • *verwirt reden,*
schwärmen

buiguire, phantasia ex morbo proveniens • *álombol,*
fárgaságból vagy egyebb betegségből, következő
fantazirozás • *das Schwärmen in Traume oder aus*
einer Krankheit

bulbuc, bulla, bullula • *viz buborék* • *die Wasserblase*

bulguiesc *vide buiguiesc*

bulz, frustum quodam rotundum, v. g. casei, auri • *egy*
teke formájú arany, vagy egyébbnek darabja • *ein*
rundes Stuck

bumb, nodulus • *gomb* • *der Knopf*

bumbac, bombacium, xilinum, gozipinum • *gyapott* •
Baumwolle

bumbariu, bombilius • *dongo, bogár* • *der Ungster*

bumbuşcă

bun, -ă, bonus, -a, -um • *jo* • *gut*

bunăţate, bonitas • *joság* • *die Güte*

bunăvoinţă, complacentia • *joakarat* • *die Gunst,*
Gewogenheit

bundă, *bunda* • *bunda* • *der Pelz, Bunde*

bunişor, -ă (**bunuţ**, -ă), *bonellus* •, *jotska* • *ziemlich gut*

bură, *vapor* • *gőz, pára* • *der Dunst, Dampf*

burduf, *foramen in glatie, qua aqua exhauritur, item ventrositas, magnus venter* • *a jégben áffott, gödör, lyuk; item putrohas, nagy has* • *das in Eid gegrabenes Loch, item ein groszer Schmerbauch*

burdufos, *ventrosus, ventricosus, -a, -um* • *nagy hasu, putrohasu* • *wampicht, groszbauchig*

burete, *boletus, fungus* • *gombo* • *der Erd Schwam*

buric, *umbilicus* • *ködök, köldök* • *der Nabel*

buricul pământului, *centrum terræ*

buric (mă buric), -are, -at, *scando, ascendo per ventrem serpendo* • *fel hágok, fel mászkálok* • *aufsteigen, hinaufkriechen*

buricos, -ă, *umbilicosus, -a, -um* • *nagy köldökű* • *der einen groszen Nabel hatt*

burlinc, *majalis, delicus, porcellus* • *süldő* • *der Frischling*

bursuc (mă bursuc), -are, -at, *irascor, stomacor* • *haragomban fel puffadok* • *vom Zorn aufgeblasen werden*

bursucat, -ă, *iratus, -a, -um* • *harag miat, fel pusadott* • *vom Zorn aufgeblasen*

burtuc (burtucan), *abdomen, epigastrium* • *böndő* • *der obere Schmerbauch*

burtucănos, -ă, *ventrosus, -a, -um* • *nagy hasu, putrohasu, hasas* • *groszbäuchigt, wampicht*

burtuş

buşuluiesc, -ire, -it (**supăr**, **întristez**, **măhnesc**), *mærore, tristitia, molestia afficio* • *busulok*,

szomorkodom • *trauern, traurig, getrübt seyn*; *mă*
buşuluiesc, tristor

buşuluire, *meror, tristitia* • *busulas, szomorkodás* • *die*
Traurigkeit

buşuluit, *-ă, tristitia, mærore affectus, -a, -um* • *meg*
busult, szomorkodott, komorkedvü • *betrübt*

buruiană, *nomen genericum omnium herbarum usui*
homano non utilium • *burián, dudva* • *das Unkraut*

buruienos, *-ă, herbis inutilibus refertus, obsitus* •
buriános • *voller Unkraut*

busuioc, *ocinum, basilicon* • *baszilikom, baszalikom* •
Basilienkraut

but

bute, *dolium, vas* • *hordo* • *der Weinfasz*

butlan (berbină, boşcă, ghioabă), *doliolum, buticula* •
hordotska • *das Weinfäslein*

butneriu, *doliarius, viator* • *kádár* • *der Büttner,*
Faszbinde

butoiaş (butoiu), *doliolum, vasculum, baticula* •
hordotska, altalag • *das Fäslein*

butuc, *truncus, caudex, stipes* • *tőrsők, tőke* • *Stamm,*
Klotz, Stock

butucănos (butucos), *truncosus, -a, -um* • *tőrsőkös* •
klotzacht

butură (buturcă), *truncus cavernosus, foraminosus,*
rinosus • *obtundo*

butuşesc *v<ide>* **botoşesc**

buvnesc *v<ide>* **bucnesc**

buză, *basium, labium, labrum* • *ajak* • *die Lippe, Letze*

buzăilă, *labeo, -onis m.* • *nagy ajaku* • *der grosse*
Lippen oder Leftzen hat

buzat, *-ă*

buzdugan, *clava, cambucca, -æ, f.* • *buzogány* • *die Keule, der Kolben*

buzișoară, *labellum, labiollum* • *ajakatska* • *eine kleine Lippe*

bujer [...]

Ștefan Crișan-Körösi

DICTIONAR ROMÂN-LATIN-MAGHIAR,
1802–1803*

A

A. *Prima littera* ▪ első betű.

A *pronunciatur* 1. *absque ullo accentu, ut* Ѡ *Ruthenicum aut* **A** *Britannicum in* Pall. 2. *Accentu gravis (˘) et acuto (ˊ) item initio vocum, sicut apud Latinos.* 3. *Circumflexo (˘˘) vero, ut* Ɑ *Ruthenicum* ▪ Az **A** betűt akcentus nélkül olvasd mint az orosz Ѡ. 2. Gravissál, acutussál és nem hűlőmben a szólnak az elején mint a Deákoknál. 3. Circumflexussál pedig mint az orosz Ɑ -t.

A *ponitur ad quaestionem* „a cui” = *cuius?* ▪ Az **A** tétetik erre a kérdésre „a cui” = kié?; *ut* „a nostru, a vostru, a meu, a tău” = a miénk, a tiétek, az enyéim, a tiéd.

A. *Articulus generis foeminini, ut apud Italos et Gallos „la”, item Germanos „die”* ▪ a foeminini genusnak az artikulusa.

A *praefigitur articulis in Genitivis casibus utriusque generis atque numeri* ▪ a genitivusokban, mind a két genusba és numerusba szokott eléjekben szokott tétettetni: „a fire, a arare, a tăcere, a auzire”.

A loco va ▪ **A va**-helyett.

A. *Actionem circumscribens, quodque Hungarice exprimitur per -(s)di, latine cum ablativo casu.* **A** *tamen per se raro reperitur, sed semper praefixum*

* Transcriere și note: Bogdan Harhăță.

habet de: „de a” ▪ Cselekedetet határozó és magyarul -(s)di által deákul pedig ablativussal fejezzük-ki: „să ne jucăm a roata” = *circo ludamus* ▪ játszódjunk kerekedit.

A. *Si praefigatur unum, alterum vero in fine addatur nominibus numeralibus cardinalibus, evadent nomina numeralia ordinalia* ▪ ha egyet a végekre mást pedig az eléjekre teszünk a numeraléknak, ordinálek lesznek belőlök: „trei – a trei-a” = *tertius*.

A. *Locum determinans* ▪ helyet határozó: „a-casă” = *domi* ▪ otthon, itthon; „a-colo” = *ibi, illuc* ▪ ott, amott.

A. *Secundum* ▪ szerint: „a-nume” = *secundum nomen* ▪ név szerint.

A. *Praepositio inseparabilis ab*: „el va” ▪ Laszthatatlan praepositio *el-meg*.

A. *Praepositio inseparabilis ad*: „el va” ▪ Laszthatatlan praepositio *elő*.

A. *Articulus pronominum possessivorum in genere foeminino* ▪ artikulusa a foeminini generisű pronomen posszeszivumoknak.

AB

AB. *Praepositio inseparabilis ab* ▪ elválaszthatatlan praepositio *el*.

ABBATANDO. ABĂTÂND. *Divertendo, repellendo* ▪ betérve, vissza térve.

ABBATATORIO, -E. ABĂTĂTORIU. *Divertens, diversor, repellens, repulsor* ▪ betérő, visszatérítő.

ABBATATURA. ABĂTĂTURĂ; **ABBATELA,** ABĂTEALĂ; **ABBATAMENTE.** ABĂTĂMINTE; **ABBATEMENTU.** ABĂTĂMÂNT; **ABBATERE.** ABATERE; **ABBATIME.** ABĂȚIME. *Diversio, repulsio* ▪ betérés, visszatérítés.

ABBATO, -ERE. ABAT, -ERE. *Diverto, divertor, depello, repello* ▪ térek, téríték.

ABBATO (me). MĂ ABAT. *Divertor* ▪ betérek.

ABBATUTU, -A. ABĀTUT. *Diversus, -a, -um, depulsus, repulsus* ▪ betérített, visszatérített.

ABBATUTU. ABĀTUT. *Diversio, repulsio, depulsio* ▪ visszatérítés, visszatérés.

ABIA (Ross.)^[1]. Vix ▪ alig.

ABORELLA. ABOREALĂ. *Exhalatio, abolitio, evaporatio* ▪ kigőzőlgés.

ABOREMENTE. ABORĂMINTE; **ABOREMENTU.** ABORĂMÂNT. Vezi **Aborella**.

ABORESCO, -IRE. ABORESC, -IRE. *Abolesco, exhalo, evaporo* ▪ kigőzőlgők.

ABORESCO (me). MĂ ABORESC. *Me suffio* ▪ füstölgetem, páralom.

ABORIRE. ABURIRE. Vezi **Aborella**.

ABORITORIO, -E. ABORITORIU. *Abolens, exhalans, evaporans* ▪ kigőzőlgő.

ABORITORITIA. ABORITORIȚĂ. *Evaporatrix* ▪ páraló-asszony, páraló.

ABORITU. ABORIT. Vezi **Aborella**.

ABOROSU, -A. ABOROS. *Evaporans, graveolens* ▪ gőzőlgős, nehézszagú.

ABORU, -I. ABOR. *Halitus, vapor, spiritus, flatus* ▪ lélegzet, gőz.

AC

ACAȚIA, -E. ACAȚĂ. *Acacia* ▪ akácfa.

ACARIA, -I. ACĂRIE. *Acuum officina* ▪ töcsináló^[2] műhely.

ACARIME. ACĂRIME. *Opificium acuum* ▪ tőcsinálás.

ACARIO, -TIA. ACARIU, ACĂRIȚĂ. *Acicularius* ▪ tőcsináló.

A CASA. ACASĂ. *Domi* ▪ itthon, otthon.

ACATHISTU. ACATIST. *Diarium, breviarium* ▪ könyörgéses-könyv.

ACATIACIONE. ACĂȚĂCIUNE. *Suspensio, adhaesio* ▪ akasztás, ragasztás. [...]

ACRU, -A. *Acer, -is, -e* ▪ savanyú, csípős.

ACU. AC. *Acus, -us* ▪ tű. [...]

B

B. *Littera secunda, pronunciatur sicut apud Latinos et Hungaros* ▪ a **B** második betű, kimondattatik valamint a deákoknál és magyaroknál.

BA. *Haud, minime, non. Respondemus hac negatione negando ad quaestiones nobis prolatas nollendo rursus quaestiones ipsas repetere, e. g.: „fost-ai” = fuisti ▪ voltál? – „ba” = non fui et non (n-am fost) ▪ nem! ▪ ezen tagadóval tagadólag felelünk az előnkben tett kérdésekre, nem akarván ezeket újra egészen előmondani, p. o.: „fost-ai” = voltál? – „ba” = nem voltam és nem így, „n-am fost”.*

BABA, -E. BABĂ. *Anus, vetula; item apud Silvanos mater* ▪ vénasszony, vén-satrantyú, kofa^[3]; a szilágiaknál anya.

BABANCA, -E. BABANCĂ; **BABONCA.** BABOANCĂ; **BABATHIA, -I.** BĂBĂTIE. *Anus decrepita* ▪ igen vén asszony.

BABII, pl. f. BĂBII. *Res nihili, anilitas* ▪ vén-kofaság.

BABIRU, ci. et. e. c.^[4]

BABITIA, -E. BĂBIȚĂ. *Genus morbi (fascinatio) quod Valache incantationibus curare satagunt aegroti vel patientis collum, manus atque pedes vinclis laneis colligunt, neque ea inde prius demuntur, quam corrosa per se deciderent* ▪ betegség neme (igézés) melyet az oláhnék boszorkánysággal kívánnak meggyógyítani, a betegnek nyakát, kezeit, lábait pórászokkal megkötik és azokat le sem is veszik, míg csak magoktól le nem hullanak.

BACCAESCO, -IRE. BĂCĂIESC. *Subo* ▪ kanozok, bagzok, bakzok.

BACIU, -I. *Frater maior natu* ▪ bátya.

BACIU, -I. *Tyropaeus* ▪ bács^[5].

BADE. *Vezi Baci.*

BADEIOCU. BADIUC; BADEISORU. BĂDIȘOR, *dim. Fratellus maior natu* ▪ bácsi.

BAGACIONE. BĂGĂCIUNE; BAGAMENTE. BĂGĂMINTE; BAGAMENTU. BĂGĂMÂNT; BAGARE. BĂGARE; BAGATU. BĂGAT; BAGATURA. BĂGĂTURĂ. *Immissio, iniectio* ▪ beledugás, beleeresztés, valamiben való toldalék, mint ingben mentében.

BAGO, -ARE. BAG. *Immitto, infero, ingero, inicio* ▪ beledugom.

BAGO DE SOMMA. BAG DE SEAMĂ. *Observeo, video, attendo, ausculto, animadverto, observatorem assisto* ▪ hajtókra, számba veszem.

BAGO (me). *MĂ BAG. ~ păstoriu, slugă etc. Munus, officium aut servitium aliquod suscipio* ▪ beállok, beszélgődöm.

BAGO (me). *MĂ BAG. ~ pe cineva. Adorior* ▪ rátámadok, rohanok.

BAGO (me). MĂ BAG. ~ în casă, etc. *Ingridior, intro* ▪ bemegyek.

BAGO (me). MĂ BAG. ~ în. *Irrepo* ▪ becsúszok, belemászok, -búvok.

BAGO (mi). ÎMI BAG. ~ capul, bonul etc. *Aes alienum contraho, me obligo* ▪ adósságban verem magamat, lekötelezem magamat.

BAGSOMMA, adv. BAGSAMĂ. *Forte, fortassis, fortasse* ▪ talám.

BAIA. BAIE. 1. *Fodina* ▪ bánya. 2. *Balneum* ▪ ferdő^[6]. [...]

BALA, -E. BALĂ. *Obscenitas* ▪ trágárság.

BALACARELLA. BĂLĂCĂREALĂ. *Confa-bulatio, garritus* ▪ fecsegs.

BALACARESCO, -IRE. BĂLĂCĂRESC. *Garrio, confabulor, effutio, blatero* ▪ fecsegek.

BALACARIME. BĂLĂCĂRIME; **BALACARIRE.** BĂLĂCĂRIRE; **BALACARITU.** BĂLĂCĂRIT; **BALACARITURA.** BĂLĂCĂRITURĂ. *Vezi Balacarella.*

BALAIIO, -E. BĂLAI. *Subalbidus* ▪ fehéres.

BALAURO, -I. BĂLAUR. *Draco, basiliscus* ▪ sárkány, szárnyas kígyó.

BALBORU, e. c.^[7] BĂLBOR. *Trollius Europaeus* ▪ sárga pünkösds, pünkösdirózsa.

BALBU, -A. BĂLB. *Balbus* ▪ selyp.

BALBUTIELLA. BALBULȚEALĂ; **BALBUTIME.** BALBUTIME. *Haesitantia linguae* ▪ selypesség.

BALBUTIO, -IRE. BĂLBUTȚ (vb. IV). *Balbutio* ▪ selypegek.

BALBUTIRE. BÂLBUTIRE; **BALBUTITU.** BÂLBUTIT; **BALBUTITURA.** BÂLBUTITURĂ. Vezi **Balbutiella.**

BALBUTO, -IRE. BÂLBUT (vb. IV). Vezi **Balbutio.**

BALBUTU, -A. BÂLBUT (adj.). Vezi **Balbu.**

BALEGA, -I. BĂLEGĂ. *Stercus, fimum, fimus* ▪ ganéj.

BALEGARIO, -RI. BĂLEGARIU. *Sterquilinium* ▪ ganéjdomb.

BALEGAROSU, -A. BĂLEGĂROS; **BALEGOSU.** BĂLEGOS. *Stercorosus* ▪ ganéjos.

BALLAMUTU, -A. BALAMUT. Vezi **Balbu.**

BÂLLIE, -I. BÂIE. *Ignis (pueriliter)* ▪ tűz.

BALLIERA, -E. BAIERĂ; **BALLIERU, -RI.** BAIER. *Torques, vinculum* ▪ nyakbavető kötő, szorító örv.

BALLIESU, -TIA. BĂIEȘ, -IȚĂ. *Metallicus, metallicus fossor* ▪ bányász.

BALLIESTRU. BĂIESTRU. *Equitatio vehemens, equitatio tolutim* ▪ száguldás, ügetés.

BALLIETU, -Ă. BĂIET. *Natus filius, nata filia* ▪ szülöttöm.

BALLIO, -RI. BAIU. *Certamen, pugna, occupatio, negotium* ▪ baj, gond, foglalatosság.

BALMOSSU, -RI. BALMOȘ. *Polenta caseata* ▪ bálmos.

BALSITIA, -E. BALȘIȚĂ. *Canna indica* ▪ rózsánád.

BALTA, -I. BALTĂ. *Stagnum* ▪ tócsa, állóvíz, tó.

BALTAGU, -E. BALTAG. *Securicula* ▪ balta.

BALTU (Ital. *balza*). BALȚ. *Crines in nodum collecti ornamentum capitis; torques ornatus colli ex numismatibus constructum, lemniscum, cirrus* ▪ egyben fonthaj jó ékessége, nyakbavető nyak ékessége, mely pénzből készíttetik, pántlika, hajfürt, boglár, függök s.a.t.

BALTOCCU, -E. BĂLTOC. Vezi **Balta**.

BANATU. BĂNAT. *Tristitia, dolor* ▪ bánat.

BANU, -I. BAN. *Pecunia, numisma, nummus, denarius* ▪ pénz, egy pénz.

BANUELLA. BĂNUIALĂ. *Dolor, poenitentia* ▪ bánás, sajnálás.

BANUESCO, -IRE (mi). (ÎMI) BĂNUIESC. *Poenitet (me)* ▪ bánom, sajnálom.

BANUIENTIA. BĂNUINȚĂ; **BANUIME.** BĂNUIME;
BANUIRE. BĂNUIRE; **BANUITURA.**
BĂNUITURĂ. Vezi **Banuella**.

BARABANU, -I (Ross.). BARABAN. *Buccinator* ▪ kürtölő.

BARABOLLIO, -E. BARABOIU. *Chaerophyllum bulbosum* ▪ baraboly.

BARBA, -E, -I. BARBĂ. *Barba* ▪ szakáll.

BARBA A CAPRAEI. BARBA-CAPREI. *Spinaea ulmaria* ▪ réti legyező.

BARBA A IMPERATULUI. BARBA-ÎMPĂRATULUI. *Viola tricolor hortensis* ▪ császárszakáll.

BARBA A SAXO-ULUI. BARBA-SASULUI. Vezi **Coda a cavallului**.

BARBATA, -E. BĂRBATĂ. *Virago* ▪ férfias-asszony.

BARBATESCE, adv. BĂRBĂTEȘTE. *Viriliter, virtuose* ▪ férfiason.

BARBATESCU, -A. BĂRBĂTESC. *Virilis* ▪ férfihez-tartozó.

BARBATIME, -I. BĂRBĂȚIME. *Viratus* ▪ férfisság.

BARBATU, -A. BĂRBAT, -Ă. *Vir – virago* ▪ férfi – férfias-asszony. [...]

L

<L.> *Littera undecima alphabeti, quae ita enunciat, ut apud Latinos, excepto LL duplici ante I, quo in casu legitur ut J apud Latinos aut LY apud Hungaros, e.g.: „batallic” lege bătaie* ▪ ezen betű úgy olvastatik nálunk-is mint a deákoknál és magyaroknál, ki vévén a kettős LL-t az I előtt, a mely esetben mindenkor úgy mondatik ki, mint a magyaroknál az LY vagy J.

L. *Articulus masculini, quod semper nominibus in -O, -U, -IO desinentibus postponi solet, denotatque idem ac le apud Gallos vel der apud Germanos* ▪ a maskulinumok után tétetni szokott artikulusz és annyit teszen mint a magyaroknál az az vagy a.

L. *Pronomen coniunctivum* ▪ egybe foglaló névmással: „duco-l” = *duco eum* ▪ viszem őtet; „l-am omorât” = *eum immolari* ▪ őtet feláldoztam, megöltem.

Observa: ante aliam consonantem pronunciari tamquam âl in usu tamen communi nullam efficere syllabam, at poetis commodissime inservire posse ▪ tarts-meg, hogy ezen névmással más mással-hangzó előtt úgy kell kimondanod mint az âl-t, azon kívül, hogy valami szó tagot tenne a közönséges beszédben, de ennek hasznát a versírók könnyen vehetik.

LA

LA. *Praepositio separabilis. Ad, apud, in* ▪ hoz, hozzá etc.; -nál, -nél, -ban, -ben, -ba, -be.

LAARMA, -E, *quasi „la arma” = ad armas. LARMĂ. Tumultus* ▪ lárma.

LABU, -URI^[8], c. LAB. *Iugerum* ▪ egy láb föld, hold.

LACASU, -RI, c. LĂCAȘ. *Hospitium* ▪ lakás.

LAȚȚIU, -RI, c. (Ital.). LAȚ. *Nodus laxior vel mobilis* ▪ hurok.

LA CE? *Quare, cur, quamobrem* ▪ miért, mi végre?

LACHRYMA. LACRIMĂ. Vezi **Lacryma.**

LACHRYMA, -ARE. LĂCRIMA. Vezi **Lacrymo.**

LACOMMU, -A (Ross.). LACOM. *Cupidus* ▪ kívánó.

LACRYMA, -E. LACRIMĂ. *Lacrima* ▪ könny, könny-hullatás.

LACRYMACIONE. LĂCRIMĂCIUNE. *Lacrimatio* ▪ könnyezés.

LACRYMACIOSU, -A. LACRIMĂCIOS. *Lacrimabundus* ▪ könnyezdegelő.

LACRYMARE. LĂCRIMARE. Vezi **Lacrymacione.**

LACRYMATECU, -A. LĂCRIMATEC. Vezi **Lacrymaciosu.**

LACRYMATORIO, -E. LĂCRIMĂTORIU. *Lacrimator* ▪ könnyező.

LACRYMATU. LĂCRIMAT. Vezi **Lacrymacione.**

LACRYMATU, -A. LĂCRIMAT. *Lacrimatus* ▪ könnyezett.

LACRYMATURA. LĂCRIMĂTURĂ. Vezi **Lacrymacione.**

LACRYMEZZO, LACRYMO, -ARE. LĂCRIMEZ, LACRIM. *Lacrimo* ▪ könnyezek.

LACRYMOSU, -A. LĂCRIMOS. *Lacrimosus, -a, -um* ▪ könnyes.

LACRYMUTIA. LĂCRIMUȚĂ. *Lacrimula* ▪ könnyecske.

LACTACEA, -LLE^[9]. LĂCTĂCEA. *Lactuca sativa* ▪ saláta.

LACTE, -I. LACTE. *Lac* ▪ tej.

LACTELE CANELUI (at *melius lacte canescu*).
LACTELE-CÂNELUI (sau, mai bine, **lacte-cânesc**).
Euphorbia helioscopia ▪ kutya-tej.

LACTOSU, -A. LĂCTOS. *Lactosus* ▪ tejes.

LACTUCA, -E. LĂCTUCĂ. *Lactuca silvestris* ▪ vadsaláta.

LACU, -RI. LAC. *Lacus* ▪ tó.

LACUESCO, -IRE (*quasi locuesco a loco*). LĂCUIESC. *Habito, -are* ▪ lakom.

LACUSU, -RI, c. (*quasi locusu*). LĂCUȘ (în loc de *locuș*). *Tugurium, substramentum porcorum* ▪ alom.

LACUSTA, -E (*quasi locusta*). LĂCUSTĂ (în loc de *lăcustă*). *Locusta* ▪ sáska.

LADUCA. LĂDUCĂ; LADUTIA. LĂDUȚĂ. *Arcula, cistella, cistula, capsula* ▪ ládácska.

LANGEDU, -A. LÂNGED. Vezi **Tilavu**.

LANGESCO. LÂNGESC. Vezi **Potrivesco**.

LAKOMESCO, -IRE (*Ross.*). LĂCOMESC. *Cupio, concupisco, appeto* ▪ kívánom.

LALLAESCO, -IRE. LĂLĂIESC. *Lallo, -are* ▪ gőgicsélek.

LAMÂLLIA, -I. LĂMÂIE. *Mala Lemonias* ▪ lémonya. [...]

P

Littera muta, alias in ordine alphabetico decima quinta simili modo pronunciatur atque apud Latinos et Hungaros ▪ ezen betűt olvasd mint a magyaroknál. [...]

PE

PE (*Ital.*). Vezi **Pre**.

PE loco pre, vezi Pre.

PECCALA, -E. PĂCALĂ. *Holophanta* ▪ csalfa.

PECCALESICO, -IRE. PĂCĂLESC. *Fraudo, -as* ▪ rászedem, megcsalom.

PECCATESCO, -IRE. PĂCĂTESC. Vezi.
Peccatuesco.

PECCATOSU, -A. PĂCĂTOS. *Peccator, sons, sonticus*
▪ bűnös.

PECCATU, -E. PĂCAT. *Peccatum* ▪ bűn.

PECCATUELLA. PĂCĂTUIALĂ. *Error, erroris*
commissio, lapsus, -us ▪ vétkezés.

PECCATUESCO, -IRE. *Pecco, -as, error, -as,*
delinquo, -is ▪ vétkezem.

PECCATUIME. PĂCĂTUIME; **PECCATUIRE.**
PĂCĂTUIRE. Vezi **Peccatuella.**

PECCATUITORIO, -E. PĂCĂTUITORIU. *Peccans,*
delinquens ▪ vétkező, vétő.

PECCATUITU, -A. PĂCĂTUIT. *Qui peccavit* ▪ aki
vétkezett, bűnben esett.

PECCATUITU. PĂCĂTUIT; **PECCATUITURA.**
PĂCĂTUITURĂ. Vezi **Peccatuella.**

PECCHIELNITIA, -E vel **PECCHIHELNITIA.**
PECHI(H)ELNIȚĂ. *Membrana* ▪ hártya.

PECCHINDELICA, -E. PECHINDEICĂ. Kötőkosár,
kasornya, fazékfogó.

PECE, -I (*Ital.*). PEC(I)E. *Lardum novum* ▪ friss
disznóhús.^[10]

PECERLARIO, -RI, c. **PECERLARIU.** *Annulus*
signatorius ▪ pecsétnyomó.

PECERLESCO, -IRE. PECERLESC. *Sigillo, obsigno,*
-as ▪ pecsétlek.

PECERLIRE. *Obsignatio* ▪ pecsétlés.

PECERLITORIU, -E. *Obsignator* ▪ pecsétlő.

PECERLITU, -A. PECERLIT. *Signatus, obsignatus* ▪
pecsétlett.

PECETE, -I (*Ross.*). *Sigillum, signaculum* ▪ pecsét.

PECIE, -I. Vezi **Pece.**

PECINGINE, -I. *Impetigo, -inis, lentigo, petigo, vitiligo*
▪ szeplő, szöplő.

PECINGINOSU, -A. **PECINGINOS.** *Lentiginosus, -a* ▪
szeplős.

PECORARIO, -I. **PĂCURARIU.** *Pecorarius, opilio* ▪
juhász.

PECTARIO, -RI, c. PECTARIU. *Pectorale* ▪ mely-
revaló.

PECTENE, -E et -I. *Pecten* ▪ fűsü.

PECTENO, -ARE. **PECTEN.** *Pectino, -are, pecto, -ere* ▪
fűsülöm.

PECTOROSU, -A. **PECTOROS; PECTOSU, -A.**
PECTOS. *Pectorosus, -a, -um* ▪ melyes, nagy-melyű.

PECTU, -RI, c. PECT. *Pectus, -oris* ▪ mely, szügy.

PEDECA, -E. **PEDECĂ.** *Pedica* ▪ nyűg, békó.

PEDEPSA, -I. **PEDEAPSĂ.** *Poenă, castigatio, animadversio, supplicium* ▪ büntetés.

PEDEPSELLA. **PEDEPSEALĂ.** *Punitio, multatio, damnatio* ▪ fenyítés, kárhoztatás.

PEDEPSESCO, -IRE. **PEDEPSESC.** *Punire, damnare, supplicium sumere, castigare, animadvertere* ▪
megbüntetni, fenyíteni, kárhoztatni.

PEDEPSIME; PEDEPSIRE. Vezi **Pedepsella.**

PEDEPSITORIO, -E. **PEDEPSITORIU.** *Punitor, castigator* ▪ büntető, fenyítő.

PEDEPSITU, -A. **PEDEPSIT.** *Plexus, damnatus, punitus* ▪ megbüntettetett.

PEDEPSITU. **PEDEPSIT; PEDEPSITURA.** **PEDEP-**
SITURĂ. Vezi **Pedepsella.**

PEDESTRASU, -I. **PEDESTRĂȘ.** *Miles pedestris* ▪
gyalog katona.

PEDESTRU, -A. *Pedestris, pedes, pedester* ▪ gyalog.
[...]

PÉPENE, -I. PEAPENE. Vezi **Lubenitia**.

PÉPENE, -I. PEAPENE. *Cucumis, pepo, melo* ▪ dinnye.

PÉPENE GALBINU. PEAPENE GALBIN. *Melo* ▪
sárga dinnye.

PÉPENI RÂUIOSI^[11], *pl.* PEAPENI RÂIOȘI. *Cucumis*
sativus ▪ ugorka.

PÉRA, -E, (*Lat.*). PEARĂ. *Pyrum* ▪ körtvély.

PÊRA, -E, (*Hung.*). PÂRĂ. *Lis* ▪ per, pör.

PERCIONI, *pl.* PERCIUNI. Vezi **Zuluffi**.

PÉRDERE. PIARDERE; **PÈRDIACIUNE.** PIERZĂ-
CIUNE. *Perditio, amissio* ▪ vesztés.

PÈRDIATORIU, -E. PIERZĂTORIU. *Perditor* ▪
vesztő.

PÈRDIO, -ERE. **PIERZ;** **PÈRDO, -ERE.** PIERD.
Perdo, -is, amitto ▪ vesztem. [...]

Z

*Littera consonans ultima, legitur ut S simplex inter
duas vocales apud Gallos, Italos atque Germanos, vel ut
Z apud Latinos et Graecos* ▪ a **Z** úgy olvastatik mint a
Magyaroknál.

ZA

ZABAVA, -E (*Ross.*). ZĂBAVĂ. *Tarditas, mora,*
cunctatio ▪ kefedelem.

ZABAVELLA. ZĂBĂVEALĂ. *Tardatio* ▪ késedel-
mezés.

ZABAVESCO, -IRE. ZĂBĂVESC. *Tardare, morari,*
cunctari ▪ késedelmezek.

ZABAVIME. ZĂBĂVIME; **ZABAVIRE.** ZĂBĂVIRE.

Vezi **Zabavella.**

ZABAVITORIO, -E. ZĂBĂVITORIU. *Cunctator* ▪ késedelmező.

ZABAVITU, -A. ZĂBĂVIT. *Tardatus, -a, -um* ▪ késedelmezett.

ZABAVITU. ZĂBĂVIT; **ZABAVITURA.** ZĂBĂVITURĂ. Vezi **Zabavella.**

ZABAVNICU, -A. ZĂBAVNIC. *Cunctabundus, tardus, serus* ▪ késedelmezés.

ZABÉLLA, -E (Ross.). ZĂBEALĂ. *Frenum* ▪ zabola.

ZABOVESCO, -IRE. Vezi **Zabavesco.**

ZABRÉLLA, -E. ZĂBREALĂ. *Clathrum* ▪ heveder fa ablak rostély.

ZACÉRE. ZĂCEARE. *Cubitatio, desidia* ▪ heverés, fekvés.

Gheorghe Șincai

**EPISTOLA GEORGII SINKAI DE EADEM AD
SPECTABILEM ET CLARISSIMUM VIRUM
IOANNEM DE LIPSZKY^[1],**

Capitaneum^[2] Caesareo-Regii regiminis equestris
Hungarici, quondam Vécseiani, nunc
Hassomburgensis^[3], mappae geographicae
provinciarum ad S. Coronam Regni Hungariae
pertinentium elucubratorum^[4].

Budae, Typis Regiae Universitatis Pestanae, 1804*

Spectabilis et clarissime Vir,

quod desudans in opere cuius merces erit gloria
sempiterna, me tibi vix de nomine antea notum^[5] accesseris
consuluerisque qualiter Valachica civitatum, oppidorum,
pagorum, praediorum aliorumque locorum nomina ad
popularium meorum captum litteris Latinis exaranda
putarem, pro eo ac debui condescensionem tuam maximi
aestimavi, ceu qui in perficienda eadem natione Valachica
a triginta et pluribus annis pariter desudo.

Inter reliquos meos labores, quos ab anno 1774
Romae, Viennae, in Transsylvania et hic Budae ac
Pestini^[6] collocavi in eruderandis, colligendis et conci-
nandis annalibus universae nationis Valachicae, quos
intra biennium orbi litterato spectandos daturum me
spero, non defui media quaerere quibus morum et ingenii
cultura inter Valachos tanto facilius provehi queat.

* Transcriere, traducere și note: Bogdan Harhăță.

Propterea anno 1780, quo Viennae morabar iussu altissimo, *Grammaticam Daco-Romanam* tunc primum inceptam a Cl.P Samuele Klein de Szád locupletavi atque in ordinem reduxi typisque edi curavimus, dein altissimo iussu immortalis memoriae Augustissimi quondam Imperatoris Iosephi II libros pro scholis Valachicis partim verti, partim proprio Marte composui^[7].

In qua mea occupatione non tam pruritu aliquo res novas introducendi, sum quippe antiquitatis observantissimus, quam necessitate adactus quo grammaticam Valachicam componere queam, sedulo inquisivi in corruptelam linguae Valachicae a materna Latina et sororia Italica litterasque avitas, Latinas nempe, ad analogiam inclytæ nationis Croaticae aliarumque in usum civilem solum – nam in ecclesiasticis retinendas esse Cyrillianas quis non videt^[8] – reducere studui eo fine quo facilius grammatica ad certas paucioresque regulas exigi possit, quod cum Cyrillianis characteribus obtineri nequaquam potest.

Pro cuius asserti maiori evidentia ad tuum, spectabilis et clarissime vir, postulatum adnecto Tabellam.

TABELLA

DOCENS MODUM SCRIBENDI VALACHICE LITTERIS, TAM CYRILLIANIS, QUAM LATINIS

I. Linguam Valachicam, etsi nonnihil cum veteribus Dacica, Gothica et Slavica commixta sit, origine Latinam esse^[9] is solum in dubium vocabit, qui illius prorsus ignarus est. Et

II. Valachos suam a colonia quam Traianus Augustus in veteri Dacia collocavit ducere originem pariter ille tantum inficias ibit, qui in historia minus versatus est.

III. Traiani colonia illitteratam fuisse quemadmodum fuere forsitan plures boreales nationes negant, quin immo contrarium probant:

A) inscriptiones quas in veteri Dacia erexere:

1. praefecti,
2. legiones in ea collocatae,
3. privati quoque

quas apud plures auctores, imprimis autem in mea earundem collectione videre est;

B) introductio religionis Christianae quae, testibus Tertulliano et Origene, Eusebio item et *Actis martirum* apud Bollandum eiusque continuatores^[10], seculo secundo aerae Christianae iam viguit in Dacia.

IV. Sed quibus characteribus usa est eadem Traiani colonia? Procul dubio principio Latinis, iisdem quippe lapides inscripti sunt. Postmodum vero quid vetat credere eam etiam Gothorum a quibus oppressa fuerat characteribus usam esse, quemadmodum Itali atque alii usi sunt? Certum vero est

V. propaginem coloniae Traiani, prioribus septem saeculis et ultra, uti non potuisse characteribus Slavicis, praesertim Cyrillianis, qui tardius inventi sunt et adhuc longe tardius a maioribus nostris in sacris adoptati, quibus solis

VI. linguam Valachicam ad amussim exprimi non potuisse probant duae adinventae litterae: **Ѡ** et **Ѳ**. Quod non leve argumentum est Valachos prius semper characteribus Latinis usos fuisse, ceu quibus adinventae hae duae litterae adaequate exprimi possunt, uti inferius edocebo, nunc

VII. de caractere Cyrilliano prout eodem utimur, cuius:

A) vocales et diphthongi sunt: **а, ѡ, ѧ-ѡ, е, ѣ, ѥ-и, ѡ-о, ѡ-ѣ, ѡ, ѡ-ѡ, ѡ**, quibus sic utimur:

1. **ъ**

a) solitarium, dum praepositionem *in* significat, pronunciatur ac si haberet **н** post se;

b) initio cuiusvis vocis positum, quod necessario fieri debet, pariter pronunciatur ut solitarium; verum

c) praepositum compositumque cum aliquo pronomine sonum litterae **н** amittit, ut in: **ѣа, ѣмѣ, ѣцѣ, ѣшѣ**;

d) in medio et in fine vocum ponitur **ж**.

2. **і** ponitur ante vocales et diphthongos, **и** ante quamvis consonantem et in fine vocum.

3. **ѡ** ponitur:

a) solitarium vel coniunctum certis vocibus, quando significat unitatem in genere foeminino;

b) initio vocum;

c) in ultimis syllabis genitivorum et dativorum pluralium;

d) in vocis a Graecis mutuatis iuxta eorundem genium – alias ponitur **ѡ**.

4. **Ѣ** ponitur initio vocum, **ѣ** in medio et fine.

5. **Ѥ** ponitur initio vocum, **ѥ** in medio et fine.

6. **Ѧ** in solis Graecis dictionibus habet locum.

B) Spiritus sunt duo:

1. asper (**ˆ**), qui apponitur omni vocali aut diphthongo a qua vox incipit,

2. lenis (**˘**), qui apponitur litteris **ѣ** et **ѥ**, quando hae medium sonum amittunt^[11].

C) Accentus sunt tres: acutus (**ˊ**), gravis (**ˋ**) et circumflexus (**ˆ**), quorum hic est usus: acutus et gravis prolongant syllabas – gravis quidem solam ultimam in vocalem aut diphthongum desinentem, acutus omnes reliquas syllabas, etiam ultimam, si in consonantem desinat – at circumflexus adpositus consonanti denotat

ante eandem consonantem emissam esse aliquam vocalem.

D) Consonantes sunt:

1. simplices, ut: Б, Ц, Ч-К, Д, Ф, Г-Ц, Х, Л, М, Н, П, Р, С, Ш, Т, Ъ^[12], З, Ж, В;

2. duplices, ut: Ѳ, ѱ, Ѵ et numerus Ɑ.

VIII. E multitudine, varietate, accentibus, spiritibus, duplicatione atque inutili eundem tonum habentium huiusmodi litterarum multiplicatione, quis non videt eos culturae ingeniorum poni obices, qui superiorum superintentionem attentam hac de re reddere debeant? Nam Cyrillianis hisce characteribus, prout iisdem nunc utimur ultra quoque utendo,

A) nunquam boni et expediti lectores efformabuntur, unde evenit, ut e centum legere callentibus vix unus bene et expedite legat.

B) E mille vero scribentibus ad amussim scribentem vix unum nominare queo, est enim cl. Pater Samuel Klein, quantum iudicare possum; inter modo viventes apprime gnarus linguae Valachicae est reverendissimus episcopus Argiensis in Valachia Transalpina, quos cl. dominus Ioannes Molnar de Müllersheim *Menologii Maioris*^[13] emendatores prae caeteris elegit, sane bonus Valachus, ast et hi ambo summi inter Vlachos nominis viri – mihi parcant – in suis emendationibus quot non commiserunt errores orthographicos non ob inscitiam aut ignorantiam, sed ob difficillimam litteris Cyrillianis scribendi methodum. Quid ergo de aliis et praesertim de alienigenis qui linguam nostram addiscere vellent supponendum, si hi characteres diutius et mordiciter retinendi sunt, quibus mehercle, si Apollo concurrat, grammaticam Valachicam nemo scribet, deberet quippe ferme tot regulas figere, quot voces reperiuntur. Quod, si Latinas reduxerimus litteras, quam facile evitatu est!

IX. Litterae igitur Latinae – donec alter aliquis alium modum, sed fundatum in ratione et facilitate linguam liberius addiscendi constituerit – meo quidem hac in re sat diu versati iudicio, ad scribendum Valachice sic reducendae sunt, ut:

A) loco vocalium **а, ъ, я** et **ѣ, е, ѝ** et **и, ѡ** et **о, ѳ** et **Ѹ, ѹ** ponantur *á, a, â-ê-î, e, é-ea, i, o, u, y.*

B) Loco diphthongorum **ѧ** et **Ѩ, ю** ponantur *íá, íu.*

C) Loco consonantium **б, ц, д, ф, х, л, м, н, п, р, с, ш, т, з, ж, в** ponantur *b, ç, d, f, h, l, m, n, p, r, s, ș, t, x, z, j, v.*

D) Loco duplicium **ѱ, Ѱ, Ѳ** ponantur *ps, șt, th.*

E) **Ч** et **к** potest exprimi more Italicorum per solum *c*, quod ante *e* et *i* sonat ut **ч**, ante *a, o, u* ut **к**.

F) Non absimiliter possunt exprimi **г** et **у** per solum *g*, quod ante *e* et *i* sonat ut **у**, ante *a, o, u* ut **г**.

G) In casu quo scribendum esset **кѣ, ки** vel **гѣ, ги** scribatur *che, chi* et *ghe, ghi*, more Italicorum.

H) In pronomibus quae incipiunt a **к**, loco huius scribatur *qu*, ut: **каре, қаре**.

I) Syllaba *-ti* in fine vocum et ante vocales legatur ut **ц**; quod si **-ти** esset exprimendum, scribatur *-thi*.

X. Litteris Latinis scribendo Valachice spiritibus nullis indigemus, sed ad prolongandas ultimas syllabas quae desinunt in vocales, adhibendus est accentus gravis ('). De simplici *-i* autem et *-iu* in fine vocum positus sciendum quod medium sonum amittant, nisi illis apponatur accentus gravis.

XI. Quibus ita observatis non tantum grammatica Valachica emendari poterit, verum et callentes linguam Latinam vel Italicam praesertim vero utriusque gnari longe facillime Valachicam addiscere poterunt.

Tabella hac, donec alter meliorem litteris Latinis Valachice scribendi methodum demonstraverit, Spectabilis et clarissime vir, ad tuum commodum utere securissime in exarandis vocibus Valachicis caractere Latino. Dabam Budae, die 20 Septembris, 1804.

Tuum perpetuus cultor,
Georgius Sinkai de eadem
AA. LL. Philosophiae et SS. Theologiae Doctor,
emeritus Scholar, Director et actualis Corrector
typi Valachici penes R. Typographiam
Universitatis Pestanae.

	Litterae Cyrilliano- Valachicae		Substitutae Litterae Latinae		Aequivalentes	
	Maiores	Minores	Maiores	Minores	Italicis	Hungaricis
Vocales	Ѡ	ѡ	Á	á	a	á
	non datur	Ѣ	non datur	a	adproximatus <i>ll</i> muto	-
	Ѧ	ѧ	Â, Î	â, ê, î	adproximatus <i>rl</i> muto	-
	Є	є	E	e	e	é
	non datur	Ѧ	non datur	é-ea	-	e
	Ї-И	ї-и	I	i	i	i
	Ѡ-ѡ	ѡ-ѡ	O	o	o	o

	Ų	Ų	U	u	u	u
	V	v	Y	y	i-y	i-y
Diph-thongi	И	и	Iá	iá	iá	já
	Ю	ю	Iu	iu	iu	ju
Consonantes simples	Б	б	B	b	b	b
	Ц	ц	Ç-Ti	ç-ti	z	c
	Ч	ч	C ante e et i	c detto	C ante e et i	cs
	К	к	In peregrinis K, in Valachicis ante a, o, u et h, C, in pronomini- bus qu		C ante a, o, u et h	k
	Д	д	D	d	d	d
	Ф	ф	F	f	f	f
	Г	г	G ante a, o, u et h	g detto	prout g ante a, o, u et h	g
	Ц	ц	G ante e et i	g detto	prout g ante e et i	dzs
	Х	х	H	h	-	h

	Ł	ł	L	l	l	l
	М	м	M	m	m	m
	Н	н	N	n	n	n
	П	п	P	p	p	p
	Р	ρ	R	r	r	r
	С	с	S	s	ss	sz
	Ш	ш	Ş	ş	sc	s
	Т	т	T	t	t	t
	Ѓ	ѓ	X	x	ks	ksz
	З	з	Z	z	S	z
	Ж	ж	J	j	-	zs
	В	в	V	v	v	v
Conso- nantes dupli- ces	Ш	ш	Şt	şt	-	st
	Ѡ	ѡ	Th	th	th	th
	Ѳ	ѳ	Ps	ps	ps	ps
Numerus	Ѧ	ѧ	VI	6	6	6

Traducere

Gheorghe Șincai

**SCRISOAREA LUI ~ DIN ȘINCA CĂTRE
CINSTITUL ȘI PREALUMINATUL DOMN**

IOANNES LIPSZKY^[1],

căpitan^[2] în Regimentul de husari

„Hessen-Homburg” – înainte „Vécsey”^[3] –

al armatei cezaro-crăiești din părțile ungurești,
migălos alcătuitor al hărții geografice a provinciilor
ce țin de Sfânta Coroană a Regatului Ungariei^[4].

Buda, în Tipografia Universității Regale din Pesta,
1804

Cinstite și luminate domn,

pentru că, muncindu-te Domnia Ta cu o lucrare a
cărei răsplată va fi gloria nepieritoare, pe mine, pe care
mă știai înainte-vreme numai după nume^[5], m-ai abordat
și m-ai întrebat în ce chip socotesc că ar trebui redată cu
litere latinești numele orașelor, cetăților, satelor și mo-
șiilor românești, precum și ale altor locuri, în așa fel încât
să fie pe înțelesul conaționalilor mei, cu atât mai mult am
apreciat cum se cuvine interesul Domniei Tale, ca unul
care asud de mai bine de treizeci de ani întru educarea
aceleiași nații românești.

Între celelalte lucrări ale mele, cu care m-am
îndeletnicit din anul 1774, la Roma, la Viena, în Tran-
silvania și aici, la Buda și la Pesta^[6], întru dezgroparea,
culegerea și redactarea hronicelor întregii națiuni române,
pe care trag nădejde să le dau judecății comunității
academice până în doi ani de acum înainte, n-am încetat
să cercetez mijloacele prin care cultura bunelor obiceiuri

și a învățaturii să poată fi mai ușor răspândită printre români.

Tocmai de aceea, în anul 1780, pe când mă aflu la Viena cu preainaltă poruncă, am îmbogățit *Gramatica dacoromână* începută în acei ani de luminatul părinte Samuil Micu din Sadu, am rearanjat-o și m-am îngrijit să fie dată tiparului, iar mai apoi, din preainalta poruncă a vrednicului de veșnică pomenire și Augustului Împărat de atunci, Iosif al II-lea, în parte am tradus cărți pentru uzul școlilor românești, în parte le-am scris de unul singur^[7].

În această ocupație a mea, nu atât dintr-o mâncărime de a aduce inovații, căci sunt unul ce respectă foarte mult bunele obiceiuri din vechime, ci fiind silit de necesitatea de a fi în stare să compun o gramatică românească, am cercetat amănunțit în stricarea limbii românești de la maica ei latină și de la sora italiană, iar literele strămoșești, adică latinești, după exemplul cunoscut al nației croate și al altora încă, m-am străduit să le readuc numai în uzul mirenilor – căci e limpede că în scrierile bisericești trebuie păstrate chirilicele^[8] – cu scopul ca gramatica să poată fi expusă cu reguli clare și mai puține, ceea ce nu poate obține nicidecum cu literele chirilice.

Spre mai lămurită adevărire de cele spuse mai sus, adaug întrebării tale, cinstite și luminate domn, tabela ce urmează.

TABELĂ

CE ARATĂ CHIPUL DE A SCRIE PE ROMÂNEȘTE
CU LITERE ATÂT CHIRILICE, CÂT ȘI LATINE

I. De faptul că româna, oricât s-ar fi amestecat din vechime cu limba dacă, cu gotica și cu slava, a fost la începuturi latină^[9] numai acela ce e cu totul neștiutor de română s-ar putea îndoi. Tot așa,

II. doar cel ce e mai puțin cunoscător într-ale istoriei ar putea tăgădui că românii își au obârșia de la colonia pe care împăratul Traian au așezat-o în Dacia cea veche.

III. Că ar fi fost neștiutoare de carte colonia lui Traian, așa cum poate au fost mai multe nații de la miazănoapte, dezmint, ba chiar adevăresc contrariul:

A) inscripțiile pe care le-au ridicat în Dacia:

1. prefectii,
2. legiunile staționate în Dacia,
3. unii cetățeni particulari

și care trebuie consultate la mai mulți autori, însă mai ales în colecția mea de inscripții;

B) așezarea religiei creștine, care, după cum mărturisesc Tertullian și Origene, iar apoi și Sf. Eusebiu și *Actele martirilor* adunate de Bolland și de urmașii lui^[10], era deja în putere în Dacia din veacul al doilea al erei după Hristos.

IV. Ce litere, însă, se foloseau în această colonie a lui Traian? Fără umbră de îndoială, la început s-au folosit literele latine, căci inscripțiile epigrafe sunt scrise cu latine. După aceea, ce anume ne-ar împiedica să credem că, fiind supusă de goți, colonia nu s-ar fi folosit chiar și de literele gotice, la fel cum au făcut italienii și alții? Se poate însă afirma cu siguranță că

V. urmașii coloniei lui Traian nu au putut folosi înainte de veacul al șaptelea literele slavilor, adică slovele chirilice, căci acestea au fost inventate mai târziu și a durat și mai mult până când să fie adoptate de strămoșii noștri în scrierile bisericești, iar că numai cu slovele chirilice

VI. limba românească nu s-a putut exprima pe deplin o dovedesc cele două litere adăugate: **Ѡ** și **ѡ**. Întrucât nu este un argument ușor că românii au folosit înainte întotdeauna literele latine, mai ales că cele două litere

adăugate se pot exprima adecvat în alfabetul latin, după cum voi arăta mai jos, azi

VII. folosim în locul alfabetului latin pe cel chirilic, în care:

A) vocalele și diftongii sunt **а, ъ, ѧ-ѧ, е, ѣ, ї-и, о-о, оѸ-Ѹ, у, ѡ-ѡ, ю**, pe care le folosim astfel:

1. **ѧ** [= în]

a) când e singur și are înțelesul prepoziției *in*, se pronunță ca și cum ar avea un *n* după;

b) la începutul cuvântului, ceea ce trebuie să se întâmple inevitabil, se pronunță ca și cum ar fi singur, însă

c) când e prepus și în compuse cu vreun pronume, pierde sunetul literei *n*, ca în **ѧа** [= il], **ѧми** [= îmi], **ѧци** [= îți], **ѧши** [= își];

d) în mijlocul și în finalul cuvintelor se pune **ѧ** [= î].

2. **І** se scrie înaintea vocalelor și diftongilor, **и** înaintea oricărei consonante și în final de cuvânt.

3. **Ѡ** se scrie:

a) singur sau în unire cu anumite cuvinte, atunci când înseamnă unitatea de genul feminin;

b) la începutul cuvintelor;

c) în ultima silabă a genitivelor și dativelor plurale;

d) în cuvintele grecești împrumutate dimpreună cu cunoștințele lor – în celelalte locuri se scrie **о**.

4. **Ѳ** se scrie la început de cuvânt, **Ѹ** în mijlocul și la sfârșitul cuvântului.

5. **Ѣ** se scrie la început de cuvânt, **ѡ** la mijloc și la sfârșit.

6. **Ѵ** își are locul numai în cuvintele grecești.

B) Spiritele sunt două:

1. aspru (**^**), care se pune deasupra oricărei vocale sau diftong cu care începe un cuvânt,

2. moale (̣), care se pune pe literele Ӏ [= i] și ӑ [= iu], când acestea pierd sunetul mediu^[11].

C) Accente sunt trei: ascuțit (́), grav (̀) și circumflex (̂), care se folosesc așa: cel ascuțit și cel grav lungesc silaba – accentul grav stă numai pe ultima silabă care se termină în vocală sau diftong, iar accentul ascuțit pe toate celelalte silabe, chiar și pe ultima, dacă se termină în consoană – în vreme ce circumflexul pus pe o consoană arată că înaintea ei s-a omis o vocală anume.

D) Consoanele sunt:

1. simple, precum: Б [= b], Ц [= ț], Ч-К [= c], Д [= d], Ф [= f], Г-У [= g], Х [= h], Л [= l], М [= m], Н [= n], П [= p], Р [= r], С [= s], Ш [= ș], Т [= t], Ъ [= x]^[12], З [= z], Ж [= j], В [= v];

2. duble, precum: Пс [= ps], Пт [= șt], Пт(һ) [= t(h)] și numărul 6 [= 6].

VIII. Prin mulțimea, felurimea lor, prin accente, spirite și prin așa o multiplicare fără rost a literelor ce redau același sunet nu e limpede, pentru cei ce, la observarea atentă a celor de mai sus, ar trebui să remedieze lucrul asta, că ele se pun în calea îngrijirii culturii? Căci de vom folosi în continuare litere chirilice precum cele de care ne folosim în prezent,

A) nicicând nu se vor forma cititori buni și rapizi, de aceea se întâmplă ca, dintr-o sută ce învață literele, numai unul să citească bine și ușor.

B) Iar, dintr-o mie care scriu, pot să spun că numai unul scrie corect, acesta e, după câte pot socoti, luminatul părinte Samuil Micu; dintre cei în viață, pe care luminatul domn Ioan Molnar a ales să-i numească corectori ai *Minologhionului mare*^[13], este foarte instruit în limba românească luminatul episcop al Argeșului, în Țara Românească, fără îndoială bun român, însă și aceștia doi,

dintre români fiind de cea mai înaltă valoare, să mi se ierte, câte greșeli ortografice n-au făcut, nu din neștiință sau din lipsa de experiență, ci pentru foarte dificila metodă de scriere cu slove chirilice? Ce să mai zicem de alții și mai cu seamă de străinii care se presupune că ar dori să învețe limba noastră, dacă vom mai păstra cu încăpățănare aceste slove chirilice, cu care, dacă soarta ne ajută, nimeni nu va scrie nicio gramatică românească, fiindcă ar trebui negreșit să se stabilească tot atâtea reguli câte sunt și cuvinte? Or, asta, dacă revenim la literele latinești, cât de ușor este de evitat!

IX. Așadar literele latine – până când altcineva nu va stabili o altă modalitate, însă fundamentată pe rațiunea și ușurința de a deprinde limba mai lesne – trebuie, după părerea mea îndeajuns de îndelungat încercată în această problemă, să revină în scrierea pe românește așa cum urmează:

A) în locul vocalelor **а, ъ, я** și **ѣ, е, ѣ, і** și **и, ѡ** și **ѳ, ѵ**, să se scrie **á, a, â-ê-î, e, é-ea, i, o, u, y**.

B) În locul diftongilor **ia** și **iu** să se scrie *ia*, *iu*.

C) În locul consoanelor **б, ц, д, ф, х, л, м, н, п, р, с, ш, т, з, ж, в**, să se scrie *b, ç [= ʈ], d, f, h, l, m, n, p, r, s, ș, t, x, z, j, v*.

D) În locul dublelor ~~ψ~~, ~~ϕ~~, ~~θ~~, să se scrie *ps*, *st*, *th*.

E) **Ч** și **κ** se pot exprima, ca în italiană, numai prin *c*, care înainte de *e* și *i* sună ca **ч**, iar înainte de *a*, *o*, *u*, sună precum **κ**.

F) La fel se pot exprima $\mathfrak{r}$ și $\mathfrak{u}$ numai prin g , care înainte de e și i sună ca $\mathfrak{u}$, iar înainte de a , o , u , ca $\mathfrak{r}$.

G) Dacă trebuie să se redea **кѐ, кн** sau **гѐ, гн**, să se scrie *che, chi* și *ghe, ghi*, ca în italiană.

H) În pronumele care încep în **κ**, în locul acesteia să se scrie *qu*, astfel: pentru **κάρε**, *quáre* [= care].

I) Silaba *-ti* la sfârșit de cuvânt și înaintea vocalelor să se citească la fel ca **ц**; iar dacă trebuie să se redea **-тн**, să se scrie *-thi*.

X. În scrierea pe românește cu litere latine nu avem nevoie de niciun fel de spirite, însă, pentru a marca lungirea ultimelor silabe care se termină în vocală, să se folosească accentul grav (`). Despre *-i* simplu, însă, precum și despre *-iu* puse în final de cuvânt, să se știe că pierde sunetul mediu, cu excepția cazurilor în care li se pune accent grav.

XI. De se vor respecta acestea întocmai, nu numai că va fi posibil să se reformeze gramatica românească, ba încă și cei ce învață limbile latină sau italiană și mai cu seamă cei ce cunosc deja vreuna din aceste două limbi cu mult mai ușor vor putea învăța româna.

Tabela asta, până când un altul va arăta o metodă mai bună de a scrie în românește cu litere latine, o poți folosi fără teamă, cinstite și luminate domn, după cum ți-e trebuința, pentru a reda numirile românești cu litere latine. S-a scris la Buda, în ziua de 20 septembrie 1804.

Al dumitale etern admirator,
Gheorghe Șincai din Șinca,
Doctor în filosofie și teologie,
Profesor emerit, Director și în prezent corector
al tipăriturilor românești de pe lângă Tipografia
Universității Regale din Pesta.

	Slove chirilice românești		Înlocuitoarele în alfabet latin		Echivalente	
	Mari	Mici	Mari	Mici	Ital.	Magh.
Vo cal	ѧ	а	Á	á	a	á

	nu există	Ѣ	nu există	a	se apropi e de ll mut	-
	А	а	Â, Î	â, ê, î	se apropi e de rl mut	-
	Е	е	E	e	e	é
	nu există	Ѥ	nu există	é-ea	-	e
	І-И	ї-и	I	i	i	i
	О-О	о-о	O	o	o	o
	У	у	U	u	u	u
	V	ѵ	Y	y	i-y	i-y
Dif- tongi	ІА	Ѡ	Iá	ιά	ιά	já
	Ю	ю	Iu	iu	iu	ju
Consoane simple	Б	Ѣ	B	b	b	b
	Ц	ѣ	Ç-Ti	ç-ti	z	c
	Ч	ч	C înainte de e și i	c ca mai sus	C înaint e de e și i	cs
	К	к	În împrumuturi K, în cuvinte neaoșe, înainte	C înaint e de a,		k

			<i>de a, o, u și h, C, în pronume qu</i>		<i>o, u și h</i>	
Ð	Ɑ	D	d	d	d	d
Φ	ϕ	F	f	f	f	f
Γ	ϛ	G <i>înainte de a, o, u și h</i>	<i>g ca mai sus</i>	<i>ca g înaint e de a, o, u și h</i>	g	
Ȩ	ϣ	G <i>înainte de e și i</i>	<i>g ca mai sus</i>	<i>ca g înaint e de e și i</i>	dzs	
X	χ	H	h	-	h	
Λ	Ɑ	L	l	l	l	
Μ	Ɑ	M	m	m	m	
Н	н	N	n	n	n	
П	п	P	p	p	p	
Р	ρ	R	r	r	r	
Ѓ	џ	S	s	ss	sz	
Ш	ш	Ș	ș	sc	s	
Т	т	T	t	t	t	
Ќ	ќ	X	x	ks	ksz	
З	з	Z	z	S	z	

	Ж	ж	J	j	-	zs
	Ѣ	ѣ	V	v	v	v
Con- soane duble	Ш	ш	Şt	şt	-	st
	Ѡ	ѡ	Th	th	th	th
	Ѳ	ѳ	Ps	ps	ps	ps
Număr	Š	š	VI	6	6	6

Ștefan Crișan-Körösi

ORTHOGRAPHIA LATINO-VALACHICA, Claudiopoli, Impress. Typis Coll. Reformatorum, Anno 1805*

Ut silvae foliis pronos mutantur in Annos,
Prima cadunt: ita verborum vetus interit
aetas./ Multa renascentur, quae jam cecidere
cadentque,/ Quae nunc sunt in honore
vocabula, si volet usus,/ Quem penes
arbitrium est, et jus, et norma loquendi.
Horat<ius>, *De arte poet<ica>*

RECTA RATIO LITTERIS LATINIS VALACHICE SCRIBENDI *I. De Vocalibus* § 1

1. Omnes vocales accentu $\wedge$ circumflexo^[1] notatae proferuntur ut $\mathfrak{a}$ ruthenicum^[2], vel vero ut vocalis tacita in *Hm!* & *Hrr!*

2. *a* ante *m* & *n*, haud duplicatum *e* ante hæc eadem, minus sequenti syllaba in *e* vel *i*, denique *a*, *e*, *i*, *y* post quamlibet consonam subsequenti *r* impurum efferuntur ut casu I^{mo}, nisi accentu quodam gaudeant.

§ 2

1. *a* absque ullo accentu effer ut $\mathfrak{a}$ ruthenicum, vel ut observavit cel. Joh. Molnar^[3], ac *e* in germanico *Wuck-e-rey*^[4]. Excipe duos casus $\S$ phi I^{mi} & item *a* initio vocis (excepto casu II° $\S$ phi I, ubi effertur, ut *à*).

* Transcriere, traducere și note: Oana Uță-Bărbulescu, Gh. Chivu.

2. à accentu gravi ` & á acuto´ profer tanquam *ah* Germanicum, aut *á* hungaricum.

§ 3

α) *e* absque ullo accentu:

1. Ante *n* simplex, sequenti syllaba *e* vel *i* in eadem voce, effertur ut *i*.

2. Post *b, m, p, r, s, t, v, z* (et nonnunquam post *f* in prima comprehensione), item in *die, tie*, tanquam *a* carente accentu^[5]. Recedit hinc in ultimis polysyllaborum, nec non in Pronomine *Te*, in quibus sonat ut accentu gravi; vid. punct. I^m sub littera β.

3. Ante *x* initio vocum sequenti alia consona prorsus absorbetur^[6]. At si *x* a vocali excipitur, *e* retinet sonum casus subsequents.

4. Initio vocum, excepto casu proxime antecedenti, pronuntiatur ut *ie* vel *je* latinum.

β) *è* accentu ` gravi:

1. Ut apud Germanos *eh*, vel Ungaros *é*.

2. Ante *m* & *n* simplex, necnon ante *x* et quidem, initio vocis, ut *i*; at si post *m* & *n* syllaba *e* vel *i* sequatur, manet ejus valor ut pun. 1°.

3. Initio vocis (excepto puncto 3° sub α) ut *ie* vel *je*, more latino.

γ) *é* accentu´ acuto:

1. Ut *eá* vel *já*, more latino; apud plerosque tamen servat sonum *é*; vid. punct. 1^m sub β.

2. Post *ç, m, p¹, r, s, v, z*, item in *diéſce, tiéſce, rréſce* effertur ut *à* vel *á*^[7].

δ) Post quamlibet aliam vocalem tam accentibus, quam absque his effertur, ut *ie* vel *je*, excipitur post *i* in *di* & *ti*, puncto notatum.

¹ Sunt pauci casus in quibus post *m* & *p* manet *eá*.

§ 4

1. Ante aliam vocalem in fine vocum fit consona j^2 nisi accentu gravi vel acuto superadnotetur^[8].

2. Post r (in prima syllaba), c , d , rr , t , z & item in omnibus penultimis, a verbis in *iesco* (ubi e est sine omni accentu) provenientes sequenti consona, exprimitur ut $\hat{i}^{[9]}$. Cæterum ut apud latinos.

§ 5

α) o^3 absque ullo accentu:

1. Ante gn & m , n simplex, item in fine⁴ vocum, ut u latinum.

2. Initio & medio, excepto casu antecedenti, ut o latinum.

β) $\acute{o}$ accentu gravi:

1. Initio et medio, ut u latinum.

2. In fine, ut $\acute{a}u$ vel au .

3. Ante gn & m , n simplex, ut o latinum.

γ) $\acute{o}$ accentu 'acuto, ut $o\acute{a}$, apud latinos.

§ 6

u ut apud latinos:

1. Inter duas vocales, nisi accentuatum fuerit, & item in verbis *uaporesco*, *uollio* & denique post q penitus omittitur in pronunciando.

² At $\hat{i}$ signo $\sim$ correctionis (item post d & t subsequenti alia vocali nisi accentu gravi vel acuto notatum fuerit) subticetur.

³ Peregrini vix unquam o initio vocis absque v præmisso enunciare queunt; cujus rei ratio sane hinc est repetenda: nos enim ita pronunciamus o in initio, ac si uo esset; ex. gr. $\acute{o}mo$, $\acute{o}lla$, *occhio*, dicimus $u\acute{o}m$, $u\acute{o}lla$, *uocchio*, quæ peregrini, sat male quidem, sic efferunt $v\acute{o}m$, $v\acute{o}lla$, *vocchio*.

⁴ o in fine nonnisi ante Pronomina Conjunctiva, Articulos Definitos & Verbum *sûnto*, vel contracte s' legitur, exceptis *collo*, *accollo*, *incollo*, *piò*, *dio*, in quibus effertur, ut o latinum.

2. In fine solummodo iis in casibus profertur, in quibus o finale, vid. §phi proxime anteced. not. 2-am.

§ 7

y habet locum in vocibus græcæ originis; efferturque ut i; ex. gr. *typu* „typus, imago”, lege *tipu* &c.

De Diphthongis

§ 8

<i>au</i> & <i>eau</i>		o
<i>eá</i>		<i>já</i>
<i>ei</i>	efferuntur ut	<i>i</i>
<i>eo</i>		<i>io</i>
<i>io</i>		<i>iu</i>
<i>aua</i>		<i>á</i>
<i>eua</i>	effertur ut	<i>ea</i> v. <i>eá</i> , <i>ja</i> v. <i>já</i>

II. De Consonantibus

§ 9

Valach.	ut	Latin.	Hung.
<i>B, b</i>		<i>b</i>	<i>b</i>
	– ante omnes consonas, in fine, necnon ante <i>a, o,</i> <i>u, y</i>	<i>c</i>	<i>k</i>
<i>C, c</i>	– ante <i>e</i> & <i>i</i> – in <i>sce, sci, fce, fci</i> ^[10]	– <i>t</i>	cs v. <i>ts</i> <i>t</i>
	– ante <i>t</i>	<i>p</i>	<i>p</i>
	– <i>ch</i> interdum	<i>h</i>	<i>h</i>
	– <i>ç</i> ^[11]	–	<i>tz</i>
<i>D, d</i> ⁵	– ante <i>i</i> uno puncto	<i>z</i>	<i>z</i>

⁵ Haud mirum videatur *d* ante *i* tanquam *z* legi; hoc idem *d* ante *i* passum fuisse videmus apertissime apud antiquos quoque Scriptores Romanos: *Zabolus* l. *Diabolus*, Lactant.; *Zeta*, *Zetarius* l. *Di æta*, *Dietarius*. Lamprid^[13]. Imo huc referri potest & *Zeus*. *Deus* (v. *Dieus*? Dominus Diei – lucis, Diespiter)^[14].

Valach.	ut	Latin.	Hung.
	– cæterum ut apud Lat.	<i>d</i>	<i>d</i>
<i>F, f</i>	–	<i>f</i>	<i>f</i>
	– ante <i>e</i> & <i>i</i>	–	<i>zs</i>
<i>G, g</i>	– <i>gn</i>	<i>mn</i>	<i>mn</i>
	– caeteroquin	<i>g</i>	<i>g</i>
<i>H, h</i>	–	<i>h</i>	<i>h</i>
<i>K, k</i>	–	<i>qu</i>	<i>k</i>
	–	<i>l</i>	<i>l</i>
<i>L, l</i> ⁶	– <i>lli</i>	<i>j</i>	<i>lly</i>
<i>M, m</i>	–	<i>m</i>	<i>m</i>
<i>N, n</i>	–	<i>n</i>	<i>n</i>
<i>P, p</i>	–	<i>p</i>	<i>p</i>
<i>Ph, ph</i>	–	<i>f</i>	<i>f</i>
<i>Q, q</i>	–	<i>q</i>	<i>k</i>
<i>R, r</i>	–	<i>r</i>	<i>r</i>
<i>S, s</i>	–	<i>ss</i>	<i>sz</i>
<i>'S, f, f</i>	et item <i>'s</i> in minusc.	–	<i>f</i>
	– ante <i>i</i> uno puncto notat	–	<i>tz</i>
<i>T, t</i>	– cæterum ubique	<i>t</i>	<i>t</i>
	– <i>th</i> , in Græcis	<i>fth</i> ^[12]	<i>ft</i>
<i>X, x</i>	– ante <i>e</i> & <i>i</i>	–	<i>S, f</i>
	cæterum	<i>ss</i>	<i>sz</i>
<i>V, v</i>	–	<i>v</i>	<i>v</i>
<i>Z, z</i>	–	<i>z</i>	<i>z</i>
<i>J, j</i>	–	–	<i>zs v. 's</i>

III. De variatione Consonarum, pro diversa ratione Dialectorum

§ 10

Ante *e, i, y* sequentes, sequenti modo variantur,
Consonantes: *b, c, ch, d, f, gh, k, m, n, p, ph, q, t, v.*

⁶ Attamen in *liția, liepòre, linu, liubèsco, liuerto*, lege ut *j* latinum.

1. *b* intercipit *j* latinum, vel *gy* hungaricum; ex. gr. *bene*, *birga*, dicitur vulgo *bjene*, *bjirga*, *bgyene*, *bgyirga* &c.

2. *c*, *f*, *ph*⁷ præsertim in Districtu Bistriciensi efferuntur ut *sch* germanicum vel *s* hungaricum; ex. gr. *cépa*, *cèna*, *fèrru*, *fîre*, *philosoph*. dic. *schépa*, *schèna*, *schèrru* &cet. At *ph*, in *blasphemo*, et ab eo promanantibus effertur ut *t*, quod ferme apud omnes invaluit.

3. *ch*, *k*, *qu*, *t*⁸, ut *tj* vel *ty* hung^[15].

4. *d*, *gh*, ut *gj* aut *gy* hungaricum.

5. *m* intercipit *nj* vel *ny* hung⁹.

6. *n* adjungit sibi *j*, vel fit *ny* hung.

7. *p* intercipit *tj* vel *ty* hung. sæpissime vero fit *p* ipsum *tj*, vel *ty*; ex. gr. *pica*, *pèctu*, *péctene*, *pécteno*, *aspecto*, horumque omnibus in provincialibus lege *to p* ac si *tj* esset¹⁰.

8. *v*:

a) ut *v* latinum.

b) ut *j* latinum.

c) tanquam *zs* hung.

d) *gj*.

e) *h*.

Obs. 1^a. Quamvis hæc pronunciandi methodus solum apud illiteratos, & haud apud eruditos Litterarum valachicarum sit in usu, tamen hoc uno ultimo §pho

⁷ Pluribus tamen in locis *f* & *ph* efferuntur ut *ch* in voce germanica *schmei-ch-eley*^[16]. Quin etiam in quibusdam sonat ut *h*; ex. gr. *fêdu* lege *hêdu* „foedus”^[17].

⁸ Excipe hinc *t* ante *i*, uno puncto notatum, nam hoc in casu legitur *t* ut *tz* hung.

⁹ At *me* in syllaba *men*, sequenti alia in *e* vel *i*, dic. *mi*.

¹⁰ *p* ante *è* & *ì* semper patitur hanc mutationem: ante *é*, vero acuto nonnisi quum amat *e* præse *i* habere, fit *p* molle. At ante *e* absque omni accentu, nunquam amittit veram pronuntiationem.

exhibendam esse, justum judicavi; præsertim quum neminem nostratum sciam, de hac variatione Consonarum suis in scriptis memoriam fecisse: quum tamen hujus rei cognitio sit studiosis Lingvæ valachicæ utilissima.

Obs. 2^a. Omnes illi accentus, quos hac in perbrevis methodo vocalibus adscribuntur, respectu nostratum omnino abesse possunt, at quum plerisque peregrinis videre nostram lingvam litteris latinis depictam placuisset, ob majorem evidentiam latinæ radicis lingvæ nostræ, eos pro arbitrio adoptandos ad facilitandam vocum valachicarum pronunciationem, non perperam fieri existimavi.

Obs. 3^a. Hac proxime pertractata Orthographia elaboratum Lexicon Valachico–Latino–Hungaricum, paratamque Grammaticam habeo, hæc quoque sum luci publicæ editurus, si sensero Lectores his meis primitiis favorem non denegaturos^[18].

Obs. 4^a. Lector! Subsequentem Fabulam, pro exemplari rectæ lectionis vocum litteris latinis descriptarum, ob similitudinem nostræ Orthographiæ, imo et Lingvæ, publicæ luci prolatam esse, memento^[19].

LUNTREA DINTÂIA,
întoarsă după Gesner^[20] în românie prin S<tefan>
Ch<rișan>

Române, văzând cât de chiar, înalt și suleget strălucește acest nume, după ce l-am dezbrăcat din floacele lui Chirilă și l-am îmbrăcat în veștminte românești, îndeamnă-te a purta acest nume spre adevărata ta laudă, deprinde-te a urma pasiei acelui popor în cât te lasă a tale împregiur-stări, care prin faptele sale neagiuns mirate au împlut lumea cu acest în veac nepresusit lăudat nume, deprinde-te-ți a câștiga nu numai scutul carnei, ci și pre a înimei paștere, de nu mai mult, încalte numai o părțica a vieții întoarce, din care-ți va agiunge, de nu mai mult o oară, ca să cetești și cărticica aceasta. Iar nu ca un judecătoriu, ce mai vârtos ca un binevoitoriu a românilor.

Valet!^[21] În Cluj, anul 1805, zi a 26 a lui maiu.

LUNTREA DINTÂIA
Cânt I

Trecură arecâți triști ani de când scena lui Milon, într-o noapte, cu cutremur o au mânat văgălitoarele valuri din locul său, rumpându-o de uscat. Spațiul între scena lui și între uscat l-au înghițit marea. În insola¹ aceasta despărțită într-atâta era de departe scena lui de uscat, cât în cel mai lin timp încă nu se auzea de pre mării țarmuri răgirea turmelor. Semira dimpreună cu iubitul său și-au astupat toate desfătărilor sale. În trista singurătate trăia cu fiia sa; nicio soțietate nu îi îndulcira orile, afară din paserile ceriului și turmița sa.

Melida, fiia sa, nemirată de vrun tânăr, crescu, în frumsețe înfărmăcătoare se desfăta; în jocuri și în danțurile cele de voie bună încă var fi fostă fruntea

¹ După latinie *insola*; iar după rusie *ostrov*.

frumseților; mai mândră era decât un tinerel persec, care se lăuda cu pompoasele sale floricele dintâie.

Semira, dintr-o grije dulce, ca nu cumva singurătatea fiicei sale cu tristă supărare a o încărcare, au dorul ei l-a îndemnare spre a cui așezare, toate drumurile era închise, toate desfătările soțietatei le-au ascuns dinaintea ei, care pre ceea parte a țărmurilor pre tot pratul, sub toată umbra se îmbrățea și în dulce ațipire se vărsa. În toate zilele se duse la mormântul acel sânt, care acoperea moaștele lui Miloti, câteva ori petrecând cu plângere lângă el.

Văleu, dusu-te-ai! – așa se cânta de amar –, nu ierți mai mult. În zadaru-ți strânge umbra răcită înșelătoarea mea întipuire în brațele sale. Văleu, o, vai, tu, bucuria mea, tu, razima mea între vântoasele vieții. Lăsată fără niciun agiutoriu, împregiurată de sunătoarea mare, ce poci să aștept? Nicio dulce lacrimă nu-mi alină amarul. Depărtate sântem de tot agiutoriu vecinesc. De te-aș vedea, o, și pre tine moartă, Melida, vai, una unuța mea! Așa mi-s de agere durorile, cât <i>m</i> caută a dori acest amar. Murind io, vai, tu vei rămâne singură în floarea junie<i> tale. Crunt timp viitoriu, singură în brațele deșertătoarelor valuri, în soția nevoie<i> și a veștezi-toriului amar! Atunci niciun cuvânt de om nu-ți va îndelecta urechile, nici un soț iubit nu te va îmbucura, care înfărmăcătoarele tale frumsețe și virtute l-ar putea înferici. Dulcele nume mama nu-l vei auzi din gura lălăitorilor și tremurând îmblătorilor fiiuți, numai cu-vântul amarului tău vor răsuna și reduplica tristele umbri și înmușteți<i> stani. Îndelungate amaruri-ți vor roade tinerețile, nu vor cure pre obrazul tău lacrimi de iubire viețuitoare. Neîngropat, sub arzătoarele soarelui raze ți se va sparge trupul tău cel frumos, au pradă paserilor va să fie. O stani, voi, voi-mi ascundeți plângerile mele în sânurile voastre cele îndurate! Într-această oară nu mă trămeteti înapoi! Voi, întunecate, singuratece umbri,

înaintea voastră-m vărs lacrimile mele. Voi-m îngropați vaiurile mele, care dintr-o ludă neștiință nu îi cunoașteți durorile.

Așa se plângea Semira, ascunzându-și dinaintea fiiei sale amărăciunile, care veștezeroarea a ei viață o rodea.

Într-acea, Melida, într-o ludă bunăvoie, se juca cu mieluseii, nu având acești nicio lipsă de păstoriu, fiind împregiați de mare; au din flori odorose-și lega umbrariu – ea era mama ierbilor –, toată floarea au tufa pățitoare o ajuta spre creșterea dreaptă. Le împregia cu răurele și le lăsa să cură pre deasupra petricelelor în sunet, au le strângea în lăcurele. Însola o au împregiat cu două serie de pomi, subt a căror umbră înnoitoare așa de pompos se preîmbra ca o Venere² în Paph³. O peștere încă și-au înmândrit într-un stan de pre râpa mării, fiindcă singurătatea e cea mai roditoare născătoare a întipuirei.

Viocii, cari valurile, jucându-se, i-au adunat în spatele lor, la țarmuri, i-au legat de păreții peșterii după forma și fața lor, că cel mai mare, scurând picioarele limpede, care se prelingea din ceriul peșterii. Iasmin și dulci umbri îi înălța ușa.

Într-așa curate întreceri îi cureaua orile, nesânțind singurătatea. Șasesprezece ani agiungând, prins-au a pri-cepe că e singură. Înfiortă și fără voie, îmbla au ședea subt umbra pomilor, așa vorbind în sine: Pentru ce ne-au așezat dumnezeii pre noi într-atâta singurătate? Mai nefericite sântem decât toate plăsmuirile; vai, prea bine sântesc. De unde mi-ar putea fi voia aceasta rea, alt-mintrelea că cum mi s-ar lipsi ceva ce e de o fire cu mine, ceva ce nu-l știu numi? Sântesc că nu-s făcută a trăi singură. Trebuit-am noi să pățim ceva, ce nu-mi spune

² Dumnezeița dragostei.

³ O insolă pre Marea de-mijlocul-pământului, curtenie a Venerei^[22].

mama mea. Văd că totdeauna-și ascunde arece în suflet, ce, de o întreb, lacrimi îi joacă în ochi, cu mare trudă putându-le ține de scăpare. Lăsa-m-oi pre înțeleapta lui Dumnezeu urzire, zise, așteptându-mi, cu suflet așezat din mâinile lui, soarta mea.

De multe ori se uita pre șesul mării. O, voi, în lățime nemăsurate ape! Spuneți-m, o!, spuneți, au să nu fie alt uscat afară de insola aceasta, că, o!, ce nemică e aceasta pe lângă lățimea șesului vostru!? Au nu pot să fie și alți țărniuri departe, ascunși dinaintea ochilor mei, care voi îi spălați? Vai, bine că nu-m spune mama mea; tot tăcutul ei amar mă face a supune. Cred că nu numai acesta uscat e așezat într-al vostru larg sân. Că ce e ceea, colo, ce ca o negură gioasă se întinde pe marginile voastre într-un șir lung, nemișcată? Înșeală-mă întipuirea? Așa-m pare, că în cea mai afundă linătate, un cuvânt viitoriu-m va suna în urechi. Ce-ar putea fire altă ce? Fieștecât de lin <î>m pară, aceea numai departe a o face. O, așa trebă, trebă așa să fie! Vezi că și spumele, departe, încă se par mice. Au nu se vede și scena noastră mai mică de o caut din ceea parte a insulei? Și de e uscat aceea ce văd ca și a nostru? Praturi, pomi trebă să fie pe el; fi-vor și plăsmuiri, pre a căror parte s-au plăsmuit. Pot să fie alte ce de plăsmuiri de cât cumu-s a noastre, pot să nu fie cumu-s a noastre, poate că nu m-ar mai tare îndelecta decât mielușeii noștri. Da, de ar fi așa, o! această cugetăciune mă supără; da, de e un ținut ca acela, unde nu s-ar afla faceri ca mine, și încă multe, precumu-s aici multe paseri și miei, și așa s-ar bucura una de alta, ca și paserile și ca și mielușeii mei! O, fericite, voi, plăsmuiri fericite! De lasă-mă, tu, cuget nestătoriu, ce mă înfiori, pentru ce mă faci nefericită? O, voi, unde, de veți îmborda la țărniurii ceie colo, spuneți țărniurilor fericiți de acolo că o fată nefericită plânge pre țărniurii acestii insolă. Lăsați-mă, voi, visuri, nu mai mă faceți nemângâiată!

De multe ori întreba de mama sa: Te rog, ce rămânem numai amândouă, când toate plăsmuirile se înmulțesc? Pe lângă flori cresc altele, ca și ele; din an în an ni se mulțește turma; cât de cu voie bună sar tinereii mielusei și se îndeletnicesc în ființa sa; dară să vezi încă tot numărul paserilor! Văzut, o, văzut-am, și am lăcrimat; colea, în umbra întunearecă am șezut și m-am uitat arecâte zile. Un cuib mândruțu-ș făcură două păserele. Și cu o dulce dragoste se întrecea pre ramurile vecine. Vai, cum se iubostea! După aceea nu mult, ouțe încă am văzut în cuiburile lor, care până una cu o mare grije le învelea subt aripuțe și ceealaltă, pre crengile cele mai de aproape, spre petrecerea orei^[23], îi cânta. În toată ziua am văzut de la umbră. Puținel după aceea, am văzut paserile golișoare în locul ouălor; cele mai mari cu bucurie zbură pângă ele, de mâncat aducând sclabelor în clonțuri, care, între baterea aripuțelor, pescuindu-l priimea. După aceea din zi în zi prinseră a-ș face pene, prinseră a-și arădica sclăbuțele aripuțe, ieșiră pre ramurile cele mai de aproape, zburând cele mai mari înainte, le îmbărbăta spre o facere de așijdere. Vai, dulcea mea mamă, odată era mândru a vedea! De multe ori-și arădica aripuțele, ca cum ar cuteza, da iară, tremurând, le lăsa în gios; până când una mai cutează au făcut proba, cântând de bucurie, fiindu-i proba ferice. Și așa-m părea, ca cum și-ar îndemna fricoasele soții; aceste încă s-au îmbărbătat. Pre urmă prinseră a zbură și a cânta dempreună. Vai, ce minunat cuget au făcut aceste a se trăzi în mine! Pentru ce sântem numai noi singure, despuiete de această bucurie?

Semira înmuți, neputând să preceapă ce să răspundă acestei^[24] zgârnitore întrebări. Nici io nu știu, zise, de toate aceste nemică. Prin întrebări de aceste de nemică, numai stricătoare, și întipuri deșerte-ți vei afla, care de acele poate or aprinde în tine, care togma de or și fi, tot pacea ta cea curată și-o vor turbura. Pentru ce vrei prin

întrebări fără treabă a mânie dumnezeii, cari singuri știu venitoarea noastră soarte și aceea mai înainte sau mai înapoi, cred, totdeauna o guvernă prin înțeleapta voia lor?

Iar răspunse Melida: Ierta-mi-vor, fiind lăpădată într-această trândavă singurătate. Niciodată nu-m pociu țipa din minte că și a noastră soarte de s-ar mulți, ca și altor suflete, acest cum poate să fie nu pociu să știu, acesta-l las dumnezeilor. Plantele răsăresc din sămânță, unele suflete ies din ouă, unul într-o formă, altul într-alta. Toate bine le-am cercat, cum aș putea face altmintrelea. O, de aș putea afla arecând omuți micuți, cari așa au într-altă formă s-au făcut sau au răsărit, cum le-aș purta grija, cum îi aș iubi! Iar, vai!, toate aceste fantasii le țip din minte-mi. Dumnezeii vor avea grije de mine. Numai una, dulcea mea mamă, numai una mai întreb de tine, până e lumea, nu mai de multe ori. Bine știu că n-am fost totdeauna a toată câtă-s, că am crescut încet, încet, ca și plantele și alte suflete; încă și aceea-m vine în minte, că n-am fost mai înaltă decât razima aceasta, ce e lângă roșnică. Mai înainte, dară, am fost și mai mică; trebă așa să fiu avut și început, precum au plantele și paserile. Spune-m, rogu-te, cum și unde m-ai aflat întâia și ce-am pățit io? De-mi vei spune, poate să-m aflu o mijlocire să găsesc au să-m fac și io mie. O, nici io nu știu ce, iar tu toate mi le-ai putea spune.

Într-acest tip turbura pe mamă-sa cu întrebările ei cele multe. [...]

Cânt II

[...]

Așa de mare pace era pre toată marea, ca când au sărit din unda mării doamna Venere întru înfărmăcătoarea sa mândrie. Chiarul soare, marea verde și țărmerii cu dor preveghea minunea ce va să fie. Amorțite sta vânturile

răzimate în aripi și numai vânturile molicele săruta doamna dumnezeiță și frâmsețele ce va să fie. De nou îi aprinse Amor îndemnarea și îi înfoca înima și amu șezu în luntre. Oh! Neptune, domnul mărilor – așa striga –, dumnezei și dumnezeițe, care ședeți în mări, ah!, păziți-mi începutul meu! Nu o batjocură au o sumeție m-au învitat spre această cutează faptă. Oh!, nu, dragostea, care o au ascuns un dumnezeu în înima mea, ca să port agiutoriu lipsit lui, m-au adus într-atâta. Lăsați, oh!, lăsați-mă să agiung țarmurii ceie fără furtună! Iar tu, care-ai aprins focul acesta în mine, nu mă lăsa, oh!, nu mă lăsa în oara de acum!

Zicând aceste, timpure rădica Amor o rudă din luntrea lui, într-a cărui vârf cununi de flori se legăna, arătând cătră insolă. Fiindcă au lăsat zefirilor să sufle unii dintre ei în cununi, și de cătră țarmuri să adune spumele cătră partea dinapoi a luntrei, la alții să despartă undele și să netezească drumul, la cei de pre urmă să răcorească tânărul întru sudorirea lui. Într-astă oară, pricepându-se tânărul că-l agiută vrun dumnezeu, luntrea și-o împinse cu o inimă foarte de pre țarmuri. Amor zbură pe nevăzut înaintea luntrei lui. Tritonii^[25] încă veniră afară din afunzime și de pre țarmuri departe înota jucându-se fiii lui Neptun și fetele lui Nereu^[26], cele cu rogoz încoronate împregiurul lui. Foarte bucurându-se, se mira de cutezul acestui muritoriu, care întâia au cutezat și-a încrede viața într-o luntricea mării late.

Fii ferice! – așa cânta –, drum fără scădere, cuatezate tinere! Norocul ți-a răsplăti lucrul tău, care te-au învățat a scudire și a fire înimos. Cât de frumos înotezi, împănat cu cununi de flori pre deasupra strălucitoarelor spume, ca un cign pompos cu măiestricioasele, îndreptătoare a lui picioare! Amor zbură înaintea ta. Fericit e cel ce-l scutește Amor! Priimiți-l întreg, oh!, voi umbre a acestei insolă! Acolo ei să răsplătească a lui dulce răsplătire

pentru a lui cutează scudire. Vedem, oh!, prea bine vedem în cât va prefăce timpul de apoi scudirea ta. Popoare vor acoperi nemărginitul ocean cu navele⁴ lor și vor înota la popoare depărtate, popoare străine mirându-se, vor vedea a mării blânzi țarmuri, comoare străine, avuții, învățăături și măiestrii nouă vor duce și aduce. Pre mările sălbatece va îmbla navita⁵ pre căi neîmblate și va înota depărtimi nemăsurate. Fără tremur va sta înponciș vântoaselor, când va urla marea și ceriul, și când se vor lupta cumplitele valuri cu nava lui. Așa-s de cutezi și de scuditori nepoții lui Prometeu: flagra dumnezeiască le flagrește în pept. Sodomul ameni<n>țătoriu numai mai tare le îndeamnă cutegiunea lor cea fără împedecare.

Așa cânta nimfele și dumnezeimea mării: unii, în palmi bătându-și, juca împregiurul navei; alții dezmirdate hori horea în trâmbițe de vioc. Ferice sosi tânărul printre jucărelile aceste la țarmuri. Umbri legănătoare și vânturi răcoritoare-l priimiră. Plin de voie bună, sări din luntre afară și o trase la țarmuri mulțămind dumnezeimei, fiindcă i-au îndereptat într-atât de dulce cutezia lui probă. Plin de sperare, îmbla în sus și în gios pre subt umbrile insolei. În tot pasul, plin de voie bună, vedea urme de mâni străduitoare. Vedea smochinii, merii și perii puși într-o adevărată ordime; într-auriții struguri de agiuns spânzura de pre vițele cele de vie; preîmblări de iasmin și de mirt se afla; limpezi vâlcele curea dintr-un bărc într-altul, a căror margini mult număr de flori le încorona. Așa îmbla în sus și în gios ceva cercând.

Într-acea, Melida ședea ca o mută în scenă, plecându-și capul în sânul mâne⁶-sa, așa stând lung timp. Semira tăia

⁴ După ruși: *corabie*.

⁵ *Corăbieriu*.

⁶ În loc de *mamei sale*, tras laolaltă.

tăcământul pre urmă în două: Ce te amărești, dulcea mea fiie? Dept ce de tepești într-atâta, sufleta mea, Melida?

Răspunse Melida, lacrimi picându-i din ochii ei cei frumoși. Ah! Nu știu, nu poci să numesc dept ce mă tepesc, nu știu dept ce-m bate înima, nu știu ce greutate-m zace în pept, care mă face nefericită, ah!, mai nefericită decât toate alte plăsmuri. [...]

Traducere

Ștefan Crișan-Körösi

ORTOGRAFIA LATINO-ROMÂNĂ,
Cluj, Tipografia Colegiului Reformat, Anul 1805

După cum codrii își leapădă frunzele în fiecă an
care stă să treacă,/ Și cele dintâi cad, tot așa
cuvintelor bătrâne le vine rândul să se petreacă./
Multe cuvinte ce acum s-au trecut au să renască,
dar au să cadă iară/ Cele ce sunt acum de mare
preț, dacă uzul astfel preferă,/ În puterea căruia stă
judecata și temeiul și legea vorbirii.

Horatius, *Epistola către Pisoni* (*Ars poetica*),
60–61, 70–72

RAȚIUNEA CORECTĂ DE A SCRIE ROMÂNEȘTE
CU LITERE LATINE

I. Despre vocale

§ 1

1. Toate vocalele notate cu accent circumflex^[1] se pronunță la fel ca iusul mare (ѣ) din slavă^[2] sau chiar ca vocala surdă din *Hm!* și *Hr!*

2. *a* înainte de *m* și *n*, când nu e dublu, *e* înainte de aceleași consoane, mai puțin atunci când urmează o silabă în *e* și *i*, apoi, *a*, *e*, *i*, *y* după oricare consoană care e urmată de *r* scurt se pronunță la fel ca în primul caz, dacă nu primește vreun accent.

§ 2

1. Pe *a* fără niciun accent pronunță-l ca ѣ, ierul mare din slavă, așa cum a arătat ilustrul Ioan Molnar^[3], și ca *e* în cuvântul nemțesc *Wuck-e-rey*^[4]; afară de cele două cazuri discutate la paragraful 1 și, de asemenea, afară de *a*

aflat la începutul cuvântului (exceptând al doilea caz de la paragraful 1, unde se pronunță ca *à* [= a]).

2. *à* cu accent grav și *á* cu accent ascuțit rostește-l ca *ah* din germană sau ca *á* din maghiară.

§ 3

α) *e* fără niciun accent:

1. Înainte de *n* simplu, când în silaba următoare se află *e* sau *i* în interiorul aceluiași cuvânt, se pronunță ca *i*.

2. După *b, m, p, r, s, t, v, z* (și uneori după *f* în primul înțeles), de asemenea, în *die* și *tie*, se pronunță ca *a* fără accent^[5]. Face excepție de la această regulă *e* din ultimele silabe ale cuvintelor polisilabice și din pronumele *te*, în care sună ca *e* cu accent grav; vezi punctul 1 de sub litera *β*.

3. La începutul cuvintelor înainte de *x*, când *e* urmat de altă consoană, dispare complet^[6]. În schimb, dacă *x* e urmat de o vocală, *e* își păstrează sunetul ca în cazul ce urmează.

4. La începutul cuvintelor, cu excepția cazului precedent, se pronunță ca *ie* sau *je* latin.

β) *è* cu accent grav:

1. Se pronunță ca *eh* la nemți sau ca *é* la maghiari.

2. Înainte de *m* și *n* simplu, precum și înainte de *x* și, de asemenea, la începutul cuvântului, se pronunță ca *i*. Dar dacă după *m* și *n* urmează *e* sau *i*, se păstrează valoarea lui ca la punctul 1.

3. La începutul cuvântului (exceptând punctul 3 de sub *α*) se pronunță ca *ie* sau *je*, după obiceiul latin.

γ) *é* cu accent ascuțit:

1. Se pronunță ca *ea* sau *ja*, după obiceiul latin; totuși, la mulți se păstrează sunetul *e*; vezi punctul 1 de sub *β*.

2. După ζ (= [ts]), m , p^1 , r , s , v , z , de asemenea în *diéſce*, *tiéſce*, *rréſce* se pronunță ca $\grave{a}$ sau $\acute{a}$ ^[7].

δ) După orice altă vocală, atât cu accente, cât și fără ele, se pronunță ca *ie* sau *je*; excepție face atunci când urmează după *i* în *di* și *ti*.

§ 4

1. *i* înainte de altă vocală la sfârșitul cuvântului se preschimbă în consoana j^2 , dacă nu este însemnat cu accent grav sau ascuțit^[8].

2. După r (în prima silabă), c , d , rr , t , z și, de asemenea, în toate silabele penultime de la verbele în *iesco* (unde e este fără niciun accent) care se produc din cauza consoanei ce urmează, se pronunță ca $\acute{i}$ ^[9]. În rest, la fel ca în latină.

§ 5

α) o^3 fără niciun accent:

1. Înainte de gn , de m și n simplu, de asemenea, la sfârșitul⁴ cuvintelor se pronunță ca u latin.

2. La începutul și în mijlocul cuvintelor, exceptând cazul precedent, se pronunță ca o latin.

¹ Sunt puține cazurile în care după m și p se păstrează ea .

² În schimb, $\acute{i}$ cu semnul modificării (de asemenea, după d și t , când urmează o altă vocală, dacă nu a fost notat cu accent grav sau ascuțit) este înlăturat.

³ Străinii nu pot pronunța aproape niciodată o la începutul cuvântului fără să pună înainte v ; motivul pentru acest lucru trebuie să fie reamintit aici: căci noi așa îl pronunțăm pe o la începutul cuvântului, ca și cum ar fi uo ; de ex. în cazul lui *om*, *oală*, *ochiu*, pronunțăm *uom*, *uoală*, *uochiu*, pe care străinii le pronunță destul de rău *vom*, *voală*, *vochiu*.

⁴ o la sfârșitul cuvintelor numai înainte de pronumele conjuncte, articolele hotărâte și de verbul *sânt* sau cu forma contrasă s' se citește așa, cu excepția lui *colo*, *acolo*, *încolo*, *pio* [= *piuă*], *zio* [= *ziuă*], în care se pronunță ca o latin.

β) ò cu accent grav:

1. La început și în mijlocul cuvintelor se pronunță ca *u* latin.

2. La sfârșit, se pronunță ca *áu* sau *au*.

3. Înainte de *gn*, *m* și *n* simpli se pronunță ca *o* latin.

γ) ò cu accent ascuțit se pronunță ca *oa* la latini.

§ 6

U se pronunță ca în latină:

1. Între două vocale, dacă nu a fost accentuat, și, de asemenea, în verbele *vaporesc*, *voi* și apoi după *q* este omis cu totul în pronunțare.

2. La sfârșitul cuvintelor numai în aceste cazuri se pronunță, în care apare *o* final; vezi paragraful precedent de la nota a doua.

§ 7

Y este întrebuințat în cuvintele de origine greacă; se pronunță ca *i*; de ex. *typ* „figură, imagine”, citește *tip* etc.

Despre diftongi

§ 8

<i>au</i> & <i>eau</i>		<i>o</i>
<i>eá</i>		<i>já</i>
<i>ei</i>	se pronunță ca	<i>i</i>
<i>eo</i>		<i>io</i>
<i>io</i>		<i>iu</i>
<i>aua</i>		<i>á</i>
<i>eua</i>	se pronunță ca	<i>ea</i> v. <i>eá</i> , <i>ja</i> v. <i>já</i>

II. Despre consoane

§ 9

Valach.

ut

Latin.

Hung.

Valach.	ut	Latin.	Hung.
<i>B, b</i>		<i>b</i>	<i>b</i>
	– înainte de toate consoanele, la sfârșitul cuvintelor, precum și înainte de <i>a, o, u, y</i>	<i>c</i>	<i>k</i>
<i>C, c</i>	– înainte de <i>e & i</i>	–	cs v. <i>ts</i>
	– în <i>sce, sci, ſce, ſci</i> ^[10]	<i>t</i>	<i>t</i>
	– înainte de <i>t</i>	<i>p</i>	<i>p</i>
	– <i>ch</i> uneori	<i>h</i>	<i>h</i>
	– <i>ç</i> ^[11]	–	<i>tz</i>
	– înainte de <i>i</i> cu un punct	<i>z</i>	<i>z</i>
<i>D, d</i> ⁵	– în rest, ca în latină	<i>d</i>	<i>d</i>
<i>F, f</i>	–	<i>f</i>	<i>f</i>
	– înainte de <i>e & i</i>	–	<i>zs</i>
<i>G, g</i>	– <i>gn</i>	<i>mn</i>	<i>mn</i>
	– altminteri	<i>g</i>	<i>g</i>
<i>H, h</i>	–	<i>h</i>	<i>h</i>
<i>K, k</i>	–	<i>qu</i>	<i>k</i>
<i>L, l</i> ⁶	–	<i>l</i>	<i>l</i>
	– <i>lli</i>	<i>j</i>	<i>lly</i>
<i>M, m</i>	–	<i>m</i>	<i>m</i>
<i>N, n</i>	–	<i>n</i>	<i>n</i>
<i>P, p</i>	–	<i>p</i>	<i>p</i>
<i>Ph, ph</i>	–	<i>f</i>	<i>f</i>
<i>Q, q</i>	–	<i>q</i>	<i>k</i>
<i>R, r</i>	–	<i>r</i>	<i>r</i>
<i>S, s</i>	–	<i>ss</i>	<i>sz</i>

⁵ Haud mirum videatur *d* ante *i* tanquam *z* legi; hoc idem *d* ante *i* passum fuisse videmus apertissime apud antiquos quoque Scriptores Romanos: *Zabolus* l. *Diabolus*, *Lactant.*; *Zeta*, *Zetarius* l. *Di aeta*, *Dietarius*. *Lamprid*^[13]. Imo huc referri potest & *Zeus. Deus* (v. *Dieus?* *Dominus Diei* – *lucis, Diespiter*)^[14].

⁶ Attamen in *ličia, liepøre, linu, liubèsco, liuerto*, lege ut *j* latinum.

Valach.	ut	Latin.	Hung.
'S, f, f	și, de asemenea, 's cu literă mică	—	f
	— înainte de i notat cu un punct	—	tz
T, t	— în rest, peste tot	t	t
	— th, în cuvinte grecești	fth ^[12]	ft
X, x	— înainte de e & i	—	S, f
	în rest	ss	sz
V, v	—	v	v
Z, z	—	z	z
J, j	—	—	zs v. 's

III. Despre variația consoanelor, din diverse cauze în dialecte

§ 10

Înainte de e, i și y următori, b, c, ch, d, f, gh, k, m, n, p, ph, q, t și v se preschimbă după cum urmează:

1. b primește j latin sau gy unguresc; de ex. bine, birgă se pronunță popular bjene, bjierga, bgyne, bgyirga.

2. c, f, ph⁷, mai ales în districtul Bistriței, se pronunță ca sch nemțesc sau s unguresc; de ex. ceapă, cină, fier, fire, filozof devin șeapă, șină, șieru etc. În schimb, ph în blasphemo [= blestem] și în derivatele de la acesta se pronunță ca t, care pronunție s-a răspândit aproape la toți.

3. ch, k, qu, t⁸ se pronunță ca tj sau ty unguresc^[15].

4. d, gh se pronunță ca gj sau gy unguresc.

5. m primește nj sau ny unguresc⁹.

⁷ Totuși, în multe locuri f și ph se pronunță ca ch în cuvântul nemțesc schmei-ch-eley^[16]. Mai mult, în unele cazuri poate suna ca h; de ex. fâd se citește hâd^[17].

⁸ Afară de t înainte de i notat cu un punct, căci în acest caz t se citește la fel ca tz unguresc.

⁹ Dar me în silaba men, când e urmată de o alta în e sau i, se pronunță mi.

6. *n* își adaugă *j* sau se transformă în *ny* unguresc.

7. *p* se apropie de *tj* sau *ty* unguresc. Adesea însă *p* este chiar *tj* sau *ty*, de ex. *pica*, *piept*, *pieptene*, *pieptăn*, *aștept*, în care *p* se va citi în toate ținuturile ca și cum ar fi *ti*¹⁰.

8. *V*:

a) se pronunță ca *v* latin.

b) se pronunță ca *j* latin.

c) se pronunță la fel ca *zs* unguresc.

d) se pronunță ca *gj*.

e) și ca *h*.

Obs. 1. Deși acest mod de pronunțare se întâlnește doar la cei neșcoliți, și nu printre cărturarii români, totuși am considerat potrivit să îl prezint în acest ultim paragraf; mai ales că nu știu pe nimeni dintre ai noștri care să fi amintit în lucrările lui de această variație a consoanelor, în condițiile în care cunoașterea acestui fenomen ar putea fi foarte folositoare pentru cei care studiază limba română.

Obs. a 2-a. Toate accentele care sunt adăugate la vocale în acest concis manual, din punctul nostru de vedere, pot să și lipsească în întregime, dar, întrucât multor străini le-ar plăcea să vadă limba noastră scrisă cu litere latine, pentru a scoate în evidență mai bine originea latină a limbii noastre, am socotit că nu este greșit ca ele să fie alese după placul nostru pentru a ușura pronunțarea cuvintelor românești.

Obs. a 3-a. După ce m-am ocupat îndeaproape de ortografie, am scris un Dicționar român-latin-maghiar și mai am pregătită o gramatică, pe acestea le voi da la tipar,

¹⁰ *p* înainte de *e* și *i* totdeauna suportă această schimbare; înainte de *é* cu accent ascuțit numai când se obișnuiește ca *e* să aibă în față *i*, *p* devine moale; în schimb, înainte de *e* fără niciun fel de accent, niciodată nu-și pierde adevărata pronunție.

dacă voi simți că cititorii mei vor primi cu bunăvoință această primă încercare a mea^[18].

Obs. a 4-a. Cititorule, ține minte că următoarea poveste am dat-o la tipar drept exemplu al citirii corecte a cuvintelor scrise cu litere latine din cauza asemănării ortografiei noastre și, mai mult, chiar a limbii^[19].

Gheorghe Șincai

VOCABULARIUM PERTINENS AD TRIA
REGNA NATURAE.
VOCABULARIU CE SE ȚINE DE ISTORIA
NATUREI,
1806–1810*

<A>

ABSINTHIUM, vide inferius **Artimisia**.

ACARUS. Streapede ▪ sajtbeli^[1] nyű ▪ Milbe.

ACATIA GERMANICA. Porumbel ▪ kökénytövis ▪ Schlehendorn.

ACETOSELLA. Măcrișor trifoios ▪ erdei sóska ▪ Sauerklee.

ACHILLEA MILLEFOLIUM. Coadă șoricelului ▪ egérfarkfű ▪ Scharfgarbe(n)^[2].

ACIDUM. Acru ▪ savanyú ▪ sauer.

ACIPENSERES. Acipenseri^[3] ▪ viza neme ▪ Art der Hausen.

ACONITUM NAPELLUS. Omiac^[4].

ACORUS CAL<A>MUS. Speribană tărcată sau calmese ▪ kálmos ▪ Kalmus^[5].

AGRIMONIA EUPATORIA. Turiță mare ▪ párlófű vagy bojtorján ▪ Odermennig.

AGROSTEMMA GITHAGO. Neghină ▪ konkoly ▪ Schwindelhaber^[6].

* Transcriere și note: Bogdan Harhăță.

ALAUDA. Ciocârlie ▪ pacsirta ▪ ▪ Lerche.

ALBURNUS. Lin ▪ cigányhal ▪ ▪ Schneiderfisch.

ALCAE. Corle ▪ publikánbúvár ▪ ▪ Papageitaucher^[7].

ALCALINUM. Alcalin sau leșioș ▪ lúgos ▪ ▪ von Lauge(n).

ALCE. Alce^[8] ▪ jávor<zsarvas>^[9] ▪ ▪ Elendstier.

ALCEDO ISPIDA. Alcedine sau țearcă de mare ▪ tengeriszarka ▪ ▪ Eisvogel.

ALCHEMILLA. Crețișor ▪ Oroszlán(y)talpfű ▪ ▪ Frauenmantel.

ALLIARIA. Iarbă de lungoare ▪ fokhagymaszagúfű ▪ ▪ Knoblauchkraut.

ALSINE^[10]. Racovină ▪ tyúkhúr ▪ ▪ Hühnerdarm^[11].

ALUMEN. Piiatră acră ▪ timsó ▪ ▪ Alaun.

ALTHAEA. Nalbă mare ▪ lágy fehér málva ▪ ▪ Eibischkraut.

AMMODYTES. Amodit^[12] ▪ kigyó neme ▪ ▪ Art der Schlangen.

AMPHIBIUM. Amfibiu sau care așa trăiesc în apă ca și pre uscat.

ANAGALLIS. Scânțeute ▪ tyúkszem ▪ ▪ Hünnerdarm.

ANCHUSA OFFICINALIS vel **BUGLOSSA.** Limba boului sau miruță ▪ ökornyelvű ▪ ▪ Ochsenzunge.

ACER CAMPESTRE. Jugastru ▪ juhar-, jávor-, iharfa ▪ ▪ Ahorn^[13].

ACER PSEUDOPLATANUS. Paltin ▪ plátánosfa^[14], fehér jávorfa ▪ ▪ Erle, Urle, Waldesche, der grosse Maßholder, der gemeine, weisse Ahorn, Maser(n)^[15].

ANEMONE HEPATICA. Fa<i>e de fu<i>oară ▪ nemes májű ▪ ▪ Edelleberkraut.

ANETHUM FOENICULUM. Molotru ▪ édes kömény ▪ ▪ Fenchel.

ANGUILLA, vide **Muraena anguilla**.

ANTACAEUS^[16]. Cigă^[17] ▪ tok ▪ Tick^[18].

ANTIMONIUM. Antimoniu ▪ piskolc ▪ Spießglas.

ANTIRRHINUM LINARIA. In selbatec ▪ vadlen ▪ Leinkraut.

APIS. Albină ▪ méh ▪ Biene.

APIUM GRAVEOLENS. Seler ▪ zeller ▪ Zeller^[19].

AQUILEGIA VULGARIS. Clopoței ▪ harangvirág ▪ Aglei.

ARANEA. Paingin ▪ pók ▪ Spinne.

ARDEA. Ardeiă sau cocostârg selbatec ▪ gén ▪ Reiher.

ARDEA GARZETTA. Coccoară.

ARDEA GRUS. Gru<i>e^[20] ▪ daru ▪ Kranich.

ARDEA STELLARIS^[21]. Bou de baltă ▪ bölömbika ▪ Rohrdommel.

ARCTIUM LAPP vel **BARDANUM**. Brustur ▪ keserűlapu ▪ Klettenwurz.

ARGILLA. Argilă sau lut ▪ agyag ▪ Tonerde.

ARISTOLOCHIA LONGA. Mărul lupului ▪ farkasalma ▪ Osterluzei.

ARSENICUM. Arsenic sau piatra șoricelului ▪ egérkő ▪ Arsenik.

ARTEMISIA ABSINTHIUM. Pelin ▪ üröm ▪ Wermut.

ARUM MACULATUM. Murț^[22] sau dimberiu^[23] ▪ nemțesc ▪ német gyömbér ▪ Aronwurz.

ARUNDO. Trăstie^[24] ▪ nád ▪ Rohr.

ASARUM EUROPAEUM. Popilnic sau potivnic ▪ kopotnyak ▪ Haselwurz.

ASCARIS. Ascaridă^[25] ▪ bélféreg ▪ Spulwurm.

ASCLEPIAS VINCETOXICUM. Lumineată sau briliantă ▪ fecskegyökér ▪ Schwalbenwurz.

ASPARAGUS. Șpargă^[26] ▪ spárga ▪ Spargel.

ASPHALTUM. Asfalt sau reșină de pământ^[27] ▪ földiszurok ▪ Judenpech.

ASPLENIUM SCOLOPENDRIUM. Limba-cerbului^[28] ▪ szarvasnyelvfű ▪ Hirschzungen.

ASPERULA ODORATA vel **MARISILVA.** Sânziiane de pădure ▪ csillagos májfű ▪ Waldmeister.

ATROPA BELLADONA. Beladonă sau iarba-codrului^[29] ▪ farkasceres<z>nye ▪ Wolf(s)beere.

AVENA. Ovăs ▪ zab ▪ Haber oder Hafer^[30].

AURICHALCUM. Auricalc^[31] ▪ velencei réz ▪ Messing.

BABYRUSSA. Babirusă ▪ szarvasdisznó ▪ Hirscheber.

BARBUS. Mreană ▪ márna ▪ Barbe.

BARDANA, vide **Arctium.**

BELLIS MAIOR, vide **Chrysanthemum.**

BELLIS PERENNIS. Floricea mult țiitoare^[32] ▪ szikrányi rozsáska^[32] ▪ Tausendschön.

BELLADONA, vide **Atropa.**

BERBERIS VULGARIS. Acriș roșu^[33] ▪ veres sóskafa ▪ Weinschädling^[34].

BETA. Sveglă^[35] ▪ cékla ▪ rote Rübe.

BETONICA OFFICINALIS. Iarbă în frunza teiului^[36] ▪ bakfű ▪ Betonie(n).

BETULA ALBA. Mesteacăn ▪ nyírfá ▪ Birke.

BOAE. Boe sau șerpi prea mari sau bălauri ▪ góliátkígyó ▪ Riesenschlange(n).

BOLUS. Bol sau lut pecetos ▪ pecsétés agyag ▪ Siegelerde^[37].

<**TETRASTES**> **BONASIA**. Bonasie sau pasere
împăratească^[38] ▪ csásármadár ▪ Haselhuhn.

BORAX. Borac^[39] ▪ olvasztósó ▪ Borax.

BOS. Bou ▪ ökör ▪ Ochs.

<**ANAS**> **BOSCAS FERA**. Rață sălbatică ▪ vadréce ▪
wilde Ente.

<**BRASSICA OLERACEA**, var.> **BOTRYTIS**.
Cartifiol ▪ kar(ti)fiol ▪ Blumenkohl.

BRASSICA. Curechiu ▪ Káposzta ▪ Kohl.

BRASSICA CAPITATA. Curechiu cu căpățină ▪ fejes
káposzta ▪ Kopfkohl.

BUBALUS. Bihol ▪ bi<v>al ▪ Büffel.

BUFO. Broască râioasă ▪ varas béka ▪ Kröte.

BUGLOSSA, vide **Anchusa**.

<C>

CAL<A>MUS AROMATICUS, vide **Acorus**.

CALTHA PALUSTRIS. Schelci^[40] ▪ mocsárvirág ▪
Dotterblume.

CANCER. Rac ▪ rák ▪ Krebs.

CAPREOLUS. Căprioară ▪ őz ▪ Reh.

<**LEONURUS**> **CARDIACA**. Creasta cocoșului ▪
szíverősítő-fű ▪ Herzgespan<n>.

CARDUELIS. Știgliț^[41] ▪ tengelic ▪ Stieglitz.

CARLINA ACAULIS. Tutea^[42] ▪ bábakalács ▪
Eberwurz.

CARPINUS. Carpin ▪ gyertyánfa ▪ Hainbuche.

CARTHAMUS TINCTORIUS. Cartam sau șofran
sălbatec^[43] ▪ vadsáfrán<y> ▪ wilder Safran.

CARTILAGO. Cartilagine sau os moale ▪ porcogó ▪
Knorpel.

CARVUM. Chimin ▪ kömény ▪ Kümmel.

CASTOR. Castor ▪ hód ▪ Biber.

CATUS. Pisićă sau mîță ▪ macska ▪ Katze.

CENTAURIA CYANUS. Vinețeale ▪ kék buzavirág ▪ blaue Kornblume.

CENTAURIA LUTEA vel **GENTIANA RUBRA.** Dințură^[44] ▪ encián(a) ▪ gelber Enzian.

CENT<A>URIUM MINUS. Potroacă^[45] ▪ földi epefű^[46] ▪ Tausendguldenkraut.

CERVUS DAMA. Damă^[47] ▪ dāmvađ ▪ Damhirsch.

CERVUS EPAPHUS. Cerb ▪ szarvas ▪ Edelhirsch.

CERVUS TARANDUS. Cerb tarand ▪ szelídszarvas ▪ Rennhirsch^[48].

CHAMOMILLA. Romonițe sau mușețel ▪ székfű ▪ Feldkamille(n).

CHELIDONIUM MAIUS. Rostopastă ▪ vérrehullófű ▪ gross Schellkraut.

CHRYSANTHEMUM vel **BELLIS MAIOR.** Roman ▪ ökörszem ▪ Gänselblume^[49].

CICADA. Greluș ▪ Ptrücsök^[50] ▪ Baumgrille.

CICHORIUM. Cicoare ▪ vad cikória ▪ Wegwart<e>.

CICONIA. Cocostârg de casă ▪ gólya ▪ Storck.

CICUTA, vide **Conium maculatum.**

CIMEX LECTULARIUS^[51]. Stealniță ▪ palaszkféreg^[52] ▪ Bettwanze.

<**EMBERIZA**> **CITRINELLA.** Citrinelă ▪ Aranymálé ▪ Goldammer^[53].

CLEMATIS (E)RECTA vel **FLAMMULA**^[54] **IOVIS.** Năpraznic ▪ lóorma ▪ Brennkraut.

COBALTUM. Cobalt ▪ Kobold^[55] ▪ Kobalt.

COCCUS. Văpseală roșie ▪ skarlátfestő mag ▪ Scharlatbeer<e>^[56].

COCHLEARIA **ARMORACIA** vel **NASTURTIUM**^[57]. Hirean ▪ torma ▪ Meerrettich oder Hrăn^[58].

COLCHICUM AUTUMNALE. Brândușe ▪ őszikökörcsin ▪ Zeitlose(n).

COLUBER. Colubru ▪ kurtakígyó ▪ Natter^[59].

COLUMBA. Porumb ▪ galamb ▪ Taube.

COLUMBA OENAS. Porumb sălbatec ▪ vadgalamb ▪ Holztaube.

CONIUM MACULATUM vel **CICUTA.** Cucută sau bucinghiș^[60] ▪ bürök ▪ Apothekerschierling^[61].

CONVALLARIA MAJALIS vel **LILIUM CO<N>VALLIUM.** Sufleteale ▪ gyöngyvirág ▪ Maiblume.

CORIANDRUM TESTICULATUM. Puciognă ▪ pak<i>lincsfű, temondádfű^[62] ▪ Koriander^[63] ^[64].

CORYLUS. Alun ▪ mogorófa ▪ Haselstrauch.

<**CORVUS**> **CORNIX.** Cioară ▪ varjú ▪ Nebelkrähe^[65].

<**CORVUS**> **CORONE.** Cioară neagră ▪ fekete varjú ▪ schwarze Krähe^[65].

CORVUS CORAX. Corb ▪ holló ▪ Rabe.

COTTUS GOBIUS. Cotul gobiu sau pește de piatră^[66] ▪ kövihal ▪ G<r>oppe^[67].

COTURNIX. Prepeliță ▪ für ▪ Wachtel.

CRATAEGUS. Păducel ▪ galagonyafa ▪ Mehlsch<w>arzdorn^[68].

CREMOR TARTARI. Piatră de vie ▪ borkő ▪ Weinstein.

CRICETUS. Cârțiță sau hârciog ▪ hörcsög ▪ Hamster.

CROTALUS. Crotal ▪ csörgőkígyó ▪ Klapperschlangen.

CUCULUS. Cuc ▪ kakuk ▪ Kukuk.

CULEX. Țințariu ▪ szúnyog ▪ Mücke.

<**PELECUS**> **CULTRATUS.** Cultrat^[69] ▪ garda ▪ Ziege.

CUNICULUS. Iepure de casă ▪ ürge vagy tengeri nyúl^[70]
▪ Karnikel.

CUPRUM. Aramă ▪ réz ▪ Kupfer.

CURCULIO. Gârgăriță^[71] ▪ zsiszik ▪ Kornwurm oder
Korndieb.

CUSCUTA EUROPAEA. Întorțel ▪ fecskefonal ▪
Flachsseide.

CYANUS, vide **Centauria.**

CYGNUS. Helci^[72] ▪ hattyú ▪ Schwan.

CYNIPS. Cinipe^[73] ▪ levélféreg ▪ Gal<|>wespe.

CYNOGLOSSUM OFFICINALE. Atrățel sau limba-
câinelui ▪ ebnyelvfü ▪ Hundszunge.

CYPRINUS. Crap ▪ potyka ▪ Karpfen. [...]

<M>

MALTHA. Maltă sau cleiu negru ▪ fekete enyv^[74] ▪
Bergteer.

MALVA SILVESTRIS. Nalbă sălbatecă ▪ erdei mályva
▪ Hasenpappel.

MARGA. Margă ▪ csapadó^[75] vagy meszes agyag ▪
Mergel.

MARTES. Neașt^[76] ▪ nuszt^[77] ▪ Marder.

MAR<R>UBIUM^[78]. Unturoasă^[79] ▪ fehér tömöttfü^[80] ▪
weißer Andorn.

MATRICARIA CHAMOMILLA, vide **Chamomilla.**

MELEAGRIS. Curcă ▪ póka vagy a pulyka ▪ Puter oder
indianischer Hühn.

MELILOTUS <OFFICINALIS>. Milot^[81] ▪ sárkerek^[82]
 ▪ Steinklee.

MELOLONTHA, vide **Scarabaeus**.

MENTHA. Mintă sau izmă ▪ menta ▪ Münze.

MENTHA AQUATICA. Mintă de apă ▪ vizimenta ▪
 Wassermünze.

MENTHA PULEGIUM. Poleiu^[83] ▪ putnokfü^[84] ▪
 Polei.

MERCURIALIS <ANNUA>. Brie^[85] ▪ haslágýítófü ▪
 Bingelkraut.

MERCURIUS. Mercuriu sau argint viu ▪ kénéső^[86] ▪
 Quecksilber.

MEROPS <APIASTER>. Merope sau mîncătoare de
 albină^[87] ▪ méhevő^[88] ▪ Bienenfresser.

MICA. Mică ▪ csillámpozókő^[89] ▪ Glimmer.

MELISSA^[90] **CALAMINTHA**. Izmă sau mentă de
 munte ▪ erdei menta ▪ Bergmünze.

MILIUM SOLIS, vide **Lithospermum**.

MILLEFOLIUM, vide **Achillea**.

MOLYBDENA. Plăibăț^[91] ▪ lágyérc ▪ Wasserblei^[92].

<CORVUS> MONEDULA. Porumb țiğănesc sau cioică
 ▪ csóka ▪ Dohle.

MOTACILLA. Codobatură ▪ leánykamadár vagy
 barázdabillegető ▪ Bachstelze.

MURAENA ANGUILLA. Angvilă ▪ ángolna ▪ Aal.

MUS. Șoarece ▪ egér ▪ Maus.

MUSCA. Muscă ▪ légy ▪ Fliege.

MYRTILUS, vide **Vaccinium**.

<N>

NAPELLUS, vide **Aconitum**.

NAPHTA. Naftă sau valzam de pământ ▪ földibalsam^[93] ▪ Naphte^[94].

NATRUM. Natru ▪ széksó ▪ Natrum.

NEPETA CATARIA. Cătușnică ▪ macskafű ▪ Katzenmünze.

<**FALCO**> **NISUS.** Coroiu ▪ karoly ▪ Sperber.

NUMIDA <**MELEAGRIS**>. Numidă ▪ gôr- vagy gyöngytyuk ▪ Perlhühn^[95].

NYMPHAEA ALBA. Plumâne albe^[96] ▪ fehér vízitök ▪ Seebäume(n)^[97].

<O>

ŒSTRUM. Oestru^[98] sau streate^[99] mare ▪ bögöly ▪ Bremse.

OLOR. Helci blând ▪ szelíd hattyú ▪ zahmer Schwann.

ONAGER. Onagru ▪ vadszamár ▪ Waldesel.

<**PELECANUS**> **ONOCROTALUS.** Lebădă sau gânsă gușată ▪ gödény ▪ Kropfgans.

ORCHIS MORIO. Coaiele-popei ▪ vitézfű ▪ Knabenkraut.

ORIGANUM VULGARE. Solovârv^[100] ▪ szűfű ▪ Dosten.

ORIZA. Urez ▪ riskása ▪ Reis.

OTIS TARDA. Dropie ▪ túzok ▪ Trappe.

OXALIS ACETOSELLA, vide **Acetosella.** [...]

VOCABULARIU CE SE ȚINE DE ISTORIA NATUREI

<R>

RAȚĂ SĂLBATICĂ. <*Anas*> *boscas fera* ▪ vadréce ▪ wilde Ente.

RAIE. *Raja* ▪ tengeri hal vagy sügér ▪ Roch^[101].

RAC. *Cancer* ▪ rák ▪ Krebs.

RACOVINĂ. *Alsine* ▪ tyúkhúr ▪ Hühnerdarm.

RAPIȚĂ, vezi **Frunza vo<i>nicului.**

RĂDAȘCĂ. *Scarabeus cornutus* ▪ szarvasbogár ▪ Hörnerischerkäfer^[102].

RÂMĂ. *Lumbricus* ▪ földigelestva ▪ Regenwurm.

REȘINĂ DE PĂMÂNT, vezi **Asfalt.**

REZEADĂ. *Reseda tinctoria* ▪ sárgánfestő-fű ▪ Wau^[103].

ROMAN. *Chrysanthemum* vel *Bellis maior* ▪ ökörszem ▪ Gänselblume.

ROMONIȚE sau **MUȘETEL.** *Chamomilla* ▪ székfű ▪ Feldkamille(n).

ROSTOPASTĂ. *Chelidonium majus* ▪ vérrehullófű ▪ gross Schellkraut.

ROTUNGIOARĂ sau **SELNICĂ.** *Hedera* ▪ kerék-nádrafű ▪ Gundelrebe(n).

RUBIĂ^[104]. *Rubia tinctoria* ▪ buzérfű ▪ Krapp.

RUG. *Rosa canina* ▪ ebrózsa ▪ Hundsrose.

RUNDINEA. *Hirundo* ▪ fecske ▪ Schwalbe.

RUSTICOLĂ. <*Scolopax*> *rusticola* ▪ <erdei> szalonka ▪ Waldschnepf<e>^[105].

RUTĂ^[106]. <*Asplenium*> *ruta-muraria* ▪ köviruta ▪ Mauer(e)raute(n). [...]

Gheorghe Constantin Roja

**MĂiestRIA GHIOVĂSIRII ROMÂNEȘTI
CU LITERE LATINEȘTI,**

care sânt literele românilor ceale vechi,
spre polirea a toată ghinta românească
ceii dincoace și ceii dincolo de Dunăre,
lucrată de Gheorghie Constantin Roja,
cetățanul academicesc și candidatul clinicesc doftor
în Spitalul Universității Ungurești din Peșta [...].
În Buda, la Crăiasca Tipografie a Universității
Ungurești, anul 1809*

*Cuvânt către români*¹

Limba sau vorba e adunarea cuvintelor, cu care
cugetele noastre le facem altora cunoscute; cuvintele,
dară, sânt seamne cugetelor, ci ca cuvintele anumite
cugete să însemneaze. Aceasta s-au făcut cu tocmeala a
mai mulți întru o soțietate și dezbinată tocmeale s-au
făcut, mai multe, dară, și limbi, și dezvrătite căută să se
nască, care, aseamene, pentru strămutările popoarălor și
împreună petreacerea cu mai multe și dezbinată ghinte se
schimbară, părăsând unele ale sale cuvinte și luând altele

* Transcriere și note: Adrian Chircu.

¹ În îndagațiile mele ceale din anul 1808^[1] pre români i-am numit
'Ρωμαίους din părearea aceea că 'Ρωμαίος însemnează *romanus*, iară
acum, încredințat prin un bărbat învățat cum că cuvântul 'Ρωμαίος care
în veacul cel din mijloc se află, s-au pus în locul cuvântului *romanus*
spre deosebirea grecilor, carii aseamene mai de mult se zicea *romani*,
adecă cetățeani împărăției romanești, de romanii cei de la Apus: pre
români nu 'Ρωμαίους, care întru asăuire însemnează greci, ci 'Ρωμανοὺς îi
chem.

de ale altora națioane vorbe: însă și acestea așa urzite dialecte se află în dezbinat țări și cetăți, pentru dezvrătarea împreună viețuitoarelor națioane strămutate. Așa, de vom socoti întânea limbă cea nemțască, dintru aceasta au izvorât bavarica, svevica și altele; ci și bavarii altmintrea vorbesc într-o cetate, altmintrea aliurea. Limba italianilor, după plasa orașelor, în dezvrătite dialecte se împarte: aceaeși soarte e și a limbii noastre cei românești, carea streinii o numesc valahica; aceasta preste tot grăind, precum în investigațiile mele ceale cu vechi morumânturi întărite la anul 1808 am arătat, în doao dialecte, adecă în cea dincoace de Dunăre, și cea dincolo de Dunăre se împarte, aceasta cu grecești, ceaea cu schiavonești cuvinte, pentru împreună petreacerea cu aceste ghinte e amestecată; ci și aceste îmbe dialecte, parte pentru dezvrătirea viersuirei, ale sale iarăși dezbinat dialecte au, precum e dialectu voscopolitan^[2], grabovean^[3], gremostean^[4], gopistan^[5], mețovitean^[6], sau epirotean^[7], moldovean, ardelean, bănățean, cel din Ungaria pre lângă Criș și altele; și acela e lucru de mirare în limba aceasta, căci care cuvânt îl are stricat un dialect, celalalt dialect îl ține firesc într-o atâta, cât de s-ar culeage din fieștecările dialect cuvintele ceale firești, s-ar preface o limbă românească tocma curată. Iată, în cuvântul *urcior*, care acum să zice *stamna*, acum *urcior*, acum *olu*, acum *carceagu*, întregi sânt românii ardeleani și crișeanii, carii zic *urcior* sau *olu* de la *urceolus*, și *oală*. În cuvântul *iubire*, care acum se zice *vreare*, acum *dragoste*, acum *plăceare*, acum *iubire*, întregi voscopolitani, zicând *vreare* de la *volo*, precum și cei dincoace de Dunăre, carii iubire de la *lubet*, *libet*, și *plăceare* de la *placet*; așa, mai încolo, în cuvântul *tină*, carea unii o cheamă *muzgă*, alții *imală*, alții *tină*, cei dincoace de Dunăre ținură firea, zicând: de la cuvântul lătesc *cenum*, au de la *cvino* și așa multe. Aceaeși schimbare o are și limba grecească;

așa grecii popurarii cei de acum a Kastoriei^[8] *măhramă* o cheamă *rizani*, aliurea *mandilii*, aceiași castoriani^[9] și-au uitat fata a o zice *Cori*, ci *ciupa*, alții o cheamă *Coriți*, nu ajung să aduc cuvintele *iahni*, *iapunjea* și altele turcești, nice nu ajung să aduc puține cuvinte din dialectul hiotilor, carii cu adevărat nici umbra limbii grecești nu au, însă care ghintă au avut modru și liniște, s-au nevoit limba sa a o deplini, iară limba va fi deplinită atuncea, dacă toate cuvintele ei împreună vor sta a dobândi pusul scop, carele e împărțășirea cugetelor, și afară de aceea, de va avea întregimea cuvintelor, mulțime și frumsește și ale sale litere, atuncea e și limba polită sau iscusită. Din ceale zise, se vede că limba noastră cea românească nu e așa deplinită, cât să ne putem înțeleage toți în toate cuvintele, pentru că are multe dialecte dintru însoțirea cu multe ghinte născute, și acealea dezvrătite, nice e polită, pentru că ce e deplinit nu poate fi polit. Înainte de toate, dar, lipsește să lăpădăm din limba noastră toate cuvintele ceale streine și să punem în locul lor altele nevătămate românești, care sânt prin dezbinatele aceiași ghintă românească dialecte sămănate: aceasta o pot face capete românești, care știu dialectele limbii românești, precum și limba lătimească și cea italienească, cercând etimologia, adecă izvorul fieștecăruia cuvânt, și un lexicon curat românesc făcând. Lipsește mai încolo a se întocmi bine ceale opt părți ale vorbii, carea se împlinește cu ajutoriul gramaticii, a poeziii și a retorichii. Ci îmi aruncă oarecarele aceea: așa limba noastră cea românească la noao schimbare se va supune, și așa mai cu greu se vor înțeleage românii întră sine. La aceastea răspund eu așa: fieștecarele dintră noi se cuvine să aibă părținire cătră toată ghinta; că numai fierile ceale necuvântătoare sânt născute a-și căuta singur binele său, iară pre om spre aceea l-au întocmit natura (firea), ca mai mult să caute binele soțietății decât al său, cât nu numai osteneală, ci și

avearea sa toată de ar lipsi, e datoriu a o vărsa pentru binele soțietății, de unde, acela rumân, carele mai vârtos se cruță pre sine și avearea sa decât să caute procopsala a toată ghinta românească, nu numai ș-au uitat din ce strămoși măriți își trage vița sa, ci și mai aseamene e fierilor celor sălbatece decât omului cuvântătoriu, și pre unul ca acela de îl va judeca neștine a fi bastardu, nu rumân adevărat, mi se pare că nu mult se va abate de la adevăr. Apoi, lipsește să părtinim fiilor noștri, căroră mai vârtos creștere bună și polirea minții fără de avuții, decât avuții fără de creștere bună și fără de polirea minții să le lăsăm. Părinții mulți, pentru că despre o parte sânt împresurați cu întunearecul neștiinții, despre alta se nevoiesc întru agonisirea celor ce sânt de lipsă spre traiul vieții, nu se pot cuprinde a crește bine fiii săi și a iscusi inima lor, deci aceastea lipsește să le îplinească învățătorii, carii străcură în inimile tinerilor vrearea spre învățătură, îi învață bunătatea faptelor și a cunoaște pre Dumnezeu. Acum, ce poate fi mai frumos la români și mai ușor decât învățătorii să învețe pre născuții noștri dialectul nostru curat, și cu ajutoriul aceluia științale? Acești școlari se vor deprinde încet a-și împărtăși cugetele sale în limbă curată românească, și, apoi, pre fii așa îi vor învăța a grăi. Aseamene, aceștia pre născuții lor și așa mai încolo. Nici nu împiedecă, că această limbă limpezită nu va ajunge curând a trăi toți cu dânsa, ba întru acesta chip vom fi întocma cu alte națioane, pentru că vom avea o limbă de toate zilele, și alta curată, carea se va învăța din cărți. Și, cu ajutoriul aceștia, nu numai toți românii, frații noștri, întră carii multe și dezvrătite dialecte sânt, precum mai sus am arătat, ci și alte ghinte se vor înțeleage cu noi în limba noastră. Zisei că, cu ajutoriul lexiconului, a gramaticii și ale altor cărți ce sânt de lipsă se va poli limba noastră cea românească, însă aceasta, fără de ale sale litere, tocma nu se face, drept aceea, fiind eu purtat

cu mare vreaire spre răzbunarea limbii noastre, și fiindcă de iscusirea limbii românești aseamenea ceale românești litere, iară nu ceale grecești, nici ceale chiriliane, cu care trăiesc sârbii, se țin: dau la lumină cărticica aceasta, care cuprinde literele vechilor romani, adecă a strămoșilor noștri, cu care încalete cărțile ceale politicești să se scrie. Iară cum că noi putem și lipsească să scriem tocma cu litere lătinești arată ceale următoare: 1. Atât din limba noastră, precum și din mărturisirea istoricilor, pre carii în investigațiile meale ceale din anul 1808 i-am adus, e luminat cum că noi sântem din sângele romanilor celor de demult, așadară, mai aproape litere pentru traiul nostru altele nu pot fi, decât ceale lătinești. 2. Românii cei din Moldova, frații noștri mai de mult, după adevărarea strălucitului Bișing, până la anul 1439^[10], trăia cu litere lătinești, carea iaste a creade de toți românii cei dincoace de Dunăre. Italianii, spaniolii, frâncii, carii și ei își trag vița de la romani, nu au alte litere, fără lătinești. 3. Astăzi, mai toate națiunile învățate cu literele ceale lătinești trăiesc în Evropa. Au nu e rușine, noi, carii vorbim limba cea lătinească stricată, să ne scriem cuvintele noastre cu litere streine? Aceaea e prea adevărit, cum că noi așa sântem cu latinii, precum popurani grecii de astăzi sânt cu elinii, dacă, dară, aceștia nu cu altele, fără cu ceale elinești litere trăiesc, ce ne împiedecă pre noi ca să nu trăim cu literele ceale latinești? Până când, dară, vom amâna a ne deștepta din lăngurosul Otat a nepriceaperii, carea din asuprirea streinilor întru noi născută, acum înșine noi cu îndărăptniciia inimii noastre o creăștem și o întărim? Iară de voim a iscusi limba noastră, precum întru adevăr ni se șeade noao, se cade să avem organele ceale de lipsă, adecă literele noastre, pentru că scopul fără de mijlociri nu se poate căpăta, literele ceale străine sânt străine mijlociri, și apriat vedem că cu străinele litere limba noastră tocma nu s-au iscusit. Iară când vă aduc

literele latinești, să nu gândești că doară eu vreau să lapdă literele chiriliane. Nu, ci ceale chiriliane să se țină în cărțile ceale besericești, iară ceale latinești (care sânt ale noastre) le aduc ca prea folositoare organe spre curățirea limbii noastre și spre scrierea cărților celor politicești. Deci pruncii noștri să învețe a scrie cugetele sale și cu litere latinești, și cu litere chiriliane. Ci, iată, strigă unii, întunearec! Întunearec pentru prunci! Greutate mare pentru polire cu doao plase de litere! Ci eu zic așa: În școala cea ungurească și în cea nemțască deodată învață pruncii literele, și ceale nemțești, și ceale lătinești, și încă nu s-au întunecat. În școala noastră cea românească învățară pruncii noștri în zece luni a ghiovăsi cu litere chiriliane, nemțești și ungurești fără greutate. Fetițele învață astăzi acasă a ceti și a priceape cărți grecești, nemțești și frâncești. Ci să las aceastea. Căutați la ruși, ghintă mare, vestită și prea cunoscută. Acestea doao plase de litere învață în școală: chirilianele, și, apoi, altele pentru cărți politicești, și totuși nu s-au întunecat. Să dea Dumnezeu să aibă nația noastră polirea lor! Puneți, dară, înaintea voastră pilda lor, români! Și atunci veți vedea că coantra acelora, carii strigă: Întunearec! Întunearec cu doao plase de litere! E nebulie. Luați, dar, români, mijlocire atât pentru deplinirea voastră, precum și polirea celor ce vor fi după voi. Dacă mulți de ai noștri cu laudă putură întru alte limbi procopsi, cu cât va fi mai ușor a să nevoi pentru polirea limbii noastre, cu cât va mai ușor polită acum așa limba, sau acum încă custând noi a învăța într-însa pre alții, sau în cărți a o lăsa. Întru această cârtică a mea nu voiu alta acum odată a învăța, fără a ghiovăsi (a ceti) cu litere latinești. Deci pun numărul literelor, sonul sau viersul lor și dezvrătatea viersului a unor litere după dezbinarea dialectului ghintei românești. Afară de aceea, ca să dau paradigmă de vorba cea românească cu latinești litere scrisă, ceale ce urmează

după răschirarea sonurilor literelor pentru deprinderea ghiovășirei întocmit. Judecați drept, judecați și oricarii, însă aceia carii știți toate dialectele limbei românești și aveți cunoscută și limba latinească, cu cea italienească, iară oricarii sânt neștiutori de aceaste să nu judece, pentru că ca neștiuți vor mesteca ceale rătunde cu ceale pătrate, și așa veți întârâta pre swinga. Luați, dar, români, această cârticică, carea pentru polirea limbii românești ca organ o am scris, așa, unde am smintit, iertați, și unde am smintit, spuneți-mi sau scrieți-mi, rogu-vă, că voiu mulțami-vă foarte.

Literele noastre ceale românești sânt 24. Se scriu și se zic întru acesta chip.

A. B. C. D. E. ^IF. G. H. I. J. L. M.

Δ. ΒΕ. ЦΕ. ΔΕ. Ε. Εϙ. ΓΕ. ΥΔ. Ϊ. ΖΕ. ΕΛ. ΕΜ.

α. μπέ. τζέ. ντέ. έ. έφ. γγέ. χά. ι. — έλ. έμ.

a. b. c. d. e. f. g. h. i. j. l. m.

Dintră acestea, sânt consonante acestea b. c. d. f. g. h. j. l. m. n. p. q. r. s. t. v. x. z., iară sunătoare a. e. i. o. u. y.²⁾; însă, fiindcă limba noastră, precum și alte limbi, are ale sale dialecte, și așa viersuire, și, fiindcă unele cuvinte altmintrea le versuiesc cei dincolo de Dunăre români, ca să se facă destul îmbelor părți, acestea ce urmează despre unele litere le mai înseamnă.

â, ê, î, ô, û au același vers și se zice ca sonul întră *a* și o
ascuțit sau ca litera chiriliană **ж**, cu carea românii cei
dincoace de Dunăre până acum se întrebuința.

ă, è, ì, ò, ù încă au întocma sunet și aseamenea se zice ca sonul întră *a* și *o*, dară mai larg, sau ca litera chiriliană **Ѡ**, carea zișii românii până acum o avea. Ci curat a ziselor doao tonuri viersuire învaț-o din graiul cel viu al românescului învățătoriu. Însă vei întreba când se cade a

² Litera y nu se pune la români, numai în cuvintele ceale străine de măiestrii.

se scrie *â* și *à*, când *ê* și *è*, când *î* și *ì* ș.c.l.: *â* și *à* se scrie în cuvintele ceale românești care sânt născute din lătinești sau italienești, ce sânt scrise cu *a*; p<entru> p<ildă>: *pâne*, *pêne*, *pûne* aseamene sună, ci nice *pêne*, nice *pûne* nu se scrie, pentru că izvorește din cuvântul lătesc *panis*; *arâmu*, *arômu* întocma sună, ci pentru că cuvântul acesta vine de la vorba lătinească *aramus*, să se scrie *arâmu*; *ê* și *è* se pune în cuvintele românești care sânt născute din lătinești scrise cu litera *e*; p<entru> p<ildă>: scrie *frênu*, iară nu *frînu*, că cel lătesc nu e *frunum*, ci *frenum*, scrie *rêspund*, iară nu *ròspund*, măcar că întocmai sună, pentru că vine de la vorba lătinească *respondeo*; *î* și *ì* să se scrie în cuvintele românești născute din lătinești care sânt cu litera *i* scrise; p<entru> p<ildă>: să nu scrii *âncepu*, ci *începu*, nu *lacrômă*, ci *lacrîmă*, pentru că izvorăsc din cuvintele lătinești *incipio* și *lacrima*. *Ô* și *ò* să se scrie în cuvintele ceale din lătinești cu litera *o* scrise; p<entru> p<ildă>: *gônfatu* (unflatu), *lûngò* (ningo), iar nu *gûnfatu*, *lûngà*, pentru că vin de la cuvintele italienești *gonfiato*, *lungo*. *Û* și *ù* să se scrie în cuvintele românești care sânt din lătinești scrise cu litera *u*; p<entru> p<ildă>: nu scrie *gâtu*, *a tâu*, ci *gûtu*, *a tûu*, pentru că cuvintele ceale lătinești care aceași înseamnă sânt *guttur*, *tuus*.

Singură această greotate iaste spre a scrie cu ortografie limba românească, carea totuși lexiconul o va vindeca. Însă eu ași sfătui pre toată ghinta românească, ca, fiindcă aceaste sunătoare *à*, *è*, *ì*, *ò*, *ù* ș.c.l. sânt varvare, vârâte spre stricarea limbii noastre, să se lapede, și, în locul lor, să se zică sunătoarele *a*, *e*, *i*, *o*, *u*; p<entru> p<ildă>: în loc de *pâne*, să zică *pane* etc.

c înainte de toate consonantele și sunătoarele ceale ori însemnate, ori neînsemnate, afară de *e* și *i*, sună precum *c*; p<entru> p<ildă>: *capu*, *crescu*, *cămeașă*, *aducu*, *cosu* etc.

c înainte de *e* și *i* ne-nsemnate se zice ca *tse*, *tsi* unguresc, ЧЕ, ЧИ chirilian, iară la românii cei dincolo de Dunăre, mai adeseori se zice ca *tze*, *tzi* sau ЧЕ, ЧИ; p<entru> p<ildă>: *ceapă*, *cecire* etc.

c, în sfârșitul cuvintelor celor ce numai una silavă au, nu sună; p<entru> p<ildă>: *duc*, *fac*.

ç, la românii cei dincoace de Dunăre, se întrebuințează în loc de Ч, sau *tz*; p<entru> p<ildă>: *façie* [= față].

ch înainte de *e* și *i* se zice ca și К; p<entru> p<ildă>: *chera* [= chiară], *chiemu*, *chemu*.

'*d*, '*d*' înșămnat se zice ca *z*, carea se întâmplă mai vârtos când urmează litera *i* și *î*; p<entru> p<ildă>: '*dice* [= zice], '*dile* [= zile], *astà'di* [= astăzi], *au'ditu* [= auzit] etc., în puține ca Ж; p<entru> p<ildă>: '*diumitate* [= jumitate].

e în niscari cuvinte unele dialecte a limbii românești îl viersuiesc ca *i*, alții ca Ж chirilian. Drept aceea, întru acealea cuvinte lui *e* să *i* să pună un punct deasupra (è), spre sămn că să zice și ca І, și ca Ж; p<entru> p<ildă>: *tènèr*, unii îi zic ТИИЪР [= tinăr], alții ТЖИЪР [= tânăr].

g înainte de toate consonantele și sunătoarele însemnate și ne-nșămnate, afară de *e* și *i*, se zice ca *g* lătesc; p<entru> p<ildă>: *galbenu*, *grossu*, *gufa*, *golu*.

g înainte de *e* și *i* ne-nsemnate se zice la cei dincoace de Dunăre ca *dzse*, *dzsi* unguresc, iară, la cei dincolo de Dunăre, de multe ori ca *dze*, *dzi*; p<entru> p<ildă>: *geru*, *gènerè* [= ginere], *gingii*.

În numele propriuri grecești, *g* se zice înainte de *e* și *i* ca și *g*, înainte de *a*, *o*, *u*; p<entru> p<ildă>: *Georgie* [= Gheorghie].

gh înainte de *e* și *i* se zice ca lătesc înainte de consonante; p<entru> p<ildă>: *ghentè* [= ghinte].

h se zice ca Х grecesc; p<entru> p<ildă>: *Hristos*, *haru*.

j sună ca *j* frâncesc sau **ж** chirilian; p<entru> p<ildă>: *joc, judicu, juramentu* [= jurământu].

l în unele cuvinte cei dincoace de Dunăre nu-l zic, iar cei dincolo de Dunăre îl zic moale ca *gl* al italianilor, așa cât următoarea sunătoare pîiarde o parte din sunet; p<entru> p<ildă>: *linu* [= in], cei dincoace de Dunăre zic *inu*, iară noi, încolo de Dunăre, zicem *glinu* pre talienie; așa **лѣ**, aceia zic *aiu*, dar noi *agliu*, așa și *li, alli, ellei*, și altele multe se zic ca și cum zic talianii *gli, egli, aglei*.

o lung mai vârtos înainte de silaba carea are sunătoare *a, ă, e* se zice ca *oa*; p<entru> p<ildă>: *mora, morte, sore, mortà, zio, moară, moarte, soare, moartă* etc.

qu înainte de toate sunătoarele, și ceale însemnate, și ceale ne-nsemnate, afară de *e* și *i*, ne-nsemnate, se zice ca și *c*; p<entru> p<ildă>: *quare* [= care], *quando* [= când].

qu înainte de *e* și *i* ne-nsemnate sună la cei dincoace de Dunăre ca *tse, tsi* unguresc, **чѣ, чѣ** chirilian, iară la cei dincolo de Dunăre, ca *tze, tzi*, **цѣ, цѣ**; p<entru> p<ildă>: *aquesta, aquelle, que, quine, se coque* [= se coace], *obliquitu* [= oblicit] etc.

s să zice ca și *c*; p<entru> p<ildă>: *semnu, singuru, suflu*.

f și *'S* mare se zice ca și *s* unguresc și ca **ш** nemțesc sau ca **ш** chirilian; p<entru> p<ildă>: *fî, ferpe* [= șerpe].

fce, fci se zice ca **шѣ, шѣ**; p<entru> p<ildă>: *crește* [= crește], *pefce* [= pește], *sciu* [= știu].

't, t' sunt ca *tze* unguresc sau ca **т** nemțesc în cuvintele românești ceale din lătimești cu litera *t* scrise izvorâte; p<entru> p<ildă>: *tene* [= ține], *pâtim* [= pățim] etc.

u întră doao sunătoare nu se versuiaște; *viue, zi vie, audiui, zi auzii, fugeam, zi fugeam*. Dacă întră doao sunătoare sânt doao *u*, atuncea unul se versuiaște; p<entru> p<ildă>: *beuui, zi beui*.

z sună ca *z* la românii cei dincolo de Dunăre de multe ori ca *dz*; p<entru> p<ildă>: *zêru* [= dzăru].

În câtu-i pentru diftongi, se cade a însemna că la români sânt atâta, în câte tipuri se pot sunătoarele împreuna, și se viersuiesc amândoa sunătoarele, însă așa, ca una dintră eale să se lungească; p<entru> p<ildă>: *dau, nou, bou, voi, a meu* etc. În diftongul *ea*, litera *a* așa se lungeaște, cât abia se aude *e*.

Înseamnă:

a) că litera **κ**, precum nici lătinilor, nici italianilor, așa nici noao nu e de lipsă;

b) în cuvintele ceale românești ale celor de preste Dunăre cu litera grecilor *Υ* scrise, în loc de *Υ* să se pună *v*, dacă întru acealeași cuvinte latinii au *v*; p<entru> p<ildă>: în loc de *Υινϑ*, *Υιάϑτε*, *Υιϑ*, scrie *vinu, viaspe, viuu* etc., pentru că să nasc de la *vinum, vespa, vivus*.

Împutarea aceasta poate neștine mi-ar face, cum că cu viersurile aceastea a literilor am făcut greotăte în cetire. Carea împutare e nestatornică, pentru că abia sânt 7 litere cam greale celor ce nu cunosc firea limbii românești, *â, â, c, d', g, qu, t, u*. Ci nice nu e cu cădință să se pună în locul lui *c*, *tz, k, ts*; în locul lui *d'* să se pună *z* au *dz*; în locul lui *g*, să se pună *zs* și altele. 1mo) pentru că nice e măiestrie, nice lipsă a îmbina literele. 2do) ca, fiindcă cuvintele noastre sânt lătimești și aseamene celor italienești și celor frâncești, aceasta arătat să se vadă, și limba cea românească să nu se depărteaze mai tare de mumă-sa cea lătimească, de cum s-au fost întunecat cu literele ceale chiriliane, pentru aceea lipsă e să se zică după cum zic lătinii și italianii; p<entru> p<ildă>: că *aquellu*, acelu e talienesc *quello*, **ΚΒΕΛΛΟ**, cine nu vede că *qui sânt*, **ЧН СЖНТ**, gingii **ЇНЇН** *d'isse dixit*, **ДНЖНТ** și altele. Cât de neîncuviințat ar fi aceastea să se scrie așa: *atzellu, tzi, ôtse, szunt, dzindzii* sau *dzindzsii, dzisesse*. Poate nice litera *u* n-ar prea plăcea, carea întră doao sunătoare vine, *u* în lătinie iaste **κ** sau *v*; p<entru>

p<ildă>: *ou*, care se scrie *ouu*, pentru aceea se scrie doao *u*, că lătinii zic *ouum*. Iară, când se cade a se scrie *u* întră doao sunătoare, și când ceale de un sunet *ce*, *que*, *'ta*, *qua*, *ca* și altele, voiui învăța în ortografie, carea cuget a o face, de veți pofti și de-mi veți fi cu ajutoriu la osteneală. [...]

Ioan Budai-Deleanu

**FUNDAMENTA GRAMMATICES
LINGVAE ROMAENICAE
SEU ITA DICTAE VALACHICAE,**
usui tam domesticorum, quam extraneorum
accomodata, Leopoli, anno 1812*

Praefatio

Iam eo tum, amice lector, cum ad condendum linguae Romaenicae, quam Valachicam dicunt^[1], Lexicon^[2] animi adjecissem impositam esse mihi provinciam illico perspexi, ut Grammaticem quoque huiusce idiomatis, parum adhuc in Europa cogniti, accuratius, quam antea factum erat elucubratam^[3], linguarum studiosis proponerem.

Nunc itaque posteaquam illud arduum sane ac in suo genere atque in lingua Romaenica primum opus, speratum attigit finem, consultius me facturum existimavi, si *Fundamenta Grammatices* in hanc quam vides formam redacta non Lexico, quod etiam publici juris propediem fiet, connecterem, sed seorsim edita, qua nuncium praemitterem^[4].

Praeterea, ut communi tum popularium cum vero aliorum universim extraneorum usui servire queant, non alia, quam Latina lingua traderem.

En habes opellam! Quae utcunque tibi visa fuerit, fac eam aequi bonique consulas. Haec erant quae de ipso opere & de me ipso dicenda habui, de quibus qualenam protuleris iudicium, id humanitati relinquo tuae.

* Transcriere și note: Gh. Chivu.

Nunc superest, ut pauca de ipsa natione, quam non recepto hucusque more Valachicam, sed Romaenicam appellare placuit, ea qua fieri potest cum brevitate subjungam^[5].

Dico itaque nationem quae utrumque Principatum Valachiae & Moldaviae tenet, per Transylvaniam autem Banatum ac partem Hungariae Orientalem usque ad Tybiscum, inter alias frequentissima est & sub nomine Valachorum hucusque notabatur Romaenam; homines eius nationis Romaenos, linguam autem Romaenicam, eo praecipue ductus argumento, quod, latine scribendo, vix aliter proprie appellari possit. Certum namque in primis Valachos se nunquam aliter appellasse hodieque appellare quam *Romaenu*. Illud autem prorsus omni dubis caret denominationes *Vlach*, *Blach*, *Valach*, *Vlass*, *Bloch*, *Voloch*, *Vloch*, *Valch*, *Velsch*, *Velch*, *Val*, *Vlach*, *Olach*, *Olah*, apud Germanicae & Slavicae originis nationes nihil aliud initio significasse quam „hominem Latinum” & „latini corporis sive originis”, postea, vero cum Romani rerum potiti fuissent, „Romanum romanaeque” propaginis^[6].

Hinc Valachi a gentibus Slavicis, inter quas habitarunt & quibus quasi circumsepti erant, perpetuo *Vlachi* & *Volochi* (pro ratione pronuntiationis variarum linguae Slavicae dialectorum), audiere quemadmodum Latini & Romani seu Italiae incolae a vicinis nationibus germanicis *Velchi*, *Valchi* & *Velschi* vocati fuerunt¹.

Evidens igitur est quod Valachos non solum aliae nationes, sed ipsi quoque se constanter Romanos seu Romaenos appellarint.

Ex quo facile animadvertes me nec rei veritati, neque genuinae vocabuli ipsius significationi vim illaturum si,

¹ Consule<tur> Bongarsium, in *Epistola ad Gullielmum Lenormantium*, pars III, *Scriptorum Hungarorum*, atque alios^[7].

latine scribendo, Valachos hucusque ita appellatos ab hinc *Romaenos* linguamque eorum *Romaenicam* nominavero. Quod, si mihi vitio vertas, acrius contendam & asseram, pari ratione, Italiae incolas latine *Vlochos* & *Velschos* non autem Italos appellari debere, nam Slavi eos *Vlachos* & *Volochos*, Germani vero *Velschos* appellare consueverunt. At vero mihi, ut ita dictos Valachos *Romaenos* dicerem illa quoque suadebat ratio, quod constituerim in hocce opusculo non dialectum in una provincia usitatam sequi, sed principia linguae universim consideratae omnibus dialectis communia eamque linguam tradere quae in libris & scriptis huius nationis reperitur & hodie ab omnibus qui vulgus non sequuntur adhiberi solet^[8]. Ne igitur si appellassem simpliciter *linguam Valachicam* quis in errorem inducatur putando me linguam in Principatu Valachiae usitatam docere velle, malvi *Romaenicam* vocare. Hoc autem jure quodam me fecisse eo fortius credo, quod uti iam supra observavi, nomen *Vlach* & *Valach* a remotioribus Slavicis gentibus promiscue iam pro Valachis nostris, iam pro Italis accipiatur. Imo nescio qua ratione id acciderit ut Croatae Graeco ritui addicti a reliquis Romano ritui deditis *Vlachi* appellentur. Quid quod iam, Bulgarorum tempore, nomenclatura haec modo ipsis proprie sic dictis *Valachis* modo Bulgaris adhaerebat. Quapropter, etiam reflexe ad historiam temporum & populorum ac fine evitandae, in ea rerum & nominum confusionis, pro futuro quoque ita eos nominari debere, haud ambigo. Non voco tamen illos *Romanos*, etiamsi vocabulum *Romaen* quo se compellant „romanum” denotet; non voco inquam, ob discretionem inter eos majoresque eorum faciendam, cum secus facile confusio significationum oriri posset, nec sciretur aliquando num de Romanis illis antiquis, vel Valachis aut plane Urbis Romae incolis sermo fiat. Dacoromanos prout quidam satis leviter dixerunt^[9],

pariter appellandos haud credidi, hanc enim appellationem speciosam magis, quam genui, nam esse animadverteram propterea, quod nec Daciae regnum, nec Romanus iam existat populus. Valachis autem, utut a Romanis procedant, Romanorum nomen eo minus tribui valeat, quod istud tum alias cum hodie quoque illi solum populo tribui consveverit, qui olim ab urbe Roma, qua sede Imperii sic dictus, universo fere dominabatur orbi, quorum dein cum Imperio nomen quoque intercidit. Haec sufficere puto ac perspiciendam rationem adhibitae novae denominationis.

Tertium erat de ipsa lingua Romaenica quaedam adjicere, quae siquidem praecipue ad praesens institutum pertineant. Patientia tua tantisper abutar, lector benevole, dum rem fusius complectar quam fors necesse foret, praesertim ea de causa quod hac occasione simul ostendere voluerim, hanc linguam non esse adeo remotam ab idiomatibus ex Latio oriundis, prout aliqui eius ignari putarunt.

Originem linguae Romaenicae omnes tam antiqui, quam recentiores historiae scriptores, aliique viri bene instructi in Latio quaerendam esse unanimi consensu prodiderunt². Quibus ut subscribam non solum autoritas eorum, sed ipsa quoque linguae structura propius examinata mihi iam pridem persvasit. Adeo ut asserere haud ambigam idioma quo hodie Romaeni utuntur a lingua vulgi Romani promanasse, quae non absimilis

² Confer Leunclavius, in *Pandectis Turcicis*, lib. LXXI, Lucium, scriptorem dalmatam, pag. 458, Chalchocondylam, in *Annalibus Turcicis*, P. Pray & alios, qui hic brevitatis gratia non inducuntur. Equidem non ignoro aliquos ex recentioribus linguam Romaenicam ab antiqua Thracica, ut Thunmanus a Dacica ut J. comes Potocki, tum etiamque a Celtica derivasse, sed qua ratione id sibi aliisque persvaserint hic disserendi locus non est. Sufficiat notasse neminem horum, linguae de qua agebant peritum fuisse ac non secus, quam caecus de coloribus judicasse^[10].

fuisse videtur linguae medio aevo sic dictae *Romanensi* & *provinciali*; nisi quod illa (nempe lingua vulgi Romani) successu temporis pro ratione provinciarum aut gentium, quibus intermixti Romani vivebant, diversimode flexa & corrupta fuerit ita, ut tandem plures ex eadem tamquam matre enatae sint dialectus, imo diversa plane inter se idiomata, ex quibus unum est hoc nostrum Romae-nicum^[11].

Haec mihi quidem clara sunt, sed quam ratione tibi persvadeam qui linguam ignoras, & parum fors de sermone vulgi Romani illoque medio aevo sic appellato *Romanensi*, hucusque sollicitus eras id sane arduum est.

Res tamen ita se habet: iam ipso Caesaris & Ciceronis aevo^[12], vulgus Romanum proprium sermonem fovebat; sed, posteamquam successu temporum latinitas illa cultior penitus neglecta degenerasset atque sensim cum illa vulgi loquela, absque discrimine commixta evanuisset, vulgus quidem suum antiquum sermonem constanter retinuit, eruditiores vero hoc vulgari pro ratione provinciarum magis minusve exculito utebantur, qui licet cum illo Ciceronis & Virgilii comparari non posset, latinus tamen erat. Sed postquam Constantinus^[13] relicta Roma Byzantii sedem fixisset Imperii, ac disrupto quasi aggere, Italiam barbaris invadendam reliquisset, tunc demum Romani barbarae, et barbari Romane loqui coeperunt. Tunc per diuturnas bellorum vicissitudines oppressis barbarie scientiis ac bonis artibus, ipsa quoque mater latina lingua (non quidem illa Ciceronis, quae iam dudum exulaverat, sed haec humilior utut quidem illi dissimilis latina tamen) penitus interiiit.

Romanus ille vulgi sermo in diversis provinciis, antea per Romanos occupatis quidem adhuc remansit, sed, lapsu temporum, admixto sibi provinciae sermone atque aliarum gentium quae succesive sese in dominatione provinciae excipiebant, barbariem contraxit & iam nec

Romanus, nec Barbarus erat, sed mixtum quid, in quo romana tamen praevaleret loquela. Hoc modo coaluit lingua medio aevo dicta *Romanensis*, tum lingua Hispanica, quam ipsi quoque Hispani, dum de patrio sermone loquuntur, *Romaneam* appellant. Hac etiam ratione Italica & aliae, plus minus depravatae initium sumpserunt^[14]. Inter quas Romaenica nostra, maxime neglecta, utpote remotior atque in extremo Europae angulo delitescens, Sarmatico Geticoque habitu ita obvoluta conspicitur, ut vix vestigia latinitatis conservasse aliqua primo intuitu videatur.

Si tamen velamenta quaedam barbara retegas, profecto invenies eandem adhuc Romanam esse, hoc est: corpus ipsum & internam structuram quidem latinam (sed peregrina forma coapta)^[15] tam & ideo semper vocata est a Romaenis *limba nostra romanesca*, hoc est „lingua nostra Romana”.

Prout igitur lingua Romana in Gallia cum lingua Gallica, ac dein Francica, postea vero Vandalica etc., ecque in Italia vero cum Ghotica, Vandalica, Longobardica ac Teutonica corrupta fuit, ita quoque eadem lingua Romana in Dacia cum Dacorum, Gothorum, Gepidarum, Slavinorum, atque ex parte Hunnorum sermone depravata extitit; ita tamen ut in se ipsa manserit semper latina & licet plurima vocabula peregrina suscepit, ea tamen suo modo & in Latinam terminationem inflexerit^[16]. Ob plures nihilominus, quae eidem successu temporis accessere depravationes, ferme dissimilis sibi evaserit.

Praecipuae harum depravationum sunt:

- I. quod articulum nominibus postponat;
- II. quod loco particulae conjunctivae *et*, peregrinum vocabulum *si* assumpserit^[17] ac dein;

III. loco praepositionis negativae *in* adhibuerit Slavicam negativam particulam *ne*³;

IV. *a* & *e* latinam non<n>unquam varie pronunciat & sono slavici familiari, praesertim ubi hae vocales ante *m*, *n*, *r*, *v*, *mp* etc. immediate stant. Exempla in I^a parte *Grammatices*, ubi de pronuntiatione agetur praesto erunt.

Hae corruptelae adeo linguam transformarunt, ut etiam siquid residui in eadem Latini sermonis reperitur per id obscurari videatur. Praeter haec irrepserunt quidem & aliae depravationes, sed quae magis ad pronuntiationem quam internam spectant constructionem, quarum praecipuae sunt sequentes^[19]:

a) quod in vocabulis a latino oriundis, loco *ct* Latinorum, Valachi *pt* substituant, idque sine exceptione, v. g.: *octo*, valachice *opto*, *factum*, val. *faptu*, *coctum*, val. *coptu*, *lacte*, val. *lapte*, *pectus*, val. *peptu*, *lucta*, val. *lupta* etc. Sed Itali quoque *ct* Latinum in duplex *tt* verterunt, ut in iisdem vocabulis: *otto*, *fatto*, *cotto*, *latte*, *petto* etc.;

b) *l* inter duas vocales mutant in *r*, ut *sol*, valachice *sore*, *melum*, val. *meru*, *pilus*, val. *peru*, *mel*, val. *miere*, *fel*, val. *fiere*, *qualis*, val. *quare* etc.;

c) loco *v* Latinorum recipiunt *b*, ut *cervus*, val. *cerbu*, *servus*, val. *sierbu*, *servo*, -as, val. *serbo*, *serbezzo*, *vervex*, val. *berbece*, *vesica*, val. *besica*, *corvus*, val. *corbu*; & in aliquibus, viceversa *b* Latinum mutant in *v*, ut *sebum*, val. *sevu*, *bibo*, val. *bevo*, *scribo*, val. *scrivo* etc. Sed hoc etiam apud antiquos latinos viguisse constat^[20];

d) quod ante vocalem *i*, consonantes *d*, *l*, *s*, *t*, *z* suam nativam (ut ita dicam) pronuntiationem mutant, praesertim in vocabulis a Latino oriundis, quae tamen uberius ex ipso opere lectori apparebunt.

³ Licet quidem vehementer adhuc dubitandum sit annon ipsum vulgus Romanum part. negativam *ne* in usu habuerit, id saltem monstare videntur. Pauca vocabula quae in ipsam cultam latinam irrepserunt art. *ne*, *neque*, *neutiquam*, *nefandus*, *nefas*, *nefastus* etc. ^[18].

e) quod *re* in infinitivis temporum loquendo et scribendo exmittant, ut loco *aducere*, val. *aduce*, loco *ponere*, val. *pune*, loco *facere*, val. *face* etc.^[21].

His tamen non obstantibus corruptelis, si mente revolvas Romanos in Dacia, postquam a Romano Imperio divulsi, suaeque sorti relictis fuissent, per plura saecula agriculturae solum reiue pecuariae & militari deditos, nullas artes nullasque scientias coluisse; etiam admittas necesse est, eorum linguam pauperem & simplicem ac solum ad ea vocabula rerum coarctatam fuisse, quae illis in hoc statu vel maxime ad usum necessaria fuere^[22]. Hoc observato profecto, invenies in hoc sensu Valachos linguam vulgi Romani vix non ex integro conservasse. Etenim centena & aliquot vocabula quae illi per diuturnam cum aliis gentibus habitationem in suam linguam necessario receperunt, id solum evincunt, aliqua peregrina vocabula in linguam invecta fuisse, non vero eandem propterea haud latinam esse. Certe pauca illa vocabula, quae passim a Valachis usurpantur, nec centesimam partem radicum huius linguae constituunt^[23].

Ad sunt quidem plurima ex lingua Slavica jam pridem usu recepta & civitate donata vocabula, sed non singula horum necessario usu recepta fuerunt. Nec etiam necessario retineri debent, vix enim 3 pars horum est quae per alia domestica e lingua Latina derivata suppleri non possint⁴; talia vero, quorum auxilio lingua carere

⁴ Sunt praeter haec plura, sed vulgo haud usitata & per ignaros linguae Valachicae Slavos monachos & sacerdotes cum versione librorum liturgicorum ac aliorum e Slavico invecta. De his hic sermo non est, sed solum de iis, quae apud universam Nationem quasi civitate donata sunt. E quibus tamen excipienda sunt plurima pariter, quae Romaenicae proprie reddi possunt. Adeo ut haec Slavica recepta non tam ad constituendam, quam ad amplificandam linguam serviant; illorum porro vocabulorum, quae nulla ratione aliter in hac lingua exprimi possunt vix triginta aut quadraginta invenire est^[24].

potest, si etiam millena forent, originem & naturam linguae haud alterarent.

Sufficiat observasse linguam hanc Valachorum inter Gothos et Slavos ex *Romana* in *Romaenicam* coaluisse. Supersunt nihilominus indicia eandem ab initio modeste (ut ita dicam) depravatam fuisse & plus de avita sua dignitate retinuisse, quam hodie^[25] atque nonnisi post adoptatas litteras Illyricas translatosque ex Illyrico & Graeco idiomate libros liturgicos, maxima ex parte cum Slavica permixtam fuisse. Accessit demum aevo proximo elapso ut ad Principatum Moldaviae & Valachiae non indigenae, sed externi & praecipue Graeci Constantinopolitani eveherentur qui cum Graecis, Turcisque moribus, Graecum & Turcicum sermonem in aulis suis introduxerunt, a quibus Romaenica in iis Provinciis maximam partem contraxit. Ita ut nobiles viri etiamsi non desint purissima patria vocabula, tamen haec aspernentur atque peregrinis Turcicis et Graecis uti malint^[26].

Ut totali huic depravationi aliquando tandem obex ponatur, inventi sunt ex ipsis Romaenis labente praeterito aevo, qui Regulas Grammaticas concinnarunt. Ex quibus primus fuit, quantum scio, protospatharius Principatus Valachiae, Vacarescul^[27]. Post eum secuti sunt plures, sed, pace eorum dictum sit, praeter laudabilem conatum de patrio sermone bene merendi, vix aliquid praestiterunt. Nam imprimis omnes fere linguam in sua peripheria, ut ita dicam vigentem tradiderunt, seu potius linguam vulgi, unde adeo inter se discrepant ut quemvis eorum aliam linguam scripsisse credas; dein vero aut litteris Illyricis, aut alia barbara orthographia a latino sermone plane abhorrente opera sua concinnarunt. Unde etiam observatum fuit a viris in hac lingua peritio, quod omnes, qui linguam hanc litteris Illyricis scribendam & ad regulas grammatices reducendam censuere, operam & oleum perdiderint^[28].

Et re ipsa hoc nulla ratione fieri posse, ex decursa huius operis quivis perspiciet. Illi vero, qui litteras quidem latinas sed more Hungarorum adoptandas credidere inextricabiles experti sunt difficultates. Felicius eorum tandem fuit conatus, qui linguam Romaenicam Latinis litteris indoli ipsius linguae diligentius pervestigandae accomodatis scribendam arbitrari sunt.

E quorum numero fuit p<ater> Klein, ord<inis> S<ancti> Bas<ilii> M<agni> monachus Transilvanus, qui in *Grammatica* sua *Daco-Romana*, Viennae typis vulgata, id saltem praestitit, quod nobis viam aperuerit & vestigia monstraverit quomodo lingua haec Latinis litteris scribenda sit^[29]. His ego vestigiis insistendo novam scribendi rationem indoli, ut puto linguae accommodatissimam hocce in opusculo proposui idque non solum Romaenorum gratia qui deinceps fors Latinis litteris scribere vellent, sed eorum quoque ex aliis nationibus qui notitiam litterarum Illyricarum non haberent, ut nempe Latinarum ope facilius tam Lexico, quam hacce Grammatica uti possint⁵.

In qua re quali cum successu versatus fuerimus, tuum erit, amice lector, judicare. Vale! [...]

⁵ Exercitii gratia, donec Lexicon lucem aspexerit, subjunxi parvum nomenclatorem seu praecipua nomina, concinnandis vero epistolis, dialogis, aliisque hodie circa huiusmodi libros edendos consuetis, additamentis abstinui cum talia ad magistros potius spectant, hoc vero opus pro specimine solum serviat qualiter lingua haec latinis litteris scribi debeat atque magis pro domesticis, qui alioquin linguam norunt conscripta sit^[30].

Traducere

Ioan Budai-Deleanu

**FUNDAMENTELE GRAMATICII
LIMBII ROMÂNEȘTI,
CE SE MAI ZICE ȘI VALAHĂ,
întocmite atât pentru folosul românilor,
cât și al străinilor, Lvov, anul 1812**

Prefață

Încă de pe vremea când hotărâsem să alcătuiesc un dicționar al limbii române^[2], căreia i se zice valahă^[1], mi-am dat seama, iubite cititorule, că am datoria să prezint celor preocupați de studiul limbilor și o gramatică (întocmită mai cu grijă decât înainte^[3]) a acestei limbi, puțin cunoscută până acum în Europa.

Acum, deci, după ce am realizat lucrarea aceea destul de grea și care este prima în genul ei în limba română, am socotit că voi proceda mai bine dacă nu voi prezenta bazele gramaticii, în forma de față, laolaltă cu Dicționarul, care în curând va ajunge în mâna publicului cititor, ci voi tipări Gramatica aparte, în așa fel ca ea să anunțe Dicționarul^[4].

Afară de aceasta, ca să poată fi folosită atât de compatrioții mei, cât și de străini, o voi scrie în limba latină.

Iată, ai lucrarea! Oricum ți se va părea, primește-o. Acestea le-am avut de spus despre operă și despre mine însumi; orice apreciere vei face asupra noastră, o las la buna ta voință.

Acum îmi rămâne să adaug, cât mai pe scurt, câteva lucruri despre națiunea, pe care am găsit cu cale să n-o numesc, după obiceiul general de până acum, *valahă*, ci *română*^[5].

Numesc, aşadar, *română* naţiunea care stăpâneşte cele două principate, al Valahiei şi al Moldovei, iar în cuprinsul Transilvaniei, al Banatului şi al părţii răsăritene a Ungariei, până la Tisa, este cea mai numeroasă dintre toate celelalte, şi care până acum era numită *valahă*. Pe oamenii acestei naţiuni îi numesc *români*, iar limba o numesc *română*, întemeindu-mă îndeosebi pe argumentul că, scriind latineşte, cu greu ar putea fi numită în chip corect altfel. Căci, înainte de toate, este neîndoios că valahii nu şi-au zis şi nici azi nu-şi zic altfel decât *români*. Pe de altă parte, este absolut sigur că la început denumirile de *vlach*, *blach*, *valach*, *vlass*, *bloch*, *voloch*, *vloch*, *valch*, *velsch*, *velch*, *val*, *ulach*, *olach*, *olah* n-au însemnat, la naţiunile de origine germană şi slavă, altceva decât „om latin”, „de viţă sau de origine latină”, iar apoi, după ce romanii au pus mâna pe putere, au primit şi înţelesul „de obârşie romană”^[6].

De aceea, valahii au auzit tot timpul la neamurile slave, printre care au trăit şi de care erau ca şi încercuiţi, numele de *vlachi* şi *volochi* (după felul de pronunţare a diferitelor dialecte slave), tot astfel cum latinii şi romanii sau locuitorii Italiei au fost numiţi *velchi*, *valchi* şi *velschi* de către naţiunile germane¹.

Este, aşadar, evident că nu numai celelalte naţiuni i-au numit pe valahi romani sau români, ci chiar ei înşişi s-au numit în permanenţă astfel.

Aşa stând lucrurile, îţi vei da uşor seama că eu nu voi aduce vreun prejudiciu nici adevărului istoric, nici adevăratului sens al cuvântului, dacă, scriind latineşte, voi numi de azi înainte *români* pe cei numiţi până acum *valahi*, şi limba lor o voi numi *română*. Iar, dacă mi-ai imputa acest lucru, eu voi susţine mai cu tărie şi voi spune că, după un

¹ Consultă pe Bongarsius, în *Epistola către Gullielmus Lenormantium*, partea a III-a, din *Scriitorii maghiari*, şi pe alţii^[7].

raționament similar, locuitorii Italiei ar trebui să fie numiți în latinește *vlachi* și *velschi*, și nu italieni, căci slavii îi numesc de obicei *vlochi* și *volochi*, iar germanii *velschi*. Iar pe mine m-a îndemnat să-i numesc *români* pe așa-zișii *valahi* și faptul că mi-am propus ca în această operă să urmăresc nu dialectul folosit într-o singură provincie, ci elementele comune tuturor dialectelor primate în general și să prezint acea limbă care se găsește în cărțile și în scrierile acestei națiuni și care și astăzi este întrebuințată de obicei de toți cei ce nu urmează vorbirea poporului^[8]. Am preferat, deci, s-o numesc *română*, ca nu cumva, în cazul că aș fi numit-o simplu *limba valahă*, să fie cineva indus în eroare, crezând că vreau să vorbesc despre limba folosită în principatul Valahiei. Cred cu atât mai vârtos că am procedat cu oarecare temei, cu cât, după cum am arătat mai sus, numele *vlah* și *valah* este întrebuințat de către neamurile slave mai îndepărtate de-a valma, când pentru valahii noștri, când pentru italieni. Ba chiar nu știu cum se face că croații de rit grec sunt numiți *vlahi* de către cei de rit roman! Ce să mai amintesc de faptul că, pe timpul bulgarilor, denumirea aceasta li se da când valahilor propriu-ziși, când bulgarilor. De aceea, ținând seama de istoria vremurilor și a popoarelor și în scopul de a se evita confuzia faptelor și a numelor, cred cu tărie că ar trebui ca și pe viitor să fie numiți astfel. Nu le zic totuși *romani*, chiar dacă cuvântul *român* cu care se numesc înseamnă „roman”; le zic astfel pentru a-i deosebi de strămoșii lor, căci altminteri ușor s-ar putea isca confuzie asupra înțelesului și uneori nu s-ar putea ști dacă este vorba despre romanii vechi sau despre valahi sau de-a dreptul despre locuitorii orașului Roma. La fel, nu am fost de părere că ar trebui numiți dacoromâni, după cum au socotit cu destulă ușurință unii^[9], căci mi-am dat seama că această denumire este mai degrabă artificială decât corespunzătoare realității adevărate, întrucât astăzi nu mai există nici regatul Daciei,

nici poporul roman. Pe de altă parte, valahilor, deși se trag din romani, ar trebui cu atât mai puțin să li se dea numele de romani, cu cât acesta, și altădată și astăzi chiar, se atribuie numai poporului care, numit astfel odinioară după orașul Roma, unde era capitala imperiului, stăpânea aproape întreg pământul și al cărui nume a pierit apoi odată cu puterea ce-o avea. Cred că cele spuse sunt de ajuns pentru a se înțelege motivul întrebuintării noii denumiri.

În al treilea rând, voi adăuga câteva lucruri despre limba română, cu toate că aceasta constituie obiectul principal al lucrării de față. Voi abuza totuși, binevoitorule cititor, de răbdarea ta atâta cât să pot îmbrățișa chestiunea mai pe larg decât ar fi, poate, nevoie, mai ales pentru că am vrut să arăt totodată, cu această ocazie, că limba română nu este atât de depărtată de idiomurile originare din Lațiu, cum au socotit unii necunoscători ai ei.

Toți istoricii, atât cei vechi cât și cei mai noi, precum și alți oameni bine informați au afirmat de comun acord că originea limbii române trebuie căutată în Lațiu². Să subscriu la această opinie m-a îndemnat, încă de mult, nu numai autoritatea lor, dar și însăși structura limbii, examinată mai de aproape. Nu voi șovăi, de aceea, să susțin că idiomul de care se folosesc astăzi românii derivă din limba poporului roman, care se pare că n-a fost diferită de limba așa-numită în evul mediu *romanensă* și *provincială*; numai că aceea (anume limba poporului

² Compară-i pe Leonclavius, în *Pandectele turcești*, cartea LXXI, pe Lucius, scriitor dalmat, p. 458, Chalcondyles, în *Analele turcești*, pe părintele Pray și pe alții, pe care nu-i mai numesc, pentru a nu lungi peste măsură expunerea. Evident, nu ignor faptul că unii dintre scriitorii mai noi au derivat limba română din vechea tracă, ca Thunmann, din dacă, cum a făcut contele J. Potocki, ba chiar din celtică, dar nu e aici locul să discutăm cum s-au convins de acest lucru pe ei înșiși și cum i-au convins pe alții. Este de ajuns să observ că nici unul dintre ei nu cunoștea limba despre care discuta și că și-au dat părerea ca orbul despre culori^[10].

roman) a căpătat flexiuni deosebite și a fost alterată, astfel încât, în cele din urmă, s-au născut din ea, ca dintr-o mamă, mai multe dialecte, ba chiar idiomuri cu totul deosebite între ele, dintre care unul este acesta al nostru, cel românesc^[11].

Pentru mine aceste lucruri sunt clare, dar e destul de greu să te conving pe tine, care nu cunoști limba și care până acum erai poate prea puțin preocupat de vorbirea poporului roman și de aceea numită în evul mediu *romanensă*.

Totuși, chestiunea stă astfel: încă din epoca lui Caesar și Cicero^[12], poporul roman își avea propria sa vorbire; dar, pe când, cu trecerea timpului, limba latină mai cultivată a degenerat (complet neglijată fiind și amestecată fără noimă cu vorbirea populară) și a dispărut pe nesimțite, poporul și-a păstrat statornic vechea sa vorbire, iar cei mai învățați se foloseau și ei, după provincii, de această limbă mai mult sau mai puțin îngrijită, care, deși nu se putea compara cu limba lui Cicero și Virgiliu, era totuși latină. Dar, după ce Constantin^[13], în urma părăsirii Romei, a stabilit reședința imperiului la Bizanț și a lăsat ca Italia, ca și când s-ar fi rupt zăgazul, să fie invadată de barbari, romanii au început să vorbească limba barbarilor, și barbarii limba romanilor. Atunci, din cauza îndelungilor vicisitudini ale războaielor, după distrugerea în chip barbar a științelor și a artelor, însăși limba latină-mamă a pierit cu totul (bineînțeles, nu cea a lui Cicero, care demult căzuse în desuetudine, ci aceasta mai umilă care, deși deosebită de cealaltă, era totuși latină).

Vorbirea latină populară a rămas până acum în diversele provincii ocupate de romani, dar, cu trecerea timpului, amestecându-se cu limba provinciei și a altor neamuri care s-au succedat rând pe rând la conducere, și-a însușit elemente barbare și nu mai era nici romană, nici barbară, ci ceva amestecat, în care totuși predomina

vorbirea romană. În felul acesta, s-a dezvoltat limba numită în evul mediu *romanensă*, apoi spaniola, pe care chiar și spaniolii, atunci când se referă la vorbirea strămoșilor, o numesc *romanea*. În felul acesta și-au avut obârșia limba italiană și altele, mai mult sau mai puțin alterate^[14]. Între acestea, româna noastră, cea mai neglijată, ca una mai îndepărtată și ascunsă în străfundul Europei, este astfel învăluită în veșmântul sarmatic și getic, încât, la prima vedere, abia pare că a păstrat unele urme ale latinității.

Dacă totuși vei da la o parte veșmintele barbare, vei găsi, desigur, că este limbă romană, adică corpul însuși și structura internă este latină (deși îmbrăcată în formă străină)^[15] și de aceea a fost întotdeauna numită de către români *limba noastră românească* adică „lingua nostra romana”.

Așadar, după cum limba romană a fost alterată în Galia prin limba galică, apoi prin cea francă, iar după aceea prin cea vandală etc., iar în Italia prin limba gotă, vandală, longobardă și teutonă, tot astfel aceeași limbă romană a fost alterată în Dacia prin vorbirea dacilor, a goților, a gepizilor, a slavilor și, în parte, a hunilor; în sinea ei, ea a rămas totdeauna latină și, deși și-a însușit foarte multe cuvinte străine, a făcut-o totuși conform spiritului ei și le-a dat terminații latine^[16]. Cu toate acestea, din cauza numeroaselor alterări care s-au produs în decursul timpului, a ajuns foarte diferită de latină.

Cele mai însemnate dintre aceste alterări sunt:

- I. postpunerea articolului;
- II. adoptarea cuvântului străin *și*, în locul conjuncției *et*^[17];
- III. adoptarea particulei slave negative *ne-*, în loc de prepoziția negativă *in-*³;

³ Cu toate că până acum stăruie un mare semn de întrebare dacă poporul roman n-a avut, el însuși, în uz particula negativă *ne-*. Cel puțin

IV. faptul că *a* și *e* latini se pronunță uneori în chip diferit și cu un sunet uzitat la slavi, mai ales unde vocalele acestea se găsesc nemijlocit înainte de *m*, *n*, *r*, *v*, *mp* etc.; exemple se vor găsi în partea I a Gramaticii, unde se va trata despre pronunțare.

Aceste alterări au schimbat limba într-atâta, încât și ceea ce a mai rămas din vorbirea latină pare a fi întunecat de ele. Afară de aceste alterări s-au adăugat și altele, care însă țin mai mult de pronunțare decât de structura internă, și din care cele mai însemnate sunt următoarele^[19]:

a) faptul că în cuvintele de origine latină românii pun, fără excepție, *pt* în loc de *ct* latinesc, precum: *octo*, rom. *opt*; *factum*, rom. *fapt*; *coctum*, rom. *copt*; *lacte*, rom. *lapte*; *pectus*, rom. *piept*; *lucta*, rom. *luptă* etc. Însă și italienii au schimbat pe *ct* latinesc în *tt*, precum în aceleași cuvinte: *otto*, *fatto*, *cotto*, *latte*, *petto* etc.;

b) pe *l* între două vocale îl mută în *r*, ca: *sol*, rom. *soare*; *malum*, rom. *măr*; *pilus*, rom. *păr*; *mel*, rom. *miere*; *fel*, rom. *fiere*; *qualis*, rom. *care* etc.;

c) în loc de *v* latin, pun *b*, ca: *cervus*, rom. *cerb*; *servus*, rom. *șerb*; *serbo*, -as, rom. *serb*, *serbez*; *vervex*, rom. *berbece*; *vesica*, rom. *bășică*; *corvus*, rom. *corb*. Iar în altele, din contra, schimbă pe *b* latin în *u*, ca: *sebum*, rom. *seu*; *bibo*, rom. *beu*; *scribo*, rom. *scriu*. Însă acestea și la vechii latini erau în uz, precum se știe^[20].

d) faptul că consoanele *d*, *l*, *s*, *t*, *z*, înainte de vocala *i* își schimbă pronunția naturală (ca să zic așa), mai ales în cuvinte derivate din latină, lucru pe care cititorul îl va vedea în cuprinsul lucrării;

e) faptul că în vorbire și în scriere omit pe *-re* de la infinitiv, precum în loc de *aducere*, rom. *aduce*; în loc de *ponere*, rom. *pune*; în loc de *facere*, rom. *face* etc.^[21].

așa par să arate câteva cuvinte care au pătruns chiar în latina cultă, cum sunt: *ne*, *neque*, *neutiquam*, *nefandus*, *nefas*, *nefastus* etc.^[18].

Aceste modificări n-au fost totuși atât de mari, dacă te gândești că romanii, după ce au fost smulși din Imperiul Roman și lăsați în seama propriei lor soarte, ocupându-se în Dacia timp de multe secole numai cu agricultura, cu păstoritul și cu meșteșugul armelor, n-au cultivat nicio artă, nicio știință. Trebuie să admiți că limba lor a fost săracă și simplă și limitată numai la denumirile care, în această situație, le erau absolut necesare uzului^[22]. După această remarcă, îți vei da seama că, în sensul acesta, valahii cu greu ar fi putut păstra în întregime limba poporului roman. Căci, într-adevăr, cele o sută și ceva de cuvinte pe care românii le-au primit în limba lor, de nevoie, în timpul îndelungatei lor conviețuiri cu alte neamuri, dovedesc doar că au fost introduse în limba lor unele cuvinte străine, și nu că din acest motiv limba nu este latină. Acele puține cuvinte care sunt întrebuințate ici și colo de valahi nu constituie, neîndoios, nici a suta parte a rădăcinilor acestei limbi^[23].

Sunt, într-adevăr, numeroase cuvinte din limba slavă intrate în uz mai de mult și încetățenite, dar niciunul n-a fost primit dintr-o nevoie stringentă. Și nici n-ar trebui să fie păstrate în chip necesar, căci abia a treia parte dintre acestea n-ar putea să fie înlocuite cu alte cuvinte băștinașe, derivate din limba latină⁴; iar astfel de cuvinte, de al căror ajutor limba se poate dispensa, chiar dacă ar fi cu miile, n-ar altera originea și natura limbii.

⁴ Sunt, în afară de acestea, mai multe, dar nu de uz general, și au fost luate din limba slavă de către călugării și preoții slavi, necunoscători ai limbii valahe, odată cu traducerea cărților religioase și a altora. Nu este vorba despre acestea, ci numai de cele care sunt parcă încetățenite la națiunea întreagă. Dintre ele trebuie totuși înlăturate foarte multe, care pot fi redată în românește prin mijloace proprii. Aceste împrumuturi slave nu servesc atât la alcătuirea limbii, cât la îmbogățirea ei; dintre cuvintele care nu pot fi exprimate altfel în limba noastră abia se pot găsi treizeci sau patruzeci^[24].

Să ne mulțumim să remarcăm că limba aceasta a valahilor s-a dezvoltat și s-a transformat din romană în română în mijlocul goților și al slavilor. Sunt totuși indicii că ea, la început, a fost alterată în mică măsură (ca să zic astfel) și că își păstra din vechea-i demnitate mai mult decât astăzi^[25] și că numai după adoptarea literelor chirilice și după traducerea din limba slavonă și greacă a cărților religioase s-a amestecat în mai mare măsură cu slava. S-a întâmplat, în sfârșit, în veacul abia încheiat, că la tronul Moldovei și al Valahiei au fost aduși nu băștinași, ci străini și greci din Constantinopol, care, odată cu moravurile grecești și turcești, au introdus în palatele lor vorbirea grecească și turcească, din care româna a luat, în acele provincii, foarte multe cuvinte. Așa încât nobilimea, deși nu-i lipsesc cuvintele curate strămoșești, totuși le disprețuiește și preferă să le folosească pe cele străine, turcești și grecești^[26].

Ca să se pună odată stavilă acestei totale depravări a limbii, s-au găsit dintre români, la sfârșitul veacului trecut, unii care au stabilit reguli gramaticale. Dintre aceștia, după câte știu, cel dintâi a fost protospătarul principatului Valahiei, Văcărescul^[27]. Apoi l-au urmat mai mulți, dar, fie spus, cu îngăduința lor, în afara lăudabilei încercări de a aduce un serviciu limbii părintești, n-au prea dat altceva. Căci, în primul rând, aproape toți au avut în vedere o limbă aflată la periferie, ca să zic așa, sau mai degrabă vorbirea poporului, de unde atâtea deosebiri între ei, încât ai crede că fiecare a folosit altă limbă; apoi și-au scris operele lor fie cu litere chirilice, fie cu altă ortografie barbară, total depărtată de limba latină. De aceea cunoscătorii limbii române au făcut observația că toți cei care au crezut că această limbă trebuie scrisă cu litere chirilice, spre a fi așezată după regulile gramaticii, și-au pierdut degeaba timpul^[28].

Și, într-adevăr, oricine își va da seama, pe măsura desfășurării lucrării mele, că în niciun caz nu se poate așa ceva. Aceia însă care au crezut că ar trebui adoptate literele latine, dar după obiceiul unguresc, s-au izbit de uriașe dificultăți. Mai fericită a fost, în sfârșit, încercarea acelor care au socotit că limba română trebuie să fie scrisă cu litere latine adaptate spiritului limbii, care trebuie cercetată cu mult discernământ.

Din numărul acestora a fost părintele Klein, călugăr transilvănean din ordinul basilitanilor minoriți, care, în a sa *Gramatică daco-română*, tipărită la Viena, a realizat cel puțin acest lucru, că ne-a deschis drumul și ne-a arătat cum trebuie scrisă această limbă cu litere latine^[29]. Mergând pe urmele sale, eu am propus în această operă un fel nou de scriere, foarte potrivit, după părerea mea, cu spiritul limbii, și acest lucru l-am făcut nu numai pentru românii care, poate, ar vrea să scrie de acum înainte cu litere latine, ci și pentru cei de alt neam, care nu cunosc literele chirilice, pentru ca, apelând la literele latine, să poată folosi mai ușor atât Dicționarul, cât și această Gramatică⁵.

Cu cât succes am făcut-o, îți rămâne ție, iubite cititorule, să apreciezi. Rămâi cu bine! [...]

⁵ Pentru exerciții, până când va vedea lumina zilei Dicționarul, am adăugat un mic nomenclator sau cuvintele mai importante. N-am prezentat epistole, dialoguri și alte adaosuri obișnuite astăzi la editarea cărților de acest fel, deoarece acestea privesc mai ales pe profesori, iar opera de față servește numai ca exemplu de felul cum trebuie să se scrie cu litere latine, și a fost scrisă mai mult pentru români, care, oricum, cunosc limba^[30].

Ioan Budai-Deleanu

**TEORIA ORTOGRAFII ROMÂNEȘTI CU
SLOVE LĂTINEȘTI,
c. 1815***

Preacinstite părinte!^[1]

Scrisoarea Preasânției Tale, din 13 maiu, ancur<ent>, cu dragoste am primit, bucurându-mă că am aflat în urmă un soț a necazurilor cu asemenea tărie de suflet. Știu eu foarte bine că toate acele urgii purced din culcușul nevrednicilor de numele românesc ce se-au încuibat la Blaji. Mai mult de treizeci de ani domnesc acești ethnoctoni și, ca să-și vecinicească stăpânia, prodesc binele de obște a poporului, făcându-se organ vrăjmașilor, spre ovilirea lui. Cunoscutu-i-am eu atunci foarte bine, când i-am părăsit, și, fugând, mai bine am ales nemernicia, decât sâmbra cu dâșii^[2]. Însă veni-va vreme, și doară nu e departe, când vor ieși la lumină toate răsfățatele rușinări a Hierusalimului cestui nou. Cu toate aceste, de peana mea nu vor scăpa. Fiind cuprins cu *Lexiconul*^[3] și alte ostăneale pentru de obștele folos, n-am putut să mă îndeletnicesc cu alta, dar cât mai curând voiu să trag de pre față obrăzariul viclean a cestii mamile și să-i arăt adevărata fisiognomie.

Pentru aceste, destul. Cu alt prilej, mai multe.

* Transcriere și note: Gh. Chivu.

*

Deci, pășind la pricea noastră ortograficească, fiindcă din puține ce v-au plăcut a aruncare împotriva ortografiei mele am preceput că nu m-ați înțeles sau nu ați vrut să mă înțelegeți, voi să vă mai tălmăcesc o dată pre scurt chipul scrisorii mele cu litere lătenești, ca să slugească depreună și în loc de apologhie, vrând adevărat ca însuși ortografia să se apere, dacă se va putea, căci eu, după multă meditare și osebite cercetări, am aflat-o cea mai proprie pentru limba noastră; și nu-s în stare de a o apărare împotriva fieștecui năvălitoriu îndeosebi.

TEORIA ORTOGRAFIEI ROMÂNEȘTI CU SLOVE LĂTINEȘTI

a are două pronunții: I. ca *az*, când *a* este la începutul cuvintelor sau când tonul acentului celui rădicătoriu, sau *accentus acutus*, cum îi dzic latinii, cade asupra lui, precum *carte* (cetește КАРТЕ), *parte* (cet<ește> ПАРТЕ), *acestu* (cet<ește> АЧЕСТУ); II. ca *ʼk* (ior), când acentul acut nu stă asupra lui și nu stă la începutul cuvântului, precum *aquatăre* (cet<ește> АКЪМАРЕ = acătare). Cuvântul acesta cuprinde în sine toate pronunțiile lui *a*: fiindcă *a* cel dintâi este la început, să pronunțează ca și *az*; a doile, fiindcă nu are asupra nici un acent, să pronunție ca *ʼk*; a triile, având deasupra acentul, trebuie să grăiască ca *az*.

Seamănă. Astă regulă este însuși din firea limbii noastre scoasă, căci, de vom socoti mutările gramatecești a numelor și a verbelor după osăbite cazuri, moduri și timpuri, chiar vom afla că *az* purure să mută în *ʼk* (ior), când înceată a fi lung sau când acentul acut nu stă asupra lui. Spre pildă, scriem și grăim *cal*, *cap*, *car*, *nare*, pentru că pretutinde acentul stă asupra lui *az*, dar după altă mutare acelorași nume, adevărat când să facem dintr-însele

diminutivuri: *căluț, căpuț, căruț*, iacă că, mutându-să tonul ațentului de pre az pre u, îndată az, slova cea de rădăcină a numelui, să mută în 'к și nu putem da nice o pricină, scriind cu slove sârbești, pentru ce să mută az în ior, dar, scriind cu slove lătenești *calúçu, capúçu, carúçu*, îndată văd că, după firea limbii noastre, az cu 'к tot o slovă este, precum ѿ și ѿ, sau ѡѣ și ѡѣ, numa cât într-une locuri să grăiește chiar și lung, întru alte scurt și întunecat. Drept aceaste, să poate dzice az a mare sau chiar, iară 'к, a mic și întunecat, când e fără ațent și să pronunție ca 'к. Așa este și cu graiul *наре (náre)*; și la acesta, în numărul sângureț, fiindcă ațentul purure rămâne pre az, atunci să grăiește ca a: *наре (náre)*, iar la numărul multureț, unde ațentul să mută din cel acut în ațentul apăsătoriu, *нари (nàri)*, iarăși nu să poate scrie cu az, ci cu 'к. Pentru aceasta, spre lesnirea începătorilor, am socotit ca pururea să să însemneze az sau a cel mare cu ațentul acut, iar a mic numa atunci să se însemneze cu ațentul greu sau apăsătoriu (*accentu gravi*), când greutatea tonului cade pre dânsul.

La verbe încă să arată de prisos această regulă. Spre pildă, noi scriem și zicem: *ѣѣ карѣ, тѣ карѣ, еѣ карѣ*, unde az pretutindene ca az să pronunțează, fiindcă ațent rădicătoriu atârână pre a; însă la numărul multureț: *нѣи кѣрѣмѣ, кѣи кѣрациѣ, еѣ карѣ*, îndată să mută acel az în 'к, fiindcă, adăugându-să la I personă un -'кѣмѣ, spre care să mută tonul ațentului, deci acel az, ce în numărul sângureț era mare și chiar, să mută în az mic și pronunțează ca și 'к. Așași la a II personă: *кѣрациѣ*, iar la a treia personă, fiindcă ațentul iară vine pe az cel dântii, drept aceasta să zice ca și az: *карѣ*. Cu slove lătenești scriind, tocma n-avem trebuință de a muta az în 'к (ior), fiindcă tot cu o leteră scriem az și 'к, precum au scris-o

strămoșii noștri, romanii, adecă: *èò cáro, tu cári, elu cára; noi caràmu, voi caráti, eli cára* etc.

Eu nu văd ce greutate văd unii în regula aceasta, ce este cea mai sâmplă pre lume și arătată de însuși limba noastră.

Seamnă II. O sângură luare-aminte poate să să facă la regula aceasta: cum că, la cuvintele de la latini purcegătoare, acel *a*, deacă va urma după dâns nemijlocit un *n* sau *nd*, *nt*, *mb*, *mp*, adecă un *n* cu alta consonă, făcând împreună o silabă, atunci ori să fie acel *a* la început, ori la mijloc, totdeuna să pronunțează ca *a* mic și întunecat, ba încă și mai adânc decât **ʔ**, adecă ca și **ʔ**, precum *àmbino* (cetește **ʔMBHHʃ**), *àmblo* (cet. **ʔMBKASʃ**), *ànque*, *àngeru* și mai multe, unde, macar că *a* este la început, totuș nu să grăiește ca *az*, ci întunecat, ca **ʔ**, sau și mai adânc. Franțozii încă au asemenea pronunție la slovele cu *n*, precum la *en*, *ein*.

Seamnă III. Socotind asupra slovelor românești cu care am trăit până acum, adecă cele slovenești, cum adecă să întrebuințază la dânși și cum s-au obicinuit la noi, să prăvede ca prin o ceață cum că introducătorii slovelor acestor nu au fost români, ci ruși sau sloveni, căci, să fie fost români, lesne putea să bage de samă că noi, în limba noastră, nu avem mai multe vocale de *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, ca și alte neamuri. Dar ei ne-au făcut șapte.

Este foarte asemenea cu adevărul că ei au luat pronunțarea lor din gura norodului și, văzând că românii, grăind, înghit unele vocale într-atâta, cât nu să cunoaște ce vocale ar trebui să să puie acolo, pre *cânt*, *mânc*, ca când ai zice *cnt*, *mnc*, au întrepus slova lor **ʔ**, care la dânșii nu are nice un glas, ci numa cât încheie cuvântul, fiindcă ei și astăzi scriu **БЛАЖЕНʔ МЪЖʔ** și grăiesc *blajen muj*, deci așa au scris și românește **МʔНМʃECʔ**, **КʔНН** și ca de aceste, vrând cu aceasta să arete că acele cuvinte unde să află slova mută **ʔ** trebuie să să pronunțeze fără

vocale, ca și la dâși cuvintele **кѣк, прѣтѣ, смѣртѣ**. Românii noștri, cetind această scrisoare cu **ѣ** și știindu-și limba sa mai bine decât acei învățători, au pronunțat toate cuvinte cum era obiceiul și cum au luat de la părinți, adecă unde az nu era lung, îl grăiaa întunecat, și prin aceasta au dat lui **ѣ** pronunția aceea care avea la dâși *a* mic sau întunecat, nebăgând sama că acel ior nu au fost pus la scrisoare în loc de vocale osăbită și cu oareșicare glas, ci numa ca un semn de încheiere a slovei sau vocalei denainte ei puse. Și într-acest chip s-au făcut din **ѣ** a șesea vocale, tocma ca cum aș vrea să fac la nemți din *ä*, adecă *a* cu doao puncturi, a șese vocale. Însă, venind mai apoi alții, mai ce au vrut să fie și mai înțelepți, au luat sama că românii au doao deosăbite pronunții, când grăiesc *a* scurt sau întunecat, adecă una când zic *că, fă, mă*, iar alta când zic *rând, gând, sânt* etc.^[4]; fiindcă la ceastă de pre urmă, întrând *n* la mijloc, face o pronunție mai adâncă la voroava de obște, au socotit că aici iară mai este o vocale noao, dar fiind ei străini și neputând almintre grăi acel ton, lor nou și deosăbit, au aflat că mai lesne să va pute grăi prin **ж** (ius), precum vedem și astăzi că alte neamuri, de s-ar căzni cât cu limba, totuși nu pot grăi cuvântul *român*, fără *rumun*. Așa și acei întroducători a slovelor sârbești ne-au băgat a șapte vocale în limbă, adecă **ж**, ce la sloveni era un fealiu de **г**. Însă românii, știindu-și mai bine pronunția cuvintelor sale, nice odată nu au pronunțat această slovă ca **г** sau ius, ci ca *a* întunecat, adecă ca ior. De-acolea vine că întru început aflăm că **ѣ** și **ж** mai tot una au fost la pronunție, căci la cărțile vechi aflăm **кѣхитѣ** și **кѣхитѣж**, și alte mai multe. Totuși, să vede că românii, văzând în urmă că nice **ѣ**, nici **ж** nu pot să cherească bine cuvintele românești care încep cu *in*, fiindcă la aceste cuvinte românii înghit mai cu totul *i* și nu să aude numa sunetul lui **и** cam de jumătate, au aflat pentru *in* și *an* la început o slovă, **ѣи**^[5], care aflare cu

adevărat nu le face mare cinste, căci această slovă, după însuși ortografia lor, este mai vârtos o silabă decât o leteră, fiindcă ei scriu **Λμρϝ** și nu **Λμμρϝ**. Așadară, la dânsii este **Λ** ca și **ΛΗ**, și totuși scriu împotriva sa **ΕΛ ΛΜΗ ΔΕΔΕ, ΛΛ ΑΣ'κ**, care necedecum nu să poate, căci atunci va înghiți **ΛΗΛ** ș. a.

Acestea mai pre larg le-am arătat la Gramatecă^[6].

Eu așa socotesc că s-au băgat la noi acele doao vocale, **κ** și **Λ**, ca<re> în limba noastră nu să află, ci sânt numa închipuite.

Foarte multe aș mai avea să zic aici, dar nu prind loc, vrând să scurtez, în cât să poate, cuvântul. Însă gândesc că dintru aceste veți vede că eu nimic nou nu întruduc cu ortografia mea, ci numa tălmăcesc aceaea ce poștește însăși limba cu sine.

Cât privește leterele *b, f, k, m, p, r, x*, nu este nice o price.

De *c*. Are doao pronunții: I. înainte de *e* și *i* să pronunțează ca **ϣ** (cerv); a II. înainte de *a, o, u*, ca și *k*. Așa să pronunțează și la latini.

Ç, ade<că> *c* cu codiță. Aceasta este o leteră noao, introdusă de mine pentru cuvintele streine, la care nu putem să întrebuințăm *ti*, adecă este luată ca să plinească locul lui **υ**.

Seamnă. Oricât să ne trudim noi a aduce limba cu totul la scrisoarea lătenească, totuș aceasta nu poate să fie întru toate și cu totul, fiindcă mult foarte s-au depărtat întru multe de limba lătenească și au primit multe cuvinte străine, care noi nu le putem scrie cu slove lătenești amintre, fără mai adăugând și pentru aceste letere.

Spre pildă, cum voi scrie cu slove lătenești **ϣΑΗΔΣ'ρκ, ϣΑΠκ, ϣΣϣΣ'ρϝ, ϣΗΠκ, ϣΕΠΕΠΣ**? Cu *c* nu putem scrie, căci *c* la noi, înainte de *e* și *i*, să grăiește ca cerv. Iar latinii nu au altă leteră cu care să putem scrie **υ**, făr' *t* înainte de *i*. Am trebui dară <să> scriem *tianadura, tiapa, tiutiur, tipu*,

tiepenu, care scrisoare ar fi prea neacomodată și netrebuincioasă. Deci *ç*, cu codiță, foarte bine poate să puie pretutindene în loc de **u**, adecă *çapa* [= țăpă], *çandura* [= țandură] etc. Acest fealiu de *ç* au primit și alte neamuri spre dregerea ortografiilor sale.

D, înainte de *i* la cuvintele din lătenie purcegătoare, să pronu<nție> ca și *ș* (dzilo), adecă mai îndesat decât *ă*, precum *dico*, *die*, *diumetate*, *diòso*. Această regule ne arată firea limbii și în zădar vom cerca să scriem altminte, căci la toată minuta ne vom împedeca.

Așijdere, înainte de *i* își mută *s* pronunția în **u**, *t* în **u** și *z* în **ж**.

E are doao de frunte pronunții: I. când să grăiește ca **ε**; a doao, ca **u** sau **ī**. Iarăș, când să pronunție ca **ε**, odată este înălțat, adecă când vine acțentul acut asupra lui și să pronunțează ca și **ʔk**, iar de alte ori, când *e* rămâne mic sau scurt, atunci să întunecă și să cetește ca **ʔk**, precum am dzis la *a*.

Ioan Budai-Deleanu

EXCERPTUM

ex capitae secundo operis mei sub titulo
*Fundame<n>ta Grammatices linguae Romaenicae
 seu ita dictae Valachicae, usui tam domesticorum,
 quam extraneorum accomodata, c. 1815**

Această gramatecă este gata, și acum de trii ani așteaptă tipariul^[1]. După prefață – în care am arătat că limba românească sau se zice, lătenește grăind, *lingva valachica*, ci caută să se numească *romaenica*, și românii, *romaeni*, în cât pentru osebirea de la alți *vlachi*, cum și pentru osebirea lor de la adevărații romani, care au fost domnitorii lumii, și alte mai multe pentru limba românească –, intrând la temeiurile gramatecii, la capul de întâi am tălmăcit slovele iliricești, cu carele au trăit românii până acum, și am alăturat pronunția lor cu slove lătenești, iară la al II<-le> cap, am introdus următoarea ortografie, care, fiindcă am hotărât să o supun criticii Preasânției Tale^[2], o scriu toată cu litere lătenești și în limba românească, după ortografia așezată.

Cap II

PENTRU LETERELE LĂTENEȘTI CARE
 AU PUS AUTORIUL ÎN LOCUL CELOR ILIRICEȘTI

§3. Ceste mai sus arătate litere, măcar că s-au primit de cătră români și să obicinuiesc până astăzi, totuși mai mulți bărbați învățați a neamului acestui, mai vârtos cei de supt împărăția Austrii, de mult acum au început a

* Transcriere și note: Gh. Chivu.

trebuințare și au hotărât a întruducere letere lătenești. Însă puțin foarte sporiu au făcut, fiindcă unii se-au sâlit a trebuințare slovele aceste cu ortografia ungurească, alții cu totul altă ortografie, firei limbei românești cu totul împrötevitöare, au statönicit^[3]. Unul numai se-au aflat care au arătat dreapta cărare spre adevărata ortografie românească cu slove lătenești, adegă preacuv<iosul> părintele Klein, în *Gramateca dacoromana*, ce se-au tipărit la Viena^[4]. Dar acest bărbat învățat, vrednic de mai bună soarte, cuprins fiind cu multe alte făptorii pentru binele neamului, n-au putut atunci doară să covârșească toate regulele ce sânt spre întemeierea deplinei ortografii. Urmând prințipiilor acestui bărbat, și mai că să poate zice începătöriului cărturăriei românești, au socotit autoriul să așeze o deplină ortografie românească pentru cei care ar voire să scrie limba românească cu letere lătenești, vrând a facere cu aceasta o slujbă nu numai neamului său, ci și străinilor care ar dorire să aibă cunoștința limbei acestii. Autoriul este întru sine încredințat că, deacă are limba românească să se scrie cu slove lătenești, ori cu această ortografie, ori cu nice una alta se va putea scriere deplin.

Alfabetul este precum urmează: A-a, B-b, C-c, Ç-ç, D-d, E-e, F-f, G-g, H-h, I-i, J-j, L-l, M-m, N-n, O-o, P-p, Qu-qu, R-r, S-s, T-t, U-u, V-v, X-x, Y-y, Z-z. Dintru acest alfabet, x se primește numa pentru cuvinte străine.

§4. Aceste letere, luate spre pronunțarea cuvintelor românești, la multe locuri se vor părea depărtate de la pronunția acum obicinuită la latini; totuși nu se poate zice că vor fire depărtate de la adevărată pronunția poporului a romanilor celor vechi și de la firea limbei românești de acum, carea întru multe părți au rămas schimosită. Aceasta se va preceape mai ales din următöarea tălmăcire^[5].

A-a. Leterei acestii se dau două tălmăciri, adegă o dată trebuie să se pronunțeze ca și az iliricesc și a

lătenesc, și aceasta se cheamă *a* chiar sau limpede, a doua oară se pronunțează ca și Ъ (ior) iliricesc și se cheamă *a* întunecat.

Nota I. Măcar cât să precepe din toată înșirătura limbei românești, că această hotărâre a pronunției lui *a* este scoasă dinlăuntrul limbei, și vrând a scriere cu litere lătenești românește, nu e cu puțință a dare altă pronunție, totuși mă mărturisesc că, după ce pronunția strămoșească întru atâta se-au stricat la români, cât însă stricăciunea nu ține pretutindene o regulă hotărâtă, foarte cu anevoie este a dare îndestulătoare reguli, când are să se pronunțeze *a* ca *az* și când trebuie să se grăiască ca Ъ (ior). Însă știu atâta, că românii, deprinzându-se odată la scrisoarea cu cest feliu de slove, nu vor smintire, căci firea limbei aduce cu sine ca cel care o înțelege îndată să se îndemâneze unde are să pună *a* deschis sau chiar și *a* întunecat. Iară cât privește cei străini, acei tocma să pronunțeze pretutindene *a* chiar, se vor înțelege de cătră români. Cu toate aceste, am luat sama, medetând adeseori asupra acestor lucruri, următoarele tâmplări:

a) că la începutul cuvintelor niceodată nu se află *a* întunecat, numa când nemijlocit îi urmează *mb*, *mp*, *nb*, *np*, *nt*, precum *amblo* (АМБЛО), *ambio* (АМБИО), *antèyo* (АМІО) și puține alte, care cuvinte românii se-au obicinuit a le scriere cu А.

b) *a* chiar, luând afară începutul cuvântului, nu poate fire mai de multe ori într-un cuvânt adevărat românesc, fără numa o dată, adecă la silaba unde cade accentul, de unde se-ar putea încheiere cum că *a* chiar sau *az* nu este la români numai la începutul cuvintelor și unde să tâmplă să cază pre dânsul accentul ascuțit ('). Această luare de samă poate să facă o regulă de obște pentru adevărata pronunție a literei *a* chiar, adecă: pentru lesnirea începătorilor, să se semneze totdeauna *a* chiarul cu accent ascuțit, când va fire să cază pre el tonul, iară *a* întunecat

să se însemneze cu accent greu ('), lovind puterea glasului pre dânsul, spre exemplu *facatòriu*. La cuvântul acesta nu se află la început *a*, căci se începe cu *f*, iară accentul nu bate pre cei doi *a* ce se află în cuvânt, ci bate pre *o*; aşadară, cei doi *a* trebuie să se răspunză ca şi *h*, sau cu *a* întunecat. Dar cuvântul *catarâma*, fiindcă are patru *a*, iar accentul bate pre al triile, aşadar numa al triile trebuie să se pronunţeze chiar, ceialalţi ca şi *h*. Aşisdere, când cade accentul greu sau apăsătoriu pre *a*, atunci acel *a* trebuie să se grăiască ca şi *h*, precum *pàrti* [= părţi], *càrti* [= cărţi], *jocà* [= joacă], *astieptà* [= aşteaptă]. Cu adevărat că regula aceasta se vede a fire sângură pentru cei ce ştiu bine limba şi pot să preceapă din cuvântul care vor să-l scrie cu ce felu de accent trebuie să-l însemneze. Totuşi, are folosul său pentru începători, cari într-acest chip lesne pot să se deprinză.

c) Însă adevărata pricină pentru ce cuvintele româneşti ice poftesc *a* chiar, şi colea *a* întunecat se vede a zăcere aiurea, adecă într-un felu de simpatie ce au unele vocale între sine, căci se-au luat sama cum că în cuvintele de la latini purcegătoare, ba şi de la străini luate şi acuma înromânite, nice la un loc nu este *a* din firea sa chiar sau întunecat, ci din puseciunea care i se tâmplă (non natura ut ajunt gram<m>atici, sed positione). Apoi se-au luat sama şi aceea că, oriunde loveşte accentul, deacă se tâmplă ca silaba aceea pre care bate accentul să aibă un *a*, atunci, deacă în a doua silabă următoare va fire *e sau a*, ba şi *u*, purure se pronunţează *a* cel mai denainte (precedens), asupra căruia bate accentul, ca şi *a* chiar. Spre exemplu, *resàre*; aici accentul cade pre *a*, dară, fiindcă la următoarea silabă se află *e*, pentru aceasta *a* să pronunţează ca şi *a* chiar. Acest chip e şi cu letera *u*, precum *câpu*, *pasátu* [= păsăt], *lasátu* [= lăsăt], *pecátu* [= păcat] etc. Aşisdere, când bate accentul pre *a*, şi a doua silabă va fire *i*, mai cu samă se pronunţează acel *a* ca şi un *a*

întunecat și se semnează cu accent greu, adecă apăsătoriu. Mai cu samă am zis, căci multe cuvinte, și anume partețipiile și numele formate din partețipii, nu primesc această regulă, precum *legáti* [= legați], *furáti* [= furați], *barbáti* [= bărbați], *laudáti* [= lăudați] etc., iară alte mai multe primesc, precum *odáyí* [= odăi], *vapáyí* [= văpăi], *maruntáli* [= mărunțai], *pàrti* [= părți], *càli* [= căi], *carári* [= cărări] etc., de unde se vede că nici această regulă este de obște, ci se oblicește întru multe, fără a cuprindere toate.

Se poate luare sama și aceea că *a* întunecat este un feliu de rău nărav, care se-au luat în limbă și nu ține nicio regulă; deci greu este a dare o regulă îndreptătoare, afară de cea mai sus, cu accenturile.

În urmă, se poate adaugere că multe dialecturi românești sânt care obicinuiesc în osebite chipuri acel *a* întunecat și-l pun acolo unde alții au obicinuit a pune *a* chiar. Spre exemplu, noi zicem *tu sári* [= sari], ei zic *tu sàri* [= sări] și altele. Pentru aceasta, cu anevoie este a face din stricăciune și nerânduială o rânduială. Cu toate aceste, nu se poate lepădare îndoita pronunție a lui *a*, care am arătat-o mai sus, adecă una chiară, alta întunecată, fiindcă ne-o arată însuși firea limbei. S<pre> e<semplu>, când zic *báto* (bámš), apoi *batùtu* [= bătut], îndată vedem că *a* chiar se mută în *a* întunecat, când accentu nu bate asupra lui, cum că ʔ (ior) la cuvântul bʔkámš nu este fără *a* întunecat. Însă va fi mai jos vorba de acest lucru.

E-e se vede a luare patru osebite pronunții, dar, ispitind lucrul cu de-amănuntul, nu are numa două, adecă una când se grăiește ca și la latini astăzi și la italieni, precum *mérgere*, *cérere*, *témere*, iar a doua, când *e* trebuie să se grăiască ca și ʔ (ior), precum: *pèru* (pʔkʔš), *mèru* (mʔkʔš), *quo* (kʔ) *sèvu* (cʔkʔ „sebum”), *secure* (cʔkʔšʔ), *cugetul* (kʔšʔkʔmʔ), *copetúliu* (kʔpʔkʔmʔšic).

Adevărat că oblicim și alte două pronunții la letera aceasta: una, că de multe ori se pune în loc de *i*, precum *veratecu*, *tomnatecu*, *grandena* [= grindenă], *cétena*, *notenu* [= noaten], *bene*, *prendre*, *vendere*, *venire* și alte mai multe; dar este o rea obicinuire a pronunțare cuvintele mai sus numite cu *i*, fiindcă după firea limbei trebuie să se pronunțeze cu *e*. Deci acest feliu de *e* nu se poate socotire osebit de *e* cel mai sus pomenit, care am zis că se pronunțează ca la latini, căci corupții sau stricărei limbei nu se cuvine a dare regule, ci mai vârtos a silire ca să o ferim, prin așezarea ortografiei. A doua pronunție care se oblicește este un feliu de *e* ascuțit, care la pronunțare este asemenea cu **ѣ** (*jety*), precum *mésa*, *tiérra*, *vérğa*, *léssa*, *ziupanéssa* etc. — **мѣсѣ**, **цѣрѣ**, **кѣрѣ**, **ѣсѣ**, **ѣсѣ** etc. Dar și la această pronunție au intrat un abuz neiertat, mai vârtos la muntenii noștri, cari prea rădică tonul, făcându-l mai asemenea cu *a* chiar, carele în sine nu e altul fără un *é* lung cu accent sau *ie*, când accentul cade pe *e*, măcar că și românii din Ardeal multe cuvinte cu acest feliu de *é* sau **ѣ**, le pronunțează ca și muntenii. Ba unele cuvinte le grăiesc tocma cu *a* chiar, precum *mása*, *várga*, *sára* — **маса**, **карга**, **сара**. Și e mult de jeluire, că aceeași ortografie au intrat și la cărțile tipărite. Totuși, în prea multe alte cuvinte țin ei pronunția adevărată, precum <...>; măcar că ardelenii scriu **иѣрпѣ**, cu **ѣ**, totuși la pronunție îl grăiesc ca *siérpe* [= șerpe], dar muntenii zic *șarpe*, *șapte*, *șasă*, precum și *miluiaște*, *feriaște* etc. Deci dară, cufundând luarea aminte, **ѣ** nu este, nici trebuie să fie alta la români fără un *ie* sau *e* cu accent, precum și **ѣ**; și lătenește sau cu slove lătenești pot prea bine, ba și trebuie să se scrie cu *é*. Înсуși la limba lătenească se află acest feliu de *e*, fără a fire osebit, precum *bellum*, *sextus*, *celsus* etc. Fieștecare vede că *e* în cuvintele acestea alt

chip se grăiește decât în cuvintele următoare: *serò* [= sară], *merum* [= măr], *secus* [= săc], *ero* [= iară] etc. Așișde<re>, la germani tot același *e* almintre grăiesc în *mein*, *dein*, *klein*, și almintrea în *Speck*, *Weg* etc. La italieni încă almintre se pronunțează *e* în cuvintele *bello*, *presto*, *verso* etc., și almintre în *pieno*, *sieno*, *femine*, *oime* etc. Dintru care toate se arată că în sine însuși nu sânt la români mai multe feliuri de *e*, numa două: unul deschis, adecă chiar, și altul întunecat, numa cu acea osebite că, când bate accentul *acutus* pe *é*, se grăiește cevași mai rădecat.

În urmă, trebuie a știre că, precum am văzut la *a*, așa se tâmplă și la *e*: că oriunde se tâmplă să urmeze aceștii letere un *n*, *nt*, *nd*, *ns* sau altă consonantă, precum și *mp*, *mb* etc., la vreun cuvânt adevărat românesc, atunci la pronunție se-au obicinuit românii noștri a-l întunecare așa, cât abia se înțelege ce feliu de vocale este. Acest rău nărav iar se-au introdus în limbă cu prilejul slovelor iliricești, căci acei cari au început întâiași dată a băgare slovele iliricești în limbă, neștiind a grăire acel ton, carele răsunând, întuneca adevăratul glas a vocalei, au vrut să-l însemneze cu osebite slove iliricești, dar, nefiind niciuna destoinică de a-l cuprindere, l-au schimosit cu totul și au făcut la români a șeptea vocale. Deacă ar fire luat sama acei bărbați la limba slovenească, care o înțelegea bine, fiindcă întorcea cărțile de pre slovenie, să fie, zisei, luat sama că la sloveni cuvintele ceste *смагн*, *прсгн*, *крн* și mai multe alte, ori că nu au nicio vocale, ori că trebuie să se scrie cu una din cele cunoscute, îndată ar fire preceput că în cuvintele ceste *л*, *ж* — *пакнѣс*, *ѡсрѣмѣжнѣс*, *пѣмѣжнѣс*, nu este alta fără întunecarea vocalelor *a*, *e*, *i*. Și ori trebuia să nu pună nicio vocale nouă, ori să pună una din cele obicinuite la toate noroadele, căci mai bine era să fie scris ei *памѣнѣс* sau *пѣмѣжнѣс*, adecă însemnând cu *л*, că nu e nicio vocale, decât a scriere acel

a) arată purcederea și etimologia cuvintelor, căci, spre exemplu, scriind *ici*, *aici*, numa de la scriitorii limbei se-ar putea cunoaștere de unde purced aceste cuvinte, dar scriindu-le cu *h*, adecă *hice*, *ahice*, fieștecare cunoscătoriu a limbei lătenești poate vedere că aceste cuvinte purced de la *hic*, *hicce* adv. lătenesc;

b) acest *h* împlinește hyatum sau căscătura între silabe și oprește ca să nu se împreună mai multe vocale împreună, care cu împreunarea lor ar putea facere un deftong netrebuincios la locul acela, precum *diecehori* după ortografie trebuie să se pronunțeze *zece ori*, iară întrepunând *h*, se scrie *diecehori*. Acest chip de scrisoare nu numai arată că *oară* vine de la *hora* latinilor, dar și osebește letera *e* să nu se împreune cu *o*, ca să facă deftongul *eo*; așîdere, se trebuințează la cuvintele *multehori* [= multe ori], *ahóre* (aoară), *dehóra* (de oară), *odenihora* (odineoară), *homu* [= om], *huroitu* [= uruit] etc.;

c) ajută spre deosebirea cuvintelor care ar putea să se scrie fără această leteră într-un chip (ad discretionem faciendam) ^[7]; s<pre> e<semplu>, eu zic *elu áre* și, scriind așa, nu poci precepe ce va să zică (an ille habet, vel ille aret), ori că „ține ceva la sine” sau că „să lucre pământul arând”. Deci, punând *h* la verbul auxiliar *habeo*, adecă *amo*, și scriind în indic. 3 pers. *háre*, cu totul se osebește de verbul *aro*. Așîdere, scriind cu slovele românești până acum obicinuite *ах*, nu se știe de este a înțelege *aut* sau 3 pers. ind. praes. a verbului *hamo* [= am]. Dar, scriind *aut* cu *au* și *habent* cu *hávú*, atunci nu va fire nicio îngăimăceală. În urmă, scriind *аиинѣае*, nu se știe de trebuie să se tălmăcească *facerem* sau doară *sibi facere* etc. Deci *facerem* scriu *hási facere*, iar *sibi facere* scriu *ási facere*.

Drept aceasta, luarea literei *h* la ortografie, după regulile mai sus adusă, nu numa este de folos, ci și de trebuință.

I-i. Această literă are două detorii, una ce slugește de vocale, precum la latini și alte neamuri și precum *ī* (ije), iar alta ce slugește în loc de *iota* sau *j* lătenesc și nemțesc, precum *iárna*, *chaina* [= haină], *iute*, și răspunde lui *и/й* și *і* (iu) slovenesc. Însă acest *i*, care se zice mic, când stă la fârșitul cuvintelor, abia cât se aude, adecă ca și la următoarele cuvinte, scriind cu slove la români până acum obicinuite: *ДѢМНІЙ*, *ЦѢРЬ* etc.

J-j se pronunțează ca și *ж* (jivete) și ca la franțози *jour*, *jugement* etc., precum *judeco*, *juro* (*ЖУДЕКО*, *ЖУРО*).

L-l, înainte de vocale *a*, *e*, *o*, *u*, se grăiesc ca și *л* și ca și tot aceeași litere la alte neamuri europesi, precum *laudo*, *lege*, *lócu*, *lupu* (*ЛАУДО*, *ЛЕГЕ*, *ЛОКУ*, *ЛУПУ*). Iar *l* singurat, înainte de *i* mic, amuțește și sunetul lui nu se aude, ca când l-ar fire trecut în *i*, precum *calu* (*КАЛУ*), plur. *cali* (*КАИ*), *vále* (*КАЛЕ*), plur. *vàli* (*КАИ*), *muliére* (*МАШЕРЕ*), *talieriu* (*МАШЕРИУ*), *púliu* (*МАШУ*), *málio* (*МАШУ*), *páliu* (*МАШУ*), *trúncliu* (*МАШНИУ*), *uncliu* (*МАШНИУ*) etc.

Notă. Regula aceasta, măcar cum se va părea grea și minunată, totuși, ispitind lucrul mai de aproape, se va încredințare fiecare că fără această regulă prea multe îngăimăciri se-ar tâmpla, iar una dintru cele de frunte proprietăți a ortografiei este ca să ferească, în cât poate, toată îngăimăcirea.

Dar acest felu de scrisoare, cu *l* înainte de *i*, aduce și alte mai multe folosuri:

a) arată etimologia cuvintelor, precum *máliu* (*МАШУ*) arată că purcede de la lătenescul *malleus*, *páliu* [= paiu] de la *palea*, *molio* (*МОШУ*) de la *mollio*, *-is*, *manuncliu* [= mănunchiu] de la *manunclus*, *uréliu* [= ureche] de la *auricula* etc.;

Rămâne dară că numa cu *qu* se-ar putea scrie, adecă *quiemu*. Dar, știind noi că ~~clamo~~ *clamo* purcede de la lătenescul *clamo*, pentru ce să nu scriem *clièmo*, arătând prin aceasta și adevărata purcedere a cuvântului; așișdere *gliemu* (glomer), *cliève* (clavis), *gliobu* [= ghiob] (globus), *glinde* sau *glinda* [= ghindă] (glans), *glindură* [= ghindură] (glandula), *trúncliu* [= trunchi] (trunculus), *uncliu* [= unchi] (avunculus) etc.

Nota II. Românii cei de peste Dunăre, pre cari au obicinuit a-i chemare români mici (adecă cuțovlahi, fiindcă țara lor se chema *Parva Vlachia*, iar Dacia, *Magna Vlachia*), până în ziua de astăzi se-au obicinuit a pronunțare acest *l* înainte de *i*, care noi-l mâncăm, și zic *muliere*, *púliu* (mulier, pullus) etc. Deci, tocma să grăiască neștine la limba învățată acest *l* înainte de *i*, totuși s-ar înțelege de cătră toți. Drept aceasta, nu văd eu nicio pricină pentru să lăsăm afară o regulă, carea nu numai că covârșește ortografia, ci înfrumusețează și limba.

Dar nici poate să zică cineva că aceste reguli vor fire grele și nu pot să fie urmate numai de cei învățați și procopsiți, nu numa în limba românească, dară și în cea lătenească, că bine trebuie să știe unii ca acești că neci ortografia, nici gramateca nu se scrie pentru țărani și mujici, ci pentru cei ce vor să se procopsească în limba sa. Apoi, de vom socotire ortografiile celor mai politicite neamuri a Europei, precum anglezii și franțozii, de sute de ori sânt mai grele și încâlcite decât aceasta a noastră; și totuși, într-însele se află tot felu de științe. Însuși ortografia italienească, care se vede mai ușoară, nu este așa de ușoară cum ar gândire oarecine, precum bine o știi. În urmă, fiindcă la *Lexicon*^[8] se vor scrie toate cuvintele și cu această ortografie, fiecare va putea să se îndrepteze la orice cuvânt.

M-m se grăiește fără nicio schimbare, ca și la latini și la alte neamuri.

N–*n* se găsește ca și la latini, precum *násu* (HACŠ), *nópte* (HCAIIME) etc.

Notă. Se-ar fi putut cu adevărat, vrând a introduce o ortografie deplină, ca la multe cuvinte, care le avem de la latini și din care noi am lepădat *n*, ca la limba învățată, să se pună acea leteră iară la locul ei, precum sânt cuvintele *KĬE*, *HSIC*, *KŠIC*, *UĬIC*, *ĬHE* (adecă cămeșă), *KAĬE*, *MHRAĬE*, *KŠĬEPIC* etc., care ar trebui să se scrie *vinia*, *puno*, *cuniu*, *tienio*, *linia*, *týganie*, *cunieriu*. Dar, fiindcă unele dintru aceste, precum *puno* și *tieno*, ardelenii noștri de obște le vorbesc, iară hațeganii și bănățanii cu totul așa le pronunțează, pentru aceasta nu am vrut să statornicesc nicio regulă, pentru ca să se facă mai lesne ortografia, mai vârtos că, obștindu-se scrisoarea cu slove lătești, fiecare înțelegătoriu va vedea însuși de sine că nici odinioară nu poate să scrie *vie*, vrând a înțelege *vinea*, pentru că *vie* nu se știe au este *viva*, sau *veniat*, sau *vinea*, *-ae*. Deci va trebui, de bună samă, la scrisoarea cu slove lătești, să se afle un chip de a osebi aceste trii noime, cu trii feliuri de scrisoare. Într-acea, eu la *Lexicon* am pus *KĬA* (vineam), *viya*, *viva*, *viva* [= viuă] și *veniat*, *vèna* [= vină], dar se putea pune și cu ei: *veina*.

O–*o*. La ortografia noastră se arată două feliuri de *o*: unul, adecă lung, ce se aseamănă cu *o* <a> latinilor de acum și cu *Ѡ*, *ѡ* (on) a slovenilor, precum: *mórtu* (MOPMŠ), *córtu* (KOPMŠ) etc., iar altul se aseamănă cu *ŏ* (uc) la pronunție și se zice *o* mic, și se întrebuițează la scrisoare tocma într-acel chip ca și *ĭ* (ioruț), când scriem cu slove iliricești, sau ca și *ŏ* la fârșitul cuvintelor, cum au obicinuit a scriere moldovenii, adecă pronunția lui abia se aude, ca și a lui *ĭ* sau a lui *ŏ* la fârșitul cuvintelor. Iară, când se tâmplă cu pusoarea la mijloc, atunci se găsește ca și *u*, precum *morire*, *potere* (MŠPHPE, HSMEPE).

Notă. Pentru *o* mai sus pomenit nu poate fire nicio cărteală, fiindcă se pronunțează ca *on*, dar pentru al doile poate zice oarecare că nu este de trebuință, fiind<că> mai firește și mai bine este când se cetește cum se scrie, și se scrie cum se grăiește. La unii ca acei voi răspunde: însuși Priscian, tatăl gramaticilor^[9], zice că în zilele de demult, pre vremea romanilor celor vechi, la scrisoarea lor obicinuia *o* în loc de *u*. Apoi vedem la mulți autori bătrâni că, adevărat, și ei aceleași cuvinte ce se scriu astăzi cu *u* le scriu cu *o*, de unde nu este îndoială că ei au scris *bonus*, *sonus*, *pono*, *sono*, *pons*, *frons*, și au pronunțat *bunus*, *sunus*, *punù*, *sunu*, *puns*, *fruns*. Acesteași cuvinte și mai multe alte și noi astăzi le grăim cu *u* în loc de *o*, mai vârtos când scriem cu slove iliricești. Dar, vrând a scriere cu slove lătenești și vrând a scriere bine după regulile gramatecii și adevăratei ortografii, nu se poate părăsire această regulă nici într-un chip. Pricinele sânt următoare:

a) căci sânt unele verbe care, grăindu-se și scriindu-se la pusoarea lor cea de întâi, se pun cu *o* lung, apoi tot același *o*, înduplecându-se la alte timpuri, îl pronunțează ca și *u*; adică la un timp ține pronunția *o*, la altul *u*. Spre exemplu: *ρερς* (*rogo*) la pusoarea întâia sau indic. temp. praes. 1ª pers., de la care pusoare se formează toate celelalte timpuri, ține pronunția lui *o* adevărată, precum la persoana întâia, așa și la a doua, la a triia, precum: *ρερς*, *ρερϋ*, *ρερϋκ* (*rògo*, *rogi*, *roga*), iar la numărul de mulți, într-același timp, zicem *ρσρϋκμς*, *ρσραιϋ*, și a triile personă, *eli ròga* [= ei roagă]. Același chip se păzește, după regulă, la verbele *porto*, *mòrio*, *scòllo*, *sbòro* etc.

Acum dară să mi se învoiască o întrebare: Fiindcă, după firea limbei românești, precum se arată la gramatecă, toate timpurile se formează de la indic. 1ª pers. praesenti, fără a pătemire vreo strămutare la slovele de rădăcină, ci numa mutând vocalea cea de pre urmă, ce

feliu de regulă vei dare la scolarii cari vor să învețe limba gramatecește, în ce chip au să se formeze timpurile celealalte din ind. 1^a person. sing. ρερς (*rogo*)? Fiindcă, după nemutate regulele a gramatecei românești și a tuturor neamurilor, toate celealalte timpuri se formează de la pusoarea întâia, adecă de la 1^a person. ind. praes. num. sing., și nu se mută, nici trebuie să se mute leterile de rădăcină (radicales) a verbului. Precum vedem întru alte verburi, care nu sânt cu *o* la mijloc, adecă *laudo* (ΛΑΨΛΨ), a doua personă se formează lepădând letera de pe urmă *o* și luând *i*: *laudi* [= lauzi]; a triia se formează luând în locul leterei de pe urmă, *o*, un *a* sau *ă*: *lauda* (ΛΑΨΛΨ), iar la numărul mai de mulți, la întâia personă, se pune în locul <lui> *o*, <a> leterei de pre urmă a indic. praesent. sing. 1^{ae} personae, ΨΛΨ, cu slove lătenești *amu*, și se formează *laudamu* (ΛΨΛΨΛΨ) etc., la care formare vedem chiar că din verbul *laudo* nu se mută nicio leteră, formându-se din el alte timpuri, fără numa letera cea de pre urmă, *o*.

Să vedem acum cum va fire cu verburile *porto* și *scòllu*, care încă sânt 1^{ae} conjug., ca și *laudo*. Scriind cu slove lătenești, trebuie să scriu, primam pers. ind. praes. sing., *pòrto* (ΠΨΡΜΨ), a doua personă, *tu pórti*, a triia, *el porta* (ΠΨΑΡΜΨ). Acum dară, după regula așezată, în numărul mai de mulți (plurali), nu trebuie să facă alta fără să pună în loc de *o*, ΨΛΨ sau, cu slove lătenești, *amu*, adecă *portamu* (ΠΨΡΜΨΛΨ), *portáti* (ΠΨΡΜΑΨ), de unde urmează, fără nicio împrotivire cuvântătoare, cum că *o* cel de rădăcină, în pusoarea întâia a cuvintelor *porto*, *scolo*, *morio* etc., în multe timpuri se mută în *u*. Deci, ori că acel *o* trebuie să rămână, ori almintre, nicio regulă poate să se deie pentru formarea verburilor acestora. Și câte timpuri vor fi, atâte regule trebuie să se așeze. Aceasta mai cu multe a se dezvoltare ar fire a întunecare lucrul, dar un om ca S<ânția> ta vei înțelege că

pronunțarea lui *o* scurt ca *u* trebuie să se țină mai vârtos la acele verbururi care au 1^{am} person. ind. praes. sing. cu *o* radecal (de rădăcină), precum *mòriu*, *scòllu*, *porto*, *jòco*, *mòlio* etc.

Nota II. Aceste ce se-au zis până aice sânt numa pentru *o* când vine la mijlocul vreunui cuvânt, iară nu pentru *o* de pre urmă, adecă final, căci, la mijloc fiind, precum *porto*, *morio*, *pocio* etc., se pronunțează cu totul, dar fiind în urmă, precum am zis, abia se aude. Cu adevărat că, făcând o gramatecă și așezând o ortografie nesăvârșită și, ca cum aș zice, numai apucată cu grabă, se-ar putere lăsare afară acest *o* final și se-ar putea scriere cum se-au scris până acum, cu slove iliricești: **рѣкѣ**, **ѣакѣ**, **мѣакѣ** etc., adecă precum se pare nouă că grăiește norodul, însă – mă rog – ce folos ar avere neamul vinitoriu de o ortografie ca aceea? Iar eu zic că nici aceea nu e adevărat, că norodul nu grăiește *u* la verbe și la toate timpurile lor, și chem nepărtășita mărturie a tuturor iubitori de adevăr că și în vorba de obște se aude acel **к** sau jumătate de *u* la verbe, precum se aude *i* înjumătățit la numiri și alte părți a orației, precum **кѣхѣмѣ**, **кѣхѣцѣ**. Pentru acea, moldovenii de mult acum au început a scriere **кѣхѣмѣ**, **кѣхѣцѣ**, și foarte bine.

Deci luând eu sama că toate verburile lătenești se fărșesc în *o*, apoi că la românii noștri încă se fărșesc în *o* scurt sau, după pronunție, în *u*, văzând în urmă că latinii *o* de multe ori îl grăia ca și *u*, am hotărât să adaug în loc de **к** și **ѣ** moldovenesc, sau *u* final, ce se aude la pronunțatul verbelor, un *o* scurt, din următoarele mai vârtoase pricini:

1° ca terminația verbelor să se osebească de la terminația numirilor de soiul bărbătesc, precum se osebește la latini, și prin aceasta să dau o nouă frumșetare limbii noastre și apropiare cătră limba lătenească;

2° acest *o* este de trebuință și la adverbii, mai vârtos ce se formează din adiective sau partetișii, așisdere după

3° acest *o* este de neapărată trebuință, căci, vrând a scriere cu slove lătenești, din cele mai sus zise, urmează că la fârșitul verburilor și a adverbilor trebuie să se pună *u* întunecat sau scurt, iar scriind toate timpurile cu *u* în fârșit, multe îngăimăciri a noimelor pot să nască, precum verbul *muto*, -*as*, -*are*; noi încă zicem ~~mesmes~~; deci scriind cu slove lătenești *mùtu*, adecă cu *u* la fârșit, nu se-ar știre de vreu să zic *muto*, -*as*, -*are* sau *mutus*, -*i*, dară scriind cu *o*, adecă *mùto*, îndată înțeleg că nu este *mutus*, ci *muto*, -*as*. De aceste aş putea mai multe esempluri să aduc, de nu m-aş grijire să nu prelungesc vorba.

Nota III. Luând sama cu de-amănuntul, se vede ca când noi am avere și alt feliu de o, afară de cele mai sus numite, adecă unul ce să grăiește ca și oa, precum **мсарме, мсар'к, нсарме, рсарме** și nenumărate ca de acestea. Însă, măcar că acest feliu de pronunție se aude în toate zile din gura poporului, ba au intrat acum și la cărți, totuși acesta nu este alta fără un rău nărav a norodului, apucat de la sloveni, cari și astăzi în dialecturile sale o așa grăiesc, ca când ar fire lângă el un a. Însuși ungurii au primit acest feliu de pronunție la a lor a, care este fără accent, numa cât la ei glasul lui o puțin se aude, sorbindu-se de a, iar a întunecându-se prin oareșicare pronunție ce este aproape de o. Dar românii noștri, de împrativă, la pronunția lor mai ales grăiesc o decât a la grăirea cuvintelor mai sus numite, însă, socotind lucrul precum se află, acest oa nu prinde loc numa la cuvintele unde bate accentul pe o, și următoarea nemijlocită silabă este a sau e, adecă **мсар'к, фсарме, мсарче, смрнѣ'кмсарѣ** etc., iar când următoarea silabă este u sau i, atunci o, asupra cui bate accentul, nu se pronunțează ca oa, ci ca o simplu, precum **мсрѣй, мсрчѣй, мсркѣ, ссрѣцѣ** etc. Această regulă este de obște și fără nicio esceptie,

căci nici într-o parte a orației se află vreun cuvânt care să nu păzească acest feliu de pronunție la tâmplarea mai sus pomenită.

Deci *oa* nu este o deosebit, ci se poate zice că este o pronunție deosebită, care se tâmplă numai atunci când bate pre dânsul accentul și, împreună, îi urmează la a doua silabă *a* sau *e*.

Nota IV. Am fost uitat mai sus, la *e*, să pomenesc cum că din *e* sau *ie* atunci se face **ѣ** (ieti), când accentul lovește pe *e*, și după acel *é*, a doua nemijlocit următoare silabă este *e* sau *a*, precum *vérğa*, *séra*, *tiérra* (**ѣѣрѣѣ**, **ѣѣрѣѣ**, **ѣѣрѣѣ**); iară, când după *e* cu accent urmează a doua silabă cu *i* sau *u*, atunci nu se pronunțează acel *é* ca **ѣ** sau **ѣ**, ci ca simplu *e*, precum *vergi*, *seri*, *tierri* (**ѣѣрѣѣ**, **ѣѣрѣѣ**, **ѣѣрѣѣ**), adecă tocma în acel chip, cum spusesem mai sus despre *oa*. Dintru care se cunoaște că și *á* chiar se ține de aceastași regulă, însă nu cu totul, căci pentru multele mutări a numelor și a verburilor din pusoarea întâia, la altele și altele, întru care strămutări nu păzește pretutindene regula, mai vârtos la parteșipii, care din firea lor la conjugatia I trebuie să facă terminația în *átu*.

Și alte mai multe observații se-ar putea face, dar m-aș abate de la scopos înainte pus, dacă le-aș pomeni toate, fiindcă adevăratul loc a lor este la gramatecă.

Nota V. Mai am să adaug și această trebuință de a pune o la fârșitul verburilor, căci prin aceasta numa se osebesc verburile de numiri, dar și timpuri de timpuri.

Am arătat mai sus că toate cuvintele românești se fărșesc în vocale, numirile adecă în *a*, *e* și *u*, iar verburile în *o* mic, care se răspunde ca și *u*. Acum trebuie să arătăm că nu de voie, ci de nevoie trebuie să punem la verburile în loc de *u* un *o* mic la urmă, din pricină:

a) că și latinii așa au obicinuit, iară limba românească, adevărată fia ei, se cuvine mai bine să imiteze pre mama sa decât pre alte limbi străine, mai vârtos fiindcă nicio

mutare nu se aduce la limbă, ori să se pună *u*, ori *o* mic, care tot așa se pronunțează ca și *u*;

b) însuși rândul bun a ortografiei cere ca să fie ceva osebite între verburi și numiri;

c) este și de folos, ba tocma lucru trebuincios, la ortografia bună și dreasă. Spre exemplu, cu slovele iliricești cu care am scris până acum, eu scriu și grăiesc **ѣШКѢ**, **ѣИ ШКѢ**, *ego dico*, *illi dicunt*. Iacă că verbul tot așa se scrie și se grăiește în 1^a pers. sing. ca și în 3 pers. plur., și deacă nu s-ar pune *eu*, *ei*, nu se-ar știre de care persoană se ține. Să punem, dară, că aflui scris la vreo carte această construcție: **ШКѢ КЪ АМІТЪРАМША САСЪ КОАНЪКНМЪ**; cu adevărat că nu se va ști cine zice, ori acela ce au scris, sau alții, dară scriind cu slove lătenești, după regula mai sus așezată, vrând a scrie *dico quod imperator* etc., vom scrie *dico que imperatul se hăvu bolnavvitu*, iar, când voi să scriu *dicunt*, atunci scriu *dicu que imperatul se hăvu bolnavvitu*.

De aceste mai multe s-ar putea aduce înainte.

P-p se pronunță ca și *n* (pocoiu), numa cât, după obiceiul românilor, când vine *p* înainte de *e*, cu pusoarea nemijlocită, ca când ar lua la sine un *i*, precum *perdo*, *peptu*, *peptene*, se-au obicinuit a se pronunțare *pierd*, *piept*, *pieptene*. Însă această pronunție nu se poate pune la socoteală, căci norodul au obicinuit și la alte cuvinte, unde vin alte consonantur<i> înaintea de *e*, a pronunțare *e* ca și **ѣ** (iest), precum, măcar că și cu slove iliricești se scriu fără de *i*, precum **Аѣ, МЕѣ, МЕѣРѣ, ѢѣРѣ, НЕѣИРѣМѣ, НЕѣСѣ**. Toate aceste norodul le grăiește ca când s-ar afla înaintea lui un *i*, ca și când le-ai scrie cu slove ungurești: *dye*, *tyeju*, *myerg*, *fyerb*, *nyevoja*. Norodul dară are regula sa, și gramaticii încă au ale sale. În urmă, noi dăm regulile cele scoase din firea limbei și care sânt mai cuviincioase unii limbi învățate, dar neamul și socoteala celor mai procopsiți din neam va hotărâre în urmă,

fiindcă adiafor lucru mi se pare, ori de se va scrie *perdo* sau *pierdo*, *mergo* sau *miergo*, tot la una vine. Italienii încă au acest felu de pronunție: *fiero*, *leggiro*, *bichiero* etc.

Qu. Aceasta este tocma și adevărată leteră lătenească, care nu se-au întrebuițat, în cât știu, la niciun neam europesc care au primit slovele lătenești, numa la franțози. Noi am trebuit să o trebuițăm în loc de *k*, cum se-au obicinuit și la romani, din mai multe pricini; adecă:

a) că limba noastră este fia limbei lătenești și nu numa că se cuvine, dar este și de trebuiță a o trebuițare la prea multe cuvinte, la care *c* nu se poate trebuițare;

b) arată etimologia cuvintelor românești de la lătenie și înfrumșetează ortografia;

c) slugește spre deosebirea unor cuvinte care, scriindu-le almintre, nu s-ar înțelege, precum **кннѣ**, **кннѣрѣ**, **кѣмѣ**. Deacă se-ar scrie cu *c*, ar trebui să se scrie *cipu* (**чннѣ**), *civvera* (**чннѣрѣ**), *ciotu* (**чѣмѣ**), și nu se-ar știre ce vor să zică, iară cu *k* a le scrie nu ar fire o scriere cu slove lătenești, ci mai vârtos cu grecești, și prin aceasta se-ar urățire limba cu tot. În urmă, *ch*, cum au făcut italienii, noi nu putem să întrebuițăm în loc de *k*, fiindcă sânt foarte multe cuvinte de la greci în limbă de mult acum primite, care nu le putem almintre pronunțare fără cu *ch* lătenesc, precum *schóla*, *Christósu*, *chóra*, *cheretescos*, *chirotonescos*; la care cuvinte nu putem trebuițare *h*, tocma să punem ca să se pronunțeze ca *h* la nemți și la unguri, căci nu am putea zice *shóla*, *Hristosu*, *heretescos* și ar fire nu numa pronunția, dar și ortografia varvară. Dar italienii nu au această împedecare, că ei tot într-un chip grăiesc *ch* ca și *k*, nu numa la *che*, ci și la numele mai sus aduse de la grece.

Rămâne dară așezat că *qu* se primește la ortografia noastră, ca și la franțози.

R-r se grăiește ca *și* ρ (râță) și ca *și* la latini, fără osebite.

S-s întru tot are tot aceeași pronunție ca *și* la latini și ca *și* с (slovo) la alfabetul iliricesc, numa la tâmplare, când *s* vine cu pusearea nemijlocită înainte de *i* mic, atunci ia o pronunție asemenea cu ш (șa), precum: *pasu* (пасѣ), *pási* (пашѣ), *eo láso* (ѣс ласѣ), *tu lási* (тѣ лашѣ) etc.

Notă. Această regulă ne-o arată însuși firea limbei, precum se vede din cuvintele mai sus pomenite și altele nenumărate. Și este așa de obște, fără osebite, ca *și* c, *g* înainte de *i*.

Și, dacă nu au luat-o românii de la latini, adecă norodul romanilor, cu adevărat se poate zice un obicei primit de obște de cătră români și singur românesc, căci la toate cuvintele românești, fie numiri, fie verburi sau alte părți a orațiilor, care în pusearea sa firească, adecă în casu recte, și la indicat. 1^a pers. sing. au un *s* înainte de *a*, *e*, *o*, *u*, acest *s* se pronunțează ca с (slovo) sau ca *și* s la latini; dar îndată ce se mută numirea din cazul drept (casu recte) și verbul din pusearea lor cea întâia, ce este 1ª pers. ind. praes. sing., și se lovește cu mutarea aceea, de vine după *s* un *i*, îndată și pronunția se schimbă, iar în loc de *s* dobândește pronunția un<ui> ш, precum chiar se vede din următoarele cuvinte, adecă пасѣ (*pásu*), грасѣ (*grásu*), тримисѣ (*tramisu*), десѣ (*dèsu*), ласѣ (*láso*), лдесѣ (*indèso*), тиесѣ (*tièso*) etc. Fiind acestea în pusearea de întâiu și având după *s* un *a* și *u*, fiecare vede că *s* se grăiește ca с (slovo), dar, mutându-se la numiri *u* sing. în plurali în *i*, trebuie să zicem пашѣ (*pásii*), грашѣ (*grásii*), трѣмшѣ (*tramisii*), iară la verburi, mutându-se o final la a doua personă în *i*, caută să zicem лашѣ (*lasi*), лдешѣ (*indesi*), тиешѣ (*tiési*) etc. Cu adevărat, nu știu ce felu de regulă și ce răspuns am putea să dăm celui ce va să învețe

gramateca noastră, pentru ce verburile acestea *eso* (ѣсѣ), *verso* (вѣрѣсѣ), *цесѣ*, *ласѣ* și alte mai multe, pentru ce, ziși, leapădă la formarea a doua personă, praes. indic. sing. nu numa o final, ca cum fac toate altele verbur, dară leapădă și letera de rădăcină, *с* (слово), și primesc *ш*. Și cum am putea să scriem cu slove lătinești acel *лаши*, *верши*, de nu cumva cu *sch*, adecă *laschi*, *verschi*, *tieschi* [= țeși] etc. Câte și mai câte escepții se-ar isca de acolo, și fără neci o treabă!

T-t pretutindene se grăiește ca și *т* sau *т* (tverdu), numa înainte de *i* se grăiește ca și la latini, adecă ca *ц* (ți), precum *eo bato*, *tu bati* (ѣсѣ батѣ, тѣсѣ батѣ), *luminatu*, *luminat*, <*luminati*> (лѣсѣмнѣмѣсѣ, лѣсѣмнѣмѣсѣ, лѣсѣмнѣмѣсѣ), *totu*, *tote*, *toti* (тѣсѣмѣсѣ, тѣсѣмѣсѣ, тѣсѣмѣсѣ). Dintru acestea se vede chiar că însuși firea limbei și înduplecarea cuvintelor poștește această pronunție. Și pentru aceastași pronunție, tot aceleași regule, care se-au așezat mai sus, la *s*.

U-u este de două feliuri: unul lung, altul scurt sau, mai bine zicând, *u* se pronunțează ca și *у* și *с* (*u* și *ucu*), numa cât la fârșitul numirilor abia se aude, ca și *i* mic și *o* final. Însă aceasta nu vine din firea limbei, ci din răul obicei, fiindcă am luat sama cum că, la unele cuvinte a căror pronunție este grea fără acel *u*, se grăiește cât de bine, precum *Петру* (*Petru*), *бѣіесѣмѣсѣ* (*buiestru*), *нѣсѣмѣсѣ* (*Nestru*), *сѣлѣсѣмѣсѣ* (*Selvestru*) etc. Deci, în sine, numai *u* este.

V-v se răspunde ca și *в* (vede) și, socotit în sine, nu este alt fără *u* consonant, precum *vedo* (вѣдѣсѣ), *vorbesco* (вѣсѣбѣсѣсѣ), *vivu* (вѣсѣсѣ) etc., iară, după stricarea limbei românești de acum, aceastași consonantă, când se află întrepusă în mijlocul a două vocale, amuțește, și glăsuirea ei nu se aude, precum *vivu* (вѣсѣсѣ), *rivu* (рѣсѣсѣ), *lavo* (лѣсѣсѣ), *plóva* (плѣсѣсѣ), *ove* (ѣсѣсѣ), *ovu* (ѣсѣсѣ).

Notă. Acest feliu de scriere și pronunție cu adevărat cere dreapta ortografie a limbei noastre, mai vârtos la cuvintele de la latini purcegătoare, căci almintre am cădea la nenumărate încurcături, și cu mult mai grele de cum este păzirea regulii acestii. Dară nici este ceva nou întru aceasta, fiindcă Prisciannu ne mărturisește cum că latinii cei vechi încă întrepunea consonantul *u*, adecă *v*, pentru ferirea căscăturii (hiatus causa), precum *da-u-us*, *argi-u-us*, și, măcar că noi astăzi, vorbind lătenește, grăim această consonantă ca **к**, adecă **ДАРКЪСЪ**, **ДПГРКЪСЪ**, precum și întru alte cuvinte unde se află între două vocale, precum *rivus* (**РГРКЪСЪ**), *vivus* (**КГРКЪСЪ**) etc., totuși mare întrebare este de au grăitu-o și latinii cei vechi. Eu, de a mea parte, socotesc că nu o grăitu-o și aș putea să arăt cu multe dovezi, de-ar fire locul aici. Oricum, dară, să fie, aceasta e de bună samă că cu această ortografie multe folosuri se aduc în limbă:

a) Se împedecă încurcarea noimelor a multor cuvinte, care, scrise fiind cum se-au scris pân-acum, câteodată nu se știe ce va să zică; spre exemplu, scriind cu slove iliricești această construcție **ΛΑΣ ΑΚΡΩΗΜΑΜΕΝΑ**, nu se știe chiar cum are să se înțeleagă: ori *lavo cruentatum* sau „illum cruentavit”, iară scriind cu slove lătenești, după regulile noastre, construcția *illum cruentavit* trebuie să se scrie așa: *l'hávu cruntátu* [= l-au cruntat], și construcția *lavo cruentatum* așa: *lávo cruntátul* [= lau cruntatul]; și alte mai multe de acest feliu.

b) Sprijinește ca să nu se îmbineze unele vocale împreună, prin care împreunare se-ar pricinare vreo cacofonie sau vreun alt diftong, cu alt feliu de pronunție de cum cere firea cuvântului, precum, vrând să scriu *oaie*, aș trebuie să pun patru vocale una după alta, iar la genitivă ar trebuie să scriu *oi* numa cu două vocale, fără a putea dare îndestulată pricină pentru ce aruncă cele două vocale a nominativului. Însă *oi* este și verbul

ajutătoriu, precum *oi facere, oi grăire*. Este apoi și interiecția *Oi!, oi!* Ce încurcături!... Cu adevărat că se-ar putea să se scrie cu *y*, adecă *oya* sau *oyea*, dară atunci se-ar depărtare ortografia de limba lătenească și se-ar întunecare toată etimologia. Și pentru ce? Numa doară pentru vreo nălucită părere! Ca când nu ar fire pentru întregimea limbei, totuna, ori să se scrie *v* sau *y*. Și pentru ce nu *v*, când se lovește mai bine și este mai priitoriu limbei? Iară că oprește grămădirea laolaltă a vocalelor arătăm așa: spre exemplu, **рѣкъа**, dacă l-am scriere fără *v*, ar trebui să-l scriem *riu* sau *reiu* (fiindcă este *i* lung), sau doară cu *y*: *ryu*. Însă *riu* nu se poate scriere, că ar trebui să se pronunțeze **рѣ**). După scrisoarea noastră, *rèiu* cu adevărat se-ar putea scrie, însă afară că adiafor este ori să scriem *reiu* sau *ryu*; ar trebui dară să scriem asemenea la toate alte asemenea tâmplări, adecă **ѡсѣꙗꙋ**, *uscatyu* ori *uscateyu*, care cuvânt vine de la *uscat* și trebuie să se scrie cu *t*, însă, scriind *uscateiu*, ar fire **ѡсѣꙗꙋ** și ar trebui ori să facem altă regulă pentru *t*, ori să mutăm *t* în *ç* [= *ț*] fără de nice o pricină și împotriva regulilor. Iară cu regula noastră, scriind *rivul*, *uscativul*, nu se află nicio greutate.

c) Face și acel folos, că nu sântem siliți să scriem asemenea mai multe cuvinte și cu aceleași slove, cât înde sine socotite, nu se poate ghicire care noimă avem să le dăm, precum în construcția următoare **ѡсѣꙗꙋ ѡсѣꙗꙋ** nu se poate știre ori să tălmăcim *scripsit nobis* sau *scripsit nova*, ori doară *scripsit novem*. Și toată îngăimăceala vine de la **ѡсѣꙗꙋ** sau, precum scriu a noștri ortografi, **ѡсѣꙗꙋ**. Dar, scriind cu slovele noastre *scripsit nobis*, vom pune *hăvu scrisu noae*, *scripsit nova*, *hăvu scrisu nóva*, *scripsit novem*, *hăvu scrisu nóve*. Așași se tâmplă cu mai multe alte cuvinte. Pentru aceasta mi pare acest feliu de scrisoare, cu *v* între două vocale, nu numai trebuincioasă, dar și de limbă împodobitoare, că de multe ori se lovește

o vocale cu alta și la tâlnirea aceasta ar face un diftong netrebuincios, dacă nu se-ar despărțire cu întrepunerea unui *v*.

X-x este numa pentru cuvintele străine, care într-alt chip nu le-am putea scrie bine, precum *Xerxes*, *Anaxagoras* și de aceste.

Notă. Măcar că am primit *x* pentru voia multor, care voiesc ca numele străine să se scrie așa cum în limba de unde se-au împrumutat, totuși luăm sama că românii noștri toate acele cu *x* scrise cuvinte le grăiesc de obște cu *s*, precum *Alessandru*, *Sersu* etc.

Y-y încă se-au luat numa pentru cuvintele străine, ca vocale, și tot acea răspundere are ca și *ei* sau *ñ*, precum *syntáxa*, *syntronu*, *symbolu*, *tympena* etc. Dar, fiindcă afară de *i* mic, care este și consonantă, avem de trebuință la multe cuvinte și de un alt *i* consonant sau *jota*, care să se poată întrebuițare unde nu se poate punere *i* consonant, pentru aceasta am primit și pre *y*, în loc de îndoită consonantă, ca să se întrebuițeze numa acolo unde nu se poate *i* mic pune de consonant, precum la tâmplările când ar trebui să se pună *jota* după *e*, la care tâmplare nu se poate pune *i* mic, fiindcă, după regulile așezate, ar face împreună cu *i* un *ei*, adecă *íí* lung, precum *temèyu* nu pot scrie *temeiu*, că ar fire *memîs*, iară întru altele aș poftire totdeauna să se scrie cu consonantul *i* mic, precum *razbóiu*, *gunoiu*, *porcóiu*, *çuráiu* [= țuraiu], *záiu* etc.

Z-z. Letera aceasta la cuvintele lătenești, adecă de soi lătenesc, ar fire de puțină trebuință, dar fiindcă avem foarte multe cuvinte slovenești care se află cu *z*, pentru aceasta am întrebuițat la scrisoarea noastră și *z*, a cărei pronunțare obicinuită este ca *з* (*zemle*), precum *záre*, *zaréscu*, *zórile* etc. Dar se-au luat sama că și *z*, venind înainte de *i* mic, își mută câteodată pronunția în *ж* (*jivete*). Pentru aceasta, am hotărât ca toate cuvintele

străine care trebuie să se pronunțeze cu **ж**, scriindu-le cu slove lătenești, să se pună *zi*, pentru că *j* este numa pentru cuvintele purcegătoare de la lătenie, iar *zi* va fire pentru toate celealalte, precum **жарѣ** (*ziaru*), **жимѣ** (*zimbu*), **житариѣ** (*zitáriu*), **живинаѣ** (*zivvina*) etc.

ÎNSEMNĂRI DEOSEBITE

Însemnarea I. Fiindcă am arătat întru cele de înainte că **ж** și **ѣ** nu sânt numa vocale nălucite și scornite dintru neștiința celor ce au întrudus slovele iliricești, hotărâm numa cinci vocale, adecă: *a, e, i, o, u*; și acestea se zic vocale simple. Iară sânt și altele, care se formează dintru aceste, și sânt împreunate sau îndoite (*compositae*), precum *ae, ei, oe, ue*.

Ae au fost și la romanii cei vechi, dară nu putem știre cum se-au pronunțat. Noi, după trebuința limbei noastre, am așezat ca tot aceeași pronunție să aibă care o are *a* întunecat și să se pună numa acolo unde nu se-ar putea întrebuițare *a* sau *e* întunecat, și unde se vede că oarecumva nu se poate hotărâre de are să steie acolo *a* sau *e* întunecat, precum la dativul pronom. person. in plurali, adecă să se scrie cu *ae*, precum *noáe* (*nobis*). S-ar puteare scriere și **ѣ**, adecă *ut*, într-acel chip, și se-ar osebite de *se* (**се**); spre pildă, *lihámu disu sàe se dùca* (*dixi ut abeat*). *Sae* cel dintâi este *ut*; măcar că eu l-am scris aici pretutindene cu *ê* (*circumflex*), totuși socotesc că, pentru mai dezvoltită ortografie, mai bine ar fire să se scrie cu *ae*.

Cu acest *ae* se-ar putea osebite foarte bine a triia personă a timpurilor nu de mult trecute, numer. sing. (la conjug. I), precum: *èo laudavi, tu laudasì, elu laudàe*. Cu adevărat, acel *laudàe* (**лаудѣ**) s-ar putere scriere cu *a* întunecat, punând asupra lui accent greu (´), adecă *laudà*. Însă, de vom băgare de samă că întâia personă este cu

adausul *vi*, a doua cu *si*, se pare că ar trebuiere și la a triia personă un adaus, precum la latini: *laudavi*, *laudasti*, *laudavit*. Alta este că, scriindu-se cu *a* întunecat, toată osebirea de la a triia personă, *el láuda*, ar fire numa în accent. Deci, se cuvine un alt semn mai stătătoriu decât accentul, care, deacă ar rămânea afară, nu se-ar putea osebire *láuda* [= laudă] de la *laudà* [= lăudă].

Dar, afară de aceste tâmplări, este de trebuință *ae* la mai multe locuri, unde nu se poate pune *e* sau *a* întunecat.

În urmă, iau sama că și latinii noștri de astăzi *ae* tot așa pronunțează ca și *e*.

II. *Ei* sau *ei* fără punct este *ii*, adecă *i* lung. Acesta e *i* cel obicinuit la romanii cei de de mult și este de trebuință cu atâta mai vârtos, cu cât avem în limbă, și după leterele iliricești, două feliuri de *i*, adecă **ĭ** și **ī** (ije, ii). Alta este că *i* mic este scurt (*brevis*) și multe sânt cuvinte la care nu se poate întrebuințare *i* scurt, căci din firea sa purced de la limba lătenească, în care oarecând se-au scris cu *ei*.

III. *Oe* încă l-am primit la ortografia mea pentru că și latinii l-au avut și poate să facă bună slujbă la dezvoltirea scrisorii, precum la cuvântul *voenèzzo* [= vânezu] (*voenor*), că nu se poate scriere cu *a* întunecat, nici cu *e* întunecat; și mai multe alte cuvinte de acest feliu, mai vârtos la unele, care purced de la un feliu de *o* sau *oe*.

IV. *Ue*. Măcar că nu aflu nici întru o limbă ca să fie fost deftong, totuși eu, luând sama la unele concurenții a vocalelor *u* și *e* și, cum tâlnindu-se laolaltă, fac pronunția unui *a* întunecat sau *ae*, l-am luat și i-am dat tot aceeași pronunție ca și *ae* și *oe*.

Acest *ue* se cunoaște mai vârtos în gerunziu conjugății a triile, când se formează de la indicative, precum: *merguendo* [= mergând], *intorcuendo* [= întorcând] etc. Cu toate aceste, luând noi două deftonguri, *ae* și *ue*, nu se vede a fire trebuință de *ue*. Și aceasta este numa o părere, care se supune judecății a mai mulți.

LUĂRI-AMINTE PRESTE TOT

a) Măcar că se-au așezat într-acesta chip ortografia și dreaptă pronunția slovelor lătenești, care le-am ales spre a scriere cu dâns românește, totuși sânt foarte multe luări-amine de facere, iar înainte de toate cum că această ortografie este într-un chip ca acela, cât, de se va tâmpla vreodată ca să ajungă limba noastră la cevași cultură și să înceapă a se scriere într-înșă cărți învățate, puține foarte va fire de adăugat, ba îndrăznesc a zicere că pentru limba învățaților ori aceasta, ori nice una din celealalte ortografii va fi destoinică.

Cu această ortografie se pot dare regule și pentru metruri, adecă măsuri la stihurile poeticești, asemenea celor a latinilor; și, cum am făcut eu proba^[10], putem și acum facere așa de frumoase ca *Ennius* la romani. Cu alt prilej, ți-oi trimite întâia mea cercătură.

Cu toate aceste, pentru corespondenții de obște se-ar putea lăsa afară unele regule, ca să se mai lesnească scrisoarea la oamenii cei care nu sânt dedați cu prea multe regule gramatecești. Deci:

1^a regulă, despre *d* înainte de *i*, se-ar putea lăsa afară la cuvintele acele la care *d* nu-și mută pusearea, ci nemișcat rămâne în una și aceeași stare, precum sânt următoarele cuvinte: *asiedio*, *putrediesco*, *mièdiu*, *miedilocu*, *mieduvina* [= miezuină], *mediesiu*, *miédia die* [= miazăzi], *die*, *dico*, *Dieu*, *diéna*, *dioso*, *diumetate*, *credimentu*, *hordiu* [= orz] și altele asemenea sau de la aceste purcezătoare, fiindcă *d* întru aceste cuvinte, fiind înainte de *i*, nu-și mai mută locul, ci tot acolo rămâne. Și pentru aceasta, deacă vom vrea să trecem cu vederea etimologia, pot să se scrie acele cuvinte și cu *z*, fiindcă și după scrisoarea de acum a românilor, cu slove iliricești, mai toate acele cu *z*, adecă *з*, se scriu, precum *ашездс*, *пшмрезескс*, *мїездс*, *мїежаскс*, *мїездсннъ*, *mediesiu* <=

МЕДНЕНІС>, МІАЭ'КЭН, ЭН, ЭНКС, ЭІЕС, ЭЖН'К, ЦОКС,
ЖСМ'КМАМЕ, КРЕЗ'КМЖНМС etc.

Zis-am că se pot scrie acele cuvinte și cu z, măcar că trebuie să fac aice o luare de samă: cum că rău foarte și gros au smintit alcătuitoarii ortografiei românești, care o avem acum la cărțile besericești, punând ə pretutindene, adecă și în loc de ѕ (dzilo), căci am luat sama la cărțile vechi, mai vartos tipărite de Dositei, metropolitul Suceavei^[11], cum că el mai la toate cuvintele sus pomenite au pus ѕ (adecă dzilo), de unde culeg că altă pronunție au trebuit să aibă ѕ la cei vechi a noștri scriitori, și alta ə (zemle). Și cu adevărat, de vom lua sama la pădureni, care mai multă vreme țin obiceiurile strămoșilor, ne putem înșine încredințare cum că ei nu zic cum zicem noi adecă zieu, zicu, ci dzieu și dzicu etc. Deci socotind aceasta, anevoie va fire să mutăm această strămoșească pronunție în z, dară mai curând în dz.

2°. Cât privește *l* înaintea de *i*, așisdere ar putea lipsire această regulă, la aceleași cuvinte, unde *l* cu pusoarea sa înaintea de *i* nu se mută, ci pururea așa rămâne, precum în ceste cuvinte: *muliere*, *máliu*, *pàliu*, *puliu*, *molio*, *fólia*, *fóliu*, *scáliu*, *vàlio*, *volia*, *nevvolia* și prea multe altele, care nu se pot toate numărare aice, fiindcă, punându-se în locul aceluia *l* un îndoit *i*, adecă *y*, nu se-ar pricinare la ortografie altă strămutare fără aceea că cuvintele aceste nu se-ar putea mai mult cunoaștere că purced de la lătenie. Pentru aceasta, se-ar putea scriere *muyere*, *máyu*, *páyu*, *scáyu*, *púyu*, *mòyo*, *voyo*, *vóya*, *nevvoya*, *despoyo* etc. Iar celealalte cuvinte cu *l* înaintea de *i*, unde acel *l* nu rămâne pururea înaintea de *i*, ci mai vartos, declinându-se sau conjugându-se, se mută la alte vocale, unde nu se poate amuțire, ci trebuie să se grăiască, sau – mai chiar grăind – când un cuvânt la pusoarea sa cea de întâiu (în casu recto sing. sau în 1^a persona praes. indicat.) are cu adevărat un *l*, dar după dânsul nu urmează nemijlocit un *i*

mic, ci acel *i* vine numai la înduplecăturile aceluiaşi cuvânt, după rândul declenaţiilor sau a conjugăţiilor, la aceste întâmplări nu se poate niciodată lipsire regula noastră, că atunci se-ar strica toată ortografia şi ar trebui să se aşeze alte nenumărate reguli, precum la următoare cuvinte dintru numiri: *călu*, *vale*, *copilu*, fiindcă ele au la punerea lor cea de întâi acel *l* şi-l grăiesc, iar numa la înduplecarea lor, adecă în plurali, vine cu punerea sa *l* înainte de *i*. Aşisdere la verburile, de se-ar întâmpla, care acum nu-mi vin a minte.

Z, s, mai vârtos unde se pune un *i* înainte numa ca să li se deie pronunţia de *ui*, se-ar putea însemnare cu apostrof ('), lăsându-se afară *i*, şi atunci ar fire semn că *i*, care avea să urmeze după *s*, se-au lăsat afară, dară tot se înţelege ca când ar fire de faţă. Atunci s trebuie aşa să se cetească ca şi înainte de *i*, precum în loc de *lautásiu*, *vrazmasiu*, *salásiu*, *lacasiu* etc. se poate punere *lautas,u*, *vrazmas,u* sau mai bine *lautas'u*, *vraz'mas'u*, *siold'u*, *s'oldu* etc.

Am uitat mai sus, la *d*, să zic cum că *d* la cuvinte, când în casu recto sau 1ª pers. praes. indic. se află cu punerea sa înainte de alte vocale, unde nu se poate pronunţare ca *dz*, dar numa prin înduplecături ce se tâmplă numirilor sau verburilor, prin formarea declenaţiilor şi conjugăţiilor obicinuite, vine un *i* înaintea lui *d*, unele cuvinte ca aceste nu pot niciodată se scrie cu *z* sau *dz*, precum *rado*, *ordo*, *rodo* etc. Aceste toate, precum se vede aici, fac ind. praes. 1^a pers. sing. cu *d*, însă înainte de o final, unde trebuie *d* să se grăiască ca şi *dz*, iar a doua persoană o fac cu *i*, precum *radi*, *ordi*, *rodi*, unde *d* nu se poate almintre grăire fără ca *dz*, şi fiindcă toate timpurile se formează de la 1^a pers. ind. praes., fără a perde ceva din trupul său, făr' numa vocalea cea de pre urmă; pentru aceasta, rămânându-le *d* şi venind într-a doua persoană împreună cu *i*, trebuie să se pronunţe ca *dz*.

3. Fiindcă în cele de mai nainte nu au fost loc de a pomenire pentru geminarea consonantelor, aice vom grăire cu puține pentru acestea.

Pentru că multe cuvinte sânt la limba noastră care nu se pot să se lege cu regula de care se țin cuvintele cele purcegătoare de la lătenie, și înainte de *i* consonantele nu mută pronunția sa, precum П'КР'КШРЕ, СКНМ'СШРЕ, С'К'СШРЕ și alte mai multe, ce nu pot să se scrie *parasire*, *squimosire*, *obosire*, căci într-acest chip ar trebui să se grăiască П'КР'КШНРЕ, СКНМ'СШНРЕ etc., pentru aceasta este socoteala mea îndoită și aș poftire și părerea altora. Adecă, se poate facere o regulă ca, îndoindu-se ss, să pronunțeze și dinaintea lui *i* mic ca s, și atunci se-ar scriere *parassire* și se-ar grăire П'КР'КШРЕ, ori în loc de *i* mic să se pună *ei*, adecă *i* lung. Și într-acest chip să se facă la toate alte tâmplări, când vrem ca vreo consonantă să nu-și mute pronunția sa înainte de *i*, precum *slobozeire*, *gramadeire*, *plateire* etc. Eu mă aș pleca spre ceasta de pre urmă, dar, așteptând și observațiile P. S. Domniii Tale^[12], nu voi să mă lătesc cu cercetarea.

Așișdere, observația pentru *g* înainte de *v*, care ar fire trebuit să se pună la *g* sau *v*, au rămas afară și poștește a fire pusă aice. Adecă, se-au luat sama că *gv*, unde se tâlnesc laolaltă, *v* nu se grăiește și rămâne mut, ca *qu*. Aceasta se vede a ne slugire foarte bine la tâmplările când *g* vine cu punerea sa înainte de *e* și trebuie să se pronunțeze ca și înainte de *a*, *o*, *u*, adecă ca și *r* (glagole), precum la cuvântul *ungve* (Ш'Г'ІЕ), *ungvendo* (Ш'Г'Ж'А'С) *mergvendo* (М'Е'Г'Ж'А'С) și alte mai multe. Această regulă poate slugire nu numa la numele din lătenie, dar și la cele străine.

În urmă, preste tot grăind, se vede că în limba românească nu ar fire trebuință de letere gemănate, deacă se vor păzire regulile așezate, de nu doară pentru lesnirea cetirei a unora neprocopsiți în regulile adevăratei pro-

poate să fie decât care o are la sloveni, de la carii se-au împrumutat. Iar fiecare ce înțelege pronunția slovenească va adevăra că acea slovă se grăiește ca și *sc* înainte de *e* sau *i* sau și *st* înainte de *i*. Aceasta ne arată chiar formația limbii noastre, căci scriem cu slove iliricești **es rǫkǐeckš** (*gravěscu*), **ms rǫkǐecǐñ** (*tu gravesci*), de unde se vede că *sc*, fiind la persona de întiiu, cu punerea sa înainte de *o*, după strămoșeasca pronunție, *c* se grăiește ca și **κ**, iar în a doua persoană, venind *c* înainte de *i*, după aceeași strămoșească pronunție, se grăiește ca **ч**, și trebuie să se zică **rǫkǐecǐñ**. Aceasta arată chiar că, cu slovele iliricești scriind, nici odenioară nu se vor putea dare regule gramatecești.

*

Mai multe aş avere eu aici de a pomeni, dară nu am vrut să te asupresc, și neci aceste nu aş fi scris, deacă nu m-ai fire invitat, scriindu-mi cu letere lătenești și arătându-ți dorința că ar fire bine să ne lovim la ortografie, adecă să ținem una^[14]. Vrând a împlinire acest scopos patrioticesc, nu mi-am pregetat ostăneala de a-ți arăta în ce stă teoria ortografiei mele.

Să-mi fie dar slobod a facere nește observații asupra ortografiei Preasânției Tale, singur într-une puncturi, căci întru altele lesne ne vom putea năvălire^[15].

a) Mi se pare prea îndrăzneată apucare de a facere din *qu* un **ч** sau *c* înainte de *e* și *i*, adecă *cs*, căci aceasta ar fire împotriva pronunției lui de la vechii romani obicinuite, cu atâta mai vartos cu cât, de altă parte, văd că același *qu* îl trebuieți la alte cuvinte ca și eu, adecă în loc de **κ**. În urmă nici văd vreo pricină, după ce noi cuvintele *acest*, *acél* etc. le putem, așa cum sânt, firește, a le scriere, fără nicio îndoială.

Adevărat că și eu, mai nainte de a mă apucare de Gramatecă^[16], eram întru multe nehotărât și-mi părea că se poate unu sau alt feliu de scrisoare primi, fără osebite și fără stricarea limbei; dar, întrând la dezvoltarea temeiurilor a gramatecii românești și vrând a întrebuințare slovele lătenești, am aflat – după multă foarte sminteală și îndoieli și mai multe îndreptări – că ortografia care am așezat este una dintru cele mai acomodate pentru gramateca bine lucrată românească.

Așisdere, vei vedea din ortografia mea că semnele puse dedesuptul mai a toate consonante rămân fără trebuință și numa cât urătesc scrisoarea^[17], dar este și un lucru necunoscut la alte neamuri. Iar, de vom intra cu ispitirea, este mai grea în sine decât a mea. Întru altele, nu văd nimica împotrivitoriu și ne vom lovi la scrisoare, deacă vei muta acele două puncturi a ortografiei.

Mă rog să primești acestea cu acel duh românesc, care ne însuflețește pre amândoi, singur spre binele de obște. Și să nu te oprească niciun feliu de sfială a face măcar ce feliu de critică asupra ortografiei mele, fiindcă adevărul este ca și aurul, care numa după multă cernere și spălare se lămurește.

Ioan Budai, cons<ilier>

Ioan Budai-Deleanu

TEMEIURILE GRAMATICII ROMÂNEȘTI,
c. 1815–1820*

PROLOG

Alții au obicinuit a pune la gramatecă întru întâi părțile voroavei și în urmă a spune pentru letere și dreapta-scrisoare. Dar nouă ni s-au părut mai bine a fi ca să începem firește, căci firea ne arată ca întâi să dăm glas din gură, apoi să împreunăm osăbite glasuri spre alcătuirea unui graiu, iar înșirând graiurile unul cu altul, în urmă să vorbim. Așaș este (îmi pare) și la scrisoare: întâi să cunoaștem slovele, care sânt semnele a deosăbite glasuri, apoi să vedem cum să împreună spre formarea unui cuvânt. Și deacă vom ști aceasta, apoi să vedem câte felu<ri> de cuvinte sau graiuri sânt și în urmă apoi să cercetăm cum din osăbite graiuri să face voroava omenească.

Pentru aceasta am socotit la partea de întâi să scriem pentru slove și dreaptă lor pronunție și scrisoare, fiindcă din slove să alcătuiască cuvintele. La partea a doao, să scriem de graiuri sau cuvinte, din care să alcătuiască voroava. La a tria parte, să spunem în ce chip să înșiră aceste spre alcătuirea voroavei.

* Transcriere și note: Gh. Chivu.

Partea întâiu
PENTRU ORTOGRAFIE
Pentru slovele obicinuute la români

§. Leterere sau slovele cu carele scriu astăzi românii sânt împrumutate de la sloveni și sânt aceleș care le-au izvodit s. Chiril, mare apostolul slovenilor, pentru dânșii. Dintru aceales românii au

**А а, Б б, В в, Г г, Д д, Е е, Ж ж, S s, З з, И и,
I i, К к, Л л, М м, Н н, О о, П п, Р р, С с, т т, У у,
Ф ф, Х х, Ц ц, Ч ч, Ш ш, Щ щ, Ъ ъ,
Ъ ъ, Ы ы, Я я, Ю ю, И и, А а, Т т, П п, Р р,
С с, Д д, Е е, Ж ж, З з, И и, К к, Л л, М м, Н н,
О о, П п, Р р, С с, Т т, У у, Ф ф, Х х, Ц ц, Ч ч, Ш ш,
Щ щ, Ъ ъ, Ы ы, Я я.**

La aceste au adaus alcătuitorii slovelor acestora spre românie încă ale sale doao, adecă:

↑ ↑ $\dot{S}_i$ $\cup$ $\cup$.

Numele și pronunția lor

§. Slovele aceste își țin al său nume care îl au de la sloveni, însă pronunția nu o țin pretutindene, adică:

A să numește *az* și să grăiește întru tot ca la sloveni și nu să osăbește de *a* <a> altor neamuri europenești. Acest **a** este prefăcut din *alfa* grecilor, dar cevași mai necioplit.

B se cheamă *buchie* și să grăiește ca și *b* la ghermani sau *b* la latini, de unde s-au și împrumutat.

B B să zice *vede*, să gr<ă>iește ca și v lătesc sau w la ghermani și este *vita* grecească, numa cevași schimosită.

A A să numește *dobro* și să pronunțază ca și la latini *d*, la ghermani *d*, la greci *delta*.

☞ **e** să zice *iest* și are doao pronunții: întâi, când să află la începutul cuvântului, atunci să pronunție ca și când ar avea un *i* denainte sa, precum: *eu* să grăiește ca când ar fi *ieu*; al doole, să grăiește ca și *e* lătimesc și *e* a ghermanilor.

Ж ж să cheamă *jivite* și să grăiește ca și la sloveni, de unde s-au luat, adecă precum grăiesc franțozii *j* în cuvântul *je* sau *jour*.

Ѕ ѕ să zice *dzilo* și să grăiește adevărat mai îndesat decât *z* la latini, tocma ca un *dz*, adecă **Дз**. Nice poate să să mestece pronunția aceștii slove cu **З**, precum o mestecă unii^[1].

З з să cheamă *zemle* și să răspunde ca și *z* latinesc, **Ζ** grecesc sau *s* a ghermanilor.

И и să zice *ije* și are doao pronunții: una ca și *i* la latini sau la ghermani, și atunci nu să pune înainte sau după consoană, iar de altă dată, când să pune după vocale, atunci să răspunde ca și un *j*, *jota* lătesc sau ghermănesc, precum **приндѣй**, cetește *prindej*. Iacă că **Й** cel de întei să grăiește ca un *i*, iar al doile, ca și *j* lătesc sau *j* a ghermanilor^[2]. Însă trebuie a băga de samă că, după ortografia obicinuită, acest **И** nu să pune nice odenioară înaintea vocalelor.

І і să cheamă, ca și la latini, *i* și într-acel chip să și grăiește. Iar nu să trebuințază numa înaintea vocalelor; spre exemplu, nu pot să scriu: **цѣ, мѣ, вѣцѣ**, ci mai vâtos: **цїѣ, мїѣ, вѣцїѣ**.

К к să cheamă *caco* și să pronunție ca și (*capa*) *k* grecesc, de unde l-au împrumutat și slovenii, sau ca și la ghermani *k*.

М м să numește *mislete* și să grăiește ca *mi* la greci și *m* la ghermani și la alte neamuri.

Н н să zice *naș* și este și la pronunție asemenea cu *ni* a grecilor și *n* a latinilor, de unde l-au împrumutat slovenii.

О о să cheamă *on* și este de la *omicron* grecesc; să grăiește tot în același chip ca *o* la celelalte neamuri.

П п să zice *pocoi* și este tot aceeaș leteră care să zice la greci *pi*, la latini *pe*. Slovenii au împrumutatu-o de la greci toată precum este, fără nice o strămutare.

P p este iarăși slovă cu totul grecească și să cheamă *riță*, iar după slovenie, *rța*. Grecii au numitu-o *ro*. Să pronunțază ca *er* (*r*) lătenesc sau *r* a ghermanilor.

G g este o letără adevărat slovenească și să cheamă *slovo*. Nu are nice o asemenare cu slovele europenilor și să pro<nu>nție ca și *s* la latini sau *ß* la ghermani, adecă ca *sigma* grecilor.

m m este cu totul *tau* a grecilor și *te* a latinilor. Să numește *tverdo* și are aceeaș pronunție.

Ÿ y este *u* grecesc, la sloveni și la români să cheamă *uc* și să grăiește ca și *u* latinesc sau *u* la ghermani, însă, după obicinuita până acum ortografie, nu să pune la începutul cuvintelor, ci numa la mijloc sau la fărșit.

Ů ů <oy> să zice *u* și așa să și pronunție, ca și *uc*, dar să pune numa la începutul cuvintelor.

Φ φ este cu totul împrum<ut>ată de la greci și are aceeași pronunție ca și *f* la latini și la ghermani, și să numește *fită*^[3].

X x este asemenea cu totul slovii grecești *χ*, să numește *her* și să grăiește ca și *h* la ghermani.

Ω ω este *omega* grecesc și să cheamă *ot*. Să grăiește ca și *o*, dar numa că *on* nu s-au obicinuit a să pune numa la mijloc, iar acest *ω* să pune totdeună la începutul cuvintelor, câte o dată și la mijloc și la fărșit.

Ц ц să cheamă *ți* și să grăiește ca *z* sau *tz* la ghermani, ca *c* la leși sau *t* înainte de *i* la latini^[4]. Este o slovă adevărată slovenească.

Ч ч să cheamă *cerfă* și să grăiește ca *cs* la latini, *tsch* la ghermani sau *c* înainte de *e*, *i* la italieni.

Ш ш să zice *șa* și are pronunția sa la sloveni ca și *sch* a latinilor sau *sch* a ghermanilor, *sz* a leșilor și *s* a ungurilor; însă la români trebuie să să grăiască mai suptiat oarecumva, nu așa gros și îndesat, mai așa adecă cum grăiesc leșii *s* <a> lor cel cu apostrofă.

III **ш** să cheamă *șta* și să pronunțază ca și când ai scrie cu slove latinești *scsz*, cu slove nemțești *schtsch*, sau cum scriu leșii *szcz*, de unde să vede că această lăteră este adevărat slovenească și este slovă îndoită, adecă cuprinde în sine glasul a doao slove. Românii, priimind astă slovă fără nice o trebuință, au început o a grăi și mai fără treabă și o pronunțiază de obște ca *ște*. Foarte smintită este aceasta pronunție și proastă, că din firea sa la sloveni să grăiește ca *șce*, iar la români, după firea cuvintelor și a limbii, trebuie să să grăiască ca și *sce*, *șt*. Însă despre aceasta vom arăta mai încolo^[5].

Ъ ъ să cheamă *ior* și este slovă aflată sângur pentru scrisoarea slovenească, la carii nu însemnează slova aceasta nici vocale, nici consonă, ci numai ca un semn ce să pune la fârșitul cuvintelor și închizătoare a pronunțiii; dar românii, primindu-o și nefiind învățați la limba sa a pronunția consone fără vocale, cum este obiceiul slovenilor, mai pe urmă au făcut dintr-însul o vocale minunată, care nu să află la nice un norod, nice să poate lesne tălmăci pe altă limbă^[6]. Însă cetitoriul străin, până nu va dobândi prilej să auză însuși pronunția slovei aceștii, va putea să o grăiască ca un *ae* latinesc sau *ă* nemțesc sau și ca *ai* franțuzesc, și nu mult va greși.

Б б să zice *ier* sau *ioruț* și iarăși este slovă anume aflată pentru limba slovenească. La sloveni să pune așijdere numa la fârșitul cuvintelor, ca și **Ъ** (*ior*), însă cu acea osăbire că **Ъ** închide glasul cuvântului cu tot, precum am zis mai sus, dar **Б**, adecă *ier* acest, numa de jumătate, căci glasul străbate cu oarecare parte și după dânsul, ca cum ai scrie adecă după ortografia slovenească **БАМЪ** și **БАМБ**; cel dintii trebuie să <să> pronunție *bat*, iar al doile, *batî*. Românii noștri, luând doară sama cum că la vorba de obște și întru limba lor să înghițesc unele vocale de la sfârșitul cuvintelor și numai de jumătate să aude vocalea cea de pe

urmă, au luat și ei acest *ier*, **ѣ**, și au obicinuit a-l pune la toate cuvintele, fiindcă după firea limbii românești nice un cuvânt nu poate să sfârșască cu consonă, ci pururea cu o vocală, precum: **омѣ**, **домѣ**, **факѣ** etc. Însă slova aceasta acum numa la cărțile besericești să întrebuințază, căci ardelenii și moldovenii la scrisorile lor private de mult acum au început a pune în loc de **ѣ** un **ѣ**, precum au și însemnat până acum acel **ѣ**, și scriu: **омѣ**, **домѣ** etc.

ѣ **ѣ** să cheamă *iati* la sloveni, de la care au fost izvodit. Să grăiește în doao chipuri, adecă la sârbi ca și **ѣ**, iar la ruși, ca și **ѣ** sau **и**. Românii au luat slova aceasta într-o întâi ca un *ie*, dar, fiindcă muntenii după dialectul lor au obicinuit a pronunța aceasta slovă mai ca și **ѣ**, de-aci s-au luat obiceiul că acum nu să cunoaște din **ѣ** pronunția ei, ba o și amestecă cu *ia* într-atâta, cât unii în loc de **ѣ** întrebuințază pretutindene **ѣ**, și în loc de **ѣ** pun **ѣ**^[7]. Însă carii o întrebuințază cu ortografie bună nu o pun nicăire după vocale, ci pururea după consone.

ѣ **ѣ** să cheamă la sloveni, de unde s-au izvodit, *ius*, iară la români s-au numit *înea*^[8]. Slovenii de demult o întrebuința în loc de lipsa unii vocale, fiindcă la dânșii era multe cuvinte care era fără de nice o hotărâtă vocală, cum și astăzi au sârbii și cehii, precum: **смрт**, **прст**, **крк**. Dar apoi, mai târziu, au întrebuințat în locul ei **ѣ** sau *ierri*. În urmă nu s-au mai întrebuințat, și acum nu să află la cărțile tipărite slovenești aceasta letere. Românii încă au priimit această varvară slovă doară pentru pronunțarea unor vocale, care ei, vorbind, îndeobște le înghițea, precum este obiceiul norodului pretutindene. Însă prin aceasta primire s-au introdus în limbă vocale noao, care (precum am zis mai sus la **ѣ**) nu să află la nice un neam, fără numai la unele neamuri slovenești^[9]. Pronunția aceștii, precum o grăiesc de obște, este pentru un străin foarte grea, precum

este și în sine varvară și este asemenea ceii ce o au cehii la cuvântul *крк, кррт*, iar leșii la slova *y* și rușii la *к*, adecă la *iorî* a lor; s.e.: *кжипѣ, мжнкѣ, пжрѣ* etc.

Ю ю este o slovă alcătuită din doao <slove> sau, mai bine zicând, este un diftong. Să cheamă la sloveni precum și la români *iu* și să cetește ca și *ju* la latini sau *ju* la ghermani.

Ј ј așijdere este din doao slove, din **ј** și **а**, împreună, adecă un diftong. Să grăiaște ca *ja* la latini și *ja* la ghermani.

Љ љ să cheamă *ie* și tot aceeaș are în sine pronunție ca și **ѣ**, numa cu acea osăbire că acest **љ** să pune totdeauna după vocale, iar nice o dată după consone, iar **ѣ**, de împrativă, să pune după consone și nu după vocale.

Ѡ ѡ să cheamă *thita* și este slovă grecească împrumuta<ă>, precum de la sloveni așa de la români, numa pentru cuvintele grecești. Însă la sloveni să grăiește în multe chipuri: rosianii o grăiesc ca **Ѡ**, slovenii ceielalți ca **Ѡм**, care pronunție au loat-o și unii dintre români. Dar mai aproape de adevărata pronunție elinească sânt acei carii o grăiesc ca și **мх**.

Ψ ψ să numește *psi* și este așijdere grecească. Să grăiește ca **пс**, însă acum nu să întrebuințază, numa la număr^[10].

Ѕ ѕ este *x (ics)* lătesc; să cheamă *csi*, ca și la greci, de unde au purces, și nu să întrebuințază, fără la cuvinte străine.

Ѳ ѳ să cheamă *ijiță* și este *y* grecesc (*ypsilon*) sau *y* ghermenesc. Când să pune între doao vocale, să grăiește ca și *v*.

Ѧ ѧ să cheamă tocma precum **ѧ** și grăiește, *în*. Aceasta nu e slovă sârbească, ci însuș aflată pentru români, căci, având ei din firea limbii sale multe cuvinte purcegătoare de la lățanie, care mai vârtos unde să tâmplă

vocalele înainte de *n* sau *mb*, *mp* le pronunțază tocma asemenea franțozilor la *ain*, *ein* etc., adecă oarecumva înghit vocalele, de abie să aud^[11], nu au știut cum să le pronunțeze almintre cu slove sârbești și au făcut acest Ȧ, care să vede că întru întâi au fost aflat numa pentru prepoziția *în*, care vine foarte adese în limba românească, și pentru aceea să vede a fire hotărâtă, ca să să puie numa la începutul cuvintelor. Însă eu am aflat la multe cărți tipărite unde să pune și la mijloc. Deacă vom lua sama, aceasta încă nu este o slovă, ci mai vârtos o silabă, alcătuită din Ȧ și Ȩ, și nu vād pricina pentru ce să să întrebuințeaze mai mult fără de nice o treabă, căci, de vreme ce Ȧ, adecă *ius*, cu Ȩ, tot același tonu-mi dă ca și Ȧ, atunci nu vād trebuință de o leteră ca aceasta, ce nu va să zică alta fără o silabă^[12].

Mă tem că, întru întâi, când s-au alcătuit slovele aceste românești, să nu fie fost cu acest Ȧ o tâmplare, ce mai târziu s-au luat la obiceiaiu, căci să vede a fi formată din Ȧ (*ius*); că dacă vei da o coadă la Ȧ, mai că nu vei face un Ȧ adevărat. Aceasta s-au putut face întru acest chip: după obiceiaiul de demult, slovele, la început mai vârtos la scrisoare, să scria mai mari și avea oareșcare adaugeri caligraficești. Deci, prelungind piciorul de mijloc a lui Ȧ, apoi ascuțindu-i vârș și punând deasupra *varie* și *oxie*, iacătă în urmă s-au arătat mult deosăbit de Ȧ ce era la mijloc, iară prescriitorii de-acolea au socotit ca când ar fi o slovă osăbită. Oricum fie, aceasta leteră nu să vede a fi de trebuință^[13].

Ȩ Ȩ să cheamă *gea* și să pronunțază ca *g* înainte de *e* și *i* la italieni, cevași asemenea cu Ȧ, dar mai îndesat. Cu slove nemțești nu să poate cheri bine aceasta pronunție, fără doară cu *dscha*.

Înseamnă. I. Cum că leterile Ȧ, Ȣ, Ȥ nu să trebuințază fără la număr, și câte o dată la cuvinte grecești.

Seamnă II. Cum că leterile **Ń**, **Ѣ**, **Ѧ**, **Ѧ**, **Ѧ**, **Ѧ**, **Ѧ**, **Ѧ**, după o bine rânduite ortografie, să pot scoate afară cu totul din alfabetul românesc iliricesc, fiindcă în loc de **Ѣ** să poate pune **Ń**, precum cere firea limbii, iar **Ѣ**, care nu este alta fără un **Ѣ** cu oxie, sau lung, să poate pune cu **Ѣ**; iar în loc de **Ѧ** să poate pune **Ѧ**, precum și în loc de **Ѣ** să poate pune **Ѣ**, în loc de **Ѣ**, **Ѣ** sau **Ѣ**, iar în loc de **Ѣ**, să să puie **Ѣ**; în urma, în loc de **Ń**, un **Ń**, și pentru un **Ѣ**, un **Ѣ** etc.

§. *Pentru slovele lătinești care s-au întrebuințat la Lexicon^[14], adecă pentru ortografia românească adevărată*

Vrut-am să arăt temeiurile gramaticii românești cu acesteși slove obicinuite la români, ca să fiu înțales mai de cătră mulți. Cercat-am în tot chipul, dar prin ispitire delungată am rămas încredințat că nu este puțină de a aduce limba românească la regule gramaticești, de o vom scrie cu litere slovenești. Pentru aceasta, fiind silit de o parte ca să tălmăcesc cuvintele românești la Lexiconul ce am izvodit nu numa cu aceste slove pentru români, dar și cu slove lătenești, pentru hatirul streinilor, carii nu cunosc aceste slove a noastre, am socotit depreună să dau aici și tălmăcirea acelor slove latinești și să așez ortografia și acestora. În urmă, văzând că după această ortografie să dezleagă toate îndoielele ce s-au ivit până acum la gramaticile românești, ba așa să pot așeza regule, cât pare că aceasta ortografie este una hotărâtă din fire pentru limba românească, m-am îndemnat a tălmăci temeiurile gramaticii mele cu slove lătinești, cu atâta mai vârtos că această parte a Lexiconului, adecă tom I, este mai cu samă alcătuită pentru ardeleanii noștri și a românilor care să află supt împărăția Austrii, care acum de multă vreme au început, la scrisorile sale private, a trebuința scrisoarea cu slove latinești^[15], dar nimine nu au covârșit până acum

toate regulile ei. Era și cu anevoie fără de Lexicon a săvârși un lucru ca acesta, dar cu prilejul Lexiconului s-au putut face cu mult mai lesne, căci acolo să află toate cuvintele scrise nu numa cu aceste slove, dar și cu lătinești, și fieștecare, având vreo îndoială, va putea căuta la același Lexicon.

Ceacalaltă parte a neamului românesc, care să află în prințipaturile Moldovii și a Ugrovlahiiei, deacă vor vrea să să folosească cu acest Lexicon, nu vor avea drept a ne împuta doară vreo înnoire în limbă, cu atâta mai puțin cu cât, precum această parte de Lexicon nu este hotărâtă pentru acele prințipaturi, ci pentru aceale va fi a doua parte, măcar că, de s-ar împrotivi cineva cu deadinsul asupra scrisorii cu slove lătinești, nu ar avea cuvioase pricini, fiindcă pentru streini am trebuit să tălmăcesc cuvintele și cu slove străinilor cunoscute, adecă lătinești, care s-au primit de la toate neamuri europești. Iar prin aceasta nu s-au făcut strâmbătate românilor, fiindcă sânt la același Lexicon tot aceleși cuvinte tălmăcite și cu slovele lor. Însă afară de aceasta, împrotiva acelora ce doară ar cârti asupra slovelor lătinești, deacă ar fi loc aici, multe foarte aş avea să răspund. Dovedire-ș că slovele care le zicem noi slovenești tocma așa să lovesc cu firea și făptura dinlăuntru a limbii românești ca și cele turcești. Căci, dacă vom vrea să o silim, o vom putea scrie și cu slove turcești, tocma așa ca și cu slovenești. Însă întrebarea este: oare cum să va lovi cu cele alalte proprietăți a limbii? Fiindcă fieștecare limbă are ale sale^[16].

Deacă să ar fi aflat aceste slove, cu care au scris românii până acum, însuș și sânghur pentru limba românească, nu mă îndoiesc cum că însuș la izvodirea și alcătuirea lor să ar fi băgat de samă ca să fie potrivite cu făptura limbii și cu mutările cuvintelor după regulile gramaticii. Dar, fiindcă acele slove s-au aflat pentru limba slovenească, care atâta este departe întru toate proprietățile

sale de limba românească precum este cea nemțască de latinească, pentru aceasta, cum putem cu cuvânt a socoti că aceste slove hotărâte pentru o limbă străină să fie ajungătoare și la limba noastră? Iară că au fost primite la limba românească aceasta nu dovedește nici vrednicia, nici ajunsia lor. Aceasta primire au fost anevoiată trebuință și o tâmplare destul de jelnică pentru limbă, căci să poate zice că pe jumătate ar fi mai întreagă limba, să nu să fie tâmplat aceasta.

Avut-au românii un feliu de scrisoare mai nainte de a primi literele slovenești și ce feliu? De bună samă nu putem hotărî, fiindcă nu avem nice o dovadă la mână. Deci în zădar zic unii cum că pân-în zilele lui Alexandru-vodă cel Bun, prințipul Moldovlahiiei, ar fi ținut românii slovele strămoșilor săi, adecă cele latinești, căci, nearătându-ne măcar cât de mică scrisoare de pe aceale vremi, nu sântem datori să credem și măcar nice putem tăgădui cu totul, dar nice a primi ca un lucru adevărat să cuvine omului ce caută adevărul^[17]. Acele fie cum cine va vrea, dar eu voi scrie gramateca depreună și cu slove lătenești și, vrând să arăt neajungerea scrisorii slovenești la limba românească, voi aduce la locurile sale nerăzbătute dovezi.

Slovele deci care s-au ales să slujască la ortografia cu litere latinești sânt precum urmează: *A a, B b, C c, Çç, D d, E e, F f, G g, H h, I i, K k, L l, M m, N n, O o, P p, Q q, R r, S s, T t, U u, V v, Y y, X <x>, Z <z>*, dintre care *k* și *x* să vor întrebuința numa la cuvinte străine. [...]

Seamnă. Precum se au luat aminte de multe ori că limba românească de cum au fost stricată, fiind atâte veacuri între neamuri streine, dar încă s-au stricat și mai mult cu luarea literelor slovenești, fiindcă alcătuitoarii alfabetului românesc au luat la scrisoare limba cea mai stricată a norodului și au întocmit slovele după obiceiul gloatei, care și acum almintrele grăiește, adecă pronunțază multe litere, precum au luat și pronunțarea vocalei lătenești

e, care norodul în multe locuri îl grăiaște ca și *i*, și așa l-au și scris. Spre pildă, românii cei vechi zicea *veratec*, *tomnatec*, *locure*, iar cei de acum zic *văratic*, *tomnatic*, *locuri*. Am auzit și pre unii moldoveni vorbind și mai toate cuvintele ce să fărșesc cu *e* pronunțându-le cu *i*, precum în loc de *este*, *venire*, *fire* etc., *esti*, *veniri*, *firi* etc. Însă noi, care vom să aducem limba la oareșcare regule, nu putem să urmăm acestui obiceiui, ci mai vârtos trebuie să scriem cuvintele cu acele litere și vocale cu care s-au scris la latini, de unde au purces, măcar că obștea va rămânea pe lângă obiceiuiul său; iar străinii să vor învăța mai lesne a grăi cu slovele noastre și vor fi mai bine înțeleși de cătră noi. Cu un cuvânt, la alcătuire Lexiconului au trebuit să să aleagă acea ortografie care să fie stătătoare, și nu poate alta fi stătătoare, deacă nu va fi scoasă din lăuntrul firii limbii și din așazământul ei. Pentru aceasta, tocma să pronunțeaze cineva *e* tot într-un chip, precum este scris, la toate cuvintele pre unde să va întrebuița, totuș nu va sminti și va fi înțeles de cătră toți, căci toate acele luări-aminte s-au pus numai ca să cunoască idiotismul românesc și obiceiuiul de obște. [...]

N.n. Nainte de *a*, *e*, *o*, *u*, trebuie să să grăiască ca și *n* sau *naș*, precum și la alte neamuri. Dar înainte de *i* câteodată, deacă nu va fi îndoită, amuțește, adecă nu să grăiește. Această regulă, măcar că să arată întru multe cuvinte, totuși eu nu voiu să o fac de obște, pentru că avem o țărișoară în Ardeal, ce să zice Țară Hațegului, unde românii grăiesc *n* acest mâncat de ceialalți, și pentru aceasta am socotit că, după dialectul acesta, la limba cea învățată să să scrie și să se pronunțeze *n* pretutindene, lăsând voie la alții întreagă, deacă vor vrea, să-l grăiască, iar de nu, să nu-l grăiască. Adică noi am scris până acum *vie*, adecă „locul unde crește și să face vinul”, iar ardeleanii mai sus numiți zic *vinie*; deci cu slove lătenești trebuie să să scrie *vinia*, însă care va vrea, să grăiască după dialectul

său, adecă ori să grăiască acel *n*, sau să nu-l grăiască. Așa este cu verbele *ȕiu*, *viiu*, *puii*. Aceste să vor scrie lătenește *eu punu*, *tu puni*, *el pune*, iar nu *eu puii*, *tu pui* etc., căci așa nu s-ar ști ori vine de la *puiez*, adecă *eu puii*, *puliu*, sau de la *punu*, *puno*. Așijdere *eu tieno*, *tu tieni*, nu *eu ȕiu*, *tu ȕii*, și *eu veno*, *tu veni*, nu *eu viiu*, *tu vii*, ca să să osăbească de *vieȕiesc*. Și fiindcă puține-s foarte de aceste cuvinte, nu vom să așezăm regula aceasta ca *n* înainte de *i* să nu să grăiască, ci mai vârtos ca la locurile unde s-au obicinuit a nu să grăi să să grăiască, adecă, pentru îndreptarea limbii și buna ortografie, încai să să scrie, măcar că nu să va grăi^[18]. [...]

TEMEIURILE GRAMATICII ROMÂNEȘTI

Partea a II<-a>

Am văzut leterile, forma lor, pronunȕia și cum dintr-însele să alcătuiesc silabe, iar dintru o silabă sau mai multe să fac graiuri încheiate sau cuvinte. Dar, fiindcă din osăbite cuvinte împreunate laolaltă să face voroava, deci acum este rândul a spune pentru cuvinte, adecă de câte fealiuri sânt cuvintele din care să alcătuiește voroava omenească.

Latinii n-au numărat numa opt fealiuri de cuvinte și pentru aceasta au așezat opt părți a oraȕiiei sau a voroavei. Noi încă facem opt, măcar că și articolul să împreună la alcătuirea voroavii. Dar fiindcă și la latini au fost articol^[19] și, cu toate acele, n-au fost numărat cătră părȕile voroavei, de bună samă din pricina căci articolul era luat de la pronume, fiind dară că și la noi articulele sânt părȕiceale prefăcute din pronume sau și din prepoȕiȕii, drept aceasta nice noi le vom număra la părȕile voroavei.

Aceste opt părȕi ale voroavei să numesc precum urmează: *nume*, *pronume*, *verb*, *partiȕipie*, *adverbie*, *prepoȕiȕia*, *conjuncȕia* și *interiecȕia*^[20].

Aceste toate numiri sânt lătinești, afară de cel de întâi^[21]. Eu încă le-am lăsat așa precum le-au numit gramaticii lătinești, fiindcă nu am cutezat sângur să le botez românește, mai vârtos că unele numiri ca aceste, care vor să slujască la tot neamul, din împreună învoiala a neamului ar trebui să să numească, adecă din depreună sfatul a mai multor învățați a neamului^[22]. Dar totuși am socotit să le tălmăcesc, ca tinerii noștri, care vor începe a gusta rânduiala gramaticească, să poată înțalege noima acestor cuvinte gramaticești.

1) Toate lucrurile câte să află pre lume la toate limbile au al său nume, în cât sânt cunoscute. Nimirile aceaste a lucrurilor fiitoare și noao cunoscute ori numa închipuite fac o parte a voroavei omenești și cu adevărat cea de întâi. Pentru aceasta, partea aceasta s-au zis de cătră latini *nomen*, adecă *nume*, fiindcă cuprinde în sine toate numele lucrurilor, precum: *om*, *vită*, *lemn*, *duh*, *suflet*, *fire*, *știință*.

2) *Pronume* să zice la latini *pronomen* (*pronomen*), ca când ai zice românește *pentru-nume*, sau *în-loc-de-nume*^[23]. S-au zis așa, pentru că întru adevăr să pune în loc de nume, căci almintre să ar face voroava îngăimăcită și încurcată, deacă nu am ave pronume ce să pun în locul numelor. Spre exemplu: *Eu ți-am zis o dată să nu-mi mai pomenești de el, că mă voi supăra*. La construcția aceasta să află trii pronume: *eu*, *ți* și *el*. Acum dară, deacă nu ar fi aceste pronome, am trebui să punem și numele celui ce au zis, care să spunem că este Petru; apoi și numele celui cui am zis, care să cheamă Toader; în urmă și numele celui al treile, de care am zis, ca să nu mi-l pomenească, și să cheamă Ioan. Deci, am trebui să grăim așa: *Petru am zis o dată lui Toader să nu pomenească de Ioan, că Petru mă voi supăra*. Deci, în locul *mieu*, adecă a lui Petru, ce vorbesc, să pune *eu*; în loc lui Toader, cătră care eu vorbesc, să pune *ți*; în loc lui Ioan să pune *el*. Drept această

să zice bine *pronume*, căci stă în loc de nume și face a doao parte a voroavei.

<3>) *Verb* s-au luat de la latini, care zicea *verbum* (*verbum*), care la dâșșii însemna „graiu” sau „cuvânt”. Dar fiindcă la noi *cuvânt* are o noimă mai lățită decât *verbum* la latini, însemnează adecă și „preceapere” sau „minte”, ba câteodată și „voroavă” sau „orație”, pentru aceasta nu putem zice la *verbum*, *cuvânt*, întru această noimă. După socoteala mea s-ar putea zice românește *graiu*, însă eu nu am cutezat a-l pune fără de învoiala celorlalți și pentru aceasta am lăsat *verb*, cu atâta mai vârtos, că am văzut și la unele gramatici românești că s-au numit tot așaș. Însă trebuie a ști că și la latini *verbum* are tălmăcire sa firească „graiu” și „cuvânt”, dară la noimă această gramaticească s-au luat mai strâns și vor să înțăleagă prin *verb* toate lucrurile, mutările, starea și pătimirile unui lucru, adecă nume precum: *merg*, *stau*, *șed*, *scriu*, *beau*, *fac* și ca de aceste.

4) *Partețipia* va să zică *părtășăță*^[24], fiindcă părtășește ceva din nume și din verb, fiindcă să poate declena ca și numele și conjuga ca verbele, precum vom vede mai încolo.

Aceste patru părți care am arătat până aici să zic de cătră latini *partes declinabiles*, adecă părți declinărețe, căci să înduplecă și nu stau tot la o stare. Însă numele și pronumele sânt cele mai de frunte, căci ceale doao de pe urmă să cuprind în cele de frunte.

5) *Adverbia* va să zică ca și *la verb*, fiindcă adverbiiile sânt părțiceale ce mai cu samă să încheie la construcție cu verbele sau le hotăresc, precum: *unde mergi*, *face bine*, *cântă rău*. Aici *unde*, *bine* și *rău* sânt adverbii.

6) *Prepoziția* va să zică *punere-înainte*. Prepozițiile, dar, sânt părțicele ce să pun înaintea altor părți a voroavei, cum: *pre*, *în*, *de la* etc.

7) *Conjuncția* va să zică *îmbinătoare* și sânt părțiceale care împreună cealealalte părți a voroavei una cu alta, precum: *și, sau, nice*.

8) *Interjecția* va să zică *întrepusă*, fiindcă sânt oarecare părțicele ce să pun între celealalte, precum: *ah! o! hei!* etc.^[25].

Încă mai trebuie să luăm aminte că numele și pronumele să declenează, sau mai vârtos la noi articolul^[26], adecă are nește mutări după întrebări: *cine* sau *ce?* *a cui?* *cui?* *pre cine?* și *de la cine?* Când întrebăm *cine?*, să răspunde cu numirea persoanei de care întrebăm, iar când întrebăm *ce?*, răspundem cu numele lucrului de care să întreabă. La *cine?* adecă, răspundem: *Petru, eu* sau *cela*, iar la *ce?* răspundem: *lemn, trup*. La acest fealiu de întrebare rămâne fieștecare nume în starea sa cea de întâi, precum să numește. Pentru aceasta s-au zis aceasta stare *nominativ*, ca când am zice românește *numeață*, fiindcă întru această stare să numesc lucrurile. Dar, fiindcă să pot face pentru un lucru mai multe întrăbări, cum am văzut mai nainte, pentru aceasta la întrebările, aceste mutări le-au zis gramaticii *casus*. Noi încă, apropiindu-ne de acest cuvânt, le vom zice *cazuri*. Pentru aceasta au zis aceiaș gramatici că cazul de întâi, adecă *nominativul*, este cazul drept, fiindcă nu să înduplecă, ci rămâne în data sa cea de întâi. Iară înduplecările ce să fac la cealelalte patru întrăbări să zic cazuri strâmbe. Afară de această, au aceste cazuri și alt nume, deosăbit fieștecare, adecă, la întrebarea *a cui?*, răspundem: *a omului, a lemnului*, și acest caz întâi strâmbat s-au zis *genetiv*, adecă *născătoriu*, fiindcă arată stăpânirea lucrului. Așași la întrebarea *cui?* să răspunde: *omului, lucrului*. Acest caz s-au chemat *dativ*, adecă *dățătoriu*, sau ca când ai zice *dăreț*, fiindcă arată cui să dă ceva. La întrebarea *pre cine?* să răspunde: *pe om* sau *lemnul*, și acest caz s-au zis *acusativ*, adică *vădătoriu*, fiindcă arată pe cine sau ceva. La întrebarea *de la cine?* sau *de la ce?* să

răspunde cu: *de la om, de la lemn*, și să cheamă *ablativ*, ca când am zice românește *luăreț*, căci arată de la cine sau de la ce să ia ceva. Încă mai este un chip cu care noi chemăm lucrurile și, fiindcă la chipul acesta încă rămâne numele în starea sa cea de *întii*, adecă în cazul *derept* sau *nominativ*, acest caz s-au dzis *vocativ*, adecă *chemăreț*, fiindcă cheamă la sine lucrurile. Deci întru tot sânt șesă cazuri: doi *direpte* și patru *strâmbe*^[27].

Afară de aceasta, fiindcă poate fi voroava de un lucru *sângur* și mai de multe, pentru aceasta la înduplecările numelor s-au aflat doao numere, cărora latinii zic *singularis*, ca cum am zice *sângureț*, când să zice, dar, de un lucru, să înduplecă numele la numărul *sângureț* cu toate șese cazuri, iar când să zice de mulți, atunci i-au zis latinii *pluralis*, adecă *multureț*, și atunci să înduplecă numele cu aceleși cazuri. Aceste mai nainte înțălegând, acum vom înțăleage și ce este declenația, adecă înduplecarea numelor prin toate cazurile și numerele, precum vom vedea la practecă. [...]

§. *Luări-aminte preste tot asupra articulelor și a numelor*

Întii. Aici, după ce am arătat chipul declenăciunilor, vreau să arăt neajunsia slovelor sârbești la scrisoarea românească. Zic, dară, că cu slove sârbești nu este cu puțință să <să> deaie regule gramaticești în limba noastră și voi să arăt la toate părțile voroavei.

1) Eu am arătat mai sus, precum și este, că românii nu au mai multe articule femeiești, fără unul, *a*. Cu adevărat că am arătat la paradigmă un nume care este mai ușor la scrisoare și la care nu să arată vreo împrotivire. Dar, de vom lua alt nume, precum *floare*, atunci, după regula noastră, ar trebui să scriem cu articolul *a*, *а floare-а*.

Însă de obște cunoscut lucru este că, după ortografia românească, nu să scrie *а floareа*, ci *а floareѣ*. Așadară să

vede că mai vârtos **t** este articol, luând sama mai încolo că unele nume, după scrisoarea cu slove sârbești, să fârșesc cu **t**, de unde să arată că la numele aceste vom trebui să dăm alt articol, fiindcă nici cu **a**, nici cu **t** nu să ar putea declena, că nu pot zice **cmkt**, nice **cmka**, ci, după obicei, **cmkwa**. Așadară vom căuta să facem și al treile articol femeiesc?

Așa au trebuit să socotească și răpăusatul Molnar^[28] și dum<nealui> Radu Tempea^[29] și alții ce au alcătuit gramatici românești până acum^[30] și așa au și făcut, adecă trei articuluri femeiești. Dar n-au luat sama că, arătând ei însuși declenația a tustrele acelor articule, s-au dovedit înșii pre sine, fără a se preceape cum că ei au făcut dintru un articol trii. Căci osăbirea lor nu este numa în cazul de întâi, adecă în nominativul sângureț, în toate cealealalte este tot acelaș al nostru articol **a**. Dar să vedem cu ce dreptate au făcut ei aceasta, fiindcă nu pot să răspunz alta fără *de nevoie*. Noi vom să-i dezvinuim, precum să și cade, căci în sine și după adevăr n-au fost ei de vină, ci neajunsia ortografiei sârbești la limba românească. Însă acei vreadnici bărbați s-au silit cât au putut a desvolbi limba românească și pentru acest cuget a lor caută să le rămâie lauda întreagă. Atâta numa sânt de vină că, răpiți cu oareșcare râvnă de împrotivire asupra altor patrioți a lor, n-au vrut să calce în urmele lor și să mai curățască cărarea, carea o aflatu-o aceiași, spre a nimerirea la adevărata ortografie a limbii românești, temându-să doară ca prin aceea să nu să prinză de dânsii cevaș imăciune de unie sau, precum zic, unație! Eu nu zic aceasta fără pricină, căci știu că cei ce să zic la noi, la Ardeal, neuniți mai bine ar voi să vorbească sârbește decât să primească ceva, de ar fi cât de bun, ce s-au aflat de cătră cei uniți. Zic, dară, acești vreadnici bărbați, deacă s-au sfiit a îndrepta limba sa după izvodul adevărat, adecă după limba lătenească, temându-să ca să nu să facă păpistași^[31],

încăi trebuia să aleagă acea ortografie cu care să poată mai lesne tălmăci toate regulele gramaticești, căci nu gramatica ortografiei, ci ortografia trebuie să urmeze gramaticii. Luând dar ei sama că **ŧ** nu este o vocale sângură, ci cuprinde în sine doao vocale, precum *ea*, sau mai bine un *é* lung și rădicat, iar **wa**, cum că este o scrisoare împotiva grăirii de obște, așa cât este de a să mira cum poate să aște în ziua de astăzi încă în cărțile românești tipărite o necuviință ca aceasta, fiindcă nici un român, nice într-o țară, nu grăiește *steaoa*, ci *steauă*, și cu articolul *a*, *steauă*, <*steau*>*a*, și fiindcă doao vocale, când să întâmpine, de multe ori să îmbucă, adică ca când ar înghiți una pe alta (care latinii zic *elisio*, adică „scoater”), pentru aceasta să grăiește *steaua*, cu articol, dar nice o dată *steaoa*, de ar fi luat sama, zisăi, într-acest chip, ar fi oblicit că nu-s mai multe articuli la români, făr' unul femeiesc, adică *a*. Fiindcă, deacă sântem siliți odată să facem o gramatecă românească cum să cuvine și nu vrem să luăm slovele lătenești, cu care au scris strămoșii nostri și cu care sângur să poate scrie bine, încăi să cioplim cum putem scrisoarea cu leterele slovenești și să o aducem la câtâș de cât o rânduială. Trebuia deci dară să zică că, la cuvintele care să fârșesc în *e*, precum *floare*, deacă să adaugă *e* cel de pe urmă cu articolul *a*, face un **ŧ** (*iat*). Pentru aceea, urmând ortografiei obicinuite, mai bine să scrie cu **ŧ** decât cu **ea** și într-acest chip ieșea din toată încurcătura, nici făcea trei articuli închipuite. Iar scriind aceste cu slove letenești, nu este nice îndoială, precum am văzut la declenația articulelor, mai vârtos la articolul **ſ**, care în multorețul număr face **ſu** (*li*), iar după regulele mai sus așezate, *l* înainte de *i* nu să cetește, totuș arată că nu să mută acest articol din rădăcină, scriind cu slove lătenești, ci numa cu urma; iar cu slovele sârbești pierde cu totul acel *l* la nominativul numărului multoreț.

2) Neajunsia ortografiei noastre să arată cu totul la declănăciunea numelor. *Întii*, este lucru dovedit că prin declenație nu să mută, nice trebuie să să mute numa terminația numelor, adecă slova sau vocalea cea de pe urmă, care după cazuri să înduplecă și după număr. Așa vedem la latini, că zicem în nominativul sângureț *dominus*, în gen. *domini*, în dat. *domino*; adecă trupul numelui rămâne întreg și nu să strămută numa capătul denapoi, aruncând *us* și luând *i*, apoi aruncând iar *i* și luând *o*, dar trupul, adecă *domin*, rămâne pretutindene neschimosit. Așași la nemți, zic *der Fater*, la gen. *des Faters*^[32] etc., *Fater* rămâne nemutat. Într-acest chip este la toate neamurile. Așași trebuie să fie și la români, ba încă și mai mult, căci la români trebuie să rămâie tot numele întreg și nu să înduplecă numa articolul. Deci trupul trebuie să rămâie la toate cazurile și la îmbe număruri întreg. Să vedem, dară, cum au făcut acei mai sus pomeniți declenația numelor acestor, *muiare* și *floare* (caută *Gramatica românească*, alcătuită de Radu Tempea, directorul școalelor neunite naționalicești prin marele prințipat al Ardealului, tipărită în Sibii, în tipografia lui Petru Bart, 1797 an).

мѢРЕ

sâng.	mult.
Nom. мѢРЕ-а	Nom. мѢРИ-ЛЕ
Gen. а мѢРЕ-й	Gen. а мѢРИ-лор
Dat. мѢРЕ-й	Dat. мѢРИ-лор
Acus. РЕ мѢРЕ-а	Acus. РЕ мѢРИ-ЛЕ
Voc. ѡ! мѢРЕ!	Voc. ѡ! мѢРЙ!
Abl. ѡЕ ла мѢРЕ-а	Abl. ѡЕ ла мѢРИ-ЛЕ

Acum întrebăm pentru ce să mută la numărul multoreț tot trupul numelui care au fost la nominativul sângureț,

adecă nu numa slova sau vocalea cea de pe urmă, **е**, dară și la mijloc să mută cu **ѡ** în **е**, adecă, în loc de **мѡдаре**, **мѡєри**. Pentru mutarea aceasta făcută împotriva tuturor regulilor gramaticești nu au arătat acei bărbați nice o pricină la sus numita gramatică, dar sholariul, care are puținică precepere și are râvnă să știe pricina, poate să întreabe, și dascalul trebuie să-i arete pricina. A *doao* declenație cu **флѡарѣ** tot acoloș este:

<i>sâng.</i>	<i>mult.</i>
Nom. флѡарѣ	Nom. флѡри-лє
Gen. ѡ флѡар-єѣ	Gen. ѡ флѡри-лѡр
Dat. флѡар-єѣ	Dat. флѡри-лѡр
Acus. прє флѡар-ѣ	Acus. прє флѡри-лє
Voc. ѡ! флѡарє!	Voc. ѡ! флѡри-лє!
Abl. ѡє ѡѡ флѡар-ѣ	Abl. ѡє ѡѡ флѡри-лє

Aici încă vedem că la numărul multoreș s-au scos afară o slovă din mijlocul numelui **флѡарє** și nu s-au scris **флѡарилє**, ci **флѡрилє**, fără a da vreo regulă pentru ce să face aceasta. Eu sânt datoriu aici a spune pricina și aceii de asupra mutări la numele *muiere* și aceștii, la *floare*.

După adevărata ortografie, care s-au introdus la limba noastră, când s-au primit slovele sârbești la scrisoarea românească, nu au luat sama bine acei întii alcătuitori la firea limbii românești și la firea slovelor sârbești, precum și adevărata pronunție a lor.

Drept aceasta

1) Au luat cuvintele românești din gura norodului prost, fără a le netezi după pronunția unor mai procopsiți la limbă, și le-au scris cu slove sârbești fără alegere și fără a socoti de să potrivesc cu etimologia cuvintelor românești sau nu^[33]. Pentru aceasta aflăm la cărțile vechi că unul scria

într-un chip, altul într-altul. Unii au pus **ѣ** în loc de **ѡ**, alții de împrativă. Unii au scris într-un chip, alții într-alt. Eu am o carte de rugăciuni, tipărită în anul 7150 la mănăstirea de la Govora, unde să pune **ѣ** în loc de **ѡ**, iar în loc de **ѣ** să pune **ѡ**, și unde punem noi astăzi **ѣ**, acolo să pune **ѡ** (adecă *iori*)^[34]. Unii au scris în loc de **ѣ**, **ѡ** ș.a. Acei dară întii alcătuitori nu au luat sama că la limba românească tot aceeaș slovă își mută a sa pronunție după cum să tâlnească cu ună altă slovă, precum zicem *lat*, de unul, și *lați*, de mai mulți, unde **ѣ** să mută în **ѡ**, când vine denainte lui **ѣ** ș.a.

2) Nu au luat sama că slovenii, pentru care au fost aflate slovele sârbești, au cu totul o altă limbă, și pentru limba lor trebuia doară să să facă slove îndoite, precum sânt **ѣ**, **ѡ**, **ѣ**, **ѡ**, **ѣ**, **ѡ** ș.a. Dar pentru limba românească nu era toate aceste de trebuință, fiindcă la limba noastră însuși firea voroavei arată când să mută slovele și ce pronunție iau asupra sa când să înșiră la osăbite cuvinte. Și, cu adevărat, ce ne trebuia noao **ѣ**, **ѡ**, **ѣ**, **ѡ**, când toate aceste le puteam scrie cu **ѣ**, **ѡ**, **ѣ**, și atunci puteam să dăm cu mai multă lesnire regule gramaticești și cu aceste slove, căci atunci nu am fi trebuit să scriem **ѡѣѡѣ**, ci **ѡѣѣѣ**, și rămânea cuvântul întreg la toată declenația. Așijdere, nu ar fi trebuit să scrie acei întii alcătuitori cuvintele după idiotizmul gloatei, ci după etimologhia limbii, căci acel **ѡѣ** au fost numa un obicei prost și nu la tot neamul primit, care lucru să dovedește din cărți tipărite vechi, unde acea *oa* cu totul au rămas afară, nice să scrie **ѡѣѣѣ**, ci **ѡѣѣѣ**, **ѡѣѣѣ** ș.a. Iar după ce s-au introdus la cărțile besericești și la scrisoare acel **ѡѣ**, apoi au început toți a-l scrie, și acest nărav rău au pricinuit atâta stricare la limbă, cât, până-l vom ținea la scrisoare, nu este de aștepta ca să să puie limba la rânduială și să avem regule gramaticești stătătoare. Eu cu adevărat nu am făcut nice o însemnare colo mai sus, unde am pus declenația numelui **ѡѣѣѣ**, pentru ce la

vocativ am scris **ΔΟΑΜΗΕ**, fiindcă am socotit aici să fac pentru aceste nește aducere-aminte. Deci dară acel **wa** să-l grăiască norodul și fieștecare cum s-au obicinuit, dară la scrisoare nu trebuie să scrie, și atunci vom scrie **ΔΟΑΜΗΕ** și vom grăi doamne^[35]. Deacă vom vrea, vom scrie dară și **φλωρε** – **φλωρη** și va rămânea regulă grămăticească de obște așezată, ca și la alte neamuri, cum că numele la declinație nu trebuie să strămute, ci, cum au fost la cazul întâi, adecă nominativul numărului sângureț, așa să rămâie. Toata dar pricina acestor trei articule femeiești, **a**, **tk** și **wa**, purcede dintru neîntocmita ortografie, adecă dintru întrebuintărea slovelor sârbești îndoite, precum sânt **tk**, **Δ**, **ia**, **io**, **il**, **iii**.

A *doao*. Pomenit-am mai sus că aceșteși îndoite slove ne-au stricat limba și pentru aceleși nu putem să o scriem gramaticește. Pentru aceasta am arătat alta ortografie cu slove latinești, cu totul deplină. Nu vreu eu prin aceasta să fac vreo înnoire la leage, căci slovele aceste sârbești pot rămânea totdeauna la cărțile besericești neatinse^[36], numa cât scoposul meu au fost ca la Lexicon să tălmăcesc cuvintele ceale românești și cu slove latinești, pentru hatirul străinilor ce ar dori să înveațe această limbă. Și, socotind asupra lucrului acestui lungă vreme, adecă cu ce fealiu de ortografie ar putea să scrie mai bine românește, am aflat acest chip, precum s-au pomenit și la începutul gramatecii aceștii. Văzând în urmă că, cu acest feliu de scrisoare, limba noastră, ce mai nainte, fiind scrisă cu slove sârbești, nu să cunoștea dintru alte limbi varvare^[37], să arată adevărată fia limbii lătimești și sora limbii itălienești, am socotit de acolea că ar fi bine ca neamul nostru de-acum înainte să primească aceasta scrisoare lătinească la limba cea învățată, întru care vor scrie pentru științe și învățături, mai vârtos că și alte neamuri de mult acum au făcut așijdere. Însuș muscalii sau

rosianii au lepădat de mult scrisoarea lor besericească la cărțile lor politicești și la scrisoarele private, fără a face prin aceasta vreo sminteală la credința sa. Deci ar fi tocma o deșartă temere despre aceasta parte. Pentru acest scopos am scris la Lexicon toate cuvinte cu slove sârbești întii, apoi cu slove lătinești. Gramatica aceasta încă am tălmăcit-o cu îmbele scrisori și socotesc că prin însuși scrisoare să arată deplin bunătatea ortografiei lătinești.

Cu toate acestea, când să nu voiască neamul sau cei învățați și luminați a neamului a primi acest fealiu de scrisoare, atunceă nu le pociu da alt sfat, numa ca să-ș mute aceasta ortografie care au păzit până acum, și mai întâi de toate:

I. Să scoată din alfabet și să lapede încai slovele următoare: **и, ѱ, ꙗ, ѱ, ю, ѿ, ꙗ, ѱ, ѿ**, puind în loc de **и** (șă), *slovo* cu o codiță întoarsă, **ç**, dedesupt, iar în loc de **ѱ**, **cz** (adecă *slovo* cu *fi*); în loc de **ꙗ**, **ε** cu acțent; în loc de **ѿ**, **ı** și **ε** sau și **ıεa**, iar când vom să scriem **ѱ**, putem să scriem **ı** și **a**; și în loc de **ю**, **ı** și **8**; în loc de **ꙗ** putem scrie **ꙗ** și **и**, iar în loc de **ѿ** să să puie pretutindene **ı** cu un punct. Așijdere, având un **8**, pentru ce punem la scrisoare doao, iar când vom să-l punem denainte la începu<t>, putem să facem o formă mai mare: **8**. În urmă, nici de doao **w** avem trebuință, pentru îngăimăceala care fac la scrisoare; deci să ție **on**, **o**, și să leapede **w**, nefiind de nice o treabă. **Ψ** încă nu avem de trebuință, căci și cuvintele grecești putem grăi cu **nc**. Într-acest chip, cu doaosprăzeace slove vom avea mai puțin^[38].

II. A *doao*. Unele slove tocma necioplite să le mai netezască, cum au netezit rosianii ale lor cele politicești, cu adevărat toate, căci toate sânt necioplite, dar mai vârtos ж, и, м, у. II, s-ar putea face Ӓ, ca *zemle* cu trăsură, м, ca și *tau* grecesc, у, ca *g* lătimesc, ж, ca și *z*, și într-acest chip vom avea o scrisoare cu mult mai arătoasă și bun<ă>. [...]

Cap a<l> III<-lea> PENTRU VERBURI

La români, să poate acea ce zic latinii *verbum* să să zică *cuvânt*. Dar, precum am luat aiurea aminte, nu ar covârși ideea care au legat gramaticii cu acest cuvânt, fiindcă la noi prin *cuvânt* să înțâleage câteodată și „o voroavă” și „înțâleagere” sau „preceapere”, ca și la greci *logos*. Pentru aceasta am trebuințat acest cuvânt lătenesc gramaticesc, cu atâta mai vârtos că l-am aflat și la alte gramatici. Însă socotesc că românește să ar putea zice *graiu* mai bine decât *cuvânt*.

Verbul să osăbește de alte părți a voroavei cu aceasta căci, precum numele arată cum să cheamă lucrurile, așa verbul arată starea, lucrarea și mutările lucrurilor după vreme și feațe. Căci nu-i destul că numesc un lucru, cum *Petru*, dară, căutând la starea lui, au șede, sau doarme, sau scrie, și orice lucrează sau nu lucrează, toate acele sânt verbe, adică graiuri. Deci când zic: *Eu bătui pre omul cel sumeț*, întru această zicere avem toate părțile voroavei, de câte am grăit până acum, adecă *eu* este pronume, *am bătut* este verb, *pre* este articol nehotărât, *om* este nume pronume, *l* este articol hotărâtoriu, *sumeț* este adiectiv^[39].

Luare aminte. Înainte de a zice ceva pentru verburi, trebuie a tălmăci oarecare numiri tehnice gramaticești, ca cei care nu sânt procopsiți la gramatecă să le poată mai lesne precepe.

Deci:

1) Fiindcă verburile sânt o parte a voroavei mutăreață, adecă ce-și mută terminația după moduri, fețe și vreme, trebuie a ști dar că această mutare a lor nu să zice declenație, ca la nume, ci grămăticii lăținești i-au dat numele conjugăție (*conjugatio*), ce va să zică românește împreună-înjugare, sau, tălmăcit din cuvânt în cuvânt, cjugăciune. Noi le vom numi *conjugăție*, până nu să va

așeza, cu sfatul de obște a celorlalți știutori de limbă, un stătătoriu nume.

2) Fieștecare conjugăție are patru chipuri, ce latinii le zic *modus*. Noi încă cu atâta mai vârtos întrăbuințăm acest nume, căci la noi să zice *mod*, adecă *chip*.

3) Fieștecare mod cuprinde în sine câte patru sau cinci vremi, fiindcă ori să grăiește de vreme de acum, sau de cea numadecât trecu<tă>, ori de cea trecută, ori de cea viitoare, aceste vremi s-au zis despre latini *tempora*, adică *tâmpuri*. Noi încă le vom zice *tâmpuri*, fiindcă și la noi cuvântul *tâmp* semnează „vreme”. În urmă, fieștecare tâmp are trei feațe, adecă întâia, a doao și a tria, și preste aceasta are numărul de unu și de mai mulți, căci așa ceare voroava omenească. Firea verbelor încă este de însemna împrejurările lucrurilor, deci, când să lucrează ceva, să poate zice de mine, de tine și de cătră altul, să poate zice și de noi, de voi și de alții. Însă la aceasta trebuie să fie verbul așa pus, ca din punerea lui să pot eu cunoaște ce față lucrează și de este unul sau mai mulți. Tâmpurile a fieștecărui mod să cheamă adecă a vremii de acum, *prezent*, ce va să zică *fățiș*. Tâmpul acesta fățiș sau prezent arată că lucrarea să face acum, fiind noi de față. Adecă când zic *eu scriu*, este timpul prezent și arată că eu acum scriu. Dar, fiindcă scriam nu de mult, acel este a doilea timp și arată că nu de mult scriam; aceasta s-au zis la latini *praeteritum imperfectum*, adecă timp *nesăvârșit trecut*, fiindcă să închipuiaște ca când nu ar fi cu totul trecut. A triile timp este *praeteritum perfectum*, adecă *desăvârșit trecut*, cum *eu am scris*. A patrule este *de mult trecut*, ce latinii zic *plus quam perfectum*, adecă *mai mult decât trecut*. A cincele, tâmpul viitoriu, cărui latinii zic *futurum*.

4) Moduri s-au așezat la latini patru, adecă: *indicativul*, ce va să zică *arătătoriu*; a doile, *poruncitoriu*, *imperativus*; a triile, *conjunctiv*, adecă *împreunăreț*; a patra, *infinitiv*, *nemărginit*. Aceste moduri, măcar că le-am tălmăcit aici

românește, totuși la conjugății le voi lăsa cu numele lătesc, până nu să va hotărî de obște cum să să numască de acum nainte, ca să nu să puie mai pe urmă atâtea nume câte sânt gramatici.

Fac unii și a cincele mod, adecă *optativ* (*poftitoriu*), însă acesta este închipuit, căci cu totul să cuprinde întru modul *împreunăreț* sau *conjunctiv*^[40], căci, precum conjunctivul supune unele părțiceale ale oftării și poftirii, așaș conjunctivul supune părțiceale tocmăreațe și alte. Deci la una vine lucru, și optativul încă să cuprinde în conjunctiv. Aceasta am trebuit să însemnez mai înainte, căci ai noștri s-au învățat în școale cu optativul și l-au pus și la gramatici. [...]

Ioan Budai-Deleanu

**DASCALUL ROMÂNESC
PENTRU TEMEIURILE GRAMATICII
ROMÂNEȘTI,
c. 1815–1820***

DIALOGU I

Dascalul: Ce dorință te-au adus aici, o, diace?

Diacul: Ca să învăț carte.

Da.: Învățat-ai undeva până acum și până unde ai ajuns cu învățătura?

Di.: Știu a ceti și a scrie, însă aș vrea să învăț și alte științe povățuitoare cătră înțelepciune și alte învățături întru care am auzit că vrei să se procopsească tinerii românești.

Da.: Bine, fătu mieu... Însă, deacă ai cuget adevărat și voie statornică, mai întâi de toate caută să te întramezi cu multă răbdare, să te lipsești de dezmirdări, în urmă să silești cu neîncetată ostăneală a birui toate greutățile și a urni din cale toată împrotiveala ce ți să va tâmpla. Nefiind în acest chip pregătit, rămâne-vei la mijloc de drum asuprit, pierde-vei inima și, iacă, bunăvoința mea și toată ostăneală în zădar, iar așteptarea părinților și a patriii, pierdută.

Di.: Ferească Dumnedzieu, o, dascale, să aibă cu mine vreodată lenevirea, nesocotința și dezmirdările treabă! Ba mă sâmț așa cu cugetul inimat, cât voiu să pătrund până la culmea celor mai înalte științe... Și-ți dau

* Transcriere și note: Gh. Chivu.

cuvânt cum că nici tu vei păți rușine cu purtarea mea, nici patria să va amegi întru așteptarea sa...

Das.: Deacă întru adevăr ești așa însuflețit cu libovul învățăturilor, bucuros voi fi a-ți împlini dorința. Însă, mai nainte de intra la palatul muselor, unde lăcuiesc științele nemuritoare, ne caută a trece prin tindă, așteptând puținel până ce să vor deschide porțile denaintea noastră.

Dia.: Ce va să dzică aceasta?

Das.: Nimică alta făr' numa că mai nainte de a vorbi cu musele, trebuie a ști prea bine limba lor.

Dia.: Ce feliu, dar, este acea limbă a muselor?

Das.: Trebuie a ști că *musă* este cuvânt împrumutat de la elini și va să dzică învățătură sau știință. Poeticii elinești au făcut dintru acest cuvânt o persoană mai presus de fire, adecă o *dzină*, și dzicea că sânt noauă muse și tute noauă sânt născute din Zevs sau din Iupiter. Aceste noauă surori dzicea ei mai încolo că au aflat toate științele și învățăturile, care apoi le-au părășit oamenilor.

Dia.: Acum înțăleg ce va să dzică *musă*.

Das.: Sânt mai multe alte, care se-ar putea dzice aici pentru muse, dar pentru acele vom dzice la locul său, adecă la poezie^[1]. Acum ajung aceste pentru înțălesul celor ce se-au dzis mai sus, de unde lesne vei cunoaște că vorba seau limba muselor nu este altă fără limba întru care să învață științele. Această limbă să află la toate neamurile politicite, la care floresc învățăturile, și este în sine tot aceieși limbă a norodului de obște, numa cât este mai curată și curățită de toate smintelile ce să află la limba de obște a gloatei; cu un cuvânt, este limba lămurită și adusă la regule gramaticești, apoi și înmulțită cu cuvinte obicinuite la învățături, care nu să află la vorba de obște^[2].

Dia.: Așadar, vom putea învăța științele și în limba noastră românească?

Das.: Pentru ce nu?

Dia.: Deci eu nu văd nice o împedecare de a începe îndată, căci eu știu bine românește, cetesc adecă și înțăleg toate cărțile.

Das.: Și, cu toate aceste, nu știi bine românește...! Au socotești că cărțile noastre sânt bine scrise românește? Toți care au scris până acum au scris cu adevărat românește, dar puțini foarte sânt care să să fie înălțat oarecumva preste gloată cu voroava lor seau, vrând a să depărta de vorba cea de toate dzilele, se nu fie trebuințat cuvinte streine fără treabă și fără alegere; iar mai vârtos să arată vederat că țin un feliu de scrisoare ce este împrotiva firii limbii românești și împrotiva tuturor regulilor gramaticești^[3].

Dia.: Ce va să dzică gramateca?

Das.: Gramateca se-au numit de la cuvântul elinesc *gramma*, ce va să dzică „slovă” seau „linie”, adecă „trăsură cu condeiul”. Destul că noi cuvântul acest îl trebuințăm ca și celelalte nații acuma și cum l-au trebuințat grecii și latinii; toți să împreunează întru aceasta că gramatica este maiestria ce învață a vorbi bine și curat ori întru ce limbă. Gramateca arată regulile ce sânt din fire așezate pentru fieștecare limbă și învață chipul care trebuie să să grăiască macar ce limbă.

Dia.: Așadar noi vorbim și am vorbit până acum rău?

Das.: Deacă vom socoti limba noastră românească cum să vorbește de obște și nu vom pune alt scopos a voroavei fără numa ca să ne slujască spre înțelesul unui cu altul, atunci cu adevărat că am vorbit bine după vorba obicinuită. Dar, luând aminte, de altă parte, că, aflându-ne în vreo soțietate aleasă, unde tema voroavei este asupra osăbite meșterii sau pentru vreo știință, ba unde trebuie câteodată cu voroavă bine tocmită a face cuvânt înainte unor persoane de frunte, iar materia de care grăim nu este de lucruri obicinuie în vorba cea de toate dzilele, atunci, de bună samă, nu putem vorbi cum vorbește Oprea cu

Bucur în pădure^[4], ci ne caută a pune toată silința ca voroava noastră să fie așa dreasă și rânduică, ca din period în period și din cuvânt în cuvânt să aibă nu numa legătura firească, ci și măsura după care se-au așezat graiul omenesc.

Diac.: Adecă să fie așa cum sânt și să cetesc cazaniile în beserici?

Das.: Cam asemenea, dar încă și mai bine, căci și întru acel feliu de voroave seau orații besericești să află multe împotriva gramaticii și cu tot rău grăite. Putere-aș eu aici aduce prea multe pilde de smintele ce să află la toate cărțile besericești, ba și la alte scrisori ce sânt scrise cu mână (manuscripturi) și sânt împotriva gramatecii. Dar, lăsând cele mai multe pe altă vreme, numa una voi arăta aici; adecă, luând a mână psaltirea, vei afla mai la toată foaia acest chip de grăire: „L-au chemat pre el; mi-au dat mie; te-oi mântui pre tine”, precum să află și într-alte cărți, ba cum să vorbește și de obște^[5].

Diac.: Mie-m pare că aceste să dzic bine românește și nu știu, nice am audzit ca să să dzică într-alt chip.

Das.: Deacă vei cunoaște regulele gramaticii, însuș vei precepe că aceste chipuri de vorbă și dziceri sânt foarte smintite, căci, zicând: „Ți-oi spune ție”, să adauge pronumele de doao ori, adecă ți și ție, și este tot atâta ca când aş dzice, vorbind lătenește: „Ego tibi dicam tibi”. Însă tu acum aceste nu vei putea înțeleghe bine, neavând cunoștința lucrurilor și a rânduiei gramaticești. Iar la locul său, vom avea pentru toate aceste vorbă mai pre larg.

Dia.: Cum, dară, trebuie să să grăiască cele mai sus pomenite dziceri?

Das.: Foarte bine și cu mult mai pre înțales, așa: „l-au chemat; mi-au dat; l-au mântuit”. Însă, cum am dzis, aceasta fu numa o pildă, iar toate celelalte vom arăta, dezvolbind, temeiurile gramaticii românești.

Dia.: Înțeleg toate ce ai dzis și acum, doar, am putea începe.

Das.: Îndată, deacă vrei. Însă, ca să urmăăm cu rânduială, îți caută a băga de samă: eu voi merge dezvoltind toate temeiurile gramatecii, iar tu vei asculta și, după tot capul seau materia săvârșită, unde-ți va părea și vei avea vreo îndoială, vei întreba, urmând cum să cuvine celui ce are voie să învețe și să înțaleagă. Căci nu aș voi să pășești mai încolo, până nu vei cuprinde bine cu mintea cele înainte arătate, fiindcă scoposul nostru amândurora este învățătura, iar detoria mea îndeosăbit este a răspunde la toată întrebarea și a dezvolti toată îndoiala.

Dia.: Lege-mi va fi întru toate dorința ta, o, dascale!

Das.: Acum, dar, ia aminte la cuvânt ce am pus înainte. La unele cărți românești să dzice *cuvânt înainte*, la alte, *predoslovie*, care cuvânt se-au luat de la sloveni, însă eu am numit *prolog*, fiindcă socotesc cum că, afară de cuvinte care până acum se-au primit de la sirbi și sloveni și care sânt la tot neamul obicinuite, să nu mai împrumutăm fără de la limba lătenească, care este mama limbii noastre; iar întru lipsa cuvintelor la meșterii și științe, vom împrumuta numa de la elini și latini, iar, neaflându-să unele la aceste doao limbi, vom lua de la italieni și de la franțози. Dar și pentru aceasta, și mai multe altele, vom arăta mai pre larg unde vom arăta în ce chip poate să se deplinească limba românească, ca să putem învăța cu dânsa științele.

DIALOGUL A II<-LEA>

Diac.: Preceput-am toate ce se-au dzis la prolog, dar aș dori să știu mai cu de-amăruntul pentru cele ce am dzis: că slovele sânt semnele a deosăbite glasuri.

Dasc.: La prolog se-au aruncat aceste pentru cei care înțeleg aceste, dar pentru școlari sântem datori a dezvolbi aceste mai chiar. Nimic nu trebuie să rămâie nehotărât și neînțeles, mai vârtos la învățături, căci, deacă nu vom avea idei luminate despre lucrurile care învățăm, nu vom ști cu temei cele ce învățăm.

Diac.: Un graiu îmi pare că nu este altă fără un glas, căci dzicem: „Peștele fără graiu”, adecă: peștele nu are glas.

Dasc.: Un glas chiar românește este un sun seau sunet, ce cu mijlocirea văzduhului (aerului) bate în urechile noastre, care sânt din fire alcătuite ca să auză tot fealiu de glasuri.

Tonul acesta, dar, seau sunul, lătinii l-au chemat *vox*, iar noi, românește, după firea limbii noastre, îl putem numi *graiu*, care în sine mai tot una este cu *glasul*.

Diac.: Așa precum am dzis eu?

Dasc.: Nu întru totu, căci un fealiu de glas poate da și vântul, toaca, clopotele și alte, ba orce istrument musicesc, dar graiu nu să poate dzice numa despre vite, adecă jivini viețuitoare (*animalia*)^[6].

Diac.: Prea bună deosăbire!

Dasc.: Știind aceste, dzicem, dar, mai încolo: graiul este de patru fe<l>iuri, adecă: *încheiat*, *neîncheiat*, *slovnîc* și *neslovnîc*, sau, cum dzic lătinii, *leterat* și *neleterat*.

Diac.: Aceste nu precep!

Dasc.: Rădare, acuș vei înțalege. Graiul încheiat să cheamă acea care încheie și cuprinde în sine un înțăles, o noimă a vreunui lucru, lăgat cu mintea celui ce grăiește, precum eu dzic *om*. Acest graiu, dar, să dzice încheiat, pentru că încheie în sine o semnare a unui lucru, și ideea ce este în mintea mea, când dzic *om*, este legată cu acest graiu.

Diac.: Adecă, pesemne, tot graiu prin care să înțālege orice lucru să dzice graiu încheiat?

Dasc.: Negreșit! De împrativă, graiul cu care cel ce grāiește nu împreună nice un lucru și nu vra ca să însemneze ceva să dzice graiu neîncheiat, căci nu cuprinde în sine nice o noimă. Ca și când ai dzice: „bu! bru! cra! pu!” și mai multe de aceste.

Diac.: Precep.

Dasc.: Graiul slovnici este ce să poate însemna cu slove, adecă să poate scrie, iar graiul neslovnici sau neleterat este care nu să poate scrie cu slove.

Diac.: Care glasuri nu să pot scrie?

Dasc.: De pildă, graiurile a multor vite, a paserilor, tropotul, scārțāiturile, toate aceste nu numa că nu cuprind în sine vreun înțāles a minții, dar nice să pot scrie cu letere. Dar sânt unele graiuri și dintru cele care cuprind oarecumva în sine un înțāles, și totuș nu să pot scrie, precum gemetul, șuieratul etc.

Diac.: Foarte îmi place a ști toate aste osăbituri!

Dasc.: Acum, dar, până vom trece la letere seau slove, întii încă trebuie a ști că graiurile sânt unele sâmples, adecă de sine numa și nealcătuite.

Diac.: Ce va să dzică aceasta?

Dasc.: Adecă un graiu poate fi dzicând, adecă slobodzând din gură *a*, *u*, iar alt graiu poate fi dzicând *la*, *lu*, *ba* și *lap*, *lup* și alte de acest fealiu. Deci, fieștecare cunoaște că graiul *a*, *u* este cel mai simplu dintru toate, căci nu <este cu> mai multe alte împreunat, ci numa sângur de sine, iar *la* și *lu* este alcătuit de doao graiuri, *lap*, *lup*, de trei, și aceste să dzic graiuri preunate seau, cum dzic latinii, compuse (*composita*).

Diac.: Adecă, va se dzică doară că unele graiuri sânt de un glas, altele de mai multe glasuri împreunate?

Dasc.: Ai nimerit! Acum, doară, trebuie să știi că tonul seau glasul ce purcede din lāuntru nostru prin gāt

(gutare), ori că iese fără a să metahirisi alte organe, adecă limba seau buzele, și aceste glasuri sânt temeinice, căci fără de aceste nu poate fi nice un graiu; iară, când să trebuințeaze la ceste glasuri temeinice și alt organ, precum limba, dinții seau buzele, atunce acel glas să prefăce oarecumva și să hotărește prin limbă, prin dinți și prin buză^[7].

Diac.: De pildă?

Desc.: De pildă, grăind noi *la*, caută să trebuințăm limba, căci slova *l* (*liude*) nu să poate grăi fără a bate cu <limba> pre ceriu gurii; iar grăind *zi*, iarăș ne caută a trebuința dinții. În urmă, grăind *ba*, or *pa*, iarăș nu putem să grăim fără a metahirisi buzele.

Diac.: Acum înțeleg ce vrei să dzici.

Desc.: Fiind, dară, că organele prin care să hotărește și să încheie graiul sânt deosăbite și să pot metahirisi în prea multe chipuri, așa să pot forma nenumărate graiuri și în chipuri nenumărate, ne-ncheiate și încheiate. Acum, dară, vei înțălege ce am vrut să dzic la prolog cu ceste cuvinte: „Căci firea ne arată ca întâi să dăm glas din gură, apoi să împreună osăbite glasuri spre alcătuirea unui graiu”.

Diac.: Adecă prin ajutoriul limbii noastre, a buzelor și a dinților să prefăce graiul omenesc în multe și nenumărate chipuri în gura noastră.

Desc.: Bine. Deci, pășind mai încolo, vom lăsa de o parte celelalte graiuri și vom dzice numa pentru graiurile încheiate, care să dzic almintre *cuvinte*.

Diac.: Cuvântul, dar, totdeuna este graiu încheiat?

Desc.: Vrând a grăi bine, graiul acest *cuvânt*, tot una este ca și când aş dzice graiu închiiat, căci tot cuvântul trebuie să aibă un înțăles și o noimă, precum are graiul încheiat. Cu toate aceste, nu poci dzice că cuvântul totdeuna este graiu. Această osăbire aş putea arăta aici mai pre larg, de ar prinde loc. Însă vei căuta la Lexicon^[8]

și vei cunoaște mai bine. Iar noi vom trece mai încolo talmăcind gramateca, fiindcă toate ce se-au dzis până acum slujesc numa pentru dezvoltarea celor ce se-au dzis la prolog, ca să să cunoască ce este graiul și cum să formează spre alcătuirea limbii.

DIALOGUL A III<-LEA>
TEORIA ORTOGRAFIII

Diac.: Fiindcă ai dzis, o, dascal, la prolog că slovele sânt semnele glasurilor seau a graiurilor, acum ar fi locul să ařeți aceasta mai cu precepere.

Dasc.: Slova sau, precum dzic unii dintru ai noștri, letera este un graiu sau o parte de graiu ce să poate scrie. Ai luat <samă>, când am dzis mai sus pentru graiuri sâmples și nealcătuite. Deci graiurile aceste seau le dzicem cu gura, seau le scriem. Deci fiecă graiu sâmplu, oricum să fie el metahirisit prin organele grăitoare, are și poate avea semnul său la scrisoare. Și, precum graiurile cele sâmples sânt elementurile, adecă cum am dzice urzala vorbei omenești, așa sânt semnele acelor graiuri, adecă slovele, urzala scrisoarei sau a voroavei scrise.

Diac.: Acum precep ce este slova.

Dasc.: Precum, dar, la formarea unui graiu încheiat seau a <u>nui cuvânt să împreună mai multe graiuri sâmples, așa și la formarea unui cuvânt, când vom să-l scriem, să împreuneaze mai multe slove. Așa, când dzicem *casă*, *fum*, la formarea cuvântului *casă* să împreună patru deosăbite graiuri, care graiuri să însemnează cu patru deosăbite slove; așa și la *fum*, precum și la toate celelalte cuvinte, căci slovele se-au aflat spre acest scopos, ca să să poată scrie cu dânsle toate cuvintele.

Diac.: Deacă se-au aflat slovele ca prin dânsle să să poată semnare tot fealiu de graiuri omenești, din care

Diac.: Bine, dar *î* nu să pune la toate locuri, ci într-une locuri să pune *и*, într-alte *ї*.

Dasc.: Știu că ortografii noștri au obicinuit a pune *и* numa înainte de consoane (*consonans*) și după vocale, iar *ї* numa înainte de vocale. Dar cine o făcut această regulă? Adevărat că oamenii! Așadar oamenii o pot și strica, mai vârtos văzând nefolosința ei.

Diac.: Eu ved bine că de trebuință nu ar fi un *ї* dintru aceste doao, dar așa se-au obicinuit.

Dasc.: Pentru obiceiaiu, eu nu dzic nimic, numa cât învăț, după datoria mea, ce este mai bine. Așa este și cu slovele *ѡ* și *ѡ*. Aceste tot o pronunție au cu *ѡ* și *ѡ*, adecă *ѡ* tot una este cu *ѡ*, și *ѡ* tot una cu *ѡ* (*on*). Căci ori vei scrie *ѡѡѡ* seau *ѡѡѡ*, tot acea însemnează și fieșcare asemenea le va ceti.

Diac.: Aceste încă sânt netăgăduit adevărate! Dar, deacă vei lăpăda pre *ѡ* sau *ѡ* (*ius*), mă rog, ce vei pune în locul acestor?

Dasc.: Un *ѡ* (*ior*), însă numa de nevoie, căci, să fie după voia mea, aș arunca și pe *ior* din numărul slovelor. Dar, fiindcă la ortografii noștri cei vechi aceste doao slove, *ѡ* și *ѡ* (adecă *ius* cu *ior*), mai tot o pronunție avea, seau că să punea una pentru alta, căci, nu numa la cărțile cele vechi tipărite în Țara Românească, dar și pre aiure, gășăsc tipărit: *ѡѡѡѡѡ ѡѡ ѡѡѡ* în loc de *ѡѡѡѡѡ ѡѡ ѡѡѡ*, în loc de *ѡѡѡѡѡ ѡѡѡѡѡ*; drept aceasta, vrând a ținea și de acu nainte ortografia această, dintru aceste doao slove să poate ținea una, iar ceaealaltă nu este de trebuință. Și cu adevărat am socotit că mai bine să să lapede *ѡ* (*ius*) decât *ѡ*^[12].

Diac.: Cu anevoie să va putea urma de cătră ceialalți această ortografie și or striga.

Dasc.: Am dzis mai sus că datoria mea este a învăța și a arăta cele mai bune, deci nu-mi pasă, strige cât or vrea,

dar știu că în urmă, precepându-să, vor începe și ei a scrie așa.

Diac.: Poate fi. Dar acum ce vei dzice de **u**, **o**, **t**, **a**?

Dasc.: Voi dzice cum am dzis, că sânt netrebnice, pentru că aceste nu sânt slove și diftongi, adecă vocale împreună, adecă **î** împreună cu **a**, **e** și **o**, și tot acea este ca când ai scrie **ia**, **ie**, **io**. Deci, în loc de **u**, noi vom pune **ia**, în loc de **t** **ș**<**i**> **a**, vom pune **ie** seau și **iea**, și iacă ne mântuim de patru slove streine.

Diac.: Adevărat este. Eu încă cunosc bunătatea ortografiei aceștii, dar pentru **t** **ș**<**i**> **a** socotesc că nu s-ar putea bine scrie cu **ie**, ci mai bine cu **iea**.

Dasc.: După pronunția unor, adevărat că **t** și **a** mai așa să grăiește, căci cuvântu **urtapne**, care la toate cărțile tipărite să scrie cu **t**, totuș muntenii grăiesc *șarpe*, *șapte* ș.a.^[13]. Însă obiceiul acesta nu poate fi de regulă la tot neamul, mai vârtos când în alte țări românești să scrie și să pronunție *șerpe*, *șapte* ș.a. Totuș, unele ce să scria până acum cu **a** ar trebui să scrie cu **iea**. Aceasta mai vârtos să va arăta când vom veni la a doao parte a gramatecii.

Diac.: Acum, dară, aș voi să știu pricina pentru ce sânt netrebnice **u** și **u**.

Dasc.: Pentru **u** nu am altă pricină fără că este o slovă foarte urâtă și necioplită. Pentru aceasta, fiindcă la toate neamurile **u** nu este altă fără un **c** (*slovo*) mai gros la pronunție, am socotit că acest **u** să ar putea premuta în **é**, adecă slovo cu un semn de aspirație, fiindcă șuierul a slovei **u** este mai îngroșat decât a leterii **c**. Latinii, vrând să pronunțeze **u**, puneau după **s** un **ch**, adecă **x**; adecă scria *schema* și grăia *șema*. Nemții încă-l scriu cu *sch*. Deci să vede, precum am dzis, că **u** este un feliu de **c**^[14].

Diac.: Eu încă am socotit de multe ori asupra aceștii slove și nu mi-a plăcut făptura ei.

Dasc.: Cât privește slova **и**, aceasta este o consoană împreună din **с** și **ч** seau **и**, adecă din slovo și cervă, căci au voi scrie **сѣи** seau **иѣи**, în pare că tot acea pronunție rămâne. Pentru ce, dar, să ținem o slovă a cărei pronunție o putem întregi cu doao alte slove îmbinate?

Diac.: Bine ar fi să putem trăi și fără astă slovă, că și aceasta este prea necioplită, ca și **и**.

Dasc.: Pentru **ѣ** și **и** încă am luat sama că **ѣ** nu este alta făr' un **ѣ** (*ius*) sau și un **и** cu **и** (*naș*), însă unde **и** seau **ѣ** abia să aude, și pronunția lui să întunecă prin pronunția lui **и**. În scurt, **ѣ** este o slovă alcătuită dintru o vocale și din **и**, însă la scrisoarea noastră să pune numa la început^[15]. Ortografii noștri au pronunțatu-o ca și **ѣи**, căci așa pronunțează **ѣ** la cuvântul **ѣиѣи**, ca și **ѣи** la cuvântul **сѣиѣиѣи** sau și **сѣиѣиѣиѣи**. Deci, fiindcă în loc de **ѣ** (*ius*), precum am arătat mai sus, punem **и**', așadar putem pune în loc de **ѣ** un ior cu apostrof și **и**, adecă **и'и**.

Diac.: Slova **и** seau ioruș se pune pururea la fârșit, dar nu să grăiește. Deci pentru aceasta nu este îndoială cum că să poate lăsa afară din alfabet.

Dasc.: Așa socotesc mulți alții, dar, luând sama cu de-amăruntul, socoteala aceasta este fără temei, căci slova aceasta la sloveni încă să auzea cevaș, măcar că cu dânsa să încheie cuvint. Dar la noi au fost luată în locul unui **и** (*uc*), a cărui pronunție în vorba de obște de abea să aude^[16]. Precum noi scriem **домни** și grăim *domnu*, **Петри** și grăim *Petru* ș.a.

Diac.: Dar de slovele **ѣ**, **ѣ**, **ѣ**, **ѣ**, ce vom dzice?

Dasc.: Aceste sânt slove grecești și, cât privește **ѣ** și **ѣ**, la cuvinte grecești să pot trebuința, dar nice o dată la românești, căci românii n-au în limba sa **ѣ**, iar **ѣ** îl pot grăi cu **к**, fiindcă, ori vom scrie **маѣи** seau **макѣи**, tot una este. Dar **ѣ** și **ѣ** cu totul nu sânt de trebuință nice la

cuvintele grecești, căci *ψ* putem scrie cu *nc*, iar *ν* cu *î*. Aceste am avut să dzic asupra slovelor celor netrebuincioase și pentru cei care vor să asculte învățături bune. Care va voi să urmeaze sfatului meu va avea acel folos, că cu 12 slove mai puțin, adecă cu 25 ^[17], va scrie mai bine și mai negreșit decât alții cu 42. Însă nu este scoposul meu ca într-acest chip să să tipărească și cărțile besericești, ci numa socotesc că, scriind românește cu slove sârbești, la corespunde<n>ția de toate dzile și la alte trebi politicești, se-ar putea mai bine scrie cu această ortografie mai dreasă^[18].

Diac.: Dar ce om face când ceialalți nu vor voi să urmeaze ceasta a noastră ortografie și om rămânea numa noi sânguri?

Dasc.: Om scrie așa cum ne-au părut mai bine, și alții vor scrie unii doară cum au scris până acum, iar alții încă doar și mai bine decât noi.

Diac.: Au doară se-ar putea scrie și cu altă ortografie mai bună?

Dasc.: Nimica nu este în lume de care să să poată dzice că este desăvârșit bun. Așa este și cu ortografia: poate una <este> bună, alta mai bună, apoi alta încă și mai bună, nu numa căutând la bunătatea din lăuntru, dar și la cea din afară.

Diac.: Ce va să dzică bunătatea din lăuntru a ortografiei și cea din afară?

Dasc.: Bunătatea din lăuntru este când ortografia poate răspunde la toate regulele gramatecii sau, mai chiar grăind, când așa să lovește cu firea limbii, cât, scriind cu dânsa, pot să dau cuvânt și pricină pentru ce să scrie fieșcare cuvânt așa și pentru ce trebuie să să scrie așa, și nu altminte. O ortografie ca aceasta o dzicem bună. Iar bunătatea ei din afară este când, pe lângă bunătatea din lăuntru, are și o podoabă care trage și ochii noștri cătră sine, când, adecă, forma slovelor să mai netezește, să mai

frumsățează după regulile caligrafiei, și așa să potrivesc între sine, cât, în loc de a să îngăimăci una cu alta, mai vârtos să arată mai dezvoalte și cu oareșcare simetrie (adecă de o potrivă măsură).

Diac.: Eu socotesc că ortografia noastră, care am așezatu-o aici, are aceste bunătăți, care ai pomenit mainte.

Dasc.: Ortografia noastră românească, care am avut până acum, nu are nice bunătatea din lăuntru, nice din afară. Ortografia mea, care am arătat mai sus, cu lăpădarea mai multor slove netrebnice, numa întru atâta să vede pre dinafară mai bună, că ne mântuim de o grămadă de slove necioplite. Dar nu poate răspunde la nice o regulă gramatecească, precum să va vedea din cursul aceștii gramatici. Drept aceasta, eu socotesc că această ortografie nici odinioară nu să va putea îndrepta cum să cade.

Diac.: Și pentru ce?

Dasc.: Pentru că aceste slove sânt aflate pentru limba slovenească și nu să pot nici odinioară lovi cu firea limbii noastre. Limba noastră purcede de la limba lătinească și nu să poate scrie bine fără numa cu slove lătinești.

Diac.: Am văzut une scrisori cu slove lătinești, ba și o carte tipărită, și mi-au părut că ar fi cu mult mai frumoasă scrisoarea decât cu aceste slovenești!

Dasc.: Fără îndoială, numa cât toate chipurile de scrisoare și toată ortografia, care ne-au învățat până acum și după care vor unii ca să scriem românește cu slove lătinești, sânt foarte neajunse și prea smintite, nice au bunătate din lăuntru, adecă nu răspund la toate regulile gramatecii^[19]. Pentru aceasta eu am adaus aici și adevărata ortografie scoasă din însuș firea și alcătuirea limbii românești, ca cei care ar dori de acum nainte a scrie cu slovele lătenești să să poată folosi.

Diac.: Așadară, nu era de trebuință a face atâta cercetare asupra slovelor cestor slovenești.

Dasc.: Eu am socotit că-ți va fi de folos a ști toate ce am dzis pentru slovele sârbești, ca mai lesne apoi să precepi cele ce vom dzice despre slovele lătinești. Apoi trebuie să știi și aceasta, că eu am alcătuit această ortografie numa pentru cei care ar voi să o învețe. Însă Gramateca voi tălmăci cu slove sârbești, care le avem până acum, pentru că cei mai mulți sânt care nu cunosc încă slovele lătinești și nu aș vrea pre unii ca acei de învățatura gramatecii <să-i depărtez>^[20].

Diac.: Bucuros foarte sânt a învăța ceastă ortografie cu slove lătinești.

Dasc.: La § (paragraful) următoriu vom dezvoltbi-o.

TĂBLIȚĂ LA CARE SĂ ARATĂ ÎN SCURT PRONUNȚAREA SLOVELOR LĂTINEȘTI

I. Pentru vocale: **a, e, i, o, u**

a	când e lung cu acțent acut și la începutul cuvintelor	să pronunțează	ca <a> az
e	cu acțent acut seau lung	să pron<unțează>	ca ĭ (<i>iati</i>)
	când e făr' acțent acut	să pron<unțează>	ca ε (<i>est</i>)
	când e scurt și înainte	să pron<unțează>	ca h
	de u și când e repezit		
i	când e vocale	să pron<unțează>	ca u
	când e consoană	să pron<unțează>	ca ī
o	când e lung	să pron<unțează>	ca o (<i>on</i>)
	<când e> scurt	să pron<unțează>	ca ŭ (<i>uc</i>)
u		să pronunțează	ca ŭ (<i>uc</i>)

între doao vocale nu să pronunțează,
seau împreună cu q— ci amuțește
qu

II. Pentru consoane

Întii pentru cele a căror pronunție este una și stătătoare

b	să pronu<n>țează	totdeauna	ca б (<i>buche</i>)
ç	—	—	ca ц (<i>ți</i>)
f	—	—	ca ф (<i>fită</i>)
h	când să pronunțează	la oftări,	ca х (<i>hier</i>) și mai suptire
j	—	—	ca ж (<i>jivete</i>)
k	—	—	ca și к (<i>caco</i>)
m	—	—	ca м (<i>mislete</i>)
n	—	—	ca н (<i>naș</i>)
p	—	—	ca п (<i>pocoi</i>)
qu	—	—	ca к (<i>caco</i>)
r	—	—	ca р (<i>râță</i>)
x	—	—	ca ѣ (<i>csi</i>)
ch	—	—	ca și х (<i>hier</i>)

A doao pentru cele ce-ș mută pronunția

c	înainte de <i>e</i> să pronunț<ează> și <i>i</i>	ca ч (<i>cerv</i>)
	înainte de <i>a</i> , <i>o</i> , <i>u</i>	să pron<unțează> ca к (<i>caco</i>)
d	înainte de <i>a</i> , <i>e</i> , <i>o</i> , <i>u</i>	să pron<unțează> ca д (<i>dobro</i>)
	înainte de <i>i</i>	să pron<unțează> ca з (<i>dzilo</i>) seau ca și ѣз
g	înainte de <i>e</i>	să pron<unțează> ca у (<i>gea</i>)

și *i*

înainte de *a*, să pron<unțcază> ca *ɾ* (*glagol*)
o, *u*

l înainte de *a*, să pron<unțcază> ca *ɫ* (*liude*)
e, *o*, *u*

înainte de *i* amuțește, nu să
grăiește

s înainte de *a*, să pron<unțcază> ca *ɕ* (*slovo*)
e, *o*, *u*

înainte de *i* să pron<unțcază> ca *ʃ* (*ș**a*)

t înainte de *a*, să pron<unțcază> ca *m* (*tverdo*)
e, *o*, *u*

înainte de *i* să pron<unțcază> ca *ʈ* (*ț**i*)

v între doao nu să
vocale și pron<un>țește, ci
împreună amuțește
cu *g*

afară de să pron<unțcază> ca *ʋ* (*vide*)
aceste
tâmplări

Aceste sânt în scurt toate regulele pronunțării leterelor
celor lătenești.

DIALOGU A IV<-LEA>

ASUPRA TEORIEI SLOVELOR LĂTENEȘTI^[21]

Diac.: Cetit-am și am precetit toată tălmăcirea
slovelor lătenești și în pare că pronunția care li să dă nu
să lovește cu pronunția care o avem la limba lătinească, ci
multe slove au mai multe pronunții, și această face
greutate la scris.

Dasc.: Adevărat că eu am dat la mai multe slove deosăbite pronunții, care nu să află la limba lătimească, cum o vorbim acum, dar este o mare întrebare: oare latinii de acum^[22] așa pronunțează slovele lătinești, cum le-au pronunțat romanii cei vechi și cum le-au pronunțat poporul romanilor?

Diac.: Socotești doară că romanii cei vechi le-au pronunțat altmintre?

Dasc.: Fără îndoială.

Diac.: În ce chip? Poate că tocma așa cu<m> vrei să să pronunțeze la limba românească?

Dasc.: Nu cutez a dzice că toate slovele lătinești, la romanii cei vechi, s-au pronunțat așa cum am aflat noi la ortografia cea mai sus așezată, dar putem crede, fără a sminti, cum că cea mai mare parte așa s-au pronunțat, precum am hotărât noi la ortografia noastră.

Diac.: Cu anevoie va fi a dovedi asta, fiindcă nu putem ști cum au pronunțat slovele sale romanii.

Dasc.: Nu rău mustri, dar sânt chipuri prin care putem arăta cu mare adevăriniță cum au pronunțat ei slovele; iar ca să purcedem pre rând, vom începe de la slova *a*. Priștiian, ce au scris Gramateca lătimească^[23], dzice că *a* au avut la latini dzece pronunții¹, de unde vedem că nu s-au gr<ă>it pururea într-un chip, cum îl grăiesc astezi latinii. Noi, la ortografia noastră, i-am dat doao pronunții: una lungă, chiară, alta scurtă și întunecată, și cine poate dzice că întru atâte pronunții n-au fost și *a* al nostru întunecat, adecă ʀ?^[25]

Diac.: Dzece pronunții!..., a unii slove!...

Dasc.: Așadar putem închiia cu bună samă cum că *a* cel întunecat al nostru și cel scurt este un obiceiul luat de

¹ „A littera brevis quattuor habet sonidifferentias. Cum habet aspirationem acuitur vel gravatur; et ut habet rursus cum sine aspiratio ne acuitur vel gravatur”^[24].

la poporul romanilor. Pentru *b*, n-avem ce să dzicem, că slova aceasta și după ortografia noastră să grăiește ca și la latini, care cunoaștem dintr-acestea, căci gramatecii lătenești dzic că *b* câteodată să muta la latini în *v* și iarăș *v* în *b*. Însă aceste vom cunoaște mai bine acolo când vom spune pentru schimbarea slovelor. *C*. Pentru *c*, cum că au trebuit și la latini a să pronunța altminte, când era înainte a vocalelor *e* și *i*, și altminte înainte de *a*, *o*, *u*, ne arată însuș limba lătenească, cum o cetim acum: *caput* cetim *caput*, *consors* cetim *consors*, iar *cum* cetim *cum* ș.a. Însă *certus* nu cetim *chertus*, ci *țertus*, *cicer* nu cetim *chicher*, ci *țiter*.

Diac.: Așadar, latinii n-au pronunțat *c* înainte de *e* și *i* ca *ч*, adecă ca *cervă*, ci mai vârtos ca *ц* seau *ți*.

Dasc.: Aceste se-au dzis numa ca să arăt cum că și după pronunția latinilor de astezi să dovedește cum că latinii au trebuit să pronunțeze într-alt chip *c* înainte de *a*, *o*, *u*, și într-alt chip înainte de *e* și *i*. Dar cum că poporul latinilor celor vechi au trebuit să pronunțeaze *c* înainte de *e* și *i* ca *ч* (*cervă*), aceasta ne arată chiar limba italienească, care este fia limbii lătinești și sora limbii românești, fiindcă și itălienii asemenea pronunțează slova *c* înainte de *e* și *i* ca și *ч* (*cervă*). Deci itălienii, care pururea au fost în țara de pre vremea romanilor, au trebuit să știe mai bine decât alții cum au pronunțat aceleș slove mai marii, părinții adecă și strămoșii lor. Precum, dar, itălienii, așa am ținut și noi aceaș pronunție.

Diac.: Cum putem dovedi că și noi am ținut aceaș pronunție?

Dasc.: Scriind cuvintele noastre cu slove lătenești, îndată ne dovedim. De pildă: latinii cheamă acul, *acus*, vaca, *vacca*. Noi încă, vrând a scrie cu slove lătenești, putem să scriem *acu*, *vaca*. Când grăim noi de mai multe, dzicem *vaci*, iar nu *vachi*, iar latinii dzic *vaccae*. Scriind, dar, cu slove lătenești cuvântul **ВАСИ**, om trebui să scriem

vaci. Iacă, dar, că limba noastră ne arată cum că *c* la noi, ca și la latini, s-au grăit înainte de *a*, *o*, *u* ca și *κ*, iar înainte de *e*, *i*, ca și *ч* (*cervă*). Această regulă este la noi nemutată și însuș limba noastră ne-o arată. Așa scriem dară *факѣ*, *фачѣ*, *фаче*, cu slove sârbești, iar cu lătenești *facu*, *faci*, *face*; *такѣ*, *тачѣ*, *таче*, *tacu*, *taci*, *tace*. La *факѣ*, *facu*, *c* să grăiește ca și *κ*, căci să află pus înainte de *u*. Așa este cu toate alte cuvinte românești fără eșteptie.

Diac.: Deacă este așa, precum și eu m-am încredințat acum, atunci nu să poate dzice nimic împotrivă.

Dasc.: Care are numa puținică precepere și oareșce cunoștință de limbă, acela îndată va precepe bunătatea ortografiei noastre. Acum, dară, să venim la *d*.

Diac.: *D*, ai dzis că, nainte de *i*, trebuie să să grăiască ca și *dz*.

Dasc.: Așa ne arată limba noastră, căci noi *d* înaintea celorlalte vocale îl grăim ca și latinii, adecă ei au scris: *datum*, *depono*, *dormio*, *duco*, noi încă scriem: *datu*, *deponu*, *dormu*, *ducu*. Ei au scris: *medium*, *dico*, *dies*, și de bună samă, le-au grăit *medzum*, *dzico*, *dzies*, căci noi încă scriem *mediu*, *dicu*, *die* și grăim *medzu*, *dzicu*, *dzi*. Priștian, gramatecul, arată că romanii cei vechi muta *d* în *z* și cum că scria *medentius* și grăia *mezentius*. Dar, oricum să fie cu *d* la romanii cei vechi, noao ni<-i> destul atâta, căci firea limbii noastre cere neapărat ca *d* înaintea <de *i*> să să pronunțeze ca *dz*, căci noi scriem *cadă*, iar de mai multe dzice<m> *cădzi*, *ladă* – *lădzi*, *grămadă* – *grămadzi*. Scriem apoi: *ѣѣ радѣ*, *мѣ рашѣ*, *ѣѣ радѣ*, adecă cu slove letenești: *eo radu*, *tu radi*, *elu rade*. De unde vedzi chiar că, oriunde vine *d* înaintea de *i*, totdeauna îș mută a sa pronunție în *s* (*dzilo*)^[26].

Diac.: Dar ce om face când la une cuvinte poate că va trebui să să pronunțeze *d* ca și *д* (*dobro*) și înaintea de *i*, de pildă, când scriem: *дирѣѣ*, *дичѣ*, *динѣѣ*, *диакѣ*, *динѣ*,

ⱭⱭⱭⱭⱭⱭⱭ și mai multe alte, la care *d* înainte de *i* să grăiește ca Ɑ?

Dasc.: Fiindcă noi aședzăm regule de obște, pentru aceasta nu poate nice odinioară ca *d* înainte de *i* să <să> pronunțeze altmintre. Dar, fiindcă după ortografia noastră sânt mai multe fealiuri de *i*, căci este un *y* (*ypsilon*), ce să grăiește ca și *i*, apoi este un *ei* seau *i* lung, care l-au avut și romanii cei vechi, a treia, și *e*, când este foarte scurt, să grăiește ca *i*, deci când *d* are să să pronunțeze ca Ɑ, atunci punem unul dintru aceste. De pildă, cuvinte mai sus pomenite, ⱭⱭⱭⱭⱭⱭⱭ vom scrie *derego*, fiindcă noi acea părțica lătenească, *di* seau *dis*, cu care să împreună verbele (*verba*) o răspundem cu *de* și *des*, precum: *deprind*, *dedau*, *deram*, ba și alte cuvinte, precum *deget*, de la *digitus*. Apoi din lătinescul *dis* noi facem *des*, precum de la *disarmo* noi dzicem *desarm*, de la *discingo*, *deșting* ș.a.; iar cuvântul ⱭⱭⱭⱭⱭⱭⱭ seau ⱭⱭⱭⱭⱭⱭⱭ noi îl putem scrie *denti* seau *dente*, pentru că așa l-au scris stremoșii noștri. ⱭⱭⱭⱭⱭⱭⱭ este o prepoziție alcătuită din doao, adecă din *de* și *intru*, deci, scriind cu slove lătenești și precum să cade, scriem *deintru*, căci *e* cu *i* împreunându-să fac o vocale îndoită. Așa este și cu ⱭⱭⱭ, care vine de la *de* și *in*, ce împreunându-să fac *dein*. Cât este pentru ⱭⱭⱭⱭⱭ, alte, de pildă: ⱭⱭⱭⱭⱭⱭⱭ, ⱭⱭⱭⱭⱭⱭⱭⱭ, ⱭⱭⱭⱭⱭⱭⱭⱭ și altele, aceste cuvinte sânt grecești, adecă streine, și merg după altă regu<lă>. Aceste să pot scrie ori cu *y* (*ypsilon*), seau făcând doao puncturi asupra lui *i*, ca să cunoască că cuvântul e grecesc. Deci vom scrie *diaconu*, *diadèma* ș.a. În urmă, ⱭⱭⱭⱭⱭⱭⱭ putem scrie *adeinsu*, fiindcă este un *i* lung, adecă *ei*.

Diac.: Cu acest chip, dar, oriunde noi trebuie să pronunțăm *d*, înainte de *i* mic sau *i* scurt, totdeauna trebuie să-l pronunțăm ca *dz*, iar înainte de *ei*, adecă *i* lung,

înainte de *y* (*ipsilon*) și înainte de *î* grecesc, trebuie să-l pronunțăm ca *d*.

Dasc.: Foarte bine!... Să trecem acum la *j* (*jota*). Regula ca să să pronunțeze *j* cel lătesc ca ж (*jivete*) este scoasă din firea limbii noastre, căci toate cuvintele noastre care purced de la latini și s-au scris în limba lătescă cu *j*, toate acele să pronunțeze la noi cu ж (*jivete*). De pildă, latinii au scris: *judico*, *juro*, *juramentum*, *juvenis*, *juvenca*, *adjuto*, *adjungo*, *jugum*, *subjugo* și alte mai multe. Tot acesteș cuvinte să află și în limba noastră, căci noi încă scriem cu slove sârbești: жѡдѣкѡ, жѡрѡ, жѡрѡмѡжѡмѡ, жѡнѣ, жѡнѡнѡкѡ, ажѡмѡ, ажѡнѡ. Deci cu temei am pus la toate aceste să să scrie cu slove lătesști: *judecu*, *juru*, *juramentu*, *june*, *junenca*, *ajutu*, *ajungu*, *jugu* ș.a.

Diac.: Bine, precum văd, să lovește regula aceasta cu toate acele cuvinte ce se-au scris la latini cu *j*, dar eu socotesc că, având această regulă, nu ar fi de trebuință ca să pronunțăm *g* înainte de *e* și *i* ca *j*, ci să punem pretutindene *j*.

Dasc.: Rău foarte socotești, că, deacă am face aceasta, atunci toată ortografia noastră cu totul s-ar strica, nice am putea mai mult să o scriem gramaticește.

Diac.: Pentru ce?

Dasc.: Ți-oi spune. Întii, pentru că altă pronunție are *g* înainte de *e* și *i*, și alta are *j*. Noi pronunțăm *g* înainte de *e* și *i* ca și ѡ (*gea*), iar *j* ca ж (*jivete*).

Diac.: Aceste slove, ж și ѡ, mai tot într-un chip să pronunțeze acum și nu știu pentru ce s-au făcut doao slove dintr-una.

Dasc.: Tocma aceasta ne arată, cum că trebuie să fie osăbire între *g* și *j*, căci ortografii care au introdus la limba românească slovele cele sârbești, dintru început au făcut osăbire între ж și ѡ (*gea*), adecă precum și

toate slovele care latinii le-au scris cu *g*, ei nu le scriu cu ж, ci cu *gea*. De pildă, cuvântul *ajung*, nu vei afla la nice o carte tipărită scris altminte, fără cu ж, precum și toate cele ce am arătat mai sus la *j*. Însă cuvintele: *geme*, *ger*, *genunchie*, *ginere*, *gingie*, *ajunge*, *fuge*, *curge* și mai multe altele nu vei afla nicăiri să fie scrise cu ж, ci totdeauna cu ѱ (*gea*)^[27].

Diac.: Din ce pricină?

Dasc.: Pentru că latinii, adecă strămoșii noștri, toate acele cuvinte le scria cu *g*, precum: *gemo*, *gelu*, *genu*, *gener*, *gingiva*, *adjungere*, *fugere* ș. alt., de unde vedzi că firea limbii ne arată ca, scriind limba noastră cu slove lătinești, acesteș cuvinte să nu le scriem altminte, fără cu *g*, cu atâta mai vârtos, că și pronunția a lui ѱ (*gea*) cu tot este deosăbită de pronunția lui *j*. Mai chiar să va vedea adevărul regulii aceștii la a doao parte a gramaticii.

Diac.: Deacă au și italienii tot acea regule, atunci nu să poate dzice cum că se-au pus volnicește, căci ei încă au trebuit să preceapă trebuința ei la limba sa.

Dasc.: De bună samă. În cât este pentru *l* înainte de *i*, această regulă încă este scoasă din firea limbii noastre. Cu adevărat cum că scriind cu slove sârbești, noi *l* acest nu-l pronunțăm, căci nice îl scriem. Dar, vrând a scrie cu slove lătinești, trebuie să-l punem, măcar că nu-l grăim, fiindcă strămoșii noștri l-au scris. Deci, pentru că prin un idiotism noi acum nu-l grăim, nu urmează că nu e de trebuință a-l scrie.

Diac.: De unde putem ști că strămoșii noștri l-au scris?

Dasc.: Din cuvintele cele lătinești, care le avem noi de la dâșii; de pildă, latinii au scris: *linum*, *licia*, *mollio*, *mulier*, *milium*, *malleus* seau *malius*, *palea* seau *palia* și alte, care cuvinte noi le scriem cu slove sârbești: *лино*, *лицѣ*, *молло*, *миліе*, *меле*, *мале* seau *пале*.

Diac.: Eu aş socoti că, deacă noi acum nu le grăim aceste cuvinte cu *l*, le-am putea scrie şi cu slove lătineşti fără *l*. Pentru ce să facem o regulă fără trebuinţă?

Dasc.: Această socoteală ar prinde loc, deacă ar fi toate cuvintele ca ceste mai sus pomenite.

Diac.: În ce chip precepi aceasta?

Dasc.: În cuvintele mai sus pomenite, să află *l* au la început, seau în mijloc, unde cuvântul nu pătimeşte nice o mutare, şi pentru aceasta la cuvintele aceste să ar putea lăsa *l* cu totul afară. Deci, în loc de a scrie cuvintele mai sus aduse: *linu, liça, molio, mulière, meliu, maliu, palia*, le-am putea scrie: *inu, iça, moio, muiere, máiu, paiu* ş.a. Însă sânt mai multe cuvinte care fărşesc cu *l*, adecă au *l* în silaba cea de pre urmă, care silabă, precum ştim, la declenaţii şi la conjugăţii să mută, şi la care cuvinte *l* seau a pretutindene trebuie să să pronunţeze. Numa când vine cu punerea sa înainte de *i* nu să pronunţeze^[28].

Ioan Budai-Deleanu

**LEXICON ROMÂNESC–NEMȚESC
ȘI NEMȚESC–ROMÂNESC,**

alcătuit de Ioan Budai, chesaro-crăiescul sftenic la
județul nemeșilor în Livău. Tom I ce cuprinde în sine
*Lexiconul românesc–nemțesc, 1818**

PREFAȚIE

Treizăci și cinci de ani au trecut de când am luat asupra mea osteneala alcătuirii unui lexicon românesc^[1]. Pricina mi-au fost lipsa unii cărți ca aceasta în limba noastră, îndemnul – iubire de neam, scoposul – folosire de obște. Adevărat că o apucare de acest feliu era prea nesocotită, dară ce nu face îndrăzneala tinărețelor, mai vârtos când să încinde cu focul patrio<ti>cesc, arzând purure cu dorință de a veade cândva și întru poporul românesc încai răsărind bunele învățături. Văzând că toate neamurile Europei au de mult acum lexicoanele sale, numai la neamul nostru lipsește o carte ce să poate zice spița cea de întâi a culturii, mă sâmțeam răpit cu totul spre acest scopos înalt. Deci, părăsând toate alte folosuri private, mi-am afierosit ceale mai bune dzile a vieții singur spre alcătuire cărții aceștii. Eram în țară străină. Încă nu săvârșisem școalele obicinuite, când am început a aduna cuvinte și a le pune în rând după alfabet, cu gândul ca, întorcând la patrioții miei, cu ajutoriul celor mai procopsiți în limbă și cu cetirea cărților ce nu avusăm prilejul a le avea la mână^[2], voi putea săvârși în urmă lucrul apucat.

* Transcriere și note: Gh. Chivu.

Însă almintre au hotărit ursita!... Căci, precum neguțatoriul ce, plutind de preste mări, întoarce acasă, tocma când va să abată la mal, răpit fiind de năprasnică vijulie și vânturi năsâlnice, să trezăște aruncat înapoi cu multe sute de miluri la nește ostroave necunoscute, așa și eu: abia călcaiu strămoșescul pământ, când, întâmpinându-mă toate împrotivelele, fui sâlit iarăș a mă înstreina, ba, ca cum aș zice, a merge de voie bună în urgie. Fui silit în urmă a mă așeza în țară străină, întru care nemernicie mă aflu până acuma^[3].

Însă, măcar lipsit de tot prilejul de a mă sfătui cu cei procopsiți în limba noastră pentru multe îndoiele ce-mi vinea în minte la tălmăcire deplin a cuvintelor, apoi și neavând cea mai mare parte a cărților românești și a manuscriptelor, dintru care să mă fiu putut folosi întru această grea și nevoincioasă ostăneală, totuși vreamea ce-mi prisosea după împlinirea dregătoriei mele și care era hotărâtă spre odihna mea o dăruiam Lexiconului. Cu toate aceste, nu o dată mă aflam biruit de greutatea și mahnicioasa nespornicia lucrului, care nimene nu poate să-l preceapă, numa cel ce este osândit a face lexicoane. Întru acest chip, asuprit o parte de mărimea osteneții, de altă parte mahnit pentru lipsa cărților, nu o dată îmi vinea să arunc toată a multor ani sudoare în foc. Dară socotința că cea mai grea parte era gata și că, de aș părăsi lucrul acum început, doară încă un veac ar trece până când să va afla cineva să primească atâta greutate asupra sa, iar neamul românesc va rămâne lipsit de lexicon sângur din vina mea, socotința aceasta (cum zisăi) iarăș mă dumerea și ațița de nou întru mine mai cu totul potolita râvnă^[4].

Aceste nu pominesc, bunule cetitoriu, pentru oareșcare deșartă arătăciune, căci la cei precepători însuș lucrul va cuvânta pentru sine, dară am crezut a fi de trebuință să mărturisesc toate împrejurările, pentru ca mai lesne să treci cu vederea nedeplinia și lipsele făpturii, mai vârtos

de vei lua la socoteală cum că un om sângur nu putea să facă mai mult.

Sângur, dară, fără nice un ajutoriu, am alcătuit acest Lexicon, întru care aduc neamului mieu toată osteneala tinerețelor mele și o închin; nice poftesc altă răsplată, fără ca să o priimească cu acea cunoștință sâmțitoare, cu care eu o am săvârșit și cu care i-o afierosesc. De cumva nu ar priimi și nu ar cunoaște prețul cărții aceștii, vina nu este de parte mea. Știu că neamul viitoriu îl va precepe și mă va binecuvânta în mormânt.

Zis-am că doară nu va priimi afierosirea și nu va cunoaște prețul făptorii aceștie și am pricină, căci, având Lexiconul de mult gata, în zădar am năzuit la mulți dintru neam și, cu adevărat, la cei mai de frunte, pentru ajutorință la cheltuiala tipografului și, neavând altă, fără juruințe deșerte, am trebuit în urmă să iau bani pe camătă^[5]. Deci, cu dreptate mă îndoiesc ca să să cunoască acum prețul unui lexicon. Și adevărat! Atâța boieri, atâța arhieriei, arhimandriți, egumeni și alții, pre care cu tot feliul de presos îmbogățește neamul românesc, să fie pus la mijloc din nemăsuratele venituri numa câte un galben, era nu numa tipariul plătit, dară și autorul îndestul dăruit!... Însă, oricum să judece oarecare pentru aceste, destul că eu aduc aice cel mai întâi lexicon în limba românească!

În cât să atinge făptura, începutul, obicinuirea și trebuința lexicoanelor, trebuie a aduce aminte în scurt următoarele împrejurări:

După ce gotii, hunii, vandalii și alte neamuri varvare au povoit cele mai politice țări ale Europii, iară mărita împărăția romanilor au fost cu totul surpată în apus, perit-au pre încet apoi și învățata limba letenească, iar cu dânsa depreună periră în urmă și științele cu tot feliu de învățături liberale. Musele spăimântate, fugind denainte sălbatecelor miezii-noptii, năzuiră iarăș la răsărit, de unde

oarecând venisă. Italia cu alte eparhii de pe împrejur într-atâta apoi să însălăbățici, cât de aice încoalea numai umbra rămasă a măririlor ei trecute. Mai vârtos limba letinească (cum zisăi), acel organ a științelor, prin care putea iarăș să rădăce la întâia sa vrednicie, rămasă cu totul uitată.

Fiind așa împărăția apusului, mai multe veacuri purure luptându-să cu varvarii, asămene în urmă soarte căzu și pe împărăția răsăritului, pe cel al doile ram a slăvitii republice românești^[6]. Împărății Țarigradului, după moarte lui Theodosiu și nefericită despărțirea împărăției între ai săi doi feciori^[7], în urmă moletecindu-să și afundați întru dezmiardările palaturilor sale, părăsisă toată grija ocrotirii împărăției sale. Marginile era ca o poartă deschisă varvarilor. Din lăuntru chivernisea împărăția nește intriganți evnuci cu neplinită lăcomie, din afară o apăra cei mai lepădați povătuitori de oști.

Romanii cei adevărați patrioți fură urgisiți de cătră greci și cu nume de la sloveni împrumutat, adecă *vlah*, însemnați; și nice pute almintre să-i cheme, căci grecii să chema pre sine *romei* sau *romani*.

Romanii de preste Dunăre, asupriți fiind despre a sa însuși împărăție, să sculară în urmă și-s întemeiară o noao și puternică împărăție în fața Țarigradului celui sumeț^[8]. Întru acest chip, prin o strâmbă și neajunsă politică își pierdură țarigrădenii cel mai harnic braț. Iară gloatele de preste Dunere nu înceta a-i jefui mai în tot anul. Pe aceste vremi întru atâta ajunsease ticăloșia împărățiilor răsăritului, cât nu mai gândea cum să apere și să alunge cu armele pe vrășmașii săi, ci, mai vârtos ca nește banchieri și neguțători, să iscusea numa cum să-și cumpere mai lesne pacea cu argint. Așaș făcând și cu turcii de oarecâte ori în urmă, precepură acești asieni mișelia și nehărnicia protivnicilor săi, precepură adecă cum că cu luare cetății Țarigradului să poate împreună lua toată împărăția cu

bogătățile împreună, precum au și urmat. Cu surprerea acestii împărății dară, aceleș științe și învățături, care oarecând pribejisă din Italia și de mult acum să adăpostea în Vizant, văzând că barbaria să răvarsă acum preste tot răsăritul, iarăș s-au întors la Italia. Acolo, aflând ele acum, după multe veacuri, îmblânziți pre acei de a căroră frică oarecând scăpasă, începură a să răștira și a pune întâiul temeiu spre o noao rănaștere. Acest temeiu nu au fost altul, nice putea să fie, fără învățătura limbelor elinești și lătimești, fiindcă întru aceste doauă limbi să cuprinde toată înțelepția și acolo aflăm temeiul a toată învățătura.

Răvărându-să din zi în zi cunoștința limbelor acum pomenite între neamurile Europii, aflatu-s-au oameni înțelepți, care au socotit cum că, fiind limbile aceste moarte, cu mult mai lesne s-ar putea învăța când s-ar pune toate cuvintele elinești și latinești în rând, după slovele alfabetului, apoi să să tălmăcească fieșcare cuvânt pre limbele cele viețuitoare întru care vorbim.

Acest cuget, după ce s-au pus la practecă, s-au arătat așa de folositoriu, cât (precum vedem astăzi) de atunce încoace toate neamurile Europii, care au făcut cel mai întâi pas cătră cultură, mai întâi de toate s-au grijit de lexicon întru limba sa.

Ba, luând sama învățații neamurilor politice că lexicoanele au și alte daruri, adecă nu numa hotăresc noimele cuvintelor și le fac stătătoare, ce în gura norodului din loc în loc să mută, dară pun și întâiul temeiu învățăturilor, au așezat prin soțietăți de mai mulți procopsiți întru limbi și au făcut lexicoane naționale, prin care s-au tălmăcit sângur cuvintele limbii patrioticești, precum au făcut și Academia de la Crusca pentru italieni și Academia de la Paris pentru franțози^[9]. Însă acest feliu de lexicoane poftesc adunarea a mai multor învățați depreună, ca să poată covârși toate dialecturile și

osăbitele noime a cuvintelor. Întru acest chip au fost începutul lexicoanelor!

Când am luat asupra mea datoria alcătuirii lexiconului românesc, cugetul meu era cel mai de frunte să adun toate cuvintele adevărate românești și să le înșir după alfabetul românesc, apoi să tălmăcesc fieștecare cuvânt pe lătenie și aceasta să fie un tom. Apoi, luând cuvintele cele lătinești, precum să află la cele mai bune lexicoane, să le tălmăcesc pre românie, și aceasta să fie al doile tom. Aceste doao tomuri să facă parte cea de întâi.

Așijdere făcând cu limba elinească, italienească, franțozască și nemțască, să fac un lexicon în cinci părți și în zece tomuri. Dară, fiindcă aceste toate părți nu s-ar putea nice odinioară tipări deodată, ci pe rând, parte de parte, am trebuit să aleg pentru parte întâia acea limbă care este pentru românii de supt împărăția Austrii cea mai de trebuință, adecă limba nemțească. Cu aceasta, dară, am tălmăcit lexiconul românesc după ce am fârșit adunare tuturor cuvintelor. Dară văzând apoi că patrioții nu vor să mă ajute și într-acest chip abia voi putea purta cheltuiala aceștii părți, m-am socotit în urmă să-l fac numai în doauă părți și în patru tomuri, adecă parte întie să fie, precum am zis, tom I, lexiconul românesc tălmăcit pe nemție: *Dictionarium Romaenico–Germanicum*, iar tom a II, lexiconul nemțesc tălmăcit pre românie: *Dictio-narium Germanico–Romaenicum*. Apoi partea a doao, tom I, să fie lexiconul românesc tălmăcit pe lătenie: *Dictionarium Romaenico–Latinum*, iar tom a II, lexicon lătinesc tălmăcit pre românie: *Dictionarium Latino–Romaenicum*, la care această a doao parte să se adauge și limba elinească^[10].

Pricina pentru care am socotit ca Lexiconul românesc și nemțesc să se tipărească mai nainte de românesc și lătinesc este, precum am zis, că o mare parte a neamului românesc să află supt stăpânirea înălțatei împărății a

Austriii, unde limba nemțască este domnitoare și toți cei bine născuți români trebuie să o învețe, cari de mult acum doresc un lexicon întru aceste doao limbi.

A *doao*. Neamul nemțesc dintru toate altele este cel mai aproape de neamul nostru, și cultura lui au ajuns la acel grad, cât și franțozii și italienii tălmăcesc cărțile nemților pre limba sa. Deci mai lesne ne putem folosi întru multe din cărțile lor, fiind ei mai aproape, decât din limbile neamurilor mai depărtate. Iară pricina cea mai de frunte pentru ce am vrut să să tipărească *Lexiconul românesc-lătinesc* mai târziu, au fost căci, cu toată a mea sânguință ca să fac lexiconul românesc deplin, adecă să adun toate cuvintele românești, totuș lesne este a să încredința cum că multe cuvinte românești au scăpat denainte luării mele aminte și multe au rămas cu totul neștiute, dintru care pot fi unele cele mai de frunte și adevărate strămoșești, care doară sânt la o parte de norod până acuma neauzite, iară la altă parte în obiceiaiu. Deci am socotit ca, tipărindu-să acest *Lexicon românesc-nemțesc* înainte, să poftesc pe toți patrioții, și întii pre cei învățați în limba românească, ca să binevoiască a cerceta din cuvânt în cuvânt lexiconul acesta și a lua sama de nu au rămas afară cuvinte chiar românești și obicinuite în țara lor. Și, deacă ar afla unele, să le însămnezeă cu tălmăcirea adevăratului înțăles a lor, apoi să mi le trimită ori prin poștă, ori cu măcar ce alt prilej, ca să pociu băga acele noao cuvinte la a doua parte, adecă la lexiconul românesc și lătinesc. Iară pentru această bunătate, nu numai că vor fi însămnnați ca niște împreună-ajutători la prologul părțai a doaoale, dară vor avea și de la neam mulțămită.

Întru acest chip, tipărindu-să partea întie și împărțindu-să la osăbite eparhii românești, ar putea să să îmbogățască a doua parte cu multe cuvinte a deosăbitelor dialecturi românești și a să face, cu vreme, un lexicon

românesc deplin, care să poată sluji la tot neamul și va fi vrednic a să tălmăci împreună cu limba lătimească și elinească.

Aceasta au fost pricina pentru care am vrut să nu să tipărească lexiconul românesc și lătimeesc mai întâi. Însă pentru ce am vrut ca să fac și lexiconul lătimeesc în chipul mai sus pomenit au fost că limba lătimească este adevărată mama limbii noastre și izvorul de unde au purces limba românească. Acolo, la parte a doao, voi arăta purcedere tuturor cuvintelor noastre^[11]. Însă, afară de aceasta, limba lătimească este una dintru cele mai învățate și mai vechi în Europa și, drept aceasta, cea mai trebuincioasă la tot neamul românesc, fiindcă toată învățătura și toate scrisorile cele mai vechi sânt alcătuite întru această de obște limbă. Nice să poate zice astăzi că este cineva în Europa învățat care nu va ști lătimește, măcar să fie întru alte cât de procopsit.

Aceste doao părți acum numite a lexiconului românesc am hotărât să le dau la tipariu acum îndată, măcar că sânt lipsit de tot ajutoriul patrioticesc, măcar că las toată dobânda la tipograf. Însă, după ce am văzut zădarnica năzuință la mare-sufleția celor de frunte a neamului, nu am nice o nedejde mai mult ca să pociu isprăvi și celelalte părți, adecă italieneasca și franțozasca. Cu toate aceste, având neamul românesc acuma lexiconul întru limba sa, adecă cuvintele românești puse la rând, care nu au fost până acum^[12], lesne va fi fieștecui a tălmăci ori pre care limbă. Cu facerea lexiconului românesc s-au rupt gheața și cea mai mare greutate s-au biruit. Celelalte sânt adăugături.

Arătat-am începutul, scoposul și bunătatea lexiconului, ba și împărțirea lui; acum nu-mi rămâne alta, numa să arăt și făptura lui cea din lăuntru. Cu adevărat să află lexicoane cu mai multe limbi grămădite împreună. Eu încă, având gata acum Lexiconul românesc, care este

capul lucrului, puteam să adaug întru un tom toate cele mai sus pomenite limbi. Spre pildă, puind cuvântul românesc *Dumnedzeu*, puteam să tălmăcesc acest cuvânt pre grece, Θεός, lătimește *Deus*, italianește *Dio*, franțozește *Dieu*, nemțește *Gott*, și așa, tălmăcind toate cuvintele românești, să fac numai un tom. Dară un lexicon ca acesta nu să poate zice lexicon întru noima adevărată, ci mai vârtos *nomenclator*, fiindcă ar arăta sânșur cuvintele, fără a tălmăci osăbitele noime^[13].

Pentru acei ce au învățat limbi streine și s-au îndeletnicit cu lexicoane, și care precep depreună în ce atârână curăția limbii, nu ar fi trebuință să dzic aice mai multe, în ce chip s-au tocmnit acest lexicon și cum este așezare lui cea din lăuntru. Însă pentru folosul celor ce n-au avut prilej până acum de a învăța limbi streine cu mijlocirea lexiconului, nice au luat sama la întregimea limbii, cu mult mai puțin au socotit cândva asupra îndreptării ei, sântem datori a face următoarele luări-aminte:

I. Măcar că limba noastră, ce să cheamă românească, are începutul său de la limba romanilor, adecă de la limba lătimească, care au vorbit-o poporul romanilor, fiind încă în Italia și la Roma lăcuind, totuș, după ce Traian^[14] au povățuit coloniile romanilor la Dația, adecă la Ardeal, la Țara Muntenească și la Moldova, acei români^[15], descălecând aceste țări, au aflat acolo multe neamuri lăcuitoare, cu care după o lungime de vreme au fost sâliți să să învecinează. Din îmblare și comerțul ades cu dânșii, au trebuit să împrumute din limba aceloraș mai multe cuvinte (precum s-au arătat la cuvântul asupra neamului și a limbii românești, ce să află alăturat acestui lexicon^[16]), precum să întâmplă fieștecărui neam, ce au avut nenorocire a fi cu lăcuirea în mijlocul deosăbitelor limbi streine.

Dașienii, între care mai întâi au lăcuit strămoșii noștri, au fost un feliu de sloveni^[17]; aceasta să arată din istorie și să prepune din limba noastră, care are de la dâșii pre multe cuvinte ce să osăbesc până acum de celelalte rusăști și sârbești, mai târziu băgate la limbă, cu prilejul tălmăcirii cărților besericești^[18]. Unile dintru acele cuvinte sânt: *dobitoc*, *dobândă*, *izbândă*, *noroc* și mai multe alte, care de bună samă sânt slovenești, dară astăz nu să află la nice un dialect slovenesc.

Afară de aceste mai sânt și alte feliuri de cuvinte slovenești ce, precum am dzis, s-au băgat la limba noastră cu prilejul priimirii slovelor sârbești și cu tălmăcirea cărților besericești de pre slovenie.

Ba sânt multe cuvinte și de acele ce cu adevărat nu să află la lexicoanele lătenești, dară totuș purceg de la lătenie, căci: a) la lexicoanele lătenești nu s-au pus, fără acele cuvinte care s-au aflat la cărțile lătenești ce au ajuns până la vremile noastre; deci multe care le vorbea romanii au rămas cu totul necunoscute; b) știm că limba lătenească mai pe urmă cu totul s-au stricat, iară noi românii dintru acea stricăță avem o mare parte, precum: *drac*, *bălaur*, *zoao*, *stric*, *dereg*, *sâmbră*, *țest*, *văr*, *mascur*, *doagă* și mai multe; c) trebuie a ști că românii însuș au izvodit foarte multe cuvinte, care nu să pot dzice streine, ci mai vârtos proprii ale noastre, măcar nu le putem arăta purcedere de la limba lătenească, precum sânt: *privighitoare*, *măsăriță*, *măresc*, *cuceresc*, *capet* și mai multe de aceste. Toate, dară, acest feliu de cuvinte, ori să fie de la dașieni sau sloveni, ori de aiure, fiindcă odată s-au priimit la tot neamul, nu să pot privi mai mult ca streine, ce adevărat românești^[19]; dară nice să pot dzice, pentru că une cuvinte au asămănare cu cele sârbești, cum că sânt de la sârbi luate. Încai nu să poate dzice de toate, căci este o mare întrebare despre unele, de le-am împrumutat noi de la sârbi, sau sârbii de la noi.

Spre pildă, cetind oarecare sloven cuvântul *sicriiu* sau, cum zic alți români, *sicriniiu*, și să dzică că cuvântul acesta este luat de la slovenescul *шкрина, скрина*, sau de la ungurescul *szekrény*^[20], foarte ar zminti, căci *scrinium* este adevărat cuvânt lătinesc și să poate prepune că mai curund slovenii l-au împrumutat de la latini, decât latinii de la sloveni. Apoi nici poate să dzică că vorba *iubesc* este de la cuvântul slovenesc *любити*, fiindcă am putea răspunde că și latinii au zis *lubesco*, *lubet*, *lubenter*^[21]. Deci noi mai curând am luat aceasta de la latini decât de la sloveni.

a II. Să cade a ști că scoposul meu n-au fost să adun toate cuvintele câte sânt obicinuite la români prin toate țările unde se află ei cu lăcuința, căci aceasta ar fi fost cu neputință unui om sângur a săvârși, fiindcă ar trebui să lăcuiască în toate acele părți câțiva ani, luând sama la voroava norodului și doară lângă aceasta s-ar afla cele mai multe cuvinte străine, luate de la neamurile vecine, care cuvinte întru celelalte părți românești sânt neînțălesă.

Gândul meu au fost, dară, să adun numa acele cuvinte ce să află în cărțile și scrisorile de obște a neamului românesc. Lângă aceasta, și toate acele cuvinte care sânt obicinuite la tot neamul, ori de la care limbă să porceagă, căci, de vreme ce s-au priimit o dată de cătră tot neamul (precum s-au dzis mai sus), nu să pot dzice mai mult streine, ci proprii a neamului românesc.

Dintru care mai sus arătate urmează: a) că toate cuvintele obicinuite numa la o parte de români și <care> nu să va putea dovedi că sânt adevărate strămoșești, adecă porcegătoare de la limba lătimească, acele nu pot să poftească ca să puie la lexicon; b) toate cuvintele rusești și sârbești fără de nice o alegere și trebuință băgate la cărțile bisericești, având noi în locul lor altele chiar românești mai vechi și mai de înțăles, trebuie să lipsască de la lexicon^[22]. De unde urmează că, având noi în limba

noastră cuvintele *taur* și *porumb*, ar fi necuviincios să punem *buhaiul* și *holubul* bucovinenilor^[23], care cuvinte ceialaltii români nice le-au auzit cândva. Însă nice vom dzice *scripcă* în loc de *vioară* sau *alăută*.

Deci să nu bănuiască dumnelor moldovenii, când nu vor afla aice *buclucuri*, *calabalâcuri*, *fudulia*, *englen-disirea*, *șeretlicul*, *peșchieșul*, *tainul*, *tachiumul* și nenumărate alte, nu de mult de la turci și de la greci împrumutate. Nu să supere nice dumnelor, ardelenii și ungurenii, când în zădar vor căuta *chischineul*, *necrăvălăul*, *hinteul*, *copirșăul*, cu *aghiaole*, *epuletiurile*, *tistiile* și mai multe de aceste. Despre provincialismurile celor din Țara Românească nu pot să dzic nimica, căci nu am avut prilej a cunoaște mai de aproape dialectul muntenesc.

Dzis-am mai sus și pentru cuvintele vârâte în limba noastră prin neprocopsiți tâlmaci a cărților bisericești și poftoresc că acele nu au nice un drept la limba noastră. Căci nu aflu nice o cuviincioasă pricină pentru ce să dzicem *precesta*, având noi cuvântul nostru *precurată*, pentru ce să dzicem *spăsitoriu*, *spăsesc*, *izbăvesc*, având noi *mântuitoriu*, *mântuiesc*. Apoi ce va să dzică *plean* la Biblie, care nice un adevărat român nu precepe, deacă nu va ști rusăști. Dar dacă vei dzice *jac* și *pradă*, fieștecare înțalege. În urmă, ce va să dzică acoloș *clicui*, când putem zice adevărat românește *chema*, *striga*. Toate aceste, dară, împreună cu *psalomii*, *molidva* și *peasna*, *pavecernița* și celelalte, n-au aflat loc la lexicon. Cu toate aceste am pus altele mai multe, tot de acest feliu, care mi s-au părut că sânt mai larg obicinuite la obște și care îndată nu le-am putea tâlmăci cu alt cuvânt spre de obște înțales, precum: *pocăință*, *post*, *duh*, *cetesc*, *greșesc* și alte.

Aceste ajungă spre dezvinovățirea mea pentru că n-am băgat la lexicon multe cuvinte streine, care sau că nu s-au priimit de la tot neamul, sau că s-au băgat la cărțile besericești fără trebuință.

Încerc amu să dau cuvânt și celor ce doară să vor mira pentru ce am pus la lexicon multe cuvinte până acum doară neuzite și neștiute. Mă mărturisesc că multe cuvinte de aceste s-au băgat la lexicon. Dară trebuie a ști că toate acele cuvinte sânt chiar românești și veri că se află la cărțile vechi, veri că să obicinuiesc și acum întru unele eparhii românești, precum sânt cuvântul *op*, *propriu*, *șerb* și alte de aceste. De voi fi pentru aceste cârtit de cătră oarecare, poftesc să binevoiască acei cârtitori, mai întâi de toate, a băga sama cum că cea de frunte dătorie a unui făptoriu de lexicon este să adune toate cuvintele limbii aceie întru care va să facă lexiconul, mai vârtos cele ce să află la cărți.

Deci, aflând eu aceste cuvinte o parte la cărți, altă parte în gura norodului românesc viețuitoare, nu le-am putut, cu atâta mai vârtos, să le trec cu vederea; una, că sânt adevărate strămoșești, alta, că mai mulți alții m-ar fi de împrativă vinuit și doară mai cu mare dreptate. Însă cea mai vrednică pricină este că am vrut prin aceasta să deștept pre patrioții miei și să le arăt cum ei au început a lepăda cuvintele sale strămoșești și a lua în locul lor alte streine cu mult mai nehnice. Pus-am, dar, toate cuvintele românești, macar că unele nu să obicinuiesc de obște la toți, arătând împreună la tot cuvântul unde să află și să obicinuiește, ca să-ș poată aceieș patrioți (deacă ar vre oarecând să-ș curățească și să-ș îndreptează limba) alege cuvinte după plăcere.

a III. Pus-am la lexicon și mai multe cuvinte nu de mult de cătră cei mai aleși și învățați dintru nație întrebuințate, care mai toate cuvinte s-au împrumutat de la greci sau de la latini și însămnează numiri obicinuite numa la învățături sau meșterii. Căci unele ca aceste poporul românesc nu le-au avut până acuma în obicei. O parte dintru aceste cuvinte să află și la cărțile noastre, iară o parte să obicinuiesc de mult acum în conversațiile de

obște și la scrisori private. Toate aceste le-am însemnat cu o cruciță (+). Lângă aceste am adaus și eu, însă foarte puține, altele, ce să află acum priimite la toate neamurile Europii, precum *alianță*, *cabinet*, *echipaj*, *bagaj*, *avangardă*, *modă* etc., căci și aceste sânt de obște cunoscute la cei politiciți; apoi, neavând noi ale noastre, am socotit că fac un lucru priimit patrioților, puindu-le și la lexiconul românesc^[24]. În urmă, am pus mai multe cuvinte obicinuite numai în Ardeal și am însemnat că numa la țărani și la poporul de obște sânt obicinuite^[25], din pricină că această parte a lexiconului este mai vârtos alcătuită pentru țara Ardealului și a eparhiilor ungurești.

a IV. Mai încolo iarăș, pentru dezvinovățirea mea, trebuie a spune drept ce la infinitivele verbelor am adaus pretutindene *re*. Adecă, pentru că am aflat la multe cărți vechi, și anume ca *Pravila*, apoi obiceiul de a nu grăi *re* la infinitivuri nu este întemeiat întru altă, fără întru obiceiul norodului, care obicei la limba învățată cu atâta mai puțin să poate urma, cu cât este împotiva bunei ortografii. Însă nice alte neamuri urmează obiceiul norodului la limba sa învățată, precum nemții, la vorba lor de obște încă nu pronunție *e* cel de pre urmă la infinitive, adecă în loc de *gewesen* dzic *gewesn* (sau și *gewest*) și totuș la scrisorile sale îl pun totdeauna.

De nu vor ajunge aceste, caute mai multe la gramatica mea^[26] și, de nu s-ar îndestula cineva nice cu acele, atunci îmi caută a mărturisi cum că nu mare precepere întru învățătura bunei voroavei va areta unul dintru cei ce vor cârti acest chip de scrisoare. Fiind, dară, că eu, puind *re* la infinitive, nu am vrut alta, fără să arăt cum că la limba românească îndreptată trebuie să să puie acel *re* la scrisoare, măcar că îndeobște nu să grăiește. Iară care nu voiește limba îndreptată, pe acela nu oprim să să ție și de aci încoalea de stilul psaltirii și a letopisetelor^[27].

Adaug și aceasta în urmă cum că am alcătuit lexiconul după alfabetul românesc, adecă după rândul cum urmează slovele sârbești, singur pentru îndămânarea patrioților, măcar că după dreapta socotință trebuia să-l alcătuiască după alfabetul lătenesc. Căci cu acest chip s-ar fi putut lesni nu numa pentru noi căutare cuvintelor streine, dară și pentru alte limbi căutarea și aflarea cuvintelor românești.

a V. Pentru ortografia lătenească care am fost silit a priimi la lexicon, adecă tălmăcind cuvintele românești și cu slove lătinești, am arătat la gramatecă îndestulate pricini și arăt și aice că am trebuit neapărat să fac aceasta pentru streini, ca să nu-i asupresc cu atâte feliuri de slove asemenea între sine. Ortografia mea, care am aflat dintru toate mai destoinică, când vom să scriem cu slove lătinești limba noastră, doară va părea grea; însă s-au pus numai pentru străini.

Dar la ortografia cu slove sârbești am lăsat afară multe slove asămene, mai vârtos pre ѡѣ și ѡ precum și ѡ; slova ꙗ am întrebuințat-o ca și până acum, însă am vrut să să împreuneaze cu ѡ, adecă ꙗѡ, totdeauna. Căci nu mă pot încredința cum că după o bună ortografie să să poată face dintru o consoană și o vocale numa o vocale singură, cum au făcut până acum ortografii noștri, ce nu s-au auzit la niciun neam.

După ortografia veche, ꙗ are tot aceieș pronunție cu ꙗѡ (adecă *naș* cu *ius*), numa cât ꙗ să pune totdeauna la început și nice odinioară la mijloc, iară ꙗѡ să pune totdeauna la mijloc și nice o dată la început, căci în sine tot aceaieș pronunție are, ori să scriu ꙗѡꙗꙗ ori ꙗѡꙗꙗꙗ, fiindcă cuvântul ꙗѡѡ, ꙗѡѡ tot o pronunție are cu ꙗѡꙗѡѡ, ꙗѡꙗѡѡ. Deci eu aș pofti ca ꙗ să să întrebuințeze și de acuma nainte, însă cu chipul mai sus numit.

Iar cum că așa trebuie să fie, am cuvioasă pricină, adecă: noi când pronunțem slova Ț nu o putem pronunța așa ca să nu să auză depreună și glasul unui Ț. Așadară, să poate întreba de este glasul acest întunecat a unui Ț (*naș*) împreunat din firea lui Ț cu dânsul sau nu? Cum că nu este împreunat glasul lui Ț cu Ț din firea lui nu poți să dzici, căci însuș grăire aceștii slove te face de minciună; iar, de este împreunat, atunce poftesc să-mi scrii aceste cuvinte: Ț*mi scrie frate mieu*, și să le cetești. Eu dzic că așa nu să poate scrie, ci mai vârtos Ț*mi scrie frate mieu*, pentru că, deacă la pronunția Ț să aude glasul lui Ț, atunce cuvintele cele Ț*mi scrie frate mieu* vei trebui să le cetești în*mi scrie frate mieu*. Iară cuvintele Ț*ți dă de mâncare* vei trebui să le grăiești în*ți dă de mâncare*, căci almintrele ai pronunța Ț în doao chipuri, adecă o dată cu Ț și altă dată fără Ț. Dintru aceste, fieștecare va precepe că mai bine este ca să să puie la Ț totdeauna un Ț și cum că Ț cu Ț tot o slovă este. Drept aceasta ar fi cu mult mai bine ca una dintru aceste să să leapede cu totul de la scrisoare.

a VI. Pentru cei ce n-au fost obicinuiți a întrebuința lexiconul, îmi caută să dau următoare îndreptare:

Întâi, că fieștecare cuvânt are mai întâi de toate noima sa cea de întâi și firească, precum când dzicem *cap*, înțălegem, după noima cea întie și firească, acea parte a jivinilor viețuitoare de la care să începe trupul și care ocârmuiește celelalte mădulări. Dară când dzicem *cap lucrului*, *cap codrului*, atunce *cap* să ia în a doaole noimă, pentru asămănare, și va să zică „începutul codrului” și „pricina întie a lucrului”. Așijdere dzicem *capul oștelor* și altele.

Aceste sânt toate noime strămutate pentru asămănarea lucrurilor cu capul firesc.

Drept aceasta trebuie a ști că eu, tălmăcind cuvintele românești, am pus nu numa noima lor întie și firească,

dară și toate celelalte într-o câte s-au obicinuit cuvântul, înșămând noima a doaoalea cu număr II, a treile cu III și mai încolo cu IV, V, VI etc., unde și unde înșămând și osăbitele chipuri ale voroavii, precum și parimiile.

A *doao*: Cu adevărat, neavând vină, nu aş trebui să mă dezvinez, dară, fiindcă mi s-a va băga vină – pentru ce am tălmăcit multe foarte cuvinte almintre de cum s-au obicinuit pre unele locuri? – la care voi răspunde: cum că la tălmăcirea cuvintelor am căutat mai nainte de toate de unde purced și ce noimă au avut într-o limba de unde au purces. Deci, aflând că o parte de neam așa obicinuiesc și acum acel cuvânt, cum s-au obicinuit la limba din care au purces, aceeaș noimă am pus și eu la lexicon, necăutând că altă parte de români iau cuvântul acela într-o altă noimă, arătând totuș de multe ori și celelalte noime, în cât am avut știință^[28]. Spre pildă: cuvântul *judec* să trage de la cuvântul lătenesc *judico* și înșămnează la latini mai întâi de toate acea lucrare a minții cu care ea, potrivit doao lucruri sau mai multe între sine, alege și încheie cuvinința sau necuvinința, adecă hotărăște. De acolo s-au făcut substantiva *judicium*, adecă „județ”, care înșămnează însuș hotărârea minții. Deci iarăș s-au luat graiul acesta la practecă și au înșămnat adunarea celor ce hotăresc pârile și pricinile oamenilor, adecă care judecă, și s-au dzis și acea adunare de judecători *județ*, fiindcă acei bărbați, adunându-să, judeca pricinile cetățenilor. De acolo, prin voroavă figurată, au început a să chema și locul sau curtea unde să aduna judecătorii *județ*, precum dzic acum la Moldova *divan*. În urmă s-au obicinuit a să chema *județ* tot ținutul care era supus unui județ, precum și astăz vedem în Țara Muntenească, unde ținuturile să cheamă județe. Deci, luând sama că acest cuvânt, *județ*, purcede de la lătenie, unde au avut și are toate noimele mai sus numite, apoi că tot într-o aceleș noime să obicinuiește și la o parte de români astăzi, ba și la cărțile cele vechi să află

aceleș noime, eu încă așa le-am pus la lexicon, necăutând că pre la alte locuri nu sânt așa obicinuite. Așaș și dintru aceeaș pricină nu am tălmăcit cuvântul *judecată* precum îl tălmăcește norodul pre une locuri, adecă în locul de „judicium” „Gericht”, ci l-am tălmăcit precum este și precum să cade, „sententia”, „Spruch” sau „Urteil”, adecă „hotărârea județului”. Pentru aceasta, nu este bine vorbit când să dzice: *l-au tras la judecată*, ci bine românește trebuie să dzică: *l-au tras la județ*. Dară, când să dzice: *i-au ieșit judecata*, este bine dzis și nu să poate dzice: *i-au ieșit județul*, fiindcă *judecata* este hotărârea județului sau hotărâta și sentenția. Dar nice am pus în locul adunării unde să judecă pricinile cetățenilor cuvântul, pre une locuri obicinuit, *judecătorie*, ci, precum să cuvine, *județ*, fiindcă, după firea limbii, cuvântul *judecătorie* are cu totul altă noimă, iar nu „judicium” sau „Gericht”, ci mai vârtos „jurisdictio”, „Gerichtsbarkeit”, adecă „putere de a judeca”.

În urmă adaug și aceasta că în Moldova rău s-au obicinuit a să dzice *judecătoriu* în loc de *jude*, căci, după curată limba românească, este o mare osăbire între jude și judecătoriu, fiindcă nu tot judecătoriu este jude, dară de împrativă tot judele este judecătoriu, adecă: judecătoriu poate fi măcarcine care judecă în sine asupra vreunui lucru, iar nu fieștecare poate fi jude („Richter”), care din dregătorie judecă pricinile cetățenilor. La Moldova nu să obicinuieste acum cuvântul *jude* numa la țigani, care numesc pre dregătorii săi în loc de judeci; dară între alte părți românești, ba și la cărți, să află cuvântul *jude* pretutindene, și la numărul de mulți, *judeci*.

Întru acest chip l-am trebuințat și eu la lexicon, prin care cuvânt să înțalege numai cel care este orânduit de la domnia țării ca să judece pricinile cetățanilor.

Spun adevărul că m-am rușinat a pune la lexicon cuvântul *vornic*, prin care pre une locuri înțaleg românii

tot aceeași ce înțelegem noi alții prin cuvântul *jude*. *Întii*: cuvântul *vornic* nu este priimit la tot neamul, deci nu să cade să să puie în locul cuvântului strămoșesc *jude*. *A doao*: *vornic* purcede de la cuvântul slovenesc *дворник*, care chiar românește va să dzică „curtean” sau „om de curte”. Acum dară socotește, bune cetitoriu, cum poate să însămneze acest cuvânt un jude sau judecătoriu!

S-ar putea, cu adevărat, aduce aice și alte mai multe. Dar, vrând a scurta pre lungul cuvânt, în caută a le lăsa pre un alt prilej, sângur numa luând aminte că scoposul mieu nu este ca să-ș mute o parte sau alta de români chipul voroavei sau dialectul său, ci numa sângur acela ca, vrând oarecândva patrioții românești a-ș face o limbă de obște pentru învățături, ca să să știe feri de une cuvinte ce nu sânt nice adevărate românești, nice trebuincioase, și ca, în cât să va putea, să-ș curățească limba întru care vor să scrie asupra învățăturilor.

Cu aceste eu mi-am împlinit toată datoria. Pus-am temeiul culturii, alcătuind acest lexicon și o noao gramatecă, care va ieși deosăbit în tipariu.

Arătat-am neajunsia și lipsele ortografiei și a scrisorii slovenești; arătat-am cărarea cătră o altă mai bună. Arătat-am și adevăratul chip de a scrie cu slove lătenești.

Deci, aducând aceste denaintea județului patrioților, nu socotesc că voi fi cârtit pentru bun cugetul mieu, încai de cătră cei înțelepți a neamului.

BUDESCUL

ÎNTRDUCERE ISTORICEASCĂ

Vrând a da la tipariu cel mai întâi lexicon românesc^[29], mi-au părut lucru vrednic de ostăneală a spune ceva pentru purcederea românilor, precum și pentru începutul și alcătuirea limbii românești, puțin până acum cunoscute la ceialalți europeni.

Curmișul I

PENTRU PURCEDEREA ȘI NUMIREA ROMÂNILOR

§. Neamul românesc au luat începutul de pre vreme când romanii au supus Panonia, Mysia și Thrachia, fiindcă atunci au început de frunte familii de romani a descăleca aceleși țări. Aceste colonii fură apoi cu mai multe leghioane și cu veterani mulți, cari după obiceiul romanilor să așeza cu lăcașul în țările biruite totdeauna pre la hotară.

Cu vreme, fieratecii thracieni, o parte îmblândziți fiind, să politiciră; o parte fură urniți preste Dunăre. Nu peste mult apoi s-au intrudus scrisoarea și limba lăte-nească, prin care cu vreme au început a să forma dialectul thraco-roman^[30]. Totuș lăcuiitorii mai sus numitelor țări își păzea limba sa, întru care chema pre romani *vlahi*, și limba lor *vlahică*. Iară a vorbi dialectul romanilor din Thrachia să dzicea la Roma: *treicisce loqui*^[31].

§. Acest popor, ce să dzicea vlahi, acuma să afla în Panonia și Thracia, când Traian^[32], cel mai deplin monarh, stătu împărat.

Acesta, după ce învinsă pre dacii cei puternici (ce era un feliu de thraci mestecați cu chimerieni) și le surpă împărăția, din pre lățite țările lor, ce prin pustiitoare războaie era mai cu totul deșerte de lăcuiitori^[33], făcu provincie romană, descălecându-o cu nenumărată mulțime de romani. Unele dintru aceste colonii dobândiră dreptul cetățesc a romanilor.

Dacia toată fu supusă unui prefect și trii leghioane fură orânduite spre paza ei.

§. Aproape de o sută și șeptedzeci de ani ținură romanii în Dacia precumpăna asupra varvarilor de pre împrejur, ce adesăori îi impresora cu războiu. Dar în urmă, supt împărăția moletecului Gallien, rămasără supuși. De atuncea încoace, cu toate cele mai luminate

biruinți a lui Claudiu și a lui Aurelian împăraților^[34], Dacia fu cu totul pierdută despre romani.

Nu să știe de Aurelian, ori că nu vru, ori că nu putu să o răscumpere, destul că, după ce el birui pre goti însuș în Dacia, dete poruncă la anul 274 să iasă dintr-însa leghioanele și dregătoriile cetățăști și să mute cu lăcașul la Mysia; iară Dacia sau că o lăsă lăcuiitorilor sau, precum dzic unii, gothilor. Leghioanelor și celoralați romani ce vra să meargă împreună dete o țară între îmbe Mysii, care apoi s-au chemat Dacia nouă sau Dacia lui Aurelian.

§. Până acum de obște să credea cum că nația românească, ce în Țara Românească și în Moldavia stăpânește, iară în Ardeal, în Maramureș, în Bănat cu părțile Ungarii despre răsărit până la Tisa, cea mai mare parte lăcuiește, purcede de la acei români care au rămas în Dacia, de pre vremile lui Traian împărat, și supt Aurelian n-au ieșit din țară. Dar de oarecâtăva vreme încoace, mai vârtos unii dintru învățații Ardealului^[35] nu numai că pun la îndoială această socoteală, ci, mai vârtos, cu precercate dovezi și multă ură, să silesc a o răzbate. Scornindu-să întâi această price dintru nescare privinți naționale și politicești, s-au luat sama mai apoi cum că, răpiți fiind și cei procopsiți la învățătura istoriei bărbați, însă nu *absque ira et studio*, cu tot adinsul să au mărturisit asupra ceii până acum de obște socoteli.

Despre partea românilor, în cât știu, nime nu le-au răspuns pân-acum, afară de dumnelui prenvățatul arhi-diacon Petru Maior, care, în cartea ce au dat asupra purcederii românilor pre limba națională^[36], s-au silit a răzbate toate ce s-au dzis până acum împotriva purcederii românilor de la romani.

§. Vrând eu, dar, acum a-mi spune socoteala despre lucrul acesta, fără părtășie, adecă s-arăt pentru purcederea românilor precum am aflat la istorie și precum să

cunoaște din însuș limba lor, mă aflu îndetorit a întări cele ce voi dzice cu cele mai întemeiate dovezi, cu atâta mai vârtos cu cât socoteala mea este cu totul împotriva celor mai sus pomeniți bărbați. Cetitoriul va cerceta apoi dovezile și va judeca care dintre noi este mai aproape de adevăr, eu sau protivnicii.

Toată cercetarea este sângur pentru un adevăr istoric sau pentru apropiarea cătră adevăr, fiindcă de alte, fieștecărui cetitoriu, precum și românilor celor mai precepuți, adiafor lucru este și trebuie să fie: ori să pourceagă nația sa de la romani sau de la daci, ori de la macar ce alt neam.

Destul că neamul românesc custă și face în Dacia o nație de frunte dintru mai multe milioane alcătuită, care nu dorește altă, numa ca prin o mai mare cultură să să poată apropia de celelalte neamuri politicite a Europii.

Drept aceasta socotește că nu au dat prilej învățatelor defăimări a lui Sulțer și Eder^[37] și unor altora, cu atâta mai puțin cu cât nația aceasta nu o dată au pus adevărate meritiuri pentru toată Europa. Fost-au vremi când nația aceasta, acum necunoscută, era cea mai întiie baște apărătoare și pieptul creștinătății asupra preputincioșilor otomani.

Fortuna de tunete și fulgere încărcată ce să gătea în Asia ca să povoiască Ungaria și Polonia nu o dată fu abătută și răsipită despre munteni și moldoveni, ba câteodată să sparsă preste capetele lor.

Aceastaș nație dete unguirilor prin Ioan de Huniad și Mătieș Corvin, pre cel mai mare eroe și pre cel mai mare craiu^[38].

Aceste pomenite trecând, mă întorc la tesa mea.

§. Să să afle acum în mijlocul Asiei un neam a cărui oameni, de când s-au pomenit, să să fie chemat pe sine ghermani (adecă nemți) și despre toate medzieșele neamuri să fie fost cunoscut și numit ca neam

ghermănesc, iară limba lor să nu să poată deduce numa din limba ghermănească, cine ar fi atunci să să îndoiască de adevărîta istoricească cum că acel neam nu purcede de la ghermani? Întorcînd această asămănare spre români, vom arăta:

Întâi, cum că ei, de când s-au pomenit, purure *români* s-au numit și acum încă așa să numesc.

A doao, că toate neamurile de pre împrejur au socotit pre români ca și un neam purcegătoriu de la romani.

A tria, cum că limba românească nu purcede de la nice o altă limbă fără de la limba poporului romanilor.

La un alt loc ar fi cu greu a dovedi cest mai de pre urmă punct. Însă aice, unde eu pun denainte cetitoriului lexiconul limbii românești, fieștecă să va încredința de sine însuș. Cu toate aceste, fiindcă nu voi a intra la pre largi cercetări istoricești, ci numa la dovedirea celor de frunte mai sus arătate tесе, precum și la dezvoltirea celor mai vrednice de băgare în samă aruncări a protivnicilor noștri, drept aceasta mă voi cuprinde, în cât va fi cu puțință, întru puține cuvinte.

§. Cum că românii, de când s-au pomenit, s-au chemat *romani* și așa să cheamă și acum, nu poate să tăgăduiască nime dintru cei ce au petrecut cu dânșii. Căci pre știut lucru este cum fieșcare român la întrebarea de ce neam este va răspunde: „Eu-s român”. „Știi românește” va să dzică la dânși „știi românește”.

Însă, fiindcă la români, după dialectul lor de acum, unele vocale almintre să pronunțează de cum s-au obicinuit la latinii de astăzi^[39], drept aceasta nu pociu lăsa nepomenit cum că unii dintru străini, prin această pronunție amegiți fiind, cuvântul acest *rumân*, cu care să cheamă românii, au scris și au pronunțat *rumun*. Această strâmbă ortografie întorcându-o spre folosul său neprietenii românilor, ca să întunece lucrul și mai tare, au început a mustra că cuvântul *rumân* vine de la latinescul

remaneo și arată de sineș cum că românii sânt rămășița cea mai de pe urmă a gloatei romanilor din Dacia. Însă cu totul almintre este treaba.

Românii s-au obicinuit, ca și cei mai vechi romani¹, la toate cuvintele purcegătoare de la latini a pronunța vocalea *o* ca pre un *u* (8), mai vârtos când acel *o* să află a fire scurt ori din firea sa, ori din pusoare; spre pildă, noi scriem acum și cetim *bonus, pono, tono, sono, frons, pons* ș.a., însă românii pronunțează *sun, pun, tun, bun, frunte, punte* ș.a. Așaș, dară, pronunțează ei vocalea *o* și la cuvântul *romanu* ca *u* și dzic *rumanu*. Asemene este și cu vocalea *a*, care la români să pronunțează ca și ѱ sau ca și ꞥ, mai vârtos când urmează după dânsa un *u*. Spre pildă, latinii scriu și dzic: *pane, cane, mane, sangvine* (ПАНЕ, КАНЕ, МАНЕ, САНГВИНЕ). Românii scriu cu adevărat cu slove lătenești asemene: *pane, cane, mane, sange*, dară ei le pronunțază cu totul almintre, adecă: *pâne, câne, mâne, sânge*. Deci și silaba *manu*, la cuvântul *romanu*, o grăiesc *mânu*. Dar fiindcă această mai de pre urmă pronunție mai așa să aude ca și frânțozescul *en*, și pentru străini este foarte grea, pentru aceasta mai toți ceialalți, care nu știu firea limbii, foarte smintit pronunțează acel *a* ca și *u*. Aceste toate învață mai chiar gramateca.

Ș. Dumnelui Sulțer, întru cartea ce au scris asupra Dacii transalpine (adecă a Țării Românești), cetind sau, mai vârtos, auzind cetind un loc din cronica lui Greceanu^[41], unde spune pentru descălecarea de întii a Țării Muntenesti și unde dzice acelaș cronicariu că strămoșii românilor au venit din părțile de cătră apus și, trecând Dunărea, au întrat de aceieș parte în țară, fiind, dar, că Greceanu, la locul pomenit, pre strămoșii românilor nu numește almintre fără români, precum adecă să cheamă românii și acum, au crezut dumnelui

¹ Caută la Prișțian, carte I, *De slove*^[40].

Sulțer cum că acolo nu au fost vorba de *romani*, ci de *români*, ce au intrat în Dacia din părțile de preste Dunăre sau din Romania (rumili). Lui Sulțer, care dintru început prinsese ură asupra românilor și-ș pusese în gând a mișca toate ca să poată întuneca purcederea românilor de la romani, fu locul acest apă pre moară. De acolo, fără nice o istoricească critică, închiind cum că rumânii însuși, după ale sale strămoșești mărturisiri, cu mult mai târziu, după Aurelian împărat, oarecândva într-o vreme (care nu o știe hotări), ieșind din Thracia, au descălecat țările Dacii.

Însă, cum că Sulțer au smentit foarte și n-au preceput limba românească, vom arăta întru cele următoare. Sulțer nu știa că românii cei vechi, în cât privește numele, nu făcea nice o osăbire între sine și între romani. Ei chema pre romani *români*, și pre sine încă *români*^[42]. De vom lua măcar pe care cronicariu vechi în mână, îndată ne vom încredința despre adevărul acestui lucru. Eu cu adevărat nu am la mână pre cronicariul Greceanu, dar am tocma aceieș cronică a lui Miron^[43], care au fost a lui Sulțer și pe care el au întrebuițat la istoria sa asupra Dacii Transalpinii. Deci Miron, la cap 13, așa grăiește asupra numelui românilor: „Așa și neamul acesta (adecă a românilor) nume vechi și mai drept este *român*, adecă *râmlean*, de la Roma. Acest nume, din descălecatul lor de Traian și cât au trăit în munți, în Maramureș și pe Olt, tot acest nume au ținut și țin și până astăzi, și încă mai bine muntenii decât moldovenii, că ei și acum zic și scriu *Țara Românească*, și românii cei din Ardeal. Iară străinii dinprejur le zic *vlah*, de pe *Vloh*, adecă Italia” ș.a. „Deci așa este numele nostru și a țării noastre și a Țării Muntenesti, cel drept și de moșie, *român*”.

§. Mai întâi de toți care au început a face osăbire între *români* și *romani* au fost tălmacii cărților besericești, ce mai cu samă s-au întors despre slovenie, cu care prilej,

fiindcă la sloveni Roma să zice *Râm*, în loc de românii cei vechi ei au pus *râmleni*, și în loc de românii cei de acum, *români*.

Îară în zioa de astăzi, fieșcare (de nu vra cineva într-adins să urmează sloveniei) chemăm pre românii cei vechi *romani*, cu *az* sau *a* chiar, și pe românii de acum, *români* cu *ɨ* (ior) sau *a* întunecat. Astă temă eu nu o pot aice răzâma cu alte dovezi, fără cu de obștea cunoștință, și chem la mărturisirea celor procopsiți în limbă, mai vârtos la gramateca mea.

Cu toate aceste, adevărat este că Eder și Sulțer, vrând a dovedi nescare lucruri ce nu au preceput, adecă cum că limba românească (pre care nici unul, nici altul știa) să poate zice mai vârtos slovenească decât lătenească, nescare dovezi închipuite și ca din văzduh apucate ne-au pus înainte. Ba, Sulțer au îndrăznit a ne învăța la istoria sa și începuturile limbii românești!...

Ș. Așadar, îndată dintru început, au chemat toate neamurile pre romanii din Dația *vlahi* și *volohi*, care nume, măcar că să grăia în multe chipuri, despre osăbite neamuri slovenești, totuș ele prin acela nu înțălegea altă fără pe romanii latini și pre lăcuiitorii Italiiei, adecă tot aceeaș ce înțăleg nemții prin *valh*, *velh*, *velș*. Aceasta nu să poate dovedi mai bine decât cu mărturiile celor învățați dintru cele mai sus numite neamuri. [...]

Curmișul al III-le

LIMBA ROMÂNEASCĂ PURCEDE DIN LIMBA POPORULUI ROMANILOR CEL VECHIU

Ș. Stricarea limbii lătinești, fără privință la romanii din Dacia, să poate răduce la trii de frunte epoce^[44]. Încă mai nainte de a lua Traian Dația supt stăpânirea sa, limba poporului românesc, după ce romanii biruiesă toată Italia, au pătimit mare strămutare, și aceasta este epoca cea de

întâi. A *doaole* începe de la vremea când romanii au supus Gallia, Britania, Africa și mai multe eparhii ghermanicești. A *tria* să numără de lajugarea Thraciiei, a Panonii cu Iliricul. Acestor să poate adauge a *patra*, ce mai vârtos privește coloniile romanilor din Dacia.

Însuș pre vreme lui Țițeron^[45], poporul romanilor avea un alt chip de voroavă, adecă vorbea almintre de cum cuvânta Țițeron în senat. Ca să mă tălmăcesc mai bine, voi să zic că era mare deosăbire între limba lătenească ce o învăța tinerii în școale și între cea care o vorbea gloata romanilor.

Aceasta să poate culege din multe alte, cum și dintr-un loc a lui Suetoniu^[46], care zice despre August cum că el n-au băgat sama de limba lătenească cea lucrată și gramaticească, fiindcă grăia *betissare* în loc de „lângezi”, adecă „a fire slab”, care cuvânt poporul zicea *lathanissare*.

Pre vremea lui Polibius^[47], însuș romanii nu înțălegea mai mult limba romanilor celor vechi, ce cu 500 de ani mai nainte să scrisese, și avea trebuință de tălmaci ca să o înțăleagă.

Aceasta nu va pune nime la îndoială, fiindcă și în zilele noastre să tămplă la toate neamurile politicite a Europii, că să deosăbește vorba celor învățați de a celor proști, și cea care să vorbește în orașe de frunte de ceea ce să vorbește prin sate. Spre pildă pot fi ghermanii, italienii și franțozii.

§. Însă aceasta să află întemeiată în însa firea lucrurilor, cum că din ce o limbă lucrată merge politcindu-să și îmbogățându-să cu noao cuvinte, cu atâta și limba proastă din vreme în vreme să îndreptează. Dar aceasta poate să fie numa într-o țară care nu este împresurată cu neprietinul, unde, stăpânind liniște păcii, nu să pune împedecare culturii pre încet pășitoarii.

Însă într-o țară, unde stăpânia adeseori să mută și a cării lăcuitori sânt câteodată sâliți a purta jugul strein, acolo și limba strămoșască suferă strămutări, învățuri și cuvinte streine, să fură într-însa, și încep a să întrebuința. În urmă, limba strămoșască pierde proprietatea, precum și neamul supus numirea sa.

Până ce neamul românesc era la Roma, vorbea limba strămoșilor săi curată, iară după ce romanii cuprinsă ră toată Italia și pretutinde descălecară a sale colonii osăbite, mai apoi scorniră-să dialecturi românești în deosăbite eparhii italienești. Numa aceste întru nainte arătându-să, putem judeca precum să cuvine ce feliu au fost limba poporului românesc, când romanii au descălecat Dacia.

Istoria ne învață cum că la Dacia au fost trimisă o nenumărată mulțime de lăcuitori din toate părțile împărăției romanilor. Deci să înțelege de sine cum că și poporul descălecat au adus cu sine deosăbite dialecturi.

§. Să poate adevărat cu temei supune cum că dregătoriile publice și cei mai de frunte cetățeni și în Dacia aceeaș limbă învățată^[48] la început au vorbit, care au fost obicinuită în celelalte eparhii a împărăției românești. Nice este vreo îndoială cum că dacii pentru tinerii săi au avut școale. Dară poporul rămasă și în Dacia, ca pretutindene, la obiceiurile sale și, fiind între gheți și daci, multe cuvinte au luat de la acești. Într-acea trecută acuma și veacul de aur a limbii românești ceii învățate. Școalele cu totul scăzută de la vrednicia cea de întâi, cu atâta mai vârtos în Dacia, unde lăcuitorii, peste puțină vreme după descălecatul său, neconținut era supărați de varvarii de pre împrejur ce îi năpădea.

Îndeobște, epoca nefericită a romanilor din Dacia să poate număra de la moartea lui Adrian^[49]. Cele trii legheoane și țăriile Dacii nu-i putea apăra numa de o cu totul prădare, iară de năpădiri părțitate, mai vârtos spre

câmpii ce să lăţasc cătră Marea Neagră şi la Dunărea cea de sus, nu era cu putinţă de a să putea ocroti.

Iară după ce Aurelian părăsi ţara, atunci rămasă rălăcitorii sânguri de sine şi supuşi năpădirilor a nomadzilor de la miazănoapte. De atunci încoace au început învăţurile şi limba romanilor din Dacia din zi în zi a să strica.

§. S-au arătat mai sus, cu deosăbite mărturii a istoricilor vechi şi vrednici de credinţă, cum că limba românească s-au socotit totdeauna ca o limbă purcegătoare de la lătenie. Cu toate aceste, să află unii dintru scriptorii ceşti noi, care vor să dovedească cum că limba românească este o mestecătură a toate limbile, întru care să află o parte şi cuvinte lăteneşti. Ba dum<nea>lui Sulţer şi, după dânsul, cel învăţat din Ardeal, Eder^[50], așa au cercetatu-o cu de-amărunt (cum să pare) şi au cumpenit-o, cât ne-au spus şi a câta parte până la un grăunte (scrupul), adecă cum că abea a opta parte este lătenească. Însă de obşte ştiut lucru este că amândoi n-au ştiut limba românească şi socoteala lor s-ar putea afla răsuflată prin însuş Lexicon.

Dar, fiindcă judecata lor să împriveşte ponciş tesii noastre mai sus aşezate, drept aceasta mă văd a fi prilejit prin aceasta ca să cercetez aice mai cu de-amăruntul limba românească, analisind mai de aproape stihiile ei.

§. *Întii*, dară, voi scoate toate cuvintele care nu purced de la lătenie şi le voi împărţi în deosăbite tăbliţe^[51], ca mai lesne să poată judeca cetitoriul priincios. A *doao*, voi arăta alcătuirea din afară şi din lăuntru a limbii. A *tria*, care încă poate să ajute la aceasta, voi arăta şi osăbitul dialect după care românii pleacă pronunţia sa.

În cât priveşte cea de *întii*, fiindcă cea mai mare parte a cuvintelor streine în limba românească sânt împrumutate de la slovenii cei de demult, toate cuvintele ce să lovesc cu deosăbite dialecturi sloveneşti le-am pus la tăbliţa I, la care privind, va lua fieştecare sama cum că cuvintele

sămnate nu sânt luate dintr-unul, ci din mai multe dialecturi slovenești. Mai vârtos să cunosc doao dialecturi într-însăle: unul ce să apropie de dialectul leșesc și altul de slovenno-rusesc.

Cuvintele acestui al doile dialect le-am însămnat cu cruciță. Trebuie a ști că cele neînsămnate cuvinte sânt cele mai vechi și în toate eparhiile românești obicinuie^[52]. Deci este de a crede cum că aceste, mai nainte de toate celelalte, dintru început au fost priimate la limba românească din Dacia de la un neam slovenesc, care au avut asemenea dialect cu a leșilor de astezi, fiindcă (în cât știu) nice un dialect slovenesc nu are vocale cu un *n* (naș) întunecat sunătoare, precum sânt *q* și *ę* la leși^[53]. Drept aceasta, eu socotesc că aceste cuvinte sânt de la daci, căci almintre ar fi cu greu a găci unde și când românii au împrumutat aceste cuvinte de la leși, de nu în Dacia. Deacă este adevărat, precum vor să dovedească unii învățați, cum că dacii au fost neam slovenesc, atunce ar fi lucru dovedit cum că toate cuvintele slovenești ce să află în limba românească sânt de la daci^[54]. Însă cuvintele cele slovenești cu cruciță sămnate sânt cu mult mai noao și nu așa de obște primite la români, fiindcă aceste au intrat mai târziu în limbă, cu prilejul cărților bisericești, care mai cu samă au fost tălmăcite de pre limba slovenească.

Cu adevărat să află în limba românească cuvinte care să lovesc cu cuvintele ungurești (tăb. II), cu grecești (tăb. III), arnăuțăști (tăb. IV), ghermanicești (tab. V), italienești (tăb. VI), franțozești (tăb. VII) și ispănești (tab. VIII).

Însă toate aceste, precum să va arăta mai gios, la locul său, să răduc la doao feliuri, adecă la cuvinte purcegătoare de la daci și de la latini. Dară mai sânt cuvinte și de neștiută purcedere, fiindcă nu să pot arăta de bună samă limba de la care purced (tab. IX)^[55].

§. Văzând atâte feliuri de cuvinte, ar trebui să socotim cum că limba românească, de bună samă, este o meste-

cătură de limbi. Însă, făcând următoarele luări-aminte, cu totu într-alt chip s-arată lucrul. *Întâi*, cum că cuvintele din tăbl. a II, III, IV, ba și a V, și în parte și a IX, adecă cele ce s-au însămnat ungurești, grecești, arnăuțăști, ghermanicești și, în parte, cele de neștiută purcedere, sânt mai vârtos cuvintele de la dacii cei de demult împrumutate, iară celelalte, la tăbl. a VI, VII, VIII însemnate cuvinte, mai vârtos să pot zice că purced de la poporul romanilor.

Așadar, chiar luminat este cum că românii toate ale sale cuvinte străine le-au luat de la daci^[56].

Arătat-am mai sus ce socotesc eu pentru dacii și stau și acuma pre acea. Sângur peristasul cum că românii din Dacia nicăiri n-au trăit împreună cu grecii, cu arnăuții și cu ghermanii, și totuș au în limba sa multe vorbe a neamurilor acestor, arată de ajuns cum că ei cuvintele acele au trebuit să le primească de la un neam cu care mai lungă vreme au lăcuit și au viețuit împreună.

Acum dară, cu care neam românii în Dacia au viețuit mai multă vreme? Care neam nu este altul fără a gheților și a dacilor, cu care adecă românii sau romanii din Dacia mai multe veacuri au trăit împreună.

Deci foarte samănă cu adevărul cum că cuvintele din tăb. I de la acelaș neam s-au luat în limba românească împreună cu cuvintele din tăb. a II, a III, a IV, a V și a VI.

§. Dacii și gheții era un neam thraco-chimerian. Irodot^[57] și Strabon^[58] ne ameniță că dacii și gheții sânt thraci, însă mestecați cu bastarni și cu sarmați. Însăș pre vreme lui Irodot era stăpânitori în Dacia puternicii agathirsi, cei mai politiciți dintru toți ceialalți, pre carii acelaș Irodot face thraci. Lângă dânșii, despre miază-noapte și răsărit, lăcuia neurii sau norii, un neam ghermănesc, și halizonii (dară haliceanii), iarăș neam thracic. Spre malurile Mării Negre și la buza Nistrului ședea coloniile grecești. Strabon zice că „thraccii și gheții de preste Dunăre (adecă cei din Schithia și Dacia) sânt

foarte mestecați cu celelalte neamuri schithiene”. Însuș Ovid^[59], pre vremea sa, au luat sama cum că limba grecească a lăcuiitorilor din Schithia era plină de cuvinte gheticești².

Deci lesne să poate cunoaște dintr-asta că și limba gheticească au fost mestecată cu cuvinte grecești, când știm cum că gheții și grecii au trăit împreună³.

De aice să închie cum că, săvai dacii vorbea limba slovenească, totuș au trebuit să primească și ei în limba sa multe cuvinte de la neamurile vecine. Nu voi eu să zic, de bună samă, că gheții cu gotii au fost un și acelaș neam, însă, de cumva este așa, atunce cele puține cuvinte goticești, care ni le-au păstrat Busbec din limba gothilor celor din Crâm, ar putea sluji de dovadă în ce chip limba gothicească au fost mai de jumătate mestecată cu cuvinte slovenești^[62].

Cu ceste până acum zisă n-am vrut să zic alta făr' că cea mai mare parte de cuvinte străine în limba românească să trag de la daci și, măcar că multe să lovesc cu cuvintele grecești, ghermanicești, arnăuțăști, totuș nu să poate urmăci cum că românii le-au luat nemijlocit de la înșiș greci, ghermani și arnăuți^[63].

§. Cuvintele la tăb. IV^[64] cu adevărat le-am zis ungurești, fiindcă asemenea cu cuvintele ungurești. Totuș, foarte mă îndoiesc ca să le fie luat românii de la ungurii de acum, fiindcă sânt de obște primite la tot neamul și cu adevărat și întru acele eparhii unde ungurii nice o dată n-au lăcuit. Apoi, pare că sânt cu mult mai de mult în limba românească de cum sânt ungurii în Dacia. În urmă,

² „Nesciaque est vocis quod Barbara lingua Latinae / Grajaque quod Getico, victa loquela sono <...> / In paucis remanent Grajae vestigia linguae; / Haec quoque jam Getico barbara facta sono”^[60].

³ „Hic quoque sunt igitur Grajae, quis crederet, urbes <...> / Hic quoque Mileto missi venere coloni / Inque Getis Grajas constituere domos”^[61].

de cătră români nu să iau cu tot într-acea noimă ca la unguri. Deci să prepune cum că sânt de la un alt dialect unguresc împrumutate, prin acelaș canal ce s-au arătat mai sus la cele grecești și ghermănești etc.^[65]. Însă trebuie a ști cum că eu aice numa acele cuvinte dintru cele ce asemănă a fi ungurești am însămnat, care sânt obicinuie la tot neamul românesc, căci almintre, pre unde românii lăcuiesc printre unguri, acolo au priimit cu mult mai multe. Dar nice acele cuvinte să pot socoti aice, care sânt asemenea în obiceiul la unguri ca și la români, însă care mai vârtos ungurii le-au împrumutat de la români (tabl. X) sau și care românii cu ungurii depreună le-au împrumutat de la sloveni (täbl. XI).

§. Tocma așa este și cu cuvintele slovenești mai sus pomenite; adecă eu le-am numit preste tot slovenești, măcar că multe sânt dintru ele care să obicinuiesc și întru alte limbi europești, ce n-au mestecare cu limba slovenească. Drept aceasta, încă este o mare întrebare: de care limbă să țin aceste? Spre pildă, *bici*, nemțește *Peitsche*, grecește βίτσα; *любич* seau *любими*, lătenește *lubesco*, *lubet*. Însuș cuvântul *curva*, pare că purcede de la grecescul *κόρα* sau de la *κορευσω*, ce va să zică „a lipsi de feciorie”. În urmă, cuvântul *beteag* este cuvântul la români, la unguri și la sloveni obicinuit, dar nu să poate zice cuvântul unguresc, nice slovenesc, căci încă pre vreme lui August împăratul au fost la poporul românesc asemenea cuvânt întru o asămene noimă în obicei, adecă *betissare* (*betizare*) „a fire beteag” sau *langvere*. Deci este de a să îndoii încă de nu s-au adus mai vârtos cuvântul acesta prin coloniile romanilor la Panonia și la Dacia^[66].

§. A *doao*. Nice trebuie a crede cum că toată acea mulțime de cuvinte streine mai sus însămnate este de trebuință în limba românească, seau de acel feliu fără care să nu să poată grăi românește. Căci, numărând cu

de-amăruntul, abia să află cincizăci dintr-însăle care nu pot să lipsască din limbă. Celelalte slujesc numa spre bogățirea limbii.

A treia. Mai sânt la români și alte cuvinte lătenești, care nu să află nice în limba lătenească de acum, nice în altă vreuna purcegătoare de la lătenie (tabl. a XII). Să poate dară supune cum că coloniile românești le-au adus cu sine din limba poporului din Italia.

A patra. Fără aceasta să mai află în limba românească mulțime de cuvinte, care să potrivesc cu cele lătenești din veacul de mijloc (*medii aevi*) (tabl. a XIII). Cătră aceste am adaus și de cele care au fost înșămnate de cătră scriptorii bizantineni în glosarele sale.

Dintru care să poate vede că românii <au> tot aceieș limbă a poporului, care era în veacul de mijloc, însă cu acea osăbire cum că românii, pe lângă a sale deosăbite dăcești, au mestecat și cele ce era obicinuite în împărăția romanilor de la răsărit.

Deacă vom socoti la obicinuita românilor de supt împărăția Țarigradului chemare în războaie *tornă frate*, nu să va putea tăgădui asămănare cu limba românească^[67].

A cince. Să află și cuvinte chiar lătenești în limbă, care românii le obicinuiesc într-altă noimă decât latinii, ităliani și frânțozii în limba sa (tabl. a XIV).

A șese. Măcar că unele cuvinte românești pe deasupra nu să vād a fi lătenești, totuș nu trebuie a crede că sânt străine, căci de acest felii sânt mai multe, care însuș românii și-au format din limba sa.

A șapte. Încă mai trebuie a lua sama cum că și cele la tabl. VI, VII și VIII înșămnatele cuvinte, care asămănează cu italienești, frânțozești și ispănești, nu să pot socoti ca streine, ci mai vartos adevărate românești, adecă care romanii au adus la Dația cu sine din limba poporului de la Roma și care italianii, frânțozii și ispanii, dintru aceeaș limbă a poporului luându-le, până acum le-au ținut. Căci

almintre ar fi absurd de a crede ca românii să le fi luat aceste de la italieni, franțozi și mai târziu, într-o vreme când acum era ei în Dacia descălecați.

Aceste trimețind înainte, să arată dar cum că să află adevărat multe cuvinte de rădăcină străină în limba românească, dară mulțimea lor, în privința spre limba întreagă, nice a zecele parte întrece. Apoi, că și din această a zece parte, nice jumătate nu este priimită la toată nația. În urmă, cum că abea să vor afla o sută dintru acele cuvinte, care să nu poată lipsi din limbă.

Drept aceasta, deacă vom chema limba românească o mestecătură de toate limbile, pentru că cuprinde în sine vreo doao sute de cuvinte străine, dintru care nice jumătate sânt de trebuință, atunci cu acelaș drept să poate zice de fieșcare limbă europeană într-acelaș chip, căci niciuna dintr-însăle s-află așa curată, ca să nu aibă mai multe sute de cuvinte ce sânt de obște și altor limbi străine.

§. Acum îmi caută să dovedesc cum că limba românească nu numa după ziditura sau alcătuirea din afară, dară și după cea din lăuntru să potrivește cu limba lătimească și cu celelalte limbi care au purces din lătenie.

TESA MEA ESTE:

Fieștecare limbă să alcătuiește din opt părți (nesocotind articol). Deci, arătând eu că toate părțile voroavei românești sânt chiar curate lătimești și, precum la declinații și conjugatii, așa și la celelalte plecături, cum și la sintaxă, adecă înșirătura cuvintelor, păzasc forma, chipul și regulile lătenești, atunci va fi depreună dovedit că limba românească este adevărata fia limbii poporului romanilor celui vechiu^[68]. Să luăm dar sama:

I. *Asupra articulilor*. Românii au doao feliuri de articule, adecă unul hotărât, altul nehotărât. Cel nehotărât

să face dintru unele prepoziții, precum *a*, *de pre*, *de la*, iară spre alcătuirea articulelor hotărâte să întrebuințează nește părțile scurtate din pronumele personale, cum *lu*, *le* și *a*, adecă făcute din *elu*, tăind *e* cel de început și făcând *lu* articolul hotărât; iară din *ea* așijdere, lăsând afară vocalea denainte, rămâne *a*, din care să formează articolul femeiesc, și cu adevărat pentru aceasta, căci românii s-au învățat a pune articulele sale după nume. Spre pildă, în loc de *elu domnu* (*cel domn*), *ea doamnă* (*cea doamnă*), ei zic *domnu-lu* și *doamnă-a*. Deci ei taie vocalea *e* din pronumele *elu* și *ea*. Preste această, afară de articol bărbătesc *lu*, mai este un articol hotărât *le*, care să pune sânghur după numele ce fărșesc cu *e*, precum *câne*, *curte*. Fieștecare poate, fără multă învățătură de limbi, să preceapă îndată cum că aceste articule să potrivesc cu cele ale italianilor, a franțozilor și a ispanilor: *le*, *lo*, *los*.

II. Numele (*nomina*) încă (afară de acea că numărul numelor românești cu zece părți întrece numărul numelor străine, cum s-au zis mai sus)^[69] toate împreună terminează (adecă fărșesc) în *u*, *e* și *a*, și cu adevărat cele bărbătești în *u* și *e*, iară cele femeiești în *a* și *e*.

Deci terminația lor este asemenea terminații cuvintelor lătinești, cu acea singură esteptie cum că numele lătenești ce terminează în *us* la români lapădă letera de pre urmă, *s*, precum în loc de *dominus* ei zic *domnu*, în loc de *bonus*, *bunu*, *tempus*, *tâmpu* și alte.

Adiectivurile încă terminează ori în *u*, ori în *e*, precum *albu* (*albus*), *albă* (*alba*), *negru* (*niger*), *neagră* (*nigra*), *dulce* (*dulcis*) ș.a.; sau terminează în *osu*, ca la latini, precum *frumosu* (*formosus*), *luminosu* (*luminosus*), apoi în *ivu* sau în *iu*, precum *roșiu* (*rubus*), în *edu*, precum *albedu* (*albidus*), *lucedu* (*lucidus*), în *ecu* sau *icu*, precum *sălbatecu* (*sylvaticus*) ș.a. Ba, ce-i și mai mult, însuș numirile străine trebuie să să plece după această

terminație lătenească, precum *slabu* (din slovenescul *слаб*), *dragu* (de la *драг*), *milosu* (de la *мило*).

III. Pronumele^[70] și întâi cele personale: *eu, tu, el* (*ego, tu, ille*), numărul multureț: *noi, voi, ei* (*nos, vos, illi*); posesive: *mieu, tău, său* (*meus, tuus, suus*), mult<oreț>: *nostru, vostru, său*; demonstrative seau arătătoare: *iest, iastă, cest, ceastă, cel, cea*, cu un cuvânt, întru aceste nu să află nice un cuvânt strein.

IV. Verbele terminează ca la latini, numa cu acea osăbire cum că românii grăiesc o cel de la fărșitul verbelor ca și un *u*; întru alte:

a) rămâne tot aceieș formare a tâmpurilor;

b) aceeaș conjugatie;

c) aceleș moduri a verbelor regulate, cu o sângură osăbire, cum că românii, la infinitivuri, slova cea de pre urmă lătenească *re*, în vorba de toate zile o lasă cu totul afară, adecă nu o grăiesc;

d) aceleș partițipii trecute și presente, spre pildă verbul *laud* face partețipiul trecut: *lăudat, lăudată* și prezentul: *lăudând* ș.a.

Ce-i mai mult, românii au și verbe frecventative, inhoative, ca și latinii, în urmă auxiliare sau ajutărețe, ca și italianii.

V. Adverbele care arată timpul, cum: *când* (*quando*), *mâne* (*mane*), *ieri* (*heri*); a locului: *ici, aici, sus, gios, departe, aproape*.

VI. Prepoziții: *a*, de la lătenesc *ab* și *ad*, în (*in*), între, întru, *re-*, *des-* ș.a.^[71]

VII. I<n>teriecții sau întrepusă: *iacă, ian, sus, vai, ah* ș.a.

VIII. Împreunătoare (*conjunct.*): *au, seau* (*aut, seu*)^[72], *nice* (*nec*) ș.a. Destul că una numa să află străină în toată limba, adecă care nu e lătenească, și^[73].

Întru tot zicând, deacă vom cerceta gramateca și lexiconul, ne vom încredința cu totul cum că toată

alcătuirea limbii cea din afară și din lontru este lătenească.

§. Cu toate aceste, la întâia clipită, pare că limba românească cu totul altă purcedere are decât de la limba lătenească, fiindcă românii, după dialectul său, almintre pronunțează cuvintele lătenești de cum să pronunțează astăzi la latini. Apoi pun arteculele după numiri. Afară de aceasta, au luat în limba sa doao părțicele străine, care mai la toată construcția să află și cu adevărat: *și*, în loc de lătenescul *et*, cum s-au zis mai sus, și *ne*, în loc de lătenescul *in*, care să pune înainte cuvintelor, ca și la latini părțiceaua nuitoare *in*, la cuvintele *ingratus*, *innocens* ș.a., spre pildă *neputință*, în loc de *impotință*, *necuprins*, în loc <de> *incuprins*, măcar că să află această părțicea *ne* în limba lătinească cea învățată, precum *nefeceris*, *neutiquam*, *neutrum*. Deci s-ar putea prepune cum că la popor au fost și mai pre larg întrebuințată și doară așa ca și la români astăzi. Totuș mai aproape de adevăr este cum că această părțicea au purces de la sloveni.

Întrebuințarea, dar, acestor doao părțicele, *și* cu *ne*, apoi obiceiul de a pune articolul după numire, în urmă, osăbirea pronunțării mai a toate letere este pricina de nu să cunosc cuvintele lătenești în limba românească. Voi arăta în scurt în ce atârnă pronunția această deosăbită.

Întâi. Românii grăiesc *a* câteodată ca *az*, de altă dată ca *ı* (*ior*);

c, înainte de *e* și *i*, ca *ç* (*cerf*), adecă ca și italianii;

d, înainte de *i*, ca *dz* sau *s* (*dzilo*);

e, câteodată ca *i*, câteodată ca *ea* sau *ı*;

g, înainte de *e* și *i*, ca *ı* (*gea*), sau ca la italieni *j*, ca *ж* (*jivete*), sau ca franțozii;

o, de multe ori ca *ș*;

qu, ca *к*;

s, înainte de *i*, ca *iu* (*şa*);

t, înainte de *i*, ca *ti* (*ti*);

z, înainte de *i*, ca *zi* (*jivete*).

În urmă, *l* înainte de *i* şi *u* după *q* sau după *g*, sau *v* după *g*, sau şi între doao vocale, nu să aude, nice să pronunţează.

A *doao*. Românii au mutat la cuvintele lăteneşti unele slove într-alte, precum *v* în *b*, şi în loc de *cervus*, ei zic *cerb*, în loc de *corvus*, *corb*; *vervex*, *berbece*. Aşaş au mutat *l* în *r*, precum în loc de *sole*, *soare*, în loc de *sale*, *sare*, în loc de *melum*, *mer*, în loc de *celum*, *ceriu*. Apoi *gn* au mutat în *mn*, în loc de *lignum* zicând *lemn*, în loc de *signum*, *seemn*, în loc de *pugnus*, *pumn*. În urmă, *ct* au mutat în *pt*, precum în loc de *octo*, *optu*, în loc de *factum*, *fapt*, în loc de *lacte*, *lapte*, în loc de *pecten*, *peptene*. Aşaş *qu* câteodată s-au mutat în *p*, precum *aqua*, *apă*; *equa*, *iapă*; *quatuor*, *patru* ş.a.

Toate aceste fac, precum se-au zis, că limba s-arată ca cum ar fi mai vârtos o mestecătură de toate limbile decât o soră a limbii italieneşti, franţozeşti şi ispăneşti.

Cu toate aceste, rămâne ea în sine purure adevărată fia limbii lăteneşti şi sora limbii italieneşti, adevărat, acum încă prost şi în văşmânt schithicesc învălătită, însă care poate să primească toate acele îndreptări ce au priimit până acum limba itălienească.

Încheiu această comentaţie cu mărturiseala cum că trebile mele mă hotărăsă spre altă chemare decât ca să fiu istoric, şi pentru aceasta sânt vrednic de iertare, de cumva nu am împlinit cu de-amărunt toate câte s-ar putea pofţi de la mine.

Eram silit a trăpăda câmpul acest pre larg, socotind că scoposul însuş a unui şi cel mai de întâi lexicon românesc aduce cu sine ca să dezvoltbesc cu critică istoricească începutul neamului şi a limbii româneşti, puţin până acum în Europa cunoscute.

Dintru cele ce am aflat despre lucru acesta încoace și încoalea împrăștiate la istorie și întru adâncele ei izvoară aducându-le împreună, am așezat temeiul părerii mele, care totuș nu voi pre nimene să silesc ca să primească.

Întru alte, socotesc că nu este de trebuință să mă dezvinuiesc pentru smintelele stilului, fiindcă nu am vrut să fac o desertăția întreagă, ci numai o întruducere sau întruș la Lexicon. [...]

Petru Maior

**ANIMADVERSIONES
IN ORTHOGRAPHIAM LATINO-
VALACHICAM**

Reverendissimi Domini Corneli,
1815*

Eiusmodi orthographia Latino-Valachica adoptanda est, quae primo indoli Valachicae linguae sit conformis, secundo eandem linguam perficiat, tertio rationem scribendi et legendi, quoad eius fieri potest, faciliorem reddat, et quarto entia non multiplicet absque necessitate.

DE LITERA Y

Cum apud Valachos, adhibita vocali *i* loco *y*, nulla mutatio significationis vocabuli fiat, censeo etiam in vocibus Graecae originis vocali *y* gaudentibus *i* pro *y* esse scribendum. Sic faciunt Itali, sic veteres Latini, teste Cicerone, caruerunt vocali *y*. Nec obstat consuetudo Gallorum, cum apud hos alium usum interdum habeat *y* ac *i*. Apud Valachos autem idem omnino est semper, sive adhibeas *y*, sive *i*, parumque aut nihil obscurabitur origo vocis Valachicae per hoc quod adhibeas *i* pro *y*. Non sunt ergo multiplicanda entia absque necessitate, ut taceam, difficiliorem reddi scriptionem, dum scribens sollicitus est, an *i*, an vero *y* in certa voce adhiberi debeat; nec obest perfectioni linguae Valachicae usus literae *i* pro *y*, quemadmodum nec Italicae obest. Censeo proinde Graecam vocalem *y*, qua etiam in Cyrillico-Valachica Ortho-

* Transcriere, traducere și note: Alexandra Baneu, Vasilica Eugenia Cristea.

graphia carere potuissent Valachi, nisi scrupulose imitari voluissent Russos, omnino expungendam esse ex orthographia Latino-Valachica^[1].

DE LITERA ASPIRATA *PH*

Utentibus Italis, quibuscum proxima affinitate coniuncti sumus, litera *f* pro Graecae *φ*, sive aspirata *ph*, eo a fortiori hos sequendos esse censeo, quod certo difficilior redditur ratio scribendi, dum scribens anxie perpendere cogitur, an litera aspirata *ph*, quae eandem sonum habet cum *f*, an vero *f* adhibenda sit. Nec inveniendo origini Valachicae vocis quidquam obstat hic usus. Videtur proinde, aspiratum *ph* expungendum esse ex orthographia Latino-Valachica, ac pro ea litera *f* utendum^[2].

DE GEMINATA CONSONANTE

Certum est veteres Romanos non fuisse solitos ullam consonantem geminare, ac per Ennium Graecum, qui post sextum saeculum conditae Urbis vixit, primo primum ad exemplum Graecorum inventam fuisse huiusmodi geminationem in linguam Latinam doctam. Certum quoque est, veterem illam Romanam consuetudinem non geminandi consonantes hodiedum vigere in lingua Valachica, quod patet ex ipsa pronuntiatione Valachorum, nullam unquam consonantem uti geminatam, sed omnes uti simplices efferentium, tametsi forte quaequam ad exemplum Graecorum et Russorum Cyrillico-Valachicae geminatae scriberentur. Ex quo mirifice elucet vetustas Valachicae linguae prae aliis sororibus: quod vel ipsa Recensio Viennensis ultro concessit. Unde censeo, nec *l*, nec *n*, nec aliam ullam consonantem geminate esse scribendam Latino-Valachice^[3], quia primo, id obversatur indoli Valachicae linguae, quae uti supra innui, nullam consonantem patitur geminate pronuntiari; secundo, cum facile

dignoscatur origo Vocabuli et affinitas cum Latina lingua, etiamsi non geminetur consonans more modernae linguae Latinae excultae, multiplicarentur entia absque necessitate; tertio, difficilior redderetur modus scribendi; nulla enim apparente geminatione in pronuntiatione Valachicarum vorum, saepe anxie consulere debebit scribens Latinam linguam an in hac geminata sit consonans, vel non. Sufficientibus ergo aliis existentibus difficultatibus in orthographia Latino-Valachica, quas evitare non possumus, ac cur novis oneremus^[4]?

DE LITERA O PRO U

Constat olim in nonnullis partibus Italiae incolas caruisse litera o, pro qua adhibebant u; cuius moris vestigia tam in lingua Latina, quam in hodierna Italica adhuc visuntur. Censeo itaque, sicut loco o pronunciant Valachi u in nonnullis vocibus cum Latina aut Italica lingua affinibus, ita scribendum esse u iuxta pronuntiationem, et non o ad exemplum Latinorum vel Italicorum. Parumque id obstat, quo minus origo et affinitas huiusmodi vorum Valachicarum cum Latina aut Italica lingua pateat.

DE L MOLLI

L molle pro i consonante censeo non esse adhibendum in orthographia Latino-Valachica pro Valachis veteris Daciae, cum hi illud non pronunciant, sed loco illius i consonantem; quia nec regula certa in id praescribi potest, innumeris existentibus vocabulis, in quibus l ante i haud molliter effertur, ac maximae difficultati obnoxietur ratio scribendi inter Valachos veteris Daciae, tametsi legentibus subveniri posset adiecto l molli quopiam signo. Cum tamen apud Valachos Daciae Aurelianae l molle omnino sicut apud Italos in usu sit, existimo in *Lexico* utroque modo esse scribendum,

exempli gratia *iepure* et *liepure*, *muiere* et *muliere*, *fiiu* et *filiu* etc. Nec certo Aurelianae Daciae Valachi ullam difficultatem in scribendo *l* molli experientur, cum ipsa pronuntiatio moneat, ubi *l* molle scribendum veniat. Hoc discrimen etiam inter Italos est. Etsi enim Itali communiter efferunt *l* molli, e.g.: *moglie*, tamen in nonnullis partibus et pronunciant et scribunt *muiere*. Hoc, inquam, medio et Cis et Trans Danubianis satisfiat, et una ob oculos ponetur legentibus ipsa origo vocis. Quod, si propter *l* molle novum signum inveniri debeat, tunc etiam *n* molle et *r* molle signari debent, nam et haec dantur mollia apud Valachos. Sic Transdanubiani et Hatzegenses dicunt e.g.: *rémâni*, reliqui; *rémâi*, remanes; *perî*, *piei*, pereas, et sic in infinitum multiplicabimus difficultates, ac novae literae fundendae erunt non sine expensis, et retardatione impressionis *Lexici*, quod a multis annis isthic haeret^[5].

DE LITERA K

Cum haec litera nulli prorsus usui sit in orthographia Latino-Valachica, censeo nec commemorandam esse in orthographia Latino-Valachica, quod et Itali praestiterunt, nisi velimus multiplicare entia absque necessitate^[6].

DE DIPHTHONGO AE

Retinere diphthongum *ae* in orthographia Latino-Valachica contra consuetudinem Italicorum etc. est affectate scribere et multiplicare entia absque necessitate ac rationem scribendi longe difficiliorem reddere^[7].

DE EXASPERATIVO U

Ad exasperandum *g* ante *e* aut *i*, tam apud Valachos, quam apud Italos inservit *h* interiectum inter *g* et *e* aut *i*; atque *u* post *g* ante *e* aut *i*, non ad exasperandum *g*

adhibent Itali, sed id sonum nativum, tametsi dimidiatum, retinet, e.g.: *guerra* etc. Si enim *u* non retineret suum sonum, Itali scriberent *gherra*. Censeo ergo, *u* interponere inter *g* et *e* aut *i*, esse multiplicare entia absque necessitate, et difficiliorem reddere non modo scriptionem, sed etiam lectionem Valachorum.

DE *J* LINEOLA TRANSVERSA SIGNATO

Z et *j* propter affinitatem soni, substituuntur interdum sibi invicem. Affinitates eiusmodi etiam apud Latinos et Italos visuntur, quin tamen ideo cogitaverint de novo quopiam signo inveniundo. Censeo proinde *j* lineola transversa signatum eo minus in orthographiam Latino-Valachicam inducendum esse, quod eiusmodi substitutio admodum rara deprehendatur in Valachica lingua. Id quoque notandum; nonnulla, in quibus auditur sonus Cyrillici **ж** aut **з** haud per *j* aut *z*, iuxta optimam orthographiam, esse scribenda. Nam interdum etiam apud Italos ipsum *s* pronunciatur uti *z*, e.g.: *rosa*, *sbaglio*, *sdengo*, *sgomentare*, *slegare*, *smania*, *snervare*, *sradicare*, *sventurare*. Pari modo Latino-Valahice scribendum: *n'casu*, *sbórá*, *sdránçios*, *sgurá*, *deslegatu*, *pisma*, *desnodatu*, *desrâdîcinatu*, *svêntatu* etc. Notum autem est *s* apud Valachos, si post illud in derivatione sequatur *i* pronunciari uti *ş* sive uti Cyrillicum **ш**. Quod si *s* pronunciatum fuit uti *z*, ac in derivatione sequatur post *s*, *i*, hocce *ş*, sive **ш** effertur uti Gallicum *j* sive Cyrillicum **ж**, quin propterea corpus literae *s* mutari debeat in *j*, ut *n'casu*, *n'câşitu* etc. Sed de his uberius in Grammatica.

DE *CH*

Interponere *h* inter *a* et *o*, ac inter *c* et quampiam consonantem, quin *h* audiatur, est multiplicare entia absque necessitate, et difficiliorem reddere scribendi

rationem. Censeo ergo, in hoc sequendos esse Italos, qui simili in casu haud interiiciunt *h*, neutiquam vero Latinos, qui iure id faciunt, cum apud ipsos audiat aspiratio, e.g.: *chorda* etc.

DE DIPHTHONGO *EI*

D ante *i* apud Valachos pronunciatur uti *z*, quae pronuntiatio indigitatur hoc modo *d*; item *s* ante *i* profertur uti Cyrillicum **ш**, ac tunc hoc modo *ſ* notatur; similiter *t* ante *i* pronunciatur uti Cyrillicum **т**, ac tunc hoc modo signatur *т*. Has literas praedicto modo signatas habet Regia Typographia sufficienti copia in finem edendi *Lexici Valachici* fusas. Certum porro est, multa dari vocabula apud Valachos, in quibus ante *i* nec *d* uti *z*, nec *s* uti **ш**, nec demum *t* uti **т** efferuntur. Hoc tamen non obstante censeo hoc in casu pro *i* haud substituendam esse diphthongum *ei*. Nam, praeter pauca, quae facili negotio percenseri queunt, tunc ante *i* non fit praedicta mutatio pronuntiationis (quod communiter infinitivo praesenti et participio praeteriti accidit) dum prima persona modi indicativi temporis praesentis numeri singularis desinit in *-desc*, *-sesc*, *-tesc*, ut *dovedesc*, *dovedire*, *dovedit*; *sosesc*, *sosire*, *sosit*; *socotesc*, *socotire*, *socotit*. Haec facilius cuivis innotescere possunt, quam ut nova graecizatione, tam Latinis, quam sororibus incognita, per Graecam diphthongum *ei* uti simplex *i* efferendam, Valachicam linguam obscuremus, et rationem scribendi difficiliorem reddamus sit necesse. Censeo proinde, pro vocali *i* nunquam diphthongum *ei* esse adhibendam in allatis casibus, sed uti pronunciamus, ita quoque *i* scribamus.

DE LITERA X

Antiqui Latini pro x scribebant vel cs, vel gs, ut *apecs*, *gregs*, pro *apex*, *grex*. Quibusdam dictionibus exemerunt, teste ipso Cicerone, ut *velum* pro *vexillum*; *ala* pro *axilla*; *palus* pro *paxillus*. Ac ipse Quintilianus docet, x receptum fuisse inter Latinas literas, inquiring libro primo, capite quarto^[8]: „Et nostrarum ultima x, qua tamen carere potuimus, si non quaesissemus”.

Valachica lingua omnino caret hac litera, atque in vocibus cum Latinis aut Graecis communibus x mutat vel s ut *Sandu* pro *Alexandru*, *eşire* pro *exire*, *isquusit* pro *exquusit*, *frasin* pro *fraxin* etc. vel in ps, ut *copsa* pro *coxa*, *măsele* pro *maxele*, *osie* pro *oxie*, *leşie* pro *lexie*, *téséturá* pro *texetura*; vel in sc, ut *broscá* pro *broxá*, *impuscare* pro *impuxare* (Hispanice *embuxare*), *vescá* pro *vexá*, *táscat* pro *táxat*, *lascá* pro *laxá*, *scupire* pro *exupire*; vel in c, ut *ricá* pro *rixá*.

Cum ergo Valachi literam x in sua lingua non habeant, ac Itali quoque eam e sua orthographia eliminant, imo inter Graecos etiam, Attici sero, Aeoles nunquam ξ receperint, ideoque σκέvoς scribebant pro ξέvoς; censeo x expungendum esse e numero literarum orthographiae Latino-Valachicae^[9]; proinde vel ipsa Graeca vocabula subintrusa apud Valachos haud litera x, sed si Graecorum velimus servare sonum, pro x per cs esse scribenda, ut pro *Alexandru* *Alecsandru* etc. quod et Russi hodie faciunt in civili scriptura, ac hoc modo vocabula in lexicis exhibentur. Certo indoli Valachicae linguae obversari literam x, vel inde elucet, quod pueri Valachi non sine difficultate assuescant ad eam efferendam. Tandem si praedicto modo ad exemplum Russorum pro x adhibeamus cs; spero, nos id consecuturos, ut Slavici adversarii mitiore acerbitate orthographiam Latino-Valachicam persequantur.

Haec non ad tuendam meam opinionem consignavi, nec enim in hoc genere propriae opinioni mordicitus adhaerendum est, sed bonum et gloria Nationis quaerenda; atque sic quoad omnem apicem constabilienda est orthographia Latino-Valachica, ut adversariis, qui plenis buccis praestolantur evulgationem Valachici Lexici ad censurandum, omnino parati simus respondere. Ego quidem, quoad mea sensa reflexe ad orthographiam Latino-Valachicam non declinabo onus rationem reddendi praedictis adversariis, tametsi non credo ea firmitate in praesenti posse hancce orthographiam constabiliri, ut nihil posteris in hoc genere laborandum relinquatur.

Budae, 14a Iunii 1815

Petrus Maior, manu propria,
Regius Revisor Librorum

Traducere

Petru Maior

**OBIECȚII LA
ORTOGRAFIA LATINO-ROMÂNĂ**
a Preacucernicului Domn Corneli,
1815

Trebuie să adoptăm o ortografie latino-română care, în primul rând, să fie potrivită naturii limbii române, în al doilea rând, să desăvârșească limba, în al treilea rând, să ușureze, pe cât posibil, scrierea și citirea și, în al patrulea rând, să nu multiplice, fără să fie necesar, elementele constitutive ale cuvintelor.

DESPRE LITERA Y

De vreme ce, la români, redarea vocalei *i* în loc de *y* nu produce nicio modificare a semnificației cuvântului, consider că trebuie să se scrie *i* pentru *y* chiar și în cuvintele de origine greacă, în care există vocala *y*. Așa fac italienii, așa s-au lipsit vechii latini, potrivit mărturiei lui Cicero, de vocala *y*. Nu este contrar nici obiceiul francezilor, de vreme ce, la ei, există uneori o altă întrebuintare pentru *y* decât pentru *i*. La români însă este întotdeauna același sunet, indiferent dacă se scrie *y* sau *i*, și prea puțin sau deloc nu se ascunde originea cuvântului valah prin faptul că se folosește *i* în loc de *y*. Prin urmare, nu trebuie multiplicat fără să fie necesar elementele constitutive ale cuvintelor, ca să nu mai vorbesc despre faptul că scrierea devine mai greoaie, atunci când cel care scrie este preocupat dacă într-un anumit cuvânt trebuie să folosească *i* sau *y*; folosirea literei *i* în loc de *y* nu este un obstacol în desăvârșirea limbii române, după cum nu este un obstacol nici în desăvârșirea limbii italiene. Consider, așadar, că

vocala greacă *y*, de care românii s-au putut lipsi și în ortografia chirilico-valahă, atunci când n-au vrut să-i imite cu rigurozitate pe ruși, trebuie eliminată cu totul din ortografia latino-română^[1].

DESPRE LITERA ASPIRATĂ *PH*

Consider că trebuie să-i urmăm pe italieni, de care suntem legați prin cea mai strânsă înrudire și care folosesc litera *f* pentru litera greacă ϕ sau aspirata *ph*, fiindcă scrierea devine, cu siguranță, mai dificilă, când cel care scrie este constrâns să se gândească dacă trebuie să folosească litera aspirată *ph*, care are același sunet cu *f*, sau chiar pe *f*. Întrebuințarea lui *f* nu va împiedica nicidecum descoperirea originii cuvântului valah. Prin urmare, este limpede că aspirata *ph* trebuie eliminată din ortografia latino-română și, în locul ei, trebuie să se folosească *f*^[2].

DESPRE CONSOANELE GEMINATE

Este sigur că vechii romani nu aveau obiceiul să dubleze consoanele și că această dublare a fost inventată, pentru prima dată în limba latină cultă, după modelul grecesc, de către grecul Ennius, care a trăit în al șaselea secol de la întemeierea Romei. De asemenea, este sigur că acest vechi obicei roman de a nu dubla consoanele se păstrează și astăzi în limba română, ceea ce se vede chiar din pronunțarea românilor, care nu rostesc niciodată vreo consoană ca dublă, ci pe toate le pronunță ca simple, chiar dacă unele, probabil după modelul grecesc și rusesc, se scriu duble în ortografia chirilico-valahă. De aici apare lămurit vechimea limbii române în comparație cu celelalte limbi surori, lucru pe care chiar recenzia de la Viena l-a acceptat de bunăvoie. De aceea socotesc că nici *l*, nici *n*, nici vreo altă consoană nu trebuie scrisă ca geminată în ortografia latino-română^[3], fiindcă: în primul rând, acest lucru s-ar împotrivi naturii limbii române care, după cum

am arătat mai înainte, nu permite pronunțarea niciunei consoane geminate; în al doilea rând, de vreme ce se poate recunoaște cu ușurință originea cuvintelor și înrudirea cu limba latină, deși nu se dublează consoanele după obiceiul limbii latine culte, s-ar multiplica, fără să fie necesar, elementele constitutive ale cuvintelor; în al treilea rând, scrierea ar deveni mai dificilă, căci, fiindcă nu există nicio dublare evidentă în pronunția cuvintelor valahe, cel care scrie va fi nevoit să recurgă adesea la limba latină, pentru a afla dacă o consoană este dublă sau nu. Prin urmare, de vreme ce există în ortografia latino-română ficiente dificultăți pe care nu le putem evita, de ce să o împovărăm cu altele noi^[4]?

DESPRE LITERA O ÎN LOC DE U

Este cunoscut faptul că locuitorii din unele părți ale Italiei nu aveau odinioară litera *o*, în locul ei folosindu-se litera *u*; urmele acestui obicei sunt evidente atât în limba latină, cât și în limba italiană modernă. De aceea consider că, așa cum românii pronunță *u* în loc de *o* în unele cuvinte înrudite cu cuvinte din limba latină ori italiană, tot astfel trebuie să scrie *u*, conform pronunției, și nu *o*, cum fac latinii sau italienii. Iar acest lucru nu va împiedica dezvoltarea originii și a înrudirii acestor cuvinte valahe cu cuvintele din limba latină sau italiană.

DESPRE L ÎNMUIAT

Socotesc că *l* înmuiat în loc de *i* consonantic nu trebuie să se regăsească în ortografia latino-română destinată românilor din vechea Dacie, de vreme ce ei nu îl pronunță, iar în locul lui pronunță *i* consonantic; fiindcă nu se poate stabili o regulă certă în această privință, existând nenumărate cuvinte în care *l* înaintea lui *i* nu se rostește înmuiat, și scrierea ar putea deveni o foarte mare dificultate pentru românii din vechea Dacie, chiar dacă cititorii ar fi ajutați de

adăugarea unui semn la *l* înmuiat. Dar de vreme ce la românii din Dacia Aureliană este folosit întotdeauna *l* moale, ca la italieni, cred că în *Lexicon* trebuie să fie scrise ambele forme, de exemplu: *iepure* și *liepure*, *muiere* și *muliere*, *fiiu* și *filiu*. Cu siguranță, românii din Dacia Aureliană nu vor avea nicio dificultate în scrierea lui *l* înmuiat, de vreme ce chiar pronunția le arată unde trebuie scris *l* înmuiat. Această deosebire există și la italieni. Deși italienii rostesc în general *l* înmuiat, de exemplu: *moglie*, totuși, în unele părți, pronunță și scriu *muiere*. Acest fel de a proceda, zic, i-ar satisface și pe cei de dincoace și pe cei de dincolo de Dunăre și, totodată, ar aduce sub ochii cititorilor originea cuvântului. Dacă ar trebui să fie găsit un nou semn pentru *l* înmuiat, atunci ar trebui să fie marcat și *n* înmuiat și *r* înmuiat, pentru că și aceștia apar înmuiați la români. Astfel, cei de dincolo de Dunăre și din Hațeg spun, de exemplu, *rémâni* „reliqui”; *rémâi* „remanes”; *pieri*, *piei* „pereas”, și așa vom multiplica la nesfârșit dificultățile și vor trebui turnate noi litere, nu fără cheltuieli și cu întârzierea tipăririi *Lexiconului*, care se prelungește acum de mulți ani^[5].

DESPRE LITERA K

De vreme ce această literă nu este de folos în ortografia latino-română, consider că nici nu trebuie să o menționăm în ortografia latino-română, așa cum au procedat și italienii, dacă nu vrem să multiplicăm elementele constitutive ale cuvintelor fără să fie necesar^[6].

DESPRE DIFTONGUL AE

Păstrarea diftongului *ae* în ortografia latino-română contrar obiceiului italienilor etc. înseamnă a scrie afectat și a multiplica elementele constitutive ale cuvintelor fără să fie nevoie, făcând astfel scrierea mult mai dificilă^[7].

DESPRE U ASPIRAT

Pentru înăsprirea lui *g* înainte de *e* sau *i*, atât la români, cât și la italieni, se folosește *h* intercalat între *g* și *e* sau *i*; iar italienii nu pun un *u* după *g* înainte de *e* sau *i* pentru înăsprirea lui *g*, căci acesta își păstrează, deși înjumătățit, sunetul original, de exemplu: *guerra*. Dacă *u* nu și-ar păstra sunetul, italienii ar scrie *gherra*. Socotesc, aşadar, că intercalarea lui *u* între *g* și *e* sau *i* înseamnă a multiplica elementele constitutive ale cuvintelor fără să fie nevoie și nu ar îngreuna numai scrierea, ci și citirea pentru români.

DESPRE J TĂIAT CU O LINIUȚĂ

Z și *j* sunt folosite uneori unul în locul altuia, din cauza înrudirii sunetelor. Asemenea sunete înrudite se întâlnesc și la latini și la italieni, fără ca aceștia să se gândească, totuși, să găsească un semn nou. De aceea cred că *j* cu liniuță nu trebuie introdus în ortografia latino-română, cu atât mai puțin, cu cât această substituție se întâlnește foarte rar în limba română. Trebuie să observăm și acest lucru: nu trebuie să se scrie *j* sau *z* nici în situațiile în care se aude sunetul chirilic *ж* sau *з* după o bună ortografie, căci și la italieni *s* se pronunță uneori ca *z*, de exemplu: *rosa*, *sbaglio*, *sdengo*, *sgomentare*, *slegare*, *smania*, *snervare*, *sradicare*, *sventurare*; la fel trebuie să se scrie și în ortografia latino-română: *nécasu*, *sbóră*, *sdrânçios*, *sgură*, *deslegatu*, *pisma*, *desnodatu*, *desrădicinatu*, *svêntatu* etc. Se știe că, la români, dacă în derivare este urmat de *i*, *s* se pronunță ca *ș* sau ca chirilicul *ш*. Dacă *s* a fost pronunțat ca *z* și, în derivație, este urmat de *i*, acest *ș* sau *ш* se pronunță ca *j* francez sau ca *ж* chirilic, fără ca, din această cauză, forma literei să fie schimbată în *j*, precum *nécasu*, *nécășitu* etc. Dar, despre acestea, mai multe în *Gramatică*.

DESPRE CH

Intercalarea lui *h* între *a* și *o* și între *c* și altă consoană, fără ca *h* să se audă, înseamnă a multiplica, fără să fie nevoie, elementele constitutive ale cuvintelor și a îngreuna scrierea. Socotesc, aşadar, că, în această privință, trebuie să-i urmăm pe italieni, care, în asemenea situații, nu îl intercalează pe *h*, și nu pe latini, care fac acest lucru pe bună dreptate, de vreme ce la ei se aude aspirația, de exemplu în *chorda*.

DESPRE DIFTONGUL EI

D înainte de *i* se pronunță la români ca *z*, iar această pronunțare se marchează prin *d*; la fel, *s* înainte de *i* se pronunță ca **ш** chirilic, și atunci se scrie în acest fel: *ș*; în mod similar, *t* înainte de *i* se pronunță ca **ц** chirilic, și atunci se scrie astfel: *ț*. Tipografia Crăiască are o cantitate suficientă din aceste litere marcate în acest fel, care au fost turnate în vederea tipăririi *Lexiconului valah*. Apoi, cu siguranță există multe cuvinte la români, în care, înainte de *i*, *d* nu se pronunță ca *z*, nici *s* ca **ш**, nici, în fine, *t* ca **ц**. Cred, totuși, că, în aceste cazuri, *i* nu trebuie înlocuit cu diftongul *ei*. Căci, în afară de puținele cazuri care pot fi enumerate cu ușurință, pomenita schimbare a pronunției înainte de *i* (care, de obicei, apare la infinitivul prezent și la participiul trecut) nu are loc atunci când persoana întâia a modului indicativ, timpul prezent, numărul singular, se termină în *-desc*, *-sesc*, *-tesc*, precum: *dovedesc*, *dovedire*, *dovedit*; *sosesc*, *sosire*, *sosit*; *socotesc*, *socotire*, *socotit*. Acestea pot fi observate de oricine foarte ușor și nu este necesar să întunecăm limba română și să îngreunăm scrierea printr-o nouă grecizare, necunoscută nici latinilor, nici limbilor surori, prin diftongul grecesc *ei* în loc de *i* simplu. Sunt de părere, aşadar, că, în cazurile amintite, nu

trebuie să folosim niciodată diftongul *ei* în locul vocalei *i*, ci să scriem *i*, așa cum pronunțăm.

DESPRE LITERA X

Vechii latini scriau *cs* ori *gs*, pentru *x*, precum *apecs*, *gregs*, pentru *apex*, *grex*. L-au eliminat din unele cuvinte, după cum afirmă însuși Cicero, precum *velum* în loc de *vexilum*, *alia* în loc de *axilla*, *palus* în loc de *paxillus*. Și Quintilianus susține că *x* a fost admis între literele latine, zicând în capitolul al patrulea al cărții întâi^[8]: „Și ultima dintre literele noastre, *x*, de care ne-am fi putut lipsi, dacă n-am fi dorit-o”.

Limba română nu are deloc această literă, iar, în cuvintele pe care le au în comun cu latinii sau grecii, românii îl schimbă pe *x* fie în *s*, precum: *Sandu* în loc de *Alexandru*, *eșire* în loc de *exire*, *isquusit* în loc de *exquisit*, *frasin* în loc de *fraxin*; fie în *ps*, precum: *copsa* în loc de *coxa*, *măsele* în loc de *maxele*, *osie* în loc de *oxie*, *leșie* în loc de *lexie*, *têsetură* în loc de *texetura*; fie în *sc*, precum: *broscă* în loc de *broxă*, *impuscare* în loc de *impuxare* (spaniolă *embuxare*), *vescă* în loc de *vexă*, *tăscat* în loc de *tăxat*, *lască* în loc de *laxă*, *scupire* în loc de *exupire*; fie în *c*, precum *rică* în loc de *rixă*.

De vreme ce românii nu au litera *x* în limba lor, iar italienii au eliminat-o și ei din ortografia lor, ba chiar grecii din Attica au acceptat târziu litera ξ, iar eolienii, niciodată, și astfel scriau σκέvoç în loc de ξέvoç, consider că *x* trebuie eliminat din rândul literelor ortografiei latino-valahe și, prin urmare, chiar și cuvintele grecești pătrunse la români trebuie scrise fără *x*^[9]; iar dacă vrem să păstrăm sunetul grecesc, atunci *x* trebuie scris *cs*, precum *Alecsandru* în loc de *Alexandru* etc., cum fac și rușii astăzi în scrierea laică și cum apar cuvintele în dicționare. Este limpede că litera *x* este contrară naturii limbii valahe, de vreme ce copiii români se obișnuiesc nu fără greutate să o pronunțe. În

fine, dacă, după exemplul rușilor, vom folosi, în modul amintit, *cs* în loc de *x*, sper să reușim să-i determinăm pe adversarii slavi să prigonească ortografia latino-română cu mai puțină înverșunare.

Nu am scris aceste lucruri pentru a-mi apăra opinia mea, căci nimeni nu trebuie, în astfel de cazuri, să țină morțiș la părerea proprie, ci trebuie să caute binele și gloria nației; iar ortografia latino-română trebuie elaborată în cele mai mici amănunte în așa fel încât să fim perfect pregătiți să răspundem adversarilor care abia așteaptă să critice în gura mare publicarea *Lexiconului valah*. Nici eu, de vreme ce mi-am pus toate puterile în slujba ortografiei, nu mă voi da în lături să răspund pomeniților adversari, chiar dacă nu cred că această ortografie poate fi elaborată în momentul de față cu atâta precizie, încât să nu le mai rămână nimic de făcut urmașilor.

Buda, 14 iunie 1815

Petru Maior, cu mâna sa,
Revizor regesc al cărților

Ioan Corneli

**REFLEXIONES
CIRCA ILLA ORTHOGRAPHIAE IN
CONSCRIBENDO DICTIONARIO DACO-
ROMANO ADHIBENDAE PUNCTA,**

in quibus non convenimus^[1], quaeque ideo altiori
Illustrissimi Domini Praesulis et viceconsistorii
iudicio determinanda substernuntur, 1815*

Sermo praeliminaris

*de modo, indoli linguae Daco-Romanae, aviticis literis,
recte scribendi, consentaneo, inducendo, defigendoque*

§ 1

Cum lingua Valachica seu Daco-Romana ortum habeat a lingua Latina, seu vetere Romana^[2], orthographiam quoque eidem matri linguae et prognatis ex eadem sororiis linguis, Italicae videlicet, Gallicae et Hispanicae consimilem, attemperatam nihilominus genio suo habere omnino convenit. Haud quippe minorem lingua Valachica, spectatis vocum radicibus et significatione, habet cum matre lingua Latina, atque illae, affinitatem, quin complurium genuinae Latinitatis vocabulorum, per tot saecula tantasque temporum vicissitudines, inter tot tamque diversas nationes sincere conservatorum Romana enuntiatione easdem etiam superat. Quocirca neque Slovenicam, neque Hungaricam, neque Germanicam orthographiam, quae toto coelo ab indole et natura linguae Daco-Romanae diversae sunt, ad

* Transcriere, traducere și note: Alexandra Baneu, Vasilica Eugenia Cristea.

voces linguae Romano-Valachicae exscribendas adoptari adhiberique posse, extra omnem positum est dubitationem.

§ 2

Quare, cum lingua Romano-Valachica, notis Slovenno-Russicis e politico negotiorum cursu per almam hanc dioecesim expunctis^[3], nova ex praemissis cognatarum linguarum orthographiis, pro scribendis debiteque effe-
rendis suis vocabulis, adornanda, peculiari indigeat scribendi ratione, ad hanc autem scribendi methodum, genio, per corruptionem veteris linguae Romanae, enatae linguae Valachicae, accommodandam, felici iam omine, velut postliminio revocati avitici characteres Latini expri-
mendis rite quibusvis vocibus Daco-Romanis idonei, omnino sufficerent, adhibitis certis, relate ad nonnullas literas signis, eorundem enuntiationem cum significatione mutantibus, idcirco de praedictis Daco-Romanorum literis, e quibus desiderata concinnanda est orthographia eorum-
que numero, divisione et potestate agendum incumbit.

§ 3

Antequam vero de iis singillatim eorumque affec-
tionibus ordine agi possit, de signis mutationem in enuntiatione vocalium cumprimis literarum subinde et consonantium inducentibus, utpote sine quorum notitia fundate de literis Daco-Romanorum disseri non potest, necessaria quaedam praemittenda videntur.

§ 4

Signa proin literas afficientia, ad constabiliendam orthographiam linguae Daco-Romanae requisita, duplicis esse ordinis, sciendum est: alia scilicet vocalibus tantum propria, alia consonantibus. Quae ad vocales referuntur signa, in duas iterum abeant partes: nimirum quaedam mutationem in enuntiatione vocalium solum inducunt,

manente eodem sono; alia autem, qui et accentus tonici seu prosodici dicuntur, praeter mutationem enuntiationis in vocalibus quibus apponuntur etiam prosodicam inducunt observationem sonum earum producendo aut contrahendo.

§ 5

Variam producentia in vocalibus enuntiationem signa sunt sequentia: ‘, ˇ, ^, ~, ¨, ´, `; scilicet apostrophus ‘, id est signum elisae, elidenti a dextris vocali supine adiectivum; vrachia, ˇ, seu signum breviter aut dimidio sono efferendae vocali superponendum: signum ê obtrusi; accentus circumflexus ~, seu ï nasalisi; duo puncta seu diaeresis ¨, vocali singulariter sono efferendae, apponenda; accentus acutus ´, accentus gravis `.

§ 6

Ex quibus accentus circumflexus ~, acutus ´, et gravis ` sua natura sunt semper longi affectamque iis syllabam protrahendam indicant. Vrachia ^ seu signum brevitatis, natura semper breve, innuit vocalem eo signatam cito aut dimidio enunciandam. Accentus reliqui sunt indifferentes relate ad sonum, per accidens tamen subinde longi.

§ 7

Signa consonantium autem, quae enuntiationis earumdem mutationem solum causant, ne quidquam vocalium afficiendo sonum, sunt haec:

a) ´ Striola, sinistrorsum deflexa, qua afficitur in nonnullis vocabulis primo litera ´t vel ʈ, supra vel infra posita, dein simplex etiam subinde litera ´l, a sinistris taliter supreme adhibita, denique litera ç et ´s et illi quidem infra, huic vero supra, quo videre est pacto apposita: ç, ´s.

b) Lineola, literam iod transverse secans ʈ.

§ 8

Quibus quoad signa praemissis, ad ipsas redeo literas, Daco-Romanis iam et Latinis communes, quae sunt numero 25, utpote *A, B, C, D* etc. *E* quibus *A, E, I, O, U* et *Y* sunt vocales, reliquae omnes consonantes: quaeve generaliter loquendo, omnes eodem, atque in lingua Latina modo efferuntur, nisi quopiam § 5^[4] praemissorum afficiantur signo, aut certus literarum status seu concursus aliam huius, vel illius literae, ut ex producendis, occasione pertractationis huius obiecti passim exemplis luculentius apparebit, ab ordinaria differentem exigat pronuntiationem.

§ 9

Vocales nullo affectae signo dicuntur vocales purae et simplices, si vero aliquo § 5^{ti} signo notatae fuerint, appellantur signatae et impurae. Si duae vocales simul efferendae ita convenient ut ambae unum aut mixtum e duobus edant sonum, vel vero, quod eodem recidit, utraque quidem, sed cum dimidio saltem audiatur sono, dicuntur diphthongi, seu dupliciter sonantes vocales: huiusmodi duplicis soni vocales seu diphthongi in lingua Daco-Romana reperiuntur 16, videlicet: *aa, ae, au, é, ea, ee, ei, eu; ia, ie, ii, io, iu; ó, uo, uu*.

§ 10

Vocales puras et simplices efferi sicut apud Latinos, dictum est § 8°, easdem vero enuntiationem mutare, si aliquo afficiantur signo, §§ 3° et 4° perhibitum^[5]. Nunc de duobus, qui frequentissime recurrunt, signis, § 5 insinuatis, signo videlicet *e* obscuri [^] et *i* nasalis [~], porro et id adhuc scire oportet: haec duo signa seu accentus [^] [~], omnes vocales aequaliter nimirum afficere, eandemque in illis enuntiationem omnibus producere, scilicet:

a) Si vocales *â, ê, î, ô, û, ŷ* notentur hoc [^] signo, efferuntur ut *e* obscurum, aut circiter quemadmodum pronuntiatur *e* (e) in vocabulo Germanico *Wucher*,

Wucherer, Ѡ Cyrillicum apud Valachos. Si vero

b) Eadem vocales *ã, ê, î, ô, û, ŷ* insigniantur accentu circumflexo [~], efferuntur ut *i* nasale, seu Valachicum Ѣ^[6].

§ 11

Nominatae istic Diphthongi, si ad vim et potestatem seu enuntiationem earum attendatur, aequivalent diphthongis et sequentibus expressionibus Latinis, utpote *aa* aequivalet *a* longo; *ae* aequivalet *ae*; *au* = *au*; *e* = *ea* vel *e* longo blaese pronuntiando; *ea* = *ea* cito simul pronuntiandis; *ei*, nisi diaeresi *ë* notetur, aequivalet primo diphthongo Graecorum *ei* seu *i* Latino, secundo diphthongo *ei*; *ee* = *e* longo; *eu* = *eu*; *ia* = *ia*; *ie* = *ie*; *ii* finale = *i* longo; *io* = *io*; *iu* = *iu*; *uo* = *uo* ad semel efferendis; *uu* = *u* longo; *o* = *oa* celeriter una proferendis.

§ 12

Hocque de vocalibus et signis eas afficientibus, de diphthongis item, et earum aequivalentiis generatim e re praemisso discursu: suapte sequitur, ut de singulis iam literis, consonatibus non minus, atque vocalibus, tam simplicibus, quam duplicatis, quam etiam de congruo utriusque speciei literarum signorum usu, exemplis firmando, speciatim tractetur^[7].

Caput I

DE VOCALIBUS SINGULIS, IUXTA PREDICTA QUALITER E FFERENDIS

§ 1

A purum effertur ut *a* Latinum e.g.: *acu*, *ann*', *arma*, *laud*', *gard*', *nas*', *cad*', *Adam* etc.

â ut ʌ, e.g.: câmarâ, cârteticâ, Sântâ Mâriâ, lăudămu, nări, sâtull', dări, pârut', năpădeit' etc.

ã ut æ, e.g.: ântêa, âmblă, mâncămu, cântă, câmpie, ângel', ânvăcș, âncă, mănă, quāt de mare? quam magnus? vel quamcunque magnus.

a subinde ut vertitur in i e.g.: anima, inima; annulus, innel, agnus, miell (vel gniell?); animalia, inimări, animatus, inimat etc. quae proinde, per proinde per a scribenda sunt: ita demânétia, deminétia.

§ 2

E purum in medio et in fine vocis, ut e Latinum, v.g.: collegű, legű, perdere, des, mereu, vedere, rumpere, pariete, relle, novelle etc.

Verum e purum initio vocis positum enunciatur aliquanto mollius, ut ie Latinum vel ie Valachicum, e.g.: eram, erai, era, etc., ertű, erti etc., eu, ei, este, ea, édă, edu (heda, hedu), ^heri, epă, epae, ^hérba, ^herburi, elle, éccă, ^hereticű etc. Excipiuntur peregrina, id est ex aliis accepta linguis nomina, ut: *Episcop*, *Egumen*, *Edem*, *Eug^henie*, *Eucharistia* etc. In quibus e, licet initiale, ordinario tamen pronuntiatur modo.

e purum ante simplicem literam n (nam ante duplex n retinet suam enuntiationem), in eadem voce Daco-Romana effertur potissimum ut i purum v.g.: bene, dente, lente, mente, lenű, plenű, argent, covente, parente, tener, covene, senenű, serenű, pentru, credentiă, venenű, Latenű, Palatenu, se invertend', spuend', audiendű, prendű, coprendű, scriendű etc. aliquando ut ĩ nasale, ut inferius videbimus.

Nota bene. De e puro, ante simplicem literam n porro, ut i enunciando, vide ad calcem huius orthographici proiecti sylvam exemplarum in *Mantissa*^[8].

Nota bene. Pauca aliqua ab hac regula excipiuntur eaque aliis ex linguis potissimum vero ex Slovennica accepta vocabula, in quibus *e* ante *n* constitutum, retento naturali suo sono, ut *i* pronuntiari non vult, proinde vocabula vel diaeresi super *ë* apposita vel duplicato *n*, ad firmandam praemissam regulam scribenda erunt, v.g.: *sântiënïe*, *smerënïe*, *rodënïe*, *blagoslovënïe*, *lëne*, *viclënïe*, *slobodiënïe*, *buruëne*, *mândrënïe*, *vidënïe*, *vënetiënï*, *cetënïe*, *ismëne* etc. vel *Sântiennïe*, *smerennïe*, *rodennïe*, *blagoslovennnïe*, *buruennïe*, *mândrennnïe*, *vidennïe*, *cetennïe*, *ismenne*, *venetienni* vel *vënëtieni*, *viennenni*, *viennalenne*, *slovennescu* etc.

e purum aliquando est subversum, syllabam non faciens, auxiliare ante *a* solum literis *c* et *g* datum, quatenus hae duae Literae more, ante *e* et *i*, Daco-Romano enunciari possit, ut v.g.: *ceas*, *ceà*, *quea*, *gea*, *ce ar da*.

§ 3

De *e* accentibus *ˆ*, *˜*, *˘* notato

ê ut *ѣ*, e.g.: *rêu*, *mê pêtrunde pêne la mêduhâ*, *vêdiurê*, *rêmas indêrêpt*, *rêspôs* etc.

ẽ ut *ѣ*, e.g.: *ẽncâ*, quod et *âncô* scribitur, *invêrte*, *têrgul*, *de fênu*, *vêntul*, *vênet*, *vênat*, *sevêrsêndu*. Ubi animadvertendum venit quod:

a) *e*, si in altera post *n* syllaba eiusdem vocis sequatur *e* vel *i*, praecedens *e* ferme semper debeat ut *i* purum efferri; quod, si vero sequatur *a* vel *u*, aut alia litera, tunc *e* pronuncietur ut *ĩ* nasale, in exemplo: *covênt*, *covente*; *vênet*, *venete*; *vêna*, *venae*; *vêndu*, *vende*; *dê'nsul*, *rêndu*, *pênsâ*, *spênsu*, *spêndiulat*, *tênialâ*, *desmêntu*, *semênça*, *semençae* etc.

b) in gerundiis et participiis praesentis temporis secundae et tertiae coniugationis in quibus *e* purum non est, id est *e* non praecedit alia vocalis, *e* perinde

pronuntiatur ut *ĩ* nasale, e.g.: *ĩmplẽdu, fãcẽdu, mulgẽnd', frigẽnd', gemẽnd', colligẽdu, coquẽdu, mergẽnd', stringẽdu, stingẽdu, stergẽdu, pungẽnd', crescẽdu, batẽdu* etc.

Nota bene. Hic non est sermo de participiis et gerundiis verborum primae coniugationis, in quibus, cum de regula sit *a* more *ĩ* nasalis alioqui enunciari debet. v.g.: *cãntãdu, lãudãdu, mancãdu* etc. Sed est de *e* sermo, quando et quibus porro in vocibus ante literam *n* constitutum, debeat ut *i* purum, aut ut *ĩ* nasale pronuntiari.

Quando debeat ut *ĩ* nasale et quibus in vocibus, paulo superius indigitatum^[9]; quando autem idem *e*, quibusque in casibus adhuc efferri soleat ut *i* purum, nunc patefacio: scilicet *e* ante *n* simplex.

E effertur demum ut *i* purum:

a) In omnibus gerundiis verborum quartae coniugationis, quin et

b) In gerundiis et participiis verborum secundae et tertiae coniugationis, *e* purum habentibus, semper: e.g.: *açipiendu, mântuendu, pârtenendu, mentiendu, smentendu, lovendu, dormiendu, cioplendu, audiend', innouendu, pophtend (pofthend), pescuendu, veniendu* etc.

§ 4

De é taliter accentuato

É accentu acuto notatum effertur ut *ea*, seu ut *e* et *a* in diphthongum coalescens, si in altera mox syllaba eiusdem vocis, *a* sequatur, quod si vero in syllaba immediate subsequente occurrat *e* purum, é accentuatum hoc in casu effertur ut Hungaricum *e* sine accentu, producto tamen sono, pronuntiandum ut *e* sequentibus patet exemplis: *allérgâ, allérge; benecoventézâ, benecoventéze; lâchrý-méza, lachrýmeze, venetiellâ, venetiellae, teignélla vel teichnéllâ, teichnellae; dulcéça, dulcéçe; bréza, bréze; spéteza, spetéze; vñéza, vñéze; câcâréza, câcâréze;*

udélla, udéllae; negrélla, negréllae; géna, génae; mantuésca, mantuésce; incetézâ, incetéze; appléca, appléce; opréscâ, opresce; théca, théce, créscâ, cresce; tréca, trece; vêda vel vêdiâ, véde; céra, quaerâ, quaerat, petat; geminũ, smentélla, smentelae; léga, lége; pléca, pléce; recélla, recella; drépta (drécta), dreptae; néga, nége; cocén, cocéni etc.

Nota bene 1. Huc pertinent insuper et patronymica nomina omnia: ut *popén, popeni; ardelén, ardeleni; ungurénu, ungureni; itallian, itallieni; gallilean, gallile-enni; marginén, margineni* etc.

Nota bene 2. Ad regulam *é* accentuati non pertinent ultimae syllabae nominum feminini generis in *e* exeuntium, quae concurrente articulo feminini generis *a*, vel *a* particula genitivi, terminationem consequuntur in *ea*, ut v.g.: *mancarea, sponerea, am vediut facerea, de vorbirea rea te contenesce; venire a lui Petru, scrisóre a lui Theodor* etc. Nam hic, uti efferuntur nomina, ita etiam scribi debent.

Sed neque nomina monosyllaba, quae per *ea* efferuntur in singulari, et in plurali quoque numero *ea* retinent, spectant ad regulam *é*, accentu acuto notati; et haec enim, uti efferuntur, scribenda veniunt, in exemplo: *deall, dealluri; leac, leacuri; steag, steaguri* (stella agminis), *neam, neamuri; cheag, cheaguri, sghiab, vel sgueab, sghiaburi vel sgueaburi; hreascũ, hreascuri; teascũ, teascuri; bleascũ, bleascuri; streang, streanguri; deacũ, deéci; veac, veacuri; saeculum, saecula*, nam *vécũ, véci* perpetuitatem, aeternitatem significat.

§ 5

De diphthongo *ei*

Diphthongus *ei*, vide paragraphum praeliminaris 11, dupliciter effertur: primo ut *i* adhibendaque venit ut taliter efferenda in vocibus plurium syllabarum, et quidam:

a) in vocibus feminini generis in ultima genitivi et dativi loco *ae*, e.g.: *avutiei, gradenei, mulierei; fetei, Ioanei* vel *Ioannae; radiele lunei; a Mariei* *lucru* etc.

b) in illis vocibus, in quibus *d, t, l* ante *i*, ut tales, id est *d, t, l* pronuntiandae, veniunt; non vero ut ante *i* simplex in vocibus Daco-Romanis, hae consonantes pronuntiarī solent, e.g.: *praepedeit; svadeit, gôndeit, redeicat* vel *redecat; Oradeei* vel *Orâdiei; trudeit; hodeinit, odiechnit, invertait, logodeit, vedeit, dovedeit, atteingu* vel *atteingũ, atteins*, ab attingo, tango; *inteingũ, inteins, intingo*, made-facio, imbuo; nam *intensũ*, intensus, extensus, porrectus, ab intendo; *dĩnsul* etc.; *gateit, clevelteire; dobondeit; ingradeire; chârteie; teigae* vel *thigae; ceteire; sadeit; sfeteit; teicâllos* vel *thicâllos; proteivnic; patrioteicescu; primesdeie; intendeisit; ocroteit; lâtein* vel *latenũ; pândeit; grâmâdeit, ossendeit; zideit; plateit; poteignit* vel *poteichnit* etc. *leipit, leivadeie; leiteie; palleiçâ; umilleit; Vassileiscũ; Leilliae* vel *Liulliae; alleipuit; chârteit* etc. *Irodeida, proscomedeie. [...]*^[10]

§ 8

U purum pronuntiatur ut *u* Latinum, e.g.: *unt, uns, udũ, urmâ, flutur, bruma, crud, plumb, lup, vulpe, turburũ, pus, du, muruescũ* etc.

û ut **Ѹ**, e.g.: *tûu, sũu, (tuus, suus); asûescû, compût, mănû, bâtûturâ, cûciullâ* (cuculus) etc. *sûmû, sumu, addû, adduc.*

ũ ut **ѹ**, e.g.: *sũnt, adũnc, gũtt, gũtllegiu, mûrũescu, rûgâescu, gûrgũliçâ* (curculio) etc.

uo diphthongus ut *uo* cito, fere uno tamen, accedente ad *ó* signatum, sono effertur, adhibenda propter conservandam radicem vocis, ut v.g.: *nuorũ* vel *nuorâ*, plurali *nurori; insuorũ* (inuxoro); *languore; muore* vel *móre, mânuše, pâuon; nuor, nuori; vòltuori; duoi* etc.

Demum et id observandum occurrit quod diphthongus *uu* ut tantum *u* longum efferatur, et quod *u* simplex inter duas vocales eiusdem vocis aut penes unam etiam vocalem in medio constitutum si illam praecedat, fere negligatur, et non pronuncietur, ut e.g.: *ouu*, *nouu*, *beuut*, *vâduua* (vel *vâdua*); *vïuu*, nam *vïu* est *venÿ*; *câuuš* (instrumentum manuale manubriatum pro haurienda aqua deserviens); *mortuul*, *mortua*; *bouul*; *lauu*, lavo, nam *l'au* aliud est.

qué, *qui*, *boui*, *cauall*, *nouellae*, *innouit*, *audiui*, *óuâ*, *cantauam*, *cantauî*, *cantaua*, *cantauamu*, *cantauati*, *cantaua*, *cantauî* etc. et sic omnia praeterita imperfecta primae coniugationis; *sentiui*, *audiui* et prima persona praeteriti historici verborum quartae coniugationis; *duoi*; *nuorÿ*, *nurori*, *nurus*; *nuor*, *nuori*, *nubes*; *duóâ*, *a duoile*, *a duóâ*; *viuae*, *a viuu*; nam *vie* est vel verbum veniat, vel vinea, quae et *vinea* dicitur a Banatensibus; *viuem*, *viuez*, *inviet*, *viuetiuimu*, *viuetiiiescÿ*, *vinatiâ*, *nouellae*, *nouelliae*, *suale*, *tuale*, *liéu*, *lieui*, *lieua*, *caualli*, *vôltuori*, *pâuon* etc.

§ 9

De *u* finali

De *u* porro hoc est notandum, quod illud subaudiatur:

- a) in omnibus nominibus masculini generis, in consonantem desinentibus;
- b) in prima persona singularis et pluralis numeri indicativi et coniunctivi omnium verborum;
- c) in prima persona pluralis numeri praeteriti imperfecti (in prima enim persona imperfecti indicativi *u* locum non habet, nec adhiberi debet unquam), praeteriti perfecti, et plusquam perfecti simplicis seu historici;
- d) in tertia persona indicativi pluralis numeri aliquorum tantum verborum, quod usu discendum;
- e) in prima persona pluralis numeri futuri verbi auxiliaris *oiu* vel *voiu*;

f) in gerundiis in *do* vel *die* omnium verborum, et in participiis in *oriu*; denique

g) etiam in nonnullis adverbiiis et particulis, consonante terminatis, usu discendis.

Circa quod subauditum *u* ea tenenda est regula, ut illud: tam in nominibus, quam verbis etc. in consonantem desinentibus, etiam si exscriptum fuerit (potest enim etiam non exscribi, sed per apostrophum eius designari absentia), nunquam pleno, sed dimidio tantum enunciari debeat sono quamvis vrachia superposita eidem non fuerit; praeterquam

(a) in monosyllabis in *u*, in quibus (prout est in 4 subsequis casibus) cum integro sono effertur, e.g.: *eu* (*io*), *sûu*, *seu*, *sebum*; *sau*; *greu*; *leu*; *tôu*; *tûu*; *smeu*; *reu*; *béu*; *rîu*; *meu*; *ouu*; *nouu* etc.

(b) quum *u* finale naturam articuli induit, seu, quod idem est, cum vices subit articuli, aut etiam cum *u* est terminationum vocis, ut in *mândru*, *Radu*, *lucru*, ut in exemplo: *lucru*, *fluturu*, *capu*, *napu*, *omu* etc. loco: *lucrul*, *fluturul*, *capul*, *napul*, *omul* etc.

(c) in verbis vocali terminatis, v.g.: *lauu*, *lavo*; *scriu*, *dau*, *liéu*, *coquu*, *lucru* (*lucrezu*), *béu*, etc. *du*, *addu*, imperativis etc.

(d) in tertia persona singularis numeri praeteriti historici nonnullorum verborum, in *ù* accentu gravi notando, exeunte e.g.: *fû*, *fâcù*, *tâcù*, *battù*, *potù*, *vediù*, *crescù*, *trecù*, *invesscù*, *abâttù*, *cadiù* etc. ad distinctionem ab aliis personis et temporibus. Denique

(e) quando verbum, aut alia pars orationis, *u* subauditum habens, est in statu constructo, aut coniungitur cum pronomine *ill* vel *le*, v.g.: *lâudamu te*; *mârimu vê*; *quandu'l vediù*; *spâimëntatu l'am*; *vediumu'l toti*; *prendiendu'lle*; *scosè afarê*; *formosu'll addû*, loco *fromos'll addû*; *nuoru tua*; *ducu ve in prensóre*; *a nuorû tua lucru* etc.

In quibus praeallatis isthic omnibus quinque casibus *u* finali pleno semper sono enunciari debet, secus dimidio tantum.

§ 10

Dictum est praecedenti paragrapho, quod *u* subauditum in fine vocum, in consonantem exeuntium, praeterquam in exceptis casibus in quibus pleno effertur, dimidio tantum sono efferri debeat possitque pro lubitu in numero singulari illud exscribi aut etiam omitti eiusque absentia signo apostropho suppleri aut signo abbreviativo, si exscriptum fuerit, vel nullo notari; breviter interea tamen, et dimidiato duntaxat sono pronuntiandum esse; ut in exemplo: *mânũncu*, vel *mãncu*, *inscientiezu*, *incetezu*, *scobescu*; *pomu*, *nucu*, *allunu*, *fraxinu*, *prunetu* etc. vel *mãncũ*, *inscientiezũ*, *incetezũ*, *scobescũ*; *pomũ*, *nucũ*, *allunũ*, *fraxinũ*, *prunetũ* etc. vel *mãnc'*, *inscientiez'*, *incetez'*, *scobesc'*; *pom'*, *nuc'*, *allun'*, *fraxin'*, *prunet'* etc. Sicque triplici modo subintellectum in fine vocum *u* tractari potest; ut tamen potius exscribatur quam omittatur subauditum consentaneum videtur; nec minor sana ratio pugnat pro exscribendo hoc *u*, praesertim in verbis, quam stat pro simplici *i* finali, medio ceteroquin tantum, nisi accentu gravi signetur, sono efferendo, quod tamen semper exscribitur, auditum, nec potest non exscribi.

Quapropter, quamvis *u* finale in singulari numero exscriptum semper non fuerit, in prima tamen, et tertia persona verborum pluralis numeri, etiamsi extra statum constructum dimidio alioqui duntaxat sono efferendum veniat, nunquam non per expressum exscribi debet, ad distinctionem pluralis numeri a singulari, qui in plerisque verbis eodem atque pluralis modo sonat et scribitur, nisi ob sequentis vocis vocalem illud (*u*) per apostrophum elidatur.

Nec exempli paritate res caret; etenim et Galli *s* litera addita, ubi duo hi numeri non distinguuntur in

pronuntiatione aliter, pluralem a singulari discernunt, etiamsi s non enuncietur, ut in exemplo: *le père, la mère*; in plurali: *les pères, les merès*; *le mien*, pluralis *le miens*; *ce, de ce, lequel*, pluralis *ces, de ces, lesquels* etc.; ita et nos u exscribere in plurali, ubi subauditur, debemus, propter distinctionem unius numeri ab alio, quin vrachiam eidem super apponere sit necesse. E.g.: *eram io, eramu, fumu, furemu, fussemu, fusessemu noi; batt eu, battu multi, battemu noi; bâtteem eu, bâtteem noi; bâttui, bâttussem; plurali bâttumu, bâtturemu, bâttussemu; batte omu vel battevomu; eu duc' vel ducŭ, plurali elli ducu, ducemu; eu duceem, dussessem, plurali noi duceemu, dussemu, dusseremu, dussessemu; eu rumpŭ, elli rumpu; eu rumpeem, rupsessem; noi rumpeemu, rupsessemu; eu cantaam, laudaam, noi cantaamu, laudaamu; eu cantassem, laudassem, noi cantassemu, lâudassemu; eu mugesŭ, elli mugescu; eu mugiem, mugissem, noi mugiemu, mugissemu etc.*

§ 11

Y purum effertur ut apud Latinos e.g.: *typ, Tyrŭ, typariu, symvol, syllaba, tyrann, scŷph, myr, tympâna, gymnasium, syrëne, vysson, cŷmvall, Kyrie eleison* etc. *cyrillŭ.*

ŷ ut ѣ, e.g.: *pŷr, pyrus, lachrŷma, sŷlbatec'* etc. quae Nota bene etiam per i solent.

ŷ ut ꙗ, e.g.: *sŷrma, Tŷrnava, pŷrsolu* etc.

Denique de *ypsilo* sciendum est in genere, quod ante hanc a Graecis per maiores nostros acceptam vocalem, neque *d* pronuntiatur ut *z*, ut fit in vocibus per *i* scriptis, neque *c* ut *ts* Hungaricum, aut ꙗ Cyrillicum, ut fit in vocibus post *c, i* habentibus, neque *g* ut *ds* Hungaricum, aut ꙗ Valachicum, ut fit in vocibus *e* vel *i* post *g* habentibus,

neque denique *t*, ut *c* caudatum, aut *z* Germanicum ut fit in vocibus, *i* post *t* habentibus.

Sed uti quattuor consonantes: *d*, *c*, *g*, *t*, efferri solent ante vocales *a*, *o*, *u*, *ẽ*, scilicet, *c*, *d*, *g*, *t* et non *z*, *cse*, *dse*, *çi*, ita etiam ante *ypsilon* efferentur, nimirum *che*, *d*, *g*, *t*, e.g.: *typârit*, *Didymũ*, *gyromanteie*, *Cýrill*, *scýph*, *Cýmvall*, *Egypt*, *gymnasium*, *gyps*, *tyranníe*, *sympathíe*, *mysteriu* etc. Excipe *Kyrie eleison*, quod per *k* scribitur.

Caput II

DE DIPHTHONGIS EORUMQUE USU

§ 1

Diphthongus *aa* aequivalens *a* longo, locum habet:

1. in nonnullis nominibus propriis, v.g.: *Aaron*, *Avraam*, *Isaac*.

2. in praeterito imperfecto primae coniugationis, si *u*, quod § 8 capitis I dictum est, inter duas vocales fere negligi et non enunciari, omisso flectatur, v.g.: loco *cantauam*, *cantauai*, *cantaua* etc. *cantaam*, *cantaai*, *cantaa*; plurali *cantaamu*, *cantaati*, *cantaa* etc. Item, si e voce *cauall* *u* exmittatur, sitque *caall*.

§ 2

Diphthongus *ae* aequivalens *ae* aut *é* adhibenda venit:

1. in vocalibus, a vocibus Latinis praepositione praescribi solitis, derivatis, si retinet sonum, e.g.: *praebon*, *praeformos*, *praeluminat*, *praepoternic*, *praesãnt*, *praealb'*, *praetãrdiu* etc.

2. in nominativis nominum pluralis numeri feminini generis, nondum flexis cum articulo quorum nominativus singularis exit in *a* vel *e* purum, et nominativus pluralis terminatur pariter in *e* purum, e.g.: *musca*, *muscae*, *porumba*, *porumbellae*; *vitica*, *vitiellae*; *porce*, *porcellae*;

épa, épae; hrînduna, hrindunellae; vita, vitae; sýlbateca, sýlbatecae etc.

Dixi: in nominativis nominum feminini generis, cum articulo adhuc non flexis; nam in coniunctione nominativi cum articulo et in accusativo *ae* locum non habet. In exemplo: *éccâ, turturellele, afflaui margellele* etc.

3. in genitivo et dativo singulari primae declinationis nominum, haud absimiliter in *a* vel *â* vel *e* puro desinentium, quae hos casus dupliciter flecti enunciarique cupiunt, nempe ut diphthongus *ei* vel *ae*, v.g.: *lie prune si dâ Thomei* vel *Thomae; di Luce* vel *Lucae se dé Mariae* vel *Mariei trëi florenti; au rupt picio 'lul vitiellae nôstrae* etc., enuntiationem enim parumper ad *ei* accedente ad primigeniam revocare studere debemus.

§ 3

Diphthongus *au* aequivalens *au* Latino occurrit maxime in principio et fine vocum, v.g.: *aud', auscult, aurescu, taur, laud'* etc. *dau, n'au, bau, lauu, au, sau, paus* etc.

Nota bene. *Au* in medio vocis non vult esse diphthongus, ut v.g.: *gâun, graur, bêlaur, repâusat*.

§ 4

Diphthongus *eu* aequivalens *eu* Latino habet locum:

1. in exordio vocum per matrem linguam Latinam e Graeca acceptarum, hanc diphthongum habentium ut v.g.: *Europa, Eughenie, Euchastiu, Eunomië* etc. *Orpheu, Thadeu* etc.

2. in monosyllabis Daco-Romanis v.g.: *meu, seu* (sebum), *leu; greu, rêu, eu, sme, béu* etc.

§ 5

Diphthongus *ee* aequivalens *e* longo Latino, blaese nonnihil, accentu ad *e* Hungaricum non accentuatum,

accedente longiter pronuntianda, adhibetur in praeteritis imperfectis indicativi verborum secundae et tertiae coniugationis, e.g.: *tâceam, tâceai, tâcea, tâceamu, tâceeti, tacee; plăngeem, plăngeei, plăngee, plăngeemu, plăngeeti, plăngee; scieem, scieei, sciee, scieemu, scieeti, sciee;* contracta quasi ex *tâceuem, plăngeuam, scieuem*: nam *tacemu, plangemu, sciemu*, est in praesenti indicativo.

§ 6

Diphthongus *é* aequivalens *ea* diphthongo cito efferendae, locum habet tantum in medio vocis, ubi *e* est radicale et, secundum leges grammaticae, penes deflexam etiam soni aliquantum naturalis enuntiationem, retineri debet, ut pluribus capite I, § 4, ostensum est exemplis.

§ 7

Diphthongus *ea* aequivalens *ea* cito simul pronuntiandis, est diphthongus finalis, ex *e* puro nominis substantivi in *e* desinentis, cum *a* articulo feminini generis, vel *a* nota genitivi, in unam coalescens syllabam; quapropter (si aliquot excipias voces monosyllabas nota tertia, § 4 capitis I attactas) tantummodo in fine vocis habet locum, e.g.: *măncarea, vederea, lentea, strigoea* etc. *scrisorea* lui Petru, *hărteia* lui Georgiu (Gheorghie), *facia* Theodoraе etc.

§ 8

Diphthongus *ei* aequivalens diphthongo Grecorum *ei* seu Latino *i* puro in pronuntiatione habet locum:

1. in ultimis syllabis genitivi et dativi nominum feminini generis duarum et plurium syllabarum, e.g.: *dă fetei Măriei* (Mariae) *o nucă*.

2. post literas *d, l, t*, quando hae literae naturali sono efferendae sunt, et non ut *z, i, ç* more Daco-Romanis ante *i*

purum familiari, e.g.: *ispiteit, torteit, gõndeit, praepedeit, leipit, belleit* etc.

Nota bene 1. Vide plura de hac diphthongo *ei*: § 5 capitis I.

Nota bene 2. *Ei* in monosyllabis effertur ut scribitur *ei*, non *i*; de qua re praedicto paragrapho et capite^[11] uberius tractatum^[12].

Nota bene. Si *e* diaeresi afficiatur, *ei* cesset esse diphthongus e.g.^[13].

§ 9

Diphthongus *ii* aequivalens Latino *i* longo locum habet:

1. in numero plurali nominum masculini generis, signanter in nominativo, accusativo, vocativo et ablativo, cum articulo declinatorum, v.g.: *unde sũnt pruncii? venire oménii; addũ 'n cóce pescii; O! filii mei; se temũ de cãnii lui* etc.

2. in secunda persona singularis numeri modi imperativi et coniunctivi, verbi substantivi *sum*^[14], e.g.: *fii tu, se fii tu*, ubi tamen ultimum *i* pro *i* abbreviato rectius habendum est, et scribendum *fĩ, se fĩ om.*

3. in praeterito perfecto et plusquam perfecto simplici seu historico, aut, ut dicunt, absoluto, quartae coniugationis, e.g.: *dormiui, sentiui, ceteiui; dormiisi, sentiisi, ceteiisi; dormii, sentii, cetii*; plurali *dormiimu, sentiimu, ceteiimu* vel *dormirãmu, sentirãmu, ceteirãmu; dormirãti, sentirãti, ceteirãti; dormirã, sentirã, ceteirã.*

Nota bene. An non hic loco *a, e* rectius esset ponendum?

dormiissem, sentiissem, ceteissem; dormissesi, sentiisessi, ceteisessi; dormiisse, sentiisse, ceteisse; plurali *dormiissemu, sentiissemu, ceteissemu; dormiisseti, sentiisseti, ceteiisseti; dormiisse, ceteisse*, plurali numero *dormisserãmu, sentiisserãmu, ceteisserãmu; dormisserãti, sentiisserãti, ceteisserãti; dormisserê, sentiisserê, ceteisserê.*

Nota bene. *ii* in futuro infinitivi verbi *sum* non est diphthongus, neque in iis nominibus pluralis numeri, quorum nominativus singularis exit in syllaba *ie*, penultima longa, v.g.: *pruncíe*, *domníe*, *caníe*, *viclëníe* etc. *pruncii*, *domnii*, *canii*, *viclenii*; *pruncûilor*, *canûilor*, *domnûilor*, *viclenûilor*, *ii* est diphthongus, sed sunt duo *ii*, duas facientiae syllabas.

§ 10

Diphthongus *ia* syllabae Latinae *ia* in pronuntiatione aequivalens, adhibenda occurrit tantum principio vocum, e.g.: *Iacob*, *iarê*, *iatê*, *iad*, *iara* etc. Et in aliove nomine etiam: *boieriu*^[15], *ia*, *iazer*, *iactu*, *toiege*, *iactu* etc. in medio, v.g.: *Boian*, *Noian*, *Stoian*, *toiag*, *iagâ*, *uiaga*.

Nota bene. *ia* finale non est diphthongus, sed sunt duae Syllabae, v.g.: *sementía*, *truphía*, *unguía*, *Arabía*, *grafia*, *Aethiopiá*, *Ungariá*, *nebonía*, *hârniciá* etc. *boiería*, *bucuría*.

§ 11

Diphthongus *ie* aequivalens syllabae Latinae *ie*, locum habet:

1. in principio vocis, e.g.: *Ierusalem*, *Iephte*, *Ieromonach*, *iertuit*, *ieri* etc.

2. in medio et fine vocis et cumprimis in praeterito imperfecto indicativi verborum quartae coniugationis, e.g.: *audieam*, *cioplieam*, *mentieam*, *mârieam*; *audieai*, *cioplieai*, *mentieai*, *mârieai*; *audièa*, *cioplièa*, *mentièa*, *mârièa*; la plural *audieamu*, *cioplieamu*, *mentieamu*, *mârieamu*; *audieati*, *cioplieati*, *mentieati*, *mârieati*; *audièa*, *cioplièa*, *mentièa*, *mârièa*.

3. in aliis paucis vocibus, ut: *cuie* vel *cunie* vel *cuneiu* etc. *ariete*, *pariete*. [...]

Traducere

Ioan Corneli

REFLECȚII
ASUPRA ACELOR ASPECTE ALE
ORTOGRAFIEI CE TREBUIE FOLOSITĂ ÎN
SCRIEREA DICȚIONARULUI DACOROMÂN,
în care nu cădem de acord^[1] și care, de aceea, sunt
supuse judecății mai înaltului și prealuminatului
Domn Episcop și a Sinodului Arhidiecezan,
spre a fi lămurite

Rostire preliminară
despre modul corect de a scrie cu literele din vechime,
potrivit naturii limbii dacoromâne, care trebuie introdus și
fixat

§ 1

Deoarece limba valahă sau dacoromâna s-a născut din limba latină, sau din vechea limbă romană^[2], ei i se potrivește întru totul să aibă o ortografie asemănătoare limbii mame și limbilor surori născute din ea, anume italiana, franceza și spaniola, adaptată totuși geniului ei. Într-adevăr, limba română are o afinitate nu tocmai neînsemnată cu limba latină-mamă, dacă se iau în considerare rădăcinile și semnificația cuvintelor, ba chiar le întrece pe acelea datorită pronunției romane a mai multor cuvinte ale latinității genuine, care au fost păstrate în mod pur vreme de atâtea secole, prin atâtea vicisitudini ale vremurilor și între atâtea și atât de diferite nații. De aceea, este neîndoielnic că nici ortografia slavonă, nici cea maghiară, nici cea germană, care sunt diferite ca cerul de pământ de caracterul înăscut și de natura limbii dacoromâne, nu pot

fi adoptate și aplicate la scrierea cuvintelor limbii româno-valahe.

§ 2

De aceea, întrucât limba româno-valahă are nevoie de un mod propriu de a scrie, după ce literele sloveno-rusești au fost eliminate din cursul public al administrației pe întinderea acestei binecuvântate dieceze^[3], ea trebuie înzestrată cu o nouă ortografie dintre cele menționate mai sus ale limbilor înrudite, astfel încât cuvintele sale să fie scrise și pronunțate corect. Dar, pentru aplicarea unei asemenea metode de a scrie, datorită geniului limbii valahe care s-a născut prin coruperea vechii limbi romane, deja printr-un semn fericit, asemenea celor rechemăți prin dreptul revenirii acasă, vechile caractere latine sunt întru totul suficiente, pentru că sunt potrivite oricăror cuvinte dacoromâne care trebuie exprimate corect, dacă sunt admise anumite semne legate de unele litere, care schimbă pronunțarea lor odată cu semnificația. De aceea, se impune să vorbim despre mai sus menționatele litere ale dacoromânilor, din care trebuie construită ortografia dorită, precum și despre numărul, împărțirea și puterea lor.

§ 3

Însă, înainte de a putea vorbi despre acestea în parte și despre afectările lor pe rând, par necesare unele observații preliminare despre semnele care produc schimbări în pronunția vocalelor, în primul rând, iar apoi, despre cele care produc schimbări în pronunția consoanelor, întrucât fără cunoașterea lor temeinică nu se poate vorbi despre literele dacoromânilor.

§ 4

Prin urmare, trebuie știut că semnele care afectează literele, necesare pentru a stabili ortografia limbii

dacoromâne, aparțin unei duble ordini: anume, unele sunt specifice doar vocalelor, altele consoanelor. Semnele care se referă la vocale se împart din nou în două părți: unele care introduc, firește, doar o schimbare în pronunția vocalei, rămânând același sunet; altele, însă, care sunt numite și accente tonice sau prozodice, care, dincolo de schimbarea pronunției vocalelor cărora li se adaugă, introduc și o regulă ce privește prozodia, lungind sau scurtând sunetul acelora.

§ 5

Semnele care produc o pronunție diferită a vocalelor sunt următoarele: ‘, ˇ, ^, ~, ¨, , ; anume, apostroful ‘, adică semnul eliziunii, care este adăugat cu fața în jos la dreapta vocalei de elidat; vrahia, ˇ, sau semnul care trebuie pus deasupra unei vocale care trebuie pronunțată scurt sau cu jumătate de sunet: semnul ê-ului închis; accentul circumflex ~, sau al î-ului nazal; două puncte sau diereza ¨, care trebuie adăugată unei vocale ce se pronunță într-un singur sunet; accentul ascuțit ´, accentul grav `.

§ 6

Dintre acestea, accentul circumflex ~, cel ascuțit ´ și cel grav ` sunt prin natura lor întotdeauna lungi și indică faptul că silaba afectată de ele trebuie lungită. Vrahia ˇ, sau semnul scurtimii, care este întotdeauna scurtă prin natura sa, semnalează că vocala însemnată prin ea trebuie pronunțată repede sau la jumătate. Celelalte accente sunt indiferente în raport cu sunetul, totuși prin accident sunt adesea lungi.

§ 7

Pe de altă parte, semnele consoanelor, ce cauzează doar schimbarea pronunției lor, fără să afecteze vreun sunet al vocalelor, sunt acestea:

a) ' Sedila, întoarsă spre stânga, așezată deasupra sau sub literă, prin care este afectată în unele cuvinte mai întâi litera 't sau t, apoi chiar litera 'l, când este adăugată astfel la stânga, în partea de sus, apoi literele ç și 's, când este adăugată sub prima și așezată deasupra celei din urmă; trebuie văzut în ce mod este adăugată: ç, 's.

b) Liniuța, care taie pe mijloc litera iod: j.

§ 8

Acestea fiind spuse înainte în legătură cu semnele, revin la literele însele, deja comune dacoromânilor și latinilor, care sunt în număr de 25, precum *A, B, C, D* etc. Dintre care *A, E, I, O, U* și *Y* sunt vocale, iar toate celelalte consoane. Acestea toate, în general vorbind, fie se pronunță în același fel ca în limba latină (dacă nu sunt afectate de vreunul dintre semnele menționate la § 5^[4], sau din cauza unei anumite stări sau dispuneri a literelor), fie este necesară o altă pronunție decât cea obișnuită pentru litera respectivă, ca în cazul lungirilor, ceea ce va reieși în mod limpede peste tot, prin exemple, cu ocazia tratării acestui subiect.

§ 9

Vocalele care nu au fost afectate de niciun semn se numesc vocale pure și simple, iar dacă au fost însemnate cu vreunul dintre semnele menționate în § 5, sunt numite marcate și impure. Dacă două vocale ce trebuie pronunțate împreună se unesc astfel încât ambele să redea un sunet, fie compus din amândouă, fie, ceea ce revine la același lucru, se aude doar o jumătate de sunet de la fiecare, sunt numite diftongi sau vocale care au un sunet dublu. În limba dacoromână se găsesc 16 astfel de vocale cu sunet dublu (sau diftongi), anume: *aa, ae, au, é, ea, ee, ei, eu; ia, ie, ii, io, iu; ó, uo, uu*.

§ 10

Că vocalele pure și simple se pronunță ca la latini s-a spus în § 8, iar că pronunția lor se schimbă dacă sunt afectate de vreun semn este arătat în §§ 3 și 4^[5]. Acum, despre cele două semne care revin cel mai des, menționate la § 5, anume semnul *e*-ului închis $\hat{}$ și cel al *i*-ului nazal $\tilde{}$, se cuvine ca de acum înainte să se știe și aceasta: că aceste două semne sau accente $\hat{}$ $\tilde{}$ afectează în mod egal toate vocalele și că produc aceeași pronunție în toate, anume:

a) Dacă vocalele *â, ê, î, ô, û, ý* sunt marcate cu acest semn $\hat{}$, se pronunță precum *e*-ul închis, sau așa cum se pronunță *e* e în cuvântul german *Wucher, Wucherer* sau Ѡ chirilic la români.

b) Dar, dacă aceleași vocale *ã, ě, ĭ, õ, ũ, ÿ* sunt însemnate cu accentul circumflex $\tilde{}$, se pronunță precum *i*-ul nazal, sau precum Ѣ românesc^[6].

§ 11

Dacă este luată în considerare forța și puterea sau pronunția lor, diftongii enumerați mai sus sunt echivalenți diftongilor și următoarelor expresii latine, întrucât *aa* este echivalent cu *a* lung; *ae* cu *ae*; *au* = *au*, *e* = *ea* (sau cu *e* lung, dacă pronunțăm stâlcit); *ea* = *ea* (trebuie pronunțate împreună scurt); *ei*, dacă nu este însemnat $\ddot{e}$ cu semnul dierezei, este echivalent mai întâi cu diftongul ϵi al grecilor sau cu *i* latin, în al doilea rând cu diftongul *ei*; *ee* = *e* lung; *eu* = *eu*; *ia* = *ia*; *ie* = *ie*; *ii* final = *i* lung; *io* = *io*; *iu* = *iu*; *uo* = *uo* (pronunțate dintr-o dată); *uu* = *u* lung; *o* = *oa* (pronunțate rapid, ca un singur sunet).

§ 12

Și, după ce s-a discutat în general despre cuvinte și semnele care le afectează, precum și despre diftongi și despre echivalențele lor, urmează, firește, să se trateze în

mod particular despre fiecare literă, despre consoane și despre vocale, atât despre cele simple, cât și despre cele dublate, precum și despre întrebuințarea potrivită a fiecărui tip de semn pentru litere, întărind demersul nostru prin exemple^[7].

Capitolul I

DESPRE FIECARE VOCALĂ ÎN PARTE, CUM SE
PRONUNȚĂ CONFORM CELOR SPUSE MAI ÎNAINTE

§ 1

A pur se pronunță ca *a* latin, de exemplu: *acu*, *ann'*, *arma*, *laud'*, *gard'*, *nas'*, *cad'*, *Adam* etc.

â ca *ѡ*, de exemplu: *câmarâ* [= cămară], *cârtecică* [= cărticică], *Sântâ Măriâ*, *lâudâmu*, *nâri*, *sâtull'*, *dâri*, *pârut'*, *nâpâdeit'* etc.

ă ca *ѧ*, de exemplu: *ântêa* [= întâia], *âmbлъ* [= îmblă], *mâncâmu*, *cântâ*, *câmpie*, *ânger'* [= înger], *ânvâcșu*, *âncu*, *mâne*, *quât de mare?* lat. *quam magnus?* – cât de mare? – sau lat. *quamcunque magnus* – oricât de mare.

După aceea, fiindcă *a* trece și la *i*, ca în: lat. *anima*, *inima*; lat. *annulus*, *innel*, lat. *agnus*, *miell* (sau *gniell?*); lat. *animalia*, *inimâri*, lat. *animatus*, *inimat* etc., acestea, de asemenea, trebuie scrise cu *a*: astfel *demânétia*, *deminétia*.

§ 2

E pur în interiorul și la finalul cuvântului se pronunță ca *e* latin, de exemplu: *collegũ* [= culeg], *legũ*, *perdere*, *des*, *mereu*, *vedere*, *rumpere*, *pariete*, *relle*, *novelle* etc.

Dar *e* pur așezat la începutul cuvântului se pronunță mai moale, ca *ie* latin sau *ie* român, de pildă: *eram*, *era*, *era* etc., *ertũ*, *erti* etc., *eu*, *ei*, *este*, *ea*, *édâ*, *edu* (*heda*, *hedu*), *^heri*, *epâ*, *epae*, *^hérba*, *^herburi*, *elle*, *éccâ*, *^hereticũ* etc. Fac excepție cuvintele străine, adică substantivele împrumutate din alte limbi, precum: *Episcop*, *Egumen*,

Edem, Eug^henie, Eucharistia etc., în care *e*, deși este inițial, se pronunță în modul obișnuit.

e pur înainte de litera simplă *n* (căci înainte de *n* dublu își păstrează pronunția), în același cuvânt dacoromân se pronunță mai degrabă ca *i* pur, de exemplu: *bene, dente, lente, mente, lenū, plenū, argent, covente, parente, tener, cove, senenū, serenū, pentru, credentiâ, venenū, Latenū, Palatenu, se invertend', spuend', audiendū, prendū, co-prendū, scriendū* etc., iar uneori ca *î* nazal, după cum vom vedea mai departe.

Nota bene. Despre faptul că *e* pur trebuie pronunțat mai degrabă ca *i* înainte de litera *n* simplă, vezi, la sfârșitul acestui proiect ortografic, colecția de exemple din anexă^[8].

Nota bene. Câteva cuvinte fac excepție de la această regulă și acelea au fost împrumutate din alte limbi, mai ales din slavonă, în care *e* înainte de *n* își păstrează sunetul natural și nu se pronunță ca *i*; de aceea, aceste cuvinte vor trebui scrise fie cu diereză deasupra lui *ë*, fie cu dublarea lui *n*, pentru a întări regula enunțată, de pildă: *sântiënne, smerënne, rodënne, blagoslovënne, lëne, viclënne, slobodiënne, buruëne, mândrënne, vidënne, vënetiëni, cetënne, ismëne* etc. sau *Sântiennne, smerennne, rodennne, blagoslovennnne, buruennne, mândrennnne, vidennne, cetennne, ismenne, venetienni vel vënëtieni, viennenni, viennalenne, slovennescu* etc.

e pur este uneori erodat, nu formează o silabă, fiind doar un ajutor pentru literele *c* sau *g* înainte de *a*, pentru ca aceste două litere să poată fi pronunțate înainte de *e* și *i* potrivit obiceiului dacoromân, precum în exemplele: *ceas, ceà, quea, gea, ce ar da*.

§ 3

Despre *e* însemnat cu accentele [^], [~], [']

ê ca **ѣ**, de exemplu: *rêu* [= rău], *mê pêtunde pênê la mêduhâ, vêdiurê, rêmas indêrêpt, rêspons* etc.

ẽ ca *ж*, de pildă: *ẽncă* [= încă], care se scrie și *âncô*, *învêrte*, *têrgul*, de *fênu*, *vêntul*, *vênêt*, *vênat*, *sevêrsêndu*. Aici trebuie să observăm că:

a) *e*, dacă în silaba care urmează după *n* în același cuvânt există *e* sau *i*, primul *e* trebuie aproape întotdeauna pronunțat ca *i* pur; iar, dacă urmează *a* sau *u* sau altă literă, atunci *e* se pronunță ca *ĩ* nazal, de exemplu: *covênt*, *covente*; *vênêt*, *venete*; *vêna*, *venae*; *vêndu*, *vende*; *dê'nsul*, *rêndu*, *pênsâ* [= pânză], *spênsu* [= spânz], *spêndiulat* [= spânzurat], *tênialâ*, *desmêntu*, *semênça*, *semençae* etc.;

b) la gerunziul și participiul prezent al conjugării a doua și a treia, în care *e* nu e pur, adică *e* nu este precedat de o altă vocală, *e* se pronunță precum *ĩ* nazal, de pildă: *împlêndu*, *fâcêndu*, *mulgênd'*, *frigênd'*, *gemênd'*, *colli-gêndu*, *coquêndu*, *mergênd'*, *stringêndu*, *stingêndu*, *ster-gêndu*, *pungênd'*, *crescêndu*, *batêndu* etc.

Nota bene. Aici nu este vorba despre participiul și gerunziul verbelor de conjugarea întâi, la care, cum reiese din regulă, *a* trebuie pronunțat, de regulă, ca *ĩ* nazal, de pildă: *cântându*, *lăudându*, *mancându* etc. Este, în schimb, vorba despre *e*, când și mai ales în care cuvinte, fiind așezat înaintea literei *n*, trebuie pronunțat ca *i* pur sau ca *ĩ* nazal.

Când trebuie pronunțat ca *ĩ* nazal și în care cuvinte a fost arătat puțin mai înainte^[9]; când, însă, același *e* în câteva cazuri trebuie pronunțat ca *i* pur arăt acum, și anume *e* înainte de *n* simplu.

În fine, *e* se pronunță ca *i* pur:

a) la gerunziul tuturor verbelor de conjugarea a patra, precum și

b) la gerunziul și participiul verbelor de conjugarea a doua și a treia, care au *e* pur, se pronunță întotdeauna, de pildă: *açipiendu*, *mântuendu*, *pârtenendu*, *mentiuendu*, *smentendu*, *lovendu*, *dormiendu*, *cioplendu*, *audiend'*, *innouendu*, *pophtend* (*pofthend*), *pescuendu*, *veniendu* etc.

§ 4

Despre é accentuat astfel

É însemnat cu accent ascuțit se pronunță ca *ea*, sau ca *e* și *a* unite în diftong, dacă în silaba imediat următoare din același cuvânt se află *a*, dar dacă în silaba imediat următoare apare un *e* pur, é accentuat se pronunță în acest caz ca *e* unguresc fără accent, fiind produs totuși sunetul, și trebuie pronunțat așa cum reiese din următoarele exemple: *allérgâ*, *allérge*; *benecoventézâ*, *benecoventéze*; *lâchrýméza*, *lâchrýméze*; *venetiellâ*, *venetiellae*, *teignélla* sau *teichnéllâ*, *teichnellae*; *dulcéça*, *dulcéce*; *bréza*, *bréze*; *spéteza*, *spetéze*; *vénéza*, *vénéze*; *câcâréza*, *câcâréze*; *udélla*, *udéllae*; *negrélla*, *negréllae*; *géna*, *génae*; *mantuéscâ*, *mantuéсце*; *incetézâ*, *incetéze*; *appléca*, *appléce*; *opréscâ*, *opresce*; *théca*, *théce*, *créscâ*, *cresce*; *tréca*, *trece*; *vêda* sau *vêdiâ*, *véde*; *céra*, *quaerâ* „quaerat, petat”; *geminû*, *sméntélla*, *smentelae*; *léga*, *lége*; *pléca*, *pléce*; *recélla*, *recella*; *drépta* (*drécta*), *dreptae*; *néga*, *nége*; *cocén*, *cocéni* etc.

Nota bene 1. Aici sunt incluse și toate numele patronimice, precum: *popén*, *popeni*; *ardelén*, *ardeleni*; *ungurénu*, *ungureni*; *itallian*, *itallieni*; *gallilean*, *gallileenni*; *marginén*, *margineni* etc.

Nota bene 2. Ultimele silabe ale numelor de gen feminin care se termină în *e*, care, împreună cu articolul de genul feminin *a* sau cu particula de genitiv *a*, formează o terminație în *ea*, nu se supun regulii é-ului accentuat, ca de pildă: *mancarea*, *sponerea*, *am vediut facerea*, *de vorbirea rea te contenesce*; *venire a lui Petru*, *scrisóre a lui Theodor* etc. Căci aici numele trebuie scrise așa cum se pronunță.

Dar nici substantivele monosilabice, care se termină în *ea* la singular, iar la numărul plural rețin *ea*, nu se supun regulii é-ului marcat cu accent ascuțit, căci și acestea

trebuie să se scrie așa cum se pronunță, de exemplu: *deall*, *dealluri*; *leac*, *leacuri*; *steag*, *steaguri* (lat. *stella agminis*), *neam*, *neamuri*; *cheag*, *cheaguri*, *sghiab*, sau *sgueab*, *sghiaburi* sau *sgueaburi*; *hrească*, *hreascuri*; *tească*, *teascuri*; *blească*, *bleascuri*; *streang*, *streanguri*; *deacă*, *deéci*; *veac*, *veacuri* „saeculum, saecula”, căci *vécă*, *véci* înseamnă „perpetuitate, eternitate”.

§ 5

Despre diftongul *ei*

Diftongul *ei* – vezi paragraful 11 din „Rostirea preliminară” – se pronunță în două feluri. Mai întâi ca *i*, și se va scrie așa cum se pronunță în cuvintele cu mai multe silabe, și anume:

a) în cuvintele de genul feminin, în ultima silabă la genitiv și dativ în loc de *ae*, de pildă: *avutiei*, *gradenei*, *mulierei*; *fetei*, *Ioanei* sau *Ioannae*; *radiele lunei*; *a Mariei lucru* etc.;

b) în acele cuvinte în care *d*, *t*, *l*, înainte de *i* trebuie pronunțate ca *atare*, adică *d*, *t*, *l*; dar aceste consoane nu trebuie pronunțate ca înainte de *i* simplu în cuvintele dacoromâne, de pildă: *praepedeit*; *svadeit*, *gônedeit*, *redeicat* sau *redecateit*; *Oradeei* sau *Orâdiei*; *trudeit*; *hodeinit*, *odiechnit*, *inverteit*, *logodeit*, *vedeit*, *dovedeit*, *atteingu* sau *atteingă*, *atteins*, de la lat. *attingo*, *tango*; *inteingă*, *intains*, *intingo* „ma defacio, imbuo”; căci *intensă* [= *întins*] „intensius, extensus, porrectus”, de la lat. *intendo*; *dînsul* etc.; *gateit*, *cleveteire*; *dobondeit*; *ingradeire*; *chârteire*; *teigae* sau *thigae*; *ceteire*; *sadeit*; *sfeteit*; *teicâllos* sau *thicâllos*; *proteivnic*; *patrioteicescu*; *primesdeie*; *intendeisit*; *ocroteit*; *lâtein* sau *latenă*; *pândeit*; *grâmâdeit*, *ossendeit*; *zideit*; *plateit*; *poteignit* sau *poteichnit* etc.; *leipit*, *leivadeie*; *leiteie* [= *litie*]; *palleică* [= *paliță*]; *umilleit*; *Vassileiscă*; *Leilliae* sau *Liulliae*; *alleipuit*; *chârteit* etc. *Irodeida*, *proscomeideie*. [...] ^[10]

§ 8

U pur se pronunță ca u latin, de pildă: *unt, uns, udă, urmă, flutur, bruma, crud, plumb, lup, vulpe, turbură, pus, du, muruesc* etc.

û ca ѱ, de pildă: *tûu* [= tău], *sûu* (lat. *tuus, suus*); *asûescû, compût* [= cumpăt], *mănû, bâtûturâ, cûciullâ* (lat. *cuculus*) etc. *sûmû, sumu* [= sâm], *addû* [= adă] „adduc”.

ũ ca ꝛ, de pildă: *sûnt, adûnc, gûtt* [= gât], *gûtllegiu, mûrîescu, rîgâescu, gûrgûliçâ* [= gârgăliță] (lat. *curculio*) etc.

Diftongul *uo* se pronunță *uo* repede, aproape într-un singur sunet, care sună ca *ó* însemnat cu accent ascuțit; acesta trebuie scris pentru a păstra rădăcina cuvântului, ca de pildă: *nuorû* [= nor] sau *nuorâ*, la plural *nurori; insuurû* (lat. *inuxoro*); *languore; muore* sau *móre, mânușe, pâuon; nuor, nuori; vîltuori; duoi* etc.

Într-un final, trebuie observat că se întâmplă ca diftongul *uu* să fie pronunțat doar ca *u* lung și că *u* simplu între două vocale ale aceluiași cuvânt sau chiar și lângă o vocală în interiorul cuvântului, dacă o precedă pe aceea, este neglijabil și nu se pronunță, ca de pildă: *ouu, nouu, beuut, vâduua* (sau *vâdua*); *viuu*, căci *viu* este *venû*; *câuuș* (instrument manual cu mâner care se folosește pentru a scoate apa); *mortuul, mortua; bouul; lauu* (lat. *lavo*), căci *l'au* [= iau] este altceva; *qué, qui, boui, cauall* [= cal], *nouellae, innouit, audiui, ouâ, cantauam, cantauî, cantaua, cantauamu, cantauati, cantaua, cantauî* etc. și toate verbele de conjugarea întâi la imperfect; *sentiui* [= sântii], *audiui* și prima persoană a trecutului simplu la verbele de conjugarea a patra; *duoi; nuorû* [= nor], *nurori* (lat. *nurus*); *nuor, nuori* (lat. *nubes*); *duóâ, a duoile, a duóa; viuae* [= viuă], de la *viuu*; *vie* este fie verbul lat. *veniat*, fie lat. *vinea*, care este numită și *vinea* [= vinia] de către bănașeni; *viuem, viuez, inviuet, viuetiuimu, viuetiuescû, viuatiâ*

[= viață], *nouellae*, *nouelliae*, *suale* [= sale], *tuale* [= tale], *liéu*, *lieui*, *lieua*, *caualli* [= cai], *vôltuori* [= vâltori], *pâuon* etc.

§ 9

Despre *u* final

În continuare, despre *u* trebuie notat că se aude cu greu:

a) în toate substantivele de gen masculin care se termină în consoană;

b) la persoana întâi singular și plural la modurile indicativ și conjunctiv ale tuturor verbelor;

c) la persoana întâi plural a imperfectului (căci la persoana întâi <singular> a imperfectului indicativ nu există *u* și nici nu trebuie scris niciodată), a trecutului perfect și a mai-mult-ca-perfectului simplu sau istoric;

d) la persoana a treia, numărul plural, a indicativului unor verbe, care trebuie învățate;

e) la persoana întâi, numărul plural, la viitorul verbului auxiliar *oiu* sau *voiu*;

f) la gerunziul în *do* sau *die* al tuturor verbelor și la participiile în *oriu*; apoi,

g) chiar în unele adverbe și particule, care se termină în consoană, care trebuie învățate.

În legătură cu *u* scurt trebuie respectată această regulă: atât la substantivele cât și la verbele etc. care se termină în consoană, chiar dacă a fost scris (căci poate chiar să nu fie scris, ci să fie marcată absența lui prin apostrof), nu trebuie niciodată pronunțat cu sunet întreg, ci numai cu jumătate de sunet, chiar dacă nu este notat cu vrahia; cu excepția:

(a) cuvintelor monosilabice terminate în *u*, în care (cum este în următoarele patru cazuri) este pronunțat cu sunet întreg, de pildă: *eu* (*io*), *sûu*, *seu* (lat. *sebum*); *sau*; *greu*; *leu*; *tôu*; *tûu*; *smeu*; *reu*; *béu*; *rîu*; *meu*; *ouu*; *nouu* etc.;

(b) situațiilor când *u* final indică natura articolului sau, ceea ce este același lucru, când se folosește în locul

articolului, sau când *u* este chiar terminația cuvântului, ca în *măndru*, *Radu*, *lucru*, ca de exemplu: *lucru*, *fluturu*, *capu*, *napu*, *omu* etc., în loc de *lucrul*, *fluturul*, *capul*, *napul*, *omul* etc.;

(c) verbelor terminate în vocală, de pildă: *lauu* (lat. *lavo*); *scriu*, *dau*, *liéu*, *coquu*, *lucru* (*lucrezu*), *béu* etc., în imperativele *du*, *addu* etc.;

(d) persoanei a treia, numărul singular la trecutul istoric al unor verbe terminate în *ù* cu accent grav, de pildă: *fù*, *fâcù*, *tâcù*, *battù*, *potù*, *vediù* [= *văz*], *crescù*, *trecù*, *invesscù* [= *învăsc*], *abâttù*, *cadiù* [= *caz*] etc., pentru a le putea distinge de alte persoane și timpuri. În fine,

(e) când verbul, sau altă parte de vorbire care are *u* scurt, este în formă contrasă sau este unit cu pronumele *ill* sau *le*, de exemplu: *lâudamu te*; *mârimu vê*; *quandu'l vediù*; *spâimëntatu l'am*; *vediumu'l toti*; *prendiendu'lle*; *scosè afarê*; *formosu'll addû*, în loc de *fromos'îll addû*; *nuoru tua*; *ducu ve in prensóre*; *a nuorû tua lucru* etc.

În aceste cinci cazuri menționate mai sus *u* final trebuie întotdeauna pronunțat cu sunet plin, altfel doar cu jumătate.

§ 10

A fost spus în paragraful precedent că *u* scurt la finalul cuvintelor care se termină în consoană, cu excepția cazurilor în care se pronunță plin, trebuie pronunțat doar cu jumătate de sunet și poate fi marcat sau omis după plac la numărul singular, și absența sa să fie suplinită prin semnul apostrofului sau al abrevierii, dacă a fost șters, sau să nu fie marcată prin nimic; totuși, trebuie pronunțat scurt și, în orice caz, cu sunetul înjumătățit, ca de exemplu: fie *măncû*, *inscientiezû*, *incetezû*, *scobescû*; *pomû*, *nucû*, *allunû*, *fraxinû*, *prunetû* etc., fie *mănc'*, *inscientiez'*, *incetez'*, *scobesc'*; *pom'*, *nuc'*, *allun'*, *fraxin'*, *prunet'* etc. Și astfel *u* scurt de la finalul cuvintelor poate fi tratat în trei moduri. Totuși, pare logic ca mai degrabă să fie marcat decât să fie

omis *u* scurt; și nicio rațiune mai puțin sănătoasă nu se opune ca acest *u* să fie marcat, mai ales în cazul verbelor, decât cea care este valabilă pentru *i* simplu final; de altminteri, dacă nu este însemnat cu accent grav, trebuie pronunțat numai cu jumătate de sunet; deoarece totuși este auzit, trebuie întotdeauna marcat și nici nu poate să nu fie astfel.

De aceea, cu toate că *u* final nu va fi mereu marcat la numărul singular, totuși la prima și a treia persoană a verbelor la numărul plural trebuie să fie întotdeauna marcat în mod clar, dacă nu este elidat acel *u* prin apostrof de către vocala următorului cuvânt (cu toate că, cu excepția formei contrase, oricum trebuie pronunțat cu jumătate de sunet), pentru a distinge numărul plural de singular, care în multe verbe sună și se scrie la fel ca pluralul.

Și nici nu este lipsită situația de un exemplu paralel, căci și francezii disting pluralul de singular prin adăugarea literei *s*, când aceste două numere nu se deosebesc altfel în pronunție, cu toate că nu pronunță *s*-ul, ca de pildă: fr. *le père*, la *mère*, la plural fr. *les pères*, *les mères*; fr. *le mien*, la plural fr. *le miens*; *ce*, *de ce*, *lequel*, la plural fr. *ces*, *de ces*, *lesquels* etc.; tot astfel și noi trebuie să scriem *u* la plural, când este scurt, pentru a distinge un număr de celălalt, astfel încât să nu fie necesar să adăugăm vrahia deasupra aceleiași litere. De pildă: *eram io*, *eram*, *fumu*, *furemu*, *fussemu*, *fussessemu noi*; *batt eu*, *battu multi*, *battemu noi*, *bâtteem eu*, *bâtteem noi*; *bâttui*, *bâtтусsem*, la plural *bâtтumu*, *bâtтuremu*, *bâtтусsemu*; *batte omu* sau *batte vomu*; *eu duc'* sau *ducă*, la plural *elli ducu*, *ducemu*; *eu duceem* [= *duceam*], *dussessem*, la plural *noi duceemu*, *dussemu*, *dusseremu*, *dussessemu*; *eu rumpă*, *elli rumpu*; *eu rumpeem*, *rupsessem*, *noi rumpeemu*, *rupsessemu*; *eu cantaam*, *laudaam*, *noi cantaamu*, *laudaamu*; *eu cantassem*, *laudassem*, *noi cantassemu*, *lâudassemu*; *eu*

mugescŭ, elli mugescu; eu mugiem, mugissem, noi mugiemu, mugissemu etc.

§ 11

Y pur se pronunță ca la latini, de pildă: *typ, Tyrŭ, typariu, symvol, syllaba, tyrann, scŷph, myr, tympâna, gymnasium, syrêne, vysson, cŷmvall, Kyrie eleison, cyrillŭ* etc.

ŷ ca ѣ, e.g.: *pŷr* [= păr], *pyrus, lachrŷma, sŷlbatec'* etc., care, ia aminte, trebuie pronunțate chiar prin *i*.

ÿ ca ѧ, de pildă: *sŷrma, Tŷrnava, pŷrsolu* [= pârjol] etc.

În fine, trebuie știut în general despre ipsilon că, în fața acestei vocale preluate de la greci de către strămoșii noștri, nici *d* nu se pronunță ca *z*, cum se întâmplă în cuvintele scrise cu *i*, nici *c* ca *ts* unguresc sau ч chirilic, cum se întâmplă în cuvintele care au *i* după *c*, nici *g* nu se pronunță ca *ds* unguresc sau ȝ românesc, cum se întâmplă în cuvintele care au *e* sau *i* după *g*, în fine, nici *t* ca *c* cu sedilă, sau *z* german, cum se întâmplă în cuvintele care au *i* după *t*.

Ci, așa cum cele patru consoane *c, d, g, t* trebuie pronunțate înainte de vocalele *a, o, u, ẽ*, adică *c, d, g, t*, și nu *cse, dse, ți*, tot astfel înainte de ipsilon se pronunță, de bună seamă, *che, d, g, t*, de pildă: *typârit, Didymŭ, gyromanteie, Cŷrill, scŷph, Cŷmvall, Egypt, gymnasium, gyps, tyranníe, sympathíe, mysteriu* etc. Excepție face *Kyrie eleison* care se scrie cu *k*.

Capitolul II

DESPRE DIFTONGI ȘI FOLOSIREA LOR

§ 1

Diftongul *aa* este echivalent cu *a* lung și se găsește:

1. în unele substantive proprii, de pildă: *Aaron*, *Avraam*, *Isaac*;

2. la imperfectul verbelor de conjugarea întâi, dacă *u*, așa cum s-a spus în § 8 al capitolului I, care, aflat între două vocale, este neglijabil și nu se pronunță, este omis, de pildă: în loc de *cantauam*, *cantauai*, *cantaua* etc., *cantaam*, *cantaai*, *cantaa*; la plural *cantaamu*, *cantaati*, *cantaa* etc. De asemenea, dacă din cuvântul *cauall* [= cal] este eliminat *u* și devine *caall*.

§ 2

Diftongul *ae*, care este echivalent cu *ae* sau *é*, trebuie folosit:

1. în cuvintele derivate din cuvinte latine care se scriu de obicei cu prepoziție, dacă este păstrat sunetul, de pildă: *praebon*, *praeformos* [= preafrumos], *praeluminat*, *prae-poternic*, *praesânt*, *praealb*’, *praetârdiu* etc.;

2. la nominativele substantivelor plurale de genul feminin, încă nedeclicate cu articol, al căror nominativ singular se termină în *a* sau *e* pur, și nominativul plural se termină de asemenea în *e* pur, de pildă: *musca*, *muscae* [= muște], *porumba*, *porumbellae*; *vitica*, *vitiellae*; *porce* [= purcea], *porcellae*; *épa*, *épaie*; *hrînduna* [= rândună], *hrindunellae*; *vita*, *vitae*; *sylbateca*, *sylbatecae* etc.; am spus la nominativele substantivelor de genul feminin când nu sunt declinate cu articolul, căci în unirea nominativului cu articolul și în acuzativ nu apare *ae*, de pildă: *éccâ*, *turturellele*, *afflaui margellele* etc.;

3. la genitivul și dativul singular al substantivelor de declinare întâi, care, nu în mod neasemănător, au desinențe în *a* sau *â* sau *e* pur, ce permit să fie declinate și pronunțate în două feluri aceste cazuri, și anume, ca diftongul *ei* sau *ae*, de pildă: *lie prune si dâ Thomei* sau *Thomae*; *di* [= zi] *Luce* sau *Lucae se dé Mariae* sau *Mariei trei florenti*; *au rupt picio’lul vitiellae nóstrae* etc., căci

trebuie să ne străduim să readucem pronunția cu *ei* la cea originară.

§ 3

Diftongul *au*, care este echivalent cu *au* latin, apare cel mai des la începutul și sfârșitul cuvintelor, de pildă: *aud'*, *auscult*, *aurescu*, *taur*, *laud'* etc., *dau*, *n'au*, *bau*, *lauu*, *au*, *sau*, *paus* etc.

Nota bene. *Au* în interiorul cuvântului nu poate fi diftong, ca de pildă: *gâun* [= găun], *graur*, *bêlaur*, *repâusat*.

§ 4

Diftongul *eu*, care este echivalent cu *eu* latin, se găsește:

1. la începutul cuvintelor primite din limba greacă prin intermediul latinei-mame și care au acest diftong, ca de pildă: *Europa*, *Eughenie*, *Euchastiu*, *Eunomie* etc., *Orpheu*, *Thadeu* etc.;

2. în cuvintele monosilabice dacoromâne, de pildă: *meu*, *seu* (lat. *sebum*), *leu*; *greu*, *rêu*, *eu*, *smeu*, *béu* etc.

§ 5

Diftongul *ee*, care este echivalent cu *e* lung latin, întrucâtva stâlcit, nu accentuat cu accentul de *e* maghiar, care se pronunță lung ascendent, se găsește la trecutul imperfect al indicativului verbelor de conjugarea a doua și a treia, de pildă: *tâceam*, *tâceai*, *tâcea*, *tâceamu*, *tâceeti*, *tacee*; *plângeam*, *plângeai*, *plângea*, *plângeamu*, *plângeeti*, *plângee*; *scrieam*, *scrieai*, *scriea*, *scrieamu*, *scrieeti*, *scriee*; contrase ca din *tâceuem*, *plângeuam*, *scrieuem*, căci *tacemu*, *plangemu*, *scriemu* este la indicativ prezent.

§ 6

Diftongul *é*, care este echivalent cu diftongul *ea* ce trebuie pronunțat scurt, se găsește doar în interiorul cuvântului, unde *e* este radical și, potrivit legilor gramaticii, trebuie să fie reținut cu pronunțarea coborâtore a sunetului întrucâtva natural, cum a fost arătat în mai multe exemple în capitolul I, § 4.

§ 7

Diftongul *ea*, care este echivalent cu *e* și *a* ce trebuie pronunțate scurt și împreună, este diftongul final format din *e*-ul pur al substantivului care se termină în *e*, ce se unește într-o singură silabă cu articolul *a* al genului feminin sau cu marca *a* a genitivului; de aceea (dacă dai peste unele cuvinte monosilabice, vezi nota a treia, § 4 al capitolului I), se găsește numai la sfârșitul cuvântului, de pildă: *măncarea*, *vederea*, *lentea* [= lintea], *strigoea* etc., *scrisorea lui Petru*, *hârteia lui Georgiu (Gheorghie)*, *faciea* [= fața] *Theodoraе* etc.

§ 8

Diftongul *ei*, care este echivalent diftongului grecilor *ei* sau *i*-ului latin pur, se găsește în pronunție:

1. în ultimele silabe ale genitivului și dativului substantivelor de genul feminin, de două sau mai multe silabe, de pildă: *dâ fetei Măriei (Mariae) o nucă*;

2. după literele *d*, *l*, *t*, când acestea trebuie pronunțate cu sunetul natural al literei, și nu ca *z*, *i*, *ç* în felul obișnuit al dacoromânilor, înainte de *i* pur, de pildă: *ispiteit*, *torteit*, *gõndeit*, *praepedeit*, *leipit*, *belleit* etc.

Nota bene 1. Vezi mai multe despre acest diftong *ei* în § 5 al capitolului I.

Nota bene 2. Se pronunță *ei* în cuvintele monosilabice, așa cum se scrie, *ei*, și nu *i*; despre acest lucru s-a discutat mai pe larg în paragraful și capitolul^[11] menționat^[12].

Nota bene. Dacă *e* este afectat de diereză, încetează să mai fie diftong, de pildă: <...>^[13]

§ 9

Diftongul *ii*, care este echivalent *i*-ului lung latin, se găsește:

1. la numărul plural al substantivelor de genul masculin, mai ales la nominativul, acuzativul, vocativul și ablativul declinate cu articol, de pildă: *unde sînt pruncii?*; *venire oménii*; *addû 'n cóce pescii*; *O! filii mei*; *se temù de cãinii lui* etc.

2. la persoana a doua, numărul singular, la modurile imperativ și conjunctiv ale verbului substantiv *a fî*^[14], de pildă: *fii tu*, *se fii tu*, unde totuși trebuie considerat mai degrabă ultimul *i* ca *i* abreviat și scris *fîi*, *se fîi om*;

3. la perfectul și mai-mult-ca-perfectul simplu sau istoric, sau, cum îl mai numesc, absolut, al celei de-a patra conjugări, de pildă: *dormiui*, *sentiui*, *ceteiui*; *dormiisi*, *sentiisi* [= sântîși], *ceteiisi*; *dormii*, *sentii*, *cetii*; la plural *dormiimu*, *sentiimu*, *ceteiimu* sau *dormirâmu*, *sentirâmu*, *ceteirâmu*; *dormirâti*, *sentirâti*, *ceteirâti*; *dormirâ*, *sentirâ*, *ceteirâ*.

Nota bene. Oare nu este mai corect să scriem aici *e* în loc de *a*: *dormiissem*, *sentiissem*, *ceteiissem*; *dormissesi*, *sentiissesi*, *ceteissesi*; *dormiisse*, *sentiisse*, *ceteisse*; la plural *dormiissemu*, *sentiissemu*, *ceteiissemu*; *dormiisseti*, *sentiisseti*, *ceteiisseti*; *dormiisse*, *ceteisse*, la numărul plural *dormisserâmu*, *sentiisserâmu*, *ceteisserâmu*; *dormisserâti*, *sentiisserâti*, *ceteisserâti*; *dormisserê*, *sentiisserê*, *ceteisserê*.

Nota bene. *Ii* la infinitivul viitor al verbului *a fî* nu este diftong, și nici în acele substantive de numărul plural al căror nominativ singular se termină în silaba *ie*, cu

penultima lungă, de pildă: *pruncíe*, *domnîe*, *caníe* [= cânie], *viclêníe* etc. *pruncîi*, *domnîi*, *canîi*, *viclenîi*; *pruncîilor*, *canîilor*, *domnîilor*, *viclenîilor*; *ii* este diftong, dar aici sunt doi *ii*, care formează două silabe.

§ 10

Diftongul *ia*, care este echivalent în pronunție cu silaba latină *ia*, poate fi scris atât la începutul cuvintelor, de pildă: *Iacob*, *iarê*, *iatê*, *iad*, *iara* etc., cât și în alte locuri din cuvânt: *boieriu*^[15], *ia*, *iazer*, *iactu*, *toiege*, *iactu* etc., în interior, de pildă: *Boian*, *Noian*, *Stoian*, *toiag*, *iagâ*, *uiaga*.

Nota bene. *Ia* final nu este diftong, ci sunt două silabe, de pildă: *sementîa*, *truphîa*, *Ungaria*, *Arabîa*, *gratîa*, *Aethiopia*, *Ungaria*, *nebonîa*, *hârniciîa*, *boierîa*, *bucurîa* etc.

§ 11

Diftongul *ie*, care este echivalent silabei latine *ie*, se găsește:

1. la începutul cuvântului, de pildă: *Ierusalem*, *Iephte*, *Ieromonach*, *iertuit*, *ieri* etc.;

2. în interiorul și la finalul cuvântului și mai ales la trecutul imperfect al indicativului verbelor conjugării a patra, de pildă: *audieam*, *cioplieam*, *mentieam*, *mârieam*; *audieai*, *cioplieai*, *mentieai*, *mârieai*; *audièa*, *cioplièa*, *mentièa*, *mârièa*; la plural *audieamu*, *cioplieamu*, *mentieamu*, *mârieamu*; *audieati*, *cioplieati*, *mentieati*, *mârieati*; *audièa*, *cioplièa*, *mentièa*, *mârièa*;

3. în puține alte cuvinte, precum: *cuie* sau *cunie* sau *cuneiu* etc., *ariete*, *pariete*. [...]

Ioan Corneli

CONSPECTUS ORTHOGRAPHIAE
 in describendo Dictionario Daco-Romano
 adhibendae, quoad illa in quibus
 facta concertatione convenimus,
 1815*

Illustrissime ac Reverendissime Domine Praesul!
Domine mihi gratiosissime!

Gratosum Illustritatis Vestrae Praesuleae rescriptum ad orthographicam nostrum relationem, sub 26to praeterlapsi mensis Iunii nobis impertitum, ea qua par est submissione hesterno venerati fumus; in cuius proinde obsequium humillime reponendum habeo.

Nos, licet in nonnullis ad eruderandam perpoliendamque nostram linguam tendentibus, principiis ab invicem discederemus, in eo tamen ambos ultro lubentesque convenire, ut gratiose Illustritatis Vestrae Praesuleae rescripto, in describendo lexico nosmet per omnia obsequiose accommodemus, ita rem totam attemperaturi, ut eadem orthographia, quoad fieri poterit, utramque linguae nostrae dialectum, Cis et Transdanubianum complectamus.

Interim, cum evenire facile possit, ut, manu operi perficiendo adiecta nobis, licet in orthographia versatis, tales tamen difficultates, hactenus nobis impraevisae, per decursum operis, novam hanc viam ingressis, sese offerant, e quibus nos, citra recessum a praescripto expedire et consequenter plerasque voces nobis vindicare Romanasque

* Transcriere, traducere și note: Alexandra Baneu, Vasilica Eugenia Cristea.

esse origine probare haud possumus. Idcirco siquid simile, toti studio accensis, accidere contingeret, gratiosum Illustritatis Vestrae Praesuleae eum in casum a praescripta lege cum reverentia recedendi indultum, nunc pro tunc nobis gratiose largiendum exoramus quam humillimis precibus, necessitate faciendum nefas per nos idmodi a praescripta lege recessum, ut benigne Illustritas Vestra Praesulea rati habere dignetur, demississime una supplicantes.

Conspectum orthographicum et Reflexiones, quamvis eo tum pro nobis describere non potuerimus, quia tamen in nostris passim illa notatis et in capite signata omnino haberemus atque adeo in recenti memoria; eapropter isthic demisse re acclusa, Illustritati Vestrae Praesuleae, uti gratiose mandare dignatur, per Dominum Sztárok fine faciendi congeri usus obsequentissime remitto.

Qui Praesuleis Gratiis Illustritatis Vestrae enixissime commendatus, penes osculum sacrae dexteræ in profundissimo veneratione perenno.

Illustritatis Vestrae Praesuleae

Humillimus servus,
Ioannes Corneli, manu propria,
Cath<edralae> Ecclesiae
Graeco-Catholicae
M<agni> Var<adini>
Canonicus Chartophilax

Budae, die 4a Iulii 1815

ANEXA I

Caput I

VOCALES A, E, I, O, U, Y

De iis de quibus inter utrumque nostrum convenit, scilicet,

§ 1

A purum effertur a Latinum, uti *acu, arma, lardu, ann', Adam* etc.

â, ut ʌ, e.g.: *câmarâ, cârtecicâ, Sântâ Mârie* etc.

ã, ut ʌ, e.g.: *ântêa, âmbîa, mîncu, cîntâ, cîmpu* etc.

§ 2

E purum in medio et in fine vocis, ut *e* Latinum, ut *legu, cullegu, desu, perdere, vedere, relle* etc.; *e* purum initio vocis aliquanto mollius, ut diphthongus *ie*, v.g.: *eram, erai* etc.; *edu, éda, épa* etc.

Excipiuntur vocabula ex aliis linguis desumta in quibus *e* ordinario modo pronunciatur, ut *episcop, egumen, Edem* etc.

e purum ante simplicem literam *n* (nam ante duplicatum *n*^[1] retinet suam enunciationem) in eodem voce effertur potissimum ut *i* purum, ut *bene, dente, lente, mente, covene, serenu, venenu, prendu, spuendu, plenu, splena, tiene, placenta, intendu, scientiâ, potentiâ, lenu, amen* etc.

Pauci admodum ab hoc lege exceptis, quae vel duplici *n*, vel diaeresi notato scribi possunt et debent, v.g.: *sântiënîe, vidënîe, rodënîe, slovennescu* etc.

Nota bene. Pro *e*, ut *i* efferendo fusum est iam *ê* punctatum^[2].

ê ut ʌ, v.g.: *rêu, mê pêtrunde, pêê la mêduhâ, vêdiurê, rêmas îndêrêpt* etc.

ẽ ut ʌ, v.g.: *vênêtu, vênatu, învêrte, fênul, vêntul, têrgu, se vëndîtu* etc., *cuvêntu, vêndu* etc.

Nota bene. <1.> *E* pronunciatur ut ʌ potissimum, si in altera post *e* syllaba sequatur *n* vel *a* vel *â*, ut in *rêndu, desmêntu, semênça* vel *semêntia, vênâ* etc. Item,

2. in gerundiis secundae et tertiae coniugationis in quibus *e* purum non est, id est *e* non praecedit alia vocalis, ut *implēdu*, *gemēdu*, *stergēdu*, *coquēdu*, *crescēdu*, *bâtēdu*.

Dixi in gerundiis secundae et tertiae coniugationis etc., nam in gerundiis quartae coniugationis et in quibus est *e* purum, *e* semper pronunciatur ut *i* purum, ut in: *açipendu*, *lovenu*, *mentindu*, *audiendu*, *venendu*, *mângâendu* etc.

É accentu acuto notatum effertur ut *ea* seu *e* et *a* in diphthongum coalescens, si in altera mox syllaba eiusdem vocis *a* sequatur, nam si purum sequatur, tunc é accentuatum effertur, ut Hungaricum *e* sine accentu, producto tamen sono, ut in *allérgâ allérge*, *pléca pléce*, *théca thece*, *crésca cresce*, *lâcrýméza lâcrýméze*, *opréscâ opresce*, *dréptâ drepte*; et *isména isméne*, *viclénu vicléni* etc.

§ 3

I purum initio et in medio vocis effertur ut *i* Latinum, ut *lumina*, *minunați-vâ*, *inima*, *seri*, *icóna*, *icos*, *piru* „herba” etc.

i purum in fine vocis, nisi duplicatur, aut accentu gravi, vel accuto notetur cum dimidio tantum effertur sono, ut in *auditi*, *prunci*, *nu fiti rei*, *prendeti paseri* etc.

i purum in medio vocis, vrachia notatum, effertur cum dimidio tantum sono, ut *uîma*, *uîtare*, *spaîma*, *obicînu* etc.

i finale accentu gravi notatum, quod fit in praeteritis simplicibus quartae coniugationis, aut acuto signatum, quod fit in infinitivis quartae perinde coniugationis, aut denique si duplicatur est longum semper, ut verbi gratia: *audî*, *cioplî*, *sentî*, *lovî*, *venî* etc. vel infinitivi: *nu potû audí*, *cioplí*, *sentí*, *vení*, loco *audíre*, *cioplíre*, *sentíre* etc. *çiganii negri*; *audi ce facu pruncii* etc.

î ut Ъ, v.g.: *vîscu*, *nîsuescu*, *lapîdu*, *pîru*, *pilus* etc.

ĩ ut ꝥ, v.g.: *ĩmpêrat, ĩntregu, vĩrtute, ĩmpingu, sĩnu, sĩlâ, vĩscu, pĩrlitu* etc.

i purum in medio vocis ante aliam vocalem, nisi accentu accuto vel diaeresi notetur, est insonum praecedentis se tantum consonantis in eo auxiliare, ut more Daco-Romanis ante i consueto cum sequente post i vocali enunciatur, e.g.: *ciora, ciur, ciungu, picioru, sciopu* etc.; *câdiut, slobodiënie, rôtundiat, mediul noptiei, díó, radie, prandiescu* etc.; *tierrena, tiérra, intielleptu, inaltiat, pretiuit, ânvâtiâtura, petiescu* etc.; *grâtie, tiuescu, corâtie, frâtie, pruncie, luciù, bucurie* etc.

Nota bene. Quoad d ut z; t ut ç, ante i; ç ut z Germanicum ante quasvis vocales pronunciandam, provisum est in typographia, per fusas literas ꝥ, ꝥ, ç suis locis adhibendas.

§ 4

O purum effertur ut o Latinum, v.g. *orbu, mortu, locu, os, grossu, ossosu, doru* etc.

ô ut Ѡ, ut *fôrô, quôtrô, lôcuimu, lôcusta, rôtundu, lôturi, tôu, stagnum.*

õ ut ꝥ, v.g.: *lõngô, fõntânâ, quôti, quôt* ut quod (nam *quât, quam, quamcunque*), *võltuori, scõrnâ, gõndu* etc.

ó ut oa cito efferendi, ut *móрте, sóрте, scóте, languóre, dóре, móре, óssâ* etc.

Nota bene. Quoad voces, o ante literam m et n habentes, quae a Daco-Romanis ferme per u efferuntur, ut *monte, ponte, fronte, conosciu* etc. ita coalitam, ut utroque modo scribuntur.

§ 5

U purum pronunciatur ut u Latinum, e.g.: *unt, uns, udu, bruma, crudu, plumbu, lupu* etc.

û ut ʱ, v.g.: *tûu*, tuus, *sûu*, suus (nam *seu*, sebum), *cumpût* pro *comput*, *bâtûturâ*, *cûciulla* etc.

ũ ut ʁ, v.g.: *sûnt*, *adũnc'*, *gũtt*, *mûrôescu*, *rûgũescu*, *gũrgûriçâ*, *curculio*.

Nota bene. Absentiam vel exmissionem subauditi *u* finalis brevis statuimus per apostrophum indicandam; in tertiis personis verborum pluralis numeri^[3], autem et in quibus *u* litera est terminativa vocis nunquam posse exmitti, ut v.g.: *ducu*, ducunt, *facu*, faciunt etc.; *senu*, *mandru*, *oblu*, *lucru*, *negriu*, *negru*, *albiu*, *luciu* etc.

Caput II

DE CONSONANTIBUS

Quae sunt *b*, *c*, *d*, *f*, *g*, *h*, *i*, (*k*), *l*, *m*, *n*, *p*, *qu*, *r*, *s*, *t*, *u*, (*x*), *z*, *j* et generatim loquendo omnes pronunciantur, sicut apud Latinos, demto *j*. E quibus tamen

§ 1

C, *c*

a) ante vocales *a*, *o*, *u*, *ê* et *y*;

b) ante consonantes *l*, *r*, *t* etc. et in fine vocis pronunciat ut kappa, v.g.: *capu*, *corbu*, *culcu*, *fâcêndu*, *tâcêndu*, *clae*, *clip*, *cleru*, *credu*, *tocmescu*, *ctitor*, *sac'*, *rac'*, *lacu*, *acu*, *Cÿrillu*, *cÿmvall* etc.

c ante *e* et *i* purum more Italicorum Urbis Romae aut ts Hungaricum seu ʈ Cyrillicum, v.g.: *circellu*, *face*, *faci*, *pricine*, *cercuri* etc.

ch ante *e*, *i* et *r*, ut kappa effertur Cyrillicum, v.g.: *che* vel *quê*, *bene que*, *pentruce*, *inchidu*, *chiamu*, *ochiu*, *vechiu*, *chivot'*, *chiar*, *chrysolitu*, *chrySTALLIU* etc. In peregrinis autem cum modica adspiratione, ut *cheruvimi*, *chimia*, *chersonesu*, *chirograph*, *archiereu* etc.

ç caudatum, ut ʒ Germanicum aut ʝ Cyrillicum ante quasvis vocales, in quibus locum habet, ut: *açiâ*, *açetu*,

câlçeoni, încâlțeat, țẽnta, fație, ațiel, pițiga, ațipescu, Țițero, țirțeriță etc. Item in *çap'*, *çapênu, țeve, țovu, țoll, piaçu, coțofanu etc.*

Nota bene. Relate ad voces quae, spectata origine per *ct* scribendae forent, in eo convenimus, ut sicut efferuntur^[4], ita etiam scribantur, ut *lapte, copt, opt, luptă, faptură, îndereptu, peptu etc.*

§ 2

D, d ante *a, e, o, u, y, i* vel *ê, i* consonantem *r* et in fine vocis pronunciatur sicut apud Latinos, e.g.: *dare, dămu, dede, dos', doru, ducu, dulce, dynasta, Didymu, diaeres, diphthongu, diacon, proscomedië, dîribescu, dîrîmu, prêpediț, redecat, vediț etc. dreptu, dressu, dracu, surdu, dudd', imbord, rad', rîd' etc.*

d ante *i* purum, id est nullo signo affectum, effertur ut *zita* seu *z* Hungaricum, ut *diece, dici, dîo, diorile, blândi, audi, verdi, radi, tondi, perdi etc.* scilicet in omnibus vocibus in quibus *d* est radicale.

§ 3

G, g ante vocales *a, o, u, ê* et *y*, item consonantes *l, r* et in fine vocis effertur ut Cyrillicum Glagol *г* seu Hungaricum *g*, ut v.g.: *gard', gollă, gollu, goz', gust, guttunariu, mulgënd', frigënd', collegënd', glas', glie, glonç, glumă, greu, graiu, grumadiu, grossu, frig', fug', long', fag' etc.*

g ante *e* vel *i* purum effertur ut apud Gallos et Italos, ante has ipsas vocales, in exemplo: *gemu, gelu, genere, gingiaë, genunchie, vergea, fulger', frigi, ninge, géna, pungi, înpingi, largi etc.*

gh vero ante vocales *e* et *i* effertur molliter, ut *gy* apud Hungaros, ut *ghem', inghitu, ghiație, priveghiare, marghioll, chiag', unghiu, ghimp, ghinda, Gherasimu etc.*

g ante ypsilon ut *gh* ante *i* purum, ut *gymnasium*, *gymnasticu*, *gypsu*, *Egyptu*, *Gyru*, *gyneçium* etc.

§ 4

L, *l* ante et post *a*, *e*, *o*, *u*, *y*, diaeresi *ï* vel accentu acuto vel gravi notatum, effertur ut *l* Latinum, e.g.: *latu*, *lauu*, *locu*, *lor*, *lôcusta*, *luna*, *lume*, *lumina*; *leg'*, *leu*, *allergu*, *colna*, *culmê*, *deall*, *sull*, *styl*, *Lydia*, *Lynç'*, *Lyceum* etc. Item,

a) *li* initiale in omnibus vocibus (paucis dentis vocalibus, uti *liepore*, *liçie*, *linu*, *linum*, *liuertu*, *liubescu*, *liuéu* etc. in quibus *li* pronunciatur ut *iota*, uti *iepore*, *iîçie*, *iinu*, *iertu*, *iubescu* etc.) pronunciatur naturali modo, uti apud Latinos, v.g.: *literâ*, *limpede*, *lingu*, *litra*, *listâ*, *lima*, *linguura*, *liturghie* etc., prout etiam in medio vocis.

b) si post *l*, *i* fecerit diaeresi affectum aut accentu acuto, retinet naturalem suam pronunciationem, ut v.g.: *Lîa*, *Vasilie*, *Pâschâlîe*, *diévolîtu*, *familîe*, *desvôlîtu*, *chilîe*, *Meletîe* etc. Quemadmodum

c) etiam tum, si vel *l* duplicetur vel alia consonans *l* literam praecedat, *li* syllaba naturaliter effertur, ut v.g.: *clinu*, *clipêlla*, *odrâslit*, *flitu*, *flinta*, *cioplit*, *svêrlit*, *corlit*, *semislit* etc.; *incâtiellit*, *viêrgellit*, *tallian*, *prepelliça*, *côlli-sariu*, *melliçâ*, *callicu*, *bellitu*, *spêrlit*, *pilit*, *scândâlit*, *scândâlisit*, *nouellit*, *polliçâ*, *palliçâ*, *galliçâ* etc. Denique

d) in fine vocis, si *i* notetur accentu acuto, quod fit in infinitivis quartae coniugationis, quando syllaba *re* omittitur, ut: *nu potù desvolî*, *câlî*, *polî* vel *poleî*, *silî* etc. aut in tertia persona singularis numeri praeteriti simplicis quartae pariter coniugationis, quando *i* accentu gravi notatur, ut: *se codî*, *pilî*, *bellî vaca*, *câlî ferrul*, *silî omul* etc. *Li* semper ut apud Latinos naturali effertur modo.

At vero si syllabam *li*, in medio vocis constitutam non consonans, sed vocalis praecesserit aut post syllabam *li*, sequatur alia vocalis aut denique si *li* pluralis numeri

vocem terminet, quae vox iam in singulari numero *l* simplex aut duplex habuerit, hoc in casu syllaba *li* pronunciari solet et quidem

a) a Valachis Cis Danubianis seu veteris Daciae, ut iota seu *j* Germanicum, ut v.g.: *alliu*, *alituri*, *vitieli*, *eli*, *catieli*, *cerceli*, *hemeliu*, *vâlli*, *millie*, *milli*, mille, millia, *filia*, *fili*, *filiastu*, *molli*, *peduceli*, *fustelli*, *saliu*, *teliu*, *temeliu*, *gâlinâ*, *despoliat* etc.

b) a Trans Danubianis autem Valachis, praedictis paulo ante in casibus et vocibus, manente eadem orthographia *li* pronunciatur, ut *l* molle, ut *alliu*, *vițelli* etc., uti et exceptae apud nos voces: *licie*, *linu*, *liepore*, *lieurtu* etc.

Caput III

DE DIPHTONGIS

Diphthongi sunt: *au*, *ei*, *eu*, *é*, *ea*, *ii*, *uu*, *aa*. Item: *ia*, *ie*, *ii*, *io*, *iu*. De *ae* inter nos non convenit^[5].

aa diphthongus aequale *a* longo, locum habet in nonnulli nominibus propriis, ut: *Avraam*, *Isaac* etc., dein, in praeteritis imperfecti primae coniugationis, ut *mâncaam*, *mâncaai* etc. *cantaa* etc. loco *mancauam* etc.

au aequale *au* Latini, ut *audu*, *aurescu*, *lauu*, *dau* etc.

ei diphthongus sono accedente ad *i* longum locum habet tantum in ultimis syllabis nominum faeminini generis, genitivi et dativi singularis numeri, ut: *Ioannei*, *fêtei nostrae*, *avutiei*, *mulierei* etc. In aliis autem omnibus casibus, sicut apud Latinos, ut *Macavei*, *Dumnediei* etc. *mei*, *vei*, *greiu*, *rei* etc.

eu diphthongus aequale *eu* Latino, ut *Europa*, *Eughenie*, *Thadeu*, *Orpheu*, *reu*, *greu*, *rêu*, *smeu* etc.

é diphthongi natura capite I, § 1, in litera *e* exposita est.

ea diphthongus aequivalet *ea*; locum habet, primo, in praeteritis imperfectis, secundo, tertiae et quartae coniugationis, si *u* exmisso, scribantur, ut: *taceam*, *taceai*,

tacea etc.; *rumpeam*, *rumpeai*, *rumpea* etc.; *sentieam*, *sentieai*, *sentiea* etc. loco *tâceuam*, *tâceuai*, *tâceua*, *tâceuamu*, *tâceuati*, *tâceua* etc.

ii diphtongus aequivalent *i* longo; locum habet, primo, in nominibus pluralis numeri, masculini generis, ut: *prunii*, *pruncii*, *vitiellii*, *rêii* etc., secundo, in praeteritis simplicibus indicativi quartae coniugationis, ut *dormii*, *sentii*, *audii* etc. *dormiimu*, *sentiimu* etc. *dormiissemu*, *sentiissem*, *ce-tiissemu*, *dormiissê*, *-eti* etc.

uu diphtongus aequivalet *u* longo; locum habet in medio et in fine vocis, ut in *ouu*, *bouu*, *nouu*, *beuut*, *vîduu*, *viuu*, *lauu*, *lavo*, *câuus* ' etc.

iî locum habet tantum in plurali numero nominum faeminini generis in singulari *ie* longum vel breve habentium extra statum constructum, ut: *domniê*, *domniî*, *sementiî*, *truphiî* etc. *gratiî*, *smereniî* etc.

Reliquae diphtongi, ut *ia*, *ie*, *ii*, *io*, *iu*, ut nominantur, ita etiam efferuntur, et locum habent potissimum in vocum exordio, ut: *iare*, *iatê*, *ieri*, *Ioann*, *Ioachim*, *iute*, *Iustin* ' etc.

APPENDIX^[6]

Indicat adhuc illa, circa quae coaluimus, scilicet:

qu sequente *e* vel *i* pronunciatur ut *c* ante has ipsas vocales, ut *quelque*, *quinqi*, *quine*, *queru*, *querere* etc.; in aliis autem vocibus ut kappa Graecum, ut *quâ*, *quasî*, *quandu*, *quôtrô*, *quum*, *coquu*, *quêstigu*, *quare* etc.

s ut apud Latinos, ut *saccu*, *sêin*, *serenu*, *somnu*, *surd*, *visu*, *scut* ' , *têrsit* etc.

s, si supra notatur, effertur ut **ш**, ut *duši*, *puši* etc.

s ante *b*, *d*, *g*, *m*, *n*, *v*, effertur instar *z*, ut *sboru*, *sdrumic*, *sgâriu*, *smicur*, *sbéu*, *svêntu*, *snop*, *smulgu*, *desmêntu* etc.

sc ut *st* apud Hungaros vel **ш** Illyricum apud Banatenses Valachos, ut: *sciu*, *scii*, *scire*, *conésce*, *scobesci* etc.

st sicut apud Latinos in Hungaria, iam subtilius, iam crassius, ut: *stai*, *stâ*, *stringu*, *stella* etc. *vel* *sterg*, *stergi*, *rostiu*, *quêstigu*, *osti*, *nostri*, *vostri* etc.

t ante vocales *a*, *e*, *o*, *u*, *y*, consonantes item *h* et *r* pronunciatur ut *t* Latinum, ut *tabla*, *tacu*, *temu*, *totu*, *torn*, *tuffa* etc.; *typ*, *typariu*, *tyrann*, *tyron*, *t ympân*u, *Tyru* etc. *thicalos*, *pathimâ*, *poft hit*, *hârthie*, *sympathie*, *inthirit*, *thymie* etc.

t ante *i* purum seu sequatur alia vocalis seu non effertur ut *ç* caudatum seu *tz* Hungaricum, ut *tie*, *gratie*, *fronti*, *ponti*, *poti*, *cauti*, *auditi*, *pretiul*, *Imperâtia* *Austriei* etc.

Nota bene. Quoad *t* etiam ante *e* ut *ç* pronunciandum provisum est, per fusum accentuatum.

Nota bene. Quoad hoc etiam convenimus ut voces in quibus *l* inter duas vocales positum, ut *r* apud Daco-Romanos efferri solet, tantum per *r* scribantur, quoniam multa essent vocabula etiam, in quibus *l* in *r* non mutatur, ut *borete*, *linguura*, *scuru*, *poru* etc.; *mila*, *milostiv*, *folos*, *Pilatu*, *candela* etc. Porro

z in quibus locum habet vocibus, effertur sicut *z* apud Latinos, ut *zamâ*, *zomoniça*, *zugraph*, *zemislit*, *gunoezu* etc.; *cutezu*, *ophtezu*, *lucrézâ*, *orezu*, *mâlcezu* etc.

j seu *i* caudatum diverso a Latina pronunciatione, eoque duplici apud Daco-Romanos effertur modo, meramque refert consonantem et quidem

a) si *j* sit purum ante vocales *a*, *e*, *i*, *o*, *u* effertur ut *zs* Hungaricum seu *ж* Cyrillicum, e.g.: *jar*, *jâffuescu*, *jidov*, *jocu*, *jude*, *june*, *ajunu* etc. Quod si vero

j lineola transversa signatum fuerit effertur lenius instar litterae *z* et locum habet potissimum tantum in verbo *jacu*, iaceo, et derivantis ab eo. Dein in nomine *S. Jeanne*. Tertio in voce *Boji*, quando significat falsos deos a voce Russica *Boje*, Deus. Denique quarto, in voce *necâjitu* a verbo *necâjescu*, affligo.

Nota bene. De *j* hoc secundo modo pronunciando adhibendo non convenimus.

ANEXA II

Reflexiones circa nonnulla puncta orthographiae in describendo Dictionario Valachico adhibendae in quibus cum Reverendissimo Domino Maior non convenio

Scilicet:

1. Licet *k*^[7] litera in orthographia Daco-Romana locum nullum habeat omnesque voces Daco-Romanae sine *k* per *c* et *qu* scribi possint et debeant, commemorandum tamen illud suo loco, more Gallorum censeo, eo pariter non utentium, propter nationes inter quas vivimus; Reverendissimo Domino Maior illud iuxta Italos ne nominandum quidam existimante.

2. Ego cogitarem, si et aliis ita visum fuerit Reverendissimis Dominis:

a) diphthongum *ae* in vocibus Latinae originis, ut *praebonu*, *praeluminat'*, *praeintilleptu*, *praereu*, adhiberi servarique posse, loco *é*, ad ostendendam vel hoc ipso Romanam linguae originem et indolem^[8].

b) in nominibus faeminini generis, quorum nominativus singularis exit in *a* vel *â*, in nominativo plurali citra suspicionem affectationis, ob praeadductam rationem adhiberi, scribique posse, ut *musca muscae*, *vita vitae*, *vitia vitiae*, *linguura linguurae* etc. vel *linguuri*, *épa épae* etc., in iis scilicet, quae *a* in *i* non mutant, ut *vaca vaci* etc. Quoad quam rem contraria est mens Reverendissimi Domini Maior, quamquam nec ego pro *ae*, dictis in vocibus adhibendo, per omnia pugnare velim.

3. Literas *l*, *n*, *s* in certis vocibus a Latina lingua provenientiibus et duplicatis his literis scribi solitis, non obstante linguae nostrae veneranda antiqua simplicitate, recte duplicari posse iudico, quod eatenus sincerius et

Romana earum indoles et natura clarius exhibeatur, et ad distinctionem significationis in quibusdam vocibus earum duplicatio etiam deserviat, ut *balâ*, saliva, *ballâ*, bellua; *mila*, misericordia, *millâ*, milliare etc. Ita *passere*, *lassu*, *porcellu*, *scróffa*, *allunu*, *annu*, *slovennescu*, *bêllu*, *dêbêllat*, *syllaba*, *fólle*, *fóntânelle* et innumera alia. Item s in praeterito plusquam perfecto simplici: *mãncassem*, *mãncasseși*, *mãncassâ*, *mãncassemu*, *mancasseti* etc.; *tâcussem*, *batussem*, *audiisem*, *sentiissemu* etc. Item *vysson* etc. Quin subinde etiam *t*, *p* et *r* non tantum in exoticis vocibus exscribendis, sed etiam in nostris duplicata adhiberi posse, ipsa vocum origo manifeste ostendit, ut *țerra*, terra, regnum, *țerrênu*, *dupplecat'*, *cappadoc'* etc., quamvis duplicationis literarum ratio in pronunciando magna non habeatur.

Omnes enim cultiores nationes Europae volent literas certis in vocibus duplicare, quare non liceret idem et nobis facerem perficere nostram linguam exemplo earum studentibus. Quid quod Reverendissimus Dominus Maior adhibendam a nobis Italicam orthographiam^[9] censeat et simul tamen ullis in vocibus a nobis literas neget duplicari debere, ubi tamen Itali inter omnes nationes plurimum duplicare literas amant.

4. Reverendissimus Dominus Maior decernit literam *y* simpliciter ex alphabeto Daco-Romano, et consequenter ex dictionariis expungendam esse, ex eo quod Itali ea non utantur. Ego autem e contra arbitrarer, eandem propter voces ex Latina et Graeca lingua acceptas, per *y* scribi solitas, per nos quoque cum Cyrillici literis adoptatam, iure retinere posse, quamvis apud Italos in usu non sit; utuntur enim eo Latini, utuntur Galli et Hispani, qui perinde nostri fratres sunt. Dein ea litera e Cyrillica orthographia Daco-Romanis alioqui nota, nullam confectionem scribentibus plane causare potest, quin imo causaret potuit. Si voces: *typ*, *typariu*, *tympânâ*, *Tyru*, *tyran*, *tyrannie*, *scyph*,

gymnasium, Egypt, dynasta, Dīdymu, Lydiā, Lync', lyceum, cŷrillu, cŷmvallu, symvoll, syllaba, myru, syrēne, vysson, cŷmvall', pŷr „pyrus”, sŷlbatecu, sŷrma, Týrnavā, pŷrsolu, gyps, sympatiē etc. aliter atque per *y* scriberentur in nonnullis enim his vocibus diversa et significatio et pronuntiatio tunc evaderet.

5. *Ph* loco *f* in paucis vocibus origine Graecis et Latinis quoque et Gallis adhibitum, ultro etiam in orthographia Daco-Romana conservandum mihi videtur, eo fine, quo facilius earum vocum origo et significatus conspiciatur, ut *philosophu, physionomie, philosophiē, scyph', typographiē, orthographiē, physica* etc. Reverendissimus autem Maior ex hac orthographia exmittendum autumat propterea quod Itali *ph* non utantur, mihi autem eo non obstante, si praedictae voces recepto modo scribantur *ph* addere potius quidpiam, quam obesse perficiendae linguae nostrae videtur.

6. *X* literam Graecis Latinisque et Gallis etc. usitata propter certa nomina propria, per *x* apud nos quoque scribi solita, contra ac Reverendissimo Domino Maior videtur, eam eliminatam ex orthographia nostra cupienti, porro quoque retinendam sentio, ut v.g.: in vocibus *Maximu, Alexandru, Xerxes, Xenophon* etc. Non enim nos, quod faciunt Itali per *s* has voces scribere possumus et in alias his similes. Cum enim adsit litera commoda nobis nota ad dictas voces scribendas *x*, quare adhiberemus duas nempe *cs* vel *gs*, quae confusionem potius, quam facilitatem in iis enunciandis vocibus induceret, cum sit res inusitata, *cs* loco *x* adhibere vel *ss* more Italorum. Porro

7. *Ch*, quodque in iis vocibus, quae e Latina Graecaque lingua assumptae, per *ch* scribuntur, contra Reverendissimum Dominum Maior, *h* exmittendum esse statuentem, conservandum arbitror, ad clariorem originis vocum ostensionem, quamvis *h* non semper audiatur, ut

v.g.: in *chórdâ*, *choru*, *chrysolit*, *chrystaliu*, *Chrysostomu*, *Chrîe* etc. Denique

8. Quantum ad *j* longum ut *zs* Hungaricum aut *ж* Cyrillicum in regula apud nos efferri solitum, uti *jug*, *ajunu*, *joui*, *jar* etc.

j lineola transversa signatum lenius efferendum, ad instar literae *z*, ad conservandam in sinceritate radicem isthic subiectarum vocum, adhibendum in nostra orthographia omnino censeo, cum facili id negotio fieri possit. Non possum enim, quod Reverendissimo Domino Maior videtur, ad id ullo modo accedere, ut v.g.: tam sinceræ Latinitatis vox, uti est: *jacu*, *jaces*, neglecta litera radicali, alia adhibita obscuraretur. Usus itaque *j* signati foret tantum:

a) in verbo: *jacu*, *jaceo*, *jaci*, *jacemu* etc. eiusque derivati, ut *jâcâtóre*;

b) in voce: *San Jeanne*.

c) in *Boji* Russico, derivata et falsos Deos significante voce, nam *bozi* per *z* ebulos significat, denique

d) in voce *necaju*, ut verbo *necâjescu* veniente.

9. An *u* otiosum in praeteritis imperfectis et perfectis voce item *caual'* adhibendum sit, vel non. Nos non determinavimus, nobis enim utroque modo scribi posse videtur, et cum *u*, ut *măncauam*, *măncauai*, *măncaua*, *măncauamu*, *măncauati*, *măncaua*, *măncaui* etc. *taceauam*, *tăceauai* etc. *strîngeua*, *strîngeuamu*, *strîngeauati* etc. *sentieum*, *audieum*, *sentieuai*, *audieuai* etc. *tornaui*, *rupseui*, *sentiui* etc. Et sine *u*, ut *măncaa*, *măncai*, *măncaa* etc. *tăceamu*, *tăceati*, *tăcea* etc. *rumpeam*, *rumpeai* etc. *sêntieamu*, *sêntieati* etc. *audiea* etc. *tornai*, *rupsei*, *sentii* etc.

10. Cogitarem equidem nonnullas voces, in quibus *g* ante *e* et *i* durius pronunciari auditur, ad instar *g* apud Hungaros sine *y*, ad complacendum Gallis per *gui* vel *gue*

scribenda sancires, ut v.g.: *guéra*, *guĩdelescu*, *guêlci*, *squêrnescu*, *squíçiu* etc.

Sed, quia et aliae voces adessent hoc modo scribendae in quibus *u* distinctam ab *e* vel *i* syllabam formaret cum *g* et *u*, non maneret insonum, ut in praedictis supra vocibus ut in *guescu*, *têrguimu*, *guiçâ*, *tanguire* etc. a praedicto scribendi modo recedo, tanto magis, quod eodem aliter etiam scribi, salva pronuntiatione possint, et diaeresi etiam super *u* in his posterioribus vocibus ponendo secus parceretur.

Ioan Korneli, manu propria

Traducere

Ioan Corneli

REZUMATUL ORTOGRAFIEI

folosite pentru elaborarea Dicționarului dacoromân,
cu referire la acele lucruri cu care suntem de acord

*Prealuminate și preacucernice Domn Episcop!
Preamilostive Domn!*

Am primit ieri, cu aceeași supunere, binevoitoarea scrisoare a luminăției voastre, care ne-a fost trimisă în 26 iunie și care se referă la expunerea noastră despre ortografie, iar acum îi dau cel mai smerit și respectuos răspuns.

Noi, deși avem puncte de vedere diferite privind modul de a cultiva și de a desăvârși limba noastră, am convenit, totuși, împreună, de bunăvoie și cu bucurie, să acceptăm întru totul recomandarea luminăției voastre în privința elaborării dicționarului, potrivit întregul lucru, în așa fel încât să cuprindem în aceeași ortografie, pe cât este posibil, ambele dialecte ale limbii noastre, și cel de dincoace, și cel de dincolo de Dunăre.

Dar se poate întâmpla uneori ca, atunci când se alătură încă o persoană pentru desăvârșirea lucrării, deși se pricepe la ortografie, să apară unele dificultăți neprevăzute (dar care se ivesc, de obicei, în timpul lucrului) de care nu am putut scăpa, în pofida poruncii voastre; de aceea, nu am putut revendica pentru noi mai multe cuvinte și nu le-am putut dovedi originea latină. De aceea, dacă se poate întâmpla acest lucru, cu toată stăruința noastră, vă adresăm cele mai smerite rugăminți pentru a ne acorda acum îngăduința binevoitoare a preasfinției voastre de a ne abate de la norma prescrisă în acest caz, implorându-vă totodată

să binevoiți să acceptați această abatere, fiindcă este, din păcate, necesară.

Anexez *Rezumatul ortografiei și Reflexiile*, deși nu le-am putut rescrie pentru noi până acum, fiindcă am foarte multe lucruri în notițele mele și în minte în ultima vreme; de aceea, cu umilință le trimit acum luminăției voastre pentru a le folosi, prin domnul Sztárok, așa cum ați binevoit să porunciți.

Recomandându-mă bunăvoinței preasfinției voastre, vă sărut dreapta și, cu cea mai profundă venerație, rămân

Al preasfinției voastre

Preasmeritul slujitor,

Ioan Corneli,

Canonic și cartofilax al

Catedralei greco-catolice din Oradea Mare

Buda, 4 Iulie 1815

ANEXA 1

Capitolul I

VOCALELE A, E, I, O, U, Y

Despre acele vocale în privința cărora suntem amândoi de acord, și anume:

§ 1

A pur se pronunță ca *a* latin, precum: *acu*, *arma*, *lardu*, *ann'*, *Adam* etc.

â ca **Ѡ**, de exemplu: *câmarâ* [= cămară], *cârtecică*, *Sântâ Mârie* etc.

ă ca **Ѧ**, de exemplu: *ântêa* [= întâia], *âmbîa* [= îmbîa], *măncu*, *cântâ*, *câmpu* etc.

§ 2

E pur în interiorul și la sfârșitul cuvântului se pronunță ca *e* latin, precum: *legu*, *cullegu*, *desu*, *perdere*, *vedere*, *relle* etc.; e pur la începutul cuvântului se pronunță mai

moale, ca diftongul *ie*, de exemplu: *eram*, *erai* etc.; *edu*, *éda*, *épa* etc.

Fac excepție cuvintele împrumutate din alte limbi, în care *e* se pronunță în mod obișnuit, precum: *episcop*, *egumen*, *Edem* etc.

e pur înainte de *n* simplu (căci înainte de *n* dublu^[1] își păstrează pronunția) în același cuvânt se pronunță mai degrabă ca *i* pur, precum *bene* [= bine], *dente*, *lente*, *mente*, *covene*, *serenu*, *venenu*, *prendu*, *spuendu*, *plenu*, *splena tiene*, *placenta* [= plăcintă], *intendu*, *scientiâ*, *potentiâ*, *lenu*, *amen* etc.

Câteva cuvinte sunt excepții de la această regulă, iar acestea pot și trebuie notate fie cu dublu *n*, fie cu diereză, de exemplu: *sântiënîe* [= sântenie], *vidënîe*, *rodënîe* [= rudenie], *slovennescu* etc.

Nota bene. Pentru *e* care se pronunță ca *i* a fost deja turnat *è* cu punct deasupra^[2].

ê ca **Ѣ**, de exemplu: *rêu*, *mê* *pêtrunde*, *pênê* *la mêduhâ*, *vêdiurê*, *rêmas îndêrêpt* etc.

ẽ ca **Ѥ**, de exemplu: *vẽnêtu* [= vânat], *vênatu*, *învêrte*, *fẽnul*, *vêntul*, *têrgu*, *se vëndîtu* etc.; *cuvêntu*, *vêndu* etc.

Nota bene:

1. *e* se pronunță mai degrabă ca **Ѥ**, dacă în silaba care urmează după *e* există *n* sau *a* sau *â*, precum în: *rêndu*, *desmêntu*, *semênça* sau *semêntia*, *vênâ* etc. De asemenea,

2. La gerunziul verbelor de conjugarea a doua și a treia la care nu există *e* pur, adică *e* nu precedă o altă vocală, precum: *implêndu* [= împlând], *gemêndu*, *stergêndu*, *coquêndu*, *crescêndu*, *bâtêndu*.

Am spus la gerunziul conjugării a doua și a treia etc., fiindcă la gerunziul verbelor de conjugarea a patra și la verbele care au *e* pur, *e* se pronunță întotdeauna ca *i* pur, precum în: *açipendu* [= ațipind], *lovendu*, *mentiendu*, *audiendu*, *venendu*, *mângâendu* etc.

é cu accent ascuțit se pronunță *ea* sau *e* și *a* unite în diftong, dacă în următoarea silabă a aceluiași cuvânt există *a*, căci dacă urmează *e*, atunci é accentuat se pronunță ca *e* unguresc fără accent, fiind totuși produs sunetul, precum în *allérgâ* [= *aleargă*] *allérge*, *pléca pléce*, *théca thece*, *crésca cresce*, *lâcrýméza lâcrýméze*, *opréscâ opresce*, *dréptâ drepte*; și *isména isméne*, *viclénu vicléni* etc.

§ 3

I pur la începutul și în interiorul cuvântului se pronunță ca *i* latin, precum *lumina*, *minunați-vă*, *inima*, *seri*, *icóna*, *icos*, *piru* „herba” etc.

i pur la sfârșitul cuvântului, dacă nu este dublu sau nu este notat cu accent grav sau ascuțit, se pronunță doar cu un sunet înjumătățit, precum în: *auditi*, *prunci*, *nu fiti rei*, *prendeti paseri* etc.

i pur în interiorul cuvântului, notat cu vrahia, se pronunță doar cu un sunet înjumătățit, precum *uîma*, *uîtare*, *spaîma*, *obicînu* etc.

i final notat cu accent grav, ceea ce se întâmplă la timpurile trecute simple la verbele de conjugarea a patra, sau marcat cu accent ascuțit, ceea ce se întâmplă la infinitivul verbelor de conjugarea a patra, sau, în fine, dacă se dublează, este întotdeauna lung, precum în exemplele: *audì*, *cioplì*, *sentì* [= *sânți*], *lovì*, *venì* etc. sau infinitivele: *nu potù audí*, *cioplí*, *sentí*, *vení*, în loc de: *audíre*, *cioplíre*, *sentíre* etc. *çigani* *negri*; *audi ce facu pruncii* etc.

î ca Ъ, de exemplu: *vîscu*, *nîsuescu* [= *năsuiesc*], *lapîdu*, *pîru* [= *păr*] „*pilus*” etc.

ĩ ca Ѧ, de exemplu: *împêrat* [= *împărat*], *întregu*, *vîrtute*, *împingu*, *sînu*, *sîlâ*, *vîscu*, *pîrlitu* etc.

i pur în interiorul cuvântului înaintea altei vocale, dacă nu este marcat cu accent ascuțit sau diereză, este mut, fiind doar un auxiliar al consoanei precedente, deoarece se va

pronunța împreună cu vocala care urmează după *i*, potrivit obiceiului la dacoromâni, de exemplu: *ciora*, *ciur*, *ciungu*, *picioru*, *sciopu* etc.; *câdiut* [= căzut], *slobodiënie*, *rôtundiat*, *mediul noptiei*, *díó* [= zio], *radie*, *prandiescu* etc.; *tierrena* [= țărănă], *tiérra*, *intielleptu*, *inaltiat*, *pretiuit*, *ânvâtiătura*, *petiescu* etc.; *grâtie*, *tiüescu*, *corâtie*, *frâtie*, *pruncie*, *luciü*, *bucurie* etc.

Nota bene. Când *d* trebuie pronunțat ca *z*; *t* ca *ș*, înainte de *i*; *ș* precum *z* german înaintea unor vocale, s-a avut grijă în tipografie ca acestea să fie redată la locul lor, turnându-se literele *ț*, *đ*, *ș*.

§ 4

O pur se pronunță ca *o* latin, de exemplu: *orbu*, *mortu*, *locu*, *os*, *grossu*, *ossosu*, *doru* etc.

ô ca **Ѡ**, precum: *fôrô* [= fără], *quôtrô* [= cătră], *lôcuimu* [= lăcuim], *lôcusta*, *rôtundu* [= rătund], *lôturi*, *tôu* [= tău] „stagnum”.

õ ca **Ѡ̃**, de exemplu: *lõngô* [= lângă], *fõntânâ* [= fântână], *quõti* [= câți], *quõt* [cât] „quod” (căci *quât* este lat. *quam*, *quamcunque*), *võltuori*, *scõrnâ* [= scârnă], *gõndu* etc.

ó ca *oa*, pronunțat repede, precum *mórte* [= moarte], *sórte*, *scóte*, *languóre*, *dóre*, *móre*, *óssâ* [= oasă] etc.

Nota bene. Dacoromânii, în cuvintele în care *o* este înainte de *m* și *n*, pronunță *u* precum în *monte* [= munte], *ponte*, *fronte*, *conoscu* etc., care se confundă atât de mult cu *o*, încât se poate scrie în ambele moduri.

§ 5

U pur este pronunțat ca *u* latin, de exemplu: *unt*, *uns*, *udu*, *bruma*, *crudu*, *plumbu*, *lupu* etc.

û ca ѱ, de exemplu: *tûu* [= tău], lat. *tuus*, *sûu*, lat. *suus* (căci *seu* este „sebum”), *cumpût* [= cumpăt] în loc de *comput*, *bâtûturâ*, *cûciulla* etc.

ũ ca ѿ, de exemplu: *sûnt* [= sânt], *adũnc'*, *gũtt*, *mûrôescu* [= mârăiesc], *rũgũescu*, *gũrgũriçâ* [= gărgăriță] „curculio”.

Nota bene. Considerăm că absența sau eliminarea lui *u* scurt final trebuie indicată cu ajutorul apostrofului; la persoana a treia numărul plural a verbelor^[3], precum și cuvintele în care litera *u* este în poziție finală, *u* nu poate fi niciodată eliminat, precum în exemplul: *ducu*, lat. *ducunt*, *facu*, lat. *faciunt* etc.; *senu*, *mandru*, *oblu*, *lucru*, *negriu*, *negru*, *albiu*, *luciu* etc.

Capitolul II

DESPRE CONSOANE

Acestea sunt: *b, c, d, f, g, h, i, (k), l, m, n, p, qu, r, s, t, u, (x), z, j* și, în general, toate se pronunță ca la latini, cu excepția lui *j*. Cu toate acestea:

§ 1

C, c

a) înaintea vocalelor *a, o, u, ê* și *y*;

b) înaintea consoanelor *l, r, t* etc. și la sfârșitul cuvântului se pronunță precum *kappa*, de exemplu: *capu*, *corbu*, *culcu*, *fâcẽndu*, *tâcẽndu*, *claie*, *clip*, *cleru*, *credu*, *tocmescu*, *ctitor*, *sac'*, *rac'*, *lacu*, *acu*, *Cÿrillu*, *cÿmvall* etc.

c înainte de *e* și *i* pur se pronunță ca la italienii din Roma sau ca *ts* unguresc sau ѣ chirilic, de exemplu: *circellu* [= cercel], *face*, *faci*, *pricine*, *cercuri* etc.

ch, înainte de *e, i* și *r*, se pronunță precum *kappa* chirilic, de exemplu: *che* vel *quê*, *bene que* [= bine că], *pentru che*, *inchidu*, *chiamu*, *ochiu*, *vechiu*, *chivot'*, *chiar*, *chrysolitu*, *chrySTALLiu* etc. În cuvintele străine însă se

pronunță cu o ușoară aspirație, precum *cheruvimi*, *chimia*, *chersonesu*, *chirograph*, *archiereu* etc.

ç cu codiță se pronunță ca *z* german sau *ц* chirilic înaintea unor vocale, unde își are locul, precum: *açiâ* [= ață], *ațetu*, *câlțeoni* [= călțuni], *incâlțeat*, *çenta*, *fație*, *ațiel*, *pițiga*, *ațipescu*, *Çiçero*, *çirçeriçâ* [= țârțăriță] etc. De asemenea, în: *çap'*, *çapênu*, *çeve*, *çovu*, *çoll*, *piaçu*, *coçoфанu* etc.

Nota bene. În privința cuvintelor care, dacă s-ar ține seama de originea lor, s-ar scrie cu *ct*, am convenit să fie scrise așa cum se pronunță^[4], precum *lapte*, *copt*, *opt*, *luptâ*, *faptură*, *indêreptu*, *peptu* etc.

§ 2

D, d înainte de *a, e, o, u, y, î* sau *ê, ĭ*, consoana *r* și la finalul cuvântului se pronunță ca la latini, de exemplu: *dare*, *dâmu*, *déde*, *dos'*, *doru*, *ducu*, *dulce*, *dynasta*, *Dîdymu*, *dîaeres*, *dîphtongu*, *diacon*, *proscomedie*, *dîrîbescu*, *dîrîmu*, *prêpedit*, *redecat* [= rădicat], *vedit* etc. *dreptu*, *dressu*, *dracu*, *surdu*, *dudd'*, *imbord* [= îmburd], *rad'*, *rîd'* etc.

d înainte de *i* pur, adică fără niciun semn, se pronunță ca *zita* sau *z* unguresc, precum *diece* [= zece], *dici*, *dîo*, *diorile* [= zorile], *blândi*, *audi*, *verdi*, *radi* [= razi], *tondi*, *perdi* etc., adică în toate cuvinte în care *d* face parte din radical.

§ 3

G, g înainte de vocalele *a, o, u, ê* și *y*, consoanele *l, r* și la finalul cuvântului se pronunță ca *r* glagole chirilic sau *g* unguresc, precum în exemplele: *gard'*, *gollâ*, *gollu*, *goz'*, *gust*, *guttunariu*, *mulgënd'*, *frigënd'*, *collegënd'*, *glas'*, *glie*, *glonç*, *glumâ*, *greu*, *graiu*, *grumadiu*, *grossu*, *frig'*, *fug'*, *long'*, *fag'* etc.

g înainte de *e* sau *i* pur se pronunță ca la francezi și la italieni, când se află înaintea acestor vocale, de exemplu: *gemu*, *gelú*, *genere* [= ginere], *gingăie*, *genunchie*, *vergea*, *fulger'*, *frigi*, *ninge*, *gēna* [= geană], *pungi*, *împingi*, *largi* etc.

gh înaintea vocalelor *e* și *i* se pronunță înmuiat, ca *gy* la unguri, precum: *ghem'*, *inghitu*, *ghiație*, *priveghiare*, *marghioll*, *chiag'*, *unghiu*, *ghimp*, *ghinda*, *Gherasimu* etc.

g înainte de *ypsilon* se pronunță ca *gh* înainte de *i* pur, precum în: *gymnasium*, *gymnasticu*, *gypsu*, *Egyptu*, *Gyru*, *gyneçium* [= ghinețium] etc.

§ 4

L, *l* înainte și după *a*, *e*, *o*, *u*, *y*, *ï* cu diereză sau cu accent ascuțit sau grav se pronunță ca *l* latin, de exemplu: *latu*, *lauu*, *locu*, *lor*, *lôcusta*, *luna*, *lume*, *lumina*; *leg'*, *leu*, *allergu*, *colna* [= colnă], *culmê*, *deall*, *sull*, *styl*, *Lydia*, *Lynç'*, *Lyceum* etc. De asemenea,

a) *li* la începutul tuturor cuvintelor (exceptând puține cuvinte, precum: *liepore*, *liție* [= ițe], *linu* „linum”, *liuertu*, *liubescu*, *liuéu* etc., în care *li* se pronunță ca *iota*, precum *iepore*, *iție*, *iinu*, *iertu*, *iubescu* etc.) se pronunță în mod obișnuit, ca la latini, de exemplu: *literâ*, *limpede*, *lingu*, *litra*, *listâ*, *lima*, *linguura*, *liturghie* etc., precum și în interiorul cuvântului.

b) dacă după *l*, *i* cu diereză sau cu accent ascuțit își păstrează pronunția naturală, precum în exemplele: *Lîă*, *Vasilie*, *Pâschâlie*, *dievolîtu*, *familie*, *desvôlîtu*, *chilîe*, *Meletîe* etc. La fel,

c) și atunci când *l* se dublează sau este precedat de o altă consoană, silaba *li* se pronunță în mod obișnuit, precum în exemplele: *clinu*, *clipélla*, *odrâslit*, *flitu*, *flinta*, *cioplit*, *svêrlit*, *corlit*, *semislit* etc. *incâtiellit*, *viergellit*, *tallian*, *prepelliça*, *côllisariu*, *melliçâ*, *callicu*, *bellitu*,

spêrlit, pilit, scândâlît, scândâlîsit, nouellit, polliçâ, palliçâ, galliçâ etc. În fine,

d) la finalul cuvântului *li* se pronunță întotdeauna, în mod obișnuit, ca la latini, dacă are accent ascuțit, ceea ce se întâmplă la infinitivele de la conjugarea a patra, când este omisă silaba *re*, precum: *nu potù desvolí, câlí, polí* sau *poleí, silí* etc., sau la persoana a treia numărul singular, perfectul simplu; de asemenea, la conjugarea a patra, când are accent grav, precum: *se codî, pîlî, bellî vaca, câlî ferrul, silî omul* etc.

Dar, dacă silaba *li* aflată în interiorul cuvântului este precedată nu de o consoană, ci de o vocală, sau dacă după silaba *li* urmează o altă vocală sau, în fine, dacă *li* se află la finalul cuvântului la plural, iar cuvântul are, la singular, *l* simplu sau dublu, silaba *li* este pronunțată:

a) de românii de dincoace de Dunăre sau din vechea Dacie, ca *iota* sau *j* german, precum în exemplele: *alliu, alituri, vitieli, eli, catieli, cerceli, hemeliu, vâlî, millie, milli* [= mii] „mille, millia”, *filia, filii, filiastru, molli, peduceli, fustelli, saliu, teliu, temeliu, gâlinâ, despoliat* etc.

b) de românii de dincolo de Dunăre, în cazurile și cuvintele menționate mai înainte, păstrând aceeași ortografie, *li*, ca *l* înmuiat, precum: *alliu, vițelli* etc., precum și în cuvintele care sunt excepții la noi: *licie, linu, liepore, lieurtu* etc.

Capitolul III DESPRE DIFTONGI

Diftongii sunt: *au, ei, eu, é, ea, ii, uu, aa*. De asemenea: *ia, ie, ii, io, iu*. În privința lui *ae* nu suntem de acord^[5].

Diftongul *aa* este echivalent cu *a* lung și se găsește în câteva nume proprii, precum: *Avraam, Isaac* etc., apoi, la imperfectul verbelor de conjugarea întâi, precum *mâncaam, mâncaai* etc. *cantaa* etc., în loc de *mancauam* etc.

au este la fel ca *au* latin, precum: *audu, aurescu, lauu, dau* etc.

Diftongul *ei* cu sunet apropiat de *i* se găsește în silaba finală a substantivelor feminine, la genitiv și dativ singular, precum: *Ioannei, fetei nostrae, avutiei, mulierei* etc. În celelalte cazuri, se pronunță ca la latini, precum *Macavei, Dumnediei* etc., *mei, vei, greiu, rei* etc.

Diftongul *eu* este la fel ca *eu* latin, precum: *Europa, Eughenie, Thadeu, Orpheu, reu, greu, râu [= rău], sme*u etc.

Diftongul *é* a fost prezentat în capitolul I, § 1, la litera *e*.

Diftongul *ea* este la fel ca *ea* latin; se găsește, în primul rând, la imperfect, în al doilea rând, la imperfectul conjugării a treia și a patra, dacă se scrie fără *u*, precum: *taceam, taceai, tacea* etc. *rumpeam, rumpeai, rumpea* etc., *sentieam, sentieai, sentiea* etc. în loc de: *tăceuam, tăceuai, tăceua, tăceuam, tăceuati, tăceua* etc.

Diftongul *ii* este echivalent cu *i* lung; se găsește, în primul rând, la pluralul substantivelor de genul masculin, precum: *prunii, pruncii, vitiellii, rêii* etc., în al doilea rând, la perfectul simplu al indicativului conjugării a patra, precum: *dormii, sentii, audii* etc., *dormiimu, sentiimu* etc. *dormiissemu, sentiissem, cetiissemu, dormiissê, -eti* etc.

Diftongul *uu* este echivalent cu *u* lung; se găsește în interiorul și la finalul cuvintelor, precum în: *ouu, bouu, nouu, beuut, vîduu, viu, lauu „lavo”, câuus’ [= căuș]* etc.

îi se găsește doar la pluralul substantivelor de genul feminin, care au la singular *îe* lung sau scurt, precum: *domnie, domniî, sementiî, truphiî* etc. *gratiî, smereniî* etc.

Ceilalți diftongi, *ia, ie, ii, io, iu*, se pronunță așa cum se scriu și se găsesc mai ales la începutul cuvintelor, precum: *iare, iatê, ieri, Ioann, Ioachim, iute, Iustin’* etc.

APENDICE^[6]

Conține cele cu care suntem de acord, și anume:

qu urmat de *e* sau *i* se pronunță precum *c* înaintea acestor vocale, precum: *quelque* [= cel ce], *quinq̃ui*, *quine*, *queru*, *querere* etc.; în celelalte cazuri, se pronunță precum kappa grecesc, precum *quâ*, *quasî* [= ca să], *quandu*, *quôtrô*, *quum*, *coquu*, *quêstigu*, *quare* etc.

s se pronunță ca la latini, precum: *saccu*, *sêin*, *serenu*, *somnu*, *surd*, *visu*, *scut*’, *têrsit* etc.

s, dacă are un semn deasupra, se pronunță ca **ш**, precum: *duši*, *puši* etc.

s, înainte de *b*, *d*, *g*, *m*, *n*, *v*, se pronunță ca *z*, precum: *sboru*, *sdrumic*, *sgâriu*, *smicur*, *sbéu*, *svêntu*, *snop*, *smulgu*, *desmêntu* etc.

sc este pronunțat de românii bănățeni ca *st* unguresc sau **ш** sârbesc, precum: *sciu* [=știu], *scii*, *scire*, *conésce*, *scobesci* etc.

st se pronunță ca în latină în Ungaria, uneori mai slab, alteori mai tare, precum: *stai*, *stâ*, *stringu*, *stella* etc. sau *sterg*, *stergi*, *rostiu*, *quêstigu*, *osti*, *nostri*, *vostri* etc.

t, înainte de vocalele *a*, *e*, *o*, *u*, *y*, consoanele *h* și *r*, se pronunță ca *t* latin, precum: *tabla*, *tacu*, *temu*, *totu*, *torn*, *tuffa* etc.; *typ*, *typariu*, *tyrann*, *tyron*, *tympânu*, *Tyru* etc.; *thicalos*, *pathimâ*, *pofthit*, *hârthie*, *sympathîe*, *inthirit*, *thýmîe* etc.

t înainte de *i* pur sau urmat sau nu de o altă vocală se pronunță precum *ç* cu codiță sau *tz* unguresc, precum *tîe*, *gratîe* [= grație], *fronti* [= frunți], *ponti*, *poti*, *cauti*, *auditi*, *pretiul*, *Imperâtîa Austriei* etc.

Nota bene. Când *t* se pronunță precum *ç* înainte de *e*, s-a prevăzut să fie scris cu litera *ț*, *t* cu codiță.

Nota bene. Suntem de acord și că, deși *l* aflat între două vocale este pronunțat, de obicei, ca *r* de dacoromâni, este scris doar *r*, fiindcă există multe cuvinte în care *l* nu se transformă în *r*, precum *borete*, *linguura*, *scuru*, *poru* etc.; *mila*, *milostiv*, *folos*, *Pilatu*, *candela* etc. Apoi,

z, în cuvintele în care apare, se pronunță ca z la latini, precum *zamâ*, *zomonița*, *zugraph*, *zemislit*, *gunoezu* etc.; *cutezu*, *ophtezu*, *lucrézâ*, *orezu*, *mâlcezu* etc.

j sau i cu codiță are o pronunție diferită de cea latină și este pronunțat de dacoromâni în două moduri, desemnând o consoană pură, și anume:

a) dacă j este pur înainte de vocalele a, e, i, o, u se pronunță ca zs unguresc sau ж chirilic, de exemplu: *jar*, *jâffuescu* [= jăfuiesc], *jidov*, *jocu*, *jude*, *june*, *ajunu* etc. Dar dacă

b) j este marcat cu o liniuță, se pronunță mai moale, ca litera z, și se găsește doar în verbul *jacu* „iaceo”, și în derivatele sale. Apoi în numele *S. Jeanne*. În al treilea rând, în cuvântul *Boji*, care înseamnă „dumnezei falși”, de la cuvântul rusesc *Boje*, lat. *Deus*. În fine, în al patrulea rând, în cuvântul *necâjitu* de la verbul *necâjescu* „affligo”.

Nota bene. Nu suntem de acord în privința scrierii lui j pronunțat în al doilea mod.

ANEXA II

Reflecții asupra unor probleme în elaborarea ortografiei pentru Dicționarul românesc în privința cărora nu sunt de acord cu preacucernicul domn Maior

Și anume:

1. Deși litera *k*^[7] nu își are locul în ortografia dacoromână și toate cuvintele dacoromâne pot fi și trebuie scrise fără *k*, cu *c* și *qu*, consider că trebuie, totuși, să o semnalăm la locul său, așa cum fac francezii, care nu o folosesc nici ei, ținând seama de popoarele printre care trăim; preacucernicul domn Maior nici măcar nu crede că trebuie menționată la italieni.

2. Eu mă gândeam, dacă încuviințează și ceilalți preacucernici domni, că:

a) diftongul *ae*, în cuvintele de origine latină, precum: *praebonu*, *praeluminat'*, *praeintielleptu*, *praereu* [= prearău], poate fi redat și folosit în loc de *é*, pentru a înfățișa și în acest fel natura și originea romană a limbii^[8];

b) la substantivele de genul feminin al căror nominativ singular se termină în *a* sau *â*, la nominativ plural diftongul *ae* poate fi redat și scris fără aparența afectării din motivul arătat mai sus, precum: *musca muscae*, *vita vitae*, *vitia vitiae*, *linguura linguurae* etc. sau *linguuri*, *épa épae* etc., adică la acele substantive care nu schimbă *a* în *i*, precum *vaca vaci* etc. Preacucernicul domn Maior se opune acestui lucru, deși eu nu vreau să lupt din toate puterile pentru redarea lui *ae* în cuvintele menționate.

3. Socotesc că literele *l*, *n*, *s* pot fi scrise ca geminate în mod corect în unele cuvinte care provin din limba latină și care se scriu de obicei cu litere duble, în ciuda simplității străvechi a limbii noastre care trebuie respectată, fiindcă ar înfățișa mai limpede natura și originea lor romană și fiindcă diferențierea semnificației cuvintelor pentru care este folosită gemația, precum: *balâ* „saliva”, *ballâ* „bellua”; *mila* „misericordia”, *millâ* „milliare” etc. Tot astfel: *passere*, *lassu*, *porcellu*, *scróffa*, *allunu*, *annu*, *slovennescu*, *bêllu*, *dêbêllat*, *syllaba*, *fólle*, *fóntânelle* și nenumărate alte cuvinte. De asemenea, *s* la mai-mult-ca-perfectul simplu: *mâncassem*, *mâncasseși*, *mâncassâ*, *mâncassemu*, *mancasseti* etc.; *tâcussem*, *batussem*, *audiisem*, *sentiissemu* etc. De asemenea, *vysson* etc. Chiar originea cuvintelor arată că *t*, *p* și *r* nu trebuie scrise ca geminate numai în cuvintele străine, ci și în cuvintele noastre, precum: *țérra* (lat. *terra*, *regnum*), *țerrénu*, *dupplecat'*, *cappadoc'* etc., deși acestea nu se mai regăsesc în pronunție.

Toate popoarele mai educate ale Europei tind să dubleze litere în anumite cuvinte. Oare de ce nu ne-ar fi îngăduit și nouă să facem același lucru și să desăvârșim

limba noastră urmând exemplul lor? De ce preacucernicul domn Maior socotește că trebuie să folosim ortografia italiană^[9] și, în același timp, nu admite să dublăm literele în anumite cuvinte, în care italienii, dintre toate popoarele, preferă să le dubleze?

4. Preacucernicul domn Maior a hotărât că litera *y* trebuie eliminată din alfabetul dacoromân și, prin urmare, din dicționare, datorită faptului că italienii nu o folosesc. Eu, dimpotrivă, consider că poate fi păstrată pentru cuvintele împrumutate din latină și greacă, care se scriu de obicei cu *y*, fiindcă am adoptat-o odată cu literele chirilice, chiar dacă italienii nu o folosesc; căci o folosesc latinii, o folosesc francezii și spaniolii, care, de altfel, sunt frații noștri. Apoi, această literă este cunoscută de dacoromâni din ortografia chirilică și nu poate cauza niciun impediment pentru cei care scriu, ba dimpotrivă, dacă cuvintele: *typ*, *typariu*, *tympânâ*, *Tyru*, *tyran*, *tyrannie*, *scyph*, *gymnasium*, *Egypt*, *dynasta*, *Didymu*, *Lydia*, *Lync'*, *lyceum*, *cyrillu*, *cymvallu*, *symvoll*, *syllaba*, *myru*, *syrène*, *vysson*, *cymvall'*, *pȳr* „pyrus”, *sȳlbatecu*, *sȳrma*, *Tȳrnava*, *pȳrsolu* [= pârjol], *gygs*, *sympatie* etc. ar fi scrise altfel decât cu *y*, s-ar pierde atunci semnificația și pronunția diferită a acestor cuvinte.

5. Cred că *ph*, care apare în loc de *f* în puține cuvinte de origine greacă și latină și chiar franceză, trebuie păstrat și în ortografia dacoromână, pentru a se vedea cu mai multă ușurință originea și semnificația acestor cuvinte, precum *philosophu*, *physionomie*, *philosophie*, *scyph'*, *typographie*, *orthographie*, *physica* etc. Preacucernicul Maior susține că trebuie eliminat din ortografie, fiindcă italienii nu folosesc *ph*, dar mie mi se pare că, dacă pomenitele cuvinte sunt scrise așa cum au fost primite, *ph* mai degrabă înlesnește, decât împiedică desăvârșirea limbii noastre.

6. Apoi, cred că trebuie păstrată litera *x*, folosită de greci, latini, francezi și alții pentru unele nume proprii, care

sunt scrise și la noi cu *x*, contrar părerii preacucernicului domn Maior, care dorește eliminarea ei din ortografie; de exemplu, în cuvintele *Maximu*, *Alexandru*, *Xerxes*, *Xenophon* etc. Noi nu putem, așa cum fac italienii, să scriem cu *s* aceste cuvinte și altele asemănătoare. De vreme ce există litera *x*, cunoscută nouă, pentru a scrie aceste cuvinte, de ce să folosim două litere, adică *cs* sau *gs*, care ar produce mai degrabă confuzie, decât ar ușura pronunțarea acestor cuvinte, de vreme ce nu a fost folosită scrierea lui *cs* sau *ss*, după obiceiul italienilor, în loc de *x*. Apoi,

7. Socotesc că *ch* trebuie păstrat în cuvintele care, fiind împrumutate din limba greacă sau latină, se scriu cu *ch*, contrar părerii preacucernicului domn Maior, care afirmă că *h* trebuie eliminat, evidențiindu-se mai clar originea cuvintelor, cu toate că *h* nu se aude întotdeauna, precum în exemplele: *chórdâ*, *choru*, *chrysolit*, *chrystaliu*, *Chrysostomu*, *Chrîe* etc. În fine,

8. *J* lung se pronunță, de obicei, la noi ca *zs* unguresc sau *ж* cirilic, precum *jug*, *ajunu*, *joui*, *jar* etc.

Consider că *j* tăiat cu o liniuță, care trebuie pronunțat mai ușor, precum litera *z*, trebuie menținut în ortografia noastră, pentru că trebuie păstrată adevărata rădăcină a acestor cuvinte, iar acest lucru se poate face astfel cu ușurință. Nu pot fi nicidecum de acord cu opinia preacucernicului domn Maior, căci cuvântul cu adevărat latinesc *jacu* [= *zac*] „jaces”, ar fi întunecat, dacă s-ar ignora litera din radical și ar fi scrisă altă literă. Și astfel *j* va fi folosit doar:

a) pentru verbul: *jacu* „jaceo”, *jaci*, *jacemu* etc. și derivatele lui, precum *îcătóre* [= *zăcătoare*];

b) în cuvântul: *San Jeanne*.

c) în cuvântul rusesc *Boji*, cuvânt derivat care înseamnă „falși dumnezei”, căci *bozi* cu *z* înseamnă *boz* (plantă), și în fine,

d) în cuvântul *necaju*, fiindcă provine de la verbul *necâjescu*.

9. Dacă *u* mut trebuie scris la timpurile trecute, imperfect și perfect, precum și în cuvântul *caual'* [= cal] sau nu, nu am hotărât, fiindcă ni se pare că se poate scrie în ambele moduri, și cu *u*, precum: *mâncauam*, *mâncauai*, *mâncaua*, *mâncauamu*, *mâncauati*, *mâncaua*, *mâncaui* etc., *taceauam*, *taceauai* etc. *strîngeua*, *strîngeuamu*, *strîngeauati* etc., *sentieum*, *audieum*, *sentieuai*, *audieuai* etc., *tornaui*, *rupseui*, *sentiui* etc., și fără *u*, precum *mâncaam*, *mâncaai*, *mâncaa* etc., *tăceamu*, *tăceati*, *tăcea* etc., *rumpeam*, *rumpeai* etc., *sîntieamu*, *sîntieati* etc., *audiea* etc., *tornai*, *rupsei*, *sentii* etc.

10. Cred că nu vei fi de acord ca unele cuvinte, în care *g* înainte de *e* și *i* se pronunță mai dur, precum *g* fără *y* la unguri, să fie scrise cu *gui* sau *gue* după modelul francez, precum *guéra*, *guîdelescu*, *guêlci*, *squêrnescu*, *squîçiu* etc.

Dar fiindcă există și alte cuvinte care trebuie scrise în acest fel, în care *u* este distinct de *e* sau *i* și face silabă cu *g*, iar *u* nu este mut, ca în cuvintele menționate mai înainte, precum *guescu*, *têrguimu*, *guiçâ*, *tanguire* etc., renunț la pomenitul mod de a scrie, cu atât mai mult, cu cât pot fi scrise și în alt mod, fără să fie afectată pronunția, punându-se semnul dierezei pe *u* în ultimele cuvinte menționate.

Ioan Corneli, cu mâna sa

Constantin Diaconovici-Loga

**ORTOGRAFIA SAU DREAPTA-SCRISOARE
PENTRU ÎNDREPTAREA SCRITORILOR
LIMBII ROMÂNEȘTI,**

sub chivernisirea Magnifițențiii Sale Domnului
Crăiesc Consiliar Urosie Nestorovici^[1], al școalelor
românești și sârbești de leagea grecească ortodoxă
suprainspector, așijderea al școalelor preparande
românești din Arad, sârbești din Sombor și grecești
din Pesta director, precum și al crăieștii deputății
fundul scolasticesc chivernisitoare Pro-preses.
La Buda, în Crăiasca Tipografie a Universității
Ungariei, 1818*

Prefață

Pentru unele împedecări, neputând tipări *Gramatica românească*^[2], ce o dusesem cu mine la Buda, de a o da la lumină, ca să nu mă întorc acasă deșert, am tras dintr-însa numai *Ortografia* și o puseu sub tip<ar>, la care mai vârtos m-am îndemnat, văzând cum că, pentru lipsa ortografiei, câți scriptori până acum au tipărit vreo carte românească, întru atâtea feluri, după care cum s-au priceput au luat a scrie mulți cu destule sminte. Deci, pentru ca să se împedece odată smintele acestea, nu putui a mai întârziia cu *Ortografia*. Acum, deși dreapta-scrisoare a tuturor părților grăirii de la întreaga cunoștință a toată gramatica atârnă, totuși mare parte a smintelor și cu aceasta

* Transcriere și note: Adrian Chircu.

numai se poate îndrepta, ca să știe de acum înainte scriitorii unde trebuie scrise literile ceale mari și unde ceale mici; unde iarăși se cuvine despărțirea silavelor să se facă și semnele ceale dezbinătoare cum să se întrebuițeaze, despre care toate acestea reguli întru această *Ortografie* vor afla.

Aicea am adaos și teoria periodurilor, carea este mai îndemânatecă îndreptare cătră întocmirea stilului în tot feliul de scrisori. După aceasta, am alăturat și nește exemple pentru explicare la regulile gramaticii, dimpreună și orașiii înainte și după examen. Mai pe urmă, am dat să se taie literile după regulile caligrafiei, păzind tresurile după modul anglicesc, ca întru una formă petutindenea de acum înainte să se scrie, precum tabela, de margine pusă, arată. Aceasta, ca o pârgă din studiile ce se leagă de catedra mea^[3], cu aceaea dorire trimit iubitorilor de limba românească, ca și eu să mai ajung a da la tip<ar> și cetitorii să se mai înmulțească și să se îndemne a cetire cărțile, sporind întru luminarea minții și îmbunătățirea inimii.

În Buda, 10 octomvrie 1818.

Constantin Diaconovici Loga,
profesorul școalelor preparande
a nașiii românești din Arad.

ORTOGRAFIA SAU DREAPTA-SCRISOARE

Arătare.

Ortografia sau dreapta-scrisoare ne învață cuvintele cu literile ceale ce se cuvin lor a le scrie, în silave bine a le despărți și semnele ceale dezbinătoare drept a le întrebuița.

Literile cu care cetim sânt:

Ceale mici

А, Б, В, Г, Д, Е, Ж, З, И, Ї, К, Л, М, Н, О, П, Р, С, Т, Ѕ, Ф, Х, Ц, Ч, Ш, Щ, Ъ, Ь, Ы, І, Ѧ, Ж, А, У, Ъ, Ѣ, Ѥ, Ѧ, Ѩ, Ѭ, Ѯ, Ѳ, Ѵ.

Ceale mari

А, Б, В, Г, Д, Е, Ж, З, И, Ї, К, Л, М, Н, О, П, Р, С, Т, Ѕ, Ф, Х, Ц, Ч, Ш, Щ, Ъ, Ь, Ю, І, Ѧ, Ж, А, У, Ъ, Ѣ, Ѥ, Ѧ, Ѩ, Ѭ, Ѯ, Ѳ, Ѵ.

Afară de acestea mai sânt **Ѕ, Ъ, И, Ь**, dintre care ceale doao dintâiu în numărul besearicesc și la Pashalie, iară ceale doao de pre urmă numai la Pashalie se întrebuințează.

Forma acestor litere cu mâna scrise caută în tabela cea de margine pusă.

Cap întâiu

DE ÎNTREBUINȚAREA LITERILOR

A. Literile ceale mari se întrebuințează:

1. La fieștecarea scrisoare sau zicere, cuvântul cel dintru început capătă lită ră mare, p<recum> e: *Caută mai nainte la faptele tale, apoi mustră pre altul.*

2. La începutul fieștecăruia vers, p<recum> e:

Întâiu lui Dumnezeu dă închinăciune.

Apoi părinților tăi aplecăciune.

Și pe toți aceiaia bucuros să-i omenеști.

De la carii cu științe te înțelepțești.

Căci ei viața, prin părinți ție dată.

O fac mai fericită și lăudată.

3. La începutul numelor proprii¹ a țărilor, provinciilor, cetăților, orașelor, țărilor, satelor, a munților, apelor, râurilor, a locurilor și a persoanelor, p<recum> e: *Ungaria, Banatul, Pesta, Timișoara, Caransebeșu, Valișoara, Etna, Murășul, Dunărea, Racoșu, Martin, Elena.*

4. La începutul numelor de direcătorie sau de stare, precum: *Gubernator, Episcop, Capetan, Păcurariu.*

5. La începutul numelor care însemnează vreo învățătură ori știință ori carte, p<recum> e: *Teologia, Filosofia, Psaltirea.*

6. În numele titulelor, precum: la împăratul dăm titulă *A Ta Împărătească Maiestate*; la un domn sveatnic de curte, zicem *Excelenția Ta* sau *Domnule Sveatnic de Curte.*

Aicea înșamnă că și pronumele, așijderea numele însușitoare și participul, la început iau litără mare, de cumva acestea își reduc înțeleagerea sa la numele proprii ori la titule ce însemnează persoană înaltă, p<recum> e: *Domnule al meu Stăpânitoriu și bun Părinte, primește-mă sub acoperemântul milii Tale și-mi iartă toate ceale ce din slăbiciunea omenească ți-am greșit.*

7. După punct, p<recum> e: *Iubiți pre Dumnezeu și pre de-aproapele vostru. Cinstiți pre tot omul.*

8. După întrebătoarea și minunătoarea, când acestea încheie zicerea, p<recum> e: *Au nu sântem noi toți oamenii muritori? Ci puțini gândesc de aceasta! Aduceți-vă aminte de moarte!*

9. După doao puncturi, când aducem vorbele altuia, p<recum> e: *Mântuitorul zice: Iubiți pre vrăjmașii voștri.*

Acum, în cealelalte întâmplări, scriem literile ceale mici.

¹ Nume propriu este atare cuvânt cu care numai una ființă putem numi, p<recum> e: *București, Ioan, Sinaiu.*

B. De întrebuințarea literilor sunătoare.

Literile sunătoare, care fieștecăruia cuvânt ori silavă pun temeiu, sânt: **A**, **E**, **H**, **I**, **C**, **W**, **S**, **O**, **K**, **L**, **M**, **N**, **R**, care, de la sine însuși răspunzându-se, se întrebuintează de după tonul lor, unde avem a însemna.

1. Ceale limpede, precum: **a, e, i, o, u**, deci:

¶ – Se pune, cerându-se un ton ce se produce cu întâia
cascătură a gurii, p<recum> e: *vas, par, sac*. Așijderea, ¶
se mai pune la cuvintele ceale streine, p<recum> e:
recapita [= gheografia], **eneac** [= Eneas].

€ – Cu deschilnire se întrebunțează, precum după
răspunderea cuvântului se caută, ca:

a) Tonul lui *ε* stă limpede în cuvinte streine, așijderea în cuvinte românești având înaintea sa nesunătoare litără, precum: **ΕΣΦΡΑΣ** [= Eufрат], **ΕΤΗΑ** [= Etna], **ΛΕΓΕΤ** [= deget], **ΛΕΣ** [= leu];

b) Litera **ɛ** se întrebuințează ca un **ie**, în cuvintele românești stând la început, și iar când are înaintea sa sunătoare, **p<recum> e: ɛnsɛ** [= iepure], **ɛa** [= ea], **ɛsɛ** [= lupoaie], **ɛa** [= câmpie].

ii – Se pune:

a) la începutul și la mijlocul numelor streine,
p<recum> e: **іск** [= Iov], **Іордан** [= Iordan], **философія**
[= filosofia];

b) înainte de sunătoare, pururea scriem **ї**, iar nu **н**, precum: **псѣтїи** [= pustiui], **кѣрѣцїи** [= bărbăție], **кїсакї** [= violă].

И lung – se pune la începutul și la mijlocul cuvintelor românești, p<recum> e: **ИНИМЪ** [= inimă], **ТРИМИС** [= trimis].

Așijderea, în cuvintele ceale streine de la greci purcese, unde acolo scriindu-se cu **α**, în limba

românească se scriu cu **и**, precum: **ИАНЕ** [= Ilie], **Иисус** [= Iisus].

Iar cuvintele ceale latinești, care acum, prin învățături, intră în limba românească, se scriu ca și alte cuvinte românești iar de la limba latinească de viță purcesc.

Însamnă: Acest **и** se face scurt și se întrebuițează:

a) la numele înființătoare² sau substantive, luându-se acestea fără hotărâre, p<recum> e: **САМЕНІЙ** [= oameni], **ПОМІЙ** [= pomi];

b) la numele însușitoare sau adevective³, punându-se după nume înființatoriu, p<recum> e: **ПОМІЙ КЕРЗІЙ** [= pomii verzi], **КАСЕЛЕ ЛАРУЙ** [= vasele largi];

v) la a doua persoană a verburilor⁴ în numărul singuratec și multoratec, p<recum> e: **ТЪ КЖИЦІЙ** [= tu cânti], *voi cântați, tu cântași, voi cântarăți*;

g) Pune-se **и** scurt încă și după **ї**, cu care, însoțindu-se, face pre articolul numelor, precum: **ПРШИ, ПРШІИ** [= prun, prunii], **а КЕС'КРИЧІИ** [= a besearicii];

И – Se întrebuițează numai la Pashalie, însă slovenii și cetesc cu dânsul;

V – Numai în cuvinte streine se scrie și la Pashalie, precum: **ЕВГЕНІЕ** [= Evghenie], **ЕГІПЕТ** [= Eghipet], **МІРЪА** [= mirul];

Ѧ – Se pune:

a) la începutul cuvântului, fie românesc sau strein, p<recum> e: **ѦСТАШ** [= ostaș], **ѦТОКАР** [= otocar];

b) în ghenitivul și dativul numărului multoratec, p<recum> e: **а ФРАЦИАВР** [= a fraților], **а НЕНОСТЕАВР**

² Nume înființatoriu (substantiv) este așa cuvânt care însemnează vreuna ființă sau lucru, p<recum> e: *nepot, verme, pană*.

³ Nume însușitoriu este acela cuvânt care arată însușirea unei ființe, p<recum> e: *bun, roșu, lung, negru*.

⁴ Verbul este cuvânt ce arată lucrarea cuiva, p<recum> e: *Eu vând; Tu scrii; El cosește*.

[= a nepoatelor], sau **фраццнары** [= fraților], **непостылары** [= nepoatelor].

v) în mijlocul numelor streine, precum și a numelor românești, având înaintea sa sunătoare lităă, precum: **Гѣиѡн** [= Sion], **ѡараѡн** [= faraon], **зѣѡа** [= zioa].

Însamănă: $\mathfrak{G}$ este îmbinat din $\mathfrak{e}\mathfrak{e}$, de unde urmează că $\mathfrak{w}$ este atâta cât $\mathfrak{e}$ lung.

0 – În toate cealelalte întâmplări, se scrie precum:
 1100T [= port], 1100T05 [= vostru].

OV – Numai la începutul cuvintelor se scrie, p<recum>
e: **ov**pcš [= ursu], **ov**amš [= ulmu], **ov**ckatv [= uscatu].

8 – Acesta este alcătuit din **ς** și **ς**, precum **ς**, și se pune la mijlocul și la sfârșitul cuvintelor, p<recum> e: **τςρνς** [= turnu], **λοτρς** [= lotru].

2. Ceale năsoase, precum $\mathbb{A}$, $\mathbb{X}$, $\mathbb{H}$.

♣ – Numai la începutul cuvintelor se pune, p<recum>
e: ♣Β'ΚΙϚ'Κ'ΤϚϚ [= învățătoriu], ♣ΠΕρ [= înger],
♣ΠΕΤρΗΤ' [= împetrît].

Însamănă: Litera **Ȧ** este atâta cât **Ȩ**, care dintru început se scriia **Ȩ**, adecă pentru scurtare pe **Ȩ** îl puneau deasupra lui **Ȩ**, după aceea lăsară de a mai scrie pe **Ȩ** deasupra lui **Ȩ**, fără numai trăsura cea curmezișă deasupra lui **Ȩ** o puneau și, făcându-o mai strâmbă, se formă litera **Ȧ**, și așa ieși lită ră noă.

⌘ – Acestu numai la mijlocul cuvintelor se scrie,
p<recum> e: ⌘⌘⌘⌘⌘ [= vânt], ⌘⌘⌘⌘⌘⌘⌘ [= pământ].

Vezi: Litera **ж** mai vârtos înaintea lui **н** stă și se scrie în cuvintele românești purcese de la limba latinească, unde se scriiau cu **ε**, deci, stând înaintea de **н**, pururea prin nas dă răspunderea tonului, p<recum> e: **вѣнтѣ** [= vântu] vine de la *ventus*; **пѣмѣнтѣ** [= pământul], de la *pavimentum*. Ba și alte sunătoare înaintea de **н** se schimbă în **ж**, precum **прѣдѣ** [= prând], vine de la

prandeo; ПАСМЖНА [= plumâna], de la *pulmones*; МЖНА [= mâna], de la *manus*.

Însă și aceasta vei ști, că, după ce lăpădară românii literile strămoșilor săi pe la anul 1440 și luară ale slovenilor, dintru-ntâiu numai pre Ъ, cu tonul său îl întrebuințeau și în cuvintele acelea unde acum punem pre Ж, p<recum> e: ПЪМЪНЪТ [= pământ], ПАСМЪНА [= plumâna]; așijderea КЪРТИЦА [= vârticel] vine de la *verticulus*; СЪМЪРАТ [= stâmpărat] vine de la *temperate*.

Ъ – Această litără numai la mijlocul și la sfârșitul cuvintelor se pune, p<recum> e: МЪРЪЖЪ [= măgură], ПЪТЪЖЪ [= pătură].

Însamă: Ъ s-au luat a se pune în loc de А tâmp, că ispitind după filologie cuvintele românești care acum se scriu cu Ъ, vom afla că, în limba latinească, se scriu cu А, p<recum> e: ДОМЪНЪ [= doamnă], ВАРЪЖЪ [= vargă], ПОРЪЖЪ [= poartă] vin de la *domina*, *virga*, *porta*.

3. Ceale doao sunătoare ascunse: І, Ъ, ІС.

І – І. După forma cea dintâiu la început, iar după forma a doaua la sfârșitul cuvintelor se pune, p<recum> e: ПІСТІА [= pustia], ІКЪНЪМЪТ [= învăpăiat], ІРНА [= iarna].

Însamă: І, precum chiar se vede, este compus din І și А. Deci numai acolo se scrie unde răspunderea acestor doao litere laolaltă se cere, p<recum> e: ІАЗА [= iazul], КІПАА [= văpaia], СІНІТЕА [= schinteia].

Aicea ia aminte că numele ceale streine nu cu І, ci cu а se scriu la mijloc și la sfârșit, p<recum> e: ІСТОРА [= istoria], ПІАСТРІС [= piastru].

Ъ – Se întrebuințează când la mijlocul, când la sfârșitul cuvintelor, deci:

a) la mijlocul cuvintelor se pune această litără în locul lui *e*, ci arareori, precum **БЕС'КРІК'К** [= besearică], **ТР'КІУТЕ** [= treapte], **А'КЦЕ** [= leage]^[4];

b) la sfârșitul cuvintelor femeiești care se sfârșesc în *ε*, având înaintea sa nesunătoare litără, se întrebuințază în loc de **А**, p<recum> *e*: **ПШТЕ** [= punte], **ПШТ'К** [= puntea]; **РШ'К'ЧІСНЕ** [= rugăciune], **РШ'К'ЧІСН'К** [= rugăciunea], și aicea se îneacă articolul fămeiesc **А**, în **'К**, că ar trebui scris **ПШТЕА** [= puntea], iar nu **ПШТ'К**.

v) așijderea, la verburi, în timpurile nesăvârșite^[5], se pune **'К** cu tonul lui **А**, p<recum> *e*: **ВЕД'К** [= vedea], **МЕРУ'К** [= mergea], **ДОРМ'К** [= dormea].

Având vreun cuvânt dintre acestea mai sus puse, înainte de *ε*, sunătoare, atuncia nu se pune **'К**, ci **А**, precum **ПАСЕ** [= ploaie], **ПАСА** [= ploaia]; **КАМПИЕ** [= câmpie], **КАМПИА** [= câmpiia]; **КОММ** [= voiam], **ГР'КАМ** [= grăiam].

g) Pune-se **'К** încă în mijlocul cuvintelor la silavele ceale schimbătoare în **ЕСК** [= -esc], unde *esc* se strămută în **'КСК'К** [= -ească], ținând tonul lui **А**, p<recum> *e*: **СТ'КПЖНЕСК** [= stăpânesc], **СТ'КПЖН'КСК'К** [= stăpânească]; **ПЖНДЕСК** [= pândesc], **ПЖНД'КСК'К** [= pândească].

Însamă: Din regulile acestea despre **'К**, acum zise, vedem că această litără s-au născut din **ЕА**, precum se și scriiau de demult cuvintele ceale ce acum primesc pre **'К**, p<recum> *e*: **МЕА** [= mea], în loc de **М'К**; **ФЛОРЕА** [= floarea], în loc de **ФЛОР'К**.

Ю – Se pune în cuvintele românești, când la început, când la sfârșit, precum: **ЮТЕ** [= iute], **ЮБИТ** [= iubit], **КАКАЖЮ** [= călcăiu], **ПУЮ** [= puiu].

Iar mai cu samă se întrebuințează **Ю** la participii, deschilinind pre singuratec de multoratec, precum: **КАЛ'КТОРЮ** [= călătoriu] (unul), **КАЛ'КТОРН** [= călători] (mai mulți).

C. De întrebuințarea literilor nesunătoare.

1. Ceale buzoase: care mai asemenea ton au, însă pentru că chiar se ceare a se răspunde așa ales trebuie să se și întrebuințeze, deci să se deschilinească:

b) **κ** de **ϕ**, că cuvintele **κῖα** [= viia] și **ϕῖα** [= fiia] deschilinit înțeles au unul de altul. Așijderea, alta e **κῆησα** [= vinul], și alta **ϕῆησα** [= finul], p<recum> e: *Cu κῖα* [= viia] *socru-meu sânt îndestulat, iar cu ϕῖα* [= fiia] *nu*. Așijderea, **ϕῆησα** [= finul] *cure din deal*, iar **κῆησα** [= vinul] *cure din vas*.

a) **с, з, ц**, acestea după însușirea tonului său la întrebuințare se deschilinesc, căci alta e a zice **цара** [= țara], alta **сара** [= sara] și iar, alta, **зара** [= zara], p<recum> e: *În **цара** [= țara] aceasta nu se prea află mulți oameni învățați, iar nu în **сара** [= sara] ori în **зара** [= zara] aceasta nu se prea află mulți oameni învățați.*

b) Așijderea, Ψ și Ψ , drept să se întrebuințeaze, p<recum> e: $\Delta\Delta\epsilon\zeta\Delta\Delta\Delta\rho\varsigma$ [= Alexandru], $\Psi\Delta\Delta\Delta\Delta\rho\epsilon$ [= Psaltire], iar nu $\Delta\Delta\epsilon\zeta\Delta\Delta\Delta\rho\varsigma$ [= Alesandru], $\zeta\Delta\Delta\Delta\Delta\rho\epsilon$ [= Saltire].

v) Precum și **III**, **II**, **Ж** și **Ч** au deschilinit ton, deci și întrebuințarea lor cu luare de seamă să fie, p<recum> e: *Freacă-i IIIELELE* [= șelele], iar nu *ЖELELE* [= jelele]. Așijderea, *Adu-mi ИЕРГЪРА* [= ștergura], iar nu *ЧЕРГЪРА* [= cergura].

g) **Ж** cu **У** să nu se strămute, deci zi *УЕНШКЕ* [= genunche], iar nu *ЖЕНШКЕ* [= jenunche]; *ЖОК* [= joc], iar nu *УОК* [= joc].

Vezi: Cuvintele care în limba latinească se scriu cu **r**, stând această lită ră acolo înainte de **ε** și **ī**, la români se scriu cu **u**, iar ceale ce în limba latinească se scriu cu **j**, noi românii le scriem cu **ж**, precum *ЖСАЕ* [= jude] de la *județ*, *ЖСИЪ* [= jugu] de la *jugu*.

3. Ceale limboase: nicidecum una cu alta să nu se schimbe, precum:

II, cu **Т** ori cu **Ѕ**: aicea vei scrie și vei zice: *ΘWMA* [= Thoma], iar nu *TWMA* [= Toma] ori *ΔWMA* [= Doma]. Așijderea: *Eu am văzut pre ТАТА* [= tata] venind, iar nu *Eu am văzut pre ΔΑΔΑ* [= dada] venind.

Însamună: **Θ** numai la cuvintele ceale streine se întrebuințează, precum: *ΘΑΒΟΡ* [= Tavor], iar nu *ТАΒΟΡ* [= Tavor].

4. Ceale gătoase: și la întrebuințarea acestora să fim cu luare de seamă, ca după tonul lor la scrisoare și la cetanie să le deschilim, precum **r**, de **κ** și de **χ**. Deci zicem: *ΧΡΙCΤOC* [= Hristos], iar nu *ΚΡΙCΤOC* [= Cristos]. Așijderea, alta e *ΚΡΕΕΡC* [= creieru], iar alta *ΓΡΕΕΡC* [= greieru], p<recum> e: *Creieru judecă, greieru cântă*. [...]

Cap al treilea

DE ÎNTREBUINȚAREA SEMNELOR^[6]

Cărțile noastre, mai ales ceale besearicești, întrebuințează și nește semne, dintre care unele se pun:

I. La cuvinte:

a) Oxia (´) se pune la aceeași silabă, unde cade putearea cuvântului, p<recum> e: *vânátul, părtinitoriu*;

b) Varia (˘) stă la sfârșitul cuvântului, dând răspundere grea, p<recum> e: *simceà, turtureà, lucră, dormi*;

v) Dasia (ˆ) sau micșurătoarea se pune deasupra sunătoarei cu care se începe cuvântul, p<recum> e: *ădunare, ôstășie, ūrmare*;

g) Iso (˝), așijderea, la începutul cuvântului pururea stă, p<recum> e: *Ănul, ūmărul, ōmul*;

d) Apostrof (ˆ) aduce ton greu ca varia și se pune:

1) Deasupra literei sunătoare la începutul închieturii, unde și minunătoarea se întrebuințează; p<recum> e: *Ô, părinților! Încătro ați apucat de nu căutați de creșterea fiilor voștri! Ah, amărății de voi!*

2) În verburile ajutătoare, la a treia persoană singuratecă a timpului de acum; p<recum> e: *El iă aminte, ea ă supărată*.

e) Scurtătoarea (˘) se pune numai deasupra lui i și iu scurt; p<recum> e: *cerŭ, uloŭ, prunŭ, puŭ*.

Acestea semne în alte cărți, afară de ceale besearicești, arareori se întrebuințează, iar în scrisori cu totul le-au lăsat afară.

II. La închieturi:

1. Opritoarea sau coma (,); aceasta se pune:

a) Între închieturi, care nu sânt între sine cu părțiceale legate, p<recum> e: *Dobitoacele ceale cu patru picioare aleargă, paserile zboară, peștii înoată și vermii se târăiesc*;

b) Între mai multe cuvinte care la o legătură vin, p<recum> e: *Iubirea, dreptatea, adevărul, răbdarea, pacea și învingerea patimilor sale fac pre om virtuos*;

v) Între mai multe închieturi, care tot la același subject ori ființă își aduc înțeleagerea sa, p<recum> e: *Vânturile*

curăță aerul, răcoresc căldura, domolesc frigul, uscă căile, mână nori și corăbii dintr-o țară într-alta. Focul luminează, încălzește, topește, lămurează și mistuiește.

g) Înainte și după fieștecarea închietură vârată ori alăturată, p<recum> e: *Omul carele iubește pre Dumnezeu partea cea mai bună și-au ales.*

Solon, unul dintre cei șapte înțelepți ai Țării Grecești odinioară, lui Crezu, craiului din Lidia, această învățătură i-au dat, cum că: *Nimenea mai nainte de moarte să nu se socotească pre sine fericit.*

d) Înainte de legătoarele cuvinte: *când, pentru că, decât, precum* ș. a. De cumva prin părțicealele acestea închieturile ceale următoare cu ceale înainte-mergătoare între sine se află, p<recum> e: *Mai greu este preste sine decât preste țări a fi stăpân. Așa viețuiește, precum la moarte vei pofti să fi viețuit.*

2. Opritoare punctată sau semicolon (;):

Aceasta se întrebuințează la despărțirea închieturilor celor următoare de ceale înainte-mergătoare, când închieturile nu sânt prea lungi și când ceale în urmă puse aduc înțeleagerea celor înainte puse, precum vine după acestea legătoare cuvinte: *însă, dar, totuși, ci, ma* ș. a., p<recum> e: *Toată mijlocirea s-au întrebuințat de a aduce pre Antonie la joc mare; însă în deșert, că el rămasă statornic după fângăduința ce o dăduse tătâne-său, cum că la nici un joc mai mult nu se va lăsa.*

Dobitoacele, luând în socotință nutrețul și lăcuința lor, sânt deschilinite: unele se nutresc cu ierburi și viețuiesc sub acoperișul nostru; altele iar ierburi mănâncă; ci mai voiesc în păduri și pe câmpuri a se sălășlui; altele iarăși numai cu carne se hrănesc; ci, fiindcă viețuiesc în codri, le numim dobitoace răpitoare.

3. Două puncturi sau colon (:):

Acest semn dezbină:

a) În perioduri, ceale înainte-mergătoare de ceale următoare, p<recum> e: *Deși răutatea oamenilor toate mijlocirile va întrebuința de a face pre cel plin de bunătate nenorocos, luând avuția și răpind pre prietenii lui de la dânsul: dar totuși nu-l va lăsa pre el credința cătră Dumnezeu și cătră prețuita virtute, de unde, având adevărată nădejde de întoarcerea soartei în partea cea bună, stă ca și muntele lui Dumnezeu întărit, cu piciorul în neclătire și cu capul în razele soarelui.*

b) Doao puncturi se pun și când vrem să vădim vreo zicere vrednică de aducere aminte, p<recum> e: *Dumnezeu au zis: Să fie lumină! Și s-au făcut lumină.*

v) Se pune acest semn încă când aducem cuvintele cuiva, precum sânt anecdotele, ghiciturile, proverbiile sau zicalele, p<recum> e: *Demult, neștine drept au zis: Paza bună trece primejdiia rea. Altă zicală: Nici este altmintrelea decât a crede că cine poate oase roade, cine nu, nici carnea moale.*

g) Se mai pune doao puncturi și când se aduc pilde ori cuvinte a oamenilor învățați și alte lucruri vrednice de aducere aminte, p<recum> e: *Cei șapte înțelepți ai Țării Grecești au fost: Tales, Solon, Bias, Cleobulus, Hilo, Pitacus și Periander. Licurg, întrebat fiind de cetățenii săi de ce el ca un dăttătoriu de legi n-au adaos și această lege: Ce pedeapsă s-ar cuveni aceloră ce ar ucide pre părinții săi, au răspuns: Fiindcă însași natura se înfiorează de așa faptă, nici au socotit că va veni cineva la așa gânduri, de a face o faptă urâtă ca aceaea.*

4. De punct (.).

Acest semn se pune:

a) La sfârșitul fieștecăriia ziceri, după ce au ieșit înțeleagerea, p<recum> e: *Cu aceasta tare ne înșelăm, când de moarte nu cugetăm. Mare parte a vieții noastre au trecut. Tot ce avem de a mai viețui cu lațul său au cuprins moartea.*

b) Se pune la cuvintele, p<recum> e: *S. Apost. Petru. Așijderea, D. Capet.*

v) La numeri, când ți frele arată deplinul său număr, p<recum> e: *Scrie în cartea a II. A Împăraților. Cap. IV. vers 20.*

5. Întrebătorul semn (?) stă:

După fieștecarea făcută dreaptă întrebare, p<recum> e: *Au doară tinărul se va pedepsi deacă va urma după demândăciunele mai-marilor săi? Nicidecum. Cui mai pe urmă îi va fi bine? Celui drept.*

Iar de cumva vreo întrebare numai ca o povestire se va aduce, iar nu ca o întrebare dreaptă, atuncea una ca aceea nu capătă semnul întrebării, fără numai doao puncturi, p<recum> e: *Tales filosoful, întreat fiind: Ori poate undeva vreo faptă să rămână ascunsă lui Dumnezeu, au răspuns: Nici cugetați de aceasta.*

În cărțile ceale besearicești, semnul întrebării așa se pune (;), p<recum> e: *Spuneți, jidovilor, unde este Iisus, pre Carele L-ați pus în mormânt;*

6. Chemătorul semn sau minunătoarea (!) stă:

a) După toate cuvintele ce arată vreuna simțire dinlăuntru, precum *Oh! Vai! Ah!*, p<recum> e: *Vai! Amărâtul de mine, când voi scăpa de realele care m-au împresurat! O, oamenilor! Voi căutați mai nainte avuții, iar învățătura și faptele ceale bune, care și după moarte ne lungește viața, ați părăsit!*

b) Se pune după zicerea cu carea vorbim cătră cineva, p<recum> e: *Bine mi-ai venit! Dumnezeu să te țină!*

7. Semnul cugetării (–) se pune:

a) Când vrem ca cetitoriul din ceale până aci puse să judece despre ceale lăsate, care de aci pot urma și le-au lăsat scriitoriul de a le pune, p<recum> e: *De vei fi fără prieteni – cât perde viața ta. Eu toată nădejdea mea spre aceea am pus-o – și iată acum trecu!*

b) Semnul cugetării se mai pune încă între așa cuvinte sau numeri, care nu stau nici într-o legătură, precum se va vedea în *Gramatică* la locul său, unde semnul cugetării este pus și în loc de cuvântul *până*. Pune-să acest semn și mai de multe ori unul după altul, unde trebuie mare gândire să se facă, precum: .-.-.- ș. a.

8. Semnul linserii ('):

Acest semn arată a fi o litără sunătoare afară lăsată, care adevare, pentru eufonie, adecă pentru plăcutul auz, precum se întâmplă la versuri, când după cuvântul ce se săvârșăște în sunătoare următorul cuvânt iar cu sunătoare se începe, atuncea sunătoarea cuvântului înainte-mergătoriu se linge prin sunătoarea următorului, p<recum> e: *D'ai făcut tu vr'un păcat, / Cunoaște-l să-l aibi iertat.*

9. Semnul împreunătoriu (=):

Acesta se întrebuințează când cuvântul în doao rânduri se desparte, unde la curmătura cuvântului în rândul cel înainte-mergătoriu se pune semnul, iar cu ceaealaltă parte a cuvântului trecem la următorul rând, p<recum> e: *Pă=storiu.*

Semnul acesta se întrebuințează și la aritmetică, arătând a fi doao cantități egale, p<recum> e: $4 + 2 = 6$, adecă, vasăzică: 4 și 2 fac 6.

10. Cuprinzătoarea sau parentesul []:

Se întrebuințează când vâram și închidem vreo închietură ce face înțelesul mai chiar, însă carea ar putea și rămânea afară, p<recum> e: *Ce nu vrei să-ți faci ție oamenii (au zis Mântuitorul lumii) nici tu să faci altuia. Pentru ca să-mi păzesc sănătatea (era vorba tătâni-meu) trebuie să viețuiesc în toate cu cumpăt.*

11. Paragraful (§):

Acest semn împarte o învățătură în mai multe părți, pentru ca să împuțineaze multe feliuri de litere, care în loc de numeri se întrebuințează; pentru adevare, des-

chide vreo carte, carea se împarte în paragrafuri, și te vei încrede de întrebuințarea paragrafurilor.

12. Aducătoarea („...”):

Se pune la începutul și la sfârșitul rândurilor ce cuprind vreo adeverință, carea de aiurea s-au adus pentru a întări vreo învățătură, p<recum> e: *Iubirea de argint și de bogății mari fără de a face bine la neam și la cei lipsiți este o patimă carea vatămă și neodihneaște pre agonisitoriul, că se muncește pentru altul, precum adeverează Pitagor, zicând: „Precum povara asinului estă dobândă la altul, iar la dânsul pagubă, așa și bogăția scumpului se întoarce în dobânda altuia, iar dânsului întru pagubă”.*

13. Arătătoarea sau asterisc (*):

Cu acesta însemnăm, mai jos, ceale ce dezvălesc înțeleagerea celor mai sus puse, care acolo pentru cuprinderea locului mult și ca să nu rumpă înțelesul textului nu le-am putut pune.

DE PERIODURI

Arătare:

Periodul este zicere, având numărul părților una de la alta atârănătoare, cu deplinit înțeles.

Vezi: Periodul este cuvânt grecesc (Περίοδος) și însemnează cuprindere, care ca și în țarc închide mai multe închieturi cu părțile la un înțeles între sine legate.

Tot periodul numai în doao laturi se desface, dintre care laturea cea înainte-mergătoare se cheamă *protasis*, carea își reduce înțeleagerea sa la cea următoare lature, ce se cheamă *apodosis*.

Părțile periodului:

Părțile periodului unele sânt mai mari și se cheamă mădulări, iar altele mai mici și se cheamă tăișuri.

Ce este mădulariul?

Mădulariul este zicere, având numărul părților și înțeles, însă amândouă nedeplinite.

Ce este tăișul?

Tăișul este zicere, având înțeles deplin, ci niciun număr, până nu se va lua periodul din mai multe tăișuri, care, laolaltă puse, fac în period numărul.

Exemplu:

Sentenția: *Trupul și sufletul prin cuvânt și îndreptare la mai mare perfecție ajunge.*

Period din doao mădulari cu părțicealele (precum așa) între sine legate.

Precum puteările trupului prin viețuire cumpătată cresc și se întăresc, așa și puteările sufletului prin învățături bune la mai mare perfecție ajung.

Tot aceștiași period cu mădulările sale prin tăișuri îmbogățite:

Precum puteările trupului, prin mâncare și beutură cumpătată, prin curățenie și lucru cu măsură, capătă vârtute și crescământ, așa și puteările sufletului, prin creștere înțeleaptă, prin învățături și sfătuiri îndreptătoare cultivându-se, tot la mai mare perfecție se aduc.

MĂiestRIA DE A FACE PERIOD

Măiestria la facerea periodului se cuprinde în bunul așezământ a părțicealelor celor legătoare, prin care închieturile ceale înainte-mergătoare în chipul cleiului sau a cătălușului de fer se leagă cu închieturile ceale următoare, ca să iasă înțelesul a tot periodul. Pentru că părțiceaoa cea legătoare, carea se pune la început în partea periodului, ce se zice protasis, este reducătoare, adecă își reduce înțeleagerea sa la altă părțicea, carea la a doao parte a periodului stă, ce se zice apodosis.

Reguli:

1. Trebuie aflată sentința carea va da material periodului.

2. Sentința aceea trebuie în doao sau în mai multe mădulări desfăcută.

3. Mădularile acestea în forma periodului trebuie legate.

4. Cu tăişuri așa mădulări să se îmbogăţască.

5. Mai pe urmă să se păzască eufonia, adecă toate cuvintele așa să se așeze, ca zicerea nu asprită, ci plăcută și cu desfătare la auzit să iasă.

Lucrarea după aceste reguli.

Sentința: *Dumnezeu pre cei buni îi va dărui.*

Mădularile acestii sentinții sânt făcute.

a) *Dumnezeu estă făcătoriul și ocârmuitoriul tuturor făpturilor;*

b) *Al dreptilor și al păcătoșilor drept judecătoriu;*

v) *De unde fieștecarele să fie încrezut;*

g) *El după nemăsurata bunătatea Sa;*

d) *Cei ce întru cuviință cu înțelepciune și cu dreptate viețuiesc și pe această și pe ceaualaltă lume vor primi daruri.*

Legându-se acum aceaste mădulări prin părțicele, întocmesc periodul și dau deplinul înțelese afară, precum urmează:

Deoarece Dumnezeu estă făcătoriul și ocârmuitoriul tuturor făpturilor, același al dreptilor și al păcătoșilor drept judecătoriu, fieștecarele cu totul să fie încrezut că El pre cei ce întru cuviință cu înțelepciune și cu dreptate viețuiesc, după nemăsurata bunătatea Sa, nu numai în viața aceasta, ci și întru cea pururea vecuitoare, îi va dărui.

Vezi: Acum lesne vei înțeleage cum trebuie pășit la deducerea a mai multor mădulări din sentințe scurtă, unde, având sentința, cauți:

1. Ce ființă se înțelege sub cuvintele sentenței?
2. Ce lucrare are de a se face printr-însa?
3. Numeri însușirile ființei, care se caută la împlinirea lucrării ce se vedește prin sentenție.

4. Faci răspicarea unui și altui cuvânt din sentenție.

Și așa, fără greutate, vei căpăta mădulările. Atuncea, acestea lesne prin părțiceale le vei lega în period. Mai departe, de este de lipsă, mădulările le îmbogățești prin tășuri; unde acestea tășuri și mai ușor le afli, spunând cauza pentru carea oarece se zice sau spre ce scop, unde, când și de la cine vreun lucru s-au făcut.

Ceale mai multe de zis la facerea periodurilor le încredințăm îndreptării cei manuducătoare a învățătorului de una parte, iar de alta parte și mai vârtos agerimii învățăcelului.

Exemplu:

Sentenția: *Nimenea mai nainte de moarte nu este fericit.*

Pășirea: Întru această sentenție, fără cuvântul *fericit*, nu avem alta de a lăți în period.

Aicea, luându-se în socotință numai norocirea cea vremelnică, pre acei oameni zicem a fi fericiți, carii sânt dăruți cu frumseță, cu sănătate, cu tărie, cu înțelepciune; așijderea, cu învățătură, cu vistierii și cu înaltă diregătorie, dintre care acestea le are de la noroc sau fortună, iar acelea, de la natură: acum ceale până aci aduse le punem la întâia parte a periodului, sau *protasis*.

Mai departe pășind, spunem că unele ca acestea bunătați multor schimbări și primejdii sânt supuse, drept aceea nimenea, mai nainte de moarte, nu se poate zice fericit. Și acestea le punem la a doao parte a periodului sau *apodosis*.

Mădulările periodului acestea s-au dedus:

1) *Natura pe mulți cu frumseță, cu sănătate, cu tărie și cu înțelepciune i-au dăruit.*

2) *Fortuna cu învățătură, cu vistierii și cu înaltă diregătorie i-au împodobit.*

3) *Toate acestea multor schimbări și primejdii sânt supuse.*

4) *Niminea nu se poate zice fericit.*

Aceste mădulări, prin părticele fiind legate, vor da periodul, carele urmează.

Period: *Deși natura pe mulți cu frumseță, cu sănătate, cu tărie și cu înțelepciune i-au dăruit, iar fortuna la frumoase învățături, la mari vistierii și la înaltă diregătorie i-au adus, nimic mai puțin totuși, fiindcă acestea multor schimbări și primejdii sânt supuse; drept aceea nimenea mai nainte de moarte se poate zice fericit. [...]*

Petru Maior

**ORTHOGRAPHIA ROMANA
SIVE LATINO-VALACHICA,**

una cum clavi, qua penetralia originationis vocum
reaserantur. Per Petrum Májor de Ditső Szent Márton,
archidiaconum Dioecesis Fogarasiensis, districtus
Görgényiensis, ac regium revisorem librorum
Budensem. Primum Valachico idiomate concinnata,
deinde in Latinum translata.
Budae, Typis Regiae Universitatis Hungaricae, 1819*

Praefatio

Nonus iam supra trigesimum annus decurrit, a quo Valachorum grammatici de orthographia Romana, sive Latino-Valachica inter se disceptant. Sicut enim in exterminandis e republica literaria Valachorum Cyrillicis characteribus, qui densissimas tenebras Valachicae linguae offuderunt, et postliminio restituendis avitis literis Latinis, non modo iidem ultro inter se omnes conveniunt, sed etiam exteri, avidi commercium cum Valachis propius colendi, diu in id stimulos addunt; ita quatenus orthographia in usu Latinarum literarum sequenda sit, adhuc constanter definiri non potuit. Etenim, qui inter Hungaros concives vivunt, a pueritia Hungaricae orthographiae asueti, Hungaricam orthographiam adoptandam esse sanciant. Qui vero Germanicam linguam callent et familiaritate Germanorum fruuntur, Germanorum orthographiam sequi malunt. Alii, non reflectentes ad diversitatem dialectorum Valachicae

* Transcriere, traducere și note: Vasilica Eugenia Cristea.

linguae, dum regulas patriae dialecto conformes praescribunt, credunt, se amplissimae gentis Valachorum universitati satisfacisse.

Omniū horum agendi ratio non modo ad non mediocrem imperfectionem Valachicae linguae ingerendam est nata, verum etiam difficiliorem aliis nationibus reddit modum Valachicam linguam perdiscendi, ac desiderato commercio obicem ponit. Nam, sive Hungarorum inducatur orthographia, sive Germanorum, immaniter obscurabitur Valachica lingua, quae nullam prorsus affinitatem sive cum Hungarica, sive cum Germanica lingua habet, eaque imperfecta offeretur condiscenda; et non solum alterutri parti, verum etiam Gallis, Italis etc. admodum ardua redderetur. Qui vero propriae dialecti regulas orthographicas proponit, it etsi forte suis patriotis complacebit, multitudinem Valachorum vehementer offendet; quin etiam exteris, qui hac orthographia imbuti fuerint, eandem inter reliquos Valachos conversantibus inutilem reddet.

Eiusmodi igitur orthographia Latino-Valachica amplexenda est, quae indoli Valachicae linguae consentanea sit et omnes Dialectos eiusdem linguae comprehendat, eiusve medio omnibus nationibus, quoad eius fieri potest, aequae facilis reddatur Valachica lingua, quaeve demum linguam Valachicam perfectiorem reddat.

Ad hunc finem assequendum nulla alia orthographia accommodatior esse videtur, quam Italica, non solum quod haec in universa Europa est nota, verum imprimis quod hae duae linguae Italica et Valachica, quibus eadem fuerunt incunabula, tam quoad vocabula, quam quoad pronunciationem etc. propinquissima cognatione inter se connexae sunt, ita ut nemo, qui utramque callet, addubitare queat, easdem olim unam eandemque popularem Latinam linguam fuisse; simul vastissimas duas dialectos Vala-

chorum, in plures quidem ramos divisas, antiquae, et Aurelianae Daciae, cōnuit.

Unum, alterumve exemplum in medium proferam. Sic, Italus dicit *cerco*, quaero, Valachus *cercu*, quod Cyrillice scribitur, чѣркѹ. Iuxta Hungaricam orthographiam scribi deberet *tserku*, iuxta Germanicam *tscherku*. Italus dicit *geme*, gemit, Valachus pariter *geme*; id Cyrillice scribitur гѣмѣ; secundum Hungaricam orthographiam scriberetur *dseme*; secundum Germanicam *dscheme*. Cum haec vocabula idem significant apud Valachos, quod apud Italos, eodemque modo pronuncient Valachi, quo Itali; nonne, si haec iuxta orthographiam sive Hungaricam, sive Germanicam exarentur, non solum eorum origo admodum obscurabitur, et venusta forma vilescet, verum etiam absque necessitate multiplicarentur entia, hoc est, quae paucioribus possunt, pluribus literis exprimentur? Et, quoniam nec illa pluralitate literarum sufficienter nativus eorum vocabulorum sonus exprimi valet, quid imperfectum pro perfecto oggeretur discentibus percipiendum.

Quid quod *ce*, *ci*, *ge*, *gi* Italorum, quae etiam Valachi habent, veteris Daciae Valachi pronunciant accurate sicut Itali urbis Romae, i.e. sicut Hungarorum *tse*, *tsi*, *dse*, *dsi*; Aurelianae Daciae autem sicut Hungarorum *tze*, *tzi*, *dze*, *dzi*. Unde eadem regula Hungaricae, aut Germanicae orthographiae haud comprehendere potest utramque praefatam dialectum. E contra idem *ce*, *ci*, *ge*, *gi* Italicae orthographiae utrisque satisfacit, dum veteris Daciae Valachi pronunciant obtusius, Aurelianae Daciae acutius: quae diversitas enunciationis etiam inter Italos, sub eadem Orthographia, hodiedum viget.

Sic Itali, dum *l* emollire volunt, et sequens *i* uti *iod* pronunciare, literae *l* praefigunt *g*, e.g.: *tagliare*, *scindere*. Aurelianae Daciae Valachi etiam dicunt *tagliare*; veteris Daciae autem dicunt ac si iuxta Latinam orthographiam scriberetur *taiare*. *Gli* Italorum igitur apud Aurelianae

Daciae Valachos more Italogum profertur *l* mole et *iod*; apud veteris Daciae uti *iod*.

Ceterum facile consentio, ut *g* emolliendo *l* inserviens apud Italos syllabae *li* praefigi solitum, apud Valachos exteratur. Cum enim communiter *l* tunc emolliendum veniat, et sequens *i* uti *iod* enunciandum, dum syllabam *li* immediate antecedit vocalis; facile pervideri potest, quando *l* molliter sit proferendum tametsi non praefigatur eidem more Italogum *g li*, inquam syllabam si praecedat vocalis quaequam; apud Aurelianae Daciae Valachos *l* pronuntiabitur molliter, *i* vero uti *iod*; apud veteris Daciae autem detrita litera *l*, *i* transit in consonantem, e.g.: Itali dicunt *moglie*, mulier, Aurelianae Daciae *muliere*, veteris Daciae, *muiere*. Non praefigere *g*, molli *l*, imo hoc omnino expungere et *i* proferre uti consonantem, (quod faciunt antiquae Daciae Valachi) nec inter Italos est insolitum. Sic, pro *mia moglie*, mea uxor, nonnulli dicunt: *me muiere*. Ergo etiam apud Valachos antiquae Daciae in simili casu nec *g* nec *l* necesse est describi, sed solum *i*, idque sicut consonans proferendum, ob maiorem facilitatem cum scriptionis, tum pronunciationis. Quenam autem voces a praestituta regula recedant, et quanam initio *l* molle, ut *liepure*, lepus; *linu*, linum apud Aurelianae Daciae Valachos habeant, usu quisque facile docebitur.

Etsi vero Italica orthographia maxime conformis est Valachicae linguae; tamen, cum Itali a nonnullis proprietatibus antiquae linguae Romanae, quibus Valachi adhuc adhaerent, seu sponte, seu commercio barbarorum, qui Italiam invaserunt, eidemque longo tempore dominati sunt, recesserint; Valachi quedam in sua orthographia Latino-Valachica propria habent. Quod in decursu huius opusculi manifestum fiet.

Porro, quisque perspicit, duplicem esse linguae perfectionem, internam, et externam. Orthographia pertinet ad externam linguae perfectionem. Idcirco eiusmodi ortho-

graphia, quae diminueret internam linguae perfectionem, etsi forte sua facilitate se se commendaret, tamen, cum potior sit perfectio interna, quam externa, haec illi cedere debet. Proinde, tametsi nostra orthographia nonnullas difficultates praesefert, quibus quidem nec perfectissimae linguae, ut pote Graeca et Latina carent; quia tamen augendae, aut potius detegendae perfectioni internae Valachicae linguae inservit, omnino amplectendam esse censeo.

Dum autem praemissis figuris dictionis sub quavis Litera ostendo, qui differentia non paucarum vocum per mutationem literarum, aut syllabarum etc. Latinam inter et Valachicam linguam inducta sit; eo ipso clavim suppedito, qua penetralia originationis vocum reserantur, pluresve proprietates antiquae linguae latinae, quae hodie in docta sive Grammaticali lingua Latina vix aut ne vix quidem visuntur, apud Valachos hodiedum vigere detego, ita ut vix dubitari possit, linguam Valachicam longe antiquiorem esse Marci Tullii Ciceronis aetate, qua docta sive grammaticalis lingua Latina ad supremum culmen perfectionis eluctata fuit. Ex quo prono alveo fluit, Valachicam linguam Latinis sive Romanis dialectis, utpote Hispanicae, Gallicae et Italicae modernae antecellere vetustate.

Dum igitur in hoc opusculo subinde aio, hanc vel illam vocem a certa dictione Latina, aut Italica, Hispanica, et forte Gallica proficisci; non id innuere volo, quod eam vocem Valachi adoptaverint ex docta lingua Latina aut praelaudatis dialectis, sed communionem sive cognationem duntaxat indigito.

In sex autem capita dispesco opusculum. In quorum *primo* agitur de literis generatim; in *secundo*, de literis speciatim; in *tertio*, de diphthongis; in *quarto*, de accentibus; in *quinto*, de apostropho; in *sexto* de divisione syllabarum. His addidi *Dialogum de origine linguae*

Valachicae inter nepotem et avunculum, Valachico idiomate, ac Latinis literis iuxta hanc Orthographiam et simul Cyrillicis, conscriptum.

Caput I
DE LITERIS GENERATIM
§ 1

Litterae verosimiliter a primis orbis habitatoribus inventae sunt. Plinius, libro 7, *Historiae Naturalis*, capite 56. observat antiquitatem variorum documentorum, et concludit: „Ex quo apparet aeternus literarum usus”. A Phoenicibus, teste Plinio ibidem, introductae sunt in Graeciam litterae numero sedecim, et a Pelasgis illatae in Latium. Huic numero additae fuerunt a Palamede^[1] bello Troiano quattuor hac figura Θ, Ξ, Φ, Χ. Latini quoque imitati posthac sedecim antiquis adiunxere sex alias literas, ut pote *F, K, Q, X, Z, H*. Simonides Melicus^[2] post Palamedem quatuor alias huius figurae adiecerat *Z, H, Ψ, Ω*. Quarum omnium, ait Plinius ibidem, vis in nostris recognoscitur, *k, x*, prouti et *y* et *z* acceperunt Latini a Graecis, ut hae duae solum in Graecis vocibus habeant locum.

§ 2

Litera est minima pars, sive signum vocis, originem trahit a *lego* secundum opinionem Prisciani libro 1^[3]: „Dicitur *litera* vel quasi *legitura*, eo quod legendi iter praebeat”. Secundum alios auctores proficiscitur a *litura*, quod significat *deletionem*: quod plerumque in ceratis tabulis antiqui scribere solebant, et postea delere: quod hodie apud Valachos respectu pauperum puerorum prima elementa discentium servatur. Ex antiquo illo usu in ceratis tabulis scribendi, hodie apud Valachos, dum a puero exigitur pensum lectionis memoriter recitandae,

etiamsi lectio e libro typis impresso memoriae mandetur, tamen moris est hoc modo puerum alloqui: *Di tabla*, dic tabulam: quod Latine solemus dicere: Recita lectionem.

§ 3

Litterae numerantur apud Valachos viginti, ut pote *A, B, C, D, E, F, G, H, I, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U, Z*, maiusculae; minusculae sunt: *a, b, c, d, e, f, g, h, i, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, z*. Maiusculis initio periodi, et nominum propriorum ac dignitatum utimur, de caetero minusculae adhibentur.

§ 4

Pronunciationem eandem habent Valachi, quae apud Latinos obtinet; *i* tamen vocalis, dum in consonantem transit, profertur non modo sicut *iod* more Latinorum, sed etiam sicut *ѣ* Cyrillicum, more Gallorum, quod Itali mutare solent in *g*; ac hoc in casu sic (*j*) formatur, e.g.: *judecu*, iudico, Italice *giudico*; *jugu*, iugum, Italice *giogio*; *juru*, iuro, Italice *giuro*. In priore casu non recedit a sua figura ordinaria, prouti etiam apud Latinos usuvenit, e.g.: *boiari*, nobiles, barones, magnates. Pariter *h*, nisi suffigatur consonanti *c* vel *g*, quo in casu nullum edit sonum, plerumque effertur prope uti *χ* Graecum.

Litera *z* Valachi proprie carent, tametsi eius sonus in *s*, sicut apud Latinos et Italos inter duas vocales constituta, et alias etiam interdum, prouti etiam subinde in *d* audiatur. Proinde litera *z* facile expungi posset e numero litterarum apud Valachos; quemadmodum etiam litera *q*, cum huius munus ubique obire possit litera *c*, nisi ad manifestandam originationem vocum, aut proximam coniunctionem Valachicae linguae cum Latina et Italica, recipere voluissent Valachi. Sed de his uberius sequenti capite sub *Literis d, q* et *s*.

Demum, litera *x*, etsi in libris ecclesiasticis e Graeco, Cyrillico caractere, traductis reperitur, tamen non est litera Valachorum, sed loco eius vulgo utuntur Valachi in pronunciando et simul in scribendo praecipue litera *s*, e.g.: *Sandu*, *Alesandru*, *Alexander*; *esire*, *exire*; *frasinu*, *fraxinus* etc. Imo ita haec litera opponitur indoli Valachicae linguae, ut pueri Valachi Latinae linguae studentes difficilime asuefieri valeant ad eiusdem pronunciationem. Unde nos omnino eliminavimus hanc literam e numero literarum. Quodsi tamen quispiam graecizare amet, et sonum literae *x* in vocibus Graecis retinere; poterit loco *x*, exarare *cs*: quod Moscovitae quoque hodie faciunt, e.g.: *Alecsandru*, *Alexander* etc. aut si malit ipsam figuram *x* propter brevitatem scriptionis, uti praetenditur, servare; mea pace. Inficiari tamen nemo poterit, id esse contra naturam Valachicae linguae. Patet porro ex supradictis, apud Valachos, si proprie loqui velimus, non debere plures quam 18 literas numerari.

§ 5

Litterae dividuntur in vocales et consonantes, haeque discriminantur ab illis, sicut corpus ab anima. Sicut enim corpus non potest moveri sine anima, e contra anima potest sine corpore moveri: ita consonantes nequam possunt sine vocalibus ad efficiendam syllabam moveri, e contra vocales sine consonantibus possunt.

Porro, vocales sunt numero quinque: *a*, *e*, *i*, *o*, *u*; reliquae sunt consonantes, quarum eae, quae incipiunt a se ipsis in pronunciando, et desinunt in vocalem, nominantur mutae, ut *b*, *c*, *d*, etc. illae vero, quae incipiunt a vocali, et desinunt in se ipsas, semivocales audiunt, ut *l*, *m*, *n*, etc. Sciendum autem, in Valachico sermone nullam consonantem geminari: qui usus etiam apud antiquos Latinos fuit, ante Ennium^[4], qui primus geminationem consonantium in Latinam linguam invexit. Vide Festum^[5].

Haec proprietas una est ex illis, quae vetustatem Valachicae linguae arguunt. Hinc, tolerari non possunt ii, qui nescio quo cacoëthe contra indolem Valachicae linguae geminationem consonantium in Latino-Valachicam Orthographiam inducere conantur.

Vocales singulae, ac praecipue tres priores praeter ordinarium sonum, qui apud Latinos, Italosve obtinet, alium quoque sonum nonnunquam admittunt, qui hodie in lingua Latina non auditur, huncve Cyrillicis utentes Characteribus exprimunt litera Cyrillica Ѣ, etsi brevissime, tamen auditur apud Germanos, e.g.: in voce *Spectacl*, inter *c* et *l*. Est adhuc unus sonus apud plerosque Valachos veteris Daciae, quem notant litera Ѧ. Hic sonus auditur apud Serbos, utut brevissime, in vocibus e.g.: *Grk*, Graecus; *smrt*, mors; *vrlo*, vere, inter *gr*, inter *mr*, inter *vr*. Dum enim vim sibi inferunt ad pronunciandas illas consonantes absque vocali, ipsis invitis erumpit ille sonus, quem Valachi notant litera Ѧ.

§ 6

Porro quaevis vocalis, dum admittit sonum Ѧ, ad indigitandum hunc sonum extraordinarium notatur accentu circumflexo (˘), ut *mâni*, manus; *vêntu*, ventus; *începere*, incipere; *gûtu*, guttur. Dum vero exprimit sonum Ѣ, notatur hoc signo (ˇ), ut *arâmu*, aramus; *mě*, me; *sânitate*, sanitas, *pôstrare*, conservare in posterum etc.

Id omnino animadvertendum venit, Valachos Aurelianae Daciae nunquam uti sono Ѧ, sed solum Ѣ, e.g.: illi non dicunt, *mâni*, manus, uti Valachi veteris Daciae, sed *mâni* (мънй). Facile dediscere possent etiam Valachi veteris Daciae sonum Ѧ. Certo multi, etiamsi in ore habeant illum sonum, nunquam tamen scribunt Ѧ, sed etiam pro eo utuntur litera Ѣ. Ac in antiquis libris typo impressis Ѧ

communiter in fine vocis adhibetur pro ѡ; in manuscriptis vero nusquam est viderer ꝥ, sed solum ѡ. Quin memini, me adolescentem in mea patria audivisse senes loquentes, in quorum ore nunquam resonabat ꝥ, sed pro eo quoque sonum ѡ edebant.

§ 7

Dum mecum reputo, Valachos antiquae Daciae, contra communem consuetudinem Valachorum Aurelianae Daciae uti sono, qui hodie signatur litera ꝥ, prout supra animadvertimus, illa mihi occurrit origo huius diversitatis, quod antiquae Daciae Valachi, postquam characteres Cyrillicos, quibus omnes populi Slavic e originis Graeco Ritui addicti utuntur adoptarunt, ac una linguam Slovenicam sive Cyrillicam in suas ecclesias receperunt, modum legendi Slovenice a vicinis Russis hauserint. Solent vero populi Slavicae originis interdum connectere consonantes absque ulla vocali, quae absque vocali proferri nequeunt; dumque sibi vim inferunt ad pronunciandas illas consonantes absque vocali, prodit ille sonus, quem Valachi designant litera ꝥ, uti supra § 5 docuimus, ubi etiam exempla hanc in rem produximus. Serbi quidem hunc sonum, uti supra quoque innuimus, brevissime edunt, Russi vero valde aperte, et magna vi proferunt. Cum autem apud Valachos singulae vocales, praeter ordinarium sonum, admittant etiam sonum, quem hodie designant Cyrillica litera ѡ, qui quidem sonus proxime accedit ad sonum, quem hodie notant litera ꝥ, nisi quod ꝥ tantisper accedat ad sonum nasalem; ex diuturna lectione librorum Slovenicorum, qui continent sonum ꝥ, facile contraxerunt habitum ad edendum hunc sonum, qui parum differt a suo nationali sono ѡ; imo, si immediate post ѡ subsequatur consonans n, vix potest discerni a sono ꝥ. Porro contracto

habitu ex diuturna lectione librorum Slovenicorum edendi sonum ж , eundem in suam linguam transferebant, primum quidem ante consonatem n , postea etiam ante alias consonantes. Huc accessit quotidianum commercium limitaneorum Valachorum cum vicinis Russis; hocve modo sonus ж sensim in omnem gentem Valachorum veteris Daciae, qui diu in sacris Slovenica lingua usi sunt, propagatus est. Valachi Daciae Aurelianae, quia nec literas Cyrillicas, nec linguam Slovenicam in suas ecclesias receperunt unquam, immunes a sono ж perstitere. Id omnino periculum contigit Valachis veteris Daciae, quod olim Quintilianus, *Institutio Oratoria*, libro 1, capite 1^[6], precavendum esse respectu Graeci sermonis monebat Romanos his verbis: „A sermone Graeco puerum incipere malo... Non tamen hoc adeo superstitiose velim fieri, ut diu tantum loquatur Graece aut discat, sicut plerisque moris est. Hinc enim accidunt, et oris plurima vitia in peregrinum sonum correpti, et sermonis, cui cum Graecae figurae assidua consuetudine haeserint, in diversa quoque loquendi ratione pertinacissime durant”.

§ 8

Cum inter Cyrillicas literas nulla foret, quae sonum extraordinarium vocalium, de quo egimus supra §. 5 quemve hodie notant Valachi Cyrillica litera ѣ , exprimere posset; novam literam ad hunc sonum designandum invenerunt Valachi, videlicet ж . Nihilominus tamen seculo XVII praeter novam literam ж usurpabant Valachi ad denotandum eum sonum etiam literas Cyrillicas ѣ et ѥ , apud Slovenos nullum edentes sonum, ж quidem potissimum in fine vocis, ѣ vero in medio. Et quidem in *Psalterio* e textu Hebraeo traducto, ac anno 1651 Belgradi in Transsilvania, quae civitas alias dicitur *Alba Iulia* et

Alba Carolina, edito, ж constanter scribitur in fine, et ѣ in medio vocis ad eundem sonum denotandum, ut ѡрътѡрж, ѡдѣнѡдриле, ѡвръгѡмѣнтѡ, дѡпж, плекж, тѡнж, копереѡмѣнт, стрѣмѡвѡ, вѣрѡвѡтѡл, кѡтрж etc. In *Novo Testamento* tribus annis ante, idest, anno 1648 ibidem edito, indiscriminatum ж usurpatur in fine et medio vocis, ut веніѡрж, кіѡмж, неміѡкж, ѡдѡсѡрж, мжсѡрж, татжл etc. ѣ vero in medio vocis, e.g.: вѣнтѡл, гѣнѡл, кѡвѣнтѡл, мѣна, сѣнт etc. In *Euchologio* sive *Rituali* anno 1698^[7], ibidem impresso, perraro ж ponitur in medio vocis. In *Nomocanone* et corpore *Iuris Canonici*^[8] Tergovesti in Valachia Transalpina divulgato saepe ѣ ponitur etiam in fine vocis, e.g.: ѡсѣѣ, ѡдекѣ, десѣръцїтѣ, сѣ фѡкѣ, ѡпрѣскѣ etc. et crebro in fine vocis more Cyrillico sive Slovenico absque ullo sono, tantum ad indigitandam absentiam vocalis, quod hodie fit constanter per ѡ, e.g.: постѣ, канѡнѡлѣ, ѡръѣ, ѡдѡстѣ etc. Caeterum litera ѡ ibidem frequenter ponitur etiam in medio, et quidem ad denotandum sonum ѣ, ita ut ad hunc sonum sinificandum in iisdem dictionibus modo usurpetur ѣ, modo ѡ, e.g.: modo рѣнѡдѡѡла, сѣнт, кѣнтѣ, пѣръѣт, кѡвѣнтѡл, кѣнѡдѣ, сѣнѣреле, зикѣнѡ, пѣринѣ; modo рѣнѡдѡѡлѣ, сѣнт, пѣръѣтѣ, кѡвѣнтѡл, кѣнѡдѣ, сѣнѣреле, зикѣнѡ, пѣринѣ. Sic porro жѡдеѡѡѣ, ѡѣчѣпѣтѡръѣ, ѡръѣтѣ, скимѡвѣрѣѣ, пѣѡѣтѡс etc.

In nullo horum librorum reperitur expressus sonus, quem hodie denotat litera ж, sed tam litera ж, quam literae ѣ, et ѡ, dum sonum edunt, constanter designant sonum extraordinarium linguae Valachicae naturalem, qui hodie notatur litera ѣ. Iure proinde concludere possumus, literam ж ante seculum XVIII haud usurpatam fuisse ad designandum illum sonum, quem hodie denotat, nec ante in scribendo hunc sonum expressum. Certo mos denotandi

hunc sonum in scribendo litera ж aetatem mei Patris neutiquam superat. Primus e libris in Transsilvania editis, quod sciam, est Calendarium pro centum annis Coronae anno 1733 divulgatum, in quo visatur sonus ille prope nasalis litera ж exprimi ac solam literam н servire ad designandum extraordinarium sonum vocalium.

Memoratum Calendarium, primo Chioviae Russice editum, per quemdam medicum Russum sive Moscovitam in Valachicum idioma traductum fuit. Non dubito, quin director typi quoque in illa typographia Russus fuerit, quum olim typographi et pictores apud Valachos plerumque fuerint Russi. Vix proinde dubitari potest, sonum apud Valachos hodie litera ж exprimi solitum, Russis perfamiliarē, per ipsos Russos ingestum fuisse in libros Valachorum, per eosdemque literam ж ad hunc sonum peregrinum significandum determinatam fuisse.

§ 9

Haud tamen radices tam altas hic mos egit inter Valachos, ut evelli non queat. Certo, Budae typis Typographiae Regiae scientiarum Universitatis Pestanae iam plura opuscula Valachico idiomate, ac Cyrillicis characteribus edita sunt absque vocali ж , ac ubique eius loco vocali н surrogata, quin vel advertant lectores hanc mutationem factam fuisse. Nam, ob affinitatem utriusque soni tam facile potest Valachus pronunciare syllabam cum vocali н pro ж , quam cum ipsa ж ; imo, cum haec non sit Valachis naturalis, longe facilius est eis efferre н , quam ж . Hinc, quod supra quoque innui, plurimi nunquam ж usurpant in scribendo. Proinde, ad exonerandam Valachicam orthographiam una difficultate omnino superflua, suadeo vel ipsis etiam, qui Cyrillicis literis scribunt, omnibus, respuendam esse literam ж in scribendo, ac sola

litera **ѱ** ex his duabus utendum. Quo fiet, ut etiam sonus, qui nunc denotatur litera **æ**, haud difficili negotio ex omnium Valachorum ore evanescat. Ego certo illum sonum peregrinum pro sublato habebo in hac orthographia, ideoque accentum circumflexum, quo nonnulli antehac utebantur in scribendo Latinis literis ad significandum eum sonum, nulli vocali superponam.

§ 10

Quod attinet ad sonum extraordinarium vocalium, quem Valachi Cyrillicis literis scribentes notant litera **ѱ**, non dubito, quin eius origo ex Italia repetenda sit. Certum enim est, apud Latinos unam eandemque vocalem plures diversos praesetulisse sonos. Priscianus Grammaticus libro 1^[9], denos et plures attribuit sonos: „Sunt igitur, inquit, figurae literarum quibus nos utimur 23. Ipsae vero pronunciationes earum multo ampliores. Quippe cum singulae denos denos inveniantur habere sonos, vel plures etc.”. Quintilianus, *Institutio Oratoria*, libro 1, capite 4^[10], ait: „An cuiuslibet auris est exigere literarum sonos? Non, Hercule, magis quam nervorum. At Grammatici saltem omnes in hanc descendent rerum tenuitatem, desintne aliquae nobis necessariae literae, non quum Graeca scribimus, ... sed proprie in Latinis.... Et medius est quidam *u* et *i* literae sonus... Et in *Here* neque *e* plane, neque *i* auditur”. Et capite 7^[11]: „Quid, inquit, quae scribuntur aliter quam enunciantur?... Nam illa vetustissima transeo tempora, quibus et pauciores literae, nec similes hic nostris earum formae fuerunt, et vis quoque diversa”. Ex his elucet, antiquos Latinos nonnulla aliter scripsisse ac pronunciabant, ac nonnullos eisdem in pronunciando fuisse sonos, qui nulla quinque vocalium exprimi poterant. Nam, si in voce *Here* neque *e* plane, neque *i* audiebantur; erat igitur sonus diversus ab *e* et *i*,

adeoque a reliquis etiam tribus vocalibus, puta *a*, *o*, *u*. Etenim, si ad aliquam harum referri potuisset ille sonus; id declarare certo non neglexisset Quintilianus. Quid quod, teste Quintiliano, vetustissimi Latini habuerunt literas non modo forma, sed etiam *vi*, sive pronunciatione ac sono a modernis literis Latinis diversas? Quis vero dubitet, eum sonum ex communi usu, sive pronunciatione vulgi inditum vetustissimis illis literis fuisse, qui post mutatam etiam orthographiam in vulgi ore permansit, quemve siquis curiosius perscrutari velit, inventurus est partim in diversis Italicae linguae dialectis, partim in Gallica lingua, partim in Hispanica, partim in Valachica, imo nonnulla vestigia etiam in ipsa Africa?

His penitus consideratis, et simul eo spectato, quod omnes Valachi tam veteris, quam Aurelianae Daciae, tametsi linguam habent innumeras dialectos, ac subinde ingenti discrimine partitam, ac in longe dissitas regiones diffusam, tamen sonum extraordinarium vocalium, quem veteris Daciae Valachi Cyrillico caractere utentes litera *ѡ* designant, tanquam haereditarium ac sibi innatum possideant; dubitare non possum, quin illum sonum maiores Valachorum, id est, coloniae Romanae tempore Traiani ex Italia secum in Daciam adduxerint, quinve haec pronuntiatio una sit ex antiquae vulgaris linguae Latinae proprietatibus: cuiusmodi et alia plurima deprehenduntur in Valachica lingua.

§ 11

In lingua Italorum correcta nonnullae vocales duplicem habent sonum, quorum unum vocant largum, alterum strictum; aliter enim pronuntiatur e.g.: *e* in dictione *bella*, pulchra, aliter in voce *pena*, poena, labor; in priore dictione est *e* largum, in altera *e* strictum. Idem obtinet in lingua Latina, e.g.: *docere*, sonus *e* medii est apertus sive largus, *e* vero ultimi obtusus, sive strictus. Utrumque hunc sonum

habet etiam Valachica lingua, e.g.: *culege*, colligit, sonus *e* medii est largus, *e* vero finlis strictus. At Valachorum lingua praeter duos illos vocalium sonos admittit etiam tertium strictissimum, quem supra vocavimus extraordinarium, quemve Valachi Cyrillicis literis utentes hodie designant litera Cyrillica ѣ. Hic sonus merito nominatur *strictissimus*, ideoque hoc nomine deinceps eum compellabimus.

§ 12

Porro propter diversitatem soni vocalium aperti, et obtusi sive stricti nec Latini, nec Itali operae pretium existimarunt multiplicare literas ad discriminandum sonum strictum ab aperto. Nobis quoque ad indigitandum sonum strictissimum vocalis haud censeo novam literam Latinis literis scribentibus esse inveniendam, sed ea duntaxat, qua exprimuntur soni largus et strictus in suo genere esse utendum. Sicut enim Latini, Italive usu percipiunt, quando aperte, et quando obtuse vocalis quaequam enuncianda sit, sic valachi usu magistro norunt, quando vocalis sono strictissimo proferenda veniat. Nihilominus tamen, dum vocalis fert sonum strictissimum, nos eam notamus, de quo supra § 6 egimus; id tamen nec propter Valachos, nec propter externos praestamus. Non propter Valachos; illi enim, quoniam a nutrice una cum lacte hauserunt linguam Valachicam, perbene sciunt, quando vocalis strictissimo sono efferenda sit. Non propter externos; hi enim, cum sonum strictissimum natura sua non valeant pronunciare, etiamsi notetur vocalis praedicto signo, tamen uti nudam vocalem, nullo notatam signo efferent; id tamen nunquam obstat, quominus exterus hoc modo legens perfecte a Valacho intelligatur, quemadmodum etiamsi quispiam Latine legendo sonum vocalis apertum proferat obtuse, tamen intelligi potest. Imo, dum exterus eo modo leget, peccabit quidem contra pronunciationem Valachorum

venialiter, sed ipsam linguam Valachicam magis affinem sua pronuntiatione reddet linguae Latinae doctae. Cum tempore vero Valachis quoque placebit exteros in legendo imitari, ac sensim a sono vocalium strictissimo recedere, prouti olim Latinis ex docta lingua Latina, non obstante usu vulgi, illum exterminare haud absurde visum est.

Igitur eam duntaxat ob causam praedicto signo vocalem, dum sonum praesefert strictissimum, notandam esse duximus, ut eorum, qui effutiunt Latinis literis non posse Valachice scribi propter sonum strictissimum Valachicae linguae, quem vocales Latinae non habent, ora obturem. Edocui enim, exiguo signo superposito vocalibus Latinis, easdem servire posse etiam strictissimo sono exprimendo. Quanto longius distat pronuntiatio linguae hungaricae a lingua Latina, quam ipsius Valachicae linguae, et tamen partim nonnullis signis, partim certa connexione literarum probe scribi potest Hungarice literis Latinis! Idem dicendum de aliis gentibus, quae Latinas literas adoptarunt. Cetera, ex supradictis consequitur, signum vocali sonum strictissimum induenti superpositum cum tempore ex orthographia Romana sive Latino-Valachica eliminari posse, prouti et alia signa nonnullis consonantibus pro hic et nunc subnexa.

Porro consilium eorum, qui suadent, ut Valachi, si Latinis literis scribere volunt, novas literas inveniant ad designandum sonum **ѣ** et **ѡ**, eo duntaxat tendit, ut incommunicabilis scripto reddatur aliis nationibus Valachica lingua. Vide Animadversiones in Recensionem Historiae; de origine Valachorum in Dacia, Budae typis Regiae Universitatis Pestinensis anno 1814. editas, pag. 22. Eorum quoque conatus, qui certa connexione vocalium Latinarum exprimendum esse sonum vocalium **ѣ** et **ѡ**, docent, novas tenebras offundunt Valachicae linguae. Cum enim exteri sonum, qui designatur literis **ѣ** et **ѡ**, enunciare

non valeant; pro sono Ѣ et ꙗ singulas vocales Latinas connexas proferent. Quid vero magis consentaneum rationi, promptiusque, quam vocalem Latinam, pro qua proposita fuit Ѣ, aut ꙗ, restituere?

§ 13

Nihil autem in Romana sive Latino-Valachica Orthographia maiorem attentionem, et acriviam exposcit, quam rectus vocalium usus, dum Latinae vocales literae Cyrillicae Ѣ, ad denotandum strictissimum sonum, substituendae veniunt. Etsi enim quaevis vocalis Latina apud Valachos admittit sonum strictissimum, uti supra § 5 observavimus; tamen non potest pro arbitrio in quavis dictione quaelibet absque discrimine vocalis Latina loco Ѣ adhiberi; sed literae Cyrillicae Ѣ semper ea vocalis Latina surroganda est, pro qua Ѣ obtrusa fuit. Secus si facias; non modo imperfectiorem reddes linguam Romanam seu Valachicam, verum etiam quasi novam et absurdam conditurus es, e.g.: ꙗѢде, ridet, si pro Ѣ ponas *a*, exterus leget, *rade*, radit; si *e*, leget, *rede*, quae est Germanica dictio; si *o*, *rode*, rodit; si *u*, leget *rude*, perticae. Debet ergo poni vocalis *i*, ut *ride*; nam pro hac vocali Latina supposita fuerat Cyrillica litera Ѣ.

Haec attentio cum aliis in libris elucubrandis, tum maxime in lexicis, quae potissimum consulere solent discentes, adcurandis pernecessaria est. In vocalibus igitur Latinis postliminio restituendis imprimis consulere debent lexicographi linguam Latinam et Italicam, subinde etiam Hispanicam et Gallicam, (in quibus nativae Valachorum vocales literae Cyrillicae Ѣ substituendae conservatae sunt) non secus atque Latini ad recte utendum diphthongis *ae* et *oe*, unum eundemque sonum apud Latinos habentibus, potissimum recurrunt ad Graecam linguam, unde eae diphthongi promanarunt.

Non diffiteor quidem, initiantes quampiam difficultatem experiri debere in usu vocalium, propter sonum strictissimum, quem in obversum moderni usus Latinorum admittunt vocales Latinae apud Valachos; ast non minori difficultati hoc in genere subiacet orthographia Latina et Graeca. Nam apud Latinos sonus *e* triplici signo manifestatur, nimirum: *e*, *ae*, *oe*; apud Graecos sonus *i* quintuplici signo exprimitur, ut pote: ϵ , η , ι , $\omicron$, υ ; ut taceam, persaepe γ efferri uti ν ; κ ut γ ; π uti *b* Latinum; τ uti *d* Latinum; η et ω frequenter subnotari. Quantum negotii facessit discriminatio vocalium $\omicron$ et ω etc! Exiges perfectiorem orthographiam a Valachis, quam a Latinis, et Latinorum magistris, Graecis?

§ 14

Quo minus mirari subeat inter Latinos, Italos et Valachos, dicam etiam Hispanos et Gallos, qui linguam eiusdem originis cum prioribus loquuntur, in communibus dictionibus literarum fieri commutationem, Tabellas dialectorum Graecae linguae e Schrevellio^[12] isthie proferam: ex quo liquido patebit, eiusmodi mutationem etiam perfectissimis linguis evenire, quin propterea defectu quopiam eas laborare, iure inferre valeas. Quattuor, inquit, numerantur Graecae linguae dialecti sive loquendi formae praecipuae, pro numero praecipuarum Graeciae gentium, quae a lingua communi in nonnullis variant, nimirum: Attica, Ionica, Dorica, Aeolica. Praeter quas suam dialectum et idioma in quibusdam habuerunt poetae. Quae omnes quod ad terminationes partium orationis spectat, sequentibus tabellis subiiciuntur. In reliquis vero, cum tanta sit varietas, ut regulis comprehendi vix possit, singularum proprietates insigniores breviter proponere sufficiat.

Attici mutant σ in ξ , ut $\xi\upsilon\nu$ pro $\sigma\nu\nu$: in τ , ut $\theta\acute{\alpha}\lambda\lambda\alpha\tau\tau\alpha$ pro $\theta\acute{\alpha}\lambda\lambda\alpha\sigma\sigma\alpha$; in ρ , $\acute{\alpha}\rho\rho\eta\nu$, pro $\acute{\alpha}\rho\sigma\eta\nu$, vir; et contractionibus in primis gaudent.

Iones ponunt *η* pro *α*, *φιλίη* pro *φιλία*, amicitia; *ε* pro *α*, *γελέω* pro *γελάω*, rideo; et contra *α* pro *ε*, *τάμνω* pro *τέμνω*, seco. Ex consonantibus *κ* pro *π*, ut *κως* pro *πως*; *π* pro *φ*, ut *ἀπαιροῦμε* pro *ἀφαιροῦμε*: contractionibus prorsus abstinent, et diphthongos resolvunt.

Dores usurpant *α* pro *η*, ut *φάμα* pro *φήμη*, fama; pro *ε*, ut *πιάζω* pro *πιέζω*, premo; *γα* pro *γε*, ut *ἔγωγα* pro *ἔγωγε*; pro *ω*, ut *μοῦσαν* pro *μοῦσων*, musarum, *πρᾶτος* pro *πρῶτος*, primus; pro *ει*, ut *κλάδας* pro *κλείδας*, claves, *η* pro *α*, ut *ζῆν*, et pro *ει*, ut *κοσμῆν* pro *κοσμεῖν*, *ω* pro *ου*, ut *μῶσα*, musa; et pro *ε*, ut *ὄνεκα* pro *ἐνεκα*, propterea, *αι* pro *ει*, ut *αἶθε* pro *εἴθε*, utinam, *ευ* pro *ου*, ut *ἄλευμαι* pro *ἄλουμαι*, saliam, *οι* pro *ου*, ut *τύπτοισα* pro *τύπτουσα*. Ex consonantibus *σδ* pro *ζ*, ut *συρίσδω* pro *συρίζω*; *σ* pro *θ*, *σεός* pro *θεός*; *κ* pro *τ*, ut *πόκα*, *ὄκα* pro *πότε* et *ότε*, aliquando; et contra *τ* pro *κ*, *τεῖνος* pro *κεῖνος*, ille.

Aeoles utuntur *ω* pro *ο*, ut *κώρως* pro *κόρος*, puella; et contra *ο* pro *ω*, ut *ἔρος* pro *ἔρω*, amor; *ε* pro *α*, ut *θέρσος* pro *θάρσος*, audacia; *αις* pro *ας*, ut *καλαίς* pro *καλάς*, bonas. Ex consonantibus *ππ* pro *μμ*, ut *ὄππατα* pro *ὄμματα*, oculi; et *β* ante *ρ*, ut *βράκη* pro *ράκη*, cento.

Poetae non solum peculiarem in quibusdam habent dialectum, sed etiam dialectos commiscet. Unde consequitur, Valachis ius esse una dialecto subveniendi alteri, praecipue quoad copiam vocum. Quod propter illos Valachos adnotandum duxi, qui praeter Dialectum suae Patriae haud aliam norunt; ideoque, dum quidpiam audiunt, ex alia dialecto admisceri, quod a sua nutrice non hausserant, linguam Valachicam lacerari vociferantur.

§ 15

Operae pretium fore duxi, isthic figuras dictionis quibus variationes inter Valachos et Latinos, aliasque dialectos originis Romanae in vocibus usu veniunt, recensere.

Prothesis est litera vel syllaba principio dictionis addita, ut *aquestu*, (αϣεϣτθ) pro *questu*, hic, iste, Italice *questo*; *aquelu* pro *quelu* vel *quela*, ille, Italice *quello*; *aqui*, (αϣι) hic, isthic, Italice *qui*; *aici*, pro *ici*, hicce. In hoc conveniunt Hispani cum Valachis. Nam Hispani quoque dicunt: *aquel*, ille, pro Italico *quello*; *aqui*, hic, pro Italico *qui* etc.

Aphaeresis est cum litera vel syllaba principio dictionis subtrahitur, ut *bóla*, morbus, infirmitas, aegritudo, ab Italico *debole*, debilis, subtracta initiali syllaba *de*; *buricu*, umbilicus, extrita syllaba *um*; *qui* (ϣι), atqui, sed, verum, a Latino *atqui*, subtracta syllaba *at*; *lioqua*, subscus currus, fulcrum laterale currus, brachium currus, sic dicta a figura *obliqua*, in qua dictione expungitur initialis syllaba *ob*; *précina*, causa, a Latino *facinus*, detrita syllaba *fa*, et praefixa praepositione *pre*, prae; quia ad hoc, ut sit causa, debet ante facere, sive praeagere. Apud Italos *ciulla*, pro *fanciulla*, puella. Apud Latinos quoque olim *conia*, pro *ciconia* dicebatur.

Syncope literam vel syllabam e medio dictionis subtrahit, ut *alduescu*, apprecor, benedico, a Latino *allaudo*; *cu arsa*, aversione vel per aversionem; *cotu*, cubitus, Hispanico, *codo*; *cracu* vel *crauacu*, *crauaci*, diducta crura, ab Italiano *cavalcione*, *cavalcioni*; *crâcisu*, Italiano *a cavalcioni*, diductis cruribus, ubi simul interveniunt figurae *antithesis* et *metathesis*; *doru*, desiderium, a Latino *desiderio*, subtractis duabus primis syllabis; apud Italos vero *desio* ex *desiderium*; *dragu*, dilectus, a Latino *diligo*, converso *l* in *r* more solito, et *i* in *a*, prouti ex *igniarius* fit *amnariu*, calybs; *grosavu*, horribilis, immanis, ab Italiano *grossolano*, docente Del Chiaro^[13], Italico viro; *lucrare*, laborare, a Latino *lucubrare*; *opse*, forte, probabiliter, a Latino *opinate*, *t* mutato in *s*; *rugina*, rubigo, a Latino *rubigine*, subtracta

syllaba *bi*; *socu*, sambucus, indidem; *taina*, arcanum, secretum, mysterium, ab Italiano *taciturnità*, observante praelaudato auctore Del Chiaro, quia secreta sunt tacenda.

Epenthesis est cum in medio dictionis litera aut syllaba interiicitur, ut *câruntu*, canus, pro Italica, *canuto*; *mîruntu*, pro Latino *minutum*; *oblînquu*, pomum ehippii, sive anterior pars ehippii, a Latino *obliquus*, cum illa pars ehippii sit subobliqua; *poroncescu*, praecipio, ab antiquo Latino *porceo*, quod significat prohibeo; atqui prohibitio praeceptum est; *sleescu*, sebum sive sebum concrecere facio, interiecto *l* pro *seescu*, quod est a Latino *sebare*, idest, sevo obducere, aut potius a Valachico *seuu*, sebum; *sluçitu* vel *slutitu*, a Latino *sauciatus*, servata significatione Latina.

Apocope fini dictionis aliquid detrahit, ut *rugă* pro *rugăciune*, precatio, a Latino *rogatione*; *om*, pro *omu*, homo; *bun* pro *bunu*, bonus; *rõtund* pro *rõtundu*, rotundus. Haec figura perfamiliaris est Valachis veteris Daciae.

Antithesis est literae commutatio, ut *inelu*, annulus, pro Italiano *anello*; *inimosu*, animosus; *trimitu* pro *trámitu*, mitto, transmittito.

Metathesis est literarum ordo immutatus, ut *slôbescu*, debilito, debilitor, enervo, enervor, a Latino *solvo*, *solvesco*, quia cum quis debilitatur et enervatur, vires resolvuntur; nisi malis deducere ab *ex-labasco*; *slăvescu*, laudibus celebro, magnifico, glorifico, a Latino *salve!* forma salutandi, honorandi; vel a Latino *ex*, quod apud Valachos mutari solet in *s*, et Graeco *εὐλάβεια*, religio, reverentia; est igitur *slăvescu*, quasi religione, sive reverentia prosequor. Hinc: *Slava Tatălui* etc. Gloria Patri etc. et apud Romano-Catholicos: *Salve Regina* etc.; *slova*, litera, a Latino *syllaba*, aut potius Graeco *συλλαβή*. Cum enim Slavicae gentes ante IX seculum non habuissent literas; procul dubio vocabulo quoque, quo litera nominetur, caruerunt. Igitur Cyrillus Graecus linguae

Latinae non minus peritus, quam Graecae, ac inventor literarum, quibus Slavici populi Graeco Ritui addicti utuntur, ex *syllaba* formavit *slova*: quam dictionem Valachi quoque cum Cyrillicis literis adoptarunt; *slugitor*, servitor, mutato *e* in *u*, *r* in *l*, *v* in *g*, proinde ex dictione *servitor* factum est, *slugitor*, pro *sruvitor*, nisi velis deducere ab *ex-lugeo*, cum servi semper lugeant. Inde per apocopen est formata dictio, *sluga*, servus; *slugescu*, servio. *Bale*, saliva, Italiano *bava*; *inbâlare*, saliva inficere, Italiano *imbavare*; *talpa*, planta, indidem subtracto *n*. *tîmpitu*, obtusus ab Italico *spuntato*; *prost*, rusticus, a *pastor*.

Synaloephe est elisio quaedam vocalis ante alteram in diversis dictionibus, ut *mam dusu*, pro *mê am dusu*, me duxi, sive ivi; *lau pusu*, pro *lu au pusu*, illum posuit.

Anadiplosis (id est reduplicatio) est primarum vel secundarum syllabarum repetitio, ut *tatalâu* et *tantalâu*, stupidus, a Graeco *τάλας*, miser; *cocoloșescu*, commisceo, confundo omnia, a Latino *coalesco*; item *constringo*, ut *stă cocoloșu*, constringit se, et sedet supra pulpas pedum sive calcaneos, Italiano *sta cocolone*.

Antiphrasis est cum vox quaequam in contrarium sensum sumitur, ut *amintu* apud Aurelianae Daciae Valachos, lucrator, adipiscor, a Latino *amitto*, interiecto *n*; *flusturâ*, procellit, concutit, evertit, a Latino *flustrum*, quod auctore Festo denotat tranquillitatem maris; *regulașu*, insolens, sine regula, praeceps; *grâbescu*, festino, a Latino *gravesco*. Apud Latinos quoque inveniuntur *antiphrases*, ut *Parcae*, quia nemini parcant; *lethum* a *laetus*, quod minime sit laetum; *lucus*, teste Servio, dicitur, quia umbra opacus parum luceat etc.

Probe autem observandum venit, persaepe plures figuras concurrere in una eademque dictione, e.g.: *buiguescu*, incondita somnia video, et quasi deliro, a Latino *bacchor*. Hic concurrunt *epenthesis*, quia interiicitur

vocalis *i*, et *antithesis*, quia *a* mutatur in *u*, *c* in *g*, et *o* in *u*; et, si placet, etiam *paragoge*, quia longior fit dictio. Eiusmodi exempla plura sunt etiam inter supra prolata.

Tandem omnino animadverti volo, (quod etiam in Praefatione innui) dum aio, quampiam dictionem Valachicam ab aliqua voce Latina, aut Italica proficisci, neutiquam id intendere, quod ea dictio a Latina, aut Italica lingua trahat originem, cum Valachica lingua, utpote vetus lingua Latina popularis, longe antiquior sit, quam *docta* lingua Latina, et hodierna Italica, sed solum communionem, sive affinitatem indigitare; ideoque, ne illis praesentis opusculi lectoribus, qui re nondum satis ruminata, adhuc credunt, linguam Valachicam ex Latina esse corruptam, non vero *doctam* Latinam ex Valachica lingua fuisse excultam, prouti omnis lingua docta ex vulgari excoli solet, identidem meam opinionem, de qua alias uberius non semel disserui, repetam, et molestus esse videar, saepe dicam, hanc, vel illam vocem a lingua Latina, aut Italica, imo etiam ab Hispanica et Gallica, tametsi Romani Valachorum atavi, postquam in Dacia suas sedes fixerunt, nullum commercium cum Italis, multo minus cum Hispanis et Gallis habuerunt, esse profectam. Qua enim cumque opinione teneantur hi lectores circa Valachicae linguae originem, certo affinitatem eius cum lingua Latina, Italica, Hispanica et Gallica inficiari minime poterunt.

Caput II DE LITERIS SPECIATIM

§ 1

De litera A

A, docente Prisciano libro 1, apud Latinos denos et plures habebat sonos, prouti et aliae vocales. Apud Italos duobus gaudet sonis in lingua correcta: uno aperto, ut *salto*, *rapido*, *sale*, *parto*; altero stricto sive obtuso, ut *cane*,

canto, mano, tanto, et in omibus vocibus, dum immediate post *a* sequitur *n*.

Eundem sonum habet apud Valachos, ut *abur*, vapor; *acu*, acus; *aducu*, adduco; *aer*, aer; *afundu*, affundo; *ager*, acer; *aha*, aha, interiectio; *ai*, habes; *aluna*, avellana; *amaru*, amarum; *anu*, annus; *ao*, ao, interiectio; *aquum*, nunc; *argentu*, argentum; *asemene*, assimile; *atunci*, tunc; *auru*, aurum; *avere*, habere. Caeterum, praeter sonum *apertum* et *obtusum*, sive *strictum*, apud Valachos admittit etiam sonum *obscurum* sive *strictissimum*, prouti et reliquae vocales, plus, minus, qui apud Latinos hodie non auditur; haud tamen dubito, inter illos denos, et plures hunc quoque comprehensum fuisse. Vide caput 1, § 10. Exempla soni obscuri sive strictissimi apud valachos sunt: *ară*, arat; *băta*, baculus; *cădere*, cadere; *dă*, da; *fă*, fac; *gaură*, caverna; *lădatu*, laudatus; *măritata*, maritata; *năucu*, nauci, stolidus; *pănura*, pannus; *quârui*, quali, cui; *rădea*, radebat; *sărire*, salire; *tăcere*, tacere; *vă*, vade.

Latini mutant *a* in *e*. „Mutantur *a* et *e*, inquit Priscianus libro 1^[14], *a* quidem in *e* modo productam, modo correptam, ut *ago egi*, *capio cepi*, *facio feci*, *frango fregi*; correptam: *tango tetigi*, *cado cecidi*, *parco peperci*”. In *i*, ut *ago*, *adigo*; *cadit*, *excidit*; in *o*, ut *olus*, *oleris*, ab *alo*; *avilla* et *ovilla*, agnus recentis partus; *lavo*, *lotus*; olim *dua*, pro quo nunc *duo*, teste Quintiliano, libro 1, capite 10^[15]. In *u* ut *calcat*, *exculcat*. Vide Quintiliani, *Institutio Oratoria*, libro 1, capite 4^[16]. Mutant denique Latini diphthongum *au* in *o*, ut ex *faux* fit *obfoco*, *praefoco*, *suffoco*.

Valachi in dictionibus, quae sibi communes sunt cum Latinis aut Italis, mutant interdum *a* in *e*, ut *greu*, grave, Italiano *grave*, *greve*, et *grieve*. Idem fit subinde apud Italos, ut *piatà* vel *pietà*, commiseratio, misericordia. In *i*, ut *inima*, cor, pro *anima*; *pipõescu*, contrecto, a Latino *palpo* etc. In *o*, ut *moş*, avus, senecio, a Latino *mas*, per antonomasiam; *obrintitu*, inflammatus, Italiano *abbron-*

zato, oçêlu, chalybs, Italiano *acciajo*, Hispanico, *azéro*; *oçetu*, acetum; *scobitu*, excavatus; *ovêsu*, avena. Item in diphthongum *ó* sive *oa*, ut *óre*, anne? *órequé*, aliquid; *órequându*, aliquando. Mutant denique *a* in *u*, ut *plugu*, aratrum, a Latino *plaga*, quia hoc instrumento infligitur terrae *plaga*; *unghiu*, angulus; *urdori*, lippitudo, quae causatur ex *ardore capitis*, Gallico *ordure*; inde quoque, *urda*, secundarius caseus, qui ardore ignis elicitur.

Interdum videtur *a* transire in *i*, cum reipsa subtrahatur, e.g.: *tâindu* (ТѢИИИΔ), participium praesens, simul et gerundium a verbo *tâiare*, scindere, Italiano *tagliare*; a quo gerundium formari debet, *tâiându*, sicut ab *aru*, aro, *arându*, arando. Nam characteristicam gerundii primae coniugat, est *â* ante *ndu*. Male ergo scribitur, *tâindu* pro *tâiându*. Hanc incommoditatem invexerunt in orthographiam Valachicam Cyrillicae litterae, quae non ferunt *i* vocalem transire in consonantem, et coniungi cum *â*, uti patet ex allato exemplo: *tâiându*. Si enim scribas ТѢИИИΔ, *i* manet vocalis, neutiquam transit in consonantem; si vero scribas diphthongo *ia*, ТѢИИИΔ; *i* quidem efferetur uti consonans, at *a* neutiquam convertetur in *ъ* (*â*).

Interdum initio vocis *a* deteritur per aphaeresin, ut *nótinu*, annotinus agnus. Prisci quoque Latini populares *a* initiale subtrahebant, sic *rabonem* dicebant pro *arrabone*; alias quoque initialem syllabam expungebant, ut *conia* pro *ciconia*, quemadmodum hodie Aurelianae Daciae Valachi dicunt *musatu*, pro *frumușatu*, sive *frumosu*, formosus. Idem hodie faciunt Itali, e.g.: *guglia*, *Puglia*, *strologia*, *strologo*. pro *aguglia*, *Apuglia*, *astrologia*, *astrologo*. E contra Valachi initio vocis praefigunt *a* praeter consuetudinem Latinorum, Italicorumve modernam, ut *aësta*, iste etc. In quo Hispani conveniunt cum Valachis: ex qua concordia harum nationum tanto intervallo inter se dissitarum haud inepte inferri posse videtur, hunc morem

Valachorum inter proprietates antiquae Latinae linguae popularis esse recensendum. Vide caput 1, § 15.

Apud Graecos quoque mutatur *a* in *e* et *i*, vide caput 1, § 14. Apud eosdem *a* interdum otiosum est, ut impune absit, vel adsit, ut ἀβληχρός βληχρός, ἀνήριται νήριται, στράβελαι ἀστράβελαι^[17] etc. Apud Valachos etiam interdum impune potest abesse; tam enim, dici potest, e.g.: *esta*, quam *aësta*, iste.

§ 2

De litera B

Pronunciatur more Latinorum, ut *béla* vel *bala*, bellua immanis; *beutura*, potatio, Italiano *bevitura*, vel *bevuta*, Hispanico *bevida*, Gallico *beverie*; prouti et *beutor*, potator, Italiano *bevitore*, Hispanico *bevedor*, Gallico *beveur*; *biruescu*, vinco, a Latino *vires*, quia viribus vincitur, vel a *vinco*, *n* mutato in *r*, et *v* in *b*, more solito; item *biréu*, alias *jude*, iudex, a Latino *vir* per antonomasiam, vel ab Italiano, *birro*, lictor, vel *barigello*, dux lictorum, vel a Latino *vires*, propter potestatem et iurisdictionem, quam habet iudex sive magistratus; hinc apud Italos iudex sive praetor hodie vocatur *potestà*; *bocescu*, vociferor, a *boce*, vox, Italiano *voce* vel *boce*; *buboiu*, bubo, i.e. tumor, Italiano *bubone*; unde *buba*, alias *pustea*, pustula; apud Valachos Aurelianae Daciae *pustla* est pestis.

Apud Latinos litera *b* convertitur in *c*, ut *occurro*, pro *obcurro*; in *f*, ut *sufficio*, pro *subficio*; in *g*, ut *suggero* pro *subgero*; in *m*, ut *summitto* pro *submitto*, *dominus* pro antiquo *dubenus*: unde natum apud Valachos *jupénu*, dominus; in *p*, ut *oppono*, pro *obpono*; in *u*, ut *aufero*, pro *abfero*, *aufugio* pro *abfugio*; in *s*, ut *aspello*, a praepositione *ab* et *pello*. Priscianus de mutatione literae *b* sic docet libro 1^[18]: „*B* transit in *c*, ut *occurro*, *succurro*. In *f*, ut *officio*, *sufficio*, *suffio*. In *g*, ut *suggero*. In *m*, ut

summitto, globus glomus. In *p*, ut *suppono*. In *p*, ut *surripio, arripio*. In *s*, ut *iubeo iussi*. Nam *suscipio* et *sustuli* a *susum* vel *sursum* adverbio compositae sunt”. Quintilianus, *Institutio Oratoria*, libro 1, capite 4^[19], ait: „Sed *b* quoque in locum aliarum dedimus aliquando, unde *Birrhus* et *Bruges* et *Balaena* pro *Pyrrhus, Phryges, Phalaena*. Nec non eadem fecit ex *duello bellum*, unde *duellos* quidam dicere *bellos* ausi”. Et libro 12, capite 10^[20]: „Quid quod syllabae nostrae in *b* literam, et *d* innituntur? adeo aspere, ut plerique non antiquissimorum quidem, sed tamen veterum, mollire tentaverint, non solum *aversa* pro *abversis* dicendo; sed et in praepositione *B* literae absonam et ipsam *S* subiiciendo”. Apud Italos *b* muatur in *n*, ut *amendue*, pro *ambendue*, ambo.

Latinarum, Italicarumve dictionum litera *b* apud Valachos convertitum interdum in *c*, ut *tunerecu*, tenebrae, in *d*, ut *desagi*, bisaccium. Id fit etiam apud Hispanos, ut *dudosa*, dubia; in *f*, ut *bolfosu*, bulbosus; *corfa*, corbis, Italiano *corba*. Id fit etiam apud Italos et Hispanos, ut *bufolo*; Hispanico *bufano* vel *bufalo*, bubalus. Mutant item Valachi in *g*, ut *rugu*, rubus; *uger*, uber; *gũfãescu*, anhelus seu vehementer respiro, Italiano *sbuffare*. Valachi Aurelianae Daciae vulgo *b* ante *i* mutant in *g*, ut *ghine* pro *bine*, bene; Itali quoque dicunt *grigio* et *brigio*, cineraceus; veteris Daciae quoque Valachi nonnullis in regionibus *b* ante *i*, mutant in *g* vulgo; in scribendo tamen retinent *b*. Mutant quoque in *h* una cum Hispanis, ut *buha*, bubo avis, Hispanico *buho*; *biholu* et *bibolu*, bubalus; *mẽhrama*, strophium, a Latino *membrana*; in *i*, ut *haiduci*, lictores, a Latino *rhabduchi*, quod est a Graeco *ῥαβδοῦχοι*; in *l*, ut *cãhala*, testa fornacea, a Latino *cacabus*; in *m*, ut *amu*, habeo, a Latino *habeo*; in *n*, ut *amẽndoi*, ambo, Italiano *amendue*; in *p*, ut *apãsare*, deprimere, comprimere, pro Italiano *abbasare*; *grópa*, scrobs, Italiano *grotta*; *opicescu*, (a Latino *obex, obicis*) impedio, remoror; *cãnepa*, canabis,

Italiano *canapa* vel *canape*. Etiam Latini ex antiquo *Albii* fecerunt *Alpes*. Et in compositis dubitatur, an *b*, an vero *p* scribendum sit, certo in pronunciando *p* auditur, e.g.: *obtinuit*, pronunciandur *optinuit*. De quo sic Quintilianus, *Institutio Oratoria*, libro 1, capite 7^[21]: „Quaeri solet in scribendo, praepositiones, sonum, quem iunctae efficiunt, an quem separatae observare conveniat: ut cum dico *obtinuit*; secundum enim *B* literam ratio poscit, aures magis audiunt *P*”. Id apud Valachos etiam usu venit; ratio enim poscit, ut scribatur *subt*, sub, subtus, nihilominus effertur *supt*; *subtire*, *suptire*, subtile. Apud Hispanos quoque *b* mutatur in *p*, ut *supito* vel *subio*, subito. Apud Valachos convertitur etiam in *r*, ut *aire*, *aliure*, alibi aliubi; *něquāiri*, nullibi; *nuoru*, nubes, *rie*, scabies, a *scabie*, extrita syllaba *sca*; in vocalem *u*, ut *faur*, faber; *fāurie*, fabrica; in consonantem *v*, ut *varvaru*, barbarus; apud Aurelianae Daciae Valachos *fava*, faba, *fěvrā* vel *hěvrā*, febris.

Interdum *b* subtrahitur, ut *šie*, sibi, pro antiquo Latino *sibe*. De quo sic Quintilianus, libro 1, capite 7^[22]: „*Sibe* et *quase*, scriptum in multorum libris est, sed voluerint autores, nescio: Titum Livium ita his usum, ex Pediano comperi, qui et ipse eum sequebatur, haec nos *I* litera finimus”. Idem dicendum de *tie*, tibi.

Apud Latios post praepositionem *am* in compositione interponitur euphoniae causa, ut *ambages*, *ambio*, *amburbium*. Apud Italos quoque interponitur, ut *gremio* vel *grembo*. *B* apud Graecos interdum otiose ponitur signater apud Aeoles, ut *βράδιος* pro *ράδιος*, gracilis; *βράκη*, pro *ράκη*, cento; *βρόδον* pro *ρόδον*, rosa. Delphi litera *β* pro *π* utuntur, ut *βικρός*, pro *πικρός*, amarus; Macedones *β* pro *φ* usurpant, ut *βερενίκη* pro *φερενίκη*. [...]

§ 5

De litera *E*

Apud Italos duos sonos: apertum, ut *bella*, pulchra, et obtusum sive strictum, ut *pena*, poena, labor. Utrumque recipit etiam Latina lingua, ut *docere*, ubi primum *e* est apertum, alterum obtusum. Apud Valachos, praeter duplicem illum sonum (ut *avere*, habere), admittit sonum obscurum sive strictissimum: de quo tractavimus capite I, § 5, e.g.: *bêtrânu*, veteranus, senecio; *câtêrama*, fibula lori galigarum, etc. a Latino *catena*, quasi *catenamen*, *n* mutato in *r* more Valachis familiari; *indêmânatu*, exercitatus, practicus, a Latino *in* intensivo, *de* et *manus*; *fêtare*, fetare; *stringendu*, stringendo; *mě*, me; *něcasu*, angor, -oris, a Latino *neco*, *necas*; *pěduchi*, pediculi, Italice *pidocchi*; *quěstigo*, reciprocum quaestum exerceo, activum lucror, a Latino *quaestus*; *rěmânere*, remanere; *sěcu*, aridus, exuccus, Italiano *secco*, Gallico *sec*, Hispanico *seco*, *secado*; *tělhariu*, latro, a Latino *telum fero*, i.e. *telifer*, quia latrones tela ferunt sive gerunt, quibus viatores aggrediantur; *f* autem solet transire in *h*. Vide sub *Litera h*; *věna*, vena. Exempla vero soni *e* non obscuri sunt, v.g. *bere*, bibere, Italiano *bere*, Hispanico *bever*; *cercu*, circulus, Italiano *cerchio*; *deponu*, depono; *fericitu*, felix, felicitatus; *genunchi*, genua, Italiano *ginocchi*; *lemnu*, lignum, Italiano *legno*; *meu*, meus; *inecatu*, suffocatus, a Latino *neco*; *perire*, perire; *queru*, peto, a Latino *quaero*; *sedere*, sedere; *te*, te; *vedemu*, videmus.

Quoad *e* aperti soni observandum venit. Si sequens syllaba habeat vocalem *a*, vel soni obscuri, quaecunque demum illa vocalis sit; *e* apertum enunciatur sicut diphthongus *ea*, et quasi *ia*, ut, *écě*, ecce, effertur *eacě*, et quasi *iacě*; *ésca*, formes, sicut *easca*, Italiano *esca*, Hispanico *yesca*; *érnó*, hyems, Italiano *inverno* et *verno*. Hispanico *imbierno*; *fěta*, filia, puella; *pěna*, penna; *culégă*,

colligat; *vérga*, virga, Italiano *verga*, Hispanico *vara*. Si autem in sequente syllaba sit vocalis *e* ordinarii soni, *e* apertum effertur sicut apud Latinos et Italos, ut *culege*, colligit, *merge*, migrat. In monosyllabis vero, et in finali syllaba, pronunciatur sicut diphthongus *ea*, ut *léqu*, medicina, a Latino *liquor*; *séu*, aut, sive, seu, vel; *munten*, montanus etc.

Praedictam regulam de pronunciatione *e* aperti instar diphthongi constanter observant Valachi Daciae Aurelianae. Valachorum autem veteris Daciae nonnulli gravi abusu interdum, expuncta vocali *e* ex diphthongo *ea*, solam vocalem *a* retinent in pronunciatione, et graviori abusu ita etiam scribunt. Sic pro *féta*, filia, dicunt et scribunt *fata*; nihilominus tamen in num. pl. recte dicunt *fete*, quin tamen sciant reddere rationem, cur *a* num. sing. convertatur in num. pl. in *e*. Aliae etiam difficultates reperiuntur in dialecto Valachorum antiquae Daciae, sua opinione insuperabiles; quae tamen, si horum dialectus contendatur cum dialecto Valachorum Aurelianae Daciae, omnino evanescent: Idem dicendum in nonnullis de dialecto Daciae Aurelianae: altera alteri opem feret, ac utraque perficietur. Ut supradictus abusus corrigatur, satis est reflectere ad num. pl. qui actutum monebit, etiam in num. sing. scribendum esse *é*, non *a*.

E apertum, etsi non immediate, sed remotius sequatur vocalis *a*, vel quaecunque soni obscuri, interdum effertur uti diphthongus *ea*, e.g.: *fléndura*, lacinia, pronunciatur *fleandura*. Propter externos vero, qui linguam Valachicam discere volunt, *e* apertum, dum uti diphthongus *ea*, pronunciandum venit, notamus accentu acuto, uti videre est in allatis exemplis. Ceterum, exterus etiamsi *e* apertum in paredicto casu non enuntiet sicut diphthongum *ea*, sed uti *e* apertum Latinorum et Italorum, haud peccabit mortaliter, et quivis Valachus etiam rudissimus eum intelliget.

E in quibusdam dictionibus, praecipue ante *m*, *n*, nonnullae dialecti efferunt sono obscuro, aliae uti *i*. Ad indigitandam hanc differentiam *é* existimavimus superno-tandum esse puncto; proinde *é* punctatum pro diversitate dialectorum effertur sono aut obscuro, aut vocalis *i*, e.g.: *témpu*, tempus, tempestas, opportunitas; *ténér*, tener, iuvenis etc. alii pronunciant *těmpu*, *těnr*, alii *timpu*, *tinér*, quisque pro ratione suae dialecti. Plura sunt in Valachica lingua, in quibus etsi inter se differunt Valachi quoad pronunciationem, orthographiam tamen eandem servant: quem usum antiquis etiam Romanis fuisse liquido constat, ac hodie quoque inter Italos eiusmodi consuetudo viget. Quod si *é* punctatum in allatis exemplis etc. usurpare nolis; utere sive *é* obscuro, sive *i* pro dialecto tuae Patriae, cui soli servire cupis. At, cum characteristicam I participii et gerundii trium coniugationum, videlicet secundae, tertiae et quartae sit *e* ante *nd*; etiam in quartae coniugationis I participio et gerundio ante *nd* omnino adhiberi debet *e*, tametsi nonnulli per abusum in pronunciando usurpent sonum *i*, e.g.: nonnulli dicunt *auđindu*, audiens, audiendo, pro *auđěndo*; *dormindu*, pro *dorměndu* etc. Utatur mea pace unusquisque in pronunciando suae Patriae dialecto, in scribendo tamen nunquam est adhibendum *i*, sed *e*; atque ad indigitandam supra dictam differentiam *é* signetur puncto, ut *auđěndu*, *dorměndu*, *urđěndu*, ordiendo: quo unus quisque pro patria, in qua versatur, pronunciare norit. Nam, I participium in omnibus coniugationibus formatur a prima persona praeteriti imperfecti modi indicativi numeri singularis *am*, sive *uam* mutato in *nd*, ac indito vocali, quae fuit ante *am* vel *uam*, sono obscuro sive strictissimo, ut *araam* vel *arauam*, arabam, *am* sive *uam* muto in *nd*, et vocali *a*, quae fuit ante *am*, sive *uam*, superpono signum soni obscuri sive strictissimi, et fit, *arănd*, *arăndu*. In reliquis coniugationibus idem faciendo, vocalem *e* noto signo soni obscuri, ut *aveam* vel *aveuam*, habebam,

avēndu; *stringeam* vel *stringeum*, *stringebam*, *stringēdu*; *auḑeam* vel *auḑeum*, *audiebam*, *auḑēdu*. Ad insinuandam vero, uti supra dixi, praefatam differentiam pronuntiationis, *e* in quarta coniugatione non signo obscuri soni, sed puncto notandum venit, ut *murēdu*, moriendo; *venēdu*, veniendo etc.

De mutatione vocalis *e* sic disserit Priscianus, libro 1^[22]: „*E in a seror, satus, reor ratus, tego toga*. Antiqui quoque *amploti* pro *amplecti* dicebant. Et *animadvorti* pro *animadverti*. In *u*, *tego tugurium*; et apud antiquissimos quotiescunque *nd* sequerentur in his verbis quae a tertia coniugatione nascuntur loco *e*, *u* scriptum invenimus, ut *faciundum, legundum, dicundum, vertundum*”. Non mirum ergo, quod apud Valachos hodie mutetur sonus vocalis, ut mox docuimus. Tam huius mutationis, quam aliarum differentiarum, quae intercedunt inter Valachicam et doctam linguam Latinam, quoad sonum literarum, et inprimis vocalium, non aliunde, quam ab antiquissima lingua Latina originem repetendam esse censeo, cum enim sonus literarum proprie sit in ore, non in scriptis literis; haud omnes soni literarum, qui olim erant in ore Latinorum, in eorundem scriptis deprehendi possunt. Constat porro Latinos doctos a pronuntiatioe antiquissimorum Latinorum recessisse. Constat item vocales Latinas olim plures sonos, quam hodie, praesetulisse. Vide sis cap. 1, § 10. Constat denique Valachos nunquam adnisos fuisse linguam suam reformare, uti fecerunt Latini, Itali etc. sed antiquitati constanter ad haesisse. Cuncta proinde, in quibus differunt Valachi a Latinis et Italis, quoad pronuntiationem, inter proprietates antiquissimae linguae Latinae referenda sunt. Opinor, in *faciundum* pro *faciendum* plerumque fuisse in *u* sonum Valachorum **u**, cui hodie quoque qui nequeunt effere **u**, pro eo *u* substituunt.

Quintilianus, *Institutionis Oratoria* capite 4^[23]: „Quid? inquit, non *e* quoque *i* loco fuit? ut *Menerva* et *leber* et

magester et *Diiove* et *Veiove*, pro *Diiovi* et *Veiovi*? sed mihi locum signare satis est”. Et cap. 7^[24]. „Quid? non Cato Censorius, *dicam* et *faciam*, *dicem* et *faciem* scripsit? eundemque in caeteris quae similiter cadunt, modum tenuit? quod et ex veteribus eius libris manifestum est, et a Messala in libro de s litera positum. *Sibe* et *quase*, scriptum in multorum libris est”. Plurimae hodiedum sunt apud Valachos dictiones communes cum Latinis, in quibus pro *i* Latinorum retinetur *e* antiquae Latinae linguae, cui substitutum fuit *i* a subsequentibus Latinis, signanter *sibe*, pro quo nunc *sibi*, Valachi dicunt *șie*, sibi; *ție*, tibi. Proinde adhiberi *e* pro *i*, una est apud Valachos ex antiquissimae linguae Latinae proprietatibus: in quo persaepe conveniunt Itali cum Valachis. Nunquam enim tanta fuit literarum vis in corrigenda et reformanda lingua Latina, ut antiquas proprietates Latinae linguae ex ore populi omnino extundere valeat.

Apud Latinos quae nunc dicuntur: *amicus*, *amica*, olim dicebantur, *amecus*, *ameca*, et quod hodie, *intelligo*, olim *intellego*, uti constat non modo ex inscriptionibus, sed etiam ex Plauto. Valachi certo hodiedum et scribunt, et dicunt, *ințelegu*. Innumera sunt id genus in antiquis Latinis. Et nonnulla, quae hodie per *e* scribuntur, olim scribebantur per *o*; inde apud Valachos: *vostru*, *vester*. Docente Quintiliano, *Institutio Oratoria*, libro 1, capite 4^[25], primus Scipio Africanus^[26] *o* vertit in *e*.

Apud Italos *e* mutatur interdum in *a*, ut *asemplo*, exemplum, *aspendere*, expandere; *assarcitare*, exercitare; *aspettare*, expectare; *maladetto*, pro *maledetto*, maledictus etc. Saepe *e* Latinorum transit in *i*, ut *dilicato*, delicatus, *disiato*, desideratus; *lione*, leo; *quistione*, quaestio; *riverenza*, reverentia etc. Nonnullae voces quae desinunt in *e*, etiam in *i* dicuntur, ut *arme*, *armi*, arma; *veste*, *vesti*, vestes; *fronde*, *frondi*, frondes; *sorte*, *sorti*, sortes etc. In *o*, ut *dovere*, debere; *seppellire* et *soppellire*, sepelire; in *u*, ut

escire et uscire, exire; equale et uquale, aequalis; ubbriaco, ebrius. Interdum subtrahitur, ut clesiastici pro ecclesiastici; dificatore pro edificatore; difizio pro edificio; psitola pro epistola; sendo pro essendo; spresso, spressamante, pro espresso, espressamente; state pro estate; Vangelo pro Evangelo etc. Subinde interponitur euphoniae causa, ut glie la dimondò, glie le diede, glie li concesse, glielo perdonò.

Hispani solent dictionibus cum Italis et Valachis communibus praefigere *e*, ut *escandal*, scandalum, Italiano *scadalo*, Valachice *scandâla*; *espiga*, spica, Italiano *spiga*, Valachice *spica* vel *spicu*; *espinoso*, spinosus, Italiano *spinoso*, Valachice *spinosu*; *escapar*, evadere, Italiano *scappare*, Valachice *scâpare* etc.

Apud Valachos Latinorum *e* mutatur interdum in *a*, ut *aspumu*, expumo; *aşteptu*, expecto; in *i*, ut *isquusitu*, exquisitus, *isvoru*, scaturigo, a Latino *ex* et *volo*, -*as*, quia quasi volat aqua e scaturigine. Idem committunt Itali in praepos. Latina *ex*, ut *istratto*, extractus etc. Interdum convertunt Valachi in *i* brevissimum, sive medii soni, dum est verbum auxiliare in tertia persona num. sing. modi Indic. ut *nui* pro *nu è*, non est; *undei*, pro *unde è*, ubi est; in *o*, ut *rodescu*, foecundus sum, a Latino *reedo*; *dospescu*, fermento, a Latino *depo*; *morcotanu*, mercator, Italiano *mercantante*; in *u*, ut *lature*, latus, lateris; *uscatu*, exsiccatus; persaepe subtrahitur, ut *spunu*, expono; *scérna*, excrementum; *scremu*, excerno; i.e. caco; *stingu*, extinguo etc. Interdum substituunt invecem *e* et *i*, ut *rénduele*, *réndueli*, ordines, dispositiones, statuta.

Diximus supra, apud Valachos *e* interdum pronunciari contra hodiernum Latinorum, et Italarum morem instar diphthongi *ea* et *ia*. Hispani quoque ab iisdem in hoc differunt. Nam equa dicunt *yequa*; herba, *yerva*; fomes, *yescà*, Italiano *esca*, Valachice *ésca*; eremus, *yermo*; error, *yerro* etc. Proinde non dubito, quin mos Valachorum enunciandi interdum *e* apertum instar diphthongi *ea* et

quasi *ia*, inter antiquas proprietates Romani sermonis referendus veniat. [...]

Caput VI DE DIVISIONE SYLLABARUM^[27]

Saepe accidit, ut ultima pars lineae sive ordinis non capiat integram vocem in scribendo; unde cogimur unam vel plures syllabas ejus vocis ad alteram lineam transferre, proinde dividere syllabas. Signum eiusmodi divisionis est huius figurae (-), quod apponimus ultimae syllabae a qua fit divisio, ad indigitandum videlicet divisam esse translatam.

Porro divisio syllabarum haud arbitrarie est facienda, sed sicut compositae fuerunt, ita etiam divisi debent.

Dum consonans est inter duas vocales, attribenda est sequentis syllabae, ut *a-ra-re*, arare; *tă-ce-re*, tacere; *cu-le-ge-re*, colligere; *au-di-re*, audire. Si vox sit composita, debet dividi salva compositione, proinde indaganda origo, ut *a-pu-nu*, humilio, occido, vilesco; *de-pu-nu*, depono; *pre-pu-nu*, suspicor; *re-pu-nu*, sepono; *des-căn-tu*, incanto; *rês-co-ptu*, recoctum; *des-ju-ga-tu*, disiunctus; *des-frě-na-tu*, effraenatus; *rês-bu-nu*, bonifico etc.

Dum concurrunt duae consonantes, una tribuitur antecedenti, altera subsequenti syllabae, ut *ar-me*, arma; *fór-te*, valde; *Is-ra-il*, Israel; *mer-ge*, migrat; *ster-ge*, stergit; *lin-ge*, lingit; *nin-ge*, ningit; *ful-ge-ră*, fulgurat. Si vero duae consonantes fuerint *gr*, *mn*, *pt*, *sm*, *st* etc. utraque donatur sequenti vocali, ut *ne-gru*, niger; *Do-mnu*, Dominus; *la-pte*, lac; *pi-sma*, invidia; *Ni-stor*, Nestor etc. Si autem tres fuerint consonantes, omnes tres tribuuntur sequenti vocali, ut *că-pi-stru*, capistrum; *vo-stru*, vester etc.

Diphthongus, imo et triphthongus, quoniam unam syllabam constituit, nunquam dividi debet, e.g. *die-di*, dedi; *ce-te-tei*, civitati; *chia-mă*, vocat; *sci-ěn-tia*, scientia etc. Id

quoque notandum, nunquam ad alteram lineam solere unam solam literam transferri. Numeri quoque nunquam dividendi sunt.

Traducere

Petru Maior

ORTOGRAFIA ROMÂNĂ SAU LATINO-VALAHICĂ,

cu o cheie cu care sunt deschise tainele cuvintelor

Prefață

Au trecut deja treizeci și nouă de ani de când gramaticii români discută despre ortografia română sau latino-valahică. Dar până acum nu s-a putut stabili cu claritate ce ortografie să fie folosită în scrierea cu alfabet latin, deoarece nu au reușit să se pună de acord între ei în privința îndepărtării din republica literelor românești a literelor chirilice, care au cufundat limba română în cel mai adânc întuneric, și a revenirii la străvechile litere latine; ba chiar și străinii, dorind să stabilească o relație mai strânsă cu românii, îi îndeamnă pe aceștia de multă vreme să revină la scrierea latină. Astfel, cei care trăiesc printre unguri, obișnuiți fiind din copilărie cu ortografia maghiară, susțin că ar trebui adoptată ortografia maghiară. În schimb, cei care cunosc limba germană și au legături strânse cu germanii preferă să fie folosită ortografia germană. Alții, neținând seama de diversitatea dialectelor limbii române, sunt convinși că satisfac întregul neam al românilor, atunci când alcătuiesc reguli conforme propriului grai.

Felul în care au procedat toți aceștia nu a pus în discuție numai imperfecțiunea deloc lipsită de însemnătate a limbii române, dar a făcut, pentru alte neamuri, mai dificilă învățarea limbii române și le-a îngreunat acestora legătura pe care și-o doreau cu românii. Căci, dacă ar fi introdusă ortografia maghiară sau cea germană, limba română ar fi cu totul cufundată în întuneric, întrucât nu se înrudește în

nici un fel nici cu limba maghiară, nici cu limba germană, ajungând să fie învățată în mod greșit și devenind greu de înțeles nu numai pentru cele două părți, dar și pentru francezi, italieni etc. Cel care propune folosirea regulilor ortografice specifice propriului grai, chiar dacă dă satisfacție compatrioților săi, aduce o gravă ofensă majorității românilor, ba mai mult, nu acestea sunt utile nici străinilor care trăiesc în mijlocul românilor și care ar dori să le folosească.

Prin urmare, trebuie adoptată o ortografie latino-română, care să fie conformă naturii limbii române și să cuprindă toate graiurile acestei limbi și, cu ajutorul ei, să înfățișeze tuturor națiilor, pe cât este posibil într-o manieră accesibilă, limba române și, în cele din urmă, să ajute la desăvârșirea limbii române.

În acest scop, se pare că nicio altă ortografie nu este mai potrivită decât cea italiană, nu numai fiindcă aceasta este cunoscută în întreaga Europă, ci, mai ales, pentru că cele două limbi, italiană și română, care au aceeași origine, se înrudesesc atât de strâns în privința cuvintelor, a pronunției etc., încât oricine le cunoaște pe amândouă nu se poate îndoi că ambele au fost odinioară aceeași limbă latină populară; totodată, unește cele două mari dialecte românești, din Dacia veche și Dacia Aureliană, împărțite în mai multe graiuri.

Voi da câte un exemplu pentru fiecare. Astfel, italianul spune *cerco*, lat. *quaero*, iar românul zice *cercu*, care se scrie cu litere chirilice ЧЕРКУ. Potrivit ortografiei maghiare ar trebui să se scrie *tserku*, iar după cea germană *tscherku*. Italianul spune *geme*, lat. *gemit*, iar românul spune la fel *geme*, care se scrie cu litere chirilice ГЪМЕ, cu ortografia maghiară s-ar scrie *dseme*, iar cu cea germană *dscheme*. De vreme ce aceste cuvinte au același înțeles și pentru români, și pentru italieni și sunt pronunțate la fel și de unii și de alții, oare prin ortografia maghiară sau cea germană nu li

s-ar ascunde originea și nu și-ar pierde frumusețea, mai mult, nu s-ar înmulți literele unui cuvânt fără să fie nevoie, adică s-ar folosi mai multe litere pentru a exprima ceea ce s-ar putea exprima cu mai puține litere? Și, întrucât prin această mulțime de litere sunetul propriu cuvintelor nu ar putea fi exprimat corect, cei care învață limba românilor ar învăța o formă incorectă ca fiind cea corectă.

Apoi, *ce*, *ci*, *ge*, *gi* ale italienilor, pe care le au și românii, sunt pronunțate de românii din Dacia veche în același fel ca italienii din Roma, adică asemănător sunetelor maghiare *tse*, *tsi*, *dse*, *dsi*, iar de românii din Dacia Aureliană, precum *tze*, *tzi*, *dze*, *dzi* din maghiară. De aici rezultă că normele ortografiei maghiare sau germane nu pot cuprinde ambele dialecte. Dimpotrivă, sunetele italiene *ce*, *ci*, *ge*, *gi* sunt satisfăcătoare pentru cele două dialecte, întrucât românii din Dacia veche le pronunță mai grav, iar cei din Dacia Aureliană, mai ascuțit, o variație a pronunției care există și astăzi la italieni, folosindu-se însă aceeași ortografie.

Astfel, italienii, atunci când vor să-l înmoaie pe *l* și să pronunțe *i* următor ca pe iod, așază litera *g* înaintea lui *l*, e.g. *tagliare*, lat. *scindere*. Românii din Dacia Aureliană pronunță și ei *tagliare*, iar cei din Dacia veche pronunță ceea ce în ortografie latină s-ar scrie *taiare*. Prin urmare, *gli* italianesc este pronunțat de românii din Dacia veche, ca iod. De altfel, este ușor de înțeles că litera *g* care îl moaie pe *l* și pe care italienii obișnuiesc să o așeze înaintea silabei *li* a dispărut la români. Deoarece *l* este în general înmuiat, iar *i* care îl urmează se pronunță ca iod, în cazul în care silaba *li* este precedată de o vocală, se poate observa cu ușurință când *l* trebuie să se pronunțe moale, chiar dacă *li* nu este precedat, ca la italieni, de litera *g*. Dacă înainte de *li* se află o vocală, românii din Dacia Aureliană îl pronunță pe *l* înmuiat, iar pe *i* ca iod, iar la cei din Dacia veche, după căderea lui *l*, *i* se transformă în consoană, e.g. italienii spun

moglie, lat. *mulier*, pe când românii din Dacia Aureliană spun *muliere*, iar cei din Dacia veche zic *muiere*. De altminteri, omiterea literei *g* înaintea lui *l* moale, ba chiar excluderea acesteia cu totul și pronunțarea lui *i* ca o consoană (ceea ce se întâmplă la românii din vechea Dacie) nu este un lucru neobișnuit nici chiar la italieni. Astfel, pentru *mia moglie*, lat. *mea uxor*, unii rostesc *me muiere*. Prin urmare, nici la românii din vechea Dacie nu este necesar să se scrie în această situație nici *g*, nici *l*, ci doar *i*, iar acesta să fie pronunțat ca o consoană, pentru ușurarea scrierii și a pronunției. La românii din Dacia Aureliană unele cuvinte, însă, se abat de la regula de mai sus și au un *l* inițial înmuiat, precum *liepure* [= iepure], lat. *lepus*; *linu* [= in], lat. *linum*, dar oricine poate observa acest lucru cu ușurință.

Chiar dacă ortografia limbii italiene este cea mai potrivită pentru limba română, există totuși unele caracteristici ale vechii limbi romane, pe care românii le păstrează până în zilele noastre, dar pe care italienii le-au abandonat fie spontan, fie din cauza influenței barbarilor care au invadat Italia și au stăpânit-o vreme îndelungată; unele există în ortografia latino-română, iar acest fapt se va arăta în cursul lucrării de față.

Apoi, se știe că limba posedă două tipuri de perfecțiuni: una interioară și alta exterioară. Ortografia ține de perfecțiunea exterioară a limbii. De aceea, o ortografie, dacă ar putea micșora perfecțiunea interioară a limbii, chiar dacă pare bună datorită facilității sale, trebuie să dea întâietate perfecțiunii interioare, de vreme ce aceasta este mai importantă. Prin urmare, eu cred că ar trebui adoptată ortografia noastră în întregime, deși are unele neajunsuri, care nici măcar în limbile considerate desăvârșite, precum greaca sau latina, nu lipsesc și care, dimpotrivă, vor sluji perfecțiunii interioare a limbii române. După ce voi prezenta grafia fiecărei litere în parte, voi arăta ce

deosebire a apărut între limba latină și cea română prin schimbarea literelor sau a silabelor etc. în cazul multor cuvinte; astfel, voi oferi cheia cu care se poate ajunge la taina ascunsă a cuvintelor și la multe elemente caracteristice ale vechii limbi latine, care astăzi nu mai există deloc sau aproape deloc în limba latină cultă sau gramaticală, dar care se mai găsesc la români, astfel încât nu există nicio îndoială că limba română a existat mai înainte de epoca lui Marcus Tullius Cicero, când limba latină cultă sau gramaticală a fost ridicată pe cele mai înalte culmi ale desăvârșirii. De aici rezultă că limba română întrece în vechime actualele dialecte latine sau romanice, precum spaniola, franceza și italiana.

Prin urmare, atunci când afirm în această lucrare că un cuvânt sau altul provine dintr-un cuvânt latin sau italian, spaniol sau francez, nu vreau să arăt că românii au preluat acel cuvânt din limba latină cultă sau din dialectele mai sus amintite, ci doar să consemnez legătura sau înrudirea cu acestea.

Am împărțit această lucrare în șase capitole. În primul este vorba despre litere în general, în al doilea, despre litere în particular, în al treilea, despre diftongi, în al patrulea, despre accente, în al cincilea, despre apostrof, iar în al șaselea, despre despărțirea în silabe. Am adăugat *Dialogu pentru începutul limbei română întră nepot și unchi*, scris în limba română atât cu ortografia mea cu litere latine, cât și cu litere chirilice.

Capitolul I

DESPRE LITERE, ÎN GENERAL

§ 1

Literele au fost, se pare, inventate de primii locuitori ai pământului. Plinius, *Historia Naturalis*, cartea 7, capitolul 56, remarcă vechimea diferitelor mărturii și conchide: „De

aici rezultă că literele au fost folosite dintotdeauna”. Potrivit mărturiei lui Plinius în aceeași lucrare, fenicienii au adus în Grecia literele lor, în număr de șaisprezece, iar pelasgii le-au dus în Latium. În timpul războiului troian, Palamedes^[1] a adăugat încă patru litere care au forma aceasta: Θ, Ξ, Φ, Χ. Mai târziu, latinii l-au imitat și au adăugat alte șase litere, și anume F, K, Q, X, Z, H. Apoi Simonides din Melos^[2] a adăugat alte patru litere, a căror formă este: Z, H, Ψ, Ω. Toate acestea, spune Plinius în același loc, se recunosc în literele noastre: k și x, precum y și z; ele au fost preluate de latini de la greci, iar ultimele două se regăsesc doar în cuvintele grecești.

§ 2

Litera este partea sau semnul cel mai mic al cuvântului și provine din lat. *lego*, după cum afirmă Priscianus, cartea 1^[3]: „Se numește *litera* sau chiar *ligitura*, fiindcă aceasta este instrumentul cu care se citește. După alți autori, cuvântul derivă din lat. *litura*, care înseamnă ștersătură, pentru că anticii obișnuiau să scrie pe tăblițe cerate, iar după aceea să șteargă. Aceste tăblițe sunt folosite până azi la români pentru a-i învăța pe elevii săraci literele. Obiceiul anticilor de a scrie pe tăblițe de ceară a rămas până azi la români, fiindcă atunci când i se cere unui elev să reproducă din memorie lecția, deși lecția a fost învățată dintr-o carte tipărită, i se spune: *Di tabla* [= Zi tabla], lat. *Dic tabulam*, așa cum se spune în latinește: *Recita lectionem* [= Spune lecția].

§ 3

Românii au douăzeci de litere, și anume: A, B, C, D, E, F, G, H, I, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U, Z sunt majuscule; a, b, c, d, e, f, g, h, i, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, z sunt minuscule. Noi folosim majusculele la începutul frazei, și

pentru numele proprii, și pentru titluri; în rest, sunt folosite minusculele.

§ 4

La români pronunțarea este aceeași ca la latini; totuși vocala *i*, atunci când devine consoană, nu se pronunță ca iod din latină, ci ca ж chirilic, la fel ca în franceză, iar la italieni se transformă în *g*; în acest caz se scrie așa (*j*), e.g.: *judecu*, lat. *iudico*, italiană *giudico*; *jugu*, lat. *iugum*, italiană *giogo*; *juru*, lat. *iuro*, italiană *giuro*. În primul caz, nu își pierde forma sa obișnuită, așa cum se întâmplă la latini, e.g.: *boiari* lat. *nobiles*, *barones*, *magnates*. La fel, *h*, în cazul în care nu este însoțit de consoana *c* sau *g*, atunci când nu redă niciun sunet, se pronunță, de cele mai multe ori, ca χ grecesc.

Românii nu au litera *z*, deși sunetul acesteia se aude ca *s*, când aceasta se află între două vocale, ca la latini și italieni, iar în alte situații, în *d*. Prin urmare, litera *z* poate fi scoasă cu ușurință dintre literele românești; în același fel se întâmplă cu litera *q*, atunci când locul ei poate fi luat de litera *c*, în afară de cazurile în care românii ar dori să o păstreze pentru a arăta originea cuvintelor sau legătura strânsă a limbii române cu limbile latină și italiană. Dar despre aceste litere vom vorbi mai pe larg, în capitolul următor, la *Literele D, Q și S*.

În fine, litera *x*, deși în cărțile bisericești traduse din greacă se regăsește redată cu o literă chirilică, nu este totuși o literă românească, căci, în locul ei, românii folosesc, în limba populară, și în pronunțare și în scriere, litera *s*, de exemplu: *Sandu*, *Alesandru*, lat. *Alexander*; *esire* [= ieșire], lat. *exire*; *frasinu*, lat. *fraxinus* etc. Mai mult, această literă este atât de contrară naturii limbii române, încât copiii români care învață limba latină se obișnuiesc foarte greu cu pronunțarea ei. De aceea am eliminat cu totul această literă din alfabet. Dacă cineva ar vrea să pronunțe în maniera

grecească și să păstreze sunetul literei *x* în cuvintele grecești, ar putea folosi *cs* în locul lui *x*, așa cum fac moscoviții în zilele noastre, e.g. *Alecsandru*, lat. *Alexander* etc., sau, dacă ar dori să păstreze semnul literei *x*, pretextând scurtimea scrierii, să o facă din partea mea. Nimeni însă nu va putea nega că această literă este contrară naturii limbii române. Din cele de mai sus este limpede că la români, dacă vrem să fim riguroși, nu sunt necesare mai mult de 18 litere.

§ 5

Literele se împart în vocale și consoane, iar acestea se deosebesc unele de altele ca trupul de suflet. Așa cum trupul nu se poate mișca fără suflet, dar sufletul se poate mișca fără trup, tot astfel consoanele nu pot în niciun chip să alcătuiască o silabă fără vocale, pe când, dimpotrivă, vocalele pot face acest lucru fără consoane.

Apoi, vocalele sunt în număr de cinci: *a, e, i, o, u*; celelalte sunt consoane; dintre acestea, cele care încep cu ele însele în pronunțare și se termină cu o vocală se numesc mute, precum *b, c, d* etc., iar cele care încep cu o vocală și se termină în ele însele se aud ca semivocale, precum *l, m, n* etc. Trebuie să se știe că în limba română nu există nicio consoană geminată; așa era și la vechii latini înainte de Ennius^[4], care a introdus consoanele geminate în limba latină. Vezi Festus^[5]. Aceasta este una din caracteristicile care dovedesc vechimea limbii române. De aceea, nu pot fi de acord cu cei care, în mod absurd, împotriva naturii limbii române, încearcă să introducă în ortografia latino-română consoanele geminate.

Vocalele se pronunță singure, iar dintre acestea mai ales primele trei primesc uneori, în afară de sunetul obișnuit care există și la latini și la italieni, și un alt sunet, care nu există în limba latină și care este scris de cei ce folosesc literele chirilice cu slova *ѣ*, care, deși foarte scurt,

se aude și în germană, de exemplu, în cuvântul *Spectacl*, între *c* și *l*. Există încă un sunet la cei mai mulți români din vechea Dacie, care se notează cu litera *ж*. Acest sunet există și la sârbi, chiar dacă foarte scurt, în cuvinte precum *Grk*, lat. *Graecus*; *smrt*, lat. *mors*; *vrlo*, lat. *vere*, între *gr*, *mr*, *vr*. Deși aceștia încearcă din răspuțeri să pronunțe acele consoane fără vocală, produc, fără să vrea, sunetul pe care românii îl notează cu slova *ж*.

§ 6

Apoi, orice vocală, atunci când primește sunetul *ж*, se scrie cu accent cicumflex (^), precum: *mâni*, lat. *manus*; *vêntu* [= vânt], lat. *ventus*; *începere*, lat. *incepere*; *gûtu* [= gât] lat. *guttur*. Atunci când exprimă însă sunetul *г*, se notează cu acest semn ('), precum: *arămu* [= arăm], lat. *aramus*; *mé* [= mă], lat. *me*; *sânitate* [= sănătate], lat. *sanitas*; *pōstrare* [= păstrare], lat. *conservare in posterum* etc.

Trebuie să se țină seama că românii din Dacia Aureliană nu folosesc niciodată sunetul *ж*, ci doar *г*; de exemplu, ei nu rostesc *mâni*, lat. *manus*, ca românii din Dacia veche, ci *măni* (мѣнѣ). Cu ușurință ar putea renunța și românii din antica Dacie de sunetul *ж*. Mulți, desigur, chiar dacă rostesc acel sunet, nu scriu niciodată *ж*, ci folosesc pentru acesta litera *г*. Chiar și în tipăriturile vechi, *ж* se folosește în mod obișnuit la sfârșitul cuvântului în locul lui *г*; în manuscrise, însă, niciodată nu întâlnim *ж*, ci doar *г*. Eu chiar îmi aduc aminte că, în tinetețe, am auzit cum vorbeau bătrânii din ținutul meu natal și, în gura lor, nu se auzea niciodată *ж*, ci în locul acestuia rosteau *г*.

§ 7

Când mă gândeam la faptul că românii din Dacia veche, spre deosebire de cei din Dacia Aureliană, rostesc un sunet care azi se notează cu litera *ж*, așa cum am arătat mai sus, am descoperit originea acestei deosebiri: românii din vechea Dacie după ce au adoptat literele chirilice pe care le folosesc toate popoarele slave de rit grec și au primit, totodată, limba slavonă sau chirilică în biserică, au preluat de la vecinii ruși și maniera slavă de a citi. Popoarele de origine slavă leagă de obicei, fără ajutorul unor vocale, consoanele care nu pot fi însă pronunțate fără vocale; iar când încearcă din răspuțeri să pronunțe consoanele fără ajutorul unor vocale, se produce sunetul pe care românii îl notează cu litera *ж*, după cum am arătat mai sus, în § 5, unde am dat și exemple. Sârbii, în fapt, pronunță acest sunet foarte scurt, pe când rușii îl pronunță foarte deschis și puternic. La români, fiecare vocală admite, în afară de sunetul obișnuit, și sunetul notat astăzi cu litera chirilică *ѣ*, cu excepția situațiilor în care *ж* se nazalizează; îndelungata citire a cărților slavone, care conțin sunetul *ж*, a creat obișnuința de a pronunța acest sunet foarte puțin diferit de sunetul *ѣ*, iar dacă imediat după *ѣ* urmează consoana *n*, cu greu se poate deosebi de sunetul *ж*. Apoi, pronunția sunetului *ж*, provenită din lectura cărților slavone, a ajuns în limba română, mai întâi, înaintea consoanei *n*, iar mai târziu, și înaintea altor consoane. Aceasta s-a întâmplat ca urmare a legăturilor frecvente ale românilor de la graniță cu vecinii lor ruși; în acest fel, sunetul *ж* s-a răspândit încetul cu încetul la toți românii din vechea Dacie, care foloseau slavona ca limbă de cult. Românii din Dacia Aureliană nu au avut niciodată sunetul *ж*, deoarece nu au adoptat nici slovele chirilice, nici limba slavonă în biserică. Pe românii din Dacia veche i-a

pândit acea primejdie despre care vorbea Quintilianus, *Institutio Oratoria*, cartea I, capitolul 1^[6], și când îi sfătuia odinioară pe romani cu privire la limba grecească în următoarele cuvinte: „Cred că este preferabil ca educația copilului să înceapă cu limba greacă... Totuși, nu cred ca acest lucru ar trebui făcut cu atâta râvnă, încât elevul să vorbească sau să învețe numai grecește, așa cum fac mulți. De aici provin numeroase greșeli de pronunție, care este coruptă de accentul străin, și de limbă, fiindcă admite particularități ale limbii grecești prin folosirea neîntreruptă a acesteia, particularități care persistă chiar atunci când vorbim o altă limbă”.

§ 8

De vreme ce între literele chirilice nu există niciuna care poate exprima sunetul despre care am vorbit mai sus, la § 5, și pe care românii îl notează astăzi cu litera Ț, românii au găsit o altă literă pentru a nota acest sunet, și anume ж. Cu toate acestea, în secolul al XVII-lea, românii foloseau, în afară de litera ж, și literele chirilice Ț și Ъ, care în slavonă nu redau niciun sunet, ж stând mai cu seamă la finalul cuvântului, iar Ț, în interiorul cuvântului. Chiar în *Psaltirea* tradusă din ebraică și tipărită în 1651, în Transilvania, la Bălgrad, care se numește și Alba Iulia și Alba Carolina, ж apare constant la finalul cuvântului, iar Ț, în interiorul cuvântului, ambele notând același sunet, precum: арѣтарѣ [= arătară], адѣнѣриле [= adâncurile], лѣргѣмѣнтѣ [= lărgământu], дѣпѣ [= după], плеѣж [= plecă], тѣнѣж [= tună], копереѣмѣнтѣ [= coperemânt], стрѣмѣѣж [= strâmbu], бѣрѣбатѣж [= bărbatul], кѣтрѣж [= cătră] etc. În *Noul Testament*, tradus cu trei ani mai înainte, în anul 1648, ж apare, fără deosebire, la finalul și în interiorul cuvântului; de exemplu: венѣирѣж [= veniră],

кїѡмж [= cheamă], немїкж [= nemică], ѡдѡсѡрж [= adusără], мжсѡрж [= măsură], татжл [= tatăl] etc., iar ѡ apare doar în interior; de exemplu: вѣнтѡл [= vântul], гѣндѡл [= gândul], кѡвѣнтѡл [= cuvântul], мѣна [= mâna], сѣнт [= sânt] etc. În *Evhologhionul* sau *Molitvenicul* tipărit tot acolo în 1698^[7], ж apare rareori în interiorul cuvântului. În *Nomocanon* și în *Pravila* propriu-zisă, carte tipărită la Târgoviște^[8], în Țara Românească, ѡ este folosit deseori și la finalul cuvântului; de exemplu: ласѡ [= lasă], ѡдекѡ [= adecă], десѡрѡцїтѡ [= despărțită], сѡ факѡ [= să facă], ѡпрѡскѡ [= oprească] etc., și apare frecvent, ca în slavonă, la sfârșitul cuvântului fără să noteze niciun sunet, ci doar să indice absența unei vocale, ceea ce se face astăzi de obicei prin ѡ; de exemplu: постѡ [= post], канѡнѡлѡ [= canonul], лорѡ [= lor], аѡ фостѡ [= au fost] etc. În rest, litera ѡ apare frecvent în interiorul cuvântului, chiar și pentru a nota sunetul ѡ, astfel încât, pentru a nota acest sunet, se folosește, în aceleași cuvinte, fie ѡ, fie ѡ, de exemplu, se scrie fie рѡндѡлѡлѡ [= rânduiala], сѡнт [= sânt], кѡнтѡлѡ [= cântă], пѡрѡтѡ [= pârât], кѡвѡнтѡлѡ [= cuvântul], кѡндѡлѡ [= când], сѡнѡцѡлѡ [= sângele], зѡкѡндѡ [= zicând], пѡринѡцѡ [= părinte], fie рѡндѡлѡлѡ, сѡнт, пѡрѡтѡлѡ, кѡвѡнтѡлѡ, кѡндѡлѡ, сѡнѡцѡлѡ, зѡкѡндѡ, пѡринѡцѡ etc. Tot astfel se scrie жѡдѡекѡцѡ [= judecă], ѡчѡпѡтурѡлѡ [= începătură], ѡртѡлѡ [= iartă], скѡмѡбѡрѡлѡ [= schimbări], пѡкѡтѡсѡ [= păcătos] etc.

În niciuna din cărțile amintite nu este notat sunetul pe care azi îl desemnăm cu litera ж, ci atât litera ж, cât și literele ѡ și ѡ, atunci când exprimă un sunet, notează întotdeauna sunetul specific limbii române care astăzi se notează cu ѡ. Prin urmare, pe bună dreptate, putem afirma că, înainte de secolul al XVIII-lea, ж nu era folosit pentru a

indica sunetul pe care îl desemnează astăzi și nici pentru a nota acel sunet în scris. Cu siguranță, obiceiul de a nota în scris acel sunet cu litera *ж* nu este mai vechi decât vremea părinților mei. Din ceea ce știu despre cărțile tipărite în Transilvania, *Calendarul pe o sută de ani*, tipărit la Brașov, în 1733, este prima carte în care apare acel sunet înaintea unei nazale notat cu *ж*, iar litera *ѣ* este folosită doar pentru a nota sunetul specific vocalic.

Calendarul amintit, publicat prima dată în rusește la Kiev, a fost tradus în limba română de un medic rus sau moscovit. Nu mă îndoiesc că directorul tipografiei a fost rus, așa cum fuseseră cei mai mulți dintre tipografii și gravorii românilor. Prin urmare, nu se poate îndoii nimeni că sunetul notat astăzi, în mod obișnuit, la români cu slova *ж* era un sunet obișnuit la ruși, că a fost introdus în cărțile românilor chiar de ruși și că litera *ж* a fost destinată să noteze un sunet străin.

§ 9

Totuși, acest obicei nu a prins rădăcini atât de adânci la români, încât să nu poată fi înlăturat. Desigur, la Buda, la Tipografia Universității Regale de Științe, au fost tipărite deja multe cărți în limba română cu caractere chirilice fără vocala *ж*, folosindu-se vocala *ѣ* în locul ei peste tot, fără ca cititorii să își dea seama de această schimbare. Căci asemănarea celor două sunete face, pentru un român, mai ușoară pronunțarea unei silabe cu vocala *ѣ* în loc de *ж*, decât cu *ж*; mai mult, de vreme ce aceasta nu este firească pentru români, este mai ușor pentru ei să pronunțe *ѣ* decât *ж*. De aceea, după cum am spus mai sus, cei mai mulți nu folosesc *ж* niciodată în scris. Prin urmare, pentru a scuti ortografia română de o dificultate cu totul inutilă, îi sfătuiesc pe toți cei care scriu cu litere chirilice să renunțe

la κ în scris și, dintre cele două caractere, să folosească doar $\mathbf{\text{ⱱ}}$. În acest fel, se va ajunge ca sunetul care este astăzi notat cu litera κ să dispară de pe buzele românilor fără mare greutate. Eu, cu siguranță, voi elimina acel sunet străin din *Ortografie* și, de aceea, nu voi folosi accentul circumflex asupra niciunei vocale, chiar dacă unii l-au folosit mai înainte pentru a reda acest sunet, atunci când scriau cu litere latine.

§ 10

Nu mă îndoiesc că sunetul specific al vocalelor, pe care românii care folosesc litere chirilice îl notează cu $\mathbf{\text{ⱱ}}$, își are originea în Italia. Este cert că, la latini, una și aceeași vocală desemna mai multe sunete diferite. Priscianus, cartea 1^[9], atribuie zece sau mai multe sunete aceleiași vocale: „Noi folosim, așadar, spune el, 23 de litere. Dar pronunțiile acestora sunt mult mai multe. Într-adevăr, se întâmplă ca unele să aibă fiecare zece sau chiar mai multe sunete etc.”. Quintilianus, *Institutio Oratoria*, cartea I, capitolul 4^[10], afirmă: „Oare orice ureche poate desluși sunetele literelor? Nu, pe Hercule, urechea nu poate desluși sunetele literelor mai mult decât pe cele ale corzilor lirei. Gramaticienii, cel puțin, reușesc să ajungă toți la această finețe, astfel încât își pot pune întrebarea dacă nu ne lipsesc literele necesare, nu când scriem cu caractere grecești, ci când scriem cu caractere latine... Există, de asemenea, un sunet care se află la mijloc între *u* și *i*... Iar în cuvântul *Here* nu se aude nici *e*, nici *i*”. Iar în capitolul 7^[11], spune: „Ce am putea spune despre cuvintele care se scriu altfel decât se pronunță?... Nu țin seama de acele vremuri străvechi când erau mai puține litere și nici nu aveau forma literelor noastre, iar semnificația lor era diferită”. Din acestea reiese limpede că vechii latini pronunțau unele litere altfel decât le scriau și că în pronunție existau unele

sunete pe carte niciuna din cele cinci vocale nu le putea exprima. Dacă în cuvântul *Here* nu se aude nici *e*, nici *i*, atunci exista un sunet diferit de *e* și *i*, adică un sunet dintre celelalte trei vocale, și anume *a*, *o*, *u*. Iar dacă acel sunet ar fi putut fi notat cu una din aceste trei litere, cu siguranță, Quintilian nu ar fi neglijat să menționeze acest lucru. Ce să mai zicem de faptul că, potrivit mărturiei lui Quintilian, vechii latini au avut litere care se deosebeau nu numai prin formă, ci și prin semnificație sau pronunție și sunet de literele latine moderne? Cine s-ar putea îndoi că acel sunet din uzul comun sau din pronunția populară a fost scris cu literele străvechi, iar, după schimbarea ortografiei, a rămas pe buzele poporului? Sau dacă cineva, din curiozitate, ar dori să-l cerceteze, nu îl va găsi și în diversele dialecte ale limbii italiene, și în limba franceză, și în limba spaniolă, și în limba română, ba chiar va descoperi unele urme și în Africa? Luând în considerare aceste lucruri și ținând seama, totodată, de faptul că toți românii, atât cei din Dacia veche, cât și cei din Dacia Aureliană, deși au o limbă împărțită în numeroase graiuri și, de aceea, foarte deosebită și răzlețită în ținuturi îndepărtate unele de altele, totuși, au păstrat și și-au însușit acel sunet specific al vocalelor pe care românii din Dacia veche ce folosesc literele chirilice îl notează cu **ѣ**, nu mă îndoiesc că strămoșii românilor, și anume colonii romani din vremea lui Traian, au adus în Dacia acel sunet din Italia și că pronunția lui este specifică limbii latine vulgare, așa cum sunt și multe altele în limba română.

§ 11

În limba italiană cultă, unele vocale desemnează două sunete, dintre care unul este deschis, iar celălalt, închis; căci altfel se pronunță *e*, de pildă în cuvântul *bella*, lat. *pulchra*, altfel în cuvântul *pena*, lat. *poena*, *labor*; în primul cuvânt *e* este deschis, în al doilea este închis. Același lucru

se întâmplă și în limba latină, de pildă: *docere*, sunetul *e* din interiorul cuvântului este deschis sau lung, iar *e* final este închis sau scurt. Limba română are ambele sunete, e.g. *culege*, lat. *colligit*, sunetul *e* din interior este lung, iar cel final este închis. Dar limba românilor posedă, în afară de cele două sunete, și un al treilea, foarte închis, pe care l-am numit, mai sus, specific și pe care românii care folosesc literele chirilice îl notează astăzi cu litera chirilică **ѣ**. Acest sunet este numit, pe bună dreptate, foarte închis și așa îl vom numi și noi în continuare.

§ 12

Apoi, în ciuda varietății sunetului vocalelor, fie deschis, fie închis, nici latinii, nici italienii nu au socotit că merită osteneala de a înmulți literele pentru a deosebi sunetul închis de cel deschis. Cred că nici noi nu trebuie să inventăm o nouă literă, atunci când scriem cu litere latine, pentru a nota sunetul foarte închis al unei vocale, ci cred că trebuie să folosim acele litere care exprimă, deopotrivă, sunetul deschis și cel închis. Căci, așa cum latinii sau italienii învață prin uz când o vocală trebuie pronunțată deschis sau închis, tot astfel și românii vor ști prin uz când o vocală trebuie pronunțată foarte închis. Cu toate acestea, când o vocală exprimă un sunet foarte închis, noi vom nota, așa cum am discutat mai sus, în § 6, dar nu facem acest lucru nici pentru români, nici pentru străini. Nu o facem pentru români, deoarece ei au primit limba română odată cu laptele mamei lor și știu prea bine când o vocală trebuie pronunțată cu un sunet foarte închis. Nu o facem nici pentru străini, căci ei, de vreme ce nu o pot pronunța, în mod firesc, cu un sunet foarte închis, chiar dacă vocala are un semn special, vor pronunța vocala ca și cum nu ar avea nici un semn; acest lucru nu-l va împiedica niciodată pe un străin care citește în acest fel să se facă înțeles de un român, așa cum cel ce citește latinește, chiar dacă pronunță

închis sunetul unei vocale deschise, poate fi înțeles. Mai mult, când un străin citește în acest fel, va face o greșeală scuzabilă de pronunție română, iar prin pronunția sa, va face ca limba română să se apropie mai mult de limba latină literară. Iar cu timpul, românii vor dori să-i imite pe străini și, încetul cu încetul, vor scăpa de sunetul foarte închis al vocalelor, așa cum, odinioară, latinii au socotit potrivit să îndepărteze din limba latină literară acel sunet, în ciuda utilizării lui în limba populară.

Prin urmare, am socotit că trebuie să notăm o vocală cu semnul mai sus menționat, atunci când exprimă un sunet foarte închis, pentru a închide gura celor care susțin că nu se poate scrie românește cu litere latine din cauza celui sunet foarte închis din limba română, pe care vocalele latine nu îl pot exprima. Am arătat că, dacă punem deasupra vocalelor latine un mic semn, acestea vor putea servi și pentru a exprima sunetul foarte închis. Cât de îndepărtată este pronunția limbii maghiare de cea a limbii latine față de limba română și, totuși, se poate scrie corect ungurește cu litere latine, folosind uneori niște semne, alteori, combinații de litere! Același lucru se poate spune și despre celelalte neamuri care au adoptat literele latine. De altfel, din cele spuse mai înainte rezultă că semnul așezat deasupra vocalei pentru a desemna sunetul foarte închis va putea fi eliminat din limba română, așa cum vor putea fi îndepărtate celelalte semne puse ici și colo sub unele consoane.

Apoi, cei care îi îndeamnă pe români să inventeze litere noi pentru a nota sunetele **ɣ** și **ɣ̣**, dacă vor să scrie cu litere latine, caută să facă limba română să devină de neînțeles în scris pentru celelalte nații. Vezi *Animadversiones in Recensionem Historiae de origine Valachorum in Dacia*, publicată la Tipografia din Buda a Universității Regale din Pesta în anul 1814, pagina 22. Și cei care consideră că sunetele vocalice **ɣ** și **ɣ̣** ar trebui notat printr-o anumită

combinație de vocale latinești cufundă limba română în alt întuneric. De vreme ce străinii nu pot pronunța sunetele notate cu literele **Ѡ** și **ѡ**, în locul sunetelor **Ѡ** și **ѡ** vor pronunța, de fiecare dată, vocalele latine apropiate. Dar ce este mai conform rațiunii și mai la îndemână decât să fie restituită vocala latină în locul căreia a ajuns să fie folosit **Ѡ** și **ѡ**?

§ 13

Nimic în ortografia română sau latino-română nu cere o mai mare atenție și rigoare decât utilizarea corectă a vocalelor, atunci când vocalele latine ajung să fie înlocuite cu litera chirilică **Ѡ** pentru a nota sunetul foarte închis. Chiar dacă orice vocală latină admite un sunet foarte închis în limba română, totuși, așa cum am remarcat mai sus la § 5, nu se poate pune o vocala latină în locul lui **Ѡ** fără nicio deosebire, după bunul plac, în orice cuvânt, ci întotdeauna litera chirilică **Ѡ** trebuie înlocuită cu acea vocală latină în locul căreia a apărut **Ѡ**. Dacă ai face altfel, nu numai ai vătăma perfecțiunea limbii valahe sau române, dar chiar ai inventa o limbă nouă și absurdă; de exemplu: **ѠѠѠѠ** [= rade] lat. *ridet*, dacă în loc de **Ѡ** vei pune *a*, străinul va citi *rade*, lat. *radit*, dacă vei pune *e*, va citi *rede*, care este un cuvânt nemțesc; dacă vei pune *o*, va citi *rode*, lat. *rodit*; dacă vei pune *u*, va citi *rude*, lat. *perticae*. Prin urmare, trebuie pusă vocala *i*, *ride*, căci litera chirilică **Ѡ** a fost pusă în locul acestei vocale latinești.

Această vigilență, printre altele, este foarte necesară în scrierea cărților, dar mai ales a lexicoanelor care trebuie să-i ajute pe cei care învață limba română. Așadar, în privința restituirii vocalelor latine, lexicografii trebuie, mai întâi, să cerceteze limba latină și italiană, mai apoi, spaniola și franceza (în care s-au păstrat vocalele naturale ale

românilor, care trebuie să înlocuiască litera chirilică ѱ), așa cum au făcut latinii care, preocupați de folosirea corectă a diftongilor *ae* și *oe*, ce au același sunet în latină, au recurs mai ales la limba greacă, de unde provin acești diftongi.

Sunt convins că cei care încep să învețe limba română vor avea, în mod necesar, o oarecare dificultate în utilizarea vocalelor, din cauza sunetului foarte închis pe care îl au vocalele latine la români în uzul actual. Dar ortografia latină sau greacă nu a întâmpinat o dificultate mai mică în această privință. Căci la latini, sunetul *e* apare în trei feluri, și anume: *e*, *ae*, *oe*; la greci, sunetul *i* se scrie în cinci moduri, și anume ε, η, ι, ο, υ; ca să nu mai vorbesc de faptul că γ se pronunță uneori v; κ se pronunță γ; π ca *b* latinesc, τ ca *d* latinesc; η și ω au frecvent litere subscrise. Câtă bătaie de cap poate da deosebirea dintre vocalele ο și ω etc.! Poți pretinde o ortografie mai completă de la români decât de la latini și de la greci, dascălii latinilor?

§ 14

Ca să nu fie de mirare că la latini, italieni și români, ba chiar și la spanioli și francezi, care vorbesc o limbă cu aceeași origine, are loc o schimbare a literelor în cuvintele comune, voi înfățișa aici tabelele dialectelor limbii grecești alcătuite de Schrevelius^[12]; de aici reiese limpede că acest tip de schimbare a avut loc chiar și în cele mai perfecționate limbi, dar nu se poate afirma, pe bună dreptate, că, din această cauză, ele au suferit vreo diminuare. Schrevelius susține că există patru dialecte ale limbii grecești sau, mai bine zis, patru forme de a vorbi, potrivit numărului principalelor neamuri grecești, care se deosebesc de limba comună în anumite aspecte, și anume: atic, doric, ionic, eolic. În plus, poezii aveau graiul și limba lor în fiecare din acestea. Toate cele ce privesc terminațiile părților de vorbire vor fi înfățișate în tabelele următoare. În rest, de vreme ce diversitatea este atât de mare, încât

regulile abia o pot cuprinde, ajunge să arătăm pe scurt cele mai importante caracteristici ale fiecăruia.

Aticii schimbă σ în ξ , precum în $\xi\upsilon\nu$, în loc de $\sigma\nu\nu$; în τ , precum în $\theta\acute{\alpha}\lambda\lambda\alpha\tau\tau\alpha$ în loc de $\theta\acute{\alpha}\lambda\lambda\alpha\sigma\sigma\alpha$; în ρ , $\acute{\alpha}\rho\rho\eta\nu$ în loc de $\acute{\alpha}\rho\sigma\eta\nu$, lat. *vir*; și folosesc, în general, contragerile.

Ionienii folosesc η în loc de α , precum în $\phi\iota\lambda\acute{\iota}\eta$ în loc de $\phi\iota\lambda\acute{\iota}\alpha$, lat. *amicitia*; ϵ în loc de α , $\gamma\epsilon\lambda\acute{\epsilon}\omega$ în loc de $\gamma\epsilon\lambda\acute{\alpha}\omega$, lat. *rideo*; și, dimpotrivă, α în loc de ϵ , $\tau\acute{\alpha}\mu\nu\omega$ în loc de $\tau\acute{\epsilon}\mu\nu\omega$ lat. *seco*. Dintre consoane, schimbă κ în π , precum în $\kappa\omega\varsigma$ în loc de $\pi\omega\varsigma$; π în ϕ , precum în $\acute{\alpha}\pi\alpha\iota\rho\omicron\upsilon\mu\epsilon$ în loc de $\acute{\alpha}\phi\alpha\iota\rho\omicron\upsilon\mu\epsilon$; evită, în schimb, contragerile și reduc diftongii.

Dorienii folosesc α în loc de η , precum în $\phi\acute{\alpha}\mu\alpha$ în loc de $\phi\acute{\eta}\mu\eta$, lat. *fama*; în loc de ϵ , precum în $\pi\acute{\alpha}\acute{\zeta}\omega$ pentru $\pi\acute{\epsilon}\acute{\zeta}\omega$, lat. *premo*; $\gamma\alpha$ în loc de $\gamma\epsilon$, precum în $\acute{\epsilon}\gamma\omega\gamma\alpha$ în loc de $\acute{\epsilon}\gamma\omega\gamma\epsilon$; $\langle\alpha\rangle$ în loc de ω , precum în $\mu\omicron\upsilon\delta\sigma\alpha\nu$ în loc de $\mu\omicron\upsilon\delta\omega\nu$, lat. *musarum*, $\pi\rho\acute{\alpha}\tau\omicron\varsigma$ în loc de $\pi\rho\acute{\omega}\tau\omicron\varsigma$, lat. *primus*; folosesc α în loc de $\epsilon\iota$, precum în $\kappa\lambda\acute{\alpha}\delta\alpha\varsigma$ în loc de $\kappa\lambda\epsilon\acute{\iota}\delta\alpha\varsigma$, lat. *claves*; η în loc de α , precum în $\zeta\eta\nu$, și în loc de $\epsilon\iota$, precum în $\kappa\omicron\sigma\mu\acute{\eta}\nu$ în loc de $\kappa\omicron\sigma\mu\epsilon\acute{\iota}\nu$; ω în loc de $\omicron\upsilon$, precum în $\mu\omega\delta\alpha$, lat. *musa*; și în loc de ϵ , precum $\acute{\omega}\nu\epsilon\kappa\alpha$ în loc de $\acute{\epsilon}\nu\epsilon\kappa\alpha$, lat. *propterea*; $\alpha\iota$ în loc de $\epsilon\iota$, precum în $\alpha\acute{\iota}\theta\epsilon$ în loc de $\epsilon\acute{\iota}\theta\epsilon$, lat. *utinam*; $\epsilon\nu$ în loc de $\omicron\upsilon$, precum în $\acute{\alpha}\lambda\epsilon\nu\mu\alpha\iota$ în loc de $\acute{\alpha}\lambda\omicron\nu\mu\alpha\iota$, lat. *saliam*, $\omicron\iota$ în loc de $\omicron\upsilon$, precum în $\tau\acute{\upsilon}\pi\tau\omicron\iota\sigma\alpha$ în loc de $\tau\acute{\upsilon}\pi\tau\omicron\upsilon\sigma\alpha$. Dintre consoane, folosesc $\sigma\delta$ în loc de ς , precum în $\sigma\upsilon\rho\acute{\iota}\sigma\delta\omega$ în loc de $\sigma\upsilon\rho\acute{\iota}\varsigma\omega$; σ în loc de θ , $\sigma\epsilon\acute{\omicron}\varsigma$ în loc de $\theta\epsilon\acute{\omicron}\varsigma$; κ în loc de τ , precum în $\pi\acute{\omicron}\kappa\alpha$, $\acute{\omicron}\kappa\alpha$ în loc de $\pi\acute{\omicron}\tau\epsilon$ și $\acute{\omicron}\tau\epsilon$, lat. *aliquando*; și dimpotrivă τ în loc de κ , $\tau\epsilon\acute{\iota}\nu\omicron\varsigma$ în loc de $\kappa\epsilon\acute{\iota}\nu\omicron\varsigma$, lat. *ille*.

Eolienii folosesc ω în loc de $\omicron$, precum în $\kappa\acute{\omicron}\rho\omicron\varsigma$ în loc de $\kappa\acute{\omicron}\rho\omicron\varsigma$, lat. *puella*; și, dimpotrivă $\omicron$ în loc de ω , precum în $\acute{\epsilon}\rho\omicron\varsigma$ în loc de $\acute{\epsilon}\rho\omega\varsigma$, lat. *amor*; ϵ în loc de α , precum în $\theta\acute{\epsilon}\rho\sigma\omicron\varsigma$ în loc de $\theta\acute{\alpha}\rho\sigma\omicron\varsigma$, lat. *audacia*; $\alpha\iota\varsigma$ în loc de $\alpha\varsigma$, precum în $\kappa\alpha\lambda\alpha\acute{\iota}\varsigma$ în loc de $\kappa\alpha\lambda\acute{\alpha}\varsigma$, lat. *bonas*. Dintre consoane folosesc $\pi\pi$ în loc de $\mu\mu$, precum în $\acute{\omicron}\pi\pi\alpha\tau\alpha$ în loc

de *ὄμματα*, lat. *oculi*; și *β* înaintea lui *ρ*, precum în *βράκη* în loc de *ράκη*, lat. *cento*.

Poeții nu numai au un grai propriu în fiecare dialect, dar și amestecă dialectele. De aici, rezultă că românii au dreptul de a recurge la diferite graiuri, mai cu seamă pentru îmbogățirea vocabularului. Am socotit că trebuie să atrag atenția asupra acestui lucru din cauza acelor români care nu cunosc alt grai decât cel din ținutul lor și, de aceea, când aud că ceva din alt grai se amestecă cu ceea ce au supt de la mama lor, strigă în gura mare că se aduce vătămare limbii române.

§ 15

Am socotit că merită osteneala să enumăr aici accidentele fonetice care au produs diferențe între limba română și latină, precum și între celelalte dialecte de origine romanică.

Proteza înseamnă adăugarea unei litere sau a unei silabe la începutul cuvântului, precum *aquestu* (αχεςτ8) în loc de *questu*, lat. *hic*, *iste*, în italiană *questo*; *aquelu* în loc de *quelu* sau *quela*, lat. *ille*, în italiană *quello*; *aqui* (αχι), lat. *hic*, *isthic*, italiană *qui*; *aici* în loc de *ici*, lat. *hicce*. În această privință, spaniolii se aseamănă cu românii, căci și spaniolii spun *aquel*, lat. *ille*, pentru italianul *quello*; *aqui* lat. *hic*, pentru italianul *qui* etc.

Afereza înseamnă înlăturarea unei litere sau a unei silabe de la începutul cuvântului, precum *bóla*, lat. *morbus*, *infirmetas*, *aegritudo*, din italiană *debole*, lat. *debilis*, fiind înlăturată silaba inițială *de*; *buricu*, lat. *umbilicus*, prin pierderea silabei *um*; *qui* (χι), lat. *atqui*, *sed*, *verum*, din latinescul *atqui*, prin dispariția silabei *at*; *lioqua*, lat. *subscus currus*, *fulcrum laterale currus*, *brachium currus*, numită așa de la cuvântul *obliqua*, prin căderea silabei inițiale *ob*; *précina*, lat. *causa*, din latinescul *facinus*, prin

dispariția silabei *fa* și prin introducerea prepoziției *pre*, lat. *prae*, deoarece, ca să arate cauza, un lucru trebuie făcut mai înainte. La italieni se spune *ciulla* în loc de *fanciulla*, lat. *puella*. Chiar și latinii spuneau odinioară *conia* în loc de *ciconia*.

Sincopa este dispariția unei litere sau silabe de la mijlocul cuvântului, precum *alduescu*, lat. *apprecor*, *benedico*, din latinescul *allaudo*; *cu arsa*, lat. *aversione* sau *per aversionem*; *cotu*, lat. *cubitus*, spaniolă *codo*; *cracu* sau *crauacu*, *crauaci*, lat. *diducta crura*, din italianul *cavalcione*, *cavalcioni*; *crâcisu*, italiană *a cavalcioni*, lat. *diductis cruribus*, unde apare totodată și antiteza și metateza; *doru*, lat. *desiderium*, din latinescul *desiderio*, prin dispariția primelor două silabe; în italiană *desìo*, din latinescul *desiderium*; *dragu*, lat. *dilectus*, din latinescul *diligo*, transformând în mod obișnuit *l* în *r* și *i* în *a*, așa cum *igniarius* devine *amnariu*, lat. *calybs*; *grosavu*, lat. *horribilis*, *immanis*, din italianescul *grossolano*, după cum susține italianul Del Chiaro^[13]; *lucrare*, lat. *laborare*, din latinescul *lucubrare*; *opse*, lat. *forte*, *probabiliter*, din latinescul *opinate*, transformând *t* în *s*; *rugina*, lat. *rubigo*, din latinescul *rubigine*, după căderea silabei *bi*; *socu*, lat. *sambacus*, la fel; *taina* lat. *arcanum*, *secretum*, *mysterium*, din italianescul *taciturnità*, după cum susține celebrul scriitor Del Chiaro, căci lucrurile secrete trebuie trecute sub tăcere.

Epenteza este introducerea unei litere sau a unei silabe la mijlocul cuvântului, precum *câruntu*, lat. *canus*, pentru italianescul *canuto*; *mîruntu* pentru latinescul *minuntum*; *oblînuu*, lat. *pomum ephippii* sau *anterior pars ephippii*, din latinescul *obliquus*, pentru pentru că acea partea a șei este încovoiată; *poroncescu*, lat. *praecipio*, din vechiul cuvânt latinesc *porceo*, care înseamnă *interzic*, căci interdicția este o poruncă; *sleescu*, lat. *sebum* sau *seuum condescere facio*, prin introducerea lui *l* în *seescu*, care provine din

latinescul *sebare*, adică a acoperi cu *seu* sau, mai degrabă, din termenul românesc *sevu*, lat. *sevu*; *sluțitu* sau *slutitu*, din latinescul *sauciatu*s, fiind păstrat sensul din latină.

Apocopa înseamnă căderea unei părți de la finalul cuvântului, precum *rugă* în loc de *rugăciune*, lat. *precatio*, din latinescul *rogatione*; *om* în loc de *omu*, lat. *homo*; *bun* în loc de *bunu*, lat. *bonus*; *rôtund* în loc de *rôtundu*, lat. *rotundus*. Această figură este foarte frecventă la românii din Dacia veche.

Antiteza este schimbarea unei litere, ca în *inelu*, lat. *annulus*, în loc de italianescul *anello*; *inimosu*, lat. *animosus*; *trimitu* în loc de *trămitu*, lat. *mitto*, *transmitto*.

Metateza este schimbarea ordinii literelor, precum *slăbescu*, lat. *debilito*, *debilitor*, *enervo*, *enervor*, din latinescul *solvo*, *solvesco*, căci atunci când cineva se șubrezește și se înmoaie, puterile îi slăbesc; dacă nu cumva preferi să-i cauți originea în *labasco*; *slăvescu*, lat. *laudibus*, *celebro*, *magnifico*, *glorifico*, din latinescul *salve*!, formă de salut, de cinstire, sau din latinescul *ex care*, în română, s-a transformat în *s*, și din grecescul *εὐλάβεια*, lat. *religio*, *reverentia*; prin urmare, *slăvescu* înseamnă mă port cu evlavie sau cucernicie. De aici provine expresia: *Slava Tatalui* [= Slavă Tatălui] etc., lat. *Gloria Patri* etc., iar la romano-catolici: *Salve Regina* etc., *Slova*, lat. *litera*, provine din latinescul *syllaba* sau, mai degrabă, din grecescul *συλλαβή*. De vreme ce popoarele slave nu au avut scriere înainte de secolul al IX-lea, mă îndoiesc că au avut un cuvânt cu care să numească literele. Prin urmare, greul Chiril, care nu cunoștea mai puțin limba latină decât limba greacă și care a inventat literele folosite de popoarele slave de rit grec, a format cuvântul *slova* din *syllaba*, cuvânt pe care românii l-au adoptat odată cu scrierea chirilică; *slugitor*, lat. *servitor*, transformând *e* în *u*, *r* în *l*, *v* în *g*, din *servitor* a devenit mai apoi *slugitor* în loc de *sruvitor*, dacă nu cumva vrei să-i cauți originea în

ex-lugeo, deoarece servitorii se vaietă întruna. Apoi, prin apocopă, s-a format cuvântul *sluga*, lat. *servus*; *slugescu*, lat. *servio*; *bale*, lat. *saliva*, italiană *bava*; *inbălare*, lat. *saliva inficere*, italiană *imbavare*; *talpa*, lat. *planta*, după ce cade *n*, *tîmpitu*, lat. *obtusus*, din italianescul *spuntato*; *prost*, lat. *rusticus*, din *pastor*.

Sinalefa este eliziunea unei vocale care se află înaintea altei vocale în diferite cuvinte, precum *m-am dusu* în loc de *mă am dusu*, lat. *me duxi*, sau *ivi*; *l-au pusu* în loc de *lu am pusu*, lat. *illum posuit*.

Anadiploza (adică reduplicarea) este repetiția primei sau a celei de-a doua silabe, precum *tatalău* și *tantalău*, lat. *stupidus*, din grecescul *τάλας*, lat. *miser*; *cocoloșescu*, lat. *commisceo*, *confundo omnia*, din latinescul *coalesco*; la fel, *constringo*, precum *stă cocoloșu*, lat. *constringit se*, *et sedet supra pulpas pedum sive calcaneos*, în italiană *sta cocolone*.

Antifraza înseamnă folosirea unui cuvânt oarecare cu sens opus, precum *amintu*, la românii din Dacia Aureliană, lat. *lucror*, *adipiscor*, din latinescul *amitto*, intercalând litera *n*; *flustură*, lat. *procellitt*, *concutit*, *evertit*, din latinescul *flustrum*, despre care Festus afirmă că arată liniștea mării; *regulașu*, lat. *insolens*, *sine regula*, *praeceps*; *grăbescu*, lat. *festino*, din latinescul *gravesco*. La latini se întâlnește și antifraza, precum în *Parcae*, pentru că acestea nu cruță pe nimeni; *lethum* provine din *laetus*, fiindcă nu este deloc vesel; *lucus*, potrivit lui Servius, se spune așa pentru că umbra deasă primește puțină lumină etc.

Trebuie să luăm bine seama la faptul că, deseori, apar mai multe accidente fonetice într-un singur cuvânt, e.g. *buiguescu*, lat. *incondita somnia video*, *et quasi deliro*, din latinescul *bacchor*. Aici apar deopotrivă epenteza, fiindcă este intercalată vocala *i*, și antiteza, fiindcă *a* se transformă în *u*, *c* în *g* și *o* în *u*; precum și, dacă vrei, *paragoga*,

deoarece cuvântul este lungit. Mai multe exemple de acest fel se găsesc printre cele date mai înainte.

În fine, vreau să reamintesc (așa cum am afirmat și în Prefață) că, atunci când spun despre un cuvânt român că provine dintr-un cuvânt latinesc sau italianesc, nu vreau să spun în niciun caz că acel cuvânt își trage originea din limba latină sau italiană, de vreme ce limba română, mai bine zis vechea latină vulgară, este cu mult mai veche decât limba latină cultă și decât limba italiană de azi, ci doar să indic comuniunea sau înrudirea; de aceea, ca să nu mă repet mereu și să devin plictisitor pentru cititorii acestei lucrări, care, chiar dacă nu au rumegat îndeajuns lucrurile și încă cred că limba română este o formă coruptă a limbii latine și că latina cultă nu s-a șlefuit din limba română, așa cum orice limbă cultă provine din limba vulgară, lucru despre care am vorbit pe larg nu o singură dată, voi afirma mereu că un cuvânt sau altul provine din limba latină sau italiană, ba chiar din spaniolă sau franceză, chiar dacă romanii, strămoșii românilor, după ce s-au așezat în Dacia, nu au mai avut niciun fel de relații cu italienii, cu atât mai puțin cu spaniolii sau cu francezii. Oricare ar fi opinia acestor cititori despre originea limbii române, cu siguranță nu vor putea nega înrudirea ei cu limbile latină, italiană, spaniolă și franceză.

Capitolul II DESPRE LITERE, ÎN PARTICULAR

§1

Despre litera A

A, susține Priscianus în cartea 1, desemnează în latină zece sunete și chiar mai multe, la fel ca celelalte vocale. La italieni notează două sunete în limba cultă: un sunet deschis, precum în *salto*, *rapido*, *sale*, *parto*; un altul închis

sau jos, precum în *cane*, *mano*, *tanto* și în toate cuvintele în care *n* urmează imediat după *a*.

Același sunet îl desemnează și la români, precum în *abur*, lat. *vapor*; *acu*, lat. *acus*; *aducu*, lat. *adduco*; *aer*, lat. *aer*; *afundu*, lat. *affundo*; *ager*, lat. *acer*; *aha*, lat. interjecția *aha*; *ai*, lat. *habes*; *aluna*, lat. *avellna*; *amaru*, lat. *amarum*; *anu*, lat. *annus*; *ao*, lat. interjecția *ao*; *aquum*, lat. *nunc*; *argentu*, lat. *argentum*; *asemene*, lat. *assimile*; *atunci*, lat. *tunc*; *auru*, lat. *aurum*; *avere*, lat. *habere*. În plus, în afară de sunetul deschis și cel jos sau închis, litera *a* primește, la români, și un sunet întunecat sau foarte închis, mai mult sau mai puțin la fel ca celelalte vocale, care nu se mai aude astăzi în latină, dar nu mă îndoiesc că s-a numărat între acele zece și mai multe sunete ale vocalelor latinești. Vezi capitolul 1, § 10. Iată exemple de sunete întunecate sau foarte închise în română: *ară*, lat. *arat*; *băta*, lat. *baculus*; *cădere*, lat. *cadere*; *dă*, lat. *da*; *fă*, lat. *fac*; *gaură*, lat. *caverna*; *lădatu*, lat. *laudatus*; *măritata*, lat. *maritata*; *năucu*, lat. *nauci*, *stolidus*; *pănura*, lat. *pannus*; *quăru*, lat. *quali*, *cui*; *rădea*, lat. *radebat*; *sărire*, lat. *salire*; *tăcere*, lat. *tacere*; *vă*, lat. *vade*.

Latinii schimbă *a* în *e*. Priscianus, cartea I^[14], spune: „*a* se transformă în *e*, fie că este pronunțată ca atare, fie că este modificată, precum în *ago egi*, *cipio cepi*, *facio feci*, *frango fregi*; modificată: *tango tetigi*, *cado cecidi*, *parco percepi*”. Se transformă în *i*, precum în *ago*, *adigo*; *cadit*, *excidit*; în *o*, precum în *olus*, *oleris* care provine din *alo*; *avilla et ovilla*, miel de curând născut; *lavo*, *lotus*; forma veche *dua* pentru ceea ce este astăzi *duo*, după mărturia lui Quintilianus, cartea I, capitolul 10^[15]; în *u*, precum în *calcat*, lat. *exculcat*, vezi Quintilianus, *Institutio Oratoria*, cartea 1, capitolul 4, <13>^[16]. În sfârșit, latinii transformă diftongul *au* în *o*, de pildă, de la *faux* se ajunge la *obfoco*, *praefoco*, *suffoco*.

Românii, în cuvintele pe care le au în comun cu latinii sau cu italienii, transformă uneori *a* în *e*, precum în *greu*, lat. *grave*, italiană *grave*, *greve* și *grieve*. Același lucru se întâmplă în italiană, precum în *piatà* sau *pietà*, lat. *commiseratio*, *miser cordia*. În *i*, precum în *inima*, lat. *cor*, în loc de *anima*; *pipôescu*, lat. *contrecto*, din latinescul *palpo* etc.; în *o*, precum în *moș*, lat. *avus*, *senecio*, din latinescul *mas*, prin antonomază; *obrintitu*, lat. *inflammatus*, în italiană *abbronzato*; *oçêlu* [= oțel], lat. *chalybs*, italiană *acciajo*, spaniolă *azéro*; *oçetu* [= oțet], lat. *acetum*; *scobitu*, lat. *excavatus*; *ovêsu*, lat. *avena*. Se transformă de asemenea în diftongul *ó* sau *oa*, precum în *óre* [= oare], lat. *anne?* *Óreque* [= oarecare], lat. *aliquid*; *órequându* [= oarecând], lat. *aliquando*. În fine, *a* este transformat în *u*, precum în *plugu*, lat. *aratrum*, din latinescul *plaga*, deoarece cu acest instrument se lovește pământul; *unghiu*, lat. *angulus*; *urdori*, lat. *lippitudo*, fiindcă sunt pricinuite de fierbințeala (*ardore*) capului, franceză *ordure*; de aici provine și *urda*, lat. *secundarius caseus*, căci se alege la fierbințeala (*ardore*) focului.

Uneori *a* pare a se transforma în *i*, atunci când se contrage cu el însuși; de exemplu: *tâindu* (ТѢИИД8), participiul prezent și, în același timp, gerunziul verbului *tăiare*, lat. *scindere*, italiană *tagliare*; de la acesta ar trebui să se formeze gerunziul *tăiându*, tot așa cum de la *aru*, lat. *aro*, se formează *arându*, lat. *arando*, deoarece caracteristica gerunziului de conjugarea întâi este *ă* înaintea de *ndu*. Prin urmare, se scrie greșit *tâindu* în loc de *tăiându*. Acest neajuns a fost cauzat, în ortografia română, de literele chirilice, care nu permit ca *i* vocalic să se transforme în consoană și să se unească cu *ă*, așa cum reiese din exemplul dat: *tăiându*. Dacă scrii ТѢІИИД, *i* rămâne vocală și nu se transformă în consoană; dacă însă

scrii cu diftongul *ia*, *ѣианд*, *i* se pronunță consonantic, dar *a* nu devine nicidecum *ѣ* (*ă*).

Uneori, la începutul cuvântului, *a* dispare prin afereză, precum în *nótinu*, lat. *annotinus agnus*. Și vechii latini eliminau în limba populară *a* inițial, astfel spuneau *rabonem* în loc de *arrabone*; alteori eliminau și silaba inițială, precum în *conia* pentru *ciconia*, așa cum românii din Dacia Aureliană spun *musatu* în loc de *frumușatu* sau *frumosu*, lat. *formosus*. La fel precedează și italienii din zilele noastre, de exemplu, rostesc *guglia*, *Puglia*, *strologia*, *strologo* în loc de *aguglia*, *Apuglia*, *astrologia*, *astrologo*. Dimpotrivă, românii obișnuiesc să pună *a* la începutul cuvântului spre deosebire de latinii și italienii de astăzi, precum în *aësta*, lat. *iste* etc. În această privință, spaniolii se aseamănă cu românii; această asemănare la popoare aflate la o distanță de mare poate fi explicată rațional astfel: acest obicei al românilor trebuie socotit ca fiind una dintre caracteristicile vechii limbi latine populare. Vezi capitolul 1, § 15.

Și la greci, *a* se transformă în *e* și *i*, vezi capitolul 1, § 14. La aceștia, *a* este uneori eufonic, așa că poate fi prezent sau lipsi fără probleme, precum în *ἀβληχρός βληχρός*, *ἀνήριται νήριται*, *στράβελοι ἀστράβελοι*^[17] etc.. Și la români *a* poate uneori lipsi fără probleme, căci se poate spune, de exemplu, atât *esta*, cât și *aësta*, lat. *iste*.

§ 2

Despre litera B

Se pronunță ca în latină, precum în *béla* sau *bala*, lat. *bellua immanis*; *beutura*, lat. *potatio*, italiană *bevitura* sau *bevuta*, spaniolă *bevida*, franceză *beverie*; precum și în *beutor*, lat. *potator*, italiană *bevitore*, spaniolă *bevedor*, franceză *beveur*; *biruescu*, lat. *vinco* din latinescul *vires*, căci se învinge datorită forței, sau de la *vinco*, *n* fiind

transformat în *r* și *v* în *b*, în modul obișnuit; de asemenea *biréu*, alt cuvânt pentru *jude*, lat. *iudex*, din latinescul *vir* prin antonomază sau din italianescul *birro*, lat. *lictor* sau *barigello*, lat. *dux lictorum*, sau din latinescul *vires*, datorită puterii și autorității pe care o are judecătorul sau magistratul; de aici, la italieni judecătorul sau magistratul se numește până astăzi *potestà*; *bocescu*, lat. *vociferor*, din *boce*, lat. *vox*, italiană *voce* sau *boce*; *buboiu*, lat. *bubo*, adică *tumor*, italiană *bubone*; de aici *buba*, adică *puștea*, lat. *pustula*; *pustla* înseamnă ciumă la românii din Dacia Aureliană.

La latini litera *b* se transformă în *c*, precum în *occurro* în loc de *obcurro*; în *f*, precum în *sufficio* în loc de *subficio*; în *g*, precum în *suggero* în loc de *subgero*; în *m*, precum în *summitto* pentru *submitto*; *Dominus* în locul vechiului *Dubenus*; de aici provine la români *jupěnu* [= *jupân*], lat. *Dominus*; în *p*, precum în *oppono* în loc de *obpono*; în *u*, precum în *aufero* în loc de *abfero*; *aufugio* în loc de *abfugio*; în *s*, precum *aspello*, din prepoziția *ab* și *pello*. Priscianus, cartea I, capitolul 4^[18], vorbește despre transformarea literei *b* astfel: „*b* se transformă în *c*, precum în *occurro*, *succurro*; în *f*, precum în *officio*, *sufficio*, *suffio*, în *g*, precum în *suggero*, în *m*, precum în *summitto*, *globus glomus*; în *p*, precum în *suppono*; în *r*, precum în *surripio*, *arripio*; în *s*, precum în *iubeo iussi*. *Suspicio* și *sustuli* sunt formate de la adverbul *susum* sau *sursum* [...]”. Quintilianus, *Institutio Oratoria*, cartea I, capitolul 4^[19], spune: „Dar punem *b* în locul altei litere, de unde avem *Byrrhus* și *Bruges* și *Balaena*, în loc de *Pyrrhus*, *Phryges*, *Phalaena*. Tot așa din *duellum* se ajunge la *bellum*, fiindcă unii, în loc de *duellos*, s-au obișnuit să zică *bellos*”. Iar în cartea 12, capitolul 10^[20]: „Ce se întâmplă cu silabele noastre care se termină în literele *b* și *d*? Sunt atât de dure, încât mulți dintre cei nu foarte vechi au încercat să le înmoaie nu doar pronunțând *aversa* în loc de *abversa*, ci și

contopind sunetul neplăcut al literei *b* atunci când se află în fața lui *s*”. La italieni *b* se transformă în *n*, precum în *amendue* în loc de *ambedue*, lat. *ambo*.

La români, litera *b* din cuvintele latinești și italienești ajunge uneori *c*, precum în *tunerecu*, lat. *tenebrae*, sau *d*, precum în *desagi*, lat. *bisaccium*. La fel se întâmplă și la spanioli, precum în *dudosa*, lat. *dubia*; sau *f*, precum în *bolfosu*, *bulbosum*; *corfa*, lat. *corbis*, în italiană *corba*. Același lucru se întâmplă și la italieni și la spanioli, precum în *bufolo*, în spaniolă *bufano* sau *bufalo*, lat. *bubalus*. Și românii îl schimbă în *g*, precum în *rugu*, lat. *rubus*; *uger*, lat. *uber*; *gufăescu* [= găfâiesc], lat. *anhelo* sau *vehementer respiro*, italiană *sbuffare*. Românii din Dacia Aureliană transformă, în vorbirea populară, *b* înaintea lui *i* în *g*, precum în *ghine* în loc de *bine*, lat. *bene*; și italienii *zic* *grigio* și *brigio*, lat. *cineraceus*; românii din Dacia veche îl schimbă în limba populară pe *b* înaintea lui *i* în *g*, în unele regiuni, dar în scris păstrează *b*. Schimbă, însă, *b* în *h*, la fel ca spaniolii, precum în *buha*, lat. *bubo avis*, spaniolă *buho*; *biholu* și *bibolu*, lat. *bubalus*; *mêhrama* [= măhramă], lat. *strophium*, din latinescul *membrana*; în *i*, precum în *haiduci*, lat. *lictore*s, din latinescul *rhabduchi*, care, la rândul său, provine din grecescul *ῥαβδοῦχοι*; în *l*, precum în *căhala* [= căhală], lat. *testa fornacea*, din latinescul *cacabus*; în *m*, precum în *amu*, lat. *habeo*, din latinescul *habeo*; în *n*, precum în *amêndoi*, lat. *ambo*, italiană *amendue*; în *p*, precum în *apăsare*, lat. *deprimere*, *comprimere*, pentru italianul *abbasare*; *grópa*, lat. *scrobs*, italiană *grotta*; *opîcescu* [= opâcesc] (din latinescul *obex*, *obicis*), lat. *impedio*, *remoror*; *cânepa*, lat. *canabis*, italiană *canapa* sau *canape*. Chiar și latinii au făcut *Alpes* din vechiul *Albii*. Dacă există vreo îndoială cum ar trebui să se scrie în cuvintele compuse, cu *b* sau *p*, este sigur că în pronunție se aude *p*; de exemplu: *obtinuit* se pronunță *optinuit*. De aceea, Quintilianus, *Institutio Oratoria*, cartea

1, capitolul 7^[21], afirmă: „Se pune de obicei întrebarea dacă ar trebui păstrat în scris sunetul pe care unele prepoziții îl dobândesc atunci când sunt unite sau cel pe care îl au când sunt separate, de pildă, atunci când spun *obtinuit*; în care, de fapt, este *b*, dar urechile aud mai degrabă *p*”. Același lucru este valabil și la români; rațiunea cere să se scrie *subt*, lat. *sub*, *subtus*, cu toate acestea se pronunță *supt*; și *subtire*, *suptire*, lat. *subtile*. Și la spanioli *b* se transformă în *p*, precum în *supito* sau *subito*, lat. *subito*. La români, se transformă și în *r*, precum în *aire*, *aliure*, lat. *alibi aliubi*; *nêquăiri* [= nicăiri, nicăieri], lat. *nullibi*; *nuoru*, lat. *nubes*; *rie*, lat. *scabies*, din *scabie* după căderea silabei *sca*; în vocala *u*, precum în *faur*, lat. *faber*; *făurie*, lat. *fabrica*; în consoana *v*, precum în *varvaru*, lat. *barbarus*; la românii din Dacia Aureliană există *fava*, lat. *faba*; *févră* sau *hévră* [= febră], lat. *febris*.

Uneori *b* este eliminat, precum în *șie*, lat. *sibi*, în locul vechiului cuvânt latinesc *sibe*. Despre aceasta Quintilianus, cartea 1, capitolul 7^[22], afirmă: „*sibe* și *quase* au fost folosite în multe cărți, dacă așa au dorit autorii, nu știu; Titus Livius așa scrie, după cum am aflat de la Pedianus, care a făcut la fel, în timp ce noi scriem cu litera *i* la final”. Același lucru se poate spune și despre *ție*, lat. *tibi*. La latini, *b* se intercalează după prepoziția *am*, din motive de eufonie, precum în *ambages*, *ambio*, *amburbium*. *B* este intercalat și la italieni, precum în *gremio* sau *grembo*; la greci *b* apare uneori fără nici o valoare, mai ales la eolieni, precum în *βράδινος* în loc de *ράδινος* lat. *gracilis*; *βράκη* în loc de *ράκη*, lat. *cento*; *βρόδov* în loc de *ρόδov* lat. *rosa*. Locuitorii din Delfi foloseau litera *β* în loc de *π*, precum în *βικρός* în loc de *πικρός*, lat. *amarus*; macedonenii, în schimb, foloseau *β* în loc de *φ*, precum în *βερενίκη* în loc de *φερενίκη*. [...]

§ 5

Despre litera *E*

La italieni are două sunete: unul deschis, precum în *bella*, lat. *pulchra*, și unul jos sau închis, precum în *pena*, lat. *poena*, *labor*. Ambele există și în limba latină, precum *docere*, unde primul *e* este deschis, celălalt, închis. La români, pe lângă cele două sunete (precum în *avere*, lat. *habere*), mai există și un sunet întunecat sau foarte închis, despre care am vorbit în capitolul I, § 5; de exemplu: *bêtrănu* [= bătrân], lat. *veteranus*, *senecio*; *cătêrama* [= cătăramă], lat. *fibula lori galigarum* etc. din latinescul *catena*, precum *catenamem*, *n* fiind schimbat în *r* în maniera obișnuită la români; *indēmănatu*, lat. *exercitatus*, *practicus*, din cuvintele latinești *in*, *de* și *manus*; *fêtare*, lat. *fetare*; *stringêndu*, lat. *stringenda*; *mê*, lat. *me*; *nêcasu*, lat. *angor*, *-oris*, din latinescul *neco*, *necas*; *pêduchi*, lat. *pediculi*, italiană *pidocchi*; *quêstigu* [= câștig], lat. reciproc: *quaestum exerceo*, activ: *lucror*, din latinescul *quaestum*; *rêmănere* [= rămânere], lat. *remanere*; *sêcu*, lat. *aridus*, *exuccus*, italiană *secco*, franceză: *sec*, spaniolă *seco*, lat. *secado*; *têlhariu*, lat. *latro*, din latinescul *telum fero*, i.e. *telifer*, purtător de sabie, căci hoții purtau cu sine arme de fier cu care atacau călătorii, iar *f* se transformă de obicei în *h*, vezi *Litera H*; *vêna*, lat. *vena*. Exemple pentru sunetul *e* când nu este întunecat: *bere*, lat. *bibere*, italiană *bere*, spaniolă *bever*; *cercu*, lat. *circulus*, italiană *cerchio*; *deponu*, lat. *depono*; *fericitu*, lat. *felix*, *felicitatus*; *genunchi*, lat. *genua*, italiană *ginocchi*; *lemn*, lat. *lignum*, italiană *legno*; *meu*, lat. *meus*; *inecatu* [= înecat], lat. *suffocatus*, din latinescul *neco*; *perire*, lat. *perire*; *queru*, lat. *peto*, din latinescul *quaereo*; *ședere*, lat. *sedere*; *te*, lat. *te*; *vedemu*, lat. *videmus*.

Trebuie să fie făcute câteva observații cu privire la sunetul *e* deschis. Dacă în silaba care urmează se află

vocala *a* sau un sunet închis, oricare ar fi acea vocală, *e* deschis se pronunță ca diftongul *ea* și *ia*, precum în *écé*, lat. *ecce*, care se pronunță *eacé* și *iacé* [= iacă]; *ésca*, lat. *fomes*, se pronunță *easca*, italiană *esca*, spaniolă *yescas*; *érno*, lat. *hyems*, italiană *inverno* și *verno*, spaniolă *imbierno*; *féta*, lat. *filia*, *puella*; *péna*, lat. *penna*; *culégă* [= culeagă], lat. *colligat*; *vérga*, lat. *virga*, italiană *verga*, spaniolă *vara*. Dacă, în schimb, în vocala care urmează se află un *e* care are sunetul obișnuit, *e* deschis se pronunță ca la latini și la italieni, precum în *culege*, lat. *colligit*; *merge*, lat. *migrat*. În cuvintele monosilabice și în silaba finală se pronunță ca diftongul *ea*, precum *léqu* [= leac], lat. *medicina*, din latinescul *liquor*; *séu*, lat. *aut*, *sive*, *seu*, *vel*; *muntén* [= muntean], lat. *montanus* etc.

Această regulă de a pronunța *e* deschis ca pe un diftong este urmată în mod constant de românii din Dacia Aureliană. În schimb, unii români din Dacia veche, din cauza unei erori grave, au eliminat vocala *e* din diftongul *ea*, păstrând doar *a* în pronunțare, iar dintr-o eroare și mai gravă, scriu tot așa. Astfel, în loc de *féta*, lat. *filia*, rostesc și scriu *fata*, cu toate că, la plural, pronunță corect *fete*, fără să poată aduce vreun argument de ce *a* la singular devine *e* la plural. Există și alte dificultăți în dialectul românilor din Dacia veche, de netrecut pentru ei, dar dacă dialectul lor este comparat cu dialectul românilor din Dacia Aureliană, acestea dispar cu desăvârșire. Același lucru se poate spune despre unele dificultăți din dialectul din Dacia Aureliană: cele două dialecte s-ar putea completa reciproc unul pe celălalt și ambele s-ar desăvârși. Ca să se corecteze greșeala pomenită mai sus, este de ajuns să ne gândim la ce ne arată numărul plural și, atunci, am scrie și la singular *é*, nu *a*.

E deschis, dacă nu este imediat, ci mai departe urmat de vocala *a* sau de orice sunet închis, se pronunță uneori ca diftongul *ea*, e.g. *fléndura*, lat. *lacinia*, se pronunță *fleandura*. Pentru străinii care vor să învețe limba română,

notăm un accent ascuțit pe *e* deschis, atunci când se pronunță ca diftongul *ea*, așa cum se vede în exemplele date. De altfel, dacă străinul, chiar dacă nu pronunță *e* deschis ca pe diftongul *ea* în acest caz, ci ca pe un *e* deschis din latină și italiană, nu comite un păcat de moarte, și orice român, oricât de needucat, îl poate înțelege.

În unele cuvinte, mai ales înainte de *m* și *n*, în unele graiuri, *e* este pronunțat, cu un sunet închis, iar în altele, ca *i*. Pentru a evidenția această deosebire am socotit potrivit să notăm pe *é* un punct deasupra; prin urmare, *é* cu punct se pronunță fie cu un sunet închis, fie *i*, în funcție de diferitele graiuri; de exemplu: *tèmpu*, lat. *tempus*, *tempestas*, *opportunitas*; *ténér*, lat. *tener*, *iuvenis* etc.; unii pronunță *tèmpu* [= tâmp], *ténér* [= tânăr], iar alții, *timpu*, *tinér*, fiecare conform propriului grai. Sunt multe cuvinte în limba română pe care românii le pronunță diferit, dar pentru care folosesc aceeași ortografie: este evident că și românii au avut acest obicei în vechime, iar el există încă și astăzi la italieni. Dacă nu vrei să folosești *é* cu punct în exemplele de mai sus etc., folosește fie *e* închis, fie *i*, în funcție de graiul pe care îl vorbești de obicei. Pe de altă parte, deși caracteristica participiului I și a gerunziului la trei conjugări, și anume, a doua, a treia și a patra, este *e* înainte de *nd*, chiar și conjugarea a patra trebuie să aibă întotdeauna *e* la participiu I și la gerunziu înainte de *nd*; totuși unii, în mod greșit, folosesc în pronunțare *i*; de exemplu: unii spun *auđindu* [= auzind], lat. *audiens*, *audiendo*, în loc de *auđèndu*; *dormindu*, în loc de *dormèndu* etc. Din partea mea, să pronunțe fiecare în graiul său, dar în scris nu trebuie să apară niciodată *i*, ci *e*, iar pentru a indica această diferență, să fie marcat *e* cu un punct, precum în *auđèndu*, *dormèndu*, *urđèndu*, lat. *ordiendo*, apoi fiecare va putea să pronunțe cum se pronunță în ținutul în care trăiește. Căci participiul I se formează, la toate conjugările, de la persoana întâi singular

a indicativului imperfect, înlocuind *am* sau *uam* cu *nd*, iar vocala ce se află înaintea lui *am* sau *uam* devine întunecată sau foarte închisă, precum în *araam* sau *arauam*, lat. *arabam*, unde *am* sau *uam* se schimbă în *nd*, iar pe vocala *a*, care exista înainte în silaba *am* sau *uam*, se pune semnul sunetului întunecat sau foarte închis, și devine *arându*, *arându*. Același lucru se întâmplă și la celelalte conjugări: se pune deasupra vocalei *e* semnul sunetului întunecat, precum în *aveam* sau *aveuam*, lat. *habebam*, *avându*; *stringeam* vel *stringeuam*, lat. *stringebam*, *stringându*; *auđeam* vel *auđeuam*, lat. *audiebam*, *auđându*. Pentru a arăta diferența de pronunțare, așa cum am spus mai sus, la conjugarea a patra nu trebuie pus semnul sunetului întunecat, ci punctul, precum în *murându* [= murind], lat. *moriendo*; *venându* [= venind], lat. *veniendo* etc.

Priscianus, cartea I^[22], afirmă despre transformarea vocalei *e*: „*E* se transformă în *a*: *seror*, *satus*, *reor ratus*, *tego toga*. Cei vechi spuneau chiar *amplocti* în loc de *amplecti* și *animadvorti* în loc de *animadverti*. În *u*, *tego tugurium*; iar la cei mai vechi, ori de câte ori era urmat de *nd* la acele verbe care au conjugarea a treia *e*, găsim scris *u*, precum în *faciundum*, *legundum*, *dicundum*, *vertundum*”. Nu e, așadar, de mirare că, la românii de astăzi, sunetul vocalei se transformă așa cum am arătat înainte. Socotesc că atât originea acestei schimbări, cât și a celorlalte diferențe care există între limba română și limba latină cultă, în ceea ce privește sunetul literelor și, mai ales, al vocalelor, nu trebuie căutate altundeva decât în străvechea limbă latină, căci sunetul propriu-zis al literelor se găsește în vorbire, nu în scris, și nu toate sunetele literelor care existau în vorbirea latinilor pot fi găsite în scrierile acestora. Apoi, se știe că latinii culți s-au îndepărtat de pronunția străvechilor latini. Se știe, de asemenea, că vocalele latine au avut odinioară mai multe sunete decât au astăzi. Vezi capitolul 1, § 10. În sfârșit, se știe că românii

nu s-au străduit niciodată să-și reformeze limba, așa cum au făcut latinii, italienii etc., ci au fost mereu atașați de tradiție. Prin urmare, toate diferențele dintre români, latini și italieni în ceea ce privește pronunția trebuie să fie socotite printre caracteristicile vechii limbi latine. După părerea mea, în pronunțarea lui *faciundum* în loc de *faciendum* se găsea în locul lui *u* sunetul român **ɥ**, pe care cei care nu reușesc să-l pronunțe îl înlocuiesc cu *u*.

Quintilianus, *Institutio Oratoria*, capitolul 4^[23], spune: „Cum? Nu a fost *e* în locul lui *i*? De pildă, în *Menerva* și *leber* și *magester* și *Diiove* și *Veiove* în loc de *Diiovi* și *Veiovi*? Mie mi se pare îndeajuns”. Iar în capitolul 7^[24], zice: „Cum? Cato Cenzorul nu a scris *dicam* și *faciam*, *dicem* și *faciem*? Pentru cuvinte care se termină la fel nu a păstrat același procedeu? Acest lucru se vede și în cărțile vechi și se găsește în cartea lui Messala despre litera *s*. *Sibe* și *quase* se găsesc în cărțile multor scriitori”. Astăzi există foarte multe cuvinte pe care românii le au în comun cu latinii, în care, în locul literei *i* latine, se păstrează *e* din vechea limbă latină, mai ales *sibe*, care astăzi este *sibi*, iar pronunțat de români *șie*, lat. *sibi*; *ție*, lat. *tibi*. Prin urmare, apariția lui *e* în loc de *i* este una dintre caracteristicile vechii limbi latine, care a fost păstrată la români și în privința căreia italienii se aseamănă deseori cu românii. Niciodată nu a fost atât de puternică dorința de a corecta și de a reforma limba latină încât să poată fi extirpate cu totul din vorbirea poporului caracteristicile vechii limbi latine.

La latini se spune astăzi: *amicus*, *amica*, care se pronunțau odinioară *amecus*, *ameca*, iar ceea ce este astăzi *intelligo* se rostea *intellego*, așa cum se vede nu doar în inscripții, dar și la Plaut. Românii pronunță și scriu și în ziua de astăzi *înțelegu* [= înțeleg]. Nenumărate sunt cuvintele de acest fel la vechii latini. Iar în unele cuvinte, în care azi se scrie *e*, odinioară se scria *o*; de aici există la români: *vostru*, lat. *vester*. Quintilianus, *Institutio Oratoria*,

cartea I, capitolul 4^[25], susține că Scipio Africanus^[26] este cel dintâi care a schimbat o în e.

La italieni, *e* devine uneori *a*, precum în *asempio*, lat. *exemplum*; *aspendere*, lat. *expandere*; *assarcitare*, lat. *exercitare*; *aspettare*, lat. *expectare*; *maladetto* în loc de *maledetto*, lat. *maledictus* etc. Adesea *e* latinesc se transformă în *i*, precum în *dilicato*, lat. *delicatus*; *disiato*, lat. *desideratus*; *lione*, lat. *leo*; *quistione*, lat. *quaestio*; *riverenza*, lat. *reverentia* etc. Unele cuvinte care se termină în *e* se pronunță chiar cu *i*, precum *arme*, *armi*, lat. *arma*; *veste*, *vesti*, lat. *vestes*; *fronde*, *frondi*, lat. *frondes*; *sorte*, *sorti*, lat. *sortes* etc. Se transformă în *o*, precum în *dovere*, lat. *debere*, *seppelire* și *soppellire*, lat. *sepelire*. În *u*, precum în *escire* și *uscire*, lat. *exire*; *equale* și *uquale*, lat. *aequalis*; *ubbriaco*, lat. *ebrius*. Uneori este eliminat, precum în *clesiastici* în loc de *ecclesiastici*; *dificatore* în loc de *edificatore*; *difizio* în loc de *edificio*; *pistola* în loc de *epistola*; *sendo* în loc de *essendo*; *spresso*, *spressamente* în loc de *espresso*, *espressamente*; *state* în loc de *estate*; *Vangelo* în loc de *Evangelo* etc. Alteori este intercalat din motive de eufonie, precum în *glie la dimandò*, *glie le diede*, *glie li concesse*, *glielo perdonò*.

Spaniolii obișnuiesc să pună *e* la începutul cuvintelor pe care le au în comun cu italienii și românii, precum în *escandal*, lat. *scandalum*, italiană *scandalo*, română *scandăla*; *espiga*, lat. *spica*, italiană *spiga*, română *spica* sau *spicu*; *espinoso*, lat. *spinosus*, italiană *spinoso*, română *spinosu*; *escapar*, lat. *evadere*, italiană *scappare*, română *scăpare* etc.

La români *e* latinesc se transformă uneori în *a*, precum în *aspumu*, lat. *expumo*; *așteptu*, lat. *expecto*; în *i*, precum în *isquusitu*, lat. *exquisitus*; *isvoru*, lat. *scaturigo*, din cuvintele latinești *ex* și *volo*, -*as*, fiindcă arată cum țâșnește apa din izvor. Italienii procedează la fel cu prepoziția latină *ex*, precum în *istratto*, lat. *extractus* etc. Uneori românii îl

transformă în *i* foarte scurt sau cu un sunet intermediar, atunci când este un verb auxiliar la persoana a treia numărul singular, modul indicativ, precum în *nu-i* în loc de *nu è*, lat. *non est*; *unde-i* în loc de *unde è*, lat. *ubi est*; în *o*, precum în *rodescu*, lat. *foecundus sum*; din latinescul *reedo*; *dospescu*, lat. *fermento*, din latinescul *depso*; *morcotanu*, lat. *mercator*, italiană *mercatante*; în *u*, precum în *lature*, lat. *latus*, *lateris*; *uscatu*, lat. *exsiccatus*; deseori este eliminat, precum în *spunu*, lat. *expono*; *scërna*, lat. *excrementum*; *scremu*, lat. *excerno*, i.e. *caco*; *stingu*, lat. *extinguo* etc. Uneori *e* și *i* sunt înlocuite unul cu altul, precum în *rënduele* [= rânduiale] și *rëndueli* [= rânduieli], lat. *ordines*, *dispositiones*, *statuta*.

Am spus mai înainte că, la români, *e* se pronunță uneori ca diftongul *ea* și *ia*, spre deosebire de latina de azi și de italiană. Și spaniolii se deosebesc în această privință, căci spun *yequa* pentru lat. *equa*; *yerva* pentru lat. *herba*; *yescă* pentru lat. *fomes*, italiană *esca*, română *ésca* [= iască]; *yermo* pentru lat. *eremus*; *yerro* pentru lat. *error* etc. Prin urmare, nu mă îndoiesc că obiceiul românilor de a pronunța uneori *e* deschis la fel ca diftongul *ea* sau *ia* trebuie socotit printre vechile caracteristici ale limbii romanilor. [...]

Capitolul VI DESPRE DESPĂRȚIREA ÎN SILABE^[27]

Se întâmplă deseori ca ultima parte a rândului sau a tabelului să nu poată cuprinde în scris întregul cuvânt; de aceea suntem constrânși să mutăm una sau mai multe silabe dintr-un cuvânt în rândul următor, prin urmare să despărțim cuvântul în silabe. Marca acestei despărțiri este semnul (-) pe care îl punem după ultima silabă de la care se face despărțirea, pentru a arăta că partea despărțită a fost mutată.

Apoi, despărțirea în silabe nu trebuie făcută la întâmplare, ci silabele trebuie despărțite după cum sunt compuse.

Când o consoană se află între două vocale, aceasta trebuie să facă parte din silaba următoare, de exemplu: *a-ra-re*, lat. *arare*; *tă-ce-re*, lat. *tacere*; *cu-le-ge-re*, lat. *colligere*; *au-di-re*, lat. *audire*. Dacă un cuvânt este compus, acesta trebuie despărțit astfel încât să i se păstreze structura, pentru a-i putea fi cercetată originea, precum: *a-pu-nu*, lat. *humilio, occido, vilesco*; *de-pu-nu*, lat. *depono*; *pre-pu-nu*, lat. *suspikor*; *re-pu-nu*, lat. *sepono*; *des-cân-tu*, lat. *incanto*; *rês-co-ptu*, lat. *recoctum*; *des-ju-ga-tu*, lat. *disiunctus*; *des-frê-na-tu*, lat. *effraenatus*; *rês-bu-nu*, lat. *bonifico* etc.

Atunci când se întâlnesc două consoane, una aparține silabei de dinainte, cealaltă, silabei următoare, precum *ar-me*, lat. *arma*; *fôr-te* [= foar-te], lat. *valde*; *Is-ra-il*, lat. *Israel*; *mer-ge*, lat. *migrat*; *ster-ge* [= șter-ge], lat. *stergit*; *lin-ge*, lat. *lingit*; *nin-ge*, lat. *ningit*; *ful-ge-ră*, lat. *fulgurat*. Dacă cele două consoane sunt *gr*, *mn*, *pt*, *sm*, *st* etc., amândouă intră în vocala următoare, precum în *ne-gru*, lat. *niger*; *Do-mnu* [= Dom-nu], lat. *Dominus*; *la-pte* [= lap-te], lat. *lac*; *pi-sma* [= piz-mă], lat. *invidia*; *Ni-stor* [= Nis-tor], lat. *Nestor* etc. Dar dacă sunt trei consoane, toate trei fac parte din silaba a doua, precum în *că-pî-stru*, lat. *capistrum*; *vo-stru*, lat. *vester* etc.

Diftongul, chiar și triftongul, întrucât formează o singură silabă, nu trebuie despărțite niciodată, de exemplu: *die-di*, lat. *dedi*; *ce-ta-tei*, lat. *civitati*; *chia-mă* [= chea-mă], lat. *vocat*; *sci-ên-tia* [= ști-in-ță], lat. *scientia* etc. Trebuie să observăm că o singură literă nu poate fi niciodată trecută în rândul următor. Numerele nu trebuie separate niciodată.

Petru Maior

**DIALOGU PENTRU ÎNCEPUTUL
LIMBEI ROMÂNĂ
ÎNTRĂ NEPOT ȘI UNCHI,
1819***

Nepotu: Pe români și numele, și făptura, împreună cu toate plecările lor cele firești, îi vedește a fi viță de romanii cei vechi, carii oarecând preste toată lumea domnea, după cum și în *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* limpede se adeverește; de aceasta nu am îndoială. Ma (dară), de unde se trage începutul țesăturii limbei, care astăzi atât în gura românilor se aude, precum și în scripturile lor se vede, nu escu (sânt) fără îndoială. Mă bucur, unchiule, că te aflai având puțin regaz de cătră lucrurile cele multe ale deregătoriei tale, cu care neîncetat ești cuprins; că sâm (sânt) încredințat cum toată îndoiala mea o vii desface și o vii răsiți. Rogu-te să-mi ajuți a mă deștepta.

Unchiu: Deoarăce asupra unui lucru așa frumos și mie preplăcut este aieptată voia ta, cu atât mai bucuros mă învoiesc și mă aplec a face destul doririi tale, că mai nice unul nu aflu care de ajuns să fi descurcat lucrul acest.

Nepotu: Cu mulți am prins vorbă despre aceasta; ma, nice cu unul nu m-am întărnit, de care să mă fi despărțit mulțămît.

Unchiu: Doao sânt părerile învățaților, carii, fără de pizmă, voiesc a cuvântare în lucrul acest. Unii zic că limba română e limba latină stricată și scăzută de la

* Transcriere și note: Elena Comșulea, Vasilica Eugenia Cristea.

floarea limbei latină. Alții zic că la romanii cei de demult doao limbi au fost, una care o grăia poporul, și aceasta o suga împreună cu laptele de la mumele sale, adecă o învăța pruncii din auzit; alta, care o învăța la școală cu ajutoriul gramaticiei, și aceasta se zice limbă învățată, deoarăce singuri învățații o pot știre. Întru această limbă scriia latinii sau romanii cărțile sale, din care multe până la noi au ajuns și le citim.

Nepotu: De care dintră aceste doao păreri se cade să ne ținem?

Unchiu: Părerea celor de întâia de acolo este pornită, că, văzând ei multe cuvinte latinești în limba română, iară ȣesitura ei cea dinlontru destimpă (osebită) de ȣesitura limbei care o citesc în cărțile latine, se alunecară a crede că aceasta cu scăderea de la floarea limbei latină și cu stricarea ei s-au întâmplat. Ma, de vii întreți pe acești a răspundere când, unde, pentru ce, cu ce mijlociri s-au întâmplat scăderea aceasta și stricarea, au vor amuți, au de nou vorbe goale fără de nicio doveadă vor adauge.

Nepotu: Se poate zice că stricarea aceasta s-au făcut în Dacia prin mestecarea și lunga petrecere a românilor cu multe ghinte sau popoară varvare?

Unchiu: Și aceasta e vorbă deșeartă, cu nicio doveadă proptită. Apoi, vedem că limba română, nu numai în multe cuvinte, care sau nicecum nu sânt în limba latină, sau cu altă față se află, ci și în ȣesitura ei cea dinlontru se lovește cu limba spaniolă, cu a frâncilor și mai vârtos cu limba italiană. Deci, dacă limbile acum zise împreună cu cea română, precum întră sine în multe se lovesc, așa întru aceleș se desclinesc de cea latină; pretinsa scădere sau stricare nu în Dacia s-au întâmplat, ci pricina nelovirei sau a neasemănării limbilor acestora cu cea latină acolo trebuie să se cerce de unde au

pornit aceste limbi, care acum se cheamă română, italiană, spaniolă și francă, adecă la Roma, în Italia.

Nepotu: Așadară, se cade să zicem că limba latină s-au stricat la Roma și în Italia, și de acolo au pornit stricată cătră Francia, cătră Spania și cătră Dacia; și aceasta este pricina căci limbile aceste sânt cuscite laolaltă, iară de limba latină care e în cărțile latinești sânt străinate împreună cu limba română.

Unchiu: Vrednică de răs este cuvântarea aceasta! Limba latină, când era mai în floare și togma în veacul ce se zice de aur, fu prin coloniile romane băgată în Francia sau în Galia și în Spania și, nu lung tâmp după aceea, în Dacia. Cine poate, dară, visa că limba latină stricată să fi pornit cătră Galia, cătră Spania și cătră Dacia? Cărțile din veacul acel scrise, care le citim astăzi, adevăresc că niciodată n-au fost limba latină așa în floare precum în zisul veac.

Nepotu: Săm (sânt) încredințat cum limba română nu e stricată din limba latină. Tătuș, doresc să cuvînți mai încolo în lucrul acest, ca să mă deștept întru aceea cum doao limbi au fost la romanii cei vechi: una gramaticească sau a învățaților, și alta a poporului.

Unchiu: Limba latină cea gramaticească sau a învățaților, care până azi este în cărțile latine, chiar se vede că este limbă nu firească, ci meșteșugită și care nu se poate învăța fără numai cu ajutoriul gramaticii. Că așa este ea țesută cât, măcar cât o va auzi cineva, nu poate să o învețe cu acea deplinire cât să nu facă dese și grele greșele asupra gramaticii, unde orice limbă firească și, cum se zice, vie, numai din auzit se poate învăța deplin. Știu că la Blaj, în Transilvania, un prunc mic, ci învăța carte română, și latinește nici a citire nu știia, custând întră clerici, carii învăța la școală latină și pentru aceea întră sine pururea

latinește vorbea, din auzit atât se procopsise în limba latină, cât toate cele cu lesnire le grăia în limba latină, ma vorba lui toată era plină de grele greșele asupra gramaticii, cât făcea râsu la clerici. Așa va păți oricare va cerca să învețe limba latină din auzit și nu din gramatică; nenumărate smintele gramaticești va face în vorba sa; așa pățesc toți, și carii înveață la școale latine, până nu ajung a știre legile gramaticești deplin.

Așa pătea și tinerii romanilor celor vechi. Pentru aceea, părinții lor și toți înțelepții mare câștigă sau grijă purta ca să se rădicesc școale, la care cu dedinsu să îmble pruncii romani, și învățătorii bine se plătea. A multor de acest feliu de învățători ci se chema *gramatic*, până azi vestit e prin cărțile latine numele lor. Nu mai puțini ani petrecea tinerii romanilor celor vechi la școale latine până învăța deplin limba latină cea meșteșugită sau gramaticească, de cum azi petrec fiii românilor noștri. Chiar se culege aceasta din cuvintele acele a lui Quintilian la *Instituțiile Oratorie*, cartea 1, cap 12^[1]: „Ma, limba latină în câți ani stă coantră învățăceilor noștri”¹. Acelaș Quintilian, la zisa carte, cap 6^[2], zice că „alta e a vorbi latinește, alta gramaticește”². Aci chiar face Quintilian descliniere întră limba latină care o sugea pruncii romani împreună cu laptele de la mumele sale și care se zice a poporului și întră limba latină cea meșteșugită, care, în mai mulți ani, o învăța din gramatică. Cicero încă zice în cartea 5, *De Oratore*^[3] că „Regulele de a vorbire latinește învățătura cea pruncească le dă”³. Altă limbă, dară, vorbea pruncii romani, destimptă de cea meșteșugită, înainte de a îmbla la școala

¹ At novitiis nostris per quot annos sermo Latinus repugnat?

² Aliud esse Latine, aliud Grammaticae loqui.

³ Praecepta Latine loquendi puerilis doctrina tradit.

gramaticiei latine, adevărată limbă o vorbea care o învățase de la mumele lor și care o grăia de comun popor cel neînvățat, care limbă nu avea opoziție (lipsă) de învățătura gramaticiei la școală, fiind limbă firească, nu meșteșugită; precum limba română, dacă e firească, nu e de lipsă să o învețe pruncii români la școală din gramatică, ci fiecare român o știe. Precum filosoful român, așa și purcariul, și vâcariul, și păcurariul, vorbind, niceodată nu va face sminteală asupra gramaticiei celor dinlăuntru a limbii sale.

Nepotu: Dacă limba latină care azi se vede în cărțile latine o au știut numai cei care o învăța la școală cu ajutorul gramaticiei mai în mulți ani, rogu-te, când cuvânta Iulius Cesar și alți capitani la oștile sale, cum putea să-i înțeleagă soldații? Au, doară, toți soldații romani, până și cei mai de jos, știau limba gramaticească?

Unchiu: Măcar că foarte mulți dintră romani știau limba latină cea gramaticească, mai vârtos în Roma și pe la cetățile cele mai însemnate, tătuș mulțimea nu știau fără numai limba poporului, care o au învățat de la mumele sale. Această limbă o știau și laudații căpitani din pruncia lor; și întru această limbă cuvânta către oști, pentru aceea toți soldații romani pre bine o înțelegea.

Nepotu: Ma, cuvintele căpitanilor, cele către oști zise, le aflăm în limba latină cea gramaticească scrise. Așadară, întru această limbă au grăit zișii capitanii către oștile sale, nu întru alta.

Unchiu: Am spus mai sus și precunoscut lucru este că romanii cei vechi toate cărțile în limba latină cea gramaticească le scria, nimene nu scria în limba poporului, care datina mai multe veacuri și după încetarea împărăției celei de la Roma vechiă fu ținută; ba și alte ghinte, cum sânt galii, nemții, africanii ș. c.,

numai în limba latină cea gramaticească scriia cărți. Deci, scriindu-se istoriile în limba latină cea gramaticească, și cuvintele zișilor capitani, macar că de dâșii au fost zise cătră soldați în limba latină poporană, se scriseră în limba latină cea gramaticească. Alta este a cuvânta, alta a scriere. De va cuvânta un bașă turcesc cătră soldații săi turci în limba turcească, și oarecare istoric va serie cuvântul lui în limba nemțească, au zice-vii că bașa acel au grăit cătră turcii săi nemțește?

Nepotu: Nu poate fi îndoială, nici cât e mai mică, că doao limbi au avut romanii cei de demult, una gramaticească, alta poporană. Ma, rogu-te, unde e azi limba cea poporană a romanilor? Au, doară, au perit?

Unchiu: Limba poporului romanilor celor de demult vecuiește până astăzi în gura românilor noștri. Că cu această limbă au venit strămoșii românilor de la Roma în zilele împăratului Traianu, carele, bătând pe Decebal, domnul dacilor, și deșrădăcinând vișea dacilor din Dacia, după cum s-au arătat în *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, și așea despoind Dacia de lăcuiitorii cei vechi, nemărginită mulțime de romani din toată împărăția romană, adecă din toată Italia, au adus în Dacia, ca ei toate orașele și toate satele Daciei să le țină și să le domnească.

Nepotu: Dacă limba românească e limba poporului romanilor celor de demult, pentru ce români puțin se pot înțelege în vorbă cu frâncii, cu spaniolii, ba și cu italianii, unde, afară de îndoială lucru mi se pare a fi că și coloniile romane care fură duse la Galia și la Spania cu limba poporană în gură au mers acolo?

Unchiu: Când s-au dus romanii a lăcuire în Spania și în Galia sau Francia, țerile acele era pline de lăcuiitorii cei vechi ai țerilor acelora; pentru aceea, limba romană sau latină cea poporană, nu după lung

timp, s-au amestecat cu limba lăcuitorilor celor vechi și au scăzut întru alsăuirile sale cele vechi. Iară după ce au intrat ghinte nemțești în Spania și în Galia sau Francia și s-au așezat acolo cu lăcuința, cu mult mai tare s-au strămutat limba romană prin limba acelor ghinte nemțești. Limba italiană încă mult s-au amestecat cu cuvinte de a langobardilor, după ce acești au cuprins pre italieni și s-au așezat în Italia, unde până azi, sub nume de italieni, lăcuiesc. Cu toate aceste, nu s-au fost strămutat așa tare. Ci limba italiană, mai târziu, vârtos o au schimbat învățații italianilor, și mai ales poetele, cât mai se poate zice că au făcut limbă noao italiană; ba și până azi pășesc a o schimbare mai vârtos toscanii. Romanii, strămoșii românilor, când au venit în Dacia, au aflat această țeară cu totu deșertă de lăcuitori; așa, mai cu lesnire au putut să se țină întrăgimea limbei romană și cu atât mai vârtos, că strămoșii românilor n-au fost ca alte colonii romane pre aire trâmise, ci mulțime nenumărată; și a poporului celui premulțit cu anevoie este a i se schimba limba. Drept că prin Dacia, după ce au descălecat romanii acolo, multe ghinte varvare au trecut, ba au și lăcuit acolo, care mai mult, care mai puțin, precum gotii și gepede, popoară nemțești, și hunii cu avarii, viță schitească. Ci numărul cel cumplit al românilor, precum și inima cea boierească a lor a nu se mesteca în căsătorie cu muieri de soi străin au împedecat ca să nu se schimosească limba romană prin limbi varvare. Nice nu ș-au bătut românii capu niciodată spre aceea, ca să-și schimbe limba cea vechie, cu care au venit romanii, strămoșii lor, în Dacia, după cum au făcut italianii cei de acum, ci o au lăsat în ființa sa până astăzi.

Laurenție Topeltinu^[4], sasu din Transilvania, în cartea sa ce se numește *Origines et occasus Transylvanorum*, la cap 9, alăturând limba italiană cu cea românească, așa grăiește: „Socotesc că, înainte de a

alcătui Dantes, Bogațius și Petrarca, din barbarimile longobardilor și a galilor și din rămășițele domesticeii vorbă cei latină, această noao a italianilor, frumoasă și mai dumnezeiască limbă, limba românilor întru toate asemenea au fost cu limba italiană”⁴. Vezi cum limba italianilor celor de acum, prin ai săi oameni, s-au strămutat din ființa ei cea vechie. Acolo-ș aduce înainte Topeltinu și părerea lui Covacius^[5] întru acest chip: „Și Covacius au luat aminte că limba românilor cestor de acum mai mult are în sine din vorba romană și latină decât limba cea de acum a italianilor”⁵.

Nepotu: Calcocondila^[6], unul dintră scriitorii bizantini, în cartea 2, zice că limba română este asemenea limbei italiană, ma așa e de stricăță și desclinită, cât cu greu pot italianii să o înțăleagă. De unde urmă că nu limba italiană, ma cea română s-au abătut de la limba poporului roman cea vechie.

Unchiu: Calcocondila au scris aceste la 1500 de ani după întruparea Domnului Hristos. Ci schimbarea limbei italiană, carea mai sus am descoperit-o, cu mult mai nainte s-au întâmplat. De unde, drept are Calcocondila că italianii nu lesne se pot înțelege în vorbă cu românii. Iară, neștiind greco Calcocondila că schimbarea limbei s-au întâmplat de partea italianilor, cum mai sus am dezvălit, și nu de partea românilor, neînțelegerea italianilor în vorbă cu românii o îpută stricăciunei limbei română, întru care greși greco. Că, precum am arătat, nu limba română, ma cea italiană, prin

⁴ Existimo, antequam Dantes, Boccatus et Petrarcha ex barbarismis Longobardorum, Gallorumve, et familiaris Latini sermonis reliquiis, novam hanc Italarum, elegantem et pene divinam, composuissent, Valachicam Italicae linguae, per omnia similem fuisse.

⁵ Covacius quoque in *Dial. de administer. Regn. Transylv.* observavit, vernaculum istorum Valachorum sermonem – plus fere in se habere Romani et Latini sermonis, quam praesens Italarum lingua.

langobardi și prin ai săi învățați s-au abătut de la limba poporului roman cea veche.

Nepotu: În limbile italiană, galică sau francească și în cea spaniolă, pare că mai multe cuvinte se află latine decât în limba română. Așadară, limba română e stricată și, pentru acea stricăciune, cu anevoie se pot înțelege italianii cu românii în vorbă.

Unchiu: În limba italiană și în celelalte, cu adevărat se află unele cuvinte care la români nu se aud. Ci, trebuie să-ți aduci aminte că italianii, spaniolii și frâncii, de când au îmbrățoșat credința creștină, totdeauna au fostu supuși patriarcului de la Roma. În besericile lor, totdeauna s-au ținut limba latină cea gramaticească; nu se auzea, în besericile lor, în rugăciunile lor, altă limbă fără limba latină cea gramaticească; ghintele aceste pretutindine avea școale latine, în care tinerimea lor se învăța limba latină cea gramaticească deplin. Întru această limbă învăța retorica, filosofia, teologia, legile politicești și altele. Ba, mai sus de o mie de ani, întră popoarile aceste nu se scria cărți fără numai în limba latină cea gramaticească. Ce mirare, dară, este dacă în zisele limbi se află cuvinte latine, cu zisul privilegiu vârte, care în limba română nu se aud. Cu neputință era, pre calea care o dezvălii, să nu se bage mulțime de cuvinte în zisele limbi din limba latină. Și chiar lucru este că toate acele cuvinte latine din zisele limbi, care nu se aud în limba română, sânt din limba latină cea gramaticească și cu mai sus arătatele mijlociri băgate.

Iară românii din veacurile cele din întâia nicio împărțășire n-au avut cu romanii, nice au învățat limba latină cea gramaticească până mai în zilele noastre și acum încă numai în țerile cele supuse împăratului Austriei. Pentru aceea în limba lor nu se află alte cuvinte latine fără acele cu care veniră strămoșii lor de

la Roma în Dacia, adică cele ce era ale limbei poporului roman mai de demult. Limba română toată e limba romană care fu alcătuită din latină poporană și din toate alte destimpte limbi ale popoarelor Italiei, care fură învinse de romani și se feceră un națion cu romanii. De aci se pricepe pricina pentru ce în Italia totdeauna limba romană au fost împărțită în multe dialecte, că, mestecându-se noii romani, adică popoarele cele învinse și adunate la un națion cu romanii învingători, n-au putut să nu țină unele cuvinte și chipuri de graiu de a limbilor sale celor vechi. De unde se întâmpla de limba romană, căpătând într-un ținut a Italiei cuvinte noao sau pronunție noao și celelalte, după plasa poporului acestui, aceleș cuvinte într-un alt ținut al Italiei nu le avea, ci acolo altele iară noao întribuința, după plasa limbei care mai înainte avuse poporul acel. Și această desclinire de dialecte și astăzi vecuiește în Italia, cât cei mult depărtați de alții anevoie pot să înțeleagă vorba cestora. Din Italia, dară, au venit și aici, în Dacia, mulțimea destintelor dialecte în vorbă, măcar că în cărțile cele besericești numai o dialectă este la toți.

Din cele mai sus zise, limpede se vede că nu limba română, ma cea italiană și celelalte au pătimit schimbare, și pentru aceea acum italianii, spaniolii și frâncii puțin se pot înțelege cu românii în vorbă. Precum și aceea nu mai puțin chiar este că cel ce va vre să judece drept despre limba cea de demult a poporului roman trebuie să ceară ajutoriu de la limba română. Mulți bărbați învățați, dintru acea scădere că n-au știut limba română, strâmbă judecată au făcut despre limba vechie a poporului roman.

Nepotu: Puține cuvinte latine mi se pare a fi în limba română; cele multe, dară, vor să fie din limbile

popoarălor Italiei, care fură învinse de puternicii romani și apoi împreunate într-un națion cu romanii?

Unchiu: Sânt și de a ziselor popoară ale Italiei multe cuvinte în limba română, ma cele mai multe sânt din limba latină. Numai acelora li se pare a nu fi multe cuvinte latine în limba română, carii alătură limba română cu limba latină cea gramaticească și nu socotesc de limba latină cea poporană. Multe cuvinte ale limbei latină poporană care sânt în limba română, limba latină cea gramaticească le-au prefăcut altmîntre și le-au dat altă formă; pentru aceaea cu vederea din întăia se par a nu fi latine. Ma, de vii cerca, cu chiiia cee de mine în ortografie întribuințată, începutul sau rădăcina lor, care în însele este încuibată, vii afla că sânt latine ca și cele ce se citesc în cărțile cele în limba latină gramaticească. Drept că, până vor scrie românii cu slove cirilicești, care le întrebuiță sârbii cu rușii și care, cu acea viclenie, sânt băgate întră români, ca cu totu să se stingă limba română, niciodată nu vor fi vederoase cuvintele latine în limba română; cu atânta funingine au acoperit boiereasca lor față și ca într-o neagră capsă, fără speranță (nădejde) de scăpare, amar le ținu închise! De câte ori mi s-au întâmplat mie de, îndoindu-mă de vrun cuvânt, oare latinesc este, cât l-am scris cu slove sau litere latine, îndată cu strălucire i se văzu latina lui față și părea că râde asupra mea de bucurie că l-am scăpat din sclavie și de calicele cirilicești petece.

Nepotu: Sânt unele cuvinte în limba românească, care azi nu se află nici în limba latină cea gramaticească, nici în cea italiană, nici în cea spaniolă, nici în cea francică, nici într-o alte limbi noao cunoscute; acele mi se pare apriat lucru a fi că strămoșii românilor

le-au împrumutat de la ghinte varvare, care mai demult îmbla prin Dacia și acum sânt stinse.

Unchiu: Gâcituri dezvâdate și care nu ajung o ceapă degerată sânt acele a cerca cuvintele române în limbi de acelor ghinte stinse, care nu se ști ce limbă au avut în gura lor. Am zis mai sus că în Italia multe dialele au fost și până astăzi sânt. Deci se cade a zice că cuvintele de tine pomenite din unele ținuturi ale Italiei fură de strămoșii românilor în Dacia aduse; acele, cum se întâmplă, în Italia s-au dat uitării, la români până azi vecuiesc. Au nu și românilor aici s-au întâmplat aceea? Unele cuvinte latine întră românii cei din Dacia lui Aurelian până astăzi sânt în gura lor, la românii cei din Dacia lui Traian nicecum nu se aud; și, în coantră, unele rămân în Dacia lui Traian, care în Dacia lui Aurelian în deșert le vii căuta. Ba și în Dacia lui Traian sânt unele cuvinte latine într-un ținut sau într-o dialetă, care într-o altă dialetă ale Daciei lui Traian nu se află; asemenea este lucru și în Dacia lui Aurelian. Și la sloveni, câte cuvinte slovenești sânt într-o unele dialele, care într-o altă dialetă sânt necunoscute!

Nu numai cuvintelor celor ce sânt numai a limbei romană, ci și celor ce sânt comune (de obște) ei cu limba latină cea gramaticească au acăzut această întâmplare. Pentru esempru: în cele prevechi 12. *Table*^[7] ale romanilor se află într-o a treia personă vorba: *esțit, esțin* în loc de: *sit, sint*. A doaoa și întâia personă nicăiri nu se află în cărțile latine, este perită din limba latină cea gramaticească; iară la românii cei din Dacia lui Traian se află a doao personă: *ești (ești), es*; la românii din Dacia lui Aurelian se află și întâia personă: *escu, sum*. Dacă cuvintele cele din cărți, adecă a limbei latină cei gramaticească, în care se scriia cărțile, încă nu au rămas unele statornice, ci au perit, cu cât mai vârtos

prin atâte, după venirea strămoșilor noștri încoace, schimbări ale fraților noștri italieni, au putut unele cuvinte, fără întoarcere, să zboare din gurile lor, care la români s-au păstrat și vecuiesc până astăzi?

Nepotu: Toate, cu acea tărie, răschirat și lămurit, le-ai spus cât numai acel poate primire îndoială de aceste care în lumina soarelui de amiazăzi s-au deprins a orbecare. Io sânt încredințat că limba română este limba poporului roman cea vechie. Ci doresc a știre și aceea: când au început această limbă a poporului roman sau limba latină care o grăia poporul?

Unchiu: Mai vechie este limba poporului cea latină de cât să putem știre urzirea ei; atânt se ști, că limba latină cea din gura poporului, cu mai multe veacuri înainte de facerea Romei au fost în țeara ce se zice Lațium, unde e făcută Roma. După ce, făcându-se Roma, romanii pre încet au învins toate popoarale Italiei; multe cuvinte și însușiri de ale limbilor acelor popoară s-au adaos la limba poporană latină și așa s-au întogmit limba romană poporană, după cum mai sus am spus, care, după aceea, au fost în gura tuturor popoarălor din Italia. Această limbă preste toată Italia lățită s-au numit latină, romană, și pre urmă italiană.

Nepotu: Nu mă îndoiesc că limba latină cea din cărți va fi mai vechie decât limba latină cea din gura poporului latin.

Unchiu: Ba nu, că limba latină cea din cărți este meșteșugită, gramaticească, nu firească, precum au fost limba latină poporană. Și cunoscut lucru este că mai vechie e firea decât măiestria. Limba latină cea din cărți e născută din limba latină poporană, adecă din limba poporului fu prefăcută, precum orice limbă cultivită din limba poporului au luat începutul său. După aceea fu pre încet mult avuțită, frumșetată și cu

noao și noao străluciri direasă până în zilele acelui mare orator al romanilor, Cicero, care timp s-au zis eta sau veacul cel de aur a limbei latină cei gramaticească. În veacul acest de aur au încetat a se mai face ceva semnată adaugere la limba latină cea gramaticească.

Nepotu: Când, dară, s-au urzit limba latină cea din cărți sau gramaticească?

Unchiu: Acestei limbă, începătoriu au fostu Latinus, craiul Lațului^[8]. De lucrul acest așa scrie Eutropius în cartea 1: „Împărățând Latinus (în Lațiu), carele limba latină o au îndreptatu și pre latini, după numele său, i-au numit, Troia fu de greci cuprinsă... Împlinindu-se de la începutul lumii ani 4018... înainte de facerea Romei ani 304”⁶.

Nepotu: Cuvintele care le-ai citit nu sânt a lui Eutropius, ci adause de un scriptor al veacului 10. Nice nu se află în edițiile lui Eutropius, care le avem.

Unchiu: Lăudatele cuvinte le citii din ediția cea de la Veneția a lui Aldus din anul 1521^[9].

Nepotu: Togma să fie cuvintele acele a lui Eutropius, nu i se poate crede, fiind el cu atâte veacuri depărtat de tâmpul lui Latinus.

Unchiu: Preste cuviință este a nu crede unui bărbat, cum au fost Eutropius, numai pentru aceea că nu cu puține veacuri au trăit mai încoace decât Latinus; nice nu putem avea prepus asupra lui de vrun interes carele să-l fi tras a minți întru acest lucru fără prihană. Pentru aceea lipsește să credem că Eutropius lucrul acela nu l-au supt din degete, ci l-au citit în vro scriptură prevechie care, precum mii altele, au perit și n-au

⁶ Regnante tamen Latino (in Latio) qui Latinam linguam correxuit et Latinos de suo nomine appellavit: Troia a Graecis capta est (...) expletis a mundi principio annis IV m XVIII. (...) ante urbem conditam annis CCC et IV.

ajuns la noi. Dară că urme de acestui lucru aflăm și în Varo^[10], despre carele această mărturisire ne lăasă scrisă Quintilianu în *Instituțiile oratoriei*, cartea 10, cap 1^[11]: „Terențiu Varo, bărbatul cel mai învățat întră romani, foarte multe cărți și preînvățate au alcătuit acest, fiind preaștiutoriu de limba latină și de toate lucrurile cele vechi și ale grecilor, și ale noastre”⁷. Varo, zisei, în cartea cea despre limba latină, care o au închinat pretinului său Cicero, zice^[12]: „Că nu se vedea cu cuviință ca io, în cuvântul ce l-au făcut Enius, să mă lenevesc a spune pricina că acela cuvânt mai înainte l-au făcut craiul Latinus”⁸.

Areată aci Varo că un cuvânt, ce se credea că Enius l-au stârnit și l-au băgat în limba latină cea gramaticească, nu Enius, ci Latinus l-au făcut. De unde, chiar se adună că Latinus au făcut ceva schimbare în limba latină. De aci urmă că cuvintele mai sus citite, fie a lui Eutropius, fie a altui scriptor, nu sânt fără temei zise. De ar fi avut Varo privilegiu mai pre larg, după a sa cea nemărginită cunoștință de lucrurile cele vechi ale latinilor, a cuvânta despre aceasta, întră toată lumina ar fi așezat lucru cum că Latinus au fost cel întâia începător a limbei latină cei gramaticească.

Nepotu: Ce pricină au putut avea Latinus și cei după dânsul a schimba limba latină poporană și a prefacere din ea cea gramaticească?

Unchiu: După ce latinii mai de aproape s-au însoțit și s-au amestecat cu grecii și luând aminte că grecii multe științe au scrise în limba sa cea elină, au prins a

⁷ Terentius Varo, vir Romanorum eruditissimus. Plurimos hic libros et doctissimos composuit, peritissimus linguae Latinae et omnis antiquitatis et rerum Graecorum nostrarumque.

⁸ Non enim videbatur consentaneum, me eo in verbo quod finxisset Ennius, causam negligere, quod ante rex Latinus finxisset.

urma grecilor a se dare după științe. Și, ca să fie limba lor de ajuns spre primirea și lățirea științelor, au început, după forma limbei cei elină sau grecească, din care scotea învățăturile, a preface limba sa; aceasta o făcea mai ales cu întoarcerea cărților de pre grece pre latinie. Chiar se vede din însa limbă latină cea gramaticească cum toată e învăscută cu firea limbei elină; și însul Quintilianu mărturisește că limba latină e foarte asemenea limbei grecească, mai vârtos dialetei eolică. Vezi cuvintele lui Quintilianu în *Ortografie*, sub litera D, fața 18, unde le-am scris^[13].

Nepotu: Oare cum au început limba latină cea gramaticească a se preface din limba latină poporană?

Unchiu: Una din cele întâia schimbări mi se pare a fi mutarea sfârșitului cuvintelor. Că, sfârșindu-se toate cuvintele limbei latină poporană în vocale, învățații latinilor au început, urmând grecilor, a adauge la capetul unelor cuvinte consonante. Fundamentul meu de a credere că toate cuvintele mai demult ale limbei latină se sfârșea în vocale este că nu numai în limba italiană, ci și în limba română, care la începutul sutei a doao de la Hristos au ieșit din Italia, toate cuvintele astăzi se sfârșesc în vocale. De aci, nu fără cuviință, se încheagă că și la latinii cei de demult, înainte de a se însoțire ei cu grecii, toate cuvintele ieșea în vocală. Cui va plăcea a nega (tăgădui) aceasta e dator să areate începutul obiceiului italianilor și a românilor de a nu putere suferi consonantă în capetul cuvintelor. Ma, fiindcă nimene nu poate să facă aceea, rămâne închiat că și la latinii cei de demult toate cuvintele au fost datină a se sfârșire în vocale.

La românii, zic, cei din Dacia lui Aurelian, până astăzi, toate cuvintele se sfârșesc în vocală, ca și la italieni; iară la cei din Dacia lui Traian, de multe ori se

lasă afară vocala *u*, cea din sfârșit, drept aceea multe cuvinte la acești se sfârșesc în consonantă. Totuș, moșii românilor puseră în scriptură lângă o consonantă ca aceasta chirilicescul 1, care nu are nice un son, spre semn că acest loc e a vocalei *u*. Ma, un cuvânt ca acest, de se va împreuna cu articlu definit sau cu altă păticeică, aceeaș vocală se aduce înapoi la locul ei; pentru exemplu: *român*, *românul*; *grec*, *grecul*; *dând*, *dându-ne*; *rugând*, *rugându-te*; *lăsând*, *lăsându-se*; *fac*, *facu-l*, *facio illud* etc. Vezi animadversiile asupra rețensiei *Istoriei pentru începutul românilor în Dacia*^[14].

Nepotu: Ce ai zis despre sfârșirea cuvintelor italiene în vocale este adevărat, în cât e pentru limba italiană cea îndreptată, care o au adunat învățații italianilor, despre care mai înainte ai cuvântat; ma, lombardii și furlanii acea datină nu o au. Așeadară, tot fundamentul tău se răstoarnă.

Unchiu: Dacă vii lua aminte la soiul acestor și la învecinarea ținutului lor cu alte popoară străine, vii înceta a te mirare, căce ei s-au abătut de la firea limbei italiană cei vechie. Au nu știi (despre care și mai sus am grăit) că lombardii sau langobardii au adus schimbarea cea mare în limba italiană cu descălecarea lor în Italia? Nu e de a se mirare, dară, că lombardii din limba sa cea nemțească au ținut datina de a sfârșire cuvintele în consonante. A cerca firea limbei italiană cea adevărată întră lombardi și întră furlani atânt face ca când ar căuta cineva limba română cea limpede întră români cei ce lăcuiesc spre marginile Ungariei au a rușilor sau ca când ar vre cineva să afle însușirea limbei sloveană în dialeta carniolană sau în dialeta sârbilor, care sânt o coleasă de multe destimpte limbi aboțită. Altmintre, și alți italieni, mai vârtos poetele,

pentru scurtarea, de multe ori lapdă vocala cea din capetul cuvântului, precum și românii cei din Dacia lui Traian, cum mai sus am spus. Ci aceasta nu asperge fundamentul cel mai sus pentru sfârșirea cuvintelor în vocale așezat.

Nepotu: Întrat-au și în limba latină cea din cărți cuvinte de ale popoarălor Italiei celor adunate într-un națion cu romanii, precum au întrat în limba română, care după aceea s-au zis italiană?

Unchiu: Lucru cunoscut este că au întrat mai vârtos dintru a sabinilor.

Nepotu: În veacurile acele bătrâne, dară, au întrat și din limba slovenească acele multe cuvinte slovenești în care se lovesc latinii, italianii și românii cu slovenii?

Unchiu: Nu pricepu ce vrei să zici.

Nepotu: Foarte multe cuvinte, sau chiare, sau cu puțină schimbare, se află în limba latină cea gramaticească, în limba italiană și în limba română, care sânt și în limba slovenească sau sârbească. Aceste, latinii sau romanii sau italianii, în zilele cele prevechi ale romanilor, poate le împrumutară de la vecinii sârbi sau sloveni?

Unchiu: Nici amu nu știu ce voiești cu vorba ta.

Nepotu: În anul trecut, un bărbat din Croația, anume Paul Solarici^[15], au tipărit o carte sârbească în Buda, întru care scrie că slovenii sânt o ghintă prevechie întru aceste părți a lumii și zice că acele cuvinte, care se află și la sloveni, și în limba latină le-au luat latinii de la sloveni.

Unchiu: Această vorbă este una dintră acele de care și câinii să râdă. Că nice slovenii n-au fost cunoscuți oamenilor din părțile aceste, nice limba lor auzită până la începutul sutei a șese de la Hristos. În tâmpul acel vomiră mulțime nenumărată de preste muntele Carpat,

care desparte Ungaria de Polonia sau de Țeara Leșească și de preste râul Albis^[16], până unde se întinde Germania sau Țeara Nemțească. Cum au putut latinii de la ghintă necunoscută și din vorbă neauzită să primească cuvinte?

Nepotu: Mă rog de iertare că, precum a lui Solarici zisă ție se vede deșănțată, așa și a ta vorbă e goală, cu nicio doveadă proptită.

Unchiu: Ascultă! Iornandes^[17], carele au trăit întru acel veac când unii sloveni din patria lor cea veche, cu mulțime cumplită, s-au răvărsat în părțile aceste, și au scris istoria despre lucrurile getice pre la mijlocul sutei a șese de la Hristos, la cap 5, așa descrie patria cea veche, de unde au venit slovenii noștri, pre carii vechii scriptori toți i-au chemat *sclavini*, *sclavi*: „Mai încolo, înlontru, este Dacia, în formă de coroană cu grei munți întărită, la a căror lature, cea de stânga, care se apleacă spre miazănoapte și de la începutul râului Vistula pre nemăsurate depărtări vine, poporosul națion al vinidelor au șezut. A căror nume, măcar că acum prin desclinite familii și locuri se mută, totuș mai cu samă se numesc *sclavini* și *antes*. Sclavinii, de la cetatea noao și Sclavino Rumunense și de la lacul care se cheamă Musianu până la Danastru și spre miazănoapte până la Viscla (Vistula), lăcuiesc. Acești, în loc de cetăți, au bălțile și pădurile. Iară antes, carii sânt cei mai tari întră dânșii, carii se pleacă spre Marea Neagră, de la Danastru se întind până la Danapru, care râuri mult sânt depărtate întră sine”⁹. Aceste locuri de

⁹ Introrsus illi Dacia est, ad coronae speciem arduis alpibus emunita, iuxta quorum sinistrum latus, quod in aquilonem vergit et ab ortu Vistulae fluminis per immensa spatia venit. Vvinidarum natio populosa consedit. Quorum nomina licet nunc per varias familias et loca mutantur, principaliter tamen Scлавini et Antes nominantur. Scлавini a civitate

Iornandes arătate, cum bine vezi, sânt dincolo de muntele Carpatului și de râul Germaniei, Albis. Acolo au lăcuit sârbii și toți cei de viță sloveană sau sclavă înainte de a ieși în părțile aceste, unde și acum sânt nenumărată mulțime de sloveni sub nume de ruși sau muscali și poloni sau leși.

Să auzim acum de Strabo, carele au viețuit în zilele lui August și a lui Tiberiu, împăraților romani, și în *Gheografia* sa, la cartea 7, cap 2, § 4, aceste ne lăsă scrise: „Iară care sânt dincolo de Albis spre occean, noao cu totu ne sânt necunoscute. Că nice din cei mai dinainte nu știm oarecare să fi mers cu corabia pre lângă țărmuru acest spre răsărit, până la gura Mărei Caspie; nice la locurile cele dincolo de Albis romanii nu s-au dus, ci nice pre uscat n-au îmblat cineva pe locurile aceste; și ce este dincolo de germani și dincolo de vicinii lor, ori sânt aceia bastarne, precum cei mai mulți socotesc, ori alții mijlociți, ori iazighes, ori rosolanii, ori alții carii au lăcașurile lor în cară, nu e cu lesnire a zice”¹⁰.

Dintru aceste chiar se vede că slovenii, până în zilele lui Strabo, cu totu au fost necunoscuți romanilor și limba lor neauzită la romani sau italieni, ca ceaea ce

nova et Sclavino Rumunense et lacu qui appellatur Musianus, usque ad Danastrum et in Boream Viscla tenus commorantur. Hi paludes sylvasque pro civitatibus habent. Antes vero, qui sunt eorum fortissimo, qui ad Ponticum mare curvantur a Danastro extenduntur usque ad Danaprum quae flumina multis mansionibus abinvicem absunt.

¹⁰ Quae autem trans Albim ad Oceanum sunt, nobis prorsus sunt incognita. Nam neque priorum quenquam compertum habemus istud litus praeternavigasse versus Orientem usque ad Caspii maris fauces; neque ultra Albim sita Romani adiverunt: sed ne terrestri quidem itinere quisquam illa perlustravit. (...) Quid autem sit ultra Germanos et alios iis confines, sive ii sunt Bastarnae, ut plerique putant, sive alii interiecti, sive lazyges, sive Roxolani, sive alii in curribus domicilia habentes, non est facile dictu.

numai dincolo de ghermani, unde nicecum nu ştiia romanii ce ghinte lăcuiesc, se întrebuiņa. Minciună, dară, nesuferită, din amăgeala capului pornită este a zice că latinii au luat unele cuvinte de la sloveni. Când s-au ivit slovenii de preste muntele Carpat încoace şi i-au auzit oamenii noştri vorbind, se înfiora de nemaiauzita, străina şi urăta limbă. Pentru aceea, Procopiu^[18], carele, într-un tâmp, au scris cu Iornandes, descriind în cartea 3, *De războiul goticu*, cap 14, pe sclavini şi pe antes din fir în păr, îngreţoşindu-se de vorba lor, o numeşte prea varvară. Aceste sânt cuvintele lui: „Aceste popoară, sclavinii, zic, şi antes nu sânt unui bărbat supuşi. Una este la amândoa limba foarte varvară”¹¹.

Nepotu: Aşadară, cuvintele acele, care slovenii le au în limba lor şi sânt şi în limba latină, le-au luat de la latini sau romani?

Unchiu: Vezi bine. De aceasta nicio îndoială nu poate fi.

Nepotu: Când şi cum au primit slovenii acele cuvinte în limba lor?

Unchiu: Ieşind mulţime nenumărată de sloveni din ţeara lor de preste muntele Carpat şi adunându-se la partea ce de-a stânga a Dunărei, cum cură în jos, au trecut Dunărea în ţările împărăţiei romanilor, prădând şi ucigând pre toţi carii vedea, fără desclinire, bărbaţi, muieri, tineri, bătrâni şi prunci, cum ne lăasă scris Procopiu, bărbat de pre acele timpuri, în cartea 3, *De războiul goticu*. Şi mulţime de romani ducea în zilele lui Iustinian în sclavie. Auzi cum scrie Procopiu în *Istoria arcana*, cap 18: „Înainte de războiul italic, împărăţia gotilor, din ţinutul galilor până la marginile

¹¹ Hi populi, Sclaveni, inquam, et Antes non uni parent viro. (...) Una est utrisque lingua admodum barbara.

Daciei, unde e cetatea Sirmiu, se întindea. Altmintre, fiind oastea romanilor în Italia, mare parte a ținutului Galican și Venetic lu cuprindea germanii, iară Sirmiu și vicinul ținut lu avea gepedele. Toată această parte de pământ cu totu e lipsită de oameni, carii despre o parte fură stinși de războiu, despre o parte de puștlă (ciumă) și de boale care s-au obicinuit a urma după războaie. Iliricu și Tracia toată, Grecia, Hersonesu și toate ținuturile care sânt de la gura Mărei Ionie până lângă Constantinopol și popoarale, de când au început a împărăți Iustinian, hunii, sclavinii, ante, cu năvălirile cele mai în tot anul, cumplit le-au prădat. Crez că mai sus de doao sute de mii, cu fiecare năvălire, parte fură uciși, parte duși în sclavie, cât în țările aceste mai este a vedere pustiile schiticești”¹².

Și, precum mai în multe locuri, în lăudata carte spune Procopiu, îmbla slovenii prin țările romane cum lor le plăcea, că nimene nu putea să le stea în coantră. Deci, au putut dintră ei, carii au vrut, să se așeze cu lăcuința unde le-au plăcut. Despre o parte, dară, cei mulți romani, ci era în sclavie la sloveni, fură strimtorați să învețe varvara limbă a slovenilor; despre alta, acei preste carii venind slovenii cu putere s-au

¹² Ante bellum Italicum Gotthorum imperium ex Gallorum agro adusque Daciae fines, ubi civitas Sirmium est, protendebatur. Caeterum cum Romanorum copiae erant in Italia, Gallicani et Venetici agri magnam partem Germani occupabant; Sirmium vero vicinamque regionem Gepedes habebant. Totus hic terrarum tractus prorsus est mortalibus destitutus, partim bello deletis, partim lue morbisve quae consequi bella solent. Illyricum Thraciamque totam, Graeciam, Chersonesum et omnes quae a faucibus Ionii maris ad Byzantium usque suburbana interiectae regiones populique sunt, ex quo tempore rerum potitus est Iustinianus, Hunni, Sclaveni, Antae pene quotannis incursionibus crudelissime depopulati sunt, crederem Romanorum supra ducenta millia singulis irruptionibus, qua fusa, qua in servitutem abacta, ut in his provinciis Scythicas solitudines videre sit.

așezat a lăcui, încă au învățat limba sloveană; și, după cum se întâmplă cu acest privilegiu, multe cuvinte romane sau latine se amestecară în limba sloveană. Așa și alți sloveni, cum sânt horvații, sârbii și bulgarii, așezându-se întru acele locuri unde lăcuiitorii cei vechi, pre carii i-au aflat acolo, era români, cu mulțimea lor, siliră pre români ca să învețe limba sloveană (care lucru și acum lu fac unii sârbi) și la atâta aduseră pe români de uitară limba sa cea strămoșească. Așa făcură slovenii și cu alte popoară, care, învățând limba slovenească și uitând a sa, toate apoi se socotiră întră sloveni. Aceasta e pricina de atânta mulțime acum se numără de sloveni. Ma, cu acest privilegiu, cum am zis mai sus, și de a românilor sau a latinilor multe cuvinte și forme de graiu au intrat în limba sloveană. Mult au adaus la aceasta și Constantin, ci s-au zis, după călugărie, Cirilu; că, întorcând el pre sloveni la credința creștină, au prefăcut multe cărți, parte din grece, parte din latinie, pre limba sloveană. Întru care lucru, văzând el limba sloveană a fi foarte varvară, săracă și togma cu neajungere a scrie într-însa ceva lucru iscusit, nu numai toată sintasa sau țesătura limbei cei grecească o au băgat în limba sloveană și după acea țesătură au întogmit cărțile slovenești, care fură comune tuturor popoarălor slovene, ci și cuvinte multe, parte grecești, parte latinești, care sau acum era în gura slovenilor împrumutate (cum am zis) de la români, sau lipsa cuvintelor slovene de nou le pofta a se băga, și aceste ori întregi, ori altă dându-le formă. Așa, multe cuvinte latine se află în limba sloveană, unele chiar, care fiecine le cunoaște a fi latine, alte sânt prefăcute altminte, ci rădăcina e latină; ba, uneori, tot cuvântul până într-o literă e latin, numai cât literele sânt răstoarse, pentru esempru: **сваки** (*svaqui*) acest e latin cuvânt: *quavis*, cu nice o literă mai puțin

sau mai mult nu este întru acest decât în cel. Așea, *qu* răspunde la *к*; dacă vii adauge din cel *a*, se face *qua*; pune lângă această silabă de colo *к, н, с*, va fi *vis*, și iacă, *quavis*. Cu cărțile cele mai sus zise, de Cirilu prefăcute, în toate popoările slovenești se împărtășiră până la cele mai departe locuri cuvinte latine.

Nepotu: Mai chiare sânt aceste decât să poată cineva primire îndoială. Pentru aceea nu mă pot destul mira cum a putut zice Solarici că acele 700 cuvinte, care le areată în cartea mai sus zisă, le-au luat latinii de la sloveni. Mie aceasta atâta mi se pare a fi ca când, fiindcă ȝiganii, din limbile tuturor națioanelor întră care lăcuiesc sau întră care cândva au îmblat au cuvinte în limba sa cea ȝigană, acum s-ar scula un ȝigan și alți ȝigani în urma lui și în gura mare ar striga că toate acele mărite națioane de la dânșii au împrumutat acele cuvinte, care și în limbile lor se află, și în limba ȝigană.

Unchiu: Ba cu mult mai sus de 700 cuvinte se află în limba sloveană împrumutate din limba latină sau română. În cât e pentru Solarici, să știi că în Croația este mult popor de oameni carii se cheamă vlahi sau vlasi, care nume în limba sloveană înseamnă romani; ba, acești până în suta 12 de la Hristos, cu acest cuvânt latin s-au chemat: *romani*, ca și noi românii, și sânt strănepoți a romanilor, pre carii horvații i-au aflat acolo vechi lăcuitori; ba în Comitatul Posega^[19], până azi vecuiaște numele de Valahia Mică (*Valachia parva*). Solarici dintru acest popor este, nu e slovean. Deci poate el cu prefacere au zis că aceste 700 cuvinte de la sloveni sânt în limba latină, iară întru adevăr au vrut să dea la lumină câte cuvinte au slovenii luate de la latini.

Nepotu: Nu știu ce să zic de aceea, că întră sârbi puținii se află carii să priceapă bine limba cea din cărțile slovenești, măcar că și ei sânt sloveni.

Unchiu: Nice una defăimare nu urmă de aci asupra sârbilor; pentru că limba sloveană, cea din cărțile slovene besericești, niciodată nu au fost în gura slovenilor; aceea este limbă noao, togma străină de firea limbei sloveană, la suta a noao de la Domnul Hristos escată, care, precum am zis mai nainte, o întogmi grecul Ciril, după toată sintasa și țesătura limbei cei grecească. Deci, de nu va ști oarecare limba grecească, ce se zice elină, întru care sânt scrise cărțile besericești și din care fură prefăcute cele slovene și, de nu va alătura ceste cu cele, cărțile slovene besericești nu se pot înțelege cum se cuvine. De aci urmă că, până vor scrie sârbii cărțile sale cele de lucruri folositoare în limba sloveană mai sus zisă, purure vor rămânea în tunerecul cel vechiu; că necum alți sârbi să înțeleagă cele întru acest chip scrise, ci mai de multe ori nice cei ce le-au scris nu le pricep. Pentru aceea mintea cea bună svătuiește ca cărțile sale să le scriă în limba sa poporană.

Nepotu: Îmi veni aminte că, în *Istoria* cea pentru începutul românilor în *Dacia*, se areată că slovenii au fost în suta a patra și mai înainte în părțile aceste, anume întră Dunăre și întră Tisa, sub nume de sarmate sau savromate; și tu limpede vădiși că slovenii în veacurile de demult au fost cu totu necunoscuți romanilor. Cum este aceasta?

Unchiu: Cunoscut lucru este că zisa *Istorie* o scrise autorul cu pripa; și fu înșelat cu numele sarmate, crezând, după părerea unora, că sarmatele au fost sloveni. Ma, curând după aceea, se deșteptă din greșeala sa, aflând că sarmatele, pre carii el crezuse a fi sloveni, a fost viță nemțească, precum și Procopius,

unul din scriptorii bizantini, ne lăasă mărturisit la cartea 1, *De războiul vandalicu*, cap 2, unde întru acest chip scrie: „Împărățând Onoriu la apus, întrară în țeara lui varvarii; cine fură acei și pre ce cale feceră aceaea amuș, voiu răschira. Multe în tâmpurile cele de mai înainte fură, și astăzi sânt națioane gotice; ci întră aceia gotii, vandalii și vizigotii și gepedele, atât cu număr, precum și cu vrednicia, sânt mai socotiți. Mai demult se zicea savromate și melancleni; unii le-au dat și nume de gete. Drept că cu numirea, precum s-au zis, iară cu alta afară de aceaea cu nemica nu se desclinesc. Pelița tuturor le este albă, părul galben, trupu înalt, fața frumoasă, aceleși legi, aceaeaș credință, adecă ariană, pre urmă una limba, care o chemăm gotică: întru atâta, cât socotesc că toți de o ghintă mai demult s-au ținut și după aceaea cu numele capitanelor fură destimpti. Lăcașul lor cel vechiu, dincolo de Dunăre. De aci, ghepedele apucară Singedonu și Sirmiu cu învecinatul ținut și dincoace și dincolo de Dunăre, unde și acum lăcuiesc”¹³. De aci se vede că sarmatele, ghetetele, și cu alte nume mai demult chematele popoară, care avea lăcașul său dincolo de Dunăre, adecă de-a stânga Dunărei, au fost de națion goticesc și au vorbit limba

¹³ Imperium Occidentale tenente Honorio, ditionem eius invasere barbari; quinam ii fuerint et qua via illud perfecerint, mox declarabo. Plurimae quidem superioribus fuere temporibus, hodieque sunt nationes Gothicae, sed inter illos Gotthi, Vandali et Visigothi et Gepedes cum numero, tum dignitate praestant. Olim Sauromatae dicebantur ac Melanchlaeni: quidam etiam Getarum nomen ipsis tribuerunt. Vocabulis quidem omnes, ut dictum est, nulla vero re praeterea inter se differunt. Cutis omnibus candida, flava caesaries, corpus procerum, facies liberalis, eadem leges, eadem sacra, ariana scilicet, una demum lingua, quam Gothicam vocamus: ita ut ad unam universe gentem pertinuisse quondam ac suorum deinde ducum nominibus discretos fuisse, existimem. Antiquae eorum sedes trans flumen Istrum. Exin Gepedes Singedonem ac Sirmium cum vicino tractu qua cis, qua ultra fluvium Istrum, ubi etiamnum habitant, occuparunt.

gotică. Iară cum că limba gotilor au fost foarte asemenea limbei cei nemțească este lucru cunoscut.

Nepotu: Cu cele până aci de tine despre sloveni cuvântate și cu statornice proptele întărite, se astupă și gura acelor ci zic că dacii au fost sloveni, și de aci multe mișelii scorniră asupra românilor și asupra limbei lor.

Unchiu: Vorbele acelora, asupra românilor din amețeala capului vomite, sânt vrednice de șuierare, nu de răspuns. Că toți bărbații cei înțelepți, iubitori de adevăr și critici, nu numai alții, ci și însuși sârbii mărturisesc că limba sloveană, de când e lumea, nu s-au auzit prin părțile aceste înainte de a șese sută de ani după întruparea Domnului Hristos. Daniel Farlatus^[20], carele au scris istoria lucrurilor iliricești în *Ilirico Sacro*, tom 3, fața 90, așa grăiește: „Iară carii socotesc că Sânta Biblie și Liturghia au fost prefăcută de dumnezeiescul Ieronim în limba sloveană, aceia în foarte mare rătăcire și neștiință de lucrurile și de vremile cele vechi se află. Căci că nice limba, nice numele slovenilor, ori în Dalmația, ori în Iliricu, ori întru alte a romanilor provincii (țări), înainte de veacul a șease n-au început a se auzi”¹⁴. Și Daniel Papebrochius în *Propileu lunei lui maiu*^[21], fața 236, zice: „Sântul Ieronim, măcar că în Dalmația s-au născut pe la anul 356, totuși în pruncie fiind trimis la Roma pentru învățătură, niciodată nu s-au mai întors în patrie; dară să se fi și întors și pentru cetățenii săi să fi vrut a face ceva, n-ar fi putut să facă tălmăcire

¹⁴ Qui vero a divo Hieronymo sacra Biblia, itemque Liturgiam in sermonem Sclavonicum translata esse putant; ii summo in errore et in antiquarum rerum ac temporum ignoratione versantur. Nam neque linguam, neque nomen Sclavorum sive in Dalmatia, et Illyrico, sive in aliis Romanorum provinciis ante sextum saeculum audiri coepit. Daniel Farlatus, in *Illyrico Sacro*, tom. 3, pag. 90.

slovenească, carea aici ar fi fost fără de folos. Căci că slovenii, în câtă vreme au viețuit Ieronim, în cea mai dinlăuntru Schitie era ascunși; întâiu și întâiu sub împăratul Iustinian cel Bătrân ieșind de acolo, se răvărsară prin Dalmația, prin Iliricu și prin Panonii”¹⁵. Vezi mai pre larg despre aceste la Stefanus Salaghius, *De Statu Ecclesiae Pannonicae*^[22].

¹⁵ S. Hieronymus, licet in Dalmatia natus sub annum 356, puer tamen ad studia Romam missus, nunquam amplius in patriam rediit; atque ut rediisset et in civium suorum gratiam facere aliquid voluisset, non potuisset Sclavonicam versionem condere isthic inutilem futuram. Siquidem Sclavi, quoad Hieronymus vixit, in intima latuerunt Scythia, primum inde egressi, Dalmatiaeque Illyrico et Pannoniis infusi sub Imperio Justiniani senioris. Daniel Papebrochius, in *Propyleo Maii*, pag. 236.

Petru Maior

**DISERTAȚIE DESPRE ARTICLIILE LIMBEI
ROMÂNEȘTI,
c. 1820***

Partea întâiu
PENTRU FIREA ARTICLILOR^[1]

Arătat-am în *Disertația cea pentru începutul limbei românești*, carea e adăogată la *Istoriia cea pentru începutul românilor în Dachia*^[2], cum că nu limba poporului roman, sau cea proastă lătimească, carea e limba românilor, s-au născut din limba lătimească cea din cărți, și se zice limbă lătimească corectă, adecă îndreptată sau polită, ci ceasta din ceaea. Și pentru aceaea, măcar că ne-am obicinuit a grăi că limba românească e feată limbei ceii lătimești corecte, întru adevăr și după firea lucrurilor, limba cea românească e mamă limbei ceii lătimești ce să află până astăzi în cărți^[3]. De aciiia urmează că nici articlii italianilor, *il, la, lo*, în numărul singuratec, *li, i, le*, în numărul mulțimii, și a românilor, *il* [= *îl*], *lu, le*, de fealiul bărbătesc, și *a*, de fealiul fâmeiesc, în numărul singuratec, iară în numărul mulțimei, *li, i*, de fealiul bărbătesc, și *le*, de fealiul fâmeiesc, nu s-au urzit din lătinescul *ille, illa, illo, illi, illae*, ci acesta, cu prilejul corecției limbei lătimești, fu întocmit după zișii articli^[4].

Articlii, precum la italieni, la frânci și la spanioli, carii toți, în cât e despre limbă, sânt o fară cu românii, așa și la români sânt de doao plase: unul definit, adecă mărginit, altul indefinit, adecă nemărginit. Articlu indefinit iaste

* Transcriere și note: Gh. Chivu, Otilia Urs.

unu, în fealiul bărbătesc, *una* în fealiul fămeiesc. Articlu definitu în fealiul bărbătesc, cum am însemnat mai sus, iaste *il* (—A), *lu* (AŞ), *le* (A£), în numărul singuratec, *li* (AΗ), *i* (H), în numărul mulțimei; în fealiul fămeiesc, *a* (A), în numărul singuratec, *le* (A£), în numărul mulțimei.

Articlu *lu* (AŞ), românii cei preste Dunăre și astăzi îl zic întreg, *lu*, precum italianii *lo*, nu numai când îl răspund singur, ci și când e închietorat cu nume, p. e. *omulu*, *lemnulu*; iară românii cei dincoace de Dunăre, când *lu* iaste închietorat cu nume, îl apostrofesc, adecă lapădă *u* și rămâne numai *l'* (A), împreunat cu numele. De acia, unii gramatici, întru atâta mulțime de vocale, cu care sânt românii preste toate limbile Evropii îmbogățiți, nefiindu-le cunoscută dialecta românilor celor preste Dunăre, ș-au nălucit că singură consonanta *l* (A) iaste articlu, fără de vocală, care consonantă acum se împreună cu o vocală, acum cu alta^[5]. De ar fi aceasta adevărat, mi se pare că ar trăbui să zicem că și la italieni singură consonanta *l* e întru adevăr articlu, de carea nimene n-au visat. Rămâne, dară, că nu singură consonanta *l* e articlu, ci cu vocala *u* lângă dânsa, care vocală, drept, la românii cei dincoace de Dunăre totdeauna se apostrofează, lăpădându-se *u* de lângă dânsa, precum și la italieni de multe ori lipsează *o* de la articlu *lo* și rămâne singură consonanta *l*.

Mai cumplit rățesc aceiași gramatici^[6], când zic că la români iaste și articlu *ul* (OYΛ), neluând ei aminte că *u* carele iaste înainte de *l* se ține de nume, iară nu de articlu. Că la români, precum la italieni, toate cuvintele trăbuie să se sfârșască în vocală, carea până astăzi curat se ține la românii cei dincolo de Dunăre. Românii cei dincoace de Dunăre, întru aceale cuvinte care se sfârșesc în vocala *u*, de mult acum s-au obicinuit a lăsa afară vocala *u* (Ş), afară de moldoveani, carii întru aceasta nu sânt așa de tot abătuți de veachiia datină precum ceialalți, și cei de

demult, ba pre alocurea și acum, în scrisoare, în locul lui *u* (Ѣ) pun chirilianul 1, carele nu dă nici un sunet, fără cât înseamnă cum că de acolo lipsește vocala *u*. P. e., românii cei dincolo de Dunăre zic *omu* (ѠМѢ), cei dincoace de Dunăre zic *om* (ѠМ); cu artichu ceștia zic *omul* (ѠМѢЛ). Chiar lucru iaste că vocala *u* (Ѣ) în cuvântul acesta se ține de numele *omu*, iară nu de artichu. Adecă românii cei dincoace de Dunăre, măcar că lasă afară vocala *u* din cuvinte, când cuvântele se răspund singure, totuși, de se vor închietora acealeși cuvinte cu artichu sau cu pronume, totdeuna iarăși aduc la locul ei vocala *u*. Așa în arătatul exemplu, *om*, *omul*; așa fiind (ѠИИИѢ), fiindu-ne; așa ducând, ducându-mă, ducându-te, ducându-se; așa *dusu-l-au*. Întru acest exemplu, Ѣ, carele îndată e înainte de Л, după învățătura zișilor gramatici, s-ar ținea de artichu *ul* (ѠУЛ). Ci și cu artichu fealiului fâmeiesc punem Ѣ și zicem *dusu-o-au*. Acum întreb eu: *u*, carele e îndată înainte de artichu fâmeiesc *o*, ce se pune în loc de *a*, precum mai jos vom vedea, ține-se de vorbă au de artichu? De artichu nu se ține, că așa ar trăbui să-ți mai nălucești un artichu fâmeiesc, adecă *uo* (ѠУѠ). Se ține, dară, de vorbă. A, și în cuvântul *dusu-l-au* se ține de vorbă, nu de artichu. Limpezit, dară, lucru iaste cum că artichu *ul* (ѠУЛ) nicedecum nu se află în limba românească.

Mai sus am zis că artichu fâmeiesc iaste *a*. Mai sus-zișii gramatici adaogă și artichu *oa* (ѠѦ) în unele nume, precum în *stea*, *porumbea*, *turturea* ș.c., care cu artichu definit se zic *steaoa*, *porumbeaoa*, *turtureaoa* ș.c. Ci și întru aceasta smintesc gramaticii aceia, pentru că unele cuvinte ca aceale mai demult le-au zis românii cu sfârșire în *lă* (ЛѦ). Așa *stellă* (СТѢЛѦ), *porumbellă* (ПѠРѢМБѢЛѦ), *turturellă* (ТѢРѢРѢЛѦ), carea de acolo se adeverează că, nu numai în numărul mulțimei, și astăzi țin cuvintele

aceale întregi, precum *stelle* (СТЪЛЕ), *porumbelle* (ПОРУМБЪЛЕ), *turturelle* (ТУРТУРЪЛЕ), ci și în numărul singuratec, îndată în genitivo iau consonanta *l* (Л), carea o lăsase în nominativ: *a stellei* (А СТЪЛЕН), *a porumbellei* (А ПОРУМБЪЛЕН), *a turturelei* (А ТУРТУРЪЛЕН). Așa, zisei, mai demult au zis românii *steală* ș.c., după aceea au început a zice *steao* ș.c., carea la românii cei preste Dunăre până astăzi se ține. Iară românii cei dincoace de Dunăre, precum în multe cuvinte, după cum am înșămnat mai sus, au lăsat vocala cea de pre urmă, așa și întru aceste au lăsat *o* și au prins a zice *stea*, *porumbea*, *turturea*, în loc de *steao*, *porumbeao*, *turtureao*. Însă, precum în cuvintele aceale în care, zicându-le singure, au lăsat afară vocala *u* (У) cea din capet, iară, încheotorându-se aceale cuvinte cu articlu sau cu pronume, iarăși o întorc înapoi, după cum am arătat mai sus. Așa și cuvintele aceaste: *stea*, *porumbea*, *turturea* ș.c., măcar că singure le zic fără de *o* în capet, totuși, când se încheotoră cu articlu definit *a*, iarăși o întorc la locul ei. De unde, în cuvântul *steaoa* ș.c., vocala *o* nu se ține de articlu, ci de nume, adecă *steao*, *porumbeao*, *turtureao* ș.c. Afară de toată îndoiala, dară, iaste cum că la români nicedecum nu iaste articlu *oa*, ci singur *a*, în fealiul fămeiesc.

Rămășiță de a vocalei *o* în capetul cuvântului, în locul lui *lă*, au și românii cei dincoace de Dunăre, în cuvântul *zio*, carele cum că mai demult s-au zis *zilă* (ЗИЛЪ) și apoi s-au schimbat în *zio*. De acolo ne deșteptăm a creade că și astăzi în numărul mulțimei se zice *zile*, care nu poate veni fără de la *zilă*, și în numărul singuratec, în genitivo, se zice *a zilei*, după regula comună mutându-se vocala cea de pre urmă a nominativului în genitivo în *ei*.

Acî ar putea cineva să zică, împrativă, că pentru că numele *zio* se zice în numărul mulțimei *zile*, și în genitivu numărului singuratec *a zilei*, precum și în dativu *zilei*,

vârând adecă *l*, carele n-au fost în nominativu numărului singuratec, *zio*, nu urmează că doară cândva, în loc de *zio*, s-au zis *zila*, căci că și în pronumele de fealiul fâmeiesc, *a mea*, *a ta*, *a sa*, măcar că aci nu iaste *l*, totuși, în numărul mulțimei se bagă *l* și zicem *a meale*, *a tale*, *a sale*, și în genitivu numărului singuratec zicem *a muierii meale*, *a muierii tale*, *a muierii sale*. Au pentru aceea se cade să zicem că oarecând s-au zis în nominativu numărului singuratec în loc de *a mea*, *a meală*, în loc de *a ta*, *a tală*, în loc de *a sa*, *a sală*?

Răspund: De vream ce, în loc de *mă*, *te*, *se*, zicem *mine*, *tine*, *sine*, ba și în limba lătimească cea corectă dumeastic lucru iaste a adăoga la pronume câte o pârțică întrecătoare, precum: *egomet*, *ipsetmet*, *meapte*, *tuapte*, *suapte* ș.c., și cu atâta mai vârtos mă plec a creade că, mai demult, românii, ba și italianii cei din Italia de demult au zis *mene*, *tane*, *sane*, că nemții încă zic *meine*, *teine*, *seine*, care, precum alte multe, nu e îndoială că le-au luat de la italieni, nu văd pentru ce să nu se fi putut oarecând zice, în loc de *a mea*, *a ta*, *a sa*, *a meană*, *a tane*, *a sane*, și apoi, pentru ca mai bine să se deosebească de *mine*, *tine*, *sine*, mutându-se *n* în *l*, s-au zis *a meală*, *a tală*, *a sală*, și de aci au curs *a meale*, *a tale*, *a sale*, precum și în limba lătimească cea corectă nu e lucru strein a se muta *n* în *l*; așa, în loc de *conligo*, se zice *colligo*, în loc de *Nympla*, se zice *Lympla*. Însă nu voiu să mă razim cu această găcitură, măcar că nu e fără temei. Ci:

Răspund 2. Cunoscut lucru iaste că românii cei de demult artclu definitu a fealiului fâmeiesc în genitivu sing<uratec>, carele la românii cei dincoace de Dunăre iaste acum *a -ei*, s-au obicinuit a-l zice cu *l* (Λ), adecă, în loc de *a -ei*, *a lei* sau *a lii* (Λ ΛΕΗ, Λ ΛΙΉ), care datină până astăzi o țin românii cei preste Dunăre. Deci *le*, în cuvintele mai sus aduse, iaste artclu, în carele lipsește *i*

(н) cel de pre urmă, precum și întru alte pronume moștenitoare s-au obicinuit a lipsi, când se pun după nume; așa nu zicem *a casei noastrei, voastrei, ci a casei noastre, voastre*. Asemenea, în nominativu numărul mulțimei, *le* iaste articlu definitu: *a meale, a tale, a sale*.

Vei zice: Așadară, și în cuvintele *zio, stea, porumbea, turturea* ș.c., *l* cel din genitivu numărului singuratec se ține de articlu definitu a fealiului femeiesc, nu de numele aceale, adecă: *a zi-lei, a stea-lei, a porumbea-lei, a turturea-lei*, iară nu *a zil-ei, a steal-ei, a porumbeal-ei, a turtureal-ei*. De unde urmează că *zio, stea, porumbea, turturea* ș.c. nu s-au zis cândva *zila, stela, porumbela, turturela* ș.c.

Mare deosebire iaste întră cuvintele aceaste și întră pronumele de care mai sus am cuvântat, că aceaste cuvinte au în numărul mulțimei *zile, steale, porumbeale, turtureale*, și cu articlu definitu: *zile-le, steale-le, porumbeale-le, turtureale-le*. Iară pronumele aceale nu le zicem cu articlu definitu *a meale-le, a tale-le, a sale-le, ci a mea-le, a ta-le, a sa-le*. Adecă *le* iaste articlu, iară <în> cuvintele *zile, steale* ș.c., *le* se ține de nume, nu de articlu, care nu pot să se nască fără de la *zilă, steală* ș.c. Au aceasta îți caută să o crezi, au să mărturisești că oarecând s-au zis *a meală, a tală, a sală* ? Ori în ce întâmplare, rămâne adevărit că *zio, stea, porumbea, turturea* și alte ca aceaste mai demult s-au zis *zilă, stelă, porumbeală, turtureală* ș.c.

Ba unii dintră gramatici și *ea* îl adaogă a fi articlu definit în fealiul fâmeiesc. Ci aceasta nu atâta e greșeala lor, precum nenorocirea românilor că se întrăbuințază cu literele chiriliane, care, până când vor ținea moștenire întră români, nu e cu puțință limba românească să vină la acea netezire și deplinire la carea ar putea să ajungă cu literele ceale latine^[7]. Așa, *muiere*, cu articlu definitu, se

DECLINAȚIA A ARTICLULUI DEFINIT ÎN FEALUL BĂRBĂTESC

N. *lu* (ΛϺ), *le* (Λϵ)
G. *a lui* (α ΛϺϣ)
D. *lui* (ΛϺϣ)
A. *<lu>* (ΛϺ), *pe l'* (πε Λ), *le* (Λϵ)
V. *le* (Λϵ)
Abl. *de la l'* (ΛϺ)

N. *i* (и)
G. *a lor* (а лѡр)
D. *lor* (лѡр)
A. *i* (ѣ), *pe i* (пѣ ѣ)

V. *lor* (Λωρ)Abl. *de la i* (ї)

Însămnare. Articul *lu*, când se răspunde sângur, îl zicem *lu*, iară când se împreună cu nume, lăsăm afară *u*, cum am zis mai sus, și *l* îl răspundem cu vocala ce de pre urmă, *u*, a numelui; p. e. nu zicem *omu-lu*, ci *omu-l* (*omu-l'*). Însă românii cei preste Dunăre, și când e închiatorat articlu acesta cu numele, încă îl zic deplin; p. e. *omu-lu* (*omu-lu*).

Însămnarea 2. Românii cei preste Dunăre au dativu totdeauna întru amândoi numerii asemenea genitivului.

Însămnarea 3. Părticica *pe* în acuzativu singuri românii cei dincoace de Dunăre o întrăbuițează, și aceasta numai cu numele care însămnează ființă cuvântătoare; p. e. *cinsteaște pre împăratul, cheamă pe Petru* ș.c.

Însămnarea 4. Articul *lu* are vocativu *le*; ci uneori se lasă afară, și atunci *u* cel de pre urmă a numelui din nominativ se mută în *e*. Așa zicem *domnu-le* sau *doamne, omul-le* sau *oame*; așa *dascăle, ierarhe, episcoape, proroace, stăpâne*.

Însămnarea 5. La italieni, articlu cel de fealiu bărbătesc, în nominativul numărului multoratec, are uneori *i*, uneori, *li*. Românii cei dincoace de Dunăre țin *i*, și aceasta numai cu jumătate sunetul, iară la cei dincolo de Dunăre, pururea se întrăbuițează *li* (Λη). Așa noi zicem *oameni-i* (ΛΑΜΕΝΙ-ї), cei dincolo de Dunăre zic *omeni-li* (ΛΑΜΕΝΊ-ΛΗ). Aceaeși vine a lua aminte în acuzativ și în ablativ.

Însămnarea 6. Vocativul în numărul multoratec din sine nu are articlu, ci numele în vocativ aseamene iaste cu nominativul cel fără articlu. Totuș, de multe ori, punem lângă nume *lor*. Așa zicem în vocativo *oameni-lor*

(*оаменн-лор*); *domni-lor* (*домни-лор*), în loc de *oameni!*, *domni!* Însă *lor* aci nu e artichu, ci pronume, carele italianii îl zic *loro*, ci răspunde la lătinescul *illi* sau *ipsi*. Deci, când zicem în vocativ *oameni-lor!*, *domni-lor!*, atâta iaste ca cum ai zice lătinește *ipsi homines!*, *ipsi homini!* ^[9]

Pentru ca mai bine să se priceapă treaba artichului acestuia, vom aduce aci o paradigmă de artichu *lu* cu nume împreunat, alta de artichu *le*, pre urmă de artichu cu nume, carele nu se sfârșește în *u*, ci în *a*:

Singuratec

N. *domnu-l'* (*домнѣл*)

G. *a domnu-lui* (*а домнѣлѣй*)

D. *domnu-lui* (*домнѣлѣй*)

A. *pe domnu-l'* (*пе домнѣл*)

V. *domnu-le* sau *doamne* (*домнѣле* sau *доамне*)

Abl. *de la domnu-l'* (*де ла домнѣл*)

Multoratec

N. *domni-i* (*домнѣй*)

G. *a domni-lor* (*а домнилор*)

D. *domni-lor* (*домнилор*)

A. *pe domni-i* (*пе домнѣй*)

V. *domni-lor* (*домнилор*)

Abl. *de la domni-i* (*де ла домнѣй*)

Singuratec

N. *câne-le* (*кѣнеле*)

G. *a câne-lui* (*а кѣнелѣй*)

D. *câne-lui* (*кѣнелѣй*)

A. *câne-le* (*кѣнеле*)

V. *câne!* (кѣне!)

Abl. *de la câne-le* (дѣ ла кѣнеле)

Multoratec

N. *câni-i* (кѣнѣй)

G. *a câni-lor* (а кѣнилор)

D. *câni-lor* (кѣнилор)

A. *câni-i* (кѣнѣй)

V. *câni!* (кѣнѣй!)

Abl. *de la câni-i* (дѣ ла кѣнѣй)

Singuratec

N. *tată-l'* (татѣл)

G. *a tată-lui* (а татѣлѣй)

D. *tată-lui* (татѣлѣй)

A. *pe tată-l'* (пѣ татѣл)

V. *tată!* (татѣ!)

Abl. *de la tată-l'* (дѣ ла татѣл)

Multoratec

N. *tăti-i* (тацѣй)

G. *a tăti-lor* (а тацилор)

D. *tăti-lor* (тацилор)

A. *pe tăti-i* (пѣ тацѣй)

V. *tăti-lor!* (тацилор)

Abl. *de la tăti-i* (дѣ ла тацѣй)

Însămnare 7. De la *tată*, în chipul arătat, se face numărul multoratec. Însă de comun nu ne-am obicinuit în numărul multoratec a zice *tăti-i* [= tații], *a tăti-lor*

[= taților] ș.c., ci *părinti-i* (пъринций), *a părinti-lor* (а пъринцилор) ș.c.

Însămnarea 8. Articul *îl*, carele se zice numai în acuzativul numărului singuratec și se pune în loc de pronume, are acuzativu numărului multoratec *îi*; p. e. *îl duse*, adecă *pre el*, *îi duse*, adecă *pre ei*.

Însămnarea 9. Articul *lu* în dativu numărului multoratec are și *le*, ba și *li*, însă atunci se pune în loc de pronume, și pentru aceea se ia așa întru amândoa feliurile, adecă și bărbătesc, și fămeiesc; p. e. *le fece bărbaților*, *le dede muierilor*, *li se cade bărbaților*, *li se șede muierilor* ș.c. Ci despre aceste mai pre larg vom grăi unde vom cuvânta despre întrăbuințarea articlilor. [...]

Partea a doao

DESPRE ÎNTRĂBUINȚAREA ARTICLILOR

Articul definit se întrăbuințază când oarece nume vrem a-l zice mărginit, adecă cu deosebire de altele; p. e. *omu-l'* (ωμ8λ), *lemnu-l'* (λεμν8λ). Când e așa închie-torat cu articlu, zic *omu-l'*; deosebesc și arăt că nu inger sau altă ființă.

Articul indefinit se întrăbuințază când ceva nume vrem a-l zice nemărginit, și nu deosebit; p. e., când zic *unii oameni*, nu arăt care anume dintră oameni [...]^[10].

[Ioan Piuariu-Molnar]

**WÖRTERBÜCHLEIN DEUTSCH UND
WALACHISCHES.
VOCABULARIUM NEMȚESC ȘI
ROMÂNESC.**

Hermannstadt, Im Verlag bei Martin
v. Hochmeister.

Tipărit în Sibii, la c<hesaro>-c<räiescul>
privileghiatul tipograf Martin Hohmaister,
unde și de vânzare să află, 1822*

Vorrede des Herausgebers^[1]

Der verdienstvolle Verfasser der deutsch-walachischen Sprachlehre, Herr Joh. Molnar v. Müllersheim, hat um einigermaßen dem Mangel eines walachischen Wörterbuches abzuhelpfen, am Schlusse derselben ein Repertorium aller darin vorfindiger Wörter geliefert und mit Zahlen die Nachweisung des Blattes auf welchem deren walachische Benennung zu finden ist, beigesezt.

Da aber viele, welche die walachische Sprache nur zeitweilig benötigen, die Anschaffung dieser Sprachlehre zu kostspielig finden, so ist aus dem derselben angehängten Repertorio dieses deutsch-walachische *Vocabularium* mit vielen Zusätzen, vorzüglich mit der Benennung aller in Siebenbürgen wild-wachsender Pflanzen (mit der Bezeichnung *Pfl.*) gesammelt worden.

* Transcriere și note: Bogdan Harhăță.

Es enthält dieses kleine möglichst wohlfeile Werkchen, bei aller seiner Kürze, dennoch die meisten im gemeinen Leben zu wissen nötige Ausdrücke, begünstigt den Deutschen beim Bedarf der walachischen Sprache und nützt dem schriftkundigen Walachen in der Anwendung der deutschen Sprache.

Schlüssig wird für jene, welche der eigentümlich walachischen Lettern nicht kundig sind, sondern den Druck mit lateinischen Buchstaben benützen, die Nachweisung gegeben:

das *æ* wie in Deutschen *ö*, z. B.: *mæna* (die Hand) *mõna*,

das *é* wie *æ*^[2], z. B.: *réfund* (rund) *rætund*,

das *ë* wie *j*^[3], z. B.: *ëu* (ich) *jeu* gelesen werden muss.

Hermannstadt, den 6ten Jänner 1822,
Der Herausgeber.

WÖRTERBÜCHLEIN VOCABULARIUM

A

AAS /*sstærv*/ *stârv*

ABACKERN /*a ara*/ *a ara*

ABÄNDERN /*a muta*/ *a muta*

ABARTUNG /*prefatschere*/ *prefacere*

ABBALGEN /*a burduschi*/ *a burduşi*

ABBEISSEN /*a muschka*/ *a muşca*

ABBILDUNG /*kipuire*/ <în-> *chipuire*

ABBITE /*rugarea de jertare*/ *rugarea de iertare*

ABBLÜTEN /*a dessflori*/ *a desflori*

ABBRECHEN /a *népéstui*/ a năpăstui

ABBRENNEN /a *arde*/ a arde; **auch** /*păerscholi*/ pârjoli

ABBRÜHEN /a *schépélui*/ a jăpălui

ABBÜRSTEN /a *perija*/ a perii

ABBÜSSEN /a *pokéi*/ a pocăi

ABDACHUNG /*desskoperire*/ descoperire

ABDANKEN /a *lěssa*/ a lăsa; /a *ssé multzěmi*/ a să
mulțami

ABDIENEN /a *pléti*/ a plăti prin slujbă^[4]

ABDRUCK /*tipariu*/ tipariu

ABEND /*sseara*/ seară

ABENDDÄMMERUNG /*énsérat*/ însărat

ABENDESSEN /*tschiné*/ cină^[5]

ABENDMAHL /*kuminekéturé*/ cuminecătură

ABENDRÖTE /*roschala apussului*/ roșala apusului

ABENDZEIT /*kindije*/ chindie

ABENTEUER /*tschudenie*/ ciudenie, întâmplare minu-
nată

ABER /*daré*/ dară, încă, iară

ABERGLAUBE /*kredintzé descharté*/ credință deșartă

ABERWITZ /*bulguire*/ bulguire

ABFAHRT /*dutschere*/ ducere, cărătură, pornire

ABFALL /*dessbinare*/ dezbinare

ABFALLEN /a *abate*/ a abate, cădea în jos, dezbină

ABFASERN /a *desskéma*/ a descăma

ABFAULEN /a *putresi*/ a putrezi

ABFLECHTEN^[6] /a *desspleti*/ a despleti

ABFLIESEN /a *kurdsche*/ a curge, scurge, descurge

ABFORDERN /a *pofti*/ a pofti, ceare

ABFORMEN /a *formélui*/ a formălui

- ABFRESSEN** /a *mānka*/ a mânca, roade
ABFÜTTERN /a *paschte*/ a paște, hrăni
ABGABE /*dare*/ dare
ABGANG /*pornire*/ pornire, treacere
ABGEBEN /a *da*/ a da, preda, lipsi
ABGEHEN /a *porni*/ a porni, treace, umbla
ABGEORDNETER /*ssol*/ sol
ABGESANDTER /*ssol*/ sol^[7]
ABGENAGT /*glodit*/ glodit
ABGESCHABT /*rass*/ ras
ABGESCHMACKT /*lichod*/ lihod, fără gust, neplăcut
ABGESONDERT /*desskilinit*/ deshilinit
ABGESTORBEN /*amorzit*/ amorțit
ABGEWETZT /*glodit*/ glodit
ABGEWINNEN /a *amirui*/ a amirui
ABGEWÖHNEN /a *dessvéza*/ a dezvăța, înțărca
ABGIESSEN /a *vérssa*/ a vărsa, a goli
ABGLANZ /*sstrélutschire*/ strălucire
ABGLÜHEN /a *énfoka*/ a înfoca, căli (ferul)
ABGOTT /*idol*/ idol
ABGRABEN /a *ssépa*/ a săpa
ABGRÄMEN /a *ofili*/ a ofili
ABGRASEN /a *dessjerbi*/ a dezierbi
ABGRUND /*prépasstie*/ prăpastie
ABGÜRTE /a *desstschindsche*/ a descinge
ABGUSS /*vérssare*/ vărsare
ABHALTEN /a *dessmāenta*/ a dezmâta
ABHANDELN /a *bāentui*/ a bântui
ABHANG /*tradschere*/ tragere, curgere
ABHÄRMEN /a *tāenschi*/ a tânji

- ABHÄRTEN** /a *énvāertoscha*/ a învârtoşa, căli
ABHASPELN /a *dépéna*/ a dăpăna
ABHAUEN /a *téja*/ a tăia
ABHÄUTEN /a *beli*/ a beli [...]
ANSTRENGEN (sich zu etwas) /a *opinti*/ a opinti
ANSTRENGUNG /*opintire*/ opintire
ANSTRICH /*sspoire*/ spoire
ANSTÜCKELN /a *énédi*/ a înnădi
ANSUCHEN /a *tscherka*/ a cerca, ruga
ANTASTEN /a *pipéi*/ a pipăi
ANTEIL /*parte*/ parte
ANTUN (jemanden einen Possen) /a *schévri*/ a jăvri
ANTRAG /*énbiere*/ îmbiere
ANTRAGEN /a *énbija*/ a îmbiia
ANTREFFEN /a *éntælni*/ a întâlni
ANTREIBEN /a *ssili*/ a sili
ANTRIEB /*éndemn*/ îndemn
ANTRETEN (eine Reise) /a *porni*/ a porni
ANTWORT /*résspuns*/ răspuns
ANTWORTEN /a *résspunde*/ a răspunde
ANVERTRAUEN /a *énkredinza*/ a încredinţa, bizui
ANWEISUNG /*povézuire*/ povăţuire
ANWERBEN /a *verbui*/ a verbui
ANWERFEN (an die Wand) /a *izbi*/ a izbi
ANWURF /*izbituré*/ izbitură
ANZAHL /*numér*/ număr
ANZAPFEN /a *da tschep*/ a da cep
ANZEIGE /*arétare*/ arătare
ANZETTELN /a *urzi*/ a urzi
ANZUG /*énbrékéminte*/ îmbrăcămintे

ANZÜNDEN /a aprinde/ a aprinde

APFEL /mér/ măr

APFELBAUM /mér/ măr

APOSTELFESTE /ssérbétoarea apostolilor/ sărbătoarea apostolilor

APOTHEKER /apotekariu/ apotecariu, spețieriu

APOTHEKERSCHIERLING (Pfl.) /kukuté/ cucută

APRIL /aprilie/ aprilie

ARABER /arab/ arab

ARABIEN /aravia/ Aravia

ARBEIT /munké/ muncă, **auch** lucru

ARBEITEN /a lukra/ a lucra

ARBEITER /lukrétoriu/ lucrătoriu, muncitoriu

ARBEITSAM /bérbat/ bărbat^[8]

ARBEITSAMKEIT /lukrare/ lucrare, muncire

ARCHIMANDRIT /archimandrit/ arhimandrit

ARG /réu/ rău

ARGLIST /vikleschug/ vicleșug

ARGWOHN /prepunere/ prepunere

ARGWÖHNEN /a prepune/ a prepune [...]

D

DA /kænd/ când

DABEI /de'nprené/ de-mpreună

DACH /koperisch/ coperiș

DACHS /vezune/ vezune^[9]

DACHSLOCH /vezunie/ vezunie

DACHT /feschtilé/ feștilă

DADURCH /prin atschassta/ prin aceasta; pe 'ci, pe-acolo

- DAFÜRHALTEN** /a zinea/ a ținea
DAHEIM /a kassé/ acasă
DAHER /deaitschi/ de-aici
DAMASZIEREN /a zintui/ a țintui, ghintui, damasi
DAMAST /damasst/ damast
DAMBRET /damé/ damă
DAME (die) /matroané/ matroană
DAMIT NICHT /ka ssé nu/ ca să nu
DAMM (der) /podmol/ podmol
DÄMMERUNG /énmurdshire/ înmurgire
DAMPF /vaporé/ vaporă, abur
DANKBAR /mulzémitoriu/ mulțămitoriu
DANKEN /a mulzémi/ a mulțami
DANKOPFER /schértvé/ jărtvă
DANKSAGUNG /mulzé mire/ mulțămire
DANN /atuntschi/ atunci
DÄMPFEN /atuntschi/ atunci
DARBEN /a tigoræ/ a tigorî
DARBIETEN /a fégédui/ a făgădui
DARLEHEN /énprumutare/ împrumutare, împrumut
DARM /maz/ maț
DARNACH /apoi/ apoi
DARREICHEN /a tinde/ a tinde, a da
DARUM /pentru atscheaja/ pentru aceea
DASELBST /akolo/ acolo
DASS /ssé/ să
DASS NICHT /kætnu/ cât nu
DATTELN /kurmale/ curmale
DATUM /datul/ datul^[10]
DAUER /traiu/ traiu^[11]

DAUME /*dedschetul tschel mare*/ degetul cel mare

DAWIDER /*énprotivé*/ împotrivă

DAZWISCHEN /*éntre*/ între

DECHANT /*diezesan*/ diețezan, decan

DECKE /*sstraju*/ straiu

DECKEL /*koperemāent*/ coperemânt

DECKEN /*a koperi*/ a coperi, tinde

DECKZEUG /*kovor*/ covor

DEGEN /*sspergie*/ sperghie

DEHNEN /*a tinde*/ a tinde

DEIN /*altéu*/ al tău

DEMUT /*umilinzé*/ umilință

DEMÜTIGEN /*a zmeri*/ a zmeri, umili

DENKEN /*a gāendi*/ a gândi

DENKMAL /*pomenire*/ pomenire

DENKUNGSART /*kudschetare*/ cugetare

DENN /*ké*/ că

DER /-ul/ -ul, **oder** -le [...]

K

Dieser Buchstabe ist auch mit dem Buchstaben **C** zu
vergleichen

KACHEL /*kéchalé*/ căhală

KÄFER /*gāendak*/ gândac

KÄFIG /*kélizké*/ călițcă

KAHL /*pleschug*/ pleșug

KAHLBÄRTIG /*spāen*/ spân

KAHLKOPF /*pleschugu*/ pleșugu

KAHN /*luntre*/ luntre

KAISER /*énpérat*/ împărat

- KAISERIN** /*énpéréteassé*/ împărăteasă
KAISERLICH /*énpéréteassc*/ împărătesc
KAISERTUM /*énpérézije*/ împărăție
KALB /*vizel*/ vițel
KALB (weiblichen Geschlechts) /*vizea*/ vițea
KALK /*var*/ var
KALKGRUBE /*varnizé*/ varniță
KALMUS (Pfl.) /*speteaské térkaté*/ spetească tărcată
KALT /*frig*/ frig, rece
KÄLTE /*frigul*/ frigul
KALTSINN, sieh<e> Gleichgültigkeit
KAMEL /*kémilé*/ cămilă
KAMIN /*kaminizé*/ caminiță, chemenet, camin
KAMM /*pjepten*/ piepten
KÄMMEN /*a pjeptena*/ a pieptena
KAMMMACHER /*pjeptenarju*/ pieptenariu
KAMMER /*kémaré*/ cămară
KAMMERDIENER /*komérdinér*/ comărdinăr
KÄMMERER /*kémérasch*/ cămăraș, vistieriu
KÄMMERLEIN /*kéméruzé*/ cămăruță
KAMPF /*lupté*/ luptă
KÄMPFEN /*a ssé lupta*/ a să lupta
KANAL /*sskok*/ scoc, canal
KANNE /*kané*/ cană
KANONE /*tun*/ tun
KANONENGIESSEREI /*tunérie*/ tunărie
KANZEL /*amvon*/ amvon
KANZLEI /*kénzélérie*/ cântălărie
KANZLER /*kanzelar*/ canțelar
KANZLIST /*kénzélischte*/ cântăliște

- KAPAUN** /kapon/ capon, căpun^[12]
KAPELLE /sskit/ schit, capelă
KAPLAN /kapelan/ capelan
KAPPE /schapké/ șapcă
KAPUZE /potkapju/ potcapiu
KARDINAL /kardinal/ cardinal
KARGEN /a kruza/ a cruța
KARPFEN /krap/ crap
KARREN /teleage/ teleagă
KARST /koarschte/ coarște
KARTÄTSCHKE /kartatsche/ cartace^[13]
KARTE /karte/ carte (de joc)
KARTE (Landkarte) /charté/ hartă, mapă
KARFIOL /kartifiol/ cartifiol
KÄSE /kasch/ caș, brânză
KÄSEMACHEREI /sstāné/ stână
KÄSESTECHER /brānzarju/ brânzariu
KASTANIE /késstané/ căstană
KASTANIEN-FARBIG /murg/ murg
KASTEN /almarju/ almariu
KATHARINA /katarina/ catarina
KATER /kotok/ cotoc
KATZE /pissiké/ pisică, mîță
KÄTZCHEN /māz/ mîț
KAUEN /a messteka/ a mesteca
KAUEN (das Vieh) /a rumega/ a rumega
KAUF /kumpéréturé/ cumpărătură
KAUFEN /a kumpéra/ a cumpăra
KAUFMANN /negozitorju/ negoțitoriu
KAUM /deabija/ de-abia, abia

KECK /obraznik/ obraznic [...]

*Deutsch und walachische Benennung
der Ortschaften Siebenbürgens^[14]*

(Anmerkung: es sind hier nur jene Orte aufgenommen worden, welche eigene walachische Benennungen haben; diejenigen bei welchen bloß die Veränderung oder Versetzung eines Buchstaben vorkommt als: **Kelnik** – walachisch Kilnik [= Câlnic], **Kerz** – walachisch Kirtz [= Chirt], **Mediasch** – walachisch Medijasch [= Mediaş] u. d. gl. nebst den übrigen, welche in walachischer Mundart die ungarische oder deutsche Benennung beibehalten, sind als entbehrlich übergangen worden.)

ABTSDORF /zap/ Țap

ARBEGEN /agregitsch/ Agreghici

ARMENIENSTADT (Szamosújvár) /gjerla/ Gherla

BIRTHÄLM /gertan/ Ghertan

BLASENDORF /blasch/ Blaj

BLUTROT /bærgisch/ Bârghiș

BRALLER /bruju/ Bruiu

BRENNDORF /rod/ Rod

BRENDENDORF /teun/ Tăun^[15]

BROOS (Szászváros) /oré'schtie/ Orăștie

BURGBERG /vurpér/ Vurpăr

DENDORF /daja/ Daia

DOLLMAN /daja/ Daia

DONNERSMAKT /mænéradie/ Mânăradie

DREIKIRCHEN /te<j>usch/ Te<i>uș

ELISABETHSTADT /ibaschfaléu/ Ibașfalău^[16]

ENNYETEN^[17] /ajud/ Aiud

FRAUENDORF /fræoa/ Frâua

- FREK** /avrig/ Avrig
GERGERSDORF /ungurej/ Ungurei
GESSÜBEL /gussu/ Gusu
GIRSLAU /brad/ Brad
GROSSAU /kr̥əsstijan/ Crâstian
GROSSSCHENK /tschinku mare/ Cincu Mare
HAMBACH /hambav/ Hambav
HAMMERSDORF /guschterize/ Gușterițe
HELSDORF /healchich/ Healchiu
HELTAU /tschissnédie/ Cisnădie
HERMANNSTADT /ssibiju/ Sibiu
HETZELDORF /atzel/ Ațel
HONIGBERG /hirmani/ Hirmani
HUNYAD /hinidoaré/ Hinidoară
JOHANISBERG /nutschet/ Nucet
KARLSBURG /bélgrad/ Bălgrad
KEISSD /kizdu/ Chizdu
KLAUSENBURG /klusch/ Cluj
KLEINENYETEN /ssingetin/ Singhetin
KLEINSCHENK /tschinkschor/ Cincșor
KLOSSDORF /mikloscha/ Micloșa
KOKELBURG /tschetatea de balté/ Cetatea de Baltă
KREUZ /krisch/ Criș
KRONSTADT /braschov/ Brașov
LANGENDORF /ssatulung/ Satulung
LANGENTHAL /hussusséu/ Hususău^[18]
LESCHKIRCH /nokrichi/ Nocrich
MARTINSBERG /schomértin/ Șomărtin
MARKTSCHELKEN /scheika mare/ Șeica Mare
MEHBURG /beja/ Beia

- MESCHENDORF** /moschna/ Moșna
METTERS DORF /dumitru/ Dumitru
MICHELSBERG /tschissnédioaré/ Cîsnădioară
MICHELS DORF /boarta/ Boarta
MÜHLBACH /schebesch/ Șebeș
NEIDHAUFEN /nétutsche/ Nătuce
NEPPENDORF /turnischor/ Turnișor
NEUDORF /noul/ Noul
NEUMARKT (M. Vásárhely) /oschorheju/ Oșorheiu^[19]
NÖFEN /bisstriza/ Bistrița
PRETAU /brate/ Brate
PROBST DORF /proschtea/ Proștea
PUSCHENDORF /potschea/ Pocea
REEN /reagin/ Reaghin
REPS /kohalm/ Cohalm^[20]
REUSS DORFEL /ruschtschor/ Rușcior
REUSSEN /rusch/ Ruș<i>i</i>
REUSSMARKT /mjerkuri/ Miercuri^[21]
SALZBURG /okna/ Ocna
SCHÄSSBURG /schigischoaré/ Șighișoară
SCHNACKENDORF /zinzari/ Țințari
SCHOLTEN /tschinadie/ Cîsnădie
SCHÖNAU /schona/ Șona
ST. GÖRGEN /ssæmschorz/ Sânjorz
STOLZENBURG /sslimnik/ Slimnic
STREITFURT /martiascha/ Martiașa
TARTLAU /praschmar/ Prașmar^[22]
TECKES /géinarju/ Găinariu
TERTLE /toarkla/ Toarcla
TÖRZBURG /bran/ Bran

TRAPOLDEN /apold/ Apold

URWEGEN /gārbova/ Gârbova

WEIDENBACH /gimbav/ Ghimbav

WEISSKIRCH /gischkritsch/ Ghișcrici

ZEIDEN /kotlea/ Cotlea

Walachisches Register

zu den deutsch-walachischen Vocabularium.

Reghister românesc

adăogat Vocabularium-ului celui nemțesc și românesc

Anmerkung: um die Aussuchung der walachischen Wörter zu erleichtern, sind selbe in diesem Register alphabetisch geordnet und mit den Seitenzahl, worauf selbe zu finden; dann mit den Buchstaben *s* (bedeutet *sus* /ssuss/ **oben**), *m* (bedeutet *mijloc* /mischlok/ **Mitte**), und *j* (bedeutet *jos* /schoss/ **unten**) bezeichnet werden.

Îndreptare: ca să fie mai cu lesnire căutarea și aflarea cuvintelor celor românești, s-au așăzat acealea într-acest reghister după rândul alfabetului (buchilor), adăugându-se lângă dânsle pagina (număru feațelor) unde să află fieștecare cuvânt, precum și slovele *s*, *m*, *j*, care însemnează: sus, mijloc, jos, adecă cum că pe acea față a foii desupra, la mijloc ori dedesupt să află cuvântul ce să caută.

abate 2 *s*, 14 *j*, 57 *m*

abatere 3 *s*

abor 31 *s*

abur 28 *m*

aburi 7 *j*

abătut 53 *s*

avere 32 *m*

Avrig 182 *m*

avut 154 *m*

avuție 64, 154 *m*

avea 64 *m*

aveare 64, 154 *m*

aghent de curte 71 *m*

agoniseală 150 *s* [...]

Constantin Diaconovici-Loga

**GRAMATICA ROMÂNEASCĂ
PENTRU ÎNDREPTAREA TINERILOR.**

Acum întâia oară lucrată prin ~, al Școalelor
preparande românești din Arad profesor.
La Buda, în Crăiasca Tipografie a Universității
Ungarii, 1822*

*Măriia Ta,
Domnule crăiesc consiliar,
Domnule mie părtinitoriu patron^[1]!*

Sosind primăvara luminării neamurilor Besericii Răsăritului, celor ce se află sub fericitul schiptru al Casii Austriei, Măriia Ta, Domnule crăiesc consiliar, ca un stâlp plin de razele luminii stai strălucind între acestea neamuri, cel ce cu înțelepciune ocârmuiești șase directoraturi:

Directoratul	Budei	cu	49	de școli
—	Timișoarei	cu	180	—
—	Caransebeșului	cu	238	—
—	Orăzii Mari	cu	416	—
—	Baciului	cu	66	—
—	Sremului și al Slavoniii	cu	93	—

Afară de acestea încă doao școli preparande prin orânduiele tale capătă putere: precum una în Arad pentru români^[2], cu un localnic director, catahet și cu trei profesori, și alta în Sombor pentru sârbi, iarăși cu un

* Transcriere și note: Dora Pavel, Eugen Pavel.

localnic director, catahet și cu trei profesori, în care se învață tinerii acestor doao neamuri, gătindu-se spre treapta învățătoriei.

Mai departe ca un bun chivernisitoriu ținî în bună stare fundul acestor școale, crescându-l și împuternicindu-l, de unde se plătesc domnii directori, cateheții, profesorii și alte onorate persoane, care se află la Deputația Școalelor neamului, slujind pe plată. Tot dintru aceștia fundus al școalelor se vor face școli prin satele cele mai sărace, și învățătorii acestor comunități ajutoriu și penzie de aci vor primi.

Această întocmire au ieșit după planul organizațiilor școalelor, care Măria Ta l-ai dat la Înaltul Tron împărătesc, și după acesta apoi se zidi jertvenicul luminării neamului românesc și sârbesc, care se află în Țara Ungurească. Nespusă este purtarea de grijă a Măriei Tale, cel ce cu necurmăte ostănele zioa și noaptea lucrezi, de a ținea această sfântă întocmire în bună stare. Acum, de ași avea puterea grăirii ca Țîțero și dulceața cuvântării ca Demosten, cred că încă n-aș putea din destul vădi laudele tale, de care te-ai învrednicit. Multe daruri strălucesc în sufletul tău, că prin învățături cauți a lumina mintea tinerilor și a îmbunătăți inima lor cea crudă; să capete Înălțatul Împărat supuși credincioși, patria lăcuiitori buni și vrednici, Beserica creștini cucernici, iară părinții fii ascultători: că numai prin unii ca aceștia se aduce fericire soțietății omenești. Precum și marele orator Țîțero cu acestea cuvinte mărturisește, zicând: „Quod munus reipublicae afferre majus, meliusve possumus, quam si docemus atque erudimus juventutem”^[3] Adecă: „Ce slujbă mai mare și mai bună putem aduce țării noastre decât aceea când învățăm și îndreptăm tinerimea”? Mai departe iară același lăudat orator zice: „Non armis solum, verum consilio etiam tutatur Patria”^[4]. „Nu numai cu armele, ci și cu sfatul se apără Patria”.

Câtă bunătate acum de după orânduiele tale se varsă spre neam, spre țară și spre Beserică, în acești trecuți ani, s-au putut vedea: că, de când s-au deschis școalele preparande, mulți învățători harnici de aci au ieșit, carii spre mângăierea neamului îndreaptă pruncii, întru învățături și în purtarea cea bună; mulți iarăși dintre aceștia învățători au intrat în starea preoțască spre evlavia Bisericii și spre dica Clerului: ba încă unii și în diregătorii cetățenești cu credință și cu laudă împlinesc datorințele diregătoriei sale. Iată rodul ostănelor tale, Domnule consiliar, cu câtă virtute se varsă spre bunul patriei, spre folosul neamului și spre fericirea soțietății omenești. Veacurile cele trecute pre tine luminătorii strănepoților săi nu te-au putut ști: fără acest fericit veac, cu tine pre un stâlp strălucitoriu de lumină patriei și neamului nostru te-au dăruit. Cel ce norocoasă faci soarta celor ce întru acest timp împreună cu tine viețuiesc și întemeiezi luminarea și fericirea următorilor.

Aicea și eu mă apropiu purtând simțiri pline de mulțămire cătră Măria Ta, pentru părinteasca părtinire la Înaltul Tron, mijlocindu-mi așezământ și întărire întru această diregătorie, întru carea astăzi mă aflu: acum, deacă pot ca profesor cu învățătura și cu sfatul să aduc neamului și patriei mele vreun folos, pentru aceasta, zic, nu mie vor avea următorii neamului de a mulțami, ci Înălțatului Împărat și Măriei Tale, cu a căroră putere și învoire în diregătorii profesoriei sânt așezat.

Al zecelea an curge de când țin catedra gramaticii, stilului și a cântării besericești^[5] în școalele preparande; în care timp, văzând meritele tale cele mari, Domnule consiliar, ca să arăt neamului pre mijlocitoriul luminării sale, această *Gramatică românească* am întocmit și o închin strălucitului nume al Măriei Tale cu adâncă venerație, rugându-mă să o primești sub acoperământul tău cel patronesc. Ca, precum este această carte învățătura

limbei și cheia altor învățături, așa și cei ce au de a învăța această limbă din temeiu încă de la unghiile cele tinere să se învețe a cunoaște pre mijlocitoriul și ajutoriul școalelor preparande, din a căroră grădină această carte ca o floricea spre înfrumșetarea limbei s-au dezvălit.

Deci, întru acest chip, acum întâia oară întocmită și pentru folosul tinerilor adusă la lumină, cu chilină venerație o închin strălucitului nume al Măriei Tale, celui vrednic de aducere aminte a următorilor noștri, carele, mai departe recomandându-mă Patronimei Tale, cu fiască și adâncă aplecăciune rămân

al Măriei Tale.

În Arad, 10 martie 1822

Preaumilit șerb,

Constantin Diaconovici Loga,

Profesor

[...]

GRAMATICA SAU ÎNVĂȚĂTURA GRĂIRII

Gramatica este aceea învățătură carea ne învață bine a ceti, drept a scriia și a vorbi după firea limbei.

ÎMPĂRȚIREA GRAMATICII ÎN V PĂRȚI DE CĂPETENIE

I. Ortoepia (Grăirea dreaptă); carea ne învață a cunoaște literile, drept a le răspunde, în silave^[6] a le aduna și cuvintele de aci întocmite după reguli a le ceti.

II. Ortografia (Scrisoarea dreaptă); aceasta ne învață cuvinte cu literile cele ce se cuvin lor a le scrie, în silave bine a le despărți și semnele cele dezbinătoare drept a le întrebuința.

III. Etimologia (Deducerea cuvintelor); carea ne învață cum se fac, cum se nasc, cum se schimbă și ce însușiri au cuvintele.

IV. Sintaxa (Alcătuirea cuvintelor); aceasta ne învață cuvintele cele chiline a le alcătui și spre întreagă înțelegere a le aduce.

V. Prosodia (Măsura tonului); carea ne arată măiestria rădicării și apăsării tonului la silave, la cuvinte, încă și la ziceri întregi.

PARTEA ÎNTÂIA ORTOEPIA SAU GRĂIREA DREAPTĂ

Aceasta ne învață a cunoaște literile, drept a le răspunde, în silave a le aduna și cuvintele de aci întocmite după reguli a le ceti.

Cap I DE CUNOAȘTEREA LITERILOR [...]

B. DESPĂRȚIREA LITERILOR

Literile se despart în sunătoare și nesunătoare.

1. *De literile cele sunătoare*

Arătare: Literă sunătoare este aceea care poate da ton singură de sine, fără de ajutorul altor litere; precum sânt: **α, ε, ι, σ, υ, η, ξ, κ, ις, ιλ, ω, ρ, ρ̃, ρ̂, ρ̄, ϕ.**

Dintre acestea, unele sânt simple, iară altele alcătuite.

a. Cele simple:

α. Limpede; precum: **α, ε, ι, σ, υ.**

β. Năsoase; precum: **κ, ρ̃, ρ̂.**

b. Cele alcătuite:

α. Arătate; precum: **αῖ, εῖ, ῖ, σῖ, ας, εα, κς.**

β. Ascunse; precum sânt: **κ, ις, ιλ**, care sânt alcătuite din **εα, ις, ῖα.**

γ. Îndoite sunătoare îmbinate; așa sânt: **η, ω, ξ**, care sânt făcute din **ῖῖ, σς, ϕϕ** sau **ς.**

δ. Îndoite sunătoare dezbinat; precum: **αα, εε, σσ.**

2. De literile cele nesunătoare

Arătare: Lită ră nesunătoare este aceea, carea nu poate da sunet singură de sine, fără de ajutoriul altor litere, de unde se numește mută, precum: Б, В, Г, Д, Ж, З, К, Л, М, Н, П, Р, С, Т, Ф, Х, Ц, Ч, Ш, Щ, Ъ, Ы, Э, Ю, Я.

Dintre acestea, unele sânt simple, iară altele alcătuite.

a. Cele simple:

α. Buzoase; precum: Б, В, М, П, Ф.

β. Dințoase; precum: С, З, Ж, Ц, Ч, Ш, Щ, Ъ, Ы, Э, Ю, Я.

γ. Limboase; precum: Д, Т, Ё, А, Н, Р.

δ. Gătoase; așa sânt: Г, К, Х.

b. Cele alcătuite:

Dintre care, unele sânt despărțite, iară altele nedespărțite.

α. Cele despărțite sânt: АВ, РМ, АТ, РС, НН, РР ș. a., care niciodată nu se pot pune la începutul cuvântului, și când vin între doao sunătoare se despart; precum: *al-buș, tur-ma, sal-tul*.

β. Cele nedespărțite sânt: БР, ГА, ФА, КР, СТ ș. a.; acestea la începutul cuvântului pot sta, și când vin între doao sunătoare nu se despart; p<recum> e: *bru-ma, flurier, îm-brățișez, su-flet*.

C. RĂSPUNDEREA LITERILOR

1. De răspunderea literilor sunătoare

a. Reguli despre literile care la răspundere nu se schimbă.

α. Literile sunătoare: А, Ё, С, Ё, Ы, К, Л, Ъ au ton limpede firesc; p<recum> e: *an, viu, pod, ulm, lin, nuc, iute, iad, om* ș. a.

β. Literile năsoase: Ъ, Ж, А au ton tâmp și nefiresc; p<recum> e: *păr, vânt, inger*.

γ. Literile sunătoare dezbinat e: АА, ЁЁ, СС se răspund mai lung decât cele simple; p<recum> e: *Avraam, schinteie, noor*.

b. Reguli despre literile care se schimbă la răspundere; precum sânt: **ε**, **⋆k**, **ν**.

α. Litera **ε**, de va sta la începutul cuvintelor românești sau de va avea înaintea sa literă sunătoare, atunci se răspunde ca **îε**; precum: **εΠΣΡε** [= iepure], **ϕΣε** [= foaie], **κΗε** [= vie].

β. Litera **ε**, în cuvintele cele românești, având înaintea sa nesunătoare literă, precum și în cuvintele cele streine, petutindinea se răspunde limpede; p<recum> e: **ΚεΡΔε** [= verde], **ΗεΤεΔ** [= neted], **ΕΔΟМ** [= EDOM], **Нεε** [= Noe].

De răspunderea literii ⋆k

Litera **⋆k** în doao forme își dă răspunsul său.

1. Stând la sfârșitul cuvântului se răspunde ca **ε** lungu, iară la alte locuri se răspunde ca **ea**; p<recum> e: **ΜΟΡΤε** [= moarte], **ΜΟΡΤεΑ**^[7] sau **ΜΟΡΤ⋆k** [= moartea].

2. În cuvintele cele cu silave schimbătoare, unde litera **ε** se cere a se schimba în **εα**, acolo se pune **⋆k**, răspunzându-se ca **⋆**; p<recum> e: **ΜΣεΡεκ** [= muieresc], **ΜΣεΡ⋆kκ⋆k** [= muierescă], **ΠЖНΔεκ** [= pândesc], **ΠЖНΔ⋆kκ⋆k** [= pândească].

3. Litera **⋆k**, în alte locuri stând la mijlocul cuvântului, petutindinea se răspunde ca **ε**^[8]; p<recum> e: **ΤΡ⋆kΠΤε** [= trepte], **ΚεΔ⋆kΡε** [= vedere] ș. a.

De răspunderea literii ν

Litera **ν** în doao forme se răspunde.

α. Litera **ν**, de va face de sine singură silavă sau de se va lua cu nesunătoare, se răspunde ca **î**; p<recum> e: **ν-ΠΣΤαc** [= i-postas], **Εν-ΠεΤ** [= Egghi-pet].

β. Iară de se va înjuga cu sunătoare literă, atunci se răspunde ca **κ**; p<recum> e: **ΕνΑΗΓεΑΓε** [= Evanghelie], **νΑκΗΗΤ** [= Vachint].

2. De răspunderea literilor nesunătoare

Literile nesunătoare sânt mute, de aceea trebuie să li se alătore altă literă sunătoare, ca să poată ieși cu răspundere; precum sânt:

a. Literile buzoase: **б, в, м, п, ڤ**; acestea se răspund cu apăsarea tonului prin buze; precum: *bob, var, măr, post, fag*.

b. Literile dințoase: **ц, з, ж, ɟ** ș. a., care se răspund cu apăsarea tonului în dinți; precum: *sac, zăr, joc* ș. a.

v. Literile limboase: **л, т, ș, ѡ, н, р**; se răspund prin apăsarea tonului mai vârtos cu limba; precum: *dar, turn, lac, nuc, raiu*.

g. Literile gâtoase: **г, к, х**; se răspund prin lovirea tonului în gât; precum: *gust, cal, har*.

Cap al II-lea

DE SILAVIRE SAU SLOVNIRE

A. Arătare: Ce este silava

Litera sunătoare însa de sine sau cu mai multe litere deodată răspunzându-se se numește silavă.

B. Arătare: Cum se face silavirea

Silavirea se face când toate literile care se află într-o silavă dezbinat le numim, apoi deodată le răspundem; iară la cuvintele cele de mai multe silave, cele înainte-mergătoare le repetim.

V. De despărțirea literilor în silave

1. Reguli de căpetenie

a. Câte litere sunătoare și doao sunătoare se află într-un cuvânt, atâtea și silave se fac dintr-însul; p<recum> e: *o-sta-șul, pârlău*.

b. Precum vreun cuvânt se alcătuieste, așa se și desparte; p<recum> e: *a-bat, des-prind, scrip-tu-ră*.

2. Reguli particulare

a. Când stă una literă nesunătoare între doao sunătoare, atuncea una ca aceea se ia cu următoarea sunătoare; p<recum> e: *pâ-ne, ca-le*.

b. Nedespărțite nesunătoare, aflându-se între doao sunătoare, cătră următoarea sunătoare se trag; p<recum> e: *ta-blă, su-flet*.

v. Aflându-se vreuna literă nesunătoare înaintea celor nedespărțite, atuncea una ca aceea se ia cu înainte-mergătoarea sunătoare; p<recum> e: *con-tract, lun-tresc*.

g. Doao sunătoare deschilinite și îndoite sunătoare, fie în cuvânt românesc ver strein, se despart; p<recum> e: *pre-o-ți-ia, ră-stă-ie; A-a-ron, Mo-av*.

d. Arătate sunătoare niciodată nu se despart; p<recum> e: *ur-gi-ei, ver-gea-oa, no-roi(u)*.

e. Când vreun cuvânt sub titlă sau sub altă scurtătoare se silavește, atuncea scurtătoarea acolo se numește, de unde s-au lăsat literile; p<recum> e: *Dom-nul, Sfân-tul Dumne-zeu*.

Cap al III-lea

DE CETIRE

A. Arătare: ce este cetirea

Cetirea este când toate închieturile¹, periodurile² și alte ziceri, care ni se pun înainte a le vădi, cu ton firesc, cuvios, curgătoriu și pe înțeles le răspundem.

¹ Închietura este vorbă carea are înțelesul său deplin; p<recum> e: *Gheorghe scrie Gramatica*.

² Period se numește aceea zicere în carea mai multe închieturi cu părțile așa legate sânt, cât una fără de alta nu se pot înțelege; p<recum> e: *întru cât cineva mai mari daruri au primit, întru atâta mai cu plecată reverință să dea mulțămită*.

B. Reguli de căpetenie

1. La toate literile care se află într-un cuvânt, chiar și pre rând să răspundem; p<recum> e: *turma*, iară nu *tuma* au *truma*.

2. Tonul în cuvinte la acea silavă să se rădicesc, în carea cade puterea cuvântului, după arătarea semnelor; p<recum> e: *păstóriul*, iară nu *păstoriul*, *dómnule*, iar nu *domnúle*.

3. Tonul în cetanie să ținem cel firesc, adecă în care vorbim.

V. Reguli particulare

1. Cele de cetit cu schimbarea tonului după arătarea semnelor și după închipuirea patimilor înțelese să le facem, deci.

a. În mânie, cu ton puternic, înfocat și curând. b. Din dragoste, cu ton umilit și plăcut. v. Din frică, cu ton tremurătoriu și puternic. g. Din îndrăznire, cu ton puternic și necurmat. d. Din bucurie, cu ton deșteptat și vionel. e. Din întristare, cu ton trândav și dormitoriu. j. Din condorére, cu ton nepripit și plângătoriu. dz. Din urăciune, cu ton supărat și sălbatec.	Vorbim ori cetim.

G. Mijlocirile prin care se câștigă cetirea cea bună

1. Să luom aminte regulele cetirii și după dânsle cu sârguință să ne îndeletnicim.

2. Să ascultăm cu luare de seamă cetaniia persoanelor învățate, care după regule cetesc ori vorbesc, și să urmăm după cetirea lor.

3. Întru acele ce vrem să le cetim de față, mai nainte acasă să ne îndeletnicim, și la cugetul scriitorului să luom seama.

D. Cunoașterea semnelor

Acestea se întrebuințează:

1. La cuvinte.

a. Oxia ('); aceasta înalță tonul; p<recum> e: *cériul, vântul*.

b. Varia (˘) dă răspundere apăsată; p<recum> e: *vergeà, purtà*.

v. Dasia (^) are răspundere curundă; p<recum> e: *adânc*.

g. Iso (¨) înalță tonul ca și oxia; p<recum> e: *õmul*.

d. Apostrof (ˆ) are răspundere ca varia; p<recum> e: *ô, amărâtule!*

e. Scurtătoarea (˘) aduce ton amurțit; p<recum> e: *oloïu, peï*.

j. Titla (¨); aceasta lasă literile cu totul, însă răspunderea lor în cetanie totuș se ține; p<recum> e: *Dm̃nul*.

dz. Împreunătoarea (-); aceasta arată că părțile acelea despărțite sânt de la un cuvânt și trebuie împreunate.

z. Semnul inserii (') arată a fi o literă sunătoare lăsată.

2. La închieturi.

a. Opritoarea sau coma (,) oprește tonul cât am putea zice: *un*.

b. Opritoarea punctată^[9] sau semicolon (;); aceasta oprește tonul, cât am putea zice: *un, doi*.

v. Doao puncturi sau colon (:); la acestea ceva mai mult decât la semicolon stăm, apoi cele de aci următoare cu mai înalt ton le răspundem.

g. La punct (.), slobozind tonul, răsuflăm mai mult.

d. Odihnitoarea (-); la aceasta stăm mai îndelung, cât să aibă ascultătoriul timp de a judeca despre cele până aci cetite.

3. Semnele.

Care la mai mari despărțituri ale vreunei ziceri se întrebuințează. Acestea au privință spre răspunderea închieturilor.

a. Semnul întrebării (?); la acesta cetim cu ton înalt și curund. În cărțile besericești semnul acesta se scrie ca opritoarea punctată (;).

b. Chemătoarea sau minunătoarea (!) cere ton grabnic și puternic.

v. Cuprinzătoarea (::); aceea ce se cuprinde într-însa cu ton apăsător și mai curund se cetește.

g. Aducătoarea („...”); cuvintele cele închise între aceste semne cu ton puternic și înalt le vădim.

d. Arătătoarea (*); aicea cu ton mai încet și mai pe larg cetim.

e. Paragraf (§); acesta împarte o învățătură în mai multe părți, la care începem cu glas mai încet, care după aceea crește.

PARTEA A DOAOA ORTOGRAFIA SAU SCRISOAREA DREAPTĂ

Ortografia sau scrisoarea dreaptă ne învață a scrie cuvintele cu literile cele ce se cuvin lor, în silave bine a le despărți și semnele cele dezbinătoare drept a le întrebuința. [...]

Cap al II-lea DE DESPĂRȚIREA LITERILOR ÎN SILAVE

Cuvintele în silave mai vârtos acolo se despart, unde după regulele sale se cuvine.

A. Reguli de căpetenie

1. Câte litere sunătoare și doao sunătoare se află într-un cuvânt, atâtea și silave se fac dintr-însul; p<recum> e: *o-sta-șul, câm-pi-ei*.

2. Precum vreun cuvânt se alcătuiește, așa se și desparte.

Aicea vin cuvintele care la început iau prepozițiile cele nedespărțite, precum sânt: *a, ad, de, des, ex* sau *s, re, cu, in* sau *în, pre, sub, tra, stră*; p<recum> e: *a-bat, ad-apă, de-dau, des-fac, cu-prind, în-torc, sub-scriu, pre-dau, stră-mut, tra-duc*.

De aicea se scot numele bărbătești, care se svârșesc în nesunătoare, așijderea, în *u* sau *iu*; precum: *pom, grâu, pui*. Acestea, luând articolul, se zic: *pomul, grâul, puiul*; însă despartirea lor se face nu precum s-au alcătuit, ci: *po-mul*, iar nu *pom-ul*; *grâ-ul*, iar nu *grâu-l*; *pu-iul*, iar nu *puiu-l*.

B. Reguli particulare

a. Când una literă sunătoare între doao sunătoare stă, atuncea una ca aceea cu următoarea sunătoare se ia; p<recum> e: *pâ-ne, ca-le*.

b. Nedespărțite nesunătoare, aflându-se între doao sunătoare, cătră următoarea sunătoare se trag; p<recum> e: *ta-bla, su-flet*.

v. Aflându-se vreuna literă nesunătoare înaintea celor nedespărțite, una ca aceea se ia cu înainte-mergătoarea sunătoare; p<recum> e: *lun-tresc*.

g. Doao sunătoare deschilinite și îndoite sunătoare, fie în cuvânt românesc sau strein, se despart; p<recum> e: *Mo-av, pre-o-ți-ia*.

d. Arătate sunătoare niciodată nu se despart; p<recum> e: *ur-gi-ei, no-roi(u)*.

e. Când vreun cuvânt sub titlă sau altă scurtătoare are a se scrie, atuncea scurtătoarea acolo se pune, de unde s-au lăsat literile; p<recum> e: *Dm̃-nul, Sfñ-tul*.

Cap al III-lea

DE ÎNTREBUINȚAREA SEMNELOR^[10]

Semnele se întrebuințează:

1. La cuvinte.

a. Oxia (´) se pune la aceea silavă unde cade puterea cuvântului; p<recum> e: *vânátul, pãrtinitóriu*.

b. Varia (˘) stă la sfârșitul cuvântului dând răspundere grea; p<recum> e: *simceà, lucră*.

v. Dasia (^) sau micșurătoarea se pune deasupra sunătoarei cu care se începe cuvântul; p<recum> e: *âdunare, ôstășie, urmăre*.

g. Iso (¨), așijderea, la începutul cuvântului pururea stă; p<recum> e: *Ánul, u"mărul, ômul*.

d. Apostrof (´) aduce ton ca varia greu și se pune:

α) Deasupra literei sunătoare la începutul închieturii, unde și minunătoarea se întrebuințează; p<recum> e: *Ô, pãrinților! Încãtro ați apucat de nu căutați de creșterea fiilor voștri! Ah, amărâții de voi!*

β) În verburile ajutătoare la a treia persoană singuratecă a timpului de acum; p<recum> e: *El iă aminte, ea ê supărată*.

e. Scurtătoarea (˘) se pune numai deasupra lui i și iu scurt; p<recum> e: *prunî, puî, cerîu, uloîu*.

j. Titla (˘); aceasta se pune unde lăsăm una sau mai multe litere afară, pentru scurtare; p<recum> e: *Dm̃nul, Džeu*.

dz. Împreunătoarea (-) se pune între silavele unui cuvânt, arătând cum că acelea trebuie împreunate.

z. Semnul linserii (˘) se întrebuințează unde lăsăm vreo literă sunătoare de la sfârșitul cuvântului, pentru că următorul cuvânt iară cu sunătoare se începe, precum în versuri adeseori se întâmplă.

2. La închieturi.

a. Opritoarea sau coma (,); aceasta se pune:

α) Între închieturi care nu sânt între sine cu părțile legate; p<recum> e: *Dobitoacele cele cu patru picioare aleargă, pasările zboară, peștii înoată și viermii se târăiesc*.

β) Între mai multe cuvinte care la o legătură vin; p<recum> e: *iubirea, dreptatea, adevărul, răbdarea, pacea și înfrânarea patimilor sale fac pre om virtuos.*

γ) Între mai multe închieturi care tot la acelaș sujet ori ființă își reduc înțelegerea sa; p<recum> e: *Vânturile curăță aerul, răcoresc căldura, domolesc frigul, uscă căile, mână nori și corăbii dintr-o țară într-alta.*

δ) Înainte și după fieștecare închietură vârâtă ori alăturată; p<recum> e: *Omul carele iubește pre Dumnezeu partea cea mai bună și-au ales. Solon înțeleptul, întrebat fiind pe cine socotește el a fi fericit, au răspuns: Nimenea mai nainte de moarte nu se poate zice a fi fericit.*

ε) Înainte de legătoarele cuvinte: *când, pentru că, decât, precum*; p<recum> e: *Mai greu este preste sine, decât preste țări a fi stăpân. Așa viețuiește, precum la moarte vei pofti să fi viețuit.*

b. Opritoarea punctată sau semicolon (;); aceasta se întrebuințează la despărțirea închieturilor celor următoare de cele înainte-mergătoare, care vin după aceste cuvinte: *însă, dar, totuși, ci, ma ș. a.*; p<recum> e: *Toată mijlocirea s-au întrebuințat de a aduce pre Antonie la joc mare; însă în deșert, că el rămasă statornic după fâgăduința ce o dăduse tătâne-său, cum că la niciun joc mare mai mult nu se va lăsa.*

v. Doao puncturi sau colon (:); acest semn dezbină:

α) În perioduri, cele înainte-mergătoare închieturi, de cele următoare; p<recum> e: *Deși răutatea oamenilor toate puterile va întrebuința, de a face pre cel plin de bunătate nenorocos, luându-i avuția și răpind pre prietenii lui de la dânsul, dară totuși nu-l va lăsa pre el credința cătră Dumnezeu și cătră prețuita virtute: de unde, având adevărată nădejde de întoarcerea soartei sale în partea cea bună, stă ca muntele lui Dumnezeu întărit cu piciorul în neclătire și cu capul în razele soarelui.*

β) Doao puncturi se pun și când vrem să vădăm vreo zicere vrednică de aducere aminte; p<recum> e: *Dumnezeu au zis: Să fie lumină! Și s-au făcut lumină.*

γ) Se pune acest semn și atunci când aducem cuvintele cuiva, precum sânt anecdotele, ghiciturile și zicalele; p<recum> e: *Bine au zis cine au zis: Paza bună trece primejdiia rea.*

δ) Se mai pun doao puncturi și când se aduc pilde ori cuvinte ale oamenilor învățați și alte lucruri vrednice de aducere aminte; p<recum> e: *Cei șapte înțelepți ai Țării Grecești au fost: Thales, Solon, Bias, Cleobulus, Hilo, Pitacus și Periander. Licurg, întrebat fiind de cetățenii săi de ce el ca dătătoriu de legi n-au adaos și acea lege, ce pedeapsă s-ar cuveni acelor carii ar ucide pre părinții săi, au răspuns: Fiindcă însăși natura se înfiorează de așa faptă, nici au socotit că va veni cineva la așa gânduri, de a face o faptă urâtă ca aceea.*

g. Punctul (.); acest semn se pune:

a) La sfârșitul fieștecării ziceri, după ce au ieșit înțelegerea; p<recum> e: *Cu aceasta tare ne înșelăm, când de moarte nu cugetăm. Mare parte a vieții noastre au trecut. Tot ce mai avem de a vieții cu lațul său au cuprins moartea.*

b) Punctul se pune la cuvintele cele curmate; p<recum> e: *S. Apost. Petr., așijderea: D. Capet.*

v) La numeri, când țifrele arată deplinul său număr; p<recum> e: *Scrie în cartea a II. A Împăraților, cap IV, vers. 20.*

3. Semnele care la mai mari despărțituri a vreunei ziceri se întrebuintează sânt:

a. Semnul întrebătoriu (?).

Acesta stă după fieștecarea făcută dreaptă întrebare; p<recum> e: *Au doară tinărul se va pedepsi, deacă va urma după demândăciunile mai-marilor săi? Nicidecum. Cui mai pe urmă îi va fi bine? Celui drept.*

Iară de cumva vreo întrebare numai ca o povestire se va aduce, iară nu ca o întrebare dreaptă, atuncea una ca aceea nu capătă semnul întrebării, fără numai doao puncturi; p<recum> e: *Thales filosoful, întrebat fiind: ori poate undeva vreo faptă să rămână ascunsă lui Dumnezeu, au răspuns: Nici cugetați de aceasta.*

În cărțile besericești, semnul întrebării așa se pune (;); p<recum> e: *Spuneți, iidovilor, unde este Iisus, pre Carele L-ați pus în mormânt;*

b. Chemătoriul semn sau minunătoarea (!) stă:

α) După toate cuvintele, care arată vreo simțire dinlăuntru, precum: *oh! vai! ah! o, oamenilor! Voi căutați mai nainte avuții; iară învățătura și faptele bune, care și după moarte ne lungesc viața, ați părăsit!*

β) Se pune chemătoriul semn după zicerea cu carea vorbim cătră cineva; p<recum> e: *Bine mi-ai venit! Dumnezeu să te țină!*

v. Semnul judecării (–) se pune:

α. Când se cere ca cetitoriul să judece, din cele până aci puse, despre cele lăsate, care de aci pot urma, și le-au lăsat scriitoriul de a le pune; p<recum> e: *Eu toată nădejdea mea spre aceea am pus-o. – Și iată acum trecu!*

g. Semnul linserii (').

Acest semn arată a fi o literă sunătoare afară lăsată, care adese se întâmplă pentru eufonie, pentru plăcutul auz, adecă: când, după cuvântul ce se săvârșăște în sunătoare, următoriul cuvânt iară cu sunătoare se începe, atuncea sunătoarea cuvântului înainte-mergătoriu se linge prin sunătoarea următorului; p<recum> e:

*Până ești tinăr, caută ști<i>nțe bune,
Că daruri multe 'n partea ta vor pune;
Ce ție mintea cea bună ț'arată,
Fă-le tu 'ndată.*

d. Semnul împreunătoriu (-).

Acesta se întrebuințează când cuvântul în doao rânduri se desparte, unde la curmătura cuvântului în rândul cel înainte-mergătoriu se pune semnul, iar cu ceealaltă parte a cuvântului trecem la următoritul rând; p<recum> e: *păsto-riul*.

e. Cuprinzătoarea sau parentezul () se întrebuințează când vâram și închidem vreo închietură ce face înțelesul mai chiar, însă carea ar putea și rămânea afară; p<recum> e: *Ce nu vrei să-ți faci ție oamenii (au zis Mântuitoriul lumii) nici tu să nu faci altuia*.

j. Paragraful (§).

Acest semn împarte o învățătură în mai multe părți, pentru ca să împuținează multe feliuri de litere, care în loc de numeri se întrebuințează. Pentru adevărire, deschide vreo carte carea se împarte în paragrafuri și te vei încrede de întrebuințarea paragrafurilor.

dz. Aducătoarea („...”) se pune la începutul și la sfârșitul rândurilor, ce cuprind vreo adevărință, carea de aindirea s-au adus pentru a întări vreo învățătură; p<recum> e: *Iubirea de argint și de bogății mari, fără de a face bine la neam și la cei lipsiți, este o patimă, carea vatămă și neodihnește pre agonisitoriul, că se muncește pentru altul, precum adevărează înțeleptul Pitagor, zicând: Precum sarcina asinului este dobândă la altul, iară luiși pagubă, așa și bogăția scumpului se întoarce în dobândă altuia, iară dânsului întru pagubă*.

z. Arătătoarea sau asterisc (*).

Cu acesta însămnăm mai jos cele ce dezvălesc înțelegerea celor mai sus puse, care acolo pentru cuprinderea locului mult și ca să nu rumpă înțelesul textului nu le-am putut pune.

PARTEA A TREIA

ETIMOLOGHIA SAU DEDUCEREA CUVINTELOR

Arătare: Etimologia este aceea parte a gramaticii, carea ne învață cum se deduc cuvintele de la rădăcina sa, adecă: cum se schimbă, de câte plase sânt și ce însușiri au cuvintele.

PĂRȚILE ETIMOLOGHIEI

Părțile grăirii la etimo<lo>ghie puse sânt noao; precum: părțile grăirii declinătoare sau care se apleacă:

- I. Articul
- II. Numele
- III. Pronumele
- IV. Verbul
- V. Participul^[11];

părțile grăirii nedeclinătoare sau care nu se apleacă:

- VI. Adverbul
- VII. Prepozița
- VIII. Conjunța
- IX. Interjeța.

DE PĂRȚILE GRĂIRII DECLINĂTOARE

[...]

Cap al II-lea

DE NUME

A. Arătare: Ce este numele

Numele este cuvânt carele însemnează vreuna ființă ori persoană sau tocmai însușirea lor, și, alăturându-și articolul, se apleacă în genere la numeri și cazuri; p<recum> e: *nepot, iarbă*; cu articolul se zic: *nepotul, iarba*.

B. Împărțirea numelui

Numele se împart în nume înființătoare (sustantive) și în nume însușitoare (ajetive).

1. Nume înființătoriu se cheamă atare nume, care însemnează vreo ființă au făptură; p<recum> e: *ostaș, lemn, casă*.

2. Nume însușitoriu este atare nume, care însemnează însușirea vreunei ființe; p<recum> e: *mare, gros, roșie*; precum: *cal mare; lemn gros*.

Numele înființătoriu are mai multe numiri.

1. Nume propriu; acesta este atare cuvânt, cu care numai una ființă putem numi; p<recum> e: *Ungaria, Buda, Aradul, Dunărea, Sinaiu, Ioan, Sofia*.

2. Nume comun, care la mai multe ființe sau persoane se poate da; p<recum> e: *om, împărat, cetate*.

V. Urzirea numelor

Numele sânt:

1. Simple sau proaste.
2. Deduse – izvodite.
3. Compuse – alcătuite.

1. De numele simple

Nume simple se cheamă acele cuvinte care nu se trag de aiurea, ci de la sine și întru sine au rădăcina sa; p<recum> e: *domn, oraș, alb, negru*.

2. De numele deduse sau izvodite

Nume deduse sau izvodite sânt atare cuvinte, care de la cele simple se deduc; precum: *domnesc, orășan, albenet*; se deduc de la *domn, oraș, alb*.

Luare-aminte: Aicea aducem toate numele atrase de la alte nume sau de la verburile; precum: *dreptatea, amărâciunea, omenirea, vederea, cântătoriul, cântecul*.

a. Nume însușitoare deduse de la nume înființătoare, care se fac luând după sine acestea următoare părțile; precum: *-an, -ean, -al, -alnic, -esc, -eș, -iu, -os*.

În *-an* ori *-ean*; acestea arată de ce țară au de ce loc este cineva; precum: *italian, moldovan, câmpean, muntean, pădurean, sătean*.

În *-al* ori *-alnic*; cuvintele la acestea părticele deduse însemnează că ființa se cuvine acolo de unde-și poartă numele; precum: *național, poporal* sau *naționalnic, poporalnic*; p<recum> e: *învățătoriu național*, adecă: *învățătorul nației*.

În *-esc*; acestea arată cuvintele cele deduse a fi încă sub stăpânirea cuvântului de rădăcină; p<recum> e: *domnesc, sătesc*; precum: *cal domnesc*, vasăzică: *Calul este a domnului*.

În *-iu*^[12]; arată a avea o parte mai mică din însușirea cuvântului de rădăcină; precum: *luciu, timpuriu, lupiu* vin de la *luce, timp, lup*.

În *-os*; aicea se arată numele cele deduse a avea însușirea numelor înființătoare întru plină măsură; p<recum> e: *apătos, nodos*, vasăzică: *plin de apă, de noduri*.

b. Nume înființătoare, deduse iară de la înființătoare, care se fac luând după sine următoarele părticele: *-el* ori *-uț, -ime, -oiu* ori *-oc, -ăt* ori *-et, -ie*.

În *-el* ori *-uț* ori *-ișor*; acestea arată înțelegerea cuvântului de rădăcină a fi înmicșorată; p<recum> e: *domnicel, domnuț, domnișor; purcel, porcuț, porcșor* ș. a.

În *-ime*; acestea cuvinte arată mai multe ființe de un feliu a fi laolaltă adunate; p<recum> e: *omenime, pădurime*.

În *-oiu* ori *-oc*, bărbătești; iar în *-one*, muiereschi; acestea arată a avea însușirea numelui de unde s-au dedus în măsură mare crescută; p<recum> e: *omoiu* sau *omoc; căloiu* sau *căloc*; vin de la *om, cal; băboane* vine de la *babă*.

În *-ăt* ori *-et*; acestea arată o mulțime a ființelor cuvântului de rădăcină; p<recum> e: *omăt, prunet, spinet*; adecă: *mulțime de oameni, de pruni, de spini*.

În *-ie*; acestea arată a avea însușirea cuvântului de rădăcină în mare măsură; p<recum> e: *câmp, câmpie; ură, urgie*.

v. Nume înființătoare deduse de la însușitoare, care se fac luând părțile: *-eață, -ime, -ătate, -uș*.

În *-eață*; acestea arată a avea însușirea numelui de rădăcină; p<recum> e: *albeață, negreață*; vin de la: *alb, negru*.

În *-ime* arată a avea toate însușirile cuvântului de rădăcină; p<recum> e: *înălțime, roșime*; vin de la: *înalt, roșu*.

În *-ătate* arată însușirea cuvântului de rădăcină întreagă; p<recum> e: *bunătate, dreptate*; precum: *om cu bunătate* sau *om bun*.

În *-uș*; acestea arată însași materia de unde se trage însușirea; precum: *albuș, gălbănuș*; de la *alb, galbăn*.

În *-ciune*; așijderea, și acestea arată a avea însușirea cuvântului de rădăcină întreagă; p<recum> e: *înțelepciune, amărăciune*; de la *înțelept, amar*.

g. Nume însușitoare deduse iară de la însușitoare. Acestea se fac alăturând la cele simple părțile acestea următoare: *-eț, -eață, -iu, -uț, -ișor, -uș, -iș*.

În *-eț, -eață*; acestea abat la însușirea cuvântului de rădăcină; precum: *orbeț, albeneț, măreț*, care vin de la *orb, alb, mare*; aicea adaogă *albeață, greață*; de la *alb, greu*.

În *-iu*; acestea arată a avea numai o parte din însușirea cuvântului de rădăcină; p<recum> e: *negriciu, albiciu*, adecă: *bate în negru, în alb*.

În *-uț, -ișor*; acestea înmicșorează înțelegerea cuvântului de rădăcină; p<recum> e: *bunuț* sau *bunișor, grosuț* sau *grosișor*.

Luare-aminte: Afară de acestea mai sus puse se iau încă în socotință numele trase, a căroră idee numai cu mintea o cuprindem; dintre care unele sânt trase de la cele simple, iară altele de la verburî.

Deci:

a. De numele trase de la cele simple.

Acestea se fac luvând părțiceaoa *-ie* sau *-tate*; precum: de la *frate* vine *frăție* și *frățietate*; de la *soț*, *soție* și *soțietate*.

Așijdirea și de la cele însușitoare se fac; precum: *mare*, *măreție*, *mărime*, *mărire*; *tare*, *tărie*, *tărime*.

b. De numele trase de la verburî.

În *-are*, *-ere*, *-ire*; acestea arată însaș lucrarea; precum: *vânare*, *tăiere*, *spargere*, *negrire*.

În *-ânt*; acestea arată o cuprindere a însușirii cuvântului de rădăcină; p<recum> e: de la *jur*, *jurământ*; *cred*, *crezământ*.

În *-atu*, *-itu*, arată în ce lucru se deprinde cineva; precum: *neguțătoritu*, *zugrăvit*; adecă, cu *negustoriia*, *zugrăviia*.

În *-ură*, arată aceea ce s-au lucrat; precum: *fertura*, adecă *aceea ce s-au fert*; *scriptura*, *ce s-au scris*.

În *-ală*; acestea arată însași materia cu carea se lucră; p<recum> e: *negreală*, *urzală*, *văpsală*.

În *-oriu*, *-oare*, arată persoana carea lucră; p<recum> e: *săpătoriul*, *cel ce sapă*; *săpătoarea*, *ceea ce sapă*.

3. De numele compuse (alcătuite)

Numele compuse se fac din simple, când la acestea se adaogă alt cuvânt ori părțicea, cu legătură sau fără legătură. Deci:

a. Numele compuse cu legătură.

Acest feliu de nume se fac în limba românească, ca și în cea franțozască, unde doao cuvinte la alcătuire se leagă cu prepozița *de*; precum: *domn de casă*, *tăietoriu de lemne*, *făcătoriu de bine*.

b. Numele compuse fără legătură.

Așa se alcătuiesc numele cele trase de la verburile, la care se prepun prepozițiile cele nedespărțite și într-un cuvânt se varsă; p<recum> e: *strămutare, răsturnare, descâlcire, răspândire* ș. a.

G. Semnele numelui

Numele, ca și articolul, caută numărul, cazurile și genul.

1. Numeri sânt doi: singuratec și multoratec; precum: sing. *fratele*; mult. *frații*.

2. Cazuri sânt șase:

Nominativ, ghenitiv, dativ, acuzativ, vocativ și ablativ; precum am văzut la cap I. *De articol*.

3. De genul sau neamul numelui

Numele în limba românească, ca și în limba italiană și franceză, sânt numai de două genuri; unele de genul bărbătesc, iară altele de genul femeiesc.

a. De numele bărbătești

Arătare. Toate numele care hotărăsc ființe de parte bărbătească sânt bărbătești; precum avem:

α) Numele care se sfârșesc în *u* ori *iu*, dimpreună cu cele ce se văd a avea la sfârșit nesunătoare literă, fie a ființelor cuvântătoare au necuvântătoare; p<recum> e: *socru, frâu, unchiu, ceriu, văr, lup, fag*.

β) Numele care din fire sau după stare se cuvin bărbaților sânt de parte bărbătească; precum: *june, împărat, preot, învățătoriu*.

Dintre acestea scoate *neaga, sluga*; că, deși însemnează bărbați, totuși se întrebuințează ca nume femeiești; p<recum> e: *sluga mea, neaga ta*.

γ) Numele lunilor sânt bărbătești, adecă zicem: *acest ianuarie, februarie, martie* ș. a.

Așa și anul este nume bărbătesc, însă numele zilelor sânt femeiești; precum: *această luni, marți, mercuri* ș. a.

Așijderea, și cele patru timpuri ale anului sânt femeiești; adecă: *această primăvară, vară, toamnă, iarnă*.

b. De numele femeiești

Arătare: Numele care hotărăsc ființe de parte femeiască sânt femeiești; precum avem:

a. Numele care se sfârșesc în *ă, e* și *ea* sânt toate femeiești; p<recum> e: *nepoată, pătură, frunte, vulpe, surcea, turturea*.

Dintre acestea scoate următoarele, că sânt bărbătești, precum: *tată, papă, popă, pașă, ducă, nenea, frate, părinte, jude, lapte, dinte, soare, șerpe, vezure, câne, iepure, verme, scăiete, berbece, cărbune, june, purece, clește, părete, pește, genunche, mugure, șoarece, pânțec, nume, foale, tăciune, sângerete, vulture, burete, strugure, mascure* ș. a.

Luare de seamă: Multe limbi, afară de cele ce au purces din limba latinească, au și așa felu de nume, care nici sânt bărbătești, nici femeiești, ci oarecumva de un gen de mijloc; care plasă de nume limba românească neavându-l, pentru a deplini înțelesul lui, unde se cere, acolo primește cel femeiesc; p<recum> e: *Hoc non est credendum. Aceasta nu este de crezut*.

Și aceasta avem întru luare de seamă: Cum că cea mai mare parte a numelor bărbătești, trecând la numărul multorâtec, se fac femeiești; precum: *frâu, frâne; gunoiu, gunoaie; pământ, pământuri* ș. a.

D. Declinările sau aplecările numelor

Limba românească are numai doao declinări: una a numelor bărbătești, iară alta a numelor femeiești. [...]

E. De formația numelor femeiești din bărbătești

1. La numele înființătoare.

a. Numele de cuscrie trec în partea femeiască luvând -*ă*, precum: *socru, soacră; cumnat, cumnată*.

Dintre care scoate: *tată, frate, unchiu, nenea, badea*, că acestea pentru partea femeiască au nume dechilin; precum: *tată* are *mamă*; *frate* – *soră*; *unchiu* – *mătușă*; *nenea* – *nana* sau *naica*; *badea* are *lelea*.

b. Numele de ghintă, adecă care însemnează neam, din bărbătești se fac femeiești, luvând -*oaie* au -*oaică*, precum: *ungur*, *unguroaie* sau *unguroaică*; *rus*, *rusoaie* sau *rusoaică*.

Însă: *român* are *română*; *moldovan*, *moldovană* sau *moldovancă*; *talian*, *taliană* sau *taliancă*.

Luare-aminte: Românii cei din Mațedonia mai pe scurt și mai drept fac numele cele femeiești din bărbătești, zicând: *turc*, fem. *turcă*; *grec*, *greacă*; *neamț*, *neamță*.

v. Numele de diregătorie mai mare în partea femeiască se sfârșesc în -*eamă*, -*eamă* au -*eamă*; precum: *împărat*, *împărăteasă*; *prinț*, *prințesă*; *palatin*, *palatinisă*.

g. Numele de diregătorie mai mică se fac femeiești din bărbătești luvând -*ică*; precum: *neguțătoriu*, *neguțătorică*; *păcurariu*, *păcurărică* ș. a.

d. Numele dobitoacelor, iar mai vârtos a celor sălbatece, vrând din bărbătești să se facă femeiești, iau -*oaie*; p<recum> e: *iepure*, *iepureoaie*; *lup*, *lupoaie*; *urs*, *ursoaie*.

Dintre acestea scoate: *cerb*, că cel femeiesc se zice *ciută*; *căprior* sau *țap*, *căprioară*.

Așijderea, cele dumestice pentru femeiesc au nume dechilin; precum: *berbece*, fem. *oaie*; *țap*, *capră*; *cal*, *iapă*; *câne*, *căța*; *porc*, *scroafă*; *bou*, *vacă*; *mârtan*, *măț* sau *cățușă*; *cocoș*, *gălină*; însă *păun* are *păuniță*; *columb*, *columbiță*.

Luare-aminte: După dialecta mațedo-românească, fac cel femeiesc din bărbătesc punând la sfârșit *ă*; p<recum> e: *lup*, *lupă*; *urs*, *ursă*; *porc*, *poarcă*.

2. La numele însușitoare.

a. Însușitoarele, care se sfârșesc în *-iu* ori *-u*, fac cel femeiesc mutând *-iu* și *-u* în *-e*; precum: *vechiiu, veche*; *pustiiu, pustie*; *albiciu, albicie*.

b. Întru asemenea chip, și cele comune însușitoare la cel femeiesc neam țin *-e*; p<recum> e: *timp turbure*; *apă turbure*.

v. Cele ce se sfârșesc în *-u* ori în nesunătoare în cel femeiesc mută *-u* în *-ă*; precum: *negru, neagră*; *bun, bună*.

J. De facerea numărului multoratec din singuratec

1. La numele cele înființătoare bărbătești:

a. Numele care, sau de firea sa, sau de stare, se cuvin bărbaților fac multoratec din singuratec luvând după sine *-i*, precum: *prunc, prunci*; *cuscu, cuscri*; *păstoriu, păstori*.

Dintre acestea scoate *papa, pașa*, că în multoratec iau *-e*; p<recum> e: *doi pașe*; *trei pape*.

b. Numele vitelor celor dumestice, ori a hiarălor sălbatece de parte bărbătească, așijderea, iau *-i*; precum: *cal, cai*; *bou, boi*; *lup, lupi*; *cerb, cerbi*.

v. Numele pomilor roditori sau neroditori asemenea iau în multoratec *-i*; așa este: *măr, meri*; *păr, peri*; *fağ, fagi*; *ulm, ulmi*; *plop, plop*i ș. a.

g. Numele părților trupești, precum și cele manufacte multe, în numărul multoratec unele iau *-e*, iară altele *-uri*; p<recum> e: *picior, picioare*; *deget, degete*; *cap, capete*; *os, oase*; *blid, blide*; *toiag, toiege* ș. a. Așijderea: *steag, steaguri*; *pat, paturi*; *orman, ormanuri*; *ștreang, ștreanguri*.

2. La numele înființătoare femeiești facem multoratec din singuratec întru acest chip:

a. Numele făpturilor cuvântătoare și necuvântătoare, precum și a rodurilor primesc în multoratec *-e*; p<recum>

e: *fiia, fie; fecioara, fecioare; nepoata, nepoate; capra, capre; căprioara, căprioare*.

Aicea, dintre numele cuvântătoare scoate: *muiere, soră, noră*; dintre cele necuvântătoare: *vacă, oaie*; iară dintre roduri: *fragă, nucă*, că toate acestea în multoratec iau -i; p<recum> e: *muieri, vaci, fragi* ș. a.

b. Numele înființătoare trase de la însușitoare ori de la verburi, în multoratec, la silavele cele de mijloc *a* mută în *ă*, iar la sfârșit iau -i; precum: *bunătațe, bunățăți; lungime, lungimi; cântare, cântări; ducere, duceri*.

v. Numele înființătoare femeiești simple, care se sfârșesc în -e, în multoratec iau -i, adică: *punte, punți; ploaie, ploi; schinteie, schinte; fune, funi; vespe, vespi*.

g. Numele femene, care se sfârșesc în -gă, în multoratec iau -gi; p<recum> e: *pungă, pungi; strungă, strungi*.

d. Numele care se sfârșesc în -ea în multoratec iau -le; precum: *curea, curele; surcea, surcele*.

3. La numele însușitoare bărbătești, se face multoratec din singuratec:

a. Toate numele însușitoare de genul bărbătesc fac multoratec din singuratec luvând după sine -i; precum: *rău, răi; negru, negri; vechiu, vechi; bun, buni; verde, verzi*.

4. La numele însușitoare femeiești:

a. Numele însușitoare de genul acesta capătă multoratec din singuratec, precum cele ce se sfârșesc în -ă, mutând -ă în -e; p<recum> e: *bună, bune; tinără, tinere*.

De icea, scoate cele ce se sfârșesc în -gă, care în multoratec mută -gă în -gi; p<recum> e: *lungă, lungi; murgă, murgi*.

b. Numele însușitoare comune în multoratec mută -e în -i; precum: *mare, mari; tare, tari*.

v. Cele ce se sfârșesc în *-ea* în multo<ratec> mută *-ea* în *-le*; p<recum> e: *rea, rele; grea, grele*.

Luare-aminte: La numele bărbătești înființătoare, necuprinse mulțime de nume se află, care în numărul singuratec sânt bărbătești, iar în multoratec, crescând cu una sau cu mai multe silave, se fac femeiești; așa sânt mai vârtos numele cele ce însemnează făpturi manufacte; precum: *car, cară; pod, poduri; nod, noduri; cap, capete*.

Mai departe manuducere de a ști face multoratec din singuratec vei afla în cartea cuvintelor ce se zice *Lexicon* sau mai pe urmă din vorba comună te îndeletnicește.

Dz. De crescământul și scăzământul numelor

1. Crescământul numelor

a. Numele înființătoare și însușitoare bărbătești iau crescământ, punându-le la sfârșit silava *oiu* sau *oc*; precum: *om, omoi* sau *omoc*; *cal, căloi* sau *căloc*; *lat, lătoi* sau *lătoc* ș. a.

Însă: *fecior are feciorandru; copil, copilandru*.

b. Cele femeiești se fac crescute alăturându-le silava *oane* sau *oiu*; precum: *muieroane, muieroiu; petroane, petroi*; *bună, bunoaie* sau *bunoacă*. *Fată* se zice: *fătoane* sau *fătoi* sau *fătăroancă*.

2. Scăzământul numelor

a. Numele înființătoare și însușitoare bărbătești se fac micșurătoare, alăturându-le vreo silavă dintre acestea: *-uț, -ișor, -el, -cel, -aș*; p<recum> e: *domn, domnuț, domnișor, domnicel; frate, frățuț, frățisor, frățel; cățel, cățeluș*.

Unele iarăși iau *-iță, -ică*; p<recum> e: *bade, bădiță; nepot, nepoțică, nepoțel*.

Luare-aminte: Numele proprii și acestea pot lua crescământ și scăzământ; precum: *Ioan, Ionoiu, Ionuț* sau *Nuțu* sau *Ioniță*; *Martin, Martinoiu, Martinuț*; *Gheorghie, Gheorgoiu, Gheorghită*.

b. Cele femeiești se mută în micșoratece, luvând vruna dintre aceste silave: *iță, ișoară, icea, uță, ică, cică*; p<recum> e: *doamnă, domniță, domnișoară, domnicea, domnicică; mare, mărișoară, măruță, măricea, măricică*.

Însamnă: Aicea și cele femeiești propii iau crescământ și scăzământ; precum: *Ana, Anoaia, Anuța, Anița; Marta, Martoaia, Martuța sau Martița*.

Z. De cumpănarea numelor sau comparații

Toate numele însușitoare sau ajetive se pot cumpăna pe trei trepte, arătând în ce putere și în ce formă se află vreuna ființă sau persoană, adecă cu cât este una mai mare ori mai mică, mai bună ori mai rea decât alta.

Întâia treaptă: pozitivă (șezătoare). Arată rădăcina cuvântului însușitoriu întru carea toate numele însușitoare ca la rădăcina sa se află așezate; p<recum> e: *bun, lung, gros, roșu, rotund*.

A doao treaptă: cumpănătoare (comparativă). Aceasta arată însușirea a fi mai crescută decât cea dintâiu; precum: *mai bun, mai lung, mai roșu, mai rotund*.

A treia treaptă: covârșitoare (superlativă). Aceasta arată însușirea a fi tare crescută, precum: *cel mai roșu, cel mai rotund* sau *și mai roșu* ș. a.

Însamnă: La treapta a treia, adausul *cel mai* se poate schimba cu *foarte, de tot, preste măsură, preste samă, prea*. [...]

Cap al IV-lea DE VERBURI

Verburile între părțile grăirii sânt așa cuvinte, care se apleacă în timpuri și la persoane, arătând lucrarea ori pătimirea cuiva sau altceva de mijloc.

A. Împărțirea verburilor

Verburile sânt de șase plase:

a. verburile ajutătoare (ausiliare),

- b. verburile lucrătoare (active),
- v. verburile pătimitoare (pasive),
- g. verburile de mijloc (neutre),
- d. verburile depunătoare (deponente),
- e. verburile întorcătoare (rețiproce),
- j. verburile nefățești (impersonale).

1. Verburile ajutătoare acelea cuvinte se numesc, care la toate celelalte verburi dau ajutoriu spre întocmirea timpurilor, precum: *eu sânt, eu am; și eu voi* sau *vreu*.

2. Verburile lucrătoare se zic acele cuvinte, care arată vreo lucrare, precum: *eu duc; eu scriu* ș. a.

3. Verburile pătimitoare sânt așa feliu de cuvinte, care arată pătimirea cuiva de la altul lui făcută; p<recum> e: *eu mă laud, tu te lauzi, el se laudă*; adecă: *altul pre mine, pre tine, pre el îl laudă*.

4. Verburile de mijloc sânt atare cuvinte, care nici lucrarea, nici pătimirea cuiva nu însămnază, ci numai o stare de mijloc a lucrării, precum: *eu stau, eu șed, eu judec* ș. a.

5. Verburile depunătoare se numesc acele cuvinte, prin care arătăm statul inimii și simțirea noastră cea dinlăuntrul, precum: *eu mă mir, eu mă turbur* ș. a.

6. Verburile întorcătoare sânt acele cuvinte, care întorc înțelegerea iar cătră aceea persoană, de carea se face vorba, precum: *eu mă duc, eu mă port*, adecă: *eu pre mine duc, port*.

7. Verburile nefățești sânt așa feliu de cuvinte, care numai în a treia persoană a numărului singuratec se întrebuințază, precum: *ploaie, ninge, tună, fulgeră*.

B. De semnele verbului

La fieștecă verb acestea următoare să se ia aminte, precum: 1. modul; 2. timpul; 3. numărul; 4. persoana.

1. Moduri sânt cinci:

a. modul arătătoriu sau indicativ,

b. modul demândătoriu – mandativ,

v. modul împreunătoriu – conjunctiv,

g. modul poftitoriu – optativ,

d. Modul nehotărâtoriu – infinitiv.

2. Timpuri sânt șase:

a. timpul de acum sau prezentul,

b. timpul nesăvârșit – imperfectul,

v. timpul trecut simplu – perfectul simplu,

g. timpul trecut adăugat – perfectul augmentat,

d. timpul mai de mult trecut în I-*iu* sau plus-cvamp perfectul în I-*iu*,

e. timpul mai de mult trecut al II-lea sau plus-cvamp perfectul al II-lea,

j. timpul viitoriu sau futurum.

3. Numeri sânt doi:

a) numărul singuratec, în care se pune verbul când vorbim de lucrarea unei persoane, precum: *eu cânt, tu cânți, el cântă*;

b) numărul multoratec, în care se pune verbul când vorbim de lucrarea a mai multor persoane, precum: *noi cântăm, voi cântați, ei cântă*.

4. Persoane sânt trei:

a lui singuratec: *eu, tu, el (ea)*,

a lui multoratec: *noi, voi, ei (ele)*.

V. De conjugările verburilor

Cjugarea verbului să numește schimbarea aceea carea se face în moduri, în timpuri și la persoane, precum: *eu strig, tu strigi, el strigă; eu am strigat, voi ați fost strigat*.

ÎMPĂRȚIREA CUJUGĂRILOR

Cjugările sânt de trei plase:

1. Cjugările verburilor ajutătoare, precum: *eu sânt, eu am, eu voi* sau *vreu*.

2. Cugugările verburilor regulatice, de care feliu sânt patru și se cunosc după timpul prezent a modului infinitiv, precum:

a. Cugugarea întâia cuprinde toate verburile acele care în timpul prezent a modului infinitiv se sfârșesc în *-a* sau *-are*; p<recum> e: *lăuda, lăudare*.

b. Cugugarea a doaoa primește numai acele verburî, care în timpul prezent a modului infinit<iv> se sfârșesc în *-ere* lung; p<recum> e: *tăcea, tăcere; mângăia, mângâiere*.

v. Cugugarea a treia numai de acelea verburî se prinde, care în timpul prezent a modului infinitiv se sfârșesc în *-ere* scurt, precum: *merge, mergere*.

g. Cugugarea a patra trage verburile acele care în timpul prezent a modului infinitiv se sfârșesc în *-i* sau *-ire*, precum: *auzi, auzire*.

3. Cugugările verburilor neregulatice; precum: *eu iau, ei au luat; mă doare, te doare, îl doare*.

Aicea se numără și cele nefățești: *fulgeră, tună, ninge, ploaie* și a. De care feliu sânt și acestea: *se vede, se aude, se întâmplă* ș. a.

Luare-aminte: De a afla vreun verb după care cugugare merge, totdeauna trei timpuri avem a le însămna, adecă: timpul prezent a modului arătătoriu, supinul și timpul prezent a modului nehotărătoriu; precum:

<i>laud,</i>	<i>lăudat,</i>	<i>lăudare;</i>
<i>văd,</i>	<i>văzut,</i>	<i>vedere;</i>
<i>strâng,</i>	<i>strâns,</i>	<i>strângere;</i>
<i>aud,</i>	<i>auzit,</i>	<i>auzire.</i>

[...]

REGULI LA CUJUGĂRILE VERBURILOR

1. La verburile pătimitoare sau pasive.

Verbul pătimitoriu se face din verbul lucrătoriu și se cjugă alăturând după fieștecarea persoană pronumele împreunătoare; în singuratec: *mă, te, se*; iară în multoratec, *ne, vă, se*; precum verbul lucrătoriu: *eu laud, tu lauzi, el laudă*; verbul pătimitoriu: *eu mă laud, tu te lauzi, el se laudă* ș. a.

2. La verburile de mijloc sau neutre.

Verbul de mijloc niciodată nu se poate face pătimitoriu și pururea se cjugă ca verbul cel lucrătoriu; p<recum> e: *eu șăd, eu tremur, eu cuget*. Aicea nu putem zice *eu mă șăd, eu mă tremur, eu mă cuget*, deoarece tremurarea, șederea, cugetarea sânt lucrări ce se fac din pornirile noastre, iară nu de la altul, al treilea: că nimenea nu poate pentru mine să șadă, să tremure, să cugete.

3. La verburile depunătoare sau deponente.

Verbul depunătoriu sau deponent se cjugă ca verbul cel pătimitoriu, însă aduce înțelesul celui lucrătoriu; p<recum> e: *eu mă bucur, mă tem, mă mir*; aicea se arată statul inimii noastre.

Luare-aminte. La verburile acestea depunătoare, cu dreptul vom adaoge și cele întorcătoare, care se deduc de la cele lucrătoare; de unde mai toate verburile lucrătoare se pot face întorcătoare și se numesc așa de acolo, că întorc înțelesul iară cătră persoana aceea de carea este vorba, arătând mai vârtos moralitatea cuiva; p<recum> e: *eu port* este verb lucrătoriu, arătând lucrarea mea, cum că port ceva; iară *eu mă port* este verb pătimitoriu, arătând că cineva mă poartă pe mine. Acum, de va cere aicea înțelesul ca să arăt faptele mele cele bune au cele rele, ori starea mea cea bună ver rea, atuncea iară zic: *eu mă port bine* au *eu mă port rău*; de unde cu acest înțeles *eu mă*

port este verb rețiproc sau întorcătoriu și se apleacă ca și verburile pătimitoare.

4. Verburile nefățești sau impersonale.

Verburile nefățești numai în a treia persoană a numărului singuratec se cjugă, arătând lucrarea elementelor (stihiilor), precum: *noorează, fulgeră, tună, ploaie, ninge* și alt.

Mai este încă un feliu de verburi nefățești, care se ia în forma verburilor pătimitoare, precum: *se pare, se vede, se cade, se cuvine, se întâmplă* ș. a.

Unele dintre acestea, deși se pot apleca la toate persoanele, prepunându-li-se pronumele *mi, ți, i, ni, vi, li*, dar tot sânt impersonale; că nu poți zice: *eu îmi par, tu îmi pari*, ci așa trebuie zis: *mi se pare, i se pare; mi se părea, mi s-au părut, mi se va părea*. [...]

PARTEA A PATRA DE SINTAXĂ

Sintaxa este aceea parte a gramaticii carea ne învață cuvintele cele chiline ale grăirei prin reguli după firea limbii așa a le lega, ca deplină și întreagă înțelegere să aducă.

Fieștecarea închietură având deplinul său înțeles din acestea părți se cuprinde: adecă din *sujet*, *prezicat* și *ojet*.

Sujet se numește persoana sau ființa aceea, de carea oarece se zice. *Prezicat* se numește aceea ce se zice de *sujet*; iară *ojet* este ființa sau orice vine în lucrarea *sujetului*; p<recum> e: *Dumnezeu au făcut lumea*. Aicea *Dumnezeu* este *sujet*; *au făcut* este *prezicat*; *lumea* este *ojet*.

Această zicere: *Dumnezeu au făcut lumea* este din cuvinte chiline alcătuită, precum: *Dumnezeu, facere, lume*, care cuvinte vin la înțeleasa legătură după acestea

întrebări: *cine? ce?*; p<recum> e: *Cine? Dumnezeu. Ce zici de Dânsul? Au făcut. Ce au făcut? Lumea.*

Aicea se poate întreba și spre ce scop au făcut, și alte adaosuri se pot face a stărilor împrejur și a urmărilor, precum: *Dumnezeu, ca un preaputernic și preaînțelept, mai nainte de toate veacurile au făcut lumea cu toate văzutele și nevăzutele fapteuri din nimic, pentru fericirea neamului omenesc și pentru proslăvirea numelui Său.* De ica se vede că la toată zicerea se pot face aceste întrebări: *cine? ce? spre ce scop? unde? când?*

DE URMAREA CUVINTELOR

Cuvintele în patru forme se orânduiesc:

1. în forma povestitoare; p<recum> e: *Gheorghe merge la școală.*

2. în forma demândătoare; p<recum> e: *Mergi Gheorghe la școală!*

3. în forma întrebătoare; p<recum> e: *Merge Gheorghe la școală?*

4. în forma legătoare; p<recum> e: *Pentru că Gheorghe merge la școală, multe științe vieții sale folositoare iș va căștiga.*

În forma povestitoare începem cu sujetul, în cea demândătoare și întrebătoare cu prezicatu, iară în cea legătoare cu cjugța.

Afară de această pătrată formă a orânduielii cuvintelor, mai una luare de seamă avem despre așezământul unor cuvinte în zicere. Cum că cuvintele acelea la a căroră înțelegere vorbitoriul ori scriitoriul vrea pre ascultătorii și cetitorii săi mai pătrunzători să-i facă, unele ca acelea sau le punem la început, ca cu întâia vedere ori auzire să le pătrundă, au, de se vor afla și cătră mijloc, cu mai înalt ton le răspundem, iară uneori cu litere mai mari le însemnăm. Pentru că în fieștecarea închietură se află unele cuvinte mai de căpetenie, care poartă puterea

înțelesului, de unde urmează ca, ori în vorbă, ori în cetanie, ori în cântare, la atare cuvinte să fim cu luare de seamă și răspunsul lor să fie mai puternic. Așa felu de cuvinte sânt numele propii și alte înființătoare, timpurile demândătoare a verbului, așijderea adverbiiile tăgăduitoare, cjuguțele despreunătoare și toate cuvintele ori închieturile întrebătoare.

DE ÎNTREBĂRI ȘI RĂSPUNSURI

1. În socotința numelor propii, a cetăților, orașelor, satelor și ale provinciilor.

La întrebare: *încătro? unde?*, se pune acuzativ cu prepozița *la*; p<recum> e: *Gheorghe s-au dus la Pesta. Antonie au plecat la Viena.*

Iară la întrebare: *unde este el în loc?*, atuncea punem acuzativ cu prepozița *în, in*; p<recum> e: *Petru este acum în București. Moise lăcuiește în Pojun.*

La întrebare: *de unde?*, se pune ablativ cu prepozița *de la*; p<recum> e: *Pavel vine de la Pesta. Martin s-au întors de la Sibiu.*

Iară când se face întrebare: *de unde din loc?*, atuncea se pune prepozița *din*; p<recum> e: *Astă noapte am plecat din Timișoara. Ieri dimineață am pornit din Lipova.*

NUMELE PROVINȚILOR SAU A ȚĂRILOR

La întrebare: *unde?* se pun în acuzativ cu prepozița *în, in*; p<recum> e: *Pavel au trecut în Țara Românească și acum se află în Moldova.*

Iară la întrebare: *de unde?* se pun în ablativ cu prepozița *din*; p<recum> e: *Doi boieri au venit din Basarabia. Au sosit un sol din Rusia.*

DE NUMELE CASĂ

Cuvântul acestu, *casă*, au însemnează înlăuntrul lăcaşului, au însuş lăcaşul. Deci: la întâia întâmplare, însemnând înlăuntrul lăcaşului, atuncea la întrebare *unde?*, se pune în acuzativ cu prepoziţa *în*, *in*; p<recum> e: *Unde ai dus cartea? În casă.*

Iară la întrebare: *de unde?*, se pune în ablativ cu prepoziţa *din*; p<recum> e: *De unde ai scos urciorul? Din casă.*

La a doaoa întâmplare, însemnând cuvântul acestu însuş lăcaşul, atuncea la întrebare: *unde?*, se pune cu prepoziţa *a*; p<recum> e: *Unde ai fost ieri? Acasă. Unde s-au dus pruncul? Acasă.*

Iară la întrebare: *de unde?*, punem înaintea lui *a* încă prepoziţa *de*; p<recum> e: *De unde vini? De acasă. De unde ai adus scamnu? De acasă.*

ÎNTREBĂRI ŞI RĂSPUNSURI.

ÎN SOCOTINŢA TIMPULUI PRESTE AN

La întrebare: *când?*, adecă în ce timp ceva se face, de este timpul nehotărât, atuncea la răspuns urmează acuzativ fără prepoziţă; p<recum> e: *Când privighitorii mai vârtos iau seama de foc? Noaptea. Când vin vacile din câmp? Seara. Când se face la voi târgul de săptămână? Marţa şi vinerea.*

La întrebare: *cât de îndelungat?*, numele timpului se pune în acuzativ cu sau fără prepoziţă; p<recum> e: *Câţi ani ai învăţat la Pesta? Patru ani. În câţi ani ai sfârşit toate învăţăturile? În zece ani.*

Când se ştie timpul în care s-au sfârşit vreun lucru, atuncea punem timpul cu prepoziţa *în* sau *întru*, fără articol; p<recum> e: *În ce zi ai sosit din călătorie? Într-o luni. În câtă vreme au zidit casa? Într-o vară. În câte zile ajungi de la Arad până la Pesta? În patru zile.*

Numele zilelor, când adevărat se știe timpul, nu numai fără articol, ci și fără prepoziția se iau; p<recum> e: *Când plecați la Sibiiu? Mercuri. Dar când veți veni? Sâmbătă.*

Numele timpului anului iau prepoziția *la*, de va fi vorba de vreo întâmplare viitoare; p<recum> e: *La iarnă voi șede la Pesta. La primăvară voi merge la băi.*

Pronumele arătătoriu *acest, această*, luvându-se cu timpurile anului, se scurtă și se zice *est, astă*; p<recum> e: *Est timp. Astă toamnă. Astă vară.* Iară de este timpul cu un an mai înainte, atunci pronumele *acest* scurtat se schimbă cu *an*; p<recum> e: *An iarnă. Anțărș.*

ÎNTREBĂRI ȘI RĂSPUNSURI. ÎN SOCOTINȚA VERBULUI AJUTĂTORIU

Când întrebăm de ceva, atunci verbul ajutătoriu se pune după supin; p<recum> e: *Dusu-s-au la beserică? S-au dus. Venit-au de la țarină? Au venit.* De se va face întrebarea cu pronumele împreunătoare *mi, ți, i, ni, vi, li* sau *mă, te, se, ne, vă, se*, atunci numele înființătoriu care vine la întrebare au stă de față, au pe ascuns. Deci:

La întâia întâmplare pronumele se pune înainte de verbul ajutătoriu și înființătoriu urmează; p<recum> e: *Datu-ți-au calul? Dat.* Sau: *Mi l-au dat. Duce-te-va și pre tine la vie? Duce.* Sau: *Mă va duce.*

Iară la a doaoa întâmplare, în locul înființătoriuului se pune numai articolul înaintea verbului ajutătoriu; p<recum> e: *Calul ce este în stală da-ți-l-va să-l călărești? Mi-l va da. Duce-vă-va și pre voi la vie? Ne va duce. [...]*

PARTEA A CINCEA

PROSODIA (MĂSURA TONULUI)

A. Arătare: Prosodia sau măsura tonului ne arată învățătura rădicării și apăsării tonului la silave, la cuvinte, încă și la ziceri întregi.

Aicea trebuie să știm cum că neplăcut ar cădea la auzit cuvintele grăirii noastre, când tot pe un ton le-am zice, adecă când toate silavele cuvântului asemenea lung sau asemenea scurt le-am răspunde. Pentru aceasta este de lipsă ca la cuvintele care se cuprind din mai multe silave una silavă să se răspundă cu oarece rădicătură, iară alte silave cu oarece apăsătură a tonului. Așijderea, și la ziceri întregi se cere ca un cuvânt să se răspundă mai înalt, iară alt cuvânt mai apăsător. Deci:

Rădicarea aceasta se face în cuvinte la aceea silavă, în carea cade puterea cuvântului, carea silavă se răspunde cu ton înălțat.

Iară în ziceri, rădicarea aceasta se face la acela cuvânt, care poartă vârtutea a toată zicerea, adecă ce arată sujetul sau ojetul, de care și drept care se face zicerea.

B. De rădicarea tonului la cuvinte

Cuvintele în socotința silavelor sânt: de una silavă, de doao au de mai multe silave; mai departe cuvintele în socotința urzirii lor au sânt simple, au alcătuite. Deci:

DE SCHIMBAREA TONULUI LA SILAVELE CUVINTELOR

1. *Rădicarea tonului la cuvintele de una și de doao silave.*

Cuvintele de una silavă niciodată nu au ton înălțat, pentru că nu este altă silavă înaintea căriia ar avea să se înalțe tonul; p<recum> e: *om, arc, bun, cânt, văd, ieri, prin, la*. Iară cuvintele de mai multe silave tonul său dau

aşa: că, de vor fi cuvintele de doao silave, unele rădică tonul la a-ntâia silavă, iară altele la a doao silavă.

a. La a-ntâia silavă rădică tonul.

Toate numele înfiinţătoare şi însuşitoare cele de doao silave; p<recum> e: *domnul, poarta, scara; negru, albu, verde*.

b. Numele acelea care puterea cuvântului o dă la a doao silavă sânt:

Cele bărbăteşti: *bătrân, vecin, venin, serin*. Aşijderea, şi acelea nume care se sfârşesc în -it; p<recum> e: *negrit, albit, roşit, pălit, smintit* ş. a. Precum şi cele ce se sfârşesc în -or; p<recum> e: *urcior, mosor, porşor, topor* ş. a.

Cele femeieşti: Acestea sânt numele ce se sfârşesc în -ea, precum: *curea, surcea, mărgea, turtea*. Şi celelalte de vor fi şi de mai multe silave, toate capătă răspundere aspăsată la sfârşit, precum: *turturea, micutea* ş. a.

2. De cuvintele cele de trei şi de mai multe silave.

Aicea se socotesc mai vârtos cuvintele cele ce iau adăogământ. Acest adăogământ au se pune la începutul, au la sfârşitul cuvintelor.

a. De cuvintele ce iau adăogământ la început.

De va sta adăogământul la începutul cuvântului, atuncea cuvântul este alcătuit şi tonul merge după cum îl are cuvântul la rădăcina sa, precum: *răsturnat* vine de la *răs* şi de la *turnat*; deci puterea cuvântului cade la *nat*, că *turnat* e supin. În cuvântul *desprindere*, puterea cade în *prin*, că vine de la *prinde*, care este timpul prezent a modului nehotărâtoriu.

Despre cuvintele care vin de la verb mai jos vom lucra mai pe larg.

b. De cuvintele ce iau adăogământ la sfârşit.

Cuvintele care la sfârşit iau adăogământ puterea sa o dă la adăogământ, precum sânt cele ce se sfârşesc în: -an, -ian, -esc, -eş, -iu, -ie, -os, -el, -uţ, -ime, -oiu, -oc, -ăt, -eaţă, -tate, -ciune, -atu, -ură, -oriu, -ânt; precum: *moldovan*,

câmpEAN, domnesc, măreț, albiciu, câmpie, nodoros, vionel, mândruț, cerime, căloiu, omăt, negreață, sănătate, amărâciune, vărsatu, fertură, săpătoriu, jurământ ș. a.

3. Pronumele: *ele, nostru, care, cine, celu, ceea, nește, nime*.

Adaosul la aceste pronume, fie la început sau la sfârșit, totdeauna e scurt; p<recum> e: *carele*, în cuvântul acesta *le* e scurt; *acelora, a și lora* e scurt.

4. Timpurile și persoanele verburilor se rădică la aceea silavă, după timpurile de căpetenie de la care se formează. Acum, timpurile de căpetenie sânt:

La cjugarea I. *laud – lăudat – lăuda sau lăudare*.

----- II. *văd – văzut – vedea – vedere*.

----- IV. *aud – auzit – auzi – auzire*.

Deci: *laud, lauzi, laudă* iau rădicătură în *la*, că se trag de la *laud*; ci *lăudarăm, lăudarăți, lăudară* iau rădicătura în *da*, că aceste persoane se formează de la *lăuda*; așa se zice: *lăudaiu, lăudasăm, lăudare, lăudatul*. Așijderea, vom afla și la verburile de la a II<-a> și de la a IV<-a> cjugare: *văd, vezi, vede* se rădică silava *ve*; iară în cuvintele: *vedem, vedeți*, se rădică *de*, de la *vede* sau *vedea*; *văzusemi, văzuseți*: se rădică la *zu*, că vin de la *văzut*.

Aud, auzi, aude: se rădică la *u*; însă *auzim, auziți, auziră, auzisăm* se rădică la *zi*, că vin de la *auzit*.

Însă la verburile de la a III<-a> cjugare, rădicarea tonului se face așa: că, zicând *bat, bați, bate, batem, bateți, batu*, cade puterea cuvântului în *ba*, iară în celelalte timpuri rădicăm tonul tot la acele silave precum am arătat și la celelalte cjugări; precum: *băteam, băteați, băteai, bătea*; *bătusem, băturăm, bătaie* cade puterea cuvântului în sunătoarea ce urmează după *t*. Gherundeles și participii aruncă puterea în silava cea mai de pre urmă -*ând, -oriu*, precum: *mergând, mergătoriu*.

V. De rădicarea tonului la ziceri

Precum în cuvintele cele de mai multe silave nu am răspuns toate silavele cu asemenea ton, așa și într-o zicere întreagă nu toate cuvintele tot cu o rădicătură a tonului trebuie să le răspundem, pentru că tonul în zicere întreagă nu se leagă tot de unele cuvinte, ci se poartă la acelea cuvinte după cum pofteste scopul, stările împrejur și toată cuprinderea aceiași ziceri. În zicerea aceasta: *Eu am chemat ieri pe Petru la școală*, se poate tonul în cinci forme schimba. Cel ce vorbește ori la care cuvânt poate să dea ton, precum el pofteste de a face pe ascultători a pătrunde mai tare înțelesul unui au altui cuvânt; deci acela cuvânt se răspunde cu mai înalt ton. Prin tonul acesta în ziceri facem altora simțirile și cugetele noastre cunoscute.

Că, când strigăm pe cineva, rădicăm tonul cătră început și-l slobozim cătră sfârșit; când întrăbăm, rădicăm tonul cătră sfârșitul zicerii. Când arătăm simțirile dragostii, grăim cu ton umilit și plăcut; din bucurie, cu ton deșteptat și vionel. Iară de avem patimi mari, a mâniei, urâciunii ș. a., atunci vorbim cu ton puternic și înfocat. Apoi întru acest chip având privință spre schimbarea tonului, limba mai înțeală și mai cumplită se face.

Luare de seamă: Aceste reguli aicea puse pot fi de ajuns de a ști cumpăta tonul în cuvinte și în ziceri întregi, ca să vină înțelesul mai deplinit. Deoarece scopul nostru nu au fost aicea a arăta reguli despre măsura tonului, pentru ca să învăț pe cineva cum se fac versuri, că pentru aceasta este altă învățătură, mai cu măiestrie, carea se cheamă măiestria poeziei, aceasta mai încolo se va da la tip<ar>^[13]. Deci noi aicea am arătat reguli cum și unde se rădică tonul la cuvinte și în zicerile limbii românești, despre care am mai grăit și în partea a-ntâia a *Gramaticii*

la cap al treilea, arătând cetirea dreaptă, și acolo am arătat și semnele care le întrebuițăm prin cărțile cele tipărite; iară ce se atinge de a păzi măsura tonului în grăire mai departe a da îndreptare las pe mame, ca ele dimpreună cu laptele să învețe pruncii drept a răspunde cuvintele, precum au făcut și până acuma.

DICȚIONARIU RUMÂNESC, LĂTINESC ȘI UNGURESC,

din orânduiala exțelenții sale preaosfințitului
Ioan Bob, Vlădicul Făgărașului, așezat și cu venitu
casii clerului tipărit în doao tomuri.

TOM I. A–L

În Cluș, cu tipariul Tipografiei Coleghiumului
Reformaților, prin Ștefan Török, 1822*

*Lexicon hoc poterit multum relevare studentes
qui linguas has tres discere plene volunt^[1]*

Cuvânt-înainte

Acest Lexicon am voit a-l așeza pentru scolasticii, cari se nevoiesc a se procopsi în limba lătimească și ungurească, cu litere lătinești, fiindcă acele le învață în școale, cu care și rumânii mai demult au trăit, până ce au luat literele cirilinești și sânt mai lesne de cetit și învățat. Dintru acesta mult se pot ajuta scolasticii, că s-au pus și sinonime lătinești. Însă, măcar că strădanie multă a mai multora au fost întru așezarea acestui Lexicon, dară pentru multe datorii a deregătoriilor noastre și pentru că acesta este cel dintâi întru această formă și pentru că suptiri sânt începerile lucrurilor, nu se poate zice a fi deplin așezat, că multe or fi rămas, multe de îndreptat, unele și de lăsat afară, ci până când alții, carii având timp și voie spre aceea, or voi a-l așeza mai deplin, se pot ajuta scolasticii cu acesta.

Vlădica Ioan Bob, M. Pr.^[2]

* Transcriere și note: Ioana Anghel, Bogdan Harhătă.

Literele lătimești în cuvintele rumânești țin sonul său de orând, iară unele litere, precum aciea din jos se vede, îl mută.

C înainte de *e*, *i* sună ca *ce*: **cerb**, **cireș**, *cervus*, *cerasus*; aunerea sună ca *ț*: **cinta** [= țintă], **ceremonie** [= țeremonie].

D înainte de *i* sună ca *z*: **di** [= zi], *dies*; **dic** [= zic], *dico*; înainte de *s* sună ca *j*: **dsumetate** [= jumătate], *dimidietas*, **dsos** [= jos], *deorsum*; în cele grecești rămâne sonu lui de orând: **diacon**.

G înainte de *e*, *i* sună ca *ge*: **gemine**, *geminus*, **ginere**, *gener*; se pune câteodată *h* între *g* și *e* sau *i*, apoi sună ca *g* lătimească: **ghibos**, *gibbosus*, **Gheena**, *Gehenna*; iară aunerea rămâne sonu lui cel de orând precum: **Germania** [= ghermania].

I înainte de vocalișuri sună ca *i* lătimească: **Ioan**, **Iacob**.

Q nu de mult s-au luat de să pune în loc de *c*; această literă se poate pune, dară în rumânie mai bine cade *c*, precum și în itălienie se pune *c* în loc de *qu*: **quina** [= cină].

T înainte de *i* sună ca *c* ungurească [= ț]: **tine** [= ține], *tene*; se pune *h* între *t* și *i* când voiești să rămână *t*: **thină** [= tină].

S rotund sună ca *s* ungurească [= ș].

S lungăreț <ſ> sună ca *sz* ungurească [= s], precum și **f** cel mic: **fcurt** [= scurt].

J sună ca *zs* ungurească [= j]: **jude**, *judex*.

DICTIONARIUM VALACHICO-LATINUM ET HUNGARICUM

Ab.

A. Litera <a> se pune înaintea unor cuvinte și face înțeles precum urmează. *A litera ponitur ante quaedam*

nomina verba, et dat eis significationem prout in exemplo videre est. Acasă, ita: a casă. domi ▪ otthon. ✧ Afară. foris ▪ künn. ✧ Acum. nunc ▪ most. ♦ Încep a ruga. incipio rogare ▪ kezdek kérni, imádkozni.

ABA. *Abba ▪ atya.*

ABACUM. *Abacuc ▪ Abakuk^[3].*

ABBA. *Abbas, -atis, m.3 ▪ apátúr.*

ABAȚIE. *Abbatia, -tiae, f.1 ▪ apátúrság.*

ABATISĂ. *Abbatissa, -sae, f.1 ▪ főapáca.*

ABAT. 1. *Averto, -erti, -ersum, -ere ▪ elfordítom, eltérítem.* 2. *Deflecto, -exi, -xum, -ere ▪ meghajtom, eltérítem.* 3. *Reflecto, -exi, -xum ▪ elfordítom.*

ABATERE. *Aversio, -onis, f.3 ▪ elfordulás, elfordítás.*

ABAT APA, RÂU. *Aquam, rivum derivo, -avi, -vatum, -are ▪ a vizet másfelé viszem, folytatom.*

ABATEREA APEI, RÂULUI. 1. *Derivatio, -onis, f.3 ▪ elfolytatása, elvitele a víznek^[4].* 2. *Divergium, -rgii, n.2 ▪ víznek másfelé elárkolása.*

ABAT CEVA, mân. *Abigo, -egi, -ctum, -igere ▪ félre hajtom, elhajtom.*

ABAT CUVÂNTU. *Nomen declino, -avi, -natum, -nare ▪ a szót hajtogatom ▪ inflecto, -xi, -xum, -ere.*

ABATEREA CUVÂNTULUI. *Nominis declinatio, -onis, f.3 ▪ szónak hajtogatása ▪ inflexio, -onis, f.3.*

ABAT DIN CALE. *Ex via deflectere facio, -ci, -ctum, -ere ▪ eltérítem az útból.*

ABAT RÂU. *Malum avertio, -erti, -ersum, -ere ▪ a rosszat eltávoztatom.*

ABATEREA RÂULUI. *Mali aversio, -onis, f.3 ▪ rossznak eltérítése.*

ABATU-MĂ (ita. **abbattersi**). 1. *Incido, occuro, diverto, -erti, -ersum ▪ kitérek, eltérek, betérek ▪ deflecto, -exi,*

-exum, -ere. 2. *Digredior*, -edi, -essus sum ▫ *divertor*, -versus sum, -erti ▫ eltérek.

ABATERE. 1. *Deflexio*, -onis, f.3 ▫ eltérés ▫ *deflexus*, -xus, m.4 ▫ *digressio*, -onis, f.3 ▫ *digressus*, -sus, m.4 ▫ *declinatio*, -onis, f.3. 2. *Diverticulum*, -li, n.2 ▫ kitérés.

ABĂTUT. 1. *Digressus*, -ssa, -ssum ▫ eltért. 2. *Diversus*, -sa, -sum ▫ valahová tért.

ABATU-MĂ DIN CALE. *De via deflecto*, -xi, -xum, -ectere ▫ félreállok az útból.

ABATERE DIN CALE. *Diverticulum*, -li, n.2 ▫ útból félreállítás.

ABATU-MĂ DE LA BUNĂTATE. *A bono*, *bonitate deflecto*, -xi, -xum, -ere ▫ rosszaságra vetemedem, a jót elhagyom.

ABATU-MĂ DE LA RĂU. *Declino a malo*, -navi, -natum, -are ▫ távoztatom a rosszat ▫ *declino malum*.

ABATU-MĂ ÎNTR-O PARTE. *Secedo*, -essi, -ssum, -ere ▫ félremegyek.

ABATERE ÎNTR-O PARTE. *Secessus*, -cessus ▫ félremenés ▫ *secessio*, -onis, f.3.

ABATU-MĂ LA CASA DE OASPEȚI. *Ad diversorium diverto*, -erti, -ersum, -ere ▫ fogadóba térek, szálllok.

ABATU-MĂ LA CINEVA. *Ad aliquem diverto*, -ti, -sum, -ere ▫ valakihez térek.

ABATU-MĂ UNDEVA LA POPAS^[5]. *Pro hospitio aliquo diverto*, -ti, -sum, -ere ▫ beszállok valahová szállásra.

ABATERE UNDEVA LA POPAS. *Diversio*, *onis*, f.3 ▫ valahová szállásképpen beszállás.

ABAT DE VIN CURÂND. *Cito venire conor*, -nari, -natus, sum ▫ igyekezem hamar jőni ▫ *venire nitor*, *niti*, *nisus sum* ▫ *adnitor*, -niti, -nisus sum ▫ *cito venire studeo*, -ui, -ere.

ABATE-MI-SE ÎN MINTE. *In memoriam venit* ▫ *in memoriam occurrit* ▫ *incidit* ▪ *eszembe jön, eszembe tűnik.*

ABEȚEDARI. *Abecedarium, -darii, n.2* ▪ *ábécéskönyv.*

ABIE, APIE (ita. **appena**). *Difficulter, adv.* ▪ *elég nehezen* ▫ *aegre, difficile, difficiliter, vix* ▫ *operose.*

ABIS. *Abissus, -ssi, m.2* ▪ *mélység.* V. **Adânc.**

ABOR. *Vapor, -oris, m.3* ▪ *gőz, pára* ▫ *exhalatio, -onis, f.3* ▫ *halitus, -litus, m.4.*

ABORESC. *Vaporo, -avi, -atum, -are* ▪ *páralok, gőzölök* ▫ *halo, -avi, -atum, -are.*

ABORIRE. *Vaporatio, -onis, f.3* ▪ *gőzölgés.*

ABORITORIU. *Vaporans, -antis, o.3.* ▪ *gőzölgő* ▫ *humans, -antis, o.3* ▫ *halans, -antis, o.3* ▫ *exhalans, -antis, o.3.*

ABOROS. *Vapidus, -pida, -dum* ▪ *gőzös* ▫ *vaporifer, -ra, -rum* ▫ *vapifer, -ra, -rum.*

ABORESC AFARĂ. *Evaporo, -avi, -tum, -are* ▪ *kigőzölgők* ▫ *exhalo, -avi, -atum, -are.*

ABORIRE AFARĂ. *Evaporatio, -nis, f.3* ▪ *kigőzölgés* ▫ *exhalatio, -onis, f.3.*

ABOR PUTUROS. *Vapidus, -da, -pidum* ▪ *gőzös, bűdös.*

ABORĂTOARE (gaură). *Vaporarium, -rarii, n.2* ▪ *gőzölgő lyuk.*

ABRAM, Avram. *Abrahamus, -hami, m.2* ▪ *Ábrahám.*

ABRON (filosof). *Abron, -onis, m.3* ▪ *régi kényes filozófus.*

ABRUD. *Auraria, -riae, f.1* ▪ *Abrudbánya városa.*

ABSINTIU (pelin). *Absynthium, -thii, n.2* ▪ *üröm.*

ABSINTIU NEGRU. *Artemisia, -siae, f.1* ▪ *fekete üröm.*

ABSINTIAT. *Absynthiatum, -athi, n.2. Absynthiatus, -a, -um* ▪ *ürmös.*

ABSINTIAT (vin). *Absynthiates*, -tae, m.1 ▪ urmăș bor.

ABSALOM. *Absalom*, -onis, m.3 ▪ Absalom.

AC. *Acus*, acus, f.4 ▪ tő.

AC (acu spicului). *Acus*, -eris, n.3 ▪ polyva, kalász hegye.

AC CU BOCIULIE. *Spinter*, -tris, n.3 ▪ gombostő. [...]

BAAL. *Baal* ▪ asszírîai isten neve.

BABĂ. 1. *Vetula*, -lae, f.1 ▪ vén bábaasszony ▫ *anus*, *anus*, f.4. 2. *Obstetrix*, -cis, f.3 ▪ bába.

BĂBESC. *Obstetricor*, -ari, -catus sum ▪ bábáskodom.

BĂBIRE. *Obstetricatio*, -onis, f.3 ▪ bábáskodás.

BĂBEȘTE. *Aniliter*, adv. ▪ szüle<i> módra.

BABEL. *Babilonia*, -niae, f.1 ▪ Babilon városa.

BABILON. *Babilon*, -nis, f.3 ▪ idem.

BABILONIAN. *Babilonius*, -nia, -nium ▪ babilóniai ▫ *babilonicus*, -ca, -cum ▫ *babiloniacus*, -ca, -cum ▫ *babiloniensis*, -sis, c.3.

BACHUS. *Bacchus*, -chi, m.2 ▪ bornak istene ▫ *Bassareus*, -sarii, m.2 ▫ *Liber*, *liberi*, m.2 ▫ *Lenaeus*, -nei, m.2 ▫ *Euchius*, -chii, m.2 ▫ *Bronius*, -onii, m.2 ▫ *Iachus*, -chi, m.2. [...]

BACANT. *Bacchans*, -antis, o.3 (jerfitoriu lui Bachus) ▪ Bacchusnak áldozó.

BACARIU (chelariu). *Bacharius*, -charii, m.2 ▪ kolcsár.

BACALAUREU (titul celor ce învață bine). *Bacalaureus*, *baccellarius*, m.2 ▪ akadémiâi titulus.

BAIE. *Balneum*, -ei, n.2 ▪ *ferdőhely* ▫ *balneae*, -earum, f.1 plur.

BĂIȚĂ. *Balneolum*, -neoli, n.2 ▪ kis ferdőhely.

BĂIEZ. *Balneo*, -neavi, -atum, -eare ▪ feredek^[6].

BĂIERE. *Balneatio*, -onis, f.3 ▪ feredés.

BĂIETORIU. *Balneator*, -oris, m.3 ▪ feredős.

BĂIAT. *Balneatus*, -ta, -tum ▪ feredett, feresztett.

BAIE CALDĂ DE SCĂLDAT. 1. *Calidarium*, -darii, n.2 ▪ gőzferdő. 2. *Thermæ*, -marum, f.1. plur. ▪ természet szerint való hév ferdő bánya.

BAIE DE APĂ SCĂLDĂTOARE. *Nimphaeum*, -ei, n.2 ▪ víz feredő.

BAIE DE SCĂLDAT (era în Roma). *Latulae*, -larum, f.1 plur. ▪ meleg feredő (volt Rómában).

BAIE. *Fodina*, -nae, f.1 ▪ bánya.

BAIE DE ARAMĂ. *Cuprifodina*, -nae, f.1 ▪ rézbánya ▫ *aeraria*, -rariae, f.1 ▫ *aerifodina*, -nae, f.1.

BAIE DE ARGINT. *Argentifodina*, -nae, f.1 ▪ ezüstbánya.

BAIE DE AUR. *Aurifodina*, -nae, f.1. ▪ aranybánya.

BAIE DE CUTE. *Cotoria*, -riae, f.1 ▪ fenkő-bánya ✧ *cotoriae*, -iarum, f.1 plur.

BAIE DE FIER. *Ferraria*, -riae, f.1 ▪ vasbánya.

BAIE DE PIATRĂ. *Lapidina*, -nae, f.1 ▪ köbánya ▫ *lapidana*, -nae, f.1 ▫ *latoniae*, -niarum, f.1 plur. ▫ *latumiae*, -miarum, f. plur.

BAIE DE SARE. *Salisfodina*, -nae, f.1 ▪ sóbánya ▫ *salina*, -linae, f.1.

BĂIEȘ. *Urburarius*, -rarii, m.2 ▪ bányász.

BAIER, BAIERE (ita: **bavero**). *Collare*, -ris, n.3 ▫ *focale*, -lis, n.3 ▪ nyakravaló, nyakkötő, nyakra függesztő kötő.

BAG. 1. A verbo *Abago*, *inago*, v. **introago** = *introduco*, -xi, -ctum, -ere ▪ bevezetem. 2. *Impono*, -sui, -situm, -ere. ▪ bevezetem.

BĂGARE. 1. *Introductio*, -onis, f.3 ▪ bevezetés. 2. *Impositio*, -onis, f.3.

BĂGĂTORIU. 1. *Introductor*, -toris, m.3 ▪ bevivő, betevő. 2. *Impositor*, -oris, m.3.

BĂGAT. 1. *Inductus*, -ta, -tum ▪ bevittetett, tettetett. 2. *Impositus*, -ta, -tum.

BAG DE SAMĂ. *Perpendo*, -endi, -sum, -ere ▪ meghányom-vetem.

BĂGARE DE SAMĂ. *Perpensio*, -onis, f.3 ▪ megvizsgálás.

BAG ÎN MINTE ȘI ÎN INIMĂ. *Incordio*, -diavi, -iatum, -iare ▪ szívembe, elmémbe nyomom. [...]

BAGATELĂ (lucru de nemică). *Bagatella*, -lae, f.1 ▪ hiábanvalóság ▪ *nugae*, -garum, f.1, plur.

BAI. *Onus*, -neris, n.3 ▪ baj, terh.

BĂILUIESC. *Baiulo*, -avi, -latum, -are ▪ bajoskodom, terhet hordozok.

BĂILUITORIU. *Baiulator*, -oris, m.3 ▪ bajoskodó ▪ *bajulus*, -li, m.2. [...]

BAIONET (fier ascuțit în capu puștii). *Baionetum*, -eti, n.2 ▪ puska végeben való hegyes vas.

BAL (ita: **balla** „legătură de negoțu”). *Bala*, -lae, f.1 ▪ bál egyben kötött árú.

BAL (danțu, ita: **ballo** et **balla**). *Chorea* ▪ *choreae*, -rearum, f.1. plur. ▪ tánc ▪ *saltus*<, -us>, m.4 ▪ *tripudium*, -dii, n.2.

BĂLESC (dănțuiesc). *Salto*, -avi, -atum, -tare ▪ táncolok ▪ *tripudio*, -avi, -iatum, -iare; *choreas duco*, *duxi*, -ctum, -ere.

BĂLIRE (dănțuire). *Saltatio*, -onis, f.3 ▪ táncolás ▪ *saltatus*, -tatus, m.4.

BĂLARIU. *Saltator*, -ris, m.3 ▪ bálozó. V. **salt**, **dănțuiesc**.

BALĂ. *Bellua*, -luae, f.1 ▪ fenevad ▪ *bestia*, -tiae, f.1.

BALA DE LA THEBAN. *Sphinx*, -gis, f.3 ▪ iszonyú állat volt Thébániában. [...]

BĂLAUR. *Bellua*, -luae, f.1 ▪ sárkány ▫ *draco*, -conis, m.3.

BALBUT. *Balbus*, -ba, -bum ▪ rebegő nyelvű.

BALBUȚESC. *Balbutio*, -tivi, -titum, -tire ▪ rebegve szölok ▫ *balbucinator*, -nari, -natus sum.

BALBUȚIRE. *Balbutinatio*, -onis, f.3 ▪ rebegés.

BALBUȚITORIU. *Balbus*, -ba, -bum ▪ rebegő ▫ *balbutiens*, -entis, o.3 ▫ *balbutio*, -onis, f.3 ▫ *lingua titubans*, -antis, o.3 ▫ *bambolio*, -onis, m.3.

BALBUȚEȘTE. *Balbute*, adv. ▪ rebegve.

BALE (ita. **bava**). *Saliva*, -vae, f.1 ▪ nyál, hab.

BĂLOS. *Salivosus*, -sa, -sum ▪ nyálas.

BALEGĂ. *Bolbiton*, -onis, n.3 ▪ tehéngané.

BALISTĂ (tun de bătut păreți, muri, cetăți). *Balista*, -tae, f.1 ▪ városostromló eszköz, ágyú.

BALISTARIU (loc de dat cu tunu). *Balistarium*, -tarii, n.2 ▪ lövöldöző hely.

BALISTARIU (meșter de a învăța a pușca). *Balistarius*, -tarii, m.2 ▪ lövöldözést tanító mester.

BALSAM. *Balsamum*, -mi, n.2 ▪ balzsam.

BALSAMINĂ (iarbă ce moaie vinele). *Balsamina*, -nae, f.1 ▪ íneresztő fű.

BALȚ (ita: **sbalzo**). *Corona nuptialis* ▪ menyegző koszorú, pártaöv.

BĂMBAC. *Bambatium*, -tii, n.2 ▪ gyapot ▫ *bombagia*, -giae, f.1.

BAN. A **banum**, -i, *mulcta pecuniaria apud Romanos* ▫ *nummus*, *nummi*, m.2 ▪ pénz ▫ *moneta*, -tae, f.1.

BAN CARE FACE O SUTĂ DE GROȘITE. *Centussis*, -sis, m.3 ▪ száz garast érő pénz.

BAN DE AUR. *Solidus*, -*lidi*, m.2 ▪ arany, aranypénz.

BAN DE AUR MIC. *Soldus*, *soldi*, m.2 ▪ kicsiny aranypénz.

BAN DE ZECE POLTORI. *Denarius*, -*narii*, m.2 ▪ tíz pótrás pénz.

BAN DE CURĂȚIT LOCURILE. *Cloacarium*, -*carii*, n.2 ▪ árnyékszék tisztító pénz.

BAN DE ÎNVINGERE LA ROMANI. *Victoriatu*s, -*ti*, m.2 ▪ római garas, melyen a Viktória képe volt.

BAN DE ȘEASEZECI DE CRĂIȚARI. *Stater*, -*eris*, m.3 ▪ hatvan krajcár, vagy egy német forintot érő pénz.

BAN DE TRI FILERI. *Trichalcum*, -*chi*, n.2 ▪ három fillért érő pénz □ *triobolum*, -*li*, n.2.

BAN PE CARE-I TIPĂRIT CAR CU DOI CAI. *Bigatus nummus* ▪ oly pénz melyen két lovú szekérkép vagyon.

BAN PE CARE-I TIPĂRIT CAR CU PATRU CAI. *Quadrigatus nummus* ▪ négylovas szekér képére vert pénz.

BAN VECHIU DE DOI GALBENI. *Doricus*, -*ci*, m.2 ▪ két aranypénz volt régen.

BANI CULEȘI. *Stips*, -*pis*, f.3 ▪ szedett pénz.

BANI ÎN FORMA ȘIREZULUI DEMULT ERA. *Serrati*, -*torum*, m.2 plur. ▪ fűrész képére vert pénzek régen.

BANI MULȚI. *Ingens pecunia* ▪ sok pénz □ *magna vis pecuniae*, f.1 □ *grande pondus pecuniae*.

BĂNIȘORU (bănuț). *Nummulus*, -*li*, m.2 ▪ kis pénz.

BĂNESCU. *Nummarius*, -*ria*, -*rium* ▪ pénzhez való.

BĂNET. *Nummatio*, -*onis*, f.3 ▪ pénzesség.

BĂNOS. *Multinummu*s, -*ma*, -*um* ▪ sok pénzű □ *pecuniosus*, -*sa*, -*sum* □ *nummatus*, -*ta*, -*tum*.

BANCAROTĂ (ita: **bancorotto** „care au pierdut tot în negoțitorie”). *Bancarotta* ▪ a kereskedésbe mindenből kifordult.

BĂNCARIU. *Nummularius*, -larii, m.2 ▪ pénzváltó ▪ *mensarius*, -sarii, m.2 ▪ *argentarius*, -tarii, m.2 ▪ *trapezita*, -tae, m.1.

BANCO (casa negoțitorilor). *Banco*, -onis, m.3 ▪ kereskedők kincses kamarájuk ▪ *nummularia taberna*.

BANDA CEA PEDEASTRĂ (ita: **banda**). *Cohors*, -hortis, m.3 ▪ gyalogsereg.

BANDA CEA CĂLĂREAȚĂ. *Turma*, -mae, f.1 ▪ lovassereg.

BANDERĂ (steag). *Vexillum*, -li, n.2 ▪ zászló.

BANDERARIU. *Banderarius*, -rarii, m.2 ▪ zászlótartó ▪ *vexillifer*, -ri, m.2 ▪ *signifer*, -ri, m.2.

BANĂ (tri strigări de nuntă). *Banna tria nuptialia* ▪ háromszori kihirdetés.

BĂNARIU (iusu domnilor de a ține mori, de a vinde vin). *Bannarium jus* ▪ földet bíró úrnak jussa, malmot, kocsmát tartani.

BAN A CROAȚIII. *Banus Croatiae* ▪ Horvátországba Bán király képe.

BĂNAT (domnie). *Banatus*, -tus, m.4 ▪ bánság, uraság.

BĂNESC. *Banno*, -ire ▪ *proscribo*, -si, -tum, -ere ▪ *in exilium mitto*, -si, -ssum, -ere ▪ számkivetésbe küldöm.

BĂNIȚI. *Eiecti* ▪ *exilio mulctati* ▪ számkivetettek.

BARBĂ. *Barba*, -bae, f.1 ▪ szakál ▪ *barbitium*, -tii, n.2.

BARBA-CAPRII. *Spirillum*, -lli, n.2 ▪ kecske-szakál.

BARBA-CAPRULUI. *Aruncus*, -unci, m.2 ▪ kecskebak-szakál.

BARBĂ LUNGĂ. *Barba proluxa* ▪ hosszú szakál.

BARBĂ-PURTĂTORIU. *Barbiger*, -*ra*, -*rum* ▪ szakálviselő.

BARBĂ ROȘIE. *Barba rufa*, *rufae*, f.1 ▪ veres szakál ▪ *aenobarba*, -*barbae* f.1.

BARBĂ-TUNZĂTORIU. *Barbitonsor*, -*soris*, m.3 ▪ borbély ▪ *barbirasor*, -*soris*, m.3. [...]

LA

LA. *Ad*, *praep.*, *acusat. regens* ▪ hozzá, reá, mellé, -höz, -hoz. ♦ **Merg la voi** = *eo ad vos* ▪ hozzátok megyek.

LA. *Apud* ▪ -nál, nála, -nél. ♦ **La mine este** = *apud me est* ▪ nállam vagyok. ♦ **La arătarea și vederea tuturor** = *publice*, *adv.* ▪ közönségesen látóul ▪ *publicitus*, *adv.*, *vulgo* ▪ közönségesen.

LA ATÂTA. *Eo*, *adv.* ▪ annyira.

LABAR (gr. = steag)^[7]. *Labarum*, -*ri*, n.2 ▪ arannyal varrott zászló.

LABAR-PURTĂTORIU. *Labarifer*, -*ra*, -*rum* ▪ zászlóhordozó.

LABIRINT ÎNVÂRTECIOS. *Labyrinthus*, -*thi*, m.2 ▪ keringős.

LABIRINTOS. *Labyrintheus*, -*ea*, -*eum*.

LABRUSCĂ. *Labrusca*, -*cae*, f.1 ▪ vadszőlőnek neve ▪ *labruscum*, -*ci*, m.2.

LAC. 1. *Lacus*, -*cus*, m.4 ▪ tó. 2. *Palus*, -*udis* f.3 ▪ mocsár^[8] ▪ *lacuna*, -*nae*, f.1. 3. *Stagnum*, -*ni*, n.2 ▪ tócsa, vízállás ▪ *lama*, -*mae*, f.1.

LAC DE PEȘTI. *Piscina*, -*nae*, f.1 ▪ halastó ▪ *vivarium*, -*ii*, n.2.

LAC ÎN ȚARA UNGUREASCĂ. *Volcea*^[9] *palus*, -*ludis*, f.3 ▪ Balaton tó Magyarországon.

LAC LÂNGĂ ARGOS. *Lerna*, -*nae*, f.1 ▪ egy tó nem messze Argosztól.

LAC MARE ÎN ȚARA TĂTĂRASCĂ. *Maeotis*, -*idis*, m.3 ▪ nagy tó Tatárországban.

LAC TINOS. *Lacuna*, -*nae*, f.1 ▪ tócska, pocsolya.

LAC MĂ FAC. *Stagno*, -*avi*, -*atum*, -*are* ▪ tóvá lesznek.

LAC FAC. 1. *Stagno*, -*avi*, -*atum*, -*are* ▪ tavat^[10] csinállok.

2. *Lacuno*, -*avi*, -*atum*, -*are* ▪ gödrössé teszem.

LĂCUȚ. *Lacusculus*, -*li*, m.2 ▪ tócska.

LĂCOS. 1. *Lacosus*, -*sa*, -*sum* ▪ tós ▫ *paludosus*, -*sa*, -*sum*.

2. *Stagnatus*, -*ta*, *tum* ▪ tóállásos. 3. *Lacunatus*, -*ta*, -*tum* ▪ pocsolyás ▫ *lacunosus*, -*sa*, -*sum*.

LACUNESC. 1. *Stagninus*, -*na*, -*num* ▪ tóv, tavi. 2. *Palustris*, -*tris*, c.3 ▪ tavi, mocsári. 3. *Stagnans*, -*tis*, o.3 ▪ teli tóval való.

LA CARE TREBUIE A MERGE. *Adeundus*, -*da*, -*dum* ▪ akihez kell menni.

LAHANON (legumi de mâncat). 1. *Lachanon*, -*onis*, n.2 ▪ minden enni való kerti vetemény. 2. *Lacanum*, -*ni*, n.2. ▪ paréj, laboda^[11].

LACATĂ^[12] (ital. **lacheta**) *Sera*, -*rae*, f. ▪ lakat.

LACATEȘ. *Serarius*, -*ii*, m.2 ▪ lakatos.

LACON. *Lacon*, -*onis*, m.3 ▪ Spárta-béli.

LACONIC. *Laconicus*, -*ca*, -*cum* ▪ rövideden de fontosan szóló.

LACONISM. *Laconismus*, -*mi*, m.2 ▪ lakoniai módra való rövideden de fontosan szólás.

LĂCRĂMEZ. 1. *Lacrimo*, -*avi*, -*tum*, -*are* ▪ könnyezek ▫ *lacrimor*, -*ari*, -*atus sum* ▫ *lacrimas profundo*, -*ere* ▫ *lacrimas effundo*, -*ere* ▫ *fleo*, -*evi*, -*etum*, -*ere* ▫ *delacrimo*, -*are*. 2. *Dilacrymo*, -*are* ▪ megkönnyezem. [...]

LACRĂMĂ. *Lacrima*, -*mae*, f.1 ▪ köny.

LĂCRĂMUȚĂ. *Lacrimula*, -*lae*, f.1 ▪ könnyecske.

LĂPTUCĂ. *Lactuca*, -*cae*, f.1 ▪ saláta.

LĂPTUCĂ OȚETOASĂ^[13]. *Acetarium*, -*ii*, n.2 ▫ *aceta-ria*, -*riorum*, n. plu.2 ▪ minden ecetes salátának neve.

LĂPTUCĂ DE IARNĂ. *Sisymbrium*, -*ii*, n.2 ▪ téli saláta, vízi torma ▫ *come*, -*mes*, f.1.

LĂPTUCĂ DE MULTE IERBURI. *Helvella*, -*larum*, f.1, plur. ▪ sokféle fűből (való)^[14] csinált saláta.

LĂPTUCA-IEPURELUI. *Cicerbita*, -*tae*, f.1 ▪ nyúlsaláta.

LĂPTUCĂ SĂLBATECĂ. *Taraxacum*, -*ci*, n.2 ▪ erdei vadsaláta.

LĂPTUȚĂ. 1. *Lactu<cu>la*, -*lae*, f.1 ▪ salátácska. 2. *Olusculum*, -*li*, n.2 ▪ saláta, paréj.

LADAN. *Ladanum*, -*ni*, n.2 ▪ jó illatú^[15] szurkos nedvesség.

LA EL, LA EA ACUM. *Eja*, adv. ▪ hozzá, nosza, igenis. [...]

LAIC (om mirean). *Laicus*, -*ci*, m.2 ▪ külső rendelésbeli.

LA ÎNGROPARE ÎMBRĂCAT ÎN ARME. *Bustuarius*, -*ii*, m.2 ▪ temetéskor fegyverben öltöztetett.

LĂLĂIESC. *Lallo*, -*avi*, -*atum*, -*are* ▪ gögicsélek.

LĂLĂIRE. *Lallatus*, -*tus*, m.4 ▪ gögicselés.

LĂLĂITORIU. *Lallans*, -*tis*, o.3 ▪ gögicsélő.

LĂMPAȘ. *Lampas*, -*adis*, f.3 ▪ lámpás ▫ *laterna*, -*nae*, f.1 ▫ *lampada*, -*dae*, f.1.

LĂMPAȘ CU MULTE LUMÂNĂRI. *Polymixus*, -*xi*, m.2 ▪ sokcsövű lámpás.

LAMPIRIS^[16]. *Lampyris*, -*idis*, f.3 ▪ éjjeli tündöklő bogaracska.

LAMPRETĂ^[17]. *Lampreta*, -*tae*, f.1 ▪ sárban telelő csík.

LÂNĂ. *Lana*, -nae, f.1 ▪ gyapjú ▪ vellus, -eris, n.2 ▪ villus, -li, m.2.

LÂNUȚĂ. *Lanula*, -lae, f.1 ▪ gyapjúcska.

LÂNARIU. *Lanarius*, -ii, n.2 ▪ gyapjumives.

LÂNAT. *Lanatus*, -ta, -tum ▪ gyapjas ▪ lanaris, -re, c.3.

LÂNOS. *Lanosus*, -sa, -sum ▪ gyapjas ▪ lanifer, -ra, -rum ▪ lanuginosus, -sa, -sum.

LÂNĂRIE. *Lanarium*, ii, n.2 ▪ gyapjúmív.

LA LÂNĂ LUCRARE. *Lanificium*, -ii, n.2 ▪ gyapjúval bánás.

LA LÂNĂ LUCRĂTORIU. *Lanificus*, -ca, -cum ▪ gyapjúval bánó.

LÂNA-BROAȘTELOR. *Sperma ranarum* ▪ békanyál.

LÂNĂ NESCĂRMĂNATĂ, NEPEPTINATĂ. *Lana rudis* ▪ fésületlen gyapjú.

LÂNĂ NESPĂLATĂ, UNSUROASĂ. *Oesypum*, -pi, n.2 ▪ mosatlan, zsíros gyapjú.

LÂNĂ SPĂLATĂ, PEPTINATĂ. *Lana facta* ▪ fésült, tépett gyapjú.

LANCE. 1. *Lancea*, -eae, f.1 ▪ lánca ▪ hasta, -tae, f.1 ▪ verutum, -ti, n.2. ▪ hastile, -is n.3 ▪ bolis, -idis, f.1 ▪ pilum, -li, n.2 ▪ sarissa, -sae, f.1 ▪ mazara, -rae, f.1. ✧ *materes*, -rum, n. pl. ▪ dárdák. 2. *Sparus*, -ri, m.2 ▪ szigonyos dárda, lánca.

LANCE ASCUȚITĂ. *Verutum*, -ti, n.2 ▪ vasas dárda, kopja.

LANCE DE VÂNAT. *Vanabulum*, -li, n.2 ▪ vadászdárda.

LANCE MICĂ. *Hastula*, -lae, f.1 ▪ dárdatáska ▪ lanceta, -tae, f.1.

LANCE sau DARDĂ CARE O ARUNCĂ CU MÂNA. *Cestrosphendona*, -nae, f.1 ▪ kézzel kihajtható lánca.

LĂNCERIU. 1. *Lancearius*, -ii, m.2 ▪ lántsahordozó. 2. *Verutus*, -ta, -tum ▪ kopjás, dárdás, láncsás.

LĂNCEAT. *Lanceatus*, -ta, -tum ▪ dárdás, láncsás ▪ *hastatus*, -tata, -tum.

LĂNCEȘI ÎNAINTE-MERGĂTORI. *Antepilani*, -orum, m. plur. 2. lófőhosszú láncsáji elől járó vitézek. V. **dardă.**

LĂNCIȚĂ DE TĂIAT VENA. *Lancella*, -lae, f.1 ▪ érvágó kés ▪ *phlebotomum*, -mi, n.2 ▪ *scalprum*, -pri, n.2 *chirurgicum* ▪ *scalpellus*, -lli, m.2.

LÂNGEZESC. 1. *Languesco*, -ui, -ere ▪ ellankadok, bágyadok ▪ *elanguesco*, -ere ▪ *elanguo*, -ere ▪ *elassesco*, -ere ▪ *torpeo*, -ere ▪ *torpesco*, -ere. 2. *Lassesco*, -ere ▪ lankadok ▪ *oblangueo*, -ere ▪ *flaccesco*, -ere.

LÂNGEZALĂ. 1. *Languor*, -oris, m.3 ▪ lankadtság, erőtlenség ▪ *debilitas*, -tis, f.3. 2. *Torpor*, -oris, m.3 ▪ lankadás ▪ *lassitudo*, -nis, f.3.

LÂNGEZALĂ GREA. *Incubus*, -bi, m.2 ▪ lankadás, oly álomi betegség midőn úgy tetszik mintha nagy terehvel nyomattatnék-meg az ember.

LÂNGED. *Languidus*, -ida, -dum ▪ lankadt, erőtlen ▪ *imbecillis*, -le, c.3 ▪ *invalidus*, -da, -um ▪ *lassus*, -ssa, -ssum ▪ *languens*, -tis, o.3 ▪ *torpidus*, -da, -dum ▪ *debilis*, -le, c.3.

LÂNGEZEL. *Languidulus*, -la, -lum ▪ lankadtacska.

LÂNGEZEȘTE. *Languide*, adv. ▪ lankadtúl.

LÂNGEZESC. *Relanguesco*, -ere ▪ ismét meglankadok ▪ *relentesc*, -ere.

LÂNGED FAC. *Languefacio*, -ci, -ctum, -ere ▪ ellankasztom.

LÂNGOARE^[18]. *Causodes*, -dae, f.1 ▪ forró hideglelés ▪ *causus*, -si, m.2.

LÂNGOARE BOLUNDĂ. *Phrenesis*, -sis, f.3 ▪ bolond
hagymász ▫ *phrenetis*, -tidis, f.3 ▫ *febris maligna*.

LÂNGED DE LÂNGOARE. *Phreneticus*, -ca, -cum ▪
hagymászbeteg.

LANȚ v. **Laț.** *Catena*, -nae, f.1 ▪ láncc.

LĂNȚUIESC. *Cateno*, -avi, -atum, -are ▪ összelánccolom.

LĂNȚUIRE. *Catenatio*, -onis, f.3 ▪ lánccolás.

LĂNȚUIT. *Catenatus*, -ta, -tum ▪ összelánccoltatott.

LĂNȚUIT (legat). *Catenarius*, -ria, -ium ▪ lánccal
kötöttetett.

LANȚ DE AUR. 1. *Torques*, -quis, c.3 ▪ aranyláncc ▫
torquis, -quis, c.3. 2. *Monile*, -lis, n.3 ▪ aranyláncc, nyaki
ékesség. [...]

**LEXICON ROMÂNESC–LĂTINESC–
UNGURESC–NEMȚESC,**

care de mai mulți autori în cursul a trizeci
și mai multor ani s-au lucrat sau

Lexicon Valachico–Latino–Hungarico–Germanicum
quod a pluribus auctoribus decursu triginta et amplius
annorum elaboratum est.

Budae, Typis et sumptibus Typographiae Regiae
Universitatis Hungaricae, 1825*

A

A, partic<ula>. **I.** Praefigitur substantivis et reliquis
declinabilibus orationis partibus. (et) **1.** Denotat tacitas,
subin etiam apertas praepositiones: *ad, apud, in, pro, prae*. ♦ e.g.: **mă duc acasă** = *eo domum* ▪ megyek
haza ▪ ich gehe nach Hause. ✧ **Am a mână** = *est mihi
ad manum, habeo prae manibus* ▪ Kezemenél vagyok ▪
es ist mir bei der Hand, ich habe es in den Händen. ✧
Știu a bună samă = *scio pro certo* ▪ tudom minden
bizonytal ▪ ich weiß es zuverlässig. ✧ **A lungul** = *in
longum, in longitudinem* ▪ hosszára ▪ der Länge nach.
2. Constructa quibusdam verbis neutris, innuit
accusativum rei. ♦ e.g.: **miros a șofran** = *oleo
croccum* ▪ sáfrányszagot bocsátok ▪ ich rieche nach
Safran. ✧ **Put a pârciu** = *oleo hircum* ▪ bakbűzű
vagyok ▪ ich bocke, bockenze. ✧ **Cobesc a foame** =
animus meus praesagit famem ▪ éhséget érzek elől ▪

* Transcriere și note: Bogdan Harhăță.

mir ahndet die Hungersnot. **3.** Est pars articuli genitivi in utroque numero nomini praeponi solita. ♦ e.g.: **a Domnului** = *Domini* ▪ az Úré ▪ des Herren. **4.** Denotat pronomen possessivum. ♦ e.g.: **a meu, a mea** = *meus, mea* ▪ enyim ▪ mein, meine. **5.** Designat numeros ordinales. ♦ e.g.: **a doaua oară** = *secundo* ▪ másodszor ▪ zweitens.

II. Praefixa verbis denotat gerundium in *-dum*. ♦ e.g.: **încep a scrie** = *incipio scribere*, quasi dicerem „incipio ad scribendum” ▪ kezdek írni ▪ ich fange anzuschreiben.

– Nota: adhibetur etiam pro futuri 3. personae singularis. ♦ e.g.: **a veni** pro **va veni** = *veniet* ▪ elfog jönni ▪ er, sie wird kommen.

ABALDĂ, f., pl. **-DE**. **ABÁLDĂ**, subst. *Horreum, emporium mercium* ▪ lerakóhely ▪ die Niederlage der Waren.

ABATERE, f., pl. **-TERI**. **ABÁTERE**, subst. **1.** (de undeva spre vreo parte) *Degressio, decessio, secessio* ▪ kitérés, eltérés ▪ das Ausweichen **2.** (la cineva pentru rămânere) *Deversio, diversio* ▪ betérés, megszállás ▪ das Einkehren.

ABATU, -TERE, -TUT. **ABÁT, -TERE, <-TÚT,>** verb. **I.** Neutr. **Străduiesc, silesc** = *studeo, nitor, conor* ▪ igyekezni, iparkodni ▪ trachten, zuschauen. ♦ e.g.: **abate de pornește** = *age moveas* ▪ induly már el ▪ trachte, dass du aufbrechest.

II. Neutr. vel recipr. **<(Mă)> abat. 1.** (~ spre vreo parte afară din cale, spre dreapta sau spre stânga) *Degredior, digredior, excedo, secudo, decedo, propello, deflecto* ▪

kitérni, eltérni ▪ ausweichen. 2. (~ la cineva pentru rămânere, sălășluire) *Diverto, devertor, devertor* ▪ beszállani, megszállani ▪ einkehren.

III. Impers. **Mi abate.** (Adecă) **Îmi căsună, îmi vine fără știre în minte** = *ad cogitationem incido, repente mihi incidit* ▪ véletlenül eszembe jut ▪ sich etwas einfallen lassen, auf einen Gedanken verfallen. ♦ Pentru exemplu: **Ce ți-au abătut?** = *Quid tibi incidit?* ▪ Mi juttot eszedbe? ▪ Was ist dir eingefallen?

ABÁTÚTÓRE, f., pl. **-TORI.** **ABĂTĂTOÁRE**, subst. **Loc de abătut** = *deversorium, diversorium* ▪ megszállóhely ▪ die Herberge, Einkehr.

ABECEDĂ, f., pl. **-DE.** **ABEȚĂDĂ**, subst. **Alfabet** sau **alfavit** = *abecedarium, liber elementaris* ▪ abécéskönyv ▪ das Abc-Buch, die Fibel.

ABIÈ. **ABIÉ**, adv. *Vix, aegre, difficulter* ▪ alig, aligha, nehezen, bajosan, súlyosan ▪ kaum, schwer, schwerlich, hart.
– A Lat. **a** et **vix**.

ABORE, m., pl. **-RI**, <f.> **ÁBORE**, subst. *Vapor, calligo* ▪ gőz, pára ▪ der Dampf, Dunst.
– A Lat. **vapor**, per aphaeresim et antithesim.

ABORÉLĂ, f., pl. **-LE.** **ABORÉÁLĂ**, subst. *Vaporatio, evaporatio* ▪ gőzölgés, párállás ▪ das Dampfen, Dünsten. – Item v. **Abore**.

ABORESCU, **-RIRE**, **-RIT.** **ABORÉSC**, **-RÍRE**, **-RÍT**, verb. act. 1. **Slobod din mine abore** = *evaporo, vaporem emitto* ▪ párázni, gőzölgeni ▪ dampfen, dүнsten, ausdampfen, ausdүнsten. 2. (~ spre cineva) **a)**

Adflo, adspiro ▪ reálehelni ▪ anhauchen. **b) Îi fac vânt, ca să-i treacă de ferbințeală** = *adflo, ventulum facio* ▪ szellőzni ▪ lüften.

ABORIRE, f., pl. **-RIRI**. **ABORÍRE**, subst. V. **Aborélá**.

ABRUDU, m. **ABRÚD**, subst. (Un oraș în Ardeal) *Auraria* ▪ Abrudbánya ▪ Großschlatten. ▫ **ABRU-DEÁN**, f. **-NĂ**, pl. **-NI**, f. **-NE**, <subst.> *Abrudbány<a>ensis* ▪ abrudbányai ▪ ein Abrudbanyer.

ACAȚIU, m., pl. **-ȚIURI**, f. **ACĂȚ**, subst. (Un lemn) *R Robinia pseudoacacia* (Linn.) ▪ akácfa ▪ der Akazienbaum, der amerikanische Schottendorn.

ACARIU, m., pl. **-RI**. **ACARIU**, subst. *Artifex acuarius* ▪ tűcsináló^[1] ▪ der Nadler.

A CASĂ. **ACĂSĂ**, adv. **1.** (Sânt, șed ~) *Domi* ▪ hon, otthon ▪ heim, daheim, zu Hause. **2.** (Merg, mă duc ~) *Domum* ▪ haza ▪ heim, anheim, nach Hause.

AȚIĂ, f., pl. **-ȚIE**. **ĂȚĂ**, subst. **1.** (~ de cusut) *Acia, filum* ▪ cérna ▪ der Zwirnsfaden. **2.** **Sfoară, șpargă** = *funiculus* ▪ zsinég, madzag, spárga ▪ der Spagat, Bindfaden. **3.** (~ în carne, în poame, în legumi) *Fibra* ▪ szalka ▪ das Fäserchen, Fäserlein.

AȚIȚARE sau **AȚIȚARE**, f., pl. **-ȚĂRI**. **AȚIȚĂRE**, subst. **1.** (~ a focului) *Excitatio* ▪ gyújtás, gerjesztés ▪ das Anzünden. **2.** (~ spre mânie) *Fervor, iracundia* ▪ hevesség, harag ▪ die Hitze, der Zorn, das Aufbrausen.

AȚIȚAT sau **AȚIȚAT**, f. **-TĂ**, pl. **-ȚI**, f. **-TE**. **AȚIȚÁT**, **-TĂ**, adiect. **1.** (Despre foc) *Incensus, inflammatus, excitatus* ▪ gyújtott, gerjedt ▪ angezündet. <2.> **Aprins, înfocat de mânie** = *accensus, fervidus, iracundus* ▪

heves, tüzés, indulatos, haragos ■ hitzig, aufgebracht, ungehalten.

AÇIȚU s<au> **AȚIȚU**, -ARE, -AT. **AȚÍT**, -ÁRE, -ÁT, verb. **I. Act. 1.** (~ focul) *Excito, accendo, incendo, inflammo* ■ gyújtani, gerjeszteni ■ erregen, anzünden, anfachen. ♦ **Mi-ațiț paie în cap**, adecă **îmi fac nevoie** = *molestiam mihimet conflo* ■ magának bajt szerezni ■ sich Verdruss zuziehen, verursachen. **2.** (~ pre cineva spre mănie) *Irrito, excito, incito, concito* ■ felingerelni, gerjeszteni, haragra indítani ■ reizen, anreizen, aufsetzen.

II. Recipr. Mă ațiț. (~ spre mănie) *Succenseo, effervesco, excandesco* ■ felgerjedni, megindulni ■ erzürnen, in Zorn geraten, aufbrausen.

– Etym. ab **excito**, Ital. **attizzare**. – *Festus: acetare*.

ACOLE. **ACÓLEA**, adv. **1.** (Sânt, stau ~) *Ibi, ibidem* ■ ott, ottan, amott ■ dort, daselbst. **2.** (Mă duc, vin <de> ~) *Illuc, eo* ■ oda, amoda ■ dahin, dorthin.

– Ital. **colà**.

ACOLO. **ACOLÓ**, adv. **1.** (Sânt, șed, stau ~) *Ibi* ■ ott ■ dort. **2.** (Mă duc ~) *Illuc, eo* ■ oda ■ hin, dorthin.

– Hisp. **acullá**.

ACOPEREMĚNT, m., pl. -**TURI**, f. **ACOPEREMĂNT**, subst. **1.** (De obște) **Cu ce se acoperă ceva** = *cooperimentum, tegmen, tegmentum, operculum* ■ fedél, takaró ■ die Decke, Bedeckung. **2.** (~ a casei) *V. Acoperișu*. **3.** (~ de pre oală) *Testum, testus, operculum, aular* ■ fedő ■ der Hafendeckel, die Stürze. **4.** **Apărare** = *praesidium, tutela, protectio* ■ véd,

védelem, oltalom ■ des Schutz, Schirm, die Beschützung.

ACOPERIRE, f., pl. **-RIRI**. **ACOPERÍRE**, subst. *Cooperitio*, e.g.: tecti ■ takarás, fedés ■ das Decken, die Verdeckung.

ACOPERIȘU, m., pl. **-ȘURI**, f. **ACOPERÍȘ**, subst. **1.** (Cu anumire de obște) *Cooperimentum, tegmen, tegmentum, tegumentum, operculum* ■ fedél, takaró ■ die Decke, Bedeckung. **2.** (~ a casei) *Tectum domus* ■ házfedél ■ das Hausdach.

ACOPERITORIU, f. **-ÓRE**, pl. **-ORI**, f. **-ÓRE**. **ACOPERITÓRIU**, **-OÁRE**, subst. **1.** **Care acoperă orice** = *tegens, tector* ■ fedő, befedő, takaró ■ der Decker. **2.** **Apărătoriu** = *protector* ■ oltalmazó ■ der Beschützer.

ACOPERIU, **-RIRE**, **-RIT**. **ACÓPERIU**, **-RÍRE**, **-RÍT**, verb. act. **1.** *Cooperio, tego, contego* ■ fedni, befedni, takarni ■ decken, bedecken, verdecken, zudecken. **2.** **Ascund, tănuiesc, țin nevădit** = *celo, occulto, abscondo, tego* ■ fedezni, titkolni ■ verdecken, verhehlen. **3.** **Apăr** = *protego* ■ oltalmazni ■ schützen, beschützen, beschirmen.

ACORDU, m., pl. **-CÓRDE**, f. **ACÓRD**, subst. **Năvăreală, tocmeală** = *conventum, pactum* ■ alku, alkuvás, alkalom ■ der Akkord, Vertrag, Vergleich.

ACÓTARE. **ACĂTÁRE**, adiect. gen. com. *Adeo talis, aliquis, tantus et talis, singularis* ■ olyan, olyas, oly különös, Isten tudja kicsoda ■ so einer, ein solcher, ein besonderer, Gott weiß wer.

– Ital. **cotale**.

ACRÉLĂ, f., pl. **-LE**. **ACREÁLĂ**, subst. **Acrime** = *acor*, *aciditas* ▪ *savanyúság* ▪ die Säure.

ACRESCU, **-CRIRE**, **-CRITU**. **ACRÉSC**, **-CRÍRE**, **-CRÍT**, verb. **I**. Act. **Fac ceva acru** = *reddo acidum* ▪ *savanyítani* ▪ säuern, sauer machen.

II. Neutr. vel recipr. **Mă cresc**. (Adecă) **Mă fac acru** = *aceo* ▪ *savanyodni* ▪ sauer werden.

ACRIME, f., pl. **-MI**. **ACRÍME**, subst. **V. Acréla**.

ACRIȘORU, f. **-ȘORĂ**, pl. **-RI**, f. **-RE**. **ACRIȘÓR**, **-OĂRĂ**, adiect. *Acidulus*, *subacidus* ▪ *savanyocsa* ▪ säuerlich, ein wenig sauer.

– Gall. **aigrer**, **-ette**.

ACRU, f. **-Ă**, pl. **-I**, f. **-E**. **ÁCRU**, **-Ă**, adiect. *Acer*, *acidus* ▪ *savanyú* ▪ sauer.

– Ital. **agro**, Gall. **aigre**, Hisp. **agrio**.

ACRUTIU, f. **-Ă**, pl. **-TI**, f. **-E**. **ACRÚȚ**, **-Ă**, adiect. **V. Acrișoru**.

ACU, m., pl. **-CE**, f. **AC**, subst. **1**. (o unealtă) *Acus* ▪ *tő*^[1], *tű* ▪ die Nadel. ♦ **Ac de boltă, cu bold**, adecă **bumbușcă** = *acicula capitata*, *spinther* ▪ *gombostű*^[1] ▪ die Spennadel. **2**. (~ a albinelor) *Aculeus* ▪ *fulánk* ▪ der Bienenstachel.

ACUARITIA, f., pl. **-TIE**. **ACĂRÍȚĂ**, subst. **1**. **Scățulă de ținut ace** = *pixis acuaria* ▪ *tűtartó*^[1] ▪ die Nadelbüchse. **2**. (O goangă, adecă) **Căpușă** = *ricinus*, *hypobosca ovina* ▪ *juhcsimbe*, *juhtetű* ▪ die Schaflaus.

ACUARIU, m., pl. **-RI**. **ACĂRIU**, subst. **V. Acariu**.

ACULMU, -MARE, -MATU. ACÚLM, -MÁRE, -MÁT, verb. act. *Propendeo, inclino* ▪ lefelé fűggeni, hajolni ▪ abwärts hängen, sich abwärts neigen.

ACUM. ACÚM, adv. V. **Aquum.**

ACURU, -GERE, -CURSU. ACÚR, -GERE, -CÚRS, verb. neutr. *Adcurro* ▪ hozzáfutni, hozzájárulni ▪ hinzulaufen, beispringen.

ACUTIU, m., pl. **-TIE**, f. ACÚȚ, subst. **Acșor** = *acula, acicula* ▪ kis tű^[1], tűcske^[1] ▪ eine kleine Nadel.

AD, ADĂ sau **ADU.** AD, ÁDĂ sau ÁDU, verb. defect. praesens imperativi. *Cedo, da, adfer, adduc* ▪ add, addsza, add ide ▪ gib, gib her. ♦ P.e.: **Adă mâna!** = *Cedo manum!* ▪ Addsza kezed! ▪ Gib her die Hand!

ADAGIU, m., pl. **-GIURI**, f. ADĂGIU, subst. **Zisă, pildă, parimie** = *adagium, proverbium* ▪ közmondás, példabeszéd ▪ das Sprüchwort.

ADĂMĂNESCU, -NIRE, -NITU. ADĂMĂNÉSC, -NÍRE, -NÍT, verb. act. *Allicio, pellicio* ▪ ámítani, gögyögetni ▪ locken, anlocken. ♦ (~ spre rău) *Seduco, sollicito* ▪ elcsábítani, elámítani ▪ verführen, verleiten.
– Ab **ad** + **a** + **manuo**.

ADĂMĂNIRE, f., pl. **-NIRI.** ADĂMĂNÍRE, subst. *Illectus, pellectio, seductio, sollicitatio* ▪ elámítás, elcsábítás, gögyögetés ▪ die Lockung, Anlockung, Verführung, Verleitung.

ADĂMĂNITORIU, f. **-ÓRE**, pl. **-ORI**, f. **-ÓRE.** ADĂMĂNITÓRIU, -OÁRE. I. Subst. *Allector, pellector, seductor* ▪ elámító, csábító ▪ der Verführer.

II. Adiect. *Illecebrosus* ▪ ámító, csábító ▪ lockend, anlockend, verführerisch.

ADAMANTU, m., pl. **-TURI**, f. **ADAMÁNT**, subst. **Diamant** = *adamas* ▪ gyémánt ▪ der Diamant. ▫ **DE ADAMÁNT**, adiect. *Adamantinus* ▪ gyémánt vagy gyémántból való ▪ Diamanten<->.

ADAOGĂTURĂ sau **ADAOGĂTURĂ**, f., pl. **-TURI**. **ADAOGĂTURĂ** sau **ADAOGĂTURĂ**, subst. *Auctio*, *adauctus*, *additamentum*, *accessio* ▪ szerzés, hozzáadás, toldalék ▪ der Zusatz, die Zugabe.

ADAOGERE s<au> **ADAOGERE**, f., pl. **-RI**. **ADÁOGERE** sau **ADÁOGERE**, subst. **1. V. Adaogătura**. **2. Appendix** ▪ ragaszték ▪ der Anhang.

ADAOGU s<au> **ADAOGU**, **-ARE**, **-ATU**. **ADÁOG** <sau **ADÁUG**>, **-GÁRE**, **-GÁT** →

ADAOGU s<au> **ADAOGU**, **-GERE**, **-DAOSU**. **ADÁOG** <sau **ADÁUG**>, **-GERE**, **ADÁOS**, verb. act. **1. Măresc** = *augeo*, *grandio* ▪ nagyobbítani, szaporítani ▪ vergrößern. **2. Sporesc, mai pun pre deasupra** = *addo*, *adaugeo* ▪ hozzáadni, szerezni ▪ zugeben, zusetzen. **3. În<n>ădesc** = *annecto*, *adnecto* ▪ toldalni, tagozni ▪ zusetzen, anstückeln.

ADAOUSU s<au> **ADAOUSU**, m., pl. **-SURI**, f. **ADÁOS** <sau **ADÁUS**>, subst. **V. Adaogătura**.

ADÁPARE, f., pl. **-ĂRI**. **ADĂPĂRE**, Subst. *Adaquatio*, *potatio*, *potionatio* ▪ itatás ▪ das Tränken, die Tränkung.

ADĂPĂTORÉ, f., pl. **-TORI**. **ADĂPĂTOÁRE**, subst.

Loc de adăpat = *aquatio pecuaria* ▪ itatóhely ▪ die Tränke, der Tränkort.

ADĂPOSTESCU, **-TIRE**, **-TITU**. **ADĂPOSTÉSC**, **-TÍRE**, **-TÍT**, verb. act. *Excipio, recipio* ▪ befogadni, felvenni ▪ aufnehmen, beherbergen.

ADĂPOSTU, m., pl. **-TURI**, f. **ADĂPOST**, subst. **1. Loc apărat de vânt** = *locus a vento securus* ▪ a széltől ment<es> hely ▪ ein wider den Wind geschützter, sicherer Ort. **2. Loc de scăpare** = *perflugium, refugium, receptus* ▪ menedékhely ▪ die Zuflucht, der Zufluchtsort.

– A Lat. **ad** et **appositum**.

ADĂPU, **-PARE**, **-PATU**. **ADĂP**, **-PÁRE**, **-PÁT**, verb. act. *Adaquo, poto, potiono* ▪ itatni ▪ trinken.

ADENÉORI s<au> **ADENE ÓRĂ**. **ADENEÁORI** <sau **ADENEOÁRĂ**>, adv. **Deneaori, mai înainte** = *paulo ante* ▪ az imént ▪ unlängst, vor kurzer Zeit.

ADEQUÓ sau **ADECHE**. **ÁDECĂ**, adv. **1. Adeoque, denique, igitur** ▪ tehát, így tehát ▪ also, sodann, halt. **2. Nimirum, nempe, hoc est, id est, scilicet, videlicet** ▪ azaz, úgy amint, tudni illik ▪ nämlich, das heißt.

– Nota: adv. hoc subin usurpatur pro substantivo et tunc significat „finis, exitus”. Vége, utoljára valaminek ▪ das End oder Letzte von etwas. ♦ P.e.: **la adecă** = *ultimatum, in fine finali* ▪ végre, utoljára ▪ letztens, auf die Letzt, zur Letzt, am Ende.

ADEQUÓTE, **ADEQUÓTELE** sau **ADECHETELE**. **ADÉCĂ<TE>** sau **ADÉCĂTELE**, <adv.> V. **Adequó**.

A DÉSE, A DÉSE ORI, A DESU. ADÉSE, ADÉSEORI, ADÉS, adv. *Saepe, saepenumero, crebro, frequenter* ▪ gyakran, gyakorta, sokszor, sok ízben ▪ oft, oftmals.

– A Lat. **dense**.

ADETORIU, f. **-TÓRE**, pl. **-ORI**, f. **-ÓRE**. ADETÓRIU, <subst.> V. **Detorriu**. – A Lat. **debitor**.

ADĚUNĂDI. ADĂŪNĂZI, adv. **Deunăzi** = *nuper, nuperrime* ▪ minap, minapában ▪ neulich, kürzlich, unlängst.

ADEVĚRATU, f. **-TĂ**, pl. **-TI**, f. **-TE**. ADEVĂRÁT, **-TĂ**, adiect. *Verus, certus* ▪ igaz, bizonyos ▪ wahr, wahrhaftig, wirklich.

ADEVERĚNTIĂ, f., pl. **-TIE**. ADEVERÍNȚĂ, subst. **Doveadă** = *causa, ratio, argumentum, documentum* ▪ mutató vagy bizonyító ok ▪ der Beweis, Beweisgrund, Beweistum.

ADEVERESCU, -RIRE, -RITU. ADEVERÉSC, **-RÍRE**, **-RÍT**, verb. act. *Doceo, probo, ostendo, demostro, comprobo, firmo, confirmo* ▪ megmutatni, bizonyítani, erősíteni ▪ beweisen, bestätigen, bezeugen, dartun, bekräftigen, bestärken, bescheinigen.

ADEVERIRE, f., pl. **-RI**. ADEVERÍRE, subst. **1.** **Arătare, dovedire** = *probatio, comprobatio, demonstratio, confirmatio* ▪ bizonyítás, megmutatás, erősítés ▪ die Beweisung, Bestätigung, Bekräftigung. **2.** V. **Adeverèntiă**.

ADEVERU, m., pl. **-RURI**, f. ADEVĂR, subst. *Verum, veritas* ▪ igazság, valóság ▪ die Wahrheit, Gewissheit.

ADEVERU. ADEVĂR, adv. *Vere, certo, sane* ▪ bizony, bizonyára, igazán ▪ wahr, wahrlich, wahrhaftig, wirklich, in der Tat.

ADI. AZI, <adv.> V. **Astađi.**

ADINÉORI. ADINEÁORI, <adv.> V. **Adenéori.**

ADI NÓPTE. AZI-NOÁPTE, adv. *Hac nocte* ▪ az éjjel ▪ heute Nacht.

ADINSU sau **ADÉNSU.** ADÍNS, adv. ÷ Acest cuvânt singur nu se zice fără cu prepoziția *în, întru*, adecă: **înadins, într-adins.** **1. Fără glumă** = *serio, severe, graviter* quasi „addensate” ▪ valóban, igazán, bizonyára, tréfán kívül ▪ ernstlich, im Ernst. **2. Cu voie** = *studio, de industria, ex proposito* ▪ szántszándékkal, készakarva ▪ vorsätzlich, mit Fleiß, mit Vorbedacht.

ADORMIRE, f., pl. **-RI.** ADORMÍRE, subst. *Obdormitio, sopor, somnus* ▪ elalvás ▪ das Einschlafen, die Einschlafung, Entschlafung.

ADORMIREA SÂNTĂ MARIEI sau **A NÂSCĂTÓREI DE DUMNEDEU.** ADORMÍREA SÂNTĂMĂRIEI sau **A NÂSCĂTOÁREI DE DUMNEZÉU.** *Assumptio Beatae Mariae Verginis* ▪ Boldog Asszonyinak Kimúlása, Nagy Boldog Asszony Napja ▪ Mariä Himmelfahrt. – 15. Augusti.

ADORMITARE, f., pl. **-TĂRI.** ADORMITÁRE, subst. *Somnus lenis* ▪ szenderedés, szunyódás ▪ das Schlummern.

ADORMITEZU sau **ADORMITU, -TARE, -TAT.** ADORMITÉZ <sau ADÓRMIT>, **-TÁRE, -TÁT,** verb. neutr. **Ațipesc** = *obdormito, obdormisco,*

obdormio ▪ szunyódni, szenderedni ▪ schlummern, einschlummern.

ADORMU, -MIRE, -MITU. ADÓRM, -MÍRE, -MÍT, verb. I. Act. (~ pre altul, p.e.: pre vreun prunc) *Sopio* ▪ elaltatni ▪ einschläfern.

II. Neutr. **Adorm** (eu însumi). *Obdormio, obdormisco* ▪ elalu<d>ni ▪ einschlafen, entschlafen.

ADUCERE, f., pl. **-RI.** ADÚCERE, subst. *Adductio, adlatio* ▪ elhozás ▪ das Bringen. ÷ *Și celelalte lucrări verbi aduc.*

ADUCERE A MÈNTE. ADÚCERE AMÍNTE. *Memoria, recordatio* ▪ emlékezet ▪ die Erinnerung, das Andenken, das Gedächtnis.

ADUCU, -CERE, -DUSU. A-DÚC, -CERE, -DÚS, verb. act. 1. (~ ceva sau pre cineva de undeva) *Adduco, fero, adfero, porto, adporto.* ♦ (~ cu carul) *Adveho* ▪ hozni ▪ bringen, tragen, führen, holen oder hohlen. ♦ p.e.: **aduc frupt** = *fructum adfero* ▪ gyümölcsöt hozni ▪ Früchte tragen. ♦ *Compos<ita>*: (~ ceva sau pre cineva afară) *Educo, efero* ▪ kihozni ▪ herausbringen oder -tragen. ✧ (~ înăuntru) *Induco, importo, infero* ▪ behozni ▪ hineinbringen oder -tragen. ✧ (~ înainte) *Produco, profero* ▪ eléhozni ▪ verbringen. ✧ (~ înapoi sau îndărăpt) *Refero, reporto, reduco* ▪ visszahozni ▪ zurückbringen, -führen. 2. (~ pre cineva la ceva prin vorbă) *Adduco, perduco, moveo* ▪ réávenni vagy venni ▪ darzubringen. 3. (~ cuiva ceva aminte) *In memoriam revoco* ▪ eszébe jut(tat)ni ▪ ins Gedächtnis bringen. ♦ **Mi-aduc aminte** = *memini, recordor, reminiscor, in memoriam mihi revoco* ▪ emlékezem, eszembe jut,

eszembe juttatom ▪ ich erinnere mich, es fällt mir ein.

4. Pricinuiesc, p.e.: sfadă sau foamete etc. = *adfero*, *adduco*, *creo*, *causo* ▪ okozni ▪ verursachen, bringen. –

V. Ducu.

ADULMECU, -CARE, -CATU. ADÚLMEC, -CÁRE, -CÁT, <verb.> **V. Adurmecu.**

ADUMBRESCU, -IRE, -ITU. ADUMBRÉSC, -ÍRE, -ÍT, verb. act. *Adumbro* ▪ árnyékát vetni valamire ▪ beschatten, überschatten etwas.

ADUNARE, f., pl. -NĂRI. ADUNÁRE, subst. **Strânsură.**

1. (De oameni) *Congregatio*, *adunatio* ▪ gyűlés, gyülekezet ▪ die Versammlung, Kongregation, Zusammenkunft. **2.** (De câte ceva) *Collectio* ▪ gyűjtés, gyűjtemény ▪ die Sammlung.

ADUNĂTORIU, <f.> -TÓRE, pl. -ORI, f. -TÓRE. ADUNĂTÓRIU, -OÁRE, subst. *Collector* ▪ gyűjtő, szedő ▪ der Sammler.

ADUNĂTURĂ, f., pl. -TURI. ADUNĂTÚRĂ, subst. **V. Adunare.**

ADUNU, -ARE, -ATU. ADÚN, -ÁRE, -ÁT, verb. act. **1.** (~ oameni sau alte făpturi însuflețite) *Aduno*, *congrego* ▪ egybe gyűjteni ▪ versammeln. ✧ <Reciproce> **Mă adun** sau **ne adunăm.** *Congregor* ▪ gyülekezni, öszve gyűlni ▪ zusammenkommen, sich versammeln. **2.** (~ lucruri neînsuflețite) *Colligo* ▪ szedni, gyűjteni ▪ sammeln, glauben. ✧ P.e.: **adun fân** = *foenum colligo* ▪ szénát gyűjteni ▪ Heu machen.

ADÛNCATU, f. **-TĂ**, pl. **-TI**, f. **-TE**. **ADÂNCĂT**, **-TĂ**,
adiect. *Aduncus, inflexus, sinuatus* ▪ horgas, befelé
hajtott ▪ einwärts, gebogen, gekrümmt.

ADÛNCIME, f., pl. **-MI**. **ADÂNCÍME**, subst. *Altum, altitudo* ▪ mélység ▪ die Tiefe.

ADÛNCU, m., pl. **-CURI**, f. **ADÂNC**, **-URI**, subst.
Profundum, profunditas, altum, altitudo ▪ mélység ▪
die Tiefe.

– A Lat. **aduncus**.

ADÛNCU, f. **-CĂ**, pl. **-CI**, f. **-CE**. **ADÂNC**, **-CĂ**, adiect.
Afund = *altus, profundus* ▪ mélyen ▪ tief.

ADÛNCU. **ADÂNC**, adv. *Alte, profunde* ▪ mélyen ▪ tief.

ADÛNCU, **-CARE**, **-CATU**. **ADÂNC**, **-CÁRE**, **-CÁT**,
verb. act. **1. Covăi înlăuntru** = *adunco, inflecto, sinuo, incurvo* ▪ befelé hajtani, görbíteni, horgasítani ▪
einwärts biegen, krümmen. **2. <Reciproce> Mă adânc.**
Me attollo, erigo ▪ ágaskodni ▪ sich bäumen.

ADURMECU, **-ARE**, **-AT**. **ADÚRMEC**, **-ÁRE**, **-ÁT**,
verb. act. *Odoratu investigo, sagio* ▪ szaglás által
nyomozni ▪ stäubern, spüren.

– Ex Valach. **urmă** „vestigium”.

ADURMIRE, f., pl. **-MIRI**. **ADURMÍRE**, subst. V.
Adormire.

AERU, m. **ÁER**, subst. *Coelum* ▪ levegő ▪ die Luft.

AESTA s<au> **AESTU**, f. **-ÉSTĂ**, pl. **-STI**, f. **-ÉSTE**.
AIÉSTA s<au> **AIÉST**, **-IÁSTĂ**, <pron demonstr.> V.
Aquestu.

AFARĂ. AFĂRĂ, adv. **1.** (Sunt, stau, şed ~) *Foris, extra* ▪ kinn, künn, kívül ▪ außen, draußen. **2.** (Merg, scot etc. ~) *Foras* ▪ ki<-> ▪ hinaus, heraus. ♦ P.e.: **ies afară** = *eo foras, exeo, egredior* ▪ kimegyek ▪ ich gehe hinaus. **3.** *Summitur pro praepositione fără = sine, praeter, extra* ▪ kívül, nélkül ▪ außer, ohne, ausgenommen. ♦ P.e.: **nimenea afară de Dumnezeu** = *nemo praeter Deum* ▪ senki az Isten kívül ▪ niemand außer Gott.

AFARĂ DE AQUÉA. AFĂRĂ DE ACEÁEA^[2], adv. *Praeterea, insuper* ▪ anélkül, azonkívül ▪ außerdem, überdem.

AFARĂ DE RÔND. AFĂRĂ DE RÂND. **I.** Adiect. *Extraordinarius, peculiaris, singularis* ▪ rendkívül való, különös ▪ außerordentlich, besonder.

II. Adv. *Extra ordinem, extraordinarie* ▪ rendkívül, külön ▪ außerordentlich, besonders.

AFINĂ, f., pl. -NE. AFÍNĂ, subst. *Bacca myrtilli* ▪ áfonya, (la secui) kokoiza ▪ die Heidelbeere. ♦ **Frunza sau tufa afinelor** = *Myrtillus (Linn.)* ▪ áfonya csemete ▪ die Heidelbeerpflanze.

AFLARE, f., pl. -ĂRI. AFLĂRE, subst. **1.** (~ a căruiva lucru pierdut) *Inventio, repertio* ▪ lelés, találás, megtalálás ▪ das Finden, die Findung, der Fund. **2.** (~ a căruiva lucru nou, până acum necunoscut) *Inventio, detectio* ▪ lelemény, találmány, új találmány ▪ die Erfindung.

AFLAREA SÂNTEI CRUCE. AFLĂREA SFÍNTEI CRUCE. (O sărbătoare) *Inventio Sanctae Crucis* ▪

Krisztus Urunk keresztyének feltalálása • die Kreuzerfindung.

AFLĂTORIU, f. **-ÓRE**, pl. **-ORI**, f. **-ÓRE**.

AFLĂTÓRIU, -OÁRE, subst. *Inventor, repertor* ▪ leő, találó, feltaláló • der Finder, Erfinder.

AFLATU, f. **-TĂ**, pl. **-TI**, f. **-TE**. **AFLÁT**, -TĂ, adiect.

Inventus, repertus ▪ talált, találtatott • gefunden. ♦
<Subst.> **Lucru aflat** = *inventum* ▪ találmány • der Fund, das Gefundene.

AFLU, -ARE, -ATU. **ÁFLU**, -ÁRE, -ÁT, verb. I. Act. 1.

(~ ceva lucru pierdut, adecă) **Găsesc** = *invenio, reperio* ▪ találni, lelni • finden. 2. (~ ceva lucru nou, necunoscut, vreo măiestrie) *Invenio, detego* ▪ feltalálni • erfinden. 3. (~ pre cineva în minciună, cu vina amână) *Deprehendo* ▪ rajta érni, rajta kapni, útól érni valakit valamin • ertappen.

II. Recipr. **Mă aflu**. (adecă) **Sânt, petrec, trăiesc, cust** = *sum, valeo* ▪ lenni, élni • sich befinden. ♦ P.e.: **Cum te afli?** = *Quomodo vales?* ▪ Hogy vagy? Mint vagy? Hogy élsz? • Wie befindet sich? Wie geht's dir? ♦ **Mă aflu acasă** = *sum domi* ▪ otthon vagyok • ich befinde mich zu hause.

– A Gr<aeco> *ἀλφω* „invenio”, Hisp. **hallar**.

AFUMATU, f. **-TĂ**, pl. **-TI**, f. **-TE**. **AFUMÁT**, -TĂ, adiect.

1. *Infumatus, perfumatus* ▪ füstös, füstölt • rauchig, geräuchert. 2. (<Despre> bucate fierte, p.e.: lapte) *Adustus* ▪ kozmás • rauchig, angebrannt.

AFUMU, -MARE, -MATU. **AFÚM**, -ÁRE, -ÁT, verb. I.

neutr. 1. **Slobod fum** = *fumo* ▪ füstölteni, füstölteni • rauchen, Rauch von sich geben. 2. **Slobod abore** (se

zice despre vreo căpiță de fân gilavă că afumă) = *evaporo, vaporem emitto* ▪ párázni, párállani ▪ rauchen, Dunst von sich geben.

II. Sumitur hoc verbum etiam active. 1. (când) Fac fum sau **țin ceva la fum** = *infumo, suffio* ▪ füstölni, megfüstölni ▪ rauchern, anrauchern. **2. Stric ceva cu fum**, p.e.: bucatele la foc = *aduro* ▪ kozmássa tenni ▪ anbrennen. ✧ <Reciproce etiam> **Mă afum. Aduror** ▪ megkozmásodni ▪ anbrennen, verbrennen.

AFUNDU, m., <pl. -**URI**, f.> **AFÚND**, subst. **Adânc** = *altum, profundum, altitudo, profunditas* ▪ mélység ▪ die Tiefe.

AFUNDU, m., f. -**DĂ**, pl. -**DI**, f. -**DE**. **AFÚND**, -**DĂ**, adiect. *Altus, profundus* ▪ mély ▪ tief.

AFUNDU. AFÚND, adv. *Alte, profunde* ▪ mély ▪ tief.

AFUNDU, -DARE, -DATU. AFÚND, -DÁRE, -DÁT, verb. **I. Act.** (~ pre cineva sau ceva, p.e.: în apă, lut) *Mergo, immergo, demergo, submergo* ▪ elmeríteni, buktatni ▪ tauchen, untertauchen, versenken.

II. Recipr. Mă afund. 1. (sub apă) Immergor, demergor, submergor, urinor ▪ elmerülni, bukni, alábukni ▪ sich untertauchen, versenken. **2. (în gânduri, dezmierdări, detorii etc.) Immergor, dedor, auferor** ▪ elmerülni, magát neki adni ▪ sich sehr ergeben, verlieren.

– A Lat. **fundus**, Ital. **affondare**.

AFURISANIE, f., pl. -**NII**. **AFURISÁNIE**, subst. **1. Lăpădarea de la biserica lui Christos** = *excommunicatio, anathema* ▪ szentségtől eltiltás, anyaszentegyházból kirekesztés ▪ der Kirchenbann. **2.**

Blăstem = *maledictum, maledictio, execratio* ▪ átok, átkozás ▪ der Fluch.

AFURISESCU, -SIRE, -SITU. AFURISÉSC, -SÍRE, -SÍT, verb. act. **1. Lapăd de la biserica lui Christos** = *excommunico, fidelium communione privo, anathemate ferio* ▪ anyaszentegyház szentségeitől eltiltani ▪ exkommunizieren, in den Kirchenbann setzen. **2. Blastem** = *maledico, execror* ▪ átkozni, megátkozni ▪ fluchen, verfluchen.

– A Graeco *ἀφορίζω* „separo”.

AFURISIRE, f., pl. **-SIRI.** AFURISÍRE, subst. V. **Afurisanie.**

AFURISITU, f. **-TĂ,** pl. **-TI,** f. **-TE.** AFURISÍT, **-TĂ,** adiect. **1. Part. ab afurisc, v. Afuriscu.** **2. Becisnic, de nimica, blăstemat** = *maledictus, scelestus, nequam, perversus, abiectus* ▪ átkozott, gaz, gonosz, semmire kellő ▪ verflucht, verdammt, gottlos, schlecht, böse, niederträchtig.

AGERESCU, -RIRE, -RITU. AGERÉSC, **-RÍRE, -RÍT,** verb. act. **Ascut, ascuț.** **1. (La tăiuș) Acuo, exacuo** ▪ élesíteni, (cu cutea sau pe torcilă) fenni, köszörülni, kiköszörülni ▪ schärfen, schleifen, wetzen, abziehen. **2. (~ vârful) Acumino, cacumino, exacuo, cuspidó** ▪ hegyesíteni ▪ spitzen, zuspitzen.

AGERIME, f., pl. **-MI.** AGERÍME, subst. **1. Ascuțiș. a)** (La tăiuș) *Acies* ▪ élesség ▪ die Schärfe. **b)** (La vârful) *Cuspis, cacumen* ▪ hegyesség ▪ der Spitz. **2. (~ a minței) Acumen ingenii, sagacitas** ▪ éles elmesség ▪ der Scharfsinn, die Scharfsinnigkeit.

AGERU, f. **-RĂ**, pl. **-RI**, f. **-RE**. **ÁGER**, **-RĂ**, adiect.

Ascutit. 1. (~ la tăiuș) *Acer, acutus* ▪ éles ▪ scharf. **2.** (~ la vârful) *Acutus, acuminatus, cuspidatus* ▪ hegyes ▪ spitzig, gespitzt. **3.** (~ la minte) *Acutus, ingeniosus, sagax* ▪ éleselméjű ▪ scharfsinnig.

– A Lat. **acer**.

AGHISTINĂ, f., pl. **-NE**. **AGHISTÍNĂ**, <subst.> V. **Castană**.

AGONISÉLĂ, f., pl. **-LE**. **AGONISEÁLĂ**, subst.

Quaestus, lucrum, acquisitum ▪ keresmény, kereset, nyereség ▪ der Erwerb, Gewinnst, das Erwerben, der Profit.

AGONISESCU, **-SIRE**, **-SITU**. **AGONISÉSC**, **-SÍRE**,

-SÍT, verb. act. **1. Câștig** = *lucror, quaero, lucrum facio* ▪ keresni, szerezni ▪ erwerben, verdienen. **2. Capăt, dobândesc** = *acquirō, comparo* ▪ nyerni, megszerzeni, szerttenni ▪ erwerben, erschaffen, zu etwas kommen.

– A Graeco *ἀγωνίζομαι* „nitor, conor”.

AGONISITĂ, f., pl. **-TE**. **AGONISÍTĂ**, subst. V. **Agonisélă**.

AGRISI, m.pl(ur). **AGRÍȘI**, subst. <1.> *Ribes grossularia*

(Linn.) ▪ köszméte, pöszméte, csipke szőlő ▪ die Stachelbeere. **2. Strugur necopt, aguridă** = *uva aceba, immatura* ▪ egres, éretlen szőlő ▪ der Herling, Agres, unreife Weinbeeren.

– Ital. **agro** „acerbus”.

AGRISI ROSII. **AGRÍȘI RÓȘII**. *Ribes rubrum* (Linn.) ▪

tengeri szőlő, veres szőlő, ribizli ▪ die rote Johannisbeere, das Weinbeerchen, die Ribiseln.

AGURIDĂ, f., pl. **-DE**. **AGURIDĂ**, subst. *Uva acerba, immatura* ▪ egres, éretlen szőlő ▪ der Herling, Agres, unreife Weinbeeren.

AH! AH! Interiect. *Ah! O! Heu!* ▪ Oh! ▪ Ach!

AHA. **ÁHA**<!> Interiect. *Aha! Eia! Vah! Hem! Atat! Papae!* ▪ Enye! Ejnye! ▪ Ei! Ei, ei!

AI. **AI**. **I**. Auxiliare praeteriti secundae personae singularis.

◆ E.g.: **ai zis** = *dixisti* ▪ mondottad ▪ du hast gesagt.

II. Character genitivi m. pl. ◆ e.g.: **ai omului**, p.e.: *boi* = *hominis* ▪ az emberé ▪ des Menschen. ◇ Cumprimis possessorum *noster, voster, vester* etc. ◆ e.g.: **ai noștri** ▪ a mieink ▪ unsere.

III. Exclamat. (adecă) **Vai!** = *Vae! Ai! (Ovid. Met.)* ▪ Jaj!

▪ Wehe! ◆ e.g.: **Ai de mine!** = *Vae mihi!* ▪ Jaj nekem!

▪ Wehe mir!

AICI. **AÍCI**, adv. **V. AQUI**. – Ab **a** et **hicce**.

AIEPTU sau **AIÁPTU**, **-TARE**, **TATU**. **AIÉPT** <sau **AIÁPT**>, **-TÁRE**, **-TÁT**, verb. **I**. Act. **1**. **Răped ceva cu năvală** = *iacto, cum impetu iacio* ▪ nagy erővel hajítani, taszítani ▪ schleudern. **2**. (~ ceva lucru bine sau rău, adecă) **Îndreptez, acârmuiesc** = *rego, dirigo* ▪ intézni, elintézni, igazgatni ▪ lenken, leiten, regieren. **3**. (~ la ceva întrebare sau lucru ascuns, adecă) **Gâcesc** = *coniectura adsequor* ▪ hozzávetni ▪ erraten, beinahe treffen.

II. Recipr. **Mă aiept**. **1**. (~ cu mintea, adecă) **Alunec** = *labor, inducor* ▪ reávitetni ▪ verleitet werden, sich verleiten lassen. **2**. **Mă fălesc, mă laud însumi** = *me iacto, ostendo, glorior* ▪ kérkedni, dicsekedni ▪ prahlen, sich rühmen.

– A Lat. **ad** et **iacto** quasi „adiecto”.

AIESCU, -IIRE, -IIT. AIÉSC, -ÍRE, -ÍT, verb. act. *Allio condio* ▪ fokhagymával készíteni ▪ mit Knobel zubereiten.

AIEVE s<au> **AEVE.** AIÁVEA. **I.** Adiect. *Verus, genuinus* ▪ igaz, igazi ▪ wahr, echt, rechtmäßig.

II. Adv. *Vere, genuine, profecto, sane, certo, revera, nae* ▪ igazán, nyilván, valóban, valósággal ▪ wahrhaftig, wahrlich, wirklich.

AIEZU, -ARE, -ATU. AIÉZ, -ÁRE, -ÁT, verb. I. coniug. tantum in praesenti indicativi, imperativi, coniunctivi usurpatur. – V. **Aiescu.**

AIȘORU, m., pl. -ȘORI. AIȘÓR, subst. **1.** (O plantă) *Asphodillus ramosus* (Linn.) ▪ király dárdacskája ▪ der ästige Affodill oder Asphodill. **2.** (Altă plantă, adecă) **Ai-de-pădure** = *Lilium martagon* (Linn.) ▪ erdei liliom ▪ die Goldwurzel, der türkische Bund.

AIITE, f. pl. AÍTE, subst. **Aituri reci** = *obsonium congelatum*, (vulgo) *gelatina* ▪ kocsonya, hidegéték ▪ die Sulze, Sülze, gesülzte Fuß.

AIITU, f. -TĂ, pl. -TI, f. -TE. AÍT, -TĂ, adiect. *Alliatus, allio conditus* ▪ fokhagymás ▪ mit Knoblauch zubereitet.

AIITURI, f. pl. AITÚRI, subst. V. **Aiite.**

AINDINE. AÍNDINE, adv. V. **Aire.**

AIO<!> **AIO**<!>, exclam. V. **Ai**, n(r)o. **III.** (*Terent.*)

AIORU, m., pl. -RI. AIÓR, subst. V. **Alioru.**

AIRE. AÍREA, adv. **Aiurea, aindine. 1.** (Stau, sânt ~) *Alibi, alio loco* ▪ másutt, egyébütt ▪ anderswo. **2.** (Merg, trămit ~) *Alio, aliorum* ▪ másuvá, máshová ▪ anderswohin.

AIRILE. AÍRILEA, adv. V. **Aire.**

AIU, t.d.^[3] **ALIU**, m. **ÁIU** t.d. **ÁLIU**, subst. *Allium sativum* ▪ fokhagyma ▪ der Knoblauch, Knofel, Knobel^[8].

AIU DE GRĂDINĂ. **ÁIU DE GRĂDÍNĂ.** *Allium sativum* ▪ kerti fokhagyma ▪ der Knoblauch.

AIU DE PĂDURE. **ÁIU DE PĂDÚRE. 1.** *Lilium martagon* (Linn.) ▪ erdei liliom, törökturbán liliom ▪ die Goldwurz, der türkische Bund. **2.** *Chelidonium maius* ▪ cinadónia ▪ Gedirz^[4]. **3.** *Asphodelus luteus* ▪ sárga hőllye ▪ die Goldwurz, Goldwurz.

AIU SÎLBATICU. **ÁIU SĂLBÁTIC.** *Allium scorodoprasum* (Linn.) ▪ kígyóhagyma ▪ die Feldzwiebel.

AIU TURCESCU. **ÁIU TURCÉSC.** *Ulpicum* (Col.)^[5], *allium ulpicum* (Plaut.) ▪ török fokhagyma ▪ der Winter- oder Sommerknofel, großer Knoblauch.

AIU URSULUI. **ÁIU<L> ÚRSULUI.** *Allium ursinum* ▪ medvehagyma ▪ der Waldknoblauch, Kamfel.

AIUDU, m. **AIÚD**, subst. (Un oraş în Ardeal) *Anniavia, Singidavia*, (astăzi) *Ennyedinum* ▪ Nagyenyéd ▪ Enyed^[6].

AJUNARE, f., pl. **-NĂRI.** **AJUNÁRE**, subst. *Ieiunatio* ▪ böjtölés ▪ das Fasten.

AJUNĂTORIU, f. <-**ÓRE**, pl.> **-ÓRI**, f. **-ÓRE**.
AJUNĂTÓRIU, -**OÁRE**, subst. *Ieiunator* ▪ böjtölő ▪
 der Faster.

AJUNGU, -**GERE**, **AJUNSU**. **AJÚNG**, -**GERE**, **AJÚNS**,
 verb. <**I**. Act.> **1.** (~ pre cineva, p.e.: în fugă, în
 învățătură sau întru mergere înainte) *Adsequor*,
assequor, *consequor*, *adipiscor* ▪ utólrni ▪ erreichen,
 einholen. **2.** (~ ceva cu mâna) *Attingo*, *pertingo*,
contingo ▪ elérni, kézzel érni ▪ erreichen, dahinreichen.
3. Ating = *tango*, *atingo*, *contingo* ▪ éréteni,
 érdekelni, illelni, hozzáérni, nyúlui ▪ anrühren,
 berühren. ♦ p.e.: **numai de abie l-am ajuns** = *leniter*
admodum etiam tetigi ▪ alig értem hozzá ▪ ich habe ihn
 kaum angerührt. **4. Nimeresc** = *collineo*, *ferio*, *ico* ▪
 megérni, megtalálni ▪ treffen. ♦ p.e.: **l-au ajuns**
tocma în inimă = *in ipsum eius cor collineavit* ▪ éppen
 a szívet találta ▪ er hat ihm gerade das Herz getroffen.
5. (~ pre cineva cu proșes, adecă-l) **Înving** = *causa*
vinco quempiam ▪ megnyerni per által valakit ▪
 jemanden den Prozess abgewinnen. **6.** (~ pre cineva cu
 cuvântul, adecă) **Grăiesc cătră cineva** = *adpello*,
adloquor, *adfor* ▪ megszólítani valakit ▪ anreden,
 ansprechen jemanden um etwas.

II. Neutr. **1.** (~ undeva, adecă) **Sosesc** = *advenio*,
pervenio ▪ érkezní, megérkezní, érni ▪ anlangen,
 ankommen. ♦ p.e.: **am ajuns <pe> în Sibiu** =
vespere perveni Cibinium ▪ estve érkeztem Szebenbe ▪
 ich bin abends in Hermannstadt angekommen. **2. Mă**
întind = *pertingo*, *atingo* ▪ érni, nyúlui, terjedni ▪
 reichen, langen, sich erstrecken. ♦ p.e.: **mi-ajunge**
veștmântul la călcâne = *vestis mea ad calces pertingit*

▪ sarokig ér a köntösöm ▪ ▪ mein Kleid reicht/langt bis and die Fersen. **3. Cad, apuc, sosesc**, p.e.: la ceva rău = *incido, redigor, delabor* ▪ jutni, érne ▪ ▪ geraten, verfallen. ♦ p.e.: **am ajuns la cea mai mare sărăcie** = *redactus sum ad extremam paupertatem* ▪ utolsó szegénységre jutottam ▪ ▪ ich bin in die äußerste Armut geraten. **4. Apuc, trăiesc să văd** = *vivo, video, attingo, experior* ▪ érne, tapasztalni ▪ ▪ erleben, erfahren. ♦ p.e.: **rele timpuri am ajuns** = *in mala tempora viximus* ▪ rossz időket értünk ▪ ▪ wir haben schlechte Zeiten erlebt. **5. Sânt vrednic** = *valeo, utilis sum, mereor* ▪ érne ▪ taugen, <von> Wert sein, gelten. ♦ p.e.: **acea nemică nu ajunge** = *hoc nihil valet, est inutile* ▪ a semmit sem ér ▪ ▪ das taugt nichts. <6.> **Sânt destul, de-ajuns** = *sufficio, sufficiens sum* ▪ kiérni ▪ langen, reichen, hinreichen, genug sein. ♦ p.e.: **nu-mi ajunge hârtia** = *charta mihi non sufficit* ▪ ki nem érem magamat a papirossal, nincs elegendő papirosom ▪ ▪ das Papier reicht mir nicht hin. ▫ (De aci se zice) DE AJÚNS. **a)** <Adiect.> part. (Adecă) **Destul** = *sufficiens* ▪ elég elegendő ▪ ▪ genug, hinlänglich, hinreichend, erklecklich. ♦ p.e.: **am lucru de ajuns** = *habeo labores sufficientes* ▪ vagyok elég dolgom ▪ ▪ ich habe genug Arbeit. **b)** Adv. *Sat, satis, adsatim* ▪ elég, elegendő képpen ▪ ▪ genug.

III. Recipr. Mă ajung. 1. (~ cu ceva, adecă) **Sânt îndestulit, am destul** = *satis habeo, mihi sufficit* ▪ kiérni, megérni magát, megelegedni ▪ ▪ auskommen, genug haben. ♦ p.e.: **nu se ajunge cu leafa sa** = *non sufficit ei salarium* ▪ ki nem jön, meg nem éri magát a fizetésével ▪ ▪ er kommt nicht aus mit seinem Gehalt. **2.**

(Mă ajung cu cineva în ceva sau despre ceva, adecă)
Mă așez, mă năvălesc = *congruo, convenio, consentio cum quopiam super re quadam* ▪ megegyezni valakivel valami eránt ▪ mit jemanden wegen etwas übereinkommen.

– A Lat. **adiungo**, Ital. **aggiungere** „adsequi”.

AJUNSU, f. -Ă, pl. -SI, f. -SE. **AJÚNS**, <-Ă,> part. verbi *ajung*. V. **Ajungu**.

AJUNU, m., pl. -NURI, f. **AJÚN**, subst. *Ieiunium* ▪ böjt ▪ das Fasten.

AJUNU, -ARE, -ATU. **AJÚN**, -ÁRE, -ÁT, verb. neutr. *Ieiuno* ▪ böjtölni ▪ fasten.

AJUTĂTORIU, f. -ÓRE, pl. -ORI, f. -ÓRE. **AJUTĂTÓRIU**, -OÁRE, subst. *Adiutor, opitulator, auxiliator* ▪ segéd, segítő ▪ der Helfer, Gehilfe, Beistand.

AJUTORESC, -RIRE, -RITU. **AJUTORÉSC**, -RÍRE, -RÍT, verb. frequentativum. *Saepe iuvo* ▪ gyakran segíteni ▪ oft helfen. – Item v. **Ajutu**.

AJUTOREZ, -RARE, -RATU. **AJUTORÉZ**, -RÁRE, -RÁT, <verb. act.> V. **Ajutorescu**.

AJUTORËNTIĂ, f., pl. -TIE. **AJUTORÎNȚĂ**, subst. *Iuvamen, iuvamentum, adiutorium, auxilium, adminiculum, subsidium, praesidium, opis* ▪ segítség, segedelem ▪ die Hilfe, der Beistand.

AJUTORIU, m., pl. -RIURI, f. **AJUTÓRIU**, subst. V. **Ajutorëntiă**.

AJUTU, -TARE, -TATU. AJÚT, -TÁRE, -TÁT, verb. act.

Iuvo, adiuvo, opitutor, auxilior, subvenio, succurro ▪
segítení, segélñi ▪ helfen, beistehen, Hilfe leiten.

– A Lat. **adiuto** (*Enn. ap. Cic.*), Ital. **aiutare**.

AL, pl. **AI**. AL, AI, particula. **1.** Est character genitivi in genere masculino. ♦ e.g.: **al împăratului** = *imperatoris* ▪ a császáré ▪ des Kaisers. **2.** <Est character> pronominis possessivi in genere itidem masculino. ♦ e.g.: **al meu, al tău, al său** etc. = *meus, tuus, suus* etc. ▪ ennyim, tiéd, övé etc. ▪ mein, dein, sein etc. **3.** <Est character> numerorum ordinalium, sed solum in genere masculino. ♦ e.g.: **al doile, al treile** = *secundus, tertius* ▪ második, harmadik ▪ der zweite, dritte.

– Consulenda Grammatica.

ALA. ÁLA, pron. demonstr. V. **Aquela.**

ALABASTRU, <m.> ALABÁSTRU, <subst.> *Alabaster, alabastrum, alabastrites* ▪ Alabástrom ▪ der Alabaster, Alabasterstein.

ALACU, m., pl. **-URI**, f. ALÁC, <subst.> *Triticum monococcum* (*Linn.*), *alica* ▪ tönköly, tenkely, alakor ▪ <der> Spelt, Spelz.

– A Lat. **alica**.

ALAJU, m., pl. **-URI**, f. ALÁIU, <subst.> **1.** **O mulțime** = *copia, vis, frequentia, multitudo* ▪ sokaság ▪ die Menge. **2.** **Mai mulți urmăritori** = *comitatus* ▪ kísérőség ▪ das Gefolge, die Begleiter. **3.** *Pompa aulica* ▪ Udvari pompa ▪ Aufzug.

– Etym. **aula**.

ALALTĂ. **ÁLALTĂ,** adv. – Compos. ex part<icula> **a** et **altă.** ♦ e.g.: **alaltă-ieri** = *nudius tertius* ▪ tegnapelőt este ▪ vorgestern abends. ÷ **Zic unii în loc de poimâne alaltă-mâne** = *perendie, postcras* ▪ holnapután ▪ übermorgen.

ALIMÔE, f., pl. **-OI.** **ALĂMÂIE,** <subst.> *Citrus limon* (Linn.) ▪ Limoni ▪ die Limonie. ♦ **Zamă de alămâie** = *aqua limonata* ▪ limonádé ▪ die Lemonade.
– Ital. **limone.**

ALĂTURU, **-ARE,** **-ATU.** **ALĂTUR,** **-RĂRE,** **-ĂT,** <verb. 1.> (Adecă) **Pun alătura, lângăolaltă** = *juxta colloco, ad invicem sisto* ▪ együvé helyheztenni, egymashöz állítani ▪ übereinander stellen. ♦ <Reciproce> **Mă alătur undeva** = *me sisto, colloco* ▪ oda állani ▪ sich wohinstellen. **2. Potrivesc, fac asemănare** = *confero, comparo* ▪ hasonlítani, hasonlítást tenni ▪ vergleichen, einen Vergleich machen.

– Etym. a Lat. **ad** et **latus** quasi „adlatero” vel „iuxta latus colloco”.

ALĂTURE. **ALĂTUREA,** adv. **1. Lângăolaltă** = *iuxta, secundum, ad invicem* ▪ együvé, egymás mellé ▪ übereinander. **2. Lăturiș** = *lateraliter* ▪ oldalaslag ▪ seitwärts. **3. De cea lature, fățiș** = *contra, e regione* ▪ irányába, szembe ▪ gegenüber.

ALĂTURISU. **ALĂTURÍȘ,** adv. V. **Alătura.**

ALĂUTĂ, f., pl. **-TE.** **ALĂÚTĂ,** subst. **Ceteră, diplă, lăută, vioară** = *violina, fides, -ium* ▪ hegedű ▪ die Geige, Violin. ♦ **Zic din alăută** = *violina cano* ▪ hegedülni ▪ geigen.

ALĂUTAȘU, m., f. -ȘĂ, pl. -ASI, f. -ASE. **ALĂUTĂȘ**, adiect. **Ceteraș**, **diplaș** = *violinicen, fidicen* ▪ hegedűs ▪ der Geiger, Violinist.

ALBASTRU, f. -Ă, pl. -I, f. -E. **ALBĂSTRU**, adiect. (Adecă) **Ori din ce față trăgând spre alb** = *candicans* ▪ fehéres ▪ weißlich, hell, licht. ♦ p.e.: **albastru din vânăt** = *candicans e caeruleo* ▪ fehéres kék, világos kék ▪ hellblau, lichtblau.

ALBÉLE, pl. **ALBEÁLE**, <subst.> *Cerusa alba* ▪ fehéritő ▪ die Bleiche, der Bleiweiß.

ALBENETIU, f. -TIA, pl. -ȚI, f. -TIE. **ALBENÉTȚ**, -EÁȚĂ, adiect. *Subalbus, subalbidus, subalbicans* ▪ fehéres ▪ weißlich.

ALBESCU, -IRE, -ITU. **ALBÉSC**, -ÍRE, -ÍT, verb. I. Neutr. (Adecă) **Mă fac alb** = *albesco* ▪ fehéredni ▪ weiß werden.

II. Act. **Fac ceva alb, înălbesc** = *albo, inalbo, dealbo* ▪ fehéríteni ▪ weißen, weiß machen. ♦ (p.e.: ~ pânză, ață, lumini de ceară) *Insolo* ▪ fehéríteni ▪ bleichen. ✧ (~ casa, adecă) **Văruiesc** = *dealbo, trulisso* ▪ kifehéríteni, meszelni ▪ weißen, ausweißen.

ALBÉTIA, f., pl. -TIE. **ALBEÁȚĂ**, <subst.> 1. **Orice formă sau figură albă** = *album, albedo, albugo, albitudo* ▪ fehérség ▪ die Weiße. 2. (~ care se face pe ochi) a) (Cea din afară) *Cataracta, suffusio, unguis, pterygium* ▪ hályog, külső hályog ▪ der graue Star, Auggestell^[7]. b) (Cea dinlăuntru) *Gutta serena, amaurosis* ▪ belső hályog ▪ der schwarze Star.

ALBETIU, m., f. **-TIA**, pl. **-ȚI**, f. **-TIE**. **ALBÉTȚ**, **-EĂȚĂ**,
adiect. V. **Albenetiu**.

ALBINĂ, f., pl. **-NE**. **ALBÍNĂ**, subst. *Apis* ▪ méh ▪ die Biene.

– A Lat. **alveus** vel **alvear** quasi „musca alvina”.

ABINUTIA, f., pl. **-TIE**. **ALBINÚȚĂ**, dim. *Apicula* ▪ méhecske ▪ dar Bienchen, Bienlein.

ALBIRE, f., pl. **-IRI**. **ALBÍRE**, subst. **Înălbire** = *albatio*, *dealbatio* ▪ fehérités, kifehérités ▪ das Bleichen, das Weißen, die Ausweißung.

ALBITU, f. **-Ă**, pl. **-TI**, f. **-TE**. **ALBÍT**, **-TĂ**, adiect. **Înălbit** = *albatus*, *dealbatus* ▪ fehéritett, kifehéritett ▪ weiß gemacht.

ALBIU, f. **-Ă**. **ALBÍU**, **-Ă**, <adiect.> V. **Albenetiu**.

ALBU, f. **-Ă**, pl. **-I**, f. **-E**. **ALB**, **-Ă**, adiect. *Albus*, *candidus* ▪ fehér ▪ weiß.

ALBU. **ALB**, adv. *Albe*, *candide* ▪ fehéren ▪ weiß.

ALBURIU, f. **-Ă**. **ALBURÍU**, **-Ă**, <adiect.> V. **Albenetiu**.

ALBUȘU, <m., pl. **-URI**, f.> **ALBÚȘ**, <subst.> **1.** (~ a ochiului) *Albugo oculi* ▪ szemfehérje ▪ das Weiße im Auge. **2.** (~ a oului) *Album* vel *albumen ovi* ▪ tojásfehérje ▪ das Weiße im Ei oder das Eiweiß.

ALBUTIU, f. **-TIA**, <pl. **-TI**, f. **-TIE**.> **ALBÚȚ**, **-Ă**, <adiect.> V. **Albenetiu**.

ALCAMU vel **ARCAMU**, m. **ALCÁM**, subst. **1.** **Taină**, **lucru ascuns** = *arcanum*, *misterium*, *res occulta* ▪ titok ▪ das Geheimnis, die Heimlichkeit. **2.** **Viclenie** = *ars*, *techna* ▪ fortély ▪ der Vorteil, Kunstgriff.

ALDĂMĂȘÉRIU, m., pl. **-RI**. **ALDĂMĂȘÉARIU**, subst.
Praesens mercipotui, combibens e mercipotu ▪
 áldomást ivó ▪ der bei dem Aldomasch gegenwärtig ist
 und aus dem Kauftrunke trinkt.

ALDĂMASU, m. **ALDĂMĂȘ**, <subst.> **1. Beătură
 pentru întărirea căruiva târg** = *potus ad firmanda
 pacta*, (vulgo) *mercipotus* ▪ áldomás ▪ der Aldomasch,
 der Kauftrunk. **2. Danie pentru ceva folosire** =
congiarium, corollarium, (vulgo) *discretio* ▪ áldomás,
 ajándék ▪ das Trinkgeld, Trunkgeld daran^[8].

– Derivatur ab **alduiesc**.

ALDASU, m. **ALDĂȘ**, subst. **Binecuvântare** = *bene-
 dictio, salus, felicitas* ▪ áldás ▪ der Segen, das Heil.

ALDUESCU, **-IRE**, **-ITU**. **ALDUIÉSC**, **-ÍRE**, **-ÍT**, verb.
 act. **1. Norocesc, fericesc** = *beo, fortuneo, benedico* ▪
 megáldani ▪ segnen, beglücken. **2. (Îi) dau ziua bună**
 = *saluto* ▪ köszönteni ▪ grüßen, begrüßen. **3. (~ pre
 cineva la ziua sa, la anul nou, pentru dobândirea
 căreiva norocire sau vrednicie)** *Gratulator, aggratulator* ▪
 halálkodni, megköszönteni, áldani ▪ glückwünschen,
 gratulieren.

– Etym. a Lat. **allaudo** per metathesin.

ALDUIRE, f., pl. **-IRI**. **ALDUÍRE**, subst. V. **Aldasu**.

ALDUITU, m., <f.> **-Ă**, pl. **-TI**, f. **-TE**. **ALDUÍT**, **-Ă**,
 adiect. part. **1. Norocos, fericit** = *felix, fortunatus,
 beatus* ▪ áldott, szerencsés ▪ gesegnet, glücklich. **2.**
Bun, cuvios = *probus, bonus* ▪ áldott, jóféle ▪ fromm,
 gesegnet.

ALEFIE, f., **ALEFÍE**, <subst.> *Unguentum* ▪ kenet ▪ die Salbe.

ALEGERE, f., pl. **-ERI**. **ALÉGERE**, subst. *Electio, selectio, delectus, selectus* ▪ választás, válogatás ▪ die Wahl, die Erwählung.

ALEGĚTORIU, f. **-ÓRE**, pl. **-ORI**, f. **-ÓRE**. **ALEGĚTÓRIU**, adiect. *Elector* ▪ választó ▪ der Wähler, Erwähler.

ALEGU, **-ERE**, **-LESU**. **ALÉG**, **-ERE**, **-LÉS**, verb. act. 1. (~ din mai multe lucruri unul) *Lego, eligo, deligo, seligo* ▪ válogatni, kiválasztani ▪ auswählen, auserwählen, aussuchen. 2. (~ mai multe lucruri de cătră olaltă) *Secerno, discerno* ▪ megválasztani ▪ unterscheiden. 3. (~ unt) *Butyrum conficio* ▪ vajot köpülni ▪ buttern, butter rühren. 4. (~ ceva price, adecă) **Desfac, așez** = *compono, conficio, termino* ▪ elvégezni ▪ ausmachen. 5. <Reciproce> **Se alege**. (Adecă) **Se arată, se vede**. ♦ p.e.: **la sfârșit se va alege** = *in fine apparebit* ▪ megválík utoljára ▪ am Ende wird es sich zeugen.

ALÉNU sau **ALIÉNU**, <m.,> **ALEÁN**, subst. *Simultas, odium occultum* ▪ fenekedés, alattomban való gyűlölség ▪ der Groll.

– Etym. **alienus**.

ALERGARE, f., pl. **-ĂRI**. **ALERGÁRE**, subst. *Cursio, cursus, cursitatio* ▪ szaladás, nyargalás ▪ der Lauf, dar Rennen, Laufen. ✧ (Item) *Curriculum* ▪ pályafutás ▪ die Laufbahn.

ALERGĂTORIU, f. **-ÓRE**, pl. **-ORI**, f. **-ÓRE**.

ALERGĂTORIU, **-OÁRE**, adiect. *Cursor* ▪ futó, nyargaló ▪ der Renner, Laufer.

ALERGATU, m., f. **-Ă**, pl. **-TI**, f. **-TE**. **ALERGÁT**, **-Ă**, <1.> Adiect. *In fugam aductus* ▪ futásba hajtatott, nyargaltattot ▪ ausgelaufen. **2.** Subst. m. V. **Alergare**.

ALERGĂTURĂ, f., pl. **-URI**. **ALERGĂTÚRĂ**, <subst.> V. **Alergare**.

ALERGÔU, m., pl. **-I**, **ALERGĂU**, <subst.> V. **Alergătoriu**.

ALERGU, **-ARE**, **-ATU**. **ALÉRG**, **-ÁRE**, **-ÁT**, verb. **I.** Act. **Alung**, **păfug**, **fac să alerge** = *aliquem propere insequor, cursu defatigo* ▪ kergetni, hajtani ▪ jagen, treiben.

II. Neutr. Alerg (însuimi). **1. Cur, fug** = *curro, ruo, fugio, citato cursu feror* ▪ szaladni, nyargalni ▪ rennen, laufen. **2. Îmbļu încoace-încolo** = *cursito, circumcurro, circumcurso* ▪ futkározni, fel és alá járkálni (nyargalni) ▪ herumgehen, herumlaufen.

– Nota: Italis **allegro**, id est „hilariter, expedite”.

ALESU, f. **-Ă**, pl. **-SI**, f. **-SE**. **ALÉS**, **-SĂ**, adiect. part. **1.** *Electus, delectus* ▪ válogatott ▪ auserlesen, auserwählt, ausgelesen. **2. De frunte** = *lectus, eximius, praeclarus, primi subsellii* ▪ válogatott, derék ▪ auserlesen, vortrefflich.

ALESU, m., pl. **-URI**, f. **ALÉS**, subt. *Selectus, delectus* ▪ választás, válogatás ▪ die Wahl, Auswahl.

ALESU. **ALÉS**, adv. *Praesertim* ▪ inkább ▪ besonders. ♦ **Mai ales** = *cumprimis, imprimis, praeprimis*,

praesertim, praecipue ▪ leginkább, főképpen ▪
meistens, besonders, hauptsächlich, vorzüglich.

ALEŞU sau **ALEŞI**, m., pl. **-URI**, f. **ALÉŞU** s<au>
ALÉŞ, subst. *Subsessa, insidiae* ▪ les, lesés, ólálkodás
▪ die Nachstellung, das Lauern, der Hinterhalt.

ALEŞUESCU, -IRE, -ITU. **ALEŞUIÉSC, -ÍRE, -ÍT**,
<verb. act.> **Pândesc** = *insidior, insidias tendo vel*
pono ▪ lesni, leselkedni ▪ nachstellen, lauern.

– A Lat. **ad et lacio, lexi, lectum**: „in fraudem duco”, x
mutata in ş more solito. Vide *Orthographiam*
Romanam sive Latino-Valachicam Petri Maior, sub **Lit.**
x.

ALEŞUIRE, f., pl. **-IRI**. **ALEŞUIRE**, <subst.> *Insidiatio*,
structio insidiarum ▪ lesés, leselkedés ▪ dien Nach-
stellung, das Lauern.

ALEŞUITORIU, f. **-ÓRE**, pl. **-ORI**, f. **-ÓRE**.
ALEŞUITÓRIU, **-OÁRE**, <subst.> *Insidiator* ▪
leselkedő, ólálkodó ▪ der Nachsteller.

ALEU, m., **ALÉU**, <subst.> *Arvună* = arrha, arrhabo, -onis
▪ tromf, foglaló, felpénz, előpénz ▪ das Handgeld.

ALFAVITA. **ALFAVÍTA**, <subst.> *Abecedarium, alpha-*
betum, literae ▪ az abécé, a betűk ▪ das ABC, die
Buchstaben, das Alphabet. – Est etiam quidam liber
asceticus, qui vocatur *Alfavita*.

ALIFIE, f., **ALIFÍE**, subst. *Unguentum* ▪ kenet ▪ die
Salbe.

– A Graeco *ἀλοιφή*, i.e. „pinguedo, adeps”.

ALINARE, f., pl. -**ĂRI**. **ALINĂRE**, subst. *Alleviatio*, *lenimen*, *levamentum* ▪ enyhülés, enyhítés ▪ die Linderung.

ALINATU, f. -**Ă**, pl. -**TI**, f. -**TE**. **ALINĂT**, -**Ă**, adiect. *Ableviatus* ▪ enyhített ▪ gelindert.

ALINEZU, -**ARE**, -**ATU**. **ALINÉZ**, -**ĂRE**, -**ĂT**, <verb.> V. **Alinu**.

ALINU, -**ARE**, -**ATU**. **ALÍN**, -**ĂRE**, -**ĂT**, verb. I. Act. 1. (~ ceva, adecă) **Așez** = *lenio*, *sedo*, *tranquillo*, *mitigo* ▪ lecsendesíteni, lecsillapítani ▪ stillen, lindern, ruhig machen. 2. (~ pre cineva de la mânia) *Placo*, *mulceo*, *lenio* ▪ nyugasztalni, nyugtatni, lecsillapítani, lecsendesíteni ▪ beruhigen, besänftigen.

II. Recipr. **Mă alin**. 1. (Despre dureri) *Lenior*, *sedor*, *remitto* ▪ enyhülmi, megcsendesedni, megszünni ▪ sich lindern, legen, setzen, nachlassen. 2. (Despre vânt, ploaie etc.) *Sedor*, *tranquillor*, *remitto* ▪ megszünni, lecsendesedni ▪ sich legen, setzen, aufhören, nachlassen.

– A Lat. **ad** + **lenio**.

ALIOR, m., <pl. -**I**> **ALIÓR**, <subst.> (O plantă) *Euphorbia esula* (Linn.) ▪ kissárfű ▪ Wolfsmilch, Eselsmilch.

– A Lat. **allium**.

ALIOR DE PĂDURE sau **SÎLBATICU**. **ALIÓR DE PĂDURE** s<au> **SĂLBÁTEC**. *Euphorbia silvatica* (Linn.) ▪ kutyanyelvűfű ▪ die Wolfsmilch.

ALMARIU, m., pl. **-URI**, f. sau **ARMARIU**. **ALMÁRIU** sau **ARMÁRIU**, subst. *Armarium, abacium, scrinium* ▪ *almárium, pohárszék* ▪ der Schrank, Kasten.

ALMÈNTRÈLE, **ALMÈNTRINE**, **ALMINTRILE** sau **ALTMINTRE**. **ALMÍNTRELEA**, <**ALMÍN-TRINEA**,> **ALMINTRÍLEA** sau **ALTMÍNTREA**, adv.

1. Într-alt chip, într-alt modru = *aliter, alias, alio modo, secus* ▪ másképpen, másként, egyébképpen, egyébaránt ▪ anders, auf eine andere Art. **2. De nu, de unde nu** = *secus, nisi, alias* ▪ különben, egyébként, egyébaránt ▪ sonst, übrigens.

– Italis **altramente, altramenti, altrimenti**.

ALOE. **ALÓE**, <subst.> (O plantă) *Aloe perfoliatum* (Linn.) ▪ keserű áloé ▪ die Aloe.

ALQUÓTUESCU, **-IRE**, **-IT**. **ALCĂTUIÉSC**, **-ÍRE**, **-ÍT**, <verb. act.> **Întocmesc, pun în rând** = *compono, struo, construo, coalescere facio* ▪ alkotni, egybe rendelni ▪ zusammensetzen, -fügen, -bauen.

– Ital. antiquus **quotare**: „componere, ordinare”.

ALQUÓTUÈNTIA, f., pl. **-TIE**. **ALCĂTUÍNȚĂ**, subst. *Compositio, structura* ▪ alkotás, alkotmány ▪ der Bau, die Zusammensetzung, -fügung.

ALQUÓTUIRE, f., pl. **-IRI**. **ALCĂTUÍRE**, subst. V. **Alquótuèntia**.

ALQUÓTUITORIU, f. **-ÓRE**, pl. **-ORI**, f. **-ÓRE**. **ALCĂTUITÓRIU**, **-OÁRE**, <subst.> *Structor* ▪ alkotó ▪ der mehrere Dinge ordentlich zusammenfügt, der Werkmeister.

ALTĂ DATĂ. ÁLTĂDATĂ, adv. **1.** Într-alt rând, încă o dată = *alias, alias vice, alio tempore* ▪ máskor, egyébkor ▪ ein andermal. **2.** A doua oară = *secundo, deinde* ▪ másodszor, másodikszor^[9] ▪ anderes, zweitens.

– Quasi *alio dato*.

ALTĂ ÓRĂ. ALTĂOÁRĂ, adv. – A Lat. **alter** et **hora**, Italis **altra volta**. – V. **Altă dată**.

ALTARIU, m., pl. -**URI**, f. ALTĂRIU, subst. *Ara, altare* ▪ oltár ▪ der Altar.

ALTFÉLIU. ALTFEÁLIU. **I.** Adiect. **De altă speță** = *varius, diversus, diversi generis* ▪ különb, különbféle, másféle ▪ verschieden, unterschieden, von einer andern Gattung.

II. Adv. Într-alt chip, într-alt modru = *aliter, alio modo, varie, diverse* ▪ másképpen, különben ▪ anders, auf eine andere Art.

– Ab **alt** et Graeco *φύλη* „genus, tribus”.

ALTMINTRELE, ALTMINTRENE, ALTMINTRILE.
V. **Almèntrele**.

ALTU, f. -**A**, pl. -**TI**, f. -**TE**. ÁLTU, -**A**, adiect. *Alius, alter* ▪ más, egyéb ▪ der, die, das andere.

– Ital. **altro**.

ALUATU, m., ALUÁT, subst. **1.** Toată frământătura = *massa* ▪ tészta ▪ der Teig. **2.** Aluătel, aluat acru de dospit = *fermentum* ▪ kovász ▪ der Sauerteig, Hüfel.

– Ital. **lievito**, a Lat. *levo, elevo, elevatum*.

ALUNĂ, f., pl. -**NE**. ALÚNĂ, subst. *Nux avellana* ▪ mogoró ▪ die Haselnuss.

ALUNĂ DE PĂMENTU. ALÚNĂ DE PĂMÂNT.

(adecă) **Piciocă, crumpiră, baraboiu, țarmăr** = *Solanum tuberosum* (Linn.) ▪ krumpli, kolompér, földi mogyoró ▪ die Grundbirne, Potate, Kartoffel, Erdtüftel.

ALUNARIU, m., pl. **-RI.** ALUNĂRIU, subst. **Alunet** = *coryletum* ▪ mogyorós^[10] ▪ Haselbusch.

ALUNECARE, f., pl. **-ĂRI.** ALUNECĂRE, subst. **1.** (~ pre gheață sau alt loc luciu) *Lapsus, lubricatio* ▪ kicsúszás, sikamlás ▪ Ausgleitung. **2.** (~ cu mintea, adecă) **Aieptare** = *inductio, hallucinatio* ▪ reávivés ▪ Verleitung.

ALUNECATU, f. **-Ă,** pl. **-TI**, f. **-TE.** ALUNECÁT, -Ă, adiect. **1.** (~ pre gheață sau pre alt loc luciu) *Lapsus, lubricatus* ▪ kicsúszott, sikamlott ▪ gegleitet, ausgegleitet. **2.** (~ cu mintea) *Inductus* ▪ reávittetett ▪ verleitet.

ALUNECU, -ARE, -ATU. ALÚNEC, -ĂRE, -ÁT, verb. act. **1.** (~ pre gheață sau alt loc luciu) *Labor, lubrico* ▪ kicsúszni, sikamlani ▪ gleiten, ausgleiten, schlüpfen, ausrutschen. **2.** <Reciproce> **Mă alunec cu mintea.** (adecă) **Mă aiept** = *inducor, hallucinor* ▪ reávitetni ▪ verleitet werden, sich verleiten lassen.

– A Lat. **hallucinor**: „smintesc, greșesc”.

ALUNELE, f.pl. ALUNEÁLE, <subst.> **Nunele pre față** = *lentigo, lenticula* ▪ szeplő ▪ der Sommerflecken, die Sommerprossen, das Sommermal.

ALUNETU, m., pl. **-TI.** ALUNÉT, subst. V. **Alunariu.**

ALUNGARE, f., pl. -**ĂRI**. **ALUNGÁRE**, subst. **Păfugare, alergare** = *fugatio, in fugam actio* ▪ kergetés ▪ die Verjagung.

ALUNGATU, f. -**Ă**, pl. -**TI**, f. -**TE**. **ALUNGÁT**, -**Ă**, adiect. **Păfugat, alergat** = *fugatus, in fugam actus, propulsus* ▪ kergetett ▪ verjagt.

ALUNGU, -**ARE**, -**ATU**. **ALÚNG**, -**ÁRE**, -**ÁT**, verb. act.
1. Păfug, alerg = *fugo, in fugam propello* ▪ üzni, kergetni, hajtani, szalasztani, futamtatni ▪ jagen, verjagen, treiben, in die Flucht schlagen. **2. Dudui, întăresc** = *pello, abigo* ▪ elhajtani, elkergetni ▪ wegjagen, wegtreiben.
 – A Lat. **elongo**, Hisp. **alongar**.

ALUNGUL. **ALÚNGUL**, adv. – Ex part. **a** et adiect. **lung**.
In longum, in longitudinem ▪ hosszára ▪ entlang, der Länge nach.

ALUNU, m., pl. -**NI**. **ALÚN**, <subst.> *Corylus* ▪ mogyorófa ▪ der Haselbuch, Haselstaude oder Haselnussstaude.
 ▫ DE **ALÚN**, adiect. *Columnus* ▪ haseln. ♦ p.e.: **veargă de alun** = *virga columna* ▪ mogyorófa vessző ▪ die haselne Rute.

AM, AVERE, AVUT. **AM, AVEÁRE, AVÚT**, <verb.> act.
1. Habeo, mihi est ▪ nékem vagyon ▪ ich habe. **2. Stăpânesc, moștenesc, domnesc** = *habeo, possideo, teneo* ▪ bírni ▪ haben, besitzen. **3.** (Am pre cineva iubit, la inimă sau am multă iubire cătră cineva) *Amo, carum habeo* ▪ szeretni ▪ lieben, lieb haben. **4.** Constructum quibusdam substantivis ab iisdem diversam summit significationem. ♦ e.g.: **am nădejde** = *spero* ▪ reményelni ▪ hoffen. ✧ **Am bucurie** = *gaudeo* ▪ örvendeni ▪

sich freuen. ✧ **Am lipsă** = *careo* ▪ szűkölködni ▪ Mangel haben etc.

- Nota I: usurpatur verbum hoc subin etiam reciproke.
Mă am. a) **Mă aflu, sânt sau mi-s, trăiesc** = *sum, valeo* ▪ lenni, élni ▪ sein, sich befinden. ✧ p.e.: **Cum te ai?** = *Quomodo vales?* ▪ Hogy vagy? ▪ Wie befindest <du> dich? b) (~ cu cineva bine sau rău) **Convenio** ▪ egyezni ▪ sich vertragen. ✧ p.e.: **Cum te ai cu frate-tău?** = *Quomodo convenit tibi cum fratre?* ▪ Hogy egyeztek a bátyádal? ▪ Wie vertrugst du dich mit deinem Bruder?
- Nota II: verbum hoc est auxiliare praeteritorum. ✧ e.g.: **am văzut** = *vidi* ▪ láttam ▪ ich habe gesehen.

AMĂGÉLĂ, f., pl. **-LE**. **AMĂGEÁLĂ**, subst. *Dolus, fraus, deceptio, impostura, fallacia* ▪ csalás, csalárdság ▪ der Betrug, Hinterlist, die Hintergehung, Betrügerei, List.

AMĂGESCU, -IRE, -ITU. **AMĂGÉSC, -ÍRE, -ÍT**, verb. act. **Înșel** = *fraudo, defraudo, decipio, impono, seduco* ▪ csalni, reászedni ▪ betrügen, belisten, hintergehen. ✧ <Reciproke> **Mă amăgesc**. *Fallor, decipior, erro* ▪ megcsalatkozni ▪ sich betrügen.

– Hisp. **amagar**.

AMĂGIRE, f., pl. **-IRI**. **AMĂGÍRE**, subst. **Înșelare** = *fraudatio, defraudatio, deceptio, circumventio* ▪ csalás ▪ das Betrügen, die Hintergehung. – V. **Amăgelă**.

AMĂGITORIU, f. **-ÓRE**, pl. **-ORI**, f. **-ÓRE**. **AMĂGITÓRIU, -OÁRE**, subst. verb. **Înșelătoriu** = *fraudator, deceptor, impostor* ▪ csaló, csalárd ▪ der Betrüger, Hintergeher.

AMĂGITORIU, f. -**ÓRE**, pl. -**ORI**, f. -**ÓRE**.

AMĂGITÓRIU, -**OÁRE**, adiect. *Dolus*, *fraudolentus*, *fallax*, *deceptorius* ▪ csalárd, csalfa, hamis, álnok ▪ listig, betrüglich, betrügerisch.

AMĂGITU, f. -**Ă**, pl. -**TI**, f. -**TE**. **AMĂGÍT**^[11], -**TĂ**. <1.>

Adiect. **Înșelat** = *deceptus*, *defraudatus* ▪ megcsalattatott, megcsalatkozott ▪ betrogen. 2. Subst. m., pl. -**URI**, f. V. **Amăgire**.

AMĂGITURĂ, f., pl. -**URI**. **AMĂGITÚRĂ**, <subst.> V. **Amăgire**.

AMĂNŪ. **AMĂNĂ**, <adv.> – Ex part<icula> **a** et **mână**.

Prae manu, *ad manum*, *sub manu* ▪ kéznél, kézbe ▪ bei der Hand, in der Hand. ♦ p.e.: **am amână** = *habeo prae manibus* ▪ kézemnél vagyok ▪ ich habe bei der Hand.

AMĂRÈ, f., <pl. -**ELE**> **AMĂREĂ**, <subst.> (O plantă)

Carduus Mariae ▪ boldogasszony tenyere ▪ der Frauendistel, Bitterdistel.

AMĂRÉLĂ, f., pl. -**LE**. **AMĂREĂLĂ**, subst. 1. (La gust)

Amaritas, *amarities*, *amaritudo* ▪ keserűség ▪ die Bitterkeit, die Bittere. 2. **Întristare**, **supărare**, **necaz** = *amaritudo*, *acerbitas*, *moeror*, *moestitia*, *tristitia* ▪ keserűség, szomorúság ▪ die Bitterkeit, die Traurigkeit.

AMĂRESCU, -**IRE**, -**ITU**. **AMĂRÉSC**, -**ÍRE**, -**ÍT**, verb.

I. Act. 1. (~ ceva, adecă) **Fac amar** = *amaro*, *amarico*, *amarum reddo* ▪ keseríteni, keserűvé tenni ▪ erbittern, bitter machen. 2. (~ pre cineva) **a**) (adecă) **Supăr**, **întristez**, **necăjesc** = *moesto*, *moestifico*; *moerore*, *dolore*, *tristitia* *adficio* ▪ keseríteni, búsítani,

szomorítani •• betrüben, traurig machen. **b) Supăr, măniu, întărât** = *irrito; iram, stomachum, indignationem alicui moveo* ▪ bosszantani, haragítani •• erbittern, ärgern.

II. Recip<r>. Mă amăresc. 1. Mă fac amar = *amaresco* ▪ keseredni •• bitter werden. **2. Mă supăr, mă întristez, mă necăjesc** = *moeror, doleo, tristor; moerore, dolore, tristitia adficio* ▪ keseregni, búsulni, szomorkodni •• sich härmen, betrüben, bekümmern. **3. (~ spre cineva sau asupra cuiva) Mă măniu** = *irascor, indignor* ▪ megharagodni, megneheztelni valakire •• zürnen, unwillig werden, sich erzürnen, ärgern, böse werden.

III. Neutr. (adecă) Tigoresc = *afflictam vita duco* ▪ nyomorogni, sanyarogni •• kümmerlich leben.

AMĂRICIUNE, f., pl. **-NI**. **AMĂRĂCIÚNE**, subst. V. **Amáréla**.

AMĂRITU, f. **-Ă**, pl. **-TI**, f. **-TE**. **AMĂRĂT**, **-TĂ**, adiect.

1. Trist, mahnit, necăjit, asuprit = *amarulentus, tristis, moestus* ▪ bús, keserves, szomorú, kedvetlen •• betrübt, traurig, niedergeschlagen. **2. Mănios** = *exacerbatus, iratus* ▪ haragos •• böse, zornig, erbittert, bitterböse. **3. Slab, neputincios, neharnic** = *ineptus, inhabilis, miser* ▪ idétlen, szigorú, élhetetlen, semmi ember •• elend, ungeschickt, untauglich, miserabel.

AMARNICU, f. **-Ă**, pl. **-CI**, f. **-CE**. **AMÁRNIC**, **-CĂ**, adiect. *Severus, austerus, durus, asper, rigidus* ▪ kemény, kegyetlen •• scharf, streng, hart, spröde, rau.

AMARU, m., pl. **-URI**, f. **AMÁR**, subst. **Necaz, supărare, întristare** = *amaritudo, acerbitas* ▪ keserűség, szomorúság, fájdalom •• die Bitterkeit, der

schmerzliche Zustand, die traurige, klägliche Lage. ▫
 CU AMÁR, adv. *Amare, amariter* ▪ keservesen ▪
 bitter, bitterlich. ♦ p.e.: **plâng cu amar** = *amare fleo* ▪
 keservessen sírok ▪ ich weine bitterlich.

AMARU, f. -Ă, pl. -I, f. -E. AMÁR, -Ă, adiect. **1.** (La gust) *Amarus* ▪ keserű ▪ bitter. **2. Trist, cu durere** = *amarus, acerbus* ▪ keserves, fájdalmas ▪ bitter, schmerzhaft, kläglich.

AMARU. AMÁR, adv. **1.** (Despre gust) *Amare* ▪ keserűen ▪ bitter. **2. Cu întristare** = *amare, acerbe* ▪ keservesen ▪ bitter, schmerzhaft. **3.** Summitur pro interiectione comminandi: **Vai!** = *Vae!* ▪ Jaj! ▪ Wehe! ♦ p.e.: **Amar vouă, păcătoșilor!** = *Vae vobis peccatores!* ▪ Jaj néktek bűnösök! ▪ Wehe euch, ihr Sünder!

ĂMBI, m., f. **ĂMBE**, pl. **ÎMBI**, **ÎMBE**, <adiect. pron.>
Ambo, ambae, uterque ▪ mind a kettő, mind ketten ▪
 beide, beude. ♦ **Îmbe părțile** = *utraque pars* ▪ mind a két rész vagy fél ▪ beide Teile. – V. etiam **Amendoii**.

AMBITUSU, m., pl. -URI, f. **AMBITÚȘ**, subst. *Subdiale*, (vulg<o>) *ambitus* ▪ folyosó, tornác (ambitus) ▪ der Gang.

ĂMBLARE, f., pl. -ĂRI. **ÎMBLĂRE**, subst. **1.** *Ambulatio* ▪ járás ▪ das Gehen, der Gang. **2. Cale, călătorie** = *iter* ▪ út, járás ▪ der Gang, Weg, das Weggehen.

ĂMBLĂTORIU, f. -ÓRE, pl. -ORI, f. -ÓRE. **ÎMBLĂTÓRIU**, -OÁRE. **1.** Subst. verb. *Ambulator, incedens* ▪ járó ▪ der Gänger, der da geht. **2.** Adiect. *Ambulatorius, ambulaticius* ▪ járó ▪ gangbar. ♦ **Bani**

îmbălători = *pecunia usitata* ▪ folyó pénz ▪ das gangbare Geld, die gangbare Münze.

ÂMBLATU, f. -**Â**, pl. -**TI**, f. -**TE**. **ÎMBLĂT**, -**TĂ**. **I**.

Adiect. **1.** (<Despre> vreo cărare bătută, călcată) *Tritus* ▪ járt, vert ▪ gebahnt, betreten. **2.** (<Despre> vreun om, adecă) **Pățit** = *versatus, peritus* ▪ jártas ▪ bewandert.

II. Subst. m., pl. -**URI** sau **ÂMBLETE**, f. <**ÎMBLETE**> V. **Âmblare**.

ÂMBLĂTURĂ, f., pl. -**URI**. **ÎMBLĂTÚRĂ**, subst. V. **Âmblare**.

ÂMBLETU, m., pl. -**TE**, f. **ÎMBLET**, subst. V. **Âmblare**.

ÂMBLU, -**ARE**, -**ATU**. **ÎMBLU**, -**ÁRE**, -**ÁT**, verb. act. **1.**

Ambulo, incedo ▪ járni ▪ gehen, spazieren. ♦ p.e.: ~ **în sus și în gios** = *sus deque eo* ▪ alá és fel járni ▪ auf- und abgehen. **2.** (~ cu cineva, adecă) **Am însoțire, petrec cu cineva** = *fruor, utor, conversor* ▪ járni, társalkodni valakivel ▪ mit jemanden umgehen, einen Umgang mit jemanden haben. **3.** (~ bine sau rău, adecă) **Pățesc, mi se întâmplă** = *rem gero, res mihi cedit, accidit* ▪ járni ▪ ankommen, begegnet werden. ♦ p.e.: **am îmblat rău** = *male mihi accidit, res mihi male cessit* ▪ rosszul jártam ▪ ich bin übel angekommen. **4.** (~ în ceva lucru, în ceva treabă, adecă) **Silesc a isprăvi** = *occupor re, inspicio rem, curam gero rei* ▪ eljárni valamiben ▪ nachschauen, nachsehen einer Sache. **5.** (~ cu ceva în mâni, adecă) **Port** = *tracto rem, occupor re, in manibus habeo (gero, gesto) rem* ▪ járni valamivel ▪ mit etwas umgehen, es behandeln, sich damit beschäftigen. ♦ p.e.: **îmblu cu bani în mâni** = *pecuniam tracto, in manibus habeo; pecunia occupor* ▪

pénzel jární • mit Geld umgehen. **6. Lucru, mă deprind** = *ago* ▪ cselekedni, jární • handeln, machen. ♦ p.e.: **Ce îmbli?** = *Quid agis?* ▪ Mit csinálsz? • Was machst du? ✧ **Îmbli după capul meu, după voia mea** = *ago, facio quod lubet* ▪ maga feje után jární • seinem Willen nachgehen, nach eigenem Kopf(e) handeln. **7. Nu îmbli!** (adecă) **Așază-te!** = *Quiesce!* ▪ Ülj veszteg! • Sei ruhig! Gib Friede!

AMÉȚȚȚȚ sau **AMÉȚȚȚȚ** sau **AMÉZĂȚȚȚ**, <f.> **AMIÁZEZI** <sau **AMIÁZI** sau **AMIÁZĂZI** subst.> *Meridies* ▪ dél • der Mittag. ♦ **La amiazezi** = *meridie* ▪ délbe, délkör • zu Mittag. ✧ **Cătră amiazezi** = *circa (sub) meridiem* ▪ déltájban • gegen Mittag. ✧ **De (de la) amiazezi** = *meridianus* ▪ déli • mittägig.

– A Lat. **media die**, Ital. **mezzodì**.

AMENINTIARE, f., pl. -ĂRI. **AMENINȚĂRE**, subst. *Minatio, comminatio* ▪ fenegyetés • das Drohen, die Drohung, Bedrohung. ▫ **Cu amenințare**, adv. *Minaciter* ▪ fenegyelve • drohend.

AMENINTIĂTORIU, f. -ÓRE, pl. -ORI, f. -ÓRE. **AMENINȚĂTÓRIU**, -OÁRE. I. Subst. verb. *Minator, comminator* ▪ fenegyető • der Droher.

II. Adiect. verb. *Minans, minax, minatorius* ▪ fenegyető, fenegyetődző • drohend.

AMENINTIĂTURĂ, f., pl. -URI. **AMENINȚĂTÚRĂ**, subst. *Minae, -arum* ▪ fenegyetés, fenyegető szók • die Drohung, die Drohworte.

AMENINTIU, -ARE, -ATU. **AMENÍNȚȚȚ**, -ÁRE, -ÁT, verb. act. *Minor, comminor, minitor* ▪ fenyegetni • bedrohen.

AMERINTIARE, f., pl. -**ĂRI**. **AMERINȚĂRE**, <subst.>
V. **Amenintiare**.

AMERINTIĂTURĂ, f., pl. -**URI**. **AMERINȚĂTURĂ**,
<subst.> V. **Amenintiatură**.

AMERINTIU, -**ARE**, -**ATU**. **AMERINȚ**, -**ĂRE**, -**ĂT**,
<verb. act.> V. **Amenintiu**.

AMESTECARE, f., pl. -**ĂRI**. **AMESTECĂRE**, subst. **1.**
(~ a bucatelor în gură) *Masticatio, manducatio* ▪ rágás
▪ das Kauen, die Käuung. **2.** (~ a mai multor lucruri
laolaltă) *Mixtio, admixtio, commixtio* ▪ elegyítés,
keverés ▪ das Mischen, Mengen, die Mischung. **3.** (~
în ceva lucru) *Admixtio, intermixtio* ▪ beléelegyedés,
beléavatás ▪ das Einmengen. **4.** (~ cu limba în ceva
bucată) *Versatio* ▪ keverés, kavarás ▪ das Umrühren.

AMESTECĂTORIU, f. -**ÓRE**, pl. -**ORI**, f. -**ÓRE**.
AMESTECĂTÓRIU, -**OĂRE**, <subst., adiect.> V.
Mestecătoriu.

AMESTECATU, f. -**Ă**, pl. -**ȚI**, f. -**TE**. **AMESTECĂT**,
-**Ă**. **I.** Adiect. **Mestecat** = *mixtus, permixtus, promiscuus* ▪ elegyes, elegyített ▪ gemischt, vermischt.

II. Subst. m., pl. -**URI**, f. V. **Amestecare**.

III. Adv. *Mixtim, promiscue* ▪ elegyest, elegyesleg ▪
vermischt.

AMESTECU, m., pl. -**CE**, f. **AMEÁSTEC**, subst.
Meastec, sâmbură = *commune* ▪ köz ▪ das Gemeine,
Gemeinsam. ♦ p.e.: **nu am niciun ameastec cu tine** =
nihil tecum commune habeo ▪ semmi közöm nincsen
veled ▪ ich habe mit dir nichts Gemeines.

AMESTECU, -ARE, -ATU. AMEÁSTEC, -ÁRE, -ÁT, verb. act. **1.** (~ mâncarea în gură) *Mastico, mando* ▪ vágni ▪ kauen, kăuen. **2.** (~ mai multe lucruri laolaltă) *Misceo, admisceo, permisceo, commisceo* ▪ összeelegyíteni, -keverni, -zavarni ▪ mischen, vermischen, mengen. ♦ <Reciproce> **Mă ameastec în ceva** = *me admisceo, immisceo, intermisceo* ▪ beléelegyedni, magát beléelegyíteni (avatni) valamiben ▪ sich in etwas einmengen, einmischen. **3.** (~ cu mestecătoriul sau cu lingura în oală) *Verso* ▪ keverni, kavarni ▪ umrühren.

– A Lat. **emisceo.**

AMETĚLĂ, f., AMETĚĂLĂ, subst. 1. *Vertigo* ▪ szédülés, szédelgés ▪ der Schwindel, Kopfschwindel. **2.** *Deliquium* ▪ ájulás, bódulás ▪ die Ohnmacht.

– A Lat. **amens**, id est „mente perturbatus”.

AMETĚSCU, -IRE, -ITU. AMETĚSC, -ÍRE, -ÍT, verb. neutr. 1. *Vertigine adficio (corripior)* ▪ szédülni, szédelegni ▪ schwindeln, den Schwindel bekommen. **2.** *Linquor, deliquium patior* ▪ ájulni, elájulni, bódulni ▪ in Ohnmacht fallen.

AMIGDALĂ, f., pl. -LE. AMIGDĂLĂ, subst. Migdală, mandulă = *amygdala, amygdalum* ▪ mandula, mandulamag ▪ die Mandel, der Mandelkern. ♦ **Lapte de amigdale** = *lac amygdalorum, emulsio amygdalorum, (vulgo) amygdalatum* ▪ mandulatej ▪ die Mandelmilch.

AMIGDALU, m., pl. -LI. AMIGDĂL, subst. Pom de mandulă = *Amygdalus communis (Linn.)* ▪ mandulafa, mondolafa ▪ der Mandelbaum.

AMIN. ÁMIN, <interiect.> *Amen.* ▪ *Amen.* ▪ *Amen.*

AMINTE sau **AMÊNTE.** AMÍNTE, adv. – Compos. ex praep. vel part<icula> **a** et subst. **minte**, pro diversitate verborum quibus construitur varias obtinet significationes. ♦ e.g.: **Aduc aminte** = *in mentem*, <in> *memoriam revoco* ▪ *eszébe jut(tat)ni* ▪ *erinnern*, *ins Gedächtnis bringen*. ✧ **Îmi aduc aminte** = *memini*, *recordor*, *reminiscor*, *in memoriam mihi revoco* ▪ *emlékezem*, *eszembe jut* ▪ *ich erinnere mich*, *es fällt mir ein*. ✧ **Iau aminte** = *attendo*, *adverto* ▪ *vigyázni*, *ügyelni* ▪ *achten*, *Acht haben*, *Acht geben*. ✧ **Îmi este aminte** = *curae mihi est* ▪ *eszembe vagyok*, *eszembe tartom* ▪ *im Kopf haben*, *in Gedächtnis aufbehalten*.

AMINTRILE. AMÍNTRILE, <adv.> V. **Almèntrele.**

AMIROSÉLĂ, f., pl. **-LE.** AMIROSEĂLĂ, subst. V. **Mirosu**, subst.

AMIROSESCU, -IRE, -ITU. AMIROSÉSC, -ÍRE, -ÍT, <verb.> V. **Amirosu**, verb.

AMIROSIRE, f., pl. **-RI.** AMIROSÍRE, subst. **Mirosire** = *odoratio*, *odoratus*, *olfactus* ▪ *szaglás*, *szagolás* ▪ *das Riechen*.

AMIROSITORIU, f. **-ÓRE**, pl. **-ORI**, f. **-ÓRE.** AMIROSITÓRIU, **-OÁRE**, adiect. verb. *Odorus*, *olens*, *olax* ▪ *szagos*, *jószagú*, *jóillatú* ▪ *riechend*, *wohlriechend*.

AMIROSITURĂ, f., pl. **-I.** AMIROSITÚRĂ, subst. *Odoramen*, *odorum* ▪ (jó) *szag*, (jó) *illat* ▪ *der Wohlgeruch*.

AMIROSU, m., pl. **-URI**, f. AMIRÓS, subst. V. **Mirosu**.

AMIROSU, -IRE, -IT. AMIRÓS, -ÍRE, -ÍT, verb. act. et neutr. **1.** (Amiros, p.e.: cutare floare) *Odoror, olfacio* ▪ szagolni, szaglani ▪ riechen, beriechen, schmecken. ♦ **Această floare miroase frumos** = *hic flos pulchre olet* ▪ ez a virág kedvessen illatozik ▪ diese Blume riecht angenehm. **2.** **Slobod, dau din mine miros** = *oleo, odorem edo* vel *spargo* ▪ szagos lenni, szagott bocsátani, illatozni, (jó) illattal szagoskodni ▪ riechen, ein Geruch von sich geben.
– A Graeco μυρίζω, i.e. „ungo”.

AMÎRUNTU. AMĂRÚNTU, adv. **Cu amăruntu, de-amăruntu** = *minutim, minutatim, singillatim* ▪ aprónként, apró<do>nkent, egyenként ▪ kleinweise, stückweise, einzeln.

AMISTUESCU, -IRE, -ITU. AMISTUIÉSC, -ÍRE, -ÍT, verb. act. **1.** (~ bucatele în stomac) *Concoquo, digero* ▪ emészteti ▪ verdauen. **2.** (~ bani, fer, aramă etc., adecă) **Stric, prădez** = *absumo, conficio* ▪ emészteti ▪ verzehren.
– A Lat. **admisceo.**

AMISTUIRE, f., pl. **-RI.** AMISTUÍRE, subst. **1.** (În stomac) *Concoctio, digestio* ▪ emésztés ▪ die Verdauung. ♦ **Ușor de amistiure** = *digestibilis, facilis concoctu* ▪ könnyen emészthető ▪ verdaulich, leicht zu verdauen. **2.** **Stricare, prădare** = *absumptio, consumptio, confectio* ▪ emésztés ▪ die Verzehung.

AMISTUITORIU, f. **-ÓRE,** pl. **-ORI,** f. **-ÓRE.** AMISTUITÓRIU, <-OÁRE.> **I.** Subst. verb. *Consumptor* ▪ emésztő ▪ der Verzehrer.

II. Adiect. verb. 1. (~ de bucate în stomac) *Digestibilis* ▪ verdaudend, die Verdauung befördernd. **2. Stricătoriu**, p.e.: bătaile, ciuma, neghina <etc.> = *edax, vorax* ▪ emésztő ▪ verzehrend.

AMNARIU, m., pl. **-E**, f. **AMNĂRIU**, subst. **Scăpărământ** = *chalybs igni excitando* ▪ kiütő acél ▪ der Feuerstahl, Feuerstapel.
– A Lat. **igniarium**.

AMOIU. AMÓIU, adv. – Ex part<icula> **a** et verbo **moi**. *Ad macerandum, emolliendum* ▪ áztazás végett ▪ zum beizen. ♦ p.e.: **pun curechiu amoi** = *brassicam macero* ▪ káposztát áztatok ▪ ich beize oder weiche Kohl ein.

AMORȚESCU, -IRE, -ITU. AMORȚESC, -ÍRE, -ÍT, verb. neutr. **Încremenesc** = *rigesco, torpesco, torpeo, torpore corripior* ▪ gömbörödni, megaludni, megmerevedni, megzsibbadni ▪ erstarren, einschlafen.
– A Lat. **emiorior**, Ital. **smorzare**, i.e. „exstinguere”.

AMORȚIRE, f., pl. **-RI. AMORȚÍRE**, subst. **Încremenire** = *rigor, torpor* ▪ gömbörödés, zsibbadás ▪ die Starre, Erstarrung, das Starrsein.

AMORȚITU, f. **-Ă**, pl. **-ȚI**, f. **-TE. AMORȚÍT, -Ă**, adiect. *Rigidus, torpidus* ▪ zsibbadt ▪ starr.

AMÛ. AMÚ, adv. V. **Aquum**. – A Lat. **modo**.

AMUȘ. AMÚȘ, adv. *Mox* ▪ majd ▪ bald.

– A Lat. **mox**, mutata littera x in s, more solito.

AMUȚESCU, -IRE, -IT. AMUȚESC, -ÍRE, -ÍT, verb. **I. Act.** (~ pre altul, adecă îl) **Fac mut** = *mutum reddo* ▪ némává tenni ▪ stumm machen.

II. Neutr. (Însumi) **Amuțesc**. *Immutesco, obmutesco* ▪
 némúlñi, megnémúlñi ▪ verstummen, stumm werden.
 – Ital. **ammutire**.

AMUȚIRE, f., pl. **-RI**. **AMUȚÍRE**, subst. *Ammissio vocis*
 ▪ némulás ▪ die Verstummung.

AMUTIU, **-ARE**, **-ATU**. **AMÚȚ**, **-ÁRE**, **-ÁT**, verb. act.
 (~ câinii asupra cuiva) (*Canes in aliquem*) *Immitto*,
incito, concito ▪ uszítani (a kutyákat valakire) ▪ (die
 Hunde auf jemanden) hetzen.
 – A Lat. **a** et **mutio**, **-is**, **-ire**.

AMVONU, m., pl. **-ÓNE**. **AMVÓN**, subst. *Ambo, pegma*,
suggestus ▪ álló, magasabb állás ▪ die Bühne, ein
 erhabenes Gerüst.

ANAFORĂ, f., **ANÁFORĂ**, subst. *Agapae, panis bene-*
dictus, qui fidelibus post Missae sacrificium in Ecclesia
Orientali distribui solet ▪ áldott kenyér ▪ geweihtes
 Brot.

– A Graeco *ἀναφορά* „oblatio”.

ÂNCAL, **ÂNCALTE**, **ÂNCALETE**. **ÎNCAL**, **ÎNCALTE**,
ÎNCALETE, adv. *Saltem, saltem, minimum, ad minus* ▪
 legalább, akárcsak, bárcsak ▪ wenigstens, mindestens.

ÂNCHE. **ÎNCĂ**, adv. *Adhuc* ▪ még ▪ noch, annoch. ♦
Încă nu = *nondum, necdum* ▪ még nem ▪ noch nicht.
 ♦ **Încă nemica** = *nihildum, nihil adhuc* ▪ még semmi
 ▪ noch nichts. ♦ **Încă nimene** = *nullusdum, adhuc*
nemo ▪ még senki ▪ noch keiner.

ANDIVIE, f. <pl. **-II**> **ANDÍVIE**, subst. *Cichorium*
endivia (Linn.) ▪ endívia, endívia saláta, disznó kék ▪
 die Endivie, der Endiviensalat.

ÂNDRÉ, f. ÎNDREĂ, subst. (O lună, adecă) **Dechemvrie** = *December, mensis december* ▪ karácson hava ▪ Dezember oder Christmonat.

– A festo S. Andreae, quod 30. Novembris celebratur.

ANEVOIE, f. ANEVÓIE. I. Subst. – Ex negat. **ne** et **voie**. (adecă) **Greutate** = *difficultas* ▪ nehézség, súlyosság, baj ▪ die Schwierigkeit.

II. Adv. *Aegre, difficulter* ▪ nehezen, súlyosan, bajosan ▪ schwer, schwerlich, hart.

ANGHELICĂ, f. ANGHÉLICĂ, subst. (O plantă) *Angelica silvestris* (Linn.) ▪ angyalfű, angelikafű ▪ die Angelik, Engelwurz, Waldengelwurz, die wilde Wasser- oder Wiesenangelik, die kleine wilde Brustwurz.

ÂNGERESCE. ÎNGEREĂȘTE, adv. *Angelice, more angelorum* ▪ angyaliképpen, angyalimódon ▪ eng<e>lisch.

ÂNGERESCU, f. -Ă, pl. -SCI. ÎNGERÉSC, -REĂSCĂ, adj. *Angelicus* ▪ angyali ▪ ang<e>lisch.

ANGHIRĂ, f., pl. -RE. ANGHÍRĂ, subst. **Cătușă, mătă de fer** = *ancora* ▪ vasmacska ▪ der Anker.

ANGLIA, f. ÂNGLIA, subst. (Nume propriu a unei țeară sau ținut) *Anglia* ▪ Angol(y)ország ▪ die England.

ANGLICEL, m., <pl. -CEI> ANGLICÉL, subst. (O plantă) *Primula veris* (Linn.) ▪ sárga kökörcsin, kásavirág, Szent-György virág(j)a ▪ die Fastenblume, Frühlingsschlüsselblume, Peterschlüsselblume, Himmelsschlüsselblume, die wilde Berthengen^[7].

ANGLICESCU, f. -CĂ, pl. -CESCI. **ANGLICÉSC**, -CĂ, adiect. **Din Anglia** = *Anglicus* ▪ angol(y) módon ▪ englich.

ANGLU, m., pl. -I. **ÂNGLU**, subst. **Om din Anglia** = *Anglus* ▪ angol(y) ▪ Engländer.

ÂNGUSTARE, f., pl. -ĂRI. **ÎNGUSTĂRE**, subst. **1. Strâmtoare** = *angustatio* ▪ szűkítés, keskenyítés ▪ das Engen, Engmachen. **2. Strâmtoare** = *angustia* ▪ szorosság, szorultság ▪ die Enge, Klemme.

– Hinc transdanubianorum *îngușă*: „vehemens desiderium erga absentes consanguineos, amicos”.

ÂNGUSTATU, f. -Ă, pl. -TI, f. -TE. **ÎNGUSTÁT**, -Ă, adiect. **1. Strâmtat** = *angustus, coangustus* ▪ szűkített, megszűkített ▪ eng gemacht. **2. Strâmtorit** = *ad angustias redactus* ▪ megszorult ▪ in die Enge gebracht.

ÂNGUSTU, f. -Ă, pl. -TI, f. -TE. **ÎNGÚST**, -Ă, adiect. **Strâmt** = *angustus, arctus, adstrictus* ▪ szűk, szoros, keskeny ▪ eng, schmal.

ÂNGUSTU. **ÎNGÚST**, adv. *Anguste, arcte* ▪ szűken, szorosán, keskenyen ▪ eng, schmal.

ÂNGUSTU, -ARE, -ATU. **ÎNGÚST**, -ÁRE, -ÁT, verb. act. *Angusto, coarcto* ▪ szűkíteni, keskenyíteni ▪ engen, schmälern; eng-, schmalmachen.

ÂNIMĂ, f. <pl. -MI> **ÎNIMĂ**, subst. ÷ Acest cuvânt așa s-ar cădea să se scrie, însă după datină să se vadă la litera I, adecă **Inima**.

ÂNIMOSU, f. -ÓȘĂ, pl. -OSI, f. -ÓSE. **ÎNIMÓS**, -OĂȘĂ, adiect. (Om) **Cu coragie, nefricos** =

magnanimis, audax, inperterritus ▪ bátor ▪ großmütig.
– V. **Inimosu**.

ANINARE, f., pl. -**ĂRI**. **ANINĂRE**, subst. **1. Prindere laolaltă** = *adfixio, depensio* ▪ *aggatás* ▪ die Anheftung, Anfügung. – A Lat. **lenis**, i.e. „leniter adfigo”. **2. De-abia atingere** = *levis contactus, attactus* ▪ *éréntés, illetés, érdeklés* ▪ ein sanfte Berührung.

ANINATU, f. -**Ă**, pl. -**TI**, f. -**TE**. **ANINÁT**^[12], -**TĂ**, -**ȚI**, -**TE**, <adiect. **1.**> **Înținat, prins laolaltă** = *adfictus, adpensus* ▪ *aggatott* ▪ angeheftet, angefügt. **2. De-abie atins** = *contactus, leniter tactus, palpatus* ▪ *éréntett, illetett, érdekelt* ▪ kaum angerührt, sanft berührt, tuchiert.

ANINU, -ARE, -ATU. **ANÍN, -ĂRE, -ÁT**. Verb. act. **1. Înțin, prind laolaltă** = *adfigo, adpendo* ▪ *aggatni* ▪ anheften, anfügen. **2. De-abie ating** = *contingo, leniter tango, palpo* ▪ *érénteni, illetni, érdekelní, petszenteni* ▪ kaum anrühren, sanft berühren, tuchieren.

ANIȘU, m., <pl. -**ȘI**> **ANÍȘ**, subst. **Molotru** sau **chimin dulce** = *Anisum vulgare* (Linn.) ▪ *Anis* ▪ der Anis oder Aneis.

ĂNSÎ. ÎNSĂ, <coniunctio.> *Ast* ▪ *de, ámde, úgyde* ▪ aber, ja sogar.
– Ital. **anzi**: „quinimo”.

ĂNTEA DATĂ. ÎNTĂIE-DÁTĂ, adv. *Primum, primo* ▪ *elsőben, először* ▪ erstlich, erstens, zuerst.

ĂNTEA ÓRĂ. ÎNTĂIE OĂRĂ. V. **Ănteă dată**.

ĂNTEIU, f. -**ĖIE**, <pl. -**I**, f., -**E**> **ÎNTĂIU**, -**ĂIE**, adiect. *Primus, primarius* ▪ *első* ▪ der, die, das erste.

– A Lat. **anterior**.

ÂNTEIU. ÎNȚĂIU, adv. *Primo, primum* ▪ elsöben, először
 ▪▪ erstens, erstlich, zuerst, vor allem.

– A Lat. **anterius**.

ÂNTEIU NÂSCUTU, f. -Â, pl. -**TI**, f. -**TE**. ÎNȚĂIU
 NÂSCÚT, -TĂ, (doauă cuvinte). *Primogenitus, primo-*
natus ▪ első szülött ▪▪ erstgeboren.

ANTICRISTU, m. <pl. -**ȘTI**> **ANTIHRÍST**, subst.
Antichristus, pseudo-Christus ▪ Antikristus ▪▪ der
 Antichrist, Widerchrist.

ANTEREU, m., pl. -**EI**. **ANTERÉU**, subst. *Vestis talaris* ▪
 bokáig érő felső köntös ▪▪ ein langes Oberkleid.

ANU, m., pl. **ANI**. **AN**, <subst.> *Annus* ▪ esztendő ▪▪ das
 Jahr. ♦ **În ăst an** = *hoc anno* ▪ az idén ▪▪ heuer, dieses
 Jahr. ✧ **Într-alt an** = *futuro anno* ▪ jövendőben, jövő
 esztendőben ▪▪ aufs Jahr, künftiges Jahr. ✧ **Doi ani** =
biennium ▪ két esztendő ▪▪ zwei Jahre. ◻ **De doi ani**,
 adiect. *Bimus, biennis* ▪ két esztendő ▪▪ zweijährig
 oder zwei Jahre alt. ♦ **În tot anul** = *quotannis, singulis*
annis ▪ minden esztendőben ▪▪ alle Jahr.

– Nota: subin subst. hoc summitur pro adverbio
 temporis, pro **acum un an** sau **acum au trecut anul** =
anno elapso, praeterito ▪ tavaly ▪▪ voriges Jahr, im
 vorigen Jahr(e). ♦ p.e.: **an-veară** = *aestate annis*
prioris ▪ a tavaly nyáron ▪▪ im vorjährigen Sommer. ◻
De an, adiect. (adecă) **de anul trecut, de acum un an**
 = *anni prioris, anni praeteriti* ▪ tavalyi ▪▪ vorjährig. ♦
 p.e.: **vin de an** = *vinum de anno priori* ▪ tavalyi bor ▪▪
 vorjähriger Wein.

ANUME. **ANÚME**, adv. **1. Pre nume** = *nominatim, nomine tenus, nominanter* ▪ *nevezetesen, név szerént* ▪ *namentlich*. **2. Tocma** = *plane, recte, ipsum* ▪ *éppen, csupáncsak* ▪ *gerade, eben, just*. ♦ p.e.: **anume pentru tine** = *pro te ipso, recte pro te* ▪ *éppen érted* ▪ *gerade für dich*. **3. Aiave, chiar, cu bună samă** = *vere, re vera, re ipsa, profecto, sane, nae* ▪ *igazán, nyilván, valóban, valóssággal* ▪ *wahrhaftig, wahrlich*. **4. Adecă** = *nimirum, nempe, scilicet, videlicet* ▪ *tudniillik, azaz úgymint* ▪ *nämlich*.

ANUMESCU, -IRE, -ITU. **ANUMÉSC, -ÍRE, -ÍT**, verb. act. **1. Numesc, însemnez pre nume** = *nomino, denomino* ▪ *megnevezni, kinevezni* ▪ *benennen, ernennen, namentlich bestimmen*. **2. Hotărâsc spre ceva** = *destino* ▪ *elszánni, eljegyezni* ▪ *bestimmen*.

ANUMIRE, f., pl. **-RI.** **ANUMÍRE**, subst. **1. Numire, însemnare pre nume** = *nominatio, denominatio* ▪ *megnevezés* ▪ *die Benennung*. **2. Hotărâre spre ceva** = *destinatio* ▪ *elszánás, eljegyzés* ▪ *die Bestimmung*.

ANUMITU, f. **-Ă**, pl. **-TI**, f. **-TE.** **ANUMÍT, -TĂ**, adiect. *Certus, destinatus* ▪ *eljegyzett, bizonyos* ▪ *gewiss, bestimmt, sicher, zuverlässig*.

ANȚERTIU. **ANȚĂRT**, subst^[13]. *Anno abhinc tertio, ante biennium* ▪ *harmad idén* ▪ *vor Zwei Jahren*.

AORE. **AÓREA**, adv. temp. **Câteodată, când și când, uneori** = *subin, interdum, nonnunquam* ▪ *néha, némelykor; egyszer, egyszer* ▪ *manchmal, zuweilen, bisweilen, dann und wann*.

– Ital. **allora** „tunc”.

APĂ, f., pl. **APE**. **ÁPĂ**, subst. *Aqua* ▪ *víz* ▪ das Wasser. ♦ ~ **curătoare** = *flumen, fluvius, amnis* ▪ *folyóvíz* ▪ der Fluss, das Flusswasser. ✧ ~ **repede curătoare** = *torrens* ▪ *sebes folyó* ▪ der Strom. ✧ ~ **stătătoare** = *aqua stagnans, stagnum* ▪ *tó, állóvíz, távúlt víz* ▪ ein stehendes Wasser, der See, Teich. ▫ **de apă**, adiect. *Aquaticus, aquatilis, aquarius* ▪ *vízi* ▪ was sich im Wasser aufhält. ♦ p.e.: **nucă de apă** = *nux aquatica* vel *Trappa natans* (Linn.) ▪ *vízi dió, vízi sulyom* ▪ die Wassernuss. ✧ **urcior de apă** = *urceus aquarius, hydria* ▪ *vizeskorsó* ▪ der Wasserkrug.

– Nota: ▫ **cu ape**, adiect. (se zice despre niscari materii sau țesături) *Undulatus* ▪ *habos* ▪ flammiert, gewässert. ♦ p.e.: **materie cu ape** = *pannus undulatus* ▪ *habos materia* ▪ das Wasserzeug.

APĂ ACRĂ, f. **ÁPĂ ÁCRĂ**, subst. *Acidulae, aqua acidula* ▪ *borvíz, savanyú víz* ▪ der Sauerbrunnen, das Sauerwasser.

APĂ DE TRANDAFIRU. **ÁPĂ DE TRANDAFÍR**. *Aqua rosarum* ▪ *rózsavíz* ▪ das Rosenwasser.

APĂ TARE. **ÁPĂ TARE**. *Aqua fortis, aqua regia* ▪ *választóvíz* ▪ das Scheidewasser.

APĂRĂMĚNTU, m., pl. **-URI**, f. **APĂRĂMĂNT**, subst. *Praesidium, tutela* ▪ *véd, védelem, oltalom* ▪ der Schutz, Schirm.

APĂRARE, f., pl. **-ĂRI**. **APĂRĂRE**, subst. **1.** (De cătră ceva rău) **Scutire** = *defensio, protectio* ▪ *védelmezés, oltalmazás* ▪ die Beschützung, Verteidigung. **2.** (~ cu dojană) *Monitio, praemonitio* ▪ *intés* ▪ die Warnung. **3.** **Oprire** = *prohibitio, interdictio* ▪ *tiltás* ▪ das Abhalten,

die Verbotung, Verhinderung. **4. Ferire, nevoie** = *recusatio, detractatio* ▪ nem akarás, ellenkezés, maga vonakodás ▪ die Weigerung.

APĂRĂTORIU, f. -**ÓRE**, pl. -**ORI**, f. -**ÓRE**. **APĂRĂTORIU**, -**OÁRE**. **1.** Subst. verb. **Scutitor** = *defensor, propugnator* ▪ védelmező, oltalmazó ▪ der Schützer, Beschützer, Verteidiger. **2.** Adiect. verb. **De apărare** = *tutelar* ▪ védelmező ▪ schützend.

APĂRATU, f. -**Ă**, pl. -**TI**, f. -**TE**. **APĂRÁT**, -**TĂ**. <1.> Adiect. *Defensus, propugnatus* ▪ védelmezett, oltalmazott ▪ geschützt, beschützt. **2.** Subst. m., pl. -**URI**, f. **V. Apărământu**.

APĂRU, -**ARE**, -**ATU**. **ÁPĂR**, -**ÁRE**, -**ÁT**, verb. **I. Act. 1.** (~ de oarece rău) *Defendo, tueor, protego, propugno* ▪ védelmezni, oltalmazni ▪ schützen, beschützen, verteidigen. **2. Feresc cu dojana sau cu cuvântul de ceva rău** = *moneo, praemoneo, hortor* ▪ intenî ▪ warnen. **3. Opresc** = *arceo, prohibeo* ▪ megtiltani, nem engedni ▪ abhalten, verbieten, verhindern, nicht zulassen.

II. Recipr. Mă apăr. **1.** (~ de ceva rău, sau cu fapta, sau cu cuvântul) *Me defendo* ▪ magát védelmezni ▪ sich verteidigen. **2. Mă feresc de a face ceva** = *recuso, detrecto* ▪ nem akarni, magát vonakodni ▪ sich weigern.

– Hisp. **amparar** „protegere, defendere”.

APĂSARE, f., pl. -**ĂRI**. **APĂSĂRE**, subst. *Pressio* ▪ nyomás ▪ das Drücken, die Drückung, der Druck.

APĂSATU, f. -**Ă**, pl. -**TI**, f. -**TE**. **APĂSÁT**, -**Ă**, adiect. *Pressus* ▪ nyomott ▪ gedruckt.

– Ital. **abbassato**.

APĀSU, -ARE, -ATU. APĀS, -ĀRE, -ĀT, verb. I.^[14] act.

1. *Premo, presso* ▪ *nyomni* ▪ drücken. 2. Composita: a) **apăs în gios.** *Deprimo* ▪ *lenyomni* ▪ niederdrücken. b) *apăs înapoi.* *Reprimo* ▪ *visszanyomni* ▪ zurückdrücken. c) **apăs laolaltă.** *Comprimo* ▪ *összenyomni* ▪ zusammendrücken. 3. **Ieu putere asupra cuiva** = *premo, opprimo, supprimo* ▪ *elnyomni* ▪ unterdrücken. 4. **Trag cu greutate,** p.e.: *la cumpănă* = *pendo, appendo* ▪ *nyomni* ▪ wägen. ♦ p.e.: **apasă doi ponți** = *duas libras pendit* ▪ *két fontot nyom* ▪ er (es) wägt zwei Pfund(e).

– Ab Ital. **abbassare** „humilio, deprimo, flecto”, Lat. **presso.**

APĀTOȘEZU, -ȘARE, -ȘATU. APĀTOȘÉZ, -ȘARE, -ĀT, verb. neutr. *Aquesco, exaquesco* ▪ *vízzé válni* ▪ zu Wasser werden.

APĀTOS, f. -ÓŚĀ, pl. -OȘI, f. -ÓSE. APĀTÓS, -OĀŚĀ, adiect. *Aquosus, adaquatus* ▪ *vizes, vizenyős* ▪ wässrig, wasserreich.

APESTESCU, -TIRE, -IT. APESTÉSCU, -TÍRE, -ÍT, verb. neutr. 1. **Întârziu, amân** = *moror, cunctor, moras traho* ▪ *késedelmezni* ▪ sich aufhalten, verspäten. 2. **Ațipesc** = *obdormio, obdormisco, obdormito* ▪ *szunyódni, szenderedni* ▪ schlummern, einschlummern. 3. V. **Îndelongu,** verb., n(r)o 2.

– Graecis *ἄπειμι* „absum”, *ἄπεισ<τ>ον*^[15]: „pertinacia”.

APESTIRE, f., pl. -IRI. APESTÍRE, subst. 1. **Întârziare, amânare** = *moratio, cunctatio* ▪ *késedelmezés* ▪ die Verspätung. 2. V. **Îndelongare,** n(r)o 2.

APESTITU, f. -Ă, pl. -**TI**, f. -**TE**. **APESTÍT**, -TĂ, adiect.

1. Întârziat, amânat = *moratus, cunctatus* ▪ késedelmezzett ▪ verspätet.

APETITU, m., **APETÍT**, subst. *Adpetitus, appetitus* ▪ kedv, kívánság ▪ der Appetit, die Lust.

APLECARE, f., pl. -Ă**RI**. **APLECĂRE**, subst. **1. Plecare** = *flexio, inflexio* ▪ hajítás ▪ das Biegen, Beugen. **2.** (~ la țiță sau uger) *Lactatus, lactatio* ▪ szoptatás ▪ die Säugung.

APLECĂTÓRE, f., pl. -**ORI**. **APLECĂTOĂRE**, subst. (Adecă oaie) *Lactans ovis* ▪ szoptató juh ▪ ein Schaf das säugt.

APLECATU, f. -Ă, pl. -**TI**, f. -**TE**. **APLECÁT**, -TĂ. **I.** Adiect. *Lactatus* ▪ szoptatott ▪ gesäugt.

II. Subst. m, pl. -**URI**, f. V. **Aplecare**.

APLECU, -**ARE**, -**ATU**. **APLÉC**, -Ă**RE**, -Ă**T**, verb. **I.** Act. **1.** (~ ceva lucruri laolaltă, adecă) **Așez, întocmesc** = *applico* ▪ összeilleszteni ▪ anfügen, anwenden. **2. Plec**, p.e.: genunchiu = *flecto, inflecto* ▪ hajtani ▪ biegen, beugen. **3.** (~ prunc, miel etc. la țiță) *Subrumo, lacto, ad mammam applico* ▪ szoptatni ▪ stillen, säugen, an die Brust legen.

II. Recipr. Mă aplec. 1. Mă plec = *me applico, inclino, inflecto* ▪ hajolni ▪ sich biegen. **2. Mă supun** = *me subicio, submitto* ▪ magát alávetni ▪ sich unterwerfen. **3.** <Impers.> **Se apleacă ziua.** (adecă) **Soarele pășește cătră apus, se face seară** = *advesperascit, incipit crepusculum* ▪ al-konyodik, elhanyatlik ▪ es dämmert, es wird dämmerig.

– A Lat. **applico**.

APOI. APÓI, adv. temp. *Post, postea, tum, deinde* ▪ azután, osztán, annakútana ▪▪ dann, darnach, hernach, nachdem, nachher. ♦ p.e.: **Dar' apoi?** = *Quid tum?* ▪ Hát osztán? ▪▪ Un nachher? Was dann? ✧ **Mai apoi** = *paulo post* ▪ későbbre, későbben, annál utána ▪▪ nachgehends, kurz darnach, etwa später. ▫ **de apoi**, adiect. a) **Cel de după acea** = *insequens* ▪ következő, azután való ▪▪ nachherig, nochmalig. b) **Cel de pre urmă** = *ultimus, extremus, supremus, postremus* ▪ utolsó ▪▪ letzt, jüngst. ♦ p.e.: **ziua cea de apoi** (adeacă judecata cea de pre urmă) = *extremum iudicium* ▪ utolsó ítélet ▪▪ der jüngste Tag, das jüngste Gericht.

– Ital. **poi**.

APOPLESIE, f., APOPLEASÍE, subst. *Apoplexia* ▪ guta, gutaütés ▪▪ des Schlag, der Schlagfluss.

APOSTOLICESCU, f. -CÉSCĂ, pl. -CESCI. APOSTOLICÉSC, -EÁSCĂ, adiect. V. **Apostolescu**.

APOSTOLICESCE. APOSTOLICEÁȘTE, adv. *Apostolice* ▪ apostoli módon ▪▪ apostolisch.

APOSTOLIE, f., pl. -II. APOSTOLÍE, subst. *Apostolatus, munus apostoli* ▪ Apostolság ▪▪ das Apostelamt, die Apostelwürde.

APOSTOLU, m., pl. -LI. APÓSTOL, subst. Apostol ▪▪ der Apostel. ♦ **Faptele apostolilor** (o parte a Sântei Scriptură) = *Acta apostolorum* ▪ apostolok története ▪▪ die Apostelgeschichte.

APOTECĂ, f., pl. -CI. APOTÉCĂ, subst. *Pharmacopolium, apotheca* ▪ patika ▪▪ die Apotheke.

APOTECARIU, m., pl. **-ARI**. **APOTECÁRIU**, subst. *Pharmacopola* ▪ patikárius ▪ der Apotheker.

APRÈNDERE, f., pl. **-ERI**. **APRÍNDERE**, subst. *Incendium, incensio, inflammatio* ▪ gyújtás, gyúlasztás ▪ die Anzündung, Entzündung.

APRÈNDITORIU, f. **-ÓRE**, pl. **-ORI**, f. **-ÓRE**. **APRINZĂTORIU**, **-OÁRE**. **1.** Subst. verb. *Incensor* ▪ gyújtó ▪ der Anzünder. **2.** Adiect. verb. *Accendibilis* ▪ gyújtható ▪ entzündbar, entzündlich.

APRÈNDU, **-DERE**, **-PRÈNSU**. **APRÍND**, **-DERE**, **-PRÍNS**^[16], Verb. **I.** Act. (p.e.: ~ focul, lumina) *Accendo, incendo, succendo, inflammo* ▪ gyújtani, felgyújtani, gyúlasztani ▪ zünden, anzünden, entzünden.

II. Recipr. **<Mă aprind. 1.>** (~ spre mânia) *Succenseo, effervesco, excandesco* ▪ felgerjedni, tüzessedni, tüzbejönni ▪ aufbrausen, erzürnen, in Zorn geraten. **2.** (~ la față) *Rubesco* ▪ megerpirulni ▪ erröten.

– A Lat. **adprehendo**.

APRÈNSU, f. **-Ă**, pl. **-ȘI**, f. **-SE**. **APRÍNS**, **-SĂ**. **<1.>** Part(icipium) verbi *aprint*, v. **Aprèndu**. **<2.** Adiect. **<~ spre mânia, adecă>** **Iute la mânia** = *fervidus, iracundus* ▪ heves, indultatos ▪ hitzig, gäh(e), zornig, aufgebracht.

APRIATU, f. **-Ă**, pl. **-TI**, f. **-TE**. **APRIÁT**, **-TĂ**. **I.** Adiect. **Chiar, limpede, luminat** = *apertus, clarus, perspicuus* ▪ világos ▪ klar, hell, deutlich.

II. Adv. *Aperte, clare, perspicue* ▪ világosan, nyilván, igazán ▪ klar, hell, deutlich.

APRIGU, f. -Ă, pl. -GI. **ÁPRIG**, -GĂ, adiect. *Vividus, vegetus, alacer, impiger* ▪ eleven, vidám, virgonc ▪ lebhaft, munter.

– A Lat. **apricus**, i.e. „sole gaudens”, dum de homine sermo est, vel ab **habilis**, Ital. **abile**.

APRILIE. **APRÍLIE**, subst. m. **Prier** = *Aprilis, mensis Aprilis* ▪ április, Szent-György hava ▪ der April.

APRÓPE. **APROÁPE**, adv. loci. *Prope* ▪ közel ▪ nahe, in der Nähe. ▫ **de aproápe**. **1.** Adiect. *Propinquus* ▪ közel való ▪ nahe. ♦ p.e.: **frăţietate de aproape** = *cognatio propinqua* ▪ közel való atyafiság ▪ die nahe Verwandtschaft. **2.** Adv. *E propinquo* ▪ közelről ▪ von der Nähe, von unweit.

APROPIARE, f., pl. -ERI. **APROPIÁRE**, subst. *Adpropinquatio, adproximatio* ▪ közelítés, közelgetés ▪ die Annäherung, Annäherung.

APROPIU, -ARE, -ATU. **APRÓPIU**, -ÁRE, -ÁT, verb. recipr. **Mă apropiu**. *Adpropinquo, adproximo* ▪ közelegni, közelgetni, közelíteni ▪ nähern, sich nähern, annähern, annähen, herannahen.

APUCARE, f., pl. -ĂRI. **APUCÁRE**, subst. *Raprio, raptus* ▪ ragadás ▪ das Rauben, die Entreißung.

APUCĂTORIU, f. -ÓRE, pl. -ORI, f. -ÓRE. **APUCĂTÓRIU**, -OÁRE, subst. verb. *Răpitoriu* = *raptor* ▪ ragadó, ragadozó ▪ der Räuber, Entreißer, Raubgierige.

APUCATU, f. -Ă, pl. -ȚI, f. -TE. **APUCÁT**, -TĂ. <1.> Adiect. part. *Raptus* ▪ megragadott, megragadtatott ▪ geraubt, entrissen^[17]. **2.** Subst. m. V. **Apucare**.

APUCĂTURĂ, f., pl. **-URI**. **APUCĂTURĂ**, subst. 1.

Răpire = *raptio, raptus* ▪ ragadás ▪ das Rauben, die Plünderung. 2. **Lucru răpit** = *raptum, rapina* ▪ ragadomány ▪ der Raub.

APUCU, -ARE, -ATU. **APÚC, -ÁRE, -ÁT**, verb. I. Act. 1.

(~ ceva, adecă) **Dobândesc, capăt** = *accipio, adipiscor, nanciscor, obtineo* ▪ kapni, nyerni, szerttenni ▪ bekommen, erhalten, kriegen. 2. (~ ceva în mână, p.e.: condeiul, vearga, adecă) **Prind** = *capiro, prehendo, adprehendo* ▪ kapni, fogni, megragadni ▪ nehmen, greifen, ergreifen, erhaschen. 3. (~ de la cineva cu puterea, adecă) **Răpesc** = *rapio, eripio, occupo* ▪ ragadni, kiragadni ▪ reißen, entreißen, rauben, mit Gewalt nehmen. □ (De aci se zice) **pre apucate**, adv.> *Raptim* ▪ kapdosva ▪ ripsraps. 4. **Ajung, pomenesc, mi-aduc aminte sau de timpu trecut, sau de cel viitoriu** = *video, nosco* ▪ érni ▪ erleben, sehen, kennen. ♦ p.e.: **io am apucat pe tată-tău** = *vidi vel novi tuum parentem* ▪ én értem (ismertem) apádat ▪ ich habe deinen Vater gekannt. 5. **Abie apuc.** (adecă) **Cu dorire aştept** = *gestio, vix exspecto, avide praestolor* ▪ lesni, alig várni, igen kívánni ▪ mit Sehnsucht erwarten, kaum erwarten können. 6. (~ a face ceva, p.e.: a citi, a îmbla în picioare etc., adecă) **Încep** = *incipio, initium do* ▪ kezdeni ▪ anfangen.

II. Neutr. 1. **Încep** = *incipio, initium do* ▪ kezdeni ▪ anfangen. 2. (~ înainte, p.e.: în cale, în vreo deregătorie) **Evado** ▪ el(é)menni, el(é)kapni ▪ vorkommen, vorrücken. 3. (~ la bine, la avere) **Cresco, floresco** ▪ felkapni ▪ aufkommen. 4. (~ la ceva rău, p.e.: la prinsoare, la sărăcie, adecă) **Cad, sosesc** = *incido* ▪ jutni ▪

geraten. 5. (~ în oarece parte, adecă) **Merg, dau, pornesc.** ♦ p.e.: **au apucat cătră Sibiiu** = *Cibinium versus ivit* ▪ Szeben felé vette az utját ▪ er (sie) nahm den Weg gegen Hermanstadt.

III. Recipr. Mă apuc. 1. (~ de cineva, ca să nu cad etc.) *Arripio, adprehendo* ▪ fogni, megragadni ▪ ergreifen. 2. (~ de ceva, adecă) **Încep** = *aggredior, incipio, me accingo* ▪ hozzáfogni ▪ anfangen, beginnen, unternehmen sich an etwas machen. 3. (~ cu cineva pre rămas) **Mă prind** = *paciscor, pactum in eo, pignore certo* ▪ fogadni ▪ wetten.

– Etym. per metathesin a verbo **occupo**.

APUIU, -NERE, APUSU. APÚIU, -NERE, -APÚS, <verb. neutr.> V. **Apunu.**

APUNERE, f., pl. -ERI. APÚNERE, subst. 1. (A soarelui sau a lunei) *Occasus, obitus* ▪ elenyészés, lemenés ▪ das Untergehen. 2. **Stricare, perire a cuiva lucru** = *occasus, obitus, interitus* ▪ elenyészés ▪ der Untergang. – Ital. **ponente**, i.e. „occasus solis”.

APUNU, -NERE, APUSU. APÚN, -NERE, APÚS, verb. neutr. 1. (Soarele sau luna apune) *Occido, oboeo, occumbo* ▪ elenyészni, lemenni ▪ untergehen. 2. **Periu, mă stric** = *pereo, intereo, occido, pessumeo* ▪ elenyészni ▪ untergehen, zu Grund(e) gehen.

– A Lat. **ad et pono**.

APUSU, f. -Ă, pl. -SI, f. -SE. APÚS, -Ă. I. Adiect. et part. praet. verbi *apun*. V. **Apunu.**

II. Subst. m., pl. -URI, f. 1. Timpul apunerei soarelui = *occasus solis* ▪ napenyészet, naplemenetele ▪ der Sonnenuntergang. <2.> **Partea sau locul unde apune**

soarele = *occidens, occasus* ▪ napnyugot, napenyészet
 ▪ der West, Abend. ▫ **de la** sau **de cătră apus**, adiect.
 (<despre vânt.>) *Occidentalis; Favonius*^[18],
Zephyrus^[18] ▪ napnyugoti szél ▪ der Westwind.

AQUĂȚIARE, f., pl. -ĂRI. **ACĂȚĂRE**, subst. **Spân-
 zurare** = *suspendium, suspensio, appensio* ▪ akasztás,
 felakasztás, felfüglesztés ▪ das Hängen, Aufhängen.

AQUĂȚIU, -ARE, -ATU. **ACĂȚ**, -ĂRE, -ĂȚ, <verb.> I.
 Act. **Spânzur** = *suspendo* ▪ akasztani, felfüggeszteni ▪
 aufhängen, aufhenken. ♦ ~ **vreun veștmânt în cuieriu**
 = *appendo* ▪ aggatni ▪ aufhängen. ☆ ~ **ceva lucruri**
desc<hi>linite, p.e.: măhrama cu acul = *adfigo* ▪
 aggatni ▪ anheften.

II. Recipr. **Mă acăț. 1.** (~ cu veștmintele în vreun cuiu,
 în vorbă) *Adhaereo* ▪ megakadni ▪ hängen, anhängen,
 hängenbleiben. **2.** (~ de ceva lucru, adecă) **Mă apuc** =
adgredior, me accingo ▪ hozzáfogni ▪ sich an etwas
 machen, etwas unternehmen.

AQUÓU, m., pl. **AQUÓĂ**, f. **ACĂU**, <**ACĂUĂ**,> subst.
O măsură de 40 de cupe = *amphora, urna* ▪ akó ▪ der
 Eimer oder Eymer^[19].

AQUEL', **AQUELA** sau **AQUELU**, m., f. **AQUÉA**, pl.
AQUEI, m., **AQUÉLE**, f. **ACÉL** sau **ACÉLA**, f.
ACEÁEA, pl. **ACÉI**, f. **ACEÁLE**, pron. demonstr. *Ille*,
is, ipse ▪ ő, az ▪ er, jener.

– Ital. **quel, quello**, Hisp. **aqueI**, Gall. **celui**.

AQUELASI, f. **AQUÉASI**, pl. **AQUEASI**, f.
AQUELESI. **ACÉLAȘ**, **ACEÁEAȘ**, pl. **ACÉIAȘ**,
ACEÁLEȘ, pron. demonstr. *Idem, ille idem* ▪ ugyanaz
 ▪ derjenige, der nämliche.

AQUEST, AQUESTA, AQUESTU, f. **AQUÉSTA**, pl. **AQUESTI**, f. **AQUESTE**. **ACÉST, ACÉSTA**, f. **ACEÁSTA**, pl. **ACÉȘTI; ACEÁSTE**. pron. demonstr. *Hic, iste, hicce* ▪ *ez, emez, imez* ▪ ▪ *der, dieser*.
– Ital. **questo**, Hisp. **questo**, Gall. **celui**.

AQUÌ. **ACÍ**, adv. loci. **1.** (Sunt, stau, șed ~) *Hic, hoc in loco* ▪ *itt, itten* ▪ ▪ *hier, allhier, da*. – Ital. **qui**, Hisp. **aquí**, Gall. **ici**. **2.** (Vin ~) *Huc* ▪ *ide* ▪ ▪ *her, hieher, hierher*.

AQUUM. **ACÚM**, adv. temp. *Nunc, iam, modo, in praesentia* ▪ *most, mostan* ▪ ▪ *itzt, jetzt, jetzo, itzo, nun, jetzunder*. ♦ **Chiar acum** = *nunc ipsum, hoc ipso tempore, plane modo* ▪ *éppen most* ▪ ▪ *eben itzt, gerade itzt, soeben*. ▪ **de acum**. a) Adiect. *Praesens, modernus* ▪ *mostani* ▪ ▪ *itzig^[20], jetzig*. ♦ p.e.: **timpurile de acum** = *tempora praesentia* ▪ *a mostani idő* ▪ ▪ *die itzigen Zeiten*. b) Adv. *Abhinc, posthac, deinceps, porro, amplius* ▪ *ettől, ettől fogva, ezentúl* ▪ ▪ *hinfüro, künftig hin, von nun an*.

AR. **AR**, auxiliare praeteriti imperf. coniunctivi modi tertiae personae in utroque numero. ♦ (e.g.): **De ar ști** = *si sciret* ▪ *ha tudna* ▪ ▪ *wer er (sie) wusste*.
– Consulenda gramm<atica>.

ARAMĂ, f., **ARĂMĂ**, subst. *Aes* ▪ *réz* ▪ ▪ *das Erz*. ♦ **Aramă roșie** = *cuprum, aes cyprium* ▪ *veres réz* ▪ ▪ *das Kupfer*. ▪ **de arămă**, adiect. *Aeneus, cupreus* ▪ *rézből való* ▪ ▪ *ähern, kupfern*. ♦ p.e.: **bani de aramă** = *pecunia cuprea vel cuprina* ▪ *réz pénz* ▪ ▪ *das Kupfergeld*.
– Ital. **rame**.

ARĂMESCU, -IRE, -ITU. ARĂMÉSC, -ÍRE, -ÍT, verb.
act. **Leg, vărs** sau **ferec cu aramă** = *aero* ▪ megrezezni
▪ mit Erz oder Kupfer beschlagen.

ARĂMEZU, -ARE, -ATU. ARĂMÉZ, -ÁRE, -ÁT,
<verb. act.> V. **Arănescu.**

ARĂMITU, f. -Ă, pl. -TI, f. -TE. ARĂMÍT, -TĂ, adiect.
Legat, vărsat sau **ferecat cu aramă** = *aeratus* ▪
megrezez(tet)ett ▪ mit Erz beschlagen.

ARĂMOSU, f. -ÓSA, pl. -OSI, f. -ÓSE. ARĂMÓS,
-OÁSĂ, adiect. *Aerosus, cuprinus* ▪ rezes ▪ kupferig,
kupferhältig.

ARAP, m., pl. -PI. ARÁP, <subst.> **1.** (Din Aravia) *Arabs*
▪ arabiai ▪ der Arab(i)er. **2.** (Din Etiopia, adecă) **Harap**
= *Aethyops* ▪ szerecsen ▪ der Mohr, Neger.

ARARE ORI. ARÁREORI, adv. temp. *Raro* ▪ ritkán ▪
selten, seltsam.

ARARU. ARÁR, <adv.> V. **Arare ori.**

ARĂTORIU, f. -ÓRE, pl. -ORI, f. -ÓRE. ARĂTÓRIU,
-OÁRE. **I.** Subst. verb. *Arator* ▪ szántó ▪ Ackermann.

II. Adiect. verb. *Arabilis* ▪ szántó ▪ was geackert wird.
♦ <**Loc arător** =>^[21] *terra arabilis, ager* ▪ szántóföld
▪ der Acker.

– Apud Transdanubianos *agru.*

ARATU, m., pl. -URI, f. ARÁT, subst. – Apud
Transdanubianos i. q. *plug.* – V. **Plugu.**

ARĂTURĂ, f., pl. -URI. ARĂTÚRĂ, subst. *Aratio,*
aratus ▪ szántás ▪ das Ackern, pflügen.

ARĂȚELU, m., <pl. -ȚEI.> **ARĂȚĂL**, subst. (<O> plantă) **Limba-cânelui** = *Cynoglossum officinale* (Linn.), *lingua canina* ▪ *kutyanyelvűfü* ▪ die Hundszunge.

ARBORE, m., pl. -ORI. **ÁRBORE**, subst. *Arbos, arbor* ▪ *élőfa* ▪ der Baum. ▫ **de arbore**, adiect. *Arboreus*. ♦ p.e.: **mușchiu de arbore** = *muscus arboreus* ▪ *famoha* ▪ das Baummoos.

ARÇÉRIU, P., pl. -I. **ARȚEÁRIU**, subst. **Jugastru** = *Acer campestre* (Linn.) ▪ *jávorfa, juharfa, iharfa* ▪ der Ahorn oder Ahornbaum. ▫ **de arțeariu**, adiect. *Acernus* ▪ *juharfából való* ▪ ahornen<->.

ARCHITU, m. **ARCHÍT**, subst. **Brădișor** = *Iuniperus communis* (Linn.), (in vulgata) *arcentis*^[22] ▪ *gyalogfenyő, borsfenyő* ▪ der Bachholderbaum.

ARCU, m., pl. -CE, f. **ARC**, subst. **1.** (~ de săgetat) *Arcus* ▪ *ív, íj, kézív* ▪ der Bogen, Pfeilbogen. **2.** (~ de ceateră) *Plectrum* ▪ *vonó* ▪ der Bogen, Fiedelbogen.

ARDEIU, m., pl. -URI, f. **ARDÉIU**, subst. **Piparcă** = *Capsicum anuum* (Linn.) ▪ *paprika, törökbors* ▪ der türkische Pfeffer, <die> Pfefferoni(e).

ARDELENESCU, f. -ÉSCĂ, pl. -ESCI. **ARDELENÉSC**, -EÁSCĂ, adiect. *Transilvanus* ▪ *erdélyi* ▪ siebenbürgisch.

ARDELÉNU, f. -Ă, pl. -NI, f. -NE. **ARDELEÁN**, -NĂ, adiect. *Transilvanus* ▪ *erdélyi, erdélyországi* ▪ ein Siebenbürger.

ARDÉLU, m. **ARDEÁL**, subst. *Transilvania* ▪ *Erdélyország* ▪ Siebenbürgen.

– Etym. a civitate **Ardis** seu **Argis** vel forte a Lat. **ardelio**, i.e. „homo inquietus”, quia Daci semper inquieti et infidi fuerunt, teste Tacito.

ARDERE, f., pl. **-ERI**. **ÁRDERE**, subst. *Ardor, ustio, adustio, combustio* ▪ égés, égetés ▪ der Brand, das Brennen.

ARDERE DE TOTU. **ÁRDERE DE TOT**. **O jertvã la evrei** = *holocaustum* ▪ egész áldozat, egészen égetendő áldozat ▪ das Brandopfer.

ARDU, -DERE, ARSU. **ARD, -DERE, ARS**, verb. **I. Act.** *Uro, comburo, cremo* ▪ égetni ▪ brennen, verbrennen.

II. Neutr. *Ardeo, ferveo, uror* ▪ égni, elégni ▪ brennen, verbrennen.

ARÉNDĂ, f., pl. **-DE**. **ARÁNDĂ**, subst. *Conductum*, (vulgo) *arenda* ▪ árenda ▪ der Pacht, die Verpachtung, Arende. ♦ **Ieu în arândă** = *conduco*, (vulgo) *exarendo* ▪ árendába venni ▪ pachten, in Pacht nehmen. ✧ **Dau în arândă** = *loco, eloco*, (vulgo) *in arendam do* ▪ árendába kiadni ▪ verpachten, in Pacht geben.

ARENDASU, m., pl. **-SI**. **ARÁNDĂȘ**, subst. *Conductor, redemptor*, (vulgo) *arendator* ▪ árendás ▪ der Pächter, der Arendator.

ARÉPĂ, f., pl. **-EPI**. **AREÁPĂ**, subst. **V. Aripă**.

ARESTANTU, m., pl. **-TI**. **ARESTÁNT**, subst. *Captivus*, (vulgo) *arrestantius* ▪ rab, arrestáns ▪ der Arrestant.

ARETARE, f., pl. **-ĂRI**. **ARĂTÁRE**, subst. <1.> *Ostensio, monstratio, indicatio* ▪ mutatás ▪ das Weisen, Zeigen. **2. Ivire** = *lux, adparentia, lumen, conspectus* ▪ világ, világosság ▪ das Licht, der Anblick, die

Sichtbarkeit. ♦ p.e.: **vin la arătare** = *in conspectum prodeo, in lucem venio* ▪ kitetszeni, világoságra jönni ▪ ans Licht oder zum Vorschein kommen. ✧ **Pun la arătare** = *conspectui expono, in lucem colloco* ▪ világoságra hozni vagy kitenni ▪ ans Licht, <zum> Vorschein bringen, ins Licht setzen. **3. Adeverire, dovedire** = *probatio, comprobatio, demonstratio* ▪ megmutatás, erősítés, megbizonítás ▪ die Beweisung, Bestätigung. **4. Vedenie** = *visum, visio, ostentum* ▪ látás, jelenés, tünet ▪ eine Erscheinung.

ARETĂTORIU, f. **-ÓRE**, pl. **-ORI**, f. **ÓRE**. **ARĂTĂTORIU**, -OÁRE, subst. verb. **1. Ostensor, monstrator, indicator** ▪ mutató ▪ der Zeiger, Weiser. **2.** (~ la ceas, adecă) **Mână** = *index, gnomon horologii* ▪ óramutató ▪ der Uhrzeiger.

ARETĂTURĂ, f., pl. **-URI**. **ARĂTĂTÚRĂ**, subst. *Monstrum, partus monstruosus* ▪ éktelen szülött ▪ die Missgeburt.

ARETU, -ARE, -ATU. **ARĂT, -ÁRE, -ÁT**, verb. **I. Act. 1.** (~ ceva cu mâna) *Monstro, ostendo* ▪ mutatni ▪ weisen, zeigen. **2. Adeveresc, dovedesc** = *ostendo, demonstro, doceo, probo, comprobo* ▪ megmutatni, erősíteni, megbizonyítani ▪ zeigen, beweisen, dartun.

II. Impers. Mi se arată. (~ bine sau rău) *Res mihi succedit* ▪ elsül a dolgom, mutatja magát ▪ die Sache gelingt mir, es geht mir von der Hand.

– A Lat. **recte**.

ARETU. ÁRET, adv. *Contra, obviam, opposite* ▪ eleibe ▪ vorentgegen. ♦ p.e.: **în aretul vântului** = *obviam vento* ▪ a szél előtt ▪ vor dem Wind.

– A Lat. **recte, erecte.**

ARGATU, m., pl. **-ATI**. **ARGÁT**, subst. **1. Șerb, slugă** = *servus, famulus* ▪ szolga, inas ▪ <der> Knecht, Diener.
2. Năimit = *mercenarius* ▪ napszámos ▪ der Tagelöhner.
 – A Graeco *ἐργατής*, i.e. „operarius”.

ARGÈNTÈRIE, f., pl. **-II**. **ARGINTĂRIE**, subst. *Argentum factum, supellex argentea*, (vulgo) *argenteria* ▪ ezüst, ezüstnemű ▪ das Silber, Silberwerk, Silbergerät.

ARGÈNTARIU, m., f. **ARGÈNTĂRITIA**, pl. **-ARI**, f. **-ITIE**. **ARGINTĂRIU**, <-ĂRÎȚĂ,> subst. *Argentarius, faber argentarius* ▪ ezüstműves ▪ der Silberarbeiter.

ARGÈNȚESCU, **-IRE**, **-IT**. **ARGINȚESC**, **-ÍRE**, **-ÍT**, verb. act. *Argento* ▪ ezüstözni, megezüstözni ▪ versilbern.

ARGÈNȚIRE, f., pl. **-IRI**. **ARGINȚÍRE**, subst. *Argentatio, obductio argento* ▪ ezüstözés ▪ die Versilberung.

ARGÈNȚITU, f. **-Ă**, pl. **-TI**, f. **-TE**. **ARGINȚÍT**, **-TĂ**, adiect. *Argentatus, argento obductus* ▪ ezüstös, ezüstözött ▪ versilbert.

ARGÈNTOSU, f. **-ÓSĂ**, pl. **-SI**, f. **-SE**. **ARGINTÓS**, **-OÁSĂ**, adiect. *Argentosus, argentaceus* ▪ ezüstös ▪ silberreich.

ARGÈNTU, m. **ARGÍNT**, subst. *Argentum* ▪ ezüst ▪ das Silber. ▪ **de argínt**, adiect. *Argenteus* ▪ ezüstből való ▪ silbern.

ARGÈNTU VIUU, m. **ARGÍNT VIU**. *Argentum vivum, mercurius, hydrargyrum* ▪ kéneső, kényeső ▪ das Quecksilber.

ARGILĂ, f. ARGÎLĂ, subst. **Mâl, leaț, lut** = *argilla* ▪ agyag ▪ der Leim, Ton. ▫ **de argîlă**, adiect. *Argilaceus, figlinus* ▪ agyagból való ▪ tönern.

ARGISÉLĂ, f., pl. **-ELE**. ARGHISEĂLĂ, subst. **Dubeală** = *psilotrum, lixivium coriarum* ▪ hámos, csáva ▪ die Gerberlauge, Gerberbeize.
– A Graeco ἀργός „albus”.

ARGISESCU, -IRE, -ITU. ARGHISÉSC, -ÍRE, -ÍT. verb. act. *Subigo, psilotro elaboro* ▪ cserzeni, csáválni ▪ gerben, ausarbeiten.

ARGISITORIU, f. **-ÓRE**, pl. **-ORI**, f. **-ÓRE**. ARGHISITÓRIU, -OÁRE, subst. *Cerdo alutarius* ▪ bőrkészítő ▪ der Gerber.

ARGISITU, f. **-Ă**, pl. **-TI**, f. **-TE**. ARGHISÍT, -TĂ, adiect. *Subactus; psilotro perfectus, elaboratus* ▪ cserzett, csáváltatott ▪ gegeb(e)t, ausgearbeitet.

ARHANGHELU, m., pl. **-ELI**. ARHÁNGHEL, subst. *Archangelus* ▪ arkangyal ▪ der Erzengel. ✧ (Item) *Festum Archangelorum* ▪ Arkangyal ünnepnapja ▪ das Fest der Erzengel. – 8. Novembris.

ARHI-EPISCOPU, m. ARHIEPISCÓP, subst. *Archiepiscopus* ▪ érsek ▪ der Erzbischof.

ARHIERESCU, f. **-ÉSCĂ**, pl. **-ESCI**. ARHIERÉSC, -EÁSCĂ, adiect. *Episcopalis, praesuleus* ▪ püspöki ▪ bischöflich.

ARHIERIE, f., pl. **-II**. ARHIERÍE, subst. **Episcopie** = *episcopatus, dignitas episcopalis* ▪ püspökség ▪ die Bischofswürde.

ARHIEREU, m., pl. **-EI**. **ARHIERÉU**, subst. **Episcop** = *episcopus, praesul, antistes* ▪ *püspök* ▪ der Bischof.

– A Graeco *ἀρχιερέυς* „princeps sacerdotum”.

ARHIMANDRIE, f., pl. **-DRII**. **ARHIMANDRÍE**, subst. *Abbatia* ▪ *apátság* ▪ die Abtei.

ARHIMANDRITU, m., pl. **-TI**. **ARHIMANDRÍT**, subst. *Abbas, archimandrites, archimandrita* ▪ *apát, apátúr, abbás* ▪ der Abt.

ARIANU, m., pl. **-ANI**. **ARIÁN**, subst. **1.** (Cei de demult, adecă) **Următorii lui Arie** = *arianus, sectator Ariei* ▪ *ariánus* ▪ ein Arianer. **2.** (Cești de acum, adecă) **Unitarii, sociniani** = *unitarius, socinianus* ▪ *unitárius* ▪ ein Unitarier, Sozinianer.

ARIE, f., pl. **ARII**. **ÁRIE**, subst. **1.** **Cântare frumoasă și cu măiestrie** = *aria* ▪ *ária* ▪ die Arie. **2.** **Loc unde calcă bucatele** = *area* ▪ *szérő, szérű* ▪ die Tenne.

ARIE, m. **ÁRIE**, subst. (Un eretic din veacu al patrule) *Arius* ▪ *Arius* ▪ Arius.

ARICIU, m., pl. **-ICI**. **ARÍCIU**, subst. **1.** (O jivină) *Ericius, erinaceus* ▪ *tövisesdisznó, süldisznó, tükésborz* ▪ der Igel, Schweinigel, das Stachelschwein. – Ital. **riccio**. **2.** (O zgrăbunță primejdioasă) *Herpes, lichen, impetigo* ▪ *tüzes szeptől* ▪ die Flechte, Schwinde, Schwindflechte.

ARIESU, m. **ARIEÁȘ**, subst. (O apă curătoare în Ardeal) *Auraria, Chrysus* ▪ *Aranyos vize* ▪ der Aranjoschfluss.

ARIÉTE, m. **ARIEÁTE**, subst. <1.> **Berbeace** (un dobitoc) = *aries, vervex* ▪ *kos, berbecs* ▪ der Widder, Stár, Schafbock. ▪ **de arieáte**, adiect. *Arietinus* ▪ kos

vagy kosból való ▀ vom Widder. **2. O unealtă de bățut pari, pociumpi** = *fistuca* ▀ leverő kos ▀ die Ramme.

ARINĂ, f., **ARÍNĂ**, subst. **Prund, năsip, țârfă** = *arena* ▀ fövény, porond, homok ▀ der Sand. ▫ **de arínă**, adiect. *Arenaceus* ▀ fövényből való ▀ aus Sand bestehend.

ARINEZU s<au> **ARINU**, **-ARE**, **-ATU**. **ARINÉZ**, <sau **ARÍN**,> **-ÁRE**, **-ÁT**, verb. act. *Arena tero vel lavo* ▀ súrolni, fövényel dörzsölni vagy mosni ▀ mit Sand reiben oder waschen.

ARINOSU, f. **-ÓSĂ**, pl. **-OSI**, f. **-ÓSE**. **ARINÓS**, **-OÁSĂ**, adiect. *Arenosus* ▀ fövényes, porondos, homokos ▀ sandig.

ARINU, m., pl. **-NI**. **ARÍN**, subst. *Betula alnus* (Linn.) ▀ égerfa ▀ die Erle, der Erler. ▫ **de arín**, adiect. *Alneus* ▀ égerfából való ▀ aus Erlenholz.

ARIORU, m. **ARIÓR**, <subst.> V. **Alioru**.

ARIPĂ, f., pl. **ARIPI**. **ARÍPĂ**, subst. **1.** (La cele zburătoare, precum și la lucruri neînsuflețite) *Ala* ▀ szárny ▀ der Flügel. ▫ **cu arípi**, adiect. *Alatus* ▀ szárnyos ▀ geflügelt. **2.** (La pești) *Pinna* ▀ halszárny ▀ die Floßfeder.

– A Lat. **alipes**, i.e. „alatis pedibus praeditus” (Virg.).

ARIȘTĂ, f., pl. **-STE**. **ARÍȘTĂ**, <subst.> *Custodia*, (vulgo) *arrestum* ▀ őrizet, árestum ▀ der Arrest. ♦ **Bag la ariștă** = *in custodiam duco*, (vulgo) *arresto* ▀ árestálni, árestumba vagy őrizet alá tenni ▀ arrestieren.

ARITMETICĂ, f., pl. **-TICE**. **ARITMETÍCĂ**, subst. *Arithmetica* ▪ számvetés, számvető tudomány ▪ die Arithmetik, die Rechenkunst.

ARMĂ, f., pl. **ARME**. **ARMĂ**, subst. *Telum, arma, -orum* ▪ fegyver ▪ das Gewehr, die Waffen (pl.).

ARMADĂ, f., pl. **-DE**. **ARMÁDĂ**, subst. *Exercitus* ▪ hadsereg ▪ das Kriegsheer, die Armee.

ARMARE, f., pl. **-ĂRI**. **ARMÁRE**, subst. *Armatus* ▪ fegyverkezés ▪ die Waffnung, die Bewaffnung, Rüstung.

ARMARIU, m., pl. **-IURI**, < f. > **ARMĂRIU**, subst. V. **Almariu**.

ARMASU, m., pl. **-SI**. **ARMAȘ**, subst. *Armiger* ▪ fegyverhordozó ▪ der Waffenträger.

ARMATU, f. **-Ă**, pl. **-TI**, f. **-TE**. **ARMÁT**, **-TĂ**, adiect. *Armatus* ▪ fegyveres ▪ bewaffnet.

ARMENÉSCE. **ARMENEĂȘTE**, adv. *Armenice, more Armenorum* ▪ örményül ▪ armenisch.

ARMENESCU, f. **-ĂSCĂ**, pl. **-SCI**. **ARMENÉSC**, **-EĂSCĂ**, adiect. *Armenicus* ▪ örményi ▪ armenisch.

ARMENIA, f. **ARMÉNIA**, subst. **Țeara armenească, de unde au venit armenii** = *Armenia* ▪ Örményország ▪ Armenien.

ARMÉNU, m., pl. **-ENI**. **ARMEÁN**, subst. *Armenus* ▪ örmény ▪ der Armenier.

ARMEZU, **-ARE**, **-ATU**. **ARMÉZ**, **-ÁRE**, **-ÁT**, <verb. act. > **Întrarmez** = *armo* ▪ fegyverkezni ▪ waffnen, bewaffnen.

ARMINDENU, m. **ARMÍNDE**N, subst. **1. Întăia zi a lui maiu** = *prima dies mensis Maii* ▪ májusnak első napja
 ▪ der erste Mai. **2. Pomul sau ramul cel vearde, care-l pun românii înaintea caselor în numita zi** = *ramus frondosus qualem Dacoromani prima die Maii ante domos constituunt* ▪ egy leveles fa vagy magasabb zöld ág, milyent az oláhok házak előtt tesznek májusnak első napján ▪ ein belaubter hoher Zweig, dergleichen die Walachen vor ihren Wohnungen den ersten Mai aufstellen.

- Nota: Fortassis a Lat. **alimentale**, quia festa Floralia mense Maio celebrantur in procreationem frugum, hoc est „alimentorum”, unde *Ovid. Fast(i) IV, <947>*: „exit et in Maias festum Florale Kalendas”.

ARMISARIU, m., pl. **-ARI**. **ARMĂSĂRIU**, subst. *Admissarius vel equus admissarius* ▪ ménló, csödör ▪ der Hengst, Springhengst.

ARMURARE, f., pl. **-ĂRI** sau **ARMURARIU**, m., pl. **-ARI**. **ARMURĂRE** sau **ARMURĂRIU**, subst. *Claudicatio armi* ▪ szügy fájás ▪ die Buglähme.

ARMURE, m., pl. **-URI**, < f.> **ĂRMURE**, subst. V. **Armuru**.

ARMURU, m., pl. **-URI**, < f.> **ĂRMUR**, subst. *Armus* ▪ szügy, szegy ▪ der Bug, Vorderbug, die Schulter.

ARNĂUTU, m., pl. **-UTI**. **ARNĂÚT**, subst. *Miles albanus* ▪ arnót ▪ der Arnaut.

ARNICIU, m., pl. **-URI**, f. **ARNÍCIU**, subst. *Fila xylyna colorata* ▪ fejtő ▪ gefärbtes Baumwollgarn.

- Hisp. **añir**: „color caeruleus”.

AROMATE DE TÓTĂ PLASA sau **SPEȚIA**, f. pl. **AROMÁTE DE TOÁTĂ PLÁSA** sau **SPÍȚA**. *Mirtus, pimenta, aromata* ▪ mindenféle fűszerszám ▪ allerei Gewürze.

AROMATU, m., pl. -E, f. **AROMÁT**, subst. **Cuișoare** = *Cariophyllus communis* (Linn.) ▪ szegfűszerszám ▪ das Gewürznäg(e)lein, die Gewürznelke.

ARSA. **ARSA**^[23]. **Cu arsa**. (adecă) **Cu ridicata, cu grosul** = *summarium, universim* ▪ összeséggel, általán fogva, egyáltal(j)ában ▪ überhaupt. ▫ **cu arsa**, adv. (p.e.: A vinde, a cumpăra ceva cu arsa, adecă) **Cu ridicata, cu ruptul** = *aversione, per aversionem, pandect<e>* ▪ általán fogva, egyáltal(j)ában ▪ überhaupt(s), in Bausch und Bogen.

– Ital. **alla grosso**, a Lat. **aversio** per syncopen.

ARSU, f. -Ă, pl. -SI, f. -SE. **ARS**, -SĂ, adiect. *Ustus, adustus, combustus* ▪ égett ▪ gebrannt, verbrannt.

ARSURĂ, f., pl. -URI. **ARSÚRĂ**, subst. *Ardor, ustio, adustio* ▪ égés, égetés ▪ der Brand.

ARU, -ARE, -ATU. **AR**, -ÁRE, -ÁT, verb. act. *Aro* ▪ szántani ▪ ackern, pflügen. ▫ **de arát**, adiect. *Arabilis* ▪ szántó ▪ was gepflüg(e)t wird. ♦ p.e.: **loc** sau **țearină de arat** = *terra arrabilis, ager* ▪ szántóföld ▪ der Acker.

ARUNCARE, f., pl. -ĂRI. **ARUNCĂRE**, subst. 1. **Țipare, zvârlire, zvârlit** = *iactio, iactus, iaculatio* ▪ vetés, lökés, dobás, hányás ▪ das Werfen, Schmeißen. 2. **Mustrare, împutare** = *obiectio, exprobratio* ▪ szemrehányás, hánytorgatás ▪ der Vorwurf. 3. **Anu-**

mire cât se vine pre cineva de dat = *definitio, constitutio* ▪ *reávetés* ▪ die Auswerfung.

ARUNCĂTURĂ, f., pl. **-URI**. **ARUNCĂTÚRĂ**, subst. *Iactus* ▪ *vetés* ▪ der Wurf. – V. etiam **Aruncare**.

ARUNCU, **-ARE**, **-ATU**. **ARÚNC**, **-ÁRE**, **-ÁT**, verb. **I**. Act. **1. Țip, zvârlesc** = *iacio, iacto, mitto* ▪ *hányni, vetni, hajdálni, lökni, dobni* ▪ werfen, schmeißen. **2.** Composita: **a)** (~ afară) *Eicio, proicio* ▪ *kivetni* ▪ auswerfen. **b)** (~ de la mine) *Abicio* ▪ *elvetni* ▪ wegwerfen. **c)** (~ înlăuntru) *Inicio* ▪ *bevetni* ▪ hineinwerfen. **d)** (~ îndărăpt, înapoi) *Reicio* ▪ *visszavetni* ▪ zurückwerfen. **e)** (~ de cătră olaltă) *Disicio* ▪ *széjjelhányni, szertehányni* ▪ von einander werfen. **f)** (**Arunc gios**) *Deicio* ▪ *levetni* ▪ hinabwerfen. **3.** (~ cuiva ceva, adică) **Împut, mustru** = *obicio, exprobro* ▪ *szemrehányni, hánytorgatni* ▪ vorwerfen, vorrücken, aufmutzen. **4.** (~ preste cineva cât să dea, să plătească) *Definio* ▪ *reávetni* ▪ auswerfen.

II. Recipr. Mă arunc. (adecă) **Mă aieptu, mă fălesc** = *glorior; me iacto, ostento* ▪ *dicsekedni, kérkedni; magát vetni, hányni, fitogatni* ▪ prahlen, sich rühmen, breit machen.

– De la **averrunco** „depărt” (*Cic. Att. IX, 2*).

ARVUNĂ, f., pl. **-NE**. **ARVÚNĂ**, subst. **Căpară** = *arrha, arrhabo* ▪ *tromf, előpénz, felpénz, foglalo* ▪ das Angeld, Handgeld, Daraufgeld, der Kaufschilling.

– A Lat. **Arrhabo**, per metathesis.

ARVUNESCU sau **ARVUNU**, **-IRE**, **-ITU**. **ARVUNÉSC** sau **ARVÚN**, **-ÍRE**, **-ÍT**, <verb.> **Dau arvună** = *arrham do, (vulgo) inarrho* ▪ *előpénzt adni* ▪ Handgeld geben.

ASCIE, f., pl. **-II**. **ĂȘTIE**, subst. *Assula, ramentum, schidia* ▪ forgács, faradék ▪ der Span, Holzspan. ▫ **AȘȚÎȚĂ**, <subst.> dim. Das Spänchen.

ASCULTARE, f., pl. **-ĂRI**. **ASCULTĂRE**, subst. **1**. (Pentru auzire) *Ascultatio, ascultatus, attentio* ▪ hallgatás, figyelmetlenség, fülelés ▪ das Zuhorchen, Zuhören, die Aufmerksamkeit. **2**. (~ de porunca, dojana sau sfatul cuiva) *Ascultatio, obedientia, obtemperantia, obsequium* ▪ engedelmesség, szófogadás ▪ der Gehorsam, die Folgsamkeit, das Gehör.

ASCULTĂTORIU, f. **-ÓRE**, pl. **-ORI**, f. **-ÓRE**. **ASCULTĂTÓRIU**, **-OÁRE**. **1**. Subst. verb. **Carele ascultă**, p.e.: predica cuiva = *ascultator, auditor* ▪ hallgató ▪ der Zuhörer. **2**. Adiect. verb. **Carele plinește porunca, sfatul sau dojana cuiva** = *parens, obediens, obtemperans, obsequiosus, morigerus* ▪ engedelmes, szófogadó ▪ folgsam, gehorsam.

ASCULTU, **-ARE**, **-ATU**. **ASCÚLT**, **-ÁRE**, **-ÁT**, verb. act. **1**. (~ ceva ca să aud) *Asculto, attendo, intentus sum* ▪ figyelmezni, hallgatni, fülelni ▪ horchen, gehorchen, hören, zuhören. **2**. (~ porunca sau sfatul cuiva, adecă) **Primesc** = *pareo, obedio, obtempero, obsequor, morem gero* ▪ szófogadni, engedelmeskedni ▪ folgen, gehorchen, Gehör geben.

ASCUNDERE, f., pl. **-ERI**. **ASCÚNDERE**, subst. *Absconsio, occultatio, celatio, abstrusio* ▪ elrejtés, eldugás, elbuvás ▪ das Verstecken, Verbergen, die Verbergung.

ASCUNDÎTÓRE, f., pl. **-ORI**. **ASCUNZĂTOÁRE**, subst. **Loc de ascuns** = *latebra, latibulum* ▪ rejtekhely, buvóhely, szurdék ▪ der Schlupfwinkel.

ASCUNDÎTORIU, f. **-ÓRE**, pl. **-ORI**, f. **-ÓRE**. **ASCUNZĂTÓRIU**, **-OÁRE**, subst. verb. *Absconsor, celator, occultator, abditor* ▪ elrejtő, dugató ▪ der Verberger, Verhehler.

ASCUNDU, **-DERE**, **ASCUNSU**. **ASCÚND**, **-DERE**, **ASCÚNS**, verb. act. *Abscondo, abdo, occulto, celo, abstruo* ▪ eldugni, elrejteni, titkolni ▪ verstecken, verbergen, verheimlichen. ✧ <Reciproce> **Mă ascund**. *Me abscondo, abdo, occulto* ▪ elbú<j>ni vagy bújni, magát elrejteni ▪ sich verstecken, verbergen, verhehlen.

ASCUNSU, m., pl. **-URI**, f. **ASCÚNS**, subst. **Lucru ascuns, tăinuít, necunoscut** = *occultum, abditum* ▪ titok ▪ die Verborgenheit. ▪ **într-ascúns, pre ascúns**, adv. *Occulte, abscondito, in occulto* ▪ titkon, alattomban, dugva ▪ heimlich, im Geheim, in der Verborgenheit.

ASCUNSU, f. **-Ă**, pl. **-SI**, f. **-SE**. **ASCÚNS**, **-SĂ**, adiect. *Absconditus, occultus, abditus, abstrusus* ▪ eldugott, elrejtett, titkos ▪ versteckt, verborgen. ♦ **Om ascuns** = *homo occultus* ▪ titkos ember ▪ ein heimlicher, versteckter Mensch.

ASCUNSU. **ASCÚNS**, adv. *Abscondite, occulte, abdite, abstruse* ▪ titkon, alattomban ▪ heimlich, verborgen, in geheim.

ASCUȚÉLĂ, f., pl. **-ELE**. **ASCUTEÁLĂ**, subst. **A<s>cuțéală** = *acrefactio* ▪ élesítés ▪ die Scharfmachung.

ASCUȚISU, m., pl. **-URI**, f. **ASCUȚÍȘ**, subst. *Acies* ▪ élesség ▪ die Schärfe.
– Hisp. **acucia**.

ASCUTITÓRE, f., pl. **-ORI**. **ASCUȚITOÁRE**, subst. **Torcilă** = *rota serviens acuendo* ▪ alló^[24], köszörűkerék ▪ der Schleifstein.

ASCUȚITU, m., pl. **-URI**, f. **ASCUȚÍT**, <subst.> V. **Ascuțisu**.

ASCUȚITU, f. **-Ă**, pl. **-TI**, f. **-TE**. **ASCUȚÍT**, **-Ă**, adiect. **1.** (~ la tăiuș) *Acer, acutus* ▪ éles ▪ scharf. **2.** (~ la vârful) *Acutus, acuminatus, cuspidatus* ▪ hegyes ▪ gespitzt, zugespitzt. **3.** (~ la minte) *Acutus, ingeniosus, sagax* ▪ éleselmű ▪ scharfsinnig. **4.** (~ la limbă) *Lingua* ▪ nyelve ▪ geschwätzig, rasonierend.
– Hisp. **acucioso**.

ASCUTIU sau **ASCUTU**, **-IRE**, **-ITU**. **ASCÚȚ** sau **ASCÚT**, **-ȚIRE**, **ȚÍT**, verb. act. **1.** (~ vreun cuțit sau altă unealtă.) – V. **Agerescu**. **2.** <Neutre> **Mi-ascuț dinții spre ceva.** (adecă) **Aștept ceva cu mare poftă** = *adpeto, saliva mihi movetur* ▪ valamit nagyon megkívánok, a fogamat fenem valamire ▪ mir wässert das Maul nach etwas.

– Ital. **aguzzare**, Hisp. **acuciar**, a Lat. **exacuo**.

AȘEDARE, f., pl. **-ĂRI**. **AȘEZĂRE**, subst. **1.** *Collocatio* ▪ helyezetés ▪ die Stellung, Ordnung, Setzung. **2.**

Hodină, pace = *quies, quiescentia* ▪ *nyugalom, nyugodalom* ▪ *die Ruhe*.

AȘEDATU, f. -Ă, pl. -**TI**, f. -**TE**. **AȘEZĂT**, -TĂ, adiect. part. verbi *așez*, v. **Aședu**. – Item **om așezat**, *adecă cu firea* = *homo sedatus, quietus, tranquillus* ▪ *csendes ember* ▪ *ein stiller, gesetzter, ruhiger Mensch*.

AȘEDEMĂNTU sau **AȘEDĂMĂNTU**, m., pl. -**URI**, f. **AȘEZĂMĂNT**, subst. **1. Orânduială, întocmire, punere în rând** = *dispositio, ordinatio, redactio in ordinem* ▪ *elrendelés, rendtartás* ▪ *die Ordnung, Einrichtung*. **2. Hotărâre, rânduială** = *statutio, dispositio, ordinatio* ▪ *rendelés, végezés, intézet* ▪ *die Verordnung, der Beschluss*. **3.** (~ *întră cei ce au ceva proces*) *Transactum, compositio* ▪ *eligazítás* ▪ *der Vergleich, die Ausgleichung*. **4. Înțelegere, năvăeală** = *conventum, consensio, pactum* ▪ *megegyezés* ▪ *die Übereinstimmung*. **5. Hodină, pace** = *quiescentia* ▪ *nyugalom, nyugodalom* ▪ *die Ruhe*.

– A Lat. **sedimentum**, i.e. „quod in re aliqua subsidit”.

AȘEDU, -ARE, -ATU. **AȘÉZ, -ÁRE, -ÁT**, verb. **I. Act. 1.** (~ *undeva ceva, adecă*) **Pun** = *pono, loco, colloco* ▪ *tenni, helyhezte<t>ni* ▪ *legen, setzen, hinsetzen*. **2. Pun în rând** = *ordino, dispono, in ordinem redigo* ▪ *rendelni, rendbeszedni* ▪ *ordnen, in Ordnung bringen*. **3.** (~ *câte ceva în casă, adecă*) **Deritic, întocmesc, pun în rând** = *digero, ordino, res in cubili dispono* ▪ *takarítani* ▪ *aufräumen*. **4.** (~ *fii, p.e.: prin căsătorie, sau ~ pre altul, câștigându-i hrană, pace etc.*) *Colloco, alicui prospicio* ▪ *elhelyhezte<t>ni* ▪ *anbringen, unterbringen, versorgen*. **5. Rânduiesc, poruncesc,**

hotăresc = *statuo, finio, dispono, instituo, decerno, stabilio, ordino* ▪ rendelni, intézni, határozni, végezni ▪ ordnen, anordnen, beschließen, veranstalten. **6. Isprăvesc, săvârșesc** = *perficio, efficio, conficio, finio, termino, absolvo* ▪ végezni, elvégezni, végrehajtani ▪ verrichten, ausführen, vollenden. **7.** (~ ceva durere, vreun mănios, adecă) **Stâmpăr, alin** = *sedo, lenio, tranquillo* ▪ lecsendesíteni, lecsillapítani, enyhíteni ▪ stillen, beruhigen, lindern, besänftigen.

II. Recipr. Mă așez. **1.** (~ undeva pentru rămânere, hodină sau lăcuință) *Sido, consido* ▪ letelepedni ▪ sich niederlassen. **2.** (Despre dureri sau ceva altă pornire) *Sedor, lenior, tranquillor* ▪ lecsendesedni ▪ ruhig werden. ♦ p.e.: **mi se așează durerile** = *dolores sedantur* ▪ a fájdalim enyhülnek, lecsillapodnak ▪ die Schmerzen lassen nach. **3.** (Despre vin, bere etc., când înceată a ferbe, p.e.): **Se așează vinul** = *vinum subsidit* ▪ megülepedik a bor ▪ der Wein setzt sich. **4. Mă ogoiu, dau pace altuie** = *quiesco, quietus sum* ▪ veszteg ülni ▪ sitzen, bleiben, ruhig sein. ♦ p.e.: **Așează-te!** = *Quiesce!* ▪ Ül j veszteg! ▪ Sei ruhig! Gib Friede! **5.** (~ cu cineva în ceva, adecă) **Mă înțeleg, fac nă răveală** = *congruo, convenio, consentio* ▪ valakivel megeyezni valami eránt ▪ mit jemanden übereinkommen. **6.** (~ cu cineva de la vreo price, pâra, proțes) *Transigo cum quopiam* ▪ eligázítani, elvégezni valakivel a pert, bajt ▪ den Streit abtun, beilegen.

– A Lat. **sedo**.

ASEMENARE, f., pl. -**ĂRI**. **ASEMENÁRE**, <subst.> **1.** *Similitudo* ▪ hasonlatosság ▪ die Gleichheit,

Ähnlichkeit. **2. Potrivire** = *adsimilatio, aequiparatio* ▪ összehasonlítás ▪ die Vergleichung.

ASEMENE. ASEÁMENE. I. Adiect. (e.g.): 1. Oblu, netid = *aequus, planus* ▪ egyenes ▪ gleich, eben. **2. Unul ca și altul** = *similis, aequalis* ▪ hasonló ▪ gleich, ähnlich.

II. Adv. 1. Oblu, netid = *aeque, plane* ▪ egyenesen, igyenesen ▪ eben, gleich. **2. Tot așa, așașderea** = *similiter, aequae, pariter* ▪ hasonlóképpen, egyenlőképpen ▪ gleich, gleichfalls, gleichförmig, ebenfalls.

ASEMENEZU vel **ASEMENU, -ARE, -ATU. ASEMENÉZ, -ÁRE, -ÁT, verb. act. Aequo, plano** ▪ egyenesíteni, igyenesíteni ▪ ebnen, schlichten, gleichen, gleich machen.

ASEMENU, -ARE, -ATU. ASEÁMEN, -ÁRE, -ÁT, verb.

I. Act. Fac netid, aseamene, p.e.: aria, fața casei = *aequo, plano* ▪ engyengetni, egyenesíteni ▪ ebnen, schlichten, gleichen, gleich machen. **2. Fac asemenare întră două lucruri** = *adsimilo, aequiparo* ▪ hasonlítani, összehasonlítani ▪ vergleichen, ähnlich machen.

II. Neutr. Seamen. Sânt aseamene = *similis sum* ▪ hasonlítani ▪ gleichen, ähnlich machen.

– A Lat. **assimilo**.

ASÉRĂ. ASEÁRĂ, adv. temp. Heri vesperi ▪ tegnap este ▪ gestern abends.

– Ital. **sera** „vesper, vespera”.

ASIÈ. AȘÉÁ, adv. modi. Sic, ita, hoc modo ▪ úgy, így, ekképpen ▪ so, also, auf solche Art.

- Nota: summitur saepe pro adiectivo *talis* „eiusmodi” ▪
 oly, olyan ▪ so, so ein, ein solcher. ♦ E.g.: **om așa încã
 n-am mai văzut** = *talem* vel *similem hominem*
nunquam vidi ▪ soha olyan embert nem láttam ▪ so
 einen Mensch habe ich noch nie gesehen.
- Ital. **si**, olim **cosiè** pro *così*, sic ita Gall. **ainsi**, Hisp. **así**.

ASIÈ DARE. AȘEADĂRĂ, adv. **1. Adecă** = *igitur*,
itaque, *ergo*, *sic ergo* ▪ *tehát*, *így tehát*, *eszerént*,
következésképpen ▪ also, nun, alsdann, folglich, auf
 diese Art. **2.** (Când întrebăm despre adevărul căruiva
 lucru) **Așeadară?** = *Itane?* *Siccine?* *Nonne?* ▪ *Ugye?*
Ugyebár? ▪ So? Gelt ja? Nicht wahr?

ASILU, m., pl. **-URI**, f. **ÁSÍL**, subst. *Asylum* ▪ *szabados*
menedékhely ▪ die Freistätte.

ASINĂ, f., pl. **-E**, **ÁSINĂ**, subst. **Măgăriță** = *asina* ▪
nóstény szamar ▪ die Eselin.

ASINU, m., pl. **-NI**. **ÁSIN**, subst. **Măgariu** = *asinus* ▪
szamar ▪ der Esel.

AȘIJDERE. AȘÍJDEREA, adv. modi. *Aeque*, *pariter*,
similiter ▪ *hasonlóképpen*, *azonképpen* ▪ gleich,
 gleichfalls, ebenfalls.

ASPIDĂ, f., pl. **-DE**. **ASPÍDĂ**, subst. *Aspis* ▪ *áspiskígyó* ▪
 die Otter.

ASPRÉLĂ, f., pl. **-ELE**. **ASPREÁLĂ**, subst. **1. Asprime**
 = *asperitas*, *aspritud*, *scabritia* ▪ *keményiség*,
kérgesség ▪ die Rauigkeit, Sprödigkeit, die Härte. **2.**
Întăreală = *amylum* ▪ *keményítő* ▪ die Stärke, das
 Stärkmehl, Kraftmehl.

ASPRESCU, -IRE, -ITU. ASPRÉSC, -ÍRE, -ÍT, verb. I.

Act. 1. **Fac aspru** = *aspero, exaspero* ▪ keményíteni, kérésztteni ▪ hart, rau machen. 2. (~ veřtminte, schimburi cu întăreală) *Amylo corroboro* ▪ kikeményíteni ▪ stärken (Wäsche).

II. Recipr. **Mă aspresc.** *Asper fio* ▪ megkeményedni ▪ hart, rau werden.

III. Neutr. (adecă) **Înghet puțin** = *modice congelo* ▪ egy keveset fagyni ▪ ein wenig frieren.

ASPRIME, f., pl. **-MI.** ASPRÍME, subst. 1. *Asperitas, aspredo* ▪ keménység, kérésség ▪ die Härte, die Rauigkeit. 2. **Nemilostenie, neîndurare** = *asperitas, austeritas, acerbitas, severitas, rigor, inclementia* ▪ keménység, kegyetlenség ▪ die Strenge, Schärfe, der Unglimpf.

ASPRIRE, f., pl. **-IRI.** ASPRÍRE, subst. *Asperatio* ▪ keményítés ▪ das Raumachen.

ASPRU, f. **-Ă**, pl. **-I**, f. **-E.** ÁSPRU, **-Ă**, adiect. 1. *Asper, durus, scaber, scabridus* ▪ kemény ▪ rau, hart. 2. **Împetrit, neîndurat, nemilostiv** = *asper, austerus, severus, acerbus, rigorosus* ▪ kemény, kegyetlen ▪ scharf, streng, unbarmherzig. 3. (~ la năravuri, adecă) **Nepoleit, necioplit** = *asper, agrestis, barbarus, incultus* ▪ durva, goromba, bárdolatlan ▪ roh, rau, grob.

ASPRU. ÁSPRU, adv. 1. *Aspere, dure* ▪ keményen ▪ rau. 2. **Cu aspru, fără milă, fără îndurare** = *asper, austere, severe, acerbe, rigide* ▪ keményen, kegyetlenül ▪ scharf, streng.

ASPUMARE, f., pl. -**ĂRI**. **ASPUMĂRE**, subst. **Spumare** = *spumatio, expumatio* ▪ *habzás, tajtékozás* ▪ die Schäumung, Faumung.

ASPUMU, -**ARE**, -**ATU**. **ASPÚM**, -**ÁRE**, -**ÁT**, verb. act. **Spum** = *spumo, expumo* ▪ *habzani, tajtékozni* ▪ schäumen, faumen.

– Gall. **escumer**, Ital. **schiumare**, Hisp. **espumar**.

ASECURARE, f., pl. -**ĂRI**. **ASECURĂRE**, subst. *Adseveratio*, (vulgo) *assecuratio* ▪ *bizonyítás, asszecurálás* ▪ die Versicherung.

ASECURATIE, f., pl. -**TII**. **ASECURĂȚIE**, subst. *Securitas* ▪ *bátorság* ▪ die Sicherheit, Assekuranz.

ASECURU, -**ARE**, -**ATU**. **ASECÚR**, -**ÁRE**, -**ÁT**, verb. act. *Adsevero, securum esse iubeo*, (vulgo) *assecuro* ▪ *bizonyossá tenni* ▪ versichern.

ASTĂ. **ÁSTĂ**, indecl. (P.e.: *astă-noapte*). – A Lat. **ista**. – V. **Aquesta**.

ASTĂȚI. **ÁSTĂȚI**, adv. temp. – Compos. ex pron. **acest** et subst. **zi**. *Hodie, hoc die, hodierno die* ▪ *ma* ▪ heute. ♦ **De astăzi înainte** = *ab hoc die, ab hodierno die* ▪ *mától fogva, mátúl* ▪ von heute an. □ **de ástăzi**, adiect. *Hodiernus* ▪ *mái* ▪ heutig. ♦ p.e.: **zioa de astăzi** = *hodiernus dies* ▪ *mái nap* ▪ der heutige Tag.

ASTARĂ. **ASTĂRĂ**, adv. temp. – Comp<os>. ex pron. **acest** et subst. **seară**. *Hodie vesperi vel hac vespera* ▪ *ma estve* ▪ heute abends, des Abends.

ASTĂVESCU, -**IRE**, -**ITU**. **ASTĂVÉSC**, -**ÍRE**, -**ÍT**, verb. recipr. **Mă astăvesc**. (Adecă) **Stau, sănt, zăbovesc** = *moror, commoror, me detineo* ▪ *ülni, maradni*,

tartózkodni ▪ bleiben, sitzen, sich aufhalten. ♦ p.e.:
puțin se astăvește pre acasă = *parum moratur domi* ▪
 keveset ül otthon, ritkán vagy odahaza ▪ er sitzt
 wenig zu Hause.

– A Lat. **sto, adsto.**

ASTEPTARE, f., pl. -**ĂRI**. **AȘTEPTĂRE**, subst.
Exspectatio, exspectamen, praestolatio ▪ várás, vár-
 akozás ▪ das Warten, die Erwartung.

ASTEPTĂTORIU, f. -**ÓRE**, pl. -**ORI**, f. -**ÓRE**.
AȘTEPTĂTÓRIU, -**OÁRE**, subst. verb. *Exspectator* ▪
 várakozó ▪ der Erwarer.

ASTEPTU, -**ARE**, -**ATU**. **AȘTÉPT**, -**ÁRE**, -**ÁT**, verb. act.
Exspecto, operior, praestolor ▪ várni, megvárni, elvár-
 ni, várakozni ▪ warten, erwarten.

– A Lat. **exspecto.**

ASTERNU, -**ERE**, -**UTU**. **AȘTÉRN**, -**NERE**, -**NÚT**,
 verb. act. *Sterno* ▪ teríteni ▪ streuen, hinbreiten. ♦ ~ **la**
vite = *substerno animalibus* ▪ a baromnak aljāt vetni ▪
 dem Vieh unterstreuen, unterlegen. ◇ ~ **measa** =
mensam sterno ▪ asztalt teríteni ▪ den Tisch decken. ◇
 ~ **patul** = *lectum sterno* ▪ ágyalni, ágyat vetni ▪ betten,
 das Bett machen. ♦ <Reciproce> **Mă aștern**. (~ un-
 deva, adecă) **Mă așez** = *sido, consido* ▪ letelepedni ▪
 sich niederlassen.

– A Lat. **sterno.**

ASTERNUTU, m., pl. -**URI**, f. **AȘTERNÚT**, subst. <1.>
Stratus, stramen, stramentum ▪ alja, alája terítés ▪ die
 Streuung, was untergestreu(e)t wird, <der> Streuling. 2.
Pat = *cubile, lectus* ▪ ágy ▪ das Lager, Bett, die
 Lagerstatt. 3. **Veștminte de pat** = *stragula, lectisternia*

▪ ágy, ágynemű, ágybéli, ágyvetés ▪ das Bett, Bettzeug, Bettgewand.

ASTRUCARE, f., pl. -**ĂRI**. **ASTRUCĂRE**, subst. **1.** **Îngropare** = *humatio, sepultura* ▪ temetés ▪ das Begraben, die Begrabung. **2.** **Îngropăciune** = *funus, exequiae, iusta funebria* ▪ temetés, halotti tisztesség ▪ das Begräbnis, Leichenbegängnis.

ASTRUCU, -**ARE**, -**ATU**. **ASTRÚC**, -**ĂRE**, -**ĂT**, verb. act. **Îngrop** = *humo, sepelio, contumulo* ▪ temetni, eltemetni ▪ begraben, beerdigen.

– A Lat. **obstruo**.

ASTUPARE, f., pl. -**ĂRI**. **ASTUPĂRE**, subst. **1.** *Stipatio, obstructio, obturatio* ▪ bedugás, megtömés ▪ das Stopfen, die Verstopfung. **2.** **Acoperire** = *tectio* ▪ befedés, takarás ▪ das Decken, Zudecken.

ASTUPATU, f. -**Ă**, pl. -**TI**, f. -**TE**. **ASTUPĂT**, -**Ă**, part. verbi *astup*. V. **Astupu**.

ASTUPĂTURĂ, f., pl. -**URI**. **ASTUPĂTÚRĂ**, subst. V. **Astupare**.

ASTUPU, -**ARE**, -**ATU**. **ASTÚP**, -**ĂRE**, -**ĂT**, verb. act. **1.** (~ vreo gaură, spărtură) *Stipo, obturo, obstruo* ▪ tömni, megtömni, bedugni ▪ stopfen, zustopfen. **2.** **Acoperiu** = *tego, contego, cooperio* ▪ befedés, takarás^[25] ▪ das Decken, Zudecken^[25].

– A Lat. **stipo**.

ASTUPUȘU, m., pl. -**URI**, f. **ASTUPUȘ**, subst. **1.** (La orice gaură sau spărtură) *Obturaculum, obturamentum, embolus* ▪ dugó, csap ▪ der Stöpfel, Stöpsel. **2.** (La

bute) *Embolus, epistomium* ▪ hordóakona; hordó akonája vagy dugója ▪ der Stöpsel.

AȘI sau **AȘ**. **AȘI** sau **AȘ**. Est auxiliare primae personae singularis per omnia praeterita modi coniunctivi. ♦ e.g.: **aș dormi** = *dormirem* ▪ alhatnam, alhatnék ▪ ich möchte schlafen.

ASUDARE, f., pl. -**ĂRI**. **ASUDĂRE**, subst. *Sudatio* ▪ izzadás ▪ das Schwitzen.

ASUDĂTORIU, f. -**ÓRE**, pl. -**ORI**, f. -**ÓRE**. **ASUDĂTÓRIU**, -**OĂRE**, subst. verb. *Sudator* ▪ izzadó ▪ der Schwitzer.

ASUDATU, f. -**Ă**, pl. -**TI**, f. -**TE**. **ASUDĂT**, (f.) -**TĂ**, adiect. *Sudans, sudabundus, sudoris plenus* ▪ izzadt ▪ schweißig.

ASUDU, -**ARE**, -**ATU**. **ASÚD**, -**ĂRE**, -**ĂT**, verb. act. *Sudo, adsudo, assudo* ▪ izzadni, verítékezni ▪ schwitzen, schweißen. ▫ **de asudăt**, adiect. *Sudatorius* ▪ izzasztó, izzadság hajtó ▪ schweißtreibend. ♦ p.e.: **pulbere, prafuri de asudat** = *pulvis sudatorius* ▪ izzasztó por ▪ das Schwitzpulver.

ASUDU CALULUI. **ASÚDU CĂLULUI**. **Sudoarea calului** <V. **Sudóré calului**.>

ASUDU CAPULUI. **ASÚDU CĂPULUI**. **Sudoarea capului** (o plantă) = *Ononis spinosa et mitis* (Linn.) ▪ iglice, iglicetövis, zanót ▪ die Hauhechel.

ASUNARE, f., pl. -**ĂRI**. **ASUNĂRE**, subst. V. **Sunare**.

ASUNĂTÓRE, f., pl. -**ORI**. **ASUNĂTOĂRE**, subst. (O plantă) **Sunătoare, sănătoare** = *Hypericum perfora-*

tum (Linn.) ▪ csengőfű ▪ die Johannispflanze, das Johanniskraut, Hexenkraut, das Harten<au>.

ASUNĂTORIU, f. -**ÓRE**, pl. -**ORI**, f. -**ÓRE**.
ASUNĂTORIU, (f.) -**OÁRE**, adiect. verb. *Sonans, sonorus* ▪ hangó, hangzó, zengő, szóló ▪ tönend, ertönend, schallend, klingend.

ASUNETU, m., pl. -**URI**, f. **ASÚNET**, subst. V. **Sunetu**.

ASUNU, -**ARE**, -**ATU**. **ASÚN**, -**ÁRE**, -**ÁT**, verb. act. *Sono, adsono, sonitum edo* ▪ hangzani, zengeni, szólani ▪ tönen, ertönen, schallen, erschallen, klingen.

ASUPRA. **ASÚPRA**, praep. *Contra, adversus, in* ▪ ellen; ra, re ▪ wider, gegen, entgegen, über.

ASUPRÉLĂ, f., pl. -**ELE**. **ASUPREÁLĂ**, subst. 1. **Apăsare, călcare** = *pressio, oppressio* ▪ elnyomás ▪ der Druck, die Unterdrückung. 2. **Năpaste, rușinare** = *calumnia, iniuria* ▪ hamis vádolás, ok nélkül való reáfogás ▪ die falsche Beschuldigung.

ASUPRESCU, -**IRE**, -**ITU**. **ASUPRÉSC**, -**ÍRE**, -**ÍT**, verb. act. 1. **Apăs, calc** = *premo, opprimo* ▪ elnyomni ▪ unterdrücken. 2. **Năpăstuiesc, vinovățesc pre cineva pe nedrept** = *calumnior, inique accuso* ▪ hamisan vádolni, ok nélkül reáfogni ▪ fälschlich beschuldigen.
 – A Lat. **exsupero**.

ASUPRIRE, f., pl. -**IRI**. **ASUPRÍRE**, subst. V. **Asuprélă**.

ASUPRITORIU, f. -**ÓRE**, pl. -**ORI**, f. -**ÓRE**.
ASUPRITÓRIU, -**OÁRE**, subst. verb. 1. *Oppressor* ▪ elnyomó ▪ der Unterdrücker. 2. **Năpăstuiitoriu** = *calumniator* ▪ hamis vádoló ▪ der falsche Beschuldiger.

ASURȚESCU, -IRE, -ITU. ASURZÉSC, -ÍRE, -ÍT, verb.

I. Act. (~ pre altul, adecă îl) **Fac surd** = *surdum reddo, efficio* ▪ megsiketedni ▪ betäuben, taub machen.

II. Neutr. *Surdesco, obsurdesco* ▪ megsüketülni, megsiketedni ▪ taub werden.

– A Lat. **absurdesco**.

ASURȚIME, f., pl. **-IMI.** ASURZÍME, subst. *Surdigo, surditas* ▪ siketség, süketség ▪ die Taubheit.

ASURȚIRE, f., pl. **-IRI.** ASURZÍRE, subst. V. **AsurȚime.**

ASÜÜESCU sau **ALSÜÜESCU, -IRE, -ITU.**

ASĂUIÉSC sau ALSĂUIÉSC, -ÍRE, -ÍT, verb. act.

Însușesc = *adproprio, proprium reddo* ▪ tulajdonítani, magáévá sajátá tenni ▪ zueignen, zu eigen machen.

– A pron. **suus**.

ASÜÜÈNTIĂ s<au> **ALSÜÜÈNTIĂ**, f., pl. **-TIE.**

ASĂUÍNTĂ sau ALSĂUÍNTĂ, subst. **Însușire, proprietate** = *proprietas* ▪ tulajdonság ▪ die Eigenschaft.

ASÜÜIRE s<au> **ALSÜÜIRE**, f., pl. **-IRI.** <ASĂUÍRE sau> ALSĂUÍRE, subst. *Adpropriatio*.

ATARE. ATÁRE, adv. V. **Acótare.**

ATÁTA sau **ATÁNTU.** ATÁTA. **I.** Adiect. (e.g.) *Tantus* ▪

annyi ▪ so viel, so groß. ♦ **Tot atâta** = *tantusdem* ▪ csak annyi ▪ eben so viel oder groß. ✧ **Cu atâta** (preț) = *tanti* ▪ annyin, oly drágán ▪ so, so teuer, um so viel.

✧ **Cu atâta mai vârtos** = *eo vel tanto magis* ▪ annyival

inkább ▪ desto lieber. ✧ **De atâtea ori** = *tantis vicibus,*

toties, tam saepe ▪ annyiszor ▪ so vielmal, so oft.

II. Summitur neutraliter vel adverbialiter. 1. **Așea de mult sau mare** = *tantum, tam* ▪ oly, olyan ▪ so viel, so groß. ✧ **Tot atâta** = *tantundem* ▪ csak annyi, mindegy ▪ eben so viel, alles eins. 2. **Întru atâta, așea de tare** = *tantopere* ▪ annyira, annyiba<n> ▪ so sehr. ♦ p.e.: **atâta mă tem, cât** etc. = *tantopere vereor, ut* etc. ▪ annyira félek, úgy félek hogy <etc.> ▪ ich fürchte so sehr, dass etc. 3. **Atâta timp** = *tamdiu, tantisper, tanto tempore* ▪ addig, annyi ideig, oly soká ▪ so lang(e). ♦ p.e.: **atâta au trăit** = *tamdiu vixit* ▪ annyi ideig élt, olyan sokáig élt ▪ er hat so lang(e) gelebt. 4. **Atâta e de mine!** = *Perii! Actum est de me!* ▪ Oda vagyon! ▪ Ich bin weg! Ich bin verloren! Mit mir ist aus!

– A Lat. **tantus** vel **tot**.

ATÂTE. **ATÂTEA**, pl.f. *Tot, tantae, tam multae* ▪ annyi, annyian, oly sok, oly sokan ▪ so viel.

ATÂTI. **ATÂȚI**, pl.m. *Tot, tanti, tam multi*.

ATÂTIA. **ATÂȚIA**. V. **Atâti**.

ATÂTUTIU sau **ATÂTUTIA**. **ATÂTÚȚ** sau **ATÂTÚȚA**, dimm. *Tantillus, tantulus* ▪ annyicska ▪ so klein, so wenig, so winzig.

AȚËNARE, f., pl. -**ARI**. **AȚËNĂRE**, subst. V. **Așinare**.

AȚËNATU, f., -**Ă**, pl. -**TI**, f. -**TE**. **AȚÂNĂT**, -**TĂ**, adiect. V. **Așinatu**.

AȚËNU, -**ARE**, -**ATU**. **AȚÂN**, -**ĂRE**, -**ĂT**, verb. V. **Așinu**.

– A Lat. **teneo**.

ATINGERE, f., pl. **-ERI**. **ATÍNGERE**, subst. *Tactio, attactus, contactus* ▪ *hózzáérés, illetés, érdekelés* ▪ die Berührung.

ATINGU, **-GERE**, **ATINSU**. **ATÍNG**, **-GERE**, **ATÍNS**, verb. act. (~ ceva sau mă ating de ceva) *Tango, attingo, contingo* ▪ *érni, illetni, érdekelni* ▪ *anrühren, berühren, belasten*.

ATINSU, f. **-Ă**, pl. **-SI**, f. **-SE**. **ATÍNS**, **-SĂ**, part. verb<i> ating. V. **Atingu**.

AȚIȚIU, **-ARE**, **-ATU**. **AȚÎȚ**, **-ÁRE**, **-ÁT** et derivata, v. **Ațitiu**.
– Ital. **attizzare**.

ATLAS, m. **ATLÁS**, subst. **I. O carte unde se cuprind mapele sau descrierile tuturor țărilor și ținuturilor pământului** = *Atlas*. **II. (O țesătură de mătasă)** *Pannus sericeus dictus atlas* ▪ *atlas* ▪ der Atlas, das Atlaszeug.

ATŌRNARE vel **ATĪRNARE**, f., pl. **-ĂRI**. **ATĀRNÁRE**, subst. **1. Aculmare, plecare** = *inclinatio* ▪ *hajolás, fűgges* ▪ *das Hängen, die Neigung*. **2. Naștere, porneală** = *ortus* ▪ *származás* ▪ *die Entstehung*.

ATŌRNU vel **ATĪRNU**, **-ARE**, **-ATU**. **ATĀRN**, **-ÁRE**, **-ÁT**, verb. act. **1. Aculm** = *pendeo, propendo, inclinor* ▪ *hajolni, fűggeni* ▪ *hängen, neigen*. **2. Răsar, urmez** = *orior, nascor, provenio* ▪ *támadni, származni, eredni* ▪ *entstehen, entspringen, daraus folgen*.
– A Lat. **attinet**, Ital. **attorniare**: „circumdo”.

ATOTU. **ATÓT**, adv. – Compos. ex praep. **a** et adiect. **tot**; denotat gradum superlativum. ♦ e.g.: **atotpúternic** = *omnipotens* ▪ *mindenható* ▪ *allmächtig*.

ATUNCI. ATÚNCI, adv. temp. *Tum, tunc, illo tempore* ▪ akkor ▪ dann, damals, alsdann, zu der Zeit. ▫ **de atúnci.** 1. Adv. *Ab illo tempore* ▪ azolta, attól fogva ▪ seit dem, seit der Zeit. 2. Adiect. *Illius temporis* ▪ akkori ▪ damalig.

AU. AU. I. Interiect. 1. (Sau o) *Aut, seu, sive, vel* ▪ vagy, avagy ▪ entweder heute oder morgen. 2. **Vai! O! = Vae! Au! Ahu? (Terent.)** ▪ O! Jaj! ▪ Wehe! Auwe!

II. <1.> Est tertia persona pluralis modi praesentis verbi *am. Habent* ▪ *nékik* vagyon ▪ sie haben. ♦ e.g.: **au timp de ajuns** = *habent sufficiens tempus* ▪ elég üdejek vagyon ▪ sie haben Zeig genug. <2.> Item <est> auxiliare praeteritorum tertiae personae utriusque numeri. ♦ (e.g.) **Au scris** (el, ea, ei, ele) = *scripsit vel scripserunt* ▪ ő írt vagy ők írtak ▪ er, sie hat oder sie haben geschriben.

AUȚIRE, f., pl. **-IRI.** AUZÍRE, subst. *Auditus* ▪ hallás ▪ das Hören.

AUȚITU, m., pl. **-URI**, f. AUZÍT, subst. V. **AuȚire.**

AUȚITORIU, f. **-ÓRE**, pl. **-ORI**, f. **-ÓRE.** AUZITÓRIU, <-OÁRE.> I. Subst. verb. *Auditor* ▪ halló, hallgató ▪ der Hörer, Zuhörer.

II. Adiect. verb. *Audibilis, intelligibilis* ▪ hallható ▪ hörbar.

AUDIU sau **AUDU** vel **AUȚ**, **-IRE**, **-ITU.** AÚD <sau AÚZ(U)>, **-ZÍRE**, **-ZÍT**, verb. act. *Audio, auribus percipio* ▪ hallani ▪ hören. ✧ <Impers.> **Se aude.** *Auditur* ▪ hallik ▪ man hört. ♦ **Aud greu** = *graviter, difficulter audio* ▪ nagy szót hallok ▪ ich höre schwer oder übel.

AUDU vel **AUD**, m., pl. **-URI**, f. **AÚZ**, subst. *Auditus* ▪ hallás ▪ dar Gehör.

AUGUSTU, m. **ÁUGUST**, subst. **Luna lui august** = *Augustus, mensis Augustus* ▪ kisasszony hava, augustus ▪ der August, Sommermonat.

AUNEORI. **AÚNEORI**, adv. – Compos. ex praep. **a** et adiect. **un** et subst. **oară**. *Nonnunquam, subin, interdum* ▪ némelykor, egyszer-egyszer, néha ▪ bisweilen, zuweilen, dann und wann, manchmal.

AURARIU, m., pl. **-ARI**. **AURÁRIU**, subst. <1.> **Carele lucră din aur** = *aurarius, faber aurarius, aurifex* ▪ ötvös, aranyműves ▪ der Goldschmied. 2. **Spălătoriu de aur** = *lotor auri, aurilegus, chrysoplites* ▪ aranyászó, aranymosó ▪ der Goldwäscher.

AURESCU, **-IRE**, **-ITU**. **AURÉSC**, **-ÍRE**, **-ÍT**, verb. act. *Auro, inaurio* ▪ aranyozni, megaranyozni ▪ vergolden.

AURICULĂ, f., pl. **-LE**. **AURÍCULĂ**, subst. (O plantă) *Primula auricula* (Linn.) ▪ Örikel^[26] ▪ <die> Aurikel, <der> Bärsanikel.

AURIRE, f., pl. **-IRI**. **AURÍRE**, subst. *Auratio, inauratio* ▪ aranyozás ▪ die Vergoldung.

AURITU, f. **-Ă**, pl. **-TI**, f. **-TE**. **AURÍT**, **-TĂ**, adiect. *Auratus, inauratus* ▪ aranyos, megaranyazott ▪ vergoldet.

AUROSU, f. **-ÓSA**, m. **-OSI**, f. **-ÓSE**. **AURÓS**, **-OÁSĂ**, adiect. *Aurifer* ▪ aranyos ▪ goldreich, goldhältig.

AURU, m. **ÁUR**, subst. *Aurum* ▪ arany ▪ das Gold. ▫ **de aur**, adiect. *Aureus* ▪ arany, aranyból való ▪ aus Gold. ♦ p.e.: **înel de aur** = *annulus aureus* ▪ arany gyűrű ▪

der Goldring. ✧ **Baie de aur** = *fodina auri* ▪ aranybánya ▪ die Goldgrube. ▫ **ca aurul** sau **în fața aurului**, adiect. *Aureus, fulvus, aurei coloris* ▪ aranyszínű ▪ goldfärbig, wie Gold.

AUSTRU, m. **AÚSTRU**, subst. **1. Miazăzi** = *meridies* ▪ dél ▪ Mittag, Süd, <der> Süden. ▫ **de la austru**, adiect. *Meridionalis, australis* ▪ dél<i> ▪ mittägig, südlich. **2. Vânt de la miazăzi** = *Auster, Notus, Australis* ▪ déli szél ▪ der Südwind.

AZIMĂ, f., pl. **-ME**. **ÁZIMĂ**, subst. **Pâne nedospită** = *panis azymus, non fermentatus* ▪ kovásztalan kenyér ▪ ungesäuertes Brot.

AZIMU, f. **-Ă**, pl. **-I**, f. **-E**. **ÁZIM**, **-MĂ**, adiect. **1. Nedospit** = *azymus, non fermentatus* ▪ kovásztalan ▪ ungesäuert. **2. Verde, crud** = *viridis, crudus, recens* ▪ nyers, zöld ▪ grün, roh.

AVA, **ABA** <m. **ÁVĂ**, **ÁBĂ**> subst. **1. Tată, părinte** = *pater* ▪ atya, apó ▪ der Vater. ÷ De la cuvântul sirinesc **abba**. **2. Avat, arhimandrit, egumen** = *abbas* ▪ apát, apátúr ▪ der Abt.

AVATÍE, f., pl. **-TÍI**. **ABAȚÍE**, subst. *Abbatia* ▪ apátúrság ▪ die Abtei.

AVATU, m., pl. **-TI**. **AVÁT**, subst. V. **Ava**, n(r)o. **2.**

AVERE, f., pl. **-ERI**. **AVEÁRE**, subst. verb. <1.> *Habere, habitio* ▪ vagyon, létel ▪ das Haben. **2. Avuție** = *habentia, facultates, opes, bona fortuna, substantia* ▪ vagyon, tehetség, érték, jószág ▪ die Habe, Habschaft, Habseligkeit, das Vermögen, das Hab und Gut.

AVUTÍE, f., pl. **-TÍI**. **AVUȚÍE**, subst. V. **Avere**, n(r)o. **2.**

AVUTU, f. -**Ă**, pl. -**TI**, f. -**TE**. **AVÚT**, -**TĂ**, adiect. *Dives, locuples, opulentus, potens* ▪ *vagyonos, értékes, tehetős, tehetséges* ▪ *vermöglich, vermögend, wohlhabend, bemittelt. [...]*

Ioan Alexi

**GRAMMATICA DACO-ROMANA
SIVE VALACHICA**

latinitate donata, aucta, ac in hunc ordinem redacta,
opera et studio Joannis Alexi, clerici almae
dioeceseos G. R. C. Magno-Varadinensis in
Caesareo-Regio convictu Viennensi
alumni theologi absoluti.
Viennae, Apud Bibliopolam Josephum Geistinger,
1826*
[...]

**PARS PRIMA
DE ORTHOEPIA ET ORTHOGRAPHIA**

Caput I

DE LITERIS DACO-ROMANIS,
EARUMQUE PRONUNCIATIONE GENERATIM
§ 1. *Numerus et Forma Literarum*

Litterae Latinae, apud Daco-Romanos, quorum avitae
eaedem sunt, additis nihilominus quibusdam accentibus ac
signis, propter faciliorem legendi pronunciandique modum,
quae apud Latinos. Numerantur viginti, ut pote:

Majusculae sive Capitales: A. B. C. D. E. F. G. H. I. L.
M. N. O. P. Q. R. S. T. U. Z^[1].

Minusculae sunt: a. b. c. d. e. f. g. h. i. l. m. n. o. p. q. r.
s. t. u. z.

* Transcriere, traducere și note: Oana Uță-Bărbulescu, Gh. Chivu.

1) Majusculae in principiis sententiarum ac versuum scribi solent, uti etiam literae initiales post punctum.

2) In nominibus propriis virorum.

3) In nominibus Festorum, Scientiarum, Dignitatum et Officiorum.

De caetero minusculae adhiberi solent.

Literis *K. W. X. Y* Daco-Romani carent, ac easdem aliis reddunt literis, uti *K* per *C*, more Latinorum; *W* per *V*; *X* per *S*; ac *Y* per *I*, more Italorum. Sed de his uberius sequenti capite erit sermo.

§ 2. *De Divisione Literarum*

Literae dividuntur in vocales et consonantes. Vocales sunt numero quinque: *a. e. i. o. u.* Reliquae sunt consonantes, quarum eae, quae incipiunt a se ipsis in pronunciando et desinunt in vocalem, nominantur mutae et sunt numero septem, ut: *b. c. d. g. p. q. t.* Illae vero, quae incipiunt a vocali et desinunt in se ipsas, semivocales audiunt, ut: *l. m. n. r.*

Caput II

DE LITERIS SPECIATIM

§ 3. *De Vocalibus, earumque pronuntiatione*

Vocales *a. e. i. o. u* in Lingua Daco-Romana pronuntiantur eodem modo quo in Latina sono aperto, sic:

A

1) *A* sonat ut *a* latinum; e.g. *acu, acus. arcu, arcus. aluna, avellana. auru, aurum. abur, vapor. aer, aer. afundu, affundo. ager, acer. amaru, amarus. aducu, adduco.*

<2> Caeterum, praeter hunc sonum apertum, litera *a*, apud Daco-Romanos admittit 2), etiam sonum obscurum sive extraordinarium, more Gallorum, prout et reliquae

vocales, plus, minus, qui sonus hodie apud Latinos non auditur, huncque Daco-Romani Cyrillicis utentes characteribus exprimunt cyrillica littera ѡ, quem dum vocales: a, e, i, o, u admittunt, hoc signo notantur (‘)^[2], ut: *ă, ê, î, ô, û*, efferunturque medio a inter et e sono. Videamus exempla soni obscuri singularum Vocalium:

α) soni *ă*, e.g.: *bătă, baculus. cădere, cadere. dă, dat. măritată, maritata. sănitate, sanitas. pănură^[3], pannus. fă, fac. laudatu, laudatus. năucu, stolidus. sārire, salire.*

β) soni *ê*, e.g.: *fêtare, fetare. rămănu, remaneo. sèche, siccus. rău, reus, malus. răspundu, respondeo. vena, vena. vântu, ventus. resunu, resono. pécurariu, pecuarius. bétrănu, senecio, veteranus.*

γ) soni obscuri *î*, e.g.: *inflatu, inflatus. îngônfatu, inflatus, turgidus. înpératu, imperator. încārcatu, oneratus. invētiatu, doctus. intru, intro. virtute, virtus vel vis. ridu, rideo. ticiune, titio. sănitate, sanitas. inputu, imputo.*

δ) soni obscuri *ô*, e.g.: *rôtundu, rotundus. gônfatu, turgidus. ripôusare^[4], quiescere vel pausare.*

Ast eiusmodi vocabula sono obscuro vocalis *ô* notata admodum sunt pauca.

ε) Vocalis *u*, sonum obscurum rarissime recipit, sed semper effertur sono aperto, e.g.: *umplu, impleo. ungu, ungo. uscu, exsicco* etc.

Praeter hunc sonum obscurum, sive extraordinarium apud plerosque Daco-Romanos sive Valachos veteris Daciae, alter quoque sonus obscurus obtinet, quem Macedo-Romani sive Valachi Aurelianae Daciae nunquam exprimunt, ac hunc sonum Valachi cyrillicis literis utentes designant littera Ѣ; quaevis itaque vocalis dum sonum huncce admittit notatur accentu circumflexo (ˆ)^[5], ut: *mână, manus; câne, canis; mâne, mane, cras; începu, incipio; gûtu, guttur* etc. Verum hunc sonum extraordinarium ex Orthographia nostra emanere posse nemo non videt, cum eundem sonum exprimant vocales etiam

signo (') notatae, ut superius vidimus, et cum ipsi Macedo-Romani eodem destituantur, et eius loco signo literae cyrillicae ѱ utantur; quod signum et ego per omnia missum faciam, ac eius loco ad quemlibet sonum obscurum indicandum utar signo (') cum illud fere omnes adhibeant.

Nota. De cetero autem signum (^) est magis notum, cum illo utantur etiam Galli ad sonum obscurum exprimendum, et in libris latinis etiam interdum illud videre est; quare si quis velit illo uti ad exprimendum sonum literae ѱ cyrillicae, minime errabit.

Etsi vero quaevis vocalis Latina apud Daco-Romanos admittit sonum obscurum sive strictissimum, ut superius observavimus; tamen non potest pro arbitrio in quavis dictione quaelibet absque discrimine vocalis Latina loco ѱ adhiberi; sed Cyrillianae ѱ semper ea vocalis Latina surroganda est, pro qua ѱ subtrusa fuit^[6]. Secus si facias, non modo imperfectiorem reddes linguam Romanam seu Valachicam, verum etiam novam et quasi absurdam conditurus es, e. g.: *ride*^[7], *ridet*, si pro *i* ponas *a*, exterus leget *rade*, *radit*; si *e*, leget *rede*^[8], quae est Germanica dictio, si *o* *rode*, *rodit*, si *u* leget *rude*, *perticae*; debet ergo poni vocalis *i*, ut *ride*; nam pro hac vocali Latina supposita fuit Cyrillica litera ѱ. Sic etiam pro *pâne* non est scribendum *pêne*, *pine*, *pône* aut *pûne*, quamvis in omnibus sonus sit idem, nam non ab his, sed a Latina voce *panis* oritur; pro *rěspundu*, non est scribendum *rōspundu* aut *rűspundu*, venit enim a *respondeo*; *gõnfatu*, non vero *gũnfatu*, nam venit ab Ital. *gonfiato*; *tũu*, et non *tău* vel *těu*, quia venit a *tuus*^[9]; et alia plura tum ex librorum lectione, tum vel maxime Lexicis discenda. Unde clarum est, nihil in Orthographia Daco-Romana seu Valachica majorem exigere attentionem, quam rectus ipsarum vocalium usus, dum Literae Cyrillicae ѱ, ad designandum sonum obscurum sive strictissimum substituendae veniunt.

E

1) *E* pronunciatur sicut apud Latinos sonu aperto, ut: *ședere, sedere. versu, versus. verme, vermis. bere, bibere. fericitu, felix. genunchiu, genu. lemnu, lignum. feru, ferrum. berbece, vervex. peptu, pectus.*

2) *É* accentu acuto (´)^[10] notatum pronunciatur uti diphtongus *ea*, e.g.: *péna, penna. vérga, virga. ecce^[11], ecce. ernă, hyems. séu, seu. erba, herba. féta, filia. fére, fel. ferésta, fenestra. esca, fomes.*

3) *Ě* punctatum effertur sicut *i* ad *e* accedens, e.g.: *těmpu, tempus. těněr, juvenis. bène, bene. bèneche, etsi.*

4) *E* signo soni obscuri notatum sonat sicut Cyrillicum ѣ, ut superius sub litera *A* Nro 2-o videre est.

I

1) *I* pronunciatur more Latinorum, e.g.: *intru, intro. limpede, limpidus. fire, natura. diregu, dirigo. mirare, mirari. vinu, vinum. sinu, sinus. inima, cor.*

2) *I*, dum in consonantem *j* transit, profertur non modo sicut *jod*, more Latinorum, sed etiam sicut ѣ Cyrillicum^[12], more Gallorum, quod Itali mutare solent in *g*, ac hoc in casu prolongatur et sic (*j*) formatur, e.g.: *jude, judex. jugu, jugum. judecu, judico. juncu, juvencus. juru, juro. june, juvenis. juraměntu, juramentum. judečiu, judicium. jocu, lusus. jimbu, curvus.*

In priore casu vero dum nimirum vicem consonantis subit, ac more Latinorum tanquam *jod* profertur, non recedit a sua figura (*i*) ordinaria, prout etiam apud Latinos usuvenit, e.g.: *boiari, nobiles. iinu, linum. fiüu, filius. io, ego. muilere, mulier; profer: jinu [= in], fiju [= fiüu], jo, mujiere.*

3) *I* in Syllabis: *tia, tie, tio, tiu; čia, čie, čio, čiu^[13]; vix* audiri solet, quae secundum Orthographiam Italicam scribi deberent: *za, ze, zo, zu; secundum germanicam: 3a, 3e, 3o,*

zu; secundum hungaricam: *tza, tze, tzo, tzu*, secundum Cyrillicam *ѡа, ѡѣ, ѡѡ, ѡѢ*, ut: *aquãtiare, appendere. frumusetiei, formositati. omutiu, homuntio. açia, acies v. filum. façie, facies. calçiunu, calceus.*

4) *I* admittit sonum obscurum ut superius vidimus.

O

1) *O* profertur sicut Latinum sono aperto, e.g.: *omu, homo. oleiu, oleum. focu, ignis. poporu, populus. orã* [= oară], *hora. organu, organum. ostaşu, ostiarius, v. miles. onore, honor. modu, modru, modus. rodu, rodo. lotru, latro.*

2) *Ó*, accentu acuto (´) notatum, sonum diphtongi *oa* praesefert, e.g.: *cócere vel cóquere, coquere. scólã, schola. sórte, sors. mórte, mors. pórtã, porta. córdã, corda. pórcã* [= poarcã], *porca. sócrã, socrus etc.*

De sono obscuro literae *O* iam egimus in prioribus.

U

1) *U* pariter pronunciatur more Latinorum, e.g.: *ursu, ursus. untu, unqventum. umídu, humidus. ucidu, occido. unu, unum. umbra, umbra. uger, uber. uscatu, exsiccatus. ulmu, ulmus. unde, ubi etc.*

2) *U*, in fine nullo accentu notatum, semivocalis est^[14], adeoque medio tantum sono efferendum ac tonus in penultima syllaba figendus est, ut in allatis exemplis viderere est, ubi *u* ultimum vix auditur. E contra dum tonus in ultima syllaba figendus est, tunc ù accentu gravi (´)^[15] notatur et integrum sonum recuperat, e.g.: *amù, modo; vedù, vidit; avù, habuit; fù, fuit etc.*

3) *U*, dum in vocalem *v* transit, pronunciatur more Latinorum, e.g.: *vas, vas. vadu, vadum. vacã, vacca. vulture, vultur. vulpe, vulpis. veninu, venenum. vecinu, vicinus. veduã, vidua.*

4) *U*, apud Daco-Romanos, dum post *q* sequitur, nullum edit sonum, e.g.: *qua*^[16] ut *quare*, *qualis*. *quātu*, *quantum*. *quōti*, *quot*, haec ita efferuntur, ac si littera *c* scriberentur: *ca*, *care*, *cātu*, *câți*.

5) *U*, quandoque ponitur inter duas vocales, otiose, quin aliquem edat sonum, inservit tamen ad producendam syllabam, ut: *nóué*, *novem*. *nóuă*, *nova*. *noui*, *nobis*. *vóui*, *vobis*. *óue*, *ova*. *óue*, *ovis*. *oui*, *oves*. *orauam*, *urabam*. *cădeuam*, *cadebam*. *stringeuam*, *stringebam*. *dormieuiam*, *dormiebam*. *aravi*, *aravi*. *lăudaui*, *laudavi*. Diaeresi^[17] vero notata vocalis *u* pronunciatur, ut *sciüi*, *scivi* etc.

§ 4. De Pronunciatione Consonantium

B

B pronunciatur more Latinorum, e.g.: *barbă*, *barba*. *bélă*^[18], *bellua*. *beutură*, *potatio*. *bibolu*, *bubalus*. *biblie*, *biblia*. *batu*, *batuo*. *bocescu*, *vociferor*. *băstonu*, *scipio*. *besică*, *vesica*. *bunu*, *bonus*.

C

1) *C*, ante *a*, *o*, *u*, *h*, *l*, *r*, item in fine vocis sonat more Latinorum ac Itolorum, ut *κ* Graecum, e.g.: *carne*, *caro*. *carte*, *liber*. *căldare*, *caldarium*. *corbu*, *corvus*. *cornu*, *cornu*. *cucurbită*, *cucurbita*. *cumnatu*, *cognatus*. *caldu*, *caldus*. *chiaru*, *clarum*. *chidu*, *claudio*. *chiămu*, *voco*. *clocescu*, *glocito*. *climă*, *clima*. *crésta*, *crista*. *creștinu*, *christianus*. *facu*, *facio*.

2) *C* ante *e* et *i* sonat more Itolorum^[19], id est ut Germanicum *tsche*, Hungaricum *cs* vel *ts*, Cyrillicum *ч*, e.g.: *ceriu*, *coelum*. *cercu*, *circulus dolaris*. *cenușe*, *cinis*. *cerbice*, *cervix*. *céră*, *cera*. *cépă*, *cepa*. *cétate*, *civitas*. *céreșu*, *cerasus*. *circelu*, *circellus auricularis*. *cicere*, *cicer*. *cina* vel *cêna*, *coena*. *ciungu*, *truncus*.

3) *C*, ante *e*, *i* sonum obscurum ferentibus, sonat prout ante *a*, *o*, *u* et consonantes *h*, *l*, *r*; nempe ut *k*, e.g.:

ducēndu, ducendo. făcēndu, faciendo. tăcēndu, tacendo. făcītoriu, factor etc.

4) *Ç* caudatum^[20] sonat sicut Italicum *z* simplex, hungaricum *cz* ud *tz* et germanicum *ʒ*, e. g.: *fație, facies. călchiuni, calcei. țișină, cardo. țișnariu. culex. țișă, mamma. șapu, caper. șaedru, cedrus. ședula, schedula.*

5) *Ch* sonat ut *k*, e.g.: *chiaie vel chiaue, clavis. chemu vel chiămu, voco, clamo. chesariu, Caesar* etc.

D

1) *D* communiter pronunciatur sicut apud Latinos, e.g.: *domnu, Dominus. duca, Dux. dau, do. dosu, dorsum. despartu, dispartior. ducu, duco* etc.

2) *D*, in sequentibus dictionibus earumque derivatis, pronunciatur sicut *z* hungaricum, e.g.: *dieu, deu vel Dumnedeu, Deus. di vel dio, dies. diori, aurora. tardiu, tarde. întârdiu, retardo. mediu, medium. média di, meridies. radie, radius. spudie [= spuză], spodium vel cinis. diece vel dece, decem. doêdeci, viginti* etc. *dicu, dico. urdescu, ordior. Lege: zieu vel zeu, zi, miez, zic, spuză, zece, urzesc* etc.

Item in secunda persona Numeri singularis Praes. Indicativi et Conjunctivi, omnium Verborum, quorum Praesens in *du* desinit, e.g.: *laudu, laudo. udu, humecto, secunda pers.: laudi, udi; lege: lauzi, uzi. Clarius, d* sequente *i* finali semper sonat ut *z*.

De Verbis sequentibus autem, eorumque derivatis, uti sunt: *cadu, cado. credu, credo. ședu, sedeo. vedu, video. audu, audio*, una cum eorum derivatis, sequentia diligenter observanda habemus: Haec verba praeterquam in secunda pers. Praes. Indic. N. S. etiam in participio *I* et *II* item Gerundio et Supino, *d* literam in *z* emolliunt, e. g.:

<i>cădēndu, cadens vel</i>	pronuncia	<i>căzēndu;</i>
<i>cadendo</i>		

<i>credendu</i>	<i>crezendu;</i>
<i>ridendu</i>	<i>rizendu;</i>
<i>ședendu</i>	<i>șezendu;</i>
<i>vêdendu</i>	<i>vêzendu;</i>
<i>audiendu</i>	<i>auziendu;</i>
<i>cădutu</i>	<i>cazutu;</i>
<i>ședutu</i>	<i>șezutu;</i>
<i>credutu</i>	<i>crezutu;</i>
<i>vêdutu</i>	<i>vêzutu;</i>
<i>auditu</i>	<i>auzitu.</i>

Caeterum, ad indigitandam hancce pronounciationem, pro minus attentis, aut potius pro exteris, linguam nostram addiscere volentibus, interdum *d* subnotamus exiquo *z*, ut: *đio, cađendu, șeđzendu, șeđutu* etc.

F

F sonat sicut apud Latinos, e.g.: *fagu, fagus. focu, ignis. fumu, fumus. fur, fur. firu, filum. fune, funis. foame, fames. fugu, fugio. facu, facio. fulgêră, fulgurat.*

G

1) *G*, ante *a*, *o*, *u*, *h*, *l*, *r* item *e*, *i* soni obscuri sive strictissimi, pronunciatu sicut apud Latinos, e.g.: *galbînu, galbinus. galantu, elegans. golu, nudus. ghemu, glomus. ghibu, gibbus. ghindă, glans. gustu, gustus. glie, gleba. globu, globus. grădină, hortus. grănu v. grău, granum. gura, os – oris. lingendu, lingendo. culegêtoriu, collector.*

2) Ante *e*, *i*, et *ê* punctatum si hoc effertur uti *i*, sono aperto non vero obscuro, pronunciatu more Italorum Romae degentium, nempe sicut germanicum *dsche, dschi* et hungaricum *dse, dsi*, e.g.: *gemu, gemo. genunchiu, genu. geru, gelu. gêna, gena. giur, gyrus. giosu, deorsum. ginere vel gènere, gener.*

H

Litera *H*^[21], nisi suffigatur consonanti *c* vel *g*, quo in casu nullum edit sonum, uti apud Italos iisdem consonantibus suffixa, e.g. *chiâmu*, *clamo*, *voco*. *chiminu*, *cuminum*. *cheiariu*, *claviger*. *ghiație*, *glacies*. *ghipsu*, *gypsum* etc., effertur plerumque ordinarie uti χ graecum, e.g.: *harmonie*, *harmonia*. *hamu*, *helcium*. *harnicu*, *idoneus*, *heroicus*. *haru*, *gratia* (a graeco $\chi\alpha\rho\iota\varsigma$). *hêdu*, *foedus* etc.

K

Litera *K* Daco-Romani prorsus destituuntur, eiusque loco eodem modo quo Latini et Itali, utuntur Litera *C* uti superius sub eadem Litera clare videre est.

L

L pronunciatur sicut apud Latinos e.g. : *lacu*, *lacus*. *laudă*, *laus*. *lacrimă*, *lacrima*. *latu*, *latus*, -eris. *lințe*, *lens*, -tis. *lumină*, *lumen*. *leu*, *leo*. *legume*, *legumen*. *luciașer*, *lucifer*. *legu*, *ligo*.

Nota. *L* inter duas vocales mutatur^[22] 1) in *i*, quod dein sicut *jod* latinum sonat (vide *J*), e.g.: *fiiu*, *filius*. *muiere*, *mulier*. *gaiina*, *gallina*. *moiu*, *mollio*; pronuncia *mujiere*, *gajina* etc. 2) saepissime etiam in *r*, e.g.: *scară*, *scala*. *firu*, *filum*. *ceriu*, *coelum*. *móră*, *mola*. *scândură*, *scandula* vel *asser*. *poporu*, *populus*. *fericire*, *felicitas* etc.

M

Pronunciatur more Latinorum, e.g.: *mare*, *mare*, -ris. *margine*, *margo*. *munte*, *mons*. *mumă*, *mater*. *mănsu*, *equulus*. *mănușă*, *manica*. *mână*, *manus*. *micu*, *parvus*. *mutu*, *mutus*. *mortu*, *mortuus*. *mergu*, *migro*. *măncu*, *manduco*.

N

N effertur uti *n* Latinorum, e.g.: *nasu*, *nasus*. *negru*, *niger*. *nodu*, *nodus*. *nucă*, *nux*. *nascu*, *nascor*. *netedu*, *nitidus*. *nópte*, *nox*. *nume*, *nomen*.

P

Pronunciatur sicut apud Latinos, e.g.: *pace*, *pax*. *pesce*, *piscis*. *pepine*, *pepo*. *porcu*, *porcus*. *pele*, *pellis*. *păriete*, *paries*. *pulbere*, *pulvis*. *pěcatu*, *peccatum*. *péna*, *penna*. *parte*, *pars*.

Nota. Daco-Romani *ph* latinum Italogum more mutant in *f*, ut: *filosofu*, *Philosophus*. *fisica*, *Physica* etc.

Q

1) *Qu*, ante *a*, *o*, *u*, pronunciatur sicut *c* ante *a*, *o*, *u*, nempe ut *κ*, nam *q* quoad vim non differt a *c*, e.g.: *quăndu*, *quando*. *quasi*, *quasi*. *quam*, *aliquantulum*. *quare*, *qualis*. *quătu*, *quantum* etc.; pronuncia: *căndu*, *casi*, *cam* etc.

2) *Qu*, sequente *e* vel *i*, effertur sicut *c* ante *e* vel *i*, id est ut *tsche* germanicum, *cs* vel *ts* hungaricum, e.g.: *quelu*, *ille*. *quine*, *quis*. *que*, *quid*. *queru*, *peto*. *quinquè*, *quinque*. *nique*, *neque*; efferuntur: *celu*, *cine*, *ce*, *ceru* etc.

Nota. *Qu* ante *a* apud Daco-Romanos in dictionibus comunibus cum Latinis et Italis mutatur in *p*, ut: *apă*, *aqua*. *épă*, *equa*. *păresimi*, *quadragesima*, Ital. *quarésima*. *patru*, *quatuor* etc.

R

R, pronunciatur sicut apud Latinos; e.g. *ramu*, *ramus*. *raru*, *rarus*. *repede*, *rapide*. *ripă*, *ripa*. *rôtundu*, *rotundus*. *rugu*, *rubus*. *rece*, *recens*. *reŭ*, *malus*.

S

1) S, initio vocum ante vocales *a, e, o, u* item *i* soni obscuri, pronunciatur communiter sicut Latinum *s* et hungaricum *sz* ac Cyrillicum **с**, ut: *sacu, saccus. serinu, serenum. somnu, somnus. sugu, sugo. sînu, sinus. silbaticu, silvaticus.*

2) S, ante *i* clari, sive ordinarii soni et post *i*, alia vocali sequente, profertur sicut hungaricum *s*, germanicum *sch*, Italicum *sce, sci* ac Cyrillicum **ш**, ut: *sie* [= *șie*], *sibi. lisie, lixivium. siedu, sedeo* etc. Denique *s* sequente *i* finali semper modo praedicto pronunciatur id est ut hungaricum *s*, german. *sch*, Cyrillic. **ш**, e.g.: *ursi, ursi. rusi, Russi. pusi, positi* etc.

Nota. Nos, dum *s* pronunciandum est crasse uti **ш** Cyrillicum, ad reddendam exteris expediolem lectionem saepe *s* subnotamus signo mediae lunulae e.g.: *eșire, exire; lișie, lixivium* etc.

3) S, ante syllabas *ce, ci, que, qui*, profertur pariter crasse, ut: *pesce, piscis. cresce, crescit. esci, es. sciu, scio. nisque, quidam. nesque, quaedam* etc.

Nota. Etsi Syllabae *sce, sci, sque, squi* proprie ac regulariter pronuncientur sicut germanicum *stsche, stschi*, hungaricum *stse, stsi* vel *scse, scsi* ac Cyrillic. **шче, шчи**; tamen Daco-Romani sive Valachi vulgo consueverunt pronunciare uti *st*; sic in allatis exemplis (Nro 3-o) enunciant: *peste* [= *pește*], *creste* [= *crește*], *esti* [= *ești*], *niste* [= *niște*] etc. Non obstante tamen hac pronunciatione non universali Latino-Valachice semper scribi debet *sce, sci* etc.

4) Daco-Romani sicut Latini et Itali interdum *s* pronunciant uti *z*, e.g.: *infrênesu*^[23] pro *înfrânu, refreno. lucresu* pro *lucru, laboro. necasu, angor. séru, serra. séru, serum. sama, jusculum*; efferuntur: *infrênez, necazu, zêru, zêru, zama.*

T

1) *T* pronunciatur initio vocis ac praecedente litera s sicut apud Latinos, e.g.: *tacu*, *taceo*. *tauru*, *taurus*. *totu*, *totum*. *turma*, *turma*. *tingu*, *tingo*. *tare*, *fortis*. *tunu*, *tonitru*. *tusê*, *tussis*. *temu*, *timeo*. *eucharistie*, *Eucharistia*.

2) *T*, sequente *i* et post *i* alia vocali, enuntiatur more Latinorum, nempe ut *tz* hungaricum, *z* germanicum, *ц* cyrillicum ac *z* asperum Italicum, e.g.: *tie*, *tibi*. *téra*, *terra*, *regio*. *omutiu*, *homuntio*. *nutretiu*, *nutrimentum*. *frâtie*, *fraternitas*. *betie*, *ebrietas*. *impêrâtie*, *Imperium*. *portie*, *portio*.

3) *T* sequente *i* finali semper pronunciatur ut *tz* hungaricum, *z* germanicum, ut: *frati*, *fratres*. *nepoti*, *nepotes*. *uscati*, *exsiccati* etc.

Item *ț* subnotatum in sequentibus verbis eorumque derivatis, ut: *pățiescu*, *patior*. *țipu*, *proiicio*. *ascuțitu*, *acutus*. *țera*, *terra*, *regio*.

V

V pronunciatur sicut apud Latinos, e.g.: *vadu*, *vadum*. *vorbă*, *verbum* etc. (Vide sub *U*, 3-o.)

X

Litera *X*, Daco-Romani carent, eiusque loco more Italorum vulgo in scribendo, et pronunciando simul, praecipue utuntur litera *s*^[24], e.g.: *Alesandru*, *Alexander*. *esemplu*, *exemplum*. *frasinu*, *fraxinus*. *eșire*, *exire*. Interim si quis literae *x* asvetus, eadem uti velit praecipue in vocibus graecis minime errabit; hoc tamen est contra genium Linguae Valachicae.

Z

Litera *Z* Daco-Romani proprie destituuntur, etsi eius sonus in eorum Lingua audiatur, eiusque sonus uti supra

monui, refertur vel ad *đ* vel ad *s*. Interim potest quis etiam litera *z*, uti in iis maxime casibus in quibus et Latini eam adhibent. Graviter tamen peccaret contra Orthographiam si quis *z* adhiberet in scribendo, quotiescunque audit sonum *z*; nam etiam *s* ante *b*, *d*, *g*, *l*, *m*, *n*, *r* pronunciatur uti *z*, e.g.: *sborare*, *volare*. *sdrânçiosu*, *lacer*. *sgura*, *scoria*. *deslegatu*, *solutus*. *pisma*, *invidia*. *desnodatu*, *enodatus*. *desrădycinatu*, *eradicatus*. *svěntatu*, *exsiccatus*; neutiquam ergo sunt scribenda *zborare*, *zdrânçiosu*, *zgura* etc. uti comuniter scribere solent Orthographiae imperiti.

BREVIS CONSPECTUS
OBSERVATIONUM AC REGULARUM EXPOSITARUM
AD PRONUNCIATIONEM
QUARUNDAM LITERARUM SPECTANTIUM

Ç, ç ponunciatur sicut Hungaricum *tz*, Germanicum
3, Cyrillicum Ц.

Ce, *ci* sicut Italogrum *ce*, *ci*, Hung. *tse*, *tsi*, German.
tsche, *tschi*, Cyrillic. ЧЕ, ЧИ.

Ch, *ch* sicut К.

Đ, *đ* sicut Hungaricum *z*, ac Cyrillicum З.

É, é sicut Diphtongus *ea*.

Ê, ê sicut *i* Latinorum.

Ge, *gi* sicut Italogrum *ge*, *gi* ac Cyrillico-Valachicum
ҢЕ, ҢИ.

J, *j* sicut Gallicum *j*, ac Cyrillicum Ж.

Ó, ó accentu acuto notatum sicut Latinum *oa*.

Que, *qui* sicut Italicum *ce*, *ci*, Hung. *tse*, *tsi*,
Cyrillicum ЧЕ, ЧИ.

Ş, ş sicut Hungaricum *s*, Germanicum *sch*,
Cyrillicum Ш ac Italicum *s*, ante *ce*, *ci*.

T, *t* sicut Latinorum *t* ante *i* et post *i* sequente alia
vocali, et Hung. *tz*, Germanicum 3, ac Cyrillicum Ц.

ă, ȃ, ȩ, ȩ, ȩ sicut Cyrillico-Valachicum ѡ ac Gallicum  . [...]

VOCABULARIU ROMANESCU SI LATINESCU.
VOCABULARIUM DACO-ROMANUM ET LATINUM
[...]

IX. De sc derile si b lele omului
De defectibus et infirmitatibus hominis

orbu, *coecus, orbus*
surdu, *surdus*
mutu, *mutus*
schiopu, *claudus*
girbovu, *gibosus*
ple iugu, *calvus*
ceuru, *strabo*
g ngavu, *balbus*
gibosu [= ghibos], *gibosus*
balamutu, *balbus*
c runtu, *canus*
strâmbu, *curvus*
lunaticu, *lunaticus*
nebunu, *stultus*
bolnavu, *infirmus*
tristu, *tristis*
mi el, *miser*
durére, *dolor*
durére de capu, *dolor capitis*
durére de d nti, *dolor dentium*
durére de ochi, *dolor oculorum*
durére de urechi, *dolor aurium*
friguri, *febris*
friguri de tote  ilele, *febris quotidiana*
friguri ferbinti, *febris calida*

friguri de a trea ȃi, *febris tertiana*
 friguri putrede, *febris putrida*
 tuse, *tussis*
 scorbutu, *scorbutus*
 amet  l  , *vertigo*
 hidropica, b  la apei, *hydrops*
 l  ngore, *febris ardens, maligna*
 junghiu, *pleuritis, dolor lateris*
 m  trice, *convulsio, tormenta ventris et membrorum*
 cium  , *pestis*
 v  rsatu, *variolae, -arum*
 c  taru, c  tarue [= cataroi], *catarrhus*
 guturaiu, *gravedo*
 buboiu, *ulcus, bubo*
 apoplecsia, *apoplexia*
 calcare de nevoie, *morbus tetricus*
 colică, *colica, passio*
 oftică, *hectica*
 podagră, *podagra*
 apostem  , *suppuratio, apostema*

X. De vestm  nte.

De vestimentis

vestm  ntu, *vestimentum*
 cam      , *indusium*
 ismene, *perzomata*
 guleru,   olaru [=   olar], *galerum, collare*
 manusi  , *chirotheca, manica*
 ci  reci, *caligae*
 cal  iuni, *calcei*
 tibiele [= tibial  ], *tibialia*
 mint  e, *chlamis*
 m  nec  , *manica*
 peptariu, *pectorale*

căpâneagu, *pallium*
 vestmentu de sèrbători, *vestis ferialis*
 vestmentu de tote zilele, *vestis quotidiana*
 haină, *habitus*
 năframă, *strophium*
 cingătore, *cingulus*
 brău *vel* brănu, *zona*, *cingulum*
 mântao [= mântauă], *toga vel pallium presbyteriale*
 sandale [= sandală], *sandalia*
 stible, *ocreae*
 degetariu, *digitale*
 sacu, *saculus*, *saccus*
 inelu, *anulus*
 ochiari, *ocularia*
 pilérie [= pălărie], *pileus*, *pelasus*
 circei, *inaures*
 dulmanu, *tunica*
 sugmanu, *bracca*
 clerică, *vestis clericalis* [...]

XXXII. De sciëntie si de măiestrii.

De scientiis et de artibus

theologhia, *theologia*
 theologu, *theologus*
 filosofie, *philosophia*
 filosofu, *philosophus*
 medică, *medica*
 medicu, *medicus*
 mediçină, *medicina*
 chirurgie, *chirurgia*
 chirurgu, *chirurgus*
 doctor, doftor, *doctor*, *medicus*
 economie, *oeconomia*
 economu, *oekonomus*

pedagoghie, *paedagoghica ars*
 pedagogu, *paedagogus*
 aritmetică, *arithmetica*
 aritmeticu, *arithmeticus*
 geografie [= gheografie], *geographia*
 geografu [= gheograf], *geographus*
 astronomie, *astronomia*
 astronomu, *astronomus*
 astrologhie, *astrologia*
 astrologu, *astrologus*
 un apotecariu, *apothecarius*
 potică, *apotheca*, *apotheca*
 un doctor de chirurgie, *doctor chirurgiae*
 un doctor de ochi, *medicus ocularis*
 un doctor de teologie, *doctor theologiae*
 un aghentu, *agens*
 un procurator, *procurator*
 un tâlmăciu, *interpres*
 un pictor, un sugrafu [= zugrav], *pictor*
 argintăriu, *argentifex*, *faber argentarius*
 organariu, *organorum opifex*
 pînsariu [= pânzariu], *textor*
 ferariu, *ferramentarius*
 căbieriu [= săbieriu], *confector gladiatorum*
 curêlariu, curêoariu, *coriarius*
 peptârariu, *confector pectoralium*
 vinđetoriu de pôme, *pomarius*, *qui poma vendit*
 ingeniru, *geometra*
 orariu (cesariu), *horopegus*
 grădinariu, *hortulanus*
 arătoriu (plugariu), *arator*, *agricola*
 cărturariu, *scriba*, *litteratus*
 murariu (sidariu), *cementarius*, *murarius*
 dascalu, *magister*, *didascalus*, *doctor*
 invêtiătoriu, *praeceptor*, *moderator*

sêcerătoriu, *messor*
musicantu, musicu, *musicus*
pêscariu, *piscator*
clopotariu, *campanarum fusor*
vraciu, *lapicida*
peptinariu, *pectinarius*
hartieriu, *confeCTOR chartae*
maiestru, *magister*
bârbieru, *tonsor*
mâcelariu, *lanio, macelarius*
mâcelârie, *macellum, taberna laniaria*
pitariu, pâneriu, *pistor*
morariu, *molitor*
móră, *mola*
căldărariu, *ahenarius, faber ahenarius*
luminariu [= lumânariu], *fusor candelarum*
pilărieriu [= pălărieriu], *pileator*
aciu, *asciarius*
cârbunariu, *carbonarius, confeCTOR carbonum*
facitoriu de carê, *opifex rhedarius*
caru, *carrus, currus*
rotariu, *opifex rotarius*
rótă, *rota*
funariu, *opifex funarius*
comediantu, comedieșu, *comicus actor, histrio*
pânurariu (postăvariu), *pannifex, textor pannorum*
spețiériu, *aromatarius, qui vendit aromata*
cădariu, butnariu, *vietor, doliarius*
făuru, *faber ferarius*
făurie, *fabrica ferraria*
pintenariu, *calcarius*
lăcătariu, *faber serarius*
olariu, *figulus, ollarius*
vârsătoriu de plumbu, *qui plumbum fundit*
hornariu, *spacicaminarius, caminorum purgator*

curuitoriu [= croitoriu] (sêbeu), *sartor*
 tunariu, *miles tormentarius*
 cărâmidariu, *laterarius*, *fictor laterum*
 cristaiariu, *factor vasorum crystallinorum*
 glajériu, steclariu, *negotiator vitrarius*
 cismariu, ciobotariu, *cothurnarius*
 măsăriu, *arcularius*
 negoțiãtoriu [= neguțătoriu], *mercator*
 medariu [= miedariu], *qui mulsum facit*
 ospetariu, *caupo*, *tabernarius*
 lingurariu, *fabricator lingularum vel cochlearium*
 turtaiu, *pistor tortarum*
 brânđiariu, *confector vel venditor burindae*
 boariu, *bubulcus*, *pastor armentarius*
 vacariu, *pastor vaccarum*
 porcariu, *subulcus*, *porcarius*
 pęcurariu, *opilio*
 cocieriu, *auriga*
 șerbu, *servus*
 șerbã [= șearbã], *serva[...]*

DIALOGI

séu forme de vorbitu despre lucrurile
 quele que mai adese ori vin' inante

DIALOGI

seu modi loquendi de iis rebus, quae saepius occurrunt

[...]

VII. Dialogu

VII. Dialogus

**A facere visită unui
 lăngoritu séu bolnavu**

***Facere visitationem cuidam
 aegroto***

Ah, multu dorite amice,
 quum î mi pare de rêu, che te
 aflai giacăndu in patu!
 Mie ânce mi pare rêu, ma
 n'amu que face.

*Ah, multum desiderate amice,
 quomodo doleo, quod te
 invenerim jacendo in lecto!
 Ego etiam doleo, sed non
 possum contra (non habeo
 quid facere).*

Quum stai, quum te
 sêntiesci?
 Stau fôrte rêu.
 De cându?
 De trei, de patru zile.
 Que ti este, que te dore?
 Me dore capu, sêntiu durori
 prin tôte mădulările, n'am'
 apetitu, si mi de totul rêu.

*Quomodo stas, quomodo te
 sentis?
 Sto valde male.
 A quo tempore?
 A tribus, quator diebus.
 Quid tibi est, quid tibi dolet?
 Dolet mihi caput et sentio
 dolores per omnia membra,
 non habeo appetitum et me
 pessime habeo.*

Medicu (Doftoru) ce dice?
 'Anche n'au fost' aice.
 Astă demănetiă mi au dis' un
 cunoscutu si facu ami teière
 vëna (si mi lasu sânge).
 Quine țiau țisu?
 Cumnatu meu.

*Quid dicit medicus?
 Adhuc non fuit hic.
 Hoc mane mihi dixit quidam
 notus ut faciam mihi venam
 aperiri.
 Quis tibi dixit?
 Cognatus meus.*

Te rogu si nu faci nemica
fără de scire si orându-la
medicului său doctorului.
Quum ai dormit' in nópte
aquésta, repausat' ai bine?
Doê nopti amu petrecutu fôrê
de a fi potutu dormi ver o
minuta.

Oh! Quum m'am' urit' a
stare in patu!
Fii numai cu rebdare, iubita
mea, credu che după puține
 zile te vei însănătoși.

Oh! de ar dà Dumnezeu!
Noi nu scimu que este
sănătate fără numai atunci
quandu sântemu bolnavi.
Fii cu voie bună, nuți va fi
nimica!
După prânziu me voi
intornă éro, si te voi vizita
(câută).

Fôrte me voi bucură.
Rămâni în pace, pône când
te voi mai vedé.

VIII. Dialogu

Intra doctor si intra un bolnavu

Domnule medice, său
doctore! Io amu trâmisi după
domnia ta si te chiâme.
Que ti este, domnule?

*Te rogo ut absque scitu et
ordinatione medici seu
doctoris nihil facias.*

*Quomodo dormivisti hac
nocte, quievistine bene?
Duas noctes transegi quin
potuissem dormire vel uno
minuto.*

*Oh! Quomodo nauseavi stare
in lecto!*

*Habe tantum
patientiam, dilecta mea, credo
quod post paucos dies
resanaberis.*

*Oh! Si daret Deus!
Nos non scimus quid sit
sanitas tantum tunc quando
sumus infirmi.*

*Bono esto animo, nihil tibi
erit!*

*Post prandium revertar
iterum et te invisam.*

Valde laetabor.

*Remane in pace, usque dum
te iterum videbo.*

VIII. Dialogus

Inter medicum et in inter unum infirmum

*Domine medice! Ego misi
post dominationem tuam ut te
vocent.*

Quid tibi est, domine?

Sûm bolnavu.
Se vede din fație.
Que te dóre, iu sênti durere?

Ma dóre capu'l si numai
puçinu queva de mănâncu, in
dată me dóre stomachul.
Aistu este un semnu rêu.
De quandu esci asiè?
De ieri.
Asta nópte dormit'ai bène?
Nu, nèquè ochii n'am'
inchisu.
Ai appetitu domnia ta la
mâncare?
Nequidequum.
Adă mâna in cóque si vedu
quum i ti bate (merge, âmbă)
pulsu séu vëna.
Bate pre iute, ai friguri.

Sêntiu o lenevire prin tóte
pârtille.
Ti voiu prescrie o medicîna,
quare te va curati pe din
lontru si ti va ușorà
stomachu'l.
Domnule doctore, luavoiu
astađi medicîna?
Asiè, domnule, éccè reçeptu,
trâmitel' in apothica, éro
domnia tũa rêmăii intru
asternutu.
Que dietă lipsesce si tienu in
mancare?

*Sum infirmus.
Videtur ex facie.
Quid tibi dolet, ubi sentis
dolorem?
Dolet mihi caput et si tantum
modicum manduco, illico
dolet mihi stomachus.
Istud est signum malum.
A quo tempore es sic?
Ab heri.
Hac nocte dormivistine bene?
Non,neque oculos clausi.
Habes appetitum dominatio
tua ad manducandum?
Nequaquam.
Da manum huc ut videam
quomodo incedit pulsus.
Valde cito incedit, habes
febres.
Sentio inertiam per omnes
partes.
Praescribam tibi unam
medicinam, quae te purgabit
ab intra et exonerabit
stomachum.
Domine doctor! Sumam ne
hodie medicinam?
Ita Domnine, ecce formula
medicamenti, mitte illam in
apothecam, dominatio tua
vero remane in lecto.
Qualem dietam opus habeo
tenere in manducando?*

Măncă ouă próspete, si supă de carne de vacă.	<i>Manduca ova recentia et jusculum carnis bubulae.</i>
Te si duci?	<i>Jam abis?</i>
Astéptă dupǎ mène afară si trebue si me ducu si mai facu visita si la un altu patientu (bolnavu).	<i>Expectant post me foris et debeo ire, ut faciam visitam etiam alio patienti.</i>
Me rogo si binevoesci a venire si mâne.	<i>Rogo ut digneris venire etiam cras.</i>
Nu voiu lipsi, te voiu cercă.	<i>Non deero, te quaeram.</i>
Pre plecatu șerbu a domniei tale!	<i>Submissimus servus dominationis tuae! [...]</i>

GLUME ȘI ISTORII ISCUSITE.
JOCI ET NARRATIUNCULAE EXQUISITAE

[...]

VIII

Marele Alexandru^[25] ducându-se într-o zi să veadă pre Diogenes, numitul Cinicus^[26], și aflându-l în un câmp la soare, i se arătă înaintea cu toată curtenirea sa, zicând: Io sum mare Alexandru. Și io, răspunse filosoful, sum Diogenes. Alexandru îl întrebă de ar vrea ceva de la dânsul: Nu alta, răspunse Diogenes, numai se te departi de mine, pentru că-mi împedeci soarele (razele soarelui). De aceasta mirându-se Alexandru, așa au grăit: De n-aș fi Alexandru, aș vrea a fire Diogenes^[27]. [...]

XI

Un avocat așa răspunse unui om, ci venise să ceară svat de la el cu mâinile goale: Cine are op (lipsă) de lumină, poarte cu sine olei. [...]

XII

Dintre doi frați de geamăn, carii sămăna foarte unul altuia, au fost murit unul. Cel rămas, călătorind, odineoară i-au venit înaintea un cunoscut, de care fu întrebat aceasta: Iubite prietino, fă bine și iartă că voi eu să te întreb ceva: oare cine au murit cu adevărat dintre voi, tu sau fratele tău? [...]

FABULELE LUI ESOP
CELE MAI ALESE

1. *Vulturul și vulpea*

Vulturul și vulpea, făcându între sine însoțire, au orânduit ca să șeadă aproape, întărind însoțirea cu datina. Drept acea, vulturul într-un arbor înalt și-au pus cuibul și au scos puii, iară vulpea în nește tufe aproape au fătat cățeei ei. Deci, ducându-se odinăoară vulpea după mâncare, vulturul, având lipsă de bucate, zburând în tufe și răpind puișorii vulpei, i-au mâncat dimpreună cu puii săi. Iară, întorcându-se vulpea și cunoscând ce s-au făcut, nu atânta s-au întristat pentru moartea fiilor, cât pentru că nu-și putea izbândire, că, fiind ea feară de pământ, pe pasere nu o putea fugări. Pentru acea, departe stând, după cum fac și cei ci nu pot altă, blăstăma pre făcătoriul de rău al său. Iară nu după mult timp, oarecine prinzând în câmp o capră și f<r>igând-o, zburând vulturul, a apucat o parte de carne cu cărbuni aprinși și au adus-o în cuib. Și, suflând atunci tare vântul, s-au aprins flacăra și, neputând încă zburare puii vulturului, fripți au căzut pre pământ. Iară vulpea, alergând înaintea vulturului, pre toți i-au mâncat.

Învățătură

Această fabulă înseamnă că cei ci strică însoțirea și amiția (pretinia), măcar că cel ci i s-au făcut strâmbătate

nu poate să-și izbândească, însă de pedeapsa lui Dumnezeu
nu vor scăpa. [...]

Traducere

Ioan Alexi

GRAMATICA DACOROMÂNĂ SAU VALAHICĂ,

scrisă în latină, îmbogățită și în această ordine
alcătuită, prin sânguința și strădania lui ~, preot în
dioceza catolică de rit grecesc din
Oradea Mare, absolvent de teologie în
așezământul cezaro-crăiesc din Viena.
Viena, în tipografia lui Joseph Geistinger, 1826
[...]

PRIMA PARTE DESPRE ORTOEPIE ȘI ORTOGRAFIE

Capitolul I

**DESPRE LITERELE ROMÂNILOR ȘI DESPRE PRONUNȚAREA
LOR**

§ 1. *Numărul și forma literelor*

Literele la dacoromâni sunt strămoșești și sunt aceleași
ca la latini, dar li se adaugă totuși unele accente și semne
pentru a le face mai ușor de citit și de pronunțat. Sunt
douăzeci de litere, și anume:

Majuscule sau capitale: *A. B. C. D. E. F. G. H. I. L. M.
N. O. P. Q. R. S. T. U.* ^[1]

Literele mici sunt: *a. b. c. d. e. f. g. h. i. l. m. n. o. p. q.
r. s. t. u. z.*

1) Majusculele sunt folosite de obicei la începutul
propozițiilor și al versurilor, precum și imediat după punct.

2) În numele proprii umane.

3) În numele sărbătorilor, științelor, demnităților și rangurilor.

În rest, sunt utilizate de regulă literele mici.

Dacoromânii nu dispun de literele *K, W, X, Y* și le redau pe acestea prin intermediul altora, după cum urmează: *K* prin *C*, după obiceiul latinilor, *W* prin *V*, *X* prin *S*, și *Y* prin *I*, după obiceiul italienilor. Dar despre toate acestea se va vorbi pe larg în capitolul următor.

§ 2. Despre clasificarea literelor

Literele se împart în vocale și consoane. Vocalele sunt în număr de cinci: *a, e, i, o, u*. Celelalte sunt consoane, dintre care cele care încep de la ele însele în pronunțare și se sfârșesc în vocală se numesc *mute* și sunt în număr de șapte, și anume: *b, c, d, g, p, q, t*. În schimb, cele care încep de la o vocală și se sfârșesc în ele însele se numesc *semivocale*, ca: *l, m, n, r*.

Capitolul al II-lea

DESPRE LITERE ÎN SPECIAL

§ 3. Despre vocale și modul lor de pronunțare

Vocalele *a, e, i, o, u* sunt pronunțate în dacoromână în același mod în care se realizează în latină, prin sunet deschis, astfel:

A

1) A sună ca *a* latin, de ex.: *acu, acus. arcu, arcus. aluna, avellana. auru, aurum. abur, vapor. aer, aer. afundu, affundo. ager, acer. amaru, amarus. aducu, adduco.*

<2> Pe de altă parte, litera *a*, pe lângă pronunțarea ca sunet deschis, admite o a doua pronunțare, ca sunet întunecat (închis) sau neobișnuit, după obiceiul francezilor, la fel și restul vocalelor, mai mult sau mai puțin; care sunet

până astăzi nu se aude la latini, iar dacoromânii, folosind alfabetul chirilic, îl redau prin slova chirilică *ѡ*, pe care, când vocalele *a*, *e*, *i*, *o*, *u* îl admit, îl notează prin semnul (')^[2], după cum urmează: *ă*, *ê*, *î*, *ô*, *û*, și se realizează ca sunet intermediar între *a* și *e*. Iată exemple cu sunetul întunecat (închis) pentru fiecare vocală în parte:

α) realizări ale sunetului *ă*, de ex.: *bătă*, *baculus*. *cădere*, *cadere*. *dă*, *dat*. *măritată*, *maritata*. *sănitate*, *sanitas*. *pănură*^[3], *pannus*. *fă*, *fac*. *lăudatu*, *laudatus*. *năucu*, *stolidus*. *sărire*, *salire*;

β) realizări ale sunetului *ê*, de ex.: *fêtare*, *fetare*. *remănu*, *remaneo*. *sêcu*, *siccus*. *rêu*, *reus*, *malus*. *rêspundu*, *respondeo*. *vêna*, *vena*. *vêntu*, *ventus*. *rêsunu*, *resono*. *pêcurariu*, *pecuarius*. *bêtrănu*, *senecio*, *veteranus*;

γ) realizări ale sunetului întunecat (închis) *î*, de ex.: *inflatu*, *inflatus*. *ingônřatu*, *inflatus*, *turgidus*. *inpêratu*, *imperator*. *incărcatu*, *oneratus*. *invêtiatu*, *doctus*. *intru*, *intro*. *vîrtute*, *virtus* sau *vis*. *ridu*, *rideo*. *ticiune*, *titio*. *sănitate*, *sanitas*. *inpu*, *imputo*;

δ) realizări ale sunetului întunecat (închis) *ô*, de ex.: *rôtundu*, *rotundus*. *gônřatu*, *turgidus*. *ripôusare* [= răpăusare]^[4], *quiescere* sau *pausare*.

Dar astfel de cuvinte, conținând sunetul întunecat (închis) redat prin *ô*, sunt foarte puține.

ε) Vocala *u* admite foarte rar realizarea ca sunet întunecat (închis) și se realizează întotdeauna ca sunet deschis, de ex.: *umplu*, *impleo*. *ungu*, *ungo*. *uscu*, *exsicco* etc.

Pe lângă acest sunet întunecat (închis) sau neobișnuit, la mulți dintre dacoromani sau români din vechea Dacie, există un al doilea sunet închis, pe care macedoromânii sau românii din Dacia Aureliană nu-l pronunță niciodată; românii care folosesc alfabetul chirilic notează acest sunet prin slova *ѡ*; de asemenea, când o vocală admite realizarea ca sunet închis, este notată prin accent circumflex (^)^[5],

cum ar fi: *mână*, *manus*; *câne*, *canis*; *mâne*, *mane*, *cras*; *începu*, *incipio*; *gûtu*, *guttur* etc. Într-adevăr, oricine vede că acest sunet neobișnuit poate să lipsească din ortografia noastră, de vreme ce vocalele având semnul (') notează același sunet, după cum am văzut mai sus, și de vreme ce chiar macedo-romanii sunt lipsiți de acesta și în locul lui folosesc slova chirilică **ѣ**. Eu însumi voi renunța la acest semn (^) și în locul acestuia voi folosi pentru oricare dintre sunetele întunecate (închise) semnul ('), dat fiind că aproape toți îl folosesc.

Notă. În plus, semnul (^) este însă mai cunoscut, întrucât francezii înșiși îl folosesc pentru a nota sunetul întunecat (închis) și uneori chiar în cărțile latinești poate fi întâlnit, de aceea dacă cineva vrea să-l folosească pentru a nota sunetul redat prin slova chirilică **ѣ** nu greșește.

Dar chiar dacă la dacoromâni o vocală latină admite realizarea ca sunet întunecat (închis) sau foarte îngust, după cum am văzut mai sus, totuși nu orice vocală latină poate fi folosită la întâmplare în orice cuvânt fără excepție, în locul slovei **ѣ**, ci totdeauna trebuie aleasă acea vocală latină pentru slova chirilică, care a fost înlocuită prin **ѣ**^[6]. Cine, deci, înlocuiește literele la întâmplare nu numai că redă într-un mod greșit limba (daco)română sau valahă, ci chiar scornește una nouă și aproape de neînțeles; de exemplu, în cazul lui *ride*^[7], *ridet*, dacă vei pune *a* în locul lui *i*, un străin va citi *rade*, *radit*; dacă vei pune *e*, va citi *rede*^[8], care este un cuvânt nemțesc; dacă vei pune *o*, va citi *rode*, *rodit*; dacă vei pune *u*, va citi *rude*, *perticae*; așadar, trebuie întotdeauna să fie pusă vocala *i*, căci aceasta este vocala în locul căreia s-a pus slova chirilică **ѣ**. Tot așa, în loc de *pâne*, nu trebuie scris *pêne*, *pîne*, *pône* sau *pûne*, chiar dacă sunetul este același în toate formele, căci nu de la aceste cuvinte provine *pâne*, ci de la cuvântul latin *panis*; în locul lui *respundu*, nu trebuie scris *rôspundu* sau *rûspundu*, căci el vine de la *respondeo*; *gônġatu*, nu *gûnġatu*, căci vine din

italiană, *gonfiato*; *tîu* și nu *tău* sau *téu*, pentru că vine din *tuus*^[9]; și multe altele trebuie învățate atât din citirea cărților, cât mai ales din dicționare. De aici este limpede că niciun alt aspect al ortografiei limbii dacoromane sau valahe nu cere mai multă atenție decât folosirea corectă a acestor vocale atîta vreme cât slova chirilică **ѣ** se pune pentru a nota un sunet întunecat (î închis) sau foarte îngust.

E

1) *E* se pronunță la fel ca la latini cu sunet deschis, ca în: *ședere, sedere. versu, versus. verme, vermis. bere, bibere. fericitu, felix. genunchiu, genu. lemnu, lignum. feru, ferrum. berbece, vervex. peptu, pectus.*

2) *É* notat cu accent ascuțit (')^[10] se pronunță ca diftongul *ea*, de ex.: *péna, penna. vérga, virga. eccé [= iacă]^[11], ecce. érnă [= iarnă], hyems. séu, seu. érba, herba. féta, filia. fére, fel. ferésta, fenestra. esca, fomes.*

3) *Ê* cu punct se pronunță ca *i*, care este asemănător cu *e*, de ex.: *têmpu, tempus. tèněr, juvenis. bène, bene. bèneche [= bine că], etsi.*

4) *E* marcat cu semnul sunetului întunecat (î închis) se aude ca sunetul chirilic **ѣ**, după cum se poate vedea sub litera *A*, la numărul 2.

I

1) *I* se pronunță după obiceiul latinilor, de ex.: *intru, intro. limpede, limpidus. fire, natura. diregu, dirigo. mirare, mirari. vinu, vinum. sinu, sinus. inima, cor.*

2) Când trece la consoana *j*, *i* se pronunță nu numai ca *jod*, după obiceiul latinilor, dar chiar ca **ж** din slavonă^[12] sau după obiceiul francezilor, pe care italienii obișnuiesc să-l schimbe în *g*; și în acest caz se alungește și astfel se formează *j*: *jude, judex. jugu, jugum. judecu, judico. juncu, juvencus. juru, juro. june, juvenis. juraměntu, juramentum. judeçiu, judicium. jocu, lusus. jimbu, curvus.* În cazul

dintâi, când cu adevărat ia locul consoanei și se pronunță după obiceiul latinilor întocmai ca *jod*, nu se îndepărtează de la forma sa obișnuită, după cum s-a întâmplat chiar la latini, de ex.: *boiari, nobiles. iinu, linum. fiiu, filius. io, ego. muiiere, mulier*; citește: *jinu* [= in], *fiju* [= fiiu], *jo, mujiere*.

3) *I* de-abia se aude în silabele *tia, tie, tio, tiu; ția, ție, țio, țiu*^[13], care potrivit ortografiei limbii italiene trebuie să fie scrise *za, ze, zo, zu*, potrivit celei nemțești *za, ze, zo, zu*, celei ungurești *tza, tze, tzo, tzu*, iar celei slavone *ца, це, цо, цз*, astfel: *aquătiare* [= acățare], *appendere. frumusetiei, formositati. omutiu, homuntio. ația, acies v. filum. fație, facies. calțiunu, calceus*.

4) *I* se poate schimba în sunet închis, după cum am văzut mai sus.

O

1) *O* se pronunță ca sunetul deschis din latină, de ex.: *omu, homo. oleiu, oleum. focu, ignis. poporu, populus. oră* [= oară], *hora. organu, organum. ostașu, ostiarius, v. miles. onore, honor. modu, modru, modus. rodu, rodo. lotru, latro*.

2) *Ó* notat cu accent ascuțit (') se realizează ca diftongul *oa*, de ex.: *cócere* sau *cóquere, coquere. scólă, schola. sórte, sors. móрте, mors. pórtă, porta. córdă, corda. pórcă* [= poarcă], *porca. sócră, socrus* etc.

Despre sunetul întunecat (închis) notat prin litera *o* am discutat deja mai sus.

U

1) *U* se pronunță la fel ca în latină, de ex.: *ursu, ursus. untu, unqventum. umídu, humidus. ucidu, occido. unu, unum. umbra, umbra. uger, uber. uscatu, exsiccatus. ulmu, ulmus. unde, ubi* etc.

2) *U* aflat în poziție finală fără niciun accent este semivocală^[14], cu atât mai mult trebuie pronunțat ca un

sunet de mijloc (*sonus medius*), și accentul trebuie pus pe penultima silabă, după cum se poate vedea în exemplele date, unde *u* final de-abia se aude. Și dimpotrivă, când accentul trebuie pus pe ultima silabă, atunci *u* este notat cu accent grav (´)^[15] și își recapătă rostirea întreagă, de ex.: *amù, modo; veđù, vidit; avù, habuit; fù, fuit* etc.

3) *U*, când trece la consoana *v*, se pronunță după obiceiul latinilor, de ex.: *vas, vas. vadu, vadum. vacă, vacca. vulture, vultur. vulpe, vulpis. veninu, venenum. vecinu, vicinus. veduă, vidua.*

4) La dacoromâni, atunci când *u* urmează după *q*, nu redă niciun sunet, de ex.: *qua*^[16], *ut. quare, qualis. quātu, quantum. quōti, quot*; acestea se redau astfel, ca și cum s-ar scrie cu litera *c*: *ca, care, câtu, câți.*

5) *U*, ori de câte ori se pune între două vocale, fără a reda vreun sunet, servește totuși la formarea unei singure silabe: *nóue, novem. nóuă, nova. noui, nobis. vóui, vobis. óue, ova. óue, ovis. oui, oves. orauam, urabam. cădeuam, cadebam. stringeum, stringebam. dormieum, dormiebam. arai, aravi. lăudaui, laudavi.* Când are semnul dierezei^[17], se pronunță ca *u*, ca în *sciüi, scivi* etc.

§ 4. Despre pronunțarea consoanelor

B

B se pronunță după obiceiul latinilor, de ex.: *barbă, barba. bélă* [= beală]^[18], *bellua. beatură, potatio. bibolu, bubalus. biblie, biblia. batu, batuo. bocescu, vociferor. băstonu, scipio. besică, vesica. bunu, bonus.*

C

1) *C*, înainte de *a, o, u, h, l, r* și, de asemenea, la sfârșitul cuvântului, se pronunță după obiceiul latinilor și al italienilor ca sunetul *κ* grecesc, de ex.: *carne, caro. carte, liber. căldare, caldarium. corbu, corvus. cornu, cornu. cucurbită* [= cucurbătă], *cucurbita. cumnatu, cognatus.*

caldu, caldus. chiaru, clarum. chidu, claudo. chiămu, voco. clocescu, glocito. climă, clima. crésta, crista. creştinu, christianus. facu, facio.

2) *C* înainte de *e* și *i* se pronunță după obiceiul italienilor^[19], și anume ca *tsche* nemțesc, *cs* sau *ts* maghiar, *ч* chirilic, de ex.: *ceriu, coelum. cercu, circulus dolaris. cenușe, cinis. cerbice, cervix. céră, cera. cépă, cepa. cétate, civitas. céreșu, cerasus. circelu, circellus auricularis. cicere, cicer. cina sau cēna, coena. ciungu, truncus.*

3) *C* înainte de *e* și *i*, devenite sunete întunecate (închise), se aude la fel ca atunci când este urmat de *a*, *o*, *u* și de consoanele *h*, *l*, *r*, și anume ca sunetul *k*, de ex.: *ducēndu, ducendo. făcēndu, faciendo. tăcēndu, tacendo. făcitoriu, factor etc.*

4) *Ç* cu codiță^[20] sună la fel ca *z* simplu din italiană, *cz* sau *tz* maghiar și *з* nemțesc, de ex.: *fație, facies. călçiuni, calcei. çițină, cardo. çinçariu. culex. çiçă, mama. çapu, caper. çedru, cedrus. ședula [= țedulă], schedula.*

5) *Ch* se rostește la fel ca sunetul *k*, de ex.: *chiaie sau chiaue, clavis. chemu vel chiămu, voco, clamo. chesariu, Caesar etc.*

D

1) *D* se pronunță în general la fel ca în limba latină, de ex.: *domnu, Dominus. duca, Dux. dau, do. dosu, dorsum. despartu, dispartior. ducu, duco etc.*

2) *D* se pronunță ca sunetul *z* din maghiară în următoarele cuvinte și în derivatele lor, de ex.: *dieu, deu vel Dumnedeu, Deus. di vel dio, dies. diori, aurora. tardiu, tarde. întârdiu, retardo. mediu, medium. média di, meridies. radie, radius. spudie [= spuză], spodium vel cinis. diece vel dece, decem. doêdeci, viginti etc. dicu, dico. urdescu, ordior. Citește: zieu vel zeu, zi, miez, zic, spuză, zece, urzesc etc.*

Asemenea și la persoana a II-a de la numărul singular a prezentului indicativ și conjunctiv al tuturor verbelor, a căror formă de prezent se termină în *-d*, de ex. *laudu*, *laudo. udu*, *humecto*, persoana a II-a: *laudi*, *udi*; lege: *lauzi*, *uzi*; citește *lauzi*, *uzi*. Mai limpede spus, *d* urmat de *i* final se pronunță întotdeauna ca *z*.

În plus, cât privește verbele care urmează și derivatele lor, cum sunt: *cadu*, *cado. credu*, *credo. ședu*, *sedeo. vedu*, *video. audu*, *audio*, împreună cu derivatele lor, trebuie să avem în vedere următoarele: aceste verbe înmoaie pe *d* în *z* nu numai la forma de persoana a II-a de la indicativ prezent și la formele de participiu I și II, ci și la acelea de gerunziu și supin, de exemplu: *cădendu*, *cadens* sau *cadendo* se pronunță *căzendu*, *credendu*, *crezendu*. *ridendu*, *rizendu*. *ședendu*, *șezend*. *vêdendu*, *vêzendu*. *audiendu*, *auziendu*. *cădutu*, *cazutu*. *sedutu*, *șezutu*. *credutu*, *crezutu*. *vêdutu*, *vêzutu*. *auditu*, *auzitu*.

Totuși, ca să însemnăm o astfel de pronunțare pentru cei mai puțin atenți sau, mai degrabă, pentru străinii care doresc să învețe limba noastră, uneori notăm sub *d* un *z* mai mic, ca: *ḏio*, *caḏendu*, *șeḏendu*, *șeḏutu* etc.

F

F sună la fel ca la latini, de ex.: *fagu*, *fagus. focu*, *ignis. fumu*, *fumus. fur*, *fur. firu*, *filum. fune*, *funis. foame*, *fames. fugu*, *fugio. facu*, *facio. fulgêră*, *fulgurat*.

G

1) *G*, înainte de *a*, *o*, *u*, *h*, *l*, *r* și, de asemenea, înainte de *e* și *i*, când acestea notează sunete întunecate (închise) sau foarte înguste, se pronunță la fel ca la latini, de ex.: *galbinu*, *galbinus. galantu*, *elegans. golu*, *nudus. ghemu*, *glomus. ghibu*, *gibbus. ghindă*, *glans. gustu*, *gustus. glie*, *gleba. globu*, *globus. grădină*, *hortus. grănu* sau *grău*,

granum. gura, os – oris. lingēndu, lingendo. culegētoriu, collector.

2) Înainte de *e, i* și de *é* marcat cu punct, dacă acesta se rostește ca *i*, ca sunet deschis și nu întunecat (închis), se pronunță după obiceiul italienilor care locuiesc la Roma, adică la fel ca *dsche, dschi* germani și *dse, dsi* maghiari, de ex.: *gemu, gemo. genunchiu, genu. geru, gelu. géna, gena. giur, gyrus. giosu, deorsum. ginere vel gēnere, gener.*

H

Litera *H*^[21], dacă nu face corp comun cu consoana *c* sau *g*, în care caz nu are nicio valoare, la fel cum la italieni este atașată de aceleași consoane, de ex.: *chiămu, clamo, voco. chiminu, cuminum. cheiariu, claviger. ghiație, glacies. ghipsu, gypsum* etc., se pronunță în mod obișnuit precum *χ* din greacă, de ex.: *harmonie, harmonia. hamu, helcium. harnicu, idoneus, heroicus. haru, gratia* (din grecescul *χαρις*). *hēdu, foedus* etc.

K

Dacoromânii nu au deloc litera *k*; în locul acesteia folosesc litera *c* în același fel ca latinii și italienii, după cum s-a putut vedea clar mai sus.

L

L se pronunță la fel ca la latini, de ex.: *lacu, lacus. laudă, laus. lacrimă, lacrima. latu, latus,-eris. linte, lens,-tis. lumină, lumen. leu, leo. legume, legumen. luciafēr, lucifer. legu, ligo.*

Notă. *L* între două vocale se transformă^[22] 1) în *i*, pronunțat ca *iod* latin (vezi *J*), de ex.: *fiiu, filius. muiiere, mulier. gaiina, gallina. moiui, mollio*; pronunță: *mujiere, gajina* etc. 2) de multe ori în *r*, de ex.: *scară, scala. firu, filum. ceriu, coelum. móră, mola. scândură, scandula* vel *asser. poporu, populus. fericire, felicitas* etc.

M

Se pronunță după obiceiul latinilor, de ex.: *mare*, *mare*, -ris. *marginē*, *margo*. *munte*, *mons*. *mumă*, *mater*. *mânsu*, *equulus*. *mănușă*, *manica*. *mână*, *manus*. *micu*, *parvus*. *mutu*, *mutus*. *mortu*, *mortuus*. *mergu*, *migro*. *mâncu*, *manduco*.

N

N se rostește ca *n* al latinilor, de ex.: *nasu*, *nasus*. *negru*, *niger*. *nodu*, *nodus*. *nucă*, *nux*. *nascu*, *nascor*. *netedu*, *nitidus*. *nópte*, *nox*. *nume*, *nomen*.

P

Se pronunță ca la latini, de ex.: *pace*, *pax*. *pesce*, *piscis*. *pepine*, *pepo*. *porcu*, *porcus*. *pele*, *pellis*. *păriete*, *paries*. *pulbere*, *pulvis*. *pěcatu*, *peccatum*. *péna*, *penna*. *parte*, *pars*.

Notă. Dacoromânii îl schimbă pe *ph* latin în *f* la fel ca italienii, precum în: *filosofu*, *Philosophus*. *fisica*, *Physica* etc.

Q

1) *Qu* înainte de *a*, *o*, *u* se pronunță ca *și c* înainte de *a*, *o*, *u*, anume ca un *κ*, căci adesea *q* nu se deosebește de *c*, de ex.: *quându*, *quando*. *quasi*, *quasi*. *quam*, *aliquantum*. *quare*, *qualis*. *quātu*, *quantum* etc.; se pronunță: *cându*, *casi* [= ca și], *cam* etc.

2) *Qu*, atunci când este urmat de *e* sau *i*, se rostește ca un *c* înainte de *e* sau *i*, și anume la fel ca *tsche* nemțesc, *cs* sau *ts* maghiar, de ex.: *quelu*, *ille*. *quine*, *quis*. *que*, *quid*. *queru*, *peto*. *quinquē*, *quinque*. *nique*, *neque*. Se pronunță: *celu*, *cine*, *ce*, *ceru* etc.

Notă. La dacoromâni, *qu* înainte de *a* în cuvintele comune cu latina și italiana se schimbă în *p*, ca în: *apă*,

aqua. épă, equa. păresimi, quadragesima, ital. quaresima. patru, quatuor etc.

R

R se pronunță la fel ca la latini, de ex.: *ramu, ramus. raru, rarus. repede, rapide. ripă, ripa. rôtundu, rotundus. rugu, rubus. rece, recens. rêu, malus.*

S

1) *S*, la începutul cuvintelor înainte de vocalele *a, e, o, u*, precum și înainte de *i* preschimbă în sunet *serinu, serenum. somnu, somnus. sugu, sugo. sînu, sinus. sîlbaticu, silvaticus.*

2) *S*, înainte de *i* deschis sau obișnuit și după *i*, când urmează o altă vocală, se pronunță ca *s* maghiar, *sch* nemțesc, *sce, sci* din italiană și *ш* chirilic, ca în: *sie [= șie], sibi. lisie, lixivium. siedu, sedeo etc.* Asemenea și *s*, atunci când e urmat de *i* final, se rostește în felul înfățișat mai înainte, adică precum *s* maghiar, *sch* nemțesc, *ш* chirilic, de ex.: *ursi, ursi. rusi, Russi. pusi, positi etc.*

Notă. Atunci când *s* trebuie rostit gros ca *ш* chirilic, noi punem sub el un semn ca o semilună, spre a-i ajuta pe cei străini să poată citi mai cu ușurință, de ex.: *eșire, exire; lișie, lixivium etc.*

3) *S* înainte de silabele *ce, ci, que, qui* se rostește, de asemenea, gros, precum în: *pesce, piscis. cresce, crescit. esci, es. sciu, scio. nisque, quidam. nesque, quaedam etc.*

Notă. Deși silabele *sce, sci, sque, squi* ar trebui rostite, după regulă, la fel ca *stsche, stschi* nemțesti, *stse, stsi* sau *scse, scsi* ungurești și *шче, шчи* chirilici, totuși la dacoromâni sau valahi s-a încetățenit obiceiul de a-l rosti ca *șt*; astfel, în exemplele date (la numărul 3) ei pronunță *peste* [= pește], *creste* [= crește], *esti* [= ești], *niste* [= niște] etc. În ciuda acestei rostiri, care nu este răspândită peste tot în dacoromână, trebuie să se scrie mereu *sce, sci etc.*

4) Dacoromânii îl pronunță uneori pe *s* ca *z*, la fel ca latinii și italienii, de ex.: *înfrênesu*^[23], pentru *înfrânu*, *refreno*. *lucresu*, pentru *lucru*, *laboro*. *necasu*, *angor*. *séru*, *serra*. *séru*, *serum*. *sama*, *jusculum* ; se rostește: *înfrênezu*, *necazu*, *zêru*, *zéru*, *zama*.

T

1) *T* se pronunță la începutul cuvântului și când e precedat de litera *s* la fel ca la latini, de ex.: *tacu*, *taceo*. *tauru*, *taurus*. *totu*, *totum*. *turma*, *turma*. *tingu*, *tingo*. *tare*, *fortis*. *tunu*, *tonitru*. *tusê*, *tussis*. *temu*, *timeo*. *eucharistie*, *Eucharistia*.

2) Când e urmat de *i*, și după *i* se află o altă vocală, *t* se pronunță după obiceiul latinilor, adică precum *tz* maghiar, *з* nemțesc, *ч* chirilic și *z* dur italian, de ex.: *tie*, *tibi*. *téra*, *terra*, *regio*. *omutiu*, *homuntio*. *nutretiu*, *nutrimentum*. *frătie*, *fraternitas*. *betie*, *ebrietas*. *impêrătie*, *Imperium*. *portie*, *portio*.

3) Când e urmat de *i* final, *t* se pronunță întotdeauna ca *tz* maghiar, *з* nemțesc, ca în: *frati*, *fratres*. *nepoti*, *nepotes*. *uscati*, *exsiccati* etc. La fel se pronunță *t* cu un semn dedesubt, ca în următoarele cuvinte și în derivatele lor: *pățiescu*, *patior*. *țipu*, *proiicio*. *ascuțitu*, *acutus*. *țera*, *terra*, *regio*.

V

V se pronunță la fel ca la latini, de ex.: *vadu*, *vadum*. *vorbă*, *verbum* etc. (Vezi la *U*, la punctul 3.)

X

Dacoromânii nu cunosc litera *x*, și în locul ei, după modelul italienilor, folosesc în mod obișnuit în scris și în același timp în pronunțare litera *s*^[24], de ex.: *Alesandru*, *Alexander*. *esemplu*, *exemplum*. *frasinu*, *fraxinus*. *eșire*, *exire*. Dar, dacă cineva învățat cu litera *x* vrea să-l

folosească mai ales în cuvintele grecești, nu greșește; totuși acest fapt este împotriva firii limbii române.

Z

În sine, litera *z* lipsește din scrierea dacoromânilor, chiar dacă sunetul ce-i corespunde se aude în limba lor, dar acest sunet se raportează sau la *ḑ* sau la *s*, după cum am arătat mai sus. Cineva poate totuși să întrebuințeze chiar și litera *z*, în aceleași împrejurări în care și latinii se foloseau de ea. Totuși, dacă cineva s-ar folosi în scris de *z*, ori de câte ori aude sunetul *z*, ar încălca mult regulile ortografiei, căci înainte de *b*, *d*, *g*, *l*, *m*, *n*, *r*, *s* se pronunță ca *z*, de ex.: *sborare*, *volare*. *sdrânçiosu* [= *zdrânșos*], *lacer*. *sgura*, *scoria*. *deslegatu*, *solutus*. *pisma*, *invidia*. *desnodatu*, *enodatus*. *desrădicinatu*, *eradicatus*. *svântatu*, *exsiccatus*; prin urmare, în niciun chip nu trebuie scris *zborare*, *zdrânçiosu*, *zgura* etc., așa cum obișnuiesc să scrie cei care nu sunt învățați cu ortografia.

SCURTĂ TRECERE ÎN REVISTA

A OBSERVAȚIILOR ȘI REGULILOR PREZENTATE CU PRIVIRE LA PRONUNȚIA ANUMITOR LITERE

Ç, ç se pronunță la fel ca *tz* maghiar, *z* nemțesc, **ц** chirilic.

Ce, *ci* precum *ce*, *ci* din italiană, *tse*, *tsi* din maghiară, *tsche*, *tschi* din germană, chirilicele **че**, **чи**.

Ch, *ch* precum **κ**.

Ḑ, *ḑ* la fel ca *z* maghiar și **з** chirilic.

É, *é* asemenea diftongului *ea*.

Ê, *ê* la fel ca *i* din latină.

Ge, *gi* precum *ge*, *gi* din italiană și chirilicele românești **ге**, **ги**.

J, *j* la fel ca *j* franțuzesc și **ж** chirilic.

Ó, ó notat cu accent ascuțit, la fel ca *oa* din latină.

Que, qui precum *ce, ci* din italiană, *tse, tsi* din maghiară, chirilicele **че, чи**.

Ș, ș la fel ca *s* unguresc, *sch* nemțesc, **ш** chirilic și *s* din italiană, înainte de *ce, ci*.

T, ț precum *t* din latină înainte de *i* și după *i* urmat de o altă vocală, și *tz* maghiară, *z* nemțesc, dar și **ц** chirilic.

ă, ê, î, ô, û asemenea chirilicului românesc **ѡ** și a lui *ê* franțuzesc. [...]

VOCABULARIU ROMANESCU SI LATINESCU. VOCABULARIUM DACO-ROMANUM ET LATINUM [...]

IX. De scăderile si bólele omului *De defectibus et infirmitatibus hominis*

orbu, *coecus, orbus*
surdu, *surdus*
mutu, *mutus*
schiopu, *claudus*
gîrbovu, *gibosus*
pleșiugu, *calvus*
ceuru, *strabo*
gângavu, *balbus*
gibosu [= ghibos], *gibosus*
balamutu, *balbus*
căruntu, *canus*
strâmbu, *curvus*
lunaticu, *lunaticus*
nebunu, *stultus*
bolnavu, *infirmus*
tristu, *tristis*
mișel, *miser*

durére, *dolor*
 durére de capu, *dolor capitis*
 durére de dènti, *dolor dentium*
 durére de ochi, *dolor oculorum*
 durére de urechi, *dolor aurium*
 friguri, *febris*
 friguri de tote dîlele, *febris quotidiana*
 friguri ferbinti, *febris calida*
 friguri de a trea dî, *febris tertiana*
 friguri putrede, *febris putrida*
 tuse, *tussis*
 scorbutu, *scorbutus*
 ametélă, *vertigo*
 hidropica, bóla apei, *hydrops*
 lângóre, *febris ardens*, *maligna*
 junghiu, *pleuritis*, *dolor lateris*
 mâtrecă, *convulsio*, *tormenta ventris et membrorum*
 ciumă, *pestis*
 vîrsatu, *variolae*, *-arum*
 cătaru, cătarue [= cataroi], *catarrhus*
 guturaiu, *gravedo*
 buboiu, *ulcus*, *bubo*
 apoplecsia, *apoplexia*
 calcare de nevoie, *morbis tetricus*
 colică, *colica*, *passio*
 oftică, *hectica*
 podagră, *podagra*
 apostemă, *suppuratio*, *apostema*

X. De vestmênte.

De vestimentis

vestmêntu, *vestimentum*
 camêşia, *indusium*
 ismene, *perzomata*

guleru, çolaru [= țolar], *galerum*, *collare*
 manusiă, *chirotheca*, *manica*
 cióreci, *caligae*
 calçiuni, *calcei*
 tibiele [= tibială], *tibialia*
 mintée, *chlamis*
 mânecă, *manica*
 peptariu, *pectorale*
 căpâneagu, *pallium*
 vestmentu de sèrbători, *vestis ferialis*
 vestmentu de tote zilele, *vestis quotidiana*
 haină, *habitus*
 năframă, *strophium*
 cingătóre, *cingulus*
 brău vel brănu, *zona*, *cingulum*
 mântao [= mântauă], *toga vel pallium presbyteriale*
 sandale [= sandală], *sandalia*
 stible, *ocreae*
 degetariu, *digitale*
 sacu, *saculus*, *saccus*
 inelu, *anulus*
 ochiari, *ocularia*
 pilérie [= pălărie], *pileus*, *pelasus*
 circei, *inaures*
 dulmanu, *tunica*
 sugmanu, *bracca*
 clerică, *vestis clericalis* [...]

XXXII. De sciëntie si de măiestrii.

De scientiis et de artibus

theologia, *theologia*
 teologu, *theologus*
 filosofie, *philosophia*
 filosofu, *philosophus*

medică, *medica*
 medicu, *medicus*
 medicină, *medicina*
 chirurgie, *chirurgia*
 chirurgu, *chirurgus*
 doctor, doftor, *doctor, medicus*
 economie, *oeconomia*
 economu, *oeconomus*
 pedagogie, *paedagoghica ars*
 pedagogu, *paedagogus*
 aritmetică, *arithmetica*
 aritmeticu, *arithmeticus*
 geografie [= gheografie], *geographia*
 geografu [= gheograf], *geographus*
 astronomie, *astronomia*
 astronomu, *astronomus*
 astrologhie, *astrologia*
 astrologu, *astrologus*
 un apotecariu, *apothecarius*
 potică, apothecă, *apotheca*
 un doctor de chirurgie, *doctor chirurgiae*
 un doctor de ochi, *medicus ocularis*
 un doctor de teologie, *doctor theologiae*
 un aghentu, *agens*
 un procurator, *procurator*
 un tâlmăciu, *interpres*
 un pictor, un sugrafu [= zugrav], *pictor*
 argêntariu, *argentifex, faber argentarius*
 organariu, *organorum opifex*
 pênșariu [= pânzariu], *textor*
 ferariu, *ferramentarius*
 căbieriu [= săbieriu], *confector gladiatorum*
 curêlariu, curêoariu, *coriarius*
 peptârariu, *confector pectoralium*
 vinđetoriu de póme, *pomarius, qui poma vendit*

ingeniru, *geometra*
 orariu (cesariu), *horopegus*
 grădinariu, *hortulanus*
 arătoriu (plugariu), *arator, agricola*
 cărturariu, *scriba, literatus*
 murariu (sidariu), *cementarius, murarius*
 dascalu, *magister, didascalus, doctor*
 învățătoriu, *praeceptor, moderator*
 sêcerătoriu, *messor*
 musicantu, musicu, *musicus*
 pêsariu, *piscator*
 clopotariu, *campanarum fusor*
 vraci, *lapicida*
 peptinariu, *pectinarius*
 hartieriu, *confector chartae*
 maestru, *magister*
 bărbieru, *tonsor*
 măcelariu, *lanio, macelarius*
 măcelărie, *macellum, taberna laniaria*
 pitariu, pâneriu, *pistor*
 morariu, *molitor*
 móră, *mola*
 căldărariu, *ahenarius, faber ahenarius*
 luminariu [= lumânariu], *fusor candelarum*
 pilărieriu [= pălărieriu], *pileator*
 aci, *asciarius*
 cărbunariu, *carbonarius, confector carbonum*
 făcătoriu de carê, *opifex rhedarius*
 caru, *carrus, currus*
 rotariu, *opifex rotarius*
 rôtă, *rota*
 funariu, *opifex funarius*
 comediantu, comedieșu, *comicus actor, histrio*
 pânurariu (postăvari), *pannifex, textor pannorum*
 spețiériu, *aromatarius, qui vendit aromata*

cădariu, butnariu, vietor, *doliarius*
 făuru, *faber ferarius*
 făurie, *fabrica ferraria*
 pintenariu, *calcarius*
 lăcătariu, *faber serarius*
 olariu, *figulus, ollarius*
 vârsătoriu de plumbu, *qui plumbum fundit*
 hornariu, *spacicaminarius, caminorum purgator*
 curuitoriu [= croitoriu] (sêbeu), *sartor*
 tunariu, *miles tormentarius*
 cărâmidariu, *laterarius, fctor laterum*
 cristaïariu, *factor vasorum crystallinorum*
 glajériu, steclariu, *negotiator vitrarius*
 cismariu, ciobotariu, *cothurnarius*
 măsăriu, *arcularius*
 negoțiătoriu [= neguțătoriu], *mercator*
 medariu [= miedariu], *qui mulsum facit*
 ospêtariu, *caupo, tabernarius*
 lingurariu, *fabricator lingularum vel cochlearium*
 turtaiu, *pistor tortarum*
 brânđiariu, *confector vel venditor burindae*
 boariu, *bubulcus, pastor armentarius*
 vacariu, *pastor vaccarum*
 porcariu, *subulcus, porcarius*
 pécurariu, *opilio*
 cocieriu, *auriga*
 șerbu, *servus*
 șerbă [= șearbă], *serva[...]*

DIALOGI

séu forme de vorbitu despre lucrurile
 quele que mai adese ori vin' inante

DIALOGI

seu modi loquendi de iis rebus, quae saepius occurrunt
 [...]

VII. Dialogu

VII. Dialog

VII. Dialogus

**A facere visită
 unui lăngoritu
 séu bolnavu**

**A facere visită
 unui lăngorit sau
 bolnav**

***Facere
 visitationem
 cuidam aegroto***

Ah, multu dorite
 amice, quum î mi
 pare de rău, che te
 aflai giacăndu in
 patu!
 Mie anche mi pare
 rău, ma n'amu que
 face.

Ah, mult dorite
 amice, cum îmi
 pare de rău că te
 aflai zăcând în
 pat!
 Mie încă-mi pare
 rău, ma n-am ce
 face.

*Ah, multum
 desiderate amice,
 quomodo doleo,
 quod te invenerim
 jacendo in lecto!
 Ego etiam doleo,
 sed non possum
 contra (non habeo
 quid facere).*

Quum stai, quum
 te sêntiesci?

Cum stai, cum te
 sântești?

*Quomodo stas,
 quomodo te
 sentis?*

Stau fôrte rău.

Stau foarte rău.

Sto valde male.

De cându?

De când?

A quo tempore?

De trei, de patru
 zile.

De trei, de patru
 zile.

*A tribus, quator
 diebus.*

Que ti este, que te
 dóre?

Ce-ți este, ce te
 doare?

*Quid tibi est, quid
 tibi dolet?*

Me dóre capu,
sěntiu durori prin
tóte mǎdulǎrile,
n'am' apėtitu, si
mi de totul rėu.

Mǎ doare capu,
sǎnț durori prin
toate mǎdulǎrile,
n-am apėtit și mi-i
de totul rău.

*Dolet mihi caput
et sentio dolores
per omnia
membra, non
habeo appetitum
et me pessime
habeo.*

Medicu (Doftoru)
ce dice?
'Anche n'au fost'
aice.

Medicu (Doftoru)
ce zice?
Încă n-au fost aice.

*Quid dicit
medicus?
Adhuc non fuit
hic.*

Astǎ demǎnetiǎ mi
au dis' un
cunoscutu și facu
ami teiére vėna (și
mi lasu sǎnge).

Astǎ demǎneață
mi-au zis un
cunoscut să fac a-
mi teiare vena (sǎ-
mi las sǎnge).

*Hoc mane mihi
dixit quidam notus
ut faciam mihi
venam aperiri.*

Quine țiau ȕisu?
Cumnatu meu.

Cine ți-au zis?
Cumnatu-meu.

*Quis tibi dixit?
Cognatus meus.*

Te rogu si nu faci
nemica fǒrǎ de
scire si oranduėla
medicului sėu
doctorului.

Te rog să nu faci
nemică fǎrǎ de
știrea și orânduiala
medicului sau
doctorului.

*Te rogo ut absque
scitu et
ordinatione medici
seu doctoris nihil
facias.*

Quum ai dormit'
in nópte aquėsta,
repausat' ai bine ?

Cum ai dormit în
noaptea aceasta,
repausat-ai bine ?

*Quomodo
dormivisti hac
nocte, quievistine
bene?*

Doė nopti amu
petrecutu fǒrė de a
fi potutu dormi ver
o minuta.

Douǎ nopti am
petrecut fǎrǎ de a
fi putut dormi ver
o minutǎ.

*Duas noctes
transegi quin
potuissem dormire
vel uno minuto.*

Oh! Quum m'am'
urit' a stare in
patu!

Oh! Cum m-am
urât a stare în pat!

*Oh! Quomodo
nauseavi stare in
lecto!*

Fii numai cu
rebdare, iubita
mea, credu che
dupò puține zile
te vei însănătoși.

Oh! de ar dà
Dumneșeu!

Noi nu scimu que
este sănitate, fôră
numai atunci
quandu sântemu
bolnavi.

Fii cu voie bună,
nuți va fi nimica!
Dupò prânțiu me
voiu întornă éro, si
te voiu visita
(căută).

Fôrte me voiu
bucură.

Remâni in pace,
pône quândo te
voiu mai vedè.

Fii numai cu
răbdare, iubita
mea, cred că după
puține zile te vei
însănătoși.

Oh! de ar da
Dumnezeu!

Noi nu știm ce
este sănătatea, fără
numai atunci când
sântem bolnavi.

Fii cu voie bună,
nu-ți va fi nimică!
După prânz mă
voiu înturna iară,
și te voiu visita
(căuta).

Foarte mă voiu
bucura.

Rămâi în pace,
până când te voiu
mai vedea.

*Habe tantum
patientiam, dilecta
mea, credo quod
post paucos dies
resanaberis.*

Oh! Si daret Deus!

*Nos non scimus
quid sit sanitas
tantum tunc
quando sumus
infirmi.*

*Bono esto animo,
nihil tibi erit!
Post prandium
revertar iterum et
te invisam.*

Valde laetabor.

*Remane in pace,
usque dum te
iterum videbo.*

VIII. Dialogu

**Intra doctor si
intra un bolnavu**

Domnule medice,
sêu doctore! Io
amu trâmisu dupò
domnia ta si te
chiâme.

VIII. Dialog

**Întră doctor și
întră un bolnav**

Domnule medice,
sau doctore! Io am
trâmis după
domnia ta să te
cheame.

VIII. Dialogus

**Inter medicum et
in inter unum
infirmum**

*Domine medice!
Ego misi post
dominationem
tuam ut te vocent.*

Que ti este,
domnule?
Sûm bolnavu.
Se vede din fație.
Que te dóre, iu
sênti durere?

Ma dóre capu'l si
numai puçinu
queva de
mânâncu, in dată
me dóre
stomachul.

Aistu este un
semnu rău.
De quandu esci
asiè?

De ieri.
Asta nópte
dormit'ai bène?
Nu, nèquè ochii
n'am' inchisu.
Ai appetitu domnia
ta la mâncare?

Nequidequum.
Adă mâna in
cóque sî vedu
quum i ti bate
(merge, âmblă)
pulsu seu vëna.

Bate pre iute, ai
friguri.
Sêntiu o lenevire
prin tóte părțile.

Ce-ți este,
domnule?
Sum bolnav.
Se vede din față.
Ce te doare, iu
sânți durere?

Mă doare capul și,
numai puțin ceva
de mânânc, îndată
mă doare
stomacul.

Aist este un semn
rău.

De când ești așa?

De ieri.

Astă noapte
dormit-ai bine?
Nu, nice ochii n-
am închis.

Ai appetit domnia
ta la mâncare?

Nicidecum.
Adă mâna încoace
să văd cum îți bate
(merge, îmblă)
pulsu sau vena.

Bate prea iute, ai
friguri.
Sânț o lenevire
prin toate părțile.

*Quid tibi est,
domine?
Sum infirmus.
Videtur ex facie.
Quid tibi dolet,
ubi sentis
dolorem?*

*Dolet mihi caput
et si tantum
modicum
manduco, illico
dolet mihi
stomachus.*

*Istud est signum
malum.
A quo tempore es
sic?*

*Ab heri.
Hac nocte
dormivistine bene?
Non, neque oculos
clausi.*

*Habes appetitum
dominatio tua ad
manducandum?*

*Nequaquam.
Da manum huc ut
videam quomodo
incedit pulsus.*

*Valde cito incedit,
habes febres.
Sentio inertiam
per omnes partes.*

Ti voi prescrie o
medicină, quare te
va curati pe din
lontru si ti va
ușorà stomachu'1.

Domnule doctore,
luavoiu astađi
medicină?
Asie, domnule,
éccé rezeptu,
trămitel' in
apothica, éró
domnia tua rămăii
intru asternutu.

Que dietă lipsesce
si tienu in
mancare?
Măncă ouă
próspete si supă de
carne de vacă.

Te si duci?
Astéptă dupó
mêne afară si
trebue si me ducu
si mai facu visita
si la un altu
patientu
(bolnavu).

Me rogo si
binevoesci a
venire si mâne.

Îți voi prescrie o
medicină, care te
va curăți pe
dinlontru și-ți va
ușura stomacul.

Domnule doctore,
lua-voi astăzi
medicină?
Așa, domnule,
iacă rezeptu,
trămite-l în
apotică, iară
domnia ta rămâi
întru așternut.

Ce dietă lipsește
să țin în mâncare?
Măncă ouă
proaspete și supă
de carne de vacă.

Te și duci?
Așteaptă după
mine afară și
trebuie să mă duc
să mai fac vizită și
la un alt pațient
(bolnav).

Mă rog să
binevoiești a
venire și mâne.

*Praescribam tibi
unam medicinam,
quae te purgabit
ab intra et
exonerabit
stomachum.*

*Domine doctor!
Sumam ne hodie
medicinam?
Ita Domnine, ecce
formula
medicamenti,
mitte illam in
apothecam,
dominatio tua
vero remane in
lecto.*

*Qualem dietam
opus habeo tenere
in manducando?
Manduca ova
recentia et
jusculum carnis
bubulae.*

*Jam abis?
Expectant post me
foris et debeo ire,
ut faciam visitam
etiam alio patienti.*

*Rogo ut digneris
venire etiam cras.*

Nu voiu lipsi, te voiu cercà.	Nu voiu lipsi, te voiu cerca.	<i>Non deero, te quaeram.</i>
Pre plecatu șerbu a domniei tale!	Preaplecat șerb a domniei tale!	<i>Submissimus servus dominationis tuae! [...]</i>

Nicolae Maniu Montan

**ORTHOEPIA LATINA, LATINO–
VALACHICA, HUNGARICA,
GERMANICA ET SERBO–VALACHICA,**
juxta gustum hodiernae Paedagogiae in novum
ordinem composita, a Maniu Montan Nicolao^[1],
absoluto theologo Viennensi et in primaria
Regia Normali Schola Balásfalvensi
primae Classis Magistro.
Cibinii, Typis Martini de Hochmeister, Caes. Reg.
Priv. Typograph. et bibliop., 1826*
[...]

ORTHOGRAPHIA LATINO–VALACHICA
Praefatio

Est-acum peste trei sute de ani, de pe când ura întră Beserica Grecească și întră cea latinească mai tare ferbea. Văzând atunci slovenii și grecii cum că rumânii din Dacia sunt^[2] una cu italii prin neam, prin limbă și prin litere latinești, cu care încă scria, se temea ei foarte ca nu rumânii, și cu ei doar și alții să se împreune cu Beserica Latinească. Pentru că, împresurând pe rumâni cu svat și cu ajutoriu, i-au amăgit, de cu scârbire lăpădară pe celi mai frumoase și mai lesne de scris litere în toată lumea și, în contră, cu evlavie luară pe celi mai urâte și mai anevoie de scris slove^[3]. Ma ce-i mai mult: una cu slovele chiriliene au întrodus și limba slavonească în beserecele rumânilor. După această faptă, nu mult trecu și, vește-

* Transcriere și note: Gheorghe Chivu.

zindu-se literatura, limba și numele rumânesc, peste toată rumânia se întinse o negură foarte întunecată, care și astăzi încă pe cea mai mare parte a rumânilor o orbechează.

Acum nu de mulți ani încoace, începând rumânii noștri a se mai deștepta, au priceput cum că întră celi mai mari cauze a scăderii noastre sunt și slovele cești chiriliene. Pentru că cu tot de-adinsul mai învățații rumânilor stau ca în locul slovelor chiriliene să cuprindem iarăș literile latinești, care sunt a noastre, și numai prin acestea putem cultiva limba noastră după natura sa^[4]. La aceasta mult ne îndeamnă Exelenția Sa Ioan Bob, episcop unit al Ardealului, prin un *Lexicon rumânesc* în anu trecut ieșit de sub tipariu, în care limba noastră foarte neted numai cu litere latinești e scrisă^[5]. Precum din ieste a prefației cuvinte se vede: „Acest *Lexicon* am voit a-l așeza ... cu litere latinești, ... cu care și rumânii mai de mult au trăit, până ce au luat literile cirilicești, și sunt mai lesne de cetit și de învățat”. Spre mare îndemnare ne poate fi și fapta Mariei Sale Samoil Vulcan, episcop rumânesc în Oradea Mare, că în diecesul său toate lucrurile, afară de cărțile cele besericești, cu litere latinești se scriu^[6]. Cel mai mare întră rumâni literator, reverendisimu domn Petru Maior, în recenziile sale contra Kopitar^[7] așe zice: „Bone Vir! ... quamdiu Valachi litteras Cyrillicas retinebunt, vix, aut ne vix quidem Grammaticam suae lingvae notam aliis Nationibus reddere quibunt, minus tenebrae, quibus per Cyrillicas litteras obducta est lingua Valachica, dispelli valebunt. Haud caecus est ergo amor, quo ducuntur Valachi in litteras Latinas, sed i<ll>i potius caeci sunt, ac deplorandi, qui non vident harum litterarum utilitatem, et necessitatem”^[8].

Văzând io acum pe acești mari învățați și plini de autoritate bărbați că neîncetat ne îndeamnă prin faptele

sale, m-aș fi socotit că-s a patriii un fiu îndărăptnic și fără de nice o iubire, de n-aș urma acestor părinți. Așadar, nu numai pre mine, ci și pre școlarii mei, carii acum un an era 87, am început a-i deștepta în acest lucru, învățându-i, nefiind cărți^[9], numai din auzit, cu litere latinești a ceti, a scrie și a pricepe cauzele car ne îndeamnă a cuprinde aceste litere.

Prin aceste dar și prin svatul a altor mai mari ne-am deprins cu acest privilegiu a face *Ortoepie rumânească* și în ortografia asta, prin care să se îndemne și ceilalți dascăli rumâni, ca în lucrul acesta să putem avere o înțelegere și o inimă toți. [...]

§ IV

[...]

RUGĂCIUNEA DOMNULUI

Tatăl nostru, carele ești în ceriuri, sânt fie numele Tău, vie împărăția Ta, fie voia Ta, precum în ceriu și pre pământ. Pânea noastră cea de pururea dă-ne-o nouă astăzi, și ne iartă nouă păcatele noastre, precum și noi iertăm păcătoșilor noștri. Și nu ne duce pre noi în ispită, ci ne ferește de rău. Amin! [...]

SIMBOLUL CREDINȚEI

Cred în unul Dumnezeu, Tatăl Atotțiitoriu, Făcătoriu ceriului și a pământului, văzutele tuturor și nevăzutele, și în unul Domnul Isus Christos, Fiiul lui Dumnezeu Unul-Născut, carele din Tatăl S-au născut mai nainte de toți vecii, lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut, iară nu făcut, Cel de o ființă cu Tatăl, prin carele toate s-au făcut. Carele pentru noi, oamenii, și pentru a noastră mântuire S-au pogorât din ceriuri și S-au întrupat de la Duhul (Spiritul) Sânt și din Maria Fecioara, și S-au făcut om. Și S-au răstignit pentru

noi su Pilat din Pont, și au pătimit, și S-au îngropat, și au înviat a triia zi după Scripturi. Și S-au suit la ceriuri, și șeade de-a dreapta Tatălui. Și iarăși va să vie cu mărire să judece viii și morții, a Cărui împărăție nu va fi sfârșit. Și în Duhul (Spiritul) Sânt, Domnul de viață Făcătorul, carele din Tatăl iese, cela ce împreună cu Tatăl și cu Fiiul este închinat și mărit, carele au grăit prin profeți. În una Sântă Catolicească și Apostolicească Biserică; mărturisesc un Botez întru iertarea păcatelor. Aștept învierea morților și viața veacului ce va să fie. Amin!

ZECE PORUNCI ALE LUI DUMNEZEU

I. Eu sum^[10] Domnul Dumnezeuul tău, să nu ai dumnezei streini înaintea Mea!

II. Nu lua numele lui Dumnezeu în deșert!

III. Adă-ți aminte să sântești ziua sâmbetei!

IV. Cinstește pe tatăl tău și pe muma ta, ca să trăiești mult pre pământ!

V. Să nu ucizi!

VI. Să nu curvești!

VII. Să nu furi!

VIII. Să nu mărturisești strâmb în contra de-aproapelui tău!

IX. Să nu poftești muiera de-aproapelui tău!

X. Să nu poftești nice un lucru de-aproapelui tău! [...]

MANUSCRIPTUM LATINO-VALACHICUM

Prefație

A scrie cu ortografia asta unora le pare lucru foarte greu, zicând că numai acela va putea scrie după această ortografie care va ști cuvintele rumânești a le asemăna cu celi latinești. Asta zicere e numai a celor care nice n-au gustat această ortografie. Ma io cutez a zice că niceo ortografie latinească nu-i așa lesne ca asta a noastră. Sunt

numai patru reguli generale, care știindu-le, orice cuvânt va veni înainte, fără de nice o îndoială el va ști scrie^[11]. Regulele cele sunt iestea:

1. Când s-aude în limba noastră iest sunet *z* [= *j*]^[12], **ж, ѱ**, înainte de *u, o, a*, atunci se pune *j*, v.g. *jurare, joi, jocu, Janu* etc.; înainte de *i, e* se pune *g*, v.g. *gingina* [= *gingină*], *gémene* etc.; când *g* înainte de *i, e* nu asună **ѱ**, atunci întră *g* și întră *i, e* se pune *h*, v.g. *ghemu, ghinda, unghie* etc.^[13]

2. Când s-aude *z*, se pune *d*, v.g. *dicere* [= *zicere*], *đi* [= *zi*], *Dumneđeu* [= *Dumnezeu*] etc. ; dar *d*, numai înainte de *i* și mai arareori *e*, asună *z*. Așadar, când se aude înainte de *u, o, a*, v.g. *prânzu* [= *prânz*], *zăcere*; atunci întră *u, o, a* și întră *d* se pune un *i*, v.g. *pranđiu* [= *prânz*], *điăcere* [= *zăcere*], *médiăđi* [= *miazăzi*], *médiănópte* [= *miazănoapte*] etc. Se ieu afară *cađu* [= *cad*], *cređu* [= *cred*], *riđu* [= *râd*], *veđu* [= *văd*], *cuteđu* [= *cutez*]. Iar iestea, afară de *cuteđu* (*contendo*), nu trebuie zise cu *z*, ci numai așa: *cad'* [= *cad*], *cred'* [= *cred*], *ved'* [= *văd*], *rid'* [= *râd*].

3. Când s-aude **ѱ, tz**, atunci se pune *ț'*, v.g. *țene* [= *țâne*], *țițina* [= *țățână*]; dar numai înainte de *i, e* asună *tz*. Așadar, înainte de *u, o, a*, de se aude asunând *tz*, se pune întră *u, o, a* un *i*, v.g. *pretiu* [= *preț*], *titia* [= *țăță*], *căltiura* [= *călțură*] etc. Iar acum nu-i de lipsă însemnarea că, ca în latinie, înainte de *i* urmând altă sunătoare, se zice *tz*. Să nu se însemne nice pe urmă, că tot *tz* asună, foarte puține luând afară, v.g. *părinti* [= *părinți*], *frati* [= *frați*], *nepoti* [= *nepoți*], *toti* [= *toți*] etc. Escepția se scrie cu *h*, v.g. *hărthie* [= *hârtie*] etc.

4. Când s-aude **ч, ts**, se pune *c*, v.g. *cina, ceriu, cercu*. Iar, precum am zis despre *đ, ț*, întră *u, o, a* să se pună *i* au *e*, v.g. *rugaciune* [= *rugăciune*], *feceor* [= *fecior*], *ceară, ceapă* etc.

Cu *q* se scrie *aquei* [= acei], *quarii* [= carii], *sciu* [= știu]. Însă totuș *q* nu trebuie, precum unii vreau, depărtat de *Ortografia* asta, că litera asta face mare și frumoasă asemănare limbei noastre cu celelalte limbi latinești, și așa și mai lesne de înțeles tuturor carii știu limbile aceste. E.g.: De oi scrie așa rumânește *quine* [= cine], *quōt* [= cât], *quinqui* [= cinci], *querere* [= cere-re], *cóquere* [= coacere], *toquila* [= tocilă], *squama* [= scamă] etc., latinește *quisne*, *quot*, *quinque*, *querere*, *coquere*, *to quilla* ^[14] *squama* etc., cine nu va înțelege ? Iar de ar fi cu *c*, ar fi la înțeles mai întunecată etc.

Toate numele care iasă în *scu*, *sco*, *sca*, când se mută *u*, *o*, *a* în *i*, *e*, atunci nu se scrie cu *sti*, *ste*, ci cu *sci*, *sce*, v.g. *domnescu*, *domnesci*, *domnesce* etc.

Numai asta una e mai grea: în loc de *ħ*, dintră *ĩ*, *ũ*, *ẽ*, *õ*, *ã*, care trebuie pusă? Aceasta a o aduce la regulă mai că nu se poate. Atâta pot zice: în sfârșitul cuvântului se pune mai tot *á*; într-alt loc mai mult *ẽ* și *ã*. Însă orice se va pune, nu va cură sânge.

Foarte mult înușorește pe *Ortografia* asta neînduplecarea literelor în limba noastră. V.g.: Nu trebuie scris *annu*, *adducere* etc., ci *anu*, *aducere* etc. [...]

Fabula I^[15]

GĂINA ȘI PUII

Găina a multor pui, îngrijată maică, purta mare grije ca nu cumva uliu să răpească pe unul sau pe altul dintră puii săi, carii împrejurul ei, pe aici și pe colea, era după mâncare împrăștiati, pentru că strâns da în știre fieștecărui ca făr' de nice o întârziere sub arepile sale să alerge minteni cum vor auzi pe ea chemându-i, au vor vedea oricât de departe pe acel iute și împetrit tiran a tuturor paserilor. Aceasta puii în lung tâmp ascultară, ascunzându-se minteni su penele maicei sale cum o auzie

chemându-i. Odată unu, prea mult sieși încrezându-se, după chemarea maicei sale au mai rămas încă oarecât, adunând de pe pământ grăunțe. Într-acea iacă, uliu, rapide venind, încheașă unghiile în el și, răpindu-l, mănă.

Învățătura

Asemenea acestui pui sunt acei fii carii nu ascultă pe părinții și pe mai marii săi; că nu mult vor viețui, ci în scurt tâmp cu moarte înfricoșată vor muri, pentru că Dumnezeu nu lasă aceasta nerăsplătită, că ne-au poruncit: Să iubești pe tatăl tău și mumă-ta ca să trăiești mult pe pământ.

Fabula II

VULPEA ȘI LARVA

Vulpea intră în o boltă, în care multe și distimpte icoane din lemn scobite, din ceară vărsate ș-o parte cu colori feștite (vestitae) era. Și, dând vulpea cu ochii de o larvă (obrazare) frumoasă, zice mirându-se: Hei, cât de frumoasă, cât de polită și fără de sminteală față! Iestea zicând, vulpea pune picioru pe larvă și o întoarce cu ceafa cătră sine și, mai apropiindu-se cu ochii de ea, vede că dinlontru e întunecată și goală. Atunce se scârbește și o împinge, sucind din nas, și zice: Eh, nu-mi place, că nu are creieri!

Învățătură

Ca aceasta larvă sunt acei prunci, carii din afară frumoși, curați și lucioși se arată, iară dinlăuntru sunt hăbăuci, trunchi și cu năravuri rele întinați. Sunt doar dinlontru așea de urâți, cât din afară de frumoși.

Fabula III

GRIURUȘU ȘI FURNICA

Era pe la mijlocul unei ierni foarte aspre, că pământul sub nie mare se mai nădușea, râurile, și celi mai repezi, de frig și de ger strânse părie, când furnicile a sale în bogată grânărie ținute bucate la razele soarelui le usca. Griurușu, leșinat de foame, venind la furnică, cu mare poftă se roagă de ele, ca din grămada lor să-i deie batâr vo două grăunțe de gustat, legându-se că nu va uita această facere de bine. Cui furnicile așa răspund: Noi, cât au fost vara, în căldura cea mai mare tot întins ne-am ostenit și mai nemica am hodinit, prin toate pământurile împrăștiindu-ne și, aducând spice acasă, mult am asudat, și așa am adunat, că sântiam că nouă ne va fi cu tâmp de lipsă. Dar tu, frate griurușule, în prea serina a anului timpurie ce lucrai? Dormei, te leneveai. Răspunde Griurușu: Nice-decum, ci, precum noi, griurușii, dedați suntem, am cântat și cu sunete line depărtam urâtul călătorilor. Atunci, furnicile râzând îi zic: Dacă peste vară ai cântat, acum peste iarnă joacă. Noi nimic nu ți-om da, ca să-ți aduci aminte de altă dată să-ți aduni. Și ca să fie și altora esempru întâmplarea ta.

Învățătură

Luați esempru din aceasta fabulă, tinerilor, ca tâmpul tinereților voastre să nu-l petreceți în minciuni, în jocuri și în alte desfătări lumești, prăpădind rămasela de părinți averi, ci vă deprindeți învățături, în lucrare, în câștigare și în cruțarea părinteștilor averi, dacă nu vreți ca tâmpul bătrânețelor voastre să fie mișel și plin de amar și de necaz. [...]

ORTHOGRAPHIA SERBO-VALACHICA^[16]

ÎNSĂMNARE

Literile ceasti sârbești nu trăbuie numite cu numele ceali lungi articulate sârbești, care până acum sânt obișnuite, ci să să numească precum să poate mai scurt. V.g. Vocalele să să numească așa precum sună împreunate cu consonante: nu *ije*, ci *i*, nu *iest*, ci *e*, *i* nu *ippsilon* slovă deasupra, ci *i*, *i* *grecesc* ș<i> ce<lalalte>. Consonantele așa: *be*, *ce*, *er*, *ghe*, *be*, *ve*, *el*, *em*, *en*, *pe*, *țe*, *ge*, *șe*, *ște*, *te*, *de*, *the*, *ef*, *pse*, *ze*, *xe*, *ha*, *ca*, *ju*. Diftonghii și triftonghii așa să să zică ca să fie numai o silabă. Să ieie omu sama bine în cetire și lesne va priceape cum trăbuie ziși diftonghii. V.g. nu *e-u*, ci *eu*, *miei*, nu *i-e-i*, ci *iei* etc. [...]

§ V

[...]

Tatăl nostru, carele ești în ceriuri, sfințască-se numele Tău, vie împărăția Ta, fie voia Ta, precum în ceriu și pre pământ. Pânea noastră cea de pururea dă-ne-o noauă astăzi și ne iartă noauă greșalele noastre, precum și noi iertăm greșiților noștri. Și nu ne duce pre noi în ispită, ci ne ferește de acel rău. Că a Ta iaste împărăția și putearea și mărirea în veaci. Amin! [...]

PRUNCUL IUBITORIU DE ȘTIINȚĂ

Ioan zice într-o zi cătră tată-său: Tată, dacă mă voi duce eu de aici din satul nostru afară, de ce voi da eu acolo? Zice tată-său: Vei da de câmp, fiule. Zice pruncul: Dară, tată, dacă mă voi duce de câmp mai încolo și încă mai încolo? Tată-său răspunse: De-i meare, fiule, și mai încolo, vei da de sat în sat, de oraș în oraș, de țară în țară, până vei ajunge la țermurile marii. Și, de-i trece peste

mare, vei da de altă parte a lumii, unde iară sânt sate, orașe, ca și pe aici.

Ioan întrăbă acum pe tată-său: Ce iaste aceea mare, partea lumii și lume? Tată-său îi spune toate.

Ispiteaște Ioan mai încolo și zice: Tată, da oare toate iese, care sânt acum în lume, tot așa au fost de atunci, de la începutul lumii? Ba nu, zice tată-său, că de la începutul lumii până acum foarte multe strămutări s-au întâmplat. Și îi spune tată-său multe întâmplări vechi și noauă.

Ioan zice: O, tată, de unde știi domniia ta toate acestea? Tată-său zice: Din cărți, fiiul meu. Zice Ioan: Mă rog, tată, dă-mi, dară, și mie cărțile acealea, unde să află acestea, ca să știu și eu.

Dragu tatii, zice tată-său, tu nu poți încă avea nice un folos din cărțile acestea, până nu vei învăța întâi ca să știi bine ceti.

Ioan, aceasta auzind, s-au apucat cu toată inima și curând au învățat a ceti bine și după aceea au început a ceti cărți multe și s-au făcut om foarte învățat.

MANUSCRIPTUM SERBO-VALACHICUM

În ortografia aceasta foarte multe ar fi de îndreptat, dar, fiindcă rumânii acum au început a o lăsa, nu iaste de lipsă a ne mai bate capul în regulația ei. Însă totuș ar fi cu folos pentru ortografiia latino-rumânească dacă batăr locu numai a lui **ж** și **ѣ** s-ar mărgini mai chiar.

Mulți zic că **ж** să pune numai la începutul cuvintelor, dar aceasta zicere este răzămată cu propteale numai din aer, că **ж** oriunde să pune, dar numai înaintea de **о, а, ъ**. Iar înaintea de **и, е** să pune **ѣ**; v.g. nu **ЖИИИИИѣ, ЖЕНШНЕ, ѣИИИИИѣ, ѣЕНШНЕ, ЖОК, ЖАНѣ, АЖѣИ** etc.

ѣ. Asta slovă are prin sonori *ia, ie, ea*. Așeadară, pentru ce este **ѣ, ѣ**?! Eu altă cauză nu știu, ci numai asta:

■ este pentru aceea ca, unde asună ia, să să puie ■, și unde ea, acolo ■; și ■ numai acolo unde să aude ie sau cam e unguresc. Cine almintrinea face, de-aia face, că așa s-o pomenit. [...]

VASILIE SĂ ÎNDEAMNĂ DE A MEARGE LA ȘCOALĂ.

ANTONIE SPUNE LUI VASILIE

CUM SĂ POARTĂ EL ÎN ȘCOALĂ.

Vasilie era de noauă ani și încă nu au mai mers la școală. Nice nu știia altă, numai a să juca. Iar jucându-să el dinaintea porții lor, vede de multe ori că pruncii vecinilor, carii era de sama sa, acum de doi ani merg la școală și vin de acolo îndărăpt purtând cărți subsuoară și vorbind întră sine așa cât el nu-i înțalegea. Auz că ieștia știu multe rugăciuni de rost, știu din tot fealiu de carte ceti, precum din cărți rumânești, ungurești, nemțăști, și el nu știe nemica. Odată zice el în sine: Noa, acum, de a fi fost și eu la școală de când au fost și ei, eu încă aș ști acum cât și ei. Dar de acum încolo eu încă mă voi duce la școală și, de mă voi purta bine, știu că nu voi fi purcariu au cel mai prost om, precum oi fi de nu oi învăța.

După ce el așa ș-au prăpus, cheamă pe Antonie din vecinătate la ei și zice: Măi, Antonie, eu încă vreau să mă duc acum la școală, că părinții miei de mult au cercat să mă mâne, dar eu nu am vrut nicedecum, că eu spui adevărat că m-am temut de bătaie. Că tata și mama, când să mânia pe mine, zicea: Lasă, blăstămatule, că te vom da la școală și acolo te va bate până-ți va ieși sângele. Și pentru asta, când m-au trimes părinții, nu m-am dus nicedecum. Dar spune tu mie drept, măi, Antonie, bate-vă dascălu vostru tare și de multe ori? Că mie numai de asta mi-*<i>* groază.

Antonie zice: Dară, bate! Nu ne bate... Sânt unii foarte blăstămați, carii tot reale fac și nu învață mai

nimica, și numai pe acești îi bate, când fac reale. Pe mine nu m-au bătut niceodată și pot zice adevărat că nice pe tine nu te va bate, ci încă te va lăuda și te va cinsti cu multe iele, numai să te porți bine, să nu faci reale. Apoi, câte lucruri frumoasă ne spune noauă dascălu în școală! Așe-s de frumoasă unele, cât să tot ascuți.

Vasilie întreabă: Dar, spune-m, tu cum te porți de nu te-au bătut? Antonie începe a spune: Ce-m dă mie dascălu de învățat, aceea eu învăț bine, și, când vine timpul de a merge la școală, eu nu aștept ca să mă mâne părinții miei, ci eu sângur mă duc la școală și spuiu tabla (lețchea) la țenzor, apoi întru în școală și oblu la locul meu mă duc. Și când vine dascălu în școală, îi fac complement (închinare), apoi șed în locul meu frumos, nu mă joc cu mânilor, nu-mi mișc picioarele și nu șopotesc cu nice unul. Eu mă uit pe carte și iau sama la toate ce zice dascălu, ca să știu răspunde, când mă va striga la răspuns. Și, de câte ori mă strigă, eu stau bucuros la răspuns și zic ce mă întreabă respicac, ca să mă înțăleagă toată școala, și, de câte ori știu, mă laudă. Și dacă să gată școala, îmi iau cărțile și ies frumos din școală, făcând complement dascălului. Și apoi mă duc oblu acasă, nu casc gura încoace și încolo pe uliță. Și sărut mâna la tata și la mama și le spuiu ce am învățat în școală. Acele spuiu și la surori și la frații miei cei mai mici.

Vasilie, auzind aceasta, s-au dus la școală și așea s-au deprins în învățături și în purtare bună, cât au fost tot cel de frunte și s-au ales din el om mare, domn în țară, care era să lasă școala pentru frica bății. Nu știia el încă că pruncii cei blânzi și de omenie și care învață bine în școală nu numai nu-i bate nime, ci încă-i laudă și-i iubește fieștecare om.

UN PĂCURARIU

Într-o zi de primăvară, dimineața, când era temp foarte frumos, vede păcurariu turma sa pe dinaintea lui păscând. Tocma atunci, pătrunzându-i inima lui o gândire dumnezăiască, așa grăiaște în sine: Doamne, Doamne, cât sânt de frumoase toate câte ai făcut ! Cât sânt eu de fericit că Te pot lăuda ! Eu aici sânt numai sângur, și Tu, Doamne, mă vezi^[17] și mă cunoști. Vreau ca în deregătorii mea să umblu drept și toată paguba a o împedeca și a face tot bine, că aceasta este voia lui Dumnezeu. Seracul de mine! Nu știu cu ce mi-aș arăta cu altă mulțămirea mea cătră Dumnezeul mieu, decât cu ascultare adevărată. Aceaste zicând, s-au luat și au început pe câmp a face fântâni și șipote, a curăța sălcile ceali tinere de gunoaie de apă aduse, și pe ceali strâmbate le oblea și le răzâma. Aducea nuiale și cârpea gardurile celi stricate. Aducea pe sama celor carii zăcea bolnavi în sat flori de leac di pe câmp. Cu un cuvânt, cu tot cugetul său spre aceea era plecat, ca să facă tot bine. Pentru ce săteanii l-au iubit foarte și, dacă au îmbătrânit, l-au grijit cu toții și l-au omenit. [...]

C. SCRIERI LITERARE

**OCCISIO GREGORII IN MOLDAVIA
VODAE TRAGEDICE EXPRESSA,
c. 1777–1780***

SCENAE MUTAE^[1]

1. *Occiduntur milites*
2. *Oppromitur Voda*
3. *Strangulatur*
4. *Turris*
5. *Tragedia*

PREAMBULUM

1. Acum tocma nu de demult
Lucru groaznic, de temut,
În Moldova s-au tâmplat,
Perire ca de împărat;
Locu-i vestit și oraș
Să numeaște, să știți, Iași,
Cu primejde și ostași.
2. Ghica Voievod Grigorie,
Domn în mare dregătorie,
Vrând a sta lângă credință
Și neamului mântuință,
Cu vicleșug s-au chemat,
Tirănește s-au tăiat
De Bașa turcesc legat.
3. O, amară prăpădire
Însuș mearge la perire!
Că argintul l-au zăbovit,

* Transcriere și note: Eugen Pavel.

Și cu capu s-au plătit;
Că turcii îl năpădiră,
Măcar că doi ei căzură,
Și viața îi luară.

4. Care, până vom arăta,
Faceți bine a asculta
Și, de-om greși, a ierta,
Foarte bine a îndrepta.
Că târziu toți ne-am sculat,
Fără gând ne-am apucat;
Iată, dară, am și lucrat.

INTERMEDIUM

*Saltus quinque latronum, qui ad sybillum tertium
exeunt*^[2].

Clauditur scena finito^[3].

SCENA I

*(Voda Gregorius cum duobus consiliariis sedet in mensa.
Secretarius a latere, duo milites excubias agunt*^[4]).

Gregorius

După ce Preamarele Dumnezău s-au milostivit și pre mine în acest scaon de deregătorie a domni și ocârmui țara cu voi dempreună m-au voit, dăruindu-mă cu înțelepciune și multe alte daruri, carele alți ai noștri trecuți până acum nu le-au avut, zioa și noaptea gândesc și privileghez pentru întemeierea credinții și a neamului rumânesc scutiță. Deci eu am socotit ca, lăsând noi deoparte poruncile turcescului împărat sultan Soliman^[5], pă supt ascuns să ne unim cu Austrie neamțească și Rusiia muscăcească, că aceaste mari împărății stând lângă noi, ce vom gândi de dânsul și mâni-alaltă îi vom călca pe

cap. Dară voi, sfeatnicii miei, la aceasta ce ziceți? Știu că și mai dinainte îmi cunoașteți gândul și acum încă nu-i spăsănie a plini multă vreamă, ca să nu-i crească urechile și să ne zboare cuvintele.

Vasilie sfeatnic

Să să scrie cărți într-amândoa locurile cu degrabă. Nu-i de lipsă mult a sfătui, mai vestită-i cetatea cu doao turnuri decât cu unul. Dară încă Dumnezeu cel mare îi pentru noi, a căruia credință și apărăm și pentru a cui neam stăm. Infideli nulla fidelitas. Necredinciosului nu trebuie să avem nicio credință.

Simion sfeatnic

Eu gândesc că și celor necredincioși ai noștri mai-mari trebuie să le fim supuși și ascultători întru toate, deacă Dumnezeu ni i-au lăsat poruncitori. Nici nu să poate cineva, împărat fiind, omori, măcar și păgân de-ar fi, fărădelege, că aceasta să împotriveaște lejiilor neamurilor.

Gregorius

Numai așa să fie cum am zis. Cărți să să scrie și, ca să arătăm dragostea noastră și cu daruri din afară, o sută de pungi de bani să trimitem și alte lucruri scumpe, și să dăm știre Rusiei că păstă trei luni să ne așteapte la sine.

Simion

Să fie, dară, nu-mi bănuiesc, numai cât pă supt mână, să nu să știe lucrurile.

Vasilie

Toate le vom face că și noao ne place.

Interlocutio lateranei^[6]

În veaci să trăiești, chir Grigorie Vodă! Ceas rău, nenorocit! Veaste slabă! Doară ceriul împotriva noastră ș-au întors cursușul. Muri spătariul sau secretariușul și tocma acumă-i lucru mai mare. Doară nu-i bine să să înceapă, ca să nu aibă sfârșit jealnic.

Gregorius

Cap mare de paie! De când ești pă lângă mine și de la atâta înțelepciune n-ai putut băga minte în cap ca să nu vestești numai așa, din senin, lucruri ca acestea, de supărare? Știi că pă domni multe grabnice boale, precum și guta, îi loveaște de multe ori dintru vești ca aceste. Și vreama pă ceriu, adecă cursușul stealelor, ca un matematic o voi cerca eu și secretariuș îmi voi băga. Tu de-aci înainte mai mult să nu-mi fii slujitoriu. Țăpă hainele jos și te du la porci! Plată nu-ți dau, că ți-o luași acuma; totuși, de te vei duce pe lângă vreun solgăbirău, îți voi da o țină de comendație pă hârtie, aceea încă să o conșipăluiești tu și apoi o voi scârnavi eu, sau iscăli, era să zic.

Clauditur^[7].

INTERMEDIUM

Zingarus habens horologium ex caepa, cuius circuli sunt ex se et quod eterno crescit, postquam cum altero verbis de his disceptatur velut ex mandato Principis Vodae Gregorii qui tales habet in Moldavia mathematicos per cribrum coepta prospera futura praedicit.

Clauditur.

Aperitur scena et sedent suo ordine^[8].

Huszaro

Prea Înălțate Doamne și înălțat sfat, un venit <de> departe ceare audenție.

Gregorius

Pax instantibus, salus exeuntibus!^[9] Să între, numa să aducă veaste bună.

Instans

Salva facies et mensa, excellentissime Princeps Voda^[10].

Gregorius

Qvid vis?^[11]

Instans

Și eu sânt neamiș.

Gregorius

Hodorog prost.

Instans

Ba eu nu-s om prost.

Gregorius

Ce-ți lipsește?

Instans

Secretărășia îmi trebuiaște; rogu-mă iștanție îmi ceteaște. *Et dat instantia*^[12].

Gregorius

Ceteaște-ți-o tu și titulușu.

Instans

(Legit titulum indorsabum, deinde incipit:)

Excellentissime et humanissime Domine Generose Princeps Valachiae Domine mihi haud quoquam ex ubique minime observatissime. Lunato pede inсто et confugio ad Charibdam et Scyllam gratiarum Excellentiae Vestrae Vode, dedignetur me accipere secretarium et hic est instantia. Dum enim cum poculo bibe vinum, et maneo în popina Excellentiae Vestrae et Generosae Principiae ebriosissimum monstrum, ego penes quem în platea convivantur canes^[13].

Gregorius

Bună iștanție ai făcut. Dară aici, ca să fii secretarium, trebuie să știi neamțeaste, ungureaste, greceaste, ruseaste, frânțozeaste, țăgăneaste, turceaste, tătăreaste. Zi că știu. Contaics?

Instans

Conih.

Gregorius

Tuț magy<ar>?

Instans

Ptudod.

Gregorius

Cala ma romecca xevris?

Instans

Xevro.

Gregorius

Po ruschi znaeși?

Instans

Znaiu.

Gregorius

Parle on francze?

Instans

Uj monssö. Ze parlöm avat servis.

Gregorius

Zane romaneș?

Insans

Zanau.

Gregorius

Turcsa bileorsin sen?

Instans

Ebet, effendi, bilirim.

Gregorius

Peki mazașia biliriș?

Instans

Ei bilirim.

Gregorius

Aggerim masalla, multe ai învățat! Dară dreptăți ai?

Instans

Am. (*Et porrigit*^[14]).

Gregorius

Văz acuma din toate că ești mare sicritariuș. Dară știi ce-i scris aici? Aici îi scris așa; că n-ai nimica, că nu te temi de nime, nici nu dai nimăruî nimica, nu ceară de la tine nime nimica. Cine-ți va da, el va vedea cum îndărăpt va căpăta. Destul că bea și joca în făgădău, știi bine. Carte încă știi cam pă departe. De loc ești din Zagrabie, unde-s păduti^[15] cu mie, și de la Turnu Roșu, unde umblă dracu cu coșu. Bune dreptăți ai. Pecete îi cu ceară moale cam galbână. Cine să iscălească cu mâna îi făgădariu.

Pentru aceea eu încă te puiu sicritarium, și iacătă dintâie dată să expeduluiești cărțile aceaste și bani la Austriia și Rusiia. Dară ca să fii credincios, dintâie vei jura. (*Ponit manum supra pennam vulturis*)^[16].

Pă noao țări,
pă trei mâncări,
pă zioa de ieri;
pă spatele vântului,
pă fata juciului,
pă coada măgariului;
pă ciuma pădurii,
pă apa Vinerii,
pă spuma Dunării;
pă picioare de porc ce ești,
cu coaste, cu șold cu tot,
perire-ai tu tot;
pă oală,
pă boală,
pă piștoale,
să să pișe toți în eale;

pă lunei,
 pă macavei,
 pă marțolea
 cu fasolea,
 pă miercurata
 vinerata
 înclonțata,
 care mîncă pe tata;
 pă acest condei
 ca să piei,
 că-i de vultur,
 scobiț-ar în cur;
 pă lup,
 pă urs,
 pă sătă,
 pe fus
 și pă toți cei dacă vei fi credincios.
 Așea zioa de astăzi să te bată!

<Instans>

Io, secretarius, face-voi toate, chir vodă, în veaci să trăiești. Ispolao ti despote^[17].

Clauditur.

INTERMEDIUM

Fit sezetoare vulgo, ubi sedent duae feminae et vir faciens fasces^[18].

Horholinae cantio^[19]

Cine n-au venit, (*repetitur*)

Cine n-au venit

Sara în șezătoare,

Sara în șezătoare,

Dumnezău nu-l scoale

De mâni, de picioare.

Scuture-l frigurile,
 Urască-l toate featele,
 Trămure-l babdițele
 Pă supt toate scaunele.

Numai n-au venit
 Salman siminic,
 Bucur cel voinic.
 El de-ar fi venit,
 Noi l-am fi cinstit
 Cu părasă în masă,
 Neaga cea frumoasă.

Ciunguț rătezat,
 Bucur însurat;
 Rătită pălită,
 Neaga învălită;
 Coadă de lopată
 Horholină fără fată.
 Plânge, nici prea
 Paie-ț bine că te ia!

Nunciat filiola^[20]
 Mamă, vin pețitorii!

Horholina

Urască-te lumea, bărbate, că tu tot cu fetile și cu pipa
 în dinți, udean sprâncenate ne-ai făcut. (*Proci intrant*^[21])

Starostea
 Strânse în gânște,
 Noroc în rațe.

Hospes

Să vă facem voao cârnațe. Ce căutați dumneavoastră?

Star<ostea>

Noi ce umblăm, ce căutăm?

Cătră dumneavoastră cuvântul să ni-l dăm!

Pă unde am umblat,
 Pă unde n-am umblat,

La dumneavoastră ne-am îndreptat,
Cum că aicea ar fi o zână,
Să ne fie noao supt cunună!

Și ca să încep de la capăt. Nici noi nu sântem mai buni decât Adam, carele șa-au dat coasta să-i facă Dumnezău soție. Dumnezău o au pus să șa uște și, viind un câne, o au apucat; apoi Dumnezău, alergând după câne, i-au luat coada și au zis lui Adam: Vrea dintr-aceea să-i facă soție? I-au zis că vrea și din coada cânelui. Apoi sânt 12 apostoli, dintre cari unul au fost Iuda. Cine știe de va fi fetișoara dumilor voastre Iuda cu punga; noi bine ne-am uspăta. Sânt iarăș șapte taine. Una-i căsătorie pă leage, adică cu fuga păstă pârlodge. Caru meare cu doi boi și voi amândoi. Pentru aceaste zic: iacătă fecior zdravân, cârlig de gras, galbân de roșu; de vă place dimilor voastre, să facem tocmeală, căz om da și adaus, de va plăti mai mult.

Cum te cheamă, draga badii?

Nyaga

(*R<espondet>*)

Nyaga.

Idem

Bine, bine, fātu-meu. Tu nu sui bucuros în tileagă?

Nyaga

Ba suiu, zău, eu.

Hospes

Noi așa împodobit vorbi nu știm, că sântem mai încoace cu vro 2–3 zile decât Adam; nici după coada cânelui n-am alergat, nici după vorbă înfrumsățată nu mi-am bătut iastă săcure. Știu atăta că fata noastră nu-i de măritat și nu om da într-acest an.

Nyaga

Ba eu îs de măritat și m-oi duce, că câți m-au cerut până acuma m-au cerut tot de la pârlas, beși-m-aș în nas, nu m-au cerut de la părinți, beși-m-aș în dinți.

Hospes

Ba că deacă-i așa, măcar astăz dispară pă ușe.

Horholină

Ce, că și eu încă oi. Ce zici așa degrabă că nu-i de măritat? Mai bine ai zice să vie și mâni și poimâni. Taci tu, Nyago, fătu-meu, că te voi mărita eu.

Nyaga

Poți acuma și tu, că-i rușine, mamă de câne, că-s bătrână ca și tine.

Hospes

Ce fealiu de oameni sânteți și de unde?

Star<ostea>

Acesta îi feliu de cel mai bun cordovan din Curitău. Neamiș de viță de sămânță; are loc și după casă, unde pentru treabă să iasă. Care are plug cu șase boi, acela-i gazdă. Acesta-i așa (*monstrat digne*^[22]). Cine are car, cine are moara sa (etc.).

Bucur procus

Lasă să pețesc și eu acuma, numai cât tu înmulțești vorba cu 3–4 părț. Dară oare pociu scupi de la masă afară pe ușe, că știi cât departe am scupit pă cale.

Star<ostea>

Poți. Dară arată-ți viteșugul.

Bucur

Numai tocmeală să fie; nu vă îndoșiți de mine, că am ciurdă de boi (etc.).

Star<ostea>

Ce zici? Ce 3–4?

Bucur

Cohó, cohó. Așea tușesc de ieri.

Star<ostea>

Ce de ieri, bade? (etc.)

Hospes

Dați credința. Viniți mâni în târg că om da. Și pune, fătu-meu Nyagă, de prânz. (*Dat procius fasciam et illa fussum. Inter comedendum, interrogat*^[23]).

Star<ostea>

Cu cine vorbești?

Nyaga

Cu curu (etc.).

Bucur

Fugi, draga badii, din ușe, să scopesc afară.

Nyaga

Scupeaște dumneata în casă!

Bucur

Ba nu, că eu tot afară din casă scuipes<c>. (*Sput in patena*^[24]).

Staros<tea>

Porcule, cinste ca aceasta pățasc eu cu tine? (*Et se inficiunt lacte*^[25]).

Clauditur scena.

Fiunt nundinae^[26].

Vásárbiró (clamat)

Tot omul să tacă, să asculte și să ia în minte că cine va lua pe fata lui Pipirig Iștoc din gaură îi va da zestre vro 2–3 asprișori, vro 2–3 rămători, un împingalău și un tragalău, 2 coarne de plug, o behehea și o cățea și oarecâți hâs-fâs în gaură cu o ținghili-minghili.

Procus

Eu, măi, eu o am credințat, cel din Curitău. Nici n-oi mai lăsa să o știmbați prin târg cu vreo vacă.

INTERMEDIUM

Vásárbiró

Interea redit quis emet lac, ulna tanti et tanti vendo, donec omnes aspergit^[27].

Clauditur.

INTERMEDIUM 2

Idem Vásárbiró. Venit cum igne et tormenta emittit^[28].

Clauditur.

SCENA II

(Sedet Turca cum suis in mensa, turcice loquentes. Fumigant et ludunt alea. Quatuor milites excubant. Verba sunt alea^[29].

<*Primus*>

Oinase bacalum.

Alter

Debre.

3 <*Tertius*>

Ianvaș, ianvaș, janum. Halala, malala!

Miles^[30]

(Turcice audens^[31]). Ceri. Sfetnicii vodii cer audeanță.

Imper<ator>

Să să sloboadă!

Concil<iarius> Vodae Vasilie

Împărate, în veaci să trăiești! Lucruri mari avem de grăit, pentru carele din Moldova, din Iași, tocma aici în Țăligrad am călătorit. Grigorie Ghica voievod, pe carele l-ai înălțat, și cu mari daruri l-ai dăruit, Domn peste Moldova l-ai întemeiat, lucru fără de leage și vinderea țării socoteaște; ba încă și isprăveaște, că s-au și unit cu Austria nemțască și Rusie muscăcească împotriva Înălțiii Tale și altele multe face, carele, cercându-să, lesne să vor găsi.

Imperator

N-ați avut ce călători așa departe. Nu crez eu aceastea de Grigorie. Grigorie îi om înțelept, slugă bună și credincioasă. Voi îi pizmuiți domnia și umblați după ea.

Simion

Nu ne trebuie mai bune mărturii să îndireptăm ce am zis decât mâna lui: aici sânt cărțile care le-au scris la împărații streini. (*Et porrigit unam epistolam vel utramque. Imperatoris unam uni, aliam alii consili-arorum*^[32]).

Consil<iarius> Gab<rielus>

(*legit:*)^[33]

Ioan Grigorie Alexandru Ghica, voievod al Moldovei, în Iași. Împărăție râmlenească și a toată lumea stăpână biruință de pă toți împărații îi poftesc.

Urātu-m-am a mai purta jugul vicleanului sultan Soliman turc. Priimeaste-mă supt a ta stăpânire și mă întăreaște. Ție mă supui și daruri din afară îți trimit, o sută de pungi de bani pariți și haine scumpe etc. etc. Dat în Iași, 1777, septemvrie 1.

Consi<liarius> 2-dus

(*legit 2-dam*)

Împărăție muscăcească, Dumnezeu împotriva turcului
să te întărească. Plecăciune de la mine.

Împotriva vicleanului turc, cum să-l învingi, multe am
de-a spune. Acuma primeaște daruri și păstă 3 luni mă
așteaptă la tine acasă. Dat în Iași, anul, zioa ca în cea
dintăi.

Imperator

Adevărat, a lui îi mâna, și vorba eu încă cunosc.
Viziriul meu credincios N.N. să nu te apuce noaptea, du-
te cu cătane și în preumblare sau fieștecum, îl zugrumă pă
Grigorie. Nici la mine nu-l lăsa, să nu-mi vază fața, nici
ochii miei să nu vază numai capul lui.

INTERMEDIUM

Zingarici quidem.

Duo pueri, qui dein oleum^[34].

Clauditur.

Alveare occiditur^[35].

Clauditur.

INTERM<EDIUM>

*Medicus sedet in mensa. Adducitur infirmus cui
molare dolet, implet os farina. 2-do in linteamine, cui
venter dolet, excipit pullum. 3-tio in targoncza cui 1-mo
lac ex mojar, dein aves ex capite. Servum habet mano.*

Saltant pueri zingarici, quos evirare unus nititque^[36].

Clauditur.

SCENA III

*(Apparet in mensa Pasa cum consiliariis et militibus,
Turcice multa loquuntur*^[37]).

Paşa

Ce om face? Cum om prinde noi pe Grigorie vodă?
Că acela-i om ascuţit la minte. Încă de nu ne-ar omorî el
pre noi, că are mulţime de oameni.

Consil<iarius> 1

Să ne ducem acasă pă el, că alease cătane sânt
aceastea. Anna sanna sitinhim, domuzu Avradână
sitinhim ghiaru.

Consil<iarius> 2

Ba nu, c-are mulţime multă. Îi grijit el şi s-au temut de
aceasta; dară mânăm după sfeatnicii lui şi ne vor învăţa.

Paşa

Vie fără întârziare!

Vasilie

Să trăiască viteazul! (*et dat pecuniam*^[38]). Cu puţină
cinste ne arătam.

Paşa

Să trăiţi! Bune-s toate... dară ştiţi ce?

Simion

Gata sântem spre poruncă.

Paşa

Aduceţi-vă aminte ce cărţi ne-aţi arătat despre
Grigorie, prin carele s-au unit cu Austrie şi Rusie. Eu sânt
viziriul, adecă de la împărăţie credincios trimis să-l pierz
şi adevărat şi voi vedeţi că vreadnicu-i de moarte. Dară
cum socotiţi c-ar putea fi aceasta?

Simion

Să va duce acuş la preumblare în pădure şi atunci
foarte bine va fi.

Vasilie

Iară aşea de nu să va lovi bine, te vei face Înălţie Ta
beteag şi-ţi va veni acasă în mână şi-l pot pe altă uşă
năpădi cătanele şi omorî, cât nici de veaste să nu prindă.

Paşa

Meargeț, dară, acasă să nu vă priceapă nime, și în ce-ț putea să ne mai ajutaț cu sfatul și cu lucrarea.

Clauditur scena.

Turcae per unam partem, Voda per aliam conveniunt^[39].

Pașa

Effendi sabanâs hoerolla, tenâm bașaș hoeralla.

Voda

Acâve pașam.

Pașa

Am venit să te văz și bună veaste să-ț aduc. Împăratul nostru <se> milostiveaște și mai mare întru acest scaun de vozi te întăreaște. Iani vez și ceteaște. (*Dat epistolam Pașa*^[40]).

Gregorius (legit:)

Sultan Soliman a toată lumea împărat, a celor de pământ și celor de supt pământ, dar și turcească blagoslovenie. Știu și am știut, niciodată nu m-am îndoit cum te-ai purtat și cu câtă dreptate de mult ai slujit și credință ai avut cătră această împărăție. Drept aceea, nu mă rabdă dragostea ca să nu te laud și mai tare întăresc întru acea domnie. Prin solul mieu, primeaște, dară, bucuros. Dat Țăligrad, septemvrie.

Idem

O, cum zboară de curând vestea rea! Eu auzeam că mă caută împăratul spre moarte, iară el îmi lungeaște viața, cinstindu-mă. Însă, totuș, prea mare dragoste de la un împărat! De vei avea și altăceva poruncă de isprăvit cu mine, acasă mă vei cerca, vitejie ta, că aici sânt în preumblare.

P<așa>

Să ne tâlnim bucuroș și despărțim sânghioș.

Clauditur scena.

Affertur lectus et pasa jacet. Miles excubat^[41].

Miles

Ceare trimisul vodii audeanție să între.

Paşa

Să între!

Medicus ponit manus in pectore suo^[42]:

Sabanâs haeralla, effendim. Delungată viiață, Înălțiii Tale!

Paşa

Hojghéldi! Nu-i prea îndelungată; văz că-s aproape de moarte.

Medicus

Domnul chir Grigorie vodă te pofteaște la prânz. Dară dacă-i așa, cum că ți-i rău, fiind eu borbil, te voi ajuta în ce oi putea. Iani să văz pulzușu. (*Capit manum et videns dicit*^[43].) Nimica nu ți-i ca și mie.

Paşa, uitându-se urât:

Boc hieme! Acest cuvânt din gura ta să nu iasă, că capul tău, viiața, vița și sămânța de aici din Iași să taie, să topesc și să stâng. Ce te du cu aceaste cătane îndărăpt și spune lui Grigorie să vie la mine că-s beteag pă moarte și pă aceastea pă toate joară: vallaah billeaah Hristos effendi icin sizea de omriumi emint etim.

Clauditur scena.

Affertur lectus. Stat voda cum suis, interea adveniunt medicus et 2 turcici milites^[44].

Medicus

Paşa îi beteag foarte rău și m-au trimis cu limbă de moarte să vii până la dânsul.

Gregorius

Să meargem, dară, și să lăsăm toate (*Et gladium enodat*^[45]).

Simion

Nu dezlega sabia!

Gregorius

La beteagi nu să meare cu sabie să să sparie.

Clauditur scena.

Adfertur lectus suo loco^[46].

Miles

Effendim lacherdi etmea, giumurunci vardir.

Paşa

Ghelssân!

Voda

Effendim, sabanâs hoerolla şi îndelungată viiaţă!

Paşa

Hojghéldi. De nu mi-ar fi cam greaţă, dară totuș cu câtă greaţă, în mâna mea ești și atâta-i de a ta viiață. Ține și ceteaște, că minten isprăvesc ce mi să poruncească.

Gregorius

Tot sfatul împărăției turcești.

Stângă-i-să lu Grigorie lumina; nu cerca vina. Iaie-să viiața, prindă-să toată viața, puie-să în gât ața. Dat în Țăligrad.

(Tunc facit signum pasa et accurrunt duo turcici milites quos decutit Gregorius qui clamat: amaán; dein pasa acclamat plures ex scena et assurgit solus iugulantes zona^[47]*).*

Clauditur scena.

Postea ponitur sepulchro et capulo^[48].

Paşa

(convocat omnes cons<iliarios> et dicit^[49]*);*

De-am făcut rău, iacătă-mă și eu, tăiați-mă și pă mine și în puneți capul lângă a lui. Ci mai așteptați, ca să plinesc porunca desăvârșit. Cine-i mai mare aici între voi? *(Silent omnes et metuunt*^[50]*).* Nu vă temereți că n-am poruncă să tai mai pă mulți, ci pă cineva în locul aceștie ocârmuitori țării trebuie să rânduiesc.

Vasilie

Nevrednicie mea.

Paşa

Fii, dară, tu Domn țării și slugă împăratului credincioasă, nu ca Grigorie. Fii până la altă orânduială și pentru aceea nu te jor, ci numai să te rădices și toț vodă să te cunoască. (*Elevatur ter*^[51]).

Clauditur scena. [...]

Apponitur cathedra et fit taliter praedicatio^[52]:

Amero Dado Iondro Efiri szfinczi pekinau avelki împărăție avelki voe sarsaro norocir sarsaro priopuf, smaro, mandro onki pururea dimiaghis Ertimi salahimi amaro greșiți niki nu gârma da ispavi sirimanchi lina solistimani^[53].

Nici nu-i bună casa cu 2 uși, nici nu-i bună cu una. Nu-i bună cu una, că, dacă te strâmtoresc, n-ai încătrău să te spăsăști; nu-i bună cu 2, că văzurăți cum năpădiră turcii de pă una pă Grigorie și îl zugrumară. Da cumu-i bine, dară? Îi bine să locuiască omul în șură cu patru guri, ca viind frica să poată da în toate laturi. Vedeți, eu deacă-s om înțelept și cu pielm în cap ce mi-am căutat, că, de va veni cineva dintr-acoace, să fac fâșt încoace să mă îmbrac cu ușa pă dincătrău oi vrea. Dară Grigorie Ghica au știut nimica. Și aceasta iaste că așa-i pă carele Duhul Sfânt cu aripile umbreaște. Vedeți eu cumu-s de fericit deacă îmi trage cu aripile răcoarea neagră cioară, care pă cei negri cu aripile să umbrească și cu clonțu să-i scobească. Aceasta-i întâia parte; a doua nu fuge de aceasta departe. Nu-i bine omul să bage mâna în gura lupului să scoată osul cu carele să îneacă. Lupu, săracu, vea umbla bine de vea mânca purcelu și nebotezat. Dară așa supt moarte s-au aflat pă măgariu încă dintâie îl potcopi, da departe falca îi sări. Așa și Grigorie Vodă, de nu să vea face fâlceariu, rămânea om de cinste și boiariu. Ci așa, văzurăți, muri

cel sănătos și rămasă cel betegos. Bine-i a mânca și păsat, ce cu acesta încă mulți s-au înecat, carii nu l-au mestecat; dintr-aceastea vedeți, ascultători, ce vreau să aduc. Eu vreau să aduc un car de leamne din pădure cu Grigorie ce umbla acolo a vâna, unde nu putu Bașa să-l piarză. Dară făcându-să beteag, îi află Bașa bun leac. Mai multe nu vă spui, că îi lungă vreme și scurt fărșangul. După predicăție cânt, apoi gat. [...]

Clauditur scena.

Effertur cathedra. Intrat opilio et dicit versus^[54].

Opilio^[55]

Și eu am fost învățat
Husariu viteaz, lăudat
La Grigorie mare Vodă
Care turcii îl tăiară.
Dară de când m-au țipat,
Că i-am vestit moarte în sat,
Tot oile am păzit
Și încă-s mai fericit.
O, minune cum muri,
Din viață pristăvi.
De mi-aș aduce aminte
De niște împodobite cuvinte
Să-l iert și să-i cânt mai pre urmă,
Apoi să mă duc la draga de turmă. [...]

*Bachus egreditur solus primo, dein evocat sex proles
diversi sexus, in manibus cum amphoris*^[56].

Cantio [...]

Batăr dracu razime-ș,
Cu noi gardu îngrădească-ș.
Eu nici pic nu-mi bănuiesc,
Numai să beau până trăiesc.
Că și sufletul mi l-aș bea,

Destul vin de n-aş avea.
Nu mă uit la Dumnezeu,
Că dracu-i fărtatu meu. [...]

Sequitur testamentum in alia pagina quo finito intumulatur et pulsant doleum post saltus turcicus et dein suspenduntur venit draco. Leguntur leges, post has prodeunt consiliarii vodae et medicus quartum sibi socium Iudam quaerentes et inveniunt sale se suspendendo cum rapiuntur a Demone ignito.

Denique clamatur vivat Maria Th<ere>z<ia>, Joseph<us> et Greg<orius> Major^[57].

Testamentum Bachi^[58]

În numele fărşangului,
raiului şi vinului
celui dulce şi celui cu pelin,
să zicem toţi: Amin.
Vrând aşea Dumnezeu
cel din tău,
pă carele cinstesc eu,
ca după această lume să mă mute,
deacă nu-i mai mult vin în bute
şi să mă ducă în rai cu dibolii
şi în tău cu îngerii,
unde să auz ocheche-ocheche
vai şi de viaţa mea.
Iacătă, dară, fiilor
şi cari mă cinstiţi tuturor,
vă las în scris testamânt,
supt păcat şi jurământ,
ca toate ale mele aşa să le daţi
precum mintean vă învăţ:
foalele meu, care-i sufletul meu, îl mâncaţi
şi în pomana mea vă uspătaţi.

Iară de-l veți împărți
mai la mulți va prisosi;
faceți, dară, din mațe
cârnațe,
din ceale mărunte
la ceateră coarde,
din vine strune,
din mărunțai
tăiețai,
din plâmâne
bucate bune
și în rânză
puneți brânză.
Cel ficat
meargă nemestecat;
din pelița lângă plămână
facă-ș ceale jingașe mănuși în mână,
din pelița de burdof
facă-ș căiță cu țof;
din măduha în ea băgată,
facă-ș carii capul cicilesc,
pomadă și sapon de Angliia;
cărora le sclipeaște pielea
cu acesta să vor spăla,
tare foarte or lumina.
Picioarăle
lăsați să le ducă cioarăle,
doară le vor duce pă dealu cu viile
să poată bea cu feriile.
După aceea le veți aduce
în făgădău la mujice,
jucăușii să le caute,
prin tot locul să le poarte.
Capul meu
fie sămn la făgădău,

ochii vădă cetera,
urechile <audă> sfada.
Nasu fie la buți tolceariu
grumazu îl las să bea cine-i colceriu;
gura fie ușe de șură,
doară va veni vântul de pă strugur de mură.
Păru las la cei copoși deasupra de frunte,
dar mă tem că la toț nu va ajunge,
că nu l-or lăsa din curte.
Am doi frați de-a jeaminea,
împărtaşcă-mi mintea mea,
lumineaze-mi la mormânt
că strălucesc pre pământ;
hainele meale toate
le împărtaşcă mănăstirea cu soarte,
numai cât să facă pentru mine moți
că-i cu barbă un palaclonți.
Gârlanul mieu cel preabun
de unde ies cântări și hori,
featelor în șezători.
Fiii miei vii, să nu vă însurați,
de n-ăți avea ce să beați.
Fiicelor, să nu vă măritați,
de nu v-or ceare oameni beați.
Apoi nu beați din părau
de nu va cură de la făgădău,
sau din dealu viilor
ca să vădă spuma strugurilor;
mai pă urmă de toate,
nu vă depărtați de cetate.
Fiiul mieu, Puți, tu pre eștealalți
îi poartă tot pe la pivniți încărcate cu buți,
și unde-i vedea sămn capul mieu,
bagă-te și plânge, că acolo au perit și tatăl tău.
Aceasta voi mai proroci:

că și voi toți de această boală, ce crăp eu, veți peri,
că-i beteșug firesc de care eu nu poci să trăiesc.

Una mai ascultați:

canele de voi nu le depărtați.

Luați pildă de pă mine,

că eu nici acum nu testeluiesc cana la nime;

doară undeva o voi mai putea umplea,

ca să-mi ud odată gușea.

Cu un cuvânt, ca să gat,

că cana și pă fund au săcat,

popilor toți și mireani,

tisturilor și țăreani,

bătrânilor cu tineri,

bărbaților cu muieri,

pentru că uspățul dintr-un om

nu să face toți din toate să mănânce,

și țineți bine năravul mieu

ca să vă veseliți cu a fărșangului Dumnezeu.

Pă mine mă îngropați

fără popă, mă astupați

în țintirimu făgădăului,

în cripta hordăului;

nici să mă dezgropați

până n-or veni alți cârnați.

Așea Dumnezeu să vă ajute

și această goală bute.

Amin.

Vai, moriu,

că n-am vin!

Din câte ați auzit până acum, pă scurt de aceste legi
să vă țineți și întâie așea să creadeți.

1. Că mai înainte de noi au făcut Dumnezeu fărșangul
și pentr-aceea nu fărșangu îi pentru noi, ci noi pentru
fărșang.

2. Cum că în împărăție fârșangului sânt tot clătite și paște.

9. Cum că în ceriu acela are cunună mai mare care au sărit în joc mai tare.

Cum că acolo n-are nici un înțelept la ce merge.

Aceasta de până aici trebuie să le creadeți, iară carele vin să le faceți.

11. Toți să roage pă Dumnezeu al veacului acestuia ca să fie toți oamenii ca și noi, cu coarne.

16. Așa să numere toți fârșangul, cât 12 luni într-un an să fie de fârșang, cealelalte de bucate.

7. Cine nu va face joc și bal, de-ar fi cât de slab în oraș, umplă-i-se ocolu de vite, ca să nu poată umbla nimica.

17. Cine nu va mânca în toată zioa cinci fealiuri de bucate, adecă: scorneică, mămăligă, coleaște, tocană și cucușe, și nu va găuri lingura cu care mănă lapte sau nu va întinge în chisăliță n-au avut parte de fârșang.

A zeacesprăzeace. Dacă nu-i bine cu nime a te sfădi, cum dracului te vei împotivi?

A doaozăci și zeace. Care va trece peste Târnava și nu să va duce pă la cap sau va trece pe dinainte de om bătrân, acela n-are ce căuta în sat, că-i de grabă și n-a putea șede mult.

A treizăci și zeace. Cui îi va ieși înainte popă sau cu ulcioarele goale, și nu-i va ieși țigan, să poată întoarce îndărăpt, că nu va fi norocos.

A treizăci și zeacesprăzeace. Care nu va da în tot anul măcar un măriaș la țigane goale să-și cate norocul, acela nu știi ce-i plătește viața.

A treizăci și doaozăci pă zeace ș-o jumătate. Cine face leșie marți seara opărește pe marțolea pă cap, care apoi ia păru de la unul ca acela.

A patru cu de trei ori zeaci. Cari vinerea coc o pun cu curu pă foc, carii cos vinerea o împung pre ea.

A de două ori patruzeaci. Cu un cuvânt: luni îi Lunei, marți îi Macavei, miercuri om merge la târg, joi om târgui, vineri om veni, sâmbătă om dormi, duminică om lucra, de-a lucra și popa.

A o sută. Să apropie Sfântul Post. Cei ce s-au căsătorit în fărșang să se apropie la S. Sobor la Mitropolie pentru despărțanie.

A o sută și o jumătate. Așișderea, care va ajunge iepurele după ce se va însura, sau căruie nu să va vedea prin urechi să să despartă ca cel ce nu știe ce-i înșuratu.

A o jumătate de 16 sute. Carii până acum nu s-au înșurat și carele nu s-au măritat foarte bine au lucrat, că podul de la Mănăradea^[59] nu s-ar fi gătat. Să mai care, dară, butuci, că mai iaste ceva de lucrat.

A noao sute noaozăci și nouo. Cine nu va sili pe toți cei ce nu s-au înșurat sau nu s-au măritat, acela încă lăsare de post n-au lăsat. Drept aceea, slobozenie a-i sili va avea totdeauna când va vrea.

A o mie. Așa să creadeți mie că acestea toate-s adevărate, tot de pe dracu luate.

[Ioan Piuariu-Molnar]

ODĂ
ÎNTRU POMENIREA MUTĂRII CEI DE-A
PURUREA A AUGUSTEI MARIEI TERESIEI,
 Sibiu, tipărit la Martin Hochmeister, 1781, aprilie 3*

Dulci au fost izvoarele apelor ei.

Muzelor, încă tot glăsuiți mâhnirea?
 Ce? Tot izvodiți graiuri de oftare?
 S-au deșteptat^[1] la glasul
 Cel cu suspin al Daciei
 Inima mea.

Trist, trist cântă țitara ei.
 Întrarmează-te, sufletul meu,
 Și vei cânta jertfa^[2] umilinții
 Cu simțire duioasă.

Lasă-mă numai trist
 Să-mi stâmpăr supt umbre lacrămile!
 Zice un neam cu cuget curat.

S-au răpit cu arepi turtureaua săltând.
 Așa zic Muzele:
 Vai, nemernicia noastră!

Coasa ta, Atropos^[3]!
 Groaznică umbră,
 Ai turburat făptura.
 Ca un fulger^[4] ți-ai tocmit săgeata,
 Și acum dorm moaștele maicii.

* Transcriere și note: Eugen Pavel.

Vin ca vântul Liviei frumoasele științe,
De mirezmesc pentru răsplătire trofeul
Cu darurile Minervii.

Nu uita, Socrates,
Liricescul vers a lui Stesichorus^[5]:
Că Plato pildele lui Sofron^[6]
Le-au așternut capului lui.

Epicharme^[7],
Adună-ți puterile mărturisirii,
Să-ți sporească descoperirea simfoniei:
Scriind^[8] daruri mari,
Mari ca ale Teresiei.

Repede ș-au pus suirea
Spre ceriu.
Se înalță duh de viață,
Duhul Mariei.

Privește acum schiptru ceresc,
Mai nainte simțind Dacia
Schiptrul ei,
Întins cu milă
Și cu îndurări.

Orfee, ce cânti pe țitara ta?
Strămutarea maicii cei
Asemenea cu duhuri cerești.
Glăsuiește, dară,
Că nu oprește înțelepciunea
Până când să fie jele
Cu inime înfrânte.

N-au trecut hotărârea până acum,
Tot stau triste Muzele
Și împletesc cuvinte smerite
De plângere^[9].

Însă Iosif^{10]} plinește noianul,
Fiiul A<u>gustei
Cumpănă sfântă
În dreapta țiind.

Ceriule sfinte,
Ascultă,
Ascultă! Ține pre Iosiv,
A doilea Traian.

Supt smerenie, de
M.

Nicolae Oțălea

ALEASE FABULE,

acum întâiu pre limba rumânească înturnate de ~,
 practicantulu crăieștilor de cămară venituri din
 Denta^[1]. S-au tipărit în Beci^[2], la Iosif de Kurtçbek^[3],
 al Răsăritului tipograf de la Curte, la anul 1784*

Cuvânt-înainte

Alta nu am a însăamna, fără numai puțină dojenire a
 face, ca cuvintele ce întru aceste *Fabule alease* să află,
 precum sânt: zăi, dumnezăi, Vinerea cu mătă și Miercurie
 sau Mercurie, solu zăilor, iubite cetitoriule, așa să le
 înțalegi și să le primești, ca un lucru elinesc, precum și
 toate aceste fabule de la ei, din timpurile lui Esop^[4] să
 trag, și să nu iai vro scandală.

Eu alta întru această carte nu am făcut, numai ce o am
 înturnat în rumânie, și la fieștecare fabulă, din gios, o
 învățătură scurtă am adăugat.

Poftind a vieții sănătos, rămâiu al tău de bine voitoriu
 Nicolae Oțălea, practicantulu crăieștilor de cămară venituri
 a deregătoriii Denta.

Alease fabule.

*Fedru cătră aceia, ce fabulele urăsc, dimpreună iaste și
 în loc de cuvânt-înainte*

Voi, înțăleptilor cu nas de-o palmă lung, cari de fabu-
 lele meale vă bateți joc și aseaminea lucru rău a ceti vă
 țineți măreți, nu încetați așa curând această carte a ceti, ci
 aveți puțină răbdare. Eu, după aceea, cugetelor voastre

* Transcriere și note: Otilia Urs.

iușimea a lua mă voiu nevoi, și pre Esop o persoană mai grea și mai pricepută a îmbrăca îl voiu face.

O, de-ar fi dată zăii ca săcurea tessalicească niceodată pinii cei înalți din vârhu munților, a pădurii Peleului^[5], să-i fie tăiat, și ca priceputu Argu^[6], când o îndrăzneță și primejdii, unii aiavea morții, supuse calea pre apă a face voia, cu maistoriia și priceaperea sa nice o luntre are fi făcută. Galiia aceea, zic eu, care mai întâiu calea pe mare au deschis, ce, până la acela timp neumblată, grecilor și varvarilor așa nefericită au fost. Că, după acești vestiți, casa trufașului Etas^[7] cu sânge și întristare s-au umplut, și împărăția lui Pelias^[8] de tot s-au stricat, și, spre aceea, faptele ceale reale a Medei^[9] pricină au fost, care a sa nemiloasă și rea cugetare, prin tot fealiu de amăgituri, o acoperea, și a frate-său mădulare în multe dărbabe le-au rupt, ca, cu aceasta, a sa fugă să și-o ușurează. Încă și fiia lui Pelias o au îndemnat, de mânilor în sângele părintelui său ș-au spurcat.

Ce voauă de toate aceaste lucruri să pare? Voi, fără îndoială, veți zice că nu sânt plăcute, și ce de Galiia din întâiu s-au adus în minte cum că sânt neadevărate. Fiindcă lung timp înaintea argonauților^[10], Minos^[11] putearea Mării Egheului^[12] o au domolit, când el cu mare oaste o au acoperit, de moartea fiului său cu dreaptă și cumplită pedeapsă o au răsplătit.

Dară, cum omu să facă, ca voauă să vă placă? Voauă zic, cari așa înțelepți ca Cato^[13] sânteți, dacă voauă nice fabulele cele mici a lui Esop, nice scrisorile ceale mari a poeticilor plac, vă sfătuiesc ca muzăle (învățăturile), și oamenii cei învățați să-i lăsați în pace, ca ei voauă nu mai multă supărare, decât voi puteți, să vă facă.

Eu vorbesc aceasta cătră aceia cari, împotriva altora oameni, scrisori, cuvinte deșarte grăiesc, și, ca să-i zică învățați și pricepuți, încă și asupra ceriului cârtesc.

Învățătură

Celor neînvățați nimica le iaste după voie, numai ce ei fac.

A 2<-a> fabulă

DE VULPE ȘI DE ȚAP

O vulpe și un țap, de seate, au sărit într-o fântână, ca să bea, iară după ce au beut, nu au putut afară ieși, măcară că în tot modu au cercat. Atuncea au zisă vulpea cătră țap: Priiatine, fii cu inimă bună, mie o mijlocire nezmintită mi-au venit în minte, prin care, dintru acest loc rău, putem afară ieși. Tu, cu picioarele dinainte, pre păreate să te razimi, și eu pre spatele tale voi sări, apoi afară voi ieși. Iară eu, cum voi fi afară, și pre tine te voi trage. Țapu au crezut sfatului vulpii și au făcut precum ea au zis. Când vulpea s-au văzut slobodă, au început de bucurie împregiuru fântinii a sări și a juca și a-și bate joc de țap, și puțân să îngrijea a-l scoate afară. Pentru aceea, țapu i-au zis că îi o înceluitoare și fără credință, fiindcă nu să ține de vorbă. Iară ea i-au răspuns: O, țapule, țapule, dacă tu atâța creri în cap câți peri în barbă ai avea, nu ai fi sărită acolo până nu ai fi socotit cum vei ieși afară.

Învățătură

Omu nimica mai înainte să facă ceva, până nu va socoti sfârșitu.

A 3<-a> fabulă

DE VULPE ȘI DE LEOPARD

Vulpea cu leopardu, pentru frumsețea trupurilor sale, în aspră certare unu cu altu au agiuns. Leopardu lăuda, cât îi era putearea, mulțimea peatecelor cea de multe fealiuri, care a lui piiale preste măsură o înfrumsăază. Vulpea nu putea atâtea de trupu său să zică, ci lăuda numai priceaperea sa, și i-au răspuns așa: O, cu cât îs mai

frumoasă eu decât tu, că mintea mea, și nu trupu mieu,
iaste cu tot fealiu de feațe zugrăvită.

Învățătură

Frumseatea inimii cu mult întrece frumseatea
trupului.

A 4<-a> fabulă

DE ASIN (MĂGARIU) ȘI DE LUP

Un asin foarte era întristat de un spin, ce în picior i-au
fost tunat, și, de durere de tot slăbit, întâlnindu-să cu
lupu, au zis cătră el: Oh, iubite priiatine, eu văd bine că
durearea îmi va pune capu, după aceea mă vor mânca
corbii ca o mortăcină. Dacă-mi voiești bine, te rog fă-mi
această grație și îmi scoate aest spin afară, ca, când mă
vei omori, să nu sâmțasc așa mare durere. Lupu au vrut
ca omenitoriu și agiutătoriu să vadă, pentru aceea tot
au tras cu dinții, până l-au scos afară. Asinu, cum nu au
mai sâmțit durere, ca să scape de moarte, una bună
preste cap cu picioarele ceale potcovite au dat lupului, cât
i-au căzut toți dinții, și cât au putut au fugit. Atuncea au
zis lupu în sine: Bine mi-au făcut, că eu, de alteori, altor
fiare măcelariu am fost, iară acum, ca un nebun, m-am
făcut doftor.

Învățătură

Acea carii își lasă maistoriia lor și să apucă de alta
cad în primejdie.

A 5<-a> fabulă

DE VULPE ȘI DE LEU

Vulpea, care nu au mai văzut leu, odată, când s-au
întâlnit cu el, așa s-au spăriiat, cât era, de frică, mai să
moară. De altă dată, când l-au întâlnit, adevărat s-au

spăriiat, dară nu ca să moară. A triia oară când l-au văzut, nice s-au mirat, încă au început cu el a vorbi și a să glumi.

Învățătură

Lucrurile care la început greale ne par, cu vreamă, să fac ușoare.

A 6<-a> fabulă

DE UN ASIN ȘI DE UN CAL

Asinu și calu au călătorit dimpreună și amândoi au avut bună povară. Asinu au zis cătră cal: Dacă îmi voiești bine și nu îți iaste voia ca să moriu, agiută-mi, o parte din greutatea mea a duce. Calu nu au vrut, încă nice i-au răspuns. După aceea, au căzut mort săracu asinu, că au avut prea mare sarcină, și îndată stăpănu asinului au aruncat greutatea asinului în spatele calului, încă și piiala asinului, care i-o au fost despoiat. Calu, care prea îngreuiat s-au văzut, au zis: Nu fără pricină pat eu, că nu am vrut numai o parte din greutatea asinului să duc, acum toate în spatele mele trăbuie să port și, ce îmi iaste mai greu, trăbuie și piiala asinului în spatele mele să o duc.

Învățătură

Fieștecine să aibă milă cu de-aproapele său, și, la nevoie, să-l ajute.

A 7<-a> fabulă

DE O CERBOAICĂ ȘI DE UN LEU

O cerboaică, fugând de vânători, au scăpat într-o peașteră, unde, spre a ei mai mare nenorocire, de un leu au dat, care îndată o au apucat și cu ghiașăle o au rupt; iară ea, mai înainte de a muri, au zis: O, mișaoa de mine, eu gândeam că aicea am scăpat întru un loc fără grije, fugând din mâinile oamenilor, dară acum văd că fiiarii cei mai nemilostive jaf m-am făcut.

Învățătură

Omu de multe ori gândește că fuge de o primeșdie și întru alta mai mare cade.

A 8<-a> fabulă

DE ASIN, LEU ȘI DE COCOȘ

Cocoșu și asinu păștea dimpreună. Leu s-au apucat de asin, iară cocoșu, spre norocu lui, au început a cânta și îndată au început leu a fugi; că așa să povestească, cum leu de viersu cocoșului foarte să teame. Asinu au gândit că de el fuge, de aceea îl batjocorea, alergând după el. Iară leu, văzându-să a să goni de asin, când au fost de cocoș destul dăpărtat, ca să nu îi auză cântatu, bucuros au stat și s-au apucat de asin, tot fărâme rumpându-l. Asinu, mai înaintea morții, au zis: Vai! Eu sânt de tot fără minte și nefericit, că, nefiind din părinte tare născut, am venit cu acesta a mă bate.

Învățătură

Mulți oameni cu gura sânt bărbați, dară nu cu fapta.

A 9<-a> fabulă

DE UN CÂNE, DE UN COCOȘ ȘI DE O VULPE

Un câne și un cocoș au călătorit unu cu altu. Apucându-i noaptea, cocoșu au zburat pre un arbure, ca preste noapte să doarmă. Cânele încă s-au culcat supt același arbure. La miuzu nopții, cocoșu, după năravu său, au cântat. Vulpea l-au auzit și îndată cătră locu de unde venea glasul au alergat și, văzând cocoșu în arbure, au început a-l ruga ca să zboare gios, că ea l-ar, cu drag, îmbrățășea și l-ar săruta pentru viersu lui cel iubit. Căriia cocoșu i-au răspuns: Mai înainte de ce voi veni gios, voiesc ca să-mi arăți această dragoste, să deștepți soția mea, care gios lângă lemn doarme. Vulpea au strâgat,

cânele îndată au venit, au apucat vulpea și o au omorât, care, murind, au zis: Ce am lucrat, de eu cânele, care durmea, l-am deșteptat!

Învățătură

Oamenii înțelepți știu de primejdii a scăpa.

A 10<-a> fabulă

DE UN URS ȘI DE UN LEU

Ursu cu leu au prins dimpreună o căprioară, dară au ajuns în sfadă a căruia să fie; și, bărbătește, unul cu altu mușcându-să și rupându-să, amândoi ostăniți, plini de sânge, la pământ zăcea. O vulpe, cu noroc pre acolo trecând, și pre ei așa zăcând, și căprioara în mijlocu lor văzând, foarte lin acolo au mers, și aceasta, dinaintea ochilor lor furându-o, cât au putut au fugit. Ei, văzând aceasta și nimic alta putând face, au zis: Noi mult ne-am nevoit și ne-am ostănit, de căprioara am prins, care acum vulpea o duce.

Învățătură

Mulți să îmbogățesc cu ostăneala altora.

A 11<-a> fabulă

DE UN PUIU DE CERB ȘI DE UN CERB

Odinioară, un puiu de cerb, cu tată-său vorbind, au zis: Tată, eu cunosc că tu mai mare și mai iute decât cânele ești; tu ai coarne mari, cu cari poți pre alții a osândi și pre tine a apăra. Acum să-mi spuni puținel: pentru ce te temi de el așa tare? Cui tată-său i-au răspuns: Tu foarte spui adevăru, iubite fiule, și te ascult bucuros cu așa preceapere a vorbi, și, măcară că pe cum ai spus așa iaste, tot, când eu lătratu cânelui aud, sânt sâlit a fugi și ție tot nu poci spune pricina pentru ce.

Învățătură

Nice un fealiu de vorbă înțeleaptă celor fricoși din fire poate inimă să le facă.

A 12<-a> fabulă

DE UN ȚĂRAN ȘI DE PRUNCII SĂI

Un țăran sau muncitoriu de pământ avea prunci, cari, unu cu altu, în tare nenărvire trăia. Ei în toate zilele să sfădea, și el, să fie făcută ce va face <c>a să-i împeace, tot nu-i putea conțeni ca să nu să cearte și până la sânge să să bată, care acel bun om bătrân foarte îl dorea. Odată, când mai păciuiți decât alteori i-au văzut, vro câteva vergi au adus, și, după ce dimpreună le-au legat, le-au dat fiilor săi, zicând: Fieștecare dintră voi să să nevoiască această legătură de nuiale a o frânge. Ei o au luat unu după altu și de-a fietea au cercat a o rupe. Apoi, părintele legătura o au dezlegat și fieștecăruia dintră ei o vargă au dat, zicând: Vedeți acum, putea-veți ceva isprăvi, care lezne au făcut. Acest înțelept părinte au luat prilej a le zice: Fiii miei, voi veți fi neînvinși, până când veți fi unu cu altu împreunați, iară dacă în nenărvire veți trăi unu cu altu, ca până acum, neprietinilor voștri veți fi pradă.

Învățătură

Lucrurile omenești cu împreunarea cugetelor cresc, iară cu nenărvirea să răsăpesc.

A 13<-a> fabulă

DE DOI CÂNI

Un om au avut doi câni, dintră cari pre unu la vânat, dară pre celalalt casa a păzi i-au fost învățat. Dacă cânele ceva la vânat au prins, stăpânu totdeauna da și cânelui de casă o porțioară. Ortacu său, pentru aceasta, nu s-au putut opri scârba a ș-o arăta, și i-au zis: Eu în toate zile alerg la

vânat și foarte mă ostănesc, dară tu nimica lucră și te hrănești din munca mea și din ce eu prind. Celalalt i-au răspuns: Nu mă înfrunta. Dacă eu din munca ta mâncu, nu iaste vina mea, ci te plânge pentru aceasta la stăpânu nostru, care la lucru nu m-au învățat, ci a mânca ce alții prind.

Învățătură

Niceodată acelora vina să să bage, cari nu știu de zmintelele ce ei fac, ci celora cari pre ei i-au crescut.

A 14<-a> fabulă

DE O CERBOAICĂ ȘI DE O VIȚĂ

O cerboaică, voind din mânilor vânătorilor a scăpa și afară din primejdie a-și scăpa viața, s-au ascuns supt o viță și sta mulcom, iară, trecând ei, ea gândea afară de primejdie a fi și au început frunză de viță a mânca. Auzând vânătorii sunetu ce ea făcea, s-au înturnat unu cătră altu, zicând: Supt frunzăle cealea de bună samă iaste o fiară ascunsă; și, venind acolo, au văzut vânatu sălbatec și îndată o au omorât, care, mai înainte de a-i ieși sufletu, au zis: Oh, cum iaste cu dreptu ce eu acum pătimesc! Eu niceodată ași fi trăbuit pre acela a osândi, care mă acoperea.

Învățătură

Omu, niciodată, celora cari noauă ne fac bine să răspletească cu rău.

A 15<-a> fabulă

DE LEU, LUP ȘI DE VULPE

Leu era beteag de moarte și avea patu său într-o peășteră, unde zăcea. Toate fiarăle cu patru picioare l-au cercetat, afară de vulpe. Fiindcă lupu, acum, cu aceasta prilej poftit au căpătat pre vulpe a o pâri, au zis cătră leu

cum numai ea dintră toate fiiarăle are fi care nu bagă în samă domniia lui, pentru că ea încă nu au venit a sa datornică cercetare a face, așa cum aceasta are fi un sămn nemincinos că ea nu mult îl socoteaște. Întru aceasta, au agiuns vulpea și cuvintele ceale mai din urmă a lupului le-au auzit. Văzându-o leu, s-au măniiat și o au foarte înfruntat, dară vulpea nimica s-au îngrozit de vorbele lui ceale aspre și au zis cum, întră toți aceia cari la el au venit a-l cerceta, ea sângură iaste ce după slujba lui umblă și cum ea Măririi Sale, ca să-i agiute, o mijlocire cercată au căutat și au aflat. Leu i-au poruncit ca să spună ce fealiu de leac iaste aceea, la care vulpea îndată au răspuns: Mărirea Ta, fă ca un lup de viu să să belească și, așa, piialea lui caldă să o pui împregiuru tău; de aceasta cu bună samă te vei sănătoșea. Leu îndată au făcut de pre mișelu lupu l-au belit.

Așa, vulpea, mai mort văzându-l, au zis cătră el: Nu trăbuie stăpănu spre rău, ci spre bine a-l porni.

Învățătură

Unii sapă altora groapă și cad sânguri în ea.

A 16<-a> fabulă

DE ASIN ȘI DE VULPE

Un asin, cu o piiale de leu îmbrăcat, au mers la preumblare, și bucuriia lui cea mai mare era ca toate fiiarăle de el să să sparie. El, dacă au ochiiat vulpea, s-au dus cătră ea, dar vulpea, spre al ei noroc, au auzit măgariu zbierând, pentru aceea au zis cătră el: Eu mărturisăsc că tu mare frică mi-ai fi băgat la inimă, dacă nu te-aș fi auzit strângând.

Învățătură

Mulți să prefac a fi oameni mari, dară, dacă să descopere cine sânt, rămân de rușine.

A 17<-a> fabulă

DE UN OM ȘI DE UN SATIR (MĂSCĂRICI)

Un om cu un satir ș-au făcut pretenie și, ca ea mai stătătoare să fie, într-o casă de oaspeți unu cu altu au mâncat și au beut. Așteptând ei după mâncare și omului frig fiind, au suflat în mâni, ca cu suflarea să le încălzască. Văzând aceasta, satiru l-au întrebat ce lucră? Cui omu au răspuns: Mi<-i> frig la mâni, și acum mă încălzăsc cu suflarea. Scurt după aceea, s-au adus mâncarea și, fiind caldă, au suflat ca să răcească puținel. Satiru poftea a ști ce înșămnează acesta și iară l-au întrebat: cu aceasta ce au gândit a face? Omu i-au răspuns, zicând: Mâncarea îi caldă, așa cât eu nice a o mesteca, nice a o înghiți poci și, așa, cu suflarea o răcesc, ca apoi mai bine să-mi placă și să o mânc. Cătră care iară au răspuns satiru: Întru acesta mod, al tău preteșug nu poftesc, că din gura ta odată iasă și reace, și cald.

Învățătură

Omu să fugă de preteșugu acelora a căroră viață și fapte cu vorbele nu să lovesc. [...]

A 72<-a> fabulă

DE VULPE ȘI DE ȚĂRAN

O vulpe, din toată puteare de vânători fugând, au dat de un țăran care tăia leamne. Și o au întrebat: Ce iaste ce așa o supără și a fugi o face? Căruia vulpea i-au răspuns: Eu fug de vânătorii cari mă gonesc ca să mă omoare. Pentru aceea, eu te rog ca să-mi arăți un loc unde să mă poci ascunde. Țăranu i-au arătat o groapă, în care vulpea îndată au intrat. Iară, trecând vânătorii pre acolo, au întrebat țăranu: nu au văzut cumva vreo vulpe pre <a>ci trecând? Țăranu au răspuns: Eu nu am văzut. Dară, cu mâna arăta vânătorilor unde vulpea s-au ascuns. Vânătorii,

cari acest sămn nu au priceput, s-au dus de acolo. Văzând vulpea că au scăpat de primejdie și nu să mai temea că o vor prinde, au ieșit din groapă și au purces în calea sa. Văzând aceasta, țăranu au început a cârti că vulpea așa nemulțămitoare au fost, cât s-au dus nemulțămindu-i. Vulpea, care bine au văzut că vânătorilor au făcut sămn, i-au răspunsă: Eu ȝ-aș fi mulțămit, încă mai mult aș fi făcută, dacă mânile tale ar fi făcut ca gura.

Învățătură

Mulți vorbesc într-un fealiu, și lucră într-altu.

A 73<-a> fabulă

DE UN LUP ȘI DOI CÂNI

Un lup sta în vârvu unui diial și căuta pre șes, unde doi câni de oi, unu cu altu, să mușca. Lupu au luat acest prilej bun și, cât au putut, au curs la turmă, apoi, apucând oaia care au fost mai grasă, au fugit de acolo. Cum au văzut câinii aceasta, s-au lăsat de sfadă și au alergat după lup, de i-au scos prada din gură-i. Apoi, așa l-au mușcat și l-au rupt, cât abii au scăpat viu. Alt lup, care întru această stare l-au văzut, l-au înfruntat, zicându-i: Tu ai fost fără minte, că de-o turmă te-ai apucat, care așa doi câni bărbați au avut. Iară el i-au răspuns: Eu m-am înceluit, că i-am văzut unu cu altu așa mușcându-să. Celalalt au vorbit mai departe: Învăță de la mine: când doi oameni, înfierbântați fiind, unu cu altu să bat, dacă vrunu, care amândurora iaste nepriatin, vine, îndată să împacă unu cu altu și să slobod amândoi la el.

Învățătură

Binele obștii trăbuie mai tare decât cel os<e>bit a să socoti.

A 74<-a> fabulă

DE UN PĂSĂRARIU ȘI DE O POTÂRNICE
SAU PREPELIȚĂ

Un pășărariu vrea o prepeliță, ce au fost prins, a o omorî. Prepelița, cu lacrimi și cu suspinuri, îl ruga ca să o lasă și să nu o omoare, făgăduindu-i că va face de altele, mai frumoase și mai grase, va prinde. Pășărariu i-au răspuns: Dacă nu mi-ai fi zisă tu aceaste, te-aș fi iertat, dară acum numai pentru aceea te voi omorî, pentru că făgăduiești soțiile și priiatinii tăi cei buni a-i da ca să ucidă.

Învățătură

Izdarnicii de toți sânt urâți.

A 75<-a> fabulă

DE UN ȚĂRAN ȘI DE UN STÂRC

Un țăran au prins în mreajea sa odată multe dropii și găște, care să învățasă a-i mânca grâu. Întră aceaste, s-au aflat și un stârc, care foarte îl ruga ca să-i dăruiască viața iară și să nu-l omoară, fiindcă, fără aceea, el nice dropie, nice găscă iaste, ci numai o mișă nevinovată pasăre, încă mai blândă decât toate. Lângă aceasta, au zis el, am foarte mare grije părinții miei la bătrânețe a-i hrăni. Țăranu i-au răspuns: Ce îmi pasă mie de aceasta? Pentru că eu cu alte pasări carele mi-au făcut pagubă te-am prins, așa trăbuie, dimpreună cu eale să mori.

Învățătură

Omu nu trăbuie fără cu oameni de cinste să umble, că adeasăori piiare cu cei răi, măcară îi nevinovat.

A 76<-a> fabulă

DE UN LEU ȘI DE O CAPRĂ

Leu au văzut o capră întru o râpă păscând și, foarte flămând fiind, au zis, cu niște vorbe dulci, să nu pască acolo, în râpa aceea, că nu-i multă iarbă, ci mai bine întru o livade mare. Capra, cu umilite cuvinte, i-au răspuns: ea ar face aceasta, dacă el nu ar fi acolo, și aceasta mai vârtos o zice el pentru folosu lui, decât pentru a ei.

Învățătură

Omu niceodată nepriiatinului său să creadă, măcară ce cuvinte bune va vorbi.

A 77<-a> fabulă

DE VINERE ȘI DE O MÂȚĂ

Un june așa iubea o mătă, cât au rugat Vinerea^[14] ca să o mute întru o fâmeaie. Dumnezeuaia i-au ascultat rugăciunea și o au schimbat întru o fată foarte frumoasă. Acest june, văzându-o așa frumoasă, foarte o au îndrăgit, așa, cât o au vrut a o lua și fâmeaie. Pentru aceea, o au dus la a sa casă. Acum, fiind amândoi di<m>preună, iubitu da iubitei vorbe dulci, dară Vinerea au vrut a cerca <dacă> această mutare a firii iaste adevărată; așa, au lăsat în casă un șoarece a cure. Dară fata nice de iubitu ei, nice de vorbele lui au întrebat, ci au curs după șoarece. Aceasta au făcut, cât zăoaia s-au mâniaat și i-au dat iară forma cea mai dinainte.

Învățătură

Omu măcară își schimbă starea și treapta, dară năravu și obiceiau nu și-l lasă.

A 78<-a> fabulă

DE UN LEU ȘI DE UN TAUR

Un leu vrea un taur a-l omorî. Pentru aceea, l-au chemat la cină, ca să mănce cu el, și au zis: Iubite priiatine, eu am ucis o oaie foarte grasă, vină și gustă și tu din ea. Tauru s-au dus acolo și, intrând în cuină, nu au văzut oaia și, nevorbind vrun cuvânt, au fugit înapoi. Dară leu, văzându-l fugind, au zis cătră el: Că ce fugi așa tare? Căruia tauru, nestând în loc, i-au răspuns: Asta face, de așa iute fug, că în cuină toate vasăle, gata stând, le-am văzut; un taur, iară nu oaie a ucide.

Învățătură

Oamenii înțelepți lezne pricep gîndu rău a nepriiatinilor săi.

A 79<-a> fabulă

DE UN BEAT ȘI DE MUIAREA SA

O muiare avea un bărbat, care vinu mai tare decât viața sa iubea, și nice o zi trecea ca să nu să îmbeate. Muiarea lui, spăriindu-să de acest nărav urât, căuta mijlocire ca să-l dezveațe de el. Așa, într-o sară, când, amurșit de beat, au adormint, l-au dus într-un mormânt și toată noaptea l-au lăsat acolo. A doauă zi, când au gîndit a fi vream de-a să scula, s-au dus la groapă și au început a bate la pîiatră care o coperea. Auzind bărbatu în groapă a bate, au întreat: Cine-i? Muiarea lui, plină de bucurie, au zis în sine: Bine, bine, așa îi bine, și i-au răspuns: Eu sânt, care mortului aduce de mîncare. Dară bărbatu au zis: Nu-mi aduce de mîncare, ci de beut. Tu nu-ți poți închipui ce veaste rea îmi aduci, când zici că îmi aduci de mîncare, și nu de beut. De atunci au început muiarea a plînge, a suspina și a să văieta: O, eu nefericita! Înțelepciunea mea nimic mi-au ajutat. Eu gîndeam că tu

cu această mijlocire te vei înturna, dară eu văd cu aceea încă mai bețiv te-ai făcut.

Învățătură

Năravu îmbătrânit iaste anevoie a-l lăsa.

A 80<-a> fabulă

DE O VULPE ȘI DE UN ȚĂRAN

Un țăran au prins o vulpe cu lațu, care multe găini i-au fost sugrumat. Acum, văzând că nu mai poate scăpa, cu umilință l-au rugat ca să nu o ucigă, și, pentru mulțămită, făgăduia că nu-i va mai face pagubă. Țăranu, numai râzând de acestea, i-au răspuns: Dacă tu o fiară credincioasă ai fi, ți-ași dărui viața, iară, fiindcă tu ești înșelătoare, nu-ți mai cred, și tu, dimpreună cu făgăduințele tale, trăbuie să mori.

Învățătură

Omu înșelătorilor nicecând să creadă și, dacă poate a-l pedepsi, peileju să nu-l treacă.

A 81<-a> fabulă

DE DOI PRIIATINI ȘI DE UN URS

Doi priiatini buni, pentru a lor lucruri, au călătorit dimpreună, și, ieșindu-le un urs în cale, așa s-au spăriiat, cât trâmura de frică. Unu tot s-au suit într-un arbure, dară celalalt nu au putut, și, văzând el că nu iaste în stare ca aceea ca să poată apăra, au căzut la pământ și s-au făcut ca când ar fi mort. După ce ursu au văzut omu la pământ zăcând, au curs la el, apoi la amândoa urechile și la nas l-au amirosit. Iară, fiindcă omu au ținut răsuflarea, ursu, de bună sama, au gândit a fi mort. Așa, nice o supărare i-au făcut (că să povestească: urșii trupurile moarte a nu le atinge). Omu, care în frunzăle arburelui s-au fost ascuns, după ce s-au scoborât, au întrebat

priiatinu său ce i-au spus ursu la ureache? El i-au răspuns: Ursu, ca un priiatin bun, m-au dojenit ca eu, de aicea înainte, cu priiatini cum ești tu, în cale să nu mai pornesc.

Învățătură

Priiatinii, cari la nevoie ne părăsăsc, sânt vreadnici ca și noi să-i părăsim.

A 82<-a> fabulă DE GLINGAN ȘI ASIN

Gliganu care, fără aceea, îndată îi gata de sfădit, au vrut să să bată cu asinu. El să nădăjduia în armele sale, care mai tari și mai lungi era decât a asinului. Când au sosit la bătaie, asinu i-au dat una bună preste căpățină cu picioarele ceale potcovite dinapoi, cât mai mort au căzut la pământ. Mișelu porcu sălbatec, uitându-să la el, au zis: Nu aș fi mai crezut că picioarele tale așa rău vor dura.

Învățătură

Omu înțelept să socotească unde mai tare poate pricinui nepriiatinului său durere.

A 83<-a> fabulă DE UN COCOȘ ȘI DE MÂȚĂ

O mătă de tot flămândă au apucat un cocoș și îl ținea vârtos, cu gând ca să-l mănce. Iară, fiindcă ea făpta sa bucuroasă o ar fi făcut dreaptă, au zis cătră el: Tu ești o pasăre care prea multă larmă face și fieștecăruia ești spre greutate; tu cânti în toate noptile și sparii somnu oamenilor. Cocoșu, ca să să mântuiască, au zis: Aceasta iaste adevărat, cum în toate noptile cânt și pre toți îi deștept, dară eu fac aceasta de binele lor, ca să să scoale la lucru și să-și capete pânea lor. După aceasta, au zis mătă: Tu ești de tot fără leage, că nu ții destul o muiare, ci ții mai multe. Cocoșu vrea a-i răspunde și a-și spune

pricinile, dară pisica nu i-au lăsat vreame, ci îndată l-au omorât și l-au mâncat.

Învățătură

Celor răi nicecând le lipsăsc pricini ca faptele sale ceale fără leage să le facă bune.

A 84<-a> fabulă

DE UN IEPURE ȘI DE O VULPE

Un iepure își bătea joc de o vulpe și îi zicea, întră cealelalte, că el mai tare poate fugi decât ea și că nădăjduiaște de vânătorii cei mai buni a scăpa. Vulpea i-au răspuns: Ce vei să faci cu fuga ta? Lasă-mă să vorbesc și eu și să știi că eu, cu mintea mea, totdeauna aflu cale ca să scap de vânători și de câni. Ce zici tu la aceasta?

Învățătură

Înțaleagerea minții totdeauna întreace iuțimea și tăria trupului.

A 85<-a> fabulă

DE DOI GIUNI ȘI DE UN CUHARIU

Doi giuni de mult nu s-au fost văzut. Așa, odată întâlnindu-să, s-au îmbrățășat și s-au întrebat de sănătate. După aceasta, s-au dus la o crâjmă, mâncând și bând, să-și facă inimă bună, unde cuharius sau bucătariu mult lucru avea. Unu dintră ei au luat o fărâma de carne și o au dat soțiii sale. Bucătariu s-au înturnat și au priceput că fărâma cea mai bună de carne, care vrea să o trimată la masă, îi o au luat, pentru aceea i-au întrebat ce o au făcut? Care o au luat să jura că nu-i la el, cela la care au fost să jura că nu o au luat. Bucătariu au priceput a lor vicleșug, pentru aceea au zis: Măcară eu nu poci găsi și voi

ascundeți de mine, dară Acela cui voi ați jurat lezne va descoperi, că dinaintea Lui nu puteți ascunde.

Învățătură

Oamenii înaintea oamenilor lezne pot faptele sale ceale reale a le ascunde, dară Dumnezeu le descopere și le dă la vedere.

A 86<-a> fabulă

DE DOI PORCI

Un om avea doi porci, cari de dimineața până sara să bătea și să mușca unu cu altu, așa cât mișelu omu de ei nu avea hodină. De aceasta, mâniindu-să, au ucis unu. Acum, dușmanu lui, văzându-l mort, s-au bucurat și au zis: Acum poci face ce îmi place, poci mânca ce mi-i voia și nu are cine a mă opri. Apoi, văzând stăpânu că porcu lui mari seamne de bucurie are pentru moartea soției sale, l-au luat și l-au dus la măcelariu. Atunci, mișelu porcu și-au schi<m>bat gându și au zis în sine: Pentru ce m-am bucurat de moartea nepriiatinului meu? Că acum și pe mine mă duce la pierzare.

Învățătură

Omu să nu să bucure de moartea nepriiatinului său, că și noao, încă astăzi, poate aceea și să ni să întâmple.

A 87<-a> fabulă

DE OAIE ȘI DE PĂCURARIU

Odată să plângea oaia cătră păcurariu că foarte rău o ține și nu înceată a o năcăji: dimineața și sara o mulge, o tunde ca să ia folos din lână, și tot nu-i îndestulat, ci încă îi omoară și mieii. Păstoriu i-au răspuns: Eu am puteare nu numai lâna și laptele a-ți lua și a-ți ucide mieii, ci încă, dacă mă vei mânia, te voi trimite la măcelărie, și, dacă eu voi vrea, mai mult rău îți pociu face, pociu lupilor și

cânilor pradă a te da. După aceasta, nice o vorbă au mai zis oaia.

Învățătură

Dacă noi ce avem, încă și pruncii, Dumnezeu îi ia, noi să nu cârtim, ci, cu îngăduință să răbdăm, că stă în putearea Lui.

A 88<-a> fabulă

DE LEU, ASIN ȘI DE ALTE FIIARE

Leu, împăratu fiiarelor cu patru picioare, au avut odată războiu cu pasările. Venind zioa în care să să bată, au pus toate fiarăle, cari soldații lui au fost, în rând de oaste. Iară ele, văzând întră sine asinu și iepurele, au întrebat leu ce îi iaste voia a face cu ei, că nu sânt buni de oaste, nice a să bate cu pasările. Leu, ca să le răspundă la întrebarea lor, au zis: Asinu cu strigatu lui va sluji în locu unui trâmbițaș, ca să-i deșteapte la bătaie, dară iepurele, fiindcă poate bine fugi, în loc de doștă.

Învățătură

Nime iaste așa mișel, ca ceva să nu poată ajuta.

A 89<-a> fabulă

DE VULTURE, MÂȚĂ ȘI GLIGAN

Vulturu, în vârvu unui stăjeariu, cuibu ș-au fost făcut. Mâța, aflând o gaură la mijloc, încă au fătat, dară gliganu, la rădăcină, ș-au pus purceii. Întru aceea, mâța, cu grozavă înșelare, așa au surpat vecinii săi de tot. Întăiu s-au suit la cuibu vulturului și au zis: Pierzare să gată ție și poate fi încă și mie mișealii, că, precum tu bine vezi, gliganu în toate zilele sapă la rădăcina stăjeariului și îi voia să-l răstoarne, ca, întru acesta mod, pruncii noștri mai lezne să-i poată omorî. După aceea, s-au dus la gligan și au zis: În mare primejdie sânt fiii tăi, că, cum vei

ieși afară cu purceii tăi la păscut, vulturu stă gata a-i răpi. După ce și pre acesta l-au umplut de frică, vicleana mătă s-au ascuns în gaură-și, și numai noaptea să scoborea pre sine și mătășorii săi a hrăni, apoi, toată zioa, arătându-să a-i fi frică, căuta și într-o parte, întru alta, dară afară nu ieșea. Vulturu, temându-să de răsturnat, ședea pre ramurile arburelui, iară gliganu, găștigându-să ca să nu-i răpească vulturu purceii, nu ieșea afară. Ce să înșir multe? De foame au perit amândoi și s-au făcut mătăii fiilor mâncare.

Învățătură

Omu totdeauna de cel cu doauă limbi să fugă, că foarte mare împărecheare, încă adeasăori și moarte scor-nește.

A 90<-a> fabulă

DE IEPURI URÂNDU-ȘI VIIAȚA

Odată, în pădure, dimpreună cu mare nevoință striga iepurii că mai bine le va fi să-și sfârșască viața decât totdeauna cu frică să trăiască. Așa au mers la un lac, unde vrea să să îneace. De a căroro venire broaștele, spăriindu-să, fugea afară, în iarbă, a să ascunde. Atuncea, au zis unu: Auziți, stați, nu vă înecați! Mai sânt și alții cari să tem de rău! Trăiți ca ceialalți.

Învățătură

Care nu poate realele ce l-au împresurat a suferi să caute la alții și să învețe a răbda, că să află destui carii pățimesc.

[Jacques-Philibert Rousselot de Surgy]

CEI DOI EXCESURI A AMERII.

O istoriolă adevărată supra cele doao ieșiri din
măsură a iubirii, tradusă de pre alte limbi,
Viena, 1794*

Congresul cel famos de Utraiect^[1] numai cât stânsese ostirea care puna în frică pre toată Evropa și Carolul al VI^[2] remansese posesor de Niderlandia, când se pase acia o istorie tânguitoare, care arată cum că inima omenească poate liga excesul tândreții la excesul grozăvirii.

Un maghistrat din Antverpie^[3], anume Vanderstel, au fost trimis pre fiul seu a petrece trei ani în Lovaniiu^[4] pentru a învăța acia giurele sale. Fiiul acesta era în anitatea acea vânturoasă, în care înferbințala sențiriilor le dispune naturelește a se înflama pentru obgetul cel dintâiu cari lovește de ele.

Născut cu o inimă purtătoare cătră plăceri, neamică de constrânsetură și ameroasă de slobodă voia sa, el au fost viețuit până la doaozeci și patru de ani întru îndiferenție, când ligările sale erau de o trăire așa de scurtă, cât tocma priatinii săi îi aruncau ușoreața sa ca o prihană.

Zileju cari el trebuia se petreacă în Lovaniiu se apropiase de terminul său. El se bucura de a vedea iareș patria sa în nădejde de se deda fără opreală nestetoriei sale, când jupânul Beerbec, profesorul său, îl invită pre el și pre doi din companionii săi la o feste mică, destinată a prăznui zioa în care fia sa ieșise din mănastire pentru a reveni în casa părintească.

* Transcriere și note: Gh. Chivu.

Toată compania fu agreios suprinsă de a vedea pre această personă tânără, abia ieșită din al cincisprezecelea an, a uni la eleganția taliei^[5] toate grațiile a frumseții și toate naintejele a unei minții ornate. Numai aceasta, totdeauna când căuta cineva la ea, au când ea vorbea, ochii săi se josiau cu modestie, fruntea sa se acoperea de o roșeață neîntinată, care, departe de a întuneca tresurile sale, încă dedea mai multă încleteață răcorealei lor. Femeiele îi ziceau o sute de ori că ea ar fi carneață, nefiind persvaze de aceea, și oamenii sențeau că ea ar fi adorelnică, necutezându-i zice.

Mai vârtos, Vanderstel nu se putea opri de trăseturile amerii (dregirii). Festa se sfârși și înmociunea care el au fost răbdat nu-i permise de <a> gusta dulceațele somnului. Ghiudiula amelnică Beerbec se prezenta imagineciunii sale cu toate carmele carii el admira și chipuirea aceasta încântăreață ținea sențirile sale într-o aghitațione purerealnică.

Libertatea de care el se bucurase în casa profesorului său, cari îl tracta cu atâta amicie cât dischilinare, nu târzie a-i pogriji ocazie de declara patima sa aceiia care au fost înluminat-o. Pofta aceasta fu recepută cu îngenuitatea a unei persoanei care nu cunoștea artificiiile (meșteșugirile) cele mici de care sexul cel frumos știe așa de bine de <a> se servi pentru a ascunde sențemânturile sale.

Adevărat este că, prin unul din efecturile cele simpatice, cari se pot mai lesne a observa decât a spune, Ghiudiula au fost deschilinat pre Vanderstel printre toți junii pre carii ea văzuse. Respecturile carii părintele său arăta lui, ce ea au fost auzit a zice de mintea sa, de părinții, de avuția lor, toate împrejurările acestea culeasă dinadins, departe de a combate pofta inimii sale, au fost confirmat-o în alesoarea sa și i se păreau atâtea pricini de a-ș apalmui.

Vanderstel, îmbucurat de norocul de a plăcea Ghiudiulei, pre care el adora, au fost zăuitat familia sa și preșesutea (împletea) nește pricini pentru a prolunga zilejul său în

Lovaniu. Patima sa, hrănită prin lesnimea de a vedea deseori pre amanta sa, au fost pervenit până la acela grad de puterea, cât părinții săi, chiemându-l napoi în Antverpia, se pereau a voi rău reposului lui și a amănunța vieții lui.

El făcu parte de neodihniurile sale a la Ghiudiula sa cea ciucară, declărând ei că el ar suferi tot în lume mai curând decât a se despărți de ea. Ghiudiula, întândrită, de întâiu nu răspunse altmintrealea, fără numai prin lacrimi. În urmă, prinzând un ton dulce și pătruns, că:

„De vină sunteți voi, îi zicea ea, de a fi cercat a-m însufla o pasionă, care va face nenorocirea vieții mele, pentru că voi nu puteți nici a o urma, nici a o curona. Poate fi că părinții vostri voiesc a vă agonisi un stabilemânt în patria voastră. Voi sunteți un moștean bogat; eu am numai o avuție mijlocă a aștepta. Gândirea aceasta, ciucarul meu Vanderstel, aruncă anima mea întru o întristează mortelnică. Ce ar fi, de părinții acești poruncitori ar întrebuița violența și fărânciunea pentru a vă arăpi amerii noastre, pentru a vă forța?... Ah, amicul meu, inima voastră, departe de mine, ocupa-se-va ea de Ghiudiula?... Aduce-ș-va în minte că ea nu viețuiește că pentru a o posedea?... Fi-va ea fidele și cu credință jurământului acestuia?”

„Nu vă îndoieți de aceea, bine-amata mea, reprinse Vanderstel, prețipitându-se în genunchii săi și acoperind una din mâinele ei cu lacrimi și cu buzeri (sărutări). Împărăția care aveți voi spre inima mea nu va avea alt termin că viața mea. Sentimenturile care voi ați inspirat ei fac deliciile ei. Poci eu fi așa de nesărat pentru a mă lapeda de ele? Ba nu, Ghiudiule carmeață! Țerticiunile tândreții voastre vor reduplica pre ceea a mea, de ar fi cu putință ca ea să fie mai sincere. Grăiți!... Ce poci face pentru a calma și îndulci alarmele voastre? Înștința-voi părinții miei că eu am jjurat a fi a vostru; că ei pot dispune cum l-i voia de bunurile mele, de statul meu, de persona mea, numai să-m lase amerea mea. Și măcar să și vreau ei a constrânge

inima mea a schimba, dar putea-vor-o ei? Putea-voi-o eu singur? Inima aceasta, pre care chipul vostru râmple neîncetat, care nu sânte estenția sa, că când e pre lângă voi, pre care singur numele vostru face a se împande, a se înlăți și a palpita de bucurie; care se restrânge și se veștezește toate orile când se îndelunghează de voi; inima aceasta, mai în urmă, care nu cunoaște alta fericire decât aceea de vă vedea, nici alta voluptate decât aceea de <a> vă ama, credeți voi că ea ar fi capeață de nestetorie? Eu știu... Eu știu o mijlocire de a disipi înveciunile voastre și de a adevări uniona noastră, măcar fără voia oamenilor... Dați-m, rogu-vă, negreală și papiră (artie)!”

El se scoală degrab, prinde o pană și trage cuvintele aceste tãribile: „Eu jur denaintea lui Domnezeu și prin tot ce oamenii au de mai sfințit că eu nu voi avea niciodată altă femeie că pre Ghiudiula cea amelnică Beerbec; că inima mea au ales-o și că-mi vor arăpi mai curând viața decât a mă face a schimba. Vanderstel.”

„Țineți, bine-amata mea, păziți scrisoarea aceasta! Aceasta e făgăduința unei nunți, care eu voi complini, decă voi avea pocibilitate.”

Ghiudiula, emovită prin o întrevorbire așa de pasionată, se fericea în ascuns de toate cele ce amantul său venea de a face. Surâderea^[6] amelnică, bucuria cea vivă se împletea în toate tresorile sale. Ea exprimea mulțămirea sa cu vorbele cele mai afectuoase. Vanderstel îi răspunde prin nește ciucărește tãndre. Sentirile sale se animau nesințit, focul ardea în ochii săi. Pronunția sa veni mai rapidă, toată persona sa răbdă o aghitaționă fărămătoare. El ținea pre amanta sa îmbrățișată, și buzele sale cele arzătoare purtau flama la tot ce ele tocheau. Ghiudiula cea tãndră sențea inima sa în îngustii, răbdând treserãmânturi nevolontere. Ea nu rãsufila că prin suspiruri lungi. Pofta se zugravea în ochiul său cel ud și lungăvitori. Ea credea a fi acerut o animă novă, a căria sențibilitatea cea marginită, împărțită

— prin organele sale, o pătrundea de îmbeție delicioasă, care însoporișase mintea și dezarmase rușinea. Un instinct înșălătoriu și furios întâlnește pre doi amanții nostri. Ei nu avură putere de a rezista. Un torent de delicii fu prețul învățăciunii lor. Necesitatea de se despărți turbură momenturile aceste delicioase, însă aceea nu se făcu că după ce și-au fost făgăduit de a-și progriji deseori aceluia asimile.

Ghiudiula, rămasă singură, văzu în scurtă vreme a se disipi prestigele (farmecele) care au înșelat-o. Reflecțiunea și regândirea îi arată culpa și greșala sa la zioa mare. Ea cerca de a stânge aducerea-aminte de aceea în lacrimi, mă îi rămase o fire confuză și visăreață, care nu putu scapa din ochii unei mumâni clar-vedeatei. Ea întreba pricina aceia cu atâta dulceață, cât Ghiudiula, produsă prin rușinea sa, prin îngustierea, și nu familiarizată cu minciuna, scoate din pozenariul său scrisoarea cea fatală de Vanderstel și o prezentează la muma sa, josându-și ochii și lăsând a curge plânsurile sale.

„Fia mea, penitenția (pocăirea) voastră mă tochează. Voi simțiți cât e de umiliat de a fi culpălnică. O mănăstirea vă reau face a expia greșala până la mormânt, de nu aș asculta că severitatea detoriei, mă tândreața mea mă duce la îndulghenție. Pentru ce a-mi fi făcut o taină de amerea lui Vanderstel? Eu nu l-aș fi împiedecat de <a> vă ama și voi nu reați fi încetat de a fi stimelnică... Tocma slăbiința ta îi va părea lui primejdioasă. Și părinții lui, credeți voi că ei vor prinde un gând bun de vârtutea voastră?... Eu voi spune tătânelui tău tot ce eu știu și noi vom vedea împreună ce feali de mijlociri sunt de a repara greșala voastră.”

Jupânul Beerbec, după un puțin împotemânt de mânie, care femeia sa domoli degrab, lese și relese făgăduința de Vanderstel, întoarse foile cărților sale cele de dreptăți și concheie că ar trebui a-l înștiința când junele acesta va veni.

De mânezi el sosește cu firea unui concenter (izbânditoriu), carii se gătește a secera roadele victoriei sale. Ce feliu de suprinsă îl apucă, când fu receput de Ghiudiula și muma sa cu serioșitatea și întristarea îndiferenței! Jupânul Beerbec păru în vremea aceeaș și îi îndireptă îngreunat cuvintele acestea:

„Amicul meu, eu am foarte bună opinie de senti-
menturile voastre, pentru nu mă persvada că voi n-ați jurat
de a spunsă fia mea că întru voia de a înșela nenocenția și
neîntinăciunea sa și de a îndestula patima voastră. Ne-
cinstirea au fi-va ea mulțămirea care inima voastră cruță
pentru amicia care eu am mărturisit totdeauna grijilor, care
eu m-am dat pentru a vă învăța? Eu aș crede a vă vătăma,
când aș sta la cugetul acesta. Ma pentru a mă convinge că
voi sunteți un om onest (omenesc), sentiabil cătră
procederile cele bune și cătră vârtute, eu nu demând de la
voi alta, fără numai de a ratifica făgăduința voastră dina-
intea unui notariu. Iacătă-l, vine. Aceasta va fi întru ascuns,
până când veți vrea și până când veți obține consen-
timentul părinților vostri, pentru a țelebra de față nunta
voastră.”

Tonul cel așăzat și înălțat a jupânului Beerbec, firea cea
încvietă și neodihnită a femeii sale, lacrimile Ghiudiulei,
atânciunea notariului și a doao personelor care-l
acompaniau făceau o priveliște tocheată, care acoperea pre
Vanderstel cu confuzione. El răspunse că ar fi gata de a
confirma denaintea oamenilor ce el au fost făgăduit
denaintea lui Dumnezeu. Degrabă notariu îndireptă un act
în bună formă și toate partiile îl iscălră cu o îndestulare
ecvale și cuviincioasă.

Ce, dară, ligările unui contract nu făcură alta că a
găna^[7] pre Vanderstel, nici nu opriră nestetoria sa. Înfer-
bințeala sentițiilor sale s-au fost domolitu-se. Reflecciunea
nu-i arăta altceva mai mult că îngustierile a unei unionei,
care el îș prezenta ca pre o slujnicie, așa de puțin făcută

— pentru anitatea sa, cum pentru caracterul său. Amerea și îndregima sa, care n-avea mai multe obstacuri a învinge, nici doriri a forma, se slăbi prin singura hrănirea care ar fi detorit a-i da nește puteri nove. Supt pretextul de a face pre tatăl său a aproba tot ce se pasase, el se duce în Antverpia și îi nară începu tul, urmelele, progresurile și dezno-dământul avenirii sale. Părintele cel interesat, cari socotea bogăția ca pre condițiunea cea primare din cele necesere pentru a face o nuntă, îi declară că, de va lua el vreo femeie fără voia sa, el va lăsa tot binele său fratelui celui mai mare născut.

Puțină vreme după aceea, fie prin sfatul părintelui său, fie prin ușoreața naturelnică a caracterului său, au prin învitarea de <a> se suptrage de supt nodurile a căror povăritura creștea toate zilele, el luo tonsura și, după șase luni, supdiaconatul și diaconatul.

Amanta (ibovnica) sa înțelese novineala aceasta cu durerea și îndignăciunea a unei inimii sențibilei, care se vedea produsă prin ce ea amește. Să făcu la ea o așa revoluțiune, cât ea puse în lumina zilei, cu o lună naintea terminului ordineri, roada unirei, a căria vigoarea și tărimea credința sa cea bună niciodată nu au suspicat. Ea cercă în zadar de a reapela perfidul și necredinciosul, înștiințându-i că ea au fost dat lui un chizaș a tândreții sale. Ea nu recepu de la el niciun răspuns.

Jupânul Beerbec, cari avea mai multă confienție și încredințeală în via (drumul) direptății decât în credința unui înșelători, avu recurs la judecată. Vanderstel fu decretat de prinsoarea de trup. Solițiteciunile și grijirile părintelui făcură a devoca treaba la consiliul cel mai mare, la parlamentul cel tăietori de viață, și fiiul avea atâta încrezământ în creditul său, cât se constituia el singur prinsonieri.

Ce, dară, închizeșământul său întru ordinele și cinurile bisearicești fu prezentat cu acea forție ca un spurcători de

cele sfințite, ca un artifițiu nedignios de un om de cinste, ca un călători a legiilor cetățenești, după care maritajul său era legitim. Toată purtarea sa fu trasă cu nește colori așa de odioase, cât judecătorii, indignați, îl condamnară cu un glas, urmând giurisprudenția vremii, a i se tăia capul, de nu ar vrea el mai bine a spunsă pre Ghiudiula, pre care el au înșelat-o.

I se dă înștiințare de arestia sa. El declară că sfântătatea statului său îi ia pocibilitatea, adecă putința de a prinde a doao oară acelaș maritaj. Consiliu, după ce au fost deliberat spre declărăția aceasta, ordonește că în doao zile el va avea pedeapsa purtată prin arestie. Degrabă, crimineriu fu dat dohovnicului, cari să-l dispună a muri.

Ghiudiula cea nenorocoasă, care s-au fost dusă la Malina^[8], cu părintele său, pentru a prourma procesul acesta, nu putu auzi că amantul său vrea să piară, ca să nu fie secită de durerea și de desperație. Mânezi, neluund sfat de la altul că de la inima sa, ea se prezentează denaintea judecătorilor, toată împlărată, perii împărțiți și în dezrânduiala cea mai profundă a tristeței. Pre ea urma o femeie, care purta un prunc de cinci până la șase luni. După ce au fost obținut permisiona de a grăi, ea se exprima așa:

„Domniilor, voi vedeți pre cea mai nenorocoasă amantă, care ar fi părut cândva în fața judecății! Când ați condamnat pre amantul meu, voi m-ați crezut nenoeată, au mai puțin dezvinovelnică. Taman voi îmi arăpiți viața cu tocma aceeaș lovitură, care lui îi va da moartea. Oare este destine mai înfricoasă decât cea a mea? Amantul meu va să moară întru infamie, și eu voi să mor batjocurită. Voi ați voit că el să reparea atrocitățile (nelegiuirile) care el le-au făcut la cinstea mea, și deciziona această judecoasă este aceea care mă despoaie de numele meu cel bun. Așa voi pedepsiți nenorocul ca pre cea mai urâtă din toate prihanele. Ah, domniilor, eu apel de la judecământul acesta la ecvitatea voastră. Voi sunteți nește oameni și fără

— Îndoială voi ați cunoscut dulceața le amerii. Au este durerea mai deșirătoare pentru o inimă care iubește decât aceea de <a> vedea a suferi pre cel ce ea amește?... Eu detoresc a trage sovoiu, cari ascundea pre cel vinovat de cătră giustiția voastră. Presată de remorzurile conștienței mele, eu mă sânt cogată și siluită de a așei că eu am înșelat pre Vanderstel. Așa-i, eu l-am amat întâia. Eu am aluminat și ațițeat în inima sa focul de care eu ardeam. Amerea mea e pricina și instrumentul dezonorei mele. Mutați, dară, opiniona, domniilor, socotiți-mă ca pre un amăgitoriu! Amantul mieu e persona cea amăgită. De cere giustiția vreo junghiare, eu detoresc a fi victima sau vita de junghiat.

Judecați voi pre Vanderstel ca pre un spurcători a ordinilor svințite? Acciunea aceasta nu e oprava lui. Voluntatea unui părinte împerios l-au condus la picioarele oltariului. Părintele său e singur crimineriu. De n-ar fi el părintele amantului mieu, eu reaș cere de la voi vindictă din el.

Ma, domniilor, eu stau pre judecământul vostru cel dintâiu. El dă amantului mieu opționa între nuntă și între scaunul perirei. Lăsați-l să aleagă! El au declarat că statul său lui nu permite aceea, și acesta e motivul condemnațiunei sale. Ma, de i-aș putea progriji permisiona aceasta! Măcar că eu sum numai o fată ignorantă și neînvățată, amerea m-au învățat că un diacon poate a se însora cu o dispensație (slobozenie). Legatul papei detorește nesmintit a sosi în Bruxeles^[9]. Eu mă voi duce a mă geta în genunchii la picioarele sale, pentru a o solițita dispensația aceasta norocoasă. Eu sum secură că compațienția sa mi va acorda-o. Dignați numai de a suspânde execuția arestantului vostru. Auziți strigările a doi amanțiilor nenorocoși, pentru că s-au lăsat a rătăci prin amerea! Au de sunteți a nu vă putea întoarce cătră amantul mieu, fiți atâta drept-județii de a mă face a muri la coastele

sale. Vedeți, domniilor, continua ea cu un ton mai înălțat, prinzând fiul său în brațele sale, vedeți o creatură nenoeată (nevinovată), care eu depun la genunchii vostri! Aceasta e victima cea nenorocoasă, spre care va cădea severitatea legilor și ponderea cea povărătoarea a dezonorei. Vedeți mâinile sale întinse cum implăresc și cer mila voastră! Despoiat de estenția sa mai nainte de a fi viețuit, fără părinți, fără bunuri și fără stat, a legilor este de a priveghea întreagă-țineri<i> lui ...”

La cuvintele acestea, ea cade în genunchii și stătu cumpenită supra fiiului său, pre care ea înunda cu lacrimi.

Discursul acesta, pronunțiat de o persone băle, cu o vocie interesată, cu tonul și gesturile unei aflicciunei profunde, străbătu de tot inima judeților. Ei orânduiesc ca să suprașeze, până în șase luni, execuțiunei arestantului.

Ghiudiula, comitată de părintele său, se duse la Bruxele pentru a aștepta acia pre legatul. Istoria sa interesa așa de foarte pre guvernătoriu Belghiii (Niderlandii)^[10], cât el singur solițita dispensația cea neceserie pentru maritajul celor doi amanților. El fu în faptă țeiebrat după puțină vreme la Lovaniiu, cu toată strălucirea unui triumf și în strigăciunile a toatei cetății.

Vanderstel, cari socotea femeia sa ca pre o dumnezeire, care i-au fost salvat (izbăvit) cinstea și viața, viețui trei ani întru dulcețele unionei acestia, fără alt năcaz decât acela de a fi perdut fruptul amerii lor. Moartea părintelui său veni de a-i progriji o direghetorie socotelnică în Antverpia. El fu obligat de a fipsa acia lăcuirea sa, așa ca și femeia sa. Bunurile care el culesese, tumultul oameniilor dederă iarăși aripi la ușoreața sa, care numai prin mijlocritatea avuției sale au fost captivată.

Ghiudiula, zăuitată și desperată de schimbământul acesta, opintea în zadar tot ce tândreața poate înspira de mai cuviincios pentru a aduce spunsul său la detoria sa. Nemulțămitoriul recepu aruncările și ciucăreațele sale,

nefiind prin aceea domuiat. El îi înștiința că, lăsând-o pe ea maistăreață de comportarea sa, el nu ar vrea a fi contrariat întru ceea sa. Ghiudiula cea nenorocită, după ce au fost plărat trei ani rătăcirile unui consortiu pre carele ea iubea tândrește, prinsă partea de a merge a cerși nește mângâieri în sânul familiei sale, la Lovaniiu. Nenorocul o aștepta acolo pentru a-i purta nește lovituri novi. Abia trecuse trei luni, când muma sa căzu în bolnăvire și muri. Întru aceeaș vreme, ea recepe de la mirele său scrisoarea cea următoare:

„M-i rușine, după toate strâmbătățile mele, ciucara mea femeie, de a fi forțat a implăra tândreața și pietatea voastră. Captivitatea (robia și prinsoarea) în care mă țin nește creditori fără milă mă pedeapșește destul pentru nerânduiala mea, neadjugând încă și indiferenția și iana (mânia) voastră. Adevărat că inima mea au combătut totdeauna deliria sențirilor mele și că mă face a senți mai vivos decât cândva cât au fost conduita mea de nedreaptă și grozavă cătră voi. Afacerile și treabile mele nu-s încă desperate. Doaozeci de mii de florinț reau fi destul pentru a le restabili și a-m da iareș libertatea. De mi reați i putea progriji, ciucara mea Ghiudiule, aceasta reau fi o novă facere de bine de care eu reaș avea o veacinică pomenire.”

Ghiudiula, tocată de noveala aceasta affligheată, se desface de tot ce ea are de mai prețios, zălojește succesiona de la muma sa și se împresaze de a purta doaozeci de mii de florinți la mirele său, estimându-se norocoasă de <a> putea, pre prețul acesta, a cumpara libertatea lui și a căpăta iareși inima lui. Câteva luni de odihnire fură roada ghenerezității sale ceii tândrei. Moartea jupânului Beerbec obligându-o a retorna în Lovaniiu, mirele său, până ea acolo se adânci iareș de novu în debuizare și în mișelie. Succesiona, care femeia sa era ocupată de a strânge, făcea o sprijineală asigurată. Compleții zbunderiilor acestora îi sugesară de a-ș osebi-o, nelăsându-i nimica. Patima de care

el era inflammat pentru altă femeie alergă de a-l orbi spre mijlocirea de a o îndestula și îl înșeina în crimele cele mai înfricoase.

El se dă la Brucele și, supt o țesătură de blăstămății și de minciuni, adevărite prin nește scelărați ca el, obține de la vițecraiu o poruncă pentru a face a închide femeia sa într-o monastire. Neperzând vremea, o puseră în execuție. Ghiudiula cea nenorocoasă se arăpește cu selecciunea patriei sale și se conduce la Vilvord^[11], unde mirele său au fost prins toate măsurile necesere pentru ca ea să nu aibă nicio comunicăciune cu oamenii.

Ghiudiula pasase trei luni în captivitatea cea mai riguroasă, fără altă mângâierea decât lacrimile sale și fără a fi putut descoperi pricina atâtea durițiilor. Măcar că oprirea de a scria tocma mirelui ei fu suspicată că el ar ști de înprisorământul ei, ea era bine departe de a gândi că el ar fi pricina de aceea. Încatemântul femeii acestia, dulceața plânsetelor sale, resemnarea cu care ea supurta robiciunea sa îi agonisiră afecțiunea religiozelor, care era agreeiate a provedea de trebuințele ei în așa chip, cât ea obținu de la ele libertate de a scria părinților săi și o fericitară de a fi receput răspunsul lor, fără știrea ceii mai mare, care era nașa lui Vanderstel și dedată cu tot voluntăților lui.

De ce feli fură suprinsa și indignăciunea Ghiudiulei ceii sențelnice, când ea înțelese că omul acela, pre care ea au fost totdeauna ciucărit tândrește, n-ar fi că un scelerat, cari au jârtvuit-o cupidității și gustului său pentru debuibările cele mai obscene! Amerea sa se schimba într-o iană (inat) neîmpacătoare. Ea jura de a se vindica. Și, de la clipa aceasta, ea nu putea calma inima sa cea întărită că întruhărind-o de proiecturile cele mai negre.

Compățienția custodei sale, care devenise amica sa, pogrijindu-i mijlocirile de a se evada (ieși ca din adâncimea apei în vad) din monastire, grija sa cea mai mare fu de a se duce într-o ascuns la Lovaniiu, la una din

frățiile sale. Ea înțelese că mirele său au fost publicat el singur; că el au făcut a închide femeia sa, pentru că au suprins-o în curvie; că, după ce au strâns toată moșia jupânului Beerbec, el s-au returnat la Antverpia; că, cum el vânduse domnia și toți bunurii săi, se suspica de a vrea a se retrage în Holandia^[12], pentru a se consorți acia cu o comediantă, de care el era împrinduește ameros și cu care el viețuia publicește.

Gealozia vărsând veninul său spre ranele degiia înveninate prin iana și vindicta, Ghiudiula se dă pasionelor sale cele grozave și parte la Antverpia, după ce s-au travestit ca un om. Furorea sa cea nepațiată nu o lasă a sta nicicât. Mânezi ea se duce la mirele său și demândă a-i vorbi supt numele a unuia din amicii săi. Cum era dimineța, o întroduc întru o camară de culcat, mobilită de doao paturi, carii ea singură au fost dat să facă întru o vremea mai norocoasă. Ea se apropie de mirele său cel perfid, tremurând. Compațienția vorbea degia la inima sa, când ea aude a tuși în celalalt pat și când ea apercepe un dezbrăcământ de o femeie supra unui jeț. O lovitură de rânjie o secește. Ea se rapede supra mirelui său, scoțând un pistol, și-l sloboade pre capul lui, zicând:

„Nenorocosule, recunoaște o femeie pre care grozăvirile și perfidiile tale au redus-o în desperație!”

Atunci patul se înunde de sânge. Vederea aceasta au resățiat curând vindicta Ghiudiulei. Frica, pietatea își urmesc una altia, puterile sale o părăsesc tot acu.

Ce dar metăreața lui Vanderstel, împrindută, au fost atras oamenii prin strigarea sa. Un cadaver sângerat, un om tânăr mort, un pistol supra podinei, o femeie încă culcată, a căria inima încă palpita de apucământ, neputând spune niciun cuvânt, toate acestea formau o scene tânguitoare, a căria deznodământul nu se putea ghici.

După puțin, chirurgii și județii, chemați prin graiu oamenilor, fac a aresta pre omorătoriul. El declară a fi

femeie și reprimde veșmintele sexului său. Toată lumea recunoaște spunsul a lui Vanderstel și ține parte soartei sale. Se dezvinovește excesul speranței sale prin excesul zburdării mirelui său. Giustificăția (îndreptarea) sa se face prin glasul tuturor. Județii între ele, netăind judecata, o trimit pre cea acuzată la parlamentul de Malin. Câteva zile în urmă, Ghiudiula pare pentru a subî o întrăbăciune. Ea recunosc tocma aceeaș adunare denaintea căria ameara sa au fost protestat și debătut pentru mirele său. Ea demânde libertate de a vorbi și pronunție discursul acesta:

„Voi vedeți, domniilor, o femeie nenorocoasă, pre carele răutățile mirelui său au aruncat-o întru desperație și întru crimină. Ce, dară, tândreața mea n-au încetat a fi de acel feli, cum ați văzut, când inima mea, înlarmată și turburată da un arestant, cari amănunța zilelor sale, mă amânase la picioarele voastre pentru a ruga cu lacrimi compațienția voastră. Grija cinstei mele nu-mi era așa de scumpă atunci ca interesul vieții lui și eu avui îndestulare de mă vedea recompensată prin succesurile a toate celor ce eu sperasem. Ma norocul ibovniciei au făcut nenorocul femeii. Eu rămasei singură acumulată de lanțul cari ne-au fost unit.

Spunsul mieu cel infidel, neîndestulat de a primi ciucărețele mele, cu frigoare mergea a risipi cele a sale la nește obgeturi lăsate spre rușinea tuturor. În zadar îndoii eu grijile și complecența; în zadar făcui a vorbi tândreața mea. Inima sa, îmbătată de pasiunile sale, sta lângă mine în sopoare și durmitare și nu ieșa de acolo că pentru a se adânci mai profund întru viții.

De doao ori, domniilor, eu m-am privat de cele necesere pentru a scoate din adâncul mișeliii pre spunsul acesta și pentru a fărâma lanțele de care creditorii l-au fost încărcat. Ce feli fu prețul grijiiilor mele? Ingratul și nemulțămitoriul au cutezat a mă acuza (pârî) de preacurvie. Leneșul!, că ce nu m<i>-au arăpit viața? O minută de

—dureare mai puțin mi reau fi progrijit un repaos veacinic. Acuzată fiind de la calumnie (clăvătire) și de la poftă, eu am fost tractată ca crimineala cea mai infamă. Eu, despoiată de toate, iare el risipea avuția mea. Eu, captivă, până când el se dedea unei slobozeniei neînfrânatei. Eu am gemut șase luni în dureri și lacrimi, și mirele meu cel perfid (fără credință) covârșa, în nește plăceri de rușine, viața care el detoria amerii mele. Grozăvirea sa să gătea încă a-mi apurta o tăierea după urmă. El era gata a fugi din patria sa la cei streini și a părtăși cu o comediană vilă bunurile de carele el m-au despoiat și inima care m<i>-au fost dată supt jurământul cel mai svințit. Ce feli de inimă omenească ar fi răbdat atâtea atroțități, neconvârtindu-se la vindictă? Hela! Tândreața ar fi poate fi dezarmat ceea a mea, însă vederea culcării^[13] nupțialiei (de nuntă), necinstită în ochii miei, m-au adus la un acces de furoare, care nu se putu stânge cu alta că cu sângele lui. Că cel a meu să expie și să speale fărăleagea mea, eu nu mă înfricoșez de aceea! Eu am făcut jărtva vieții mele, când am omorât pre un nemulțămitoriu, pre care l-aș fi trecut cu vedere, de l-aș fi amat mai puțin.

Eu nu pretind a mă giustifica de atentatul acesta. El nu pricinuiește inimii mele nici remorzuri, nici tânguiri. Infamia și rușinea e una care inima mea teme. Eu vreu numai a apăra numele meu cel bun, pre care calumnia au atăcat și pre care o prevenciune nedreaptă ar putea încă a negri. Cinsta aceasta e binele cel singur care aș fi păzit neatins și mângâierea cea singură, care aș putea purta cu mine din lumea aceasta. Eu aștept fără cutrămur, domniilor, arestia giustiției voastre. Și eu demând compațienție pentru inimile oneste și sențibile.”

Județii, tocați de cuvintele acestea și mai vârtos de firea resignației și întândreațământului cu care ea grăise, făcură a ieși Ghiudiula și merseră spre opinie. Ele fură împărțite.

După o discuționă lungă, se sepărietiră, neconcheind altceva că de a pronunția în cinceprezece zile.

Amicii cei acuzatei profecură de dilația (mânarea în alte vreme) aceasta pentru solițita spre favorea ei. Tocma presidentul de consiliu dedea socoteală la curte de toate țircumstențiile treabei acestia cu atâta interesație, cât el obținu grația Ghiudiulei supt condiciunea cea sâmpleață, adegă ca ea să se retragă întru o monastire, care ea va alege. Ea se determină pentru p<a>tria sa. Ma ea nu vecui acia că doi ani, prosegonită neîncetat de imagina mirelui său cel sângerat. Frica, remorzurile și lacrimile, care îi pricina spectaculul acest lugubăr, desăcară inima sa. Ea muri deplărând momentul cel fatal în care ea se-ar fi dedat movemântului celui dintâiu a vindictei.

[Francisc Scufos]

**RETORICĂ,
ADECĂ ÎNVĂȚĂTURA ȘI ÎNTOCMIREA
FRUMOASEI CUVÂNTĂRI.**

Acum întâiu izvodită pe limba românească,
împodobită și întemeiată cu pildele vechilor filosofi și
dascali bisericești. În Buda s-au tipărit în Crăiasca
Tipografie Orientalicească a Universității Peștii,
1798*

*Tuturor de aleasă vrednicie iubitori de știință de la
Dumnezeu toate darurile îndurărilor*

Iată, iubitorilor, că pun înaintea voastră învățătura graiului frumos și a vorbei împodobite, ce să ivește acum întâia dată în limba românească, ca un odor purtătoriu de folos părții politicești și propoveduitorilor cuvântului lui Dumnezeu, ca să fie puternici în cuvântare.

Încât și scolasticilor învățători le iaste de lipsă, că, prin canoanele ei, trag inimile tinerilor spre îndreptare, măcar de ar fi și tari la inimă, o moaie și cu osârdie o dumerește să-ș plângă faptele greșalelor sale ceale neîncuviințate și-l deșteaptă să să prefacă într-un om nou și bine plăcut lui Dumnezeu. Că ce poate să fie mai de folos decât aceasta?

Deci, iubitorilor, deprindeți-vă întru învățăturile ei și sporiți în mergerea înainte spre lauda Părintelui în ceriuri și a creșterii binelui de obște.

Al tuturor de bine voitoriu,
Scriș în Cetatea Sibiiului,

* Transcriere și note: Bogdan Harhătă, Dora Pavel.

în 13 zile, iulie 1797

Autorul

Cuvânt-înainte

Încât și meșteșugurile au făcut de multe ori minuni în lume și au săvârșit lucruri, de care zic că nu numai omul s-au spăimântat, ci și toată firea. Arhimed matematicul, acolo la Siracusa, fără foc au ars corăbiile vrăjmașilor și cu puținele cristaluri înfierbântate de razele soarelui le-au orbit ochii atâta, cât nu i-au mai deschis ca să vadă lumina vieții^[1].

Meșteșugul înotării cu lemn adâncat au umblat și umblă fără frică pre deasupra mării până în zioa de astăzi și de sălbateca aceea hiară¹, pre carea înfricoșatul Xerxes cu toate lanțurile lui n-au putut niceodată să o supuie^[2], meșteșugul îș bate joc și cu lopată vârtoasă o plesnește uneori și ca o domesnică nu să mănîe.

Schites^[3] nu știu cum au întraripat fierul și de atuncea măcar că după fire iaste prea greu, însă îl vedem la săgeți că zboară.

Și celalalt cu unealtele de acioaie^[4] ceale războinice, care au meșteșugit, aci prin fumuri plesmuiaște norii în văzduh, și aci cu trăsirea și lucirea tună și fulgeră, și toate acestea când iaste ceriul fără nori și prea luminat de soare. Ci să să dea în laturi orice alt meșteșug, pentru că ritorica, ca o împărăteasă, au arătat totdeauna mai multă putere în toată zidirea și au făcut în fieștecăre vreamă atâtea prea luminate lucruri, încât nu poate limbă de om să le povestească fără altă mai mare mirare.

Vorbeaște înțeleptul Nestor ca să împăciuiască pre Agamemnon și pre Ahiles, pre acei bărbați turburați, și îndată le pune în buze tot fagurul și îi face, nu zic să-i pice,

¹ Prin hiară să înțelegi aici marea.

ci să-i curgă din limbă miiare, după cum zice *Poeticul*^[5]: deschide rostul Iraclis Gallicos și cu putearea ei cea făcătoare de minuni îi schimbă glasurile în lanțuri, cât fieștece cuvânt al lui lega inimile a multora^[6].

Cine fără băsnuitoriul acela toiag al Țirții^[7] au prefăcut pre Isocrat întru o sirină^[8], pre Xenofont întru o albină^[9], de unde unul cu cântarea cea întocmită fermeca sufletele și celalalt au alcătuit cărți, pre care, de le vei suge, simți dulceață și nectar de la Atina^[10].

Nu alt fără numai însăș ritorica. Cine alt au așezat pre Demostene^[11] însuș stăpân și monarh preste voința omenească atâta, cât ocârmuia limba și ca un tiran dulce o îndemna cu cuvântul la orice vrea.

Nu alt fără numai însăș ritorica, care împreună cu bogățiile bunei vorbiri îi dăruisă schiptrul.

Aceasta au făcut și pre Orighen^[12] tare ca diamantul, măcar că era mai nainte plesmuit cu trup. Aceasta au arătat pre Ioan Gură de Aur, măcar că pentru răbdarea sa să arătasă totdeauna făcut de fier.

Cu aceasta întrarmându-să cel mai mare preste ostași, iaste mai groaznic și mai păgubitoriu vrăjmașilor, decât când ar fi fost întrarmat cu toate armele uriașilor celor luptători de ceriu, fiindcă cu lucrarea bunei vorbiri și cu tunetul glasului îndemnează pre fieștecă la luptă, deșteaptă pre orice leaneș la războiu, și de ar fi fost și neputincios și nevreadnic ca Thersit^[13], îl preface în viteaz Ahilevs.

Cu aceasta, advocatorul la divanuri, la amvoane, propoveduitorii Evangheliei și o, Dumnezeuule!, câte și care minuni nu lucrează, să aprinde de iuțime înaintea judecătorilor, fierbe celalalt înaintea norodului, arzându-să de râvnă dumnezeiască, și îndată turbură pre câți îl aud, încât, aprinzându-se și aceștia cu acealeaș văpăi, slobod scânteii din ochi și între norii obrazului strălucesc și fulgerile mării. Iarăș lasă iuțimea și să roagă și, iacătă,

îndată ți s-au stins patima, ți să îmblânzească fața și iarăș odată îți râde în obraz liniștea.

De vor lăcrăma, ți să fac ochii doao izvoară și de ai fost și pîiatră scoți lacrimi. De te vor îngrozi, prea ticălos ai pierdut îndată fierbințala vieții și ai amorțit de frică, și iarăș de te vor mîngăia, râzi și între suspinuri te bucuri și între lacrimi, dojenesc și săgetează cu limba și fără săgeată te tresnesc într-adânc, laudă și numai cu cuvintele ca cu nește flori îți împletesc cununi.

Și mai minunat decât Dedal, fără aripi fac a-ți zbura slava și numele pretutindinea. Deci, pentru acest meșteșug vom vorbi în toată cartea aceasta și vom arăta mijlocul cu care poate fieștecă să să facă de tot putearnic și minunat la toată lumea.

CARTEA I

CAP. 1

PENTRU CUM S-AU GĂSIT RITORICA?

Știu că au fost părearea celor vechi elini cum că ritorica ar fi dăruirea dumnezeilor și aflare și meșteșug, nu omenesc, ci ceresc, de unde și Omir, între ceialalți, au scris: „...și dumnezeii șezând lângă Diia să sfătuia”^[14].

Pentru ca să arate orbul poetic cum că în ceriu, iar nu pre pământ, au luat ritorica nașterea sa și cum că, până a nu să auzi în divanuri și în privealiștile oamenilor, vorbisă mai nainte la ariopagul marelui Dia^[15]. Însă noi, lăsând basnele poeticilor, împărțim ritorica împreună cu dascalii acestui meșteșug în doao părți, adecă în firească și meșteșugită. Firească zicem putearea aceea, pre carea la începutul vieții o au picat firea la toți oamenii de obște, prin mijlocirea căriia fieștece om măcar și neînvățat și de tot prost știe și a lăuda pre priiaten și a defăima pre vrăjmaș și a sfătui la ceale de folos și a să împărtini pre sineș după trebuință, și aceastea unii mai mult, alții mai puțin; precum

însuși firea le-au fost dătătoare de daruri și pre cât le-au îmbogățit buzele cu hărăzirile sale.

Meșteșugită iarăș să zice aceea, care s-au găsit de bărbați înțelepți și învățați. Fiindcă, luând ei aminte la ce și de ce are lipsă firea, ne-au scris orânduială și îndreptări ca să nu greșim niceodată în laude, în sfătuiri, în răspunsuri, în povățuiri, nici mai mult, nici mai puțin decât să cuvine a cuvânta, ci să păzim întru toate potrivirea. Au aflat încă închipuiri ritoricești, ca să iasă graiul din gură cu toate frumsețile bunei voroviri. Aseamenea au găsit pre ceale ce să numesc dicola, tricola, isocola^[16] și toată curgerea vorbei. Pentru ca să fie omul dulce la graiu și bine întocmit la urechile celor ce aud și după aceastea au aflat toate locurile adaugirilor ca să nu pătimească limba niciodată lipsiri, ci să aibă omul totdeauna în buze pre Nilul cel curgătoriu de aur, dintr-ale cărui repejuni de aur au numit și pre acest meșteșug ritorică, adecă: cum zic romanii elocvenția, carea noi putem să o zicem bine întocmită, dulce și frumos curgătoare cuvântare.

CAP. 2

CE IASTE <O>RÂNDUIREA FIINȚEI RITORICEȘTI?

Orânduirea ființei ritoricești iaste un cuvânt prea scurt și tâlcuiăște și arată firea lucrului celui ce iaste de a să tâlcui și să alcătuiăște din neam^[17] și din osebire^[18] ca din nește înființate și așezătoare părți. Neam, după cum zice staghiritul^[19] Aristotel, să zice tot orice să întinde la mai multe lucruri și în sinul lui cel desfătat cuprinde ființe de multe fealiuri și osebite după fealiuri, adecă viețuitoriu iaste neam sau fealiu, care cuprinde și lei și cai și boi și oameni și furnici și să întinde la toate fără osebire, ori la ceale cuvântătoare, ori la ceale necuvântătoare.

Osebire să numeaște acea parte înființată, prin carea să osebeaște și să desparte un lucru de altul, adecă:

cuvântarea, carea, fiind osebirea omului, îl deosebeaște de cealelalte dobitoace și ori de ce alt lucru ce nu iaste cu suflet cuvântătoriu. Orânduirea ființei ritoricești iaste de multe fealiuri, pentru că în multe chipuri s-au dat de filosofii și ritorii cei vechi, însă cea mai obicinuită de cei din vremea de acum iaste aceasta.

Ritorica iaste meșteșug al bunei cuvântări, în care numire a ființei ritoricești meșteșug iaste neamul, căci să întinde și cuprinde doftoria, zografia, lemnăria^[20] și în scurt fieștece meșteșug cinstit sau prost.

A bunei cuvântări iaste osebirea, prin carea să desparte și să osebeaște de meșteșugurile ce am zis, fiind obicinuință înființată a ritoricii numai ca să arate mijlocul cu care ritorul poate a vorbi frumos și potrivit ca să înduplece și să tragă pre ascultătoriu la orice voiaște, la războiu sau la pace, la mânia sau la milă, spre îndrăzneală sau spre frică, spre bucurie sau spre întristare, adormind patimile cu dulceața bunei cuvântări; deșteptând cu iuțimea cuvântului duhurile; îngrozind inimile cu glas tunătoriu; potolind sufletele ceale mâniaose cu frumsețele limbii și fără războinicești unealte, fără strălucitoare same^[21], biruind patima și plecarea cea necuvioasă a omului și pre însa stăpânirea volniciei sale.

Și pentru aceea să zice meșteșug și măiestrie, pentru că dă acest fealiu de povățuiri, care oricine le păzește îi iaste cu neputință a greși întru cuvântare iscusită, ca să înduplece pre ascultătoriu și pentru că învață cu așezământurile ce orânduiaște cum poate limba ca să vearse din rost cuvinte, nu cuvinte, ci mărgăritariu, nu glasuri, ci trandafiri, și cu tirănie^[22] prea dulce să învingă și să pătrunză suflete și inimi omenești.

CAP. 3

CE IASTE TREABA ȘI SFÂRȘITUL
ȘI MATERIA RITORICII?

Treaba ritoricii iaste a afla și a zice lucruri toate vreadnice ca să îndemne, ca să miște și să încredințeze pre ascultător. Iară sfârșitul ei iaste a-l trage și a-l pleca spre ceale ce ea pofteaște^[21].

Iară prin materie să înțelegi orice lucru, care să țină de acest meșteșug și știință, de unde materia fizicii iaste trupul cel firesc și acealea din câte să alcătuiască el, și prefacerea și stricăciunea.

Iară a cetirii de steale (astronomiei), materia, trupurile ceale cerești, mărimea lor și chipul și cursul stealelor. Iară materia meșteșugului doftoriei iaste trupul omenesc și câte să aduc și să țin spre sănătatea și boalele lui, precum materia aritmeticii iaste numărul, și materia zografiei sânt vâpsealele, și a matematicii iaste cătețimea, adecă măsurarea și mărimea fieștecărui lucru usebit și cealelalte.

Iară ritorica, fiindcă nu să îndeletnicească la vreun lucru sau materie, ci cuvintează întru cetirea stealelor despre steale, cu fizica despre trupuri cerești, cu doftoria despre sănătate și despre boale și cu aritmetica despre numeri și, pre scurt să zic, și cuvintează și socotească câte privesc și socotesc și cealelalte meșteșuguri și măiestrii și ajunge cu buna vorbire la câte cuprinde mintea și cugetul omului.

Pentru aceasta nu are hotărâtă și osebită materie, ci preste toate și la toate să întinde, așa cât în toată lumea niciun lucru cât de mic au oricât de mare, prost ori cinstit, văzut ori nevăzut, care să nu fie supus ritoricii și să nu să închine stăpânirii și schiptrului ei, nu să află.

Deci urmează aceea care Staghiritul filosof învață la Cartea a opta a ritoricii^[24], adecă: cum că să cuvine ca ritorul, cât va fi cu puțință, întru toată învățătura să fie procopsit în istorii și iscusit ori la ce meșteșug și măiestrie,

în pildele, în obiceiurile și întru învățăturile celor mai denainte și întru politie, pentru ca cu lesnire să poată vorbi ori despre ce lucru, după cuviință, lăudând sau defăimând, îndemnând sau desmântând.

CAP. 4

ÎN CÂTE CHIPURI SĂ FACE GRĂIREA SAU CUVÂNTAREA?

Grăirea sau cuvântarea să face în doao chipuri, adecă: nehotărât, și atuncia să zice de ritor de obște, care elinește să numește *tesis*^[25], sau hotărât, care elinește să numește *ipotesis*^[26], adecă deosebi^[27].

Cearerea cea nehotărâtă, sau, precum am zis, tesis, iaste când cearem vreun lucru de obște, lăsând deoparte orice întâmplare, locului, vremii, feții^[28] și altora aseamenea, ca cum am zice: de iaste cu cuviință a proslăvi pre Dumnezeu, care om pentru aceasta s-au zidit, nu plecat spre pământ ca cealelalte dobitoace, ci drept cu ochii spre ceriu, pentru ca să vază frumsețele cerești, lucirile stealelor și lumina lunii cea în chip de argint, și izvorul cel curgătoriu de aur al luminii, și razăle soarelui ceale nestinse, și să să închine adeaseori ziditoriului și făcătoriului a atâtea frumsețe. Această grăire zic că iaste nehotărâtă și să numește tesis, fiindcă fără nice o hotărâre și mărginire grăiaște de obște, de iaste acest fealiu de lucru după cuviință și datoria omului, ca să proslăvească pre ziditoriul și făcătoriul a toate Dumnezeu, ca o zidire și făptură a Lui.

Grăirea hotărâtă iaste când grăim vreun lucru, nu de obște și fără nicio întâmplare, ci din parte și nici preste tot, ci cu oarecare usebire și mărginire, ca cum: de iaste cu cuviință să proslăvească creștinul pre Dumnezeu la besearici, ori în casa sa, stând drept în picioare sau cu genunchile la pământ, la fericiri și norociri, sau la nenorociri și scârbe; care și aseamenea grăiri hotărâte

— pentru nescari întâmplări din tesis o preface în ipotesis, și grăirea cea de obște și preste tot o schimbă în grăire din parte sau osebită.

Tesis încă să zice și când, luând numai neamul, vorbim de obște preste tot, ca cum: de iaste păcatul pierzătoriu de suflete, de iaste fapta bună plăcută lui Dumnezeu. Iară ipotesis iaste când de la neam ne pogorâm la chip, adecă: de iaste mândria stricătoare de suflet și păgubitoare, de iaste fecioria plăcută lui Dumnezeu și cealelalte.

Să slujesc cu tesis ritorii, oricând n-au atâta învățătură și istețime ca să găscă la ipotesis arătări și dovediri ritoricești și orice iaste alt de trebuință la alcătuirea cuvântului, sau când această ipotesis și lucru de care să apucă iaste sterp și nu are materie cuviincioasă și îndestulată, deci temându-să ca să nu rămâie fără de graiu sau, ca cum am zice, să nu umble pre uscat, când trebuia să alearge cu toate veatrilele^[29] bunei voroviri și să nu le lipsească cuvintele în calea vorbei, să slujesc cu tesis, care le dăruiaște prisosința și grăirea, bogățiile, și le pune în limbă tot mărgăritariul și noianul mării. Și însă ca să nu mă depărtez de pildele ceale mai sus zise, de voiaște ritorul a dovedi că iaste cu cuviință ca să proslăvească creștinul pre Dumnezeu și nu are materia cea cuviincioasă, nici dovediri de ajuns, poate să ia tesisul și să arate preste tot și nehotărât cum că fieștece om are datorie a lăuda pre Dumnezeu, pentru că de la El are viața și orice alt dobândește într-această lume desfătă.

Și de îl luminează soarele cu raze nestinse, de priveghează spre folosul lui stealele, de-i ploao crugul ceresc vărsări făcătoare de bine, de-l povățuiaște prin întunearec luna cu lumina sa cea în chip de argint, nu iaste altul făcătoriu de bine fără numai Dumnezeu, Cel ce au zidit pre om, acesta i-au zidit pre pământ atâtea dobitoace spre slujbă și spre hrană, în văzduh atâtea pasări și în mare atâtea pești. Acesta i-au împodobit copaci cu frunze verzi aurite, spre desfătare și spre veselie. I-au zogrăvit cu

fealiuri de văpseli, flori în grădini și în nori curcubeu în mii de frumseți, au dăruit pasărilor glas de cântare dulce ca să-i veselească urechile cu cântarea, au spânzurat de pomi mulțime de roduri pline de dulceață, ca cu miiarea ce pică să-i îndulcească gâtulejul. Au sămănat în pământ atâtea metaluri, ca unele să-i slujască spre podoabă, și altele spre trebuință, și în scurt l-au pus ca pre un împărat în palatul aceștii lumi, mai mare cu stăpânire preste toate ceale ce sânt.

Și așa, după ce va adevveri tesisul, care, precum vezi, dă materie nemărginită și deschide toate izvoarele graiului, atunci să vie și la ipotesis și să arate cum că iaste cu cuviință a proslăvi și creștinul pre Dumnezeu, căruia i-au făcut nu numai ceale zisă bunătați, ci și, în baia botezului spălându-l de întinăciunea păcatului strămoșesc, l-au împodobit cu haină țesută de dar dumnezeiesc, și-l hrănește nu cu ambrozie și nectar al mincinoșilor dumnezei elinești, ci cu mană cerească și prea dulce a dumnezeiescului trupului său și cu beutura cea prea dulce a făcătorului de viață sângelui său. Il unge cu sfânt mir, ca să-l întărească ostaș purtătoriu de biruință la lupta carea are în fieștece ceas cu puterile ceale protivnice și altele.

Întru aseamînea chip va ritorul ca să împletească laudă smereniei și să teame ca să nu să usuce la limba lui izvoarele graiului, atuncea să ia tesisul sau neamul ca să defăimeaze păcatul și să laude fapta bună.

De-acia să vie la mândrie și la smerenie, care sânt fealiurile sau chipurile, și va afla atâta materie, cât va fi destul să săvârșască lucrul de care s-au apucat, ci numai să ia aminte ritorul să nu ia așa lesne și fără de mai nainte gândire tesurile, fără numai când trebuința îl va sili. Iară de va face altmintrilea, sângur poate să fie judecătoriu puțintelei sale învățături, arătând că nu-i atâta de isteț ca să afle și aducă dovediri cu care să adevereaze ipotesul.

CAP. 5

CÂTE ȘI CARE SÂNT PĂRȚILE RITORICII?

Părțile, care ca nește stihii alcătuiesc trupul cel frumos al ritoriceștii cuvântări, sânt cinci, adecă: *aflarea*^[30], *întocmirea*^[31], *tâlcuirea*^[32], *ținerea-aminte*^[33] și *grăirea* sau *povestirea*^[34].

Aflarea găsește pricinile, dovedirile, adevेरirile și orice iaste trebuincios a îndupleca pre auzitoriu spre ascultare și a întemeia cuvântul.

Această parte între cealelalte iaste cea mai cu anevoie, pentru aceasta și aflătorii și izvoditorii lucrurilor și meșteșugurilor au fost lăudați și minunați totdeauna de lume pentru istețimea și agerimea minții lor.

Întocmirea pune la rând și așază câte s-au aflat, și fieștecare lucru din ceale aflate la locul său. La această întocmire să arată iscusința ritorului, precum și agerimea minții să veade la aflare, fiindcă, fără această întocmire, încurcând lucrurile și puind unele întâi și altele pre urmă, și amestecând începutul cuvântului cu povestirea, și povestirea cu adevेरirile, și adevेरirile cu dovedirile, și dovedirile cu pricinile, nu poate a face cuvânt ritoricesc fără numai vorbă fără de bună înțeleagere și întunecoasă.

Tâlcuirea voiaște să aibă vorbă frumoasă, împodobită, înfrumșetată cu învățătură și cu măiestrie; aceasta dă vârtute cuvântului, ca să curgă cu priință și, prin auzire, cu mai multă lesnire să pogoare în sufletul ascultătorului, și ca să fie cumpătat și cu dulce glas, și să veselească urechile, și cu desfătare auzitorul să asculte, și cu mai multă poftă să ia aminte la ceale ce să zic.

Aceasta cu multe fealiuri de frumsește, cu multe desfătate figuri sau chipuri ritoricești și cu orice altă podoabă împodobește cuvintele, culegând toate florile din grădinile muselor și toate frumsețile grăirii.

Ținerea-aminte sau memoria ține și păzește în minte câte au aflat ritorul și datorii ei iaste ca să aducă aminte și ritorului să nu să abată și să să depărteaze de lucrul, carele au hotărât a-l zice.

Această parte cum și grăirea iaste dar mai mult al firei decât al meșteșugului și al măiestrii, însă poate cineva să-l dobândească și cu meșteșugul împărțind cuvântul, și cu mintea părțile pre rând cugetându-le și deprinzând și mai adeaseori cetind ale sale sau ale altora scrisori.

Grăirea, carea iaste partea și treaba ritorului cea de pre urmă, are datorie a spune și a povesti dezvolt^[35] și cu bun înțales cuvintele și cât poate frumos să vorbească, nici să cânte ca să aducă somn, iară nu ascultare, și să îndrepteaze glasul ca să fugă de urâciune, să nu ție tot un glas, ci să-l schimbe după cum poftesc lucrurile care le povestează. Să cade ca după cuvinte să închipuiască ritorul și mișcările mâinilor, ochilor și obrazul și, în scurt, tot trupul. Să nu strige fără de cale, să nu-ș arunce mâinile într-o parte și într-alta, fără orânduială, și la orice lucru să păzească măsura; precum mintea cu cugetul, așa și glasul cu cuvântul și mișcarea mâinilor și a tot trupul să-ș întocmească.

CAP. 6

PENTRU LOCURILE CEALE CE SĂ ZIC DE OBȘTE ȘI RITORICEȘTI^[36]

Fiindcă la aflarea adevărilor și dovedirilor să nădușăste orice minte isteată, pentru că aceasta, după cum am zis, e partea cea mai cu anevoie, ritorica, ca un stâlp de lumină și ca o făclie slobozitoare de raze, ne povățuiește întru atâtea întunearece și nelesniri ca să găsim locurile^[37] ritoricești, de unde să iau acest fealiu de adevări, adecă, atât ceale ce să zic de ritorici dinlăuntru și meșteșugite, cât și ceale ce să numesc din afară și nemeșteșugite^[38].

— Dinlăuntru și meșteșugite să zic câte găsește meșteșugul ritorului și câte să iau dintru ființa și firea lucrurilor, adică: sufletul omului iaste nemuritoriu pentru că iaste un lucru nesticăcios și fără materie^[39]. Această adevărire ritoricească iaste cu adevărat dinlăuntru, fiindcă să ia din ființa și firea sufletului, căruia iaste însușire înființată a fi făr' de materie, din carea să pricinuiască stricăciune și moarte. Din afară și nemeșteșugite să numesc câte fără nice un meșteșug a ritorului să caută și să aduc din afară. Iară nu din firea lucrurilor, precum sufletul omului iaste nemuritoriu, pentru că așa au învățat înțeleptul Platon, așa au hotărât Staghiritul filosof, carea dovedire iaste din afară, de vream ce nu să ia din ființa sufletului, ci din mărturie de afară, nici altă pricină să aduce la mijloc, fără numai că el au zis.

Locurile dovedirilor celor dinlăuntru sânt șasesprezece^[40], adică: *orânduirea*, *numărarea părților pre rând*, *etimologhiia*, *eustiha*, *neamul*, *fealiul*, *asemănarea*, *neasemănarea*, *împrotivitoare*, *învrăjbitoare*, *întâmplări*, *mai întâi următoare*, *pricini*, *fapte și asemănare*. Iară locurile celor din afară sânt numai șase, adică: *judecatã mai dintâi*, *vestire*, *îndreptări*, *jurământ*, *pedeapse și mărturie*, pre care le vom tâlcui pre rând toate câte una, dând îndoit izvod de adevăriri și de adaogeri, ca să vază iubitoriul de învățătură cum are a închipui dintr-aceaste locuri adevărirea ritoricească^[41], pentru ca să adevereaze și adaogerea^[42], pentru ca să adaoge cuvântul cu meșteșug ritoricesc.

CAP. 7

PENTRU ORÂNDUIRE

Cel dintâi loc al adevăririlor și al adaogerilor ritoricești iaste orânduirea^[43], carea, după cum am zis la cap. <al> 2-lea, tâlcuiască firea și ființa lucrului cât ar putea mai în scurtă vorbă. Suflare cuvântătoare iaste orânduirea omului,

meșteșug a bunei grăiri iaste orânduirea ritoricii. De vei vrea să aduci adevărire dintru acest loc al orânduirii, vei zice așa: suflarea cea cuvântătoare iaste mai de cinste întru cealelalte dobitoace, omul iaste cuvântătoare suflare, omul, dar, iaste mai de cinste între toate dobitoaceale. Meșteșugul bunei grăiri iaste minunat și mai mult decât omenesc; ritorica iaste acest fealiu de meșteșug, ritorica, dar, iaste minunată și mai mult decât omenească. La care adevăriri cu orânduirea omului și a ritoricii, ai arătat cecea ce pofteai, adecă: și cinstea omului, carele, fiind cu suflet cuvântătoriu, să împărtășaște ființei îngerești cei fără materie, de unde fără măsură covârșăște pre toate dobitoacele ceale ce nu au suflet nemuritoriu, și putearea ritoricii cea minunată, care cu cuvântul leagă inimile și ca o purtătoare de biruință le trage spre pompă, legate nu cu alte lanțuri, decât cu ale bunei vorbirii sale cei de aur.

Adaogerea să face dintr-acest fealiu de loc, când ori spre lauda, ori spre defăimarea lucrului punem multe orânduri împreună, care nu sântem îndetorați a le alcătui după toate canoanele filosofilor, ci numai ajunge a tâlcui vreo bunătate a lucrurilor, de care avem a vorbi, adecă: vrând a lăuda pre soare cu orânduri de laudă, putem zice că iaste ochiul ceriului, frumseătea lumii, izvorul luminii, împăratul stealelor, făcliia a tot pământul, icoana ziditoriului și altele aseamenea.

Defăimând iarăș aurul, căruia să închină lumea ca unui idol, vom zice că iaste un tiran inimii omenești, pagubă sufletului, văpaie și stricăciune lumii, unealta diiavolului, tânguirea faptelor bune, pricină războiului, rădăcină vrăjmășiei și scornirea tuturor răutăților.

Să știi numai că pentru mai multa frumseățe împreună de multe ori numirea cea adaosă potrivită, zicând: ochiul ceriului cel neadormit, frumseătea lumii cea strălucitoare, izvorul luminii cu repejune de aur, făcliia pământului

— nestânsă, împărat stealelor împodobit cu lumină, icoană ziditoriului cu haruri închipuită și altele.

Și iară, pentru mai multa buna vorbire și îngrozire, zicem: cumplit tiran inimii omenești, preastricăcioasă pagubă sufletului, unealtă satanicească a iadului, văpaie a lumii foarte mănioasă, tânguire de obște a faptelor celor bune, pricină jalnică a războiului, rădăcină otrăvitoare a vrăjmășiei și cea singură și întâi scornire a toate răutățile.

Putem încă și cu alt mijloc să alcătuim orânduirile și să adăogăm cuvântul mai mult, carea să face când cu mai multe vorbe cuprindem și tâlcuim lucrul, și aceasta să numeaște de ritor ipografi^[44], adică: iaste soarele ochiu, care priveghează totdeauna pentru folosul lumii, izvorul, dintr-a căruia lumină și strălucire să împărtășesc cealelalte steale, făclie carea cu raze de aur luminează lumea până la margini; împărat, carele are cunună slobozitoare de raze și căruia tot norodul stealelor să supune, icoană ziditoriului, zugrăvită cu văpsealele luminii și cu dungi de raze și altele.

Tiran iaste aurul, care cu mii de griji și frici munceaște inima omenească, văpaie, carea arde orice suflet, moaie orice inimă tare și topește pre cea mai curată zăpadă a fecioriei, tânguirea faptelor celor bune pre care, ca pre nește zname^[45] cu chip de hiară și ca pre nește stahii ale iadului, le scoate din hotarăle lumii. Pricina și mișcarea cea dintâi, care porneaște pre oameni ca pre nește pricini de-al doilea la orice *nedreptate* și *răutate*. Rădăcină, din care răsare pomul cel otrăvitor și odrăslește mărul cel satanicesc al vrajbii.

Însă între toate cealelalte orânduiuri, acealea să văd a avea mai multă frumseate, care să numesc alegoricești și când cu vorbe metaforicești să cuprindă și să tâlcuiască lucrul. Iată că-ț aduc pre steale izvod și nu te mira căci nu-ț aduc alt la mijloc fără numai steale și soare, fiindcă am vrut să împodobesc pre acest chip cu frumsețile ceriului, de vream ce îi lipsesc ale bunei vorbiri. Așadară, cu

metaforiceștile ziceri ai putea să lauzi pre steale. Și ce alt sânt stealele fără numai flori neveștejite, care împodobesc grădinile ceale cerești. Jărateci plini de lumină și de foc, carii cu firească rază strălucesc între întunearece. Slove alcătuite cu argint și cu aur, care scriu măririle ziditoriului în cartea cea mare a rotocoalelor cerești, mărgăritariuri neprețuite, care împodobesc pardoseala aceii fericite cetăți, ochi prealuminați, care prefac ceriul ca un alt Argos^[46].

La care izvod^[47], după cum vezi, să află toată frumsețea în metaforele numelor și ale zicerilor.

CAP. 8

CAREA IASTE NUMĂRAREA CEA PRE RÂND A PĂRȚILOR?

Părți zicem acealea, care alcătuiesc totul și întregul, adecă: care alcătuiesc lucrul ca să fie întreg, așa sânt la om mâinile, capul, pieptul, picioarele și ceale aseamenea, și într-o grădină sânt părți, florile ce odrăslesc, pomii ce înverzesc, izvoarele ceale ce curg, pasărilor ceale ce cântă, vânturi, zăfiri care adie cu dulceață și altele.

Deci, când ritorul aduce părțile lucrurilor și le povestește și le adaoge cu acest meșteșug, atunci adaogirea aceea să zice numărare pre rând a părților.

De ar vrea să puie înaintea ochilor oamenilor un oraș prădat și cu totul stricat de vrăjmași, și ar vrea să arate o vedeaare jalnică și vreadnică de lacrimi a nestatorniciei omenești, pentru ca așa să îndemneaze pre fieștecare spre miloserdie cu numărarea cea pre rând a părților, trebuie să osibească la povestire părțile și să numere pre rând una câte una toate ticăloșiile lui.

Încă nu întrasă în oraș oastea cea biruitoare și sumeață, și îndată s-au schimbat fața lucrurilor și chipul a tot orașul, că încă până nu ajunsease vrăjmașul și până nu aruncasă înlăuntru foc ca să-l arză cu văpăile, fumega ticălosul cu

— oftări, și până nu-i ucisease norodul și să-l îneace întru sângiuri, era cufundat adânc în apele lacrimilor sale. Plângea fecioara fecioria sa, că vedea cum că era să i-o răpească ostașii varvari și cum că era să să facă vrăjmașului nu zic dăruire, ci și batjocură. Ofta tânărul tinerețele sale, pentru că socotia că nu era până atunci odrăslit desăvârșit floarea vârstei lui cei fragate și caută să vază seacere la rădăcini. Strângea muma copiii săi și-i hrănia, nu atât cu laptele țitelor, cât cu lacrimi, pentru că știa cum că acel ticălos rod, măcar că necopt, era să cază înaintea picioarelor ei săcerat de cumplit fier; blestema și cei bătrâni cu necurmăte suspinuri cumplita nenorocire, căci le prelungia vârsta ca să-i silească pre urmă a simți fealiuri de morți întru tăierea pruncilor și uciderea rudelor sale. Dară iată că sună tobele, iată că cu bătaie de veselie răsună trâmbițele, iată că să aude zgomotul oștii și rânchezarea cailor, carii cu spumele gurilor lor vestesc mai nainte mânia și turbarea aceștii oști. Iacătă vrăjmașul la uși încununat cu dafin și, împreună cu vrăjmașul, moartea călare fără dropuri^[48] și fără inimă, ca să nu aibă cătră nimenea dragoste și miloserdie, fără numai înarmată cu sabie ascuțită să seacere cu o lovire viețile multora. Intră sumețul în oraș și, ca să-ș arate bucuria pentru biruința ce au dobândit și ca să dea încă norodului frică și spaimă, îndată merge, și unealtele ceale de foc, ca să fulgere cu pârjol și să tune cu pleznire, încât puteai să vezi văzduhul cernit cu fumuri și soarele acoperit cu acești nori, și între atâtea întunecarece să nu lumineaze altă lumină fără numai fulgerile sabii cei varvaricești; puteai să vezi pre unul (o, ticăloasă vedere!) plângându-ș mâinile, care i le tăiasă vrăjmașul, altul picioarele, adecă temeiurile trupului său ceale statornice, unul căutându-ș ochii, care îi pierdusă, altul să ofteaze de ranele ce lua, capete tăiate pre toate drumurile, droburi vărsate pre toate urmele, sângele curgând ca râul și tot orașul așternut cu morți și cu

mădulările morților. Și, săturată fiind sabiia cu atâtea ucideri, cască varvarii gura ca să-ș sature și iubirea de argint cea nesățioasă, deci degrab să suie în case, sar în palaturi și, dezgomolind^[49] și zidurile, strâng avuții, adună comori; din palaturi aleargă la besearici, unde, necruțând icoanele, să silească fieștecarele a întreace pre altul întru răotate, leapădă jos sfintele jertveatnice, sfăramă crucile, rănesc cu mână spurcată sfintele odoară și prefac în peștere tâlhărești besearicile. Ies pre urmă și la ulițe și, călcând pre trupuri moarte, turbează și asupra marmurilor. Deci, oriunde să afla vreun chip cioplit, pomenire de faptă bună și de vitejie, îi rump nesimțitoarele mădulări și-l leapădă jos, pentru ca să nu rămâie în oraș nice măcar neînsuflețită asemănare de om; oriunde iaste vreun stâlp spre podoaba orașului, ori piramidă rămășiță, învățături eghiptenești, ori privealiște, ori vreun semn de biruință, toate ispitesc fierul și pre cea mai rea decât fierul, cruzimea, zic, și turbarea vrăjmașului, carele, pentru <ca> să-l stângă de tot din lume și ca să nu să arate nici urma unde au fost zidit, aprinde foc pretutindinea, samănă văpăi împrejurii și în toate părțile, și preste puțin ceas îl schimbă în altă Troadă, fumegând și arzându-se. Las aici văităturile oamenilor celor mai morți, tânguirile muierilor, lacrămile bătrânilor, din ranele cărora încă nu fugisă duhul de spaimă. La huietele varvarilor și turburarea cea nepovestită a atâta văpaie care, surpând case, palaturi, turnuri, arzând leamne și orice găsiia, atâta scârșniia și scânteile atâta trăzniia, încât puteai zice că te afli în scocurile ceale prea vâjăitoare ale Nilului. Și, ca să vă arăt pre amăruntul această jalnică stare, zic că n-au rămas nice o piatră a scrie cineva că aici zace și orașul cel vestit, s-au îngropat întru însaș cenușa sa, și, acolo unde să hrăniia noroade, acum pasc dobitoace.

CAP. 9

PENTRU ETIMOLOGHIA

Etimologia^[50] caută ce însemnează numele și după însemnare pune adevărarea și adaogerea ritoricească, adică: de ar vrea ritorul să dovedească cum că idolii, căroră se închina păgânii, nu era Dumnezei, ci numai pietri și marmuri, să vază ce însemnează și de unde să ia numele acesta Dumnezeu, care adevărat nu să trage la limba elinească din alt cuvânt, fără numai dintru acela care însemnează a vedea și a străbate, și atunci să facă adevărire ritoricească întru acest fealiu. Acela iaste Dumnezeu, carele, cu ochiu mai străbătătoriu decât al lui Lugcheu^[51], veade toate în fieștece vreamă și în fieștece loc. Acela care, purtându-să preste aripile vânturilor, încungiură marginile lumii, aflându-să de față la fie orice lucru și la orice trebuință a firii; idolii au ochi totdeauna orbi, nu văd nimic, au picioare, dar totdeauna sânt nemișcate și nu umblă, deci nu sânt Dumnezei, ci numai marmuri și chipuri cioplite. Din etimologie ar putea lăuda cineva pre întâiul mucenic Stefan^[52], care nume însemnează *încununat*, arătând că au stătut cunună ori împăratului și Mântuitorului Hristos, ori celorlalți mucenici strălucită cu atâtea mărgăritare, cu câte pietri s-au și lovit din cumplirea jidovilor. Și pre Vasilie (care însemnează împărătesc și temei) cel Mare^[53] zicând: că au fost temei și stâlp neclătit al besearicii, sau împărat patimilor sale, și pre bogoslovul Grigorie^[54] (care nume însemnează privighetoriu), zicând cum că, ca un leu, au avut totdeauna ochii deschiși și neadormit priveghia pentru ajutorul și apărarea credinței cei adevărate.

Și pre purtătoriu de biruință Gheorghie (ce însemnează lucrătoriu de pământ) cum că, ca un plugariu prea înțelept, au sămănat aici pre pământ chinuri și patimi, pentru ca să seacere în ceriu roduri. Iată izvodul la Atanasie cel Mare^[55], care nume însemnează nemurire și i l-au dat (socotesc)

ceriul, i l-au hărăzit Pronia cea dumnezeiască, pentru că era să arate în lume nu om muritoriu, ci și la viață și la fapte nemuritoriu iroas^[56].

O, cât să potrivesc numele, încă și faptele lui Atanasie, care suflă atâta bunătate, atâta bărbăție, cât ajunge să-l arate la fața a tot pământul nemuritoriu. El, ca un Atlas al credinței, între goanele tiranilor, între pârâle vrăjmașilor, între groazele morții, ține pre umere cu mărime de suflet, niciodată nici de osteneală, nici de primejdie sfiindu-să, preste tot pământul ca un alt Iraclis, nu cu toiag, ci cu limba și cu condeiul zdrobeaște capul vrăjmașeloră eresuri și omoară pre Idra^[57], carea, ca să otrăvească credința, adusea eresurile din întunearec deasupra pământului la lumina zilii. Ca un Argos cu mulți ochi priveghiază totdeauna pentru paza turmei cei creștinești.

Ca un Vriarios^[58] cu o sută de mâini să bate într-o sută de locuri și cu o sută de vrăjmași și seaceră totdeauna atâtea dafne^[59], numără atâtea laude, înalță atâtea seamne de biruință câte i-au stătut și luptele.

Ca un trăznet aleargă în râvnă pentru credința de la răsărit până la apus și pentru ca să nu să primejduiască nici besearica într-o osteneală sa, îl întâmpină pre pământ și pre mare mii de primejdii. Ca un vultur nu are ochii săi întorși într-altă parte, fără numai la soarele cel tănuit și nevăzut, și pentru să nu-i fure lumina mării cei de o ființă, neclătit între valurile mării ca un scopelos^[60] nu bagă în seamă nici de năpăstuiți cu pâri nedreapte asupra lui aduse la sobor de o spurcată muiare, nici de turbarea vrăjmașilor, carii îl năpăstuiă că au fost ucigătoriu și fermecătoriu. Dară iată lângă toate acestea, încă îl gonesc cu iuți corăbii turbările protivnicilor vrăjmași ai credinței pre mare și, pentru ca mai lezne să-l ajungă, sar și cu armele, îl ajung cu mâinii aprinse, îl izgonesc, îl muncesc și, ca o batjocură a ticăloșiii, îl aruncă de la un loc la altul. Ci, după cum ocheanul priimește toate gârlele fără turburarea valurilor

sale, așa și fericitul înghite atâtea ticăloșii, atâtea patimi, făr'de a-ș schimba vreodată fața și fără de a-ș piiarderea cândva liniștea firească a obrazului. Atâtea fapte minunate, atâtea bărbății eroicești au nu fac pre Atanasie nemuritoriu pre pământ, după cum l-au făcut și în ceriu? Adevărat nemuritoare îți iaste pomenirea, nemuritoare îți iaste slava, Atanasie, carea cu atâtea limbi te numeaște cu însuș numele tău Atasion. [...]

CARTEA IV
PENTRU SHIMELE^[61] ZICERILOR ȘI ALE
CUGETELOR
[...]

PENTRU SHIMELE CARE SĂ ZIC ALE CUGETULUI
CAP. 14

PENTRU PROSOGRAFIA^[62], ADECĂ
ZUGRĂVIREA DIN AFARĂ A LUCRURILOR

Prosografia să zice când ritorul, fără văpsealele zugrafilor și numai cu cuvintele meșteșugului ritoricesc, zugrăvește într-acest fealiu fața cea din afară a omului, frumoasă sau urâtă, cu bună rânduială, carea o facem, ca starea cea dinlăuntru a sufletului, sau din seamnele acealea ale feații și mișcările a tot trupul. Ia pricină ca să laude sau să defăimeaze, precum voiaște. Omir la a doaoa parte a *Iliadii*, după ce au ocărât pre Tersit, zugrăvește cu cuvinte și vederea cea urâtă a trupului lui, zicând cum că au fost pocinog, șchiop, ghibos, pleșug, spân și cel mai urât între toți ostașii lui Agamemnon, carii venisă la războiul Troadiei, și o face aceasta pentru ca să priceapă fieștecare că era la obiceiuri mai urât decât la tot trupul. Când iarăș ritorul voiaște ca să zugrăvească vreun lucru frumos, să slujaște cu frumoase ziceri^[63].

Eu măcar că nu sânt zugrav și nici am condeiu îndemânat, însă îndrăznesc a zugrăvi pre Fecioara

aceaea, pre carea Dumnezeu o au zidit cu tot meșteșugul înțelepciunei Sale cei dumnezeiești și o au împodobit cu darul a toată firea și, după seamnele ce dă chipul ei cel îngeresc, voi să gâcesc.

Vedeți, mă rog, din creăștet până la față pre fiica și Fecioara Maria cât iaste plină de dar și frumoasă, fruntea totdeauna liniștită și săninată, buzele împodobite cu porfiră și plăsmuite cu trandafiri, umerii obrazului alcătuiți cu trandafiri și crini! Vedeți albiciunea obrazului și veți zice că iaste înălbit cu lapte! Căutați la părul capului și veți mărturisi că l-au poleit soarele cu razele sale ceale mai strălucite! Vedeți ochii și nu veți tăgădui că au închis Dumnezeu într-aceale mici rotocoale toată strălucirea și frumsețea stealelor! Ci mai mult, socotiți tot statul și veți striga cum că Fecioara iaste o vistierie de daruri și o însuflețită cuprindere a frumseții cerești! Acum ce nu făgăduiaște, ce nădejde nu ne dă această față îngerească împodobită cu toate darurile? Stealele ceriului au nu o arată ceriu tănuit, întru care va să strălucească soarele dreptății? Cosițele capului au nu să arată biciurile, care vor goni întunearecul întristării? Liniștea obrazului au nu tâlcuiască cum că această fiică va fi aceaea care va împăca ceriul cu pământul, pre Dumnezeu cu omul? Și trandafirii cei frumoși ai buzelor ei au nu sânt florile din care are să sugă nectarul albina cea cerească^[64]? Și altele.

Însă ia aminte că cu shima aceasta a prosografiei scriem nu numai ceale trupești, ci și ceale nematerialnice și netrupești lucruri, făcând ceale nevăzute văzute și dând față și obraz la ceale ce n-au nici chip, nici trup. Deci, precum zugravii, așa și ritorii zugrăvesc pre înger ca pre un tânăr frumos, îi învălesc între perii capului pre tot soarele, îi pun în luminile ochilor pre toată noaptea, fură de la trandafiri rușala^[65] cea mirositoare, ca să-i văpsească buzele, culeg toate grădinile, ca să-i împodobească umerii obrazului, și dezbracă mărgăritarele de albeața lor cea firească, ca să-i

înalbească haina. De-acia, îl încing cu curcubeul cel cu osebite vâpseale și, pentru ca să-i arate și alergarea, îl întrarmează cu doao aripi mai groaznice decât ale vulturilor. Și iară, pre diavolul uneori îl zugrăvesc ca pre un șarpe ce varsă venin, alteori ca pre un vasilisc ce otrăveaște cu ochii, acia ca pre un bălaur, care rumpe cu unghiile, acia ca pre un arap negru, care arată în obraz tot întunearecul iadului și iară, aducând de la Africa toate hiarăle, plăsmuiesc pre una mai groaznică și mai sălbatecă. Deci, în frunte îi sădesc doao coarne, din cap îi spânzură în loc de păr șerpi, să împrumutează de picioare de la dobitoace și de unghii de la lei și, ca să-l arate de tot dobitoc, îi pun și coadă dindărăpt, cu carea au tras a treia parte a stealelor, precum au scris la sfântul său apocalipsis Ioan, cel ce s-au răzimat pre pieptul Domnului.

Cu aceastaș shimă zugrăveaște ritorul și lucruri de acealea care, neavând ființă, sânt plăsmuiri și năluciri ale cuvântului. Deci, moartea, carea nu iaste fără numai o despărțire a sufletului, o numeaște Haron^[66], și cu vâpsealele meșteșugului ritoricesc o zugrăveaște ca pre un om făr'de carne și plăsmuit numai cu oase, îi dă în loc de cap o căpățină fără piiale și uscată, în loc de ochi, doao găvăciuni întunecoase și fără lumină, și în loc de urechi, doao gauri nesimțitoare și fără niciun auz, îi deschide un adânc în loc de gură, împreunează doao oase și plăsmuiaște pânțele fără droburi, și cu alte doao o întrarmează în loc de mâini, și iarăș cu alte doao îi întemeiază picioarele. Deci, ca o oarbă nu veade pre cine răpeaște, ca o surdă nu aude pre cel ce să jeluaște, nesăturată mănâncă toate și nu să îndestulează, nemilostivă nu-i iaste milă de nimenea, ci calcă coroanele împăraților, frânge schiptrurile domnilor, surpă steagurile ostașilor celor biruitori, trânteaște jos și biruiaște pre cei mai groaznici uriași și îi schimbă în puțină pulbere și altele.

CAP. 15

PENTRU APOSTROFI^[67], ADECĂ ÎNTOARCERE

De multe ori ritorul, între povestirea sa, să întoarcă către câte o față și vorbească cu dânsa ca către Dumnezeu, către Fecioara Maria, către înger, către sfinți, către oamenii cei ce sânt de față, către vii și către morți, sau către lucruri neviețuitoare și nesimțitoare. Ca cum: către soare, către steale, către fântână, către râuri și către munți, către flori, către copaci, către dumbrăvi și către altele aseamenea și atunci face shimă, carea, având după fapte și numele, să numească apostrofi. Să aducem pildă la Apostolul Vartolomeiu^[68], pre carele viu l-au despoiat de piiale varvarul Astiag^[69], cumplit la inimă mai mult decât altcineva în lume s-au arătat varvarul Astiag, fiindcă au dezbrăcat pre Apostolul Vartolomeiu, nu zic numai de viață, ci și de însași piialea sa, despoindu-i tot trupul. Oh, varvare!, oh, tirane!, și unde te-ai născut? În munți? Cine ți-au dat țiță? Leii? Lupii? Cine te-au crescut? Hiarăle? Bălaurii? Ai inimă sau iaste de hiară, ai droburi sau sânt de marmure, ești om, sau urătoriu de oameni și fără omenie? Dar inimă, Vartolomeie, inimă, această piiale a ta stropită cu însuș sângele tău va fi porfiră besearicii și să va arăta în lume mai prețuită decât piialea cea de aur a argomatilor^[70]; cu aceasta vei face o tâmpănă slăvită, ca să cânti biruințele și vitejiile ce ai făcut împotriva vrăjmașilor tăi celor văzuți și nevăzuți, și să va face un steag, care va fi cel mai frumos la războiu și la luptă și care îți va propovedui vitejia cu câte rumperi are; acum cu adevărat ești oaie cerescului păstoriu, fiind de cumplirea varvaricească tuns atâta de mult, încât te arăți tot o rană; acum cu adevărat te-ai dezbrăcat de omul cel vechiu, fiindcă te văz gol și de însași piialea ta.

Știi bine, o, apostole slăvite, că ușa ceriului iaste strimă, deci, ca să treci cu mai multă leznire, te-ai dezbrăcat nu numai de haine, ci și de piialea trupului tău;

— știi că mult chinuitul acela Iov s-au lăudat că s-au dus gol din lumea aceasta, deci tu cu mai minunată mărime de suflet ai vrut să mergi mai gol, și deaca Adam, cel întâi zidit, după ce s-au biruit de satanicescul șarpe, s-au acoperit cu piei de dobitoace, tu, după ce ai biruit pre tot iadul, te-ai dezbrăcat și de însași piialea ta.

CAP. 16

PENTRU ÎNTREBARE^[71]

Să face shima întrebării, nu când întrebăm fieștecum, adecă de unde ești, de ce neam, ci când întrebăm ca să pricinuim la cei ce ne ascultă mirare, mănăie, urăciune, miloserdie, nădejde, bucurie, frică, îndrăzneală și altele aseamenea. Iată pildă: „Când vrei să îndemnez pre cineva la urăciune, la frică și la mănăie”.

Păcat am numit, ajunge, și iaste hiară mai sălbatecă, iaste lucru mai urât, să află altceva ori pre pământ, ori jos în munca iadului, o, omule!, care să-ț dea pagubă mai multă? Aceasta nu-ț stinge frumuseața icoanei cei dumnezeiești, carea Dumnezeu ți-au tiposit în suflet? Aceasta nu te dezbracă de darul cel dumnezeiesc, cu care însuși Dumnezeu te-au împodobit? Aceasta nu-ți închide ceriul, nu-ț deschide prăpastiile ceale dedesupt ca să te arunce întru aceale adâncimi, nu te face urăciune ceriului, greotate pământului, rob diavolului și veacinic moștean focului celui de veaci. Acum spune iaste altă idră, carea să te omoare cu mai multe rane? Iaste alt cherver^[72], care să deschiză mai groaznice guri? Iaste alt șarpe, care să aibă mai otrăvicios venin? Iaste altă Medusă^[73], iaste Megheră^[74], sau orice alt au băznuit poeticii atâta de groaznic, care să nu să biruiască de păcat? Au nu ca o Schilă și Haribdis îț înghite toate darurile ceale dumnezeiești? Și altele.

MIRARE^[75]

Vreadnic iaste a fi de mirare, în toată lumea cea cu patru părți, acela care cu minuni au umplut pământul, și ce n-au făcut Spiridon și pre pământ și pre mare și în toată firea pentru folosul și ajutorința oamenilor? De câte ori marea, fiind umflată și sălbatecă, au lăsat îndată mânia și ș-au liniștit fața la rugăciunea lui Spiridon? De câte ori corabiile, care între turburarea vânturilor și a valurilor nu aștepta altă, fără numai înecare, chemând spre ajutoriu pre Spiridon, făcătoriul de minuni, s-au adus la liman preste aripile vânturilor? Au nu și diavolii și duhurile ceale dedesupt să cutremură de putearea Sfântului? Toate stihiile nu să s<u>pun^[76]? Firea nu răstoarnă legile sale la orice poruncă a lui? Unde să văd atâtea steaguri de războiu? Unde atâtea vetreale^[77] de corabii rupte? Unde atâtea lanțuri, care lega la robia varvaricească ori gâtul, ori picioare? Unde atâtea făgăduieli de danii? Toate pomenirile minunilor lui celor mari, toate seamne ale multei puterii sale, decât la besearicile Sfântului, și nu te minunezi de sfințeniia lui Spiridon? Nu te spăimântezi de putearea sa cea făcătoare de minuni? Și altele.

MILOSERDIE

Și ce întâi, ce pre urmă să povestesc între atâtea și atâtea care au pățimit Stăpânul nostru Isus, pre un lemn, cu ce suspinuri? Cu ce lacrimi? Care sânt glasurile unii inimi scârbite? Voi putea vreodată să tâlcuiesc durearea cea fără măsură, carea simț înlăuntrul mieu? Ești spânzurat gol, Tu cel ce ai împodobit ceriul cu steale luminătoare și pământul cu flori frumoase, și noi vom fi atâta de împietriți la inimă, atâta de nemulțămitori, cât să nu ne fie milă de Dânsul la o ticăloșie ca aceasta? Să adapă cu fiiare prea amară cel ce cu rău de desfătare cerească, mai mult decât cu ambrosie și cu nectar, adapă pre îngeri în ceriu, și nu ni să despică de

—dureare inima, după cum de dureare s-au despicat și pietrile? Să hulească Împăratul măririi și să ocăraște de tâlhari și de slujitori, carii sânt gunoiul neamului jidovesc, și noi nu oftăm din adâncimile sufletului? Curge dumnezeiescul sânge din tot trupul, ca să ne speale de păcat, și noao nu ne curg lacrimi din ochi? Plânge ceriul și pentru semn de întristare să acopere cu nori întunecați și să arată cernit. Plânge ceriul și, pentru ca să arate lumii amărăciunea lui cea mare, taie pletele Lui ceale de aur ale razelor sale celor luminoasă, și omul, care cu păcatele sale I-au gătit crucea, I-au împletit cunună de spini și I-au dat moarte pre lemn, nu va, nu zic să să amărască, ci nici încă să-i fie milă de Dânsul? O, minte nemulțămitoare! Și altele.

NĂDEAJDE

Nu iaste neam în toată zidirea atâta de varvar, nu iaste oraș și loc măcar și mai încolo de stâlpii lui Iracilis^[78] și mai departe de Antipodes^[79], care să nu fie simțit facerile de bine ale Fecioarei și să nu fie luat de la Maica aceasta mângăierea cea dorită. Și cu adevărat, cine vreodată au alergat la așa împărăteasă și să nu afle miloserdie de Maică și ajutoriu în nevoi? Cine au deschis buzele, ca să ceară vreun dar, și să nu i-l fie ploat din ceriu mult și bogat? Iaste orb, carele să fie dorit de lumina ochilor și să nu-i fie aprins îndată sfeașnicile obrazului cu untul-de-lemn al nemărginitei sale milostiviri? Iaste mut, carele să fie cerut glas și să nu-l fie priimit de la Fecioara, ca de la o Maică ce iaste a cuvântului? Află-să în toată lumea om scârbit, carele să fie arătat ei mâhnirea inimii sale cei întristate și între atâța nori să nu-i fie strălucit o lumină de bucurie? Află-să vreun corăbiiariu, care, între întreitele valuri ale mării, între turburările vânturilor și primejdiile vieții, să fie nădăjduit la părtinirea Maicii lui Dumnezeu și, tăcând vânturile, încetând valurile, suflând dulci aere și zefiri, să nu fie ajuns nevătămat la liman? Când au deschis buzele sale ceale

uscate și amortește vreun bolnav, ca să roage și să ceară ori ușurare slăbiciunii, ori întregime sănătății, și să nu fie aflat îndată gata doftorie? Când la războiul, care să face pre dreptate, au nădărdit spre putearea cea mare a ei vreun voievod și să nu fie rădicat ca un purtătoriu de biruință seamne de laudă? Și altele^[80].

Alteori, iarăș, ritorul întreabă, nu ca să pornească vreo patimă din ceale zise, ci ca să adevereaze mai cu lesnire ceaea ce pofteaște și ca să strângă mai mult pre acela cătră carele povestează și un mijloc ca acesta de întrebare să zice enstasis^[81], adecă împotivire la vorbă, și întrebare enstatischească, adecă protivnică.

Pildă ai la marele Vasilie, într-acel cuvânt frumos și ales, care începe: „Ia-te aminte”. Acolo, Sfântul, cu această shimă, pentru ca să dovedească cum că după moarte nu să osebeaște unul de altul, ci și a unuia și a altuia le sânt întocma oasele, au scris întru acest chip:

„Te aduc la un mormânt, omule, pentru ca să vezi slăbiciunea firii omenești și pentru ca să descoperiu sfârșitul cel vreadnic de lacrimi al mândriei omenești; aici să sfârșesc slavele, aici dezmiardările, aici bogățiile, aici toate sâlniciile lumii; acesta iaste colțul la care să sparg scaunele și schiptrurile împăraților, acesta iaste pîiatra aceea la care tot ce ni să pare a fi mare și minunat pre pământ să risipeaște ca o puțintică spumă. Ci pentru ce-ț întorci ochii înapoi? Pentru ce fugi de putoare? Pleacă-te, mă rog, vezi, zăreaște deacă într-această groapă întunecoasă osebești pre împăratul de păstoriu, pre filosof de cel neînvățat, pre frumos de cel urât, pre sărac de cel bogat, pre cel de bun neam de cel prost, spune care iaste capul acela care au purtat coroană împărătească, și care iaste acela ce au asudat de osteneală? Care sânt mâinile ceale ce ținea schiptruri de aur și împodobite cu mărgăritare? Și care sânt ceale ce săpa cu fiară robești? Cine sânt aceiia, pre carii i-au împodobit porfira împărătească? Și cine, pre

— carii i-au acoperit vejmânt rupt și urât? Cine sânt aceiia, căroră s-au închinat lumea? Cunoști, ca să spui, cine iaste stăpânul și cine iaste sluga? Cine iaste slăvit pentru fapte bune și cine iaste necinstit? Cine iaste crescut în dezmiardări și cine în chinuri? Poți să alegi neamul, obiceiurile, viața, faptele ale fieștecăruia? Au nu sânt toți de o vedeară? Au nu arată toți un chip? Au nu iaste la toți o față? Vezi vreo osebire la căpățini, zărești vreo nease-mănare la oase?” Și altele.

CAP. 17

PENTRU IPERVOLI^[82], ADECĂ CÂND RITORUL
FACE ÎNTREBARE ȘI SINGUR RĂSPUNDE

Această shimă să zice și cu alt nume, etiologia^[83], apandisis^[84], prosapidosiis^[85] și aftapocrisis^[86], și să face când ritorul întreabă îndată și răspunde, dând răspunsul degrab, nu așteptând de la altul, cum e: Ce te lauzi, omule, cu floarea tineretelor tale? Ci vreamea o veștejeaște. Ce te sumețești cu stăpânirea și putearea ce ai? Ci iaste vremealnică și să țin toate de o norocire nestatornică. Ce te ții mare pentru bogățiile tale ceale mari și multe? Ci fug, când socotești că le ții în mâini. Ce te înalți pentru cinstile ce îți dă lumea? Ci sânt fum. Ce te bucuri pentru bunul noroc? Ci ce bun noroc poate să aibă cel ce iaste izgonit de patria sa și rătăceaște în pustietatea aceștii vieți? Să dăm paradigmă de această shimă la Fecioara cea preacurată Maria, nume atâta de dulce și vreadnic de a-l încununa adeaseori cu laude. Eu cu adevărat mă aflu la o mare nedumerire, o, Maică Fecioară, de vreame ce nu știu cum te-aș numi, ca să tâlcuiesc măririle tale ceale mari. Aș fi vrut să te numesc ceriu, întru care au strălucit soarele cel tăinuit, dar tu, fiind mai desfătăță și decât ceriurile, ai încăput în pânțele pre cel ce nici ceriurile nu-L încape; aș fi vrut să te numesc raiu, întru care s-au desfătat dumne-

zeirea, dar acolo s-au arătat șarpele satanicesc, care cu otravă de moarte au omorât pre tot neamul omenesc, însă la tine n-au îndrăznit nici să se apropie; așa fi vrut să te mărturisesc noian de daruri dumnezeiești, ci, căutând iarăși asupra-ți de toate părțile, nu găsesc margine.

Munte înalt de sfințenie, ci știi că nu te-au acoperit potopul ticăloșiei ceii de obște; te-aș zice aleasă ca soarele, frumoasă ca luna, dar iarăși socotesc că n-ai pierdut niceodată lumina, nici te-ai întunecat; voiui să te zic nor, dar acela nu ne dă, ci ne răpește soarele; trandafir, dar te văz mai curată decât zăpada și mai albă decât crinurile; crin, dar cine nu știe că tu te-ai născut împărăteasă îngerilor, împodobită cu porfiră dumnezeiască? Și altele. O, măriri, care amuțesc pre orice limbă! O, lavirint, în care să piiarde orice minte! O...! Și altele.

CAP. 18

PENTRU EPANORTOSIS^[87], ADECĂ

ÎNDREPTARE DE CUVÂNT

Epanortosis să zice când ritorul îndreptează cuvântul ce au zis, ca o greșală ori a cugetului, ori a limbii, și aceasta o face ca să ameștece altceva mai cu vârtute și mai puternic, ca cum:

Când în apele Iordanului să boteza Vasilie cel Mare, au strălucit din ceriu o lumină, ce am zis lumină, s-au pogorât ca un porumb și Preasfântul Duh deasupra Sfântului. O, mărirea lui Vasilie! Iată și altă pildă la ranele Mântuitorului.

Și ce iaste aceasta, carea văz cu însăși ochii, Hristoase, biruitoriule al iadului! Așadar, ai înviiat din moarte la viață, din întunearecul mormântului la lumina soarelui și păzești în mâni și în coastă și la picioare seamnele stricăciunii, adecă ranele; de ești Cartea vieții, pentru ce să să arate seamnele morții pre trupul Tău cel slăvit și

nesticăcios? De ești izvorul nemuririi și ai măririi, de ești Ceresc Împărat, pentru ce să arăți aceste urâte peate de robie, cu care aici ești bucuriia oamenilor și sus în ceriu ești desfătarea și veselii îngurilor? Pentru ce, dar, la trupul cel cu bărbăție dumnezeiască porți atâta de adânc tiposite pomenirile întristării și ale patimilor Tale celor înfricoșate? Dar ce zice limba, ce scrie condeiul, greșesc amândoa? Acestea nu sânt rane, ci izvoară din care curge o slavă nemuritoare; sânt trandafiri neveștejiți, care Îi împletesc o cunună nesticăcioasă; sânt steale dătătoare de lumină, care Îl împodobesc ca pre un cerc însuflețit; sânt guri ale inimii, care propoveduiesc în toată lumea dragostea cea fierbinte; sânt odoară însuflețite ale darurilor cerești, peate slăvite ale vitejiei Lui cei de bărbăție dumnezeiască, raze strălucitoare ale soarelui celui tănuit, scăpări negreșite ale oamenilor și uși deschisă ale raiului celui tănuit.

CAP. 19

PENTRU EPIFONIMA^[88], ADECĂ

PILDĂ FRUMOASĂ LA SFÂRȘITUL CUVÂNTULUI

Epifonima nu iaste alt, fără numai o pildă frumoasă și un graiu înțelept, care amestecă ritorul la sfârșitul povestirii, însă în chip care să să cuvină și să fie potrivit cu lucrurile ce au povestit. Așa Luchian, la acel cuvânt frumos și prea ritoricesc că nu să cade a creade lesne pârâle^[89], după ce au numărat și au povestit cu obicinuita sa buna vorbire a limbii lui cei cu har, pagubele, toate strâmbătățile, uciderile și câte alte răutăți vin în lume din năpăstuire. La sfârșitul povestirii au împreunat și această epifonima frumoasă, zicând: atâta iaste sădit păcatul în oameni spre unele ca acestea.

Eu voi aduce la mijloc pre Ioan Zlatoust^[90], carele după ce, de multe ori, au tunat cu limba împotriva voinței cei nesățioase a împărăteasii Evdoxiei^[91], pre urmă au aruncat

și trăznetul afurisaniei cu mult mai groaznic decât ceale ce săgetează ceriul, când iaste mănios, fiindcă arde și omoară nu pre trup, ci pre suflet. De-acia, după cuvintele lui Zlatoust, voi împreuna și epifonima cea potrivită. Stăi, o, Evdoxie!, zice sfântul, în besearica lui Dumnezeu, în locul acesta nu pun piciorul, fără numai oile lui Hristos ceale dreapte și supuse, tu nu ești oaie, nu, ci lup sălbatec și cumplit, pentru aceasta nici ascuți glasul Păstoriului tău, știu că ești împărăteasă și pricep nu din obiceiurile tale ceale creștinești și împărătești, ci din acest schiptru, carele îl ții în mâini, și din stema, carea nu-ț împodobește, ci îți leagă capul cel cu puțină minte, însă să știi tu că și eu sânt păstoriu și păzitoriu și episcop aceștii turme cuvântătoare; deci, trebuie să priveghez totdeauna ca un leu și să deschiz la trebuințe sute de ochi ca băsnuitul Argos, iată, dar, că silniciia ta aici să sfârșăște, aici, zic, unde vezi toiagul păstoresc, iaste stâlp nu al lui Iraclis, ci al lui Hristos, începătoriului păstorilor, care pune numai încolo de această stăpânire vremealnică a ta. Ori supune-te, ori ca o afurisită, departe fiind de cuminecarea credincioșilor, și ca un mădulariu putred să nu aibi niceodată parte cu stăpânul meu Isus, trufașe, ce te mănii, ce-ț rușăște de rușine obrazul cel sălbatec, care niciodată nu s-au rușinat, nici s-au rușit a răpi țarina văduvei cei sărace, și cu turburări și satanicești hore să turburi cântarea preoților și a besearicii. De te lauzi cu ostașii tăi, carii te încungiuă înarmați cu sabii, am și eu împreună războitoriu ceriul și ajutorința cea nevăzută a îngerilor cerești. Deci, să știi că sânt gata și sângele să-m vărs și, împreună cu sângele și viața, decât să să spurce această besearică a lui Dumnezeu cu întrarea înlăuntru a unii muieri fără de leage și afurisită cum ești tu.

Așa cu gură slobodă au vorbit Sfântul, apoi mare la suflet, încuind ușile besearicii, au arătat că de avea limbă de aur, însă avea și piept de aramă și inimă de fier. Atâta iaste putearea arhiereilor și asupra schiptrurilor, când,

— având râvnă dumnezeiască, nu socotesc interesele lor, ci cinstea și slava lui Hristos, păstoriului celui întâi.

CAP. 20

PENTRU PARALIPSIS^[92],

ADECĂ PĂREARE DE LĂSARE

Să face paralipsis când ritorul zice că tace, cum că lasă, cum că nu va să zică acealea ce mai vârtos zice și povestește. Această shimă poate să să facă în multe chipuri, din care aducem o pildă către Fecioara Măria. Știu voința ta, o, mireasă și fecioară Marie!, știu că alt lucru nu-ți supără sufletul, decât cântarea laudelor tale, și eu, ce îț sânt o slugă mică, mă supuiu bucuros la voințele tale. Deci, las a zice cum că la zămislirea ta, cu minunat mijloc sfințită, ai văzut lumina dumnezeiescului dar, mai întâi, decât ale soarelui și până a nu călca pre pământ, ai călcat pre tot iadul; cum că ești odraslă împărătească și cum că, născându-te din pânțece neroditoriu, te-ai dat lumii un rod mai mult de ceriu, decât de fire; cum că, crescută cu laptele blagocestiei, te-ai arătat întru întunearecile lui o rază dumnezeiască și însuflețită privealiște cuprinzătoare de toate bunătățile. Nu, nu voi să asculte cineva din gura mea cum că îndată ce ai dezlegat limba și ai zis fie, și îndată ce te-ai închinat Elisavetii, o ai împodobit cu darurile Duhului Sfânt, de unde au și prorocit și iarăș în pânțelece ei ai blagoslovit pre Ioan, pentru care și pruncul au săltat de bucurie.

Tac încă, cum că ai încăput în cearcănul pântecelui tău celui curat pre cel ce nu-l încape toată zidirea; cum că tu numai ai împreunat floarea cu rodul; cum că ai hrănit cu lapte pre cel ce hrănește toate și ai ținut în brațe pre cel ce ține toată lumea; și cum că ai născut fiu pre un Dumnezeu, căruia să închină ceriul și să cutremură tot iadul.

Nu-ți aduc aminte că acolo la nuntă, îndată cât ai deschis buzele, îndată au deschis întâiaș dată și fiul tău, Dumnezeu și omul, vistieriile preaputerniciei lui cei dumnezeiești, prefăcând apele în vin; și cum că după adormirea ta cea preacinstită, te-ai suit în ceriu slăvită cu sufletul și cu trupul, unde, încununată cu razăle dumnezeirii, strălucești și împărățești preste toată zidirea. Aceastea și altele multe, o, Fecioară plină de daruri!, măcar și fără voia mea le tac și numai cu mintea mă minunez și mă închin, de vream ce te laudă ceriul și pământul.

CAP. 21

PENTRU ECFONISIS^[93]

Cu ecfonisis nu numai arată ritorul patima sufletului său, ci îl și deșteaptă cătră ascultători. Deci, după cum iaste și lucrul, aci arată durearea și aci bucuriia inimii, aci să urgiseaște și aci să umilească, aci să minunează de mărimea bunătații și aici de covârșirea răutății. De-ai fi deschis mormântul, întru care s-au îngropat Elena cea veache, cu ecfonisis așa te-ai fi umilit pentru slăbiciunea firii omenești. Și ale cui sânt aceaste oase goale și urâte, care vezi? Acum iaste căpățână fără chip și fără frumsește. Aceasta iaste mirarea Greției; aceasta iaste adâncimea harurilor; aceasta iaste frumoasa aceea Elena, pentru carea s-au făcut atâtea ucideri, atâta războiu și prăpădire de tot a Troadei. Dar cum s-au stins așa ochii, ce străluciia ca nește steale? Cum așa s-au pierdut chipul acela, care era izvod frumsetii? Cum așa s-au veștejit trandafirul ce-i înfloriia fără ghimp în umerii obrazului? Unde sânt harurile ce îi juca în frunte? Unde iaste rumeneala ce îi împodobii buzele? Unde sânt pletele ce lega inimile? Prăpădeniia lucrurilor omenești, o, slăbiciunea firii, o, prefacere ticăloasă!, o, comedie vreadnică de plâns! Acolo unde era trandafirii, sânt viermi, unde străluciia lumina, iaste

întunearec, unde lăcuia harurile, iaste spaimă, unde mirezmea mirosurile, iaste putoare, și aceea, care biruia cu putearea frumșetii pre orice inimă, iaste pradă morții.

Cu ecfonisis așa ai putea să arăți urgia sufletului tău și păgânătatea cea mare a slujitoriului aceluia, carele au îndrăznit a lovi cu palma obrazul cel prea cinstit al Mântuitoriului.

Dară tu, un om prost, un slujbaş, o slugă, un viiarme al pământului, ai obrăznicit să lovești cu palma obrazul celui ce te-au zidit! Tu să rădici mâna și cu acest fealiu de necinste să ocărăști pre împăratul ceriului și al pământului! O, obrăznicie, carea nu s-au auzit niceodată! O, păgânătate, pentru care puțină pedeapsă iaste tot cuptoriul iadului! O, mână, împotriva căriia trebuia să să înarmeaze ceriul cu toate trăznetele lui! O, mână vreadnică de a să pedepsi, de nu s-ar fi atins de însuș obrazul vieții! O, turbare de hiiară! O, cumplire de inimă fără omenie a unui om urătoriu de Hristos! O, pământ! O, steale! O, ceriuri! Și cum ați văzut, cum ați suferit atâta nelegiuire? Și altele, care să fac în osebite pricini.

CAP. 22

PENTRU PROLIPSIS^[94], ADECĂ LUARE MAI DENAINTE

Prolipsis, care să zice și procatalipsis, iaste când ritorul nu numai cu statornice dovediri dovedeaște și adeverează lucrul acela de care să apucă, ci și, luând sama mai nainte pentru orice neleznire împrotivnică, care-ș pot oareșcum să-i facă judecătoria, norodul, împrotivitorii.

De sineș aduce la mijloc și în chip frumos o dezleagă, pentru ca să stingă din cugetul fieștecăruia nelesnirea aceea ce avea mai nainte. Această shimă iaste mai adease la neamul cel dicanicesc al ritoricii, decât la cel lăudătoriu, și o obicinuiesc atâta ritorii la laude, cât și advocatorii la judecătoria. Iată pilda la aur! Cu adevărat blestemat metal

iaste aurul, pentru aceasta să naște în sânurile pământului, ca să se arate că iaste rudă mai mult a iadului, decât a firii, și ce răutăți, ce pagube nu odrăslesc din aur ca dintr-o rădăcină? Iaste păgânătate, la carea să nu povățuiască cu lumina razelor sale? Iaste nelegiuire, carea să nu să pricinuiască dintru acest satanicesc metal? Unde să fac războaiele în lume, uciderile între oameni, hulele împotriva ceriului, nedreptățile la judecăți? Au nu pentru puțin câștig să calcă legea lui Dumnezeu și a firii? Au nu să întrar-mează priiaten asupra priiatenului, frate asupra fratelui, fiiul asupra celui ce l-au născut? Sângele, care să varsă în toate zilele, oamenii, care să ucig între dânșii, orașe, împărății, care să dezrădăcinează, oare nu iaste toată pricina câștigul și aurul? Dar auz pre unii zicând: și ce îți ascuți limba atât împotriva acestui slobozitoriu de raze și picătoriu de soare metal? Au nu știi și câte bunătăți aduce în lume?

Au nu acesta scoate din sânurile pământului pre ceale mai scumpe marmuri, ca să zidească besearici lui Dumnezeu? Au nu acesta taie în dumbrăvi leamnele ceale mai frumoase de chiparos, pentru ca să-i facă jertveatnice? Au nu aduce acesta atâtea mirodii, tămâie din Aravia^[96], pentru ca să mirezmească besearicile? Și deacă înaintea sfintelor lui icoane strălucesc făclii și priveghează lumini neadormite, cine iaste cel ce le hărăzește lumină și strălucire, fără numai acest cinstit metal de aur? Tremură de frig vreun om gol, leșină flămânzit de foame, tu, cu puțin aur, ai acoperit mădulările unuia, ai saturat celui alt pânțele și cu acest fealiu de mijloc ai cumpărat veșmântul cel ceresc și desfătărilor îngerilor. Să primejduiaște vreo frumoasă fecioară a vinde pentru sărăcia mărgăritariul cel scump al fecioriei sale, iarăș cu puțin aur ai gonit păcatul, și fără sânge, fără patimi te-ai făcut mântuitoriu unui suflet, slobozindu-l din unghi<i>le dracilor, dinlăuntrul iadului.

— Adevărat, acestea toate sânt isprăvile aurului, o, ascultătorii miei!, nici eu tăgăduiesc, însă iarăș dintru adâncul inimii strig, o, metal blestemat, rod nu firii, ci iadului și mesereaie^[97] a chiclopilor celor satanicești, fiindcă cei mai mulți nu fac cu acest metal fapte atâta vreadnice și plăcute lui Dumnezeu, ci cumpără desfătărilor trupului, sângele și viața celor ce vrăjmășesc, îngânfarea și mândria sufletului, îmbuibarea, beția și toate ceale ce sânt spre dezmiardările pântecelui.

Cu el strigă dreptatea la judecăți, adevărul la mărturii, calcă legile omenești și firești și, orbiți de strălucirea lui, niciodată nu rădică ochii ca să vadă frumsețea ceriului, ci nici sufletul, nici trupul socotindu-l, cad în prăpastia a toată fărădelegea. [...]

<CARTEA V>

PENTRU ȚINEAREA-AMINTE ȘI ÎNCHIPUIREA VORBEI

CAP. 1

PENTRU ȚINEAREA-AMINTE

Ținearea-aminte iaste, între părțile ritoricii, partea a patra, și iaste atâta de trebuincioasă la ritori, cât, de va lipsi cuiva, fie măcar și prea învățat, nimic nu poate să folosească obștei și politiei, pentru că de ar și alcătui acest ritor un cuvânt frumos și ritoricesc, cât să fie vreadnic a îndemna nu numai un om cuvântătoriu, ci și pre dobitoacele ceale necuvântătoare și pre pietrele ceale fără simțire, și de ar pune într-însul dovediri mai puternice decât orice diamant și noime mai înalte și decât Olimpul, și de ar fi fieștecăre încunjurare a vorbei mai potrivită și mai musicoasă la glas, decât și sferile toate ale lui Pitagor^[98], și de l-ar stropi cu harurile muselor, de l-ar împodobi cu pildele filosofilor, de l-ar adevăra cu istoriile celor vechi și de nu i-ar lipsi și metaforele, ci ca nește steale să

strălucească în povestire, și după dănsle să urmeze alegoriile și alte shime, și de ar fi frumoasă aflarea, minunată așezarea, cuviincioasă părților ei împărțirea, nimic să nu fie prost, toate de altă teorie, și orice cuvânt, orice glas să sufere vârtute de voroavă și sobornicie, ce folos de-acia, deaca, neavând ritorul bună și statornică țineare-aminte, acia îi fuge una din minte, și aci alta, încât la vorbă, de frică ca să nu piarză și cealelalte, aleargă cu limba și în drum rămâne de mii de ori, și să primejduiasse de atâtea ori să piarză de tot, și drumul cu rușinea obrazului său și cu râsul și cu uimirea celor ce ascultă, și nu poate să zică vreodată la adunare ceale ce au alcătuit singur deosebi, pentru ca să povățuiască pre norod spre ceaea ce poftiia. Dară nu numai pentru folosul cel de obște iaste trebuincioasă ritorului ținearea-aminte, ci și pentru folosul său cel osebit, pentru că ținearea-aminte, zice înțeleptul Platon^[99], iaste maică muselor. Și Plutarh, cel mult învățat, cum că iaste cămara învățăturii, în carea ținem orice am cetit în cărți, orice am învățat de la dascali și orice am auzit vreodată de la oameni înțelepți și filosofi. Și de nu va avea ritorul țineare-aminte, cum va putea să fie înțelept și harnic, fiindcă, după cum zice și pilda: atâtea cineva să veade că știe, câte și ține minte, și iarăș, cum poate să fie înțelept, deaca însușirea înțelepciunii iaste ca să ție minte ceale ce au trecut și ceale ce s-au întâmplat în anii trecuți, și din cunoștința acelor întâmplări să se slujască la trebuințe, după cum ne povățuiasce și Staghiritul, acolo la cea dintâi a celor metafizicești^[101], pentru aceasta și un bătrân iaste mai înțelept decât un tinăr, pentru că bătrânul au auzit multe și au văzut multe.

Od. A.^[102] Au avut multe orașe ale oamenilor și au câștigat minte și aducerea-aminte a lucrurilor la un loc și la altul, la această pricină și la alta îi da lumină, ca să umble cu mai multă înțelepciune ori la ce lucrare a sa, mai mult decât cum face un tinăr. Deci, de vreame ce nu numai

— pentru folosul de obște, ci și pentru al său osebit iaste trebuincioasă această țineare- aminte, să vedem cum poate să o câștige iubitoriul de învățături.

CAP. 2

CANOANE PENTRU BUNA ȚINEARE-AMINTE

Știu că Temistocles^[103] au fost atâta de minunat și vreadnic de mirare pentru ținearea-aminte ce au avut, cât au poftit un meșteșug, care să-l povățuiască, ca să uite ceale ce voia; însă de vreme ce firea nu îmbogățește pre toți întru aseamenea chip, ci unora iaste bogată, și altora săracă la daruri, pentru aceasta va fi lucru de folos, de vom însemna aici trei sau patru canoane cu care să să ajutoreaze ținearea-aminte a omului, ca să ție cu negreșală și cu nemutare câte va să zică înaintea a multora și a toată obștea. Deci, ritorul primește nu puțin folos:

1. Deaca până a nu învăța de rost cuvântul îl va ceti tot cu silință și-l va pătrunde nu numai cu ochii, ci și cu mintea, pricepând înțelesul și scoposul aceluia cuvânt, fiindcă așa mai lesne i să bagă în minte și neșters și adânc să închipuiască în minte.

2. Deaca să va sili să-l învețe nu tot îndată, ci parte după parte, fiindcă mulțimea lucrurilor naște amețală și turburare, cum și puțină apă adapă și hrănește un pom, iară când iaste multă îl îneacă și-l îngroapă de tot, așa și mintea să îneacă în mulțime ca într-un haos al lucrurilor și să piiarde de tot, și nici începutul ține minte, nici sfârșitul.

3. Deaca ritorul, acolo unde greșăște mai adeseori, va adăoga vreun semn, adecă o ☞ sau o stelișoară *, pentru că aceasta îi va arăta locul la care i să împiiadecă mintea și-l va deștepta spre aducerea-aminte a lucrurilor celor pofțite.

4. Și mai pre urmă, mi să pare nu numai de folos, ci încă trebuincios, adecă ca să nu schimbe niciodată ritorul hârțiia aceea, pre carea au scris cu însăș mâna sa și cu

carea s-au slujit întâiaș dată la învățătura cuvântului, ci să o ție până la sfârșit, fiindcă, obicinuindu-să mintea la dânsa, cunoaște mai bine locurile în care să află, ori istorie de iaste, ori pilde și toate altele. Dară, de o va schimba, îndată i să amească în minte chipurile lucrurilor și așa, vorbind, uită și rămâne rușinat în drumul cuvântului. Acestea sânt canoanele ce dăm pentru acest lucru, aducând-aminte fieștecui că cel mai adevărat și frumos canon s-au adeverit, cum că totdeauna iaste deprinderea cea adease.

CAP. 3

PENTRU ÎNCHIPUIREA DE VORBĂ^[104]

Partea cea mai de pre urmă a acestui meșteșug ritoricesc iaste închipuirea vorbei, adecă graiul și glasul ritorului, care cu adevărat să cade să fie după pricina lucrului, întristăcioasă sau veselitoare, smerită sau îndrăzneată, lină sau iute și altele.

Să știi că în partea aceasta să aduc și mișcările mâinilor și ale obrazului și a tot trupul, care, ca o bună vorbire neglasnică și tăcută, îndemnează de multe ori pre ascultători spre ceale poftite, adecă spre mânia, spre frică, spre bucurie și spre întristare, mai mult și decât însuș glasul și decât toate adeveririle ritorului, și pricina iaste că aceste adeveriri și dovediri, măcar că sânt și putearnice și cuviincioase la lucru, pentru care vorbește ritorul, însă nu să vād de norod, ci numai să ascultă, iară mișcarea cea tocmită a ochilor, a tot obrazului, a mâinilor și a trupului să veade de toți, ca o văzută (nu știu ce) mai multă putere la sufletele și la inimile oamenilor, pentru ca să le deșteapte ori spre ce patimă, după trebuință. Acest dar, adecă închipuirea vorbei, iaste o bunătate și har nu atâta a meșteșugului, cât a firii; pentru aceea, puțin folosesc canoanele la acela pre carele firea nu l-au îmbogățit cu darurile sale; însă, cu toate acestea, deprinderea, nevoița

biruiaște de multe ori și pre fire și face, ca cum aș zice, minuni la oameni, fiindcă vedem pre ostași la început că sânt de tot fără de mânăre la lucrurile războiului și nu știu, nu zic a să împotrivi vrăjmașului, ci nici să încingă sabiia, nici spre ce parte să o atârne, încât Odiseu^[105], mănîindu-să, ar fi ocărat pre unii ca aceiia cu aceste cuvinte: „Tu ești un om care n-ai văzut războiu și neviteaz, și niciodată nu te-ai numărat între ostași, nici între sfeatnicii războiului!”^[106]

Apoi, cu deprinderea și cu nevoința să fac viteaji și îndrăzneți, îndemânateci și prea isteți, bat cu meșteșug tobele și cu sunetele acealea deșteaptă pre duhurile ceale războinice ale tovaroșilor lor, joacă steagurile și cu jocul îndemnează spre un războiu adevărat, zmulg sabiile, le fluștură în văzduh, și numai cu fulgerile spăimântează pre vrăjmași, descopere primejdiile, chibzuiesc pânditurile, fug, să împrativesc, și cel ce să arăta mai nainte alt Marghit^[107], să prefacă de-aciiă întru Hector^[108] și Ahilevs, cât și însuș Dimosten, zice Plutarh, că fusease foarte împedecat la glas și la hironomie^[109], adecă la mișcarea mâinilor și a obrazului, și cu deprinderea, biruind pre înduplecarea firii, s-au făcut de-aciiă cu atâta har la limbă și atât de plăcut și îndemânatec spre toate, cât s-au arătat un adevărat izvod și o pildă însuflețită a ritorilor.

Dară, pentru ca să lăsăm lungimea și prisosirea vorbeii, să venim la îndreptări și la canoanele ce ne-au lăsat dascalii cei vechi ai acestui meșteșug, ca să aibă cineva cu adevărat bună și vreadnică închipuire de vorbă, fiindcă fieștecare știe cum că picătura cea adeaseori găureaște piiatra, și cum că deprinderea cea de toate zilele și osteneala sânt aceale doao unealte cu care să isprăveaște orice lucru, măcar să fie și cu anevoie.

CAP. 4

POVĂȚUIRE PENTRU BUNA ÎNCHIPUIRE A VORBEI

Multe canoane găsesc și multe îndreptări cu care ne-au povățuit cei vechi, mijlocul cu care să dobândim bună și vreadnică închipuire de vorbă ritoricească. Dară, fiindcă mulțimea naște de multe ori turburare la minte, eu voi aleage trei sau patru canoane, care cu adevărat ajung a face pre ritor minunat și vreadnic de mirare într-acest lucru. Deci, canonul cel dintâi fie acesta, adecă să nu vorbească niceodată, și mai vârtos la amvon și la judecăți, cu glas moale, fraget și muieresc, cât la fieștecure cuvânt să-ș mișce capul, să răză și să zimbească, ca cum n-ar fi fost bărbat obicinuit la strădanie, ci mireasă, carea iase întâiaș dată din cămara cea de nuntă. Al doilea: Să nu fie iarăș glasul sălbatec și ritorul posomorât, groaznic la față și nemișcat ca o puiatră, nemișcând vreodată mâna sau obrazul, fiindcă și aceasta iaste necuviincioasă și vreadnică de râs, căci potrivirea iubeaște totdeauna pre măsură și, după cum zice Luchian, prisosirile sânt ticăloase: „Ci să fie glasul de măsură și să aibă osebite după lucru și pricină”. Al treilea: Să fie glasul curat și bine închipuit din limbă, să nu-l înghițe și în gâttej și să nu-l mănânce, până a nu ieși din buze, să fie nici prea sus, nici prea jos, ci îndemânatec, după locul în care vorbeaște și povestează. Încă mișcările trupului să fie cu măsură și cu înțelepciune, iară nu fără rânduială și neînțeleapte, cât mănios să bată cu picioarele și ca un nebun să-ș arunce mâinile într-o parte și într-alta, și întristat să să turbure tot, și ca un prunc să-ș tragă perii capului, și să-ș plesnească palmele, și să-ș bată fruntea la lucruri necuivioase și urâte; pentru aceasta și alte aseamenea nu vor pricinui alt fără numai râsuri.

Al patrulea și cel mai de pre urmă iaste ca să să ferească, cât va putea, de monotonic^[110], adecă să nu vorbească totdeauna tot cu un glas, ci să-l schimbe după

—
trebuiță, acii umilos^[111] și acii veasel, și acii lin și acii
mănios, și acii prietenesc, acii groaznic și tunătoriu, și
acii smerit și liniștit; care lesne să face, deaca la vorbă va
socoti ce însemnează zicerile, și după înțelesul zicerilor să
închipuiască și glasul, și acestea întru slava și cinstea
cuvântului, cel ce iaste Dumnezeu și Om.

Giulio Cesare Croce

VIIAȚA LUI BERTOLDO

și a lui Bertoldino, feciorului lui, dimpreună și
a lui Cacasino, nepotului lui.

Acum întâiu culeasă din cărți istoricești foarte
desfătătoare. Sibii, în Tipografia lui Petru Bart,
1799*

Istoria acestui romant

Mai mult decât doao sute de ani sânt de când neamul italianesc să desfătează cu dulceața cetirii acestui romant mic, comicesc. Toți, carii știu ceti, cu de-adsul cetesc viața acestui Bertoldo: pruncii îl știu mai de rost, doicile și femeile ceale de casă povestesc celor ce nu pot ceti, și cei ce nu l-au cetit din auzul altora învață multe pilde și învățături ale acestui om minunat și le țin minte. Și ce să zic multe? Fără pociu zice că Bertoldo în Italia este mai vestit și vreadnic de cinste decât Blobart^[1] în țara francească, de vream ce viața, cuvintele și pildele lui să asemănă învățăturii și istoriei esopicești sau să poate asemăna cu povestirile scrise în Sanhopanca^[2].

Viața lui Bertoldo s-au ivit cătră sfârșitul al șaisprăzeacelea sută de an<i>, într-o cărticică foarte rău tipărită, în care să află multe lucruri, care lui Bertoldo nice aminte nu i-au venit să le grăiască. Însă orighinalul din care s-au cules aceaste foi până astăzi are treacere în cetăți, în orașe și prin țară să vinde.

Scriitoriul acestii mici istorii este Iulius Chesar Croce, care, de la Lira, românește numindu-să „cobză”, au luat

* Transcriere și note: Otilia Urs.

polecra sa, pentru că el așa i-au pus numele ticăloasei cobză, care o bătea pre ulițele cetetii Bononiei^[3], asămănându-să cu cântărății podului celui nou din Paris. Să zice că acesta întâi ar fi cântat viața lui Bertoldo în stihuri, după aceea, scriindu-să mai pre larg, au avut treacere.

În anii cei mai pre urmă a vieții sale, au adăogat Croce la viața lui Bertoldo și a doao parte, care cuprinde viața lui Bertoldin, feciorului lui, dară aceasta nu-i așa desfătătoare ca cea dintâiu. După moartea lui Croce, Camil Scaligher de la Fratta^[4] au scris și a treia parte, ce cuprinde istoria lui Cacasino, feciorul lui Bertoldin. Această a treia parte este lipită de a doua parte și s-au vândut una cu alta, iar partea care cuprinde viața lui Bertoldo veaste mare au avut totdeauna în Italia, încă și într-alte țări s-au vândut cu mare folos.

Romantul

În suta a șasa de ani stăpânea în Longobarda craiul Alboni^[5], carele avea rezideanția sa în cetatea Verona. Acest domn era bun, blând și drept, și toată Italia au fost stăpânirii sale supusă. Pre acea vreme, în ținutul Veroniei, întrun sat, Bretagnana, era un țăran, anume Bertoldo, născut cu o statură a trupului foarte urâtă, că era cu capul mare, lungăreț ca un ou, cu părul roșu și rătunzat, urduros la ochi și geanele pre margini roșii. Nas avea mare, roșatec ca sfecla, nările largi; gura să vedea largă, mai până la urechi; în fâlcii, dinainte, i să vedea doi dinți strâmbi, pe dinafară, ca niște colți; barba era deasă și lungă în cotor. Asemenea schimosite și urâte era și cealelalte părți ale trupului lui, că picioarele era cam strâambe și mâinile scurte și cam flocoase.

Așa era statura și chipul lui Bertoldo: din afară urât și grozav la vedea, iar firea cu atât i să arăta a fi împodobită cu darul înțelepciunii. El era omul cel mai pornit

spre veselie. În satul Bretagnana, în care lăcuia, vecinii mai cu de-adinsul asculta pildele lui ceale de învățătură moralicești decât ale altor dascali și, când să întâmpla între vecini prici sau judecăți, el mai drept hotăra decât mai-marii acelui loc.

Într-o zi i-au venit lui Bertoldo a minte să meargă să vadă și el cetatea și curtea crăiască; la aceasta numai curiozitatea l-au îndemnat. Deci, mergând în Verona și ajungând în târgul cel mare, au început a să mira la casa crăiască, socotind a fi o biserică mare; acolo aproape să sfădea doao muieri aprinse de mânie una asupra altii. Cearta lor era pentru o oglindă, că una să prepunea că o ar fi luat bărbatul ca să o dea ceialalte. De aici, fieștecine poate socoti până unde au ajuns mânia acestor doao femei, câte mășcării, câte bateri de joc au scornit împotriva alteia, înferbântate de focul mâniei. Tocma atunci când să certa eale, trecând un slujitoriu al curții crăiești pre acolo, au zis cătră eale să nu să cearte în târg, ci să meargă în curte la craiul, că el le va porunci să li să facă judecată direaptă, și numaidecât s-au potolit toată gâlceava cea dintră eale. Iară acea<s>tea, mergând să-și schimbe hainele și să-și tocmească văliturile capului, au venit la curte grijite.

Bertoldo, carele înțelesease cuvintele slujitorului, cum că craiul este domn bun, milostiv și ascultă plânsorile tuturor și să sârguiaște să îndrepteaze pricinile fieștecărui supus al lui, și văzând cum stau porțile polății crăiești fiește pentru cine deschise și cum nu opreaște straja pre nime, au mers și el înlăuntrul căsii divanului, unde ședea craiul în tron. Mai era și alte scaune în rând așezate, pre care era să șază boiarii și sfeatnicii, că până într-acea vreamă ei sta toți în picioare; iară Bertoldo, nimic sfiindu-se de craiul, nici de cei ce sta împrejur, când toți sta cu smerenie ascultând, el au șezut pre scaunul cel mai aproape. Unul din ei, nesuferind această

— îndrăznire fără omenie și mai mult mirându-să de chipul lui, înfruntându-l, i-au zis: Pentru ce ești așa de obraznic și șezi înaintea craiului, fiind boierimea de față? Bertoldo răspunde: Pentru ce să nu șez, dacă în biserică, unde este marele Dumnezeu, putem șede laolaltă?

Craiul, auzind aceste cuvinte ce răspunsease Bertoldo, au poruncit să vie înaintea craiului mai aproape și l-au întrebat craiul: Cine ești? Bertoldo au zis: Eu sânt un om. Craiul l-au întrebat iară: Dară când ai venit în lume? Bertoldo răspunsă: Când bine au voit Dumnezeu să mă așeze într-însa și să mă nasc din părinți, că eu de acestea nu am avut grije. Craiul l-au întrebat: Care este patria ta? Bertoldo au zis: Lumea, că ce-m pasă mie, oricine fie domn preste ea, numai eu să am voie să mă hrănesc din roada pământului; stăpânească-o oricine va vrea, eu nici voiesc să-l știu cum îl cheamă.

Acum șez într-un sat, nu departe de ici, ce să cheamă Bretagnana, și am auzit că și părinții miei au lăcuit acolo. Craiul au întrebat: Dară ai muiare și prunci sau doară și frați? Răspunde Bertoldo: Adevărat că am avut astăzi, când am purces de acasă, și, de sânt ei în starea în carea i-am lăsat, trebuie să fie toți morți, și pentru ce? Pentru că, mergând eu de la dâșii, ei era în pat și dormea.

Aceste răspunsuri făcuse pre craiul tot mai curios și întrebă iarăși: Ce este mai iute decât umbletul cel reapede? Gândurile. Spune-mi, zice craiul, care este vinul cel mai bun? Bertoldo îi spune: Care să bea la measele ceale înalte domnești și care nu-l cumperi cu bani. Cine face măgulire mai multă? Acela care vrea să înșale sau ne-au înșelat sau umblă să ne amăgească.

Mai pre urmă, începu Bertoldo cu satiră împotriva ocârmuirii și a curteanilor. Pentru această îndrăznire să supără craiul și au poruncit să-l depărteze din curte. În zadar, preaînalte craiule, adăogasă Bertoldo, eu sânt ca

muștile care, cu cât le goneaște cineva, cu atât mai mult să întorc iară îndărăpt. Bine, așadară, cu moarte te veai pedepsi, de veai îndrăzni a intra într-alt chip în curțile mele, fără numai cu o gloată de muște. Așa va fi, preainălțate craiule! Și purcesese din curte să meargă la satul lui, unde au și ajuns cătră sară.

A doao zi s-au întors iară în Verona pre un măgariu foarte slab, belit la spinare, și, descălecând, au mers la craiul și zise: Domnule, eu am venit în căraușia cu care vin muștele și stă dedesuptul porții Împărăției Tale. Că măgariul să stricasă mai rău și cu atât îl acoperisă muștele nespuse de multe. Așa să împlinisă ce s-au zis de Bertoldo, cât nici craiul nu-i putea să-i stea împotrivă, ci, primindu-l să rămâie iară în curte, porunci să i să dea să mănânce. Însă <lui> Bertoldo îi era mai mult să auză hotărârea judecății despre oglindă decât de mâncare. Că în sara trecută amândoa pârâșele adusesese un număr mare de femei mărturie și, ascultându-le, craiul au hotărât să se strice oglinda în doao, preste mijloc, și să o împarță fieștecării câte o parte. Una striga împotriva aceii hotărâri, ceacalaltă să arăta mulțamită; pentru aceaea au poruncit craiul să se dea oglinda întreagă ceii ce strigasă să nu o strice.

Toată curtea să minuna de un Solomon^[6] ca acesta¹, însă lui Bertoldo această hotărâre nu-i plăcea, ci au zis craiului: Domnule, fii milostiv și mă ascultă, că judecata care ai hotărât mi să pare a nu fi destul cernută înainte de hotărâre. Au nu știi câte vicleșuguri stăpânesc multe femei, măcar că preotul nostru ne-au povestit despre

¹ Pilda aceasta este despre Solomon însemnată, că, voină să hotărească o judecată a duor femei al cui este pruncul, au poruncit să-l împarță în doao laturi și să dea fieștecării o parte, fiindcă amândoa zicea că-i pruncul ei, și, așa, au cunoscut Solomon pre maica pruncului; însă cea adevărată au plâns și s-au rugat să nu să taie pruncul în doao părți.

zisele lui Solomon, dară aici nu încap lauda lor, ci să ivească lucrul almintrelea.

Aceasta ascultând craiul, ca la un romant care este scris foarte bine, și încheaie aceste cuvinte în sine, adică: Mâne veai mărturisi Împărăția Ta însuș despre nestatornicia și mânia cea prea cu asupră a lor. Și răspunsă craiul: Nu te pricepi, iar de veai dovedi ceale ce-mi spui, să aștepti mila mea; ci, dară, pasă întâiu ca să cini. În grabă mă duc, zisă Bertoldo, și, mâncând cu rânduiala cumpătului care era învățat să trăiască, după cum să și obicinuisă să doarmă pre o legătură de paie mai cu odihnă decât alții pre pilote. Și, sculându-să de dimineată, ca să plinească ceale ce grăisă cătră craiul, au mers să afle sălașul aceii femei, carea pierdusă judecata oglinzii, și, aflându-o, ea l-au cunoscut, că Bertoldo era de față când să hotărâsă judecata despre oglindă. Foarte bine, începu el a zice, de ar fi avut craiul sfatul meu înaintea lui, tu nu ai fi pierdut judecata, ci eu am venit să-m arăt părearea de rău pentru tine, că noi, carii judecăm și despre alte lucruri, însă eu nu-ți poci descoperi taina, până când nu să va face preste toată cunoscut, fiindcă mi frică să nu iasă cuvântul.

Iară femeia începu: Creade, iubite Bertoldo, și să mă cunoști ca pre o persoană dintre femeile ceale mai tăcute și tănuitoare. Spune-m, rogu-te, ce voiește craiul? Bertoldo răspunsă: Să știi că, văzând craiul cum s-au rărit bărbații în războaiele și bătăile țării și, fiind acum mai multe femei decât bărbați și voinici, Împărăția Sa voiește să dea poruncă ca să poată lua un bărbat șapte muieri. Oh, ceriule, oh! Cum poate să fie aceasta?, ofta femeia. Așa este, zisă Bertoldo, și tocma mâne să va vesti această poruncă, dară să nu spui nimăru. Iară ea, ieșind el din casă, să grăbea să meargă la o vecină să-i spuie veasta ce auzisă de la Bertoldo și, spuind aceasta, au mers de au spus la a treia vecină. Atunci, adunându-să multe femei

laolaltă, s-au sfătuit să meargă toate la craiul, să se puie împotriva aceii porunci, ca să nu să vestească, și, mergând la craiul, s-au suit în palat și acolo începură toate cu o gâlceavă și zgomot, care nu să mai auzisă în curtea crăiască, că striga împotriva craiului, imputându-i. Bertoldo nimerisă mai înainte de eale în palat și să făcea și el, dimpreună cu ceialalți carii era acolo, a să mira, că venisă să vază o mulțime de femei mânioase, care striga din palat, neînțelegându-le nime, nici putea ști ce voiesc eale. Iară craiul, auzind atâta mare gâlceavă, s-au pogorât să știe de ce să ceartă și ce voiesc aceaste femei bune. Dară muierile tot nu înceta, nici că-l lăsa să grăiască, ci mai tare striga, cât nimenea, nici craiul nu să putea dezvoalbe din cuvintele lor. Mai pre urmă, începu o femeie bătrână a striga: Ce? O poruncă neauzită în părțile aceastea, să avem noi, șapte muieri, un bărbat? Noi, șapte, numai un bărbat? Ce socotești, craiule! Ba, dacă-ți trebuie ție un ort de femei, ia-le, ține-le, ce ne pasă noao?, că noao unul nu ni<-i> prea mult. Cealelalte striga: Adevărat, oricine din bărbați carele îndrăznește a-și lua luiși încă o muiare lângă care are, de acela, să mă crezi, jupâneasă vecină, să va da veaste; ba încă și mai rău va umbla cel ce va face vorbă să-și ia pre a treia, ci să știi că niciunul nu va ajunge să ție șapte muieri. Și începu iară bătrâna: Ce? Să am eu numai a șaptea parte din bărbatul meu? Ba mai bine l-aș omorî cu mâinile mele, cât sânt de bătrână.

Din aceaste cuvinte s-au dezvolt craiul pentru ce să pricesc eale. Mai pre urmă, văzând comendașul cetății că nu să mai odihnesc, au rânduit străji carii au domolit cearta, iară muierile, înfricoșându-se, să ruga în genunchi ca să le iarte, și craiul, înfruntându-le, cunoscând a lor slăbiciune și mânie grabnică, lezne crezătoare fiind, le-au trimis de la el, iară pre Bertoldo l-au dăruit craiul, întrebându-l: oare n-au fost el ursitoriul aceii gâlcevi?

Bertoldo, carele cunoscusă inima craiului, i-au răspuns: Domnule, eu cunosc cugetul tău cel născut spre iubire de adevăr, și eu încă nu ascunz, ci-ți spui că eu sânt pricina gâlcevii aceia, ca să grăiești atât rău asupra muierilor, cât bine ai fost cuvântat de eale, în sara ce au trecut.

Iară doamna lui Alboni s-au aprins de mânie, dacă au auzit pentru întâmplarea ce stârnise Bertoldo, să-și bată el joc de partea femeiască într-un chip ca acesta, au scris la craiul tocma într-o vreme când era să afle Bertoldo milă și har de la craiul. Monarhul ceteaște scrisoarea crăiasii, veade ce ceare crăiasa, și aceasta îl pune la gânduri. Bertoldo cam vedea ce gândește craiul și au zis: Măcar cum, Domnule, lasă-mă să merg; lasă-mă înaintea doamnei Împărăției Tale, că mi sã pare a avea ea chef să mă bată, însă eu am bună nădejde că voi scãpa și din lațul aceștii ispite a ei tocma așa, în ce chip m-am mântuit de alte nevoi. Și-i zisă craiul: Eu atãta știu, că crăiasa voiește numai să grăiască cu tine.

Deci, mergând Bertoldo înaintea crăiasii, s-au arãtat cu acea <în>drãznire, cu care era el deprins să grăiască cu craiul, iară crăiasa, carea socotise mai înainte cum să-și izbândească, l-au primit cu bunăvoină, întrebându-l: Tu ești Bertoldo? Eu te cunosc de pre fața obrazului tău, care ai usăbită de alții. Adevărat, așa este, Împărăția Ta, și eu însumi știu că nici fața, nici forma trupului meu nu va plăcea nimăru și nici Împărăția Ta nu o veai afla mai frumoasă; destul că organele trupului meu, după cum le-au cruit firea, sânt încredințate numai mie singur, că mie nu-m trebuie masă sau casă împodobită, nici că am lipsă de vășminte scumpe; eu nu port nici roșu, nici alb, ca alte persoane care să pleacă și să măresc Împărăției Tale. Ha!, zice crăiasa, acum vãz că mai mult s-au luminat priceaperea ta. Bertoldo răspunsă: Precum vãz și eu, mai că așa este, că de-atunci încoace mi-au dat multe de cap. Atunci zisă crăiasa: Pentru aceea te dãruiesc și eu cu

cinstea carea ai simțit de la craiul. Vino, dară, de șezi – arătându-i o laviță ce era acoperită cu un covor de mătăasă, care era într-un unghiu al căsii, așezată deasupra unei fântâni ascunsă.

Bertoldo începu a povesti că știe vrăji și veade lucruri care era să se întâmple omului. Eu văz, zisăse, că supt lavița cea acoperită, dedesuptul ei, nu-i lucru curat, pentru aceea mă rog să mă ierți că nu-s ostenit să șez pre un covor așa frumos de mătăasă. Pre leagea mea, să miră crăiasa și zice: Bertoldo, tu știi solomonii. Eu știu încă și mai mult, răspunsă el, că văz cum țin toate doamnele câte o nuia în mână, și aceale nuiale nu le țin eale spre vreo podoabă, ci ca să-mi bată spinarea; și eu știu și cine-m va da varga cea dintâi: una din ceale măritate, care mai puțin cinsteaște pre bărbatul ei, iară din ceale nemăritate sau văduve, va da aceea în mine, carea s-au lenevit astăzi mai mult decât toate altele în trebile lor. Acum mai încremenisă toate și să uita una la alta, unele să înroșisă, altele zâmbea a râde, și niciuna nu era care să dea întâiu; însuși ceale mai de frunte s-au tras îndărăpt, pentru că nu vrea să se învinovățască în ceale zisă mai sus, ci l-au dat pre mâinile unei străgi să-l păzească, apoi să-l scoață din cetate, bătându-l și poruncind să nu-l cruță.

Eu văz bine, zice Bertoldo cătră crăiasa, că Împărăția Ta mi-ai hotărât o pedeapsă strajnică, ci eu numai de un lucru mă rog: ca să nu dea în cap. Iar crăiasa, ascultându-l, au poruncit să dea știre strejarilor că crăiasa nu voiește să-l bată pe cap. El încă grăia cătră ei: Iată că ați auzit să nu bateți pre căpeteniia², iară tinerii cu slujitorii, când l-au scos, urma mergând din dreptul lui Bertoldo, carele mergea înainte, și cei carii au adus porunca de la

² Aici să veade o asemănare la cuvântul acesta, *cap*, și să zice și *căpetenie*, adică un om carele merge înainte<a> unui număr mai mare de oameni.

crăiasa, dimpreună cu straja și cu soldații, încă așa au înțeles, să nu dea în cap, adecă în cel ce mergea ca o căpătenie înainte, iar pre cei ce vin după el să nu-i cruță, ci să-i bată, și, începând străjile a da în cei ce mergea să vază sfârșitul, s-au întors unii bătuți, iară Bertoldo au scăpat nebătut. Craiul Alboni auzisă de această marghioală priveriște și să pornisă a râde pentru neînțeleagerea ce s-au întâmplat, chemându-l să vie la curte, unde să mai sprijinea și alt om cu care-și petrecea craiul, și-l chema Fagotti; cu acest om avea Bertoldo foarte val mult, că-l luasă în curte să veselească pre craiul și pre crăiasa, după cum să știe, că pre vreamea aceea era modă să ție toți domnii măscărici. Fagotti în măscări întrecea pre Bertoldo și socotea, prin fața lui cea mult aplecată spre răs, că-l va întreace prin întrebări, ca cu fisognomiia, că Fagotti era cu mult mai frumos decât Bertoldo.

Scriitorii au semnat numai unele întrebări, de Fagotti pusă să le răspundă Bertoldo, că cealelalte le-au aflat mai toate prostatece și nevreadnice de tipariu. Destul că Fagotti întreabă: Cum ai face să aduci apă într-o sită? Bertoldo răspunde: Eu aş aştepta până ar îngheța. Bravo, striga carii auzisă. Cum ai socoti, nealergând, să prinzi un iepure? Eu aş aştepta până ar fi în frigare. Bravissimo! Dară cum te-ai îmbrăca să nu fii nici îmbrăcat, nici dezbrăcat? Eu m-aș vălui într-o mreage care prinde pești. Și iară întreabă Fagotti: Ce buruiană este care o cunosc și orbii? Bertoldo răspunde: Urzicile, că, urzicându-să orbul, ori la mâni, sau la picioare, el simte arsura că-i de urzică. Pre scurt, nicio întrebare n-au rămas nerăspunsă. Mai pre urmă, nu știa acesta ce să mai întreabe pre Bertoldo, ci începu a-l batjocori că-i sânt nădragii și călțămintea rupte. Bertoldo începu a zice cătră Fagotti: Dară tu răs de hainele meale, căce le vezi rupte; acum să luăm aminte la obrazul feații tale câtu-i de zgâriat, și oare nu vom vedea

peate mai multe pre el decât cârpituri pre nădragii miei? Și, înferbintat fiind, venisă lui Bertoldo să scuipe. Deci, luând slobozire de la craiul să scuipe în palat, unde ar fi cu cuviință, într-un loc mai urât, el scuipă în obrazul lui Fagotti, și, înfruntându-l pentru fapta aceasta, au zis că el loc mai feștelit și urât în palat n-au văzut ca să scuipe airea. Și așa, mâniindu-să, Fagotti s-au dus din curte, nice s-au ivit mai mult în curtea crăiască. Tocma în vremea aceasta socotea Bertoldo că ar fi învins pre toți neprietenii lui, dară deodată să rădică de iznou alt vifor trist împotriva lui, că damele despre care grăisă de rău cătră craiul să sfătuisă să-și izbândească pentru defăimările care pusease Bertoldo asupra lor și au cerut prin rugămintele să le dea voie și loc să șază și eale în divan, având gând să răstoarne pre Bertoldo cu totul.

Această cearere pusease pre craiul la grijă, mai vârtos pentru crăiasa, carea să făgăduisă că le va sta într-ajutoriu și, ca să nu arate nici dizgust cătră eale, poruncisă craiul, prin sfatul cel dat de Bertoldo, să-i aducă o scatulcă cu căpac, adecă cu coperiș răsuflătoriu, și, puind într-însa o pasăre, o au dat în mâinile unei dame, poruncindu-i să grijască scatulca în grădina ei, unde ținea singură cheaia, și după doaozeci și patru de ceasuri să va deschide înaintea crăiasii, unde vor fi toate adunate care au dat împreună cu ea cearerea cătră craiu. Însă, făcându-să zioa, au mers dama ceva mai devreame în grădină, că nu să putea învinge să nu știe mai înainte ce este în scatulcă, mai vârtos zicând craiul că aceea ce va fi în scatulcă va hotărî despre cearerea lor; pentru aceea, încă în grădină au deschis scatulca și reapede, ca fulgerul, zboară paserea din scatulcă afară, fără de-a fi putut deschilini cum au fost paserea sau fealiul peanelor ei, ci înlemnisă de ciudă. Mai pre urmă, au trebuit să se arate înaintea craiului și a crăiasii, au înghenuncheat, spuind cum au zburat pasărea, cerșind iertăciune pentru greșala ce să întâmplasă, și,

mâniindu-să craiul, au zis cătră eale: Vedeți însuși voi pricina care ați dat pripirei și neîngăduinței a ști mai înainte ceale ce nu s-au căzut a le ști. Unii zic că ar fi fost mai multe femei în grădină când s-au deschis scutulca. Destul că pre Bertoldo au pus eale mânie și pizmă, după cum vom vedea din urmarea aceasta.

Eale nu înceta a batjocori pre Bertoldo și cerca în tot chipul să-l zavistuiască și supt alt chip au socotit eale ca să-l ducă înaintea crăiasii.

Într-acel moment, trimite crăiasa la craiul să-l înștiințează că are durere de cap și poftește pre Bertoldo la dânsa să-și petreacă vremea și, trimițându-l, i-au zis craiul în glumă: Ia-ți sama bine să nu ți să întâmple ceva, au, doară, voiești tu să-ți vie de la crăiasa ceva asupră? Bertoldo zice: Eu însuș voiesc să mă întâmpine ceva. Și, mergând din curte afară, să întâlnească cu un vânătoriu carele aduce doi iepuri în curtea crăiască, iară Bertoldo, văzindu-i, s-au rugat de vânătoriu să-i dea lui și, luându-i într-o straită ce avea Bertoldo la el, s-au întors în curtea cea mică, care-l ducea la casa crăiasii, și, venind la ușa cea mare, deodată sar doi câni mari asupra lui, iară el sloboade întâi numai un iepure, și apoi și celalalt. Câni, văzând iepurii prin curte fugind, că era mici, au lăsat pre Bertoldo de-al mai lătra și alerga după iepuri. Aici trebuie să se știe că acei câni era preste zi legați în lanțuri, însă aceale doamne i-au fost slobozit mai devreame, știind că va să vie Bertoldo; cu toate acestea, câni au rupt numai pre iepuri, iară Bertoldo au scăpat sănătos; toate doamnele să mira și să luasă de gând că-l văd nevătămat intrând la crăiasa.

Însă, mai înainte de ce vrea eale să-i facă cale să meargă în casa crăiasii, începură: Așadară, tu ești acela care ai dat sfat craiului să nu ni să treacă rugăciunea noastră? Atunci răspunde Bertoldo și zice: Craiul au vrut numai să vă cearce statornicia, și eu, aflând în sinul

cămarii mele o mijlocire ce-m prisosea, au vrut craiul să vă ispitească printr-însa. Așadară, nu sânt eu atâta de vină, ci greșala voastră și curiozitatea, că ați deschis scutulca mai înainte de vreamă. Ha, strigă o femeaie, așadară, dacă au aflat craiul o mijlocire în sinul tău, voim noi să întri și tu într-un sin. Și, ducându-l străjuitorii într-o cămară carea era mai aproape de copilele ceale de casă ale crăiasii, l-au dezbrăcat straja și l-au băgat într-un sac, legându-l la gură, că doară era hotărât să-l lapede undeva. Însă este știut că au scăpat, și această scăpare au și dat pricină la multe întâmplări și privealiști care sânt cunoscute la mulți, cum au amejit el pre strejariul de-au intrat în sac, că, fiind ei în cămară numai amândoi, au fost straja curios să știe pricina pentru ce l-au pedepsit ca să între în sac? Iară Bertoldo zice cătră straje: Frate, de veai dezlega sacul la gură, eu Ț-oi șopti pricina la urechi; iară straja, nesocotindu-să mult și dezlegând sacul numai până la grumaz, începu Bertoldo a spune cum împarte firea la unii noroc, și altora nu; eu sânt un om cu puteare și acum mă silesc unii să iau o fată carea este foarte bogată și carea nu-m place mie, că, precum mi-au spus unii oameni, nu-i prea înțeleaptă, și vor să vie încă în astă sară să mă silească încă o dată, doară mă voi socoti almintrilea; ci eu mai bine sânt gata să moriu în sacul acesta decât să o iau, dacă nu-m place. Acest sărac de minte au crezut ceale ce zisă Bertoldo, iară straja au răspuns, zicând: Bine, dacă-i lucru așa, lasă-mă pre mine în sac, că sânt și mai frumos decât tine și sânt și gata să iau eu pre fata aceea, măcar de-ar fi cum să fie, dacă are bani, apoi aducă ea o pisică de mare în lume. Bertoldo, plin de bucurie, iasă din sac și, băgând pre straja într-însul, l-au legat cu o sfoară la gură și au ieșit din cămară prin casa unde dormea copilele ceale de casă, că dormea greu. Însă pe unde trecusă au pipăit niște haine ce era pre un scaun puse și era tocma ceale de noapte ale crăiasii; cu

—acestea să îmbrăcasă Bertoldo, învălindu-și capul cu o vălătură, iară obrazul l-au acoperit cu un fachiol al crăiasii, ce era pre scaun pus. Și, așa, mergând din casă în casă, au ieșit pe lângă straje, scăpând din palat afară. Toți carii era la rând să străjuiască să mira de au mânecat crăiasa așa de noapte, măcar că ei n-au îndrăznit să o întreabe unde voiește să meargă.

Dimineața, a doua zi, n-au aflat slujitoarele crăiasii nici vălutura, nici fachiolul, ci, mergând în cămară, unde fusease Bertoldo în sac, să caute și acolo, nu l-au aflat, iară straja ce întrasă în sac începu a grăi cum că el acum s-au socotit altmintrilea: să ia pre fata, nici că pofteaște să-l mai silească ca să o ia, și că el o va cinsti și o va iubi; pentru aceea, nu-i de lipsă ca să mai vie cineva să-l îmbie cu ea. Of, minune! Ce este această?, începu acea copilă de casă și, alergând la cealelalte, le-au chemat să auză și eale ce grăiește omul din sac, nepricepându-l despre cine vorbeaște.

Mai pre urmă să descoperisă acea marghiolie a lui Bertoldo. Unii spun că pre acel om l-ar fi aruncat în apa ce să cheamă Eciu; alții iarăși scriu că l-ar fi gonit din cetate; însă fie cum va fi, că pre Bertoldo, neputând ieși afară din curte, încuiată fiind, l-au aflat o muiare într-un cuptoriu, când au mers mai de dimineață să-l aprinză de pâne și, spăimântându-să de figura lui, au chemat niște curteani, și așa, îmbrăcat, l-au scos din cuptoriu cu fachiolul slobozit preste obraz. Acum să descoperisă tot lucrul prin străji, carii l-au văzut ieșind din palată pre lângă ei, socotind că iasă crăiasa afară și, spuind crăiasii ceale ce văzuse, însuși crăiasa, scârbindu-să, au rugat pre craiul să-l dea ca să-l spânzure.

Iară craiul arăta că-i pare rău pentru acest osândit, și-i zice Bertoldo: Domnule, eu pricep ce va să fie cu mine și eu sânt pildă, că și eu pentru dragostea muierii mele am îngăduit să omoare o pisică mică pentru că ar fi mâncat

nistel unt, măcar că, după ce o am cântărit, am aflat că trage cu totul numai vro câteva dramuri. Cei ușori le caută să pătimească de cătră îndărătniciia sau hotărârea celor mai grei și, precum văz eu, și pre mine vor să mă anine³, ci eu, bunule craiu, mă rog înaintea ta de o milă: să poruncești să mă îngăduiești a-m căuta eu copaciul de carele să mă spânzur, că aceasta îm va fi jumătate mângâiere, ca și celui ce atârnă spânzurat după cum voiaște el. Și, luând el voie, l-au dat pre mânila gelaților și cu străji, petrecându-l din cetate, au ajuns în pădure, că până atunci nu era furci, ci pre făcătorii de rău îi spânzura ori de ce copaci. Atunci arăta gelații copaci, iară Bertoldo afla în toți pricină: unu-i era prea sus, altul prea jos; alt copaci avea ramurile prea slabe, iarăș verdeața unora îi era prea jealnică și verdeața ulmilor i să părea prea desfătătoare și, așa, au purtat și pre strejari în toate laturile dumbrăvii, însă Bertoldo tot nu înceta a le povesti glume nevinovate și, mai vârtos, cu învățături înțelepte le petrecea vreamea, cât mai că-și uitasă ei datoriia ce avea să săvârșască; ci, văzindu-l că stăpânește atâta înțelepciune, l-au slobozit să meargă la satul lui, iară străjarii cu ceialalți s-au întors în cetate, arătând craiului toate ce s-au întâmplat.

Acum să domolisă crăiasa, socotind că perisă Bertoldo, însă n-au trecut multă vreme la mijloc ci i-au început a-i părea rău de Bertoldo și au plâns îndelung după el, iară craiul, văzindu-o de supărare și de întristare cuprinsă, i-au spus că Bertoldo trăiaște, și, povestindu-i ei craiul ceale ce au auzit de la străjari, cu ce învățături minunate ș-au petrecut ei prin dumbravă și cum i-au învățat faptele blândețelor prin pilde, pentru care li s-au

³ În original stă *să mă rămuresc* (frânțeaste să zice *branche*), un cuvânt nou care însemnează mai dezvolt și mai chiar fealiul spânzurării de un crac sau ram al unui copaci.

— făcut milă de dânsul și l-au slobozit. Și, așa, l-au poftit crăiasa să se arate iară la curte și, trimetînd craiul după el, obidat de atâtea întâmplări, au zis trimisului: Zamă încălzită și preteșug încălzit nu faci haz ca dintâi. Doi loți de elefterie fac mai mult ca o majă de aur, că, dacă-l turtesc în fabrice, fac dintr-însul lanțuri care leagă pre mulți.

Însă, aducându-și aminte de blîndeățele și iubirea de oameni a craiului, au făgăduit că va merge supt aceste tocmeale: întâi, să rămâie muiarea lui și feciorul stăpîni acelor moșii ce stăpîneaște el acum în Bretagnana, carele moștenisă el de la strămoșul lui, că Bertoleno le lăsasă lui Bertolțo, de la Bertolțo le căpătasă Bertoldo, și de la Bertoldo venisă în mîna lui Bertoldino, feciorului lui; al doilea, el voiește să rămâie în hainele țărănești, numai să fie ceva mai grijite, și să-i dea casă curată, fără podoabe, și să nu-l silească cu bucate carii nu-i vor plăcea lui să guste dintr-însele. Cu aceastea tocmeale aducându-l la curtea crăiască, i-au dăruit boieriiia unui sfeatnic crăiesc în Longobardia, și așa scriu despre acesta, că n-au știut altul să judece mai drept decît el; încă și judecățile ceale încurcate și greale craiul lui le încredințasă să le descurce. Nici au putut alt ministru a da sfat mai bun și drept prințipului său decît Bertoldo.

Dară Bertoldo, lângă toate bunătățile care ș-au agonisit de la craiul, n-au avut noroc să le petreacă îndelung, că-l rînduia să împace feațele carii sta în judecată și să le facă îndeustulare dreaptă. Și iară, în loc să mai guste și el, ca toți ceialalți sfeatnici, aura cea desfătătoare a câmpului, maica cea dulce a sănătății, el să îndăletnicea cu lucruri treabnice ale curții. Aorea trebuia să grăiască mai pînă răgușea, că a scrie nu știia. Mai pre urmă, bolnăvindu-să, i-au început a-i slăbi puterile din zi în zi tot mai rău, lângă toată strădania doftorilor. Și, așa, au murit, că cu doftorii în viața lui nu era învățat. Și aflăm

că, mai înainte de ce ș-au dat sufletul, să fie făcut aceste învățături către craiul: să cumpănească toate în cumpăna dreptății, cum pentru bogat, așa și pentru sărac; să nu pedepsască pre nimenea până nu-l va judeca; să nu scurte viața nimărui, fiind mânios; să iubească pre toți cu față dreaptă; să cinstească pre buni și pre înțelepți; să lipsască pre cei neînvățați și pre pâ râși; să caute dreptatea văduvelor și a săracilor.

Iară Marcolfei, muierii lui, i-au lăsat stăpânirea căsii și a moșiilor, mulțămindu-i înaintea morții sale pentru lacrămile care vor curge din jealnica inima ei după moartea lui, ca și pentru dragostea cea pacinică care au purtat totdeauna către el.

Lui Bertoldino încă i-au trimis învățăturile acestea: să nu glumească cu cei mai mari; să nu facă pagubă vecinilor, nici nimurui cu voia lui; să nu să sfătuiască cu oameni blestămați; să plătească datoriia celor ce este datoriu; să fie deșteptat totdeauna spre lucruri bune și să fie nepregetătoriu; să fie milostiv spre săraci și să-i primească cu față blândă; să mulțamească celui ce i-au făcut bine și să nu-l uite; să nu să amestece în lucruri care nu le priceape, că să va păgubi.

Mai pre urmă să-și aducă aminte că de multe ori mearge mielul înaintea oii, adecă moartea de multe ori săgeată pre cei mai tineri, înainte de cei bătrâni. Acestea păzindu-le, nu va păgubi.

Și murind Bertoldo, au poruncit craiul să-l îngroape în cheltuiala crăiască și să-i rădice un stâlp întru pomenirea lui. Această epigramă, carea să află scrisă pre stâlp, încununează faptele și mărimea înțelepciunii acestui țaran și îi împodobește viața și după moarte:

Un om urât la față îi aici îngropat,
Însă cu mari daruri de fire coronat,
Că au fost înțelept, de sfeatnici omenit.

—
Numele îi Bertoldo, și craiul l-au iubit,
Chemându-l la curte să-i fie proptitoriu,
În sfaturi, în taine un mijloc de ajutoriu.
Și, de ar fi lăcomit, aduna mii și mii,
Dar au murit mulțămît și fără bogății.
Voi, carii cetiți pre stâlpul acesta ce-i scris,
Nu-l judecați după față, ci după pilde ce-au zis.
Nici să uitați, ci țineți pre Bertoldo aminte,
Și ceale ce zice să faceți cu simțire fierbinte.

După îngroparea lui, au poruncit craiul să aducă pre Bertoldino și pre Marcolfa, muiarea lui Bertoldo, la curte, că auzisă de întristarea acestui fecior și a mumei lui. Marcolfei îi părea rău să-și lasă casa și moșiia, însă, știind cât este de mare mila crăiască, au venit în Verona, iară craiul poruncisă mai înainte să le facă, afară de cetate, casă, fiind pre sama lor toate rânduite. Între alte daruri, era într-o scutlă și niște galbini de aur, dară acest prost fecior i-au trebuințat fără cale, că, fiind de casa lor nu departe un aleșteu plin de broaște care ocăcăia preste măsură, el nu le putea auzi, ci, ca să le spaie și să le lovească, au aruncat aurul după eale. Iară muma lui, venind acasă și căutând ce au făcut Bertoldino, s-au scârbit și i-au zis lui: Au nu știi tu, blăstematele, că aurul numai pre oameni îi păciuiaște și-i face să tacă, dară nu pre broaștele?

Și iară, de altă dată, fiind Marcolfa cuprinsă într-alte trebi, venind în cetate, începu feciorul a căra bucatele ceale de hrană și le-au aruncat broaștelor să le mănânce, socotind în sine că eale de foame cântă, și, săturându-să, eale vor tăcea. Atunci au mers Marcolfa la curte și s-au plâns despre paguba cea priciuită de feciorul ei.

De aci au văzut craiul și au socotit cum că agerimea minții și jeniia de părinți stăpânită nu să întinde totdeauna spre fii. Odinioară văzusă el într-o curte doi cățai de ogar,

cu urechile tăiate, iară el, venind acasă, au mers deuna în grajd, unde era un măgariu ce era al lor, i-au tăiat urechile și, viind în casă, arată urechile cătră muma lui și o cheamă în grajd să vază cum stă măgariului de frumos fără urechi.

De toate acestea auzind craiul, s-au supărat și i-au trimis iară îndărăpt, în Bretagnana, înzestrându-i de-a doua oară cu ceale ce avea de lipsă. Acest Bertoldino au luat muiere pre o țarană, Menșine, carea născusă pre Cacasino. Pre acesta încă au poftit craiul să-l vază după ce ieșisă din vârsta copilărească, dară acesta, după cum să arată, au fost și mai prost, că, într-o zi, fiind el în curtea crăiască, nu să știe cum și de cine pusă o tupsie cu clei pe vatră în cucnă, iară el, întâmplându-se acolo, au văzut tupsia cu cleiu și au socotit că sânt niscari piftii, și, mâncând tot ce era în blid sau în tupsie, s-au bolnăvit din mâncarea aceasta și în scurtă vreme au murit.

Cei ce sânt procopsiți în limba italienească, carii au cetit acest romant, vor vedea în aceste foi numai întâmplările lui Bertoldo ceale mai cuviincioase, fără nice o adaogere sau alte bârfeale care le știm că s-au dat într-alte limbi în tipariu.

Însă mai aflăm în viața lui Bertoldo și această pildă, carea să întrebuințează de mulți în limba italienească, când zic ei *la pace di Marcolfa* și însemnează *buna muiare a lui Bertoldo*. Așa să obicinuisă în Italia signiorii: când să pricea cu damele lor, el zicea cătră ea pilda aceasta, când voia să se împace cu dânsa: *buna femeia Marcolfa*. Aceaste cuvinte îi cădea ei spre inimă cu un amor dulce și pacinic, cât de multe ori da ea pricină spre gâlcevuri mici, pentru ca să auză din gura bărbatului ei lauda cea cu iubire și ca să se împărtășască de bucuriia împăcării prin pilda aceasta: *Buna femeia Marcolfa*.

Lucian din Samosata

A lui Luchian Samosateanul,
A ISTORIEI CEII ADEVĂRATE,
 c. 1800–1803*

CARTEA 1

1. Precum ostașii și cei ce să cuprind cu ostenirea trupului nu numai de sănătatea cea bună au grije, ci și de cuvioasă odihnă, carea o judecă a fi o parte foarte mare a ostenirei, așa socotesc că să cuvine și celor ce să nevoiesc întru învățătură, ca, după cetirea cea cu de-adinsul și multă, să-și odihnească cugetul și să-l facă mai sprinten spre ostenealele ceale vietoare.

2. Iar cuvioasă odihnă vor avea, deaca acealea vor ceti, care nu numa o desfătare goală vor da, ci și frumoasă cunoștință le vor aduce, cum socotesc că și de cartea aceasta vor judeca cetitorii. Că nu numai lucrurile ceale neauzite, nici frumseșă cugetului îi va trage, nici pentru că multe minciuni cu cuvinte de crezut spunem, ci și pentru că fieștecare din ceale ce să spun au oarece desfătăță tainică privire cătră unii din poeticii și din istoricii și din filosofii cei vechi, carii multe mirăzenii și povești au scris, pre carii i-ași fi numit aici, de nu așiu fi văzut că tu, cetind această carte, anume îi vei cunoaște.

3. Ctisie Ctisiohul Cnidiul^[1] au scris de țara indienilor și de ceale ce sânt acolo, care nici el nu le-au văzut, nici de la altul nu le-au auzit. Scris-au și Iamvul^[2] de lucrurile mării ceii mari multe minunate, o minciună aiavea înaintea tuturor puind, însă lucru care desfătează pre cei

* Transcriere și note: Otilia Urs.

ce-l aud. Mulți și alții cu acelaș gând ca și aceia au scris călătoriile și nemerniciile sale, în care povestesc mărirea ferilor și tirăniile oamenilor și viața lor cea neuzită. Iar povătuitoriu acelora și dascal acelui lucru de râs au fost Odisul lui Omir^[3], povestind lui Alinoon^[4] slujbele vânturilor și văzduhurile și pre nește oameni sălbateci și mâncători de cruzime, și feri de multe capete, și pre nește soții carii cu nește leacuri s-au prefăcut feri, de care el multe au povestit cătră proștii feachi.

4. Acestea cetindu-i, nu pre toți oamenii i-am foarte muștrat pentru că au minț<i>t, că am văzut că acest obicei au fost odinioară și al filosofilor; dar de aceea m-am mirat, că au socotit că poate fi că ei nu să vor știe că au scris minciuni. Drept aceea, și eu, pornit de puțintică oarece mărire, am vrut ca și eu să las ceva celor după mine și să nu fiu singur eu carele să nu scornesc ceva din capul meu, măcar că nimic vreadnic de spunere nu mi s-au întâmplat, m-am întors la minciună, dar cu mult mai cu înțelepciune decât mulți alți mincinoși, de vreme ce încai aceasta una adevărat zic: că minț. Și așa mi să pare că și pentru cealealalte nevinovat voi scăpa, ca cel ce mărturisesc că nimic adevărat nu spui. Că scriu despre lucrurile care nici le-am văzut, nici le-am pățit, nici de la alții nu le-am auzit, și care nici sânt, nici pot să fie. Drept aceea, cei ce le vor ceti nicidecum nu trebuie să le crează.

5. Purcezând odinioară cu corabiia de la Stâlpii lui Iraelion^[5] și, ajutându-ne vântul, am venit în marea cea despre apus^[6]. Iar pricina nemerniciei mele au fost o sânguință deșeartă și pofta lucrurilor noao, și pentru că voiam a ști unde-i sfârșitul mării și ce oameni lăcuiesc pre lângă ea. Drept aceea, pentru aceasta, bucate multe, câte să-mi fie de ajuns, am luat, și cincizeci de soți mie asemenea, carii toți un gând cu mine avea. Fără de acestea, și arme multe am luat, și cu mare plată am

— tomnit ocârmuitoriu foarte bun și am întărit corabiia ca să poată suferi valurile ceale silnice ale mării.

6. Deci o zi și o noapte, având bun vânt, nu am mers foarte iute, că încă să vedea puținel pământul. Iar a doua zi, când au răsărit soarele, au început vânt mare și valurile au crescut și ceață s-au slobozit și nici vetrila nu o am putut strânge. Deci, lăsându-ne vântului, ne-au purtat viforul optzeci fără una de zile, iar în zioa a o<p>zeci, strălucind soarele, am văzut nu departe un hâns sau ostrov înalt și cu pădure, împregiurul căruia nu era valuri greale. Că cea mai mare parte a viforului să așezasă. Acolo ajungând și ca dintr-o nevoie îndelungată ieșind, în multă vreamă am zăcut pre pământ. Iar după ce ne-am sculat, am ales pre treizeci dintră noi, carii să rămâie să păzască corabiia, iar doaozeci să vie cu mine mai înlăuntru hânsului, ca să vedem ce iaste într-însul.

7. Deci, mergând prin pădure mai trei stadii de la mare, am văzut un stâlp de aramă cu slove elinești scris pe dânsul, iară slovele era roasă și anevoie să putea ceti, numai atâta am putut ceti: „Pân aici Iraclis^[7] și Dionis^[8] au venit”. Și era doao urme aproape în piatră, una ca un pământ de o găleată de mare, alta mai mică. Cum mi să părea mie, urma cea mai mică era a lui Dionis, ceacalantă a lui Iraclis. Deci, închinându-ne dumnezeilor și puținel mai înainte mergând, am ajuns la un râu ce curgea vin aseamenea cu vinul din Hiu^[9]. Râul era mare și, într-unele locuri, să putea umbla pe el cu luntrea. Pentru aceea, mai tare am crezut scrisorii ceii de pe stâlp, că am văzut acolo seamnele lui Dionis. Iar vrând eu să știu de unde izvoraște râul, am mers pe râu în sus și alt izvor a lui n-am aflat, fără numai multe și mari vițe încărcate de struguri, și la rădăcina fieștecării vițe pica vin limpede, de unde să aduna râul. Să vedea și pești mulți în el, la față și la gust aseamenea vinului. Deci noi, prinzând câțiva din ei și mâncând, ne-am îmbătat. Și, după ce i-am tăiat, i-am

găsit plini de drojdii de vin. Apoi am socotit să-i amestecăm cu alți pești de apă, ca să stâmpărăm putearea vinului cea din ei.

8. După aceea, trecând prin vad râul, am aflat un fealiu minunat de viță. Că butucul cel de la pământ era vearde și gros, iar deasupra era muieri, de la pânțele în sus toate mădulările desăvârșit avându-le. Așa zugrăvesc la noi pe Dafne^[10], carea, când era acum să o prinză Apolon^[11], s-au prefăcut copaciu. Iar din vârvurile deagetele le creștea mlădițe pline de struguri. Iar în cap, în loc de păr, avea cărcei de vițe și frunze și struguri. Iar apropiindu-ne noi cătră eale, ne da bineațe și ne îmbățeșea și grăia unele lidiaște, altele indiaște, iar mai toate elineaște, și ne și săruta. Iar pre care-l săruta, îndată să îmbăta și umbla rătăcind. Iar ca să luom din rodul lor nu suferea, ci, de dureare, striga când rumpeam. Iară unele voia să se și împreune cu noi, și doi dintră soți s-au împreunat cu eale, ci mai mult n-au putut să se despreune, legați fiind de mădulările ceale de naștere, și s-au lipit de eale și le-au crescut rădăcini și mlădițe din deagete, și cu cărcei s-au legat și să părea că și ei vor să facă rod.

9. Iară noi, lăsându-i pre ei, am fugit la corabie, și celor ce rămăsease la corabie le-am spus și cealealalte și împreunarea și amestecarea soților cu vițele. Apoi, bând apă și vin din râu, am mas în noaptea aceea aproape acolo. A doua zi dimineăta, nu așa tare suflând vântul, am purces. Iar cătră amiazi, când acum nu să mai vedea hânsul degrab, s-au făcut volbură de vânt și au rădicat corabiia la trei mii de stadii sus, și mai mult nu o au slobozit jos la mare, ci prin aer în sus, lovind în vetrile vântul, o au înălțat.

10. După ce șapte zile și șapte nopți ne-au purtat vântul prin văzduh, în zioa a opta am văzut pământ mare în văzduh, ca un hâns (ostrov) strălucit și rătund ca un

ghem și foarte luminos. Ducându-ne vântul acolo, am ieșit din corabie și am intrat într-însul, și, văzând locul, am aflat că e loc lăcuit și lucrat, dară zioa nimica într-însul n-am văzut, iar deaca s-au făcut noapte, am văzut și alte hânsuri aproape, mai mari și mai mici, în fața focului, iar altele dedesupt pământ, care avea în sine orașe și râuri și mări și păduri și munți. Deci noi am judecat că acesta iaste pământul nostru.

11. Iar plăcându-ne noao mai înlăuntru a merge, ne-au prins bărbații carii pre vulturi mari și pre alte paseri călărea ca cu nește cai. Vulturii aceia era mari, și cei mai mulți cu câte trei capete. Mărimea lor de acolo poate neștine să o cunoască, că fieștecarea peană a lor iaste așea de mare, cât iaste sulul unei corăbii de ceale mari. Ipoghipii^[12] acestea au poruncă ca, zburând împrejurul pământului aceluia, de vor afla pre vreun străin, să-l ducă la împăratul. Deci, prinzându-ne și pre noi, ne-au dus la împăratul. Iar el, văzându-ne pre noi și socotind de pe haine, au zis: Dar elini sânteți, nemearnicilor? Noi am răspuns că sântem elini. El au zis: Cum, dar, ați putut veni aici prin atâta văzduh? Atunci noi i-am spus lui toate ceale ce au fost. Iar el, începând, ne-au spus tot lucrul său, cum că și el iaste om și-l cheamă Endimion^[13], și de pre pământul nostru, dormind, s-au răpit în sus și, aducându-să aici, împărățește preste această țară. Și zicea că țara care dedesuptul nostru să veadea ca Luna iaste Pământul. Ci ne-au zis să îndrăznim și de nicio primejdie să nu ne teamem, și cum de câte vom avea lipsă ni se vor da.

12. Iar de voiu săvârși cu noroc, zice, războiul care-l fac asupra celor ce lăcuiesc în Soare, fericită viață veți trăi la mine. Iar întrebând noi cine sânt vrăjmașii și ce iaste pricina vrajbirei, au răspuns el și au zis: Faeton^[14], împăratul celor ce lăcuiesc în Soare (că și în Soare sânt lăcuitori ca și în Lună), de multă vreme face războiu asupra noastră, iar dintr-această pricină au început:

Adunând eu odinioară pre cei mai slabi ai împărăției mele, am fost socotit să-i trimit să lăcuască în Luceafăr, care atunci era pustiu și de nime lăcuit. Iar Faeton din pismă nu au lăsat, în mijlocul căii puind împotriva noastră călăreți pe furnici, carii au oprit pre ai mei a merge acolo. Și atunci, învinși, ne-am întors, că nu eram gătiți ca ei. Acum de nou vreau să fac războiu asupra lui și să duc acolo lăcuiitori. Deci, de veți vrea, veniți cu mine la războiu, și eu voi da voao fieștecăruia vulturi dintră cei împărătești și cealealalte arme. Însă mâne vom ieși. Iar eu am zis: Așa să fie, de vream ce ție așa-ți place.

13. Și atunci ne-am ospătat la el, iar a doua zi dimineața, sculându-ne, am purces la oaste, șpionii (iscoadele) dându-ne știre că vrăjmașul iaste aproape. Iar numărul oastei au fost o sută de mii, afară de slujii și de meșteri și de pedestrași și de ajutorii ceale străine, adecă optzeci de mii de ipoghipi, carii pe vulturi călărea, și doaozeci de mii lahanopteri^[15], carii zbura cu arepi de lahanopter. Iaste aceasta o pasere foarte mare, și în loc de peane are buruiane, arepile le are aseamenea cu făile lăctuții. Lângă acestea s-au așezat în tabără chenhrovolii^[16], carii pușca cu cucuruz și, scorodumalii^[17], carii cu aiu să războia. Venisă și de la mezul nopții ajutorii treizeci de mii psilotohoți^[18], săgetători carii pe pureci călărea. Iar mărimea unui purece era cât doisprăzece elefanți. Și cincizeci de mii de anemodromi^[19], carii să poartă de vânturi, aceștia era pedestri, și fără de arepi aleargă prin văzduh. Iar așa umblă: sânt îmbrăcați cu haină lungă, carea o slobod ca nește vetrile și-i poartă vântul ca pre nește corăbii. Aceștia în războiu mai toți sânt peltasti^[20]. Să zicea că și din stealele ceale de cătră Capadochiia vor să vie strutovalani^[21], șaptezeci de mii, și ipogherani^[22], cinci mii. Pre aceștia eu nu i-am văzut, că nu au venit.

Pentru aceaea, nici firea lor n-am îndrăznit a o scrie, că ciudate și fără de crezământ să spunea de ei.

14. Și aceasta era oastea lui Endimion. Iar armele tuturor acealeași era: coiful de găoci de bob, că la ei e mare și tare bobul. Zaoa de scame de hămeiu, că, cosind scame de hămeiu, își fac zao, că scamele hămeiului de acolo sânt ca cornul de tari și nu să pot străpunge. Iar pavăzele și sabiile ca ale elinilor.

15. Iar când au fost vremea, rând ca acesta au făcut: cornul cel drept îl ținea ipoghipii și însuși împăratul, carele împrejurul său avea pre cei mai tari, întră acestea eram și noi; iar cornul stâng îl ținea lahanopterii, în mijlocul taberii era ajutoriurile, fieștecăre plinindu-și șireagul său. Pedestrașii, la șeasezeci de mii de milioane, așa era așezați. Păianjini la ei mulți și mari să fac, ca ostroavele arhipelagului, și mai mari. Păianjinilor acestora au poruncit împăratul Endimion să facă pânză întră Lună și întră văzduhul fosforilor. Deci, degrab făcând aceasta și gătind așa câmp, întru acela au pus oastea cea pedeastră, carea o povățuia Noptatec^[23], feciorul împăratului Seninului^[24], cu al treilea soț.

16. Iar la vrăjmași, cornul cel stâng îl ținea ipomirmicii^[25], și întră ei era împăratul Faeton. Iar ferile sânt aceastea foarte mari, zburătoare, aseamenea furnicilor noastre, afară de mărime, că cea mai mare dintră eale iaste mai ca un pământ de patru găleate. Iar să războia nu numai cei ce ședea pre eale, ci și eale foarte cu coarnele. Și să zicea că sânt ca la cincizeci de mii. În cornul cel drept era aeroconopii^[26], ca la cinci mii era și ei, toți săgetători, călari pe țințari mari. Iar după aceștia, era aerocorocii^[27], pedestrași, dar războinici și ei, că departe svârlea și ei cu praștii rădichi foarte mari și pre care-l lovea nicicât de puțințel nu putea trăi, că îndată murea de putoarea carea venea din rană, și să zicea că ung săgețile cu venin de nalbă. Îndată după acestea sta cavlo-michitii^[28], carii să războia, de aproape zece mii, aceștia pavezele le avea de bureți, iar sulیțele de tulei de șpargă.

Lângă acestea era chinovalanii^[29], pre carii i-au fost trimis cei ce lăcuia în Sirion^[30], cinci mii. Aceștia era bărbați carii avea capetele de câne, cu ghinzi cu arepi să războia. Să zicea că lipsesc ajutoiriile ceale din galaxia, prăștiitori și nefelochentaurii^[31]. Însă aceștia au venit când oastea lui Faeton fugea, ci, o, de n-ar fi venit niciodată! Iar prăștiitorii nicidecum n-au venit, pentru aceea zic că s-au mâniaat pre ei Faeton și țara lor cu foc o au ars. Cu această oaste au ieșit Faeton la războiu.

17. Iar când era să se înceapă bătaia, rădicând steagurile și rânchezind măgarii de amândoa pârțile, că acestea le sânt lor în loc de trâmbitași, să războia.

Și cornul cel stâng a celor din Soare îndată au început a fugi, mai nainte încă de ce ar fi la bătaie, cu ipoghipii și noi îi goneam. Iar cornul cel drept a lor au biruit pe oastea noastră cea de-a stânga, și dând năvală aeronopii^[32] au venit pân' la pedestrași. Iar aici, venindu-le acestora ajutoriu, au fost biruiți și au fugit și <m>ai vârtos, văzând că a lor în cornul cel stâng sânt biruiți. Deci, cu toții fugind ei, mulți vii au fost prinși și mulți omorâți, și mult sânge pre nori au curs atunci, cât să vedea roșii, ca cum ar fi văpsiți cu sângele acela, cum să văd la noi când apune soarele, și au picat pre pământ așa, cât socoteam eu cum că așa au fost odinioară în ceriu când zice Omir că Iupiter^[33] au ploat sânge pentru moartea lui Serapidon^[34].

18. Deci, întorcându-ne de la goana vrăjmașilor, doao stâlpuri de biruință am rădicat: unul al războiului pedestrimei în pânza păianginilor, iară altul a războiului celui în aer făcut, în nori. Când să făcea acestea, iscoadele ne-au dat de știre că vin nefelochentaurii, carii înainte de bătaie trebuia să vie lui Faeton. Și să vedea minune cum venea, din cai cu arepi și din oameni alcătuiți. Partea din sus, cea omenească, era cât jumătate colosul Rodului^[35], iar partea cea de cal, cât o corabie de ceale mari. Numărul lor nu l-am scris ca să nu să pară

cuiwa necrezut, așea de mare era. Povățuitoriul sau gheneariul lor era Săgetătoriul cel din Zodiace. Iar deaca au auzit că sânt biruiți priiatenii lor, trimințând la Faeton, l-au întors la bătaie, iar ei, întocmind bine tabăra, au dat năvală preste cei din Lună, carii era răsipiți și cuprinși cu culeagerea prăzii de la vrăjmași. Deci pre toți i-au întors în fugă și pre însuși împăratul până la cetate l-au gonit și mai pre toți zburătorii a lui i-au omorât, stâlpurile le-au smuls și au alergat preste tot câmpul cel țesut de păia<n>jini. Și pre mine și pre doi din soții mei vii ne-au prins. După ce Faeton au venit, alte stâlpuri de biruință au pus. Iar pre noi, încă într-acea zi, la Soare ne-au dus cu mânila legați în spate cu ațe din pânza păia<n>jinilor.

19. Iară cetatea nu au vrut să o bată, ci, întorcându-să întră aerul care iaste la mijloc, au pus zid și au oprit ca de la Soare să nu poată veni lumină la Lună^[36]. Zidul acesta era îndoit, din no<r>i făcut. Drept aceea, Luna au rămas întunecată și pururea noapte era într-însa. Cu aceste reale asuprindu-să Endimion, au trimis solie la Faeton, rugându-să ca să strice zidul acela și să nu-i lase pre cei din Lună întră întunearec, și au făgăduit că va da haraci și-i va trimite ajutoriu, și mai mult nu va face războiu asupra lui, și pentru lucrul acesta l-au îmbiiat și cu chizeași. Iar Faeton, făcând cu ai săi de doao ori sfat, întâiu nimic nu au vrut să lasă din mânia, dar, după aceea, și-au mutat sfatul și cu aceste tomneale au făcut pace.

20. Cu aceste tomneale au făcut pace lăcuiitorii cei din Soare și soții lor cu lăcuiitorii cei din Lună și cu soții lor, adecă ca cei din Soare să strice zidul cel dintră Soare și dintră Lună și mai mult năvală asupra Lunii să nu facă, și pre cei prinși să-i întoarcă cu preț, precum pentru fieștecine să vor tomni. Iar cei din Lună să lase slobode pre cealealalte steale și războiu să nu facă asupra celor din Soare, ci mai vârtos să trimiță ajutoriu unii altora, de

s-ar scula cineva asupra lor. Și împăratul celor din Lună în tot anul să dea împăratului celor din Soare hăraci zece mii de veadre de roao și pentru lucrul acesta zece mii de chizeași; iar lăcuiitorii în Luceafăr, și unul și altul, să trimiță, și și alții carii vor vrea să vie în partea lui, și legătura aceasta să o scrie pre stâlp de electru, care să-l puie în mijlocul văzduhului, la hotar. Pe această legătură au jurat dintră cei din Soare: Pironideas^[37] (cel de foc) și Theriteas^[38] (cel de vară) și Flogheos^[39] (cel de flacăra), iar dintră cei din Lună: Nictor^[40] (cel de noapte) și Minios^[41] (cel de lună) și Polimpeas^[42] (cel cu multe străluciri). [...]

40. Iar în luna a noua, în zioa a cinceasprăzece, cătră a doua deschidere a gurii (că în tot ceasul o dată-și deschidea chitul gura, cât cu deschiderile acealea puteam cunoaște ceasurile), drept aceea, cătră a doua deschidere, cum am zis, degrab am auzit olălău mare și gâlceavă, ca a chelevmatelor și a remorilor. Deci, spăriindu-ne, am mers în gura chitului și, stând întră dinți, am văzut toate, priveală mai minunată decât toate câte am văzut eu: oameni mari de o jumătate de stadie, în nește ostroave mari, ca în nește corăbii mari corăbiind (știu că cine va auzi nu va putea creade, însă tot voiui spune). Ostroave era acealea, dar nu foarte înalte, care cuprindea împrejur ca la o sută de stadii. Întru aceastea corăbiia treizeci fără doi de bărbați de aceia. Dintru acestea, unii la amândoa laturile ostrovului, și vânsle avea copaci de chiparos mari, cu ramuri și cu frunze cu tot. Iar în partea cea dinapoi, la pisc, cum să părea, cârmaciul într-un deal înalt sta, având în mână cârmă de aramă de o stadie de lungă. Iar în partea cea dinainte, ca la patruzeci dintră ei, armați, să războaia. Era mai aseamenea oamenilor, afară de păr, că în loc de păr avea foc arzând, și, pentru aceasta, nu avea lipsă de coifuri. În loc de vetrile, suflând vântul în pădure, că era multă pădure în fieștecăre ostrov, îl mâna oriunde

voia cârmaciul, și ostroavele, ca nește corăbii lungi și ascuțite, iute mergea.

41. Și, dintâiu, numai doao sa<u> trei vedeam, după aceea, s-au ivit la vro șease sute, care, prinzând loc, au dat războiu și să bătea cu corăbii (classibus). Și multe, lovindu-să una de alta, să sfărâma, multe <de> împingerea cea tare să îneca, altele, încurcându-se unele cu altele, tare să războia și nu lezne să spârgea. Că cei ce era în partea cea dinainte foarte iute au sărit în corăbiile ceale străine, și acolo, bătându-să, pre toți i-au omorât, iar rob nimene n-au dus. În loc de mâni, de fer polipozi mari, legați unii de alții, svârlea, care, cuprinzând pădurea, ținea în loc ostrovul. Iar ostrele, carele arunca, așa de mari era, cât una umplea un car. Arunca și sponghii, mai ca un pământ de doao găleate, și cu acestea să rănea unii pe alții.

42. Povățuitoriul unei corăbii era Acolochentauru^[43], iar a ceiiialte Thalaspot^[44] (beutoriul mării). Războiul întră ei, cum să pare, au început pentru pradă. Că să zicea cum că Thalaspot multe turme de delfini de a lui Acolochentauru au răpit, cât să putea auzi strigând unul altuia și numind numele împăraților. Mai pre urmă, au învins ostașii lui Acolochintauru și au înecat mai o sută și cincizeci de ostroave de ale vrăjmașilor, iară trei, cu oameni cu tot, le-au prins, cealealalte au fugit. Iar acestea pân la una au alergat după ei. Cătră seară, întorcându-se la corăbii, mai toate le-au prins și au luat îndărăpt ale sale, că și de a lor ostroave optzeci s-au fost înecat. Și au rădicat stâlp de biruință pentru biruința bății ostroavelor, acățiiu un ostrov de-a vrăjmașului în capul chitului. Și în noaptea aceea lângă chit au mas, legân<d> de el corăbiile și slobozind împrejur anghirele, că și anghire avea mari și tari, de glaje. A doua zi, mulțămind lui Dumnezeu în chit și îngropând într-însul pre ai săi, au

purces veaseli, cântând cântare de biruință. Acestea sânt ceale ce s-au făcut în războiul cel cu ostroave.

A ISTORIEI ADEVĂRATE CARTEA A DOUA

1. De la această vreme, nemaiputând suferi viața cea din chit, m-am urât a mai rămânea acolo și căutam cum să pociu ieși. Și, mai întâiu, am voit a săpa părealele cel de-a dreapta și a fugi. Și acum începuserăm a-l săpa. Deci, după ce am săpat până la cinci stadii și tot nimic nu ne-am folosit, am socotit să lăsăm de a mai săpa și să aprindem pădurea, că așa va muri chitul și apoi lesne vom ieși. Deci, începând de cătră coadă, am aprins pădurea și, în șapte zile și în șapte nopți, n-au simțit chitul focul. Iar în zioa a opta și a noua, am priceput că-i rău chitului, că căsca mai târziu și, când căsca, îndată închidea gura. Iar în zioa a zecea era mai mort și putea rău. Și, în a douasprăzecea zi, abia am luat sama că, de nu vom pune ceva întră fâlcii când cască, ca să nu i să înțelească dinții, iaste primejdie, că, închiși în el mort, și noi împreună vom peri. Deci, puind în gura lui bârne mari, i-am proptit fâlcile, când le-au deschis, și am gătit corabiia și, luând apă multă și alte care ne era de trebuință, iară cârmaciu era să fie Schinthar^[45]. În ceaealaltă zi, chitul acum era mort.

2. Iar noi, trăgând afară corabiia și prin rărima dinților scoțându-o, frumos o am slobozit în mare. Atunci, suindu-ne pe spatele lui, am mulțămit lui Neptun^[46], dumnezeului apelor, și am rădicat stâlp de biruință, rămâind acolo trei zile, că nu era marea lină să putem porni. A patra zi am purces și, mergând pre mare, am dat de mulți omorâți în bătaia cea cu ostroavele, și, minunându-ne de mărimea lor, le-am măsurat trupurile. Și vro câteva zile am corăbiat cu aer lin. După aceea,

bătând vântul cel de cătră miazănoapte, s-au făcut mare frig, de care marea toată au înghețat, nu numai pe deasupra, ci și în jos, la trei sute de pași, așa că, ieșind din corabie, umblam pe gheață. Iar bătând vântul și nemaiputând suferi, din sfatul lui Schinthar, am săpat întră gheață o peașteră mare, în carea treizeci de zile am rămas. Și, făcând foc, mâncam pești, care-i aflam în gheață săpând. După aceea, sfârșind ceale de lipsă, apucându-ne, am tras corabiia deasupra gheții și, întinzând vetrilele, ne purtam ca cum am corăbiia lin și frumos, lunecând pe gheață. În a cincea zi, s-au făcut căldură, și, topindu-să gheața, s-au făcut toată apă.

3. După ce mai trei sute de stadii am corăbiat, am ajuns la un ostrov mic și pustiu. Aici, bând apă, că acum și apa o sfârșisem, și cu săgețile am omorât doi boi sălbateci, și apoi iar am purces cu corabiia. Iar boii aceștia nu avea coarnele în cap, ci supt ochi. Nu mult după aceea, am intrat într-o mare nu cu apă, ci cu lapte. Să vedea și un ostrov într-însa, plin de vițe. Iar ostrovul acesta era un cașiu foarte mare, bine încheșat, precum apoi, când am săpat, am văzut de doazeci și cinci de stadii <de> mare, iar vițele era pline de struguri, dar nu vin, ci lapte am stors din eale. În mijlocul ostrovului era zidită besearică Galatei (Lăptoasei) Nereidii^[47], cum arăta scrisoarea cea de pe besearică. Drept aceea, cât am rămas acolo, hrană și bucate ne-au dat pământul, iar beutură aveam lapte din struguri. Să zicea că în laturile acealea împărățește Brânza (Tyro), fata lui Salmonei^[48], carea această cinste și-au dobândit după ce s-au dus de aici.

4. Cinci zile am rămas în ostrovul acela. În zioa a șeasa am purces, purtându-ne nește vânt, care nu ușoare valuri făcea în mare. În zioa a opta, mai mult nu prin lapte, ci prin mare sărată și vinetă corăbiiam. Aici am văzut mai mulți oameni alergând pre mare, întru toate

aseamenea noao, afară de picioare, că acestea le avea de gorun, de unde și nume au Felopodi (adecă cu picioare de gorun)^[49]. Deci ne-am mirat noi, văzându-i pre ei că nu să cufundă, ci pre deasupra valurilor făr' de frică umblând. Aceștia au venit și la noi și elineaste ne-au dat bineaște. Și zicea că merg în Gorunime, patriia sa. Și au venit câtva pe lângă noi; după aceea, despărțindu-se, s-au dus, poftindu-ne noao bună corăbiiare. După puțin, am văzut multe ostroave aproape, de-a stânga Gorunimei, la carea mergea aceia, orașiu mare, zidit într-un gorun mare și rătund, iar departe, mai spre dreapta, cinci foarte mari și înalte, întru care mult foc ardea.

5. Cătră vârful luntrii, unul lat și nu înalt, departe de cincizeci de stadii acum eram aproape și împrejurul nostru sufla un vânt minunat și lin și slobozea miros cu care zice scriitorul Irodor^[50] că suflă în Araviia cea Fericită^[51]; că mirosul lui iaste cel de ruge, și de narchis, și de iachint, și de crin, și de vioare, și de mirsină, și de laur (scumpie), și de floarea viții, așa oarece dulce ne-au venit la nări. Deci, desfătându-ne noi cu acel miros și, după multe osteneale, nădăjduind mai bune, peste puțin am ajuns la ostrov. Acolo am văzut și limanuri multe împrejur, mari și făr' de primejdii valurilor. Și râuri foarte limpezi, care lin curgea în mare; afară de acestea, livezi și păduri și paseri cântăreate, și, în țarmuri cântând, și multe în ramuri. Iar aerul era ușor și lin, suflând împrejurul ostrovului, și nește boare frumoasă, cu o suflare lină, mișca pădurea. Și și ramurile, mișcându-se, dulci și frumoase cântări pururea făcea. Iar să auzea și o strigare amestecată cu gâlcevoasă, ci, cum să face în ospeate, când suflă cu trâmbițele, câ<n>d unii laudă, alții plesnesc în mâni la glasul trâmbiții sau al ceaterii.

6. Cu toate acestea desfătându-ne, am venit la țarmuri și, legând corabiia în liman, am ieșit, lăsând în corabie pe Schinthar cu doao soții. Și, mergând noi printr-o

livade cu flori, am dat de păzitorii țarmurii, carii, legându-ne pre noi cu cununi de flori, că la ei foarte grea legătură iaste aceasta, ne-au dus la stăpânitoriu. Iar pre cale de la cei ce ne ducea legați am auzit că aceasta iaste Ostrovul celor Fericiți^[52] și stăpânește într-însa Radamaith^[53]. Iar după ce ne-au dus la el, ne-au pus în a patra loc, în rândul celor ce era de judecat.

7. Judecata cea dintâiu era despre Telemonie Aiant^[54]: oare cade-să ca să petreacă el cu cei viteaji într-un loc? Că să vinovăția cu aceasta, că au fost iute la mânie și el pre sine s-au omorât. Deci, după ce multe de amândoa părțile s-au grăit, Radamaith întru acest chip au spus judecata: acum să bea steregoaie și să se dea lui Ipocrat Koo^[55], doftorului, apoi, după ce să va tămădui, va șede la ospăț.

8. Altă judecată era despre dragoste, a lui Thiseu^[56] și a lui Menelau^[57], carii să sfădea pentru Elena^[58], cu carele dintru ei trebuia să șează. Și au judecat Radamaith ca ea să fie cu Menelau, carele, pentru ca să se căsătorească cu ea, atâtea osteneale și atâtea primejdii au răbdat. Că Thiseu are alte muieri, amazona aceea și featele lui Minon^[59].

9. A treia judecată au fost întră Alexandru^[60], feciorul lui Filip, și întră Hanibal Cartaghineanul^[61] despre loc, care să șează în locul cel mai dinainte. Și s-au judecat ca Alexandru să șează mai nainte și i s-au pus scaon lângă Chir^[62], cel mai mare al pearșilor.

10. A patra a noastră judecată au fost. După ce ne-au adus înainte, ne-au întrebat Radamaith: Pentru ce noi, încă vii, am intrat într-acel sfânt loc? Iar noi toate pre rând i le-am spus, cum le-am pățit. După aceea, ne-au poruncit să fim câtva afară, s-au sfătuit cu cei ce împreună cu el ședeau despre noi, că ședeau la sfatul acela și alții mai mulți, și și Aristid Dreptul^[63], atineanul, și ne-au făcut această judecată: ca pentru curiozitatea și

pentru meargerea noastră acolo după moarte să ne pedepsim. Iar acum, în vremea cea pusă noao, în ostrovul acela să rămânem, petrecându-ne cu viteajii, apoi să ne ducem. Și ne-au pus vreme ca mai mult de șapte zile să nu rămânem acolo.

11. Atunci, de sineși căzând cununile, slobozi am intrat în cetate la ospățul fericiților. Cetatea aceasta era toată de aur, zidurile ei împrejur era de smaragd, porți avea șapte, fieștecăre dintru lemn de chinosiom făcută, fața pământului cetății de pil, besearicile tuturor dumnezeilor de veril, piatră scumpă, era zidite, și jertvenice mari într-însele dintr-o piatră scumpă, amithina, în care fac ecatomve. Împrejurul cetății curge râu de mir foarte frumos, a căruia lățime iaste de o sută de coți împărătești, afunzimea era cât lezne să putea cu <î>notul treace. Scăldători au căsi mari de glaje, cu chinamon mirositoare, iar în loc de apă, în frunze, roao caldă iaste.

12. Haine au de pânză de păia<n>jin foarte suptire, de porfiră. Trupuri ei n-au și nu să pot pipăi, că n-au carne, ci numai chip din afară arată, și, măcar că nu au trupuri, tot stau, să mișcă, sâmpțesc și vorbesc, și ca cum numai sufletul lor gol s-ar vedea umblând întru o asemănare de trup îmbrăcat. Că, de nu-i va pipăi neștine, nu va putea creade că nu iaste trup ce veade. Că sânt ca nește umbre rădicate și nu întunecate. Nime nu îmbătrânește, ci în ce vârstă vine acolo, întru aceea rămâne. Și nici noapte nu ia<s>te la ei, nici tocma zi luminată, ci cum iaste la noi dimineăta, până încă nu răsare soarele, lumină ca aceea luminează pământul acela. Și numai o vreme a anului iaste acolo, că tot primăvară e la ei și un vânt suflă, zefirul.

13. Tot fealiul de flori și de plânte, și de ceale mirositoare, și de ceale umbroase, sânt în pământul acela. Vițele de doasprăzeace ori într-un an rodesc, adecă în toată luna. Iar cealealalte poame în toată luna de doao ori

rodesc. Spicele în loc de grâu<n>țe de grâu rodesc pâni gata ca nește bureți. Fântâni, izvoară împrejurul cetății sânt trei sute șeazezeci și cinci, și altele care izvorăsc miiare iară atâtea, iar care izvorăsc mir bine mirositoriu sânt cinci sute, ci aceastea sânt mai mici; iar râurile cu lapte șeapte și cu vin opt.

14. Ospățul afară de cetate s-au făcut, în locul care să cheamă Câmpul Elisie^[64]. Iaste acesta o livade foarte frumoasă, și împrejurul mult fealiu de pădure deasă, carea celor ce șed le face umbră. Așternut au de flori. Toate, și încoace, și încolo, le aduc și le poartă vânturile care toate le slujesc, afară de aceasta, că nu toarnă ei vin, că de acesta nicio lipsă nu au, pentru că împrejur measelor sânt pomi de glaje, mari și luminoase ca criștariul. Iar rodul pomilor acestora sânt păhară mai mari și mai mici. Deci, când vine cineva la prânz, își ia din pomi un păhar sau doao și-și pune șie, și acealea îndată să umplu de vin și așa beau. În loc de cununi, priveghitorile și alte paseri cântătoare din livezile ceale vecine culeg cu rosturile flori, care, aducându-le, ca cum ar ninge, le presară preste ei, zburând pre deasupra lor și cântând. Cu mireasme să ung așa: norii, deși beau din izvoarele și din râul cel cu mireasme, apoi, când să apropie să meargă la prânz, lin suflând vânturile, slobod ca nește roao suptire.

15. La prânz li să face muzică și cântări. Li să cântă, mai ales, din stihurile lui Omir. Și și el vine acolo și să oaspătă cu ei și șeade mai nainte de Ulise^[65]. Sânt ceate de prunci și de fecioare care-l duc pre el și joacă și cântă Eunom Locru^[66] și Arion Lesviul^[67] și Anacreon^[68] și Stisihor^[69], că și pre acesta l-am văzut la ei împăcat acum cu Elină. Iar după ce au încetat aceastea a cânta, altă ceată vine, de lebede și de rânduneale și de priveghitori, și, după ce și aceastea au cântat, atunci toată pădurea, ca cu nește fluieri, cântă povătuite de vânturi.

16. Și aceeaa foarte mare veselie le face, că sânt doao izvoară împrejurul ospățului, unul de răs și altul de desfătare. Și din cel de desfătare la începutul ospățului beau, și, după aceeaa, veaseli și cu răs își petrec.

17. Acum voiu să puiu pre oamenii cei vestiți, carii i-am văzut acolo, pre semizei, pre toți, și pre cei ce s-au războit la Troia^[70], afară de Locru Aiantul^[71], că zicea că numai acesta singur să munceaște în locul celor necredincioși. Iar dintră varvari am văzut pre amândoi Chiri^[72] și pre schitul Anahars^[73], și pre Zamolx^[74] tracul, și pre Numa^[75] tăliianul, și, afară de aceștia, pre Licurg^[76] lachedemoneanul, și pre Fochion^[77], și pre Tel^[78] atineanul, și pre înțelepți^[79], afară de Periandru^[80]. Am văzut și pe Socrat^[81], feciorul lui Sofronisc, vorbind cu Nestor^[82] și cu Palamid^[83]. Împrejurul lui era Iachint^[84] lachedemoneanul și Narchis^[85] tespianul și Ila^[86] și alți frumoși. Și mi să părea mie că iubeaște pre Iachint și, adevărat, multe-l dovedea pre el. Iară să zicea că-i mânios pre el Radamait și de multe ori i s-au lăudat că-l va lăpăda din ostrov, de nu să va lăsa de a face blăstămății și de nu va vrea să lasă pisma (dissimulatione omissa) și să se oaspete împreună cu ceialalți.

Nu mai singur Plato^[87] nu era acolo, dar să zicea că și el lăcuiaște într-o cetate, carea el și-o au gândit, și cu îndreptariul și cu legile care el le-au scris să ocârmuiască.

18. Aristip^[88] și Epicur^[89], cei mai dintâiu, era aici, oameni dulci și plăcuți și buni oaspeți. Era acolo și Isop^[90] fringheanul, care ca un măscărici și ca un ciuf le face răs. Iară Dioghen^[91] sinopeanul așa și-au mutat năravul, cât s-au însurat și au luat pe Laida^[92] curva, și beat de multe ori să scoală să joace și blăstămății vinoase face. Dintră stoici^[93] nime nu era, că să zicea că încă să suie pe dealul cel greu al vârtutei (virtutis). Auzeam și de Crisip^[94], că mai întâiu nu poate să între în ostrovul acela, până ce nu va bea a patra oară steregoaie. De acade-

mici^[95] zicea că vreau să vie, ci mai așteaptă încă și socotesc că nu pot ei să preceapă: oare iaste ostrov ca acesta? Și socotesc eu că și de judecata lui Radamait să tem, căci zic că el nu are puteare a judeca. Și povestea că mulți dintr-înșii, făcând năvală, vin după cei ce vin în ostrov, dar, muindu-să și lenevindu-se oarecumva, mai nainte de a ajunge, de la mijlocul căii să întorc. [...]

46. S-au apropiat acum seara, când am sosit la un ostrov nu mare, în care lăcuia muieri, cum socoteam, care elineaste vorbea. Că, venind la noi, ne prindea de mâni și ne îmbrățășea, împodobite ca nește curve, toate frumoase și tinereale, cu haine lungi îmbrăcate. Ostrovul să chema Cavalusa^[96] (Deiciens), iar orașul Idamardia^[97] (Aquescentia). Deci, luându-ne pre noi muierile, fieștecarea voia să ne ducă în casa sa și să ne dea sălașiu, iar eu, zăbăvind puțin, ca cel ce vedeam cu mintea că niciun bine de aci nu va fi, și mai cu amăruntul uitându-mă împrejur, am văzut oasele și căpățini a multor oameni zăcând. Atunci n-am vru<t> a striga și a chema pre soți, nici a merge la arme, ci, scoțând nalba carea mi-o dădusă Radamaith, cu multe cuvinte o am rugat, ca să pociu scăpa de realele care m-au încungiurat. Iar nu după mult, slujind găzdoia, am văzut că picioarele ei nu sânt de muiare, ci sânt copite de măgariu. Atunci, scoțând sabiia, o am prins pe ea și, legându-o, de toate lucrurile o am întrebat. Iar ea, făr' de voie, însă tot au spus cum că eale sânt muieri de mare și să cheamă onoschele (asinicruras)^[98] și mâncare-și gată șie din oaspeții carii vin pe-acolo: Că-i îmbătăm, zice, și, adormiți în pat lângă noi, îi omorâm.

După ce eu am auzit acestea, pre ea o am lăsat acolo legată și, suindu-mă pe coperișiu, am strigat și am chemat pre soți. Și, adunându-se ei, le-am spus toate și le-am arătat oasele și i-am dus înlăuntru la muiarea cea legată, iar ea îndată, făcându-să apă, au perit dinaintea noastră,

însă, pentru ca să facem ispitire, am împlântat sabia în apa aceea; atunci apa s-au prefăcut în sânge.

47. Deci, reapede mergând la corabie, am purces și, când să lumina de zio, am văzut pământul, care ni să părea că iaste acela care din preajma pământului dincolo de ocean iaste. Aici, închinând-ne și mulțămind lui Dumnezeu, ne-am sfătuit ce să mai facem. Și unora li să părea că, după ce puținel vom merge în jos, iar ne vom întoarce înapoi; alții zicea să lăsăm acolo corabiia și să mergem cătră Marea Mediteraniia, să vedem ce lăcuitori sânt pe acolo. Până noi ne sfătuim despre acestea, stârnindu-să un vifor mare, au luat corabiia și, lovindu-o de țărmurile mării, o au stricat. Noi abiia, fieștecine luându-și armele sale și altă ce au mai putut, am înotat afară.

Aceasta sânt care, pâ<vă> ce am sosit în pământul acela, mi s-au întâmplat mie în mare și în ostroave și în văzduh și, după aceea, în chit, și, după ce am ieșit de acolo, la viteaji și la visuri, și, mai pre urmă, la buchifali^[99] și la onoschele. Iară ceale ce mi s-au întâmplat în pământul acela, acelea în cărțile următoare le voi spune.

Ioan Barac

**ISTORIE DESPRE ARGHIR CEL FRUMOS
ȘI DESPRE ELENA CEA FRUMOASĂ ȘI
PUSTIITĂ CRĂIASĂ,**

adecă o închipuire supt care să înțelege luarea Țării
Ardealului prin Traian, chesariul Romaniei,
cu slobozeniia celor mai mari.
Sibii, în Tipografia lui Petru Bart. 1801*

Înainte-cuvântare

Mulți cetesc Istoriia lui Arghir, cea în limba ungurească scrisă^[1], fără de a socoti altceva lucru într-însa, decât o proastă poveste, însă altă, mai adâncă, înțelegere să tâlcuiască supt această poveste. În vremea de demult, stăpânea Ardealul un neam puternic, anume dachi. Aceștia avea în veacul al duoilea un craiu, anume Decheval^[2], care, răzbind pre Domitian^[3], chesariul Romanii, l-au silit ca romanii cei puternici să plătească dachilor dajde pre tot anul. Însă s-au schimbat norocul în zilele lui Traian^[4], chesariul Romii, care, în duo rânduri venind asupra Ardealului, în urmă l-au luat și l-au supus puterii romanilor. Acesta este înțelesul lucrului. Însă să mai adaogă și aceasta, cum că viața lui Traian, întru acest prilej, era în mare primejdie, pentru că, la marjinea Țării Mesiei (acum Bulgaria și Serbia)^[5], îl căuta niște asasenii (adecă ucigători întru ascuns), ca să-l piarză pre el, pre carii, aflându-i, i-au omorât^[6].

Întru această poveste să înțelege supt Arghir, Traian; iară supt fecioara pustiită, cea cu păru de aur, să înțelege

* Transcriere și note: Otilia Urs.

Ardealul, pentru băile lui ceale de aur, care demult au fost vestite^[7]. Numai întru al duoilea rând poate Arghir, ca și Traian Ardealul, să-ș dobândească pre Elena^[8], care cu moarte pedepsește pre sluga sa care l-au împiedecat, ca și Traian pre împiedecătorii săi.

Ioan Popovici Bărac,
dasc<ăl> norm<alicesc> neunit în Avrig.

ÎNTÂIA PARTE

Te visaiu mișcând din buză,
O, prea drăgălașe muză!
Verși glas îngeresc din gură,
Care inimile fură,
Fură și le amăgeaște,
După ce le îndulceaște.
Te rog, ce ești mângăioasă,
Firilor celor doioasă,
Dintr-acea dulce puteare,
Pică-mi puținică miare,
Să pot cânta cu simțire
A lui Arghir pribegire.
Fiiu al celui cu vestire,
Craiu Acleton^[9], la numire,
Cel mai mic născut să știe,
Precum la Hronică scrie^[10],
Cu pustiita crăiasă
Elena, față frumoasă,
A lui iubită soție
Și logodnică târzie.
Maică-sa era aleasă,
Medena^[11], blândă crăiasă.
Trei frați cu el să născură
Din părinteasca căldură.
Însă celui mai mic frate

—
Cea mai scumpă vâlve-i bate.
Cu atâta bogăție
Nimen<i> nu putea să fie,
Cât stăpânea cu mărire
Acel craiu plin de vestire,
Mai ales o bogătate
Într-a sa scumpă cetate.
O prea vestită grădină
Jinghea cu de toate plină
Și cu pomi împodobită,
Cu tot fealiul întărită;
Limpezite râureale
Curgea între floriceale.
Și, umblând odinioară
Între pomi ș-între izvoară,
La un pom ciudat sosește
Și-l vede cum înverzește.
Alb înflorea, ca argintul,
Mirosind în tot pământul.
Aștepta roada să-i crească,
Ca fealiul să-i nemerească,
Că-ntr-o zi înmugurește
Și de trei ori înfloreaște.
În scurt grădinariul cheamă,
Întrebându-l să dea samă
Ce mână au sădit pomul?
Că mult să miră tot omul
De el zioa înfloreaște,
Noaptea coace și rodeaște,
Însă zioa nu le-apucă,
Până pier ca o nălucă.
Iar craiul să întristează,
Căci nu poate să le vază.
Văzând că înmugurește
Și, chiar văzând, înfloreaște,

Au pus preste noapte pază
Trei păzitori ca să vază,
Carii păzea cu privire
A mezelor rumenire.
Craiul dimineța vine,
Ca doar le va vedea bine,
Însă (ce nice gândește)
Pre toți dormând îi găsește.
I-au întrebat ce văzură
Și ce dorm preste măsură?
Ei răspundea că văzură,
Dacă florile căzură,
S-au copt meze rumenite
Și la față luciite.
Deci sufla o boare lină,
Cu de somn dulceață plină,
Numaidecât ne apucă
O nevăzută nălucă,
De părea pre dreptate
Că sântem morți jumătate.
Craiul trist în casă pleacă
Și nu putea să-i mai treacă,
Ci de loc un proroc cheamă
Să-i spuie, cu bună samă,
Cine au fost sădit pomul?
Că mult să miră tot omul,
Făgăduind bună plată,
De-i va proroci odată.
Proroc Filaret^[12], anume,
Mare vrăjitoriu pre lume,
Trei zile să socotească
Și apoi îi prorocească,
Spuind pre o săditoare
A-i fi și stăpânitoare.
Și aceaș le culeage,

—
Cât nice unul aleage.
Și nu poate să păzască
Altul, care s-o găscă,
Făr' fiul tău cel prea dulce
Noaptea supt pom să se culce,
Că-l iubeaște cu dreptate
Și tot după el să bate.
Dintru care va să iasă
Mare scârbă la crăiasă,
Că el va să pribăgească,
În lume să rătăcească.
Pentru care prorocie
L-au cinstit cu bogăție.
Și așteaptă înfloritul
Și a poamelor roditul,
Puțin, până înfloreaște,
Cu albeață străluceaște.
Iară supt pom, pre verdeață,
Pun așternut cu dulceață,
Și pre fiul cel mai mare
L-au pus a străjui tare,
Care, când să odihnească,
În sus, cătră pom, priveaște.
Veade mugurul cum crească
Și mai apoi cum plesnească;
Încep frunze înverzite,
Acuși, acuși flori albite.
Floarea cade și rodeaște,
Și roada să rumenească.
Dar venea o boare lină,
Cu de somn dulceață plină,
Și-l adoarme fără veaste,
Nu mai veade ce mai este.
Craiul dimineața vine,
Veade cum doarme de bine,

Iar pre sară poruncește,
Mijlocire rânduiaște.
L-au pus ca să străjuiască
Și mai bine să păzească,
Însă au adormit iară,
Ca și acel de asară.
Iară craiul cu mânie
Striga: Prorocul să vie!
Căruia capul rătează,
După care tot oftează.
Apoi cătră palat pleacă
De tot cu inima seacă.
Iară Medena crăiasă,
O femeie cu viiasă,
Cu cel cu vârsta mai crudă,
Arghir, care fața-ș udă,
Tot mângăia cu dulceață
Pre craiul cel trist la față.
O făptură voinicească,
A lui Arghir, îngerească.
Împodobit cu frumsește,
Care plac la tinerește.
Ajungând a vârstei floare,
E cel mai ales supt soare.
Fiind învățat prea bine,
Avea bun nărav la sine.
Taică-său să jeluiască
Și așa, zicând, grăiaște:
Dulce taică, am o price,
De n-ai bănui, aș zice.
În mine s-au aprins focul,
Când ai omorât prorocul.
Un vis mi-au arătat mie:
I-au fost dreaptă prorocie.
Ci, mă rog, îngăduiaște

—
Să cerc și eu vitejeaște.
De voiu adormi, ce strică?
Știu că nu-m va fi nimică.
Craiul nimica ascunde,
Ci mai vârtos lui răspunde,
Zicând: Fiiule iubite,
Nu-mi face gânduri cumplite;
Nu fi, cu mai mare jeale,
Pricin<a> întristării mele.
Ast va plini prorocie,
Atunci cum îm va fi mie?
Tu vei pribegi în lume,
Eu rămâiu cu al tău nume.
Mai bine pom să se piarză
Și în mare foc să arză.
Ce folos am eu de mere,
Deacă nu am mângăiere?
Mă rog taic-îngăduiaște,
Zisă Arghir, vitejeaște,
Că acum, măcar nu-ț place,
Pre voie tot nu-ț voiu face,
Doar să umple prorocia,
Ca să-mi dobândesc soția.
Și au intrat în grădină,
De dor cu inima plină;
În pom sabiia-ș acață
Și să culcă pre verdeăță.
O, minune cu mirare,
Ce trupșor voinicesc are!
Umblă și calcă domnește
Și să uită vitejeaște.
La trup, de mijloc, suptire
Și înalt la a sa fire.
Oacheș, negru pre la geane,
Cu podoabe de prin geane.

Stat de crin, oablă făptură,
Răvniță la căutătură.
Fața-i varsă rumeneate,
La trăsuri îi tot blândește.
Floarea vârstei acum crește
Și frumos înmugurește.
Pre așternut să așază,
Așteptând vreamea să vază.
În sus, cătră pom, privește
Și veade cum înflorește.
Sânt ramuri înmugurite,
Acuș toate înalbite.
Și nice prinde de veaste
Că nici o floare mai este.
Merele cât o alună,
Acuși cât o nucă bună.
Acuși mari și împietrite,
Acuși coapte, înrușite.
Atunci, auzea că sună
Ca când sufl-o boare bună,
Șase păuni văz că zboară
Și pre iarbă să pogoară.
Al șaptelea, o, minune,
Lângă capul său să pune.
Spăimântat, mâna-ș întinde
Și de un picior îl prinde.
Să zmâcește ca să zboare
Și rămâne în prinsoare.
Iar cei șase tot zburară
Și pre el prins îl lăsară.
Minune nemuritoare!
Pasărea cea zburitoare
Cu graiu omenesc grăiaște
Și pre Arghir îmblânzește:
O cocoane, mult iubite,

—
Cu nume crăiesc numite,
Nu grăbi să-mi iai viața,
Că ne vom piiarde dulceața.
Că nu viiu să-ți fac stricare,
Ci de o dragoste mare.
Și s-au scuturat odată,
Cât s-au mutat într-o fată.
Atunci, Arghir înlemnește,
Iar ea așa-l îmblânzește:
Fiiu crăiesc, nu-ți fie frică,
Nu te teame de nimică!
Dragostea mea cea iubită
Întru tine e sădită.
Tu ești a mea mângăiere,
Vieții meale putere.
Și eu nu am sădit pomul
Ca să mănânce tot omul.
Cine, dară, să mănie
Și întru alean stă mie,
Slobodă sânt eu a face
Cu a mea muncă ce-mi place.
Eu l-am sădit numai ție,
Dragostei o mărturie,
Și e slobod numai noao
A culeage roade noao.
Și poți socoti prea bine
Ce va să fie cu mine.
Că pustiita crăiasă,
Precum vezi, vine de-acasă.
De voiești, ea te iubește
Și ție să dăruiaște.
O frumsețe neurmată
Fecioarei aceea dată,
Că nici limbă omenească
Nu poate să o grăiască,

Nice nu să poate scrie
Cum îi şedea a fi vie.
Iuno^[13], Venus^[14] şi cu Luna^[15],
Ca aceasta, nice una.
Nice Dido^[16] a Eneei^[17],
Şi nice faţa Medeei^[18].
Ba nici a nimfelor ceată,
Ce prin bărcuri să arată.
Nici cântăreţele muze,
Ce scot cântece din buze,
Nu sânt aşa drăgăstoasă
Ca Elena cea frumoasă.
Păr de aur străluceşte,
Pre pământ să târâiaşte.
Precum Luna cea iubită
E noao şi neplinită,
Aşa-i fruntea cea suită,
Cu sprinceane cercuită.
Ochii privesc cu jinghire,
Ca a stealelor sclipire.
Trandafirul înfloreşte
Şi duo ruji rumeneşte,
În faţa ei cea albeaţă.
O, ce ciudată ruşeată! [...]

A TREIA PARTE

A dua zi, când să scoală,
Ameţit, căznit de boală,
Alta ce va să mai facă?
Necăjit în lume pl<e>acă
Şi nădejde nu mai are.
O, lacrimi şi suspinare!
Acum încătrău va merge?
Stă şi de lacrimi să şterge.

—
Oh, amar vieții sale,
Că-i toată plină de jale!
Prin munți groaznici pribejește,
Pre dealuri călătorește.
Însuși ș-au aruncat soarte,
Ca să umble după moarte.
Când printr-un bărc tufos trece,
Iată izvor bun și rece.
Descalecă, odihnește
Și setea îș potolește.
Însă nici a bea nu poate,
Că acum au pierdut toate.
Așa începu a plânge,
Plânge cu lacrimi de sânge:
Decât întristată față,
Decât amară viață,
Mai bine mă junghiu odată,
Să-mi văz viața scăpată.
Nu mai văz a mea dulceață
O, amărâtă viață!
O, moarte, vino, grăbește!
De amar mă mântuiește.
O, prea dulci părinți cu milă,
Căroră v-am făcut silă;
V-am lăsat amărât foarte,
Și eu aici să văz moarte.
O, țări, neamurile mele,
Care v-am lăsat cu jeale!
Te-am lăsat, maică, pre tine,
Ucigaș am dus cu mine.
O, dulci doi frați, cu dreptate,
Rămâneți cu sănătate!
Eu cu voi într-o grădină
Am cercat probă străină.
O, fie toate iertate,

Rămâneț cu sănătate.
Blestemat să fie locul
Unde mi s-au aprins focul,
Focul dragostei în mine,
Oh, inimă, vai de tine!
Oh, Elena mea cea dulce!
Eu din lume mă voi duce.
Rămâi de mine iertată,
Cu inima-n lanț băgată.
Pentru o scurtă iubire,
Această sălbătăcire.
Acum, acum mă omoară
Arma dragostei, mă zboară.
Oh, trup alb, grijit de maică
Și împodobit de taică.
În zgău crăiesc zămislite,
Cu vâlvă împodobite.
Oh, să miră și pământul,
Vai, unde-ț este mormântul,
Când te vei scălda în sânge,
Oh, vai, cine te va plânge?
În loc de îngropăciune,
Pre pământ împuțiciune.
Moarte ascunsă, amară,
Groapa, pânțece de hiară.
Zioa mea cea de pre urmă,
Când viața mi să curmă.
Oh, ceasul cel de sfârșire,
Numai voao va fi știre.
Lângă izvor fără nume
Eu mă junghiiu și ies din lume.
(Oh, e groază a și spune!)
Vârful sabiei îș pune
Drept în inimă, la țiță,
(De ai vedea, Eleniță!)

—
Mărunchiu-n pământ aşază,
Numai cât în ea să cază.
Într-acelea ce aude?
Cântece noao şi crude.
Priveşte şi vede, iată,
Vine o nimfă curată.
Spăimântat la ea priveşte,
Zăoie o socoteşte.
Întreabă: Oh, coconiţă,
Doară eşti vro prorociţă?
Nimfa, fără supărare,
Răspunde la întrebare.
O ruga să-i prorocească:
Ce va să mai pătimască?
Răspunsă acea fecioară
Ca el să nu să omoară,
Zicând: Tinere, aşteaptă,
Că bine să îndereaptă.
Iar el gândea întru sine
Oh, moarte, mă ia, mai bine,
Că dorul ce mă căzneşte
Mai tare să întăreşte.
Într-acelea, un glas mare
Să aude, răcnind tare.
Gândea: un leu, un bălaur,
Sau vreun sălbatic taur
Să-ntâlnesc, să lupte, zbiară
Ca nişte groaznice hiare.
Atunci, aminte îi vine:
Cine să junghie pre sine
În raiu nu împărăteşte,
Şi atunci, aşa gândeşte:
Eu la dânsii mă voi duce,
Ca prin guri să mă apuce.
Şi aşa, la dânsii pleacă,

Cu gând din lume să treacă.
Încătrău sună și zbiară,
Vede peșteră de hiară,
Unde trei fii a lui Dimon[19],
Ai lui Dei Sancti Simon[20],
Să tot sfădesc și să ceartă,
Cu o învoire spartă.
Întreabă Arghir, și zice:
Pentru ce aveți voi price?
Au răspuns toți trei îndată:
Sântem trei de la un tată.
Ne sfădim pentru moșie,
Pentru mică avuție.
Sânt trei lucruri de-mpărțală.
Judecă fără greșală,
Că ce vei zice vom face,
De ne vei face o pace.
Vejmânt și papuci de piiale,
Cine să-mbracă cu eale
Și cu biciul să trăznească
De trei ori și să grăiască:
Hip – Hop să fiu, fără veste,
Unde gândul mie este,
Până nici nu socotește,
Acolo să pomenește.
Cum să nu ne sfădim, dară?
Ce avuție amară.
Că-ntr-un loc, de nu sânt toate,
De folos a fi nu poate.
Iar celui mijlociu frate
I-au mai dat o bunătate,
Că el poate să pogoară
Pre cel ce mai sus zboară,
Care pre noi ne căznește.
Judecă, ți să plătește.

—
Arghir socotește bine,
Zice: Ascultați de mine:
În trei părți vă voi trimite.
Car' va sosi mai nainte,
Aceluia fie toate,
Că într-alt fealiu nu să poate.
Așa trei dealuri arată,
Unde pleacă toț îndată.
Dar Arghir ce va să facă?
Cu văjmântul să îmbrace,
Papuci lua în picioare
Și să vezi cum va să zboare.
Că, când cu biciul trăznește
Și când de trei ori grăiaște:
Hip – Hop la a mea iubită
Să fiu, la acea scârbită,
Ca o săgeată ce zboară
De la pământ îl luară.
Până să întorcea dracii
(O, cum să scârbea, săracii!)
O, Arghir pre unde zboară,
Ca o săgeată ușoară.
Cel mijlociu, dacă vine,
Având putere la sine,
Pre Arghir în jos îl scade,
Care pre o coastă cade.
Așa au fost mers de tare,
Cu a lui iute zburare,
Cât nu au văzut supt soare
Nici pasăre zburătoare.
Puțințel mai odihnește,
În toată partea privește,
Dară nu vede nimica,
Singur, îl ajunje frica.
Văzând acel munte mare,

Gândul tot la moarte are.
Însă numai în sus pleacă,
Călcând tot pre piatră seacă.
Și nici pâne nu mai are,
Cum flămânzește de tare.
Puțintel foamea-ș alină
Cu câte o rădăcină.
Cătră vârf tare grăbește
Și a treia zi sosește.
În vârf vede o cetate,
Cu podoabe neurmate.
Ce ziduri ciudat făcute,
Șanțuri cu pământ umplute.
Ce palaturi înălțate,
Cu turnuri înfrumșetate,
Foarte frumos coperite,
Tot cu țigle polăite.
Ale Elenei palaturi
A vedea nu te mai saturi.
Când cătră eale grăbește,
Cu o fată să-ntâlnește,
Care fuge cu minune
Înapoi, Elenei spune:
Iată, Arghirul tău vine,
L-am cunoscut foarte bine.
Iar Elena, mănioasă,
Zicea: Ce minți, mincinoasă?
Și i-au dat o palmă bună,
Ca și pentru o minciună.
Deci, ieși altă fecioară,
Întrând, strigă: Domnișoară,
Iubitul tău Arghir vine!
Iar o pălmuiește bine.
Mai iase alta afară,
Care, întrând, strigă iară:

—
O, iată, Arghir sosește,
Și și pre ea pălmuiaste,
Zicând, foarte mănioasă,
Nu fi așa mincinoasă!
Doară visați, aș mai creade
Alt chip, minciună să veade,
Au doar-aț nebunit toate?
Că a crede nu să poate.
De ar avea zburătoare
Aripi, cu care să zboare,
Tot nu ar putea să vie.
Ce grăiți voi nebunie?
Iară featele strigară:
Ba zău, iată, stă afară.
Nici așa nu vrea să cr<e>ază,
Ci au ieșit ea să vază.
Iară atunci, cum îl vede,
Îl cunoaște și le crede,
Și cu brațele gătite
Ofta: O, al meu iubite!
Plângând, să îmbrățăsează
(Cine poate să nu crează?)
Că, într-un ceas de durere,
De durere și plăcere,
Nu putea ca să gră<i>ască.
O, dragoste pustnicească!
Elenei inima crește
Și cătră Arghir grăiește:
Oh, Arghire prea iubite!
Oh, călătoriu ostenite!
Nu sânt vreadnică de tine,
Cât ai umblat pentru mine.
Pentru tine rabd și moarte,
Pentru că te iubesc foarte,
Precum e la tinerețe.

Și aceste duo fețe
Povestesc, înșiră multe,
Toate cine să l<e>-asculte?
Însă, fără urâciune,
Mai puțințele voi spune.

A PATRA PARTE

De mână întră în casă
Un mire cu o mir<e>asă.
Arghir toate patimile
Și toate necazurile
Înșiră și povestește
Și nimic le socotește.
Și încep la veselie,
La jocuri de bucurie,
Și tot fealiul de muzică
Sta tot gata ca să zică.
Toată cetatea răsună,
Făcându-și inima bună,
Unde turnuri poleite
Și palaturi strălucite.
Veatreli de aur, frumoase,
Să învârtesc luminoase.
Iar grădina cea crăiască,
În cetatea pustnicească,
În carea curg râurele
Ce veselesc pajiștele.
A lui Venus bisearică
Oltarele îș rădică.
Dară câte floricele,
Încungiurată cu ele.
Ale lui Venus fecioare,
Rumpând flori mirositoare,
Lui Ammon^[21] cântă și saltă,

—
Cu bucurie înaltă.
O îngerească albeață
Au făcut noao dulceață
Și părea că niciodată
N-au fost așa încărcată.
Grădina, când îi primește,
Toată podoaba jimbește.
După obiceiul urmează,
Ca mai bine să le șează,
A lui Arghir mâna dreaptă
Stânga Elenei așteaptă.
O apucă suptsuoară
Și pleacă cătră izvoară.
Mai șad și jos pre verd<e>ață,
Să unesc brață cu brață.
Șed la umbră în grădină
Și trăgea o boare lină.
Care hainele clătește
Și mireazmă împărtește,
De flori frumos înflorite
Și de Pomona^[22] stropite.
Iar dulceața cea amară
Cum să îndulcește iară.
Față-ntâlnită cu față
Încep o noao viață.
Acum este lăudată
A lui Cupido^[23] săgeată.
Deci, după aceastea, iară
Ies din grădină afară,
Gândând ca ospaț să facă,
Ca și altora să placă.
Foarte mulți ospeți adună,
Făcându-și inima bună,
Strălucesc measele tinse,
Tot cu flori cu sirmă prinse.

Sclipesc vas<e>-argintuite
Și păhară aurite.
Poslujnici aduc bucate,
Cu șmac bun amestecate.
Să așază toți la mese,
La nunta unii crăiește.
Bahul^[24] păhară plinește,
Care vinul îndulcește.
Beau, mănâncă, ospătează,
Toată firea înviiază.
Sună laute voioase
Și fluieri, cimpoi frumoase.
Chimvale răsunătoare,
Trimbițe ajutătoare,
Una după alta, sună
Să-și facă toți voia bună.
Multe rânduri de bucate
Și băuturi strecurate.
Poslujnici, la duo sute,
Aduc toți pre întrecute.
Unii schimbă talerăle,
Alții plinesc păharăle.
Alții slujesc pre afară,
Alții duc altă povară.
Oaspeții au voie bună,
Păhară ciocnite sună.
Închinăciuni închinare,
Băuturi spre sănătate.
Când să scoală de la masă,
Să mai duc într-altă casă,
Unde toți în hore saltă,
Cu bucurie înaltă.
Ospățul șase luni ține,
Toț cu inimile pline.
Iar în zioa de pre urmă,

—
Când nunta mai li să curmă,
Un mire cu o mireasă,
Un craiu și cu o crăiasă,
După obicei urmează,
Iar la mease îi așează.
Să ospătă cu dulceață,
Pentru o noao viață.
Mirele, precum să cade,
Tot lângă mireasa șade.
Într-alt chip cum va să fie?
Povestesc cu veselie.
Însă Arghir ce gândește,
Cugetă și socotește,
Cum șădea în fruntea measei,
Au dat o palmă mireasei.
Mireasa atunci rușește
Și nimica nu grăiește.
Arghir, cu fața plecată,
Mai dă cu palma o dată.
Ea și atunci numai tace
Și numai cu capul face.
Și a treia ce gândește,
Că iară o pălmuiește.
Atunci, cum să rușinează,
O dată tare oftează.
Plecând capul, mulțamește
Și cu un glas greu grăiește:
Oh, Arghire prea iubite
Și de departe venite,
Dacă ai venit la mine,
Pentru ce-mi făcuși rușine?
Cum de mi-ai dat palme greale
Între preatinele mele?
Ochi în lacrimi învârtește,
Iar Arghir așa grăiește:

Cât am călcat pentru tine,
Multe m-au ajuns pre mine.
Răbdaiu multă supărare,
Cum m-am depărtat de tare,
Și, când eram mai la tine,
Nu mă vrei primi pre mine.
Mă văzură trei fecioare,
Fețe nearsă de soare,
Și Ț-au adus veste bună,
Tu ai zis că e minciună.
Și, când îȚ spunea de mine,
Atunci le-ai pălmuit bine.
Tu nu le-ai crezut pre eale,
Pân' văzuși brațele meale.
Așa nici eu gândesc, dară,
Să-Ți faci mănie amară,
Că dragostea și pre tine
Te căznește, ca pre mine.
Atunci, Elena grăiește
Și nimica rău gândește:
Oh, Arghire preaiubite
Și cu mine logodite,
Văz că n-ai gând rău la tine,
Mănie nice la mine.
Între noi așa să cade,
Că cinstea mea tot nu scade.
Mai vârtos să înmulțește
Dragostea, și cinstea crește.
Oh, cu ce dragoste mare
Trăiesc fără supărare!
După chin, dulce viață,
Și după amar, dulceață.
După multă întristare,
Bucuriia cea mai mare.
Ce fu uscat înverzește,

—
Amarul să îndulcește.
Acum e lumea într<e>agă,
Când le e viața dragă
Și are veselă vreme,
Când de nimenea să teme.
Ce căuta cu întristare,
Acum în brațe o are
Și o vede când pofteste
Și nu să mai chinuiește.
Iar firea cea întristată
Acum este mângă<i>ată.
S-au așăzat junghiurile
Și s-au sfârșit chinurile.
Dorul acum nu mai vine.
Oaspeț<ii> s-au ospătat bine
Și să scoală de la masă,
Ca să se ducă acasă,
Nunta ca să se sfârșască
Și la mulți ani să tră<i>ască.

Ioan Budai-Deleanu

ȚIGANIADA,
c. 1801–1812*

[B]

ȚIGANIADA SAU TABĂRA ȚIGANILOR,
poemation eroi-comico-satiric alcătuit în
doasprăzece cântece de Leonachi Dianeu,
îmbogățit cu multe înșămări și luări-aminte critece,
filosofice, istorice, filologhice și gramatece de cătră
Mitru Perea ș-alții mai mulți în anul 1800

Prolog

Să fie preceput ș-alte neamuri a Europei prețul voroavei și dulceața graiurilor bine rânduită, adecă ritorica și poesia, cum au înțălesu-o elinii și romanii, o, câți eroi slăviți să ar ivi dintre varvari sau doară din cei ce să numea sălbateci, pe carii oameni luminați, lipsind, întru neamul lor și pe vremile când au trăit, un Omer ș-un Virghil, vecinică i-au acoperit nepomenire. Ș-unde era Ector, cel a Troiiei naltă sprijană, și Ahil, tăria și zidul grecilor, de nu să ar fi născut cântărețul Omer?

Deci nu pentru că numa Ellada și Roma au putut naște oameni înalți și viteji luminați ne mirăm cetind viețile slăviților eroi elinești și romani, ci mai vârtos pentru că Ellada și Roma au crescut oameni întru podoaba și măiestria voroavei deplin săvârșiți, carii cu suptirimea și

* Transcriere și note: Eugen Pavel.

gingășia condeifului său au știut într-atâta frumsăța pe eroii săi, cât noi astezi, necunoscând pe alții asemenea, ne uimim de mare-sufleția, naltă-cugetarea, bărbăția ș-alte vârtuți a lor, și doară nu luom sama că mai mare partea întru aceasta este a scriptoriului.

Luând firul istoriiei neamului nostru românesc, de când să au așezat în Dacia, câți și mai câți bărbați, cu tot feliul de vârtuți strălucitori, am cunoaște doară acum, deacă să ar fi aflat între români, din vreme în vreme, bărbați care să fie scris viața lor și, cu măiestru condei împodobindu-le fapte și înălțându-i după vrednicie, să îi fie trimis strănepoților viitori. La lipsa unor ca acești autori, acum, pre toate acele persoane luminate din căruntele veacuri ceața uităciunii i-au acoperit. Puține raze a mărimii lor, cu care viețuind strălucea, au putut străbate la noi.

Și unde aflăm la istorie un eroe asemenea lui Stefan, principul Moldaviii, sau unui Mihai, domnului Ugrovlahiii, cărora nu lipsea numai un Omer ca să fie înălțați preste toți eroii.

Răvărsându-să întru mine nește scântei din focul ceresc a muselor, bucuros aș fi cântat doară pre vreun eroe dintru cei mai sus-numiți; însă, băgând de samă că un feliu de poezie de-aceste, ce să cheamă epicească, pofteste un poet deplin și o limbă bine lucrată, nesocotință dar ar fi să cânt fapte eroicești, mai vârtos când nice eu mă încredințaz în putere, iar neajungerea limbii cu totul mă dezmântă...

Cu toate aceste, răpit fiind cu nespusă poftă de a cânta ceva, am izvodit această poeticească alcătuire sau, mai bine zicând, *jucăreaudă*^[1], vrând a forma ș-a introduce un gust nou de poezie românească, apoi și ca prin acest feliu mai ușoare înainte deprinderi să să învețe tinerii cei de limbă iubitori a cerca și cele mai rădicate și mai ascunse desișuri a Parnasului, unde lăcuiesc musele lui Omer și a lui Virghil!...

Eu (spuind adevărul!) vrui să mă răpez într-o zburată tocma la vârful muntelui acestui, unde e sfântariul muselor, ca să mă deprind întru armonia viersului ceresc a lor; dar, ce folos! Căzui și eu cu mulți alții depreună, și căzui tocma într-o baltă, unde n-auzii numa broaște cântând!...

Pentru aceasta, până la un alt prilej, când mi să va lovi să beu din fântâna curatelor surori, primește, iubite cetitoriu, cu bunăvoință această izvoditură!... Și socotește cu priință, aducându-ți purure aminte că apa de baltă niceodinioară nu este limpede ca de fântână.

LEONACHI DIANEU

*Epistolie închinătoare
cătră Mitru Perea, vestit cântăreț!*

Treizăci de ani^[2] au trecut, drăguț Pereo, de când eu fui sâlit a mă înstrăina din țara mea. De-atunci încoace, usăbite țări am trăpădat; dar, ca să-ți arăt în scurt toate pătirile mele, ascultă și judecă.

Întii, invitându-mă zburătăția minții mele încă ne-coapte, când să începă războiul cel de pe urmă a nemților cu turcii, mă făcui volentiriu. Păciuindu-să apoi lucrurile, precum știi, fiindcă promisăm slujbă la austrieni, fui trimis asupra franțozilor și supt Mantua căzui rob. De-acolo trimis fiind la Gallia, întru prinsoarea delungată, dobândii prilej a învăța carte și mai multe limbi, procopsindu-mă mai vârtos la învățătura oștenească. În urmă primii slujbă la franțози și, purtându-mă bine, în scurtă vreme ajunsăi căpitan. În urmă, cu oaste care fu trimisă la Eghipet, m-aflai și eu. O, cu câtă bucurie făceam eu acea călătorie, socotind că acolo voi s-aflu doară cuibul strămoșilor noștri și neamul nostru adevărat!... Căci auzisăm totdeuna, și de obște să zice, cum că soiul nostru țigănesc să trage de la Eghipet și purcede din faraonii cei slăviți.

— Însă, iubite Pereo, în zădar fu toată cercarea mea, că nu aflai nice o urmă de adevărați strămoșii noștri, și mă încredințai, spre mâhnirea mea, cum că ȣigani noștri și la Eghipt tot aceiaș sânt ca și pe la noi, adecă defăimați și de toți urgisiți, ce nu vor să păzască nice o rânduială sau să să îmbunătățeze cu năravuri mai polite sau să-și lumineze mintea cu învățături alese.

Fiind eu în Eghipt mai la toate bătăliile de față, s-au întâmplat pe mine o nenorocire, că, trecând un glonț de tun aproape, mi-au usucat un picior ș-am rămas *invalid*. Deci am luat slobozie de la slujba oștenească. De-atuncea tot aici sânt, la Eghipt. Dar, crezi-mă sau ba? Cu toate aceste nu-mi pociu scoate din inimă dorul țării în care m-am născut, și macar trăiesc aici în prisos de toate, totuș, spre fericirea deplin patria-mi lipsește.

Având aici vreme de ajuns, mă îndeletnicesc mai mult cu cetera și cu cântări. Am dat în cunoștință cu mulți de-ai noștri, iar mai vârtos cu Mârza^[3]. O, să-l cunoști ce ales om e acela, și doar unul dintru toți, care are iubire de neam și râvnă călduroasă de-a aduce pe soiul nostru la oarecare rânduială. Acesta mi-au deschis ochii întru multe, iar mai vârtos pentru purcederea noastră, căci au fost născut și crescut acolo de-unde ne-am dezghinat noi, nefericiții. După cum spune el, noi sântem din India, și limba noastră să grăiește acolo până în zioa de astezi; însă pentru aceasta ți-oi scrie de altă dată.

Întru altele, și această istorie care ți-o trimit (pe care am titluiu-o *ȣiganiada*), mai mare parte este alcătuită din spusele lui; căci un strămoș a lui au fost, pe vremea lui Vlad Vodă, cu turcii în Ȧra Muntenească. Din gura acelui au luat moșu-său, apoi tată-său, de la care au auzit spuind dânsul.

Drept aceasta, aducându-mi aminte de țara în care m-am născut (măcar că noao ne este mașteră), multe cântam eu de-ale noastre, amegind vremea în ceasurile

mele mahnicioase. Aceasta fu pricina și aceștii izvodiri poeticești, care în ce dată o pusăi la cevaș rânduială gândii la tine, drăguț Pereo, și hotărâi ca, de s-ar tâmpla acest făt întâi născut al mieu să iasă cândva la lumină, ție să ți-l închin, pe care am cunoscut măiestru cântăreț și viersuitoriu mai ales a vremilor noastre!

Priimește, dară, în semnul vechii pretenii, ca un dar, pârga ostănelii mele și-ți adă aminte, în zilele tale fericite, de prietenul tău Dianeu!... Adevărat că de pe acest nume nu mă vei cunoaște, căci, pribegind eu din țară, l-am schimbat, dar ție-ți voi da cheia ca să poți intra la taină. Eu mă chem acum Leon Dianeu sau Leonachi Dianeu (precum știi tu bine că la noi, în Țara Muntenească, ba și la Moldova, toți ș-adaugă numele cu *achi* sau *cachi*, după grece, fiindcă sună mai cilibiu; adecă, în loc de Leonaș sau Leonuț, ei zic Leonachi ș. c.) Dar să știi că acest nume, Leon Dianeu, cuprinde în sine întreg numele mieu, prin strămutarea slovelor sau *anagramă*.

Deacă-ți vei aduce aminte de toți cunoscuții și de unul care, odată trecând prin Sasreghen, unde erai atunci, te-au căutat și au împrumutat o cronică scrisă cu mâna de la tine, îndată vei ști cine sânt. Pentru aceasta și numele tău este strămutat, prin anagramă, căci am avut multe pricini la aceasta, ca să nu știe toți cine este izvoditoriul aceștii poesii și cărui s-au închinat. Am înțales eu, aici, că și tu ai scris ceva foarte bun pentru țigani și, scriind adevărul, ai atins pe voivodul cum să cade; care, de cându-i, n-au suferit neamul său și n-au făcut nice un bine, ci numai au strâns părale ca să îmbuibeză pre boieri. Doamne, când va fi să mai ajungă alt voivod, care iubește pe ai săi? Eu socoteam că voi auzi cât de curund că pe tine au rădicat ceata voivod, dar, bag de samă, nătărăul acela tot trăiește și împute lumea!...

— Scrie-m, rogu-te, cum vă aflați, că eu încă mă țin de ceata voastră și nu mă am lăpădat până acum; ba, zioa și noaptea, pentru dânsa lucru ș-ostănesc.

În cât e pentru firea aceștii alcătuirii a mele, adecă a *Țiganiadei*, am să-ți aduc aminte cum că eu, învățând lătinește, italienește și franțozește, întru care limbi să află poesii frumoase, m-am îndemnat a face o cercare: de s-ar putea face și în limba noastră, adecă cea românească (căci a noastră, cea țigănească, nu să poate scrie și puțin o înțăleg), cevaș asemenea; ș-am izvodit această poveste, pe care, după limba învățată, am numit *poemation* (adecă mică alcătuire poeticească), întru care am mestecat întru adins lucruri de șagă, ca mai lesne să să înțăleagă și să placă. S-află într-însa și critică, pentru a cării dreaptă înțălegere te poftesc s-adaugi oarecare luări-aminte, căci știu bine că vei înțălege ce-am vrut eu să zic la multe locuri.

Iară cât privește faptul istoricesc, pentru Vlad Vodă, că au fost așa pecum l-am scris eu, dovedesc cu scriptorii de la Vizant, precum vei ști tu bine; iar de țigani, că Vlad Vodă i-au armat oarecând împotriva turcilor, scriu ș-unele cronicе scrise cu mâna muntenești; însă istoria alcătuită într-acest chip este ostăneala mea, ce am pus-o în stihuri, după izvodul ce am aflat la mănăstirea Cioarei, în Ardeal, care întru toate să lovește cu pergamena ce s-au aflat, nu demult, în mănăstirea Zănoaghei.

Eu socotesc că țiganii noștri sânt foarte bine zugrăviți în povestea aceasta, care să zice că ar fi fost scrisă mai întâi de Mitrofan, ce au fost de față la toate și care la nunta lui Parpangel au iscodit un epitalamion sau cântare de nuntă; de unde țiganii lesne vor cunoaște pe strămoșii săi. Însă tu bagă samă bine, căci toată povestea mi se pare că-i numa o alegorie în multe locuri, unde prin țigani să înțăleg ș-alții, carii tocma așa au făcut și fac, ca și țiganii oarecând. Cel înțălept va înțălege!...

În urmă trebuie să știi, bade Pereo, cum că această operă (lucrare) nu este furată, nici împrumutată de la vreo altă limbă, ci chiar izvoditură noao și originală românească. Deci, bună sau rea cum este, aduce în limba aceasta un product nou. Soiul acestor feliu de alcătuiți să cheamă comicesc, adecă de răs, și de-acest feliu să află și într-alte limbi. Însuș Omer cel vestit, moșul tuturor poeziilor (cântăreților în stihuri), au alcătuit *Bătălia șoarecelor cu broaștele*. Deci Omer este, de bună samă, începătorul, precum acei înaltei neasămănite poezii ce s-află în *Iliada* și *Odisea*, așa și aceștii mai gioase, șuguitoare, a noastre. După dânsul (în cât știu), au scris Tassoni italienește, un poemă, *La sechia rapita*, adecă *Vadra răpită*, și, pecum înțalesăi, în ceste zile, un abate Casti, acum, pe vremile noastre, încă au alcătuit o asemenea istorie, ce au numit-o *Li animali parlanti*, adecă *Jivinele vorbitoare*. Numai cât povestea lui nu atârănă pe temei istoricesc ca a noastră. Iară să fie alcătuit cineva ceva despre țigani n-am cetit nice într-o limbă. Doară pentru că la alte neamuri europești puțin sânt cunoscuți țigani, și pentr-aceasta o alcătuire ca aceasta la dânsii n-ar avea haz. Dară la oamenii din țara noastră, care treiesc cu țigani și le cunosc firea, nu poate să nu fie primită o izvoditură ca aceasta, cu atâta mai vârtos, cu cât eu m-am silit, în cât era cu puțință, a metahirisii multe cuvinte și voroave după gustul țigănesc, mai vârtos unde vorbesc țigani între sine.

Cu toate aceste, dragul meu Pereo, multe am scris acolo ce poate că la mulți nu le va plăcea, însă toate adevărate. Greu era a vicleni cronica și a scrie într-alt chip, căci din fir în păr așa găsii scris la cele doao mai sus-numite cronice, iar celealalte am luat din Mârzii.

Cea mai de pe urmă, să știi că, fiind eu țigan ca și tine, am socotit cuvios lucru de a scrie pentru țigani noștri, ca să să preceapă ce feliu de strămoși au avut și să să învețe a nu

face și ei doară nebunii asemenea, când s-ar tâmpla să vie cândva la o tâmplare ca aceasta. Adevărat că aș fi putut să bag multe minciuni, laudând pe țigani și scornind fapte care ei n-au făcut, cum fac aștezi istoricii unor neamuri, care, scriind de începu-tul norodului său, să suie până la Dumnezeu și tot lucruri minunate bârfăsc. Dar eu iubesc adevărul.

De-oi vedea că află priință această ostăneală a mea, vei dobândi și alte alcătuiuri, însă nu de șagă, ci serioase și adevărat eroice. Fii sănătos! Dat: 18 marț 1812. *La piramidă. În Eghipet.*

ȚIGANIADA¹
SAU
TABĂRA ȚIGANILOR
CÂNTECU I

Argumentul

Pân' Vlad Vodă pe țigani armează,
Asupra lor Urgia întărită
Pe Sătana, ce rău le urează,
Într-acea luându-ș de drum pită,
De la Flămânda pleacă voioasa
Țigătimea drept cătră Inimoasa.

1

Musă, ce lui Omir odinioară
Cântași Vatrachomiomahia²,

¹ *Țiganiada*, adică lucru sau povestea țiganilor. Omer, încă de la Ilion, tăria Troadei, au numit cântecul său *Iliada*. Virghil, de la Enea, eroele pe care au cântat, au chemat cântarea sa *Eneada* etc. Și autoriul ceastă istorie a țiganilor numește *Țiganiada*. Mitru Perea.

Cântă și mie, fii bunișoară,
 Toate câte făcu țigănia,
 Când Vlad Vodă îi dade slobozie,
 Arme ș-olaturi de moșie,

2

Cum țigani vrură să-ș aleagă,
 Un vodă în țară ș-o stăpânie,
 Cum, uitându-și de viața dragă,
 Arme prinsă ră cu vitejie,
 Ba în urmă îndrăzniră ș-a să bate
 Cu turceștile^[4] păgâne gloate,

3

Cum apoi, prin o gâlceavă amară
 (Căci nu să nărăvea depreună),
 Toți cari încătăro fuga luară,
 Lăsându-și țară, vodă și corună.
 Însă toate aceste se făcură
 Prin dimoneasca amegitură,

4

Că, măcar cel fără asămănare
 Mai rău duh dintru toate, Sătana,
 Purure în iad lăcașul său are,
 Focului nestâns fiind el hrana,

² *Musă*. Acest cuvânt este elinesc, obicinuit acum mai la toate limbile, mai vârtos la poezie sau când scriu cu stihuri. Precum s-arată la mitologia elinilor, *musă* va să zică știință, sau mai vârtos zâna aflătoare de știință. Elinii cinstea noao muse, precum: *Clio*, *Euterpe*, *Thalia*, *Melpomene*, *Terpsihore*, *Erato*, *Polimnia*, *Urania* și *Calliope*, care toate s-au zis ziele sau zâne, născute de Joie (sau Zeus) și fecioare viergure, de musică și poetică aflătoare. Pentru aceasta poeticii elinești și lăținești, vrând să înceapă vreun cântec, le chema întru ajutoriu. Iar poeticul nostru aici cheamă îndeosăbit pre acea musă care oarecând au cântat lui Omer *Vatrahomimahia*, adecă *Bătaia șoarecilor cu broaștele*. Mitru Perea.

Dar totuș, pe furiș, câteodată,
Răzvrătind lumea, el să desfată.

5

Iar de-astă dată-l întăritase
Urgia (precum spun) blăstămată
Ce, văzând cu săcuri și baroase
Pe țișătimea noastră înarmată,
În tot chipul hotărî s-o strice,
Vrajbă întru dânsa aducând și price.

6

O, tu, hârtie mult răbdătoare³
Care pe spate-ți, cu voie bună,
Toată înțelepția de supt soare
Și nebunia porți împreună,
Poartă ș-aceste stihuri a mele,
Cum ți le dau, și bune și rele.

7

Apoi zică cine câte știe,
Eu cu mândru Solomon oi zice:
Toate-s deșerte și nebunie!...
Căci numa de-acel este feric
Care pe sine-a cunoaște începe
Și firea lucrurilor precepe.

8

De la miazănoapte mai departe,
Sus, în văzduhul întunecos,
Este un loc (precum scrie la carte)
Cărui zic filosofii haos⁴,

³ Hârtia e răbdătoare, căci pe dânsa poți scrie ce vrei, bun și rău. Pentru aceasta poeticul nostru, lipsă având doară de patroni și meșenați, închină ostăneala sa hârtii!...

⁴ Haos va să zică, după noima elinilor, întunec fără margini, unde toate sânt mestecate stihurile depreună.

Unde neîncetată bătălie
Face asupra stihiii stihie!...

9

O zână rea țara stăpânește⁵,
Carea nu suferă nice un bine,
Ci toate strică și dezunește,
Toate sfarmă, spulbăre ce-i vine
Înainte, ș-Urgie să cheamă,
Rea prăsilă de tată și mamă.

10

De-acolo, privind corbiș la toate,
Urgia văzu pe ticăloase
Gloatele țigănești înarmate

⁵ *Zână*. Cuvântul acesta va să zică zea sau ca cum ai zice dumnezeoaie; însă, spre înțelesul tuturor, am socotit să aduc aminte cetitorilor că, vrând poeticul a da un gust nou poeziei noastre, alăturând-o poeziei altor neamuri, au metahirisit (trebuințat) obiceiul elinilor ș-a latinilor, care personisesc patimile și vârtuțile (îmbunătățirile), căci prin aceasta sângur să osăbește poeticul (cântărețul) de orator (urătoriu). M. Perea.

a) Adecă, ca și țărani noștri la povești, când spun de ciumă, de mama-pădurii și a vânturilor ș.c.d. Chir Simplițian.

b) Adecă, teacă-fleacă, vorbe goale, pagubă de hârtie. Mai bine era să cânte ca țiganii noștri și cu verșuri cum sânt obicinuite. Eu toate câte s-au zis până aice în scurt le-aș fi cântat:

*Frunză verde de săcară,
Iacă țiganii s-arma ră
Ca să-ș puie un vodă în țară,
Asemene lor, pe-o cioară;
Dar sfădindu-să între sine
Lăsară-ș vodă ș-ocine
Și mearseră în țări străine,
Precum le-au părut mai bine.*

Iată toate, în scurt, fără a se lăți pe la haos și urgii sau nu știu ce țări pustii! Cocon Idiotiseianul.

c) Dar lasă, frate, nu critisi cele ce nu înțelegi, ca să nu te faci de răs, că, așa judecând, ca tine, trebuie să defăimăm toți poeticii și să cântăm purure *frunză verde*. Cocon Simplițian.

—
Cu săcuri, ciocane și baroase;
Precepând apoi ce va să fie,
Mai că nu leșină de mănie!...

11

Căci nu rabdă nășâlnica zână
Ca rînd bun oamenii să păzască,
Și, temându-să ca să nu vină
La cevaș rînd gloata țigănească,
Gândi cum sfaturi să le strămută;
Ș-îndată, iacă, să scoală iute;

12

Pe arepi de volburi cu fortună
Încălecând, la iad să pogoară.
Pe unde mergere, fulgeră, tună,
Toate spulbără, frînge ș-oboară.
Însuș pe diavoli prinsă mirare
De năpraznă așa iute și mare.

13

Iar deacă stete fără sfială
Naintea Negrii Mării Sale
Sătanei, ce cu multă pofală
Stăpânește-a tartarului vale,
Rădicând ea sprinceana sumeață,
Zisă amenițând celui în față:

14

„Sătano, de nu mi-ai fi părinte
Și de n-aș fi întii născută ție
(Când căzuși din ceriu, dacă ții minte,
Mă avu cu tine oarba Zavistie!)⁶,

⁶ Urgia zice că Sătana i-au fost tată și Zavistia mamă. Trebuie a ști că poeticul, vrînd să obrăzuiască mai chiar și poeticește lucrul, prin Sătana înțalege pre cel mai întii duh necurat care mai nainte de osîndire

Necăutând că aceasta-i a ta țară,
Aș grăi cu tine almintre doară.

15

Unde-i duhul Ț-inima nefrântă
Acelui mândru Luceafăr care
Nu să îndoii și pre cea mai sfântă
Lumină în ceriu viețuitoare
A să scula cu război, odată!
Ce negrijă acum te ține, o, tată?

16

Tu Țezi aici, fără nice o teamă,
Adevărat! Dar sus ce să face,
Pe lume, nu Țtii sau nu bagi samă.
Nu vezi ce năpraznă vine încoace
Pe iadul tău? Ieși numai, afară,
Ț-însuș a ta vedea-vei ocară!...

17

Încă și țigani mișei caută
Ca să Ț puie la rânduială,

fusese arhanghel și, pe cum să zice la cărțile besericești, să numea Luceafer, adecă purtătoriu de lumină, iară Sătana să zice și la *Biblia* acelaș duh necurat. Spun cei învățați întru dogmele creștinești că acelaș, mai nainte de cădere, au fost cel mai întii arhanghel; și, apucându-l zavistia, au gândit să-ș puie tronul său asemenea cu Dumnezeu; pentru aceasta fu surpat cu toți care au fost într-un gând cu el. Drept aceasta, poeticul zice că s-au împreunat cu Zavistia și au născut pe Urgie. Într-acest chip trebuie să Ț înțaleagă și cuvintele Urgiiei, unde zice că Sătana odinioară nu s-au îndoii și au cutezat a să scula pe Dumnezeu. M. Perea.

a) Bine ar fi doară de alte, însă nu să cade să Ț pomenească diavolul între creștini, și este împotriva credinții noastre ca lucruri de-aceste să nu scrie la cărți de aceste, și mai vârtos la povestea țiganilor. Părintele Disidemonescul.

b) Așa judecă odată un feliu de dobitoc, de mărgăritariu, socotind că-i ceva de mâncat. Bunul părintele de bună samă n-au cetit *Biblia* și istoria lui Iov!... cu mult mai puțin facerea vestitului englez Milton, care au alcătuit un poemă supt titula *Raiul pierdut*. Coconul Musofilos.

Părăsându-și ciocane și laută
Și întrarmați pe Mahomet să scoală.
Îi văzui sfătuind cum să ajute
Lui Vlad, în toate chipuri plăcute.

18

Sângur acel Vlad, de-l lași în pace,
Gata-i a prăpădi păgânimea...
Ș-atuncea iadul tău ce face?
Unde-ți va fi slava și mărimea,
Că ai scornit legea mahometană?
Înțalesu-m-ai, acum, Sătană!..."

19

Aceste zicând, ca și curcanul
Întărâtat să gânfă și iată!
Toată fierea și turbat cătranul
În tată-său vărsă sluta fată;
Iar el mai nu plesni de mănie
Ș-abia cât putu zice: „O, mie!..."

20

Și mai răsuflând: „Fiică iubită!
Pe-aceasta te cunosc adevărată
Prăsila mea. Dar fii odihnită;
Acuș vei vedea că al tău tată
Tot acel e, care-odinioară
Vru pe Cel Înalt din ceriu s-oboară!..."

21

Urgia de-aci să întoarsă îndată,
Iară Sătana, iute ca vântul
Sau din arc slobozita săgeată,
Pătrunzând în curmeziș pământul,
Ieși la lumea de sus, afară,
În chip de fum cu vânăță pară.

22

Iar după ce pământească boare
Răsuflă puținel întru sine
Și cevaș i să făcu răcoare,
Socoti cum ar face mai bine
Ca, nevăzut, el toate să vază
Pe unde-ajunge-a soarelui rază,

23

Știind el foarte bine că, afară
De ceata îngerească pânditoare
Ce pregiur a toată lumea zboară,
Sânt Ilie, prorocul, încă are
Asupra lui pază foarte bună
Ș-unde-l zărește, acolo-l detună⁷.

24

Din ceste cuvioase pricine
Mult nehotărât el nu rămasă,
Ci, formă de corb luând pe sine,
Să băgă într-o negură prea deasă
Și să rădică în aripi ușoare
Pân' la nuori, aproape de soare.

25

Cum vulturul silit de foame,
Împregiur, pretutindene zboară,
Câmpuri, păduri și grădini cu poame
Străbătând cu vederea, ca doară

⁷ Pentru Ilie proroc este un crăzământ între țărani cum că el îmblă cu căruța sa de foc pe nuor când tună și, dacă oblicește undeva pe diavolul, îndată-l fulgeră. De-acolea au luat și poetul nostru aceste, fiindcă el în toate urmează socotințelor de obște a norodului, cum au făcut și Omer. Dar în lucruri ca aceste, nice să cuvine a face almintre, căci apoi nu ar fi poveste de obște. M. Perea.

Va zări stârvuri și mortăciune
Sau ceva vrednic de vânăciune,

26

Așa Sătana, cu fața viclenită,
Caută de sus, nevăzut de nime,
Și zărește toate într-o clipită,
Din Occean până la Tătărâme;
Vede toți mâncătorii de pâne,
Încă și pe cei cu cap de câne⁸.

27

De-acolo vede nenumărată
Oastea lui Mahomet cum vine,
S-o robească Muntenia toată;
Și, văzând, să bucură întru sine,
Hotărând păgânilor s-ajute
În toate chipurile știute.

28

Vede și tabăra țiğănească,
Între Alba și Flămânda adunată⁹,
Care, după porunca domnească,
Acum era și în arme îmbrăcată,

⁸ Acești oameni cu capete de câne s-au obicinuit în norodul nostru a să numi *cătcăuni*, care să zic că au fost mâncători de oameni. Ba pe unele locuri am auzit numindu-i *capcâni*, adică ca când ar avea cap de câne. Această poveste la neamul nostru au rămas de bună samă de la dați, fiindcă și Erodot scrie în părțile Știtiilor^[5] de nește androfagi, adică mâncători de oameni.

⁹ Alba și Flămânda sânt doao sate aproape unul de altul, în ținutul, precum îm pare, a Argisului. M. P.

a) Minunat lucru că tocma au tăbărit țiğanii între Alba și Flămânda; doară va să zică că țiğanii nu era nici albi, nici flămânzi! Chir Onochealos.

b) La o iscodire de șagă și glumitoare, mai vârtos despre țiğani, nu este de a să mira când să află de aceste numiri într-adins căutate, pentru ca să să facă gluma mai cu haz. C. Musofilos.

Așteptând cea de pe urmă poruncă,
Încătro și pre unde să să ducă.

29

Acolo era din țara întreagă
Strânși țiganii cu mic și cu mare,
Părăsându-și viață pribeagă
Și puindu-să la noao stare,
Să nu mai îmble din țară în țară,
Nici să mai fie altora de-ocară.

30

Căci Vlad Vodă locuri de moșie
Le dedusă cu ceastă învoială,
Ca de-acuma și dânșii să fie
Oameni ca ș-alții cu rânduială¹⁰,
Iar ei mult să sfătuia între sine
Cum ș-ar tocmi trebile mai bine.

31

O zi de sfat era și de-ast' dată,
Unde toată acuma s-adunasă
Boierimea cea mai învățată,
Multă făcând voroavă și deasă.
În urmă Drăghici rostul deschisă
Ș-acest chip cătră adunare zisă:

32

„Bărbați buni! Trăind eu pă astă lume,
Multe pății și bune și rele,
La multe privii adinsuri și glume,

¹⁰ Să află la une cronice românești că Vlad Vodă au armat țiganii asupra turcilor, și aceasta este o tâmplare istoricească adevărată; dar că le-ar fi dat pământuri nu aflai scris la nice un letopiseț. Însă să vede a fi asemenea cu adevărul, căci, de nu ar fi strâns țiganii mai nainte la un loc, nu i-ar fi putut înarma; apoi trebuia să le arete și lor vreun folos, vrând ca să-i îndemne a lua armele asupra turcilor! M. P.

Dar (vă spun drept) din toate ahele,
Ca ș-ahasta-ori adins, ori în șagă,
Eu nu văzui în viața întreagă.

33

Noi, țigani, să avem țărișoară!...
Unde să him numa noi dă noi!...
Să avem sate, căsi, grădini ș-ogoare
Și dă toate, ca ș-alții, mai apoi?
Zeu, privind la lucruri așa rare,
Ca când treaz fiind, aș visa în pare...

34

Și ce ne mai trăbuie doar încă
Spre viețuirea fericită?
Zeu, nimic!... Numa cât mă mîncă
O gândire, adecă ha clipită
Mai dă pă urmă a vieții mele,
Căci acum a muri mi-ar hi jele!...

35

Eu mă tem că n-oi ajunge doară
Să văd țigănimea la rînd pusă.
O, dulcea și draga primăvară
A zâlelor mele cum apusă!...
Acum ar hi în lume dă a trăirea
Pă cheful tău, cum te trage hirea!¹¹

¹¹ Eu tot ascultai până acum, socotind că doară poeticul au greșit ortografia; dar văd că, de când au început țiganul Drăghici a vorbi, cu totul altă voroavă sau chip de-a vorbire întrebuințază, precum: *ahaia, ahastă, hie* ș. a. Chir Simplițian.

a) Poeticul face foarte bine, căci, de vreme ce arată cum au vorbit țigani, trebuie să arete și chipul de vorbit a lor, adecă dialectul lor de atunci, care nu putea să fie alt, fără muntenesc. Acestaș dialect să vorbește astăzi în Ardeal, în Valea Hațegului. Însă țigani între sine, precum zice autoriul, așa vorbea; și doar și autoriu așa au aflat scris. M. P.

36

Voi, tinerilor, luați aminte
Ce moșul Drăghici acum vă zice:
Faceți-vă bune așezământe
Și lăcuiți dăpreună aice;
Fiți purure într-o minte ș-o voie,
Mai vârtos la vreme dă nevoie.

37

Că, dacă nu vă veți prinde dă mână,
Părtășiri iubind și împărăcheare,
Asupri-vă-va limbă străină
Și veți hi periți fără scăpare,
Nice veți mai face un neam pă lume,
Ci veți hi fără țară și nume.

38

Ba veți hi cum furăt pân-acum,
Cum-u-s jidovii blăstămați, iacă!...
Ce n-au țară, ci trăiesc pă drum...
Să hie țara cât dă săracă,
Dulce-i când poate cineva zice:
Asta-i țara mea, eu-s dă aice!..."¹²

39

De-aci Goleman luă cuvântul
Și le sfătui pre larg și tare,
Întii, ca să-și împartă pământul,

¹² Adecă va să zică Drăghici: fiți una și vă țineți de mână, că, de ar fi neamul cât de mic, deacă este unit între sine și nu să împărăchează, niciun neprieten din afară poate să-l strice și să-l răsească!... Vedeți, zice el, pe jidovi, cari n-au țară și sânt pretutindene străini și purure în drum. În urmă, de-ar fi țara cât de mică și săracă, totuș mai fericit este acel neam care are țară și lăcuiește într-însă. O, de-ar înțalege neamul meu ce bunătațe este a avea țara sa, nu ar huli așa pe sine, nici ș-ar defăima neamul slujind străinilor care o asupresc ș-ar dori să stângă dintru pomenirea oamenilor și numele lui. M. P.

Ca tot însul din vreme să-l are,
Să-ș poată face mălai și pâne,
S-aibă ce mânca de-azi până mâne.

40

„Oameni buni! Oare n-ar hi mai bine
(Zicea el) să numim astă țară
Cu nume nou, păcum să cuvine,
Făcând ș-o rânduială adevară,
Noi între noi, cărui toți să hie
Supuși, întru dalba țigănie?”¹³

41

Că fără dă rând nu-i nice un bine!
Căsi apoi să ne facem și mese,
Cum au ș-alaltre neamuri vecine;
Să ședem cu-a noastre jupânese
La cumândări, zăifeturi ș-ospete,
Închinând cu păharăle istețe”.

42

Iară Mircea de-altă parte zise:
„Fraților! Mie nu mi să pare
Că aveți voi mințile-așa deschise,
Ca să faceți vreo bună așezare
Sânguri dân voi. Drept ahasta, eu
V-oi spune pă scurt sfatul mieu.

43

Să punem nește oameni aleși,
Care înțăleg puținel și carte,

¹³ *Alba țigănie*. Nu știu ce-i să zic de acest epitheton *alba*, care nu să poate zice de țigănie, fiind ea din firea sa neagră. Asemene chip de vorbire am auzit eu și de la țărani noștri, când spun ei povești de țigani și-i bajocoresc. De bună samă, de-acolo au împrumutat-o și poeticul nostru; și pentru aceasta socotesc eu că trebuie acel epitheton să să înțăleagă ironicește. M. P.

Oameni întregi la minte, direși,
Ahești, sfătuindu-să de-o parte
Și sămnându-și toate pă o hârtie,
Cum or afla ei, așa să hie”.

44

Însă Burda n-așteptă să zică
Mircea tot sfatul său: „Dară (zisă)
Până cându-ți vorbi tot nimică?
Mămăligă, măi, brânză și clisă!¹⁴
Dă aheste vă sfătuiți nainte,
Dar nu dă a voastre goale cuvinte¹⁵.

45

Când om avea ce mânca și bere,
Lesne-om sfătui noi și dă ahele.
Așa zic; asta-i a mea părere!...
Când nu-i ce roade între măsele,
Atuncea, zeu, nimica nu-ți ajută,
De-ai ceti măcar și cărți o sută!”.

46

Într-acea să rădică cu ciudă
Cucavel, făcătoriu de ciure
(Străgând): „Voi faceți dân iarbă crudă
Grâu, dân toporâște, săcure!...
Ho, ho, nu vă răpeziți așa tare,
Că nu sânt toate păcum vă pare!...

¹⁴ *Clisă*. Cuvântul acesta să obicinuieste și în zioa de astezi și însemnează aceea ce pe alte locuri *slănină*, iar în Ardeal, pe unele locuri, *lard*, care mai de pe urmă cuvânt e chiar românesc, de la lătenie, în care să zice *lardum*, adevărat cuvânt strămoșesc. M. P.

¹⁵ Aici să vede unde mere gândul autoriului, adevărat să arete cum să sfătuiesc țiganii, că niciunul lasă pe altul să-ș fărșască vorba și unul grăiește de un lucru, altu de altele. Aceasta-i adevărat *Țigăniada*!... Simpliț.

47

Au, doară, știți voi dân ce pricină
Vodă așa v-armă dă minunat?
Cine știe ce limbă păgână
Doar asupra lui iar s-au sculat!
Armele aheste nu-s cobe bună;
Sau încai trebile-așa nu sună”¹⁶.

48

„Eh, ce ne pasă d-ahele toate
(Grăi Boroșmândru cu mahnire);
Au n-am nimeri noi ș-a ne bate
Ș-în război adins a hărțuire?...
Noi încă avem câte doao mâni,
Inimă în sân și duh în plumâni!

49

Eu gândesc că ha mai grea tâmplare
Care poate să ne tâmpineze
Ar hi când să să scoale nescare
Vrăjmași, ca țara să ne prădeze,
Ș-am fi sâliți s-oștim și noi doară,
Apărându-ne iubita țară.

50

Dar ș-atunci n-ar hi cu cale
Să ne temem fără de măsură,
Căci nici noi sântem nește dârdale¹⁷

¹⁶ Dintru aceste voroave a țiganilor care am cetit pân-aici să vede îndestul firea lor nerăbdătoare, căci niciunul n-așteaptă să fărșască cela ce au început a grăi și să-ș încheie cuvântul, ci apucă vorba grăind de altele. M. P.

a) Eu cred că nu numa țiganii vorbesc așa, dar fieștecare norod prost, ce nu are învățătură și nu e bine nărvit. Cocon Coantreș.

¹⁷ *Dârdală* este un cuvânt numa pe unele locuri de norodul prost obicinuit și însămnează un lucru de nimic sau om de nimic; sau, precum zic ș-amintrele, o *neagă!*, un *îndărătnic!* Să fie aceasta alcătuire despre

Sau ha dă pă urmă lăpădătură,
Ca să nu cutezăm a sta în față
Măcar cu ce feliu de-oaste îndrăzneată”.

51

Goleman era să mai înceapă
A grăire, și de-abia cât zisă:
„Toate aheste nu plătesc o ceapă!...”
Când Sătana, care-aci sosisă
Dezbrăcând negura întunecată,
În chip de corb la țigani s-arată.

52

Și vrând să le facă o nătărie,
Zbură în giur, pe deasupra-le, roată,
Câteva ori, ca ș-o ciocârlie,
Purure cântând „cha! câr!”. Și iată,
Bietului Goleman, ce pe iarbă
Șezând ura, să cufuri în barbă!...

53

Și tot croncănind, de-acolea mearsă,
Iar dintr-un alb nuor Sânt Ilie,
Troscl!... Așa-l pogni cu săgeată arsă
Tocma într-a capului găvălie,
Cât corbul căzu mort, iar Sătana
Fugi zberând ș-astupându-și rana¹⁸.

lucruri alese și să se vorbească întru o adunare cinstită, nu s-ar putea întrebuința cest pregiosit cuvânt, însă unde vorbesc țiganii între sine, cu atâta mai vârtos au căutat să să puie, căci, cum socotesc eu, poeticul toate sfaturile aceste le-au aflat el însuș așa scrise și nu s-au cuvinit să le strămute. M. P.

¹⁸ *Troscl!* Este onomapoeticon, prefăcut cuvânt din sunetul care face fulgerul căzând; sau după asămănarea sunetului de tunet, care să zice pe une locuri și *treznet*, precum *a fulgera* sau *a tuna*, zic alții *a trezni*. M. P.

54

De-această arătare minunată,
La toată adunarea căzu greață.
Toți să mira cu gura căscată
Și de frică toți albisă în față,
Iar ștergându-ș barba, Goleman
Sudui de mamă pe croncan.

55

Nime nu grăia, ci câteodată
Ochii-ș mai învolbea cătră stele,
Pân' ce Drăghici, după o bucată
De vreme, suspinând cu jele,
(Zise): „Hai, mult mă tem dă ahastă
Să nu cază pă noi vo năpastă.

56

Auzit-am (și tân minte)-odată
De la dada, Dumnezeu să-l ierte,
Că mare nevoie va să pată
Ahăla și greu va să să certe
Asupra căruia corbul zboară.
Sau croncănind să spurcă doară¹⁹.

57

Pântru-ahaia, vă luați aminte
Ca nu pentru nește lucruri doară

a) Bine să zice că, dacă o minți, să o minți groasă! Ce au făcut corbul săracu ca să să pedepsască; mai bine era s-omoară Sânt Ilie pe Sătana decât pe bietul corb! C. Onochefalos.

b) Așadar, deacă ar fi Sătana muritoriu! Dar el e nemuritoriu, cum sânt toate duhurile. C. Musofilos.

¹⁹ Cuvântul *dada* este țigănesc și însemnează *tata*. Însă Drăghici, ca unul ce era bătrân și pătit, din ispitire poate că să învățasă că corbii nu cobesc bine niceodată. Acest feliu de cobe era și la romani, care avea vulturii de cobe bună, iară corbii și bunele de cobe rea. Și zice *omina* acestor feliu de cobiri. M. P.

Dă care vă sfătuiți mai-înte
Lui Guladel bine să nu-i pară²⁰,
Și prin hastă arătare cerească
Va da primejde să vă ferească”.

58

Drăghici era pă vremile acele
Cel mai bătrân din cetele toate,
Și prorocea când bune, când rele,
Cum să tâmpla în țară și prin sate.
Toți pe dânsul ca pe un cel-mai-mare
Asculța, cu multă încredințare.

59

Dar atunci Neagul, căci avea fire
De-a grăi bagiocuri câteodată,
La Drăghici cu ciudoasă zâmbire
Căutând, zisă: „Dar ian mai înceată,
Badeo Drăghici, de-a proroci rele
Ș-a ne mai descânta dintru ele²¹.

60

Ahaia știm și noi fără de^[6] tine,
Cum că hălui pă a cui creștet șede
Un corb sau cioară nu-i merge bine!...
Iar eu socotesc că-i mai dă a crede

²⁰ Aici s-arată că poeticul este vrednic de toată credința, fiindcă așa au scris toate cum le-au aflat în izvod. Pentru că cuvântul *Guladel* putea să-l tălmăcească românește și să puie Dumnezeu în loc de Guladel (căci aceeaș va să zică acest cuvânt românește); dar el mai bine au vrut să rămâie neînțeles decât să viclenească scrisoarea. M. P.

²¹ *Dintre ele*. Este un obiceiiu între țărani, pe multe locuri, că vreun lucru rău nu numesc, ci zic *el* sau *ele*; precum să sfiesc a zice *dracul*, ci mai vârtos *el*, *cel rău* ș.c. Așa este și cu cuvântul *ele*. Prin *ele* să înțăleg *duhuri rele*; și fiindcă babele descântând *dintru ele* șoptesc și vorbesc multe, pentr-acea să zice de obște despre unul care vorbește multe, fără ispravă, că descântă *dintru ele*. Această zicere de obște au întrăbuițat și Neagul asupra lui Drăghici, în bajocură, precum să vede.

Cum că noroc va să ne tâlnească,
Căci corbu-i pasere ți gănească”.

61

Așa ți ganii cu traista plină,
Întră Alba și Flămânda mâind,
Sfătuia din prânz până în cină.
Toți spunea părerea sa pe rând,
Iar când era în urmă, la fârșit,
Rămânea lucru nehotărât.

62

Dar într-acea poruncă le vine
Ca toți cât mai curund să să gate.
Cetele să fie până mâne²²
Dimineată toate bine armate.
Pe lângă aceasta, multe încărcate
Sosiră și carră cu bucate.

63

A doao zi, când răsărea soare,
Vodă cu căpitanii de frunte
Într-acolo mearsă la prăimblare,
Unde prin corturi negre mărunte
Țiganii, ca și broaștele în baltă,
Durmea prăvăliți toți peste-olaltă.

64

Atunci porunci cât mai îndată
Cei armați să iasă la priveală
Cu toți, ș-apoi, ceată de ceată,
În paradă și cu rânduială
Să treacă ca și gata de cale
Pe denaintea Mării Sale.

²² *Cetele*. Țiganii din Ardeal până astăzi zic pe toți care sânt supuși unui voivod *o ceată*; și așa sânt toți osăbiți în cete.

65

O, musă! Rogu-te de-astă dată
Să-mi dai viers cu vrednice cuvinte,
Ca să pociu cânta cum înarmată
Țigănimă purceasă nainte
Cătră Inimoasa cu vitejie,
Vrednic lucru ca lumea să-l știe²³.

66

Întii, dară, dintru toți purceasă
Ceata lui Goleman vestită;
Toți ciurari și feciori de acasă,
Vai de-acela care-i întărâtă!...
Trei sute era ei pe îndelete,
Afară de prunci, muieri și fete.

67

Armele lor cele mai cumplite
Era furce și rude de șatră,
La vârș cu fier ager ținuite;
Cu cestea îndată trântea de vatră
Pe vrăjmaș de-aproape și departe.
Acolo să vezi capete sparte!²⁴

68

Steagul! De mână codalbă o piele²⁵
Le era, de un părâng aninată,
Pe care sta, cu roșii petele,
O veșcă de ciur sus îndreptată.

²³ Vlad Vodă, precum să vede, au vrut să facă, precum să zice, *răviuie*, adică cercetare de oștile țigănești. M. P.

²⁴ În stihul acesta poeticu vorbește ca când ar fi de față când să bat ciurarii; dar este un chip de vorbire istoricească și poeticească. M. P.

²⁵ *Codalbă* este adiectivă, ca cum s-ar zice: *cu coadă albă*, și va să zică că pielea de o mână cu coada albă. M. P.

Cânta de marș în cimpoi foite²⁶,
Bătând în ciure negăurite.

69

Ce să mai zic de-a lor voivod mare,
Goleman voinicul?! Oh, acela,
De nu-l va prăpădi vo tâmplare,
Nu va bate el în zădar lela²⁷,
Nice va zăcea prăvălit pă spate
Când i s-or fârși în traistă bucate.

70

După acește veniră nainte,
Armați ș-în rânduri tocmite bine,
Argintarii, de inele și țante
Făcători, doao sute. Dar cine
Îi duce și le este povață?
Tinăr Parpangel și mândru în față.

71

Acesta purcedea în dreaptă spiță
Din craiu Jundadel, a cărui mare
Și preste toți înălțată viță,
Tocma de unde soarele răsare,

²⁶ *Cimpoi foite*, adecă cimpoi cu foale de capră, cum s-au obicinuit.
M. P.

²⁷ Precum să vede, poeticul au vrut să puie în obiceiul sau doară să pomenească numai nește cuvinte obicinuite în multe părți, pe unde s-află românii, mai vârtos în Ardeal, doară ca să le scape de perire, căci acum puțin foarte și numai între țărani le vorbesc. Precum este și acest cuvânt *lela*, care trebuie bine a să osăbi de cătră alt asemenea cuvânt *lele*. În Ardeal, spre părțile Țării Hațegului, au copiii țăranilor, mai vârtos cei care păstoresc vitele, un feliu de cântec ce-i zic *lela*. Îș strâng grumazii și să scutură din tot trupul, ș-așa cântă izbucnind cuvinte trecsărite și făcând shime urâte, rușinoase, și din gură cântând lucruri de rușine și adevărat satiricești. De-aco<lo> să zice, de obște, de oarecare ce nu lucrează nimic că *bate lela*. M. P.

Cu soarele împreună răsărisă,
Precum cronica ciorască scrisă.

72

Tot dintr-aceaeaș viță nălțată
(Pân-au stat întreagă împărăția
Țiganilor) pogorea din tată
Pe fii schiptru și nalta domnie,
Pân' la craiu Jundadel, pe care
Lipsi de tron Cinghișhan cel mare²⁸.

73

Fost-au de când lumea stă în picioare
Multe neamuri slăvite odinioară,
Viteze ș-alor poruncitoare,
A căror nepoți acum de-ocară
Sânt la noi; și noi l-alții-om fi doară
De nu vom băga samă de țară.

74

Ian căutați la țigănescul soiu
Cum-i astăzi de-ovilit, cum el
De cătră toți să împinge în gunoiu;
Dară, când trăia craiu Jundadel
Și stăpânea în India bogată,
Vița lor era mult luminată.

²⁸ *Cinghișhan* este numele unui mare han a mongolilor, pe care alții numesc Ghenghișcan, și care au pustiit toată Asia și au prădat toate țările, începând de la marginile Hinei până la India. Adevărat că el prădind au intrat în India, dar, de au domnit atunci în India Jundadel, cum zice poeticul, și de au purces Parpangel din vița aceluiaș Jundadel, aceasta n-am cetit nicăiri, afară de cronica mănăstirii de la Cioara, care să vede a fi foarte părtășitoare Țiganilor. Însă aceea-i dovedit lucru că Țiganii nu-s eghipteni, cum s-au ținut până acum, dar adevărați indieni, ce s-au dovedit prin inglezi, ce neguțătoresc în părțile acele și au aflat că limba țigănească să vorbește până acum în Siam și în Malabar.

75

A lor preste toți nalt împărat
Să numea în ferman a lunii frate
Și-a soarelui fiu pre luminat²⁹;
Iar lui să închina nenumărate
Noroadе, țări, crai și mari ostroave.
Aceste nu-s deșerte voroave!

76

Parpangel de pe moș să născușă
Din cea mai frumoasă țitoare
A lui Jundadel; așa să dușă
Apoi strălucind raza de soare
Pân' la dânsu; și care nu crede
Caute la el, că în față i-o vede³⁰.

77

Era nalt și ghizdav la făptură,
Bun lăutariu, pre bun cântăreț;
La toate faptele cu măsură,
Iară de inele meșter ales.
Acest chip era voivodul mare
A zlătarilor mergând călare.

78

Iară după dânsul, tot alese
Șireaguri din sângura lui ceată
Să ducea, într-un rând tot câte șese,

²⁹ Pentru titula crailor Indiii, că să numesc fiii soarelui și frații lunii, nu-i de a să mira, căci așa să chema și să cheamă și astezi împăratul mogulul și a perșilor.

³⁰ Lucru minunat zice poetul: care nu crede să-i caute în față. Dar cum va căuta în față la unul care nu-i mai mult pe fața pământului și au murit de oarecâte sute de ani înainte! Onochef.

a) De bună samă așa au aflat scris, iar acea scrisoare au fost făcută trăind încă Parpangel. Musofilos.

Căror urma ceaialaltă gloată
În pielcuța goală-golișoară
Și scripind de neagră ca ș-o cioară.

79

Cei armați avea buzdugane
De-aramă și nește lungi cuțite,
Toți oameni nalți și groș în ciolane,
Cu păr îmburzit, barbe sperlitate;
Haine avea lungi, scurte și-învârstate,
Unii fără mâneci, alții rupte în spate.

80

În loc de steag purta ei o cioară
De-argint, cu penele rășchierate
Într-acel chip, cât gândeai că zboară
Plesnind în arepi cu-aur suflate.
Musică făcea cu drâmboae,
Zdrâncănind clopoței de cioaie.

81

A treia, cu pasuri măsurate,
Căldărarii mari de stat să iviră;
Toți căciulați, cu barbe afumate.
De tăria lor lumea să miră,
Taie în arămuri ca și în șindile
Și rabdă foame câte trii zile.

82

Armătura lor era ciocane
Ferecate; toți era călare.
Dar unde mă tragi, Bălăbane,
Ducătoriul acestor, pre tare?
De-asculta țigănia de tine
Era de dânsa cu mult mai bine!...

83

Ei încă după al său steag urmează,
Ce era de-aramă o tâpsioară
Strălucind în toate părți cu raze,
Ca și soarele de primăvară.
Marș sufla în trâmbiță răgitoare
Ș-în loc de dobă, bătea în căldare.

84

A patra venind să văzură
Fierrarii cu-ale sale baroase,
Arzătorii de cărbuni și zgură.
Înarmați era ei cu coase
Pe nește druguri lungi îndreptate
Și în chipul lăncilor ferecate.

85

Ducul lor era Drăghici cu minte³¹
Carele multe veacuri văzusă
Și totuș din gură niciun dinte
Încă până atuncea nu-i căzusă;
Acum ținea el a șeptea muiere
Și totuș să sâmțea la putere.

86

Trei sute de-armați număra ceata,
Pedestime aleasă! Fieșcare
Mergea voios și de război gata.
Purta cu sine și de vânzare
Seceri, cuțite, foarfece, zale
Și nu le lipsea numa parale.

³¹ *Ducul*, adică ducătoriu sau povață. Aici să vede poeticu a imita pre Omer când scrie de bătrânul Nistor.

87

Cinghia lor mergea înaintea³²,
 Ce era de clopote și chimvale.
 Steag era tigaie de plăcinte
 Împodobită împrejur cu zale
 Mărunte, de-oțal și sclipitoare,
 Aninată pe-o lungă frigare.

88

Sosiră apoi în șireaguri groase
 Lingurarii cu săcuri pe spate,
 Toți bine îmbrăcați, cu barbe rase,
 De-a brâuri purtând nește bărzi late
 Ce toate soiuri de lemne taie,
 Arme pre bune și de bătaie.

89

Povața lor și vrednicul jude
 Era iubitoriul de dreptate
 Neagul, ce numai de-o parte aude³³.
 Și-i cel mai bun meșter de covate,
 De scafe, cauce, linguri, tăiere,
 Hâmbare, răvare și cuire.

90

Horiul lor în fluier și triște³⁴
 Cânta, lin tocănind pe-o covată,
 Cât putea sâmțirile să miște

³² Adecă *musica*.

³³ Oarecum nu să lovește!... Zice că Neagul au fost iubitoriu de dreptate și apoi zice că n-auzea numai de-o parte. Deacă asculta el numa pe o parte, vai de judecata lui! Mândrilă.

a) Ei! Deacă nu auzea de o parte, atuncea dar trebuia să-i vorbească de cea parte de care auzea... Onochefalos.

³⁴ Trebuie a lua sama că cuvântul acesta, *horiu*, aici să pune în aceeaș noimă în care la latini să zice *horus*, adecă ceata cântăreților. M. P.

Fieșcui. Iară de steag, o lopată
Prelungă avea și cu dascălie
Făcută de maistor Pintilie.

91

Dar cine-m va spune cum să cade
Ceata slăvită care-acum vine!
Musă ș-Apolloane, drăguț bade³⁵,
Șoptește-mi vorbe și graiuri line,
Că fără de-a ta dulce însuflare
Poetul haz și prință n-are.

92

Aceștia era (pre limba curată
Grăind) aurari, cea mai aleasă³⁶
Ordie din țigănia toată.
Acestor nici de Vodă le pasă,
Când ploao la munți și pot să spele
Aurul din apă, prin vâlcele.

93

Avea la dreapta sulite lunge
Și nește sabii de-a stânga scurte.
Care știa cum sulița împunge,
Cum de sabie trupul amurte,
Acela trebuia s-aibă frică
Și groază de-astă ceată voinică.

94

Steagul o suliță era, toată
De-aur, cu codorâște văpsită

³⁵ *Apolloane*. Poeticul cheamă pe Apollon întru ajutoriu, care era zeul muzicii la elini și învățătorul muselor... făcând după obiceiul poezilor latinești. P.

³⁶ *Aurariu*. Cuvânt adevărat românesc; adecă să numesc așa cei care spală aurul. Pe unele locuri să zic *băiași*, de la *baie*, adecă aurărie, unde să sapă din pământ aurul. M. P.

Și cu fluturi de-argint învrâstată.
Iar orchestra, bine rânduie³⁷,
Cânta marș în diple ș-alăute
Bătând în dobe anume făcute.

95

Iară pe dânșii cu fală duce
Tandaler inimosul, de care
Nu cuteza nime să să apuce,
Așa era de harnic și tare.
Spun că nu cunoștea nice o spaimă,
Că ar fi fost cu dracul unii-l defaimă³⁸.

96

Pe urmă în rânduri groase, neîncheiate
Mergea lăieții, goleții droaie³⁹,
Mâncători zădarnici de bucate,
Înarmați cu măciuci și cu maie;
Muierile cu prunci mici în spate,
De tot goale sau de jumătate.

³⁷ *Orhestră* va să zică horiul de musicari cu tot felu de musică.

³⁸ Este o vechie întru norod credere deșartă cum că unii oameni au legătură cu dracu, pe care îl poartă cu sine, și acela le dă putere ș.c.d. Într-această noimă trebuie să să înțeleagă și ce zice aici autoriul pentru Tandaler; însă adaugă și el cum că numa unii așa-l defaimă, adecă pizmașii. În urmă trebuie a lua sama că cuvântul *defaimă* să înțelege ca și *clevețește*, iar nu într-altă noimă. M. P.

³⁹ *Lăieți* să zic de la *laie*, adecă cea mai de pe urmă adunătură a norodului. Țigani lăieți pe une locuri astăzi să zic cei care n-au loc stătătoriu, ci îmblă pribegind dintr-o țară într-alta. Așijdere și goleții să zic de la *golătate*, fiind ei mai de tot goli, mai vârtos copiii și copilele lor. Acește și acum sânt cei mai urgisiți dintru toți, căci nu au nice un meșterșug, ci trăiesc cu cerșitul și furatul. *Droaie* încă este un cuvânt doară la mulți necunoscut, care însemnează o grămadă nerânduie, adecă când să zice în vorba de obște *mergea cu droaia*, să înțelege în grămăzi. M. P.

97

Corcodel pe dânși avea poruncă
Să povățuiască în rânduială,
Corcodel, care cu bobi aruncă
Și cu vrăjituri oameni înșală.
Oricine ce va fura el știe,
Spuindu-i dracu din răspântie.

98

Iară steagul era, după care
Să ducea gloata de mortăciune
Și de toate stârvuri mîncătoare,
O tearfă aninată pe-o prăjină.
Marșul sună în cornuri mugătoare,
Toți lolăindu-să în gura mare.

99

După ce toți în giur s-așezară
Rânduindu-să ca ș-o cunună,
Lăudă principul adevară⁴⁰,
Ascultarea lor și voia bună;
Apoi tare le dete poruncă
Spre Inimoasa îndată să să ducă⁴¹.

100

Toate ce până acum să cântară
Într-o veche foarte pergamină
S-află în mănăstirea de la Cioara

⁴⁰ *Principul*. Să află și în limba noastră întrebuințat de cătră mai mulți alții învățați în deosăbite cărți. M. P.

⁴¹ Adecă țiganii să duc de la Flămânda (unde acum dobândiră bucate) cătră Inimoasa, adecă la bătaie!... Întăleg acum încătro merge alegoria! Mândrilă.

a) Dar cum s-au putut întâmpla ca Vlad Vodă să-i mâie la Inimoasa? Ce va să zică aceasta? C. Onochefalos.

b) Dar bine, vere, nu știi tu că s-află satul acela și astăzi în Țara Muntenească? C. Idiotiseanul.

Și pot avea credință deplină,
Fiindcă să cetesc și în hârtoaga
Din mănăstirea de la Zănoaga.

101

Cartea din Cioara nu spune aice
Mai multe, iar cea din Zănoagă
Mai adauge încă (prin un „să zice”)
Ș-o voroavă a lui Vlad Vodă întreagă,
Care el cu cea tâmplare zisă,
Iacăt-o, precum o găsii scrisă:

103^[7]

„Vitează eghipteană rămășiță!
De faraoni viță strălucită,
Din vechi iroi tinără mlădiță!
O, mândră țigănie cernită,
Ascultă, ca să ții bine-aminte
Toate-a Măriii Mele cuvinte.

104

Iacă, Ț-am dat pământuri ș-olate,
Împărțitu-Ț-am arme voinice,
Precum și tot feliul de bucate,
Vrând ca odată să să rădice
Și neamul tău dintru mișelie,
De râsul altor să nu mai fie!

105

Pentru că de-acum ca și țăranii
Ceialalți în mândra Muntenie
Veți fi socotiți și voi, țiganii,
Dacă veți arăta hărnicie,

—
Apărând țara cum să cuvine
De turci sau alte limbe străine!...⁴²

106

Între Bărbătești și-ntre Inimoasa
Este un sat care Spăteni să cheamă⁴³.
Acolo va fi nespărioasa
Tabăra voastră, băgând de samă
De-a face câte domnească^[8]
Măria Mea va să-i poruncească”.

107

Atunci, într-o gură, gloata zisă:
„Mulțămim foarte Mării Tale,
Mai vârtos pentru mălai și clisă.
Ian vie-acum dă hăi cu cealmale!
Să deie pă a noastră țigănie,
I-om sătura noi dă bătălie”.

⁴² Acum, vere Idiotisene, o băgarăm toți în teacă!... Iacă că spune poeticul că toate ce-au cântat el până acum așa le-au aflat în scrisori vechi; și ce avem să zicem mai încolo! Chir Onochefalos.

a) Mai sus au zis poeticul că țigani-s din India, și aici zice că sânt viță eghipteană și faraonească; să împrotivește una cu alta. Părintele Filologos.

b) Trebuie a ști că aici grăiește Vlad Vodă și precum gândea el și după socoteala de obște de atunci, iar mai sus au grăit poeticul din sine și după adevărata cunoștință de acum. Deci nu e nice o împrotiveală. C. Simplițian.

⁴³ Eu tot am ascultat până aici. Măcar că multe vedeam împrativa crezământului omenesc, totuș mă îndoiam, dar acum văd că omul acesta, adevărat poetecul, bârfește și ne spune nește pozne. Căci cum poate să fie ca Vlad Vodă anume să fie căutat aceste locuri, adevărat să puie pe țigani la *Spăteni*, întră Bărbătești și între Inimoasa? Aceste sânt cuvinte într-adins căutate, ca să arete doară cum că țigani, de nu vor fi bărbați și inimoși, vor lua bătaie pe spate. Idiotiseanul.

a) Ba nu așa, vere! Căci, deacă le-au aflat el așa în scrisorile de la Cioara și de la Zănoaga, trebuie să fie adevărate cele ce zice și n-ai ce mai zice. Onoch.

108

Iar apucând Gogoman voroava:
„Luminate doamne! În țara toată
(Zisă) știm că Ț-au răzbătut slava
Și nu este cineva să poată
Călca porunca Mării Tale,
Ba nice^[9] pe departe să te înșale.

109

Dar (să ierți, Măria Ta!) să zice
Că ar hi dă tâlhari căile pline,
Noi n-am vrea să avem cu dâșii price,
Ci am trăi cu toată lumea în pace!^[10]
Deci ne temem să nu ne-asuprească
Cumva pă drum laia tâlhărească!...

110

Rugăm, dar, pă Măria Sa foarte
Ca să ne deie pă drum vo pază
Ori oșteni ce n-au frică dă moarte
Sau și haiduci cu groaznice obrază,
Ca la primejdie să ne-ajute;
Dă ar hi măcar numa doao sute!”⁴⁴

111

La ceastă cerere minunată,
Vlad, zâmbind, zisă: „N-aveți teamă!
Orice laie tâlhărească armată
Să deie pe voi; numa luați samă
Să n-arătați ca cum v-ar fi frică
Și-ți vedea că nu vă o face nimică”.

⁴⁴ Cu adevărat vrednică cerere de un gogoman!... Eu cred că de la acest Gogoman s-au luat, pe unele locuri, de zic nățărilor gogomani... Însă oricum să fie, ori poeticul nostru, ori izvoditoriul cel dintii, de la care au luat această poveste, au vrut de bună samă să șuguiască în bajocura Țiganilor. C. Simpl.

112

Aceste zicând, Vodă purceasă
 Lăsând pe țigani porniți în cale
 De la Flămânda cătr-Inimoasa,
 După porunca Mării Sale.
 Până aici cartea Zănoaghei spune
 Ce în alte cronică nu să pune;

113

Iară cele ce de-acum urmează
 Într-un chip s-află în cărțile toate,
 Și fieșcare poate să crează
 Cestor întâmplări adevărate,
 Ce să vor spune de-acum nainte,
 De nu cumva toată cartea minte⁴⁵.

Fârșit

⁴⁵ Fiindcă văd că mulți cu multe feliuri de critice s-au sculat pe poeticul nostru, am socotit să spui aici, în scurt, tot scoposul autoriului și să arăt ce felii de izvoditură este aceasta.

Întii trebuie a lua aminte că poeticul, care-i unul din prietenii miei, au vrut să aducă în limba noastră un felii de poezie noao, precum să află la itălienii și alte neamuri; și fiindcă la noi până acum puțin au fost obicinuite alte stihuri afară de cele de obște, ce le numim vierșuri, și s-au obicinuit la cântece de *doru lelii* și de *frunză verde* și ca de-aceste.

Latinii și elinii încă au avut cântări de acel felii țărănești, precum au toate neamurile ș-acum, dară acest <feliu> de vierșuri sânt pentru gloata de obște. Însă elinii^[11] și latinii au avut și alt felii de stihuri, obicinuite numai de cei învățați și la cântările cu care să povestea faptele eroilor și a vitejilor sau la imni alcătuiți spre lauda zeilor¹, precum să pot vedea la Omer și la Virghil. Deci autoriul acestui poemation au socotit să facă o cercătură și să alcătuiască în limba noastră ceva cu un felii de stihuri noao. Dar n-au cutezat a face un poemă eroic sau să cânte faptele vreunui viteaz izbânditoriu, căci limba noastră încă nu-i de ajuns lucrată și dreasă spre acel felii de izvodituri. Drept acea au ales un felii de izvodire de șagă, unde nu trebuiesc atâta înălțate gânduri și cuvinte alese. Și fiindcă limba itălienească este mai aproape întru toate de a noastră, au luat forma de stihuri de la itălienii, însă cu oarecare mutări. Adeacă, în loc de opt stihuri la o strofă, el a pus numa șese; și în loc de șese măsuri (metruri), numai cinci sau câte încap pe o mână. Însă nu după metrul

CÂNTECUL A<-L> II<-LEA>

Argumentu

Țigani trimit la Vlad solie,
 Să le scurte cale delungată.
 Dar, într-acea, cum pe dăscălie
 Trebuiește-a să arma ș-a să bate
 Sfătuiesc. Pe Romica răpește
 Cel rău, iar Parpangel pribegeste.

1

Grija Țiganilor cea mai mare
 Acum răzăma toată în bucate,
 A rămânea înapoi fieșcare
 Să sâlea, lângă cele încărcate
 Carră cu mâncări, iar la împărțală
 Era multă sfadă și cârteală.

2

Dar ș-altă nevoie le sta în cale,
 Căci pre nemâncat nu putea merge,
 Zăcând că l-e greață cu rânze goale
 Să trapede-atâta și s-alerge!...
 Când era sătui, punea pricină
 Că le-ar fi rău și făcea hodină⁴⁶.

lătesc, după silaba scurtă și lungă numărând, ci numa după silabe, numărând la un metru doao silabe. Fiindcă, dintru toate neamurile acum viețuitoare, nice una nu face stihuri după metrul elinilor sau al latinilor, ci numai după *râtmă*² sau asemenea fârșire sau terminăciune a cuvântului, precum să vede din toată această lucrare. Nu să poate zice că au ieșit rău cugetul autoriului, dar totuș să vede neajungerea limbii în *ritme*, neavând atâte feliuri de râtme ca italienii. Deci ar fi dorit să să facă o cercare cu alt feliu de metru, după obiceiul elinilor și a latinilor. Întru alte, poeticul, după regulile poeticești, au întrăbuițat mahine, adecă precum elinii și latinii pre zeii săi și zeuăle sau zânele și nimfele sale au întrebuințat, așa el, după credința de obște de acum, pre îngeri și dimoni.

⁴⁶ *Hodină*, adecă cum zic alții *popas*.

3

Așa făcând, abia câte-o milă
 Călătorea pe zi, pân' ce-odată
 Bunul Drăghici chemă pe Ciurilă
 (Era într-o zi pe hodină așezată):
 „Pasă (grăi), strigă să să adune
 Voivozii și fețele bătrâne,

4

Că bune lucruri eu am și multe
 De-a le zice în puține cuvinte,
 Dacă or voi doară să mă asculte;
 Și m-or asculta, de au minte!...”
 Ciurilă îndată mearsă de-acia
 Și strigă întru toată țișănia:

5

„Tot omul s-audă și să știe!...
 Că moșul Drăghici să strig mă mână,
 Ca tot îns la cortul lui să vie,
 Din cei ce-s dă vârstă mai bătrână,
 Căci pre multe are să vă zică,
 Dar veniți curând, f...l în tică”⁴⁷.

⁴⁷ Stihul acesta nu-i întreg; eu însuș am cercat la izvodul, dar n-am aflat altă, fără, în loc de doao silabe, numa doao slove, *f* și *l*, și între acele doao puncturi. Însă stihul, de să va ceti cum zace, nu are nice un înțăles, căci ce va să zică: *veniți curund... în piică?* Trebuie, dar, să fie fost acolo un cuvânt care au legat aceste doao cuvinte. Cu adevărat că să vede acolo o răsură, dar cum s-ar putea împlini, aceasta este întrebarea. S-află la izvod de-o parte, la margine, însemnat de înțeleptul părintele Tălălău, adecă că lui *i* să pare că acolo, de bună samă, au fost un cuvânt prost și de rușine, care cetindu-l doară vreun evlavinic părinte călugăr l-au șters, ca să nu fie cuiva de scandală. Iar după lungă batere de cap și desputăciune, încheie într-acest chip: „S-arată dar lămurat că n-au putut fi alt cuvânt, numai cel prost țărănesc *futu-l*, din pricina că, cetind stihul cu acest cuvânt, are înțălesul întreg. Apoi arată vederat și slovele: cea denainte, *f*, și, denapoi, *l*, care nu să lovesc cu alt cuvânt”. P. Filologos.

6

Cum s-auzi aceasta în țigănie,
La bătrânul Drăghici iacă vine
Și să adună murga boierie
Cu fețele cele mai bătrâne.
Iar după ce toți în giur stătură,
Într-acesta chip moșneagul ură:

7

„Voi, bărbați buni, și-oameni de-omenie!...
Dă mult am vrut să vă aduc aminte
Dă hele ce împlă pân cuget mie.
Oricum lucrurile să vă alinte,
Totuș pare că ar hi mai cu trabă
Să călătorim noi mai dăgrabă...

8

Că dacă-ți îmbla durmind pă cale,
Cum voi ați făcut-o pân-aice,
Nu împliniți voia Mării Sale.
Dăci caută a vă teme dă cerbice!
Și vai, noao, de cumva ar înțălege
Vodă că voi durmiți zile întreg!

9

Atunci Ghiolban căldărariu începe
(Necăutând că Drăghici nu gătasă
Cu zisul): „Toți carii vreu să crepe
Dă căldură grăbască, nu-mi pasă;
Dar eu n-oi merge dă a nădușita⁴⁸,
De-ar mai hi Vlad Vodă pă atâta⁴⁹.

⁴⁸ *De-a nădușita*, adecă nădușindu-mă. Să zice de obște într-acest chip și despre alte lucruri, precum: *de-a rupta*, *de-a omu de omenie*, adecă ca ș-un om de omenie. M. P.

⁴⁹ *De ar mai fi pe-atâta*, adecă de ar mai fi de doao ori precum este puternic și temut! M. P.

10

Dar, dă vreți a face cum voi spune,
Să știți că vom nimeri bine^[12].
S-arătăm adecă în plecăciune
Domniii, ca să nu ne mâne^[13]
De-acum așa dăparte și iute,
Sau încai drumul să ne mai scurte.

11

Să trimeată Vodă pe-un vechil
Care să așeze ca să nu hie
Până la Spăteni mai mult de-un mil;
Apoi să ne deie slobozie
Dă a face trii hodini câte-odată!...”
Aici voroava lui fu curmată,

12

Căci Avel striga din gura toată:
„Ahăsta mi-i sfatu, ahasta-i minte!...”
De-aci toată mulțimea adunată
Lăudă sfatu și vorbele sfinte
Și cu toții împreună așezară
Solii să pornească până în sară.

13

Lângă acele ei mai hotărâră,
După a lui Drăghici bună părere,
Într-acea să meargă câte-o țiră,
Dar, ca să poată mai cu plăcere
Călători țiganele gloate,
Au pus în frunte să meargă bucate!

14

Socotind bătrânii înțelepțește
Cum că gloata, sâlită de foame,

Va căuta să meargă bărbătește⁵⁰,
 Ca flămând pântece să-ș întrame.
 Ce nu face un sfat bun câteodată!...
 Ferește de rău o țară toată!...

15

Îndată și numita solie
 Purceasă, ce fu din doao fețe
 Cele mai harnice în țigănie,
 La cuvinte și gânduri istețe:
 Unul Gârdea, cel cu gura strâmbă,
 Altul Găvan, cântăreț în drâmbă.

16

Iară ceaialaltă bătrânime
 Încă mai șezu la sfat, s-aleagă
 Ce-ar fi mai bun pentru țigănie
 Și în ce chip trebile să-ș direagă,
 Că acum îș băgasă în cap să-ș facă
 Tocmeală în țigănia săracă.

⁵⁰ Trebuie aici să fac cetitoriului o aducere-aminte, adică că acest poemation s-au scris cu ortografie noao. Autoriul, socotind că slovele care le trebuințăm noi, românii, sânt aflate și hotărâte pentru limba slovenească, dintru care multe să află netrebnice la limba noastră, au aruncat multe afară, precum **•k**, **ia**, **•k**, **•w**, **•v**, **•p**, **6** și fiindcă **•e** este de doao feliuri, au luat un **e** lătesc, în loc de **•e**, și din **•e** cu acțent (') au făcut **•k**. Apoi, în loc de **•p** pretutindene pune **7** (ius) cu **•h**; în loc de **ia** pune **ia**; în loc de **•k** pune **ia**. Apoi în loc de **•v** pune **•s**, și în loc de **•w** iarăș pretutindene pune **•c**. Însă, cu toate aceste, nu să află greutate la cetire și, socotind lucru fără părtinire, fieșcare va afla că toate acele slove pot fi cu adevărat trebuincioase la limba slovenească, dară la a noastră sânt tocma prisosnice și netrebnice. Căci **•k** nu este altă fără un **e** rădicat și lung, care să poată scrie cu un **é**, cu acțent, sau și cu un **e**, adică *eta grecesc* [recte: *epsilon*] ce nu este alta fără **e** îndoit; iar unde să punea până acum, în urma cuvintelor, **•k**, autoriu nostru pune **ea**, pentru că așa poștește firea limbii și regulile gramaticești, care toate mai pre larg să vor arăta la gramatecă. M. P.^[14]

17

Bălăban voivod acum deodată,
Vrând și el sfatul bun să-ș arete,
Așa grăi, șezând pe-o covată:
„Îm pare că voi pre pe îndelete
Și făr' nice o grijă faceți drum,
Și doară nice știți de ce și cum?

18

Însă eu așa gândii în mine,
Că, până vom merge mai dăparte,
Aici să ne-armăm cum să cuvine,
Că nu să știe dân care parte
Vrăjmașul vine, ș'e dă a să teme
Doară apoi să nu ne-ajungă vreme.

19

Trăbuie, dar, ca toți hăi călare
Naintea taberii să purceadă
Armați, căutând oare dân care
Lature turcii taie și pradă;
Văzând, apoi, cât pot dă tare
S-alerge, dându-ne înștiințare.

20

Noi atunci, cu tabăra ha groasă,
Văzând că vin asupra dâncoace,
Să apucăm fuga ha sănătoasă
Încolo și să mergem în pace
Până când ne vor purta picioare,
Numa să scăpăm de la strâmtoare”⁵¹.

21

Răzvan fierrariul încă să scoală
Și într-acest chip rostul său deschide:

⁵¹ Să facă toate oștile așa, n-ar peri atîta oameni! Vintilă.

„Bine să zice: La fala goală⁵²
Traista-i ușoară!... Zeu că-i de-a râde
Cum Bălăban a fugi ne învață,
După ce ne-armă cu gura îndrăzneată.

22

Dar că, de n-avem chef dă bătaie,
Dă ce să purtăm atâta frică^[15]
Ca doară turcii să nu ne taie?
La ce să apucăm arma vitează,
Când făr-arme ca fără povară
Fuga este cu mult mai ușoară?...

23

Aici, Bălăbane, altă putere
Nu este: fără sau a te bate
Pentru țară, copii și muiere,
Cum și pentru dragile bucate,
Sau, aruncându-ți arme necrunte,
A fugi gol-golișor la munte”.

24

Răzvan era ceva să mai zică,
Dar Vlaicu lingurariu începe
A râde și glasul său rădică:
„Eu nice într-un chip nu pociu precepe
Ce să învărtește voao pân minte,
Ca când ați avea boală herbinte.

25

Nici veste-i doar pe-aproape să hie
Turcii, și iacă unii că să gată

⁵² Însemnează că poeticu nostru au sâlit să bage în povestea această toate zisele sau proverbiile de obște ce să obicinuiesc la țărani, dintru care e și aceasta: „*Fală goală, traistă ușoară*”, adică la multă laudă mai totdeauna s-află mult neadevăr. M. P.

Dă fugă cu mare vitejie,
Iar alții să cocoresc îndată
Și vor să taie într-înșii ca în clisă,
Gândire-ai că și unii ș-alții visă⁵³.

26

În ce chip am venit până aice,
Așa să mergem dar și dă acie,
Iar dă ni s-ar pune doar în price
Cineva pă drum, cu vrăjmășie,
Totdăuna are să să păzască
Răgula noastră ți gănească⁵⁴,

27

Adecă fruntea hălui mai tare
Să plecăm cu multă rugămintă
(De-om vedea că în fugă nu-i scăpare).
Iară când cu năvală hierbinte
Ar da pă noi o mai slabă laie,
Atunci să stăm și noi la bătaie.

28

Însă numa când n-ar hi cu putință
Dă a scăpa ș-a să împăca cu buna...
Căci, după a mea dreaptă socoteală^[16],
Viața noastră-i numai una,
Care, dă o pierzi fără trabă o dată,
Nu-o mai afli, dă ai da lumea toată⁵⁵.

⁵³ *Visă*, adecă visază.

⁵⁴ *Răgulă* să zice de obște, însă mai bine să grăiește *règulă*, cu acțentul pe silaba dintii. În Ardeal, pe unele locuri, prin cuvântu acel, *regulă*, înțăleg *nărav rău*. Și când zic om *cu răgulă*, înțăleg om cu *nărav rău* sau, cum zic moldovenii, om *cu toane*.

⁵⁵ O, sfânt adevăr în proaste cuvinte învăluit! Căci, după toate legile dumnezeiești și firești, nu sântem datori a pune la primejdie viața, numa în cea mai de pe urmă tâmplare, când ar voi cineva să ne lipsască de dânsa și să nu fie altă scăpare fără a o pune la perire. Adrofilos.

29

„Să mă bată Dumnezeu, că bine
O nimeriși, Vlaice!... (barba sură
Ștergându-și, Gogu zise.) Dar cine
Este așa dă nebun fără măsură,
Să să bage în foc dă viu, și doară,
Minte întreagă având, ar vrea să moară!

30

Păntu-ahaia nebun e hăl care
Să scoală și dă război să gată
Asupra hălor dă preste mare,
Pă cari n-au văzut niceodată,
Apoi pă acei ucide și strică
Cari lui nu i-au făcut nimică⁵⁶.

31

Dăci nice eu văd vreo pricină
Ca să ne batem noi într-adins
Și să ne ucidem fără dă vină;
Dar, fiindcă odată armele-am prins,
Să le ținem numa dă o tâmplare,
Când doară altă n-am avea scăpare,

32

Ca vrăjmașului, încai dăparte,
Să ne putem născocorî într-înse
Noi încă cevaș dă a noastră parte.

⁵⁶ Și cine va zice că țiganii nu au minte firească isteță? De bună samă socotind lucru în sine cum este, Gogul bine grăiește, căci când să scornește războiul între creștinii de Europa cu turcii, să tâmplă de vine unul din Sibiria sau din Ispania, de o parte, și altul de la Anadol, de altă parte, cari nu să au văzut niceodată, și să tâmpină la Dunăre tăindu-să ș-omorându-să cu cea mai turbată mânia!... Ce-i mai de mirat, neavând și neștiind pricina. Însă aceasta este spre pofala veacurilor noastre omenite!... M. P.

Dar să nu întrăm la bătai adinse,
Căci acolo n-ar hi mai mult șagă,
Și-ar peri doar țișănia întreagă.

33

Numa ș-altă încă regulă bună
Țigănească am să vă aduc aminte:
Ca să călătorim totdeauna
Aproape dă păduri, că nu minte
Zisa vechie: «Fuga-i rușinoasă,
Dară-i dân toate mai sănătoasă!...»

34

Într-ahăsta chip, văzând noi dăparte
Că vrăjmașul vine cu putere,
Apucând tufa, scăpăm dă moarte,
Iar pă câmp (după a mea părere),
Ca un iepure fuga dă ai întinde,
Totuși iuții gonaci te vor prinde”.

35

Bratul aurariu și el atunci⁵⁷
Ș-aduse-aminte de grai și zise:
„Dar cum?... Voi uitarăți dă porunci
Și dă hele ce Vlad Vodă scrise?...
Socotind c<ă> <v>eți îmbla cum vă place
Dă capu vostru încoalea și încoace?

36

Ce au fost au trecut; acum cioare⁵⁸
Nu sânteți mai mult, ci lăudată

⁵⁷ *Aurariu* va să zică din ceata țișanilor care caută și spală aurul din ape. M. P.

⁵⁸ De-aici să vede că ș-atunci muntenii bajocorea pe țișani zicându-le *cioară*, cum îi bajocoresc și pe aceste vrămi. Însă pare că Vlad Vodă au oprit ca să-i nu-i cheme mai mult așa, căci amintere nu ar fi putut zice Bratul așa. P. Filologos.

Oastea lui Vlad, căci el dă mâncare
Vă dete și v-armă dă astă dată.
Dăci trebuie a ne lua sama bine
Ca să nu pățim cumva rușine.

37

Iar eu vă zic rupt, ales, în față,
Că așa, fără nice o rânduială,
Nu putem nici până demineată
Rămânea. Ce duh pă voi vă înșală!...
Cât e zioa gura nu vă tace,
Dar a încheia ceva nu vă place.

38

Dăci, dacă ați luat armele, odată
Trăbuie într-însele a vă dăprinde;
Căci arma nu este voao dată
Ca pă mălai doară să o puteți vinde
Sau să tăiați numa căpăține
Dă curechiu, ci capete păgâne”.

39

Atuncea, sculându-să în picioare,
Tânăr Boroșmândru luă graiul
Și zise: „Fraților! Mie-m pare
Cum că, dă n-ar avea ghimpuri, scaiul
N-ar împunge; ghimpul, dară, face
Firea lui cea dârză și pungace.

40

Arma la om e ca țăpușă^[17]
La scaiu; dă ahaia armatul arată
Cu îndrăzneală fiecărui ușa
Și-e totdeauna dă război gata;
Iar acum, ahăl tare să ține
Care să sânte înarmat mai bine.

41

Dăci, dar, dă armătură bună^[18]
 Să ne grijim cât mai dăgrabă.
 Dă mult un cuget pân cap îmi sună:
 Cum s-ar putea face mai cu trabă
 Ca să ne-armăm cu vreo dăscălie?
 Ş-aflu așa c-ar putea să fie:

42

Ca fieştecare dintre noi
 Să fie cu totul ferrecat⁵⁹,
 Adecă îmbrăcat în hierr la război,
 Ca să n-aibă teamă dă tăiat
 Sau puşcat, nici frică dă moarte,
 Ci tot vitejeşte să să poarte.

43

Cu-adevărat hire-ar şi mai bine
 Să ne putem face toţi legaţi,
 Ca vitejii dân zile bătrâne,
 Cari, dă multe ori şi nearmaţi
 Aflându-să în mijloc dă războaie,
 Niciun feliu dă armă putea să-i taie.

44

Dar hiind că ahastă legătură
 În zioa dă azi nu să poată face
 Fără numa prin fermecătură,
 Care-acum dă multă vreme încoace
 Nu s-au mai pomenit, pentru-ahastă
 Vrând să ne apărăm la năpastă,

⁵⁹ *Fierrecat*. Autoriu pretutindine scrie *fierr*, iar nu *fier*, că așa să cuvine. Şi s-arată din numărul înmulţit (plural) că așa trebu să scrie, fiindcă amintrele nu s-ar putea deosăbi de la *fieri*, care este cu totul altă ceaea. Deci, când să vorbeşte mai de multe, *fierră* şi *fierrăle* trebuie să scrie, dar nu fierele etc. M. P.

45

Nu e-alta a face făr-a ne-ascunde
În hierr, dă la cap pân-în picioare.
Așa, cu vrăjmașul, noi oriunde
Vom sta fără frică la strâmtoare,
Căci, pân-el taie în hierrul vârtos,
Eu tai în carnea lui ș-în os.

46

Oastea noastră așa purure întreagă
Va rămânea și nebiruită.
Așa facă cui viața e dragă,
Și va scăpa dă moartea urâtă.
Numai cât, lângă ahaia
Trăbuie ș-alta în zi dă bătaie.

47

Adecă să nu facem cum fac
Alții războiul, numa cu-o mână,
Lăsând alantă mână dă brac⁶⁰,
Ci, după orânduială mai bună,
Trăbuie cu amândoao dăodată
Țigătimea noastră să să bată.

48

Pântru-ahasta, dar, tot însul s-aibă
O sabie bună în mâna dreaptă,
Iar în stânga o sulită cu trabă,
Ca, sosind cu vrăjmașul la faptă,
Cu sulita să împungă, s-oboară,
Cu sabia să taie, s-omoară,

49

Apoi și s-aibă fieștecăre
Un laț dă fune pe lângă sâne,

⁶⁰ Adecă: ca netrebnică.

Ca, când s-ar ostăni foarte tare,
Să-l arunce între oștile străine.
Și-apucând pe unul să-l târnosască
Până la tabăra țigăneasă⁶¹.

50

Cum vă place, dar, a mea părere
Și dă aveți ei împotrivă a zice?...”
Dragomir atunci arată vrere
De-a grăi doară ceva de price,
Și să grăiască gura-și deschisă,
Dar apoi iară tăcu și răsă.

51

Dar iacă Dondul cu fruntea lată,
Dondul lingurariu, și el zisă
(Barbă netezându-și afumată):
„Boroșmândru taie în turci ca în clisă,
Ba târnosi pe unul ș-acasă
Cu armătura sa ha frumoasă!...

52

Fraților, sfatul ahăl și toate
Ce vorbiți voi n-ajung o zală.
Ce ni-s dă folos atâte înarmate!...
Eu știu o mai bună rânduială,
După care noi pă dăscălie
Putem să facem și bătălie.

⁶¹ Ce spusă mai sus Boroșmândru pentru *legătură*, aceasta au fost o deșartă crezătorie a oamenilor proști, și doar este ș-acum, care este împotriva firii. Dar ce zice de îmbrăcat în fierr, de o parte n-ar fi lucru rău, însă este lucru care mai mult ar strica la război decât ar ajuta, căci oamenii așa îmbrăcați nice s-ar putea clăti din loc. Apoi sânt ș-altele care mustră deșertăciunea acestui feliu de armătură. Însă, în cât pentru lațuri, am cetit la Erodot că în oastea care sculă Xers, împăratul Persiiei, asupra grecilor să afla nește oameni pădureți care purta cu sine acest feliu de lațuri. Cocon Erudițian.

53

Adecă împrejur dă țigănie
Să ne săpăm nește gropi afunde,
Ca, venind turcii cu răpezie,
Să cază în ele și să să afunde
Unul după alaltul, toți grămadă,
Ca și lupii ce merg după pradă.

54

Gropile să hie acoperite
Cu frunzare, paie și nuiele,
Numadăcât să cază oborâte,
Când ar călca cineva pă ele.
Și vă încredințaz, dă bună samă,
Că n-om avea în țigănie teamă”⁶².

55

Atuncea și Tandaler să scoală
Grăind: „Ș-asta tu chemi bătlie,
Dondule, când tu, șezând în poală
La muiere, vrăjmașul să-ți vie
Orbiș, căzând în gropile tale?
Ce mai bulguiri! Ce mai tândale!”

56

Însă când era sfatul cel mai mare,
Iacă Zăgan ursariul aleargă
Într-un suflet la neagra adunare,
Ce era pe o șeștină largă,

⁶² Ș-aceasta în pare că am cetit la scriptorii bizantinești. Adecă, având perșii cu hunii sau tătarii bătlie, tătarii așîdere au făcut asemenea gropi, iară călărimea persiană repezită, gonind pe tătari, au dat întru acele gropi și s-au prăpădit. Unde împăratul perșilor au pierdut o mărgea nestemată, căria asemenea până atunci și de atunci încoace n-au fost. C. Erudițian.

—
 Și, sosând, abia putu să zică:
 „Vaileo, vaileo, că nu știți nimica!...”

57

Obosit, cu față spăimântată,
 Abia răsuflând, gura căscasă
 Să spuie tâmplarea înfricoșată,
 Dară în gâtlej ș-atunci îi rămasă
 Cuvânt, și-abia cât zise: „*Romica!*...
 Au, vaileo, că voi nu știți nimica!...”

58

Într-acea, căutând gloata murgie⁶³,
 Sta cu gura de-o palmă căscată,
 Neștiind ce feliu de mișelie
 De-a le mai spune ursariul să gată⁶⁴,
 Pân' ce în urmă, apucând răsuflare,
 Așa spusă jelnica tâmplare:

59

„Oh, (strigă el) voi nu știți nimica,
 Ce tâmplare v-oi spune jeloasă!...
 Vaileo, că vi s-au răpit Romica
 Lui Goleman, Romica frumoasă!”
 Asta auzind, ca și muți stătură,
 Spânzurând dintr-a lui Zăgan gură.

60

Cei mai mulți după acea să sculară
 Și-adunarea era să să spargă,
 Când sumețul Tandaler în poară
 Să puse, zicând: „Lăsați să meargă

⁶³ *Murgiu* este adiectivă de la *murg*, ca cum de la *negru* să zice *negriu*, ă. M. P.

⁶⁴ Nu să știe pentru ce numește poetul pe Zăgan *ursariu*, căci întră cetele cele mai sus pomenite nu să află ceata ursarilor! Dubitanțius.

a) Așa au aflat scris în cronica de la Cioara. Onoch.

Pă hăi căror dă dânsa le pasă,
Ce-avem noi cu Romica frumoasă?

61

Fugit-a hi, doar cine știe
Cu ce feliu dă flecău, pântru care⁶⁵
Dor va fi sâmțind și libovie,
Dar noao pentru-o fată fugare
Nu să cade-a lăsa lucru în doao,
Așa grăiește Tandaler voao!..."

62

„Ba latră Tandaler ca ș-un câne”
(Tinăru Parpangel atuncea zisă).
„Un fleac ș-om dă nimic el rămâne⁶⁶
Până va dovedi cele zise”.
Aceste zicând, cu buzduganul
Ameniță mănios țiganul.

63

Iară mândrul aurariu mult stete
În cumpănă, ce-ar avea să facă:
Ori să-i răspunză, sau să-i arete
Cu fapta, decât prin vorbă sacă,
Zlătariului, că n-are dreptate,
Însă îl apucă Bratul de spate.

64

Acesta cu mulți alții l-opriră
De nu putu la cela pătrunde,

⁶⁵ Fiindcă cuvântu *flecău* nu este obicinuit în toate dialecturile românești, am socotit a-l tălmăci pentru cei care doară nu l-or înțălege. *Flecău* să zice pe unele locuri ca și pe alte *zăblău*, *cotâng* ș.a.

⁶⁶ Un *fleac* să zice pe unele locuri ca și cum ai zice netrebnic și de nice o treabă. *Un fleac de om* la noimă să asămenează cu zisa lătinească *flocți homo* sau *nihili homo*. M. P.

Dar nice lui Parpangel slăbiră⁶⁷
 Coardele, văzând că nu-i răspunde
 Vrăjmașul, ci spre dânsul aleargă,
 Chibzuind tocma capul să-i spargă.

65

Ș-îi făcea capul tot bucățele
 Cu greu buzduganul său de-aramă,
 De nu-l sprijineai tu, Vioarele,
 Care bine băgaseși de samă
 Că Parpangel să gată să deie
 Și-l opriș, țiindu-l de minteie⁶⁸.

66

Apoi mai mulți, de-o parte ș-alaltă
 Mestecându-să, abia-i despărțiră,
 Că, de nu, doară sângele baltă
 Curgea, ș-unul pe-alt făcea tot țiră⁶⁹,
 Însă, măcar că osăbiți stătură,
 A sudui nu înceta din gură.

67

„Așteaptă, tâlhariule dă câne,
 Așa n-ei scăpa tu totdeauna”,
 Strigă Tandaler, pe care ține
 Bratul, Danciul și mai mulți împreună;
 Dar cela încă-i strigă: „Vino încoace,
 Cioroiule, dacă moartea-ți place!”

⁶⁷ *Nu-i slăbiră coardele*, iarăș o proverbie de obște sau vulgare, și va să zică ea: încă de a sa parte să țină tare și nu muie. M. P.

⁶⁸ *Minteie*, sau mai bine *mintie*, să zice într-unele dialecturi românești haina cea deasupra sau aceea ce zic alții *hlamidă*. M. P.

⁶⁹ *Țără*, în cât știu, să obicinuieste numai la norodul ardelenesc, doară de la lătenescul *țirrus*, încrețitură; iar poeticul, de bună samă, l-au pus pentru ritmă, urmând lui Omer, care la poezia sa au trebuințat cuvinte din toate dialecturile fără osăbire. Însă *țiră* va să zică o bucăța de oareceva, deci *a face pe cineva tot țără* este a-l face bucățele. M. P.

68

Așa, dintr-o micșoară scânteie,
O mare să scornea bobătaie⁷⁰,
Pentru-o tină ră mândră femeie
Era doi viteji mai să să taie!
Însă zlătariu-ș adusă aminte
De-a lui Zăgan groaznice cuvinte,

69

Adecă, pe draga sa Romică
Precum ar fi dus cineva în silă;
Deci, nezicând nimărui nimică,
Gândi să meargă după copilă,
Apoi, aflând-o, să întoarcă iară
Și să facă pe-aurariu de ocară.

70

Dar Ganafir cu Păpară, iată,
S-apucasă acum și de piică⁷¹,
Pentru a lui Goleman mândră fată.
Cesta zicea că buna Romică
Este-a lui, cela a lui. După îndata
Lor, apoi, s-au prins de-a depărata.

71

După ce destul să dăpărară,
Neputând unul pe-alt să supună
Sau la pământ oarecum s-oboară,

⁷⁰ *Bobătaie*. Fiindcă nu știu fi-va de toți înțăles acest cuvânt, căci este vulgar, pentru aceea trebuie a însemna că este imitativ, adecă scornit după asămănarea sunetului ce face focul când să face mare și apucă putere; din sunul acela, adecă *bo! bo!*, s-au făcut verbul *bobotesc* și substantiva *bobătaie*, adecă mare foc. M. P.

⁷¹ *Pică*. Autoriul au scris pretutindene așa, ca să osăbească de la *pică*, ce va să zică *cade*. Însă *piica* este substantivă și va să zică *păr împletit* sau *legat împreună*; unii au obicinuit rău a zice *tică* în loc de *pică*. M. P.

—
Dederă a să prici între sine^[19]
Care întâi (de voie, nu de frică!)
Trebuie să-și ia mâna din piică...

72

„Lasă-mă dă păr” (striga Păpară).
„Lasă tu întâi”, zicea Ganafir,
Cela: „ba tu”, cesta: „ba tu”, iară
Zăcând tot îș smugea câte un fir.
Pân’ ce după lungă dăpărată
Amândoi să lăsară deodată.

73

Era (cum s-au zis) Romica fată
În toată tabăra mai frumoasă,
Fată în păr și încă nemăritată⁷²,
Parpangel în taină o încredințasă⁷³,
Și cât mai curund cununie
Și fără de popă era să fie.

74

Nu departe de Cetatea Neagră
Era vestit din zile bătrâne
Un codru (precum să zicea prin sate)
Lăcuit numa de mândre zâne,
Ce să zic măiestre și frumoase,
Cele tari, ba și cele vântoase,

⁷² *Fată în păr*. Măcar că această zisă este de obște și vulgare, pe unele locuri, precum în Ardeal, însă este adevărat strămoșască; s-află în legile longobardilor asemenea zisă, *virgo in capillis*, adică vergură nemăritată. Aici încă trebuie a înțelega așa, fiindcă fetele nu sânt învălitate, ci sânt *în păr*, care este semnul fecioriei, precum a femeilor măritate este semnul învălitoarea. Filologos.

⁷³ Acest cuvânt, *încredințasă*, va să zică aici *logodisă*, iarăș cuvânt nu pretutindene obicinuit întru aceasta noimă. M. P.

75

Adecă cele ce, de cu sară
Până târziu, cătră miazănoapte,
Prin văzduh cântând joacă și zboară
Și-osăbite pricinuiesc fapte,
De puțini văzute sau de nime,
Precum s-au pomenit din vechime⁷⁴.

76

Mulți povestea c-acolo s-arată
Năluci, ce sparie și înfioară
Pe oameni, iar care în el întră o dată
Ori că nu mai nemerește afară,
Ori, deși iese, totuș orcătă
Vreme-i rămâne mintea schimosită.

77

Aici era curtea nălucită
Ce Sătana de curând zidisă,
Cu gândul ca să bage în ispită
Pre toți vitejii creștinești și să
Facă ca, întru dezmierdări ș-ospete
Petrecând, de-arme să să dezvețe,

78

Iar a lui Vlad să frângă putere
Și să-l deie turcilor pe mână,
Căci după a lui gubavă părere

⁷⁴ Aici, în strofa aceasta, ne spune poetu de zâne și alte mai multe, cari nu toți doară le vor înțeleghe. Trebuie dar a ști că în Ardeal între norod este o crezătorie veche, și doară încă de pe vremile păgânătății, cum că îmblă pe sus, mai vârtos seara, nește zâne, care pe-unde trec cântă în văzduh și pe care află, mai vârtos dormind pe câmpuri sau în păduri, le pricinuiesc multe stricăciuni și rele; aceste zine, precum s-au pomenit și mai sus, să numesc apoi de la norod în multe chipuri, adecă: *cele frumoase, cele tari, vântoasele* ș.c.d.

—
Era turceasca lege păgână
Din ce din ce mai mare să crească
Și să stângă cea creștinească.

79

Acolo, dar, în cea curte aleasă,
Prin osăbite tâmplări ciudate,
Cei mai viteji voinici s-adună;
Uitându-și de sine și de toate,
O dezmierdată ducea viață
Fără grijă, supărări și greață.

80

Inima ce le poftea, de toate
Avea ei în cea curte măiastră:
Tot feliu de beuturi și bucate,
Văștmânturi cu porfiră și lastră,
Casele domnește împodobite
Ș-orice poate ochi omenesc s-învite⁷⁵.

81

Tinere și frumoșele argate
După gust: oacheșe, nierioare,
În urșinic și mătasă îmbrăcate
Era voinicilor slujitoare,
Ibovnice și dragi soțioare,
Fără pizmă, sfadă și muștrare.

⁷⁵ Trebuie a lua sama că doao povești aici ne spune autorul: una, că în dosul taberii țigănești au fost un codru în care să zicea din bătrâni că lăcuiesc *cele frumoase* și multe năluci să fac; iar alta, cum că în acela codru Sătana zidisă o curte cu de toate dezmierdările îndestulată și smomisă acolo pre vitegii lui Vlad; îi ținea ca închiși. M. P.

a) Pădurea nălucită au împrumutat poeticul nostru de la Tasso, numai cu oarece usăbire, iar curtea au luat-o de la Ariosto. Erudițian.

82

Ici vedeai o părechie voioasă,
Dănțuind la cântare d-alăută;
Iar coala, pe divan de mătăasă,
Alta zăreai șezând, ce nu caută
La ceialalți, numa între sine
Cântă a lui Amor patime line.

83

Icea rîd și șuguiesc o parte,
Coea sărutînd să strîng în brață,
Iar alții caută și mai departe
Și, ca cînd n-ar fi nime de față,
Fără de nunu mare fac nuntă
Ș-aduc lui Amor jîrtvă necruntă⁷⁶.

84

Cel rău știa că a Romicii față
Mai la mulți tineri țigani plăcuscă,
Deci, învîlind-o într-o neagră ceață,
O răpi din tabără ș-o dusă
Tocma într-acea curte-a lui vrăjită,
Din afară cu totul aurită⁷⁷.

85

Acest lucru pre gloata murgie
Împlusă de jele și de frică.

⁷⁶ Aici eu nu înțeleg ce va să zică poeticu, ce felu de jîrtvă necruntă aduc. Onoch.

a) Așa au aflat scris! Mîndrilă.

b) Adecă să iubesc fără a fi cununați! C. Adevărovici.

⁷⁷ Dar ce scopos au avut cel rău de a răpi pe Romica nu să spune aici? Simplițian.

a) Dacă poeticul n-au aflat la izvod pricina, de bună samă nice noao poate să o spuie, căci el încă nu știe. Onoch.

b) Poate că să va ivi din cursul poveștii; să așteptăm puținel. J. Răbdăceanul.

Dar, o, tinăr Parpangele, ție
Nu-ți mai tihnește în lume nimică
Și te mistuiești cu jele ascunsă
De când Romica ta să răpusă.

86

După ce prin tabără ș-afară,
Pe lunci, prin văi, prin cele dumbrave,
Bietu-ș căută pierduta fecioară,
Slăbindu-i picioarele cimpave,
În urmă, de dor și jele mare,
Să trânti gios și vru să să omoare.

87

„Ai, ursită neagră și păgână!”⁷⁸
(Strigă cu lacreme și duroare!)
Cum de-mi răpiș tu iubita zână!
Ah, cum întunecași al meu soare!
Iar dă-mi iai a traiului dulceață,
Pentru ce-mi cruți ahastă viață?

88

O, mie ca sufletul Romică,
Dragă, neasămănată copilă!
Dă mursa proaspătă mai dulcică,
Decât o turturea mai cu milă,

⁷⁸ *Ursită*. Țăranii, pe unele locuri, mai vârtos în Ardeal, tân până în zioa de astăzi obiceiul strămoșilor săi, a romanilor, și în noaptea dintii după nașterea fieștecui prunc sau pruncă, mai nainte de botejune, aștern masa frumos și pun într-un blid curat apă limpede, cu trii linguri noao, zăcând că într-acea noapte au să vie ursitorile să ursască pruncului toate câte va fi să pățască, bine sau rău. Ei cred că sânt trii ursitori și fieșcare dintr-înse îi spune ceva; și aceea ce au hotărât ele trebuie să împlinească cu noul născut; pentru <că> să zice aceasta că e ursita lui, adecă hotărâta, ca cum să zice la latini *fatum*. Această crezătorie au luat-o ei de la strămoșii săi, care așijdere credea că trii ziele, pe care numea *Atropos*, *Laheșis* și <*Clotho*>, la noul născut spunea ce va să pățască, torcând firul vieții. M. P.

Decât o mielușică mai blândă,
Mai netedă și decât oglindă,

89

Mai lină decât umbra dă vară,
Mai dragă decât vremea sărină,
Mai lucedă dă steaua dă sară!
Deh, vină-m, drag suflete, vină^[20],
Dulce Romică și bunișoară,
Nu lăsa pe Parpangel să moară!”

90

Doară atunci săracu-ș făcea moarte
Să fie avut un cuțit la sine,
Însă tabăra era departe,
Și împregiur nu era niciun spine
Să să împungă, nici apă sau groapă,
Sărind într-însa să să potoață.

91

Dar ce-mi șoptești, musă, în urechie!...⁷⁹
Cântecul doară să-m fărșesc? Însă
Nu vezi tu cum Pegazul îmi strechie!...
Cum căpăstru și zebele frânsă,
Nice vra de poposit să știe,
Nici s-abată în dalba țigănie?

⁷⁹ Aici poeticul șuguește, ca când musa i-ar șopti în ureche să întorcă cu povestirea la țigani, iar el zice că Pegazul, râmpând frâul, îi streche, adică fuge și nu vra să rămâie în loc. Pegazul este un cal cu arepi, despre care mai multe vei afla la mitologie. Deci, în loc de a zice poetul cu alte cuvinte: „eu văd că ar fi rândul să spun mai încolo despre țigani, dar, fiindcă acum am apucat a zice de Parpangel, mai bine este a fărși cu dânsul”, în loc, adică, de a zice aceste, el au zis tot aceeaș, însă poeticște. M. P.

a) Așadar, poeticii aceia trebuie să fie un feliu de nebuni ce nu vorbesc ca oamenii. Idiotiseanul.

b) Dar nu-i așa, vere, căci în pare ai auzit că poeticul așa află scris. Onoche.

92

Apoi știi cum Parpangel rămasă
Sângur-sângurel în cea pădure,
Plângându-și pe Romica frumoasă,
De piatră ar fi care să să îndure
A-l lăsa de jaf sau a nu spune
De-au ajuns el încă zile bune!...

93

După ce el mult geli și plânsă,
În zădar moartea chemând amară,
Dorul de-a trăi în urmă-l învinsă
Și să sculă la drumul său iară.
Și cu lăuta de-a susuoară
Mearsă toată zioa până în sară.

94

Dar în zădar merge el și cată,
Căci în drum pe nime nu tâlnește;
Și măcar poposind câteodată,
În toate laturile privește,
Totuș, nu vede-omenească viță,
Ba nice vită, câne sau mătă.

95

Iară el tot trapădă nainte
Pă drumul care întii apucasă,
Pân' ce-are clisă în traista cu ținte,
Dar, când merindea fârși de-acasă,
Atunci întii băgă el de samă
Că e greu a trăi fără zamă

96

Și cum că măcar ce viteaz mare
Cu foamea nu poate să să bată.
De unde scoasă o dovadă tare,

Că nu oastea cea mai bine armată,
Însă mai vârtos hrana cea bună
Bate pre nepreten totdeună⁸⁰.

97

Dar este un feliu de lucru nemare,
Cui latinii zic *casus fortuitus*,
Iar pre limba noastră, oarbă tâmplare,
Și, nu să știe, de zios au de sus
Ivindu-să, aorea într-o minută,
Oamenilor la nevoi ajută.

98

Aceasta și zlătariului nostru⁸¹
Neașteptată ajutorință dede;
Căci acum i să urăsă cu postu
Și, iacă, nimeri, cine-ar crede,
La o curte în mijloc de pădure,
Tocma su poalele unii măgure.

99

Adecă la curtea cea frumoasă
Și de călători amegitoare;
El gândea că merge drept pe-aleasă
Cărare și pe-a sale picioare,
Dar a iadului năluci îl poartă
Și-l pun tocma supt a curții poartă.

100

Știind el că cântărețul bun
Pretutindene e primit în țară,
Mearsă drept la poartă (precum spun)

⁸⁰ Adecă va să zică că, de ar fi oastea cât de mare și harnică, dacă n-are ce mânca, nu poate să meargă împotriva vrăjmașului să-l biruiască.
M. P.

⁸¹ Adecă *nostru*.

—
 Și dede portariului bună sară,
 Iar cela, văzând că e lăutaș,
 Grăi: „Bine-ai venit, țigănaș!...⁸²

101

Tocma ne lipsește unul ca tine,
 Ian pasă numa sus în polată
 Și să știi că vei fi primit bine!”
 Iar el n-așteptă multă îmbiată;
 Ci în grabă drept acolo să duse,
 Unde cela-i arătă și-i spusă.

102

„Ei, bre, bre, bine-ai venit, țigane!...”
 „Bine-am găsit, coconașilor!”
 Așa răsunară îmbele strane⁸³.
 „De mult de un lăutariu aveam dor”,
 Adausără coconașii care
 Acolo făcea chef ș-ospătare.

103

Țiganul, văzând mesele pline
 Cu mâncări, își linge buzele ades
 Ș-ochii înfipți tot la bucate ține.
 În urmă, le spune pe înțeleș
 Cum că de ieri sară n-au mâncat
 Și limba în gură i s-au uscat.

⁸² Acum înțăleg eu pentru ce Sătana au zidit acea curte amegitoare și pentru ce să zice că mulți acolo voinici viteji abătusă; de bună samă și pe aceia fără voia lor i-au povățuit acolo duhurile amegitoare. Simplițian.

a) Ei, dar vezi, Vicleanul! Răpând, adecă, pe Romica, au vrut s-aducă și pe ibovnicul ei ca să-i tâlnească împreună. Mândrilă.

⁸³ Adecă așa întrebare ceia și așa răspunsă țiganul.

104

Deci îndată făcură să-i deie
 De mâncat și de beut, cât va cere.
 Sărac Parpangele!... Era să pieie⁸⁴
 Cu tine și cea sântă putere
 Cântăreață ce aveai tu rară,
 De n-ai fi cinat într-acea sară.

Fârșit

CÂNTECUL A<-L> III<-LEA>

Argumentul

Bietul Parpangel cântă la masă
 De libov, de vin și de jele,
 Ș-apoi vede-o copilă frumoasă
 Și stă dus cu ochii cătră stele.
 Florescu spune de țigani ș-alte
 A lui Vlad tocmeli și fapte nalte.

1

Musă, ian curmă-ți odihna lină;
 Vezi cum zorile dalbe roșite
 Să ivesc cu zâmbire sărină,
 Alungând ceața nopții cernite,
 Cum soarelui viitoriu să închină,
 Cântându-i deșteptata jivină.

2

Sus, muso, iar spre călătorie,
 Că mult încă drum avem de-a mere.
 Mulți așteaptă ș-ar dori să știe

⁸⁴ *Să pieie* va să zică: *să piară*. Poeticii au nește slobozii și privilegii care nu au ceialalți ce nu scriu cu stihuri; pentru aceasta, ca să-i vie stihul la ritmă, au pus, în loc *să piară*, *să pieie*! M. P.

De Parpangel, dar și rândul cere
A spune întâi despre-a lui tâmplare,
Care-acum cinasă, cum în pare.

3

După ce el pofta de mâncare
Și de beutură stâmpărasă
Și iar s-întorsese la adunare,
Fiindcă acum era după-masă,
Îmbrăcându-l cu noao veștmânte,
Îndată-l pusără să cânte⁸⁵.

4

Iar el, ca un cântăreț măiestru⁸⁶,
Care, în ospete și pe la mese,
Când arma celui Marte buiestru⁸⁷
Cu stihuri nalte cânta ș-alese,
Când pe fiiul Vinerii frumoase
Cu viersuri line și mângăioase,

5

Vru ca să desfete ș-astă dată
Cu cântece line, sâmțitoare
Tovarășia noastră adunată,

⁸⁵ Poeticu, după obiceiul său, iară cheamă musa să-i înceapă a cânta mai încolo. Și, fiind firul poveștii, începe de unde curmă în cântecul trecut, adică pentru pățirea lui Parpangel, pe care zice că l-au îmbrăcat în noao văștmânte și l-au făcut să cânte. M. P.

⁸⁶ *Măiestru*. Ca să nu să înțeleagă doară într-altă noimă cuvântul acesta, trebu a ști că acest cuvânt e chiar românesc și este adiectivă, adică *măiestru*, *măiastră*, și va să zică *meșter*, *meșteră*, sau *meșter* iscusit. Și într-această noimă trebuie să iaie și aici. M. P.

⁸⁷ *Buiestru*, va să zică turburat, zbrevuiat, care să zice bine de Marte, ce este zeul războiului la poetici. Însă Vinerea aici nu să semnează alta fără pe zeaua libovului, care latinii zic Venus, iar grecii Afrodita; iar noi românește nu putem zice amintrile fără Vinere, căci de-acolo chemăm și zioa Vineri, ca cum s-ar <zice> zioa Vinerii; iar fiiul Vinerii este Amor sau Libovul. M. P.

Dragostele cântând zburătoare.
Și, precum hârtoaga Cioarei scrie,
Așa le cântă de libovie:

6

„Iubiți, o, suflete muritoare,
Că libovul este legea întie
A toatei ființe de supt soare!
Tot care nu sânte libovie
Mult defăimează legea firească
Și nu e vrednic să mai trăiască.

7

Tot ce sânte, să mișcă, viază,
Tot ce înverde, ce înfloare și crește
Cu poftă lină să îmbrătoșază,
Cu dulce dor să leagă, să mește⁸⁸,
O! Amor, ție toată să închină,
Toată ție jertvește jivină!

8

Însuș pe-astă lume trecătoare,
Din haos un sânt libov o scoasă,
Și dragoste, cu întia lucoare⁸⁹,
Îi suflă în mădulările ghețoase,
Așezând ca legea ei întie
Priința ș-armonia să fie!...

9

După această lege nemutată,
Făptura toată merge, să ține;
În toate libov și dor s-arată:

⁸⁸ *Să mește*, adică să mestecă, măcar că este cuvânt vechi, totuș la poezie să poate trăbuița. M. P.

⁸⁹ *Lucoare* va să zică lumină. Poeticul va să zică că pe această lume un sfânt libov o scoasă dintru nimica, și legea ei cea întie este armonia. M. P.

Iubescu-să stelele între sine,
Iubește-să ceriul cu pământul,
Iubescu-să mările cu vântul.

10

Sus, în văzduh, toate zburătoare,
Gios, pre pământ, toate dobitoare,
Pân' și răcile jigăni de mare
Prin cea patimă lină, șegace,
Cu strânse lațuri să împreunează,
Cu dulce libov să înrouorează!...

11

Numa voi, suflete muritoare,
Defăimați astă patimă blândă,
De dânsa ferindu-vă inimioare
Ca când ar fi libovul osândă.
Ah, neajunsă omenire deșartă,
Încă firea te rabdă, te iartă!⁹⁰

12

Voi, dar, care-aveți inimă bună
Și lămurită minte cerească,
O, iubiți! Iubiți-vă împreună
În această viață trupească,
Până sânteți în vârstă și stare,
Că vremea-i rapede trecătoare...

13

Vezi cele paseri pre rămurele
Ce, jucându-să vesele, cântă;

⁹⁰ Dar știi ce, vere Idiotisene, oricum îți pare, dară mie-m începe a plăcea poeticul, și mai vârtos ce zice aici! Onoch.

a) Gândurile și mie-m plac, vere, dar stihurile cele lungi și împletecite, acele nu-mi plac; dar, de oi avea vreme, tot aceastaș cântare voi să fac cu vierșuri de a noastre, ca să ne-o cânte apoi țiganul nostru; atunci îi vedea că altmintrele sună. Idiotiseanu.

Ard cu flacără de-amor și ele
Mărind a naturii lege sântă.
Caută cum din creangă în creangă zboară
Tot soțul cu câte-o soțioară.

14

Să iubim, dar, și noi până în față
Rumeioară sângele ne joacă,
Până avem o logodnică soață,
Pân-încă n-ajungem la soroacă,
Că vârsta scapătă, vremea zboară,
Nice mai întoarce-a doao oară⁹¹.

15

Să iubim, că tâmpul acuș trece,
Iar zilele noastre s-împușină;
Mai bine-i în amor a le petrece,
Să nu ne-apuce vârsta bătrână
Cu tusa și cu durere de-oase
Sau cu mădulări neputincioase!

16

Să iubim, până în tinere vine
Sângele saltă și să răvarsă;
Să iubim pân-a iubi ne vine,
Răcorind inima de dor arsă,
Ca nu cumva apoi, odinioară,
Cum că n-am iubit rău să ne pară.

17

Să iubim pân-Amor ne priește,
Pân' Vinerea ne poartă pe brață⁹²,

⁹¹ De au cântat așa Parpangel, atunci bine zice poeticul că au fost iscusit cântăreț, ba încă și poet. Simpl.

a) Curios lucru! Cum să nu fie cântat, când să află scris așa! Onoch.

⁹² *Vinerea*. Poeticul încă ia cuvântul acesta în noima poeticilor lăținești, adecă, cum am zis mai su<s>, mama Libovului.

Pân-încă cu libov ne zâmbește
Vro tineră copilă iubeață,
Până dragostele ne desfată,
Ca să nu ne bănuim odată.

18

La cântări de ceteră ș-în horă⁹³
Să jucăm în giur, mână de mână,
Tot frățiorul țiind o soră,
Spre care sânte dragoste lină,
Și să strigăm toți cu bucurie:
Viie zeu-Amor! Amor să viie!”⁹⁴

19

„Bravo, bravo!”, oaspeții strigară,
Plesnind în palme juni și fecioare;
Și zicea să le-o mai cânte iară,
Poftorindu-și dintr-acea cântare
Stihul de pe urmă, cu veselie:
Viie zeu-Amor! Amor să viie!

20

Închinându-și cu pline păhară
Toți-și dădusă la veselie,
Până Parpangel începu iară
Din facerea lui Pintilie⁹⁵
O cântare bine alcătuită
Și pe-acele vremi de obște iubită:

21

„Vinule dulciu, tu, roadă de rai,
De la Dumnezeu dată pe pământ,

⁹³ Adecă cum să joacă în horă. M. P.

⁹⁴ Viie. Trebuie a ști că este verbul *viu* sau *viez*; deci *să viie* va să zică *să viază*, să trăiască! Această vorbă este și la *Biblie*, unde să zice: *vie Dumnezeu!*, *adecă viază Dumnezeu!*, trăiește Dumnezeu! M. P.

⁹⁵ Facerea, adecă alcătuirea, scornirea. M. P.

A toate roduri de pe lume crai!...
Laude ți-oi cânta, cum purure cânt,
Numa de beut cându-mi vine dor,
Tu să mi te îmbii cu plinul urcior.

22

Tu ești mirul sânt, dintru toate ales,
Ce viață dai, mângăind pre toți;
Fie fericit care te-au cules!...
A lui Dionis veniți, o, preoți⁹⁶,
Să închinăm, să bem cu păharul plin,
Să trăiască toți cei care beau vin!

23

La toate nevoi tu ne-ajută și dai
Putere la slabi, bolnavilor leac.
Hrană la bătrâni, iar când în cap sai⁹⁷,
Voie bună faci și celui sărac,
Alb, roșiu ș-orcum de-ai fi tu în obraz,
La toți ce te beu, purure faci haz.

24

Care te-au beut, de-ar fi cât de trist,
Prinde îndată chef ș-uită de necaz.
Fiece năuc pare un trismeghist,
Fiece mișel să țină un viteaz...
Să bem, să închinăm cu păharul plin,
Să trăiască toți cei care beau vin^[21].

⁹⁶ *Dionis* este la poezii elinești un zeu ce au aflat vița vinului, pe care latinii au chemat *Bahus*. Poeticul cheamă pe preoții lui Dionis, adecă pre cei ce-l cinsteau, ca să vie să beie vinul. Însă aici, prin metaforă, s-au luat cuvântul *Dionis* și însemnează *vinul*.

⁹⁷ *Sai*, adecă *sari*, va să zică: când te bagi în capul omului de-l încălzăști!

25

Veniți, fraților, la cerescul must
Să ne bucurăm bându-l și închinând:
De sete un păhar, altul pentru gust,
A tria de chef, a patra cântând,
A cincea de saț, că a șasa-i prisos,
De-a șapte încolo n-aduce folos”⁹⁸.

26

Fârșind cântărețul, toți beură
Cu păharul plin și de-a împrumut.
Închinându-și ei cânta din gură
Și poftorea stihul cel plăcut:
„Să închinăm, să băm, cu păharu plin,
Să trăiască toți cei care beu vin!”

27

Iar o copilă din adunare,
Ce nu demult acoloa sosisă
Și părea că niciun chef are,
Cu față învălită fiind, zisă:
„Dar ian cântă-ne vrana de jele,
Carea Ț-e mai dragă, Parpangele!”

28

Și zicând, să întoarsă într-altă parte,
Cât țiganul nu putu s-o vază.

⁹⁸ Aici să vede că și poeticul nostru au fost iubitoriu de vin, căci sloboade a bea șapte păhară; dar aceasta nu poate să facă numai un beutoriu, fiindcă șapte fac mai mult de o ocă. Onoch.

a) Cine știe ce păhară au înțales poetul, și doară unele mai mici. Mândr.

b) Am aflat însămnat pe original, la margine, pecum se vede acelaș pre-învățat mai sus-numit Tălălău, cum că, după dreapta măsură care o înțales-o poeticul, ar fi, după măsura noastră de astăzi, o ocă și jumătate; însă adauge că, după vremile acele, nu era mult, fiindcă oamenii <erau> cu mult mai tari decât acum. Erudițian.

Iar el, a sa pomenindu-ș soarte,
Strunele întocmește ș-oftează,
Și pân-alții zic cele și ceste,
Așa începu jelnica poveste:

29

„Voi, suflete sâmtițe și bune,
Voi care-aveți inimă duioasă,
O, cine cum să cuvine va spune
Patima voastră, o, păreche aleasă!...
Libovul Ilenii cătră tine
Și dorul tău cătră dânsa, Arghine!

30

O, tu, musă, care câteodată
Adumbră șezând în haină albastră
Colo, supt măgura gemănată,
Lui Amor în ceteră măiastră
Cânți a duor inime libovite
Dulcile neazuri suferite,

31

Lasă puținel desişuri umbroase,
Pogoară încoace aducând-aminte
A Ilenii, domniții frumoase,
Ș-a lui Arghin dragoste fierbinte
Că amândoi mult dor și amar pățiră
Până ce târziu iară să tâlniră!

32

Tinărul Arghin, după ce străină
Multă țară îmblă, multe orașe, sate,
În urmă văzând că în zădar suspină
Ș-întreabă în zădar de Neagra Cetate,

Că nime știa, cu mic și cu mare,
Să-i spuie sau să-l ducă la cărare⁹⁹,

33

Obosit într-o vale adâncă ajunsă,
De-amor, de necaz, mintea turburată,
De jele, de dor, inima pătrunsă,
De pe murg ușor să pogoară îndată;
Smulgându-ș apoi săbioară luce
Mănunchiu la pământ, vârș la piept aduce.

34

Ș-ochii lăcrămoși rădicând la stele,
Cu suspin adânc, așa graiu deschisă:
«Tu, țântă a toate dorințelor mele,
Ileană iubită! Ah, să știi tu (zisă)
Că Arghinul tău e la pragul de moarte,
Cum te-ar întrista jelnica lui soarte!...

⁹⁹ Aici făcătorul acestui cântec încă cheamă într-ajutoriu pe musa cea care cântă lui Amor patimile dragostii! Însă prin *Măgura Gemănată* să înțelege muntele Parnasului; într- <care> să zicea că lăcuiesc musele. *Gemănată*, adică îndoită sau despicată, căci așa să zice a fire Parnasul. Iar cât e pentru povestea lui Arghin și a Ileenii, trebuie să bagi de samă, cetitoriuile, că această poveste este la românii cei de Ardeal foarte veche; numai cât aflu osăbire în numele lui *Arghin*, care la povestea norodului de Ardeal se zice *Arghir* și nu să poate știre cum ar trebui să fie: *Arghin* sau *Arghir*?

Însă eu socotesc mai bine a fi cum au pus poeticul aici, fiindcă el așa au aflat la scrisorile vechi, iar norodul au putut cu vreme să schimosască cuvântul, fiindcă în adevărata istorie Ileana să zice cu cosiță de aur, apoi norodul îi zice *Ileană Cosinteană*. Deci să vede că în gura norodului s-au strămutat cuvântul. Pentru această Ileană au povăstit și un dascal din Avrig, în Ardeal, dar într-alt chip începe, nu precum să spune aici, și cu vierșuri de obște, nu cu totu bine legate. Erudițian.

a) Ba, mă rog de iertare, că vierșurile sânt frumoase și pe înțălesul fieștecui, adică vierșuri de ale noastre. Idiotis.

35

Dar poate că tu niceodinioară
De-a mele tâmplări triste și cumplite
Nu vei auzi, nice vei ști doară;
Încăi stâncele voi, neînsuflețite,
Jele să-mi asculte, marture să-mi fie
Că fui credincios pân' la moarte ție.

36

Multe țări împlai, dragă, pentru tine!
Dar acuma-mi văd cărarea curmată;
La locuri sosind puste și străine,
Nedejdea-mi peri de-a te-afla vrodată.
Dar nice a întoarce fără tine acasă,
Libovul nestâns ș-inima mă lasă!...

37

Deci rămâni în veci, dragă, sănătoasă!
Și deacă vei ști cumva odinioară
De fârșitul meu, de moartea jeloasă,
O fierbinte încăi varsă-mi lăcrămioară
Și zi: 'Lin oase-ți păuseze, Arghine¹⁰⁰,
Ce cu tot te-ai jertvit pentru mine!'

38

Asta zicând, era să-ș afunde
În piept gingaș sabiă agerită,
Când glas cunoscut urechea-i pătrunde:
«Arghine, ce faci!», ș-într-acea clipită,
Iacă fierrul crud îi căzu din mână,
Iar el să trezi în brațul tău, Ermină.

39

Ermina, cea lui de mic priitoare
Și din toate mai înțeleaptă zână,

¹⁰⁰ *Păuseze, adică îți odihnească.*

Ce pe el crescú și-i fu învățătoare
Cum să să deprinză în toată faptă bună,
Grija lui ș-acum poartă nevăzută,
În ceasul cumplit sare și-i ajută.

40

Cât glasul sună, voinic ochii întoarsă,
Lumine-i fiind mai întunecate,
Slobozind abia din buzele d-arsă
Un dulce suspin, vorbe înjumătate,
«Ah, ce văd, tu-mi ești, o, Ermină bună!»
«Eu, Arghine, eu! (zisă ea împreună).

41

Venii să te-abat de la prag de moarte.
Ah, cine ți-au dat gânduri așa slute?
Ce grea te-apăsă și varvară soarte?
Cum de ți-ai uitat de nalta vârtute
Spre care de mic eu-ți fui povață...
Și vruș a-ți curma dorita viață?¹⁰¹

¹⁰¹ Nu să știe din ce pricină autoriul sau izvoditoriul *Țiganiadei* au băgat aici cântarea aceasta, care îi alcătuită într-alt feliu de stihuri, care ies afară din măsura celorlalți, fiind cu un picior sau metru mai lungi. Cu adevărat altă pricină nu vede a fire, afară de că așa au aflat-o în orighinalul vechi și n-au vrut să o prefacă, după celeale<|>te vierșuri, mai vârtos socotind ș-aceasta că nu este fărșită, ci numai începutul, precum să va vedea din cele ce urmează. M. P.

a) Am cercetat în tot feliu să poci afla și ceaualaltă parte a poveștii aceștii de obște iubite, dar nu am putut-o afla. De atâte ori pomenitul pre-învățat Talalău a lăsat o înșămnare, la orighinal, că ceaualaltă parte cu totul s-au pierdut. Adauge ș-aceaea cum că întiul izvoditoriu au fost din cetatea *Ceugmei*, care acum demult s-au năroit și să află năruitura ei și astezi lângă țărmurile Murășului în Ardeal, unde aproape este un sat ce să cheamă Cigmău, de bună samă nume prefăcut din cetatea *Ceugma*. Cine știe, doară sâpând la năruiturile aceii cetăți s-ar afla manuscrutul. P. Filologos.

42

Nu știi tu că nu-i vrednic de dulceață
Care amar n-au tras? După zi nuorată,
După vânt cu ploi, negură și ceață
Soare mai frumos strălucind s-arată!
Lucru-i ticălos d-inime giosite,
Gânduri a purta deznădăjduite.

43

Deci sus, Arghine, căci încă te-așteaptă
Multe supărări și multă ostăneală,
Dar cu vârtutea și mintea înțeleaptă
Toate-i birui. Ai numa îndrăzneală!
Că norocul bun nu-i în pat cu pene,
Nice să însoțește cu trândava lene.

44

Iar când Ț-ar fi greu doar la vro tâmplare,
Adu-ți aminte de mine ș-a mele
Bune învățături, fii cu cutezare,
Nici locul să dai la gânduri mișele;
Și fii încredințat că-i scăpa de toate
În urmă ajungând la Neagra Cetate!»

45

Ermina de-aci mearsă nevăzută
Lăsând pe voinic în uimire adâncă,
Cu ochii în pământ și cu gura mută,
Și doară mai mult ar fi stătut încă,
De nu vrea zări stându-i înaintea
Pre bunul verin lăcrămând fierbinte.

46

Atunci tinărul ca din somn adânc
Să trezi și fără a zice un cuvânt
Sabia întecă și sări în oblânc;

Iar murgul ușor îl duce ca vânt,
Îl duce de nou, pe dealuri, pe văi,
Pe locuri pustii, făr' sate și căi,

47

Pe nește câmpii sterpe, săcetoase,
Pin plaiuri, pe munți, pin pietri și stânce
Pintre codri deși, pin păduri umbroase.
Nici acum avea să beie, să mănce,
Când iacă dedu, supt poale de munte,
De-un groaznic omoi c-un ochi în frunte,

48

Care lui strigă, fiind de departe:
«Stăi, voinic străin, nu pași nainte,
Niciun pas mai mult, că te bagi la moarte!...»
Stete Arghin cevaș cu îndoită minte,
Nu că s-au temut doară de năpastă,
Ci că n-au văzut namilă ca ceastă.

49

Cu îndrăzneală apoi: «Dar cine cutează
(Răspunsă) a ținea drumul lui Arghin...?
Care de nime nici teamă, nici groază
Până acum avu?» Ș-aceasta zăcân',
Smulge sabia, calu-și întetește,
Namila urâtă nice să ferește.

50

Fulgerul așa iute nu detună,
Din nuori încărcăți, cum june viteaz
Lovi pe neom, dorind să-l răpună.
Nu-i dete nice o clipită răgaz,
Fierrul învârtând deună ș-altă parte,
Ca doară-i va da vreo rană de moarte¹⁰².

¹⁰² Acest feliu de oameni cu un ochi în frunte era urieși, și poeții cei

51

Dar omul grozav stete nemișcat
Cu capul clătind și zâmbind amar,
Cu trupul întreg și nevătămat.
Când Arghin văzu că taie în zădar,
Ciudă și mânie deodată-l cuprinsă,
Iar namila slută a-i zice așa prinsă:

52

«Foarte tu te înșeli, tinăr ticăloase,
De în arme te încrezi și întru mână tare!
Că nici vârtute, nici arme tăioase
Pot să-ți aducă ție vro scăpare,
Deacă legii mele nu te vei supune,
Care eu acuș de-amărunt Ț-oi spune»”.

53

Tocma când fărșea ceste cuvinte,
Copila cu fața coperită
Ce-l făcuse de jele să cânte,
Doară vrând să-l aducă în ispită,
Dezvălindu-și obrazul s-arată,
Și iacă povestea lui curmată¹⁰³,

54

Căci alăuta-i căzu din mână
Și el stete ca fără sâmtîre.
Iar într-acea copila străină
Ieși din casă fără de-a știre

demult le zic *ciclopi* sau, de pe greceie, *chiclopi*. Trebuie a ști că povestea aceasta este făcută pe acele vremi, când românii încă era păgâni și să închina la idoli; pentru aceasta vorbește de zâna Ermină, care au crescut pe Arghin. M. P.

¹⁰³ Adeacă, când Parpangel cântând fărși acele cuvinte, atunci din oaspeți copila cea ce-l făcuse să cânte de jele, dezvălindu-și fața, să arată cântărețului, iar el îndată curmă cântarea și povestea. M. P.

Ce s-au făcut. Toți să minunează
Și nu știu ce vor mai să crează.

55

Iar Parpangel, venindu-ș în sine,
Rapede să scoală... iasă afară,
Caută, întreabă prin odăi vecine,
Cearcă în zădar și să întoarce iară,
Mult apoi în sine să mâhnește
Că fata dorită nu găsește.

56

Oaspeții dintru toate aceste
Nu putea să găcească nimică,
Numa că li să curmă poveste
Și rămasără fără musică.
De-aci multă glumă și voroavă
Să iscă de-a ȝiganilor ispravă¹⁰⁴.

57

Iar Florescul de la Vercicani,
Un voinic de vârtute și fală,
Când veni voroava de ȝigani
Dezvolbind a lui Vodă tocmală,
Acest chip grăi cătră adunare:
„Lucrul tot această pricină are:

58

Văzând Vodă atâta ȝigănească
Gloată încoalea și încoace,
Ce nu vra c-alți să agonisească,
Ci numai a trândăvire-i place,

¹⁰⁴ Adecă, după ce zări Parpangel pe fată, îi căzu lauta din mână și el rămasă ca împietrit. Venindu-și apoi în fire și văzând că fata ieși din sală afară, degrabă mearsă după dânsa. Iar oaspeții, neștiind ce va să zică aceste lucruri, să mira și le părea rău că cântărețul n-au fărșit povestea, și din această istorie apoi începură a vorbi de trebile ȝiganilor. M. P.

Socoti să-i armeze cum poate,
Făgăduindu-le case ș-olate.

59

Ba le și dăruie de moșie,
Prin milostivă domnească carte,
Toată acea mândră periferie
Ce s-află într-a țării ceștii parte:
De la Corbi pân' la Cetatea Neagră,
Giur-împregiur eparhia întreagă¹⁰⁵.

60

Zic unii că Vlad numai o șagă
Prin asta cugetă să facă,
Alții, împrotivă, de samă bagă
Că vra pe țigănimea săracă
Să prăpădească, puind-o în poară
Cu turcii, ca mai curund să piară.

61

Eu mă țin de-această socotință
Cum că trebile lui Vlad oștene
Au pofțit atare sânguință¹⁰⁶
Ca să armeze gloatele-eghiptene;

¹⁰⁵ De aici acum să poate ști cu temei pământul care Vlad Vodă au dat țiganilor. M. P.

a) Nu poci eu să cred ca să fie dat Vodă locurile cele mai frumoase țiganilor! Idiot.

b) Ba caută să crezi, vere, căci așa este scris; și dacă-i scris odată, îi scris!... Onoch.

c) Ei, dară, de la Corbi până la Cetatea Neagră! Ce va să zică aceasta? Cine nu vede că-i o șagă! Mândrilă.

¹⁰⁶ *Atare*, tot aceeaș va să zică ca *acătare*, și însemnează *acest feliu, asemenea*. Este cuvânt strămoșesc de la latini: *talīs*, numai cât noi pronunțiem *l* ca *r* și punem înaintea un *a*, ca în multe altele. Pentru aceasta, măcar nu este în obiceiul pretutindene, totuș românește să zice bine: *atare om*, adecă *asemenea om*, *acest feliu de om*; *atare lucru*, adecă *un lucru ca acesta, asemenea*. M. P.

—
Știind că turcii acuș or să vină,
Iar el oaste are foarte puțină.

62

Prin țigani vru el să dobândească
Doao scoposuri: unul, să vază
Pe gloata murgă faraonească
Cum este la război de vitează,
Iar altul, ca să facă arătare
Turcilor cum că mai multe oști are.

63

Și, macar cum vom socoti noi,
Amândoao scoposuri sânt bune;
Prin cel dinte, țigănescul soi
La rând bun să învață și să pune,
Prin a doia, în vreme de năvală
Să pot băga turcii în amegeală”.

64

Zicând aceste fârși cuvântul,
Iar deacă oaspeții să împrăștiară,
Un călăreț străin cu văștmântul,
Stătură și frumsață rară
Și (cum să vedea) de viță aleasă,
Sângur lângă Florescul rămasă;

65

Un nemernic din țară străină,
Cum s-arăta din port și făptură.
Văzând ș-o vreme cu îndemână
Grăi: „Multe acum zile trecură
De când astă curte minunată
Mult și cu de toate mă desfată.

66

Fiindcă dumneata ești de-aice,
Nu-mi vei ținea de rău o întrebare
Ce nimăruî nu poate să strice:
Cine-i stăpânul ceștii curți rare?
Ca să-i dau căzută mulțămită
Pentru-ospătarea bună, cinstită...”

67

„Bucuros aş face, drag jupâne¹⁰⁷,
Îndestul dreptei cererii tale
(Zisă Florescul), dar și pe mine
Aicea m-abătu de la cale
O sângură tâmplare ciudată,
Nici am cunoscut curtea vodată.

68

Însă (precum de obște) să zice
Că venind un neguțătoriu mare
Cu multe persoane venetice
Și bogătate de preste mare,
Nu demult aici s-au așezat
În codrul acesta neîmblat¹⁰⁸.

69

Iar această curte minunată
Au zidit ș-au hotărât să fie
Pentru călători o desfătată
Lăcuință, cum ș-ospătărie,
Grijind-o cu tot feliu de hrană
Și toată trebuința curteană.

¹⁰⁷ Nu trebuie a să mira că Florescul zice străinului „jupâne”, căci pe acele vremi această titulătură să da numa la boieri, nu ca în zioa de astăzi la fieștecăre.

¹⁰⁸ Acum să știe în ce chip au zidit Sătana curtea cea vrăjită, adecă în chip de neguțătoriu de preste mare, din Anadol. Simplit.

70

Toate aceste femei și fecioare
Sânt roabe, de prin țări cumpărate,
Anume să fie slujitoare
Celor care aice vor abate,
Ba și cu dezmierdări să-i desfete
Pe cheful fieștecui și îndelete.

71

Unde-e stăpânul, nimene știe
Și nimene-a ști să nevoiește,
Fiindcă prisosința să îmbie
În toate, nimica lipsește.
Dar este-o vătășiță bătrână
Ce toate ține supt a sa mână”¹⁰⁹.

72

De-această poveste neașteptată
Mirându-să, străinul adausă:
„Spui drept că de sârg a merge-mi caută,
Și totuș pare că nu mă lasă
Cineva: așa, de-azi până mâne,
Drumul meu împedecat rămâne.

73

Deprins într-oșteneștile trude,
Inima neîncetat spre arme-mi bate¹¹⁰,
Când aici nimica nu să aude
Făr’ jocuri și cântări dezmierrate.

¹⁰⁹ De-acolea să cunoască că au fost lucru dievolesc că au adunat acolo atâte copile tinere și cu tineri depreună ca să-i tragă la păcate. Păr. Desidemon.

a) Cine știe, doară toate acele fete au fost drăculeți în chip de om! P. Agnosie.

¹¹⁰ Vra să zică că, el deprins fiind la oștenie, inima-l trage tot spre lucruri oștenești și la război.

Zioa îmi pare ca ș-un veac de lungă,
Macar de toate alte să-mi ajungă.

74

Auzind de-a lui Vlad vitejie,
Dorit-am să fiu la cea nălțată
Bătălie ce are acum să fie
Și-a cării fărșit Evropa toată
Îl așteaptă cu nesuferință,
Poftind creștinilor biruință¹¹¹.

75

Însă, dacă ajunsăram până aice,
De nu ți-ar fi doar cu greutate,
Dorire-aș în scurt a ști ce price
Este și din care au fost iscate
Toate-aceste războaie cumplite,
Că la noi sânt veștile împărțite”.

76

„Bucuros cred (Florescul răspunsă),
Căci noi sântem aice de față,
De toate-având cunoștință ajunsă
Și totuș pizma cea șugubeață
Fiece tâmplare vederată
Prefăcând într-alt chip ne-o arată.

77

Iar eu fără de pizmă și priință,
Neavând spre nice una vro pricină,
Voi povesti cu bună-credință
Tot lucrul cum este, cum să aține;

¹¹¹ Precum să vede, voinicul acest străin au fost din Ardeal, căci amintrele n-ar fi putut grăi românește! Onoch.

Nici gândesc că-ți va fi neplăcut
Luând firul din prim început¹¹².

78

Acum a lui Constantin cetate
Supt mânilor căzuse agarene,
Pentru că grecii-ș uitasă a să bate
Și le-era mai drag a zăcea în pene
Ș-a face săboară pe întrecute,
Decât sabii a purta și scute¹¹³.

79

Apusenii să desputa întruna
Ce-au fost mai întii, ou sau găină?
Cum și de-are lăcuiitori luna?
Unii, că-i deșartă, alții că-i plină
De lăcuiitori dovedea chiar,
Însă dovada cădea în zădar...

80

Căci de-aci s-isca ș-altă întrebare:
Oare oameni să află acolo, sau vite?
Și de-s oameni cuvântători, oare
Putea-vor fi cu drept osândite

¹¹² *Prim*, adecă *întii*, este adiectivă numerală: *prim*, *primă*, ca și *întiiu*, *întie*. Sânt în limba noastră și derivate de la acest cuvânt, precum *primariu*, *primare*, cum să zice de obște văr primariu, adecă întielea văr, ca să să osăbească de la al doile văr. De-acolo să zice la noi începutul verii, primă-vară, ca cum s-ar zice întie vară. Chir Filologos.

¹¹³ Fiindcă Florescu, ca un om bine născut și cu bune învățături, nu vorbește așa de obște ca țigani, ci cu un stil mai ales și rădicat, pentru aceasta am socotit să tălmăcesc gândurile lui pentru unii, ca doară nu-l vor înțeleg. Deci, zice el că acum cetatea lui Constantin (Țarigradul) căzuse în mânilor turcilor, din pricina că grecii, apucând împărăția romanilor, nu să îndeletnicea mai mult întru învățătura armelor, ca romanii, și să făcuse molateci și evlavioși, căutând mai vârtos a să sfădi prin săboare dese ce făcea și desputa pentru dogme neînțelese decât a purta sabii și scute.

Lunarele suflute, la care
Nu fu trimis Spăsitoriul mare?...¹¹⁴

81

Domnul Romii cu fulgeru în brâncă
Lega și dezlega după voie;
Șezând pe vârtoasa Chefii stâncă,
Să bucura în sine că pe-al doie
Frate-a lui muftea în Vizant alege
Și sultanul grecilor dă lege!...¹¹⁵

82

Craii creștinești, lăsând a sale
Țări de jaf, să bătea pentru sfinte
Locuri, cum a lui Iosofat vale
Și de alte-a Palestinei pămînte,
Pentru Ierusalim și cel sfânt
A Mântuitoriului mormânt¹¹⁶.

¹¹⁴ Între ceilalți creștini de la Apus (zice Florescul), să scornisă alte întrebări netrebnice, cu care ei își bătea capul, precum: care s-au zidit mai întâi, oul sau găina? Și oare sânt lăcuiitori în lună? Și deacă sânt, oare Hristos și pentru ei au pățimit, sau numai pentru pămînteni? Cu aceste toate, Florescu nu vra alta numai s-arete deșărtăciunea sfezilor și învățăturii de pe acele vremi.

¹¹⁵ *Domnul Romii*. Spune mai încolo Florescul că papa șezând pe scaunul lui Petru (*Chefa* ovreiește va să zică piatră, și de-acolea, S. Petru, care jidovește se chema Chefa, s-au numit lătinește *Petru*, de la *piatră*); de unde vei înțelege ce va să zică Florescu, adică că, întemeindu-să papa în domnia sa, precum îi plăcea așa afurisea și blagoslovea, bucurându-să întru sine că pe patriarhul de la Țarigrad muftea (popa cel mai mare turcesc) alege și sultanul stăpânește pe greci, care era protivnici înălțării păpești. Că nici ar fi fost papa vreodinioară așa mare, să nu fie căzut Țarigradul. M. P.

¹¹⁶ Însă Florescu povestește la strofa următoare și alta și mai ciudată: zice că craii Apusului, lăsând țările sale, mergea cu oști la Răsărit și să bătea cu păgânii pentru Ierusalim; și apoi adaugă: până ce ei făcea într-acest chip, turcii, îndeletnicindu-să în politică și războaie, lua o țară după alaltă, precum e Țara Grecească, Bulgaria ș. al. M. P.

83

Iar turcul, însumețit de-atâte
Biruințe mari și luminoase,
La toate țările creștinite
Rea perire și moarte jurase;
Cu șireaguri crude întărătate
Jecuia împrejur țările toate.

84

Țara noastră încă era din cele
Pe care el dorea să o supună;
Știind toate-a noastre netocmele,
Socotea cum că, de samă bună,
Că o țară învrăjbită, ori azi, ori mâne,
Trebuie să cază în mâni străine.

85

Căci aflân-să țara dezlegată
Și în cea mai mare nerânduială,
Spre tot rău năravul învățată,
Boierii puind la toate sminteală
Domnilor, iar ceialalți pământeni
Dedați fiind la rău și vicleni,

86

Așa trăisă de multe veacuri
Într-un feliu-anarhie făr' lege,
Învățați la războaie și jacuri,
Pe carii până aci nime-a drege
Sau nu cuteză, sau nu vru doară
Căutând la venituri, nu la țară.

87

Iar din ce oară Vlad Vodă stete
Dregătoriu trebilor muntene,
Frunțile vrajbii fură tăiate,

Politice rânduiei și-oștene,
După firea țării măsurate,
În scurtă vreme fură așezate.

88

Cei care legilor întocmite
Dintre boieri nu voia să urmeze
Cădea la pedepse pre cumplite,
Zicând că ei sânt să lumineze
Celoralalți cu-obiceaiuri bune
Și înței legilor a să supune,

89

Căci, dacă ascultători de lege
Vor fi numai cei slabi și mișei,
De țară în urmă ce să v<-a>-alege?
O țară, adecă, de lupi și de lei,
Ce, șezând într-a sale bârloage,
Sug sânge-a vitelor slăbănoage.

90

Zicea că boierii sânt supuși
Așa domniei, ca și țărării,
Ba, fiind în toate mai ajunși,
Nu numai cu sfatul și cu bani,
Ci însuș cu capul ar fi datori
A țării să fie-ocrotitori.

91

Aceste zicea Vlad la divan
Și la macar-ce feliu de-adunare,
Adăugând că oricine, fie țăran,
Târgoveț, boiaru mic sau mare,
Mestec va avea cu limbă străină
Cu capu-ș va plăti șugubină.

92

Deci, apreg pedepsea pe cei care
Asupra patriii făcea sfaturi
Ș-avea cu turcii vro mestecare,
Sau veri cu ce străin<e> staturi,
Împărțându-le averi și moșii
La a patriii apărători și fii¹¹⁷.

93

Prin asta rând nou el introdusă:
Pe tâlhării și mari fapte rele,
Prin așezate pravile, pusă
Deosăbite pedepse și grele,
Din care cea mai obicinuită
Era țapa cu moarte cumplită.

94

Apoi, din toată țară ș-aleasă
Pe cei mai harnici și cu vârtute
Voinici, din cari o gardă frumoasă¹¹⁸
Făcu spre paza sa, de cinci sute,
Pe cari în arme atâta deprinsă,
Cât o numim oaste nevinsă.

95

După acest izvod, și ceaialaltă
Călărime-au fost orânduită,
Învățând-o măiestria naltă
A taberii ș-armelor ispită,

¹¹⁷ Florescul, după ce arată starea lucrurilor în Europa și între creștini, acum pogoară la Vlad Vodă și povestește istoria lui de când au stătut domn în Țara Muntenească.

¹¹⁸ *Gardă*, adică *gvardie*, va să zică păzitoare, căci era obicinuiți domnii a ținea o samă de ostași aleși pentru paza sa, care și acum să obicinuieste. Românește altmintrele nu să poate zice; pentru aceasta, și poetul au pus cuvântu obicinuit în toată Europa. M. P.

Iar boierii, pizmași a tot bune¹¹⁹
Rânduieli, cocea sfaturi păgâne.

96

Căci, precum să tâmplă totdeuna
Că cel ce va să scoată la cale
Pre un popor și apucă să-l pună
La rânduială, pentru-ale sale
Ostăneli, bun scopos și mari trude,
El mai mult rău decât bine aude,

97

Așa fu ș-a lui Vlad soarte amară:
Pizmașii zic că-i tiran și multe
Asupra lui scornit-au de-ocară,
Și vor ca țara să nu-l asculte;
Zicu-i și *Țăpeluș*, că nu iartă
Tâlhării, ci cu țapa le ceartă¹²⁰.

98

Deci, în taină solii repezite
Trimit sultanului, dau de știre
Precum Vodă vra țara să invite
Asupra Porții cu răzvrătire,

¹¹⁹ Aici mă rog să nu gândească cineva că prietenul meu au vrut să zică pentru tăți boierii, ci numai pentru acei de-atunci cari pizmuia lui Vlad. M. P.

¹²⁰ Pentru acest Vlad Vodă îndoite sânt cronicile; unele îl scriu ca pe un tiran cumplit, iar altele ca pe un domn vrednic, însă apreg la pedepsire; precum să zice și de Stefan, principu Moldovii, că au fost iute la mânia și vărsătoriu de sânge. M. P.

a) Fiindcă această izvoditură au scosu-o un țigan, lesne să poate cunoaște că priește lui Vlad Vodă, pe care socoti că au fost pretenul țiganilor, și doară din scrisorile țigănești au luat unii cari îl laudă. Chir Criticos.

b) Eu socotesc almintre, adecă prietini lui au scris bine, și neprietini rău; dar să vedem ce au scris streinii, care n-au fost interesați. C. Adevărovici.

—
Și este foarte mult a să teme,
De nu să va împedeca din vreme.

99

Drept acea, prin chipuri tănuite,
Sultanul mai pe un pașă, mai pe-alt
Învață, l-arnează și-l trimite
Asupra cestui princip înalt,
Ca neîncetat, și iarna, și vara,
Să meargă să-i jefuiască țara.

100

Însă Vlad, fiind cu bună pază,
Oaste având bine în arme deprinsă,
Gloate tâlhare cu mână vitează
De multe ori înfugă și prinsă;
Celor prinși dete moarte sureapă,
Făcând să-i tragă de vii în țăpă.

101

Acum la treizeci de mii aproape
De tâlhari păgâni el împărasă,
Nici lăsa pe nime să-i îngroape,
Ci vulturilor mâncare aleasă
Și corbilor de jaf ca să fie,
Porunci spânzurați să rămâie.

102

Sultan Mahomet întiaș dată
Nu dete la toate crezământ,
Dar, vinind pârâre ne-ncetată,
Vru să știe cu temei de sânt
Oare acele toate adevărate,
Prin persoane-a sale încredințate.

103

Pentru-acea, în chip de mare solie,
Nește capigii vicleni trimeasă.
Catavolin avu cea dântie
Parte la ceastă solie aleasă,
Catavolin, logofăt primariu,
Un grec turcit, fiu de prăvătariu¹²¹.

104

Cătră acesta sultanul ascunsă
Pofta sa și cugetul deschisă,
Cu d-inima de urgie pătrunsă,
Luându-l deosăbi, acest chip zisă:
«Mare treabă am, o, Catavoline,
Și pui toată credința mea în tine!...

105

Voda muntenesc, supusul Porții,
Așa să poartă cu neomenie,
Cât pe credincioși dă crudei morții,
Ba, necăutând a sa datorie,
Nice de haraci el va să știe,
Nice-a să închina voiește mie.

106

Deci, tu, mergând, ispitește bine,
Cearcă de poți să-l aduci la cale,
Mai vârtos ca mie să să închine,
Iar, văzându-l că stă pe-ale sale
Și cu voia nu va să să plece,
La nevoie cu sfatul vei trece¹²².

¹²¹ Câte s-au scris până aici pentru treaba lui Vlad cu sultanul Mahomet sânt toate adevărate, și nu povești; să află și la scriptorii bizantinești, mai vârtos la Duca Honiates; însă să fie fost Catavolin copil de prăvătariu n-am cetit. M. P.

¹²² Adecă, va să zică, de nu va vrea Vodă cu voia să să plece, atunci

107

Iar de-ajutoriu la ceastă apucare
 Vei avea pe Hamza cu sâlință¹²³,
 Numa-ți caută a fi cu pază mare,
 Ca munteanul ceva să nu sâmță,
 Că amintrele cu totul stricată
 Ne-ar fi, doară, străduința toată...»

108

Merge grecul cu ceastă poruncă
 Și, sfătuind cu Hamza de toate,
 În urmă acest chip mrejiile aruncă¹²⁴:
 El însuș să meargă și s-arate
 Munteanului a Porții dorință,
 Cercând a-l aduce la credință¹²⁵.

109

Însă, de-ar vedea că nu să pleacă,
 De sâng la Vidin să deie știre,
 Și când ar fi Vodă să-l petreacă
 Pân' la hotar, după obicinuire,
 Hamza într-acea Dunărea să treacă
 Și din ascuns năvală să facă.

110

Așa grecul fățarnic să duce
 Credințat cu știuta solie;
 Lui Vlad mai întâi aminte-aduce
 Toate ce-au trecut și vor să fie,

tu să-l aduci ca să facă de nevoie. M. P.

¹²³ Hamza, precum să știe de la istorie, au fost pașă la Vidin pe acea vreme. M. P.

¹²⁴ *Mrejiile aruncă*, va să zică pune sfaturi viclene cu care să încurce pre Vlad; ca și pescariul, încurcă peștii în mreje. M. P.

¹²⁵ *A-l aduce la credință*. Nu trebuie să să înțeleagă legea sau sfânta credință, ci la credință către sultanul, adecă să-i fie credincios. M. P.

Pentru trecute vestind iertare,
Pretenie pentru viitoare.

111

«Mare într-adevăr făcuși greșală
(El grăi), dar a Porții pre tine
Milă este fără de îndoială
Nemărginită, că-ț iartă vine
Trecute, nevrând de-acuma să știe
Numai de prieten și pretenie.

112

Nici altă de la tine poștește,
Numa haraci și vreo cinci sute
De tineri; apoi ca, pretenește
Tu viind la Poartă, cu căzute
Plecăciuni să te închini celui mare
Sultan Mahomet, cerând iertare».

113

Ascultă Vodă cu suferință
Tot cuvântul și pofta vicleană,
Și întii arată bunăvoință,
Vrând de-amărunt porunca tirană
Să ispitească, iar dacă o înțaleasă,
Cu mărime-așa din rost adausă¹²⁶:

114

«Spune celui care te trimeasă,
Că într-acest chip Vlad Vodă-i răspunde:
'Haracii sânt gata, supt aleasă
Încuietore, dar a pătrunde
Nu poate-acolo poftă străină
Într-alt chip, făr' cu sabia în mână.

¹²⁶ *Cu mărime*, adică cu înălțare de suflet. M. P.

115

De sultanului de dânși îi pasă,
 Vie, să și-i ducă, de să încrede!...
 Dară nici tinerii vor de-acasă
 De voie bună a merge în obede,
 Zicând că cu patria împreună
 Vreu s-aibă soartea: rea sau bună,

116

Iar, în cât e despre-a mea persoană,
 Să merg să mă închin nălțatei Poarte,
 Spune că atunci când iepurii în goană
 Vor lua pe-ogari..., lupilor moarte
 Mieii vor da, poate că atunci, doară,
 M-oi închina, iar nu de-astă oară!... »¹²⁷

115

Solia, văzând din toate-aceste
 Că a-l pleca nu este cu puțință,
 Lui Hamza la Vidin dete de veste
 De treabă știută să să gată,
 Iar cu Vlad așa lucrul așază,
 Pân' la Dunăre să-i deie pază.

¹²⁷ Adecă, aceasta va să zică că nu vra să să închine niceodată. Onochef.

a) Pre-mărețe sânt cuvintele aceste de cătră un domn muntenesc cătră puternicul Mahomet! C. Criticos.

b) Și totuș sânt adevărate; cu mult mai vârtos că tocma despre acest Vlad am cetit într-o cronică că pe nește soli turcești au făcut să-ș ia învăliturile și cu capu gol să vie înaintea lui, iar ei răspunzând că legea lor oprește ca să-ș dezgolească capul de învălitură, porunci Vodă să le întărească mai bine cătră cap învăliturile și să le bată cu cuie de fier, zicând Vodă că într-acest chip nu vor fi niciodinioară în primejdie de a-ș frânge legea. Care, făcându-să după poruncă, toți muriră cu cumplită moarte. Deci, unu care făcu de aceste cu solii puternicului sultan Mahomet cu mult mai lesne putea să răspundă într-acel chip lui Mahomet. M. P.

118

Iar Vlad, prin iscoade credincioase,
 Înțelegând tot sfatul de-ocară,
 Patru mii de călărime aleasă
 Făcu să să strângă de prin țară
 Și în taină, la părțile din care
 Era Hamza, să-i ție cărare.

119

Dând strinse porunci ca să să ție
 Ascunse pân' la zi hotărâtă,
 Și la semnul dat gata să fie
 De război, cu vârtute îndoită,
 Apoi și fără nice o pesteală
 Să deie pe turci din dos năvală.

120

Într-acea, Vodă în toate s-arată
 Ca când de sfaturi n-ar ști nimică.
 Deci, luându-ș garda sa înarmată,
 La vremea știută să rădică
 Și petrece pe solul cu tută
 Cinstirea și pompa lui căzută”.

Fârșit

CÂNTECUL A<-L> IV<-LEA>

Argumântul

Sfinții din rai să gată să ajute
 Muntenilor; Florescul mai spune
 De-a lui Vlad biruințe făcute.
 Curtea măiastră, prin o minune,
 Piere ca dracul de crucea sfântă.
 Lui Parpangel rău cărțile-i cântă.

1

O, fericite veacuri trecute,
Când să mai pogorea câteodată
Pe pământ oamenilor să ajute
Sfinții, ori ca pe cei răi să bată
Sau pe credincioși să mângâiască
La scârba și nevoia lumească.

2

Acum pare că ceriul de lume
Ș-au uitat cu tot, nice mai bagă
Samă de oameni, lăsând să-i sugrume
Nevoile întru viața întreagă.
Îngeri nice în vis acu s-arată
Să ne învețe vro taină ciudată¹²⁸.

3

Cu-adevărat, eu altă pricină
N-aflu, făr' că sau nice o credință
Noi avem acum sau pre puțină
Iar a bătrânilor socotință
Răzăma purure în lucruri sfinte,
Ceriul având în inimă și minte.

4

Ori de unde aceasta să purceadă,
Destul că, pe vremea lui Vlad încă,
Sfinții, oblicind atâta pradă
Ce făcea turcii în creștini ș-adâncă
Răutate, pe pământ veniră
Și multe suflete mântuiră.

¹²⁸ Aici poetul să plânge de veacurile noastre, în care nu să aude de minuni ca mai demult, și zice că nu numai aiavea, dar nice în vis acum îngerii nu să arată. M. P.

5

Aceasta nu numai că să zice,
Ci s-au scris și la cronica veche
Carea-i mai de mult fără de price,
Și decât cronica lui Ureche;
Apoi să întărește prin hârtoaga
A mănăstirii de la Zănoaga¹²⁹.

6

Acum o dată scăzusă luna
Și crescând iară să făcea plină¹³⁰,
De când oștile turcești întruna
Jecuia stăpânia română.
De cruzii multe și tâlhărie
Rămăsese țara mai pustie.

7

Numa ȝigănia noastră armată
Între atâte valuri ș-asuprele
Era întreagă și nevătămată,
Scăpând oarecum ca pintră ele;
Prin sfadă multă și hodini dese
Aproape de Inimoasa ajunsese.

8

Sân-Spiridon, prin o tâmplare
Din rai privind, să mai vadă
Ce fac muntenii, „Au, vaileo!”, tare
Strigă înspăimântat, iar o grămadă

¹²⁹ Spune apoi că pe vremea lui Vlad Vodă s-au pogorât sfinții din ceriu și au ajutat oamenilor; și zice că aceasta este scris la o cronică care-i mai veche decât cronica vornicului Ureche. M. P.

a) Mă tem să nu fie o bârfeală despre autoriu, fiindcă nu aflu nice la o cronică de aceste minuni. C. Criticos.

¹³⁰ Adecă, va să zică poetul că acum era aproape de o lună de zile de când turcii intrasă în țară. M. P.

De sfinți ce cânta psalmi ș-antifoane
L-întrebară: „Ce-ți e, Spiridoane?”¹³¹

9

„O! (zisă) Dar nu vedeți ce-mi este?
Perit-au Țara mea Românească!
Nu e țară sterpele neveste
Unde într-atâta să mă cinstească
Ca în aceasta, ș-acum, ian căutați
Cum o prădează turcii spurcați!...”

10

Toți sfinții mirându-să priviră
La mulțimea taberii păgâne;
Din umeri și cu capu clătiră,
Iară Sân-Nicoară, adânc în sâne
Cugetând, din buzele sfinte
Următoare slobozi cuvinte:

11

„O, cuvioșilor, mie-mi pare
Că nu-i vremea de-a clăti din spate
Sau a jelui făr-ajutare
Ș-așteptând până vor fi surpate
A noastre beserici de păgâni,
Ci să ajutăm și noi pe români!...

¹³¹ Minunat lucru spune aici poetul, care cu nevoie este de a-l crede, căci cum au putut el să știe ce-au făcut și ce-au vorbit sfinții în rai? C. Idiot.

a) Și mie așa-mi pare, vere! Dar nice poetul are vină dacă au aflat așa scris. Onoch.

b) Aceste trebuie să să înțeleagă poeticește și într-acel chip cum povestește Omer că s-au sfătuit zeii în ceriu, unii să ajute troienilor, precum Mart, Vinerea, ba și Apollon, iar alții s-ajute pe elini, precum Minerva (Athina), Neptun (Posidoniu) și Vulcan. Poeticul nostru, fiind creștin, n-au putut să pomenească de zeii păgânești și să le deie vreo putere; pentru aceasta au pus la lucrare sfinții creștinești. Însă aceste să înțeleag, cum am zis, poeticește și alegoricește. Cocon Musofilos.

12

Drept aceasta, Spiridoane, dară,
 Luând voinicii noștri în soție,
 Pe Jorgiu și pe Medru, gios te pogoară
 Ș-ajută lui Vlad în bătlie.
 Așa gândesc eu că ar fi mai bine,
 Însă n-așteptați de-azi până mâne!...

13

Ci cât mai curund trebuie-a merge,
 Că amintere poate fi zădară
 Ajutarea. Cești doi pot s-alerge
 Degrabă, fiind călăreț, iară
 Tu pedestru (precum din canoane)
 Trebuie să mergi, o, Spiridoane!..."

14

Sân-Giorgiu cu Sân-Medru, fiind de față,
 Întărea sfatul lui Sân-Nicoară,
 Numai Sân-Spiridon avea greață,
 Căci nu văzuse niciodinioară
 Vreun război având inimă blândă
 Din fire și neiubind izbândă¹³².

¹³² Întâi caută a lua aminte că poetul, în voroava sa de obște, să țâne pretutinde de chipul vorbei de obște și întrebuințază cuvinte obștite între țărani, afară de tâmplări când vorbește altcineva, căci atunci așa-ș chibzuiește voroava, ca să fie cuviincioasă persoanei care vorbește. Deci, și aici, fiindcă sânгур povestește, nu zice Sfântul Spiridon, Sfântul Gheorghie, Dimitrie sau Nicolae, ci precum au fost obicinuit de demult și să obicinuieste astăzi la țărani, care sânt mai stătornici întru ținerea obiceiurilor strămoșești. Și cu adevărat nu știu de unde au luat cărturarii noștri besericești acel cuvânt: *sfânt*, *sfântă*, când adevăratul cuvânt strămoșesc este *sânt*, -ă, care pururea au fost trăitoriu în neamul nostru, care ș-astăzi zice Sân-Petru, Sântă-Mărie, Sân-Giorgiu ș. a. C. Filologos.

a) Dar ș-alta este a băga sama la locul acesta: că zice Sân-Nicoară (Sfântu Nicolae) cum că Sân-Spiridon trebuie să meargă pedestru, fiindcă, după canoanele S. Soboară, vlădicii și călugării nu putea <să>

15

Sân-Giorgiu îndată sabia încinsă
Și zoaua îmbracă nestrăbătută,
Coiful, scutul, sulița nevinsă
Luă, și luând toate sărută,
Nu pentru că-s bune și frumoase,
Ci că acum de mult nu le purtasă.

16

Așijdere, Sân-Medru s-armează,
Amândoi de-aci suind călare,
Sân-Medru pe iapa sa cea brează,
Iară Sân-Giorgiu pe murgul său, care
Îmbe dobitoace minunate
Spun că ar fi măiestre ș-aripate.

17

Însemnându-să cu sânta cruce,
Cuvioșii călăreți plecară.
Sân-Spiridon după ei să duce,
Pogorând pe cea tainică scară,
Care Iacov (pribegind de-acasă
De frica lui Isav) o visasă...

18

Dar pârându-i cale delungată
Pe încet a pași din spiță în spiță,
Măcar nu călărisă niceodată,
Totuș, dacă ar fi vreo măgăriță
Sau pui de-asin, socotea în sine
Că ar putea călători mai bine.

călărească numai pe asin sau catâr! Și pentru aceasta zice poetul că Sân-Spiridon au trebuit să pogoară pe scara lui Iacov, adică care Iacov, pribegind de frica frate-său, o văzu în vis.

19

Și iacă, o, minune, ce zărește!
 O asină despre mâna dreaptă
 Grăind cătră dânsul omenește:
 „Sân-Spiridoane, dar ian așteaptă!...
 Și, de voiești a merge mai tare,
 Nu întreba nimic, ci sui călare!...

20

Asina lui Valam sânt eu, care,
 Pentru că potignind, odinioară,
 Îngerului ferii din cărare
 (Ai auzit povestea mea, doară?),
 Rămăsăi până acuma în viață,
 Ca oamenii limbă având vorbeață”¹³³.

¹³³ Pentru această asină a lui Valam este scris la *Biblie* că, mergând Valam pe această măgăriță ca să blasteme pe Izrail, îngerul Domnului îi stete în cale, iar asina, ferindu-l, îngenunche și, bătându-o prorocul ca să meargă, ea grăi cătră dânsul: „Ce mă bați?”... Iară cele ce să zic aici pentru dânsa trebuie să să înțeleagă poeticește. Erudițian.

a) Toate ar fi cum ar fi, însă a scrie unele ca aceste nu să cade despre sfinți; mai vârtos să să mestece la poveștile țigănești. Păr. Desidemonescul.

b) Și ce rău au scris poetul aici? Toate cu cuviință!... Că au vrut să ajute sfinții creștinilor, aceasta nu-i nimic rău, căci asemenea tâmplări sânt și la *Biblie*, unde împotriva necredincioșilor ajută îngerii. Ba să află și la cronicile noastre, unde să zice că lui Stefan Vodă celui Bătrân au ajutat un călăreț sfânt mergând asupra oștilor.

Apoi caută la *Viețile sfinților* și vei afla și mai minunate. Iar pentru măgărița, însuș Domnul Hristos au intrat în Ierusalim șezând pe puiu de asină!...

În urmă, în istoria aceasta nu să povestește numa de țigani, ci și de faptele lui Vlad, ce sânt luate din istoria vremilor acelora. Nu să poate, deci, dară, zice că povestea aceasta pentru sfinți s-au mestecat cu povestea țiganilor. Părintele Apologhios.

20^[22]

Sântul bucuros primi îmbierea
Și de-acolea mearsă tot călare;
Însă așa-i fu sfatul și părerea:
Să nu să arete la fieșcare,
Ci nevăzut ispitind el toate
Să apere pre oameni de păcate.

21

Într-acea, turcii încoalea și încoace
Ca turbați alerga după pradă;
Țigani nu știa ce vor face,
Că între dânșii să scornisă o sfadă:
Unii voind să călătorească,
Iar alții pe loc să hodiească.

22

Din bătrâni încă mai mare parte
Stă pe-aceaea ca cât mai degrabă
Să meargă la Spăteni, nici să întarte
Domnia, prin zăbavă fără treabă.
Drept aceasta, țigani, grămadă
Strângându-să, începuse la sfadă.

23

Unii striga că pentru o fată
A unui ciurariu nu să cuvine
Să zăbovească tabăra toată,
Alții răspundea că fieștine
Datoriu e pân-atunci să rămâie,
Pân' să va ști de-i Romica vie...

24

Iar în cea curte mândră măiastră,
Voinicii, zăuitându-și de toate,
Bea, mânca, juca, ședea în fereastră;

Parpangel fata <a>-și găsi nu poate;
Florescul povestea ca nainte
Străinului cu ceste cuvinte:

25

„Iar când sosiră la locul unde
Grecul știa că-s mrejile întinse
Ș-unde Hamza cu oaste să ascunde,
Atunci, ca nește pârhoale aprinse,
Iacă zece mii de turci să scoală
Și lovesc pe munteni cu năvală.

25^[23]

Iară logofătul cu sumeață
Sprânceană, lăpădând fățarie:
«Nu-ți fie (zise) de mir, nici greață,
O, Vodă! Iepurii iacă îmbie
Pă câne să să dea legat, iară
Micii cei blânzi pe lup împresoară!...

26

Sosit-au de tine hotărâtă
Vreme, în care tu de voie bună
Vruși să te închini la Poarta mărită!...
Tinerii tăi încă-s de împreună
Gata a merge departe de-acasă,
Nice-acum de patrie le pasă!...»

27

Stete Vodă cu mintea îndoită
De-are în pieptul vânzariu să împlânte
Fierrul, dar socotind ovilită
Izbândă, ca singur să să încrunte
Însuș cu el, hotărî să-l lasă
Spre-altă pedeapsă mai ticăloasă.

28

Sabia smulsă, ș-ochi plini de urgie
Aruncând la el, așa răspunse:
«Greculeț mișel, născut la robie,
Învățat la viclenii ascunse,
Intrigi-a face, a meștere otravă,
Simțire neavând de-onor și slavă¹³⁴,

29

Voi să-ți arăt fără viclenie
Că nici mâna lui Vlad a să întinde,
Nici cap să să plece la robie
Sânt făcute, nice-e lesne a-l prinde,
Căci ai gândit... bagă samă bine:
Oare prinde-or iepurii pe câne!»

30

Apoi, întorcând spre-ai săi cuvântul:
«Nu-i vreme, o, voinici (grăi) de-a spune
Cu multe aici tot înșălământul
Cu care-au cercat a ne răpune
Vrăjmașul ș-unde ne aflăm astă oară,
Căci înșii vedeți!... Pentr-acea, dară,

31

Cred, o, viteji, că nu-i trebuință
Să vă arăt cu mai multe dovede
Că scăparea-i numa în biruință.
Ceștii numa putem a ne încrede!
Deci, acum, sau moarte cu dafine¹³⁵,
Sau izbândă, altă nu ne rămâne!...

¹³⁴ *Onor*, adecă cinstire, cuvânt lătinesc, primit acum mai la toate neamurile, încă și la cele a căroră limbă nu purcede de la limba lătimească; cu mult, dară, mai vârtos putem să-l primim noi, fiind limba noastră fiica limbii lătinești. P. Filologos.

¹³⁵ *Dafin* este un feliu de lemn de obște știut, care lătinește să

32

La arme, dar!... S-aratăm vârtute,
Să stăm nefrânși, cu inimă vitează.
Nu biruiesc multe mii și sute,
Ci cari a biruire cutează.
Alergați și vă luați izbândă;
Slava voastră fie-a lor osândă».

33

Zice și, dând semnul de năvală
La oștile în ascuns pregătite,
El cu garda sa de-aci să scoală
Și în șireaguri bine-orânduite
Lovi pe turci cu-atâta iuțime,
Cum cade tunetul din nălțime.

34

Și cum povoiul, pe țarină coaptă
Căzând, cu năpraznă într-o clipită
Strică truda plugariului dreaptă,
Și, iacă, zace gios cutrupită
Toată țarina, ș-în loc de grâne
Numa năroi și baltă rămâne.

35

Așa lovind viteaza-oștișoară
În turcime, trupuri polignește,
Rânduri întregi prăvale ș-oboară,
Taie, surpă, dar mai mult stropșește,
Ș-altă nu vezi făr' trupuri tăiate
Zăcând în bălți de sânge necate.

cheamă *laurus*. Din frunzele acestui arbure făcea oamenii cei de demult cunună și încununa pe biruitori, care să purta vitejește la războaie pentru patrie. Deci noima stihului acestui este: acum n-avem altă ce aștepta, fără ori moarte încu<nu>nați fiind cu slavă sau izbândă. Filologos.

36

Vlad ca ș-un leu întărâtat foarte,
Ce, de vânători luat în goană,
Deacă să vede cu câni de-o parte
Iar de alta cu mreaja vicleană
Împresurat, unde-i cea mai mare
Grămadă de câni, acolo sare

37

Și, dorind să-ș facă izbândă amară,
Pe care cumu-i vine nainte
Frânge, spintecă, încoaltă ș-înghiară,
Când cu brânci groaznice, când cu dinte
Apărându-să, sugrumă și ucide
Și printre dânșii drumu-ș deschide,

38

Așa Vlad, văzând că de toate
Părți pe dânsul turcimea să scoală,
Unde vede că-s mai îndesate
Gloatele, într-acolo dă năvală,
Învârtind arma încoalea ș-încoace,
Larg potec pintre păgâni-ș face.

39

În zădar Hamza oști împrăștiate
Va să adune, războiu să întreiască,
În zădar a le îndemna să bate
Cu porunca tare împărătească,
Căci oastea în răsipă acum pornită
Să calcă fugind ș'e neoprită.

40

Iar Hamza, de cetele muntene
Împresurat, cade la prinsoare
Cu mai mulți din oștile agarene.

Grecul încă, nevăzând scăpare,
Lui Vodă cu multă plecăciune
Cade înainte și să supune.

41

Atunci Vodă, amar zâmbind, îi zise:
«Cum îți pare-acum, Catavoline,
Urzitoriu de vânzării închise,
Sol fățarnic a Porții păgâne,
Ce nu te rușini cu tâlhărie
A vinde creștina stăpânie?»

41^[24]

Așa zicând, cu groaznică moarte
Porunci ca pe toți să-i înțape,
Ce la tâlhărie avură parte,
În pădurea ce era de-aproape.
Hamza fu înțăpat pe cel mai gros
Și mai nalt copaci, grecul mai gios.

42

Crudă poruncă, moarte îngrozită!
Dar acelui nevinovat pare
Că vânzarea-i și mai neomenită.
Om ticălos, totuș nu te spare
De la fapte rele câteodată
Pedeapsa, ori cu ce moarte așezată!

43

Dacă estea în Țarigrad s-auziră,
Sultanului nime nu cutează
A spune, măcar că el să miră
Unde logofătu întârziază,
Pân' ce-odată viziriu îndrăznește
Și lucru cum e povestește.

44

Iar tiranul, aprins de mănie
Că au cutezat a grăi de-acele
Basne și care nu pot să fie,
Lucruri de rușine și mișele,
Porunci să-l bată peste față
Pentru vorba proastă și îndrăzneată.

45

Iar deacă din solii repezite
Să încredință, mai nu turbă în sine
De ciudă și de urgie ocărâte
Văzându-și porunci, nici să-ș-aline
Firea putu cu de obște târzie
Izbândă, ci cât mai tâmpurie.

46

Deci la pași de aproape, departe,
Porunci de sârg oști să-și armeză,
Și într-acela chip ei să să poarte
Ca să aducă cele mai viteze
Cu sine, iar pân' la primăvară
Să fie gata să iasă afară.

47

Abia pe câmp iarba răsărisă,
Iar codru noao frunză apucasă;
Din toate părți turcimea trimisă
S-adună: o parte pe mare, în vasă,
Alergând spre Țara Românească,
Cu totul acuș s-o jefuiască,

48

Iar o parte duce cu pas iute
Sultanul păgân, suflând izbândă,
Cu care s-afla mii doao sute

De mulțime varvară neblândă.
Ș-acum la Vidin ajunsese
Stulurile cele mai alese.

49

Era tocma în miez de primăvară
Când zăfiri cu florile să joacă,
Păsărelele vesele zboară,
Iar jivina, și cea mai săracă,
Voioasă saltă și să desfată
În dezmierdare nevinovată,

50

Când iacă vestea în trâmbiță sună
Că vin turcii cât frunză și iarbă,
Ca robiei țara să supună.
Toți să gată a lua fuga oarbă.
Boierii cei mari și mai cu minte
Luasă fuga mai înainte,

50^[25]

Iară țăranii săraci, în pripă,
Ca ș-o turmă de oi fără pază
Cari încătăro purced în răsipă;
Plini de frică și cuprinși de groază,
Toată-ș lasă, avere și sudoare,
Nedejdea puind numa în picioare.

51

Fug copii cu tinere copile,
Fug muieri cu mititei în brață,
Iară cei mai încărcați de zile
Îi mângăie și le sânt povață.
De vaiet amar, țipete, jele
Plini-s codrii, câmpii și vâlcele.

52

Ici unul își poartă pruncii în spate,
Altul colea pe slabul părinte,
Cel-ar fugi, bietul, dar nu poate
Și stă ca zăpăcit de minte,
Neștiind cui mai curând s-ajute:
Pruncilor sau muierii căzute.

53

Nepotul duce pe moș de mână,
Moașa pe nepoției și nepoate,
Iar nora pe soacră-sa bătrână;
Fieșcare din primejdie scoate
Pre cel mai iubit, mai de aproape,
Năzuind cătră munte să scape.

54

Numa Vlad, cu inimă nefrântă
Și înarmat, pre păgânul așteaptă.
Nimic de la scopos nu-l dezământă,
Toate-orânduiește, toate îndreaptă
Spre perirea păgânelor gloate,
Tocma să fie nenumărate.

55

Cu călărimea lui cea vitează
Prin locuri dosite, lui știute,
Oștilor turcești de-aproape urmează.
Din ascunziș cu năvală iute
Sărind pe șireaguri sângurate,
Neașteptat încungiură și bate.

56

Ca lupul flămând, care supt deasă
Tufă ciulit pe pânțece zace,
Când vede trecând o turmă groasă

De oi sau alte slabe dobitoace,
Iar văzând pre vreuna sângurată
Sară, o răpește și fuge îndată,

57

Așa Vlad, urmând oștii cei mare
Turcești, ordiilor despărțite
Neașteptat înainte le sare
De prin locuri ascunse, dosite,
Ș-atâta știe-a-i zătigni de bine,
Cât nici măcar unul viu rămâne”.

58

Florescul, fârșind lunga poveste,
Mearsă, fiind târziu după cină,
Iar Parpangel după a neveste
Sale urmă în zădar caută, suspină;
Deci, plin de necaz că n-o găsește,
Se culcă pe un pat ș-ațipește.

59

Însă lucrul cel mai de mirare
Este că bietul țigan, aice,
Unde să culcasă în supărare,
Află zioa cea mai de fericire,
Fiindcă a doao zi dimineață
Să trezi la Romica sa în brață.

60

Dracu nu doarme! Cine întii zisă,
Bine-o nimeri! Că așa este:
Până noi durmim cu geana închisă,
El turbură fete și neveste
Și-osăbite feliuri de năluce
În vis și în aievea le aduce.

61

Nu știu cum să tâmplă de-astă dată
(De bună samă prin devolie!)
Că Romica era culcată
Într-acel pat ș-aceaeș chilie
Unde se culcasă Parpangel
Asară, mâhnit ca vai de el¹³⁶.

62

Când fu spre ziuo, el să trezește,
Fiind încă ea în somn afundată;
Caută împrejur, și, iacă, oblicește
Că doarme lângă dânsul ș-o fată.
Să miră și nu să poate încrede:
În vis sau într-adevăr el vede?

63

Dar apoi de pe semnele toate
Cunosc pe draga sa copilă.
Cine aici a povestire poate
Cu ce feliu de sâmtîre și milă
O cuprinsă, o sărută și zisă:
„O, dragă, cine aici mi te închisă?...”

64

Atuncea, și Romica clipește
Și, văzându-și ibovnicul față,
Nimica de dânsul să sfiește,
Ci, cuprinzându-l cu dor în brață,
Îi răspunsă: „O, iubit Parpangele,
O, câtă-mi pricinuiși tu jele!”

¹³⁶ Vezi lucru dracului! Cum au știut el a-i întâlni ca să-l îndemne la păcat? P. Sfântoievici.

65

Copila cu totul roși în față
Și-i arsără buzele ca focul,
Junele încă nu era de gheață
Ș-acu dracu-și începuse jocul:
„Vai de mine, ce faci?”, dânsa zisă
Spăimântată, vrând să rădice.

66

S-apără ca când nu i-ar fi voia
Ș-apărându-să îl strânge la sine.
Ce-i de-a face când vine nevoia
Pe om? Voi știți, dragi neveste, bine
Că, la împrejurări cum este această,
Totdeuna vi să tâmplă năpastă.

67

Însă spre-a Romicii norocire,
Tocma ca când ar fi fost chemată,
A fecioriii sosi scutire:
Sân-Spiridon pe-asină aripată
Trecea tocma într-aceaeaș clipită
Pe lângă ceastă curte vrăjită.

68

Și, văzând de sus pe cea păreche,
Care, încă fiind necununată,
Porunca întie din legea veche
Era gata să împlinească, îndată
Trasă asupra curții un semn de cruce,
De carele pier toate năluce.

69

Și iacă peri curtea frumoasă
Ca când n-ar fi fost niceodată.
Oaspeții într-o baltă puturoasă

Să treziră. Și-acea minunată
Întâmplare la toți au arătat,
Că curtea n-au fost lucru curat¹³⁷.

70

Bunul Parpangel, până prin baltă
Plină de broaște sâbind să iasă
Înoată încoace, încoalea și saltă
Ș-orbecând prin ceața întunecoasă,
Iată, pierde pe Romica dragă
Și în zădar o caută balta întreagă.

71

Iar după ce cu multă trudă
Abia să vârgoli din băltoacă,
Plin de tină și cu haina udă,
Scuturându-să stete-o soroacă
Și începu a socoti întru sine
Asupra cestor tâmplări străine.

72

Ci în zădar capu și mintea-ș bate,
Că niciuna-i vine la măsură.
Curtea peri cu casele toate,
Nice să știe ce să facură
Oaspeții; patul și draga fată
Încă periră din ochi deodată!

73

Iar de altă parte știa bine
Și-aceaea cum că astă dimineață
Au fost întru nește căsi străine

¹³⁷ Pare că mi s-a rădica o piatră de pe inimă, căci gândeam că, de bună samă, s-au săvârșit păcatul! Dar, pecum să arată, sosi în vreme ajutoriul ceresc. P. Sfântoiescul.

a) Ha! ha! ha!..., bine le șeade așa oaspeților aceloră în balta puturoasă! Așa dăruiește diavolul pe cei care-i ascultă. P. Disidem.

Și în pat, Țiind pe Romica în brață;
 În urmă, că în balta puturoasă
 Au căzut, haina-l mustra tinoasă¹³⁸.

74

Estea socotind jelea-l cuprinsă,
 Mai vârtos pentru biata Romică,
 Iar inima cea de dor aprinsă
 Mai numa că nu i să despică.
 Strigă amar: „Dragă Romică, vină!”
*Iha*¹³⁹ din vale-i răspunde: „Vină!”

75

Iha, cea răsunare deșartă
 Care din râpe și văi afunde
 La macar-ce chemare să întartă
 Și, ca când ar îngâna, răspunde,
 Aceaeăș și lui Parpangel atunci
 Răspundea din prăpastii adânci.

76

Țiganul, care n-auzisă
 Niceodată răsunare chiară
 Ca aceasta, stete cu gura închisă,
 Gândind că cineva-l cheamă doară,
 Însă, neauzind mai mult pe nime,
 Purceasă înainte prin desime.

¹³⁸ Poetul spusă până aici cum Parpangel, ieșind din baltă și nevăzând nici curte, nici oaspeți, nici pe Romica, să frângea cu gândurile și nu știa ce să socotească. M. P.

¹³⁹ *Iha* este cuvânt formuit din firea lucrului și însemnează tot aceaeăș ce *iho* la elini, iar *eho* la latini; va să zică în sâne răsunetul ce dau unele locuri, mai vârtos unde sânt locurile între dealuri sau aproape de râpe afunde sau peșteri și răspund la fieștecare strigat cu vorbe asemenea, însă înjumătățate, poftorind mai vârtos silabele cele de pe urmă. M. P.

78^[26]

În urmă, ieșind la o cărare
Și sângur văzându-să, de jele
Ș-urât, rupsă a cânta cu glas mare:
„O, voi, dragi, vesele păsărele,
Păraie limpede curătoare,
Copaci aducători de răcoare,

79

Voi, mândre poieni și văi adânce,
Voi, măguri cu desișuri umbroase,
Vârtoase, nesânțitoare stânce,
Și tu, coadrede verde, întunecoase!...
Cine-mi va spune năcazul greu
Ce sânte acum sufletul mieu?” Iha: „Eu!”

80

Socotind că cineva-i răspunde
Ș-acum, iarăș cu d-inimă frântă
Zise: „Oricine-ești, nu te mai ascunde,
Sau ești om, sau vreo ființă sântă,
Ieși la mine încoace și te-arată,
O, spune-m și mă desfată!” Iha: „Fată!”

81

„O, eu încă caut o fată blândă,
Care sufletu-mi dusă cu sine,
Lăsându-mă întru năcaz ș-osândă;
Nice știu prin ce locuri străine
Va fi ea petrecând zile amare
Și de-are vreo mângăiare!” Iha: „Are!”

82

„Cine știe, vedea-ne-om vreodată
Și poate că după vreme lungă!...
Că nu în zădar au fost ea răpită

Doar în țări streine va s-ajungă
Și-oh, amar! Apoi cine mai știe
Cui va fi dragă soție!” Iha: „Ție!”

83

„Hai, doară mă înșeli, copilă bună,
Alinându-mi puținel năcazul,
Că eu văd numa nouori și fortună
De când soarele-mi ascunsă obrazul.
Deci, de-i adevărat graiul tău,
Ian jură-te pe Dumnezeu!” Iha: „Zeu!”¹⁴⁰

84

Aici el era să mai vorbească
Și să mai asculte ce-i vrăjește
Iha, fata cea pădurănească,
Când de-o lature, iacă, zărește,
Venind împotriva lui vrăjmaș,
Pe cal întetît, un călăraș.

85

Țiganul, zărind sabia luce
Și voinicul sosindu-i aproape,
Tot îngheță, nici fuga s-apuce,
Nici în grabă oarecumva să scape
În pripă cuteză, că din vreme
Voinicul îi strigă: „Nu te teme!...”

86

Asupra nearmați și de-a ta samă
Argineanul sabia nu poartă;
Pentru-aceasta să fii fără teamă,
Ci tu-mi spune cu inimă neîntoartă:

¹⁴⁰ Ce Țigan nebun! Dar nu putea el să cunoască că nimene nu-i răspunde, ci numai sunetul vorbelor lui să răzbătea? Idiot.

—
Nu văzuși mainte pe-oarecare
Trecând pe-aici, pe ceastă cărare?

87

Nu văzuși o copilă creștină
Tinără și dintr-o mie aleasă,
Ca ș-o mieluşică fără vină
Fugând repezită, spărioasă
Și năzuind undeva să scape,
După ea doi turci gonind aproape?”

88

Parpangel, cu mintea înhemeită
De cele care lui să tâmplasă,
„Drag (zisă) coconaș! O clipită
Numa văzui pă ha frumoasă!
Dară, ca să nu-ți vorovesc pleve,
Însumi nu știu: în vis sau aieve”¹⁴¹.

89

Voinicul cunoscă din cuvinte
Că bietul țigan ș-acu visază;
Stete puțin cu îndoită minte,
Dar murgul îi sare și rânțează¹⁴²,
Flutură cu capul, înspumate
Zăbele roade și pământul bate.

90

Acesta era viteazul de care
Oastea păgână se temea toată,
Doar cel mai harnic și mai tare
Din toți ce-au purtat arme vodată;

¹⁴¹ Săracu Parpangel! Voinicul întreba de altă fată, iar el gândea că întreabă de Romica. Mândr.

¹⁴² Pe unele locuri zic *necăzește*, în loc de *rânțează*. M. P.

Multe el făcuse vitejii în lume,
Jurat vrăjmaș turcescului nume.

91

Întălegând el, dară, că vine
Sultanul cu toată a sa putere
Să jefuiască țările creștine,
Își părăsi tinăra muiere
Ș-îmbrăcat în zoao luminoasă
Asupra păgânilor purceasă.

92

Sângur, cu nespuse vitejie,
Hotărî pe turci să năvălească,
De-ar fi ei și macar câți să fie;
Ș-acum de trei ori, cu voinicească
Îndrăznire, asupra multor sute
Dete război ș-alungă pe tute¹⁴³.

93

Niciunul poate mâna să pună
Pe dânsul sau rană să-i aducă,
Iară el ca fulgerul detună
Între dânșii, când sabia-ș apucă;
Și pare că împrejurul lui ploao
Trupuri de păgâni tăiate în doao.

¹⁴³ *Tute* va să zică toate. Însă cele ce să povestesc aici de Argineanu cu adevărat nu să află la cronică românească, dar pre-învățatul Talalău face o luare-aminte, tot acoloș la izvod, precum s-au zis mai sus, zăcând că în copilăria sa au auzit cântând de faptele aceluiș Argineanu; dar, precum toate cu vreme cad în uitare, așa și cântarea aceea nu o pututu-o afla mai târziu. Pagubă!... (adauge învățatul) că nește cântări ca aceste nu să însemnează despre cei procopsiți a norodului, căci întru dânsle ar găsi multe fapturi istoricești care ar putea să fie ocrotite de uităciunea vremilor. Și adevărat zice acest om învățat că eu însuș multe cântări de viteji românești am auzit când eram tinăr, care acum nu să aud mai mult. Erudițian.

94

Tocma să tâmpinasă cu-o ceată
De-arapi, pe care-o dete în răsipă
Tăindu-i partea cea mai bărbată,
Iar el ostănit căutasă în pripă
Să odihnească a umbră răcuroasă,
Și veni într-astă pădure deasă.

95

Dar spre răul său și soarte amară,
Era pădurea cea blăstămată!...
Cum intră și vru să să pogoară
Supt un păltinaș, iacă, deodată,
Doi turci vede gonind o copilă
Carea-l ruga de-ajutoriu și milă.

96

El, neștiind că este-o nălucă,
După dâșii ne-ncetat aleargă
Și-i pare că acuș-acuș apucă
Pe gonaci, capete să le șteargă,
Iar sosind lângă țigan periră,
Și de-aceasta el acum să miră¹⁴⁴.

97

Însă alt nenoroc îi stă în cărare,
Că tocma nimerisă la cele
Doao izvoară de împotivă, care
Din sufletele mari fac mișele,
Iar mișeilor dau vitejie.
El, săracul, de-aceasta nu știe.

¹⁴⁴ Spune adecă poetul că Argineanu ostănit să culcasă în pădure supt un copaci să odihnească, dar fiindcă nimerisă în pădurea cea vrăjită, unde îndată i să arată o nălucă, adecă o fecioară fugind, și după dânsa doi turci gonind, el, vrând să mântuiască copila, alerga după turci, iar când sosi lângă Parpangel, fata cu turcii periră! M. P.

98

Acoleași, lângă dânsul, de-o parte
Era doao, supt un fag, izvoară,
Din care curgea pe doao boarte,
Doao păraie, ca și vioară,
Având limpede apă și dulcie,
Iar una-i de împrativă altie.

99

Care bea din cel pe mâna dreaptă,
Pe-acel duhuri nalte-l împresoară:
Mintea nu știu cum i să deșteaptă
Și pare că sus la nuori zboară,
Face dintr-un iepure fricos
Viteaz neînvins și leu inimos.

100

Iar apa de pe mâna stângă
Tot focul sufletului potoale,
Face mintea tâmpă și nătângă,
Ba toată firea trândavă, moale,
Cela și cesta părauaș mic
Era între țigan ș-între voinic¹⁴⁵.

101

Vede limpede ca și vioară
Apa voinicul și, frânt de sete,
De pe cal îndată să pogoară.
Neștiind, bea de saț, pe îndelete,
Ah, și bea cu multă lăcomie
De-a stânga, dintru ticăloșie.

¹⁴⁵ În aceeaș pădure (zice poetul) era un fag, de supt care ieșea doao păraie cu apă foarte limpede, însă între sine deosebită fire și vârtute, căci apa din păraul despre mâna dreaptă făcea pe om harnic, îi da duhuri nalte și inimă vitează, iar cea din păraul de-a stânga strica toată firea omului și-i întuneca minte, făcându-l ticălos ș. a. M. P.

102

Sărace Arginene! Ce minută
Nefericită acolea te-adusă,
La cest urât părau ș-apă slută!...
Iacă vitejia ta răpusă!...
Dar ce folos, abia cât înghite,
Iacă toate într-însul schimosite,

103

Lasă calul, armele dezbracă,
Apoi merge și în codru s-afundă.
Parpangel tocma era să treacă
Păraul și, văzând limpede unde
Curgând pe su țermurile înguste,
Nu să putu răbda să nu guste.

104

Cât putu încăpea în palma cufundă,
Atâta luă și sorbi îndată,
Și iacă în fața lui cea rătundă
Să vedea schimbarea minunată,
Căci ochii nu știu cum i să înfocară
Și într-alt chip cu tot să strămutară.

104^[27]

Cu privire mândră și vitează
Tocma ca ș-un altul acum stete,
Iar mintea-i să lumina cu trează
Istețime, ș-osăbită sete
Sânte el acum, nu de-apă, ci de-alte
Lucruri mai mari, de slavă și nalte.

105

Caută la sine și să rușină
Văzându-să în hainele mișele,
Toate ude și pline de tină;

Aruncă ceste și luă cele
Carele Argineanul lăpădasă,
Una cu armătura frumoasă.

106

Cu ochiul lacom toate petrece
Și una după altă le îmbracă,
Și părea că nu să teme de zece
Dacă scoasă sabia din teacă.
Iar apoi, văzându-să călare,
Nici de-o oaste întreagă frică n-are.

107

De-aci zlătariul, fără zăbavă
Luând cărarea îmblată, purceasă
Prin cea necunoscută dumbravă,
Acuma și de Romica-ș uitasă,
De nu i-o pomenea lui o tâmplare
Groaznică, fără de-asămănare.

108

Măcar că calul inimos îl duce
Rapede și cum să cade în spate,
Totuș, el, băgând sabia luce
În teacă, la un tufariu să abate
Și rumpe-o nuia, dar, ah, vedere!...
Sânge pică cu glas de durere:

109

„Nu mă frânge, drăguț Parpangele!
O, lasă-mă s-odihnesc în pace!
Tu nu știi că în aceste nuiele
Trupșorul Romicii tale zace!...

Soartea mea fu crudă și nedreaptă,
Libovul altii pe tine te-așteaptă!”¹⁴⁶

110

Glasul tăcu; iar dacă înțăleasă
A logodnicii tristă tâmplare,
Stete nemișcat cu față jeloasă,
Inima su piept bătându-i tare.
Izbucnind în urmă jelea închisă,
Râu de lacreme vărsă și zisă:

111

„Tu ești, dragă Romică dorită!
Vaileo, vai, ticălosul de mine!...
Cum de groaznică ți-au fost ursită!...
Ah, nu pot eu trăi fără tine;
Eu încă a vieții fir mi-oi rupe,
Pe-amândoi o groapă să ne astupe”.

112

Zicând aceste, sabia scoasă
Și vru în doao gâtlejul să-ș taie,
Dar cu farmece trupu-i legasă
Mama sa, Brândușa, ca, în bătaie,
La război sau măcar-ce altă price,
Nice o armă în lume să nu-i strice.

113

Deci, sabia lunecă pe piele
Ca pe marmură nestrăbătută,
Iară de mult bănat și de jele,

¹⁴⁶ Ce aud! Cum poate să fie! Mainte fu cu Romica, și aici ea să fie moartă! Apoi, tufa să grăiască! Onoch.

a) Vezi, dară, vere, că nu toate ce să află scrise sânt ș-adevărate! Idiot.

b) Aceasta o împrumutat-o poetul nostru de la Virghil, unde să zice: *Quid miserum, Enea, laceras... nam Polydorus ego*^[28]. Erudițian.

El în urmă la crieri să strămută
Și pare că nimica nu mai sânte
Ș-îmblă ca ș-unul fără minte.

114

De-acî, întetîndu-ș calul, aleargă
Încoace și încoalea cu iuțime,
Cruciș, curmeziș pădurea largă,
Cu tot feliul de nebune shime,
Tocma ca ș-o sălbatecă fiară
Țîpă, răcnește, spumegă, zbiară...

115

„Stați, tâlharilor fără de lege
(Strigă el căutînd în toată parte),
Suflete păgâne și pribege,
Pe toți v-așteaptă cumplită moarte!...
Însă, dacă-mi veți da pe Romica,
Iată că nu v-oi face nimică!”

116

De-aceste lui în minte puiază
Fierbințala! Cîteodată îi pare
Că vede pe Romica cu groază
De dînsul fugind; el pe cărare
Îi merge și purure-o întetește,
Dară ea tot fuge bărbătește.

117

Așa făcînd, pînă cînd înnoaptă,
Adeseori zice: „Dulcea mea zână,
Nu mă fugi! Deh, Romică, așteaptă!
Eu-s Parpangelu tău! Ian vină
Să mergem la țigănie acasă.
Vină, dragă Romică, frumoasă!...”

118

Rău-mi pare, drăguț Parpangele,
Că atâta pățești pentru-o copilă,
Că nu-s vrednice de-atâta jele
Copilele, ba nice de-o milă!...
Căci puține sânt, foarte puține!...
Cu care să te năvălești bine. [...]

[A]

ȚIGANIADA SAU TABĂRA ȚIGANILOR,
poemation iroi-comico-satiric alcătuit în
doasprăzece cântece de măiestrul cântăreț
Leonachi Dianeu, îmbogățit cu multe însemnări și
băgări de samă critice, filosofice, istorice,
filologhice și teologhice de cătră Mitru Perea și s-au
dat afară la Piramidă
[...]

CÂNTECUL A<-L> VII<-LEA>[29]

Argumintu

Frățuțul cu Becicherec despută¹
Într-adins, apoi, de jumătate
Nemeș e făcut, într-o minută,
Și pre stăpân din strâmtoare scoate;
Iar țiganii uitându-și de frică.
Pre munteni sfaturi și-arme rădică.

1

O, tu, noblătate adevărată,
Pe care dintru domnie scoasă
Preputința cea privilegheată!
Când va sosi zioa luminoasă,
Ce, defăimând trufașa minciună,
Celor vrednici să împartă cunună?

¹ <...Beci>cherec să ne arete un feliu de *Don Chișot* ardelenesc. Fieștecare om cevaș procopsit au trebuit să auză de istoria minunată, istoria lui *Don Quihot de la Mancha*, ce se-au izvodit întâi pe spaniolie, iar acum să află tălmăcită și într-alte limbi.

2

Acum tu ștezi numa prin bordeie,
La neamuri de noi *varvari* chemate,
A căror meriture nu să încheie
În hârtii cu slove înaurite,
Carii nu să laudă în pargamine,
Nici să vântă în vrednicii străine.

3

La noi noblu e fieștecare,
Să aibă cât inima ticăloasă,
Deacă vreo hârtoagă domnească are.
O, lume întoarsă, o, vreme jeloasă!
Așa fu și Becicherec odată,
Precum istoria lui ne-arată.

4

Știți (îm pare!) cum treaba încâlcită
Între stăpân și slugă rămasă:
Cela zicea că iobagiu e vită
Cesta încă nu voia să să lasă
Mai rău și zise celuia în barbă
Că nice iobagii nu pasc iarbă.

5

Deci, după multă vorbă năsprită
(Că lui Becicherec iar îi sărisă²
Nemeșu în cap), Haicu să întărată
Și el și cu nerăbdare zisă:
„Fie toate, macar cum să fie,
Eu știu că-s om asemenea ție.

² *Iară îi sărisă nemeșul în cap*, vasăzică iar își adusese aminte că este nemeș și să însumetisă.

6

Spune-mi, cu ce feliu de dreptate
(Deacă au venit până într-atâta!..)
Șed nemeșii la iobagi în spate
Și-i socotesc mai rău decât vita?
Au nu-s iobagii oameni ca voi,
Ci doară dobitoace și boi?”

7

„Tu vorbești acu tocma boiește,
Haicule, nu știi tu că strămoșii
Noștri (nemeșul zâmbind grăiește)
Au supus pe-a voștri în Câmpii Roșii?³
Și de-atunci a voastră săminție
Au căzut supt a noastră robie”.

8

„Ei, bine, spune-mi, dar (că a fi în carte
Și-aceia), cine întei fu de vină
(Zisă Haicu) pentru atâta moarte?”
Iar Becicherec (socotind puțină
Vreme): „Strămoșii voștri (răspunsă)
Cu mintea lor slabă și neajunsă.

9

Căci trăpădând cu sabia în mână
Moșii noștri, și cu traista-în spate,
Cerca lăcaș sau loc de hodină,
Năvălind pe neamurile toate,
Până ce-au ajuns în astă țară,
Pe care îndată o și îndrăgoșară.

³ Unde să fie Câmpii acei Roșii și ce feliu de bătaie au fost acolo, eu destul mi-am bătut capu și am cetit hronica, dar nu am putut să cetesc. De unde socotesc că Becicherec numai au bârfit, ca să astupe gura frătuțului care îl luasă de scurt, și nemeșul nu avea ce zice împotrivă.

10

Iar strămoșii voștri cu nebună
Minte lor împotrivă stătură,
Nici voioși au vrut să să supună;
Pentru-aceasta, deacă bătută fură,
Pe toți care încă vii rămăsese
Căuta iobăgia să-i apese”.

11

„Bine pe-aceia! (Haicu răspunsă)
Dar ce-au fost copiii lor de vină,
De și la dâșii pedeapsa ajunsă?
Eu nu văd acolea vo pricină,
Că cine văzu și-auzi vrodată
Să spânzure pre fiu pentru tată!⁴

12

Rogu-mă, ian spune-mi, stăpâne!
Cum ți-ar fi la inimă să-ți zică
Cineva: «Dar știi tu, măi jupâne,
Că strămoșu-tău luă de piică
Pe-al mieu și-l bătu? Pentru-acea, iacă,
Boata mea pe tine-acum te freacă».

13

Și-aceasta zicând, el să te bată
Binișor. Oare fi-ar cu cale?”
Iștoc nu putu răspunde-îndată,
Dar, gândindu-se: „Tot de-ale tale,
Haice (grăi-în urmă), fără minte,
Proaste, neprecepte cuvinte.

⁴ Cât e de prost Haicu, dar totuș aici merge cu vorba tot în fir.

14

Alta care spui tu, și-alta este
 Iobăgia ce pe prunci rămâne⁵
 De la părinți! Însă tu de-aceste
 Nu înțălegi, de-aș vorbi până mâne;
 Iar, de-ai ști tu carte sau scrisoare,
 Ai căuta la dânsa ca la soare”.

15

Cu toate-aceste, nu îi intra în minte
 Frățuțului, cum poate să fie
 Ca iobăgia de pre un părinte
 Să cadă pe toata săminție.
 Deci, mahnit: „Dracu vă știe (zise)
 Ce mai stă la cartea voastră scrisă⁶.

16

Însă, de-aș fi scris-o eu, știu bine
 Că într-alt feliu era”. Când ei de-acele
 Sfătuia, un glas în urechi le vine,
 Din vecine tufe și nuiiele;
 De-abia nemeșul ochii își întoarsă
 Și îndată puse mâna pe cioarsă⁷,

17

Căci văzu pre-un călăreț de-aproape
 Năvălind asupra-i cu năprasnă;

⁵ *Iobăgia* să zice numa în Ardeal și în părțile ungurești; și este un feliu de robie. La Moldova zic *podan*, *podănie*.

⁶ Cu adevărat! Este greu a înțălege în ce chip să să pedepsască copiii pentru părinți, dar totuș lesne poate cineva să-ș închipuiască iobăgia asemănându-o păcatului strămoșesc.

⁷ *Cioarsă* este cuvânt prefăcut de la *ciorsăiesc*, iar acest cuvânt însemnează „a tăiere cu vreo unealtă tăcioasă, însă tâmpită”; și să vede a fi luată din sunetul ce face o unealtă tăcioasă rea, adecă *ciors*, *ciors*. De-acolea s-au zis *ciorsăiesc*. Însă aici *cioarsă* înșămnează „o sabiă rea și ruginită”, pecum, de obște, să cheamă în Ardeal.

—
Și nice mai mult putea să scape
De moarte sau doară de vreo caznă,
Fiindu-i vrăjmașul după spate,
Strigând cu ceste vorbe înfocate:

18

„Aha, tâlharilor făr’ de lege,
Dede-mi-vă Dumnezeu în mână!
Pe Romica-mi dați, ori nu s-alege
De voi nice prav, nice țărănă”.
Iar Iștoc din teaca ruginită
Nu-și putea smulge spata vestită.

19

Deci, nainte de-a să pune în pază,
Protivnicul sabia nălțasă
Și dete-o lovitură vitează
Tocma peste chivăra lănoasă,
Pe care crepă-n doao-douță,
Pân’ la moalea capului pielcuță.

20

Becicherec, ce sulița pusese
Pe-oblânc, într-acolo iute-aleargă,
Dar Haicu mai curund ajunsese
Și-acum chibzuia tocma să spargă
Capul vrăjmașului, ca ș-o nucă,
Așa de mare corage îl apucă⁸.

21

Însă, spre nenoroc, lovitura
Toată căzu pe-a calului șele,
Care spărios, smucind în gura
Tare frâul și mușcând zăbele,

⁸ *Corage*. Măcar că acest cuvânt nu este românesc, totuși în Ardeal să obicinuieste. Însemnează „inimă” și „îndrăzneală”.

Duse pe călăraș fără voie
Și prin aceasta-l scăpă de nevoie.

22

Nemeșul caută lung și să miră
De inima Haicului și fuga
Celui călăreț groaznic și-o țiră
Mai răsuflă, dar Haicul ruga,
Morții și lumina, frățuțește
De-a sudui nu să mai oprește,

23

Până când stăpănu la dâns vine
Și, bătându-1 cu mâna pe spate:
„Asta-mi place (zise) foarte bine!
Haicule, zeu! N-aș da pentru-o cetate
Văzând că am o slugă vitează,
Care-a oști și cu zmei cutează”⁹.

24

Însă cesta, întorcându-să, vede
Chivăra stăpănu-său crepată
În doao și cum ciudat îi șede!
Deci, râzând, cu degetul arată:
„Dar ție, stăpâne, cine-ți fece
Dintr-o chivără doao turece?”¹⁰

25

Ha, ha, ha! De te-ai vedea în oglindă,
Râdere-ai tu doar însuș de tine.
Zeu, cel tâlhariu ți-aduse osândă
Ca această!” Nemeșul gândea în sine

⁹ De-aici să vede că Becicherec, măcar că avea într-unele mintea fluturată, totuș era om voinic și harnic și iubea vitejia.

¹⁰ *Tureac* însemnează cea parte a cioboatelor sau cismelor, care vine împrejur de fluierul piciorului. Tureci de fier se zicea, mai demult, armătura picioarelor care era îmbrăcate cu fier.

Cum că Haicu joc de dânsu-și bate
Și-acum avea strunele încordate,¹¹

26

Dară chivăra luând a mână,
Văzu că nu în zădar sluga râde,
Și-un *teremtete* după altul mână¹²,
De mănie mai că s-ar ucide,
De nu i-ar fi de-Anghelina milă,
Pe care-o cunoștea de copilă.

27

Gândul acesta în urmă l-adusă
Să trăiască și sparta să-ș dreagă
Chivără; și, deacă iar o pusă
La rând, așa ca când ar fi întreagă,
Suspînând și cu față duioasă,
Grăi cătră sluga credincioasă:

28

„Hei! Foarte mă tem eu să nu fie
Acesta zmeul cel care ține
Pe dragă Anghelina mea în robie,
Și de-acea fu mănios pe mine
Și vru doară să-mi stingă viață,
De nu-l oprea mâna ta îndrăzneată.

29

Drept astă, Haice, de-acu nainte
Nu ești iobagiu, ci fecior de curte¹³,
Și, fiindcă te purtași cu minte,

¹¹ *Strunele încordate*, adecă acum începusă a să mânia.

¹² *Teremtete* este sudalmă ungurească.

¹³ *Fecioriu de curte*, adecă „curtean”, căci curtenii, pe acea vreme, era socotiți cu cevaș mai decât iobagii, măcar că din iobagi era făcuți.

Vei purta mintea și haine scurte¹⁴;
Te voi chema pururea: fârtate,
Fiind tu nemeș de jumătate”.

30

Sluga mulțami, cum să cuvine,
Și mai bând încă o dată rachie
Amândoi, și înșelând caii bine,
Iar să puseră în călătorie,
Cu gândul după zmeu să gonească
Oriunde vor putea să-l găsească.

31

Haicu voios vorbea tot întrună,
Câte știa și-i răsărea în minte,
Iștoc încă era cu voie bună
Și-acum nu să mai certa în cuvinte,
Ci mergea încătore îi ducea cărarea.
Cânduși pedestri, cânduș călare.

32

Tocma prin o tâmplare venisă
În prejma celui loc, unde
Tabăra țigănească sosisă,
Când văzură între tufe rătunde
Hărțuind pe cel călăreț care
Tăiasă în doao chivăra mare.

33

Nemeșul, oblicind, strânge îndată
Pe Ducipal în pinteni și-aleargă
Spre dâns cu suliță rădicată,
Haicul încă silește să meargă,

¹⁴ *Mintea*, sau, precum unii zic, *mintie*. Este haina cea deasupra, adecă hlamida; curtenii toți poartă minteie scurtă. *Fârtate*, va să zică *soțul* sau *frate*.

—
Dară Surana, fiind spetită,
Abia să mișcă câte-o pășită.

34

Acel călăreț, precum să știe,
Parpangel era, făcând cu cele
Tufe, după obiceiul, bătalie;
Care, zburând oarcâte smicele
Cu sabia, de-aci mearsă iară
Așa iute, cât gândeai că zboară¹⁵.

35

Becicherec tot de dânsul să țină
Până când cu vederea-l ajunge.
Dar fiindcă în părțile vecine
A sale țișanii sfaturi lunge
Ținea, ian să vedem ce lucrează
Și de-au pus doar vro faptă vitează?

36

Vlad Vodă cu ceata strămutată,
Acum pe murgii țișani lăsașă,
Totuș, de tâmplarea neașteptată,
Toată gura ca mută rămasă
Și, măcar avea multe să zică,
Dar toate le uitașă de frică¹⁶.

¹⁵ Aici să vede că Parpangel, săracu, încă tot era într-o nebunie și îmbla alergând încoace și încolea, unde îl ducea oarba tâmplare. Iar Becicherec, care nu știa de aceasta, socotea, de bună samă, cum că este zmeu, fiindcă (precum din povești) el încă credea că zmeii să pot preface pre sine în voinici.

¹⁶ Autoriul iar începe firul povestirii pentru întâmplările din tabăra țigănească! Și, fiindcă îi lăsașă când Vlad Vodă de la dâșii se dusesese, acum iară de acolo începe.

37

Ci peste puțin întoarsă iară
Bărbăția lor cea de după ușă.
Cât călăreții să depărtară
Cei muntenești, ca și din culcușe
Iepurii scorniți, așa ieșiră,
Uitându-și de frica ce pățiră.

38

Până ce Mutul rupsă tăcerea:
„Dar ian întoarceți acumă încoace.
Vitejilor (din toată puterea
Strigând)! Voi, care numa vă place
Furiș a veni cu înșălăciuni
Și-a spăria pruncii din tăciuni”¹⁷.

39

De-acolea îndemnându-se mai toată
Murga țigănime inimă prinsă
Ș-acum avea chef să să și bată,
Dar ceata muntenească fuga întinsă
Ș-altul nu era nime cu care
Stâmpăra să-ș poată râvna mare.

40

Însă, de-ar fi inima și vârtute
La om tot într-aceeaș măsură
Cu vorba, o, câte și câte sute
Prin o sânгурă s-ar bate gură!
Atunci ăl cu gura cea mai mare
Ar fi doar viteazul cel mai tare.

¹⁷ Precum să vede, Mușu striga aceasta cătră munteni, care acum era departe și nu auzea nimic de laudele aceste.

41

Dară, cum că nu e-așa, s-arată
Din cele ce eu acuș voi spune.
Tocma când avea chef să să bată
Țigani, fără de îmbieciune,
De-a-și stâmpăra curagea nespusă,
Un prilej bun tâmplarea le-adusă.

42

Căci Omar Pașa iacă le vine
Cu-o ordie groasă tocma în față.
Omar, care-a oștilor păgâne
Atuncea era întâia povață,
Ieșisă din tabăra turcească
Locuri împregiur să iscodească¹⁸.

43

Cum țigani zăriră departe
Atâta venind oaste vărvară,
Înghetașă și fiori de moarte
Îi apucasă, cu gele-amară,
Pân' Boroșmândru glasul rădică
Și bun sfatul său așa răspică:

44

„Tot omul s-audă, să-întăleagă
Că Vlad Vodă iarăș pă noi vine
Și vra doară să-ș mai facă o șagă,
Dar fiți bărbați și vă țineți bine!
Nice vă dați cu una sau cu doao,
Că voi încă nu sânteți din oao”¹⁹.

¹⁸ Această să poate vedea și din istorie, că Omar Pașa era atunci un povățuitoriu a oștilor turcești.

¹⁹ Cum să amegesc mințile omenești! Boroșmândru, de bună samă, crezu că Omar Pașa cu turcii săi iarăș sânt munteni îmbrăcați turcește, căci almintrea nu ar fi vorbit el așa! Iar va întreba cineva: doară de unde

45

Mergând aceasta din gură în gură
Și din om în om prin țigănie,
Mare la toți făcu îndemnătură
Și gândeai că morții iară învie;
Fieșcare, cum poate, s-armează
Și-a ieși la bătaie cutează.

46

Până cești să înarmă pe-apucate,
Turcii-acum foarte aproape sosisă.
Dar, oblicind țiganele gloate,
Omar stete și-o ceată trimisă
Să-i aducă oarcățva nainte,
Ca să-i cerceteze din cuvinte²⁰.

47

Într-acea, laia cea mai voinică
Ieșisă lor întru tâmpinare,
Ca când n-ar cunoaște nice o frică,
Așa era râvna lor de mare;
Iară de uiete și strigate
Suna împrejur locurile toate.

48

Năvălind pe turci de toată parte,
Era tocma să să și lovască,
Când Parpangel sărind îi desparte,

vine de țigani de munteni nu să temea așa tare decât de turci? Unde știm că atunci muntenii și pe turci bătea! Minunat lucru întru adevăr! Însă, totdeauna, de neamul cu care noi împreună viețuim, mai puțin avem frică decât de un neam străin necunoscut; apoi, doară, țigani știa că muntenii nu le vor face nimic și vra să-ș arete și ei vitejia.

²⁰ Omar au trimis doară o sută sau doao din ceata sa spre țigani, cu poruncă să îi aducă pre oarecățva, ca să-i cerceteze (precum este obiceiul la războaie) pentru oastea lui Vlad, unde și câtă ar fi!

Parpangel, ce într-a sa nebunească
Buiguire, tâmplățiș, pe-acie
Alerga cu multă surepie.

49

Oblicind păgânii atâta gloată
Asupră-le venind cu tărie,
Iar mai vârtos armătura toată
Lui Arginean, nu vrură să ție
Nice o minută locul, ci îndată
Fugiră la turma lor lăsată²¹.

50

Parpangel după dânșii s-alungă,
Dar, oh, tâmplare nenorocită!
Sărind calu peste-o râpă lungă,
Căzu călărețul fără ispită,
Cu capu-în gios, și în tină rămasă,
Iar cal fuge ca când nu i-ar pasă.

51

În urmă, și cel din Uram Hasa
Trăpădând cu Ducipal sosește,
Și, măcar că are el toată paza
Cătră zmeul pe care întetește,
Totuș vrăjmașu îi peri deodată
Denainte și în zădar îl cată²².

²¹ Cu adevărat, minunată întâmplare spre norocul Țiganilor! Căci, precum să știe, Parpangel avea aici calul și toată armătura lui Arginean ce era cunoscute de cătră turci; deci, văzând ei pe-acel viteaz, să spăriară, mai vârtos că vedea multă gloată asupra lor năpădind și să trasere înapoi, la ceialalt, ce rămăsese cu Omar.

²² Becicherec gonia după Parpangel, gândând că este zmeu, iară, căzând Parpangel în groapă, Becicherec au socotit că i-au perit de înainte. Și nu luasă sama că Țiganii îl năpădea de toate părțile.

52

Plin de zmeu, el încă n-oblicisă
Cum l-au încungiurat murga laie
Și că pe Haicu și zătignisă
Lăudându-să că vor să-1 taie,
Deacă pe loc nu le va răspunde
Ce feliu de-om ar fi el și de unde.

53

Bietul frățuț n-avu ce să facă,
Stătu, dar cu minte îngăimăcită,
Și-acum le băgasă toate în teacă.
De nu-i vinea, tocma în cea clipită,
O gândire iscusită și bună
Care-almintre să cheamă minciună:

54

„Eu-s (grăi) sluga celui mare
Viteazu ce vedeți colo, nainte,
Acela așa e de cumplit și tare,
Cât, întru mânia sa fierbinte,
Taie oști întregi, nenumărate,
Ba și cu bălauri să bate.

55

De poftiți, dar, încă să să ție
De grumazi a voastre căpăține,
Tot însu, luându-și pălărie,
Lui cu plecăciune să să închine,
Până ce mânia nu-l apucă,
Că, de nu, vă sfarmă ca pe-o nucă!”

56

Până Haicul de-aceste bârfește,
Stăpânul spre-ajutoriu încă vine,
Sulița dreptându-și voinicește

—
 Și departe strigă: „Dară cine
 A să scula pe mine cutează?
 Eu-s Becicherec din Uram Hază!”

57

Lângă ciudatele îmbrăcăminte
 Și minunata lui armătură,
 Groaznic sunară aceste cuvinte²³,
 Iar ȣiganii toate le crezură,
 Câte Haicu viclean le înșirasă,
 Și fieșcare înapoi să îndeasă.

58

Toți plecându-și capu îngenuncheară
 Rugându-să pentru iertăciune.
 „Iertată vă fie de-astă dată
 Pentru buna voastră plecăciune”,
 Zisă viteazul; „Mergeți în pace,
 Iar tu pasă după mine, Haice!”

59

ȣiganii, abia răsuflând, să miră
 De-această făptură minunată;
 Într-acea, și ceialalți sosiră
 Care înfugasă a lui Omar ceată,
 Iar ei socotea cu mintea proastă
 Cum că au alungat pe-a lui Vlad oaste²⁴.

60

Toți privea la nemeș cum să duce,
 Și unul altuia șoptea în urechie:

²³ ȣiganii lesne crezând vorbelor Haicului, văzând apoi minunată figura lui Becicherec, nice să îndoară ca să nu fie așa toate, cum au zis Haicu.

²⁴ Să vede că ȣiganii au trebuit, cât de cât, să gonească după turcii carii întorsese dosul și cum că ei, de bună samă, socotea că au înfugat pe munteni ce era îmbrăcați turcește!

Cum tipsia de-aramă-i străluce!
Cât e de lungă chivăra vechie!
Și cât e de cumplit la mânia.
Că nu să teme nice de-o mie!

61

Așa ei cu ochii-l petrecură
Pân' să pierdu în tufele vecine,
Apoi cu multă chiuitură
Pentru vinsele cete române²⁵
Mearsără până la țigănie
Povestindu-și a sa vitejie.

62

Bine să zice: cui vra norocul
Și dormind îi cade peara în gură!
A norocului fu ș-aici jocul,
Însă țiganii nu precepură!
Căci, tocma când Omar cu toată ordia
Era să împresoare țigănia,

63

Vlad Vodă cu ceata sa voinică,
Fără veste ieșind, îl năvale,
Multe sute-i taie și-i dimică,
Strâmtorindu-l într-o îngustă vale,
Ș-abia singur Omar cu puține
Au putut scăpa gloate păgâne.

64

Dar țiganii noștri credea tare
Și vârtos că munteni acei fură
Ce pe dânși venisă să-i omoare
Și numa turcește să învăscură.

²⁵ Vinsele va să zăcă biruitele.

—
Aceasta povestea ei cu fală;
Într-atâta nemintea îi înșală!²⁶

65

Toată bătaia numa în cuvinte
Lăduroase fărșindu-se mere,
Iar Dragomir, aducându-și aminte
De vorbit, graiu și-ascultare cere
Și văzând că nime nu-l smintește,
Rădicând glasul, așa rostește²⁷:

66

„Bărbați buni! Mai nainte de toate,
Cred eu că ar trebui să așeze,
Oare sânt aheste-adevărate
Ce buiguim cu mințile treze,
Adecă, oare poate ahasta să fie,
Ca să-ș facă țiganii domnie?

67

Pentru ce Vodă aici ne trimisă?
Pentru ce ne pusă arma în spinare
Și ne dede mălaie cu clisă?
Asta știți voi bine, cum îmi pare,
Cum că nu în zădar sântem aice,
Ci ca să ne punem cuiva în price,

²⁶ Precum se arată, Omar Pașa, întorcând la dânsu ceata cea înainte trimisă și spuindu-i de îndrăzneala țiganilor, să gătisă să împresoare tabăra țiganilor și să puie supt sabie. Dară, spre norocul țiganilor, tocma atunci Vlad, care să tâmplasă cu ai săi, i-au ieșit înainte și l-au tăiat. Dar, destul că țiganii noștri crezură că au alungat pe munteni. Câte asemenea fapte să tâmplă și astezi la bătaii!

²⁷ Trebuie să ne aducem aminte că Dragomir au vrut, întru cele denainte, să vorbească, dar nu au putut; și s-au însemnat acolo cum că ar fi răs numai și ar fi tăcut; iar aici, văzând că nu îl curmă nime, iar au început; și întru adevăr, să vede că Dragomir avea minte, dar ce folos, precum de obște se tâmplă, că mulțimea tot pe cei cu gura mare, iar nu pe cei cu minte mare, ascultă!

68

Adecă turcilor păgâni, care
Acum în țară de toată parte
Năpădiră, și fără scăpare
Vor pe Vlad și pe munteni să cearte,
Și doară să le deie răsplată
Pentru atâta turcime înțăpată.

69

Acuma, dară, spuneți-m cine
Este între voi așa făr' de minte,
Cu voia în picior să-și bage spine?
Și fieștecare dintre voi sânte
Că asupra turcilor cu tărie
A ne cocorî este nebunie.

70

Așijdere și pe stapânie
A ne răzvrăti nu să lovește,
Și-ar fi despre noi o mișelie
Asupra hălui ce ne hrănește
A ne scula; iar, de cumva am face,
Vai de pieile noastre sărace!²⁸

71

Deci, mai pe urmă, nu ne rămâne
Decât a ne chivernisi în pace,
Grijindu-ne de-astezi până mâne
Să nu înfomeze gura mâncace,
Și lăsând războaiele cumplite
Neamurilor celor neodihnite.

²⁸ De bună samă, trebuie să să fie lăudat ȣiganii înaintea lui Dragomir de cele ce să întâmplasă între dâni și între turci. Și doar or fi zis că vor să să bată ori cu fieșcare acum. Pentru aceasta, Dragomir fu silit să vorbească și să le arete nebunia lor, precum și le arată!

72

Că ce folos avem noi de-acia,
De biruie turcul sau munteanul?
Totdeuna cazna și robia
Așteaptă pe ticălos țiganul.
Ori aici, ori în Țara Turcească,
El totuș trebuie să slujască.

73

Deci, eu socotesc că ar fi mai bine
Să ne tragem în sus, cătră munte,
Să nu așteptăm până turcul vine,
În sângele nostru să să încrunte²⁹;
Și Cetatea Neagră este locul,
Unde ne vom aștepta norocul

74

Bun sau rău, cum ursitele, firul
Vieții torcând, au zis din gură³⁰,
Căci, de-ar umbla cât oamenii, șirul
Întâmplărilor din ursitură
Nu-l vor putea să-l scâmbie sau mute,
Nici prin minte sa, nici prin vârtute”.

²⁹ *Să să încrunte, adecă să să încrunteze.*

³⁰ *Ursitorile*: între români este un crezământ vechiu, cum că după ce să naște copilul, a doao sau a treia, vin ursitorile și îi ursăsc, adecă îi prorocesc din gură ce are să să tâmple cu dânsul în viață. Pentru aceasta, babele sau moașele romanești și acum, pe multe locuri, gată masă ursitorilor, adecă pun un blid (stratină) cu apă curată și trei linguri noao; care lucru eu am văzut cu ochii miei; și zic că ursitorile, care sânt trei la număr, vin noaptea. Și șed lângă masă, una toarce, alta spune din gură pățirile celui nou-născut, a tre<ia> rumpă ața, și acolo, unde să rumpă ața, va muri și acel nou-născut; deci acea ce au tors și au zis ursitorile că are să pățască pruncul să cheamă ursita și trebuie să să împlinească, de-ar vra omul oricum să să ferească. La romani să chema aceste: *parce* (*parcae*).

75

Deacă fârși Dragomir cuvântul,
Toți tăcură o bucată de vreme,
Dându-i întru toate crezământul;
Și-acu mulți începură a să teme
Să nu cumva turcii năvălească
Săracă tabăra țigănească.

76

Bălăban încă atunci deopotrivă
Într-acest chip rostul său deschisă:
„Tot care n-are minte ponivă
Și privind cu-ochii doară nu visă
Trebuie să vadă, să înțeleagă
Că Vlad Vodă au făcut cu noi o șagă.

77

Au socotiți voi că el nu știe
Cu câtă putere turcu vine
Ca să puie țara supt robie?
Pentru ce, dar (de ne-au voit bine),
Ne-au armat fără a noastră voie,
Deacă nu să ne bage la nevoie?

78

Adecă turcii, venind să lovească
Întii pe noi, și întia năvală
Oastea țigană s-o sprijinească,
El, apoi, fără de nice o ostăneală,
Să deie pe turci, de-a noastră moarte
Slăbiți, și biruință să poarte.

79

Spuneți, acu pentru ce s-ascunde?
Pentru ce nu sânt oameni prin sate?
Toți au fugit și nu să știe unde,

Ducând cu sine toate bucate.
 Au văzut-ați trecând din loc în loc
 Vreun om, vreo găină sau dobitoc?

80

Cum, dară, să putem noi a crede
 Că nu sântem amânați la moarte,
 Ca și nește mișele cirede?
 Oh, amară și cumplită soarte,
 Inima-m pare că să despică
 De mare gele, bănat și frică!

81

Însă ascultați cum sfatul meu este:
 Să alegem pe doi bărbați cu minte,
 Cari, mergând, să ne-aducă veste:
 Oare departe-s turcii înainte,
 Și, deacă om vedea că nu-s departe,
 Noi să fugim într-altă parte,

82

Că, de n-om face-așa, perim de tot
 Și nu e pentru noi altă scăpare!
 Iar pă Vlad... (aici, îl sudui în bot)³¹
 Bată-să el cu ha gură mare,
 Nu înșale pe biata țigănie,
 Deacă are suflet și-omenie”.

83

Aci curmă Bălăban uratul,
 Ștergându-și sudoarea de pe frunte,
 Și căuta cum să va primi sfatul;

³¹ *Bot* va să zică nasul sau gura unui dobitoc, ce amintrele să zice și *plit* sau *flit*, mai vârtos la porc, de unde să arată cum că Bălăban aici foarte mojicește suduie, și trebuie să fie fost tare mănios, de ș-au uitat întru atâta de cuviniță!

Toți voivozii cu barbe cărunte
Întăriră cu capul și cu gura
Vorba lui Bălăban și învățătura,

84

Numa Tandaler, cu sumeție
Sculându-se: „O, voi toți, iepuri fricoși,
(Zisă) câți sânteți în țigănie!
Dar de voi mă mir, bătrânilor moși,
Cum puteți asculta cu răbdare
Tot dă frică și dă spăimântare.

85

Noi să fugim, încăt? Dar unde?
Și pentru ce? Sau doară de frică?
Care să teme să poate-ascunde,
Iacă codru! Dar cărui voinică
Încă în sânișor înima-i bate
Locului va sta până când poate.

86

Nu văzut cum luarăm izbândă
Supra celor ce-au fost să ne taie!
Iar de-au gândit Vodă să ne vândă
Pentru nește clise și mălaie,
Să-i arete-acum țigani, dară,
Că nici ei sânt pui dă căprioară.

87

Mie-m vine, fraților, în minte
Un cuget mare... mare ca ș-un munte!³²
Știți a călugărului cuvinte,
Ce grăi scărpinându-să în frunte.

³² Mare și înalt gând au trebuit să steie în mintea lui Tandaler, fiindcă el, uimit fiind de acel gând, nu știu într-alt chip să să tălmăcească, ci zise că are în minte un gând așa mare, cât un munte!

Deci, dacă s-ar face-ahеле aieve!
Cine-ar zice că au vorbit el pleve?

88

Să punem că pă Vlad Vodă or bate
Turcii, puind țara la robie,
Cine (grăind după direptate)
Ar domni hastă țară pustie?
Ian luați cam binișor aminte,
Căci trebuie a căuta și nainte.

89

Au n-ar fi cu mult mai drept și bine
S-alegem pe unul care să fie
Peste voivozi capul cel mai mare,
Apoi să căutăm loc dă moșie,
Care de-acuma să să numască
Chiar și curat Țara Țigănească?”³³

90

Abia fârși Tandaler cuvântarea,
Când, iată, cu mare bucurie,
Sfatu îi întări toată adunarea
Cea mai multă și mai tinerie,
Numa bătrânii ceva îndoială
Avea de-această noao tocmală.

91

Însă, destul fie acum, deodată,
Fiindcă și ȣiganii statură
Pe-a lui bun Tandaler judecată;

³³ Mulți au judecat foarte rău pentru ȣigani, zăcând cum că dâșii au vrut să tragă la sine stăpânia Ȧrii Muntenestii, dar de-aici să vede că dâșii au avut gând numai să-ș aleagă un loc în țară, și acolo să-ș așeze stăpânia sa, iar numai întru acea nedejde, când ar birui turcii pe munteni și i-ar tăia cu totul. Drept grăind, eu întru aceasta nu văd nice o răzvrătire sau hainie.

De-aci voi spune ce mai făcură
Apoi, tot sfaturi grele și-adânce!
Toate cu coarne și întru brânce³⁴. [...]

³⁴ Aici cam șuguiеște poetul, zicând că sfaturile țiganilor sânt cornurate, în patru brânce, care va să zică că sânt dobitocești.

Ioan Budai-Deleanu

TREI VITEJI,
c. 1812*

CÂNTECU I

1

Musă, ce de la bălălia cruntă
A ȣiganilor odihniși, ian vină!
Și-mi cântă, te rog, din vremea căruntă;
De cei trei viteji, de-ț e cu îndemână,
Carii din trei țări pribegiră odată,
Fieșcare a saș căutând dragă fată.

2

Dintr-acești voinici, cel dintii să cheamă
Beșcherec Iștoc, cel din Uram Haza,
Iar al doile, cel fără de teamă,
Chir Calos, voinicu de la Cucureaza,
Al treile, încă nu era deajaba,
Născocor, viteazu de la Cârlibaba.

3

Beșcherec era din Ardeal de-acasă
Și nemeș, precum ne mărturisește
Hârtoaga de moli, acum toată roasă,
Ce Sofronie^[1] o scrisă românește,
Când la Cioara el era în mănăstire
Propoveduind sfânta neunire.

* Transcriere și note: Eugen Pavel.

4

Golea căpitanu, iar apoi, pe care
Streamța căpitanu încăș unii-l cheamă,
Cetind de-amărunt aceaeaș scrisoare,
Află Beșcherec că ar fi de pe mamă
Un strămoș al lui; ș-aceasta-i pricina
Că și el au pus pe unire mâna.

5

Beșcherec Iștoc purcedea din viță,
Despre ai săi strămoș<i>, tocma țigănească;
Însă moșul lui ajunsese în spiță
De nemeș prin o hârtie domnească,
Căci mulți ani el cu lăuta și tândale
Desfătasă curtea Mării Sale.

6

Dup-aceasta, el dobândind moșie
Să ținea român, pentru că ungurește
Nu știa, măcar că lui pe ungurie
Îi plăcea mai mult decât românește;
Cum ș-astezi a noști nemeși, mai cu samă,
Tot pe ungurie să trag și să cheamă.

7

Pentru aceasta, ș-un chiar unguresc nume
Feciorului său Mișca el pusese.
Acel Mișca apoi, petrecând în lume,
Nu știu în ce chip aminte-și adusă
Cum că ar fi țigan, de unde să zice
Că cu tatul său au intrat în price.

8

Odată-i grăi: „Tată, mie-mi pare
Că eu nu-s al tău, ci-un fecior de crai,
Sau, cât de puțin, de vrun boieriu mare,

—
Că în mine nu sâmț, nice spre mălai,
Nici spre mămăligă, eu nice o plăcere,
Însă gura mea tot plăcintă cere”.

9

„*Hacimore!*^[2] – tatul zicea de-altă parte –,
Să fii destulat că lumea nu știe
Cum că cârpitoriu fu de ciure sparte
Moșu-tău!... Acum, dar, de nemeșie
Tu te ține și taci, *az erdegata!*^[3]
Nu mai întreba cine ți-au fost tata.

10

Iacă, ți-oi lăsa cu limbă de moarte
Să nu pomeneshi țigăneasca viță
La copiii tăi și nepoți departe,
Iară, mai vârtos, că dintr-o domniță
Și de la Negru Vodă că purcede
Negrul neamu nost să zici, și ți-or crede.

11

Știu că cunoști pe jupânul Vintilă,
Care acum așa să ține de mare!
Moșu-său cerșea prin orașe milă.
Încăpând apoi pețeriu (cum îmi pare)
La curte, fiind cu multă istăție,
În urmă ajunsă pân’ la nemeșie.

12

Acum nepoții vezi cu ce mărime
Să vântă, ca când vița le-ar purcede
De la Balambir^[4], vestitu din vechime
Craiul hunilor. De-acolea să vede
Că toți nemeșii vor ca să rudească
Din oareșcare viță împăratească.

13

Pentru ce și noi a noastră prăsi
Înaltă să n-o luom de departe?
A noști viitori ca toți să să mire
(Iar mai vârtos cei care nu știu cart!),
Iar nepoții noști însăș încă or crede
Că Negru Vodă începutul le dede.

14

Când eram încă în Țara Românească
Tinăr copilaș, am auzit odată
De-un Negru Vodă, care din crăiască
Viță s-au născut, foarte luminată,
Ș-au fost un viteaz cu puțință mare,
Stăpânind din munți pân' la Neagra Mare.

15

Deci, socotind eu de unde, mai cu cale,
S-ar putea trage purcederea noastră,
O găsii! (măcar n-am umblat la școală)
Cum mă vezi aici, cu mintea mea proastă:
Ca de la Negru Vodă să ne fie
Vița și toată neagra săminție.

16

Așa, lesne va crede fieșcare,
Văzându-ne și neagra familie,
Că, de bună samă, începutul are
De la Negru Vodă; aceasta zic ție,
Ca să știi și să spui pe rând la toți
Copiii de copii și la strănepoți”.

17

Aceste zicea strămoșul celuia
De care noi vom să cântăm aice,
Care să chema Beșcherecul Gruia;

Iară fiiul său, Mișca, tot ce zice
Bătrânul bine-și bagă în a sa minte,
Ca să facă așa de-acum înainte.

18

Acelaș Mișca fost-au apoi tata
Tatălui Iștoc, ce s-au chemat Mozeș,
Care să însură și luă pe fata
Unui olătaș pădurean din Bozeș;
Și cu ea născu pe viteazul nost,
După noao luni, într-o zi de post.

19

Când fu mărișor, îl dede la carte,
Unde într-o iarnă până la psaltire
Ajunsă, și-acum nu era departe
De la glasul treti, căci era din fire
Foarte isteț, iar mai vârtos la cântare
Inima-l trăgea din toate mai tare.

20

Destul că învăța ca și trei alalții,
Ș-acum cetisă toată *Alexandria*.
Mult să mira el de cei toți înalții
Voinici, însă mai vârtos vitejia
Lui Alexandru în cap i să băgasă,
De unde nu vrea nicidecum să iasă.

21

Lângă această apoi să mai mestecară
Și de-alte povești, ce el auzisă
Pe orbeți cântând la târguri de țară,
De voinici viteji; aceste le scrisă
Toate cu mâna sa, cântându-le adese,
Uneori fiind vesel pe la mese.

22

De la școală apoi, fiind acum june,
Să făcu curuț, și de vitejie
Bătu în lobonți, cât să dusă minune,
În urme luând de pe podgorie
O copilă, să întoarsă iară acasă,
Vrând să ș-o facă dragă jupâneasă.

23

Dar lăsându-o sângureauo odată,
Cu un tinăr lobonț ea fugi de-acasă,
Iar el minte-având pururea încărcată
De povești cu zmei, din toate culeasă
Că și mândra lui de zmeu fu răpită,
Și inima-i de-atunci fu tot amărâtă.

24

De-acî încolo rău gând în cap îș pusă,
Să nu să însoare, june să rămâie.
Așa sângurat el viață dusă,
Precum iscusitu Păcală ne scrisă,
Pân' la vârsta bine acum cărunță
Nevrând să știe de soată și nuntă.

25

Jele adâncă și cu sângurată
Viața lui cea fără de lucrare,
De tinăr având și minte-ațițată
Spre voinicie, în urmă strămutare
De minte-i adusă. Însă, cum să știe,
N-avea numai un feliu de nebunie.

26

În toate altele era el cu minte,
Una numa cât i să năzărisă,
De care nime putea să-l dezmânte:

Adecă credea pe Anghelina închisă
Că păzește un zmeu, la Neagra Cetate,
De unde săraca a scăpa nu poate.

27

Sâlind el de-aci toată a sa gândire,
El află într-o zi că prin vitejie
Să poate învinge ș-a zmeilor fire;
Mai vârtos știind din *Alexandrie*
Că Alexandru să bătu și cu racii,
Care-au fost mai răi decât însuș dracii.

28

Apoi cu furnice ș-alte mătăhale,
Pe toate răzbind el, sau cu putere,
Sau cu sfatul bun, toate urni din cale,
Asta socotind cu multă plăcere,
Ș-având minte făr-acea prigorită,
Hotărî în urmă să facă o ispită.

29

Deci zioa, noaptea, gândea cum ar face
Ca s-ajungă și el odinioară
Coiful, zoaua și paveza să îmbrace;
Ca, pribegind și el din țară în țară,
Război să facă cu negre furnice,
Pe craii străini din tron să rădice.

30

Tocma când era în astă buiguială,
Vine vestea că în Țara Românească
Turcii pradă și fac nerânduială.
Aceasta fu lui ca ș-un foc în iască;
Cu mănie tot îndată s-aprinsă,
Împrotiva lor și el arme prinsă.

31

Iacă cu cămeșe să îmbracă, de zale,
Care încă tată-său o cumpărasă
De la un bățacui^[5], tâlnindu-1 pe cale;
Iar în loc de coif, chivără mițoasă
Naltă-și pune în cap, de care să zice
Că ar fi fost mai pe multe frunți voinice.

32

Pe care-o purtasă întâi, pecum îmi pare,
Craiu Cordocuba, după dâns viteazul
Mârza și Novac, cel cu nume mare.
Destul că în urmă venisă la cneazul
Gugulenilor^[6], care pe-un vițel
Unui olătaș o dete din Săcel.

33

De acoloa mearsă ea și mai departe,
De la Manda la Tanda, până ajunsă
În urmă (măcar că avea nește boarte)
Și la Beșcherec; iar el o ascunsă
În ladă, grijind-o foarte bine,
Să nu mai meargă pe la mâni străine.

34

De-a stânga încinsă o sabie prelungă,
Care în pod de mult zăcea lăpădată
Și ruginită cu totul, pe-o dungă,
Dar măcar era într-acest chip stricată,
Totuș, precum s-arăta din făptură,
Era pre bună și la călitură.

35

Însă păcat că nu să putea scoate
Din teacă, atâta o prinsese rugina.
Un om slab de-abia o purta pe spate,

—
Și greutatea ceasta e pricina
Din care sântemi noi sâliți a crede
Că de la hanul tătăresc purcede.

36

Pentru că hanul, zătignit odată
De ardeleni la cea vestită strâmtoare
A Jibetului^[7], pierzând oastea toată,
El însuș abia scăpă de prinsoare,
Lăsând această săbioaie de jac
Unui nemeșel de la Vaidei, sărac.

37

De la care-apoi, tată-său, pe-o pipă
De spumă, prin scâmb, demult cumpărasă,
Ș-aducând-o cu sine acasă, în pripă
Supt streșina de pod o aruncasă,
Unde acum zăcea, de mulți ani încoace,
Vârrătă pentre nește poloboace.

38

Acum Beșcherec era înarmat bine,
Cum era data, și destul deodată,
Dar lui pare că nu cum să cuvine
Și cum trebuie cu zmei să să bată,
Sau cum voinicii de demult au avut,
Pe lângă aceste, o suliță ș-un scut.

39

Despre suliță nu era sminteală,
Că măcar ce faur o știa face,
Iar a scutului bună alcătuială,
Asta-l mâncă acum, aceasta lui zace
Adânc în minte, pentru că așa-i pare,
Că, făr' de scut, nu-i nice un viteaz mare.

40

Spre norocul său, zărește-o tîpsie
Mare de-aramă și degrabă, iacă,
O preface în scut, în chipul cum știe,
Și cum să cade de-a stînga-l îmbracă.
Acuma era și sulița gata:
Iacă-ți voinicul întreg, *az ebata!*

41

O slugă avea el foarte credincioasă,
Care Crăciunel să chema pe nume,
Pe care de mic în slujbă luasă;
Scunducel de stat, iubitoriu de glume,
Foarte deșențat la port și cuvinte,
Iar (de sama lui) nu deșert de minte.

42

De nașterea lui, era din Bănat,
De cel feliu de oameni ce frătuți^[8] să cheamă,
De unde de mic s-au fost străinat.
Beșcherec apoi îl pusă la samă
De iobagiu, după a țării obiceiuri,
Și-l hrăni tot cu ceapă și mălaiu.

42^[9]

Acestui strigă Beșcherec îndată:
„Crăciune, adu pe Ducipal încoace,
Iară tu, pe loc, de drum lung te gată”.
Crăciunel uimit privește și tace,
Neștiind ce-o fi dintr-aceste toate,
Totuș, în urmă a să răbda nu poate

43

Și zâmbind zice: „Precum văd, stăpâne
(Și, de nu mă înșel!), noi, ca din poveste,
Vom să trăpădăm pe la țări streine,

Mântuind de zmei fete și neveste;
Că, îmbrăcat în arme așa înfricoșate,
Macar cu ce zmeu noi ne putem bate”.

44

Iară Beșcherec, acum plin de sine,
Ce zice Crăciun nu mai bagă în samă,
Ci să caută cum îi stau toate bine,
Însă mai vârtos tipsia de-aramă.
Crăciun, mai privind, tot îș face cruce
Și plin de gânduri de-acolea să duce.

45

„De bună samă! (zicea el în sine)
L-au împresorat iar cele vântoase!
Ce-i aceasta! Zeu că nu-mi pare bine!
De când îl cunosc, așa spulbăroasă
Cugete n-avu niceodinioară,
De bună samă, nebunește iară!...

46

Cine știe, doar i-au vinit aminte
Ca să-ș caute pe Anghelina furată,
Ce de multe ori, cu multe cuvinte,
Cu zilele întregi, spune câteodată...
Îm zisă ca să fiu gata de cale,
Hei, precum văd eu, iestea nu-s tândale!

47

Așadar, a merge în caută de la tine,
O, drăguța mea, mândră Sâmbziană!...
Ah, eu să te las, dragă! Ba, mai bine,
Piară el cu-a lui pribeagă flioncană,
Decât să-m las eu pe-a mea dulce fată,
De-ar fi macar și pentru lumea toată!”

49^[10]

Crăciun, socotind toate în sine aceste,
Iară să întoarsă cu inima frântă
La stăpânul său, spuind precum este
Și jurându-să pe Vinerea sfântă,
Pe care de mult el acum păzește,
Pe Sâmbziana că foarte iubește

50

Și cum că, de-1 va vrea să-l ducă în sală
De-acasă, ajungând la cea mai de întie
Apă, prăpaște sau orice topilă,
Va sări de viu. Aceasta să știe
Stăpânul său chiar; și, de nu, să-l bată
Pita, sarea cu Maica Precurată.

51

În urmă zisă: „Încai, o, drag stăpâne!
Deacă ne-au ajuns treaba pân' la atâta,
Fă întâi ca nunta să ne fie mâne,
Apoi, cându-i vrea și în toată clipita,
M-oi duce, măcar prin ce țări străine,
Și pân' la marginea lumii cu tine”.

52

Nemeșu, în gânduri acum fluturate
Cufundat fiind, abia-l înțăleasă,
Lângă acea să și trudea cum ar scoate
Din teacă sabia cea ruginoasă.
Așa, mănios și cu nerăbdare,
Suduia pe toți morții cui o are.

53

Iară, deacă o scoasă, cătrănit să scoală
Pe Crăciun, ca când capu-ar vrea să-i zboare
Pregiur hărțuind cu sabia goală.

Crăciun spăimântat o ia pe picioare
Și, trăgând ușa după sine, ascultă
Abia răsuflând de temerea multă.

54

„Așteaptă! (strigă nemeș cu mănie)
Acuș ți-oi da eu nevastă și nuntă!”
Crăciun la sudălmă încă nu să îmbie,
Ci morții, ruga și mama cărunță
Și-alte suduind, cât știe și poate,
Merge la grajd și gluga-ș pune în spate.

55

Avea Beșcherec un armăsariu bătrân,
Șoreciu, a cui și coama picasă,
Fără dinți, ș-abia putea roade fân,
Ducipal demult acum-a-l chemasă,
Pentru că, precum istoria-i spuse,
Alexandru încă un Ducipal avusă.

56

Pe-acela Crăciun înșelat aduse,
Iară domnu-său, nezacând nimică,
Lucrurile întii toate la rând puse,
Îmbrăcând apoi arma sa voinică,
Și să aruncă lui Ducipal în dos,
Care gemând îș plecă capu în gios.

57

Iară lui Crăciun dede-o iapă sură,
Pe care odinioară însuș călărisă,
Când, înlibovit fără de măsură,
Pe Anghelina frumoasă pețisă.
Abia să clătea ea de vitioană
Și de pe păr toți o chema Surană.

58

Ca și vitejii cei dintru vechie,
Lui Crăciun scutul și sulița dede,
Învățându-l și în ce chip să le ție.
Făcându-ș apoi el cruce, purcede;
Iar bietul Crăciun după dânsul merge
Ș-ochii lăcrămați adeseori șterge.

59

„Ah (oftând încet și zăcând cu sine),
Sâmbziană, acum rămâi sănătoasă,
De vreme ce n-am fost harnic de tine!
Crăciunul tău de-a pururea te lasă
Și doar că nu te-o mai vedea vrodată,
Sau încai fată și nemăritată”.

60

Așa mergând ei, Beșcherec nainte,
Crăciun după el, cu gluga în spinare,
Amândoi mult<e>-și învărtea prin minte.
Toți ce-i tâmpina, la dânsi cu mirare
Căutând, abia-ș ținea râsu în sine,
Vezând cel port și armele străine.

61

Trecând într-acea zi prin Hinedoară,
Ca mai drept să meargă în Țara Românească,
Drumul ce duce la munți apucară.
Iștoc nicăiri vru să hodinească,
Nice s-abată până lângă sară;
Crăciun își plângea soartea mult amară.

62

Acum soarele frumos apusese,
Când Beșcherec printre munți întrună
Mersea, căutând la pădurile dese,

—
Și tot s-ar fi dus el, de samă bună,
De nu vrea însăra; care văzând, stete,
Că pre întunerec nu să pre încumete.

63

Ș-întorcându-să cătră Crăciun, care
Călare durmea cu capu într-o parte
Pe Surana, și zice: „Cum-ți pare,
Crăciune, că eu gândesc că departe
Undeva sântem acuma de-acasă,
În oareșcare țară pre frumoasă?”

68^[11]

„De bună samă! (somniaș gene
Frecându-ș, Crăciun răspunsă) că altă
Eu nu văd aici, făr' pietri și lemne
Prevălite, una zăcând peste-alaltă.
Cine știe ce jivini sânt aice
Și-i de-a să teme, ca să nu ne strice”.

69

„Aceasta și eu mă gândesc acuma,
Crăciune! Dar de pe semne s-arată
C-aici e țara zânelor, dar numa
Mă mir că nu să ivește nice o fată
De-acele, ca să-mi spuie oare unde
Pe Anghelina mea rău zmeul ascunde”.

70

„Au! Vai de mine! Ce grăiești, stăpâne!
(Răspunsă Crăciun înspăimântat foarte)
Dar nu știi tu că măiestrele zâne
Pe voinici frumoș îndrăgesc de moarte;
În urmă apoi și mintea le strămută
Ș-o parte de trup făcându-le slută!...

71

Ori că le fură a ochilor lumină,
Ori luându-le inimă adevărată
Și, în locul acei, alta ele anină
De putrigai, ori îi scrintesc o spată,
Sau trupu îi leagă, ca să nu să poată
Mai mult însura el cu nice o fată.

72

Să fugim, dar, cât mai curând de-aice,
Stăpâne, ca să nu ne vază o zână,
Pentru că dracu nu doarme (cum să zice),
Iară cine apoi ne va fi de vină,
Deacă s-ar tâmpla să întoarcem acasă
Cu altă inimă și putrigăioasă”.

73

„Dar ce-mi înșiri tu, Crăciune, de-acele?”
(Zisă voinicul cel din Uram Hază)
„Să știi, dar, vai de capul tău, mișele,
Că acuma de-aici începe-a mea rază,
Care, strălucind mie ca lumină,
Mă va duce până la dragă Anghelină.

74

Că zânele știu toate și-mi vor spune
Fără de sminteală unde năcăjește
Puiul meu! Și, de nu vor vrea cu bune
Chipuri, în sală atuncea, puterește,
Vor căuta toate să-mi mărturisască.
Așa Anghelina mândră să-mi trăiască”.

75

Aceasta zicând, prejur ochii-i învoalsă
Ș-înfășurându-și lungile mustețe
Pintre degete, aceste mai adausă:

—
„Zânele mie nici fruntea-ș încrețe,
Dacă au minte și l-e viața dragă,
Că, zeu, arma mea nu precepe șagă.

76

Care-i viteaz de nime nu să teme,
Cu toate, orice-i stă împotrivă, să bate;
(Că almintrele n-ar putea să să cheme
Viteaz). Deci, cărui a mânca bucate
I drag și n-are doar minte ponivă,
Acela nu mi să puie împotrivă.

77

Dar una este ce mintea îndoită
Îmi ține! Vezi că doao ni să arată
Denainte căi, care îmbe ne învită:
Una mai largă să vede, ș-îmblată,
Alta mai strâmtă, ș-aspră, colțuroasă,
Nu știu care va fi mai norocoasă!...

78

Pe care, adecă, mergând mai în grabă,
Mai curând s-ajung la mândrele fete
Care bine știu unde este roabă
Puiculița mea și pot să-mi arete.
Cum socotești tu? Ian spune-mi, Crăciune?
Poate că ai nește cugete mai bune”.

79

Frătuțul atunci, suspirând cu jele,
Grăi: „Mie-mi pare, dragul mieu stăpâne,
Că, de ți-i voia ca să mergi la cele
Frumoase, mai drept și cu mult mai bine
Tu vei nimeri pe cale bătută
Mergând; una mă rămășesc pe-o sută.

80

Eu-ți zic că cea cale desfătăă
Care (pecum văd) pîntre munți apucă
A zânelor este cale-adevărată!...
Iară ceaea (de nu mi să nălucă!)
Este-a strâgelor, pe unde ele zboară
Cătră Rătezat, când să face sară”.

81

Iștoc, cercetând precum să cuvine
Locul și după a slugii sale zisă,
Mearsă. Lui Crăciun încă-i părea bine,
Căci așa numa de-acea-i sfătuisă
Să tragă din munți pe nemeș afară
Și să-l abată la drumul de țară.

82

Deci pinteni dede calului îndată
Spre drumul ales. Însă, fiind sară,
Să sfătuiră lângă drum s-abată
Și supt un stăjariu amândoi noptară,
Caii slobozând în tufe să pască
Și de drumul greu să mai odihnească.

83

A doao zi, cât zorile frumoase
Despre răsărit pe ceriu s-arătară,
Călătorii noști așternutu-ș lasă,
Pe cai înșelați încălecând iară.
Becicherec lua sama în toată parte
De nu-i cine să-l cheme sau întarte.

84

După ce pîntre munți și văi adânce
El oarăcătă vreme așa purceasă,
Stete la un loc și privind la stânce

Fără măsură nalte, colțuroasă,
Zisă lui Crăciun, care de-astă dată
De-abia mergea cu Surana spetată:

85

„Adu sulița și scutul încoace,
Iar tu fii gata și de arme te-apucă;
Nu vezi tu, colo, prin cele copace,
Cum bălaurul a soare-ș usucă
Pântecele reci?” Crăciun ochii-aruncă
Și vede cum zace pe stâncă^[12];

86

Vede capul lui și gura căscată,
Ochii scânteioși, iar dinții de-un cot,
Gușile înflate, coada cârlibată!...
Cu un cuvânt, vede bălaurul tot.
Dar ce nu vede frica spărioasă
Când buna minte să duce de-acasă?

86^[13]

Deci zisă lui: „Drag stăpânul mieu, lasă
La pustia pe cea vrăjmașă bală,
Mai bine să ne întoarcem iar acasă,
Că aceea, zeu, ne îmbucă într-o clipeală,
Cu cai ș-arme, cu totul pe amândoi
Și pagubă ar fi de voinici ca noi”.

87

„*Halgaș*...^[14] (Beșcherec să răști), mișele,
Ca niciun cuvânt din gură să-ți iasă!
Rămâni și calu-mi ține de zăbele,
Și, de vrei, te-ascunde, inimă fricoasă!”
Aceasta zicând de pe cal pogoară,
Pedestru mergând, ca pe zmeu s-omoară.

88

Merge încetunel, că să teme-a face
Vreun sunet; iar când aproape sosește
Ș-îndreaptă în mână sulița pungace,
Țiind-o ca la război voinicește;
Crăciun, într-acea împresurat de frică,
Acum nu știa de sine nimică.

89

Denapoi supt cai bietul să vârește,
La fârșitul său căutând cu îndoială;
Când și când, scoțând el capu, clipește,
Dară într-atâta vederea-l înșală,
Cât într-adevăr și nesmintit crede
Că bălaur, și nu altă, el vede.

90

Becicherec acum drept s-alăturasă
După un copăcel trupinos de-aproape,
Unde zăcea întins pe stânca vârtoasă
Bălaurul, și, temând să nu scape
De sulița lui, hotărâsă în minte
Tocma supt a lui gușă să i-o împlânte.

91

Chibzuind apoi cum să cade, iute
Să repezi și sulița prelungă
Aieptă în dansul, cu-atâta vârtute,
Cât gândeai că va tocma să-l străpungă
Până la mață, ba să-l și străbată,
Până la coada lui cea cârlibată.

92

Iar spre mare-a lui foarte supărare,
Când era să deie, pășind el orbește,
Răpit fiind de râvna sa cea mare,

Căzu cât era de lung peste nește
Lemne putrede, care-i sta înaintea.
Vezi ce nu face râvna pre fierbinte!

93

Groaznic au răgnit viteazul atunce;
Iară bala rea sări înspăimântată
Și meunând să dusă pîntre stânce.
Adânc răsună valea împregiur toată;
În urmă de-abia Beșcherec să scoală
Și se miră cum au scăpat cea bală.

94

Vrînd apoi să deie lui Crăciun de știre,
Ca, fără veste, doar să nu lovească
Pe el și pe cai bălauru, în fire
Îi vine să dea sămn să să păzască
Și tare strigă: „Gătește-te bine,
Crăciune, că drept fuge cătră tine!”

95

Crăciun, săracul, nimic nu răspunde,
Ci în pripă supt cai, mereoaș să trage;
Acolo pitit, de frică să ascunde,
La primejdie nevrînd să să bage
Și socotind că la perirea întie
Mai bine este caii să rămâie.

96

Ce nu face aori calda închipuire!
Beșcherec, fiindcă tot zmei în cap are,
Că nu-i bălaur nice să îndoiește.
Lui Crăciun încă așijdere să pare,
Stăpânului său crezând mai nainte
De-a vedea, ș-acum și-l formasă în minte.

97

Lucru ciudat și vrednic de poveste
Ce voi să vă spun; luați bine-aminte,
Că doară n-ați mai auzit de-aceste:
Era soarele tocma pe când sfinte,
Când deasupra pe-un stean de piatră mare,
Un mântan de munți să pusese-a soare.

98

Beșcherec, privind într-acolo, vede
Că să mișcă oarce; stă și iar privește
Și bine ispitind în urmă să încrede
Cum că-i bălaur i să năzărește,
Pentru că fiara, fiind despre soare,
I să părea că-i de trei ori mai mare.

99

Dar lângă aceasta fu ș-altă tâmplare.
Căci un ram uscat pe stean s-aninasă
Așa de ciudat, cât fieștecare
Ar fi zis că-i a balei coadă groasă
Și, fiind din sus, spre-a soarelui rază,
Să părea că ochii mari îi scânteiază.

100

Acesta, dar, fu bălaurul mare
Ce văzu Crăciun și Beșcherec, însă
Pagubă, că așa lesne află scăpare.
De asta viteazul, cu mintea cuprinsă,
Stă, caută împrejur să-l găsească iară
Și, tâmpinându-l, de tot să-l omoară.

101

Era de-acolea nu departe-o stână,
De unde o dalbă, tineră copilă
Pogorâsă la de-aproape fântână,

Ce, atâta auzând răsunet și sâlă,
Urciorul scăpă din mână, săraca,
Și nu știa de frică ce să facă.

102

Iar deacă văzu chivăra cea mare,
Zoaua și scutul, cu sulița lungă,
În laturi ca ș-o căprioară sare,
Sâlind cât mai degrabă ca să ajungă.
Și fuge la cea peștere de-aproape,
În care s-afla mai multe vârtoape.

103

Din care, prin cea ce era mai mică,
Putea cineva deasupra să iasă
Pe stâncă, de unde-apoi fără de frică
Putea să scape la pădurea deasă.
Păcurărița, știind bine această,
Degrabă acolo scăpă de năpastă.

104

Și, ieșind sus pe stânca sânceloasă,
Fără teamă acum la nemeș privește,
Carele, oblicind copila frumoasă,
Cum că nu-i zână nice să îndoiește,
Mai vârtos știind că pe steanuri nalte
Nu pre lăcuiesc fetele cele alte.

105

Apropiindu-să cătră ea mai bine,
Cât vorba putea să i să înțăleagă,
Suliță aruncă și scut de la sine,
Apoi, genunchind, zisă: „O, zână dragă,
Ce ești acestor stânce păzitoare,
Cerere-mi ascultă și mare plânsoare.

106

Eu-s Beșcherec cel din Uram Hază,
Olătaș de la Turdaș, iară vița
Mea cea de nemeși, naltă și vitează,
Purcede drept tocma din domnița
Lui Negru Vodă, ceaca mai frumoasă,
Precum spun cărțile noastre de-acasă.

107

Dară ce folos, din toată acea slavă,
Deacă viață n-avui fericită,
În loc de hrană, când numai otravă
Mult pizmoasa mi-au hotărât ursită,
Sâlindu-mă a și pribegi de-acasă,
Pentru doi ochișori ș-o față frumoasă.

108

Când eram încă în vârsta junișană,
Aveam și <eu> ca și lumea drăguță
Pe o copilașă tineră săteană;
În fața ei cea rumenă ș-albuță
Mestecat era trandafir cu crin,
Iar ochii râdea ca ceriul sărin;

109

Buze roșiori, ca și de corale,
Dinți albiori, ca de mărgăritare,
Ca neaua mânuțe albe, ca ș-a tale,
Sulegedă în trup și mândră la stare;
Iar țitișoarele, în sân, durducuțe,
Vârtoșele ca nește gutiuțe.

110

A zorilor nu-i zâmbire așa lină,
Nici soarele așa frumos nu răsare,
Cum aori zâmbea iubita Anghelină,

Cum era la port, cum și la căutare;
Iară ca să Ț-o zugrăvesc mai bine,
Era frumoasă, o, zână, ca și tine.

111

Pe aceasta, dară, mi-o răpi Ț-o dusă
Un zmeu pizmătariu, cine Țtie d-unde,
Iară eu, jele suferind nespusă,
Îmblu, cercând, ca doară voi pătrunde
Unde s-află acum iubita copilă
Și cer, o, zână, de la tine milă.

112

Ah! De ești bună, spune și-mi arată,
De ești miloasă, precum ești frumoasă,
Și de ai iubit și tu doar vrodată,
Spune unde-i acea fericită casă
Unde Anghelina mândră lăcuiește,
De trăiește și ce zmeu o păzește?"

CÂNTECUL A<-L> II<-LEA>

1

O, noblătate veche, adevărată,
Pe care dintru stăpânie scoasă
Nemeșia cea privilegheată!...
Când va răsări zioa luminoasă
Care, defăimând trufașa minciună,
Vredniciii va dărui cunună!

2

Ah, când va sosi cea vreme dorită,
Care să-ți întoarcă întie strălucire,
De tot micșorând namila urgisită

Ce pe tronul tău şede acum gânfată
Şi la noi cei alţi cu pofală caută!

3

Acuma tu mâi numa prin bordeie,
La neamuri de noi varvare chemate;
Meriturile-a căror nu să încheie
În neşte hârtii cu slove aurate,
Ce nu să fălesc întru pargamine,
Nice să laudă în vrednicii străine.

4

Acuma noblu este fieşcare
(Inimă s-aibă oricât de ticăloasă)
Care o hârţoagă de nemeşug are.
O, lume întoarsă!... În cărţile de-acasă,
Aşa să fălea Becicherec odată,
Alta neavând făr' mintea zbrevuiată.

5

Până Beşcherec să roagă la zână,
Crăciun abia răsuflă câteodată,
În urmă, văzând că larma s-alină,
Socoti că doar şi bala spurcată
Acum s-au fi dus; măcar că cu frică,
Totuş, de supt cai pe încet să rădică.

6

Apoi, făcându-ş adeseori cruce,
Merge pe urma lui Beşcherec nainte,
Plin de spaimă, şi caii de frâu duce,
Rugându-să şi zăcân': „Doamne sfinte!
Mântuieşte-ne de bala spurcată!
Ah, apără-ne, o, Maică Precurată!...”

7

Dară câtă atunci bucurie-l prinsă,
Când oblici că stăpânul trăiește,
Ș-în genunchi fiind, cu rugare adinsă
Cătră frumoasa zână să jelește.
Stete puținel, vrând ca să înțeleagă
A stăpânului său cerere întreagă.

8

Copila de pe stânca gurguiată
Lui încă părea cum că este-o zână;
Pentr-acea și el lasă caii îndată,
Îngenunche și celea să închină.
În urmă și el zice: „Dragă domnișoară,
Ajute-ne și nu te pune în poară,

9

Că stăpânul mieu nu știe de șagă
Și de nice o zână ca tine să teme,
Până când sulită îi rămâne întreagă,
Deci tu mai bine l-ajută din vreme,
N-aștepta doară ca să te sâlească,
Că mă tem apoi ca să nu-ți tihnească”.

10

„Taci, boule (atunci strigă cu mănie
Beșcherec), și nu te mesteca în treabă!
Unde-ai învățat acea măgărie,
Ca să răspunzi când nime nu te întreabă?”
Dar Crăciun cuvântu acum nu primește
Și stăpânului cetunel șoptește:

11

„Lasă-mă, că știu eu ce fac, stăpâne!...
Să preceapă și ea că n-avem teamă
De nice un feliu de copile și zâne

Și că sânge în trup avem, iar nu zămă
De prune; și încai, ori muchie, ori săcure,
Să fie a noastră de cătră pădure”.

12

Până ei așa între sine să ceartă,
Fata în sâne să gândea ce să facă
Și în ce chip ursând să le spuie soartă
Amânduror, ca mai bine să placă.
În urmă așa lor hotărât grăiește
Cu biziunță și tocma zânește:

13

„Mare jele porți, dragu mieu jupâne!...
Dumnezeu la mine aici te trimise,
Că din fir în păr eu toate ți-oi spune,
Toate știind ca și când ar fi scrise.
Să știi, dară, că Anghelina frumoasă
Încă-i în viață și sănătoasă.

14

Nice un zmeu acum pe dânsa păzește,
Ci, viețuind într-o mănăstire,
După tine întins săraca jelește,
De viața ta neavând nice o știre.
Deci, bărbătește, tu mergi înainte,
Toate ce ți-am spus luând bine-aminte!...

15

Până ce vei da de cea mănăstire
Care de-aicea nu-i așa departe,
Însă tu, pentru-a mea bunăvoire,
Făcându-mi de cel argat al tău parte,
Să mi-l aduci iar, aice, la mine,
Dacă ți-i voia ca să-ți meargă bine”.

16

După ce Crăciun, săracu, înțăleasă
Că zâna-l pofteste, de groază mare
Tot încremeni, iară piica deasă
I să înțăpoșă, stând ca ș-o spinare
De gligan. În urmă, de cap să prinsă
Și, strigând amar, acest chip să plânsă:

17

„Vai, măicuța mea! La ce tu pe lume
Mă născuși! Au, vai, săracu-m de mine!
Când tu m-ai băiat și când mi-ai pus nume,
O, cu mult era, măicuță, mai bine,
În scaldă de întii să mă fi înecat,
Sau în leagăn cu fașa sugrumat!”

18

Apoi să scoală și cu-amărăciune
Cătră stăpânul într-acest chip zice:
„Nu Ț-am zis eu de-atâte ori, stăpâne,
Cum că zinele numa ca să strice
La oameni caută? Vezi acuma, dară,
La ce m-ai adus din draga mea țară,

19

Capul să-mi răpui, așa, fără milă!
Și de-acea slujii cu credință ție,
Ca să mă previnzi altor ca pe-o schilă,
Iar eu pentru a ta să rabd nebunie?
Asta-ți este mulțămăta, jupâne?
Dară să știi că nice eu-s câne!”

20

Încă ar fi grăit Crăciun și mai multe,
Căci acum toată rânza să vărsasă;
Însă Beșcherec, nevrând să-l asculte,

Apreg îi strigă: „Măi, limba-ți apasă!
Și caută cine ești tu și cu cine,
Căci acuș va fi vai de tine!...

21

Dar nu știi tu că eu-s nemeș, iară
Tu român ploat și iobagiul mieu?
Domnul pe iobagiu poate să-l omoară,
Să-l vânză, și după cugetul său
Cu dânsul să facă macar ce voiește;
Așa pravila noastră hotărește”.

22

Crăciun, pe care mânia învinsese
Ș-acuma capul său într-o urechie
Împrotiva stăpânului pusese,
Sărea încoace și încolea, ca ș-o strechie.
În urmă, de jele și năcaz frânt,
Luând căciulă o trânti de pământ,

23

„Na (zicând), deacă <am> sosit pân' la atâta,
Caută-ți alt nebun ca să te slujască,
Din ce oară așa mi-este hotârâta,
După pravila ta nemeșască!...
Că eu nu-s Ducipal, nice Surană,
Dară-s om, măcar că nu port dulmană.

24

Mai bine mă duc, de voia mea bună,
Acum îndată la cea zânișoară,
De-ar fi tocma și pă jar să mă pună
Decât călătorind din țară în țară
Cu tine, în locul de altă mulțămită,
În urmă să mă vinzi ca și pe-o vită”.

25

Temându-să Iștoc că cele ce zice
Crăciun mănios într-adins va face,
Deci anevoie, cu sâlă și price,
La slujba sa iar îl va putea întoarce,
Socoti în sine să-ș mute acum struna
Și pe departe să-l iaie cu buna.

26

Și cătră dânsul (ce, întorcându-și spate,
În tufe-o luasă acum pe picioare):
„Dar ian așteaptă puținel (zisă), frate!
Ș-a mă părăsi, deacă nu te doare,
În ceste pustii ș-în țară străină,
Ai milă încai de mama ta, Dafină.

27

Sângură n-o lăsa la bătrânețe,
Că s-ar fârși de jele, ticăloasa,
Și te-ar blăstăma cum că, în pădurețe
Fete îndrăjându-te, Ț-ai lăsat casa
Și țara; Sânziana încă Ț-ar plânge,
Până ce doară în lacreme s-ar stânge”.

28

Iar Crăciun, pe care întia porneală
De mănie atunci cevaș mai lăsașă
Ș-altă cu sine-a face socoteală,
Începusă acu în inima jeloasă:
Oare, adecă, rău sau bine lucrează,
Pe sine dând supt a zânelor pază.

29

Cum auzi de draga Sânziană
Și de mamă-sa, îndată pe loc stete,
Necunoscând îndemnarea vicleană.

S-ar întoarce, dar nu să prea încumete,
Dar drăguța și vorbele domoale
Îl făcură ca și ceara de moale

30

Și începu ca ș-un copil mic a plânge.
De lacrimi și de suspinuri dese,
Inima gândeai că i să va frânge,
Graiul în grumazi tot i să închisese.
Ș-încă țiindu-și fața tot ascunsă,
În urmă de-abia cu jele răspunsă:

31

„Dară, spune-m, ce ți-am făcut, stăpâne,
De mă luași și mă adusăși de-acasă,
Ca să mă dai la măiestrele zâne,
Ca pe vită sau oaie călbegioasă?
Că eu încă am trup, suflet și viață,
Ca macar ce altă nemeșască față”.

32

„No! No! (Beșcherec zâse de-altă parte)
Nu fi tu copil..., făt-mieu!... Ci vină
Să ne împăcăm; că, iacă, ți-oi da carte
De slobozie, cât eu pe Anghelină
Voi afla, ș-apoi, atuncea, fârtate...,
Vei fi nemeș și tu de jumătate!”

33

Sluga cu ceste vorbe moi și blânde
Să înduplecă și la slujba sa întoarsă,
Iară Beșcherec, cum că nu-l va vinde
Făgăduindu-i, la drumul său mearsă,
Că acuma, scăpând pîntre frunze dese,
Zâna măiastră de-aci să dusesese.

34

Deci amândoi iar, ca și mai nainte,
Iau drumul știut și merg până în sară,
Beșcherec având bălauri în minte,
Iară Crăciun pe cea zână fecioară.
În urmă a nopții împresorându-i ceață,
Masă ră între munți până dimineață.

35

A douoalea zi, fără de hodină
Mergând ei, abia dintre munți afară
Ieșiră ș-aproape obliciră o stână;
Iar bietul Crăciun, care, de ieri sară
Bucate fărșind, nimic nu mâncasă,
De-abia ședea pe iapa suspinoasă.

36

În urmă cătră stăpânul cu jele
El zâsă: „Mergi tu sănătos, jupâne,
Că eu nu mai poci ș-acum văd c-a mele
S-au gătat. O, vai, săracul de mine,
Ce păcate m-au adus până aice,
Unde să-mi fărșesc zălele voinice!”

37

„Ce ți-i, Crăciune? Rău, cum bag de samă!...”
Grăi nemeșul, vrând să să pogoară
De pe cal. Sluga răspunsă: „De foame,
Pe sufletul tău, eu mor, că de-asă ră
N-am mâncat nimic, iar de sete în pare
Că aș bea Murășul, cât este de mare”.

38

Atunci Beșcherec își aduce-aminte
Cum că în desagă cu sine de-acasă
O pogăcioară cu nește plăcinte

Ș-un ponteriu cu vinars de prune băgasă.
Pogorându-să de pe cal îndată,
Scoasă ponteriul și pogacea lată.

39

Și dându-i ponteriu: „Na, și bea, sărace
(Zisă), și bietul sufletu-ți întramă!”
Apoi un dărab rupsă de pogace,
Care învălită era într-o năframă,
Și-i dede; iară frățuțul săteos,
Tot soarbe mereu și înghițește gros.

40

Când să satură cum să cade, bine,
Alt chef apucă feciorul și zăsă;
„Pare că nu m-aș teme acum, stăpâne,
Nici de un bălaur, tocma și să mi să
Ivască...” Apoi, mai înghițind o țiră,
Iar începu, și părea că să miră!

41

„Ba că, stăpâne, zeu, să duce rugă
De vitejia noastră” (el mai zise).
„Cine-ar fi crezut așa ca să fugă
Bălauri de noi cu fâlcile închise!
Eu mă îngrijasăm ca să nu ne îmbuce,
Dară el peri ca dracu de cruce.

42

Pagubă că mort pe loc nu rămasă,
Că l-aș fi belit cum să cade, bine;
Scoțându-i apoi untura cea grasă,
Aș fi luat-o toată cu mine.
Să zice că, ungând cu dânsa picioare,
Ca și de iepure să fac ușoare.

43

Că-s solomonariu toți apoi mi-ar zice
Și mi-ar plăti, temându-să de mine,
Ca hotarăle lor să nu le strice
Grindina, și toți mi-ar zice «jupâne!...»”.
Pân-el blată ră late și rătunde,
Beșcherec era întru gânduri afunde,

44

Căci mai întâi cu zâna cea frumoasă,
Apoi cu Crăciun dându-și în cuvinte,
De cel bălaur cu totu iș uitasă;
Ș-acum, aceasta șede lui în minte:
Pentru ce nu l-au gonit mai departe
Și nu i-au adus desăvârșit moarte.

45

Pentr-acea, cătră slugă cu răstire
Întorcându-să, grăi: „Vezi tu, dară,
Ce mi-au făcut a ta îndărătnicire?
Că eu mă întorceam la bălaur iară,
De nu mă sminteai cu a ta jevreală,
Prin care-apoi eu îmi uitai de bală”.

46

De-acolea pricea iară să începuse
Și era să să strămute în gâlceavă,
Că bunul Crăciun aminte-ș adusă
De zână și în ce chip fără de ispravă
I-au zâs stăpânul cum că-l poate vinde,
Ce el nu putea cu mintea cuprinde.

47

Destul că treaba iar foarte încâlcită
Între stăpânul și slugă rămasă.
Cela zicea că iobagiu-i o vită,

Cesta încă nu vrea mai rău să să lasă
Și zicea celuia în bară că, dacă
Nemeșul e bou, nici iobagiu-i vacă.

48

După mai multă vorbire năsprită
(Căci lui Beșcherec de nou îi sărisă
Nemeșul în cap), Crăciun să întărâtă
Și el, nice mai stă cu gura închisă,
Ci răspunde ales și fără mănie:
„Eu știu că sânt om ș-asemene ție

49

Spune-m, dară, cu ce feliu de dreptate
(Deacă au vinit lucru pân-într-atâtă!)
S-au pus nemeșii la iobagi în spate,
Socotindu-i mai răi decât pe-o vită?
Au nu-s iobagii oameni ca și voi?
Pentru ce, dară, îi vindeți ca pre boi?”

50

„Tu vorbești acuma tocma boiește,
Crăciune. Să știi, dară, că strămoșii
Noștri (așa cartea ne mărturisește)
Au supus pe-a voști în Câmpii Roșii;
De atuncea încoace-a voastră săminție
Au căzut supt a noastră iobăgie”.

51

„Ei bine, spune-m, dar (că a fi la carte
Ș-aceaea), cine întâi au fost de vină
(Crăciun întrebă) pentru atâta moarte?”
Iară Beșcherec, socotind puțină
Vreme: „Strămoșii voști!... (răspunsă)
Cu mintea lor cea slabă și neajunsă,

52

Căci că, pribegind cu sabia în mână,
Strămoșii noștri, și cu traista în spate,
Îș căuta sălaș și loc de hodină,
Năvălind armați pe țările toate,
Până ce-au ajuns și într-aiastă țară,
Și, cum o văzură, o și îndrăgoșară,

53

Dar mai-marii voș<i> cu minte nebună
Lor cu puterea împotrivă stătură,
Nici de voie au vrut ca să să supună.
Pentru asta, după ce biruiți fură,
Toți care-au scăpat (cum la carte scrie)
De moarte atunci s-au pus la iobăgie”.

54

„Dar bine pe-acei (Crăciun iar răspunsă),
Însă copiii lor ce-au fost de vină,
De și pe dânșii pedepsire ajunsă.
Eu nu văd nice o dreaptă pricină,
Că cine-au văzut ș-auzit odată
Ca să spânzure pe fiu pentru tată?

55

Rogu-te, draguț, ian spune-mi, stăpâne,
Cum ȝ-ar fi pe lângă inimă să-ȝi zică
Cineva: «Dară, știi tu, măi jupâne,
Că moșul tău au tras pe-al meu de piică?
Pentru aceasta eu acuma pe tine
Te-oi flocăi precum să cuvine!».

56

Ș-aceasta zicând, el să te cam bată
Binișor... Oare facere-ar cu cale?”
Iștoc nu putu să-i răspunză îndată

Și drept, ci zisă: „Ieste-s tot de-a tale,
Crăciune, proaste vorbe neînvățate,
Alta-i pe-un om, ș-alta-i pe-un neam a bate.

57

Alta-i de care spui tu, ș-alta-i este
Iobăgia ce pe nepoți rămâne
De la strămoși; iar tu nimic de-aceste
Nu înțălegi, tocma să-ți spui până mâne,
Dar, de ai precepe carte și scrisoare,
Ț-ar părea chiar ca lumina de soare”.

58

Cu toate aceste, nu-i încăpea în minte
Bunului frățuț cum poate să fie
Ca, pentru vina de cătră un părinte,
Să să pedepsască a lui seminție,
Deci mâhnit: „Dracu vă mai știe (zise)
Câte mai sânt la cartea voastră scrise!

59

De-aș fi scris-o eu, atuncea știu bine
Că într-alt chip era și, măcar să ție
Toți înțălepții din lume cu tine,
Chiar curat ei nu vor arăta mie
Că nemeșu-i mai bun și cu dreptate
Mână pe iobagi la lucru și-i bate.

60

Pentru ce, dar, bou pe bou nu supune,
Nice cal pe cal șie iobagiu face,
Măcar sânt de-un soi? Cum, dară, stăpâne,
Ce nu fac însăș proaste dobitoace
Noi oamenii să facem, ce de-o samă
Sântem, născuți dintr-un tată ș-o mamă?

61

Să știu că pe-a aierile în lume iese
Nemeșul și pe-aieri moșicul prost,
Sau doară că pe-a voastre jupâneșe,
Îngerii îngreacă și vă nasc pe rost,
Atunci aș crede cele ce-mi zici toate
Și bucuros te-am purta și pe spate.

62

Dară eu ți-oi spune ș-o altă poveste
Care-am auzit din bătrâni: că, odată,
Venind pe furiș în țările aceste,
Ungurii pământ luară, și îndată,
Puindu-l supt tălpi, apoi să jurară
Că pe-a lor pământ stau și într-a lor țară.

63

Așa, jurându-să cu viclenie,
Au luat țara, și pe împăratul nostru
L-au scos în urmă din împărăție;
Și de-atunci au început craiul vostru
A stăpâni și pe români a pune
La iobăgie, cum povestea spune”.

64

Nemeșul, măcar că avea de-a mai spune
Lui Crăciun ș-alte, dară de-astă dată
Nu să încumetea împrativă a să pune,
Că vedea mintea celui ațîțată
Și socoti ca mai bine de-aicea
Să curmeze cu dânsul toată pricea.

65

Deci zisă: „Crăciune, de-acu nainte
Nu vei fi iobagiu, ci fecior de curte;
Și, de te-i purta bine și cuminte,

Ț-oi da mintie și cu haine scurte
 Și te-oi chema totdeauna «fârtate»,
 Fiind și tu nemeș de jumătate”.

66

Sluga, mulțămind, pecum să cuvine,
 Mâncând și mai bind o dată rachie,
 După ce caii să păscură bine,
 Iară să luără în călătorie,
 Cu gândul pe Anghelină să găsească,
 Macar de-ar fi și în Țara Tătărască.

67

Lui bun Beșcherec toată închipuire
 Așa cu Anghelina să înfocasă,
 Cât nu gândea numa de mănăstire.
 Deci, sosând într-o vale pre frumoasă
 Și zărind o casă cu nește odăi, iată,
 Dă s-între, dar poarta-i încuiată.

68

A bate începe ș-a striga: „Deschide!...
 Deschideți!... De nu, vai de cârca voastă!
 Curve cernite și sfântoase aspide!...
 Eu pe toate v-oi spânzura de coastă,
 Dacă nu-mi veți da pe dragă Anghelină”.
 Într-acea-i deschide o babă bătrână.

69

El, lăsând caii lui Crăciun în pază,
 Întră în curte și strigă cu răsteală:
 „Unde-i Anghelina? Unde-i a mea rază?”
 Baba, de frică și de îngăimăceală,
 Mai nu leșină văzând ciudata figură
 Și cu tot străină armătură.

70

Iară Beșcherec turburat o prinde
De piept: „Acu-ți stâng lumina!...
Spune îndată!...” Dar ceaea să întinde
Pe pământ ca ș-o broască: „Mărină!
Marină!” strigând. Zarvă și gâlceavă
Să scornește și lucru fără ispravă,

71

Că din toate părți câinii alergară
Ș-o nevestă, apoi, tină ră, frumoasă.
Câinii toți de Beșcherec s-apucă, iară
Nevasta de sine acuma-ș uitasă
Și nu știa ce degrabă să facă
Ca s-apere pe soacră-sa săracă.

72

Dar cela, lăsând baba, acum nu caută
Numa cum de câni să să mântuiască.
Bătrâna într-acea, pe noru-sa spăimântată
Luând, fuge de sâla nemeșască.
Atunci și Crăciun tocma în vreme bună
Sosește ș-află stăpânu în țărână,

73

Și pe lângă el zece câni de țară
Care, dacă pe Crăciun cu măciucă
Văzură alergând, toți să împrăștiară.
„Ah, Crăciune!” – strigă ș-arată buca
Toată încolțată și plină de sânge
Stăpânul, săracu, și mai că nu plânge.

74

Sluga-l rădică și-l duce de mână
Până în drum la cai, unde rane-i spală
Cu vinars și le leagă. „Ah, Anghelină,

Te văzui o dată! Ah, spurcată bală!...
(Strigă nemeșul) cum mi-o răpiși iară!...
Dar așa nu vei scăpa de-altă oară.

75

Pagubă că nu erai tu cu mine,
Crăciune, căci, cum de samă am băgat,
Zmeii necurați au frică de tine,
Poate pentru că ești fecior curat!
Că, cum te-arătași, îndată fugiră”.
Crăciun caută la dânsul și să miră.

76

Și măcar că-i spune, cu dovezi arată,
Că altă n-au fost fără nește câni de stână
Și doao femei, dară el nu caută,
Ci să joară că văzu pe Anghelină!...
„Ce-mi spui tu – zisă –, Crăciune, de-acele!
Eu știu ce grăiesc, ascultă ș-a mele:

77

Cât zării departe astă curte, îndată-
M păru mănăstirea de care zâna
Ne spusă; dară aflând poarta încuiată,
Cât eu m-atinsăi de dânsa cu mâna,
Răsună toată curtea ș-o zmeioaie
Îmi stete înaintea cu zmei o droaie.

78

O luai de piept ș-o îngrozii cu moarte,
Ca să-mi arete pe Anghelina dragă;
Dar, iacă, zmeuașii, de toată parte
Năpădind, m-apucă unul de nădragă,
Altul de cizme; eu, țiind pe dracă,
Nici să-mi scot putui sabia din teacă.

79

Într-acea, frumoasa Anghelină aude
Glasul mieu și degrabă iese afară,
Și doar vrea scăpa din mânilor crude
De-apucam să-mi scot lucea săbioară,
Dară tocma când o trăgeam cu sâla,
Zmeoaia îmi dusă cu sine copila.

80

Atunci răpezit eu alerg nainte,
Vrând să mântuiesc copila iubită,
Dar, împedecat de nește sărminte,
Cad pe pânțele. Atunci să întărită
Zmeii și cu toți de mine s-acață,
Și, de nu soseai, îmi curma viață”.

81

Aceasta auzând Crăciun, măcar că văzuse
Pe lângă dânsul de câni o grămadă
Și muieri fugând, totuș el prepusă
Că doară-i așa, precum cu dovadă
Stăpânul său îi arată și-i spune,
Care îi zicea: „Zeu, crede-mă, Crăciune!...”

82

Beșcherec, dacă să sâmți mai bine,
Era la curte să să întoarcă iară,
Să iscodească prin odăi vecine,
Doară ș-ar găsi draga soțioară,
Dar Crăciun viclean, vrând ca să-l dezământă,
Așa zicându-i, alta-i băgă în minte:

83

„Cine știe acum unde-i Anghelina!
Au gândești tu că zmeoaia vicleană
Aproape-o lăasă ție pe îndemână?

Doară acuma ea, în formă de cocoană,
Cine știe unde, în Țara Românească,
Va fi într-un coșteiu sau curte domnească...

84

Să mergem, dară, cu cât mai degrabă,
Că doară vom da de dânsa pe cale,
Că aici, pecum văd, îi nedejdea slabă.
Acum și caii, pogorând la vale,
Mai lesne or merge, totuș mie-mi pare
Că doar încă astăzi i-om da de cărare,

85

Că (de nu mă înșel) zâna încă ne zisă
Că într-o mănăstire, de-aci nu departe,
Este Anghelina ta în chilie închisă!..."
„Bine zici (Iștoc grăi), și eu foarte
Mă mir cum iară <au> ajuns ea pe mâna
Zmeilor, sau doară ne minți zâna!..."

86

Amândoi de-aci iar încălecară,
Luând drumul cel ce le sta înaintea
Și pogorea în gios dintre munți la țară;
Beșcherec tot cu Anghelina în minte,
Dar Crăciun gândea cum pentru o mocană
Stăpânul său ia pe toți zmeii în goană.

87

După multe apoi nevoi suferite,
După multe truzi, multă supărare,
Ba și după mari vitejii slăvite,
Beșcherec, mergând tot pe-acea cărare
Cu scutariul său în urmă, ajunsese
La cârcima cea cu doao jupânese.

88

Care mai ales pentru călătoare
Fețe acea cârcimă luasă în arândă.
Avea de băut, avea de mâncare,
Avea ș-altă cea ele pe dobândă;
Destul că era suflete creștine
Și mai mult tinere decât bătrâne.

89

Aici Beșcherec descălecă îndată
Și-obosit fiind de calea delungă
Își petrece bând acea ziua toată,
Mai vârtos că nu-i lipsea bani în pungă;
Iar Crăciun vesel acuma-ș uitasă
De Sâmbziana, de mamă, de casă.

90

Iară Beșcherec, după ce mâncasă
Și beusă vin, precum să cuvine,
Cu pipa în gură ședea după masă,
Pe Hriza ascultând, ce cu cântări line,
Când de jele, când și mai de șagă,
Veselea pe toți, câtu-i zioa întreagă.

91

Cântă-le de dor și de frunză verde,
De lelița și tot cântări voioase;
Dară Beșcherec în gânduri să pierde.
Crăciun, dând în chef cu cele frumoase
Găzdoi, ce cântă Hriza abia precepe;
În urmă, vinul cântă ș-așa începe:

92

„Vinule dulciu, tu, roadă de raiu,
De la Dumnezeu dată pe pământ.
A toate roduri de pe lume craiu!...

Laude ți-oi cânta, cum pururea cânt,
Numa de beut cându-mi vine dor
Tu să mi te îmbii cu plinul urcior.

93

Tu ești cel mir sânt, dintru toate ales,
Ce viață dai și mângăi pre toți!...
Fie fericit care te-au cules!...
A lui Dionis veniți, o, preoți,
Să închinăm, să bem cu păharul plin:
Să trăiască toți cei care beau vin!

94

La toate nevoi tu ne-ajută și dai
Putere la slabi, bolnavilor leac,
Hrană la bătrâni; iar când în cap sai,
Voie bună faci și celui sărac.
Alb, roșiu ș-oricum de-ai fi tu în obraz,
La toți ce te beau, purure faci haz.

95

Care te-au beut, de-ar fi cât de trist,
Prinde voie bună ș-uită de năcaz;
Fiece năuc pare-un trismeghist,
Fiece mișel să țină-un viteaz.
Să bem, să închinăm cu păharul plin:
Să trăiască toți cei care beau vin.

96

Veniți, fraților, la cerescul must,
Să ne bucurăm bându-l ș-închinând:
De sete un păhar, altul pentru gust,
A tre<i>a de chef, a patra cântând,
A cincea de saț, că a șasa-i prisos,
De-a șapte încolo n-aduce folos”.

97^[15]

Când Hriza fârși, toți în rând stătură
Cu păharul plin și toți de împrumut,
Închinându-și, a cântare începură
Din toate altele stihul mai plăcut:
„Să închinăm, să bem cu păharul plin,
Să trăiască toți cei care beau vin!”

98

Nemeșul, care până aci tăcuse,
La Hriza căutând zisă cu binețe:
„Cântăreți ales, iubitoriu de muse,
Ce ne veselești cu stihuri istețe,
Cânte-ne (de-o ști) pățirea jeloasă
A lui Arghin ș-a Ilenii frumoasă”.

99

Iară Hriza, cel cântăreț măiestru,
Ce prin ospete la vesele mese
Când arma naltă a lui Marte buiestru
Cu stihuri cânta mărite ș-alese,
Când a fiiului Vinerii frumoase
Patime în viersuri line, mângăioasă,

100

Încordând puțin pe ceteră strune,
Așa începu el pățirea duioasă:
„Cine, precum să cuvine, va spune
Patimile voastre, o, părechie aleasă,
Mare a Ilenii libov cătră tine
Și lung dorul tău pentru dânsa, Arghine?

101

O, musă, în Parnas care câteodată,
În haină albă și chivită cu lastră,
Adumbră supt cea culme gemănată

Cânți lui Amor în ceteră măiastră,
A duor inimi sâmtîiri libovite,
Dulci năcazuri și patimi suferite,

103^[16]

Lasă puținel desîșuri umbroase
Și pogoară încoace, aducând aminte
Dorul Ileenii, domniții frumoase,
Ș-a lui bun Arghin dragoste fierbinte,
Căci mult amândoi dor ș-amar pățiră,
Până când târziu iară să tâlniră.

104

Tinărul Arghin, după ce străină
Multă țară împlă, multe orașe, sate,
În urmă, văzând că în zădar suspină
Și întreabă în zădar de Neagră Cetate,
Că nime știa, cu mic și cu mare,
Să-i spuie sau să-l ducă la cărare,

105

Obosit într-o vale adâncă ajunsă.
De dor, de năcaz mintea turburată,
De jele, de-amar inima pătrunsă,
De pe murg ușor să pogoară îndată;
Scoțându-ș apoi sabia agerită,
Se găta s-o împlânte în inima pârlită.

106

Ochii lăcrămoși rădicând la stele
Cu suspin adânc, așa graiu deschisă:
«Tu, țântă a toate dorințelor mele,
Ileană iubită, ah, să știi tu (zisă)
Că Arghinul tău e la pragul de moarte,
Cum te-ar întrista jelnica lui soarte!...

107

Dar poate că tu niciodinioară,
De-a mele tâmplări triste și cumplite
Niciodată nu vei auzi doară.
Încăi stâncele voi ne-n suflete
Să mă asculte și marture să-mi fie,
Că fui credincios pân' la moarte ție.

108

Multe țări împlai, dragă, pentru tine,
Dar acuma-m văd cărarea curmată,
La locuri sosind puste și străine,
Nedejdea-mi peri de te-afla vrodată,
Dar nice a întoarce fără tine-acasă
Libovul aprins și inima mă lasă.

109

Deci rămâni în veci, dragă, sănătoasă,
Și deacă vei ști de mine odinioară,
De fărșitul meu, de moartea jeloasă,
O fierbinte încăi varsă-mi lăcrămioară
Și zi: Lin oasă-ți păuseze, Arghine,
Care capul ți-ai răpus pentru mine!».

110

Aceste zăcând, era să-și afunde,
În pieptul gingaș, sabia cumplită,
Când glas cunoscut urechea-i pătrunde:
«Arghine, ce faci?» Și într-acea clipită,
Iacă, fierrul crud îi căzu din mână,
Iar el să trezi în brațul tău, Ermină.

111

Ermina, cea lui de mic priitoare
Și din toate mai priitoare zână,
Ce pe el crescău și-i fu învățătoare

Și-l deprinsă la toată faptă bună,
Grija lui ș-acum poartă nevăzută,
Ș-în ceasul cumplit sare și-i ajută.

112

Cât glasul sună, voinicu ochii-i întoarse,
Lumine-i fiind mai întunecate,
Slobozând abia din buzele d-arse
Un dulce suspin... vorbe înjumătate:
«Ah... ce vād!... Tu-mi ești, o, Ermină bună?»
«Eu, Arghine, eu! (zisă ea împreună).

113

Venii să te-abat de la prag de moarte.
Ah, cine ți-au dat gânduri așa slute?
Ce rău într-atât putu să te întarte?
Cum de ți-ai uitat de nalta vârtute
Spre care de mic eu-ți fui povață,
Și vruș a-ți curma dorita viață?

114

Nu știi tu că nu-i vrednic de dulceață
Care amar n-au tras? După zi norată,
După vânt cu ploi, negură cu ceață,
Soare mai frumos strălucind s-arată!...
Lucru-i ticălos, de inime giosite,
Gânduri a purta deznădăjduite.

115

Deci sus, Arghine, căci încă te-așteaptă
Multe supărări și multă ostăneală;
Dar cu vârtutea și mintea înțeleaptă
Toate-i birui; s-ai numa îndrăzneală,
Că norocul bun nu-i în pat cu pene,
Nice să însoțește cu trândava lene!

116

Iar când Ț-ar fi greu, doar la vro tâmplare,
Adu-ți aminte de mine ș-a mele
Bune învățături; fii cu cutezare,
Nici locul să dai la gânduri mișele
Și fii încredințat că-i scăpa de toate,
În urmă ajungând la Neagra Cetate».

117

Ermina de-aci mearsă nevăzută
Lăsând pe voinic în uimire adâncă,
Cu ochii în pământ și cu gura mută.
Și doară mai mult ar fi stătut încă,
De nu vrea zări, stându-i înaintea,
Pre scutariul său lăcrămând fierbinte...

118

Atunci tinărul, ca din somn adânc,
Să trezi și fără a zice-un cuvântu
Sabia întecă și sări în oblânc;
Iar murgul ușor îl duce ca vântu,
Îl duce de nou pe dealuri, pe văi,
Pe locuri pustii, fără sate și căi”.

119

Bunul cântăreț era să mai cânte,
Dar aici îi fu cântarea curmată
Și-i rămasă stihuri și cuvinte
În gură, că atunci fără veste, iată,
Un armat întrând stete lor în față,
Cu privire în giur căutând defăimeață.

Fârșit

Gheorghe Șincai

ELEGIA

Nobilis Transilvani Georgii Sinkai de Eadem,
 AA. LL. Philos. et SS. Theol. Doctoris Romani, in
 Magno Transilvaniae Principatu Scholarum
 Vernacularum Valachico-Catholicarum Emeriti
 Directoris, data ad Auctorem *Orodiadis*, Magno-
 Varadino ipso Festo die S. Michaelis Archangeli A.
 1803, ex Episcopali Darabanthiano Tusculano,
 1804*

Nomine non solo, (ut quidam,) sed, Magne, Poesi
 Vir Latia, et Patria! Vir deamate mihi^[1]!

Quis sim, qui, exemplo multorum, facta Bonorum
 Canto Elegeiaco Carmine, forte rogas?

Inque his Te quoque quod iubeam salvere Poetam
 Percelebrem ignotus, Res Tibi nonne nova?

Ille ego sum, cuius generavit *Sinka*¹ Parentes:
 Exornat quorum Cera vetusta Lares.

Nutriit in Studiis primum me Musa *Szabédi*^{2 [2]};
Sámsondina^[3] dein Patria cara mihi³.

Nutriit *Agropolis*^{4 [4]} gemina me postea messe,
*Claudiaci*⁵ unde peto docta Lycoea fori.

Hic ego deliciis Phoebi^[5] consuescere primum
 Coepi, et Parnassi^[6] scandere laeta iuga.

*Bistricium*⁶ hinc migrans Ciceronis in arte diserta
 Ingenium placuit percoluisse mihi.

* Transcriere, traducere și note: Mira Mocan.

Inde *Balasfalvam*⁷ docturus tendo iuventam
 Annum, quo lapso, *Roma* videnda fuit.
 Transegi *Romae* lustrum^[7], quo tempore dignus
 Lauro quum fuerim, *Laurea* bina data est⁸.
 In Studiis (fateor gratus), me *Roma* iuvabat:
 Omnis enim patuit *Bibliotheca* mihi⁹.
 Dum patuit, multis e Libris multa notavi:¹⁰
 Cuius erat STEPHANUS BORGIA!^[8] causa rei¹¹
 Cum Doctis solitus consummere tempora semper,
 Quos ad stare mihi is, iussit et esse duces.
 Urbe redux annum iubeor remanere *Viennae*,
 Natalis Socio^[9] regna petente Soli¹².
 Hic *Methodum*¹³ ^[10] didici, Canones, et Iura¹⁴ per annum,
 Et sum scrutatus plurima Scripta manu.
 Hic mandata typis legi noctuque, diuque,
 Historiam ut Dacicam^[11] condere rite queam.
*Cornides*¹⁵ ^[12] exacuit stimulis, *Benkő*¹⁶ ^[13] atque *Garampi*¹⁷ ^[14],
 Fautoremque egit quisque patrocínio.
 Adstitit his cunctis mihi plus DARABANTHIUS¹⁸ ^[15] unus
Romam mittendi maxima Cura mei,
 In Patriam reduci pariter non defuit unquam:
 Nunc etiam egressum protegit, atque fovet.
 Cui Deus idcirco, precor, addat Nestoris^[16] annos,
 Maxima et in coelis Praemia sero ferat. –
 Ad Patriam rediens, referam nunc, quae bene feci
 Pro cultu Gentis, proque decore meae.
Principia^[17] edideram:¹⁹ vulgaram *Grammata*:²⁰ ^[18] quin et
*Alphabeta*²¹ ^[19] duo, qualia *Norma* tenet.
*Doctrinam Christi*²² ^[20] deduxi fusius, unquam
 Quam fuerit Valachis traditus iste Liber.
 Deerat *Ars patriis Numerandi*²³ ^[21] recta Palestris:
 Hanc etiam studui prognerare novam.

Ter peragrandam fuit mihi *Transilvania* tota
IOSEPHI^[22] iussu Regis Apostolici.
Ter peragratus eam, pro Linguae, et Gentis honore,
In Valachis statui Commoda multa Scholis.
Quas modo non augere, ast una reddere firmas
Per bis sex hiemes maxima Cura fuit²⁴ [23].
His exantlatis, consecratisque Saluti
Communi, cogor pessima quaeque pati.
Quid?^[24] quod et a Studiis cogor secedere nostris,
Et colere ingenio rura aliena meo²⁵ [25].
Namque dolor! terribis erepto^[26] Rege IOSEPHO,
Qui, pol! perpetuo vivere dignus erat.
Primum Theutonicae mandant primordia Linguae
Ne doceam; audacter dura minando mihi.
Tum fictas Causas – et qui me perdere possint,
Quaerunt! – propitii sed vetuere Poli.
His, aliisque malis vexatus, Munere gesto
Insons exutus, praesidioque carens,
Historiam quondam coeptam exornare^[27] resumo²⁶,
Quam nequii ob fatum continuare prius.
Hungariaeque mihi cum Spes magna esset in oris
Volvendi Libros, *Scripta*que prisca *Manu*,
Musarum Studiis florentem commigro *Vardam*
Fautores plures quae fovet alma mihi.
Hic ego dum veteres pro more saluto Patronos,
Praesulis IGNATI²⁷ [28] devenerorque^[29] Lares.
Devenerorque hospes *Canonis* de nomine dicti²⁸ [30]
Concilii Graeci limina amica mihi:
Accedo plures demum, quos contigit olim
Novisse in Populo, ac Nobilitate mihi.
Hic etenim crebri florent, non Stemmata solum:
Ast etiam illustres Pallade^[31] utraque Viri.

—
Praecipuos inter primus mihi aditur Amicos,
TERTINA^[32], Regalis Gloria rara Scholae!
Quem mihi falsa tulit moerenti Fama supremum
Ante duos annos oppetiisse diem
Ecce! hunc Incolumen complector; maxima laeto
Gaudia propterea Corde movente meo.
Scilicet Ille! Tuo dignus quoque TERTINA plectro
Nuper Apollineo, magne Poeta^[33], coli;
Est cui dicta Salus a nostrae plurima Terrae
Luminibus doctis, ore relata meo.
Et cuius merito trans silvas Patria^[34] fusa,
In magno aestimio nobile Nomen habet.
Scire cupis nostri metam Sermonis, et orsum?
Plurima de Rebus^[35] dicta fuere novis.
Sermo fuit Studiis de Bellis, atque Magistris,
Quantum haec, atque illos exterra Regna colant.
Quam *Bavarus* Doctis, et *Russus*^[36] pingue Minerval
Attribuat Sortis cum meliore Statu.
Et quam magna *Borussus*^[37] agat cum *Consule Primo*
Gallorum^[38]; vigeat Cultus ut Aonidum^[39].
Nostra simul dubii nova Fata expendimus, aevo
Hoc queis tam recte culta Iuventa fuit.
Sed mox ad Vatum Versus, et Scripta reversis,
Tu fueras nobis maxima Materies.
Ille mihi, ut vidit, modulamina Vestra probari,
Edita plura dein Carmina Vestra dedit.
Legi Elegos hilaris, queis VÁLYI^[40], PRAY^[41]que canuntur:
Et quibus ornatur *Csanadiense* Pedum^[42].
Legi etiam Lessum, quo flesti funera magni
GVADÁNYI^[43] Herois, Vatis et egregii.
Nec potui nostrae moderari, crede Camoenae,
Quin recolat Nomen relligiosa Tuum.

Seque Tibi notam reddat Pietate calenti,
Ingenium gestit qua celebrare Tuum.
Quumque peregrinus caream charta, calamoque,
Haec mihi mox offert TERTINA, noster Amor!
Cuius Amicitia docta uti ut Gloria magna
Est mihi: sic Vobis est specialis Honor.
Quotidie urbanos Illius viso Penates^[44],
Excipior dulci semper et alloquio.
Doctior et redeo semper satiatum opima
Doctrina ex huius quae fluit ore Viri.
Quaeque mihi tanto potior, quod Pectora prodat
Lacte, et Ryphaea^[45] candidiora nive.
Atque ubi detexi me Gentis texere nostrae
A multis annis latius Historiam.
Suppetiasque simul petii, pretiosa Supellex
Librorum illius quas mihi ferre potest^{29 [46]}.
Continuo facilis, promptusque Volumina rara
Nondum visa mihi plurima nota facit.
Iconibus, Nummis, Libris, Scriptisque locuples,
Queis decorata nitet Bibliotheca sua.
Obstupui fugientia tot Monumenta vetustis
De Patriae Rebus conglomerasse Virum.
Omnia quae pretii sunt cari, ingentis et usus
(Cognita si fiant) pluribus illa forent.
Usibus illa meis doctus Possessor, et Ipse,
Altera viva vovet Bibliotheca lubens.
Quin crebro propria dignatur me quoque Mensa,
Consiliisque bonis me relevare studet.
Est haec immerito Cultori gratia facta,
Gratibus immensis deveneranda mihi.
Non minus illa etiam pergrata mente colenda,
Reddiderit notum quod Tibi me, mihi Te!

—
 Atque ideo Lux haec Illius Nominis alma,
 Phoebea fulgens splendidiore coma,
 Laetitiis amplis cunctorum culta Bonorum,
 Est etiam nostra concelebrandi Cheli.
 O, felix Fatum! Tantum quod munere Divum
 Detinuit nobis, Hungariaeque Decus.
Lemberg fuerat si digna *Zamoscia*^[47] Voto³⁰ ^[48],
 Perpoliat pulchris TERTINA quam Studiis:
 Digna quoque est Nutrix dulcissima, *Vardia Magna*,
 Pierii Coetus, talis honore Viri.
 Quae Tibi quod Mater sit, multum gratulor illi,
 Magnae Matris Honor, Magne Poeta, Tuae!
 PANNONIOS IANOS^[49] non omnes abstulit Aetas
 Una: imo plures nostra remota dedit.
 TERTINA quos inter cum NAGYIDE vertice summo
 Castalii^[50] errabit tempus in omne Iugi.
 Atque utinam! Plures Concordia duceret illuc,
 Pectoris expulsa sedibus Invidia.
 Nec tantus Fastus, Contemtus, et atra Simultas
 Multorum premeret bilem, animumque trucem.
 Quid valet excultum Studiis dici! Indole vero
 Vulpibus esse parem, Tigridibusque feris?
 In Cultu doctis docti sint: mox quoque Civis
 Pluris eos faciet, Nobilitasque potens. —
 Sed mage, quid voveam, petis? en! Mea maxima Vota
 Audi; illi coram iam recitata Viro:
De cultu Hungaricae, Meritissime TERTINA, Pubis!
Archi-que Vardensis Curio Gymnasii.
Olim qui pepulit de summis Daemonas Astris,
Protegat hic semper Teque, Tuamque Domum.
Sim Tuus: esto meus: servet cum NAGYIDE nostro
Te Deus, et tribuat cuncta cupita Tibi.

Vivat ALEXANDER Gnatus cum Matre! Parenti
 Par animo, ac ideo dignus ut alta petat.
 Tu quoque, Nominis alma Dies, per tempora longa
 Incolumi redeas semper amoena Viro
 Vivant! Hungariamque diu ornent TERTINA, NAGYque
 Carminibus, Meritis, Gloria, Honore suo!

¹ In *Fogarasienſi* Transilvaniae *Districtu* duo exiſtunt Pagi, quorum alter *Óſinka*, ſeu *Vetus Sinka*, alter *Újsinka*, ſeu *Nova Sinka* adpellatur. Ego ex priore duco meam originem, cuius pars potior olim aviticum Bonum erat Familiae noſtrae. Poſterior vero in proprio noſtro praedio conditus erat, uti hoc coram Il. Statibus, et Ordinibus Transilvanis abunde probavi anno 1792. Me puero uterque *Primae Valachicae Legionis limitaneae* Militiae iuribus adſcriptus eſt una cum aliis noſtris, multorumque aliorum Poſſeſſionibus. Natus autem ſum ſtilo vetere die 28. Februarii, Anno 1754.

² *Szabéd*, eſt frequens Sedis Siculicalis *Maros* Pagus, a meris *Unitariis* inhabitatus. Huc primum a Parentibus miſſus fueram ad condiſcendam Linguam Hungaricam; ſed quia locus mihi non arridebat, non diu eiatem frequentavi Scholam.

³ In eadem Sede ſitu eſt cum late patente Agro ſuo vaſtiſſimus Pagus *Samſond* cultus Siculis iuxta, ac Valachis. Hic reſidens Pater meus non aviticam, ſed pignoratitiam duntaxat^[51] quandam Portionem Nobilitarem poſſedit, ſub cuius vigilantia et ſollicitudine paterna paulo diutius Ludum Litterarium adivi.

⁴ *Agropolis*, ſeu *Maros-Vasarhelyinum* dictae Sedis Urbs Regia, et Libera, arce^[52] non ignobili ornata. Praebet ea ſedem Tabulae Regiae Iudiciariae Transilvanicae^[53], Regio Romano-Catholico Gymnaſio, et Illuſtri Reformatorum Collegio. Habet ſuo in gremio *Minoritas*, et *Franciſcanos*. Commendat ſe praeterea vehemente *Erudita Hungarica Societate*, cuius perpetuus Secretarius eſt celebris ille, ac veri nominis Polyhiſtor, D. GEORGIUS ARANKA de Zágón^[54]; et locupletiffima praeterea *Bibliotheca Publica*, ab Excell. Dom. Cancellario, SAMUELE S.R.I. Comite TELEKI de Szék^[55] liberaliter erecta, donataque. In hac Urbe apud Reformatos prima Elementa Linguarum Latinae, et Hungaricae non ſine notabili progreſſu ſolidius excolere coepi, operam ad meam culturam plurimum tunc conferente, Viro doctiſſimo, Professore ALEXANDRO KOVÁSZNAI^[56], qui quantus *Humanista* fuerit, ſerae etiam Poſteritati non dabunt oblivioni. Eius *Carmina Exequialia*,

et *Paucula quaedam alius Argumenti. Trajecti Batavorum* A. 1782 typis expressa.

⁵ *Agropoli*, auctore germano natu maiore Fratre, *Ioanne Sinkai* (qui qua Centurio Incl. Secundae Legionis Valachicae limitaneae in Lörch ad Rhenum A. 1795, heroice vitam cum morte commutavit); translatus fui *Claudiopolim*, Urbem Regiam, Liberam, eamque Transilvaniae Metropolim ad Patres Societatis Iesu, a quibus in Seminarium S. Iosephi receptus, omnibus viribus contendere, ne mihi, per quadriennium beneficio Alumnatus fruente, in scholis Grammaticis, et Poetica Classe, quisquam frequentium aemulorum Primatus palmam praeciperet, quod plures superstites adhuc coetanei condiscipuli hodie dum testari possunt.

⁶ Inde propter studium Linguae Germanicae voluntate parentum transii *Bistricium*, Urbem Regiam, Liberamque Saxonum, ubi in Gymnasio Scholarum Piarum Rhetoricam absolvi.

⁷ *Balasfalva*, Sedes Episcoporum Fogarasiensium, ad utriusque *Cicelli* amnis (*Nagy és kis Küküllő*) confluum condita, et respectu Comitatus Albensis Inferioris, ad quem pertinet, antequam *Cicelli* confluerent, sola est Iurisdictioni praedicti Comitatus trans *maio rem Cicellum* obnoxia. Hic vetus S. Blasii vicus, hodie bifariam dividitur, in Pagum nempe, et contiguum Oppidum. Pagus Operas rusticas, Oppidum census praestat perpetuo terrestri hero loci Episcopo Graeco-Catholico. Pagus est antiquissimae, et obscurissimae originis. Oppidum regnante CAROLO VI^[57]. Augusto condi coepit, qui primus permutavit Dominium Balasfalvense cum Ill, ac RR. D. *Innocentio Klein, L. Barone de Szád*^[58], Episcopo Fogarasiensi pro *Alsó Szombatfalva*, et *Szamos-Újvár*. Duo praecipua sunt Balasfalvae aedificia, memoratu digna, Castellum^[59] utpote Episcopale, et Monasterium Patrum Basilitarum ad SS. Trinitatem. Illud ad pagum, hoc ad oppidum spectat. In Monasterio sunt Scholae publicae, in quod ego receptus, anno aetatis meae vicesimo Rhetoricam, et Poesim^[60] docere confestim iussus sum. Tam subito praeceteris Religiosis Coalumnis e Scamno ad Cathedram gravissimo Superiorum iudicio sublimatus!

⁸ Dato unius anni specimine in tradenda Rhetorica, eorundem venerabilium Superiorum meorum unanimi suffragio, et decreto *Romam* mittendus decernor pro *Philosophia* biennio, *Theologia* vero triennio in *Collegio de Propaganda*, qua fundatus Alumnus^[61], audienda, condiscendaque. Ibi, per quinquennium Studiis totus deditus, pro Coronide laborum meorum utriusque praedictae Facultatis Gradum suscepi, uti in Pergamena exaratum authenticum *Diploma* testatur, quod sequentis est tenoris:

IOSEPH MARIA TITULI S. ALEXII S. R. E. PRESBITER CARD.
CASTELLIUS, S. CONGR. DE PROP. FIDE PRAEFECTUS.

Omnibus, et Singulis praesentes Nostras Litteras inspecturis, visuris, atque lecturis Salutem in Domino.

Sacrosancta Romana Ecclesia, quam Beatissimi Petrus Apostolorum Princeps, et Paulus Doctor Gentium suo sanguine fundarunt, ac sacris institutis largiente Christo Domino edocuerunt, ab ipsis initiis Fidei Christianae susceptae viros ingremio suo educatos, moribus, ac doctrinis imbutos, ac demum in Divina Sapientia provectos ad disseminandum Verbum dei in diversas Orbis partes mittere consuevit. Quod quidem et Evangelica voce: Pasce Agnos meos, pasce Oves meas &c. et exemplo S. Petri edocti Summi Pontifices per tot saecula disponente Domino salubriter, et pro Pastoralis sui munere egregie praestiterunt, ut Infideles ad Fidem Orthodoxam invitarent, et populos ab eadem aberrantes ad gregem Christi Domini reducerent. Hac ergo mediatione permotus fel: record: URBANUS VIII. cuius memoria sit in benedictione, Collegium Adolescentum ex variis Nationibus ad Fidem per universum terrarum Orbem propagandam erexit: quod URBANUM a suo nomine appellavit, cuius Moderatoribus Autoritate Apostolica tribuit facultatem (prout in Litteris Erectionis, Institutionis, et Foundationis dicti Collegii per Eum editis sub Dat: Romae apud S. Mariam Maiorem Kal: Aug. Anno Incarn: Dni. MDCXXVII Pontificatus sui Anno IV. plenius continetur), illos, quos per debitum tempus in dicto Collegio studuisse ac scientia, et moribus idoneos reperissent, ad Bacca Laureatus, Licentiatursae Doctoratus, et Magisterii Gradus, servata forma Concilii Viennensis iuxta Universitatis Studiorum Almae Urbis consuetudinem, seu alias promovendi, ac solita ipsorum Graduum Insignia conferendi. Quandoque sic promoti omnibus, et singulis Gratiis, Favoribus, Praerogativis^[62], et Indultis, quibus alii in praedictae Almae Urbis, seu aliis Universitatibus, ex alibi iuxta illius, et aliarum Universitatum huiusmodi Constitutiones ad Gradus praedictos promovendi de Iure, vel Consuetudine quomodo libet potiuntur, fruuntur, et gaudere possunt. Eandem vero Facultatem praedictis Collegii Moderatoribus, ut supra concessam, fel: rec: CLEMENS XIV non solum benigne confirmavit, sed etiam extendit in peculiari Audientia habita per R. P. D. STEPHANUM BORGIA S. Congreg.: a Secretis sub die XV. Martii Anno Dni MDCCXXII. Quamobrem quam^[63] Dilectus Nobis in Christo Dnus, GEORGIUS SINKAI de eadem, Nobilis Transylvanus, Ord: S. Basilii M. Religiosus Professus, eiusdem Collegii Alumnus per integrum cursum Philosophiae, ac Theologiae tam Dogmaticae, quam Scholasticae assiduis vigiliis sedulam operam in Scholis Collegii URBANI impenderit, vitae, ac morum probitate, Christiana pietate, eruditione, ac doctrinis praeditus, idoneus repertus fuerit, volentes iuxta praedictarum Litterarum tenorem voluntatem tam URBANI VIII quam CLEMENTIS

XIV.^[64] Rom: Pontificum executioni mandare, assignavimus Eidem Conclusiones ex Utraque Facultate: Quas hodie publice in praesentia R. P. D. STEPHANI BORGIA S. Congr: a Secretis, et Celeberrimorum Theologiae, ac Philosophiae Professorum, et aliorum Celeberrimorum Virorum, ita docte, eleganter, ac copiose defendit declarando, eruendo, omnes Conclusiones ex assignatis, ac comprobando, distinguendo, pro et contra arguendo, dubitationes proponendo, illasque dissolvendo, argumentisque primo Dni IOAN: CAROLI BONOMI Theologiae Polemicae Lectoris; deinde P. Fr. THOMAE MARIAE CERBONI in dicto Collegio Theologiae Scholasticae Lectoris; atque P. Dni AURELII LEONI Philosophiae Lectoris, aliorumque acute, ac Magistrali more respondendo, ut ab omnibus Utriusque Facultatis Doctoribus idoneus habitus, et aestimatus fuerit, qui unanimi consensu, concorditer, pari voto, viva voce, vivisque Suffragiis, ac nemine penitus penitusque discrepante Philosophiae, ac S. Theologiae Laurea Doctoratus dignus approbaretur. Quapropter R. P. D. STEPHANUS BORGIA S. Congr: a Secretis habita prius de dicto D. GEORG: GABRIELE^[65] SINKAI Fide Catholica, et Religione emissa per Eum in manibus eiusd. R.P.D. STEPHANI BORGIA ibid. publicae Fidei professione iuxta formam traditam a fel: PIO PAPA IV. ac iure iurando tactis corporaliter, et osculatis S. Dei Evangeliiis, desuper praestito, consideratis moribus, scientia, ac virtutibus, quibus eundem D. G. GABRIELEM SINKAI Altissimus inlustravit per Auctoritatem Apostolicam memoratum D. G: GABRIELEM SINKAI uti benemeritum, dignum, sufficientem, et idoneum in Philosophia, et S. Theologia Doctorem, ac Magistrum creavit, fecit, solenniter pronuntiavit et ordinavit ita, ut in futurum omnibus, et singulis Indultis. Exemptionibus, et Privilegiis, Favoribus, Praeeminentiis. Dignitatibus, et Honoribus, quibus alii sic promoti tam in Urbe, quam in totius Orbis Universitatibus Utriusque^[66] Facultatis Magistri, et Doctores de Iure, ac consuetudine, aut alias quomodolibet utuntur, potiuntur, et gaudent, uti, potiri, et gaudere possit, et debeat. Dans praeterea, et concedens Ei Licentiam ac liberam Facultatem, et Auctoritatem Legendi, Docendi, Glossandi, Interpretandi, ac Magistralem Cathedram ascendendi, similiter alios omnes, et singulos Actus Magistrales publice, et privatim exercendi prout Sibi placuerit et videbitur. Atque ad absolutionem gestorum huius modi solita Doctoratus Insignia eidem D. GEORGIO GABRIELI SINKAI contulit, et Annulum eius digito Annulari, et Biretum capiti pro Corona imposuit, Libros clausos, et apertos mox in manibus tradidit, ac Ipsum denique induxit in Cathedram Magistralem, et conlocavit, ut intelligeret, Se inter Utriusque Facultatis doctores admissum, et receptum fuisse: prout ad Osculum fraternum a singulis Magistris, ac Doctoribus, ibidem praesentibus

admissus, atque receptus fuit ad Laudem, et Gloriam Omnipotentis Dei, et Salvatoris Nostri J e s u C h r i s t i. Amen. In quorum fidem, et testimonium praemissorum Praesentes fieri, et Nostra manu subscriptas Sigilli Nostri, quo in talibus utimur, iussimus adpensione muniri. Datum Romae in Collegio Urbano de Propaganda Fide. Die XXVIII. Mensis Ianuarii Anno a Nativitate Domini Nostri Jesu Christi MDCCLXXIX, Pontificatus Sanctissimi Domini Nostri P II Divina Providentia VI Anno IV.

Joseph. Maria Card. Castelli
Praefectus m. p.
S. Borgia
Secret. m. p.

Sigillum est pendens e duplici zona rubro-viridi sericea, infusum, impressumque Capsae maiori aeneae, referens Christum Dominum, post Resurrectionem cum erecto Vexillo stantem, et Apostolos duodecim iubentem ubique Evangelium praedicare, cum hac, peripheriam internam ambiente sententia: EVNTES. IN. VNIVERSVM MVND. PRAED. EVANGEL. MN. CREAT^[67].

⁹ Et quidem 1.) Bibliotheca *Vaticana*. 2.) Bibliotheca vulgo: *Sopra la Minerva*. 3.) Bibliotheca *ad Aracelli*. 4.) Bibliotheca *Benedictina*. 5.) Bibliotheca *Collegii de Propaganda*, cuius sat longo tempore fui Custos.

¹⁰ Enotavi autem praeprimis ea ex MSS. Codicibus, quae ad adparandam *Historiam Daco-Romanam*, sive *Valachicam* faciunt, cuius tunc fundamenta a me iacta sunt solidissima.

¹¹ Eminentissimus Princeps, et S. R. E. Cardinalis STEPHANUS BORGIA, id temporis, quo Romae studui, erat a Secretis S. Congregationis de Propaganda, meque tanta benignitate complecti-dignatus est, ut nedum facultatem mihi a beatae memoriae Ssmo PIO VI^[68]. Summo Pontifice impetraverit omnes Libros legendi, omnesque Bibliothecas perlustrandi, et consulendi: sed etiam proprio aere eruditum quemdam Presbiterum conduxerit, qui mehospitem, et peregrinum omni, quo animus ferebat, tempore per Bibliothecas Romanas publicas, perque Eruditorum Societates circumduceret, indigicaret, et domum reduceret. Quid? Quodipsemet etiam saepius exquisiverit, et praeberit legendos, mihi antea ignotos, Scriptores tales varii idiomatis, qui de Valachis quidpiam memoriae prodiderunt. Adhibuit me quoque saepius hospitali Mensae suae, quae cum domesticis, tum exteris etiam Eruditis referta erat, et ex horum doctissimis sermocinationibus, ac disputationibus nimio opere in Historia, aliisque Scientiis profeci. Facultas legendi Libros prohibitos, sequentis tenoris Scripto fuit mihi attributa.

Ex Audientia Ssmi Dni Nri PII PP. VI habita die 20. Februarii 1780.

Ssmus me infrascripto, Sacrae Congregationis de Propaganda Fide Secretario referente, benigne concessit GEORGIO GABRIELI SINKAI Ordinis S. Basilii M. facultatem retinendi omnes, et quoscumque damnatorum Auctorum, etiam Haereticorum, prohibitos Libros, quos secreto, et sub clave teneat ne ad aliorum manus deveniant; idque indulset, quoad ipse Orator vixerit. Datum Romae ex aedibus eiusdem Sacrae Congregationis, die, et anno quibus supra.

(L.S.)

Stephanus Borgia

Secr. m. p.

¹² Roma redux Viennae in Austria iussus sum subsistere, et ingredi Generale Graeco-Catholicum ad S. Barbaram Seminarium, altero socio inde paulo post Balasfalvam revocato; remanente tamen ibidem adhuc A. R. ac Cl. D. SAMUELE KLEIN de Szád^[69], mihi coniunctissimo populari. – Doleo, mirorque vehementer, tam omnibus scientiis, et litteris abundanter ornatum, et singularibus editis operibus conspicuum Virum, ab iis domesticis Scriptoribus, qui Hungariae, et Transilvaniae Historiam Litterariam ex professo scripsere, Biographiasque Patriae Eruditorum vulgavere, alto silentio hactenus praeteritum esse; quasi vero iam Graeco-Catholici homines ne sapere quidem possent, aut vellent; ac in censum litteratorum hominum in Patria venire nequirent! quos inter tamen frequentes sunt, qui Litteris serio, intimeque dediti, etiam arctissimas inter rei familiaris angustias, Ingenia sua percolare non desinunt. Hinc temperare mihi nequeo quin ea studiosissimi huius familiaris mei, quae mihi nota sunt, nominatiora vitae adiuncta, meritaque litteraria, paucis hicce non perstringam.

Editus est is in lucem in Saxonialis Sedis Cibiniensis pago Szád Anno 1745; unde etiam axioma suum nobilitare trahit. Impetravit autem a Carolo III. Hungariae Rege Nobilitatem familiae suae patruus IOANNES Liber Baro KLEIN, Episcopus Fogarasiensis. Humaniora, aliaque inferiora studia terminavit Balasfalvae. Inde Viennam missus ad Collegium Pazmanianum ibidem in Universitate Scientiis philosophicis et theologicis sese expolivit, quibus solide, cumulateque imbutus, meruit promoveri pro Praefecto Studiorum ad supra memoratum Generale Graeco-Catholicum S. Barbarae Seminarium, quo in munere constitutus, edidit praecellentes illas duas *Dissertationes* latinas, quae illi magnam aestimationem, honoremque peperere^[70]. Prima erat: *Dissertatio Canonica de Matrimonio iuxta disciplinam Graecae Orientalis Ecclesiae, Vindobonae* 1781. Secunda: *Dissertatio de Ieiuniis Graecae Orientalis Ecclesiae* ibidem 1782. – Insuper prius iam typis credita erant ab illo: *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae a me locupletata &c.* ibidem 1780. – Vienna post plures annos Balasfalvam in Transilvaniam reversus, ab ATHANASIO REDNIK^[71] Episcopo creatus fuit iuxta ritum

Orientalis Ecclesiae Magnus Ecclesiarcha. Nunc a longiori tempore post diversa, laudabiliter abs se administrata publica munia: agit in Cathedrali Ecclesia Concionatorem Episcopalem. Superioribus annis totam *Sacram utriusque Testamenti Scripturam* in Valachicum Sermonem convertit, eamque typis etiam Balasfalvensibus feliciter^[72] in folio exscribi fecit, quibus perinde vastum a se elucubratum eodem sermone *Moralis Theologiae*^[73] Volumen in 4-to excudi procuravit. Omnes bonae frugis Libri Latini, et Valachici, qui inde circiter a duobus decenniis ex Balasfalvensi Typographia in lucem prodierunt, illum fautorem, obstetricatorem, correctorem, promotoremque agnoscunt. Habet plures quoque Valachice a se dictas *Conciones* impressas^[74]; nonnullas etiam ineditas. Eadem lingua concinnatam abs se *Logicam*^[75], *Ethicam*^[76], et *Ius Naturae*^[77] separatim evulgavit. – Sequuntur iam nunc Lucubrationes Eius, nondum editae, perfectae tamen, et absolutae ita, ut si typorum favor suffragaretur, confestim publici possent fieri iuris. Et quidem sequenti, ut sunt elaboratae, ordine:

- 1-o) *Brevis Notitia Historiae Valachorum aborigine gentis usque Seculum XVIII.*
- 2-o) *Dissertatio de Statu, et Politia Religiosorum, et Monachorum Orientalis Ecclesiae.*
- Utrumque Opus latino idiomate est exaratum.
- 3-o) *Dictionarium Latino-Valachico-Hungarico-Germanicum*^[78]. – Iam expetitur ad typos a Typographia Universitatis Pestanae Budensi! – cetera, quae sequuntur, Valachica sunt exarata lingua.
- 4-o) *Historia Valachorum, Transilvanorum, Transalpinorum, et Moldavorum cum rebus gestis Principum.*
- 5-o) *Historia Ecclesiastica Valachorum Transilvanorum*^[79].
- 6-o) *Historia Concilii Florentini*^[80].
- 7-o) *Praxis Consistorialis.*
- 8-o) *Historia Ecclesiastica Universalis compendiose.*
- Sequentia autem partim Latina, partim Graeca, et Gallica, aliorum Opera, versa sunt per illum in Valachicum:
- 9-o) *Marmontellii Belizarius.*
- 10-o) *Luciani de veris Narrationibus*^[81].
- 11-o) *Fleurii Abbatis Historiae Ecclesiasticae Secula priora IV*^[82].
- 12-o) *Segneri Instructio Poenitentis*^[83].
- 13-o) *Thomas a Kempis*^[84].
- 14-o) *S. Basilii M. Homiliae, et Ascetica.*
- 15-o) *S. Cyrilli Hierosolymitani Opera omnia.*
- 16-o) *S. Dorothei Opera omnia*^[85].
- 17-o) *S. Bachomii*^[86] *Opera omnia.*

18-o) *S. Ioannis Chrysostomi in Evangelium S. Ioannis Homiliae LXXXVIII. et aliae Homiliae*^[87].

19-o) *S. Gregorii Nazianzeni aliquot Homiliae*^[88].

20-o) *S. Damasceni Historia Iosephat et Barlaam, et de Orthodoxa Fide Libri duo priores.*

21-o) *SS. Epiphanii, Anastasii, Ephrem, et Damasceni aliquot Homiliae.*

22-o) *S. Climaci Liber ad Pastorem, et aliquot Sermones.*

Denique proprio Marte adparatus:

23-o) *Peculiaris Tractatus Philosophico-Theologicus de Revelata Religione Christiana.*

Et haec ecce! ingenii, industriaeque monumenta unius sunt Graeco-Catholici hominis. Quid non, si in plurimum, latere volentium, conatus, operasque doctas inquireremus? pretiosi iterum, utilis, et admirandi detegeremus? Oggerat iam nunc quispiam effrons calumniator Monachos, aliosque Ritus nostri, et Gentis nostrae homines rudes, idiotas, otiosos, ignavos, hebetes, et inidoneos esse colendis Bonis Artibus, et Scientiis!! – et ideo indignos aestimatione, favore, et gratia Regis, Procerum, et Patriae!! –

¹³ Methodum scholas Vernaculas Nationales, (a nova rectiore, politioreque Norma *Normales* etiam dictas) docendi, et regendi, Viennae didici, super quo studio meo tale obtinui Testimonium:

Endes unterschriebener bezeuge hiemit, dass der Wohlerwürdige Herr, GEORGIUS GABRIEL SINKAI, Basilianer aus der Fogarasienser Dioecesis, nicht nur den Vorlesungen, welche in der hiesigen kaiserlichen königlichen Normalschule bei St. Anna über die Katechetik, und Methode sind gehalten worden, sehr fleissig beigewohnt, sondern derselbe hat sich auch bei dem mit ihm vorgenommenen Examen gezeuget, dass er dasjenige verstehe, um das Amt eines Katecheten mit Nutzen zu bekleiden, und nach der kaiserlichen königlichen Schulverordnung vorgeschriebenen Lehrart zu Katechisiren. Zu Urkund dessen ist ihm gegenwärtiges Zeugniß unter der gewöhnlichen Fertigung ertheilet worden. Wien den 2 März 1780.

I. I. v. Felbiger^[89].

(L. S.)

¹⁴ Ibidem eodem tempore operam dedi Iuri Naturae, Publico Universali, Gentium, et Ecclesiastico. Ex deperditis Testimoniis reliquis, unicum sequens adhuc nuper adinveni, quod ita sonat:

Qui subscripsi Praesentia, iisdem fidem facio, Reverendum, ac Doctissimum Dominum GABRIELEM SINKAI, Collegii Graeci Convictorem, in primo ex Institutionibus Iuris Ecclesiastici Publici instituto Semestri Examine ea haustae Doctrinae Specimina dedisse, ut

Eminentiae Notam, Laudemque fuerit promeritus. Quod igitur Testimonium pro facta mihi Potestate dabam Viennae die 15-ta Martii 1780.

(LS) Ios. Pehem m.p. I. V. D.
S. C. R. A. M. a Consiliis
Regiminis, et Iuris Eccle-
siastici Professor publ. Ord.

¹⁵ Celebris Scriptor, et Rerum Hungaricarum Collector, DANIEL CORDINES, ipsemet me, praeter omnem spem, et opinionem meam, Viennae primum accessit, et saepius dein inuisit, cui postea quam omnia mea Manuscripta noscenda exhibuissem, maxime iis afficiebatur, quae de Cumania quaedam illi vetustissima communicaveram. Atque abinde talis inter nos exorta est familiaritas, qualem nonnisi praecox eius obitus solum dissolvere poterat. Iuvit ille vicissim me subministratis variis rarioribus pro Lectione Libris, et Manuscriptis suis.

¹⁶ Perinde de illustrata eruditissimis Commentariis suis universa *Transylvania* optime meritus, nobilissimus Historiographus, IOSEPHUS BENKÖ, multum me litterariis suis adminiculis adiuvit, donec ob amplissima sua Merita propter brutalem furorem, et invidiam eorum, qui de Publico bene mereri studentes, cane peius, et angue detestantur, pari mecum fato, et calamitati involutus non fuisset!

¹⁷ Fuit quoque Viennae peculiaris meus Fautor, Protector, et Patronus Excell. D. IOSEPHUS GARAMPI, Archiepiscopus, Episcopus Montis Falisci, et Corneti, apud Augustissimam Caesareo-Regiam Aulam Vindobonensem eorum^[90] Nuntius Apostolicus, mihi summa cum indulgentia, et benignitate liberum quovis tempore accesum praebens ad *Bibliothecam Nunciaturae Apostolicae*, imo ipse ultro excutens ad scopum meum, et materiam pertinentes Libros, et Manuscripta, eorumque liberrimam mihi concedens descriptionem, et usum.

¹⁸ Excell. Ill. ac RR. D. IGNATIUS DARABANT, hodiernus Graeco Catholicus Episcopus Magno-Varadinensis, tunc Monasterii Balasfalvensis SS. Trinitatis Ordinis S. Basilii M. Praepositus, Episcopi Fogarasiensis Vicarius Generalis, et Causarum Auditor Generalis, pater, et nutritus meus dulcissimus, sua auctoritate, et iudicio effecit, ut Romam Anno 1774 mitterer pro altioribus studiis; qui inde reversum me benignissime semper tractavit, et protexit, quin postea etiam, ubi nuncium vitae monasticae misissem, constanti me gratia, auxilio, patrocinioque ad haec utque tempora fovere dignatus est. Atque, ut cetera magna, et singularia in me eius beneficia nunc non attingam, dum munere Directoris innocenter exutus, aliisque gravioribus iniuriis lacescit, et pluribus calamitatibus insons ob publica commoda per me

—

fideliter promota, exagitatus fuisset, tunc me querelas meas iustissimas Throno Regio substernere meditantem, et ob id Viennam A. 1796. ascendentem, non exoratus viginti Aureis inopem peregrinum sponte sua donavit! Haec, est vera Christiana, et Apostolica Charitas! succurere afflictis, et derelictis eo que maxime egent, tempore. Tales ipse etiam deus hilares Donorum datores diligit, et remuneratur; qui ut *cenduplum*^[91] Eidem pro me, allisque retribuat, dum vivam, exorare gratus, piusque non desinam.

¹⁹ *Prima Principia Latinae Grammatices ad usum Scholarum Valachico-Nationalium quibus propter maiorem incipientium Puerorum facilitatem adiecta est Valachica Lingua. Balasfalvae typis Semiarii Diocesani* 1783, 8-vo pag. 184. Eadem Hungarice, et Germanice separatim ibidem edi curavi, adiecta Valachica ubique Lingua.

²⁰ *Gramaticam Valachicam*, supra sub Nro 12-o, reductam^[92] a V. Cl. *Samuele Klein* compositam, additis novis pluribus Regulis, et Observationibus adauxi, in meliorem ordinem redegei, et Dialogis aliquot locupletavi, ac tandem communibus meis, illius, et aliorum Seminarii S. Barbarae Alumnorum expensis typis etiam excudi curavi.

²¹ *Alphabeta* Normatica duo edidi, unum in Primariae Scholae Balasfalvensis, aliud vero in usum ceterarum Trivialium Transilvaniae Scholarum. Prius quatuor Linguis, utpote Latinae, Hungaricae, Germanicae, et Valachicae Litteris constabat: posterius solum Characteres Valachicos exhibebat. Utrobique Tabellae de Litteris, Syllabizatione, et Lectione ad amussim exactae continebantur.

²² Pie defunctus III. ac RR. D. Episcopus Fogarasiensis, PETRUS PAULUS ARON de BISZTRA^[93], circa A. 1757. duos edidit *Catechismos*. Ex his, Lingua Latina^[94] compositus, erat fusior, adeoque Clero Iuniori potius, quam Adolescentiae scholasticae destinatus. Alter^[95] rursus idiomate Valachico conscriptus, admodum brevis, et compendiosus, minus idoneus repertus est pro novis Scholis Normalibus Valachicis. Eapropter iussus sum talem novum *Catechismum* concinnare, qui omnimode conformis esset recenti Normalium Scholarum docendi Methodo; qualem etiam illico adparavi, et qui nunc non tantum in hisce Scholis ubique praelegitur, verum ab iis etiam Clericis assidue teritur, qui Sacerdotio initiandi prius ex Doctrina Christiana ante susceptos ordines rigorosum subire debent Examen. Parochis etiam est magno subsidio, dum passim ex eo neo sponsos, et sponsas ante initum Matrimonii sacramentum instituunt, et examinant.

²³ *Arithmeticam Valachicam*, quantum scio, ante me nemo in lucem protulit. Hanc ego systematice deduxi, et captui puerorum facilima, et clarissima methodo proposui.

²⁴ Duodecim annorum spatio, quibus regundis per Magnum Transilvaniae Principatum Scholis Trivialibus Valachicis praefui, nunquam ab iis visitandis, emendandis, augendis, firmandisque destiti. Nec intermissae curae meae, et conatus sua caruere successu. Etenim me urgente, et agente ad tercentas usque excrevere. Salarium meum ordinarium erant universim Rhfloreni 300. In Visitationes tamen annuas harum Scholarum factae itineris Expensae titulo Diurnorum refundebantur mihi e communi Nationalium Scholarum fundo. Regnante Augg. IOSEPHO II. Imp. et rege Apost. ter succesive omnes, et singulas Valachicas Scholas Nationales adactus sum visitare, et de earum statu, progressu, ac institutionibus officiosam praesentare Informationem. Quid denique pro harum incremento, stabilitate, et flore praestiterim, duo sequentia atestabuntur Documenta.

Primum est Supremi Inspectoris omnium in Transilvania Nationalium et Romano- et Graeco-Catholicarum Scholarum sequens:

Exhibitorum praesentium, Dominum Georgium Sinkai, Scholarum Nationalium Graeci Ritus unitarum Directorem, atempore, quo hocce Scholarum Institutum viget, omnibus Officii sui partibus non minori studio, quam dexteritate satisfecisse omnibusque viribus adlaborasse, ut inter suae Nationis Iuventutem Ingenii, Morumque Cultura, sanioresque de Officiis civicis Notiones propagentur, requisitus adtestor. Cibinii die 19. Augusti 1792,

(L. S.) I. Lethenfeld m. p.
Scholarum Nationalium
Primarius Inspector.

Secundum est Cleri Graeco-Catholici Dioecesanii Fogarasiensis tale:

Nos almae Dioeceseos <sic> Fogarasiensis Archidiaconi Graeco-Catholici ubi convenissemus ad praestandum Sacratissimo Imperatori, et Principi, Domino FRANCISCO II^[96]. Domino Nostro Clementissimo, Fidelitatis Homagium, Generosus *Georgius Sinkai*, Scholarum Nationalium Graeco-Catholicarum in Magno hoc Transilvaniae Principatu Director, Nos demisse requisivit, ut sibi Testimonium quoddam super Meritis, quae in erigendo, dirigendoque Scholas posuit, benevole impertiremur; cuius petitioni deferentes testamur, eum iam inde ab exordio erectarum in hac Dioecesi Scholarum Nationalium sedulo ad laborasse, ut Litteratura, Ingeniique Cultura, in Iuventute magis, ac magis plantetur, et propagetur, et quo scopum hunc adsequatur, praeter quod Candidatos ad Magisterium omni cum Sedulitate instruxerit, Scholas quoque dum, et quando ab Excelso Regio Gubernio iussus est, ita visitasse, ut nullis unquam Fatigiis, quid quod saepe ne propriae quidem Valetudini pepercit.

Quo vero Zelum hunc suum in Emolumentum Nationis, et Publici magis contestaretur, complures Libellos Normales in publicam Iuventutis utilitatem partim ex Germanico idiomate in Valachicum vertisse, partim proprio favore, ac labore in lucem publicam edidisse. Cuius Zelum, seduloque impensum in publicum Iuventutis Scholasticae Emolumentum Laborem condigne respicientes, dignum eum censemus, quo Fatigiorum suorum pro Publico exantlatorum Meritum in condignam Reflexionem sumatur, et eorum, quorum opera in promovenda sua Fortuna uti vellet, singularem Recommendationem praesentis Testimonii Nostri vigore promereatur. Dabatur e Congregatione Dioecesanorum Archidiaconorum Balasfalvae 18-va Xbris^[97] 1792.

(L. S.) Per
Demetrium Káján m. p.
Notarium Generalem Cleri
Graeco-Catholici Fogarasiensis.

²⁵ [98] Ab obitu Augg. IOSEPHI II. Audaciores redditus hostes Nationalium Scholarum, per diversos occultos gyros me eosque insontem suffodiarunt, donec etiam ceu perniciosorum quorundam effictorum Germanicorum principiorum falso actum reum praegesto Directoris munere non exuerunt. Sic a Fortuna fere derelictus^[99], retraxi me sub alas faventissimi mihi Transilvaniae Magnatis, Ill. D. *Danielis Comitis Vass de Czege*, Camerarii Regii, Consortisque eius Ill. D. *Clarae Szerentsi*. In Aula eorum integro sexennio moratus, tres eorundem filios Comites, *Thomam*, *Ioannem*, et *Georgium*, e quibus Transilvania magna speranda habet fulcra, Bonis Artibus, et Scientiis institui^[100]; praeterea in Bonis illorum Oeconomiae curam gessi, et ab Officialibus rationes exegi: quibus rebus factum est, ut Studia mea privata seponere, culturamque mei litterariam tantisper negligere debuerim.

²⁶ [101] *Historiae Daco-Romanae*, sive *Valachicae* tantis a me olim curis, vigiliis, adparatibusque consignatae, oblivisci non poteram. Ac ideo ubi nominatorum trium iuvenum Comitum sexennalem Educationem, Institutionemque terminassem, gratiis solennibus actis, Aulam eorum deserui, meque in Hungariam Magno-Varadinum contuli; inde opportunam adoperiens occasionem Pestinum, Budamque petendi, ibique pro eiusdem plenitudine, et perfectione tam ex *Grammatophylacio Diplomatico-Historico Kovachichiano Budensi*^[102], quam et ex *Pestana Regnicolari Bibliotheca Széchényiana*^[103], si quae forte adhuc bona fortuna nancisci possem, comparandi Subsidia, Additamentaue. Ut hactenus vero a me ea est condita, tria iam vastissima, aliquot centenas philiras complexa, explet in folio Volumina.

27 [104] Magno-Varadinum adveniens a veterano Patrono, et Protectore meo, Excell. D. Praesule IGNATIO DARABANTH admodum grato, benignoque sum exceptus animo: hospitali eius Mensae quotidie adsidere iussus, hospitium illico accepi in eius Tusculano suburbano amoenissimo, unde hancce scribo Elegiam.

28 [105] Post depromptum meum Suae Episcopali Excelentiae humillimum Obsequiosum Cultum, sacraeque Dexteræ defixum Osculum, princeps cura fuit mihi, et obligatio RR. DD. Graeco-Catholicos Canonicos salutandi, quos omnes incolumes, mihique, ut olim, ita nunc addictissimos comperi; quin, quod gratus, observansque debita cum gratitudine, et gratiarum actione recolere debeo, ex iis nonnulli, utpote: RR. DD. *Samuel Vulcan*^[106], *Iosephus Szilágyi*, *Simeon Bran*^[107], *Ioannes Korneli*^[108], et *Nicolaus Vitéz*, me postea Budam abeuntem gratuitis pecuniariis Donis una cum laudato munificentissimo Praesule^[109] suo liberaliter sublevarunt, et refoverunt. Hic trimestre fere exigens, dum curiosus in nostrorum hominum Occupationes litterarias inquirerem, en! laetus comperi RR. D. SAMUELEM VULCAN, Lectorem, et Canonicum, ac Vicarium in Spiritualibus Episcopalem, et Causarum Auditorem Generalem, Virum omnigena Eruditione Ornatissimum, et Humanissimum, habere ad typos paratum unum *Volumen* elaboratissimarum *Dogmatico-Moralium Concionum Valachicarum*. – Saepius inveni RR. D. GEORGIUM FARKAS^[110], Archipresbyterum, seu Praepositum Maiorem, et Canonicum, eundemque semper legentem, scribentemque deprehendi. Quaerebam, cui rei operam daret? reposuit se nunc distineri concinnando lingua Valachica in usum Parochorum *Commentario, seu Interpretationi Psalmorum Davidicorum*. Tum in medium depromsit reliqua Opera sua iam perfecta, typos praestolantia, quae sunt sequentia:

- 1-o) *Universa Veteris, et Novi Testamenti Historia Ecclesiastica, inde a Creatione Mundi, usque exitum Seculi XVIII. inclusive*. Vasta duo Volumina in folio. Opus Originale Valachicum^[111].
- 2-o) *Commentarius in totum Novum Testamentum pro usu Parochorum*. Opus aequè Valachicum, vastum Volumen in folio, ex optimis, probatissimisque Interpretibus conflatum^[112].
- 3-o) *Dissertatio latina de Cyclo Paschali, in qua, praeter multa alia perquam utilia et critica decisa, ostenditur, evinciturque Calendarium Gregorianum rationabiliter praeferri debere Iuliano*. Opusculum in Mss-to, XII Constans philiris^[113].

Jam, quae, quaeso, his aptiora, meliora, salubriora, et efficaciora esse possunt Praesidia Clerum, Populumque Valachicum desertum, et incultum desideratis opportunis Humanitatis, et Christianitatis Principiis, Dogmatibusque imbuendi, percolendi, et politiorum reddendi? si illa

typis publicis excuderentur, et legenda, usurpandaque utrique benefice concederentur!! – An non sacra etiam *Unio* ocyus acceleraretur Lectione horum subsecuta convictis de Veritate tot millium Rudium Animis!! – Librorum Lectio certissimum exstitit semper propagandae, conservandaeque Religionis Adminiculum!! –

²⁹ ^[114] Orexim eius visendae, consulendaeque mihi iam dudum moverunt Celeberrimi *Martini Georgii Kovachich Vestigia Comitiorum, apud Hungaros ab exordio Regni eorum in Pannonia usque ad hodiernum Diem celebratorum. Budae 1790.* in quibus pag. 500 recitantur eousque inedite *Ludovici II.* ^[115] Hung. Regis Regales, ad *Ioannem de Zapolya* ^[116], Transilvaniae Vaivodam Buda A. 1518. datae. ex huius Eruditissimi, mihiq̃ue Amicissimi Viri *Rerum Hungaricarum Rariorum Colectione* ^[117] exscriptae.

³⁰ ^[118] Ex supra luadato RR. D. *Samuele Vulcan*, qui tunc Leopoli in Regio Generali Graeco-Catholico Seminario Vice-Rectoris munere defungebatur, intellexi eum ^[119] A. 1789. proquadam Altiorum Studiorum Cathedra *Zamosciensi* ^[120] in Universitate Leopoliensi Concursum Litterarium summa cum adprobatione, et adplausu perfecisse.

Traducere

Gheorghe Șincai

ELEGIA

nobilului transilvănean ~ de Șinca, doctor la Roma
în artele liberale ale filosofiei și sfintei teologii,
emeritul director al școlilor naționale româno-
catolice din Marele Principat al Transilvaniei,
trimisă autorului *Orodiadei* din Oradea Mare în anul
1803, în ziua prăznirii Sfântului Arhanghel Mihail,
de la moșia episcopului Darabant, 1804

Mare nu doar (cum sunt unii) prin nume, ci prin poezia
latină închinată Patriei – o, prieten preaiubit!^[1] –,
poate te-ntrebi cine-s eu, ca, urmând exemplul altora,
faptele celor drepți să le cânt în versuri elegiace?

Și poate îți pare surprinzător că, printre ei, și pe tine,
Poetul atât de celebru, să îndrăznesc să te laud eu,
necunoscutul?

Eu sunt cel ai cărui părinți au fost zămisliti de *Șinca*¹:
ceara străveche Larii le-mpodobește.

Cu învățătură mă hrăni Muza mai întâi la *Sabed*² ^[2]; apoi
pe tărâmul *șamșudian*^[3], Patrie dragă mie³.

*Agropolis*⁴ ^[4] mă nutri pe urmă cu o dublă recoltă; de
acolo am căutat să ajung la *Cluj*⁵, la renumitul liceu,
unde am început să deprind mai întâi plăcerile lui
Phoebus^[5] și să urc pe culmile fericite ale
Parnasului^[6].

Mutându-mă mai departe la *Bistrița*⁶, îmi plăcu să-mi
cultiv mintea cu arta retorică a lui Cicero.

Mă-ndreptai apoi către *Blaj*⁷, spre a-mi instrui tinerețea,
timp de un an; Acesta fiind trecut, mi-a fost dat să
ajung la *Roma*.

Am pretrecut în *Urbe* un lustru^[7], timp în care mă dovedii demn de-acel Laur, primind *cunună* îngemănată⁸.

Roma m-a susținut, o spun cu recunoștință, în studii, căci toate *Bibliotecile*⁹ mi-au stat larg deschise.

Și, în acest răstimp, am conspectat tomuri multe¹⁰: Datorită lui ȘTEFAN BORGIA^[8] am putut face aceasta¹¹.

Fiind obișnuit să-și petreacă tot timpul cu învățații, le-a poruncit să stea lângă mine și să mă îndrume.

Întors de la Roma, un an mi-a fost dat să rămân la Viena, în timp ce tovarășul meu^[9] pleca spre meleaguri natale¹².

Aici am învățat *Metodul*¹³ ^[10], Canoanele și Dreptul¹⁴, într-un an, și am studiat manuscrise mai multe.

Aici am citit, zi și noapte, și cărți tipărite, dorind să pun baza unei temeinice istorii a dacilor^[11].

M-au îmboldit cu îndemnul lor *Cornides*¹⁵ ^[12], *Benkő*¹⁶ ^[13] și *Garampi*¹⁷ ^[14], ocrotire dându-mi cu sprijinul lor fiecare.

Însă în toate cel mai mult m-a susținut DARABANT¹⁸ ^[15], cel care mai mult decât toți se străduise să fiu trimis și la *Roma*;

și nu m-a abandonat nicio clipă, grijind să mă reîntorc în țară: până și acum, chiar plecat, mă protejează și mă susține.

De aceea mă rog ca Dumnezeu să adauge anilor lui anii lui Nestor^[16] și să-l răsplătească din belșug, dar cât mai târziu, în ceruri.

Voi povesti acum cu ce am slujit neamului meu, odată în țară întors, și bunului său renume.

Am publicat *Principiile*¹⁹ ^[17], *Gramatica limbii comune*²⁰ ^[18], apoi două *Alfabet*e^[19] precedate de *Normă*²¹.

*Doctrina lui Crist*²² ^[20] am expus-o mai pe larg decât fusese vreodată tradusă la români.

Lipsea, din palestrele patriei, o *Aritmetică*^[21] temeinică²³:
m-am străduit și pe aceasta s-o readuc la viață.
Să străbat de trei ori întreaga *Transilvanie* mi-a fost
poruncit de către IOSIF^[22], regele apostolic.
Și am străbătut-o de trei ori, întru onoarea Limbii și a
Neamului, multe și rodnice făptuind prin Școlile
românești.
Iar grija cea mare mi-a fost, pe timpul a de două ori câte
șase ierni, ca nu doar să le sporesc pe acestea, ci să le
pun și mai trainice temelii^{24 [23]}.
Aceste trude fiind înfăptuite și închinat bunului obștesc,
a trebuit să îndur suferințe dintre cele mai crunte.
Oare cum?^[24] Am fost silit să mă despart de studiul
disciplinelor noastre și să cultiv cu talentul meu
ogoare străine^{25 [25]}.
Căci – o, durere! Regele IOSIF, cel demn de viață veșnică,
a fost răpit dintre noi^[26].
Mi s-a interzis mai întâi predarea gramaticii limbii
germane, prin amenințări aspre și nerușinate.
Apoi s-a-ncercat să mi se atribuie crime fictive, care să
mă piardă – dar puterea binevoitoare a Cerului n-a
îngăduit-o.
Prigonit de relele acestea și încă de altele, fără slujbă, pe
nedrept alungat și lipsit de orice ocrotire,
am reluat redactarea Istoriei mai demult începute^{26 [27]}, pe
care nu-mi fusese dat s-o împlinesc mai devreme.
Cum mai nutream marea speranță de a citi niște cărți și
manuscrise vechi pe tărâmul Ungariei,
m-am mutat la *Oradea*, împodobită de studiile Muzelor,
un loc de suflet care mă nutrește și căruia-i datorez
mulți susținători.
Aici, salutându-i cum se cuvine pe ocrotitorii mei de
altădată, am venerat Larii lui IGNAȚIU^{27 [28]} exilatul^[29].

— Am mai cinstit ca oaspete și pragurile binevoitoare ale uniților greci, după cum îi numește *Canonul*^{28 [30]}; și, în sfârșit, am vizitat casele multora pe care mi-a fost dat să îi cunosc odinioară, din popor sau din nobilime. Căci și-n acest loc înfloresc oameni iluștri nu doar prin blazoanele lor, ci și prin virtutea Paladei^[31]. M-a primit mai întâi printre prietenii lui aleși TERTINA^[32], glorie aleasă a școlii regești!

Pe acesta mi-l răpise, mult întristându-mă, în urmă cu doi ani, vestea mincinoasă că și-ar fi sfârșit zilele; dar, iată! pe el îl îmbrățișez, teafăr, cu inima bătându-mi puternic în piept de o asemenea mare bucurie.

Este chiar el!, TERTINA, cel care de curând a fost demn de a fi cântat cu lira ta apolinică, o, Mare Poet!^[33]

Acestuia prin mine i-au fost transmise multe urări de bine de la iluștrii învățați ai țării noastre.

Al său nobil nume este profund cinstit în patria ce se întinde peste pădure^[34].

Vrei să afli cum a început și cum a decurs întrevederea noastră? Multe s-au spus despre evenimentele noi^[35].

S-a vorbit despre studiul artelor frumoase și despre maeștri, despre cât ele și ei sunt prețuiți peste hotare.

Despre cum *bavarezul* răsplătește bogat învățații, cum *rusul*^[36] cinstește știința, din belșug ajutându-le soarta.

Și cum se străduiește *prusacul*^[37], împreună cu *consulul prim al francezilor*^[38], să țină mereu viu cultul Aonidelor^[39].

Am cercetat plini de îndoială și noua noastră soartă, în acest veac în care tineretul a fost atât de drept instruit.

Dar, întorcându-ne degrabă la versurile vestiților poeți și la ale lor scrieri, ai fost chiar tu un subiect ales al întrevederii noastre.

El, văzând că mă încântă împletirile tale armonioase, mi-a dăruit mai multe ediții din poeziile tale.

Am citit cu bucurie versurile elegiace dedicate lui
VÁLYI^[40] și lui PRAY^[41]: și pe cele în care e lăudat
Pedumul *Cenadian*^[42].

Am citit și bocetul în care ai plâns căderea marelui erou
GVADÁNYI^[43], maestru slăvit.

Și nu am putut, crede-mă, să-mi astâmpăr Muza de-ajuns
încât să nu aducă laudă pioasă numelui tău:

dorind să devină vestită prin venerația pe care ți-o poartă,
și-a înstrunat lira în slava numelui tău.

Lipsindu-mi mie, pribeagul, hârtia și pana, TERTINA,
dragul nostru, imediat mi le-a oferit!

Și cum a lui aleasă prietenie mult mă cinstește, la fel
prietenia ta privilegiu unic îmi este.

Zilnic întâlnindu-i Penații urbani^[44], mereu am fost primit
cu drag și cu vorbe bune.

Mă-ntorceam totdeauna mai învățat, îndestulat de-
nvățătura bogată care curge în cuvintele unui ase-
menea om,

cu atât mai de preț cu cât dezvăluie un suflet mai curat
decât laptele și decât neaua Munților Rifei^[45].

Iar când i-am mărturisit că deja de mai mulți ani istoria
neamului nostru o ții mai pe larg

și i-am cerut ajutorul, mi-a adus cât a putut din prețioasa-i
comoară de cărți necesare^{29 [46]}.

Gata mereu, de-ndată-mi făcu cunoscute mai multe
volume rare, încă nemaivăzute de mine.

Posedă o bogăție de icoane, monede, cărți și manuscrise
care-i împodobesc biblioteca strălucitoare.

Am rămas uimit de câte monumente străvechi, martori ce
pier ai faptelor patriei, adunase la el.

Sunt toate lucruri de preț și care – de-ar fi cunoscute –
multora le-ar fi de un mare folos.

Pe acestea învățatul lor posesor mi le-ncredințează, și, el
însuși o bibliotecă vie, mă îndeamnă să le folosesc.

Într-adevăr, de multe ori m-a cinstit invitându-mă la masa lui și s-a străduit să mă lumineze cu cele mai bune sfaturi.

Pentru aceste daruri nemeritate, culese din bunăvoința gazdei, va trebui să-i aduc mulțumiri nemăsurate mereu.

Și cu un cuget cu-atât mai recunoscător mi-am amintit că datorită lui ne-am cunoscut, eu pe tine și tu pe mine!

Și astfel, lumina rodnică a aceluia nume, strălucind mai intens decât coama lui Phoebus,

mult celebrată în cuvintele de laudă ale celor mai buni, se cade a fi cântată și de a mea liră.

O, soartă fericită! Căci Zeul ne-a dăruit asemenea daruri divine, prin care să păstrăm fala Ungariei!

Dacă și *Zamosciana*^[47] a fost demnă, prin votul din *Lemberg*^{30 [48]}, să fie împodobită de TERTINA în frumoase studii,

cu cât este mai demnă de o asemenea onoare *Oradea Mare*, doică preadulce a unui astfel de om!

Mult o felicit pentru că a dat naștere unui bărbat atât de demn. Onoare Mamei tale alese, o, Mare Poet!

Trecutul nu i-a răpit chiar pe toți IOANII PANONICI^[49], Ba, dimpotrivă, secolul nostru a fost chiar mai darnic decât cele trecute.

Printre ei, TERTINA va zăbovi veșnic, împreună cu NAGY, pe culmea cea înaltă a Castaliei^[50].

Oh, de-ar duce mai mulți buna înțelegere într-acolo, odată alungată invidia din inimile în care cuibărește!

De marea îngâmfare, disprețul și dușmănia cea neagră nu le-ar apăsa multora fierea și sufletul nevrednic.

La ce-ți folosește să te ții erudit dacă firea, dimpotrivă, de vulpi și de tigri sălbatici îți este?

De-ar fi ei învățați în cinstirea învățaților, mai degrabă cetățenii de rând i-ar privi cu respect și nobilimea cea la putere.

Însă te-ntrebi de-acum ce urări aduc eu? Ascultă, deci, urările mele cele mai fierbinți, pe care le-am rostit deja de față cu el:

TERTINA, îndrumător de seamă al junimii hungare și al gimnaziului orădean conducător,

Fie ca Cel ce i-a gonit odinioară pe demoni dintre stele să vă păzească veșnic pe tine și casa ta.

Eu sunt al tău, și tu fii al meu; fii ocrotit, alături de NAGY al nostru, și Domnul să-ți dăruiască tot ce dorești.

Trăiască fiul tău ALEXANDRU, cu mama lui, cel de-o seamă tatălui în cuget, deci demn de năzuințele cele mai alese.

Și tu, zi fericită a numelui, să te-ntorci teafără, ani după ani, mereu zâmbitoare, aducându-i mulți ani bărbatului teafăr!

Trăiască! TERTINA și NAGY împodobească Ungaria îndelung și cânte-i în versuri meritele, gloria și onoarea.

¹ În districtul *Făgărașului* din Transilvania există două sate, numite unul *Ósinca*, adică *Șinca Veche*, și celălalt *Újsinca*, adică *Șinca Nouă*. Eu mă trag din primul, care, odinioară, în bună parte aparținea familiei noastre. De fapt, și cel de-al doilea a fost întemeiat pe moșia noastră, după cum am arătat amănunțit în fața Statelor și Ordinelor transilvane în 1792. Deja pe timpul copilăriei mele, ambele au fost înregistrate în drepturile militare ale *Primei Legiuni Române de Frontieră*, împreună cu alte proprietăți ale noastre și ale multor altora. Eu m-am născut în ziua de 28 februarie pe stil vechi, în anul 1754.

² *Sabed* este un sat mare în scaunul secuiesc al *Mureșului*, locuit în totalitate de *unitari*. Într-acolo m-au trimis mai întâi părinții să învăț limba ungurească; dar cum locul nu mi-a plăcut, n-am frecventat acea școală multă vreme.

³ În același scaun se află și un sat foarte mare, cu terenuri foarte întinse, locuit de secui și de români, *Șamșud*. Aici a locuit tatăl meu pe o moșie nobiliară, nu moștenită prin drept nobiliar, ci doar dobândită prin ipotecă^[51], și sub a lui părintească grijă și supraveghere am învățat ceva mai îndelung la școală.

⁴ *Agropole*, sau *Mureș-Oșorhei*, cetate regească și liberă din numitul scaun, împodobită de o cetățuie demnă de a fi amintită^[52]. Aici se află sediul *Tabla Regească a Transilvaniei*^[53], Gimnaziul regal romano-catolic și renumitul Colegiu reformat. Găzduiește și *minorii* și *franciscani*. Se mândrește, pe deasupra, mai ales cu *Societatea Erudită Ungurească*, al cărui secretar perpetuu este celebrul și preainvățatul D. GEORGIU ARANKA de Zagon^[54]; și apoi, cu foarte bogata Bibliotecă publică, înființată și donată cu generozitate de Excelența Sa Dom. Canc. SAMUEL TELEKI, conte de Szek^[55]. În această cetate am început să studiez mai temeinic și cu un succes remarcabil gramatica limbii latine și a celei ungare, mare sprijin aducând culturii mele un om preainvățat, Profesorul ALEXANDRU KOVÁSZNAI^[56]: cât de mare *umanist* a fost vor arăta chiar posterității celei mai îndepărtate, care-i va păstra memoria, *poeziile lui funebre și altele câteva pe care le-a publicat la Traiecti Batavorum (Utrecht) în Olanda în 1782*.

⁵ De la *Agropole*, la îndemnul fratelui meu mai mare, *Ioan Șincai* (căpitan în Legiunea a II-a românească, care și-a sacrificat eroic viața la Lörch, lângă Ren, în 1795), am fost trimis la *Cluj*, cetate regală, liberă, capitală a Transilvaniei, la părinții iezuiți, unde, fiind admis în Seminarul Sf. Iosif, m-am străduit din răzputeri, în cei patru ani în care am beneficiat de acest alumnat, ca niciunul dintre numeroșii mei concurenți să nu-mi răpească primatul, după cum pot arăta azi mai mulți colegi de o vârstă cu mine, care sunt încă în viață.

⁶ De aici m-am mutat, la voia părinților, la *Bistrița*, cetate regală, liberă, săsească, pentru a studia limba germană, și am absolvit retorica în gimnaziul piariștilor.

⁷ *Blaj*, sediul episcopal de Făgăraș, întemeiat la confluența celor două *Târnave* (*cea Mare* și *cea Mică*), pe partea comitatului Albei de Jos, de care ține, mai sus de împreunarea *Târnavelor*, el singur stă sub jurisdicția numitului comitat dincolo de *Târnava Mare*. Acest sat vechi închinat Sf. Blasii azi se împarte în două, anume în partea de sat și cea de oraș. Satul oferă de-ale câmpului, orașul dări stăpânitorului pământesc al locului, care este pe veci episcopul greco-catolic. Satul are o origine foarte veche, necunoscută. Orașul a început să se construiască sub domnia împăratului CAROL AL VI-LEA^[57], care a schimbat cu rev. D. *Inocențiu Klein, baron de Sad*^[58] și episcop al Făgărașului, domeniul Blajului cu *Sâmbăta de Jos* și *Gherla*. În Blaj se găsesc două clădiri

demne de a fi amintite, castelul episcopal^[59] și Mănăstirea părinților baziliți la Sf. Treime. Cel dintâi ține de sat, cel din urmă de oraș. În mănăstire se află școlile publice, în care, fiind primit la vârsta de douăzeci de ani, mi s-a poruncit numaidecât să predau retorica și poetica^[60]. Astfel, degrabă am fost înălțat, după solemnă judecată a superiorilor mei, înaintea celorlalți colegi, de la bancă la catedră!

⁸ După ce am dat probă, timp de un an, în predarea retoricii, prin susținerea și hotărârea unanimă a acelorași venerabili superiori am fost ales pentru a fi trimis la *Roma*, pentru a urma și a învăța *filosofia* timp de doi ani și *teologia* timp de trei ani în *Colegiul De Propaganda*, în calitate de alumn stabil^[61]. Aici, dedicându-mă timp de cinci ani în totalitate studiului, am dobândit spre încoronarea eforturilor mele gradul de doctor în ambele facultăți amintite, după cum dovedește *diploma* autentică scrisă pe pergament, care spune după cum urmează:

IOSIF MARIA CASTELLI, CARDINAL PRESBITER AL SFINTEI
BISERICI ROMANE CU BISERICA DE SCAUN SF. ALEXE,
PREFECT AL CONGREGAȚIEI DE PROPAGANDA FIDE

Tuturor și fiecăruia dintre cei care vor cerceta, vedea sau citi
documentele de față, cinstire în numele Domnului.

Preasfânta Biserică Romană, întemeiată prin sângele lor de preafericirii Petru, primul dintre apostoli, și Pavel, învățătorul popoarelor, și de ei educată în sfintele dogme prin dărnicia Domnului Christos, obișnuiește de la începuturile ei să trimită în diferite părți ale lumii bărbați crescuți în sânul ei și pătrunși de bunele ei moravuri și învățături, inițiați apoi în divina înțelepciune, pentru a răspândi cuvântul lui Dumnezeu. Aceștia, urmând învățătura Evangheliei, care spune: „Păstorește oile mele, paște mieluții mei etc.”, și pilda Sf. Petru, și-au îndeplinit întotdeauna cu onoare misiunea în fața Domnului și îndatoririle pastorale, ca pe cei necredincioși să-i aducă la dreapta credință, și popoarele care rătăcesc departe de aceasta să le readucă printre oile Domnului Christos.

Mânat de aceste gânduri, URBAN AL VIII-LEA, a cărui memorie fie binecuvântată, a înființat colegiul tinerilor din diferite țări întru răspândirea credinței pe întregul glob pământesc: numindu-l după sine URBAN, a conferit conducătorilor, grație autorității sale aspostolicești, puterea (după cum se conține în Actul de ridicare, instituire și întocmire a numitului Colegiu, de ei emis sub data: Roma, la Calendele Sfintei Maria Mare [15 august], anul întrupării Domnului 1627, anul IV al Pontificatului său) de a-i promova la bacalaureat, la doctorat, în gradul de magistru ori la altele similare pe cei care vor fi studiat un răstimp

—

cuvénit în numitul Colegiu și vor fi găsiți demni prin moravuri, respectându-se forma Conciliului de la Viena și în conformitate cu uzanțele instituțiilor de studii din binecuvântata Urbe, și să le înmâneze însemnele corespunzătoare acestor grade. De asemenea, cei promovați în acest fel la toate sau la fiecare grad în parte să beneficieze și să aibă parte după dorința lor de toate beneficiile, prerogativele^[62], favorurile și înlesnirile de care se bucură alții promovați la aceleași grade în universitățile amintite ale binecuvântatei Urbe, sau în altele asemănătoare, în virtutea regulamentelor, de drept sau potrivit uzanțelor. Aceeași împuternicire acordată conducătorilor Colegiului mai sus amintiți a fost nu numai confirmată cu bunăvoință de CLEMENT AL XIV-LEA, ci și extinsă prin ȘTEFAN BORGIA, principe roman, secretarul Sfintei Congregații, în cursul audienței speciale care a avut loc în ziua de 15^[63] martie, anul Domnului 1772.

Prin urmare, iubitul nostru întru Christos, GHEORGHE ȘINCAI de Sinca, nobil transilvănean, călugăr cu vot pronunțat al Ordinului Sfântului Vasile cel Mare, alumn al Colegiului pe întregul curs de Filosofie și de Teologie atât dogmatică cât și scolastică, străduindu-se zi și noapte să îndeplinească sarcinile cerute de școlile colegiului URBAN și strălucind printr-o viață cinstită, moravuri alese și credință dreaptă, a fost găsit apt să i se încredințeze elaborarea unor teze în ambele discipline, conform voinței atât a lui URBAN AL VIII-LEA, cât și a lui CLEMENT AL XIV-LEA^[64], stabilite prin documentele amintite mai sus. Pe acestea le-a expus public astăzi, de față cu reverendisimul părinte ȘTEFAN BORGIA, principe roman, secretar al Sfintei Congregații, și cu distinși profesori de teologie și filosofie și alți oameni de seamă, în mod atât de erudit, de exhaustiv și de elegant, afirmând și construind toate concluziile referitoare la tezele ce i-au fost date și argumentând, făcând distincții, cântărind argumentele pro și contra, expunând posibile îndoieli și limpezindu-le, răspunzând mai întâi argumentelor domnului IOAN CAROL BONOMI, lector în teologie polemică; apoi părintelui călugăr THOMAS MARIA CERBONI, lector în teologie scolastică în cadrul Colegiului; în sfârșit părintelui AURELIU LEON, lector în filosofie, și altora, în mod atât de pătrunzător și în cunoștință de cauză, încât a fost considerat și găsit de către toți apt în ambele discipline, în unanimitate și cu deplină înțelegere, cu voturi exclusiv favorabile, prin sincere aclamații, fără nicio părere contrară, și a fost promovat cu demnitate Doctor în Filosofie și Teologie.

De aceea, reverendisimul părinte, domnul ȘTEFAN BORGIA, principe roman, secretar al Sfintei Congregații, de îndată ce sus-numitul domn GHEORGHE GABRIEL^[65] ȘINCAI a depus mărturisirea dreptei credințe și religii catolice, făcute în public, în mâinile aceluiași reverendisim părinte

domn ȘTEFAN BORGIA, principe roman, în forma stabilită de fericitul PAPA PIUS AL IV-LEA, și a depus jurământul atingând și sărutând Sfintele Evanghelii; apoi, luând în considerare moravurile, știința și virtuțile cu care Cel de Sus l-a înzestrat pe numitul domn G. GABRIEL ȘINCAI, prin puterea apostolică l-a făcut și l-a recunoscut pe domnul amintit G. GABRIEL ȘINCAI demn, apt, potrivit și merituos de a primi titlul de Doctor și de Magistru în Filosofie și Teologie, solemn declarând și ordonând ca, de acum și pe viitor, să se poată și să aibă datoria de a folosi, de a beneficia și de a se bucura de toate privilegiile, prerogativele, distincțiile, favorurile și onorurile de care se folosesc, beneficiază și se bucură alții promovați în același fel cu titlul de Doctor și Magistru, atât în Urbe, cât și în toate celelalte^[66] Universități și Facultăți din lume, de drept și prin uzanță. I-a acordat și i-a dat, de asemenea, încuviințarea și libera alegere, cât și autoritatea de a citi, de a preda, de a adnota, de a interpreta, de a se așeza în catedra de magistru, și tot astfel de a exercita activitatea profesorală atât public cât și privat, după cum îi va fi pe plac și va considera de cuviință. Și, pentru a duce la îndeplinire tipicul obișnuit în asemenea ocazii, i-a adus amintitului domn GHEORGHE GABRIEL ȘINCAI însemnele de Doctor și i-a tras inelul pe degetul inelar și i-a așezat biretumul pe cap ca pe o coroană și i-a înmănat cărțile, mai întâi închise, iar apoi deschise, și el însuși l-a condus la catedra profesorală și l-a așezat acolo, arătând că a fost admis și primit în rândul celorlalți Doctori ai ambelor Facultăți: în sfârșit, a fost primit și admis la îmbrățișarea fraternă a fiecăruia dintre Magistrii și Doctorii care erau de față cu el, spre mărirea și slava Domnului Atotputernic și a Mântuitorului nostru Isus Christos, Amin.

Spre mărturie și adevărire a celor de mai sus, am poruncit ca documentul de mai sus, semnat cu mâna noastră, să fie sigilat prin Sigiliul nostru, pe care obișnuim a-l folosi în asemenea ocazii. Dat la Roma, în Colegiul Urban de Propaganda Fide, în ziua de 28 a lunii ianuarie, anul de la Nașterea Domnului nostru Isus Christos 1779, în anul al IV-lea al Pontificatului Sanctității Sale PIUS AL IV-LEA, prin divina providență.

Iosif Maria cardinal Castelli

Prefect m. p.

Ș. Borgia

secretar, m. p.

Sigiliul atârnă de o panglică dublă de mătase împletită cu fire roșii și verzi, este turnat și imprimat pe o cutie mai mare de bronz și îl reprezintă pe Domnul Christos purtând steagul după Înviere, poruncindu-le celor doisprezece Apostoli să predice peste tot Evanghelia; pe marginea

interioară se citește inscripția: MERGEȚI ÎN TOATĂ LUMEA ȘI PROPOVĂDUIȚI EVANGHELIA LA TOATĂ FĂPTURA^[67].

⁹ Și anume: 1. Biblioteca *Vaticana*; 2. Biblioteca numită în mod curent *sopra la Minerva*; 3. Biblioteca de la *Ara coeli*; 4. Biblioteca *Benedictină*; 5. Biblioteca *Colegiului De Propaganda*, al cărei custode am fost timp îndelungat.

¹⁰ Am adnotat în speță și mai întâi, dintre volumele manuscrise, pe cele utile la reconstruirea *Istoriei daco-romane* sau *române*, ale cărei baze solide le-am construit atunci.

¹¹ Eminentissimul Principe și cardinal al Sfintei Biserici Romane, ȘTEFAN BORGIA, fiind pe vremea când eu am studiat la Roma Secretar al Congregației De Propaganda, a avut mărinimia de a mă primi cu atâta bunăvoință, încât nu numai că a dobândit pentru mine de la Sanctitatea Sa, de fericită memorie, PIUS AL VI-LEA^[68], pontificele maxim, îngăduința de a citi orice carte și de a vizita și cerceta toate bibliotecile, ci a și adus pe propria cheltuială un preot erudit care mă însoțea și mă îndruma, pe mine, oaspete străin, peste tot unde și când îmi dorea inima, la Bibliotecile publice din Roma și la Societățile de învățați, reconducându-mă apoi acasă. La ce bun? Pentru că tocmai acesta, de mai multe ori, a căutat și mi-a oferit în lectură scriitori până atunci necunoscuți mie, în diferite limbi, care lăsaseră în scris câte ceva demn de amintit despre români. M-a primit la fel de des la masa sa ospitalieră, bogată în învățați atât de-ai locului cât și străini, din a căror preaerudite conversații și dispute am învățat foarte multe, atât în istorie, cât și în alte științe. Autorizația de a citi cărți interzise, care mi-a fost acordată, sună după cum urmează:

Din audiența Sfântului Domn al nostru, PAPA PIUS AL VI-LEA, care s-a ținut în ziua de 20 februarie 1780.

Preasfântul, pe baza referatului semnat de mine, secretar al Sfintei Congregații De Propaganda Fide, i-a acordat cu bunăvoință lui GHEORGHE GABRIEL ȘINCAI, din ordinul Sf. Vasile cel Mare, autorizația de a păstra la sine toate cărțile, inclusiv cele ale autorilor condamnați și pe cele ale ereticilor, urmând să le țină închise sub cheie, astfel încât să nu ajungă în mâinile altora; acestea îi sunt îngăduite atâta vreme cât va trăi ca propovăduitor <al credinței>. Eliberat la Roma, în sediul aceleiași Sfinte Congregații, în ziua și anul menționat mai sus.

(L.S.) Ștefan Borgia
secretar m. p.

¹² Odată întors de la Roma, mi s-a poruncit să rămân la Viena și să intru în seminarul general greco-catolic de la Sf. Barbara; celălalt

însoțitor al meu a fost rechemat după scurtă vreme la Blaj; însă a mai rămas aici cu mine domnul A. R. ac Cl. SAMUEL KLEIN de Sad^[69], compatriot foarte apropiat mie. Mă întristează și mă miră foarte mult că un om atât de bogat în știință și cunoscător de litere și faimos prin operele publicate a fost trecut sub tăcere tocmai de autorii noștri care au scris în mod specific despre istoria Transilvaniei și a Ungariei și au făcut cunoscută biografia erudiților compatrioți; ca și când greco-catolicii nu ar putea și nu ar vrea și nu ar ști să se numere printre învățații literați din patrie! Între aceștia, se află însă mulți dedicați cu seriozitate și în întregime studiului literelor, care nu renunță la cultivarea propriilor cunoștințe nici în cele mai grele strâmțorări domestice. De aceea, nu mă pot stăpâni de a rezuma aici unele împrejurări cunoscute din viața prietenului meu, demne de a fi amintite, precum și meritele sale literare.

A văzut lumina zilei în anul 1745, în Sad, sat în scaunul săsesc al Sibiului, de unde se trage și denumirea sa nobiliară, pe care a dobândit-o pentru sine și pentru familia sa unchiul său IOAN, liber baro KLEIN, episcopul Făgărașului, de la regele Ungariei Carol al VI-lea. Studiile umane și altele inferioare le-a terminat la Blaj. Apoi, trimis fiind la Viena, la Colegiul Pazmanian, s-a perfecționat la universitate în științele filosofiei și teologiei, cu care s-a îndestulat pe deplin, meritând să fie promovat ca prefect de studii la seminarul greco-catolic mai sus amintit de la Sf. Barbara; fiind stabilit în această funcție, a publicat două disertații latine demne de a culege^[70] mare stimă și multe laude. Prima era *Disertația canonică despre căsătorie conform disciplinei bisericii greco-orientale* [*Dissertatio canonica de matrimonio juxta disciplinam Graecae Orientalis Ecclesiae*], Viena, 1781. A doua: *Disertație despre posturile în biserica greco-orientală* [*Dissertatio de jejuniis Graecae Orientalis Ecclesiae*], în același loc, 1782. Pe lângă acestea, fusese publicată de el mai înainte o *Gramatică a limbii dacoromâne sau valahice* [*Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae*], completată de mine însumi etc. în același loc, în 1780. Întorcându-se după mulți ani de la Viena în Transilvania, la Blaj, a fost făcut mare ecleziarh de către episcopul ATANASIU REDNIC^[71], după ritul Bisericii Orientale. Acum, de mai multă vreme, după ce a îndeplinit cu laudă mai multe însărcinări publice, este activ în funcția de concionator episcopal în biserica catedralei. În anii trecuți a tradus întreaga *Sfântă Scriptură*, ambele *Testamente*, în limba română și a tipărit-o cu succes la tipografia din Blaj^[72], *in-folio*; tot acolo a scos, în aceeași limbă, o lungă prelegere creată de el, de *Teologie morală*^[73], în volum *in-quarto*. Toate roadele bune, cărți în latină sau în română, care au apărut în ultimii circa douăzeci de ani la Blaj îl recunosc pe el drept apărător, ajutător, corector și promotor. Mai are și mai multe *Predici* ținute în limba română; unele

publicate^[74], altele încă inedite. În aceeași limbă a publicat, pe rând, *Logica*^[75], *Etica*^[76] și *Dreptul natural*^[77]. Urmează aici unele lucrări ale sale încă nepublicate, însă într-atât de revăzute și perfecționate încât, dacă le-ar surâde soarta editării, ar putea fi pe loc făcute publice. Aceasta este și ordinea în care le-a compus:

1. *Brevis Notitia Historiae Valachorum aborigine gentis usque Seculum XVIII*. [Scurtă notiță despre istoria românilor, de la originea poporului și până în secolul XVIII];
2. *Dissertatio de Statu, et Politia Religiosorum, et Monachorum Orientalis Ecclesiae*. [Disertație despre starea și politica preoților și a călugărilor Bisericii Orientale].

Aceste două opere sunt compuse în limba latină.

3. *Dicționar latinesc-românesc-unguresc-nemțesc*^[78]. A fost cerut deja pentru publicare de către Tipografia Universității din Buda și Pesta!

Cele care urmează sunt scrise în limba română.

4. *Istoria românilor din Transilvania, Muntenia și Moldova, împreună cu faptele principilor*;
5. *Istoria bisericească a românilor din Transilvania*^[79];
6. *Istoria Conciliului de la Florența*^[80];
7. *Praxișul furumului bisericesc*;
8. *Istoria bisericească universală pe scurt*.

Urmează opere de alți autori traduse de el în limba română din latină, greacă și franceză:

9. *Belizariul* lui Marmontel;
10. *Istoria adevărată a lui Lucian*^[81];
11. *Istoria bisericească a lui Fleury, secolele I–IV*^[82];
12. *Învățătura pentru penitenți* a lui Segneri^[83];
13. *Toma de Kempis*^[84];
14. *Omiliile și asceticele* Sf. Vasile cel Mare;
15. Toate operele Sf. Chiril Ierusalimiteanul;
16. Toate operele Sf. Dorothei^[85];
17. Toate operele Sf. Pahomie^[86];
18. *Optzeci și opt de omilii în Evanghelia Sf. Ioan și alte omilii* ale Sf. Ioan Gură de Aur^[87];
19. Câteva omilii ale Sf. Gregorie din Nazianz^[88];
20. *Istoria lui Ioasafat și Varlaam și cele două cărți Despre credința dreaptă* ale Sf. Ioan Damaschinul;
21. Câteva omilii ale Sf. Epifanie, Anastasie, Efreem și Ioan Damaschinul;

22. *Scara pastorală* și câteva prelegeri ale Sf. Ioan Climacu (Scărarul).

Apoi, compus de el însuși:

23. *Tratat filosofic-teologic despre religia creștină revelată.*

Și iată, acestea sunt roadele minții și străduinței unui greco-catolic. Câte alte opere erudite am găsi, ținute ascunse cu voie sau fără voie, dar valoroase, folositoare și demne de admirație, dacă am căuta? Să mai spună acum calomniatorii fără rușine despre călugări și despre alți oameni din religia și din nația noastră că sunt neciopliți, proști, leneși, necugetați, nepricepuți și nepotriviți pentru învățarea artelor nobile și a științei! Și că ar fi, prin urmare, nedemni de prețuirea, favorurile și grația regelui, nobilimii și a patriei!

¹³ Metoda de predare și de administrare a școlilor în limba maternă națională (denumite, conform noii norme, mai elegant și mai corect, Școli Normale) am învățat-o la Viena, de unde am și obținut următorul atestat al calificării mele:

Acest document semnat atestă faptul că preacinstitul domn GHEORGHE GABRIEL ȘINCAI, călugăr bazilian din dioceza Făgărașului, nu numai că a urmat cu deosebită sârguință cursurile de catehetică și de metodă predate în Școala Normală Regală și Imperială Sf. Ana, ci a și dovedit, în cursul examenelor prin care a fost verificat, că este în măsură să preia cu folos funcția de catehet și să catehizeze conform regulamentului școlar prevăzut de instituțiile de învățământ imperiale și regale. Drept dovadă a celor de mai sus, i s-a eliberat certificatul de față, redactat conform normelor obișnuite. Viena, 2 martie 1780.

I. I. v. Felbiger^[89] (L. S.)

¹⁴ Tot aici am studiat, în aceeași perioadă, dreptul natural, public, universal, național și bisericesc. Printre dovezile rămase și pierdute, am regăsit-o recent pe aceasta singură, care arată după cum urmează:

Subsemnatul atestă și certifică de drept cele de față: reverendul și eruditul domn GABRIEL ȘINCAI, membru al Colegiului grecesc, cu ocazia examenului de drept public bisericesc organizat în primul semestru, a dat dovadă de o atât de perfectă doctrină, încât a fost considerat demn de o mențiune specială cu laude. Am eliberat acest atestat conform puterii mie atribuite la Viena, 15 martie 1780.

(L.S.) Iosif Pehem, m.p. I. V. S.

C. R. A. M. consilier al preasfintei
Majestăți imperial-regale și profesor
titular de drept ecleziastic

¹⁵ Însuși celebrul scriitor și culegător de documente ungurești, DANIEL CORNIDES, care m-a căutat mai întâi pe mine la Viena și m-a vizitat apoi de mai multe ori, căruia i-am arătat ulterior mai multe manuscrise de-ale mele demne de a fi cunoscute, s-a interesat în special de unele foarte vechi referitoare la cumani. De atunci s-a născut între noi o aleasă prietenie, pe care doar moartea lui prea timpurie a putut să o desfacă. Și el m-a ajutat dându-mi spre lectură mai multe cărți și manuscrise rare.

¹⁶ De asemenea, preainvățatul și nobilul istoriograf JÓZSEF BENKŐ, pe drept cunoscut grație Comentariilor sale despre întreaga *Transilvanie*, m-a susținut mult și cu scrierile sale minore, până ce, datorită nenumăratelor sale merite, a fost, ca și mine, năpăstuit de mari nenorociri, din cauza urii brutale și a invidiei celor care îi detestă, mai rău decât câinii turbați, pe cei care se străduiesc să merite onoarea patriei!

¹⁷ În Viena, un distins protector al meu a fost și Excelența sa D. IOSIF GARAMPI, arhiepiscop și episcop de Monte Falisco și Corneto, nunțiu papal pe lângă preaAugusta Curte Imperială de la Viena^[90], care, cu mare generozitate și bunăvoință, mi-a garantat, pe atunci, liberul acces la *Biblioteca Nunțiatunii Apostolice* și chiar posibilitatea de a căuta, de a copia și de a avea acces după bunul meu plac la cărțile și manuscrisele care puteau servi scopului meu.

¹⁸ Excelentisimul, ilustrisimul și reverendisimul D. IGNAȚIU DARABANT, în prezent episcop greco-catolic al Oradiei Mari, pe atunci prepozit al Mănăstirii bazilite a Sf. Treimi din Blaj și vicar general al episcopiei Făgărașului și președinte al scaunului de judecată, părinte și educator preadulce al meu, prin autoritatea și judecata sa a făcut astfel încât în anul 1774 să fiu trimis la Roma la studii superioare; acesta m-a susținut mereu cu mare bunăvoință și m-a protejat, purtându-mi grijă, ajutor și sprijin constant, de atunci și mereu, după întorcerea mea și după ce mă retrăsesem din viața monastică. Astfel, ca să nu mai expun una câte una toate marile binefaceri pe care mi le-a oferit, amintesc doar că, pe vremea în care am fost pe nedrept destituit din funcția de director, persecutat de alte mai grave calomnii și expus la mai multe nenorociri din cauza angajamentului meu cinstit în favoarea binelui public, dorind în 1796 să port plângerile mele drepte în fața tronului împărațesc de la Viena, nerugă de nimeni și din proprie inițiativă mi-a dăruit douăzeci de galbeni, susținându-mă în sărăcia mea! Aceasta este adevărata milostivenie creștină: să-i sprijini în ceasul cel mai greu pe cei năpăstuiți și abandonați. Pe aceștia, care dăruiesc cu inima senină, și Dumnezeu îi iubește și îi răsplătește; iar eu nu voi înceta să mă rog toată viața, cu

recunoștință, să îl răsplătească însuși^[91] pentru binefacerile oferite mie și altora.

¹⁹ *Prima Principia Latinae Grammatices ad usum Scholarum Valachico Nationalium, quibus propter majorem incipientium Puerorum facilitatem, adjecta est Valachica Lingua*, Blasfalvae typis Seminarii Diocesani, 1783 [*Cele dintâi elemente de gramatică latină pentru elevii de limbă maternă română, însoțite de versiunea în limba română pentru facilitarea tinerilor școlari, tipărite la Seminarul diocesei din Blaj în 1783*], in-octavo, 184 de pagini. Aceeași lucrare am îngrijit-o și tipărit-o în același loc, separat și în limba ungurească și germană, adăugând în ambele cazuri și limba română.

²⁰ *Gramatica limbii române*, compusă de Samuel Klein (vezi mai sus, nota 12), revăzută^[92], cu adăugirea mai multor reguli noi și observații, reorganizată într-o ordine mai bună și completată cu câteva dialoguri, am publicat-o sub îngrijirea mea, pe cheltuiala mea, a autorului și a altor alumni ai Seminarului Sf. Barbara.

²¹ Am publicat două *Abecedare* normative, unul pentru școala primară din Blaj, celălalt pentru a fi folosit în celelalte școli satești din Transilvania. Primul, în patru limbi, conținea literele în latină, ungurească, germană și română; al doilea explica doar semnele românești. În ambele erau conținute tabele de litere, de silabisire și de citire după reguli exacte.

²² Cuvios răposatul episcop al Făgărașului, ilustrisimul și reverendisimul PETRU PAVEL ARON DE BISTRA^[93], a publicat la Blaj, prin 1757, două *Catehisme*, unul în limba latină^[94], mai detaliat și potrivit mai degrabă pentru clerul tânăr decât pentru tinerii din școli. Celălalt, în limba română^[95], foarte scurt și sub formă de compendiu, nu a fost găsit potrivit pentru noile școli românești. De aceea am fost însărcinat să compun acest nou *Catehism*, care să fie conform cu noua metodă de predare din școlile normale românești. Am pregătit degrabă un asemenea catehism, care este utilizat nu numai peste tot în aceste școli, ci este și foarte consultat de acei clerici care, dorind să se hirotonisească, trebuie să susțină un examen foarte riguros de învățătură creștină, înainte de a fi înălțați preoți. Este, de asemenea, de mare ajutor în parohii, pentru că din el sunt instruite și examinate persoanele înainte de căsătorie.

²³ Din câte știu, nimeni înainte de mine nu a publicat o *Aritmetică românească*. Eu am expus-o sistematic și am propus-o conform unei metode foarte simple și clare, pe înțelesul copiilor.

²⁴ Pe perioada de doisprezece ani cât am fost director al școlilor în limbă maternă română de pe întregul mare principat al Transilvaniei, nu am încetat niciodată de a le vizita, de a le îmbunătăți, corecta și înmulți.

—

Și această grijă și acest efort al meu neîncetat nu au fost fără rod, pentru că, prin intervenția și la stăruința mea, numărul lor a crescut până la trei sute. Salariul meu obișnuit era, în total, de 300 de florini, însă cheltuielile de peste ani necesare vizitelor la aceste școli mi se returnau din fondul comun al școlilor naționale. Pe timpul domniei împăratului IOSIF AL II-LEA, de trei ori a fost necesar să vizitez, una câte una, toate școlile românești naționale, pentru a prezenta referate oficiale despre starea, creșterea și înflorirea acestora, după cum arată cele două documente care urmează. Iată ce spune primul, al Inspectorului tuturor școlilor naționale, romano- și greco-catolice din Transilvania:

Certific că posesorul documentului de față, domnul GHEORGHE ȘINCAI, director al școlilor naționale unite de rit grecesc, pe perioada de când a fost înființată această rețea de școli a îndeplinit toate sarcinile care i-au fost încredințate, cu sârguință și îndemănare, depunând tot efortul ca în rândul tinerimii de naționalitatea sa să crească educarea moravurilor și a minților și să se răspândească cunoștințe sănătoase în ceea ce privește obligațiile civice. Sibiu, în ziua de 19 august 1792.

(L.S.)I. Lethenfeld m.p.

inspector principal
al școlilor naționale

Cel de-al doilea este din partea clerului greco-catolic din dioceza Făgărașului:

Cu ocazia întâlnirii noastre pentru a presta jurământ împăratului binecuvântat și principe, domn preamilostiv al nostru, FRANCISC AL II-LEA^[96], noi, protopopii greco-catolici ai diocezei Făgărașului, am fost rugați cu smerenie de către nobilul domn *Gheorghe Șincai*, director al școlilor naționale greco-catolice din marele principat al Transilvaniei, să-i eliberăm cu bunăvoință un document care să-i ateste meritele în înființarea și administrarea școlilor; dând curs acestei cereri, certificăm că dânsul a participat cu sârguință de la bun început la înființarea școlilor naționale din această dioceză, depunând tot efortul în vederea înrădăcinării tot mai adânci a literelor, a cunoașterii și a culturii în rândul tinerimii, și a răspândirii acestora, și că a urmărit acest lucru nu numai instruind candidații profesori cu mare sârguință, ci și vizitând școlile de fiecare dată când i s-a poruncit de către Înaltul Guvern imperial, fără a se menaja de eforturi, nici chiar când i-ar fi cerut-o propria sănătate. Pe deasupra, pentru a-și demonstra zelul în construirea cât mai temeinică a națiunii și a binelui public, a publicat mai multe manuale pentru uzul tinerilor, în parte traducându-le din limba germană în română, în parte redactându-le prin propria muncă și generozitate. Apreciind pozitiv

efortul neîncetat al acestuia în susținerea educației tineretului din școli, spre binele obștesc, am considerat că este demn de o recunoaștere publică a meritelor și trudei sale, expuse într-un demn referat, și de a se putea folosi de recomandarea noastră, exprimată prin prezentul document, de față cu cei de la care va considera de cuviință să ceară ocrotire și sprijin pentru îmbunătățirea situației lui. Eliberat la Congregația arhidiaconilor diocezani, Blaj, 18 decembrie^[97] 1792.

(L.S.) Prin

Demetriu Căian, m.p.

notar general al clerului

greco-catolic al Făgărașului.

²⁵ ^[98] De la moartea împăratului IOSIF AL II-LEA, dușmanii școlilor naționale au prins cutezanță și m-au persecutat, chiar nevinovat fiind, pe căi ascunse, într-atât încât, până la urmă, m-au îndepărtat din funcția de director, sub pretextul unei participări a mele la o pretinsă nelegiuire a unor principii germani. Astfel, aproape abandonat^[99] de soartă, m-am retras sub aripa ocrotitoare a patronului, atât de binevoitor mie, magnatul din Transilvania, ilustrisimul domn *Daniel*, conte *Vass de Țaga*, apropiat de curtea imperială, și a doamnei sale, ilustrisima *Clara Szerentsi*. Am rămas șase ani întregi la curtea lor, unde i-am instruit^[100] pe cei trei fii ai lor, conții *Toma*, *Ioan* și *George*, de la care Transilvania se poate aștepta la lucruri mari și strălucite, în artele bune și științe; pe deasupra, m-am ocupat de buna administrare și de contabilitatea bunurilor și am verificat socotelile angajaților lor: prin urmare, am fost nevoit să las o vreme deoparte studiile mele proprii și să neglijez, între timp, cultura mea literară.

²⁶ ^[101] Nu puteam să uit *Istoria dacoromână sau valahică*, pe care o scrisesem odinioară cu atâta grijă, pregătire și nopți nedormite. Și, deci, de îndată ce am încheiat educația și instruirea de șase ani a celor trei tineri conți sus-numiți, am părăsit curtea acestora, exprimându-le recunoștința mea profundă, și am mers în Ungaria, la Oradea Mare; căutând aici ocazia potrivită ca să ajung la Buda și la Pesta, pentru a putea aici completa și perfecționa opera, consultând și comparând alte documente utile, pe lângă cele pe care avusesem norocul să le găsesc, atât în *Gramatofilaciul diplomatic-istoric al lui Kovachich din Buda*^[102], cât și din *Biblioteca regală Seceniană de la Pesta*^[103]. Astfel, opera a fost scrisă, până acum, într-adevăr de mine și cuprinde trei volume foarte mari *in-folio*, compuse din mai multe sute de pagini.

²⁷ ^[104] La sosirea în Oradea Mare am fost foarte bine și generos primit de vechiul meu patron, Excelența sa Domnul IGNAȚIU DARABANT: am fost așezat zilnic la masa lui ospitalieră și am primit găzduire în reședința sa de sub cetate, de unde am scris această elegie.

²⁸ [105] După ce am prezentat umil și smerit omagiile mele Excelenței Sale episcopale, prima grijă și datorie mi-a fost să-i salut pe reverendisimii domni canonici greco-catolici, pe care i-am aflat pe toți sănătoși și la fel de binevoitori față de mine cum erau pe vremuri; și, ceea ce trebuie să amintesc cu recunoștința cuvenită și cu multe mulțumiri, unii dintre aceștia, și anume: reverendisimii domni *Samuel Vulcan*^[106], *Iosif Szilágy*, *Simeon Bran*^[107], *Ioan Corneli*^[108] și *Nicolae Vitéz*, împreună cu preagenerosul și lăudatul episcop^[109], m-au ajutat și m-au susținut din proprie inițiativă cu bani, când am fost plecat la Buda. Petrecând aici aproape trei luni de zile și dorind să cunosc ocupațiile literare ale oamenilor noștri, iată! am aflat cu bucurie că reverendisimul domn SAMUEL VULCAN, lector, canonic și vicar general în episcopie și președinte al scaunului de judecată, om înzestrat cu cea mai aleasă învățătură și de mare umanitate, are deja gata de tipar un volum foarte atent elaborat, de predici dogmatico-morale românești. L-am vizitat de mai multe ori și pe reverendisimul domn GEORGE FARKAS^[110], arhipresbiter sau mare prepozit și canonic, și l-am aflat mereu citind și scriind. Întrebându-l eu cu ce se ocupă, mi-a răspuns că se îndeletnicește cu redactarea unui *Comentariu sau Interpretare a Psalmilor lui David*, în limba română, pentru preoți. Cu aceeași ocazie, mi-a arătat celelalte opere ale sale, deja completate și gata de tipar, care sunt următoarele:

1. *Istoria completă eclesiastică a Noului și Vechiului Testament, de la Facerea lumii până la sfârșitul secolului al XVIII-lea inclusiv* ^[111]. Este o amplă operă originală în limba română, *in-folio*.
2. *Comentariu al întregului Nou Testament pentru preoți* ^[112]. Este, de asemenea, o operă în limba română, un amplu volum *in-folio*, o culegere din interpretii cei mai buni și aprobați.
3. *Disertație latină despre ciclul Paștelui* ^[113], în care se arată, pe lângă alte lucruri foarte utile și păreri critice expuse cu siguranță, că este, în mod rațional, de preferat calendarul Gregorian, celui Iulian. Este un opuscul manuscris constând în 12 coale.

Ei bine, oare ce mijloace mai bune, mai adecvate, mai sănătoase și mai eficiente ar putea exista pentru a expune și a răspândi în rândul clerului și al poporului român, lăsat de izbeliște și incult, principiile bune ale umanității și ale creștinătății și dogmele acesteia, pentru a-l educa și a-l cizela? Doar de ar fi acestea tipărite și făcute publice, și date amândurora spre citire și spre buna folosință! Și Sfânta Unire oare nu ar convinge de adevăr mult mai repede, prin învățătura acestora, multe mii de suflete ale neînvățaților? Învățătura cărților a fost dintotdeauna sprijinul cel mai sigur în răspândirea și propășirea religiei!

²⁹ [114] Dorința de a o vedea și consulta mi-a fost iscată de mult de cartea celebrului *Martin George Kovachich Mărturii despre comițiile la*

unguri de la începutul domniei în Panonia până astăzi, Buda, 1790, în care, la pagina 500, se găsesc documentele, inedite până atunci, scrise de *Ludovic al II-lea*^[115], regele Ungariei, în 1518, la Buda, către *Ioan de Zapolya*^[116], voivod al Transilvaniei, copiate din *Colecția de mărturii rare ungurești*^[117] a acestui preaînvățat și foarte bun prieten al meu.

³⁰ ^[118] De la mai sus lăudatul reverendisim domn *Samuel Vulcan*, care pe atunci se afla în funcția de vicerector al Seminarului general regal greco-catolic din *Lemberg*, am aflat că acesta^[119], în 1789, a susținut, cu cea mai distinsă aprobare și cu laude, concursul^[120] pentru înalta Catedră *Zamosciană* de la Universitatea din Leopoliș.

Gheorghe Șincai

ONOMASTICON

Serenissimi Hereditarii Principis Regii Archi-Ducis
Austriae et Regni Hungariae Palatini Iosephi,
Pesthini^[1], Anno MDCCCV.

Inter concentus musicos linguis Latina et Nationum
Hungariam incolentium celebratum.
Budae, Typis Regiae Universitatis Pesthanae,
[1805]*

Oprea

Iarna, frate, au trecut,
Întru care-am petrecut,
Au sosit și primăvara,
După carea vine vara.
Toamna încă va sosi,
Numai de s-ar făloși,
Cu bine și bunătați,
Carii șed pre la cetăți
Și cei din țara de-afară,
Cum era odineoară
Subt Iosef cel lăudat,
Al Romei mare împărat^[2].
Ceste patru tâmpuri sânt,
Despre care am ș-în gând
A vorbi cu tine, frate,
Cu cuvinte așezate.

* Transcriere și note: Gh. Chivu.

Bucur

Cum grăiești acum, fârtate,
Cu min' de ieftinătate?
Nu vezi pânea, nu vezi vinul,
Nu vezi carnea, nu vezi inul,
Cât sânt toate de scumpite
Și la nespus preț suite?

Oprea

Măi, fârtate, nu așa,
Acestea s-or așeza.
Numai Franțisc^[3] să trăiască,
Ca pre noi să ne domnească.
Să trăiască soață-sa,
Maria Theresia^[4],
Cu toată Curtea împreună,
C-atunci om da noi de bună.

Bucur

Tu vorbești de primăvară,
Dar nu știi ce face iară
Grof Seceni Frenț^[5] cel vestit,
Care țar-au împodobit
Cu cărți bune, cu scrisori
De mână, ca niște flori?
Zic: Seceni Frenț cel mărit,
Carele mi-au poroncit,
Ca lui Iosef Palathin
Cinste să-i facem deplin.
Drept aceea, îndrăznește
Și de-amărunt socotește
Ce ni se cuvine noauo
În martie zece ș' noauo
Despre un prinț să vorbim,
Ca-n vorbe să ne lovim?
Io socotesc c-ar fi bine

—
 Și de tine, și de mine,
 Să lăsăm, de primăvară
 Câte vorbim, toate afară.
 Și fiindcă sântem noi
 În tâmpul de-acum la oi,
 Cu fluieri, tilinci și cimpoi,
 Să lăudăm amândoi
 Pre Iosef cel Prea-Înălțat,
 Noauo de la ceriuri dat,
 A cărui strămoși pre noi,
 Pre ardeleni, din nevoi
 Ne scoaseră la odicnă
 Și ne-așezară la ticnă.

Oprea

Bucure, fratele meu,
 Să te țină Dumnezeu!
 Foarte-mi place cum grăiești
 Și pre min' mă dojenești.
 Căci macar că sânt păstoriu
 Prin Cel de Sus ajutoriu,
 Toate câte mi le-ai zâs
 Nu le pociu lua în răs,
 Ci într-adins, iubite frate,
 Zic că sânt adevărate.
 Căci știu cum s-au mântuit
 De turci și s-au odicnit
 Țara cea Ardelenescă,
 Încă și cea Ungurească,
 Di-nceput până-n sfârșit,
 Precum în fagi am găsit
 De Moșul Radul crestat,
 Care așa ne-au învățat.
 Că Leopold cel dintâ<i>u^[6]
 Ne-au mântuit mai întâ<i>u.

Prin Iosef, Carl și Maria^[7]
Ni s-au întărit domnia.
Prin Iosef al doilea,
Neamul nostru, ce robea,
Cum scăpă de iobăgie,
S-ajunse la slobozie.
Prin Leopold al doilea^[8],
Care nu de mult domnea,
Cât bine noi n-am avut
Al Ardealului ținut?
Dară Țara Ungurească
Au n-are să povățească?
Io, Oprea, acestea zic,
Că încă mai iast-un spic
Din sămânța împărătească
(Domnul de Sus să-l trăiască!),
Carele are grănuți,
Carii poruncesc ș-în munți.
Grăunțul cel dintâu iaste
Franțisc, ce oblăduiaște.
Carl harțul^[9] povățuiește,
Iosef în Buda domnește.
Sânt și alte grănunțele,
Dar că-n minte n-am ulcele,
Toate a le pomeni
Nu mă voiu învrednici,
Ci voiu lua fluierul.
Ia, Bucure, cimpoiul,
Zi, Bucure, după mine,
C-așa ție se cuvine!

Amândoi

Iosefe, fiu, ginere
De împărați, mult tinere,
Să trăiești, să îmbătrânești,

—
Pre noi să ne stăpânești,
Pre fratel' tău să-l iubești,
Țara să-o ocârmuiești!
Să fii veste în lumea toată,
Precum unchiul tău odată!
După multă căruntețe,
Împodobit cu bunețe,
Să te faci o stea frumoasă
Lumii toată vederoasă!

G<eorgius> S<inkai> d<e> E<adem>

Vasile Aaron

PATIMILE ȘI MOARTEA A DOMNULUI ȘI MÂNTUITORIULUI NOSTRU ISUS HRISTOS,

în stihuri alcătuite de Vasile Aaron, avocat jurat în
M<arele> Prinț<ipat> al Ardealului,
cu slobozeniia celor mai mari, tipărite
cu toată cheltuiala D. Chiriu Costandin Boghici^[1],
Brașov, în Tipografia lui Gheorghe de Șobel^[2], prin
Mihail Dir^[3], 1805*

Cătră cetitoriu!

Căutați mai înainte împărăția lui Dumnezeu și
cealelalte să vor adăoga voao^[4]! *I proč*, zice Sfânta
Scriptură: Dulci sânt aceste cuvinte ale Mântuitoriului
nostru Isus Hristos și normă după care fieștecare creștin
este datoriu a-și întocmi viața sa. Că de vrea cineva
bunețile și curățeniia apei a o cerca, mai desăvârșit
despre aceste să poate încredința, dacă aleargă tocma la
izvorul curgătoriului râu. Cu atâta mai tare trebuie
creștinul să aleargă la Făcătoriul său, de la care și viața,
și hrana vieții, și toate câte le stăpânește le are dăruite, și
carele îl încredințează despre aceea, precum tot cela ce
caută mai întâi împărăția lui Dumnezeu, cealelalte i să
adaogă lui. Aceasta socotindu-o eu, iubite cetitoriu, mă
apucăiu, cu ajutoriul lui Dumnezeu, și alcătuiii această
cârtică în stihuri despre patima Mântuitoriului nostru
Isus Hristos. Materia frumoasă spre înfrângerea inimei și

* Transcriere și note: Crina Pop.

— spre umilință, care povățuiesc la împărăția ceriului atârnătoare; însă, după stările împrejur a vremilor, nefiind doară spre plăcerea ta alcătuită, vei fi iertătoriu.

Sibii, 29 octomvrie 1804

Vasilie Aaron,
procurator

Cap 1

ISUS SĂ SUIE ÎN MUNTELE OLIVETULUI,
ÎNGERUL VESTEȘTE ÎN LIMBI VENIREA LUI,
ISUS DOARME ÎN VALE,
ÎNGERUL ÎI UMBREAZĂ.

Tu, Cerescule Părinte!
Care toate iai aminte,
Cela ce cu sfânta mână
M-ai făcut om din țărână,
Și mi-ai dat duh de viață,
Dându-mă lumii în brață;
Mai apoi, pentru că foarte
Am fost greșit noi, de moarte,
Ai dat pre Fiiul Tău morții,
După rânduiala sorții,
Care au dat loc răbdării
Pre crucea răscumpărării.
Trimite-mi Sfântul Duh mie
Să-m reverse dar a scrie
A lui Hristos rară soarte,
Patimă, cruce și moarte.
Oh, Maică! Maică curată!
Demult la ceriu înălțată,
Carea L-ai purtat în brață,
Și ai fost la toate față

Câte de Isus răbdate,
Și de tine lăcrămate.
Oh, ceată! Ceată cerească!
Obște sfântă îngerească,
Ajutați-mi de, odată,
Să cânt cântare curată,
Ca câte sânt date mie
Desăvârșit să poci scrie.
Și așa, făcându-mi cruce,
Așa voi a o aduce.

*

Ierusalim, minunată
Cetate în lumea toată,
Mult era împodobită,
Cu multe lucruri vestită,
Iar o biserică mare
Era-ntr-însa, decât care
Nice nu s-au auzit,
Nice nu s-au pomenit
Să fie fost vreodată
Mai mare, mai minunată.
De cetate, nu departe
Era un deal înalt foarte
În care, Izbăvitoriul,
A lumii Mântuitoriul,
Multă vremea petrecusă,
De multe ori aci fusă,
Ba și sânghur să ducea
Și nopți întregi petrecea,
Făcând multă rugăciune
Precum Scriptura ne spune.
Acum, când vremea sosi,
Vreamea de a pătimi,

—
Ca lumea să izbăvească
Din robii vrăjmășască,
Gândind multe-ntr-al său gând,
Numai pre Ioan luând,
Cătră seară s-au suit
În muntele pomenit.
Ioan rămâne mai jos,
Isus, în vârf nodoros,
În vârf nodoros de munte
Să roagă cu lacrimi crunte;
Lucru, negrăit de limbă.
Fața în foc și-o schimbă,
Și tot în foc să prefăce.
Ioan, din jos, mai mort, zace,
Ceata heruvimicească,
Ceata albă, îngerească
Să apropie și-I cântă
Cântare frumoasă, sfântă.
Îi slugesc toți cu tărie,
Îi slugesc cu bucurie,
Serafîmii Îl măresc,
Arhanghelii Îl slăvesc,
Cad la pământ, I să-nchină
Cu o glăsuire lină
De a cărora suptire
Și frumoasă glăsuire
Ioan cade la pământ,
Neputând grăi cuvânt.
Glasul serafimicesc,
Glasul arhanghelicesc,
Prin pământ, în jos, pătrunde
Pân' la limbi, la locul, unde
Toți direpții din vecie
Aștepta cu osârdie.

*

Prin a lui Hristos venire,
A sa de-acolo ieșire,
Simpt, cu multă desfătare,
A pământului mișcare,
Simpt, cu mare bucurie,
Izbăvirea ce-o să fie,
Văd seamne de mântuire
Din locul de osândire.
Preste vreame puțintică
Isus mânile-ș rădică,
Așa să roagă fierbinte
La al Său Ceresc Părinte:
Părinte Atotputearnic!
Rogu-mă ca un nemearnic,
Iată că vreamea sosește,
Pre mine mă proslăvește.
Vine zioa păciuită,
De direpți, de mult, dorită.
Făcuș din nimic pământul,
Toate, numai cu cuvântul,
Soarele, înalta Lună
Și câte sânt dempreună,
Făcutu-le-am amândoi,
Ci mai mari sânt înapoi.
Adam, cât păcătui
Și din grație ieși,
Și din raiu dându-l afară
Ți să făcu milă iară,
Și-mi ziseși: iubite Fiiu,
Iată Eu ce socotiiu!
Adam, a noastră zidire,
Veni la grea osândire.
Cu el, dimpreună, toți

—
Ai săi viitori nepoți
Căzură cădeare grea,
O, neascultare rea!
Milă-m e de-a mea zidire
S-o las în veaci în perire.
Vino, Fiiule iubite!
Vino, Fiiule dorite!
Vino, s-o mântuim iară,
S-o scoatem din munc-afară!
La acestea dulci cuvinte
Bucuros am fost, Părinte,
A lua chip omenesc,
A lua trup pământesc.
M-am legat a face toate,
Ca din iad s-o putem scoate.
M-am legat cum că și moarte
Voiu suferi, tristă, foarte.
Moarte tristă, de ocară,
Ca s-o scoț din chin afară.
Iată, pusa vreame vine
Precum Tu Însuși știi bine,
Treizeci de ani au trecut
De când sânt Eu om născut.
Umblat-am din sat în sat,
Pre norod l-am învățat,
Și din cetate-n cetate,
Învățând proastele gloate,
Calea cea spre pocăință,
Calea la buna credință.
În bisearică ș-afară
Răbdat-am chin și ocară,
Și, în loc de mulțemire,
De multe ori, izgonire
Și blestemuri am luat
De la neamul blestemat.

Răbda-voiu bucuros foarte
Și trista pre cruce moarte.
O, place-mi că m-am născut!
Place-mi că om m-am făcut!
Preste scurt vor ieși toți,
Buni, a lui Adam nepoți
Din întunearec, afară,
Și din para cea amară,
Și din lanțuri izbăviți,
Laolaltă însoțiți,
Vor cânta Ție mărire,
Și laudă peste fire.
Iuda Iscarioteanul,
Vânzătorul și vicleanul,
Acuma văz că să gată
Să-și isprăvească odată
Gândul, ce de mult îl are,
Spre a mea cu bani vânzare.
Deci, Tu, o, dreapte Părinte,
Ia la al meu chin aminte!
Fii aspru răsplătitoriu,
Fii drept Judecătoriu!
Fie-ți milă de noroade
Ce de mult rabdă dosade!
Dă-le dar să se căiască,
Și leagea să o priimească!
Și a mea tristă ieșire
Să aibă bună rodire.

*

Aceastea Hristos grăi,
În ceriu sunet să porni,
Sunet serafimicesc,
Cântec arhanghelicesc:

—
Bucură-te și săltează,
Sioane, că mare rază
Preste tine strălucește!
Un luceafăr să ivește,
Care va lumina toate,
Noroadă, neamuri și gloate.
Ah! Lase, Sioane, somnul!
Și mărește drept pre Domnul!
Fă laudă, mulțămită,
Măririi nemărginită!
Mărire cea preste fire
Lăudaț-o în Psaltire!
Laudă, acum, Sioane,
Pre Stăpânul, în organe!
Să cânte toți pre pământ
Dumnezeiescul Cuvânt!
Voi, mări, ape, lăudați!
Voi, munți, binecuvântați!
Saltă, păcătoasă fire,
Văzând a ta izbăvire!
Că, iată, Hristos să duce
Să se înalță pre cruce,
Și să moară pentru tine,
Ca să-ți dea, veacinicul, bine!
Într-acestaș chip să cântă
În ceriuri cântare sfântă.
Gavriil, Arhanghel mare,
Jos din scaunul său sare,
Degrabă și iute zboară,
Zburând, la limbi să coboară.
Îngerul cel minunat,
Deacă în limbi au intrat,
Tot locul să luminară,
De a strălucirii pară.
Iată, vechiul nostr<u> Părinte,

Adam, lăcrămând fierbinte,
Plângând, la înger grăbește.
Deacă la dânsul sosește,
Întâiu cade la pământ,
Neputând grăi cuvânt.
Mai târziu, în sus să scoală,
Uns de lacrimi și de zmoală,
Măcar plânsul nădușește,
Cătră Arhanghel grăiește:
O, Arhanghel minunat,
Acum de mult așteptat,
Ce lucru poate să fie
Îngerul în limbi să vie?
Rogu-mă ție ferbinte,
Spune-mi, Arhanghele sfinte,
Doar ne-aduci vro veaste bună
Tuturora, dimpreună?
Seamne bune am simțit
Când pământul s-au clătît,
Un sunet foarte frumos,
Un glas veasel, mângâios
Pătrunsă până la noi,
La locul cel cu nevoi.
Ci noi tot am vrea mai bine
A ști, însuș de la Tine,
Ce-i acest cutremur mare
Și glas minunat, de care
Limbul tot se îngrozi
În ce ceas îl auzi.
Oh, spune-ne bună veste!
Spune-ne lucrul cum este!
Spune-ne, înger cumplite!
Spune-ne, înger dorite!
Demultu-i de când dorim
De aicea să ieșim.

—

De mult acum aşteptăm
Dintr-acest loc să scăpăm.
De mult sântem tot în pază
Aşteptând dorita rază,
Carea să ne lumineze,
Roao să ne răureze.
Ah, inimă carea-m spune
Despre lucrurile bune
Ce să lucră pre pământ
De Milostivul Cuvânt.
Inima tare îmi saltă
Cu bucurie înaltă.
O, de Te-aş putea vedea,
Hristoase, nădejdea mea,
În trup prost şi omenesc,
După chipul pământesc,
Prin care voieşti pre noi
A ne scoate din nevoi.
O, Arhanghel luminat!
Spune-mi tu mai apriat,
Arată-mi iubita formă,
Arată-mi dorita normă
După carea s-au născut
Acel fără de-nceput!
Arată-mi locul în care
Să ruga cu suspin mare,
Şi cerea pace la toţi
Din mine născuţi nepoţi!
Ci, o, vai, cum îndrăznesc!
Cum, ticălosul, poftesc
Cu ai miei ochi vinovaţi,
Cu greu păcat întinaţi,
A vedea pre Acel Mare
Stăpân şi Împărat care
De păcat nicicum nu ştie.

Oh, vai! Oh, vai! Oh, vai mie!
Oh, vai mie, ticălosul!
O, vai mie, păcătosul!
Greșit-am, și greșesc tare,
O, înger, Arhanghel mare!
Iată, plânsul mă-npresură,
Îmi amurte a mea gură.
Adam vrea să mai grăiască,
Să plângă, să se căiască,
Iar Arhanghelul, de unde
Sta înalt, așa-i răspunde:
Leapădă, Adame, frica,
Nu te mai teame nimica,
Saltă și te veselește,
Că, iată, vremea sosește,
Vremea de-a merge la raiu,
La de mult doritul traiu.
Acuma să săvârșesc,
Acuma să împlinesc,
Câte prorocii grăiră.
Acuma vremea sosiră
Să ieșiți cu bucurie,
La locul de veselie.
Fiiul cel dumnezeiesc
Au luat trup omenesc,
Și într-un chip de rob vine
Să te mântuie pre tine,
Răstignindu-să pre cruce,
Pre tine să te apuce,
Să te scoată din amar,
Și din a limbului jar.
El va da răscumpărare
Pentru păcatul cel mare.
Iată! Iată, smerit vine,
Ca să moară pentru tine;

—
Preste scurt va și muri,
Pre cruce s-o pironi,
Și, vărsându-și al său sânge,
Pre ai săi vrăjmași va-nvinge.
Plânge-vor aceiia, toți,
Ai tăi blestemați nepoți.
Oricare vor îndrăzni
A-L prinde, a-L răstigni,
Atunci tot limbul răsună
Și saltă de voie bună,
Tot limbul să veselește,
Îngerul iară grăiește:
Adame, bătrân cinstit,
Părinte întâiu zidit,
Zidire cu-naltă minte
A cerescului Părinte!
Tu poftești, tare dorești,
Și a vedea te topești,
Pre Fiiul dumnezeiesc
A-l vedea-n trup omenesc.
Și cu această vedeare,
A simți o mângăiere
Și o dulce desfătare,
Întru dorul tău cel mare.
O, câtu-i de minunat!
O, câtu-i de lăudat!
Așa, cât noi, serafimii,
Îngerii și heruvimii
A și gândi ne sfiim,
Ne spăriem, ne-ngrozim.
Însă, dup-a ta dorire,
După marea ta poftire,
Spun-oi Stăpânului toate,
Doar cumva să va abate,
Și-ți va da precum dorești

Chipul Lui ca să-l privești.
Vei vedea pre Dumnezeu
În chipul robului Său.
Și vei vedea, o, minune,
Cum cel Veacinic va apune,
Va apune, va muri,
Și în mormânt nou va fi.

*

Atuncea, mulțime multă,
Să strâng, vin, stau și ascultă,
Să-ndeară, în mijloc să bagă,
Și de Arhanghel să roagă.
Să roagă să le grăiască,
Pre rând să le povestească.
Să povestească, anume,
Ce face Hristos în lume;
Ce viață au avut
De când cu trup s-au născut;
Ce lucruri s-au întâmplat,
Pre unde au învățat;
Ce minuni mari au făcut
Într-al Iudeii ținut;
Și în ce chip poate fi
Hristos a să răstigni;
Cine-i pricinuatoriul,
A morții izvoditoriul;
Cine-i așa de tiran,
Și așa mare dușman,
Cât pre Hristos Dumnezeu,
Pre milostiv Domnul său,
Fără vină să-L rănească,
Pre cruce să-L răstignească.
De acestea întreba

—
Cei ce împrejur îi sta.
Arhanghelul atunci tace
Și pre voie nu le face,
Iară ei să roagă tare,
Având foarte poftă mare.
Atunci Arhanghelul zice:
Să nu fie-ntră voi price,
Price, sau vro supărare
Pentru lucrul despre care
Să vi-l spuiu de mine stați,
Și cu toți mă rugați.
O, ai miei fii mult doriți,
Puțin mai îngăduiți,
Fiți încă în așteptare,
Aveți puțințea răbdare.
Dumnezeiescul Părinte,
Cela ce nicicum nu minte
Și a înșela nu poate,
Preste scurt va spune toate,
Și veți cunoaște toți bine,
Cum au fost lucrul în sine.
Acum, acum nu-i departe
Trupeasca lui Hristos moarte.
Acum, zioa de pre urmă,
În carea toate să curmă,
Vedea-veți voi o tâmplare
Și un lucru foarte mare:
Părintele cel Ceresc,
Căruia toate-i slujesc,
El vă va chema afară
Să vedeți acea ocară,
Amară și tristă foarte,
A lui Isus Hristos moarte.
Însă, pân-atuncea fiți
În pace, și odihniți,

Stați cu frică, așteptați,
Lui Dumnezeu vă rugați.

*

Și când vă rugați, grăiește,
În aripi tare lovește,
În sus foarte iute zboară,
Ca o pasăre ușoară,
Cât iasă din limb afară.
În limb întunearec iară,
Întunearec, văietare,
Rugă întru așteptare.
Deci, ieșind din limb afară,
Tocma la acel loc zboară,
La locul cel nodoros,
Unde fusese Hristos.
Îl caută cu tărie,
Voind tare ca să-L știe.
Îl găsește într-o vale,
Nu departe de la cale
Fiind o formă de cruce,
Ce, în sus, la munte duce.
Răzimat de un rozor,
Dormea iar foarte ușor.
Arhanghelul, dacă-L veade,
Unde, de somn cuprins, șeade,
Stă în loc, să minunează,
Și cu ale sale rază
Îl copere, Îl păzește,
În jurul Lui străjuiește.
Din trupul dumnezeiesc,
După chipul omenesc,
Era ieșită sudoare,
Bătând foarte lină boare,

—
Lacrămi încă pre obraz,
Îi cursease de năcaz.
De năcaz, de supărare,
Pentru patima cea mare,
Ce era să o petreacă,
Cu inima tocma seacă.
Fiind cu griji încărcat,
Ca un om adevărat,
Gavriil aproape merge,
Lacrămile I le șterge.
Colea, cam de cătră sară,
În vreme de primăvară,
Lângă dânsul, vreme multă,
Șade, cum doarme ascultă.
Mai pre urmă Îl deșteaptă,
Cum dormea pre mâna dreaptă,
Zicând: O, bun dătătoriu,
De bine Izvorătoriu,
Cela ce știi și vezi toate
Și măcară Ți să poate,
Cel ce cu ochiul cel sfânt
Vezi ceale de supt pământ,
Și acealea ce s-au pus,
Și decât ceriul mai sus,
Cela ce auzi, dormind,
Ca când ai fi priveghind,
Ceale ce mi-ai poruncit
Eu toate le-am împlinit!
Iar Adam tare dorește,
Și de dor mai să topește
Cu trup de om să Te vază,
Și lângă Tine să șază.
Șăzând, să Te-mbrățișeze,
Mult, gemând, să lăcrămeaze.
Acum, Cerescul Părinte,

Foarte cu aspre cuvinte,
Îmi porunci prin văzduc
Iarăși la ceriu să mă duc.
Iar voi, o, lucruri zidite,
Însuși de fire sădite,
Ce aicea vă aflați,
Foarte tare tăcând, stați.
Fie vreamea foarte lină,
Cu de tot binele plină,
Fie vreamea aurită,
Fie bine păciuită!
Gâlceava, ca o nălucă,
De aicea să se ducă,
Pacea aici să-nflorească,
Liniștea să se lățască.
Pacea împrejur să fie,
Cu liniștea-ntr-o soție.
Fii, o, vreame păciuită!
Fii, prea bine, liniștită!
Acuma, când doarme bine,
Cel ce te-au zidit pre tine,
De I-ați mai slujit vrodată,
Ca să aveți bună plată;
Slujiți ș-acum cu frică,
Dormind vreame puțintică.
Fii lin, o, aer ușor,
Când al tău bun făcător
Doarme și să odihnește
Și spre patimi să gătește!
Și voi, reapezi vânturi, încă,
De la suflare adâncă,
Vrun ceas, doao, încetați,
Sau, suflând, mai lin suflați!
Și voi, nori întunecoși,
Face-vă-ți acuma groși,

—
Stând înainte de soare,
Căldura cea cu friptoare,
Cuprinzând, o depărtați,
Și lui Hristos umbră-I dați!
Și voi, copaci de pădure,
Netăiate de săcure,
Cu a frunzelor mișcare,
Nu faceți gâlceavă mare!
Și să zic, cu un cuvânt,
Toate câte-s pre pământ,
Fie acum păciuite,
Să stea un ceas neclătite!
Când Cea ce cu cuvântul,
Făcu ceriul și pământul,
Și toate ceale văzute,
Știute și nevăzute,
Doarme în chip omenesc,
După chipul cel firesc;
Doarme jos, pre iarbă goală,
Nu în pat bun, cu pofală.
Așa, îngerul zicând,
Lângă stăpânul șezând,
Cu un glas foarte suptire,
După îngereasca fire,
Loveaște-n aripi și zboară
La cerescul său loc, iară,
Spuind oștilor cerești
Tainele dumnezeiești,
Taina cea de mântuire,
Prin groaznica răstignire,
Ce preste scurt va să fie,
Prin mare-ndărătnicie
A neamului jidovesc,
Pizmașului cel ceresc,
Și a lui Iuda vicleanul,

Pizmașului și dușmanul.
Pre rând povestește toate,
Ce lui era arătate
În ceriu, în limb, pre pământ,
Mânat de dreptul cuvânt,
Și în munte de maslin
Unde Hristos dormea lin. [...]

Gheorghe Șincai

ADPLAUSUS,
 QUO ILLUSTRISSIMO, AC
 REVERENDISSIMO DOMINO DOMINO
 SAMUELI VULKÁN,

graeco-catholico episcopo Magno-Varadinensi etc.
 etc., in exordio pastoralis suae dignitatis omnigenam
 felicitatem precantur sui tribus linguis, Valachica,
 Hungarica et Latina. Budae, Typis Regiae
 Universitatis Hungaricae, 1806*

*Virtus <repulsae nescia sordidae>
 intaminatis fulget honoribus.
 Horat., Lib. III, Od. II^[1]*

Sermo I.
 AD DACO-ROMANOS^[2]

După nor vine serin, după dulceață, pelin;
 Ci Orăzei nu-i așa, precum io voi arăta:
 Oradea Mare e vestită și foarte împodobită,
 Cu oameni buni ș-învățați, românilor de sus dați,
 Dară mai mult lăudați, că trăiesc ca niște frați
 Întră sine, ca pre voi să vă scoată din nevoi,
 Să vă facă fericiți, ca și voi să pomeniți
 Că aveți domni din preoți, carii era vrednici toți
 Să vă fie arhieriei; ci numai unul dintră ei
 Putea să vă stăpânească și să vă ocârmuiască:
 Adecă domnul Vulcan^[3], care voao va fi stan
 De piatră, bun de-a scăpa, deacă de nevoi veți da.

* Transcriere și note: Gheorghe Chivu, Eugen Pavel.

Știu că erați întristați, pentru că erați lăsați
 În anul trecut d-un părinte, a căruia dulci cuvinte,
 Ca să le țâneți în minte, tuturor vă fie-aminte.
 Ci n-aveți căci vă întrista, că ș-au plinit voia Sa
 Cel de Sus, car<e>-au voit, când cursul și l-au plinit,
 Pre Darabant Ignatie^[4] să-l ducă l-o veselie,
 Carea el o-a așteptat, până Domnul l-au chemat.
 Acuma voi, așadară, cum ziseiu odineoară,
 Nicidecum nu vă-ntristați, ci pre Dumnezeu rugați
 Mortului să-i dea odihnă, iar Domnului Vulcan tihnă
 Ca să poată stăpâni și bine ocârmui.
 Să trăiască^[6] zile multe, rugile să i se-asculte!
 S-aibă zile îndelungate și pline de bunătate!
 Acestea ca să se facă, nice unul să nu tacă,
 Ci toți să ia sama bine și să zică după mine!

<Sermo> II.

AD ILLUSTRISSIMUM DOMINUM EPISCOPUM^[5]

Franțisc întâilea^[7], pre carele el iubea,
 Cel ce te-au întrecut și vicariu te-au făcut,
 Vârtutea cunoscându-ți,
 Că s-au milostivit și bine au voit,
 De te-au făcut arhiereu, cu voia lui Dumnezeu,
 Purtare văzându-ți,
 Nu clirosul orădesc, ci tot neamul românesc
 Craiului Franțisc mulțănesc și pre Hristos îl măresc,
 Că te au pre tine
 Arhipăstoriu sufletesc, povățuitoriu lumesc,
 Î<n>tru toate îndreptătoriu, tuturor folositoriu,
 C-așa le iaste lor bine.
 Drept aceea și doresc, Mărirei-Tale poftesc
 Ca Dumnezeu Cel de Sus, a cui nume e nespus,
 Să-ți dea zile îndelungate,

Să poți trăi fericit și de tot neamul iubit,
Să poți toat<e>-a le așeza, turma-ți a o apăra
Și de lupi, și de păcate!

Și vârsta ai, și știința, dar mai mare cuviința.
Drept aceea gândesc toți c-acestea toate le poți
A le face spre folos,

Spre folosul neamului și spre al clirosului,
Carele ne-ncetat cântă și la Dumnezeu cuvântă,
Să te țină sănătos.

Toți sântem încredințați că vei sili să le gați
Cât alții au început, dar deplin nu le-au făcut,
Fie turnuri, fie curți;

Căci, când erai canonic, nu-ți venea ție nemic
Ce să nu faci pentru mulți, pre cari<i>-i vedeai
desculți,

Deși trebuia să scurți

Multe ce-ți era de treabă, pentru aceea nu în hiabă.
Încă de atunci gândeam și din inimă doream
Ca să ne fii arhiereu.

Acuma, dară, că ești și pre noi ne stăpânești,
Îți poftim mult să trăiești, în scaun să-mbătrânești,
Carea să dea Dumnezeu!

După multă norocire, îndelungă stăpânire!
Să te faci o stea frumoasă, lunei toate vederoasă!
Aceasta ți-o poftesc eu,

Al Mărirei-Tale umilit șerb,
G<heorghe> Ș<incai> de Ș<inca>

NOTE ȘI COMENTARII

SAMUIL MICU, GHEORGHE ȘINCAI, *ELEMENTA LINGVAE DACO-ROMANAE SIVE VALACHICAE*

Publicată în 1780, la Viena, în tipografia lui Joseph Lorenz von Kurzböck, cartea are [5] f. + 100 p., în format *in-8°* (17 x 12 cm). Samuil Micu a alcătuit lucrarea, iar Gheorghe Șincai a făcut revizia și a scris prefața. Ediția a doua, revizuită a lucrării, păstrând același format și același număr de pagini (110 p., numerotate continuativ, fără a mai face însă diferența între prefață și textul lucrării), a fost publicată în 1805, la Tipografia Universității Regale din Pesta, doar de către Gheorghe Șincai. De vreme ce Samuil Micu nu mai este menționat ca autor pe foaia de titlu a volumului tipărit în 1805, paternitatea celor două ediții a devenit o problemă dezbătută de cercetători: unii afirmă că sunt două lucrări distincte – prima ediție devine „gramatica lui Micu”, iar a doua, „gramatica lui Șincai” –, dar majoritatea consideră că este preferabil ca *Elementa* să fie privită ca o lucrare comună, publicată în două ediții (numind-o „gramatica lui Micu și Șincai”). Susține această ultimă poziție cvasiidentitatea capitolelor componente ale lucrării și păstrarea aceleiași perspective asupra originii și a structurii limbii române.

Elementa este prima gramatică tipărită a limbii române, deoarece gramaticile anterioare, scrise de Dimitrie Eustatievici (1757) și de Macarie (1772), precum și *Institutiones linguae Valachicae* (alcătuită în jurul anului 1770) au rămas în manuscris. Ea este, totodată, prima gramatică a limbii române scrisă integral cu litere latine. Așa cum ne informează Gheorghe Șincai în prefețele celor două ediții, lucrarea a fost alcătuită pentru uzul studenților români de la Colegiul „Sancta Barbara”, unde Samuil Micu era director de studii (Gheorghe Șincai, care locuia la colegiu ca intern, urma cursuri de filosofie la Universitatea din Viena). Lucrarea trebuia să servească drept manual și pentru învățarea limbii române de către străini, dar, mai important, ea era destinată să demonstreze caracterul și originea latinească a limbii române. Pentru a elabora *Elementa*, cei doi autori au folosit ca modele diferite gramatici ale limbilor latină și germană care circulau în Imperiu, dar, în special, după cum susține N. A. Ursu

(1971, 259–272), gramatica lui Nagy György, intitulată *Elementa linguae Germanicae in gratiam Hungaricae et Transilvanicae iuventutis ex optimis auctoribus collecta*, publicată cu câțiva ani înainte (1775) la Viena, în tipografia lui Johann Thomas Trattner. În afară de titlu (*Elementa*), similitudinile dintre cele două gramatici pot fi observate la nivelul structurării și al organizării materialului.

Cele două ediții ale gramaticii lui Micu și Șincai sunt concepute identic: după cuvântul-înainte adresat cititorului, urmează trei părți principale: *De orthographia*, *De etymologia* și *De syntaxi*, completate de un *Vocabular românesc și latinesc* (exemplu de lexic de bază, cu cuvintele grupate pe câmpuri lexicale) și de cinci *Forme de vorbit despre lucrurile cele ce mai adeseori vin în cuvântare*. Deosebirile din corpul propriu-zis al lucrării, ținând de unele amănunte de conținut, de organizare a materiei (adaosul intitulat *De formandis Daco-Romanis Vocibus a Latinis* din partea dedicată, în 1780, sintaxei a fost inclus, în 1805, în partea consacrată ortografiei, locul fiindu-i luat de câteva considerații despre prozodie) sau de normă lingvistică (infinitivul lung verbal, recomandat și utilizat constant în *Formele de vorbit* în 1780, este abandonat în 1805), pot fi remarcate în primul rând în ceea ce privește ortografia. Ortografia excesiv etimologizantă, datorată cu certitudine lui Samuil Micu, utilizată în ediția publicată în 1780 ca argument și ca dovadă certă pentru originea latină a limbii române, este simplificată de Gheorghe Șincai (astfel *h-* este eliminat, *qu* înlocuit de *c*, *cl* și *gl* lasă locul grafemelor *chi*, *ghi*, *l'* este substituit de *r* etc.), care considera, în 1805, că „puțin a lipsit să nu facem ca limba română să se scrie și să se citească la fel ca limba franceză”. Diferențele dintre cele două ediții sunt perceptibile și în cele două prefețe, pe care Șincai le scrie la distanță de douăzeci și cinci de ani. Prefața la ediția a doua are un ton mai incisiv, mai percutant. Rolurile pe care urma să le îndeplinească gramatica sunt aceleași, dar anumite elemente capătă o importanță mai mare. Cei care au raporturi de orice fel cu românii *trebuie* să învețe limba română, fiindcă români se întâlnesc nu numai în Transilvania, în Țara Românească și în Moldova, ci și în alte ținuturi mai îndepărtate: din Viena până în Crimeea, din Galiția până în Dardania. Românii, numeroși, sunt răspândiți pe teritorii întinse și, mai ales, sunt urmașii latinilor, așa

cum o dovedește limba lor, de aceea nu mai trebuie să fie ignorați sau marginalizați. Importanța și demnitatea poporului român printre celelalte popoare sunt afirmate cu tărie în ambele prefete, *Elementa* dovedindu-se astfel a fi nu doar o lucrare filologică programatică, ci și un manifest în care sunt expuse și argumentate principalele teze culturale și politice ale Școlii Ardelene.

Apreciată și studiată încă din momentul apariției, *Elementa* a cunoscut o serie de reeditări și de traduceri: Timotei Cipariu a publicat și a tradus câteva fragmente din cele două ediții în ARCHIV, 1869, nr. XXIX, p. 564–569, nr. XXX, p. 587–594, 1870, nr. XXXI, p. 602–607. Alte fragmente s-au publicat și tradus în Fugariu 1970, I, 60–73, 329–356, și în Fugariu 1983, I, 14–27, 595–626. Fragmentar, textul a mai fost editat în Micu 2010, 187–197, 390–393. Singura editare critică și traducere integrală, cu textul original reprodus în facsimile, este datorată lui Mircea Zdrengea (Micu-Șincai 1980).

În acest volum reproducem fragmente din cele două ediții, însoțite de o nouă traducere în limba română și de note. Am transcris din prima ediție: f. [1]–[5], p. 1–10, 26–32, 76, 77–78, 79–80, 81, 85–87, 89–94, 98–100; din ediția a II-a: p. 1–13, 85–86.

[1] Este vorba despre *Brevis historica notitia originis et progressus nationis Daco-Romanae seu, ut quidem barbaro vocabulo appellant, Valachorum, ab initio usque ad seculum XVIII*, redactată între anii 1773 și 1778, în limba latină. Lucrarea a rămas în manuscris, fiind publicată parțial de A. T. Laurian, sub titlul *Historia Daco-Romanorum sive Valachorum*, în „Instrucțiunea publică”, 1861, p. 67–118, și în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, XXV, 1862, nr. 11–26 și 29–30.

[2] Șincai a fost student între anii 1774–1779 al Colegiului de Propaganda Fide din Roma, unde, cu sprijinul secretarului Congregației de Propaganda Fide (viitorul cardinal), Stefano Borgia, devine bibliotecarul Colegiului și i se permite accesul în biblioteci și în arhive din Roma.

[3] În original: *corruptam*. Șincai folosește acest termen cu sensul „alterată, schimbată”.

[4] Franz Joseph Sulzer (1727–1791), elvețian de origine, a fost ofițer în armata austriacă. În anii 1781–1782 publică la Viena prima parte, geografică (în 3 volume), a lucrării *Geschichte des*

transalpinischen Daciens, das ist der Walachey, Moldau und Bessarabiens..., în care descrie Țările Române de la sfârșitul secolului al XVIII-lea sub toate aspectele și prezintă, cel dintâi, teza imigraționistă referitoare la români.

[5] Marcu Evghenicul (1392–1445), mitropolit de Efes, a fost principalul apărător al Ortodoxiei la sinodul unionist de la Ferrara-Florența (1438–1439).

[6] Termenul *schismatic* era folosit de Biserica Catolică pentru a desemna Biserica (mai târziu) Ortodoxă și pe membrii ei după Schisma din 1054, cunoscută în Apus și ca Schisma Răsăritului.

[7] Alexandru cel Bun, domn al Moldovei între 1400–1432. În vremea sa, Mitropolia Moldovei, înființată între anii 1381–1386, a fost recunoscută de Patriarhia Ecumenică a Constantinopolului (1401) cu ajutorul unui bulgar, Grigorie Țamblac, pe care Alexandru l-a numit dascăl și „presviter al Marii Biserici Moldovlahe”. Potrivit tradiției, în timpul lui Alexandru cel Bun s-a renunțat la scrierea cu litere latine și s-a reintrodus alfabetul chirilic.

[8] Împărăteasa Maria Tereza și fiul ei, Iosif II, co-regent în domeniile ereditare ale Habsburgilor din 1765.

[9] Crișana.

[10] Adj. invar. „în toată puterea cuvântului, întreg”; *p. ext.* „foarte reușit, foarte bun, excelent”.

[11] Termen în epocă pentru *morfologie*.

[12] Formularea lui Samuil Micu.

[13] Probabil o formă pentru *eclipsis*, folosită în sec. XVII–XVIII (din gr. *ἐκλειψις*).

[14] *Eur* „vânt de la răsărit”; v. *Lexiconul de la Buda*, s.v.

[15] Probabil „grindină”; cf. lat. *stiria*.

[16] Cf. ediția a II-a: *camésia*.

[17] Cf. ediția a II-a: *diámánt*.

[18] Variantă pentru *acioaie*, nume dat unor metale sau aliaje.

[19] Cf. ediția a II-a: *crisolit*.

[20] „A vizita pe cineva acasă”.

[21] „Șerveturi”.

[22] „Bucătărie, cuhnie”.

[23] „Farfurii”; din lat. *patena*.

[24] „Chiar, drept, exact, întocmai, precis, tocmai”.

[25] „Călător”.

[26] „Care este împodobit cu desene sau cu flori”.

[27] În timpul șederii la Viena, Gheorghe Șincai a scris, în 1804, un *Dialog* între un român și un străin (astăzi pierdut), o scurtă istorie a poporului român, pe care voia să le publice ca anexă la *Elementa*, dar nu a fost acceptat de cenzură.

[28] Este vorba despre lucrarea lui Gheorghe Șincai, *Hronica românilor și a mai multor neamuri*.

[29] Pocuția este o subregiune istorică a Galiției, cuprinsă între râurile Prut și Ceremuș (astăzi în Ucraina).

[30] Oraș în Tesalia, Grecia.

[31] Miskolc (în limba română Mișcolț), oraș în Ungaria.

[32] Tertina Mihály (1750–1808), iluminist slovac, profesor la Academia din Oradea. Era un poet celebru în cercul literar de la Oradea, autor al unui poem despre Napoleon. Șincai îi aduce un elogiu în poemul *Elegia*, numindu-l „gloria științei regale”.

[33] Perecsényi Nagy László (în română: Ladislau Nagy din Pericei, 1771–1827), poet maghiar din Oradea, autorul unei colecții de poezii intitulate *Oradias* (1804), la care a contribuit și Gheorghe Șincai cu un poem în hexametri latini intitulat *Elegia*.

[34] Se referă la lucrarea lui Ioan Piuaru-Molnar, *Deutsch-walachische Sprachlehre*, Viena, Josephi nob. Kurzböck, 1788.

[35] Se face referire la dicționarul care a devenit, după pregătiri și prefaceri îndelungi, *Lexiconul românesc-lătesc-unguresc-nemțesc*, tipărit la Buda în 1825. Anunțul făcut de tipografia din Buda încă din 1805, pentru a obține fonduri pentru tipărirea lucrării elaborate de Samuil Micu, nu a fost urmat de imprimarea textului.

[36] Gheorghe Șincai are în vedere caracterul etimologizant excesiv al ortografiei utilizate în ediția din 1780 a gramaticii.

[37] Ján Lipský (lat.: Joannes Lipszky de Szedlicsna, 1766–1826), cartograf și ofițer de husari în armata habsburgică. Șincai îi adresează o scrisoare deschisă, tipărită la Buda, în 1804, în care afirmă necesitatea substituirii alfabetului chirilic cu cel latin.

[38] Acest capitol nu apare în prima ediție.

GHEORGHE ȘINCAI, *PRIMA PRINCIPIA LATINAE GRAMMATICES*

Prima principia a fost publicată de Gheorghe Șincai la Tipografia Seminarului Diocezan din Blaj, în anul 1783, fiind cel dintâi manual de limba latină cu explicații în limba română apărut în spațiul românesc. Are format *in-8°* (18 x 13 cm) și numără 184 de pagini, textul fiind dispus pe două coloane paralele. Partea latinească a manualului are alături, pe coloana din dreapta a paginii, o versiune românească, menită să faciliteze înțelegerea textului original, în condițiile în care gramatica se adresează elevilor începători în studiul limbii latine (cum reiese și din subtitlul cărții: „*adjecta Valachica lingua in hunc ordinem redegit, propter majorem incipientium puerorum facilitate*”).

Prima principia se încadrează într-o serie amplă de materiale școlare, pe care Gheorghe Șincai, îndeplinind funcția de director al Școlilor normale greco-catolice din Transilvania, le tipărește în 1783, pentru a răspunde nevoilor învățământului în limba română, ce se organiza după principiile iluminismului. Alături de *Prima principia Latinae grammatices* apar, tot la Tipografia Seminarului Diocezan de la Blaj, un abecedar bilingv, redactat în română și germană, *ABC sau Alphavit pentru folosul și procopsala școalelor celor normalești a neamului românesc. ABC oder Namenbüchlein zum Gebrauche der walachischen National-Schulen*, și *Catehismul cel mare cu întrebări și răspunsuri, alcătuit și întocmit pentru folosul și procopsala tuturor Școalelor Normălești a neamului românesc*. Publicarea celor trei manuale în același an (1783) implică faptul că Șincai a început să lucreze la redactarea lor la scurtă vreme după ce s-a întors de la Viena (în 1780). Cât privește perioada în care Șincai a început să lucreze la forma pentru tipar a celor trei manuale s-a avansat ipoteza conform căreia aceasta s-ar circumscrie anului 1782 (Tomuș 1994, 43). Pe baza rapoartelor pe care Șincai le trimite la întoarcerea în țară celor de la Congregația „De Propaganda Fide”, se poate stabili cu certitudine că munca de elaborare a manualelor a început chiar în 1780 (an în care i s-a cerut să redacteze diverse manuale

școlare). Astfel, în raportul trimis Congregației în 5 decembrie 1780, Șincai menționează faptul că activitatea sa de predare la Școala Normală din Blaj se dovedește o misiune deloc ușoară datorită împrejurării în care „hoc ipso tempore quo Normalem Scholam docere, etiam libros pro eadem componere jussus sum” (Dumitriu-Snagov 1999, 332). Scrisorile din 5 decembrie 1780 și din 8 februarie 1783 către Congregația „De Propaganda Fide” circumscriu cu exactitate perioada de lucru la redactarea manualelor.

ABC-ul este considerat o prelucrare după un abecedar oficial din epocă (*Bucvariu pentru pruncii cei rumânești, care se află în crăiasca ungurească țară și hotarăle ei împreunate*), tipărit în 1777 la Viena. *Catehismul cel mare* constituie tot o prelucrare, la baza textului stând, după afirmația lui T. Cipariu, un *Catehism* publicat cu puțin timp, sub redactarea arhiepiscopului Cristoforo Antonio Migazzi, cardinalul Vienei (Albu 1944, 264).

Nu este exclus ca *Prima principia Latinae grammatices* să fie tot o prelucrare, mai liberă, a unui manual de limba latină, pe care Șincai să-l fi cunoscut în timpul studiilor. Compararea textului tipărit la Blaj, în 1783, cu trei manuale de limba latină redactate în trei epoci diferite, dar având circulație în spațiul Imperiului la finele secolului al XVIII-lea – Gregorius Molnar, *Elementa grammaticae Latinae, pro recta scholasticae juventutis institutione, ex praecipuis grammaticorum praeceptis* (Claudiopoli, 1671), M. Joannis Rhenius, *Compendium Latinae grammaticae pro discentibus nationis Germanicae, Hungaricae atque Bohemicae* (Posonii et Cassoviae, 1781) și Josephus Grigely, *Institutiones grammaticae in usum scholarum gramaticarum regni Hungariae et adnexarum Provinciarum* (pars secunda, Budae, 1817) –, arată, dincolo de posibile influențe, cât de unitară era tradiția gramaticală atât la nivelul conținuturilor învățării, cât și al metalimbajului de specialitate.

În antologia de față, am reprodus din *Prima principia* paginile 3–27, 34–36.

[1] Șincai discută în subcapitolul consacrat *ortoepiei* atât regulile ce privesc pronunțarea corectă a cuvintelor latine, cât și problemele mai generale legate de stabilirea unei corespondențe

între litere și sunete. Uneori formulările sunt stângace sau conțin inexactități, dar aproape întotdeauna ele se datorează tradiției gramaticale și școlare. Regulile pronunțării corecte a cuvintelor latine așa cum sunt ele formulate în manualul lui Șincai sunt modelate după fonologia limbii germane (uneori acestea coincid cu cele din spațiul italian), reflectând norma care se impusese în acest spațiu lingvistic.

[2] Susținând că „litterae dividuntur in vocales et consonantes”, Șincai urmează îndeaproape tradiția gramaticală (și școlară), în care nu se făcea distincția dintre literă și sunet. De altfel, o formulare identică este înregistrată în *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* (p. 18).

[3] Diftongii sunt enumerați în ordine strict alfabetică (probabil din necesități didactice). În inventar apare diftongul *yi* în loc de *ui* (faptul datorându-se tradiției gramaticale).

[4] Observația lui Șincai este tributară tradiției gramaticale și reprezintă o viziune simplificatoare asupra statutului și originii literelor *k*, *y* și *z*. Dacă *y* și *z* au fost introduse în latină din greacă, *k* aparține alfabetului latin, fiind utilizat încă din perioada arhaică înainte de *a*.

[5] În *Prima principia Latinae grammatices* se arată că literele care notează semivocalele/ semiconsoanele trebuie pronunțate ca *împreună-sunătoare*, potrivit uzanțelor din scrisul latinesc târziu. În plus, Șincai menționează regula de scriere corectă a semivocalelor, palatala fiind notată prin *j*, iar posterioara prin *v*.

[6] Admițând că velara [k] se realizează în context palatal ca africata alveolară/ dentală [ts], Șincai este influențat de pronunția specifică limbii germane (care corespundea cu aceea din limbile slave). Recomandând pronunția cu africată dentală, manualul din 1783 propune o pronunție literară adaptată la limba germană și profund influențată de fonologia acestei limbi.

[7] Încă din latina târzie, pronunția lui *t* este condiționată de contextul fonetic, iar variația realizărilor a continuat și chiar s-a amplificat în perioada medievală sub influența limbilor vernaculare (multitudinea grafiilor oferă indicii despre diversitatea manierelor de pronunțare a dentalei). Ulterior, s-a impus ca model maniera în care dentala era pronunțată în italiană. În esență, regula cere ca dentala să fie pronunțată ca africată, dacă

se află înainte de *i* neaccentuat (mențiune care lipsește din manualul lui Șincai) și nu este precedată de *t*, *s* sau *x* (vezi una dintre excepțiile amintite de Șincai). Cuvintele împrumutate din greacă fac excepție de la această regulă. (Vezi totuși *tiara* – un împrumut din greacă – a cărui pronunție este explicată prin poziția inițială a dentalei. Explicația oferită de Șincai urmează tradiția gramaticală.)

[8] Denumirile folosite de Șincai pentru diferitele semne de punctuație, diacritice și strict ortografice, sunt identice cu acelea prezente în manualul lui Grigely, din 1817, citat în comentariu, ceea ce demonstrează fixarea acestora în terminologia lingvistică latină și în cea didactică (în manualul lui Josephus Grigely, hiperonimului *interpunctio* îi corespund hiponimele *comma*, *media nota*, denumire calificată drept populară, *duo puncta*, *punctum*, *signum interrogationis*, *signum exclamationis*, *parenthesis* și *diaeresis*).

[9] Șincai arată că regulile de utilizare a semnelor de punctuație vor fi studiate mai târziu de către elevi, într-un ciclu școlar superior celui căruia i se adresează *Prima principia* (motivând așadar absența indicațiilor despre folosirea semnelor ortografice și de punctuație prin faptul că manualul este destinat începătorilor în studiul limbii latine).

[10] Înainte de a enumera *părțile vorbirei* (denumirea tradițională a claselor lexico-gramaticale), Șincai prezintă structura ierarhică a latinei, recurgând – din nou – la locurile comune ale prezentării limbii. Fiecare nivel este reprezentat de o combinație de unități aparținând unui nivel inferior: vocale/diftongi → silabă → cuvânt → părțile vorbirei → vorbire. Șincai este tributار tradiției gramaticale nu numai în prezentarea structurii ierarhice a limbii, ci și în maniera în care utilizează termenul latin *oratio* (care înseamnă atât vorbire, chiar limbă, cât și propoziție). El scrie despre *partes orationis* (*părțile vorbirei*, deci ale limbii) și certifică existența acestora printr-o propoziție finită, numită tot *oratio*.

[11] Inventarul claselor lexico-gramaticale din manualul lui Șincai corespunde tradiției gramaticale, inclusiv prin considerarea participiului ca o clasă de sine stătătoare. Numele românești ale acestor clase, create prin calc după model latinesc,

diferă însă parțial de termenii utilizați în gramaticile românești ale vremii.

[12] Repartiția pe genuri a substantivelor utilizând distribuția acestora în contextul unui determinant a devenit un loc comun în gramaticile din antichitatea târzie, fiind preluată în lucrările ulterioare și păstrată inclusiv în epoca modernă. Determinantul este numit *articulus* începând cu gramatica lui Varro, *De lingua latina*, iar selectarea termenului într-un asemenea context se datorează tot tradiției gramaticale.

[13] Formele latinești exemplificate sunt însoțite, din motive didactice, de traducerea în română, în germană și în maghiară, deși manualul era destinat doar elevilor români.

[14] După ce prezintă flexiunea substantivului *musa*, care este însoțit de demonstrativul *haec* (distribuția numelui în contextul acestui determinant constituind o dovadă a apartenenței acestuia la genul feminin), Șincal atrage atenția asupra unor forme neregulate din cadrul declinării întâi. Are în vedere conservarea unei desinențe arhaice de dativ și ablativ plural, înregistrată în câteva expresii (ce s-au fixat în limbă) pentru a distinge genul substantivelor cu temele în *-a-* și *-o-*, având trăsătura [+animat, +personal]: *dominis et dominabus* (și nu *dominis*, pentru a evita neutralizarea opoziției de gen), *filiis et filiabus* (și nu *filiis*, din același motiv forma regulată este înlocuită de aceea neregulată).

[15] Urmând tradiția gramaticală, Șincal grupează la un loc temele vocalice și pe cele consonantice, menținând distincția prin numărul de silabe. Pentru flexiunea substantivelor cu teme consonantice este ales *sermo*, iar pentru cele prezentând teme vocalice (influențate de numele cu teme consonantice) este folosit drept model *ovis*.

[16] Paradigmele substantivelor *sensus* și *genu* sunt considerate reprezentative pentru declinarea substantivelor cu temă în *-u*. O mențiune specială primesc câteva substantive pentru care se indică formele în *-ubus* pentru dativ și ablativ plural. Formele în *-ubus* sunt calificate drept singurele admise în cazul acestor nume. În realitate, Șincal, respectând tradiția gramaticală, tratează nediferențiat arhaismele morfologice.

[17] Modelul pentru flexiunea temelor în *-e* este reprezentat de substantivul *dies*, care nu e însoțit de nicio precizare asupra specializării semantice a formelor feminine în raport cu cele de

gen masculin. Urmând tradiția gramaticală, Șincai arată că substantivele din această declinare tind să fie defective de plural.

[18] În flexiunea *numelor anormale*, caracterul neregulat este dat de suprapunerea unor paradigme ce reflectă teme diferite, fie că e vorba de forme alternante (*domus*), fie de forme unice (*duo*, care, în plus, conservă marca dualului). Șincai introduce în seria *numelor anormale* numeralul *tres*, *tria*, care urmează tipul de declinare a temelor vocalice în -i.

ORTOGRAFIE SAU SCRISOARE DREAPTĂ

Textul transcris integral are la bază lucrarea tipărită în 1784 și conservată într-un singur exemplar în fondul de Colecții speciale al BCU Cluj-Napoca, la cota CRV 477. Exemplarul complet are formatul *in-8°* (17,5 x 11 cm) și însumează 22 de pagini, față de cel descris în BRV, II, 292, sub nr. 477, ce conține doar „peste 12 pagine”. Pe verso-ul primei coperti este un *ex-libris* cu slove chirilice: „Simeon Oprean, sistematul învățătoru, anul 1826”. Textul (p. 1–12) a mai fost transcris parțial de Vîrtosu 1968, 300–303. O analiză a scrierii a fost realizată de Țepelea 1965, 777–782, și reluată, cu unele modificări, sub titlul *O simplificare a ortografiei cu caractere chirilice în Transilvania (1784) – Combaterea unor tendințe dialectale*, în Țepelea 1970, 103–110.

Chiar dacă în studiile mai sus menționate se avansează ideea că autorul rămâne necunoscut, C. Diaconovich, în *Enciclopedia română*, Sibiu, Editura și tiparul lui W. Krafft, 1904, s.v. *Obradovici*, atribuie această lucrare iluministului bănățean Grigorie Obradovici (1771–1847) – nepotul fabulistului sârb Dositei Obradovici (1742–1811) –, director al școlilor „de pe teritoriul regimentului valaho-iliric”, cu sediul în Caransebeș, între 1795 și 1807, și al celor din Banat, între 1807 și 1811; vezi și „Foaia Diecezană. Organul eparhiei ortodoxe române a Caransebeșului”, 8 ian. st. v./21 ian. st. n., 1923, p. 3–4. Nu am identificat alte documente care să ateste că, la vârsta fragedă de 13 ani, D. Obradovici ar fi avut o asemenea inițiativă. E posibil ca autorul *Enciclopediei* să confunde *Ortografia* apărută la Viena, în 1784, cu *Ortografie sau scrisoare dreaptă pentru folosul școalelor nemțești. Îndemnare către învățătura tinereimei românești*, tipărită la Buda, în 1811, a cărei paternitate îi este atribuită greșit lui G. Obradovici (cf. Popa 1979b, 511). La rândul său, Pârvu Boerescu se întreabă dacă autorul nu ar putea fi Dimitrie Eustatievici, deși există deosebiri „de stil și de exprimare” față de *Gramatica* acestuia din 1757 (Boerescu 2014, 116, n. 108).

Față de lucrările de gramatică anterior elaborate ce tratează în cuprinsul lor problematica scrierii cu slove chirilice (inventar, situații de întrebuințare în poziție inițială, mediană sau finală) și, implicit, a folosirii semnelor de punctuație, *Ortografia* se detașează net prin terminologia mult simplificată și, în consecință, mai accesibilă, ceea ce justifică valoarea explicit didactică a acesteia.

[1] Joseph Kurzböck (1736–1792), tipograf și librar vienez, întâlnit și cu alte variante ortografice ale numelui: Iosif Curțbec, Iosif Curțbeck, Kurțbek, Iosif Lavrentie Curțbec, Joseph de Kurzböck, Joseph Ritter von Kurzböck, Iosef de Kurzboeck, Giuseppe de Kurzboeck, Josef Lorenz von Kurzböck, Joseph Edlen von Kurzböck, Joseph Nob. de Kurzbeck, Josephus Nobilis de Kurzböck, Iosif Laurențiu Kurzböck.

[2] Se face distincție între *sunet* și *literă*.

[3] Veche localitate în Cappadocia, cunoscută în tradiția greco-latină ca Nyssa, centru religios faimos datorită asocierii cu Sf. Grigore de Nyssa.

[4] Regula de despărțire în silabe a grupurilor consonantice este diferită față de ortografia actuală.

[5] Matei 22, 21.

IOAN PIUARIU-MOLNAR, *DEUTSCH– WALACHISCHE SPRACHLEHRE*

Apărută într-o primă ediție în 1788, *Deutsch–Wallachische Sprachlehre* [Gramatica germano–română] a medicului oculist Ioan Piuariu-Molnar a fost publicată la Viena, în tipografia lui Joseph Kurzböck, în volum unic, format *in-8°* (18,5 x 11,5 cm), care cuprinde [8] f. + 445 p. + [40] f. Întocmită cu intenții manifeste de popularizare a limbii române printre nevorbitorii de română, *Deutsch–Wallachische Sprachlehre* (DWS) are un caracter eterogen: pe lângă textul propriu-zis al gramaticii, lucrarea mai cuprinde un volum însemnat de material cu caracter lexicografic.

DWS a fost reeditată în 1810 la Sibiu, într-un format grafic asemănător. Intervențiile față de textul inițial nu afectează structura materialului din lucrare, care se regăsește întru totul în versiunea sibiană, ci se rezumă la mici diferențe de interpretare relevante din punct de vedere lingvistic, astfel: în prima ediție Piuariu-Molnar notează forma trisilabică *muiare*, în context мѹарѣ (p. 4), în vreme ce în ediția a doua preferă pe *muiere*, în context мѹерѣ (p. 4), deși la mică distanță în același text (p. 9) notează din nou *muiare*, în context мѹѣре , sau chiar (p. 15) forma în patru silabe, cu *i* plenison, *mu-i-e-re*, în context мѹієрѣ . O a III-a ediție a apărut la Sibiu în 1823.

În privința modelului urmat, Gheorghe Șincai afirma în 1805, în prefața ediției a II-a din *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae*, că Piuariu-Molnar ar fi „revizuit și îmbogățit gramatica noastră”: „D. Ioannes Molnar de Müllersheim linguis Germanica et Valachica Viennae typis edicavit”.

Ecoul lucrării a fost pozitiv, ea fiind comentată, în 14 iunie anul următor, pe două coloane, în prestigiosul cotidian german „Allgemeine Literatur-Zeitung”, care apărea la Jena–Leipzig. Recenzentul (nesemnat) remarcă faptul că este „primul manual cu adevărat utilizabil” în însușirea limbii române, în care, deși partea fonetică este prea scurtă, iar ortografia nu precizează

decât utilizarea accentelor, bogăția exemplificărilor și aparatul critic îl impun atenției („Allgemeine Literatur-Zeitung”, V, 1789, Bd. 2, nr. 177, col. 606–607).

Conținutul lucrării se împarte în două categorii majore: o primă parte este reprezentată de gramatica propriu-zisă, în vreme ce partea a doua este dedicată așa-numiților *Apendici*. Gramatica face figură aparte în cadrul epocii sale prin caracterul în mod programatic exclusiv descriptiv: rostul DWS nu este acela de a demonstra filiația românei din latină, ci de a pune la dispoziția străinilor care doresc să învețe limba română un instrument practic pentru deprinderea acesteia. Această finalitate are drept rezultat o serie de caracteristici obligatorii ale lucrării. Limba tehnică a DWS este germana, în vreme ce limba română este prezentată ca limbă străină, de aceea Piuaru-Molnar ilustrează fiecare regulă și utilizează invariabil o structură tripartită a exemplificărilor: (A) *exemplu în limba română, în ortografie chirilică* / (B) *transcrierea exemplului în alfabet latin* / (C) *traducerea exemplului în limba germană*; dintre acestea (B) este o transcriere fonetică după regulile ortografice ale limbii germane pentru scrierea cu alfabet latin. Exemplele din DWS se prezintă, așadar, astfel: *кѣчерничѣа*, *kutschernitschja* [= cucernicia], die Religion. Dincolo de aspectul impus de caracterul de manual, DWS surprinde prin modernitatea sa: în pofida faptului că lucrările epocii nu operau cu distincția între conceptul de *fonem* și cel de *grafem* și sub rezerva faptului că lectura materialului trebuie făcută cu această premisă, Piuaru-Molnar reușește să dea o descriere suficient de convingătoare a sistemului morfologic al românei. Metoda sa are la bază două observații: a) flexiunea în limba română nu se rezumă la procedeul adăugării de serii de terminații, ci interesează și rădăcina cuvintelor, și b) există serii de regularități care depășesc granițele distincției clasice în *nomina* și *verba* și care țin mai degrabă de contextul fonetic. Soluția descriptivă utilizată de Piuaru-Molnar constă în a renunța la descrierea statică a declinărilor și a conjugărilor și în a oferi seturi de criterii încrucișate: după o parte, transcrisă aici, în care delimitează sistemul de alternanțe fonomorfologice al limbii române, autorul procedează la prezentarea claselor morfologice după finala lexemelor încadrate în clasa respectivă, astfel, în locul descrierii

clasei substantivului prin desfășurarea tipurilor de declinare, DWS prezintă grupe de substantive terminate în *-a*, în *-b*, în *-v* etc. și posibilele tratamente corespunzătoare finalei respective. Tabloul general este, desigur, departe de a fi perfect, probabil și din cauza lipsei lucrărilor de referință anterioare; se constată numeroase omisiuni ale autorului: *e. g.*: în cazul femininelor în *-fă* aflăm (p. 100) că fac pluralul (numai) în *-fe*, în DWS fiind consemnat și *marfă*, care face *mărfuri* și *mărfi*.

Prezența *Apendicilor* se datorează în egală măsură caracterului aplicat al DWS și, după cum mărturisește autorul însuși, lipsei unui dicționar și a unui manual de citire. Materialul cuprins în aceștia se împarte în următoarele categorii: (A) un glosar organizat după criterii onomasiologice, (B) un indice de formule standardizate, (C) texte cu caracter ilustrativ și (D) culegere de texte de corespondență tipizate. (A) (p. 352–398) încearcă să suplinească lipsa dicționarelor de limba română și se remarcă prin organizarea tematică a materialului lexical; se regăsesc aici cuvinte astăzi rare și învechite, precum *chepeneag*, *stihar*, *șolovari*, *conțeș*, alături de cuvinte și forme ale lor considerate moderne: sunt indicate deopotrivă *doftor* și *doctor* sau neologisme în epocă ieșite din uz, precum *geometră* „topograf”. (B) (p. 399–429) este, de fapt, un ghid de conversație și cuprinde de la formule de salut, precum „bună dimineată!”, „sluga dumitale!”, până la ziceri de duh, precum „oamenii bogați lăcuiesc în palaturi, săracii să îndeustulează cu colibi și dorm tocma așa de bine”. (C) (p. 430–439) cuprinde zece scurte povestiri, iar (D) are un caracter instructiv: oferă modele de formulări în corespondența oficială.

Privită în contextul celorlalte lucrări de la noi, din epocă, DWS, în virtutea caracterului său de lucrare tehnică, se remarcă și prin unele observații privitoare la tehnica de redactare: Piuaru-Molnar citează cu precizie sursele de informație și dă dovadă de o deosebită acribie în întocmirea unui indice de cuvinte ce ocupă 80 de pagini. Lucrarea e greu accesibilă din cauza complexității sale, însă modernitatea perspectivei disciplinare și calitatea elaborării o consacră drept una dintre cele mai importante gramatici ale limbii române.

O ediție critică a *Gramaticii* au realizat recent Ana-Maria Minuț și Ion Lihaciu (Piuaru-Molnar 2018).

Fragmentul transcris aici după ediția princeps reprezintă partea corespunzătoare textelor introductive și a *Părții întâi* din structura lucrării: f. [2]^r–[8]^v + p. 1–14.

[1] În ierarhia gradelor nobiliare în vigoare în Austro-Ungaria și în Bavaria până în 1919, *Edler* era cel mai mic titlu nominal, situat imediat sub cel de cavaler, în limba germană *Ritter*; se acorda mai cu seamă slujbașilor publici și militarilor.

[2] Gheorghe Bánffy al II-lea (1746–1822), guvernator al Transilvaniei din 1787 până la moartea sa.

[3] Franz Joseph Sulzer (1727–1791), istoric și romanist austriac. A servit ca ofițer în regimentul de infanterie Latterman, staționat în Transilvania, al armatei cezaro-crăiești. A murit la Pitești. Din principala sa lucrare, *Geschichte des transalpinischen Dakiens, das ist der Walachei, Moldau und Bessarabiens, im Zusammenhange mit der Geschichte des übrigen Dakiens als ein Versuch einer allgemeinen dakischen Geschichte mit kritischer Freiheit entworfen* [Istoria Daciei transalpine, adică a Valahiei, Moldovei și a Basarabiei, întocmită cu libertate critică drept schiță a unei istorii dacice generale, în legătură cu istoria restului Daciei], au apărut trei volume, primul geografic, urmat de încă două istorice, publicate în anul 1781 la Viena, în tipografia lui Rudolph Gräffer, iar o parte a acesteia a rămas inedită, manuscrisul aflându-se în posesia Bibliotecii Academiei Române din București.

[4] Piuaru-Molnar citează aici secțiunea a treia a celui de-al doilea volum (p. 151–269): *Grammatikalische Abhandlung von der walachischen Sprache* [Încercare de gramatică a limbii române], în care cuvintele românești sunt scrise cu gotice, după ortografia limbii germane, e.g.: *Laptie* [= lapte], *Pitta* [= pită], *Preppeliga* [= prepeliță], *Schaisetich* [= șaizeci], *Schaptie* [= șapte] sau *Schäptie* [= șapte] etc.

[5] A se observa confuzia, frecventă până târziu în literatura de specialitate, între conceptele de *literă* și *fonem*.

[6] Anton Maria del Chiaro (între 1660 și 1680–?), a fost un umanist și diplomat italian. A servit ca secretar al domnitorului Constantin Brâncoveanu. Lucrarea sa, *Istoria delle rivoluzioni moderne della Valachia, con la descrizione del paese, natura, costumi, riti e religione degli abitanti* [Istoria revoluțiilor

moderne ale Valahiei, împreună cu descrierea țării, a naturii acesteia, obiceiurilor, ritualurilor și religiei locuitorilor ei], cuprinde, între paginile 237–240, un *Breve alfabeto di alcune parole valache, le quali hanno corrispondenza colla lingua latina ed italiana* [Scurt glosar de cuvinte românești care au un echivalent în latină și în italiană].

[7] Francesco Grisellini (1717–1787), învățat italian, cunoscut mai ales ca naturalist. În urma experienței sale de călător, între anii 1774–1776, în Banatul Timișoarei, a publicat lucrarea în două volume: *Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des temeswarer Banats in Briefen an Standespersonen und Gelehrten* [Schită de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei în scrisori către persoane de rang înalt și învățați], Viena, în tipografia lui Johann Paul Krauß, 1780. Piuaru-Molnar citează aici, prin trimitere la prima pagină, scrisoarea a opta din primul volum, adresată abatelui Girolamo Tiraboschi, custode al Bibliotecii Regale din Modena. Aceasta se intitulează: *Despre limba valahă, înrudirea sa cu italiana și cu altele care se trag din limba latină* și cuprinde, pe lângă un scurt glosar valah-italian (p. 245–256), unele indicații gramaticale și o listă de sintagme și formulări-tip.

[8] Johann Erich Thunmann (1746–1778), lingvist suedez, profesor al Universității din Halle, specialist în studii nordice, albanologie și limbi romanice. Lucrarea citată, *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen Europäischen Völker* [Studii de istorie a popoarelor est-europene], Leipzig, Siegfried Lebrecht Crusius, 1774, este prima lucrare de specialitate care utilizează și consacră formularea „est-european”. Aceasta cuprinde, în secțiunea *Geschichte und Sprache der Albaner und Wlachen* [Istoria și limba albanezilor și românii] (p. 181–238; Piuaru-Molnar citează eronat p. 178), un glosar trilingv, organizat onomasiologic, de termeni românești și albanezi scriși în alfabet grecesc, contrastiv cu echivalentul în latină al acestora.

[9] Am reluat aici, pentru cazurile în care există, echivalentul în limba română indicat de Piuaru-Molnar împreună cu titlul fiecărei subsecțiuni din *Apendici*.

[10] Formă regională pentru *Küche*.

[11] Termenul german utilizat în original este *Bedeutung* „semnificație, sens”, care permite o dublă interpretare: pe de-o parte, în cazul de față, „nume al literei”, de cealaltă, „semnificație” în accepțiunea de „echivalență în alfabetul latin”.

[12] În original *der Cherubim*, neconcordanță de număr: *Cherubim/Cherubnen* (die ~) este forma de plural a substantivului masculin *Cherub* (der ~).

[13] Formă regională caracteristică pentru limba germană vorbită în Austria pentru *Welsche* (scris și *Wälsche*), *Walsche*, nume generic dat inițial de germanici populațiilor celtice romanizate, ulterior specializat pentru a desemna popoarele romanice, mai ales pe italieni.

[14] În original enumerarea se încheie cu **ш**, probabil o eroare de interpretare în manuscris din partea tipografului. Lipsesc din serie **н** și **ы**.

[15] Datorită confuziei, caracteristice pentru epocă, între fonem și grafem, autorul discută aici, din perspectiva formei scrise, aspecte tratate în gramaticile moderne sub capitolul dedicat sistemului de alternanțe fono-morfologice specific limbii române.

[16] Cele două tabele la care se face trimitere se află, în lucrare, în *Partea a doua, Capitolul al treisprezecelea: Despre conjugarea verbelor regulate*, astfel: *Tabelul I* la p. 165, iar *Tabelul II* la p. 173.

[17] Regula este, de fapt, o constatare aplicabilă doar părților nominale monosilabice sau oxitone cu finală în *-émn*, ceea ce restrânge grupul cuvintelor interesate la câteva (se mai adaugă la cele două exemple oferite de Piuaru-Molnar compoziții lui *lemn* și *semn*, precum și neologismul *demn*), și nu este valabilă în cazul unor cuvinte precum *mesean* sau *cețin*, care se supun celor două condiții cerute de autor: *-e-* în prima silabă și finală în *-n*.

[18] Oscilația între forme cu *-u* final și cele fără (**mearge-voi** se află la distanță de un paragraf de **tăcea-voiu**, respectiv **face-voiu**) denotă, probabil, o fază de tranziție înspre aspectul fonetic modern al cuvintelor.

[19] Tip. **trettest**, formă, probabil, reconstruită eronat de Piuaru-Molnar; forma plină, activă până în sec. al XVIII-lea, era *trittest*.

[20] Absența exemplificării pentru *-m-*, explicabilă prin aceea că grupul *-mc-* în interiorul aceleiași silabe este imposibil în limba română, denotă caracterul mobil al redactării: probabil fragmentul de text „oder *m*” este o rămășită a unei refaceri a paragrafului, care, într-o versiune anterioară, ar fi încercat să unifice mai multe tipologii de alternanță.

[21] Probabil o neatenție în redactarea paragrafului, formularea corectă ar fi fost: „sau îl schimbă pe *ă* sau *e* în *i*”.

[22] Termen dialectal, specific pentru limba germană vorbită în Austria, Elveția și Tirol.

[23] Indicația de accent pe inițială denotă o rostire regională întâlnită frecvent în Transilvania.

AURELIU-ANTON PREDETICI NASODI, *LEXICON GERMANICO-LATINO-DACO-ROMANUM*

Textul, un dicționar inedit german-latin cu o serie de completări românești, a fost alcătuit de Aureliu-Anton Predetici, cunoscut și ca Nasodi (= năsăudeanul), în 1792–1793. Semnătura autorului se descifrează pe un colț dintr-un medalion decupat dintr-o fostă pagină de gardă, lipit ulterior pe fața interioară a copertei tari a primului tom din *Lexicon*. Materialul, formă preliminară, inegal prelucrată a unui proiectat dicționar trilingv, este legat în trei volume de format *in-folio* (37,5 x 23 cm), păstrate la BAR Cluj-Napoca sub cotele ms. rom. 457 (496 f.), ms. rom. 458 (389 f.) și ms. rom. 459 (313 f.). Cele trei manuscrise sunt alcătuite (cu excepția primei file din ms. rom. 457) din același tip de hârtie, aspră, însă de bună calitate, albă, cu filigran. Manuscrisele au coperti din carton, iar cotoarele sunt legate în piele. Dintre cele trei tomuri, doar primul, scris mai îngrijit, cu cerneală sepia, are numerotare originală, pe pagini, numerotare refăcută de mâna bibliotecarului, în creion. Celelalte două manuscrise, al căror aspect general (caligrafia, calitatea cernelii, numărul completărilor românești etc.) denotă mai puțină meticulozitate, au doar numerotare în creion, dublată pe file și pe pagini.

Lucrarea este inedită, în pofida faptului că existența sa era cunoscută lexicografilor (a fost semnalată în Densușianu 1879–1880, 213; Gaster 1901, 374; Iorga 1901, II, 283–284; Gálđi 1944, XIV, 23; Seche 1966, 18). Soarta textului, învăluită în mister, pare inextricabil legată de cea a autorului, despre care se cunosc doar informațiile puse în lumină de Al. Borza (1958, 199–218). Știm astfel că autorul *Lexiconului* s-a născut în 1762 și că a făcut carieră în armata austro-ungară, trecând în 1786 în administrația civilă. În privința numelui autorului, dicționarul consemnează, pe foaia de titlu a celui de-al doilea manuscris, *Aurelius Antoninus* (Antonin), în vreme ce alte surse îl redau ca *Antonius* (Anton) sau chiar ca *Anton*; cât privește numele de familie, pe lângă diferitele variante ortografice pentru Predetici (Praedetis și Praedes), registrele armatei cezaro-crăiești

menționează un „alias Farkas”, ce ar părea să stabilească o filiație între autorul lexiconului de față și Antoniu Lupu, protopop în Năsăud între 1758 și 1766, figură marcantă a mișcării de emancipare a românilor bistrițeni.

Considerat în mod constant un „mare dicționar german–latin–român”, *Lexiconul* datorat lui Predetici se dovedește a fi, la o analiză atentă a materialului lexical, un dicționar german–latin cu completări ale corespondentelor românești numai pentru intrările de sub litera **A** și din prima jumătate a literei **B**, în restul textului segmentele de text în limba română fiind prezente sporadic (sunt zeci de pagini consecutive fără nicio corespondență în română pentru titlurile germane echivalate în latină). Caracterul nefinit al manuscrisului (document de lucru, aflat în fază preliminară) reiese, de altfel și din așezarea în pagină a textului: coloana din stânga este ocupată de intrările în germană, urmate invariabil de segmentul latinesc corespunzător, în vreme ce coloana din dreapta, completată parțial, este dedicată echivalărilor în română. Iar compararea părții germano-latine cu lexicoane cunoscute pune în evidență coincidențe semnificative, la nivelul cuvintelor-titlu, cu *Abundans cornucopiae linguae Latinae et Germanicae selectum...*, dicționar publicat de Adam Friedrich Kirsch, la Nürnberg, în 1714.

Traducere parțială, neterminată a unui monumental dicționar german–latin, *Lexicon Germanico–Latino–Daco–Romanum* atestă îmbogățirea listei de leme din sursă, Predetici introducând, în spirit iluminist, nume proprii, nume de râuri (**Aar**, **Saar**) sau de orașe (**Aachen**, **Saarbrücken**) și interpretând critic materialul din textul-sursă, posibil prin consultarea altor izvoare.

Deși incomplet în partea românească, *Lexiconul* lui Predetici se prezintă ca o lucrare interesantă în primul rând prin materialul lexical caracteristic pentru graiurile românești nordice, amestecat adesea cu elemente neologice chiar pe aceeași pagină.

Fragmentele transcrise corespund materialului lexicografic cuprins între vocile **A**, **b**, **c** – **Abgemergelt** (ms. rom. 457, p. 3–16), respectiv **Saal** – **Sache** (ms. rom. 458, p. 398–399).

[1] Eroare lexicografică prin omofonie: <der> *Aal* „anghilă” și <die> *Ahl(e)* „sulă” sunt cuvinte diferite în limba germană. Varianta ortografică *Aal* pentru *Ahl(e)* se întâlnește în dicționarele germane din secolul al XVIII-lea.

[2] Specia, o aracee, a fost ulterior reclassificată sub genul *Arisaema*, numele ei taxonomic actual fiind *Arisaema dracontium*.

[3] Vocea este precedată de o însemnare marginală, „N.”, probabil o indicație gramaticală: *N<omen>*, *N<ennwort>*, sau, pur și simplu, *N<ame>*, pentru a distinge substantivul de lema verbală omonimă precedentă.

[4] Scris: *massare*, probabil o eroare de redactare.

[5] Lecțiune imposibilă în ms.: *izokor*.

RADU TEMPEA, *GRAMATICĂ ROMÂNEASCĂ*

Apărută la Sibiu, în 1797, cartea, imprimată cu litere chirilice, are format *in-8°* (18 x 12 cm) și următoarea paginație: [8] f. + 218 p. + [1] f.

În epocă, gramatica lui Tempea nu este singulară, căci înaintașii săi au făcut pași importanți în înțelegerea „mersului gramăticesc”. Îi avem în vedere, printre alții, pe Dimitrie Eustatievici Brașoveanul (*Gramatica rumânească*, Brașov, 1757, editată de N. A. Ursu, în 1969), pe Samuil Micu și Gheorghe Șincai (*Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae*, Viena, 1780, publicată de Mircea Zdrenghea, în 1980), ori pe Ianache Văcărescu (*Observații sau băgări dă seamă asupra regulilor și orânduielelor gramaticii rumânești*, Râmnic, 1787, cu o ediție paralelă: *Observații sau băgări dă seamă asupra regulilor gramaticii rumânești*, Viena, 1787).

Romulus Ionașcu descrie gramatica lui Radu Tempea, insistând asupra aspectelor cuprinse în *Cuvântul-înainte* (apariția alfabetului slavon, influențele grecești și turcești, în Muntenia, ungurești și nemțești, în Ardeal, introducerea limbii române în biserică, lauda limbii textelor Mitropolitului Dosoftei și a celei folosite de Ianache Văcărescu, evidențierea eforturilor lui Ioan Molnar și Samuil Micu, care au contribuit semnificativ la curățirea limbii), însă nu se pronunță asupra meritelor lui Tempea în descrierea limbii române, căutând mai ales să arate ce a preluat învățatul brașovean de la contemporanii săi (Micu și Molnar) decât să sublinieze rolul acestuia în peisajul gramăticesc din timpul său (Ionașcu 1914, 45–53).

S-a remarcat că, pentru a se face înțeles, pe lângă termenii tălmăciți în limba românească din alte gramatici, Radu Tempea îndrăznește „să facă un pas important către terminologia de tip latin, adăugând în paranteză numirile latine” (Nicolescu 1971, 124), ceea ce asigură, fără îndoială, o înțelegere adecvată a descrierii limbii române de către învățații vremii, fie aceștia români sau străini.

Într-un anumit fel, calchiind din latinește sau întrebuintând termenii ca atare, Radu Tempea (Radu Tempea al V-lea) face

eforturi în direcția unei deschideri culturale, însă fără un „progres față de terminologia lui Eustatievici și a lui Macarie” (Iordan 1978, 28). În ciuda unor reproșuri evidente făcute peste ani, demersul său nu este unul greșit, căci reușește să realizeze un compendiu gramatical ușor de parcurs, dând exemple dintre cele mai simple, pentru a facilita înțelegerea adecvată a reperelor teoretice, adesea abstracte. În legătură cu *Gramatica* lui Tempea, a se vedea și Istrate 1960, 17–34.

Deși în introducerea *Gramaticii* Tempea aduce un elogiu înaintașilor săi din Școala Ardeleană, care au curățit „toată neghina ce cuprinsese limba noastră, silindu-să, și de acum înainte, din cât va fi puțința, a o apropia de orighinalul ei”, latinismul învățatului brașovean este moderat, el susținând că înnoirile limbii nu trebuie să se îndepărteze de tot de „vorba obștească de acum obicinuită”. În schimb, terminologia sa este în multe privințe îndatorată modelului latin.

Manualul este alcătuit din trei părți distincte: *Etimologia sau învățătura cuvintelor deosebi* (respectiv morfologia), *Sintaxisul*, adică „alcătuirea cuvintelor osebite laolaltă cu bună întocmire”, și *Ortografia sau dreapta-scrisoare*, definită ca „o învățătură a scrie cuvintele drept”. Autorul își manifestă preferința pentru terminologia gramaticală tradițională, care era încă utilizată în epocă: *slove glasnice* sau *neglasnice*, *nume starnice* sau *mutarnice*, *aplecări*, *căderi*, *fețe*, *chipuri* și altele. Concomitent, „terminurile latinești”, promovate de reprezentanții mișcării iluministe, își fac simțită prezența, fie păstrând deseori forma din limba de origine, fie apărând într-o formă adaptată fonetic: *articulul*, parte de vorbire consemnată pentru prima dată ca o clasă morfologică aparte de latiniștii ardeleni, *pronomen* sau *pronume*, *verbum*, *partițipium*, *adverbium*. Unii termeni consacrați sunt dublați în paranteză de corespondentele latinești: *multoratec* (*numerus pluralis*), *aplecarea* (*declinațio*), *cădere* (*casus*), *nume micșorătoriu* (*nomen diminutivum*), *interiecții minunătoare* (*admirandi*) și *văierătoare* (*comiseraționis*).

Până în prezent, fragmente din gramatica de sorginte iluministă a lui Radu Tempea au fost incluse în culegerea *Școala Ardeleană* (Fugariu 1970, I, 211–220, și, puțin amplificate, în Fugariu 1983, I, 315–324. Au mai fost reproduse unele pasaje în paginile crestomației alcătuite de Liliana Soare,

care consideră că această gramatică este „o lucrare intermediară în procesul de constituire a terminologiei lingvistice românești” (Soare 2013, 74–76). O ediție critică a realizat recent Andreea Drișcu (Tempea 2016). Fragmentele transcrise în ediția de față se află la f. [2]^r–[6]^r, p. 1, 5–9, 12–13, 161–193.

[1] Constantin Pogonat (Flavius Constantinus, Constantin IV), împărat bizantin, care s-a născut în jurul anului 650 și a murit în anul 685.

[2] În text, *Ugroflahia*. Nume dat Țării Românești, în unele izvoare medievale grecești și slavonești.

[3] Constantin al V-lea, *Copronimul*. Împărat bizantin care a trăit între anii 718–775 și a domnit între 741–775, cu o întrerupere de 3 ani (741–743).

[4] Ghenadie I, mitropolitul Transilvaniei între anii 1579–1585. Cu încuviințarea acestuia, Coresi va tipări la Brașov, în intervalul 14 decembrie 1580–28 iunie 1581, *Cazania a II-a (Evanghelie cu învățătură)*.

[5] Se referă la *Palia* de la Orăștie, tipărită între 14 noiembrie 1581 și 14 iulie 1582.

[6] Sava Brancovici, mitropolitul Ardealului între anii 1656–1660 și 1662–1680.

[7] S-au tradus și s-au tipărit acum în românește *Molitvănicul de-nțăles*, scos la Iași, în 1681, de Dosoftei, și *Molitvenicul* editat de Ioan Zoba din Vinț, la Bălgrad, în 1689.

[8] Cel dintâi *Ceaslov* în limba română s-a tipărit în Țara Românească, la tipografia Mănăstirii Govora, în anul 1640, sub patronajul mitropolitului Teofil. Tempea se referă, probabil, la *Ceaslovețul* tipărit la Bălgrad, în 1686.

[9] Simeon Ștefan, mitropolitul Ardealului între anii 1643–1656 și cărturar cunoscut în epocă, a scos de sub teascul tiparniței din Bălgrad (Alba Iulia) *Noul Testament* (1648) și *Psaltirea* (1651).

[10] Tip. greșit: 1668.

[11] Tip. greșit: *Târgoviște*.

[12] Damaschin Dascălul (1660–1725), episcop de Buzău (1702–1708) și de Râmnic (1708–1725), traducător care a militat pentru înlocuirea limbii slavone cu limba română în slujbele bisericești.

[13] Chesarie de Râmnic (1713–1780), cărturar iluminist, urmaș al lui Damaschin la Episcopia Râmnicului (1774–1780).

[14] Filaret al II-lea (1742–1794), cărturar și traducător, mitropolit al Ungrovalahiei între anii 1792–1793.

[15] Se referă la seria de *Mineie*, apărute la Râmnic, între 1776–1779, sub îngrijirea lui Chesarie și apoi a lui Filaret.

[16] Se face referire la *Parimiile preste an*, Iași, 1683, precum și la *Viața și petreacerea svinților*, tom I–IV, Iași, 1682–1686, publicate de Dosoftei.

[17] Ienăchiță (Ianache) Văcărescu (1740–1797), boier muntean, poet, filolog și istoric, care ne-a lăsat, printre alte scrieri, și o gramatică amintită în prefață: *Observații sau băgări dă seamă asupra regulilor și orânduielelor gramaticii rumânești* (1787).

[18] Ioan Piuriu-Molnar (1749–1815) a obținut titlul de doctor oculist la Viena. Sunt citate dintre lucrările lui *Economia stupilor* (Viena, 1785), gramatica intitulată *Deutsch-Wallachische Sprachlehre* (Viena, 1788) și *Retorică, adecă învățătura și întocmirea frumoasei cuvântări* (Buda, 1798).

[19] Samuil Micu (1745–1806), unul dintre reprezentanții de frunte ai Școlii Ardelene, a tradus *Biblia* imprimată la Blaj în 1795. Tempea mai menționează, dintre lucrările învățatului ardelean, *Teologia moralicească* (Blaj, 1796), *Legile firei, ithica și politica sau filosofia cea lucrătoare*, tradusă după Friedrich Christian Baumeister (Sibiu, 1800), și *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae* (1780), ultima scrisă în colaborare cu Gheorghe Șincai.

[20] Ideea elaborării în comun a unui lexicon românesc, concretizată în 1825, prin tipărirea la Buda a *Lexiconului românesc-latinesc-unguresc-nemțesc*, era cunoscută în epocă, mai mulți învățați, între care și Samuil Micu, având deja redactate sau într-un stadiu avansat dicționare bilingve.

[21] Tip. greșit: *înaintea numelor*.

[22] Tip. greșit: § 53.

PAUL IORGOVICI, *OBSERVAȚII DE LIMBA
RUMÂNEASCĂ*

Tipărită la Buda, în 1799, cartea este în format *in-8°* (17 x 11 cm), având XVI + 93 p. + [1] f. Imprimarea s-a făcut cu litere chirilice, dar regulile ortografice sunt influențate constant de scrisul etimologizant promovat de reprezentanții Școlii Ardelene.

Prima scriere a lui Paul Iorgovici, pe care autorul însuși o califică, în dedicația volumului, „ca fructurii cei mai dintâiu a învățăturilor mele”, nu este o gramatică propriu-zisă a limbii române, cum s-a acreditat uneori, ci un veritabil tratat de lexicologie, în care se fundamentează un program sui-generis de înnoire și de modernizare a lexicului românesc după model romanic. Lucrarea este structurată în trei secțiuni: I. *Observații de limba rumânească*; II. *Exemplurile*; III. *Reflecții despre starea românilor*. Prima parte este un excurs cu un pronunțat caracter teoretic, în care sunt vehiculate noțiuni și concepte esențiale de lingvistică generală, invocate ca argumente în favoarea necesității de normare și de dezvoltare a limbii române literare. După ce pledează la început pentru o reformare a alfabetului chirilic, autorul își expune poziția în privința îmbogățirii prin calc a vocabularului literar, care trebuie primenit nu doar prin împrumuturi neologice, ci îndeosebi pe baza derivării de cuvinte noi din „cuvintele de rădăcină”, moștenite din latină, căci „vorbele așa derivate se văd mie a fi tocma ale noastre, pentru că în limba noastră sunt fundate din vorbele noastre, după regulile și proprietățile a însei limbii deduse”. Deși susține, în spirit purist, relatinizarea lexicului, el are, la fel ca Budai-Deleanu, o poziție mai concesivă în privința împrumuturilor, admitând că „nicio limbă nu e să nu fie mestecată cu cuvinte streine”, cu atât mai mult cu cât „limba noastră este foarte scurtă de cuvinte”. În partea a doua a cărții, Iorgovici oferă „exempluri” prin care își ilustrează principiile de formare a cuvintelor noi, pornind de la un număr de 26 de familii lexicale, o prezentare *in nuce* a *Dicționarului* pe care, potrivit propriilor afirmații, urma a-l „da în tipari”. Cea de-a

treia parte cuprinde *Reflecții despre starea românilor*, un mic compendiu de educație și morală axat pe „starea creșterii pruncilor și starea religiei”.

Prin viziunea sa reformatoare asupra limbii române literare, cartea lui Iorgovici a fost asemănată de către Hasdeu, păstrând proporțiile, cu ceea ce Dante a întreprins, prin tratatul său *De vulgari eloquentia*, „pentru limba literară a Italiei” (Hasdeu 1881, VIII).

Pe lângă scrierea din 1799, Iorgovici este, în mod cert, și autorul unui *Glosar*, plurilingv, etimologic și explicativ, prefigurat de fragmentele publicate în cuprinsul *Observațiilor*, unde îl definește drept o „carte scurtă de cuvinte în care se tâlcuiesc numele și vorbele cele de acum după puterea rădăcinii din limba cea veche, de unde vorbele sunt luate”. De altfel, aceste fragmente sunt considerate o „scurtă cercetare pregătitoare pentru dicționar” (Iorga 1933, 299), a cărui posteritate este învăluită în ceață. Distrus în manuscris, în timpul detenției autorului, rescris apoi parțial, dicționarul ar fi ajuns în posesia lui Vasile Coloși, fiind, se pare, înglobat în materia *Lexiconului* budan din 1825. I s-a mai atribuit paternitatea unui *Calendariu* tipărit la Viena, în 1794, precum și a traducerii din franceză a scrierii beletristice intitulată *Cei doi excesuri a amerii*, inclusă în cuprinsul acestuia. Alte lucrări ale sale, considerate pierdute, între care *Scurtă istorie a românilor din Dachia* și *Descrierea celor mai faimoși împărați, filosofi și bărbați ai antichității*, rămân sub semnul ipoteticului.

Textul de față a fost editat integral de I. Heliade-Rădulescu, cu alfabet chirilic, în „Curierul românesc”, 1839, X, nr. 55, 56, 61, 67, 72, în „Curier de ambe sexe”, periodul II, 1838–1840, nr. 6, p. 82–118, și reluat, în transcriere cu alfabet latin de tranziție, în „Curier de ambe sexe”, ediția a II-a, 1862, p. 79–117. Reproduseri fragmentare apar în Suciu 1940, 45–56, precum și în Nicolescu 1971, 200–216. O selecție semnificativă se găsește în antologia Fugariu 1970, I, 235–245, reluată în Fugariu 1983, I, 357–366. O ediție critică au oferit Doina Bogdan-Dascălu și Crișu Dascălu (Iorgovici 1979), republicată (fără prefața lui Ștefan Munteanu) în Iorgovici 2012. În această antologie s-au transcris după ediția princeps paginile: XI–XVI, 1–47, 72–93.

[1] Menționarea împăraților romani este corelată cu citarea *Mineiilor* de la Râmnic, în ale căror prefete numele respective servesc nu numai la explicarea provenienței denumirilor unor luni ale anului, în cazul de față iulie și august, ci și la reafirmarea ideilor privind romanitatea poporului român, în consonanță cu crezul iluminist profesat de episcopii de la Râmnic, Chesarie și Filaret.

[2] „Rădăcina limbii care noi o vorbim” era pentru autor limba latină, iar prin „cuvinte de rădăcină” învățatul bănățean înțelegea cuvintele moștenite de română din limba care i-a stat la bază.

[3] Formele verbale *sunt, suntem, sunteți* reprezintă grafii influențate de scrierea etimologizantă.

[4] Iorgovici folosește forma de condițional prezent, specific bănățeană, construită cu (v)*reaș* (*reș*), (v)*reai* (*rei*), (v)*rea* (*re*) / (v)*reau* (*reu*), (v)*ream* (*rem*), (v)*reaț* (*reți*), (v)*rea* (*re*) / (v)*reau* (*reu*) + infinitivul.

[5] Este tradus și adaptat următorul paragraf din Quintilian: „Et hercule deus ille princeps, parens rerum fabricatorque mundi, nullo magis hominem separavit a ceteris, quae quidem mortalia essent, animalibus, quam dicendi facultate. Nam corpora quidem magnitudine, viribus, firmitate, patientia, velocitate praestantiora in illis mutis videmus, eadem minus egere adquisitae extrinsecus opis. Nam et ingredi citius et pasci et tranare aquas citra docentem natura ipsa sciunt. Et pleraque contra frigus ex suo corpore vestiuntur, et arma iis ingenita quaedam et ex obvio fere victus, circa quae omnia multus hominibus labor est. Rationem igitur nobis praecipuam dedit eiusque nos socios esse cum dis immortalibus voluit. Sed ipsa ratio neque tam nos iuvaret neque tam esset in nobis manifesta, nisi, quae concepissemus mente, promere etiam loquendo possemus, quod magis deesse ceteris animalibus quam intellectum et cogitationem quandam videmus” (Quintilian, *Institutio oratoria*, liber II, cap. 16, sect. 12–15; vezi și Quintilian, *Institutio oratoria*, Books I–III, with an English translation by H. E. Butler, Cambridge, Massachusetts & London, England, Harvard University Press, 1966, p. 322–324).

[6] Se referă la cunoscuta *Gramatică românească*, publicată de Radu Tempea la Sibiu, în 1797.

[7] Se enunță pentru prima dată la noi ideea arbitrariului semnului lingvistic, preluată prin intermediul curentelor filosofice ale vremii (e.g. empirismul filosofului și epistemologului francez Étienne Bonnot de Condillac).

[8] Este vorba despre lucrarea *Ducerea de mână către cinstă și dreptatea, adecă la copiii rumânești neuniți cei ce în școalele ceale mici sã învață spre cetanie rânduită cartea*, apărută la Viena, în 1793, cu text paralel în română și germană; o ediție anterioară apăruse la Viena, în 1777.

[9] Se face referire la Radu Tempea, care, după moartea lui Dimitrie Eustatievici, în 1796, fusese numit „directorul școalelor neunite naționalicești prin marele Prințipat al Ardealului”, după cum se autointitulează acesta pe foaia de titlu a *Gramaticii* sale.

[10] Afirmăția lui Iorgovici argumentează existența unui dicționar, ulterior pierdut, din care au fost extrase și tipărite în *Observații* cuvintele grupate în secțiunea intitulată *Exemplurile*.

[11] Glosarul, fragmentar, are intrările ordonate potrivit alfabetului chirilic. Cuvintele românești sunt însoțite de echivalentul lor în latină, franceză și germană.

[12] Lemele sunt structurate după familii de cuvinte, unele tipărite în chirilică, dar cu influențe ale grafiei etimologizante: **БЛАНД** [= Blând], **БЛАНДЕЦЕЛЕ** [= Blândețele], **ИНВЕНЧЮНЕ** [= Invențiune], **ПРОДЪКЧЮНЕ** [= Producțiune] ș. a.

SAMUIL MICU, *DICTIONARIUM VALACHICO–LATINUM*

Manuscrisul intitulat *Dictionarium Valachico–Latinum*, autograf al lui Samuil Micu, este păstrat la BAR Cluj-Napoca, fondul Blaj, sub cota ms. rom. 460. Manuscrisul are format *in-folio* (27,3 x 23 cm) și numără 590 de pagini. Paginile numerotate sunt precedate de o filă pe care Samuil Micu a făcut notații privitoare la rostirea grupurilor de litere corespunzătoare diftongilor și la ordinea literelor din *Dicționar*, textul românesc fiind scris cu litere latine și ortografie etimologizantă simplificată, fără semne diacritice. Pe ultima filă a manuscrisului, și ea nenumerotată, au fost notate, la revizia făcută textului foarte probabil de către Ioan Molnar-Halitzki (Gáldi 1944, 458), câteva *Addita* și *Adnotationes*.

Transcrierea textului de bază din manuscrisul actual a fost încheiată de Samuil Micu la 10 martie 1801 (potrivit notației aflate la finele literei V, pe pagina 590). Această primă formă a fost însă modificată chiar de către autorul textului, care a făcut nu doar numeroase corecturi și adăugiri în cadrul părților română și latină, ci chiar a adăugat multe dintre echivalentele (explicațiile) germane și maghiare ale cuvintelor-titlu. Aceste adăugiri au fost continuate, în vederea transformării textului într-un *Dictionarium Valachico–Latino–Germanico–Hungaricum* și apoi în *Dictionarium Latino–Valachico–Germanico–Hungaricum*, de către Ioan Molnar-Halitzki, pentru limba germană, și de către Virág Benedek, pentru limba maghiară (Seche 1966, 21–23). Astfel adăugit, noul text a fost propus pentru imprimare Tipografiei Universității din Buda, în 1806, și apoi în 1814 (ultima dată după intervențiile lui Vasile Coloși; Seche 1966, 23). (Părți din prospectul proiectatei ediții au fost comentate și editate în BRV, II, 481–482 și BRV, IV, 275–276, 279). Potrivit specialiștilor, prin aceste variante de text, și ele augmentate și modificate, *Dictionarium Valachico–Latinum* a intrat în structura așa-numitului *Lexicon de la Buda* (Seche 1966, 21–23, 30–33).

Dictionarul român–latin a fost studiat în detaliu și publicat integral de către László Gáldi (Gáldi 1944). Fragmente din părți

diverse ale manuscrisului, preluate din ediția Gáldi, au fost publicate de Florea Fugariu (Fugariu 1983, I, 521–528).

Transcriem din manuscris nota inițială (privind rostirea diftongilor) și textul aferent literelor A și B (p. 1–75).

[1] Textul cu care se deschide *Dictionarium Valachico-Latinum*, scris pe prima filă, nenumerotată, a manuscrisului, urmat de iscălitura lui Samuil Micu, oferă indicații privitoare la modul de rostire a unor grupuri de litere corespunzătoare de regulă diftongilor și la ordonarea articolelor în *Dicționar*. În traducere: „Diftongii sunt *aa, ea, ia, ie, io, iu, oa*. Ei se pronunță însă ca un sunet simplu, ca și cum ar fi o singură literă; de exemplu *araa, muérea, rea, teói* [= te-oi] *vedea iar, io, iúte*. *Iu* aflat la sfârșitul cuvintelor, tot așa ca alte vocale, dacă nu sunt marcate prin accent ascuțit, de-abia se aude; de exemplu *graiu, umbláiu, oámeni buni* etc. *Ea, Eo, Ia, Ie, Io, Iu, Oa*, dacă vreuna dintre vocale este marcată prin accent, atunci încetează să mai fie diftong și se lungeste; de exemplu *marturíe* etc. Ordinea literelor în acest dicționar este astfel: *A, B, C, D, E, F, G, H, I, L, M, N, O, P, R, S, T, U, Z, J, V*”.

[2] Intrare anulată.

[3] Samuil Micu avertizează cititorul asupra formelor ortografiate cu *an-*, aflate anterior în *Dicționar*. În traducere: „Pentru cuvintele care încep cu *an-*, vezi mai multe la *in-*, întrucât amândouă silabele au aceeași pronunție”.

[4] Formei-titlu (scrisă *avutzie*) îi este alăturată varianta grafică *avutie*.

[5] Formei-titlu (scrisă *betie*) îi este alăturată varianta grafică *betzie*.

[6] Formei-titlu (scrisă *betiu*) îi este alăturată varianta grafică *betziu*.

[7]–[11] Se face corelare între formele grafice a două perechi de intrări, formele *biciu, biciuluiesc, biciuluire, biciuluit, biciulu-itoriu* fiind corelate cu formele-titlu precedente, scrise *bitsu, bitsuluiesc, bitsuluire, bitsuluit, bitsuluitoriu*.

ȘTEFAN CRIȘAN-KÖRÖSI, *DICȚIONAR ROMÂN-LATIN-MAGHIAR*

Fragmentele transcrise aici provin dintr-un dicționar trilingv: român-latin-maghiar, atribuit lui Ștefan Crișan-Körösi (1780–1820), aflat într-un manuscris datând din 1802–1803. Caietul manuscrisului, format *in-4°* (39 x 25) din hârtie filigranată, conține [4] + 302 + [1] + [8] pagini. Pus la dispoziția noastră prin bunăvoința BCU Iași (cota ms. VI-32), textul este descris în detaliu, sub aspect bibliografic, în Vitcu 2002, 145–147. Manuscrisul cuprinde, pe lângă textul dicționarului, scris îngrijit cu cerneală neagră pe pagini numerotate de aceeași mână, două file numerotate în creion la început, iar, de pe dosul ultimei file a dicționarului, o pagină (303) pe care se citește o *Pro memoria* atribuită lui Asachi, urmată de 7 pagini (304–310) de *Observationes etymologicae*, toate numerotate cu cerneală indigo. Am reprodus aici, din textul dicționarului, fragmentele lexicografice: **A – AC** (p. 1–3), **B – BĂRBAT** (p. 15–16), **L – LĂMÂIE** (p. 172–173), titlul literei **P** (p. 214), **PE – PEDESTRU** (p. 219–220), **PEPENE – PIERD** (p. 221) și **Z – ZACERE** (p. 300–301).

Manuscrisul dicționarului, rămas inedit, pare să fi avut, după mărturiile lui Timotei Cipariu și Ion Heliade-Rădulescu, cel puțin încă o copie (cf. Blédy 1960, 71) și are atribuire indirectă: forțaful copertii 1 are trei însemnări în acest sens. Cea din colțul din stânga – sus, care consemnează „Steph. Körösi, 1803, 27^a Febr., Claudiopoli”, cu majuscula inițială *S* lizibilă doar în bucla superioară, pare să fie un autograf, însă comparația grafologică cu textul dicționarului nu sprijină atare ipoteză: sunt ușor observabile diferențe semnificative la ductul și la forma majusculilor *K*, *F*, *C*, precum și la minuscula *p*; în mod similar, dificultatea stabilirii paternității lui Ștefan Crișan pe baza semnăturii acestuia a mai fost semnalată, pentru alte documente, și de Géza Blédy (1960, 71). Sunt certe, însă, cele două însemnări ale lui Gh. Asachi din colțul opus, una în latină, cealaltă în română cu grafie chirilică. Cea în latină, scrisă în continuarea presupusului autograf și semnată, consemnează data

și locul achiziției: „postea pervenit în meam manum în Vasarhely, 20/8, Sept. 1820, G. Asaky” [ulterior, a ajuns în posesia mea la Târgu-Mureș, în 20 septembrie 1820, Gh. Asachi]. Cea în română menționează cauzele călătoriei lui Asachi în Transilvania, fără să se refere în mod specific la manuscris: „Însărcinat de epitropia Seminarului Socolii, am călătorit prin Transilvania toată în curs de patru luni, spre aflarea de buni profesori români, din carii am adus patru inși sub direcția doctorului de med. Vasili Pop, ce fu apoi numit rector a seminariului. Încălcarea Eteri<i>i au zădărnicit toată astă osteneală și nădejde”. Mărturia lui Gh. Asachi, care a cumpărat manuscrisul de la văduva învățatului ardelean, se corelează, din perspectiva atribuirii, cu consecvența sistemului ortografic pentru segmentele de text în limba română; acesta urmează îndeaproape modelul din *Othographia Latino-Valachica* publicată la Cluj, în 1805, despre care se poate afirma cu certitudine că este redactată de Ștefan Crișan.

Deopotrivă cu absența unui autograf sigur, manuscrisul nu specifică un titlu al dicționarului. Însemnarea de pe pagina de titlu, „Dicționaru<l> lui Körözi, literator român din Vașarhei, 1820”, este o adăugare ulterioară, iar autenticitatea înscrisului de pe cotorul caietului, *Covventario românesc-latenesc-unguresc* [= cuvântariu românesc-latinesc-unguresc] (cf. Vitcu 2002, 145), care corespunde titlului *Covventario romanesc* [= cuvântariu românesc] consemnat de Coriolan Suci (1930, 47), este dificil de probat: e puțin probabil ca Asachi să fi cumpărat manuscrisul deja legat, iar pentru cele două scrisori în latină către episcopul Ioan Bob, în care Crișan ar menționa expres titlul ales al lucrării, Coriolan Suci omite să ofere alte detalii decât că sunt inedite (Suci 1930, 46). Titlul ales aici este convențional și reflectă calitatea de dicționar organizat după criterii semasiologice a materialului.

Din perspectiva tehnicii lexicografice, calitatea finită a dicționarului face puțin transparente etapele de lucru parcurse de Crișan, deopotrivă cu sursele pe care le-a avut la dispoziție. Surprinde, cu atât mai mult, bogăția materialului lexical, cu aproximație 10.000 de cuvinte-titlu, în condițiile în care, la momentul datării, lexicografia românească nu avea încă în circulație lucrări de mare întindere, iar comparația cu celelalte

dicționare reprezentative ale perioadei, anume *Lexiconul de la Buda* (LB) din 1825 și *Dicționarul rumânesc, lătinesc și unguresc* (DLRU) publicat cu îngrijirea episcopului Ioan Bob în 1822–1823, arată că este vorba de lucrări independente: listele de cuvinte-titlu prezintă diferențe substanțiale. Tot la nivelul lemarului iese în evidență tendința de „regularizare” lexicală a limbii, în sensul consemnării familiilor de cuvinte într-o formulă cât mai completă, ceea ce rezultă uneori în „invenții” lexicale precum **Acoperime**, glosat, de altminteri, prin **Acopereală**, sau **Adăpământ**, **Adăpime**, laolaltă cu mai plauzibilul **Adăpătură**, glosate prin **Adăpare**. Ca o curiozitate, în cadrul acelorași serii, Crișan consemnează cu consecvență derivatele în *-minte*, feminine, pe care le opune celor în *-mânt*, neutre, precum **Adâncămintе** și **Adâncământ**, **Ajunămintе**, **Ajunământ** etc., iar uneori pare să prefere, utilizându-le pentru glosarea celorlalte, derivate puțin probabile sau cu existență discutabilă, precum **Adunăciune**, prin care, în mod neașteptat, îl explică pe **Adunare**, sau **Adâncăciune** etc. De asemenea, tot la nivelul lemelor, se constată absența generală a indicațiilor explicite de clasă gramaticală. Acestea apar, fără consecvență, doar la unele clase inflexionare: *e. g.*: **Bagsamă**, **Răpede** etc., pentru care se indică „*adv.*”, dar **Departe** este dat fără indicație; prepozițiile și conjuncțiile sunt, în general, lipsite de orice fel de indicație, *e. g.*: **La**, în vreme ce **Până** este clasificat, eronat, drept „*adv.*”, iar **În** se consemnează cu indicația „*praepositio*”. Clasele flexionare sunt indicate implicit; dintre acestea, verbele sunt cel mai consecvent date cu forma de indicativ, prezent, pers. I, activ, urmată de terminația pentru infinitivul lung, *e. g.*: **Adap**, **-are**, **Motroșesc**, **-ire**; dintre adjective, sunt indicate consecvent cele cu patru terminații, cu formele de masculin, respectiv feminin singular, *e. g.*: **Muced**, **-ă**; pentru celelalte adjective și substantive, indicarea observată a formelor depinde de opoziția radical/derivat: pentru substantivele radicale se indică pluralul, *e. g.*: **Muc**, **-i**, **Pisică**, **-e**, în schimb, derivatele, precum **Acreală**, **Acrime** etc., sunt urmate direct de echivalentele lor latine.

La nivelul interpretării lexicale, se observă, similar cu alte lucrări lexicografice ale epocii, o tendință de a separa vocile după semantism, indiferent de criteriul etimologic, ca în cazul substantivului **Minciună**, înregistrat de două ori, odată cu sensul

obișnuit, de neadevăr, și separat cu cel de „pătlagină” sau al verbului **Bag**, unde, ulterior unei distincții de natură gramaticală (absolut/pronominal), forma pronominală este înregistrată de 5 ori, ca voci separate, după semantismul contextual, specificat prin compliniri: **Mă bag păstor** sau **slugă** = mă angajez, **Mă bag pe cineva** = atac, agresez, **Mă bag în casă** = intru, **Mă bag în** (ceva) = mă insinuez și **Îmi bag capul** = mă oblig prin contract, mă împrumut. Spre deosebire de celelalte două mari dicționare menționate, este remarcabilă absența elementului lexical de natură enciclopedică, acolo unde în LB există intrări precum **Abrud**, **Adormirea Sântămăriei** etc., iar în DLRU **Absalom**, **Bachus**, **Bala de la Theban** (Sfinxul de la Ghiseh) etc., Crișan pare să fi urmărit cu consecvență criteriile mai severe de admitere a materialului lexical.

Organizarea informației la nivelul lemarului este complicată ulterior de apariția sporadică a unor indicații de diferite tipologii. Unele sunt de natură etimologică, cu indicarea etimonului *e. g.*: **Balt**, pentru care se dă „*Ital. balza*” sau **Larmă**, pentru care se dă „*quasi la arma*”, sau fără indicarea directă a etimonului, *e. g.*: **Pece** (pecie), pentru care se dă simplu „*Ital.*”, sau **Pără**, pentru care se dă „*Hung.*”. Altele indică variante fonetice sau lexicale, *e. g.*: **Lăcuiesc** (și vocile imediat următoare) pentru care se dă „*quasi locuiesc*”, sau **Lactele-câinelui**, pentru care se consemnează „*at melius lacte câinesc*” [sau mai bine, **lapte-câinesc**].

Informația de sub voce are o structură mult mai simplă și constă în secvența: segment de text în latină, urmat de segment de text în maghiară, cu puține excepții: *e. g.*: **Pechindeică**, pentru care lipsește echivalentul latin. În unele dintre situațiile în care autorul consideră cuvântul-titlu românesc polisemantic, segmentele de text de sub voce corespunzătoare sensurilor sunt numerotate cu cifre arabe, *e. g.*: **Baie**, pentru care echivalentele sensurilor de „mină” și cel de „scăldătoare” sunt numerotate cu 1, respectiv 2. (Spre deosebire de **Minciună**, menționat mai sus, care este polisemantic, în cazul lui *baie* avem două cuvinte, cu etimoane diferite: „mină” din magh. *bánya*, în vreme ce „scăldătoare” este din lat. *balneum*.)

Dincolo de exagerările și încercările cu caracter normativ pentru care a fost criticat de cenzorul budan Samuil Micu, într-

un referat din 3 decembrie 1804 (Blédy, 73–74), dicționarul lui Crișan surprinde, la o analiză tehnică, tocmai prin lipsa exotismului, prin aparenta simplitate. Această caracteristică trădează modernitatea concepției sale lexicografice: regăsim într-adevăr în textul manuscrisului câteva dintre liniile directe ale lexicografiei contemporane: evitarea cuvintelor de natură enciclopedică, organizarea materialului lexical după criterii strict onomasiologice, înregistrarea familiilor lexicale, trimiterile la o formă de bază etc. Recuperarea lui azi este mai oportună din punctul de vedere al analizei lingvistice: pot fi atestate cuvinte și forme regionale, precum *a pecerli*, *bădiuc*, *a băcăi*, *bâie*, *marhă* etc., deopotrivă cu neologisme pentru epocă, precum *a imputa*, *a odora* etc.

[1] Indicația este asociată mai ales cu cuvinte de origine slavă, ar putea fi interpretată ca *Russice* [rusește], însă aici este dificil de explicat, etimonul lui **abia** este latin: *ad vix*.

[2] Spre deosebire de alte texte de dicționar transcrise în această antologie, Crișan nu oscilează între cele două forme circulante în epocă pentru „ac” în maghiară, *tő*, omonim cu cuvântul pentru „rădăcină”, respectiv *tű*.

[3] Cuvântul maghiar este etimonul regionalului *cofă* „precupeață, zarzavagioaică”, iar figurat „femeie bărfitoare”; acesta, probabil prin derivatul verbal al acestuia, *a cofări*, a fost apropiat prin etimologie populară sau simplă convergență de *cofăriță*, derivat al lui *cofă* „doniță”, de origine sud-slavă. Confuzia se observă și aici, unde Crișan consemnează pentru **Cofă**, sensul de vas, iar pentru **Cofăriță**, doar pe cel de „precupeață, vânzătoare de fructe”, în vreme ce îl echivalează pe **Cofăreală** cu „bârfă”.

[4] Probabil *babirusă*.

[5] Cuvântul are circulație doar în limba maghiară vorbită în Ardeal.

[6] Formă regională, fără armonie vocalică; varianta sa *feredő* se regăsește în împrumutul *feredeu*.

[7] Indicație cu sens nesigur, probabil *et commune* „și neutru”.

[8] Regionalism învechit, sensul primar este acela de „picior”.

[9] Intenția etimologic-normativă a lui Crișan se vedește și în tratamentul grupului lat. *-ct-*, devenit în română *-pt-*. La fel ca în

DLRU, autorul alege să impună fonetismul latin în română, tratând diferit împrumuturile, unde îl păstrează pe *-pt-*, cf. **Laptă** „minge”.

[10] Inconsecvență în echivalarea secvențelor, *pecia* „carne macră” corespunde echivalentului în maghiară, însă nu și celui din latină, unde avem „slănină proaspătă”; reconstituirea formei bisilabice românești, corelată cu varianta trisilabică consemnată mai jos în dicționar, reflectă pronunțarea deschisă a lui *e* tonic, specifică pentru Ardealul de nord.

[11] Castraveți; vocea prilejuiește observații de natură extralingvistică: arată pătrunderea târzie a castraveților în Ardealul de nord.

GHEORGHE ȘINCAI, *EPISTOLA... AD
SPECTABILEM ET CLARISSIMUM VIRUM
IOANNEM DE LIPSKY*

Ca unul dintre manifestele ortografice cele mai cunoscute ale Școlii Ardelene, *Epistola* a fost publicată la Buda, în 1804, sub formă de broșură, pe VI + 9 p., în format *in-8°* (18 x 11 cm), cu maximum de 27 de rânduri pe pagină. Autoritatea pe care și-o câștigase Gheorghe Șincai și dimensiunile ușor de abordat ale lucrării explică relativa sa popularitate: dacă modelul ortografic considerat azi standard pentru Școala Ardeleană, anume *Orthographia...* lui Petru Maior din 1819 – legarea ei în 1825 la *Lexiconul de la Buda* s-a făcut în condițiile folosirii aceluiași plăci în tipografie –, nu a fost (re)editat până în anii din urmă, *Scrisoarea* către Ján Lipský a fost republicată deja în veacul al XIX-lea, însoțită de comentariile lui Al. Papiu-Ilarian, în *Tezaur de monumente istorice pentru România* (Papiu-Ilarian 1862, I, 87–105), iar în secolul trecut a fost reprodusă în latină însoțită de traducerea lui Florea Fugariu (în Fugariu 1970, I, 317–328, și în Fugariu 1983, I, 572–579).

Textul scrisorii este împărțit în două unități distincte: (a) scrisoarea propriu-zisă și (b) un compendiu de ortografie română cu alfabet latin.

(a) Scrisoarea ne precizează că modelul ortografic din compendiu are o utilitate practică: trebuie să rezolve problema redării cu litere latine a numelor de locuri românești pe ceea ce urma să fie harta oficială a părților ungurești din Imperiul Habsburgic. Tot textul scrisorii oferă câteva corelări cu activitatea lui Gheorghe Șincai: unele sunt de natură cronologică, precum faptul că autorul s-ar fi aflat în străinătate în scopul cercetării încă din 1774 (p. IV), altele sunt de natură enciclopedică, precum faptul că la data scrisorii, în 20 septembrie 1804, Șincai estima încă doi ani de lucru până la terminarea *Hronicului*: „quos intra biennium orbi litterato spectandos daturum me spero [= pe care trag nădejde să le dau judecății comunității academice până în doi ani de acum înainte]” (p. IV).

(b) Compendiul de ortografie cuprinde un set minim de norme de scriere a românei cu alfabet latin. Sistemul propus aici de Șincai se remarcă printr-o vădită modernitate: simplitatea ce reiese la o privire sumară a tabelului anexat scrisorii ajunge pentru a-l asemana în principiu cu ortografia românească contemporană. Spre deosebire de norma ortografică curentă, însă, Șincai operează cu distincții de dublă natură: (I) de uz și (II) de redare fonologică vs. etimologică. (I) Poate surprinde azi, însă autorul *Scrisorii* normează scrierea cu litere latine numai pentru sfera de uz laic: „nam in ecclesiasticis retinendas esse Cyrillianas quis non videt [= căci e limpede că în scrierile bisericești trebuie păstrate chirilicele]” (p. V). (II) Norma ortografică propusă pentru scrierea cu latine este de tip fonologic, în care unui fonem îi corespunde un grafem sau un unic grup de grafeme, cu trei excepții notabile, unde Șincai lasă loc criteriului etimologic: cea dintâi privește redarea fonemului /i/, pentru care învățatul admite vocala corespunzătoare din etimon purtătoare a semnului circumflex, cea de-a doua interesează redarea ocluzivei velare surde inițiale în pronume, /k/, pentru care se recomandă redarea, conform etimonului, cu *qu-*, în vreme ce pentru africata alveolară surdă cu apendice palatal /tʃ/ în finalul pluralelor temelor masculine în /t/ se recomandă grafia etimologizantă *-ti*.

Aplicarea consecventă a principiului fonologic explică aparenta simplitate a modelului ortografic din *Scrisoare*, însă i-a și oferit lui Șincai posibilitatea unei inovații pe care o putem urmări până în zilele noastre, anume semnul pentru fricativa postalveolară surdă /ʃ/, pentru care apare întâia oară grafemul *s*, căruia i se subscrisem semnul pentru spiritul aspru (cf. Boerescu 2014, 252); preluat de Maior (*ibidem*), acesta avea să evolueze ulterior în *s* cu sedilă, iar apoi în *s* cu virgulă subscrisă, ca în ortografia curentă. Este surprinzătoare, în acest peisaj ce respectă, cu excepțiile enumerate mai sus, corespondențele 1:1 între foneme și grafeme, opțiunea lui Șincai pentru redarea grafică a africatei alveolare surde nepalatalizate /tʃ/, prin semnul *ç*: dacă grafemul este cert de inspirație franceză, iar în felul acesta se înfrățeste cu *j*, este dificil de stabilit sursa unei atare corelări.

Analiza compendiului mai prilejuiește unele observații cu caracter general. Întâi de toate, la fel ca toți contemporanii lui, Șincai stabilește normele limbii pornind dinspre semn înspre fonem: o vădesc includerea consoanelor duble în norma cu latine: *ps*, *št* și *th* nu se justifică fonologic, și nici diftongii, care sunt o concesie a unei ortografii de pornire chirilice. Apoi, consemnarea, pentru redarea diftongului /*ea*/ a dubletului grafic *é–ea* poate fi un indiciu de inconsecvență de rostire, sub influența graiului regional, unde diftongul se rostește ca *e* lung deschis. Acestora li se adaugă faptul că, sub imperiul criteriului fonologic, Șincai folosește diacritice (a se vedea distincția dintre anterioara deschisă /*a*/ și centrala semi-închisă /*ə*/, redată prin *á*, respectiv *a*), fără să le uniformizeze prea bine: are sedilă sub *c* și dasia sub *s*, accentul ascuțit marchează atât un diftong, cât și o vocală independentă etc. Aceste inconsecvențe, însă, fac cu atât mai surprinzătoare coerența ansamblului: fără pretenția de a fi complet, sistemul lui Șincai din *Scrisoare* este unul dintre cele mai practice propuse în acei ani. Azi are valoare mai cu seamă documentară și, fiind rapid înlocuit de îndelungi și baroce încercări de stabilire a unei norme ortografice valide, este răzbunat în simplitatea sa elegantă de felul în care se scrie românește azi.

[1] Ján Lipský (lat. Joannes Lipszky de Szedlicsna) a fost un cartograf și ofițer slovac din armata imperială austro-ungară. S-a născut în 10 aprilie 1766 la Sedličná și a murit în jurul datei de 2 mai 1826.

[2] În anul 1804, Ján Lipský apare înregistrat drept *Second-Rittmeister*, cf. „*Militäralmanach n. XV*”, *Schematismus der Kaiserliche-und-königliche Armee für das Jahr 1804*, Wien, in der Militärische Buchhandlung [probabil începutul lui 1805], p. 283. Denumirile gradelor militare sunt specializate pe arme în tradiția militară germanică: *Rittmeister* – literal „maistru de călărie” – corespunde lui *Hauptmann* „căpitan” în cadrul armiei infanterie; în traducere am urmat indicația gradului fără compliniri, ca în latină, deși tradiția românească cunoaște specializarea „căpitan de cavalerie”.

[3] Structura armatei cezaro-crăiești reflectă ierarhia nobiliară a statului habsburgic: regimentele și corpurile de armată au un

„titular” (*Regimentsinhaber*, în germ. – s-ar traduce exact „stăpânul, proprietarul regimentului”), obligatoriu nobil, căruia i se subordonează organele de comandă tehnică (*Regimentskommandanten* „comandanții de regiment”); titularii dau, printre altele, și numele oficial al regimentelor. Aici, Ján Lipský era căpitan în Regimentul de Husari nr. 4. Acesta și-a schimbat oficial numele în 1789 din „Regimentul Graeven” (*Husaren-Regiment Graeven*), după Feldmareșal-locotenent Martin, Baron de Graeven (*Feldmarschalleutnant Martin, Freiherr von Graeven*), titularul regimentului între 1773–1791, în „Regimentul Vécsey” (*Husaren-Regiment Vécsey*), după Feldmareșal-locotenent Siegbert, Baron Vécsey de Hajnáskeő (*Feldmarschalleutnant Siegbert, Freiherr Vécsey von Hajnáskeő*), titularul regimentului din 1791 până în 1803. Titulatura regimentului, după cum reiese și din indicația lui Șincai de pe foaia de titlu, a fost preluată în 1803 de Feldmareșal-locotenent Frederic, Prinț moștenitor de Hessen-Homburg (*Feldmarschalleutnant Friedrich, Erbprinz von Hessen-Homburg*).

[4] Prima dintre lucrările lui Lipský, anume *Mappa generalis Regni Hungariae partiumque adnexarum Croatiae, Slavoniae et confiniorum militarium, Magni item Principatus Transylvaniae, geometricis partium dimensionibus recentissimisque astronomicis observationibus superstructa, adjectis finibus provinciarum Bukovinae, Galliciae, Silesiae, Austriae, Styriae, Carinthiae, Carnioliae, Dalmatiae, Bosniae, Serviae, Valachiae, et Moldaviae, quam honoribus Serenissimi Principis Regii Josephi Archiducis Palatini dedicat* avea să fie publicată abia în anul 1806, la Pesta; scrisoarea lui Șincai face dovada muncii de documentare a cartografului slovac, în vederea consemnării toponimelor și hidronimelor românești, în absența unui nomenclator oficial premergător. Aceasta avea să fie urmată, la doi ani distanță, în 1808, de un *Repertorium* al numelor de locuri și de forme de relief consemnate în *Mappa generalis*.

[5] Formularea *vix... antea...* „înainte... numai” pare să arate că Șincai și Lipský s-au întâlnit cel puțin o singură dată înaintea *Scrisorii*, care, în absența unei solicitări scrise, ar putea fi redactată la cererea verbală a cartografului slovac.

[6] Pe atunci încă separate: fuziunea lor administrativă în cadrul orașului Budapesta a avut loc abia în 1873, prin unirea a trei localități: Buda, Óbuda și Pesta.

[7] Formularea *partim... libros verti, partim... composui* este o trimitere directă la felul în care Șincai și-a desfășurat activitatea de traducător: nu prin traducere literală, ci prin adaptarea/prescurtarea și prelucrarea activă a originalelor, cf., pentru perioada de dinainte de *Scrisoare...*, *ABC sau alfavit...* (1783), *Îndreptare către aritmetică* (1785), dar și mai târziu *Istoria naturei sau a firei* (1806–1810).

[8] Șincai militează aici pentru un sistem ortografic mixt, după sfera de uz: limba bisericească ar trebui redată cu chirilice, în vreme ce celelalte registre ale limbii ar fi trebuit redată cu latine. Aceeași idee este reluată și în *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae*, ed. a II-a, Buda, Tipografia Universității Regale din Pesta, 1805, p. 9: *Daco-Romani (uti praefatus sum) duplici utuntur caractere, în sacris nempe Cyrilliano, in politicis ac normativis (scholas normales intelligo, quas primus apud Daco-Romanos in Transsylvania introduxi) Latino*; trad. „dacoromânii (cum am spus și în prefață) folosesc două rânduri de litere, în scrierile bisericești, evident, slovele chirilice, iar în scrierile laice și în cele normative (înțeleg aici pentru școlile normale pe care le-am introdus eu primul la românii din Transilvania) alfabetul latin”.

[9] Formularea în latină este ambiguă: acuzativul cu infinitiv *linguam Valachicam... Latinam esse* are două interpretări la fel de valabile gramatical: a) „limba latină este de o limba latină” și b) „limba română este chiar limba latină”.

[10] Joan Bolland (în latină, Joannes Bollandus) a fost un preot iezuit cunoscut mai cu seamă pentru activitatea sa de hagiograf. Flamand de origine, s-a născut la 18 august 1596, în Julémont (Belgia) și a murit la 12 septembrie 1665, în Antwerpen. Principala sa realizare constă în elaborarea primelor cinci tomuri ale *Acta Sanctorum* „viețile sfinților”. După moartea sa, activitatea i-a fost continuată de un grup de învățați iezuiți reuniți în *Societas Bollandorum* „societatea discipolilor lui Bolland”.

[11] Exemplu de raționament de fonetică istorică dificil de aplicat la limba română: „sunetul mediu” este un concept de

fonetică istorică latină, corespunde fonemelor /i/ sau /u/ – este imposibil de stabilit varianta precisă a vocalei închise centrale: anume nerotunjită, respectiv rotunjită – rezultate în urma reducerii vocalice a lui /u/ în silabă non-inițială în latina arhaică.

[12] Amplasarea grupului consonantic /ks/ în seria consoanelor simple este inexactă și surprinzătoare, însă nu este accidentală: Șincai o reia întocmai și mai jos în *Scrisoare*.

[13] Este vorba de cele 12 *Mineie de la Buda*, publicate în 1804–1805 de Ioan Piuariu-Molnar, cu sprijinul și cheltuiala lui Iosif Sevastias, episcop al Argeșului; acestea sunt, la rândul lor, o reeditare a *Mineielor de la Râmnic*, tipărite între anii 1776–1780, sub îngrijirea episcopilor Chesarie și Filaret, și care vor fi republicate între 1853–1856 de Andrei Șaguna, mitropolit al Transilvaniei.

ȘTEFAN CRIȘAN-KÖRÖSI, *ORTHOGRAPHIA LATINO-VALACHICA*

Volumul intitulat *Orthographia Latino-Valachica*, imprimat în anul 1805 la Tipografia Colegiului Reformat din Cluj, are format *in-8°* (17 x 10 cm) și este alcătuit din două secțiuni, cu numerotare separată a paginilor: prima, redactată în latină, conține un mic tratat de ortografie (având [1] f. + 10 p.), iar a doua cuprinde traducerea din Salomon Gessner, intitulată *Luntrea de antea* (= *Luntrea dintâia*), numărând [1] f. + 37 p.; la final, sunt adăugate (pe ultima pagină, nenumerotată, a cărții) câteva completări la partea de ortografie și o erată pentru întregul volum. *Orthographia* propriu-zisă nu este însoțită de numele autorului, dar în titlul traducerii din Gessner se precizează că *Luntrea* „<a fost> întoarsă... în românie prin S. Ch.”, autor identificat de Timotei Cipariu (1866, 317–318) cu Samuil (corect Ștefan) Crișan, profesor de greacă și de logică la Colegiul Reformat din Cluj.

În *Orthographia*, Ștefan Crișan prezintă succint principiile ortografiei latinizante și inventariază grafemele propuse, introducând constant noțiuni de ortoepie, indicând corespundențele fonetice ale grafemelor descrise (cu referiri lămuritoare la rostirea unor grafeme în limbile maghiară și germană) și consemnând, fapt original în scrierile epocii, o serie de rostiri specifice graiurilor din nordul Transilvaniei (uneori cu trimitere expresă la „districtul Bistriței”). Perspectiva adoptată de Ștefan Crișan este tributară în primul rând gramaticii publicate în 1780 de Samuil Micu și Gheorghe Șincai, *Elementa linguæ Daco-Romanæ sive Valachicæ* (deși nu este citată explicit), dar uneori se fac referiri exprese la manualul elaborat de Ioan Piuariu-Molnar, *Deutsch-Walachische Sprachlehre* (apărut la Viena, în 1788), deși ponderea influenței sale este cu mult mai redusă decât aceea a gramaticii lui Micu și Șincai. Crișan este adeptul unei ortografii etimologizante, propunând reguli care implică o cunoaștere profundă a limbii latine, mergând chiar mai departe cu principiile latinizante decât Micu și Șincai.

Traducerea nuvelei *Der erste Schiffer* a scriitorului elvețian de expresie germană Salomon Gessner (1730–1788), prima cunoscută în spațiul românesc, este publicată de Ștefan Crișan „drept exemplu al citirii corecte a cuvintelor scrise cu litere latine, din cauza asemănării ortografiei noastre și, mai mult, chiar a limbii”. Textul lui Salomon Gessner a fost publicat prima dată în ediția de *Schriften* [Scrieri], apărută la Zürich în 1762. A fost tradus în limba franceză de Michael Huber (Paris, 1764), în limba italiană de Giulio Perini (Veneția, 1771) și în limba maghiară de Kónyi János (Buda, 1780). Titlul nuvelei ar fi trebuit tradus prin *Întâiul navigator*, și nu prin forma aleasă de Ștefan Crișan: *Luntrea dintâia*. (A se vedea echivalențele din franceză, *Le premier navigateur*, din italiană, *Il primo navigatore*, sau din maghiară, *Az első hajós*). Ioan Barac va traduce și el scrierea lui Gessner, în primele decenii ale secolului al XIX-lea, cu titlul *Întâiul corăbiar*, „o prefacere în versuri” (Bogdan-Duică 1933, 61), pornind de la versiunea maghiară. Nu putem fi siguri de originalul utilizat de Ștefan Crișan, dar presupunem că, dacă nu a apelat la traducerea maghiară, trebuie să fi avut cunoștință de ea.

Sistemul ortografic utilizat în *Luntrea dintâia*, explicat și ilustrat în prima parte din *Orthographia latino-valachica*, este excesiv latinizant și, chiar dacă este tributar normelor utilizate de Samuil Micu și Gheorghe Șincai în *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae* (Viena, 1780), este „aplicat și mai strâns decât în sistema clainiană” (Cipariu 1866, 320). Ortografia utilizată de Ștefan Crișan a fost descrisă de Timotei Cipariu în *Principia* (1866, 318–320) și în ARCHIV, nr. XXXVIII, 15 sept. 1870, p. 745–750. Pârvu Boerescu reia datele furnizate de Timotei Cipariu (Boerescu 2014, 287–289). Iar limba textului atestă o combinație a fonetismelor tradiționale, recomandate de latiniștii ardeleni, deși multe erau ieșite din uz sau se păstrau dialectal, cu unele creații analogice, cu forme regionale și cu câteva împrumuturi latino-romance.

Din *Luntrea dintâia* a fost tipărit, de către Timotei Cipariu, respectând ortografia sursei, cuvântul cătră cititor (intitulat, în spirit patriotic, *Române!*), în Cipariu 1866, 321 și în ARCHIV, nr. XXXVIII, 15 sept. 1870, p. 745, iar un fragment din *Luntrea*, extras de pe p. 1 (finit *turmița sa*), a apărut în

ARCHIV, nr. XXXVIII, 15 sept. 1870, p. 750. În BRV, II 462–463, este reluat, prin intermediul lui Timotei Cipariu, cuvântul către cititor care prefățează partea a II-a a cărții. Florea Fugariu republică același fragment introductiv, pe baza formei reproduse în BRV, în forma originală și în transcriere interpretativă (Fugariu 1983, I, 594).

Indiferent de sistemul ortografic pur etimologizant folosit de Ștefan Crișan și de stângăciile traducerii, lucrarea tipărită în 1805 impresionează prin justetea observațiilor privitoare la variația dialectală a limbii române la nivel fonetic și prin încercarea de a-l face cunoscut publicului român pe Gessner, autor la modă în restul continentului. Eforturile lui Crișan de a redacta *Orthographia* și de a-l traduce pe Gessner în limba română au rămas însă fără ecou în epocă (sau, mai degrabă, nu au avut ecoul așteptat de autor / traducător, versiunea sa fiind satirizată în comedia *Vicleșugul fetesc și vicleșugul femeiesc*, o prelucrare a lui Ion Barac după Bartsai László. Pentru receptarea operei lui Ștefan Crișan, vezi Suciu 1930, 45–51, și Bogdan-Duică 1933, 165–168.

Au fost selectate pentru transcriere paginile pe care este imprimată *Orthographia*, împreună cu traducerea noastră, iar din *Luntrea dintâia*, prima filă, nenumotată, cuprinzând foaia de titlu și cuvântul către cititor, fragmente din cântul I, respectiv din cântul al II-lea, aflate pe paginile 1–8 și 25–28, folosind exemplarul păstrat în fondurile BCU Cluj-Napoca (sub cota CRV 684). Adaosurile și corecturile aflate pe ultima filă (nenumotată) a cărții au fost introduse în textul transcris.

[1] Spre deosebire de Samuil Micu și Gh. Șincai, care, în *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae* (1780, p. 2), recomandau utilizarea accentului circumflex doar pentru a, Ștefan Crișan propune folosirea acestui tip de accent pentru toate vocalele.

[2] În latină, *Rut(h)eni* desemna inițial un trib celtic, trăitor în Segodunum (Gallia). Schimbarea semnificației cuvântului (utilizarea lui pentru numirea slavilor estici), produsă sub influența lui *Rucenus*, este consemnată prima dată în *Annales Augustiani* (1089).

[3] Crișan trimite la gramatica lui Ioan Piuariu-Molnar, *Deutsch-Walachische Sprachlehre*, apărută la Viena în 1788, din care preia explicația și exemplul care o însoțește („wie das e, so nicht gänzlich durch die Gurgel ausgesprochen wird, wie im Deutschen der Ton dieser Silbe che in der Wörtern: Wucherei, Wucherer”, p. 3).

[4] *Wucherey* înseamnă „camătă”.

[5] Sunt inventariate consoanele a căror pronunțare dură, specifică unor graiuri transilvănene (între acestea și graiul vorbit de Ștefan Crișan), afectează vocala palatală /e/, velarizând-o.

[6] Ștefan Crișan are în vedere evoluția termenilor latini *exterrenus* / *extraneus* (> *străin*), **extralucire* (> *strălucire*), *exponere* (> *spunere*), pentru care notează, în traducerea din Gessner, forme ortografice apropiate de etimon (*extraîna*, p. 18; *extralucitóre*, p. 22; *expone*, p. 33), dar recomandă citirea fără vocala inițială a preverbului.

[7] Ștefan Crișan notează din nou monoftongarea diftongului [÷a] după o serie de consoane rostite dur în graiuri din Transilvania: labialele /m/, /p/, sonanta vibrantă /r/, fricativele /s/, /z/, /v/ și africata /ts/.

[8] Este vorba de iot, nu de fricativa /ʒ/. Crișan explică astfel grafiile *fillià* sau *filliul* (din traducerea din Gessner, p. 1, 18), în cuvintele moștenite din latină iotul provenind din reducerea lichidei muiate.

[9] Velara /k/ este trecută alături de oclusivele dentale /t/ și /d/, respectiv de fricativa /z/, deși această consoană nu poate produce velarizarea lui /i/.

[10] Recomandarea lui Ștefan Crișan, aplicabilă cuvintelor din fondul lexical moștenit din latină, ignoră neologismele romanice (în traducerea din Gessner este înregistrată forma *scenà*).

[11] Crișan urmează din nou cu fidelitate modelul ortografic propus în *Elementa* (1780, p. 3). În textul traducerii din Gessner apar însă și forme supramarcate, de tipul *brăcșie* (p. 2, 12, 36 etc.).

[12] Indicația privind pronunția aspiratei /θ/ ca [fθ] este preluată din gramatica lui Ioan Molnar, *Deutsch-Walachische Sprachlehre* („F muß sehr delikat ausgesprochen werden, und mit dem T sehr sein zusammen fließen”, p. 4).

[13] Scriitorul amintit de Ștefan Crișan este Aelius Lampridius, unul dintre (pseudo)autorii vastei opere intitulată *Historia Augusta*.

[14] Este pusă în evidență în mod just legătura etimologică dintre *dies* și *Diespiter*.

[15] Ștefan Crișan notează reflexele convergente ale oclusivei palatale surde și ale dentalei surde în context palatal, așa cum apar până astăzi în graiurile din vestul Transilvaniei. Fonetisme dialectale specifice graiului vorbit în această zonă vor fi consemnate pentru prima dată și în regulile ortografice următoare (notate sub 4, 5, 6, 8b-8e).

[16] În germană, cuvântul înseamnă „lingușire, măgulire”.

[17] Cuvântul românesc *hâd* nu este moștenit din latină (nefiind reflexul lat. *foedus*, cum credea Ștefan Crișan). *Hâd* pare mai degrabă un împrumut din slavă (cf. ucr. *hyd*).

[18] Ștefan Crișan a redactat într-adevăr, în 1802–1803, un *Dicționar latin–român–maghiar*, înaintat spre publicare Tipografiei Universității din Buda, dar respins în urma referatului semnat de Samuil Micu. (Manuscrisul se păstrează în prezent în fondurile Bibliotecii Centrale Universitare din Iași, sub cota ms. VI–32.) Nu avem însă nicio informație despre o gramatică a limbii române alcătuită de învățatul ardelean, manuscrisul fiind, probabil, pierdut.

[19] Ștefan Crișan are, desigur, în vedere rolul ortografiei etimologizante în dovedirea latinității limbii române.

[20] Este vorba despre lucrarea lui Salomon Gessner, *Der erste Schiffer* [= Întâiul corăbier].

[21] Cuvântul, împrumut din limba latină (unde *valet* însemna „să fii sănătos”), era considerat de Ștefan Crișan element lexical integrat în limba română, după cum indică forma grafică (cu *o* final, *Valeto!*), similară, în text, cuvintelor românești terminate în consoană.

[22] Paphos, din insula Cipru, era considerat orașul sfânt al Venerei. *Marea de-mijlocul-pământului* este Marea Mediterană.

[23] Tip.: *òrrire ei*.

[24] Urmează: *tàinà elli*.

[25] Ființe fantastice care alcătuiau cortegiul lui Poseidon, zeul mării.

[26] Zeu marin, fiul lui Ocean și al Geei.

GHEORGHE ȘINCAI, VOCABULARIUM PERTINENS AD TRIA REGNA NATURAE

Rămas inedit, *Vocabularul* lui Gheorghe Șincai se păstrează la BAR Cluj-Napoca, ms. rom. 482. Manuscrisul, în format *in-8°* (20 x 25 cm), din hârtie groasă și aspră, filigranată (cu dungi transversale și un blazon cu coroană), are același format ca ms. rom. 422, de același autor, datat între 1806–1808, care cuprinde lucrarea *Istoria naturei sau firei*, de care este legat deopotrivă prin conținut. Manuscrisul este autograf, atribuirea paternității fiind verificabilă prin analiză grafologică. Datarea lucrării este dificilă în lipsa unei însemnări explicite a autorului; Al Borza (1927–1928, 554), primul editor parțial al *Vocabularului*, propune intervalul cuprins între anii 1808–1810, prin corelare cu sfârșitul perioadei de redactare a *Istoriei naturei sau firei*. Similitudinile de natură biblioteconomică dintre ms. rom. 482 și ms. rom. 422 par, în schimb, să sugereze un moment inițial al perioadei de redactare anterior celui propus de Al. Borza, cel mai probabil în anul 1806. Spre deosebire, însă, de ms. rom. 422, a cărui datare se sprijină pe coincidența cu perioada în care Șincai a funcționat ca revizor la Buda, după moartea lui Samuil Micu, credem că este puțin probabil ca *Vocabularul* să fi avut forma finală în care este păstrat astăzi înainte de 1810, an premergător sosirii lui Șincai la Oradea. Lucrarea are 34 de pagini, cu numerotarea autorului de la 1 la 31 începând cu p. 3; p. 3–17 (1–15 în numerotarea lui Șincai) cuprind un dicționar multilingv (LAT) de termeni din științele naturii, sistematizat onomasiologic, în care vocile urmează tehnica echivalării sinonimice în următoarea secvență: titlu în latină urmat de echivalente în română, maghiară și germană; p. 19–33 (17–31, în numerotarea lui Șincai) cuprind același material lexical (RO), sistematizat onomasiologic, cu româna ca limbă-bază, în următoarea secvență: titlu în română urmat de echivalentele corespunzătoare în latină, maghiară și germană.

Din punctul de vedere al tehnicii lexicografice, *Vocabularul* este o simplă listă de termeni traduși, fiind mai asemănător cu enciclopediile moderne decât cu dicționarele de limbă sau cu

dicționarele enciclopedice: lipsesc definițiile propriu-zise sau diferitele indicații de natură gramaticală sau de uz. Aceast tratament, justificat, în majoritatea cazurilor, de echivalența univocă între cuvânt și obiectul desemnat este păstrată și acolo unde în *Vocabular* sunt consemnate nume comune, precum *ovăz*, *orez* etc. sau adjective, precum *acru*. Mai interesantă este alegerea materialului lexical consemnat, privită prin prisma provenienței acestuia. Contextul lexicografic specializat în care Șincai redactează *Vocabularul* este dominat de prezența a două lucrări anterioare dedicate numelor de plante: *Nomina vegetalium*, în latină, maghiară și română redată în ortografie maghiară, publicată de preotul calvin Benkő József în „Magyar Könyvház”, Poszony, II, 1783, p. 407–432, și de *Verzeichnis der in Siebenbürgen wildwachsenden offizinellen Pflanzen*, în germană, maghiară și română redată în ortografia germană cu latine, publicată de Peter Sigerus în „Siebenbürgische Quartalschrift”, Sibiu, II, 1791, ca anexă la fascicula 3 (paginație nenumărată). În ambele, materialul lexical este ordonat după criterii taxonomice, iar *Verzeichnis* se inspiră abundant din considerabil mai întinsa *Nomina vegetalium*: din cele 175 de numiri de plante, doar 18 sunt originale (cf. Coteanu 1942, 6). Întrărirea lor asupra dicționarelor ulterioare este de netăgăduit, iar acest lucru se vedește în perpetuarea unor erori lexicografice (invenții lexicale) până în dicționarele moderne: acolo unde pentru **Acorus calamus** în *Nomina vegetalium* se consemnează echivalentul românesc *spetihatze tarkáte*, corespunzător pronunțării *speteață* (variantă pentru *spetează*) „obligeană”, *speteaza* fiind un nume popular regional cu atestări în atlasele lingvistice și în surse literare pentru *papură*, *Verzeichnis* notează, probabil datorită unor erori de interpretare în sursa maghiară sau unor greșeli în tipografie, forma *speribană tărcată* (cf. Coteanu 1942, 7), care se regăsește ca atare și în DLR, unde are doar atestări lexicografice. Existența acestuia în *Vocabular* probează faptul că Șincai a avut la dispoziție lista lui Sigerus, însă, în egală măsură, nu exclude selectarea activă de către învățatul ardelean a materialului din *Verzeichnis*: nu se regăsesc în *Vocabular* termeni precum *trifoi amar*, *troscovă*, *ferigei* etc. Cât privește regăsirea materialului lexical din *Nomina vegetalium* în dicționarul lui Șincai, aceasta este și mai dificil de probat:

glosarea unor echivalente diferite pentru același termen latin și organizarea diferită a cuvintelor în interiorul fiecărei lucrări în parte îndreptățesc concluzia după care „cele două texte prelucrează independent un material lexical extras din surse ce nu trebuie puse obligatoriu în relație de filiație” (Chivu 2014, 98).

Identificarea mai precisă a surselor *Vocabularului* este dificilă. Pe de-o parte, calitatea finită a manuscrisului, scris îngrijit și cu puține intervenții secundare, face imposibilă recuperarea etapelor lexicografice de redactare, de cealaltă, asocierea inevitabilă, prin caracteristicile materiale și înrudirea tematică, dintre manuscrisele 482 și 422 complică ulterior analiza. Într-adevăr, dacă pentru *Istoria naturii* se poate arăta că Șincai s-a inspirat, sub rezerva observației că învățatul ardelean a prelucrat informația din original suficient pentru a depăși condiția unei simple traduceri, din lucrarea naturalistului german Iohann Heinrich Helmuth, *Volksnaturlehre zur Dämpfung des Aberglaubens* [Știința naturii pentru popor, întru risipirea superstiției], apărută până la 1803 în cinci ediții consecutive, în formate editoriale diferite, materialul lexical din *Vocabular* nu poate fi urmărit în lucrarea amintită. Două caracteristici ale *Vocabularului*, însă, par să indice un model (a) german (b) non-lexicografic. (a) Una dintre observațiile cu caracter general prilejuite de transcrierea materialului privește calitatea inegală a corespondențelor *sub voce* dintre diferitele segmente de text: dacă se constată sporadic și explicabil prin accident neconcordanțe de traducere între segmentele de text în latină și cele în germană, acestea sunt frecvente la corelarea lor cu limbile română și maghiară; e. g.: *voces Calamus, Citrinella* etc. (b) În cadrul echivalenței dintre segmentul de text în latină și cel în germană se întâlnește uneori (cele trei ocurențe din fragmentele transcrise aici s-au indicat în note) situația în care termenul latin desemnează specia-tip sau o specie mai cunoscută a genului taxonomic, iar cel în germană genul, ceea ce duce cu gândul la lucrări descriptive în care informația este organizată pe capitole dedicate genului, sub care sunt descrise separat speciile biologice corespunzătoare. Atare structurare a informației ar corespunde unei alte lucrări a lui Helmuth, anume *Gemeinnützige Geschichte des In- und Auslandes* [Istorie naturală a țării noastre și a restului lumii pentru folosul public], publicată, până în

1808, în două ediții consecutive și, la fel ca și *Volksnaturlehre*, în formate editoriale diferite, însă confruntarea acesteia cu materialul lexical din *Vocabular* este irelevantă: factorii de variabilitate sunt într-atât de numeroși, încât este imposibilă stabilirea unei filiații între cele două. Sunt date suficiente, credem, care pledează pentru originalitatea lucrării lui Gh. Șincai.

În pofida inconsecvențelor și a erorilor, surprinde calitatea redactării: *Vocabularul* rămâne, din perspectivă lexicografică, la fel de valid ca în momentul redactării sale, dobândind între timp și utilitatea documentului de limbă, fapt cu atât mai surprinzător cu cât, după cum observa și Al. Borza, „Șincai avea cunoștințe foarte reduse și puțin exacte din științele naturale; nu era specialist în materie” (1927–1928, 556). Azi poate fi prezentat drept primă lucrare cu caracter explicit enciclopedic din lexicografia românească.

Vocabularul a fost editat parțial pentru prima dată de Al. Borza, așa cum am menționat mai sus. Profesorul clujean a ales să publice doar vocabularul latin–român (1927–1928, 556–562), „textul maghiar–german nefiind de interes literar pentru noi” (1927–1928, 554). Această editare a fost calea de intrare a manuscrisului în arhiva *Dicționarului limbii române* (DLR), și constituie baza de citare a materialului lexical din *Vocabular* în studii ulterioare de lexicologie. Reproduse fragmentare se mai regăsesc în antologia *Școala Ardeleană* (Fugariu 1970, II, 62–65, Fugariu 1983, I, 673–677), corespunzătoare materialului lexical din *Vocabular* astfel: din partea cu latina ca limbă-bază *absinthium* – *acatia germanica*, *calmus aromaticus* – *ciprinus*, *daphne mezereum* – *dictamnus albus*, *elephas* – *euphrasia officinalis*, *falco* – *<mustela> furo*, *gadus lota* – *gypsum*, *halec* – *hystrix*, *ichneumon* – *iris germanica*, *vespa* – *vultur*, *zebra* – *zibellina*, iar din partea cu româna ca limbă-bază *acipenser* – *afin*.

Fragmentul transcris aici reprezintă partea corespunzătoare materialului lexical de sub literele **A–C** (LAT) integral, **M–O** (LAT) integral și **R** (RO) integral, respectiv p. 3(1)–7(5), 10(8)–12(10) și 29(27).

[1] Particularizare: „din brânză”; cuvântul maghiar care traduce termenul *acarus* „car, vierme în alimente uscate” este **nyű**.

[2] Termenul german este un plural care denumește întreg genul *Achillea*; numele speciei este (*die gemeinde*) *Scharfgarbe* „coada șoricelului”. Indicația arată că Șincai a preluat termenii dintr-un original german în care descrierea speciilor se face grupat pe familii și genuri. Aceeași observație se aplică și mai jos, acolo unde am indicat între paranteze rotunde desinența de plural.

[3] Împrumut adaptat (cu mutația de accent indicată în original: **Ячипенсѣрь**) al cuvântului latin; nu s-a încetățenit și a fost înlocuit ulterior de termenul *sturion*.

[4] Trisilab oxiton, scris **Ŭmíák**; forma literară este *omac*.

[5] Influența formei din germană, (der) **Kalmus**, asupra segmentelor de text din întreaga intrare sprijină originea în lucrări germane a termenilor culeși de Șincai. (a) În titlul în limba latină se scrie **calmus** în loc de *calamus*. (b) Segmentul de text în maghiară prezintă, pe lângă interpretarea cronată a formei **kalmus** în loc de *kalamus*, o confuzie lexicală: *kalamus*, termen învechit, denumește „pana de scris”, în vreme ce numele generic al plantelor din genul *Acorus*, atestat în epocă, este *kálmos*.

[6] Confuzia se datorează probabil interpretării originalului german. Neghina este denumită în germană cu termenul (*gewöhnliche*) *Kornrade*, însă, la fel ca toate plantele cu largă răspândire, mai este cunoscută sub o serie de numiri, dintre care cele mai însemnate sunt *Ackerkrone*, *Ackerrade*, *Kornnelke*, *Kornkrone* etc. Denumirea **Schwindelhaber** (în traducere mot-à-mot „fals ovăz”) denotă aici, cel mai probabil, zăzania, *Lolium perenne*, specie furajeră infestată ușor de către neghină; pentru tipologia numirilor în germană a speciilor din genul *Lolium*, cf. și *Raigras* (în traducere mot-à-mot „iarbă de secară”).

[7] Tratamentul intrării denotă caracterul exotic al desemnatului: se observă inconsecvențe de natură terminologică și de traducere a titlului. (a) Dintre cele patru secvențe de text, singurele care corespund sunt cele în germană și în maghiară. Cuvântul german denotă specia *Fratercula arctica* „papagal de mare”, din genul *Fratercula*, familia *Alcidae*; cuvântul maghiar

corespunzător are atestări sporadice, pare să fie un calc ad-hoc, după germană, din *publikán*, formă rară pentru care unele surse trimit la *papagály* „papagal”, iar altele la *pelikán* „pelican”, și *búvár* „cufundac”. (b) Titlul în latină este denumirea veche a familiei *Alcidae*. (c) Termenul în limba română nu corespunde nici titlului, nici segmentelor în maghiară și germană: corla „găinușa de apă” este, într-adevăr, o pasăre acvatică migratoare, însă desemnează specia *Gallinula chloropus*, dintr-o cu totul altă ramură taxonomică, anume familia *Rallidae*, genul *Gallinula*.

[8] Termenul introdus de Șincai nu s-a păstrat, a fost înlocuit ulterior de cuvântul *elan*.

[9] Completare motivată prin semnificatul magh. *jávör* „arțar, de arțar”. Elanul este denumit azi în maghiară prin compuși ai termenului: *jávorszavvas* „cerb (din pădurea) de arțar”, *jávórantilop* „antilopă (din pădure) de arțar” sau, în termeni mai familiari, *jávorbika* „bou(r) (din pădurea) de arțar”. Desemnarea speciei prin elementul de compunere *jávör* era obișnuită în liste de denumiri în care cervidele erau grupate, evitându-se astfel reluarea de fiecare dată a elementului de bază.

[10] În original scris **ALSINA**; probabil regularizare morfologică eronată din partea lui Șincai: numele speciei este *Alsine media*. Ulterior aceasta a fost reclasificată, numele taxonomic actual al plantei este *Stellaria media*.

[11] Termenul este prezent mai jos și în varianta (rară) **Hünnerdarm**, sub vocea **ANAGALLIS**.

[12] Numele taxonomic al viperei cu corn.

[13] Adăugate de o mână ulterioară: cerneala este diferită, iar ductul și forma literelor prezintă diferențe semnificative față de restul textului. De asemenea, redactarea segmentului de text în limba germană prezintă particularitatea scrierii, de către aceeași mână, sub vocea **ACER CAMPESTRE** cu gotice, iar sub **ACER PSEUDOPLATANUS** cu litere latine.

[14] Termen rar atestat compus prin adaptarea cuvântului latin *platanus* și *fa* „copac”; termenul încetățenit identic lexical este *platán*, în vreme ce cuvântul neoaș maghiar este *boglárfa*.

[15] Însiruirea termenilor din segmentul de text în germană sugerează (a) caracterul exotic al speciei, precum și (b) efortul lui Șincai de a extrage termeni din lucrări descriptive generic:

sunt date ca echivalente specii diferite. *Erle/Urle* desemnează arinul, *Waldesche* frasinul, *Maßholder* și *Maser* jugastrul, iar *gemeine Ahorn* este arțarul comun.

[16] Nume rar dat mai multor specii de sturioni eurasiatici, ieșit din uzul taxonomic curent.

[17] Cegă; fonetismul se explică, probabil, prin apropiere de *cigă* „melc, roată de scripete”, cuvânt regional provenit din magh. *csiga*, cu aceleași sensuri.

[18] Formă regională pentru *Dück*.

[19] Scris cu *râță*: **Żellep**, în loc de *Żeller*; Șincai amestecă uneori sistemele ortografice, mai ales în segmentele de text în limba germană, vezi și *sub voce* **ANTACAEUS**, unde grupul -ck din finala lui **Tick** este scris cu latine.

[20] Formă regională pentru *cocor*. Consemnarea cuvântului aici, corelată cu circulația sa în Banat, sprijină ideea moștenirii termenului din latină. Cuvântul a fost reintrodus în româna literară ca împrumut din francezul *grue*, cu sensul de macara.

[21] Numele taxonomic stabilit de Linnaeus; specia a fost reclasificată, denumirea ei curentă fiind *Botaurus stellaris*.

[22] Cuvânt cu unică atestare, interpretat eronat de Al. Borza în *art. cit.*, p. 557, în forma *murt*, de unde a fost preluat ca atare în DLR.

[23] Forma reprezintă, cel mai probabil, o pronunțare dialectală palatalizată a lui -d-.

[24] Fonetism pentru *trestie*, cu -ă- tonic păstrat regional, identic cu etimonul slav.

[25] Inovație terminologică; forma proparoxitonă propusă de Șincai a fost concurată (nu doar) în limbajul uzual de către *limbric*, iar în științele naturii de termenul generic *helmint* sau de varianta morfologică oxitonă *ascarid*, creată după model francez.

[26] Calc după maghiarul *spárğa*, împrumutat în Transilvania cu sensul său secundar de „lujer, viță, sfoară”.

[27] Calc prin traducere întrucâtva stângace din maghiară: traducerea cea mai potrivită pentru *szurok* ar fi „smoală, catran”, cuvântul pentru „rășină” fiind *gyanta*; opțiunea lui Șincai poate fi explicată prin preferința pentru un cuvânt de origine latină.

[28] Numele are atestări doar în surse culte, este surprinzătoare asemănarea cu denumirea din maghiară: pare să fie un calc. Planta mai este cunoscută cu numele *năvalnic*.

[29] Compus asemănător cu *doamna-codrului*, altă denumire populară a mătrăginei. Pare curios faptul că Șincai nu consimnează numele mai răspândit al plantei. Denumirea **beladonă** a fost reintrodusă ulterior, cel mai probabil după franceză, și are circulație mai ales între specialiști.

[30] Indicarea variantelor arată proveniența în texte germane a termenilor culeși de Șincai. În perioada întocmirii manuscrisului, cele două erau concurente. Azi **Hafer** este forma literară, în vreme ce **Haber** este învechit și păstrat mai ales în germana vorbită în Austria, Tirol și Elveția; acesta din urmă se păstrează mai ales în compuse.

[31] Cuvântul latin are două sensuri: (1) metal legendar menționat de Platon în mitul Atlantidei și (2) aliajul în proporție de 4:1 de cupru și zinc, numit *alamă*. Echivalentele în maghiară „aramă de Veneția” și în germană arată că titlul denumește aici *alama*. **Auricalc** s-a păstrat în română doar în prima accepțiune a termenului latin.

[32] Denumirea în limba română a plantei este, în fapt, o descriere care calchiază titlul în latină; pare să indice că Șincai nu a identificat specia numită curent *bănuț* sau *părăluță*. De asemenea, formația în maghiară „trandafiraș foarte mic/cât o scânteie” nu are atestări.

[33] Denumire dată prin referire la gustul foarte acru al fructelor; a nu se confunda cu agrișul, numele mai cunoscut al plantei este *drăcilă*. Se aseamănă cu denumirea echivalentă în maghiară „copac/arbust de merisoare acre roșii”.

[34] Eroare de extragere a materialului lexical din originalul german: **Weinschädling** denumește, fără a defini mai îndeaproape, dăunători ai viței-de-vie; numele popular al speciei *Berberis vulgaris* reflectă calitatea fructelor: *Sauerdorn* „spin acru” sau *Essigbeere* „boabe de oțet”.

[35] Unică atestare a fonetismului cu asimilare progresivă a sonorității; cf. etimonul slav **СРЕКАЛЬ**. Varianta a fost citată de Al. Borza (1927–1928, 557).

[36] Denumirea, care pare să reproducă caracteristici preluate din descrierea speciei în original; planta este cunoscută în limba română cu numele de *vindecea* sau *iarba-tâlharului*.

[37] Voce particulară în context: în cadrul științelor naturii, lat. *bolus* „material ceramic fără distincție de tipologie” (la rândul său o latinizare modernă a gr. βῶλος „grămăjoară de pământ”) denumea generic, prin metonimie, vasele utilizate în medicină/farmacie. Denumirea corespunzătoare în germană traduce deopotrivă conceptul de *terra sigillata* „ceramică sigilată”, care desemnează o categorie de vase de ceramică fină, de masă, răspândită în antichitatea romană, prin analogie cu calitatea deosebită a acestora. Echivalentul în maghiară este un calc după germană rar întâlnit. În segmentul de text în română se remarcă propunerea terminologică dublă: adaptarea termenului latinesc la sistemul morfo-fonologic al limbii române, cu schimbare de gen (cuv. lat. este feminin), însoțită de un calc după germană și maghiară.

[38] Tratamentul segmentului de text în română arată că Șincai nu a identificat specia: propune o adaptare a termenului latinesc și un calc după denumirea în maghiară; numele speciei în limba română este *ieruncă*.

[39] Încercare de adaptare; forma oxitonă propusă de Șincai a fost înlocuită de neologismul paroxiton *borax*.

[40] Unică atestare a termenului. Numea populară mai răspândită este *calcea-calului*.

[41] Formă paroxitonă atestată regional, în Banat și în sudul Crișanei, se explică prin apropierea de etimonul sârbesc *steglić*.

[42] Formă oxitonă cu unică atestare, înrudirea cu omonimul cu *tutea* „oxid de zinc”, de origine turcă, este puțin probabilă. Numele popular mai cunoscut al plantei în limba română este *ciurul zânelor*.

[43] Planta mai este cunoscută cu numele de *șofrănel*. **Cartam** este o adaptare a termenului latinesc, existența sa reală în limbă este dificil de probat.

[44] Forma reprezintă, cel mai probabil, o pronunțare palatalizată a lui *d-*, sprijinită și pe apropierea, prin falsă etimologie, de *dinte*.

[45] Nume regional, mai puțin cunoscut, al *țintaurei*.

[46] Confuzie în identificarea speciei: numele maghiar desemnează specia *Fumaria officinalis* „fumăriță”, care are inflorescența asemănătoare ca formă și culoare cu țintaurea; numele generic al țintaurei în maghiară este *kis ezerjófű*.

[47] Nume învechit și prețios pentru *cerbul lopătar*; consemnarea sa pare să indice faptul că Șincai încearcă să stabilească o distincție terminologică între acesta și cerbul roșu de la vocea imediat următoare, desemnat prin arhilexemul *cerb*.

[48] Cele trei denumiri înșiruite ilustrează exotismul speciei *ren* în epocă. Privind contrastiv, în română avem o adaptare a identificativului speciei în latină; acest procedeu va fi păstrat doar în maghiară, unde numele actual al renului pentru subspecia europeană este *tarándszarvas* (în opoziție cu *karibu*, în cadrul speciei *rénszarvas*). În limba maghiară denumirea este construită prin indicarea caracterului domesticit al speciei: „cerb îmblânzit”. Numele în germană este un compus de tip clasificator-explicativ: „cerb de tip ren”, care nu s-a impus, fiind concurat în permanență de numele vechi germanic al speciei, *Ren*, sau de compusul mult mai comun *Rentier*.

[49] Specia identificată aici este *Chrysanthemum rotundifolium*, cunoscută și sub numele *romaniță mare* sau, așa cum este definită și în segmentul de text în maghiară, *ochiul-boului*. Atribuirea numelui taxonomic *Bellis maior* se sprijină pe asemănarea cu specia *Bellis perennis* „bănuți de câmp, părluțe”, față de care diferă, ca aspect, prin dimensiuni.

[50] Variantă obținută prin contaminarea formelor *prücsök* și *trücsök* ale cuvântului *tücsök* „greiere”.

[51] Scris **LECTICARIUS**; corectură motivată prin semantismul cuvântului: *lecticarius* „purtator de lectică” nu este potrivit în context. Numele speciei se indică corect prin calificativul *lectularius* „de pat”.

[52] Variantă pentru *palackféreg* „goangă butelcuță”, prin indicarea modului în care se hrănește specia.

[53] Tratamentul segmentelor de text din voce arată că Șincai nu a identificat specia, ale cărei numiri corespund în latină și în germană. Numele românesc al păsării este *presură galbenă*. De asemenea, denumirea în maghiară este dată prin analogie cromatică: „burtă aurie”, însă identifică o altă specie, *Oriolus*

oriolus, mai cunoscută cu numele popular *sárgarigó*. Numele maghiar al speciei din titlu este *citromsármány*.

[54] Scris **HAMMULA**; eroarea de interpretare se explică prin moda tipografică de a lega pe *f*- inițial de *-l-* în dreptul liniei mediane a literei *F*.

[55] Confuzie fonologic-ortografică: cuvântul maghiar *kobalt* se citește /'kɒ.balt/, cu *-a-* din a doua silabă, asemănător ca pronunțare cu *-o-* deschis. Cuvântul maghiar *kobold* „spiriduș” este un neologism de origine germană.

[56] Tratatamentul segmentelor de text arată că Șincai a întâmpinat dificultăți în colaționarea surselor, din cauza caracterului exotic al desemnatului. Titlul în latină denumește coșenila roșie și, prin metonimie, vopsea stacojie obținută prin prelucrarea sa. Echivalentul în germană este o variantă rară pentru *Scharlachbeere*, care desemnează deopotrivă stejarul spinos, *Quercus coccifera*, și coșenila. Segmentul de text în română desemnează produsul obținut în urma prelucrării coșenilei, în vreme ce partea în maghiară, „bobițe de culoare stacojie”, pare să fie un calc după cuvântul german.

[57] Scris **NASTURCIUM**, confuzie ortografică datorată pronunțării identice în școala germană a grupurilor *-ti-* și *-ci-* din limba latină: /tʃi/.

[58] Variantă foarte rară, întâlnită numai în Stiria, Tirol și Austria Inferioară, identică, cu excepția cantității vocalice, cu etimonul slav *хрѣнь*. Forma adaptată la sistemul fonologic al limbii germane, păstrată în arealul meridional al germanei, este *Kren*.

[59] Tratatamentul segmentelor de text arată dificultatea lui Șincai în a identifica desemnatul: o familie de șerpi, anume colubridele. Echivalentul în română al titlului este o adaptare, în vreme ce cuvântul indicat în maghiară, „șarpe scurt”, indică vipera cu cruce, *Vipera berus*, dintr-o familie diferită, a viperidelor, sau, după unele surse, specia neveninoasă *Eryx iaculus*, șarpele de nisip. Mai mult, segmentul de text în germană sugerează că Șincai nu a înțeles că titlul desemnează o familie, întrucât consemnează un singular; vezi și *supra*, nota [2].

[60] Formă cu unică atestare pentru *buciniș*, un nume popular mai puțin cunoscut al cucutei.

[61] Scris **Apothechrer Schirling**, probabil o eroare de interpretare în sursele germane; compusul se întâlnește în lucrări de botanică ale perioadei, publicate la Viena, nu pare să aibă circulație în afara imperiului.

[62] Eroare de identificare a speciei, datorată, probabil, asemănării morfologice; termenul desemnează specia *Thlaspi arvense* „punguliță”.

[63] Confuzie comună în epocă între speciile *Coriandum sativum* „coriandru” și *Bifora radians* „pucioagnă”, datorată încadrării acestora din urmă de către Linnaeus în genul *Coriandrum*; confuzia e favorizată și de calitățile pucioagnei: morfologia, habitusul și mirosul plantei se aseamănă cu cele ale coriandrului adevărat. Specia a fost ulterior reclasificată, numele ei actual în limba germană fiind *strahliger Hohlsame*.

[64] Vocea este intercalată de aceeași mână care a adăugat vocile **Acer campestre** și **Acer pseudoplatanus**.

[65] Distincția între specii consemnată de Șincai este inexactă, fiindcă specia *Corvus corone* nu este nativă la noi și nici în întreaga jumătate estică a Europei; se aseamănă cu specia tip a familiei la noi, *Corvus frugileus*, cu livree complet neagră, denumită *cioară*, fără determinări, sau *cioară de semănătură*. *Corvus cornix* desemnează cioara grivă. În maghiară, *varjú* este termenul generic pentru ciori, distincția între specii făcându-se, la nivel lingvistic, prin determinări: *cioară* grivă se numește *dolmányos varjú*, iar specia *corone* se numește *kormos varjú*. O parte dintre inexacități sunt, probabil, preluate din sursele germane: descrierea *schwarze Krähe* „cioară neagră” nu se aplică variației speciei cu livree mixtă, asemănătoare cu cioara grivă; numele uzual al speciei în germană este *Aaskrähe* „cioară de stârv”.

[66] Adaptarea numelui taxonomic la limba română însoțită de un calc după maghiară arată că Șincai nu a identificat specia; numele românesc al acesteia este *zglăvoacă*.

[67] Probabil eroare de lectură în sursa germană: *Goppe* înseamnă „fustă, rochie”.

[68] Nume regional, rar, cu o unică altă atestare în Andreas Clemens, *Wörterbuchlein Deutsch und Wallachisches*, Sibiu, 1822 (p. 89). Raritatea cuvântului corelată cu consemnarea de către Șincai a unui fonetism regional tipic pentru anumite graiuri

săsești din Transilvania, cu reducerea labialei, sugerează că cel puțin o parte dintre intrări sunt redactate de învățatul ardelean din cunoștințe proprii, fără a recurge la alte surse.

[69] Adaptarea denumirii latinești arată că Șincai nu a identificat specia: specia de pește, numită *săbiță*, este nativă în România, însă trăiește în bazinul hidrografic imediat al Mării Negre, fiind exotic în Transilvania.

[70] Tratatamentul segmentului de text în maghiară, „iepure-popândău sau din porumb”, arată că Șincai a întâmpinat dificultăți în identificarea speciei. Este posibil ca sintagma *ürge + nyúl* „popândău + iepure”, neatestată de altminteri, să fie construită de Șincai prin confuzie cu *üregi nyúl* „iepure de viziună”, care denumește iepurele sălbatic, nicidecum iepurele de casă din celelalte limbi.

[71] Accentuat pe inițială.

[72] Unică atestare a cuvântului cu sensul de „lebedă”. Termenul a fost împrumutat în română cu sensul secundar al magh. *hölgy* „(1) doamnă, boiereasă, (2) hermină”. Glosarea de aici se poate sprijini pe culoarea albă a lebedei, cf. expresia *alb ca helgea* sau *alb, curat helci*.

[73] Speciile de viespi care trăiesc în gale au rămas până azi fără o nomenclatură proprie în limba română, termenul adaptat de Șincai le denumește generic, fără a le identifica.

[74] „Lipici, clei negru”, formație învechită, rar atestată pentru *földszurok* „asfalt”.

[75] Cuvânt popular și învechit cu circulație regională, corespunzător variantei literare *csapófold* „marnă”; în dicționarele românești ale epocii se mai întâlnește în *Lexiconul de la Buda*, unde este glosat sub vocea **Spoială**.

[76] Unică atestare pentru *jder*, probabil o adaptare fonomorfologică a cuvântului literar corespunzător din maghiară, *nyest* (cf. *infra*, nota 77); circulația reală a cuvântului este dificil de probat.

[77] Formă învechită și cu circulație regională pentru *nyest*.

[78] Numele taxonomic, identificat prin corespondența cu segmentul de text în germană, este *Marrubium vulgare*.

[79] Numele comun al plantei în limba română este *unguraș*.

[80] Compus neatestat în sursele maghiare. Este probabil o confuzie a autorului cu numele literar al plantei, *pemetefű*,

justificată prin asocierea cu habitusul speciei, care crește în pâlcuri dese: compusul consemnat aici se traduce literal „iarbă-deasă”.

[81] Unică atestare a termenului în limba română; este o adaptare a cuvântului german *Melote*, sinonim generic pentru *Steinklee* consemnat aici, care denumește *sulfina galbenă*.

[82] Șincai identifică greșit specia: echivalentul titlului în limba maghiară este (*orvos*) *somkóró*. Termenul *sárkerep* denumește o specie asemănătoare cu sulfina, însă dintr-un gen diferit, *Medicago falcata*.

[83] Cuvântul este atestat doar în dicționare și alte surse culte, circulația sa reală este dificil de probat; este un împrumut din germanul *Polei(münze)*; unele dicționare mai vechi atestă varianta *polái*, corespunzătoare pronunțării din limba sursă. Specia este denumită în mod curent *busuiocul-cerbilor*, *busuioc-de-câmp* sau, mai rar, *apărătoare*.

[84] Formă învechită și rară, cu distribuție regională pentru *csembormenta* sau *mocsárimenta*.

[85] Identificarea speciei în limba română eronată: *brie* denumește specia *Meum athamanticum*; numele curent al speciei *Mercurialis annua*, corespunzător segmentelor de text în latină, maghiară și germană, este *trepădătoare*.

[86] Nume rar și ieșit din uz pentru *higany* „mercur”.

[87] Tratamentul segmentului de text sugerează caracterul exotic al speciei pentru Transilvania: primul echivalent este o adaptare a cuvântului latin, în vreme ce partea a doua, descriptivă, este un calc după echivalentul german. Numirile curente în limba română sunt *prigorie* sau *albinărel*.

[88] Nume rar, probabil calc după echivalentul german, pentru *gyurgyalag*.

[89] Formațiune rară, preluată în sursele maghiare după Ludwig Mitterpacher.

[90] Scris **MILISSA**.

[91] Oxiton, conform indicației de accent din manuscris, variantă pentru *plaivas* „creion”, mai des întâlnită în forma *plăibas*.

[92] Toate segmentele de text ale intrării consemnează numiri vechi pentru molibden: (a) forma din limba latină redă etimonul grecesc *μολύβδαινα*, preluat în latină cu sensul de „minereu de

plumb”, neutrul lexemului, *molybdenum*, a fost ulterior specializat pentru a desemna metalul molibden; (b) echivalentul în limba maghiară este un compus, „metal moale”, deosebit de rar și ieșit din uz, datorită insuficienței specificității, relativ devreme; (c) echivalentul în limba germană, construit după lat. *plumbum marinum*, explică alegerea lui *plăibaș* în segmentul de text în limba română: la origine germ. *Wasserblei* desemnează culoarea albastru-cenușie a molibdenului, termenul fiind folosit anterior pentru pentru culoarea grafitului; este, de asemenea, posibil, ca Șincai să fi preluat o eroare lexicografică perpetuată în dicționarele germane după ed. a 5-a a *Curieuses und Reales Natur- Kunst- Berg- Gewerk- und Handlungs-Lexicon*, (Leipzig, 1727), a iluministului Johann Hübner (1688–1731), unde **Wasserblei** este definit ca *cerussa nigra*.

[93] Compus învechit și rar calchiat după lat. *petroleum* „ulei de piatră”, probabil prin medierea germ. *Erdöl* „ulei, balsam de pământ”.

[94] Adaptare morfologică a lat. *naphtha* (var. ortografică pentru *nafta*); are puține ocurențe, a fost concurat de la început de forma *Naphtha*, specializat în epoca modernă pentru „fracții ușoare ale țițeiului”.

[95] Tratatul vocii indică faptul că, în perioada întocmirii *Vocabularului*, *bibilica* desemnată aici era încă o specie exotică în Transilvania: dacă segmentele în latină și în germană corespund, în limba română Șincai consemnează un împrumut adaptat din latină, iar în segmentul de text în maghiară, prima opțiune lexicală, *górtyuk* „găina cu picior mare”, este un compus rar, care desemnează în cele mai multe ocurențe găinile ptenate, în vreme ce a doua, „găina cu mărgăritare”, este un calc după germană întâlnit ca atare și, regional, în română, care desemnează *bibilica*.

[96] Al. Borza (1927–1928, 560) consemnează fonetismul redat aici: *plumână*; DLR și lucrările succesive îl citează pe Borza cu varianta fonetică *plămână*, datorată probabil unei erori de fișare; pluralul indicat de Șincai reflectă, probabil, echivalentul corespunzător în segmentul de text în germană.

[97] Scris: **Serblümen**. Forma consemnată de Șincai este un plural care desemnează genul, nu specia; cf. și *supra*, nota [2].

[98] Trisilab paroxiton pronunțat cu hiat.

[99] Pronunțat, cel mai probabil, cu *-t-* palatal; variantă pentru *streche*.

[100] Variantă regională pentru *sovârf*, care reflectă silabația din etimonul sârbesc *suhoverh*.

[101] Tratatamentul întregii voci arată că Șincai nu a identificat specia: numele în română pentru *pisica de mare* este o simplă adaptare a denumirii genului în latină; segmentul de text în maghiară, „pește sau biban marin”, întărește ipoteza confuziei.

[102] Compus neatestat în alte surse, probabil o invenție a lui Șincai.

[103] Tratatamentul vocii arată că Șincai nu a identificat specia, iar reconstituirea echivalențelor între diferitele segmente de text ale vocii este dificilă astăzi: genul *Reseda* a fost reclasificat, specia numită aici fiind, în absența unei identificări exacte în germană și în maghiară, cel mai probabil *Reseda lutea* corespunzătoare numirii românești *rechie*.

[104] Este dificil de stabilit dacă forma indicată în titlul vocii este o adaptare a cuvântului latinesc sau o refacere etimologică pentru *roibă*.

[105] Tratatamentul vocii arată că Șincai nu a identificat specia: numele românesc al acesteia este *sitar de pădure*.

[106] Probabil o confuzie datorată numirii latinești: numele românesc al speciei identificate aici este *ruginiță* sau *strașnic*.

GHEORGHE CONSTANTIN ROJA, *MĂiestRIA GHIOVĂSIRII ROMÂNEȘTI CU LITERE LATINEȘTI*

Publicată la Buda, în 1809, cartea, în format *in-8°* (19 x 12 cm), are 56 p., tipar negru, cu 28 de rânduri pe pagină. Este tipărită în text paralel, bilingv, începând cu pagina de titlu și continuând pe pagina din stânga, în română, cu chirilice, iar pe pagina din dreapta, în greacă. De la p. 40 la 56, textul este în română cu litere latine: *Sentenții* (p. 40–44); *Vorbe iscusite* (p. 44–47); *Glume* (p. 48–50); *Fabule* (p. 50–56). Lucrarea este dedicată negustorului macedoromân din Pesta, Gheorghe Șuliovski, sub patronajul căruia s-a tipărit.

Autorul cărții este Gheorghe Constantin Roja (1786–1847), un aromân născut în Bitolia (Macedonia), stabilit împreună cu familia la Timișoara, unde va urma cursurile liceale. Se va înscrie, apoi, la Facultatea de Medicină din Viena, prilej cu care îi cunoaște pe învățații ardeleni care frecventau mediile universitare de aici, ceea ce explică și apropierea sa de disciplinele filologice. După terminarea studiilor în capitala Imperiului Austriac, funcționează ca medic în spitalul Universității din Pesta, prilej cu care scrie, în germană și în greacă, cartea *Untersuchungen über die Romanier oder sogennanten Wlachen, welche jenseits der Donau wohnen* [Cercetări asupra românilor sau așa-numiților vlahi care locuiesc dincolo de Dunăre] (Pesta, 1808), lucrare în care pot fi identificate idei cantemiriene sau ale reprezentanților Școlii Ardelene (Gheorghe Șincai și Petru Maior). În această primă încercare de istorie sud-dunăreană, Roja își propune să releve romanitatea românilor de dincolo de Dunăre, pe care îi numește traci romanizați, proveniți dintr-o ramură a românilor. În anul imediat următor (1809), probabil și cu sprijinul lui Petru Maior, publică scrierea de față, a cărei idee majoră este aceea de a impune o unitate de limbă și, implicit, de a vrea „binele soțietății”.

Lucrarea se deschide cu o introducere amplă, intitulată *Cuvânt către români*, în care dezbate aspecte privind cultivarea limbii române și introducerea scrierii cu litere latine. El pledează cu multă determinare pentru unificarea dialectelor românești,

întrucât limba noastră „nu e așa de plină, cât să ne putem înțelege toți în toate cuvintele, pentru că are multe dialecte dintru însoțirea cu multe ghinte născute, și acelea dezvrătite”. De asemenea, prin frecvențele discuții de ordin diatopic asupra românilor sud-dunăreni și nord-dunăreni, Roja apare ca un autentic precursor al dialectologiei românești (Saramandu 2017, 236), sugerând faptul că avem de-a face în limba română cu „dezbinat dialecte” și că există dialecte conservatoare și dialecte inovatoare: „și acela e lucru de mirare în limba aceasta, căci care cuvânt îl are stricat un dialect, celalalt dialect îl ține firesc într-o atâta, cât de s-ar culeage din fieștecările dialect cuvintele ceale firești, s-ar preface o limbă românească tocma curată”.

În viziunea sa puristă, literele chirilice trebuie abandonate, căci „astăzi mai toate națiunile învățate cu literele ceale lătești trăiesc în Evropa”, și afirmă că e o rușine pentru noi, ca români, „să ne scriem cuvintele noastre cu litere streine”. În demersul său argumentativ, Gheorghe Roja insistă asupra faptului că rostul cărții date la iveală este de a-i face pe români să ghiovăsească (să citească) latinește, fapt care i-ar apropia pe aceștia și mai mult de romanitate. În cea de-a doua parte a *Cuvântului către români*, înainte de *Sentenții*, Roja își expune succint și argumentat principiile ortografice, adoptate după S. Micu și Șincai, reguli care ar trebui să stea la baza scrierii limbii române, iar acolo unde consideră, propune soluții și inovații grafice care să faciliteze „dezambiguizarea «fonetică» a unor litere utilizate anterior fără diacritice” (Boerescu 2014, 302), și, prin urmare, înțelegerea adecvată a textelor.

Așadar, manualul eruditului aromân nu este o simplă cârtică de citit, după cum singur mărturisește, ci un exemplu de urmat de către toată românimea studioasă din vremea sa. Am remarcat la acesta efortul susținut de a împărtăși cunoștințele sale lingvistice, prin știința de a-și expune argumentele și de a-și alege exemplele. Nu credem că exagerăm într-o nimic dacă susținem că ne aflăm în prezența uneia dintre primele lucrări normative, întrebuintate în epocă, pentru îndreptarea limbii tuturor românilor (Saramandu 2005, 462).

Textul a mai fost reprodus fragmentar în Fugariu 1970, II, 66–71, și în Fugariu 1983, I, 817–822. Sunt transcrise aici paginile corespunzătoare în română între 1–38.

[1] Este vorba despre lucrarea sa în germană și greacă, din 1808, *Cercetări asupra românilor sau așa-numiților vlahi care locuiesc dincolo de Dunăre*.

[2] Graiul voscopolitan face parte din dialectul aromân și este vorbit în zona localității Moscopole (Voscopole; în albaneză Voskopojë), din sud-estul Albaniei. În secolul al XVII-lea, Moscopole era centrul comercial și cultural al aromânilor.

[3] Graiul grabovean aparține dialectului aromân și este vorbit în localitatea Grabova din Albania (Greava, în alb. Grabovë).

[4] Graiul grămoștean este vorbit în jurul localității Gramoste (gr. Gramos), în zona Epirului.

[5] Graiul gopeșean (gopistan) se vorbește în zona localității Gopeș (Republica Macedonia).

[6] Graiul mețovitean (pindean, epirotean) își trage denumirea de la numele localității Mețovo (ar. Aminciu), din zona Epirului, Grecia.

[7] Graiul aromân epirotean se vorbea în zona Epirului (Grecia).

[8] Kastoria este un oraș din nordul Greciei, aflat la periferia de vest a Macedoniei.

[9] Locuitori ai Kastoriei.

[10] Se referă la afirmațiile lui Dimitrie Cantemir din capitolul *Despre literele moldovenilor* din *Descrierea Moldovei*, unde arată că românii au scris cu litere latine înainte de Conciliul de la Florența, din 1439. Din ordinul domnitorului Alexandru cel Bun, însă, au renunțat la această scriere și s-a revenit la alfabetul chirilic.

IOAN BUDAI-DELEANU, *FUNDAMENTA GRAMMATICES LINGUAE ROMAENICAE*

Gramatica redactată în limba latină de Ioan Budai-Deleanu, care propune pentru prima dată echivalentul latinesc *Romaenicae*, nu *Daco-Romanae* pentru limba română, a fost transcrisă în forma finală în anul 1812, pe când învățatul ardelean se afla la Liov. (Informația este cuprinsă chiar în titlul manuscrisului.) Textul se păstrează în ms. rom. BAR 5200, un volum in-4° (25,5 x 19,5 cm), conținând 199 file.

Lucrarea, ocupând cea mai mare parte a volumului manuscris (f. 11^r–142^v), a fost gândită în relație cu *Lexiconul românesc–nemțesc*, scriere încheiată, parțial, în același an, 1812. Are trei mari părți, consacrate problemelor principale tratate în epocă în lucrările de acest tip: *De litteris*, autorul scriind în două capitole distincte despre *De litteris quibus Romaeni utuntur* (f. 11^r–18^v), respectiv despre *De litteris latinis, quae per autorem praecedentibus substituntur* (f. 18^v–44^r), ortografia fiind deci cuplată în mod tradițional, ca în scrierile de acest tip ale vremii, cu fonetica; *De vocibus earumque analogia et anomalia* (f. 45^r–137^v); *Gram<u>atices Romaenicae* (f. 45^r–137^v), o prezentare detaliată a morfologiei românești, cu părți consacrate articolului, numelui (căruia îi erau subordonate adjectivele și numerele), pronumelui, verbului, participiilor (considerate, în gramaticile vechi, parte de vorbire distinctă de verb), adverbelor, prepozițiilor și interjecțiilor; *De syntaxi* (f. 138^r–140^v), o descriere a regulilor de „construcție” a articolului, a numelor și a verbelor.

Textul propriu-zis al gramaticii este precedat de o *Praefatio* (f. 2^r–10^v) și este urmat de un *Nomenclator* (f. 144^r–168^v), liste de cuvinte românești repartizate pe domenii (între acestea *De rebus coelestibus, urbes, civitates, de terra et eius partibus*), însoțite de traducerea latinească, respectiv de treisprezece tabele, cuprinzând, într-o primă cercetare românească de acest tip, etimologie și comparație romanică, cuvinte românești grupate pe origini, între care: *Vocabula slavica, Vocabula romaenica, Vocabula quae Valachis cum Italis comunia sunt, Vocabula romaenica quae cum Gallis conveniunt, Vocabula*

quae Romaeni cum Hispanis communia habent, Gothica apud Romaenos reperibilia vocabula, Vocabula apud Romaenos usitata et originis incertae și chiar *Vocabula romaenica quae cum Albanesibus conveniunt* (f. 170^r–199^v). Pe fila 92 din cuprinsul gramaticii este scris un tablou sinoptic al conjugărilor.

Un fragment din capitolul al doilea al primei părți, tradus de însuși Ioan Budai-Deleanu pentru a-i fi trimis lui Petru Maior, se păstrează în ms. rom. 296 al BAR Cluj. Titlul fragmentului, *Excerptum ex capitae secundo operis mei sub titulo Fundame<n>ta grammatices linguae Romaenicae seu ita dictae Valachicae, usui tam domesticorum quam extraneorum accomodat*, păstrează integral forma latinească din manuscrisul gramaticii, deși conținutul capitolului este tradus în română.

O prezentare succintă a cuprinsului Gramaticii, precum și o transcriere a prefeței și a titlurilor tabelelor etimologice au fost făcute de Al. Papiu-Ilarian în ARCHIV, 1870, nr. 36, p. 708–710, nr. 37, p. 721–724. Sumarul lucrării a fost reprodus și în Gheție, 1966, 14–15. Traducerea *Prefeței* și tabelele I–VII și XIII din *Nomenclator* au fost publicate de Mirela Teodorescu, cu note de Ion Gheție, în Budai-Deleanu 1970a, 41–100. Textul latinesc al *Prefeței*, traducerea acestuia și tabelele I–VII din *Nomenclator* au fost incluse de Gh. Chivu și Eugen Pavel, în Budai-Deleanu 2011, 529–574. *Prefața* Gramaticii și un extras din capitolul al II-lea au mai fost reproduse în Budai-Deleanu 2012, 314–325, 542–552.

Întrucât în volumul de față sunt publicate cele mai importante capitole din versiunea românească autografă a textului lui Budai-Deleanu, intitulată *Temeiurile gramaticii românești*, precum și traducerea, de asemenea autografă, a capitolului al II-lea din gramatică, *Excerptum ex capitae secundo operis meis sub titulo Fundame<n>ta grammatices linguae Romaenicae seu ita dictae Valachicae*, transcrisă pentru a-i fi trimisă lui Petru Maior, am reținut pentru editare, datorită interesului pe care îl prezintă, prefața textului (filele 2–10).

[1] În scrierile vremii, acesta era numele dat limbii române de către străini. Samuil Micu și Gheorghe Șincai propuseseră, în 1780, *Daco-Romana sive Valachica*, respectiv *dacoromâna* sau

valahica, iar Ioan Budai-Deleanu scrie acum în titlul gramaticii sale, în mod singular atunci între autorii români, *lingua Romaenica*, preluând termenul folosit anterior de istoricul maghiar Pray György, autor al lucrării *Dissertationes historico-criticae in Annales veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum*, Viena, Augustin Bernardi, 1774.

[2] Se referă, desigur, la *Lexiconul românesc-nemțesc*, pe care îl avea încheiat, într-o primă formă, în anul 1812.

[3] Ioan Budai-Deleanu cunoștea gramatica tipărită în 1780 (și reeditată în 1805) de Samuil Micu și Gheorghe Șincai, *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae, Gramatica românească* scoasă de Radu Tempea la Sibiu, în 1797, precum și cartea lui Ianache Văcărescu, *Observații sau băgări-dă-seamă asupra regulilor și orânduielelor gramaticii rumânești*, imprimată în două ediții, în același an, 1787, la Râmnic și Viena.

[4] Menționat la nota 2, *Lexiconul românesc-nemțesc*, în forma finală, va fi trimis Tipografiei Universității Crăiești din Buda, pentru primirea aprobărilor necesare publicării, abia în anul 1818.

[5] În originalul latin al Gramaticii apare *Romaenica*, termen folosit apoi constant în lucrare. Distincția făcută de Ioan Budai-Deleanu între *Romaenica* și *Valachica* este justificată, desigur, prin faptul că textul este scris în limba latină. În titlurile gramaticilor manuscrise anterioare, redactate în limba română de către Dimitrie Eustatievici Brașoveanul (1757) și de către Macarie (1752), apare sintagma *gramatică rumânească*. Manuscrisul anonim alcătuit de către un intelectual bihorean, în circa 1770, pentru uzul misionarilor iezuiți din Transilvania, cunosători de limbă latină, este intitulat *Institutiones linguae Valachicae*.

[6] Ioan Budai-Deleanu reia discuția asupra termenilor prin care au fost numiți românii de către popoarele învecinate în *Introducerea la Lexiconul românesc-nemțesc*.

[7] Se face trimitere la extrasele din textul lui Iacobus Bongarsius/ Jacques Bongars (1554–1612) publicate în *Scriptores Rerum Hungaricum veteres ac genuini*, I, Viena, Ioannis Pauli Kraus, 1746, p. 874–876.

[8] Autorul face referire la limba „cărților”, formă comună, supradialectală a limbii noastre de cultură, nu la variantele dialectale ale românei, Ioan Budai-Deleanu având conștiința existenței unei forme unitare a vechii noastre limbi literare.

[9] Ioan Budai-Deleanu face cu siguranță trimitere la numele dat de Samuil Micu și Gheorghe Șincai, în cadrul gramaticii *Elementa linguae Dacoromanae sive Valachicae*, românilor nord-dunăreni.

[10] Ioan Budai-Deleanu face trimitere la opinii ale unor autori citați și comentați pe larg în *De originibus populorum Transylvaniae*: Ioannes Leunclavius (Hans Lewenklaue/Löwenklau), Ioannes Lucius Dalmata/Ivan Lučić (la care se citează din *De regno Dalmatiae et Croatiae*, Amsterdam, J. Blaeu, 1666), Laonicus Chalcondyles (Chalkokondylas), Georgius Pray, Johann Thunmann și Ioannes Potocki.

[11] Autorul afirmă explicit descendența limbii române și a limbilor romanice din latina populară, nu din latina clasică.

[12] Menționarea celor doi oameni politici și scriitori latini, Caesar (101–44 î. Hr.) și Cicero (106–43 î. Hr.), ca și mai jos, citarea numelui lui Virgiliu (70–19 î. Hr.), toți reprezentanți iluștri ai latinei clasice, face clară referința din pasajul anterior la limba latină literară.

[13] Constantin, numit cel Mare (273–337), împărat roman, care în anul 312 a decis să recunoască creștinismul și a mutat reședința imperiului la Bizanț (denumit după aceea Constantinopol).

[14] Prin *lingua Romanensis et provincialis*, Ioan Budai-Deleanu înțelegea, desigur, la fel ca mulți învățați din secolul al XVIII-lea, vechea limbă provensală. Nu este exclus însă ca prin aceste opinii el să schițeze pentru prima dată ideea existenței unei forme intermediare între limba latină și limbile romanice. (În alineatul precedent făcea această distincție între „limba latină-mamă”, latina populară și limba „mai umilă, care... era totuși latină”.)

[15] Autorul afirmă explicit conservarea în limba română a structurii de bază a limbii latine.

[16] Ioan Budai-Deleanu exprimă pentru prima dată ideea integrării tuturor influențelor lexicale exercitate, în timp, de

diverse limbi asupra limbii române în tiparul morfologic original.

[17] Autorul ignoră (sau nu avea știință de) păstrarea, în primele texte românești, a conjuncției *e*, descinzând din lat. *et*.

[18] Ipoteza formulată este ingenioasă, însă nu a fost confirmată de studiile de istorie a limbii române, în care formațiile cu *ne-* sunt considerate reflex al influenței exercitate de limba slavă.

[19] Autorul formulează și ilustrează principalele legi de evoluție fonetică în trecerea de la latină la limba română.

[20] Se face, desigur, referire la continuarea, prin transformările anterior formulate, a unor tendințe manifestate încă din latina populară.

[21] Autorul se referă la o caracteristică a limbii române din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, nu la forme consemnate în primele scrieri românești, în care infinitivul lung cu utilizare verbală era uzual. Reprezentanții Școlii Ardelene vor încerca, de altfel, să reintroducă în uz, după model latinesc, infinitivul lung, dar vor renunța foarte repede la această normă morfologică exclusiv cultă.

[22] Ioan Budai-Deleanu afirmă din nou ideea „decăderii” limbii latine din rangul de limbă de cultură sau, cu o formulare utilizată de mulți istorici ai limbii române, aceea a „ruralizării” limbii latine vorbite în Dacia.

[23] Afirmăția, aparent exagerată, dacă avem în vedere ponderea împrumuturilor existente în limba română, pune, credem, în evidență faptul că Ioan Budai-Deleanu se referea la fondul principal lexical, nu la totalitatea lexicului românesc.

[24] Evaluările statistice făcute de Ioan Budai-Deleanu trebuie privite iarăși cu rezervă sau reinterpretate. Este formulată însă în această notă și ideea puristă a necesității înlocuirii majorității împrumuturilor din slavă cu formații lexicale proprii, dar, foarte important, este stabilit locul ocupat de împrumuturile străine, care „nu servesc atât la alcătuirea limbii [adică nu aparțin sistemului, n.n.], cât la îmbogățirea ei”.

[25] Este exprimată iarăși ideea, originală în vechile scrieri lingvistice românești, că latinitatea vocabularului românesc este mai evidentă în primele noastre scrieri, decât în cele mai târzii, în care cuvinte moștenite din latină au fost înlocuite cu

împrumuturi de origini diverse. Formularea va reapărea, independent de textul lui Ioan Budai-Deleanu, la sfârșitul secolului al XIX-lea, în studiile lui Bogdan Petriceicu Hasdeu.

[26] Ioan Budai-Deleanu face referire la influența exercitată asupra limbii române, în epoca fanariotă, de limbile neogreacă și turcă.

[27] Ienăchiță (Ianache) Văcărescu (c. 1738–1797), cunoscutul om de cultură muntean, poet și istoric, autor al gramaticii menționată anterior, era, la apariția lucrării, mare vistier, nu protospătar al Țării Românești, demnitate la care a acces ulterior în divanul domnesc.

[28] Criticând gramaticile scrise și tipărite cu litere chirilice la cumpăna veacurilor al XVIII-lea și al XIX-lea, pentru că nu descriau limba literară, ci limba vorbită, Budai-Deleanu se referă, foarte probabl, la *Gramatica românească* scoasă de Radu Tempea la Sibiu, în 1797.

[29] Este amintit Samuil Micu-Klein, autorul primei gramatici românești, *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae* (tipărită, împreună cu Gheorghe Șincai, la Viena, în 1780), în care exemplele au fost scrise cu litere latine după reguli ortografice etimologizante, iar nu prin utilizarea scrisului latin în manieră ortografică maghiară, ca în unele scrieri transilvănene destinate românilor neortodocși.

[30] Ioan Budai-Deleanu se referă la listele și tabelele plasate la finalul lucrării sale, contrapunându-le „formelor de vorbit” sau textelor de lectură ce încheiau, cu rol aplicativ, gramaticile din epocă, destinate în primul rând școlii.

IOAN BUDAI-DELEANU, *TEORIA ORTOGRAFIII ROMÂNENEȘTI CU SLOVE LĂTINEȘTI*

Textul este păstrat, alături de *Dascaul românesc* și de două scrieri beletristice, o traducere din *Metastasio* și *Trei viteji*, în ms. rom. 2427 BAR București (f. 44^r–51^v). Este un răspuns la observațiile făcute de Petru Maior pe marginea fragmentului din *Fundamenta*, intitulat *Excerptum*, tradus și trimis de Ioan Budai-Deleanu. Acest fapt, ca și conținutul propriu-zis al textului, au făcut ca această „scrisoare” să fie inclusă între lucrările lingvistice în care Budai-Deleanu s-a oprit asupra ortografiei cu litere latine.

În preambulul scrisorii, Ioan Budai-Deleanu folosește ortografia etimologizantă, restul textului fiind scris cu alfabet chirilic.

Textul a fost publicat de Iosif Pervain, în Budai-Deleanu 1970b, 146–151 (unde, probabil dintr-o eroare tehnică, a fost omis fragmentul final, existent în manuscrisul academic pe fila 51^v), de Gh. Chivu și Eugen Pavel, în Budai-Deleanu 2011, 609–615, de I. Chindriș și Niculina Iacob, în Budai-Deleanu 2012, 363–365.

[1] Textul a fost trimis lui Petru Maior ca o scrisoare, redactată în data de 13 martie, anul curent fiind, foarte probabil, 1815.

[2] Ioan Budai-Deleanu se referă la oficialitățile religioase de la Blaj, cu care a intrat în conflict și din cauza cărora a plecat din țară, numindu-i pe reprezentanții acestora, cu o creație, foarte probabil personală, „ethnoctoni”.

[3] Autorul se referă, ca în multe alte scrieri redactate în aceeași perioadă, la *Lexiconul românesc–nemțesc*.

[4] Distincția făcută între cele două pronunții ale lui „a scurt și întunecat” arată că Budai-Deleanu făcea diferență între *ă* și *î*.

[5] Ca și în alte texte consacrate ortografiei, Budai-Deleanu susține originea românească a slovei *ⱥ*.

[6] Se face trimitere la *Fundamenta grammatices linguae Romaenicae*.

IOAN BUDAI-DELEANU, *EXCERPTUM EX
CAPITAE SECUNDO OPERIS MEI SUB TITULO
FUNDAME<N>TA GRAMMATICES*

Textul *Excerptum ex capitae secundo operis mei sub titulo Fundame<n>ta grammatices linguae romaenicae* seu ita dictae valachicae, usui tam domesticorum quam extraneorum accomodata [Extras din capitolul al II-lea al lucrării mele intitulate *Temeiurile gramaticii limbii românești, ce se mai zice și valahă, întocmite atât pentru folosul românilor, cât și al străinilor*], autograf al lui Ioan Budai-Deleanu, este conservat în ms. rom. 296 (f. 6^r–21^r) din fondurile BAR Cluj-Napoca, format 38,5 x 24 cm. După cum indică chiar titlul, fragmentul este o versiune românească a capitolului al doilea din *Fundamenta*, consacrat scrisului cu litere latine, realizată și transcrisă pentru a-i fi trimisă lui Petru Maior. *Excerptum*, precedat în manuscrisul clujean de o copie a prefetei scrierii latinești din care este extras, reprezintă un episod din schimbul destul de intens de opinii dintre cei doi învățați iluminiști privitor la scrisul cu litere latine după principii etimologizante și o dovadă a apropierei existente între ei.

Data alcătuirii textului este foarte probabil anterioară versiunii intitulate *Temeiurile gramaticii românești*, date de Ioan Budai-Deleanu pentru *Fundamenta*.

Excerptum a fost studiat în Cipariu 1866, 322–325 (textul a fost republicat de Carmen-Gabriela Pamfil, în Cipariu 1987, I, 146–147), precum și în Pervain 1971, 143–147. Comentarii sumare asupra textului inserează și Gheție 1966, 37, 83.

Fragmente din *Excerptum* au fost reproduse, ca exemplificare a comentariului, de către Timotei Cipariu (1866, 322–325). Textul a fost editat de Iosif Pervain, în Budai-Deleanu 1970b, 115–145, de Gh. Chivu și Eugen Pavel, în Budai-Deleanu 2011, 575–608, de Ioan Chindriș și Niculina Iacob, în Budai-Deleanu 2012, 348–361.

[¹] *Fundamenta grammatices linguae romaenicae* fiind gata și așteptând să fie tipărite „de trii ani”, rezultă că *Excerptum*

trebuie datat cel devreme în anul 1815, fiind, foarte probabil, anterior *Temeiurilor gramaticii românești*.

[2] Textul a fost tradus și copiat de Ioan Budai-Deleanu pentru a-i fi trimis lui Petru Maior, cunoscut pentru opiniile sale privind scrierea limbii române cu alfabet latin. *Excerptum*, versiune diferită de forma transcrisă în *Temeiurile gramaticii românești*, este precedat, în forma astăzi cunoscută, de o copie a prefetei gramaticii intitulată *Fundamenta* (în ms. rom. 296 BAR Cluj-Napoca, f. 1–5).

[3] Ioan Budai-Deleanu face referire la textele românești cu litere latine, alcătuite sau tipărite anterior, în Transilvania și Banat, cele mai numeroase, scrise în manieră ortografică maghiară, fiind destinate românilor trecuți la calvinism.

[4] Este vorba despre *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae*, scrisă de Samuil Micu-Klein și revizuită pentru tipar de Gh. Șincai, tipărită în primă ediție la Viena, în anul 1780, și republicată, cu modificări de structură și de ortografie, de către Gheorghe Șincai, la Buda, în 1805.

[5] Se face referire la diferența existentă între rostirea limbii latine în epoca lui Ioan Budai-Deleanu și aceea specifică epocii romane.

[6] Anul 7150, socotit „de la facerea lumii”, corespunde anilor 1641 sau 1642 „de la nașterea lui Hristos”. Bun cunoscător al literaturii bisericești, Ioan Budai-Deleanu se referea, poate, nu la o carte propriu-zisă de rugăciuni, ci la tipăritura nedatată, având conținut divers, dar cuprinzând numeroase rugăciuni, pe care Nicolae Drăganu o socotea ieșită de sub teascurile tipografiei de la Govora (după ce mai înainte o socotise tipărită la Bălgrad), în jurul anului 1640, sau la *Ceaslovul* studiat de Ștefan Pașca și tipărit, după opinia filologului clujean, în 1640, tot la Govora. În aceste două tipăriri se constată, într-adevăr, „confuzia” dintre ѣ și ж, uzuală însă în scrisul nostru vechi. Formularea revine, cu mici modificări, în *Temeiurile gramaticii românești*.

[7] Sunt avute în vedere cuvintele cu aceeași rostire (omofonele), care nu trebuie să fie, pentru a fi corect înțelese, și omografe.

[8] Se face, desigur, referire la *Lexiconul românesc–nemțesc*, pregătit pentru tipar de Ioan Budai-Deleanu.

[9] Este invocat în sprijinul afirmației Priscianus Ceasariensis, gramatician latin din secolul al VI-lea, autor al lucrării celebre intitulată *Institutiones Grammaticae*.

[10] Ioan Budai-Deleanu se referă, desigur, la lucrările sale beletristice, scrise în „stihuri poeticești”.

[11] „Dositei, metropolitul Moldovei” este Dosoftei (1642–1693), marele cărturar moldovean din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Fonemul notat prin *ș* era distinct, în limba română veche, de acela notat prin *ș*, primul caracterizând textele alcătuite sau provenind din provinciile nordice ale Dacoromaniei. Ioan Budai-Deleanu, depărtându-se de norma specifică scrierilor literare alcătuite, la începutul veacului al XIX-lea, în zona de sud-vest a țării, a revenit, în unele texte ale sale, la *ș*, pentru a respecta o „pronunție strămoșească”.

[12] Este avut iarăși în vedere, în adresare directă, Petru Maior, destinatarul textului.

[13] Argumentul nu poate fi reținut, de vreme ce și multe alte slove chirilice ar fi putut fi substituite, după cum demonstrează chiar Ioan Budai-Deleanu și o va face mai târziu și Ion Heliade Rădulescu, cu o succesiune de slove simple.

[14] Inițiativa discuțiilor privind sistemul ortografic cu litere latine i-a aparținut, potrivit acestei notații, lui Petru Maior.

[15] Observațiile privesc, desigur, textul lui Petru Maior, care a văzut lumina tiparului la Buda, în 1819, sub titlul *Orthographia Romana sive Latino-Valachica*.

[16] Budai-Deleanu se referă la *Fundamenta grammatices linguae Romaenicae*.

[17] Principiul estetic, invocat și în alte lucrări privind ortografia, îl îndemna pe Ioan Budai-Deleanu să nu accepte utilizarea de către Petru Maior a sedilelor, care vor duce la apariția grafemelor *ș* și *ț*.

IOAN BUDAI-DELEANU, *TEMEIURILE* *GRAMATICII ROMÂNEȘTI*

Textul, scris cândva în intervalul 1815–1820, formează cuprinsul ms. rom. 2425 și ms. rom. 2426, două volume *in-4°* (25 x 19 cm), primul de 151 file, al doilea de 101 file, care se păstrează în fondurile BAR București.

Lucrarea este versiunea în limba română, revăzută și adăugită, pentru *Fundamenta grammatices linguae Romaenicae*. Din acest motiv, textul are, în general, aceeași repartizare a materiei ca lucrarea din 1812, dar, fiind destinat exclusiv românilor, conține un număr sporit de observații referitoare la cultivarea limbii, respectiv o serie de detalii strict adecvate așteptărilor și nivelului utilizatorului potențial.

Ms. rom. BAR 2425 cuprinde *Prologul* (f. 1), partea I. *Pentru ortografie* (f. 2^r–44^v) și primele capitole din partea a II-a, consacrată morfologiei: o descriere generală a părților de vorbire (f. 45^r–49^v) și „capurile” *Pentru articuli* (f. 50^r–54^v), *Pentru nume* (f. 54^v–87^r), *Pentru pronume* (f. 87^r–112^v) și *Pentru verbur* (f. 112^v–151^v).

Ms. rom. BAR 2426 continuă partea a II-a a *Temeiurilor*, destinată descrierii părților de vorbire: *Pentru partețipii* (f. 77^r–78^v), *Pentru adverbii* (f. 78^v–85^v), *Pentru prepoziții* (f. 86^r–92^r), *Pentru interiecții* (f. 92^v–93^r), *Pentru coniuncții* (f. 93^v–94^r), cuprinde integral partea a III-a, *Pentru sintaxis* (f. 95^r–98^v), consacrată prezentării regulilor de construcție a substantivelor, pronomelor și verbului, și se încheie cu trei fragmente: *Despre înșirarea cuvintelor* (f. 99^r), *Despre înșirarea cuvintelor ajutărețe* (f. 99^r–100^r) și despre *Period* (f. 101), consacrate topicii și unui aspect al sintaxei, unei construcții (perioada) adesea prezentate în gramaticile consacrate scrisului elevat al vremii.

Cele două manuscrise academice sunt redactate în cea mai mare parte cu alfabet chirilic, la fel ca majoritatea textelor destinate de reprezentanții Școlii Ardelene cititorilor români maturi, care terminaseră școala și care învățaseră deci să utilizeze grafia tradițională în scrisul românesc. Ultimele trei fragmente

incluse în ms. rom. BAR 2426 sunt scrise cu ortografie latină etimologizantă.

Sumarul acestei gramatici a fost prezentat (împreună cu unele scurte extrase) în Ionașcu 1914, 58–67, Gheție 1966, 15, și în partea introductivă la fragmentele selectate de Mirela Teodorescu pentru Budai-Deleanu 1970a, 101. Al. Papiu-Ilarian s-a oprit asupra unor idei cuprinse în *Temeiurile gramaticii românești* în *Relațiunea* prezentată în ședința plenară a Societății Academice Române din 19 septembrie 1870 (Papiu-Ilarian 1871, 105–116).

Fragmente din *Temeiuri*, anume *Prologul* și părți extrase din capitolele I (*Pentru ortografie*), II și III (consacrate morfologiei), au fost editate de Mirela Teodorescu, cu note de Ion Gheție, în Budai-Deleanu 1970a, 102–126, de Gh. Chivu și Eugen Pavel, în Budai-Deleanu 2011, 616–643, și de Ioan Chindriș și Niculina Iacob, în Budai-Deleanu 2012, 326–347. *Prologul* și o parte din capitolul *Pentru ortografie* au fost editate în Fugariu 1983, II, 138–145. În această ediție, reproducem din *Temeiuri* părți (extrase de pe filele 1^v–16^v, 22^r–23^r, 29^v–30^r, 45^r–49^v, 73^v–82^r, 112^v–115^v) în care sunt prezentate puncte de vedere ce individualizează concepția lingvistică a lui Ioan Budai-Deleanu, evitând totodată repetarea unor informații (cuprinse în fragmentele reținute din *Fundamenta*, respectiv din *Excerptum*).

[1] Slova, notând un sunet devenit, în epocă, particularitate dialectală de tip arhaic, era specifică subdialectelor nordice ale dacoromânei. Utilizarea ei de către Ioan Budai-Deleanu, în scrierile din partea finală a activității sale, avea, în acest context, rațiuni etimologice, întrucât indica apropierea unor forme moștenite (de tipul *dzice*, *dzece*) de latină.

[2] În această a doua poziție este vorba de *i* semivocalic.

[3] Numele corect al slovei chirilice este *fertă*, *fita* fiind numele literei grecești care i-a stat la bază.

[4] Ioan Budai-Deleanu are în vedere rostirea de tip german a formelor latinești indicate, nu rostirea specifică latinei clasice.

[5] Este recomandată păstrarea rostirii *sc* în loc de *șt*, fără alternanța consonantică obișnuită, pentru evidențierea structurii lexicale, respectiv morfologice a unor cuvinte (de tipul *românești*, *românește*, *cunoaște*, scrise *romanesce*, *romanesce*, *conosce*), forme cu *sce*, *sci* fiind consemnate anterior în texte precum

Observații de limba rumânească, tipărit de Paul Iorgovici (Buda, 1799).

[6] Ioan Budai-Deleanu are în vedere valoarea specială dată de români slovei chirilice corespunzătoare și, desigur, caracterul particular al vocalei centrale pe care o notează ierul mare în textele vechi românești.

[7] Observația, interesantă pentru istoria scrierii chirilice românești, pare a nu fi susținută de realitatea textelor, întrucât utilizarea slovelor **ѣ** și **іа** (după slove consoane, respectiv slove vocale sau la inițială de cuvânt) nu diferențiază vechile variante regionale ale românei literare.

[8] Ioan Budai-Deleanu confundă, probabil, iusul (**ѣ**) cu înea (**ѣ**) sau cunoaște faptul că cele două slove erau confundate adesea în primul rând în texte nordice.

[9] Se face, desigur, referire la distingerea între cele două vocale centrale, *ă* și *î*, specifice limbii române și unor limbi slave, nu la apariția vocalei *î* sub influența utilizării iusului.

[10] Este menționată utilizarea slovei **ѣ** doar cu valoare cifrică, deși în cuvinte de origine grecească (precum *psalm*), slova era prezentă în mod curent în scrisul românesc vechi.

[11] Este remarcat caracterul specific românesc al slovei **ѣ**, ca și utilizarea sa frecventă pentru notarea nazalizării vocalei precedente.

[12] Adept al simplificării alfabetului chirilic, Budai-Deleanu propune constant, în *Temeiurile gramaticii românești* și în *Dascaul românesc pentru temeiurile gramaticii românești*, așa cum va face mai târziu Ion Heliade-Rădulescu, în *Gramatica românească* (Sibiu, 1828), înlocuirea mai multor slove, ce au corespondent fonetic o succesiune de sunete, cu semnele corespunzătoare sunetelor pe care acestea le notează.

[13] Afirmția ilustrează același principiu practic al simplificării alfabetului chirilic românesc, deoarece slova **ѣ** nota adesea o succesiune de sunete, corespunzătoare lui **ѣ** și **іа**.

[14] Ioan Budai-Deleanu se referă la *Lexiconul românesc-nemțesc*, definitivat pentru tipar în anul 1812.

[15] Autorul are în vedere textele transilvănene scrise, în secolele precedente, cu litere latine (majoritatea celor acum cunoscute urmând modelul ortografic maghiar), considerând însă

eronat că scrisul latinesc era utilizat doar în textele laice de uz personal.

[16] Ioan Budai-Deleanu pledează pentru utilizarea, în fiecare familie de limbi, a unui alfabet concordant cu caracteristicile „firii” și „făpturii dinlăuntru” ale respectivelor idiomuri. În felul acesta se justifică și propunerea de utilizare a alfabetului latin pentru română, pentru a putea fi astfel pusă în evidență originea latină a acestui idiom, dar și pentru a permite, cum afirma anterior, normarea („așa să pot așeza regule”) și pentru a fi înlesnită, cum va afirma mai jos, deprinderea limbii noastre de către străini.

[17] Se face referire critică la opinia formulată pentru prima dată de Dimitrie Cantemir, în *Descriptio Moldaviae*, privitoare la înlocuirea, în scrisul vechi românesc, a alfabetului latinesc, original, cu alfabetul chirilic.

[18] În concepția lui Ioan Budai-Deleanu, scrisul etimologizant, bazat pe forme mai vechi de limbă, urma să asigure unitatea formală a românei literare, nu să impună o anumită rostire. Ideea va reveni în scrisul latiniștilor, inclusiv în secolul al XIX-lea.

[19] Ioan Budai-Deleanu, bun cunoscător al limbii latine și al limbilor romanice, se referă, desigur, la tendința de constituire a articolului, pornind de la pronumele demonstrative, constatată în latina populară. Cu toată această constatare, poziția majorității gramaticienilor îl determină să nu includă articolul în rândul părților de vorbire existente în limba română.

[20] Din această listă, în care se vede clar orientarea autorului către terminologia de proveniență latinească, lipsesc adjectivul și numeralul, încadrate, în toate vechile gramatici ale limbii române, la nume, dar apare *partițipia*, considerată de toate gramaticile românești vechi parte de vorbire independentă, din cauza caracteristicilor proprii, ce o apropie, dar și o diferențiază deopotrivă de verb și de adjectiv.

[21] Este, desigur, avută în vedere originea (nu sensul) cuvântului *nume*, moștenit din latină, pe când ceilalți termeni înseriați, împrumuturi neologice, provin din terminologia gramaticală latinească.

[22] Ioan Budai-Deleanu insistă în repetate rânduri asupra necesității stabilirii terminologiei gramaticale prin consensul specialiștilor domeniului, „ca să nu să puie mai pe urmă atâtea nume câte sânt gramatici”, cum afirmă mai departe în *Temeiuri*.

[23] Acestea erau numiri uzuale ale pronumelui în gramaticile românești anterioare sfârșitului de secol XVIII, create prin calc după termenul corespunzător, latinesc sau slavon.

[24] În gramaticile anterioare, această parte de vorbire era numită, tot prin calc după lat. *participium*, (*îm*)*părtășire* sau *părtășie*.

[25] Ca și în cazul celor trei părți de vorbire precedente, Ioan Budai-Deleanu calchiază termenii latinești corespunzători, în cele mai vechi gramatici românești adverbul fiind numit *spre-grai* sau *spre-grăirea*, prepoziția *înainte-punerea*, *punerea-înainte* sau *întâie-punerea*, conjuncția *împreunarea* sau *legătura*, iar interjecția *în-mijloc-aruncarea* sau *spre-mijloc-aruncarea*.

[26] Este afirmată, ca și în alte gramatici ale epocii, ideea că articolul este cel care, prin formă, indică flexiunea cazuală, substantivul rămânând neschimbat. Ideea va fi reluată în paginile următoare.

[27] Și în numirea cazurilor Ioan Budai-Deleanu se depărtează de gramaticile precedente, în care *căderile* erau desemnate prin *numitoare(a)*, *născătoare(a)*, *dătătoare(a)*, *pricinuitoare(a)* sau *vinuitoare(a)*, *luutoarea*, respectiv *chemătoare(a)*.

[28] Ioan Piuriu-Molnar (1749–1815), medic, scriitor și traducător, autor al gramaticii intitulată *Deutsch-Walachische Sprachlehre* (Viena, 1788), al unei *Retorici* (Buda, 1798) și al unui dicționar (*Wörterbüchlein deutsch und walachisches*, Sibiu, 1822). Ioan Budai-Deleanu se referă, desigur, aici și în pasajele anterior selectate, la *Gramatica germano-română* publicată de Ioan Molnar în 1788 și reeditată în 1810.

[29] Radu Tempea (1768–1824), preot și profesor, director al școlilor românești neunite din Ardeal, este autorul *Gramaticii românești* (Sibiu, 1797), subordonată orientării lingvistice tradiționale, dar asimilând și cu unele influențe latiniste.

[30] Ioan Budai-Deleanu îi are, desigur, în vedere pe Samuil Micu și Gh. Șincai, care au scris despre articol în *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae* (Viena, 1780; ediția a II-a, Buda, 1805), respectiv pe Ienăchiță (Ianache) Văcărescu, poet, istoric și autor al *Observațiilor sau băgărilor-dă-seamă asupra regulilor și orânduielelor gramaticii românești* (Râmnic și Viena, 1787).

[31] Scrisul cu litere latine în Banat și Transilvania a urmat inițial (începând chiar din secolul al XVI-lea) modelul ortografic maghiar, autorii, copiii și destinatarii textelor astfel scrise sau tipărite fiind de regulă adepți ai Bisericii apusene. Ioan Budai-Deleanu se referă însă, cu siguranță, la contemporanii săi, care considerau scrisul cu litere latine semn al depărtării de ortodoxie.

[32] Consecvent principiului fonologic, dominant în scrisul chirilic, Ioan Budai-Deleanu notează rostirea germ. *Vater*.

[33] Acuzația, formulată și anterior în *Temeiuri*, este gratuită, deoarece pronunția reflectată de vechile texte românești scrise cu litere chirilice nu coincidea cu rostirea „norodului prost”, adică neinstruit, iar scrisul chirilic având la bază principiul fonologic, cei care au stabilit, în cultura slavonă, regulile ortografice nu aveau cum să indice, prin forma grafică, „etimologia”, adică structura morfologică a cuvintelor.

[34] Anul 7150, socotit „de la facerea lumii”, corespunde anilor 1641 sau 1642 „de la nașterea lui Hristos”. În acest din urmă an, a apărut la Govora o *Evanghelie cu învățătură (Cazanie)*, care nu e însă o carte de rugăciuni. Bun cunoscător al literaturii bisericești, Ioan Budai-Deleanu nu putea face o asemenea confuzie. El se referea, poate, la cartea nedată, având conținut divers, dar cuprinzând numeroase rugăciuni, pe care Nicolae Drăganu o socotește ieșită, în jurul anului 1640, din teascurile tipografiei de la Govora, sau, mai de grabă, la așa-numitul *Ceaslov*, studiat de Ștefan Pașca și tipărit, după opinia sa, în 1640, tot la Govora. De remarcat că în aceste două tipăriri se constată într-adevăr „confuzia” dintre *ѣ* și *ѧ*, uzuală de altfel în scrisul vechi românesc, nu însă și folosirea lui *ѣ* în locul lui *ѧ*, așa încât ar putea fi vorba de o altă carte scoasă la Govora, până în prezent necunoscută.

[35] Adept al normelor de tip cult, Ioan Budai-Deleanu considera alternanțele fapte de limbă vorbită. Ca și alți oameni de cultură ai veacului al XIX-lea, el era însă interesat în primul rând de unificarea limbii literare scrise, limba literară vorbită urmând să își stabilească norme unitare ulterior, sub influența scrisului.

[36] Asemenea lui Gheorghe Șincai, Petru Maior și Gheorghe Roja, Ioan Budai-Deleanu admitea folosirea, pe mai departe, a alfabetului chirilic în cărțile bisericești. După cum notează mai jos și după cum arată chiar unele dintre scrierile sale, alfabetul chirilic

urma să fie utilizat și în cărți și manuscrise cu conținut laic, pentru a permite cititorilor maturi, deprinși cu vechea grafie, să aibă acces la scrisul literar.

[37] Scriitorii grupați în așa-numita Școală Ardeleană considerau că haina chirilică ascundea, nu doar în ochii străinilor, „boiereasca față” (adică latinitatea) limbii române, cum nota Petru Maior. Plasată în contextul luptei de emancipare națională prin cultură, lupta împotriva vechii culturi, de tip slavon și în haină slavonă, se explică astfel fără dificultate.

[38] Ioan Budai-Deleanu îl anticipează în mod surprinzător pe Ion Heliade Rădulescu, cel care propune reduceri similare ale inventarului de slove chirilice în *Gramatica românească* tipărită la Sibiu, în 1828, transformând scrisul chirilic românesc într-un scris integral fonologic.

[39] În analiza precedentă apar câteva încadrări morfologice interpretabile, din perspectiva clasificărilor date de Ioan Budai-Deleanu părților de vorbire, întrucât *pre* este considerat articol nehotărât, nu *prepoziție*, iar *om*, „nume pronume”, probabil o nouă echivalare românească pentru sintagma terminologică *nomen substantivus*. Pentru apropierea prepoziției de articol, a se vedea afirmația anterioară a lui Ioan Budai-Deleanu (de la începutul părții a doua a *Temeiurilor*), potrivit căreia „articulele sânt părțiceale prefăcute din pronume sau și din prepoziții”.

[40] Prin aceste considerații, Ioan Budai-Deleanu se depărtează de poziția adoptată în *Fundamenta grammatices linguae Romaenicae* (caput III. *De verbis*, f. 77^v, 80^{r-v}, 84^r, 85^r ș.a.), unde face distincție între conjunctiv și optativ.

IOAN BUDAI-DELEANU, *DASCALUL ROMÂNESC PENTRU TEMEIURILE GRAMATICII ROMÂNEȘTI*

Textul constituie partea de început (f. 1–30) a manuscrisului miscelaneu *in-4°* (24 x 19 cm), înregistrat sub cota ms. rom. 2427 în fondurile BAR București, manuscris păstrat inițial (până în 1903) în fondurile Muzeului de Antichități. *Dascalul românesc*, comentariu dialogat asupra ideilor cuprinse în versiunea românească a scrierii intitulate *Temeiurile gramaticii românești*, face o detaliere a celor mai importante probleme, teoretice și practice, ale limbii române literare. Este o modalitate de popularizare a ideilor științifice din domeniul studiului limbii, utilizată, în același tip de text, și de Petru Maior în scrierea intitulată *Dialog pentru începutul limbei română, întră unchi și nepot*.

Lucrarea, neterminată, a fost scrisă cândva între anii 1815 și 1820. Deși pe foaia de titlu a scrierii este notat *Tom I*, nu există un *Tom II*. Textul debutează cu *Dialogu I*, a cărui primă parte este considerată *Prolog*, la care se face de mai multe ori referire în timpul „disputației” dintre dascăl și diac. Dialogul întâi (f. 2^r–7^v) cuprinde opiniile lui Ioan Budai-Deleanu asupra conceptului de limbă literară și a mijloacelor prin care limba română urma să fie cultivată. Al doilea dialog (f. 9^r–12^r) prezintă unele chestiuni de fonetică. Al treilea (f. 13^r–22^r) și al patrulea (f. 22^r–30^v) comentează scrierea limbii române cu caractere chirilice, propune simplificarea alfabetului chirilic și expune principiile unui proiect de reformă ortografică. Prezentarea proiectului de ortografie cu litere latine propus de Ioan Budai-Deleanu se întrerupe însă brusc pe fila 30^r a manuscrisului.

O descriere a textului a fost făcută în Gheție 1966, 17–18, în Budai-Deleanu 1970a, 130, și în Budai-Deleanu 2011, 1172–1173.

Dascalul românesc a fost editat de Mirela Teodorescu, în Budai-Deleanu 1970a, 130–161, de Gh. Chivu și Eugen Pavel, în Budai-Deleanu 2011, 644–667, 1172–1177. Un fragment din *Dascalul românesc (Dialog I)* a fost publicat de Bulgăr 1957, 60–62, Bulgăr 1966, 62–63; alte editări în Fugariu 1970, II,

313–317, în Fugariu 1983, II, 146–149, precum și în Budai-Deleanu 2012, 301–313, 540–542.

În această ediție, reproducem integral textul păstrat în ms. rom. BAR 2477, f. 1–30.

[1] Capitolul consacrat problemelor de poetică, la care se face trimitere, lipsește din cadrul textului.

[2] Ioan Budai-Deleanu dă aici prima definiție cuprinzătoare a limbii literare, făcând totodată distincțiile necesare între această formă elevată („politică”) a limbii naționale și limba vorbită („limbă a norodului de obște”). Este consemnată, tot pentru prima dată în scrisul românesc, sintagma „limba muselor” pentru desemnarea stilului științific al limbii literare.

[3] Se face, desigur, referire, ca și în alte scrieri ale învățatului ardelean, la absența, în scrisul vechi românesc, a unor norme care să diferențieze clar uzul elevat de limba vorbită. Iar în partea finală a acestui răspuns este combătută utilizarea alfabetului chirilic, considerat impropriu pentru limba română și responsabil de absența unei normări adecvate.

[4] Ioan Budai-Deleanu face aluzie la o poezie encomiastică, de inspirație pastorală, publicată de Gheorghe Șincai în 1805, în culegerea *Onomasticon*, ale cărei personaje sunt Oprea și Bucur, vorbitori neinstruiți; vezi Bitay, 1922–1923, 784–786.

[5] Este exemplificată, ca fiind una dintre „smintelile” consemnate în vechile texte, reluarea și anticiparea complementelor direct și indirect, considerate, prin raportare la tiparul latinesc, forme de limbă neîngrijită, „un feliu de vorbă... mai mult și decât țigănesc”, după cum nota Ioan Budai-Deleanu în *Temeiurile gramaticii românești*.

[6] Ioan Budai-Deleanu face distincția, astăzi curentă, între sunetele articulate și zgomote.

[7] Se face aici, lucru puțin obișnuit în scrierile lingvistice ale epocii, o descriere a mecanismului producerii sunetelor: emiterea unui curent de aer care „purcede din lăuntru nostru prin gât” și articularea deosebită a sunetelor în funcție de participarea buzelor, a dinților și a limbii.

[8] Ioan Budai-Deleanu se referă, foarte probabil, la *Lexiconul românesc-nemțesc*, definitivat pentru tipar în anul 1812.

[9] De observat în acest pasaj (reluare a unor considerații formulate încă în *prolog*) distincția destul de clară pe care o face autorul între *sunet* și *literă*, distincție pe care puțini filologi au făcut-o înaintea lui Fr. Diez. Totuși, în alte părți ale *Dascalului românesc* sau în *Temeiurile gramaticii românești*, la fel ca în toate scrierile lingvistice românești anterioare anului 1900, deosebirea între grafem și fonem nu este tranșantă.

[10] Priscianus, cărturar de expresie latină, originar din Caesareea (sec. VI), este autorul tratatului intitulat *Institutiones Grammaticae*, foarte apreciat în evul mediu, care a stat la baza lucrărilor moderne de gramatică. Ioan Budai-Deleanu a selectat o afirmație care ar anticipa adevărul, subliniat abia în a doua jumătate a secolului XIX-lea, că prin litere notăm fonemele, nu sunetele.

[11] Ioan Budai-Deleanu reia problema necesității de a reduce numărul slovelor chirilice utilizate în scrisul românesc vechi și detaliază mai jos motivele pentru care consideră că este necesară reformarea alfabetului chirilic prin eliminarea unor litere „netrebnice”, adică nefolositoare. Problema este discutată mai pe larg în *Temeiurile gramaticii românești* (f. 12^v și 81^r–82^r) și în comentariul *Țiganiadei*. Apărute independent de încercarea similară, de mai mică amploare, a lui Ienăchiță Văcărescu, încercare ce îi era cunoscută, propunerile lui Ioan Budai-Deleanu au similitudini cu proiectul pus în aplicare de Ion Heliade-Rădulescu, în *Gramatica românească* apărută în 1828.

[12] Despre valoarea și despre distribuția identică a celor două semne chirilice a discutat, la începutul veacului al XIX-lea, și Petru Maior, cu care Budai-Deleanu era în corespondență pe teme științifice. Dar, cum *Orthographia* lui Maior a apărut în 1819, iar *Dascalul* datează din anii 1815–1820, opiniile celor doi învățați par să fi apărut independent una de cealaltă.

[13] Afirmația nu poate privi toate cărțile tipărite, cum susține autorul, deoarece în tipăriurile vechi muntenesti s-a scris consecvent, încă din epoca lui Coresi, *șarpe*, *șapte* (cu **а**, nu cu **ѣ**).

[14] Ioan Budai-Deleanu privește, desigur, aceste sunete din perspectivă etimologică. În cazul slovei care notează pe *ș* nu este însă vorba, aici ca și în alte părți ale textului, de pronunțarea clasică latinească, ci de rostirea cuvintelor latinești după obiceiul nemțesc.

[15] Cărturarul ignoră, desigur, grafiile nenumărate în care *ȃ* apare la inițială absolută sau la finalul formelor corespunzătoare prepozițiilor ce au ca ultim element de compunere pe *în*.

[16] Budai-Deleanu este printre cei dintâi filologi români care semnaleză existența lui *u* final asilabic, notat de dialectologi în unele zone ale Transilvaniei, Munteniei și Moldovei.

[17] Anterior, când înseriase cele 16 slove „netrebuincioase”, din cele 42 de semne aflate în uz în scrisul chirilic rămâneau 26.

[18] Ca și în alte scrieri ale sale, Ioan Budai-Deleanu consideră că ortografia veche, chirilică, poate fi păstrată în textele bisericești.

[19] Autorul se face referă la textele scrise, începând cu secolul al XVI-lea și până la finele secolului al XVIII-lea, cu alfabet latin și ortografie maghiară sau germană.

[20] Ioan Budai-Deleanu se referă la *Temeiurile gramaticii românești* și evidențiază rolul cultural al utilizării scrisului chirilic, la cumpăna veacurilor al XVIII-lea și al XIX-lea, în Transilvania.

[21] Sistemul ortografic cu litere latine al lui Budai-Deleanu a fost prezentat anterior în *Fundamenta grammatices linguae Romaenicae* (f. 18^v–35^r), în *Temeiurile gramaticii românești* (f. 16^r–41^v), în *Excerptum*, extrasul din *Fundamenta* păstrat la BAR Cluj, în anexele *Lexiconului românesc–nemțesc* (f. 180^r–187^r) și în ciorna unei scrisori către Petru Maior (păstrată în ms. rom. BAR 2427).

[22] Ioan Budai-Deleanu se referă, desigur, la vorbitorii de limbă latină contemporani lui, care rosteau adesea cuvintele latinești în manieră germană. Vezi și *supra*, nota 14.

[23] Vezi *supra* nota 10.

[24] Citatul din Priscian are urmatoarea echivalență românească: „Litera *a* scurtă are patru pronunții diferite: când are aspirație, se pronunță cu accent ascuțit sau grav, de exemplu *habet*, și, din nou, când nu are aspirație, se pronunță cu accent ascuțit sau grav”.

[25] Prin „*a* al nostru întunecat” Ioan Budai-Deleanu numește de fapt vocala centrală, *ă* sau *î*, despre care este greu de susținut, cum afirmă în continuare învățatul ardelean, că exista în sistemul vocalic latinesc.

[26] Pledoaria pentru folosirea în scris a lui *dz* are, foarte probabil, justificare de ordin etimologic și gramatical. Astfel, prezența lui *dz* în scrierile lui Ioan Budai-Deleanu trebuie pusă în relație nu cu norma literară uzuală, ci cu caracterul normativ, demonstrativ al unui anume text și cu caractertul arhaizant al multor norme preconizate de latiniștii ardeleni.

[27] Budai-Deleanu se pronunță, concordant cu concepția sa despre norma literară, împotriva rostirilor ardelenesti de tipul *jem*, *jinere*, în loc de *gem*, *ginere*.

[28] Transcrierea dialogului care formează *Dascaul românesc* se întrerupe în acest loc, textul cunoscut astăzi fiind incomplet.

IOAN BUDAI-DELEANU, *LEXICON* *ROMÂNESC-NEMȚESC*

Lexiconul românesc-nemțesc, cea mai amplă și mai bine elaborată dintre scrierile lexicografice elaborate de Ioan Budai-Deleanu, este cuprins în manuscrisele românești 3728, 3729, 3730 și 3731 ale BAR București, patru volume in-4° (23,5 x 17,5 cm), numărând împreună 1239 file. Textul, copiat de altcineva decât Ioan Budai-Deleanu, este corectat și rar completat de autor. Are titlul complet *Lexicon românesc-nemțesc și nemțesc-românesc alcătuit de Ioan Budai, chesar-crăiescul sftenic la județul nemeșilor în Liov. Tom I, ce cuprinde în sine Lexiconul românesc-nemțesc. Romönisch oder Wallachisch-Deutsches und Deutsch-Wallachisches Wörterbuch verfasst von Johan Buday k. k. Landrat zu Lemberg, I-s Band enthaltend das Wallachisch-Deutsche<s Wörterbuch>*. Primul volum (ms. rom. BAR 3728) cuprinde prefața lucrării (*An den Deutschen Leser*, f. 3^r-7^v; *Prefație*, f. 9^r-42^r) și o amplă introducere istorică (*Introducere istoricească – Historische Einleitung*, f. 43^r-138^v), ambele scrise în germană și în română, 14 tabele (similare celor din *Fundamenta*), care cuprind cuvintele românești grupate pe origini (slave, ungurești, grecești, albaneze, germane, latinești, italienești, franțuzești, spaniole) (f. 139^r-176^r), iar pe filele 177^r-192^r, diverse texte ajutătoare pentru potențialul cititor (între acestea un studiu, scris în germană și apoi în română, *Pentru pronunția leterelor lătinești cu care se au tălmăcit cuvintele românești la Lexicon*, f. 180^r-187^v, și câteva tabele de „tălmăcire” a abrevierilor și de indicare a cărților utilizate, *Tălmăcirea cuvintelor scurtate ce să află la Lexicon, respectiv Tălmăcirea numelor și a cărților ce s-au însemnat pre scurt* (f. 189^v-192^r), fapt remarcabil pentru un lexicon din epocă. Din corpul propriu-zis al Lexiconului, volumul I cuprinde literele A și B (*a-bârfeț*) (f. 193^r-312^r). În volumul al II-lea (ms. rom. BAR 3729) se află, în ordinea dată de alfabetul chirilic, literele V-L (*v-lângesc*), iar volumul al III-lea, literele S-Gi (*s-giurgiu*).

În josul foii de titlu a tomului I (ms. rom. BAR 3728) este scris avizul de tipărire a textului: *Imprimatur, nacht vollendetem Drucke sind drey Gratis-Exemplare hierher abzugeben. Lemberg, den 14 April 1818. Vom k.k. Bücher-Revisions-Amte. Winiwarter m.p.*

Partea a doua a *Lexiconului*, dicționarul german-român (*Lexicon nemțesc-românesc*), scris pe 713 pagini legate în trei volume (actualele ms. rom. 2421, ms. rom. 2422 și ms. rom. 2423 BAR București), nu a fost terminată (au fost alcătuite litera A și, parțial, litera B).

Redactarea acestui lexicon, încheiată în 1818, a început, conform mărturisirii autorului, cu treizeci și cinci de ani înainte (în 1783, pe când Budai-Deleanu era student la Viena, sau în 1785). Versiunile prime ale textului au fost adunate în zece volume groase, ajunse de asemenea în fondurile Bibliotecii Academiei Române din București (unde au fost înregistrate sub cotele ms. rom. 2411–2420).

Ioan Budai-Deleanu a intenționat să publice, încă din 1784, un dicționar român-german și unul german-român, textele fiind, foarte probabil, forme prime ale celor două lexicoane *românesc-nemțesc* și *nemțesc-românesc*, dintre care primul fusese înaintat, spre avizare în vederea imprimării, în anul 1818.

Textul singurei lucrări lexicografice finite alcătuite de Ioan Budai-Deleanu a rămas însă nepublicat. Prefața germană și cea românească din *Lexiconul românesc-nemțesc*, împreună cu câteva articole din dicționarul propriu-zis, au fost reproduse, mult după achiziționarea manuscriselor lui Budai-Deleanu, de Ion Sân-Georgiu (1944, 391 și urm.). Prefața românească a fost publicată apoi de Elena Stângaciu (1960, 35–46) și, de aici, a fost reprodusă parțial de către Gh. Bulgăr (1966, 65–70).

Extrase ample din părțile introductive ale *Lexiconului românesc-nemțesc* (*Prefața* și părți din *Introducerea istoricească*) au fost incluse în Budai-Deleanu 1970a, 163–206. Texte introductive și fragmente de dicționar au fost publicate de Fugariu 1983, II, 367–419, de Gh. Chivu și Eugen Pavel, în Budai-Deleanu 2011, 668–729, de Ioan Chindriș și Niculina Iacob, în Budai-Deleanu 2012, 377–438.

Pentru prezenta antologie, am transcris prefața românească (f. 9^r–42^r) și fragmente din coloana românească a *Introducerii istoricești* (f. 43^r–55^r, 114^r–138^v).

[1] Informația plasează începutul lucrului la *Lexicon* în c. 1783, când Ioan Budai-Deleanu se afla la studii, în Viena. Asupra datei probabile la care a fost început *Lexiconul*, și asupra istoriei elaborării textului, vezi Protopopescu 1961, 267–291.

[2] Este o afirmație explicită a utilizării pentru redactarea *Lexiconului* a unor texte-sursă, procedeu puțin obișnuit în epocă. Lista celor mai importante izvoare folosite a fost consemnată, în manieră modernă, la finele scrierii.

[3] Ioan Budai-Deleanu se referă la plecarea sa din Blaj, la stabilirea la Viena (în 1784) și apoi la strămutarea la Lemberg (în 1787), din cauza conflictului avut cu autoritățile ecleziastice din Blaj, în primul rând cu episcopul Ioan Bob.

[4] Izolat în Lemberg, autorul credea că este singurul învățat hotărât să întreprindă o asemenea operă dificilă (deși în corespondența purtată cu administrația tipografiei din Buda se face referire la dicționarul lui Vasile Coloși, propus și el spre publicare). În realitate, mai mulți dintre contemporani (între aceștia Samuil Micu, Paul Iorgovici, Ștefan Crișan-Körösi, Ioan Piuaru-Molnar) lucrau, în țară, la diferite dicționare sau chiar le terminaseră. Câțiva ani mai târziu, apăreau, astfel, ca lucrări independente, dicționarele lui Ioan Piuaru-Molnar (*Worterbuchlein deutsch-und walachisches*, 1822) și Ioan Bob (*Dicționarul rumânesc, latinesc și unguresc*, 1822–1823), iar în 1825 vedea lumina tiparului, după modificări repetate, celebrul *Lexicon românesc–latinesc–unguresc–nemțesc*, prima lucrare lexicografică românească realizată în colaborare.

[5] După ce a primit, la 14 aprilie, aprobarea pentru imprimarea textului (aprobare consemnată pe foaia de titlu a ms. rom. BAR 3728), Ioan Budai-Deleanu solicită curții vieneze, la 19 aprilie, un avans pentru tipărire, dar împrumutul nu a fost, probabil, obținut, deoarece, peste aproape un an (în martie 1819), este negociată imprimarea *Lexiconului* pe cheltuiala Tipografiei Universității din Buda.

[6] Pentru Budai-Deleanu, identitatea românilor cu vechii romani era un lucru atât de clar, încât substantivele *român* și

roman, ca și adjectivele derivate din ele, erau folosite ca niște sinonime perfecte: „aceste depreună arată cum că romanii Dacia o socotea ca țară românească”, spune el în *Introducerea la Lexicon*, pentru a afirma mai jos că „românii cei vechi, în cât privește numele, nu făcea nici o osăbire între sine și între romani. Ei chema pe romani *români* și pre sine încă *români*”.

[7] Theodosius I, împărat roman între 379 și 395, a împărțit imperiul între cei doi fii ai săi, Honorius și Arcadius, primul stăpânind partea occidentală, cu capitala la Roma, al doilea partea orientală, cu capitala la Constantinopol.

[8] Ioan Budai-Deleanu se referă la românii sud-dunăreni și la fondarea țaratului numit de istorici româno-bulgar.

[9] Cele două dicționare generale ale limbilor italiană, respectiv franceză au apărut în anul 1612 (Dicționarul Academiei de la Crusca), respectiv în anul 1694 (Dicționarul Academiei Franceze).

[10] Notațiile arată că, asemenea altor învățați ardeleni din epocă, Ioan Budai-Deleanu a încercat să redacteze și un dicționar latin-român. Se păstrează (în ms. rom. BAR 2424, f. 1^r–63^v) două versiuni fragmentare ale unui asemenea text (cu intrări cuprinzând exclusiv cuvinte începând cu litera A): *Lexicon latino-romaenicum seu valachicum* și *Lexicon lătescu-romănescu*. Tot fragmentar au ajuns până la noi un *Lexicon frâncescu și romănescu* (ms. rom. BAR 2424, f. 64^r–65^v), unul român-latin-german (fără titlu; în ms. rom. BAR 2424, f. 103^r–120^v) și un *Lexicon pentru cărturari* (ms. rom. BAR 2424, pe pagini diverse din porțiunea cuprinsă între filele 123^r–164^v), lucrare de pionierat, constând într-o listă aproximativ alfabetică (de la *abond* la *agitez*), a unor neologisme, înregistrate de regulă fără indicarea sensurilor. În prefața scrisă pentru *Lexiconul romănesc-nemțesc*, Ioan Budai-Deleanu scrie și despre intenția de a alcătui lexicoane în care românei să îi fie alăturate „limba elinească” și cea „italienească”, dar între manuscrisele astăzi cunoscute nu există asemenea texte.

[11] În articolele din *Lexiconul romănesc-nemțesc* etimologia cuvintelor este indicată incidental. Tabelele etimologice de la finele *Lexiconului* compensează însă, parțial, această absență. În

epocă, dezideratul indicării etimoanelor pentru toate cuvintele românești nu putea fi, de altfel, împlinit.

[12] Vezi mai sus, nota 4. Ioan Budai-Deleanu nu avea, de altfel, cum să știe de existența, încă în epocile anterioare, a unor lexicoane manuscrise, de mai mică sau de mai mare întindere, ale limbii române (între care aveau importanță și valoare deosebită *Lexiconul slavo-român* al lui Mardarie Cozianul, *Dictionarium Valachico-Latinum* și *Dicționarul latin-român* al lui Teodor Corbea).

[13] Foarte probabil, se face referire la modul de structurare a intrărilor utilizat de Paul Iorgovici în capitolul intitulat *Exemplurile din Obsevații de limba rumânească* (Buda, 1799).

[14] Marcus Ulpius Traianus, împărat roman între 98 și 117, cuceritor al Daciei.

[15] Vezi *supra*, nota 6.

[16] Ioan Budai-Deleanu face trimitere la *Introducerea istoricească* a *Lexiconului*.

[17] Teoria științifică a înrudirii genealogice a limbilor nu fusese încă formulată, așa că ipotezele privind originea comună a două sau mai multe limbi se bazau, în epocă, pe unele coincidențe formale, de structură sau pe logică. Originea slavă a dacilor, opinie preluată de Ioan Budai-Deleanu din scrierile istorice ale vremii (în primul rând din *Analele* istoricului rus Nestor), revine frecvent în opera sa. În *De originibus populorum Transylvaniae* îi este consacrat un întreg capitol, intitulat *De slavorum originibus*, iar o formă revăzută, devenită lucrare independentă, cu titlul *Disertatio historica de origine Slavorum*, a fost pregătită de Ioan Budai-Deleanu pentru a fi imprimată.

[18] Este de remarcat distincția pe care o face autorul între vechiul fond slav al limbii române și elementele slavone, intrate ulterior, pe cale cărturărească (prin literatura bisericească). Repartizarea termenilor slavi în cele două categorii, într-una dintre tablele anexate *Lexiconului*, se face însă adeseori greșit.

[19] În selecția formelor-titlu pentru *Lexicon*, Budai-Deleanu acorda deci importanță criteriului circulației cuvintelor. De remarcat de asemenea atitudinea sa antipuristă: un cuvânt cunoscut în întreagă Dacoromania trebuia reținut, indiferent de origine, în dicționarul viitoareii limbi române literare.

[20] Scris cu slove chirilice: **сербени**.

[21] În realitate, *sicriu* derivă din magh. *szekrény*, iar *iubi* din v. sl. *ljubiti*. Este surprinzător că în *Lexiconul de la Buda* apare aceeași indicație etimologică pentru *iubi*, opinia aparținându-i foarte probabil lui Petru Maior. Se pare, potrivit comentariului inclus mai jos în text, privitor la cuvintele cuprinse în tabela XI anexată la *Introducerea istoricească* a *Lexiconului*, că *iubi* a primit această explicație deoarece făcea parte, pentru etimologiștii epocii, dintre cuvintele existente și în limbi europene care nu au avut contact cu slavii.

[22] Tentația de a impune cuvintelor moștenite a fost atât de puternică pentru intelectualii care au imaginat principiile pe baza cărora trebuia stabilit vocabularul românei literare moderne, încât era recomandată și selecția unor termeni regionali, dacă aceștia erau sau păreau a fi de origine latină. Punerea lor în circulație, menită să refacă unitatea originară potrivit așa-numitului principiu al „clasicității” formelor, echivala însă cu o arhaizare a normei literare. Condamnarea cuvintelor slave intrate prin filieră bisericească și devenite, se crede, inutile pentru o limbă literară de tip modern o regăsim și la alți intelectuali din epocă.

[23] Cuvintele *buhai* și *hulub*, cunoscute de Ioan Budai-Deleanu din graiul bucovinenilor, circulau, de fapt, și în Moldova propriu-zisă.

[24] Materialul oferit de *Lexicon* prezintă o situație în parte diferită de aceea consemnată în aceste rânduri din prefață. Există în primul rând un număr mare de neologisme, majoritatea de origine greco-latină, pe care autorul nu le notează cu cruce (+), lăsându-le să se confunde, în această privință, cu restul vocabularului. Termenii notați cu cruce sunt apoi concuși, ca număr, de alte neologisme, care poartă semnul x.

[25] Astfel de cuvinte sunt însoțite de abrevierile *vulg.* *sieb.* sau *sieb. vulg.*

[26] Ioan Budai-Deleanu se referă la cele două lucrări ale sale, *Fundamenta grammatices linguae Romaenicae* și versiunea românească a acestei scrieri, intitulată *Temeiurile gramaticii românești*.

[27] Pentru învățații Școlii Ardelene, în normarea limbii literare era de ales între două alternative: a rămâne la limba veche, a scrierilor religioase și a letopisețelor, cum scrie Ioan

Budai-Deleanu, insuficient cultivată și incapabilă de a deveni instrumentul unei culturi moderne, sau a primi o serie de „îndreptări”, multe concepute în spirit latinist (între acestea *u* final și infinitivele lungi).

[28] În aceste rânduri Ioan Budai-Deleanu afirmă criteriul istoric în ordonarea sensurilor unui cuvânt în cadrul dicționarului.

[29] Vezi *supra* nota 4.

[30] Constatarea existenței unui „dialect traco-roman”, ca și fixarea începuturilor limbii române în momentul cuceririi Traciei, Moesiei și Panoniei îl plasează pe Ioan Budai-Deleanu în divergență cu cei mai mulți contemporani. Aceștia porneau, în cercetarea istoriei limbii și a poporului român, de la cucerirea Daciei și excludeau orice influență dacică asupra limbii latine.

[31] Sintagma este, foarte probabil, creată de Ioan Budai-Deleanu de la numele tracilor cu sufixul de origine autohtonă *-sc-*, păstrat în limba română ca element de substrat.

[32] Marcus Ulpius Traianus, împărat roman între 98 și 117, cuceritor al Daciei.

[33] Toți învățații ardeleni acceptau, cu mici nuanțe, ideea pustirii Daciei, pentru a demonstra că românii aveau descendență pur romană. Această idee nu trebuie însă confundată cu aceea a părăsirii provinciei romanizate Dacia de către toată populația în momentul retragerii romanilor, sub împăratul Aurelian.

[34] Publius Licinius Gallienus, Marcus Aurelius Claudius și Lucius Domitius Aurelianus, împărați romani între 260 și 268, 268 și 278, respectiv între 270 și 275.

[35] Este vorba despre învățați maghiari, austriei și germani, între care Franz Josef Sulzer și Joseph Eder, intens combătuți de toți reprezentanții Școlii Ardelene pentru opiniile lor privitoare la originea limbii române și la locul de formare a poporului român.

[36] Ioan Budai-Deleanu se referă la lucrarea lui Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, apărută la Buda, în anul 1812.

[37] Franz Josef Sulzer (?–1791), istoric austriac, și Joseph Eder (1760–1811), istoric german, au susținut în lucrările lor, *Geschichte der transalpinischen Daciens* (1781–1782), respectiv *Scriptores Rerum Transylvaniae* (4 vol., 1792–1800),

teoria migrației românilor din sudul în nordul Dunării în cursul evului mediu.

[38] Ioan Corvinul, originar din Hunedoara, a fost voievod al Transilvaniei și guvernator al Ungariei până în 1456, iar Matei Corvin, fiul lui Ioan Corvin de Hunedoara, a fost rege al Ungariei între 1458 și 1490.

[39] Se face distincție între rostirea latinească clasică și aceea specifică vorbitorilor de limbă latină din vremea lui Budai-Deleanu.

[40] Nota din manuscris trimite la *Institutio de arte grammatica* a lui Priscianus Caesariensis (sf. sec V – înc. sec. VI).

[41] În *Geschichte der transalpinischen Daciens*, Franz J. Sulzer face referire la *Istoria Țării Rumânești de când au descălecat pravoslavnicii creștini*, cronică anonimă, atribuită de istoricul austriac lui Radu Greceanu.

[42] Vezi și *supra* nota 6. Ioan Budai-Deleanu știa, desigur, că în multe texte românești vechi (între care se aflau cu certitudine *Biblia de la București* și cronica lui Miron Costin, mai jos amintită) romanii erau numiți într-adevăr *rumâni*.

[43] Miron Costin (1633–1691), învățat moldovean, autor al *Letopisețului Țării Moldovei de la Aaron-Vodă încoace*.

[44] Referindu-se la „stricarea limbii lătimești”, Ioan Budai-Deleanu vorbește, de fapt, despre latina vulgară. Și în această parte a studiului său, învățatul ardelean utilizează constant determinantul *românesc* cu sensul „latinesc; romanic”.

[45] Marcus Tullius Cicero (106–43 î. Hr.), om politic și mare orator roman.

[46] Caius Suetonius Tranquillus, istoric roman (c. 70–c. 140), autor al lucrării *Vitae XII Caesarum*, considerată sursă de informații pentru latina vulgară.

[47] Polybius, istoric grec (c. 210–c. 125 î. Hr.), autor al unei istorii universale.

[48] Prin „limbă învățată” Budai-Deleanu desemnează, desigur, forma „politică”, elevată, literară a limbii latine.

[49] Publius Aelius Hadrianus, împărat roman între 117 și 138.

[50] Pentru scrierile celor doi istorici la care face referire Ioan Budai-Deleanu, vezi *supra* nota 37.

[51] Tabelele, plasate la finalul *Introducerii istoricești*, se regăsesc, practic în aceeași formă, dar având uneori numerotare diferită, în *Fundamenta*. În ordine, aceste tabele incluse în *Lexicon* sunt: *I Tabelle der allgemein angenommenen slavischen Stammwörter* [Tabel cu cuvinte slave nederivate, unanim acceptate], *II Tabelle. Stammwörter welche mit der ungarischen Sprache übereinstimmen* [Cuvinte nederivate care corespund cu limba maghiară], *III Tabelle. Wörter griechischen Ursprungs* [Cuvinte de origine grecească], *IV Tabelle. Stammwörter die mit der albanesischen Sprache übereinstimmen* [Cuvinte nederivate care corespund limbii albaneze], *V Tabelle. Stammwörter welche mit dem germanischen Dialekt übereinstimmen* [Cuvinte nederivate care corespund dialectului germanic], *VI Tabelle. Wörter die mit italienischen nicht lateinischen <Wörter> übereinstimmen* [Cuvinte care corespund cu cuvinte italiene nelatine], *VII Tabelle der mit den französischen übereinstimmenden Wörter* [Tabel cu cuvinte ce corespund celor franțuzești], *VIII Tabelle der mit den spanischen ähnlichen Wörtern* [Tabel cu cuvinte asemănătoare celor spaniole], *IX. Stammwörter ungewisser Abstammung* [Cuvinte nederivate cu origine incertă], *X. Wörter welche die Ungarn vermutlich von den Walachen entlehnt haben* [Cuvinte pe care ungurii le-au împrumutat, probabil, de la români], *XI Tabelle. Ungarische und walachische von den Slaven entlehnte Wörter* [Cuvinte maghiare și românești împrumutate de la slavi], *XII Tabelle. Wörter welche lateinischen Ursprungs zu sein scheinen, aber in keiner von der lateinischen abstammenden Sprache zu finden sind* [Cuvinte care par să aibă origine latină, dar nu se întâlnesc în nicio limbă derivată din latină], *XIII Tabelle. Walachische Wörter welche mit den lateinischen des Mittelalters (medii aevi) übereinstimmen* [Cuvinte românești care corespund latinei medievale], *XIV Tabelle der lateinischen Wörter die bei den Walachen in einem ganz anderen Sinn gebraucht werden, als bei den Italiener und Franzosen* [Tabel cu cuvinte latinești, care sunt folosite la români în cu totul alt sens decât la italieni sau francezi].

[53] Deși, în vremea lui Budai-Deleanu, numai poloneza avea vocale nazale, acest fel de sunete caracteriza, în epoca veche, toate dialectele slave.

[54] Opinia potrivit căreia dacii ar fi fost de origine slavă, a cărei valabilitate a fost ulterior contestată, se bucura de credit în epocă, regăsindu-se și în opera istorică a lui Ioan Budai-Deleanu. Vezi și *supra*, nota 17.

[55] Ioan Budai-Deleanu constată pentru prima dată existența acestei clase de cuvinte.

[56] Afirmația, la fel ca aceea, formulată mai jos, privitoare la contactul românilor cu diverse populații, trebuie circumscrisă epocii și nivelului de cunoștințe privind etimologia, istoria limbii române și a poporului român.

[57] Herodot (c. 485–c. 425 î. Hr.), istoric grec. Ioan Budai-Deleanu a citit, probabil, *Historiarum libri IX*, apărută la Amsterdam, în 1763.

[58] Strabon (66 î. Hr.–c. 24 d. Hr.), geograf grec; a scris despre ținuturile Daciei în *Rerum geographicarum*.

[59] Publius Ovidius Naso (43 î. Hr.–17 d. Hr.), poet latin, s-a referit, în *Tristele*, la geții pe care i-a cunoscut în timpul exilului la Tomis.

[60] Citatul este extras din *Tristele*, cartea a V-a, elegiile a II-a și a VII-a: „Nici că barbarii aceștia nu știu a vorbi latinește / Sau că grecescul cuvânt fu biruit de cel get. <...> / Dar la puțini mai găsești vreo urmă de limbă grecească, / Schimonosită și ea de al barbarului glas”.

[61] Citatul este extras din *Tristele*, cartea a III-a, elegia a IX-a: „Sunt și pe aici orașe grecești, nu-ți vine a crede. <...> / Și pe aici au venit din Milet strămutați coloniști, / Care au întemeiat case grecești printre geți”.

[62] Ogier Ghiselin de Busbecq (1522–1592), om politic și savant francez, bun cunoscător al Europei Orientale și al Asiei Mici. Cum în lista la care se face referire există și numeroase negermanice (slave, turcice și de alte origini), intuiția lui Budai-Deleanu este din nou neobișnuită.

[63] Este formulată, din nou pentru prima dată, ideea împrumutului lexical indirect.

[64] A fost transcris eronat IV, în loc de II.

[65] Constatarea existenței unui strat de cuvinte de tip unguresc, răspândite în întreg spațiul românesc și având sensuri uneori diferite de etimonul maghiar, este corectă, dar explicația apariției lor nu poate fi acceptată.

[66] În realitate, *bici* provine din v. sl. *bič*, *iubi* din v. sl. *ljubiti*, *curvă* din v. sl. *kurŭva*, iar *beteag* din magh. *beteg*. Aceste exemple sugerează ideea că Ioan Budai-Deleanu a intuit existența unității lingvistice indo-europene. Pentru presupusul etimon latinesc al vb. *iubi* vezi și *supra*, nota 21.

[67] Este vorba de celebrele cuvinte *torna, torna, fratre*, rostite de un soldat al armatei bizantine, care participa, în anul 587, la o expediție împotriva avarilor, cuvinte considerate a fi românești de o serie de cercetători.

[68] Structura gramaticală este, constată pentru prima dată Ioan Budai-Deleanu, criteriu fundamental pentru stabilirea originii unei limbi. Tot pentru prima dată într-o scriere lingvistică românească, este observată încadrarea tuturor împrumuturilor străine din limba română în această structură originară.

[69] Statistica făcută de Ioan Budai-Deleanu, deși avea baze intuitive, a fost confirmată de studiile moderne asupra structurii etimologice a lexicului limbii române.

[70] În manuscris, este copiat din greșeală: *Adverbele*.

[71] Potrivit unei concepții etimologizante, sub prepoziții sunt grupate și prefixele.

[72] În ciuda apropierii formale de conjuncția latinească *seu*, *sau* a fost creată în limba română din *să* + *au*.

[73] În realitate *și* provine din lat. *sic*.

PETRU MAIOR, *ANIMADVERSIONES IN
ORTHOGRAPHIAM LATINO-VALACHICAM
REVERENDISSIMI DOMINI CORNELI*

Această prezentare ortografică, care i-a fost trimisă episcopului Samuil Vulcan la data de 14 iunie 1815, este conservată în ms. rom. 474 de la BAR Cluj-Napoca, între f. 1^r–2^v. Ea reprezintă reacția lui Maior în urma discuțiilor purtate cu Ioan Corneli, unul dintre autorii *Lexiconului de la Buda*, privind ortografia românească cu litere latine. Principiul care ghidează proiectul ortografic al acestui autor este simplitatea: „Trebuie să adoptăm o ortografie latino-română care, în primul rând, să fie potrivită naturii limbii valahe, în al doilea rând, să desăvârșească limba, în al treilea rând, să ușureze, pe cât posibil, scrierea și citirea și, în al patrulea rând, să nu multiplice, fără să fie necesar, elementele constitutive ale cuvintelor”.

Ortografia lui Maior, publicată la 1819 și republicată în deschiderea *Lexiconului* din 1825, este rezultatul dezbaterilor și al polemicilor purtate (multe pe cale epistolară) cu mai mulți intelectuali ai vremii: Vasile Coloși, Ioan Corneli și Ioan Budai-Deleanu (vezi și textele celui din urmă intitulate *Excerptum...* și *Teoria ortografiei românești cu slove lătinești*). La rândul său, Maior propune un sistem ortografic bazat pe principiul etimologic, fiind vorba despre o formă de etimologism moderată, cel puțin dacă îl comparăm cu cel propus de Ioan Corneli. Maior ia ca model ortografia italiană, dar se abate de la aceasta, considerând că, sub anumite aspecte, italienii s-au îndepărtat de vechea limbă latină mai mult decât românii. Un exemplu în acest sens sunt consoanele geminate, care nu existau în latina arhaică, pe care italiana le-a introdus, și care nu există în limba română (Protase 1973, 277–279; Boerescu 2014, 307).

Textul atașat scrisorii lui Maior către episcop, care cuprinde expunerea de față, a fost inclus în antologie pentru a pune la dispoziția cititorului o ilustrare a disputei ortografice iscate în anul 1815. Cu toate că în epocă a fost adoptat sistemul lui Maior, cel puțin pentru dicționarul quadrilingv de la Buda,

anumite aspecte ale celui propus de Corneli par mai apropiate felului actual de a scrie.

Textul de față a mai fost editat în Maior 1997, 153–161, Mălinaș 2003, 207–214, și Maior 2016, 287–290, 705–708. În antologia de față am realizat o transcriere și o traducere nouă.

[1] Spre deosebire de Maior, Corneli susține că litera *y* ar trebui menținută pentru cuvintele care provin din greacă și din latină și care se scriu cu *y* în limba originală.

[2] După cum se poate observa, Maior consideră că simplitatea și claritatea sunt mai importante decât evidențierea originii unui cuvânt. Împotriva acestuia, Corneli argumentează în favoarea menținerii grupului *ph*, în ciuda sacrificării principiului simplității, iar rațiunea sa este de natură etimologică: „Cred că *ph*, care apare în loc de *f* în puține cuvinte de origine greacă și latină și chiar franceză, trebuie păstrat și în ortografia dacoromână, pentru a se vedea cu mai multă ușurință originea și semnificația acestor cuvinte [...]”.

[3] Aceasta este una dintre puținele dați în care Maior se îndepărtează de sistemul ortografic italian pe care l-a luat ca model, lucru remarcat și de către Ioan Corneli: „De ce preacucernicul domn Maior socotește că trebuie să folosim ortografia italiană și, în același timp, nu admite să dublăm literele în anumite cuvinte, în care italienii, dintre toate popoarele, preferă să le dubleze”.

[4] Spre deosebire de Maior, Corneli consideră că *l*, *n* și *s* trebuie scrise ca geminate în cuvintele care provin din latină sau din alte limbi, în care în mod normal s-ar scrie cu consoană dublată.

[5] La fel ca Ioan Corneli, și Petru Maior se preocupă de dimensiunea materială a scrierii cu caractere latine și chiar aduce drept contra argument costul turnării unor noi litere pentru tipografie.

[6] Ghidându-se după modelul ortografic italian, Maior consideră că litera *k* nici nu trebuie păstrată în ortografia românească. Ioan Corneli, în schimb, invocând sistemul ortografic francez, susține că aceasta trebuie menținută în anumite situații.

[7] Favorizând principiul etimologic, Ioan Corneli susține, dimpotrivă, că diftongul *ae* ar trebui menținut în ortografia românească.

[8] Citatul este din lucrarea *Institutio oratoria*, cartea I, capitolul 4.

[9] Corneli susține, din considerente etimologice, că litera *x* ar trebui păstrată în scrierea unor cuvinte din limba română.

IOAN CORNELI, *REFLEXIONES CIRCA ILLA
ORTHOGRAPHIAE IN CONSCRIBENDO
DICTIONARIO DACO-ROMANO ADHIBENDAE
PUNCTA*

Textul de față (în traducere: *Reflecții asupra acelor aspecte ale ortografiei ce trebuie folosită în scrierea Dicționarului dacoromân, în care nu cădem de acord*) a fost conceput în condițiile în care Ioan Corneli și Petru Maior se străduiau să stabilească normele ortografice ale limbii române: un îndreptar în care acestea să fie enunțate o dată pentru totdeauna trebuia integrat în *Lexiconul de la Buda. Ortografia* lui Maior din 1819 va fi republicată în 1825, în deschiderea dicționarului, în timp ce aceea a canonicului Corneli (el însuși colaborator al *Lexiconului*, până în 1817) va rămâne în manuscris. Este vorba despre un text latin, conservat la BAR Cluj-Napoca, ms. rom. 474, din care provine și fragmentul transcris și tradus în această antologie (f. 16^r–24^r). Sub titlul comun de *Moderna orthographia nostra*, Constantin Mălinaș editează ceea ce el consideră a fi un proiect ortografic coerent, format din trei texte corneliene și răspunsul lui Petru Maior la unul dintre acestea: o scrisoare a lui Maior către episcopul Samuil Vulcan (datată 14 iunie 1815), Scrisoarea lui Corneli către episcop (4 iulie 1815), însoțită de trei disertații – *Conspectus*, în care sunt precizate punctele asupra cărora Ioan Corneli și Petru Maior au căzut de acord, *Reflexiones*, în care se găsesc locurile în care cei doi s-au contrazis, și o a treia disertație, mult mai amplă, care începe cu un cuvânt-înainte (*Sermo praeliminaris*) și nu are un titlu explicit (Mălinaș 2003, 93–95). Aceasta din urmă este editată integral, dar nu și tradusă, în Mălinaș 2003, 231–286, antologia de față fiind prima care pune textul în limba română la dispoziția cititorilor, chiar dacă numai fragmentar.

În ciuda naturii sale exclusiv ortografice – tratatul se referă la cea mai bună metodă de a reda în scris cuvintele limbii române –, lucrarea conține și o serie de luări de poziție ideologice, ce ne permit să o integrăm universului conceptual al Școlii Ardelene. În afară de primele două paragrafe, în care este

exprimată clar ideea că alfabetul latin este cel mai potrivit pentru a reda sunetele limbii române, dată fiind apropierea acesteia de limba latină-mamă, o anumită înclinație spre alegerea grafiilor și a pronunțiilor celor mai apropiate limbii latine este evidentă de-a lungul întregului text. Pentru a da un singur exemplu, atunci când se pune problema modului în care trebuie pronunțate substantivele de declinare întâi la genitiv și dativ plural, care puteau să se termine fie în *ei*, fie în *ae*, Corneli susține că este preferabilă pronunția cu *ae*, ea fiind cea originară. Opțiunea lui Corneli pentru alfabetul latin fusese exprimată și cu ocazia așanumitului „raport ortografic” din 1806–1807, în care, pe lângă descrierea alfabetului chirilic, mai adaugă alte două capitole despre „literele vechi latine”. Raportul fusese solicitat pentru a diminua cheltuielile alocate tipăriturilor românești la tipografia din Buda prin implementarea unui alfabet unitar pentru acestea (Mălinaș 2003, 36–37).

Reflexiones circa illa Orthographiae ne permite să înțelegem cum ideile iluministe specifice Școlii Ardelene au influențat până și unul dintre cele mai tehnice domenii ale filologiei, iar prezentarea acestui text, alături de celelalte scrieri dedicate ortografiei lui Ioan Corneli, ne relevă o concepție ortografică unitară, coerentă și care ar fi putut fi adoptată dacă pentru scrierea cu litere latine s-ar fi ales principiul etimologizant și nu cel fonetic.

[1] Cel cu care nu cădea de acord Corneli în privința concepției lexicografice și a ortografiei era Petru Maior. Pentru disputa dintre cei doi cărturari pe această temă, vezi textele incluse în antologia de față.

[2] Latinitatea limbii române este invocată frecvent de reprezentanții Școlii Ardelene. În cazul de față, aceasta este menționată pentru a justifica un tip de ortografie mai apropiat de cel al limbilor romanice.

[3] Există mărturii documentare potrivit cărora episcopul Samuil Vulcan (1758–1839) a dispus ca în dieceza sa să se folosească numai alfabetul latin în corespondență.

[4] Paragraful la care se face referință este transcris puțin mai înainte.

[5] Toate paragrafele la care se trimite sunt transcrise în ediția de față.

[6] În manuscris este notat *qua propter sit* și un W întors spre lateral. Această inscripție marchează inversiunea care trebuie făcută între paragraful 10 (care se găsește între 17^v–18^r) și paragrafele 11 și 12 (care sunt pe f. 17^v).

[7] În manuscris este marcată din nou inversiunea (vezi nota anterioară). Corneli notează cu atenție ce trebuie inversat, însemnând în ambele părți paragraful care nu se află la locul potrivit.

[8] Colecția de exemple se găsește în același ms. rom. 474, între filele 38^r și 65^v.

[9] Trimiterea este la punctele a și b ale aceluiași paragraf.

[10] Din manuscris lipsesc: finalul § 5, § 6 în întregime și începutul § 7.

[11] Manuscrisul conservă forma *capita* (f. 23^v), care nu are sens în context: trimiterea se face la un singur capitol, pluralul fiind nejustificat; pe deasupra, cazul ablativ este mai potrivit în această situație.

[12] Este vorba despre capitolul I, paragraful 5.

[13] Această situație nu este exemplificată, cu toate că exemplele sunt anunțate prin *e.g.*

[14] *Verbi substantivi* „Verb substantiv” este denumirea dată de gramaticile antice și medievale verbului auxiliar *sum, esse, fui*.

[15] Cuvântul *boieriu* este, într-adevăr, dat ca exemplu (f. 24^r), dar nu ilustrează situația enunțată.

IOAN CORNELI, *CONSPECTUS ORTHOGRAPHIAE.*
REFLEXIONES

Acest grupaj cuprinde materiale ce reflectă opțiunile de natură ortografică împărtășite de Ioan Corneli, unul dintre autorii *Lexiconului de la Buda*, susținute în polemica sa cu Petru Maior. Anterior, Corneli își prezentase punctele de vedere și într-un alt text, intitulat *Reflexiones circa illa orthographiae in conscribendo Dictionario Daco-Romano adhibendae puncta*. Sunt reunite aici două anexe la epistola trimisă de Ioan Corneli, în 4 iulie 1815, episcopului Samuil Vulcan (păstrate în ms. rom. 474 de la BAR Cluj-Napoca, între f. 3^r–3^v), scrisoare pe care o redăm în deschiderea grupajului.

Prima anexă conține un rezumat al *Ortografiei*, cu titlul integral în original: *Conspectus Orthographiae in describendo Dictionario Daco-Romano adhibenda e, quoad illa in quibus facta concertatione convenimus* (Rezumatul ortografiei folosite pentru elaborarea Dicționarului dacoromân, cu referire la acele lucruri cu care suntem de acord) și se află în ms. rom. 474 BAR Cluj-Napoca, între f. 5^r–10^v. Ea consemnează, după cum îi indică și titlul, acele aspecte asupra cărora Ioan Corneli și Petru Maior au căzut de acord. Totuși, sunt înregistrate explicit mai multe situații în care cei doi se contrazic: în privința pronunției literei *j* tăiate cu o linie (*j*), în privința diftongului *ae* etc. De asemenea, există mai multe locuri în care, fără a o spune direct, canonicul orădean enunță propriile opțiuni ortografice ca fiind comune. Astfel, lucrarea se prezintă mai curând ca un rezumat al demersului ortografic mai amplu al lui Corneli.

Textul nu trebuie privit ca fiind autonom, ci gândit alături de cea de-a doua anexă, intitulată *Reflexiones circa nonnulla puncta orthographiae in describendo Dictionario Valachico adhibendae in quibus cum Reverendissimo Domino Maior non convenio* (Reflecții asupra unor probleme în elaborarea ortografiei pentru Dicționarul românesc în privința cărora nu sunt de acord cu preacucernicul domn Maior), cuprinsă în ms. rom. 474 BAR Cluj-Napoca, f. 12^r–13^v, în care sunt expuse punctele asupra cărora cei doi cărturari nu au căzut de acord.

Tocmai din acest motiv, cele două materiale sunt tratate aici împreună, fără un aparat critic separat. De precizat că ambele denumiri în latină (*Dictionario Daco-Romano* și *Dictionario Valachico*) se referă la *Lexiconul* budan, care va apărea în 1825.

[1] Cu toate că rezumatul ar trebui să redea concordanța dintre opiniile lui Ioan Corneli și Petru Maior, simpla mențiune a geminatei *n* ne arată că el este scris din perspectiva primului autor, în condițiile în care cel din urmă era de părere că acestea nu își au locul în sistemul ortografic românesc.

[2] Este de remarcat faptul că autorul se preocupă și de reprezentarea grafică pe care o presupune scrierea cu caractere latine în limba română.

[3] Potrivit concepției ortografice a lui Ioan Corneli, litera *u* de la sfârșitul verbelor de persoana a treia plural se folosește pentru a marca grafic diferența dintre plural și singular, în mod asemănător cu felul în care este folosit *s* în limba franceză.

[4] Deși acest sistem ortografic are la bază principii etimologic, în această situație este folosit un criteriu fonetic pentru a simplifica scrierea.

[5] Diferența dintre cei doi constă în faptul că Petru Maior susținea că, în cazul substantivelor feminine de declinarea întâi, la cazurile genitiv și dativ, trebuie folosit diftongul *ei*, după cum se și pronunță (ex.: al Mariei, Mariei), în timp ce Ioan Corneli milita pentru folosirea diftongului *ae* în aceste situații, pentru a sublinia originea terminației precum și pronunția originală a acesteia (ex.: al Mariae, Mariae).

[6] Textul anexei are el însuși un apendice.

[7] Unul dintre principiile ortografice ale lui Petru Maior este simplitatea: entitățile nu trebuie multiplicare fără rost. Din acest motiv el propunea eliminarea completă a literei *k*.

[8] Spre deosebire de Maior, Corneli înclină să renunțe la principiul simplității pentru a scoate în evidență originea latină a mai multor cuvinte.

[9] Corneli insistă să menționeze în mod repetat, în acest text scurt, opinia lui Petru Maior potrivit căreia ar trebui să ne ghidăm, în principal, după ortografia italiană în stabilirea scrierii cu caractere latine. Din păcate, nu este clar dacă el se opune acestui principiu sau este de acord cu el, dar tindem să credem

că i se opune, dat fiind faptul că amintește și alte modele ortografice, limba franceză fiind invocată de cinci ori.

CONSTANTIN DIACONOVICI-LOGA,
ORTOGRAFIA SAU DREAPTA-SCRISOARE PENTRU
ÎNDREPTAREA SCRITORILOR LIMBII ROMÂNEȘTI

Cartea, apărută la Buda, în 1818, de format *in-8°* mic (20 x 12 cm), are 94 p. + 1 tabel (*Caligrafia*).

După cum mărturisește autorul în prefața cărții, *Ortografia* a fost concepută ca un capitol al *Gramaticii românești* tipărite mai târziu (1822), însă, din varii motive, printre care lipsa de unitate în problemele ortografiei între scriitorii vremii, a publicat-o separat, fără a aștepta finalizarea lucrării sale gramaticale. Așadar, *Ortografia* lui Loga vine să compenseze o lipsă în ceea ce privește ortografia românească. De fapt, avem de-a face mai degrabă cu un îndreptar ortoepic și ortografic, destinat pedagogilor și tuturor celor care doreau să deprindă scrierea corectă în limba română la începutul veacului al XIX-lea.

Textul a fost editat parțial în Fugariu 1970, III, 19–25; Fugariu 1983, II, 333–338. În antologia de față am transcris, după original, paginile 1–18, 22–39.

[1] Tipărirea cărții este patronată de Uroș Ștefan Nestorovici, consilier crăiesc și inspector suprem al școlilor confesionale greco-ortodoxe.

[2] Autorul face unele concesii etimologismului, scriind *românească* cu slova **ă** și nu cu **â**.

[3] Loga deținea catedra de „gramatică și concept românesc” la Preparandia din Arad.

[4] Recomandarea de a-l echivala pe **ѣ** prin *e* devine regulă în *Gramatica* din 1822.

[5] Timpul imperfect este denumit *nesăvârșit*.

[6] Capitolul *De întrebuințarea semnelor* va fi reluat, cu mici modificări, în *Gramatică*.

PETRU MAIOR, *ORTHOGRAPHIA ROMANA SIVE
LATINO-VALACHICA*

În 1819, Petru Maior publică la Tipografia Universității Regale din Buda *Orthographia romana sive latino-valachica, una cum clavi, qua penetralia originationis vocum reserantur*, o carte de format *in-4°* (23 x 15 cm), având VIII + 103 p., care cuprinde o sistematizare a ideilor sale privind ortografia limbii române cu caractere latine. Aceste idei s-au conturat în timpul muncii sale la elaborarea *Lexiconului*, începând din 1809, mai ales prin corespondența cu diferiți colaboratori care, la fel, încercau să stabilească norme ortografice pentru scrierea cu litere latine: Vasile Coloși (*Răspunsuri scurte la replica respectabilului domn Maior*), Ioan Corneli (disputa dintre cei doi l-a determinat pe Corneli să redacteze propria ortografie, rămasă în manuscris), Ioan Budai-Deleanu (*Teoria ortografiei românești cu slove latinești*). Eforturile de stabilire a unei ortografii latine pentru limba română sunt mai vechi, prima tentativă, în opinia lui Maior, fiind *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae* a lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai din 1780 („Au trecut deja treizeci și nouă de ani de când gramaticii români discută despre ortografia română sau latino-română”, în *Prefață*, p. 1) și continuând cu ediția a doua din *Elementa*, apoi *Orthographia Latino-Valachica* a lui Ștefan Crișan-Körösi (1805), *Măiestria ghiovăsirii românești cu litere latinești* a lui Gheorghe Constantin Roja, *Fundamenta grammatices linguae Romaenicae* a lui Budai-Deleanu etc. Maior respinge propunerile anterioare de folosire a ortografiei maghiare sau germane, ca fiind contrare naturii limbii române, și susține că cea mai potrivită este ortografia italiană, datorită înrudirii și asemănării dintre cele două limbi în privința lexicului și a pronunției. De asemenea, este contrar întemeierii sistemului ortografic pe particularitățile unui anume grai sau dialect. Scopul său este de a concepe „o ortografie latino-română, care să fie conformă naturii limbii române și să cuprindă toate graiurile acestei limbi și, cu ajutorul ei, să înfățișeze tuturor națiilor, pe cât este posibil într-o manieră accesibilă, limba

română și, în cele din urmă, să ajute la desăvârșirea limbii române” (în *Prefață*, *ibidem*). Lucrarea cuprinde o prefață și șase capitole: despre litere în general, despre litere în particular, despre diftongi, despre accente, despre apostrof, despre despărțirea în silabe. *Ortografia* are ca anexă *Dialogu pentru începutul limbei română întră nepot și unchi*, scris în limba română atât cu litere chirilice, cât și cu litere latine, folosind propria ortografie. Maior creează un sistem ortografic încheiat, destul de coerent și simplu, care s-a bucurat de o mare autoritate și care a exercitat o puternică influență asupra generațiilor următoare. Aron Densușianu va considera *Orthographia* drept „cea mai sistematică, mai adâncă și mai genială cercetare din acel timp asupra foneticii” (Densușianu 1885, 209). Exagerările și explicațiile etimologice fanteziste pe care le descoperim în *Ortografie* nu scad valoarea acestei lucrări pentru istoria limbii române, dacă ținem seama că *Ortografia*, la fel ca celelalte lucrări despre limba română: *Dialogu pentru începutul limbei română întră nepot și unchi*, *Disertație despre începutul limbei române*, *Disertație despre articlii limbei românești* nu erau numai lucrări lingvistice, ci constituiau elementele unei arhitecturi mai înalte și mai nobile, a cărei temelie era *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, și anume, afirmarea latinității poporului român. O explicație interesantă a exagerărilor lui Maior este dată de Lucian Blaga într-un eseu despre *Școala ardeleană-latinistă* (Blaga 1972, 169–181).

Orthographia romana sive latino-valachica, publicată pentru prima dată la Buda, în 1819, are ca anexă *Dialogu pentru începutul limbei română întră nepot și unchi*, fiind republicată, tot împreună cu *Dialogu*, ca texte introductive la *Lexiconul de la Buda*, în 1825 (cu aceeași numerotare a paginilor, inclusiv greșelile de tipar).

Timp de mai bine de un secol, *Ortografia* lui Maior nu cunoaște alte reeditări și nicio traducere în limba română. O traducere parțială îi aparține lui Florea Fugariu și este publicată în Maior 1976, II, 249–301, precum și în Fugariu 1983, II, 429–454 (text latin), 454–490 (traducere). Traducerea integrală a textului *Ortografiei* a fost realizată și publicată în *Lexiconul de la Buda* (1825), ediție electronică realizată de Maria Aldea, Daniel-Corneliu Leucuța, Lilla Marta Vremir, Vasilica Eugenia

Cristea, Adrian Aurel Podaru, coord. Maria Aldea, Cluj-Napoca, 2013 (în cadrul proiectului de cercetare PN-II-RU-TE-2011-3-0170, finanțat de Autoritatea Națională pentru Cercetarea Științifică, UEFISCDI–CNCS). O nouă editare integrală se află în Maior 2016, 195–243, 663–697.

Prezenta ediție conține prefața și o parte din textul latin (p. 1–23, 52–53), împreună cu o nouă traducere.

[1] Palamedes, personaj mitologic grec, a participat la Războiul troian de partea grecilor. Mulți autori greci (și latini) îl consideră inventatorul prin excelență: ar fi inventat literele duble sau chiar tot alfabetul, cifrele, unitățile de măsură, muzica etc.

[2] Simonides din Ceos (c. 556–467 î. Hr.), unul din cei mai admirați poeți lirici ai Greciei antice, supranumit *melitus* (latinizat: cu glas de miere). A fost considerat inventatorul artei memoriei și al unor litere din alfabetul grecesc.

[3] Prisciani, *Institutiones grammaticae*, 1, 2.

[4] Ennius (c. 239–169 î. Hr.), scriitor latin, considerat părintele poeziei latine, este autorul *Analelor*, primul poem epic în limba latină în hexametri, după modelul grecesc. Din *Anale* și din celelalte lucrări s-au păstrat numai fragmente, dar influența sa asupra literaturii latine este incontestabilă.

[5] Sextus Pompeius Festus, cunoscut și ca Festus Grammaticus (sec. II), gramatician roman. A redactat un dicționar intitulat *De Verborum Significatu*, care este, de fapt, un rezumat al lucrării lui Verrius Flaccus (55 î. Hr.–20) cu același titlu. Din lucrare s-au păstrat doar fragmente și rezumatul realizat de Paulus Diaconus în secolul VIII, prima ediție fiind tipărită de André Dacier, la Paris, în 1681. Cuvintele explicate în dicționar, ordonate alfabetic, sunt deseori însoțite de explicații gramaticale, etimologice etc.

[6] Quintilian, *Institutio Oratoria*, 1, 1, 12–13.

[7] *Evhologhionul* sau *Molitvenicul* a fost tipărit în 1689. Probabil o greșeală de tipar.

[8] Este vorba despre cele două părți ale lucrării tipărite la Târgoviște, în 1652, cu titlul *Îndreptarea legii*, cunoscută și ca *Pravila cea mare* sau *Pravila de la Târgoviște*.

[9] Prisc., 1, 2, 7.

[10] Quint., *Inst.*, 1, 4, 7.

[11] Quint., *Inst.*, 1, 7, 10 și 28.

[12] Cornelis Schrevel (lat.: Cornelius Schrevelius, 1608–1664), medic și filolog olandez. Este autorul mai multor ediții din scriitori clasici latini și greci, precum și al unui *Lexicon manuale graeco-latinum et latino-graecum*, Leiden, 1654, care a avut numeroase reeditări, fiind considerat o lucrare de referință în filologia clasică.

[13] Anton Maria Del Chiaro (1660 sau 1680–post 1726), secretarul de origine florentină al lui Constantin Brâncoveanu. Este autorul unei istorii a Țării Românești din vremea sa, *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, publicată la Veneția în 1718. Del Chiaro se referă mai exact la asemănarea dintre limba italiană și română; a se vedea *Breve alfabeto* de la sfârșitul lucrării.

[14] Prisc., 1, 2.

[15] Quint., *Inst.*, 1, 10, 5 și 15.

[16] Quint., *Inst.*, 1, 4, 13.

[17] Corect: *στράβηλοι ἀστράβηλοι*.

[18] Prisc., I, 4, 34.

[19] Quint., *Inst.*, 1, 4, 15.

[20] Quint., *Inst.*, 12, 10, 32.

[21] Quint., *Inst.*, 1, 7, 7.

[22] Prisc., I, 25, 13.

[23] Quint., *Inst.*, 1, 4, 17.

[24] Trimitere corectă: Quint., *Inst.* 1, 7, 25.

[25] Vezi nota anterioară.

[26] Scipio Africanus (236–183 î. Hr.), general și om politic roman, celebru pentru victoria asupra lui Hannibal în bătălia de la Zama, dar și pentru erudiția sa.

[27] Unele dintre regulile despărțirii grupurilor de consoane nu mai sunt valabile în ortografia actuală.

PETRU MAIOR, *DIALOGU PENTRU ÎNCEPUTUL
LIMBEI ROMÂNĂ*

Această lucrare a fost redactată în limba română și publicată pe două coloane, în stânga cu ortografie etimologizantă, în dreapta cu litere chirilice, pentru prima dată la Tipografia Universității Regale din Buda, în 1819, ca anexă la *Orthographia romana sive latino-valachica, una cum clavi, qua penetralia originationis vocum reserantur*, p. 54–102, fiind republicată, tot împreună cu *Orthographia*, ca texte introductive la *Lexiconul de la Buda*, în 1825 (cu aceeași numerotare a paginilor, inclusiv cu greșelile de tipar). În 1834, *Dialogul* va fi retipărit de boierul Iordachi Mălinescu și de Damaschin Bojincă la aceeași tipografie din Buda în a doua ediție a *Istoriei pentru începutul românilor în Dachia* a lui Petru Maior ca anexă („Adăugământ”, p. 262–282), dar numai cu litere chirilice.

Lucrarea se prezintă sub forma unui dialog, formă literară care își are originea în Antichitate, la Platon, cel care a inițiat folosirea dialogului ca gen literar independent. În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, dialogul ca gen literar renaște, și devine deosebit de important mai ales în Secolul Luminilor, deoarece permitea răspândirea ideilor noi fără riscul cenzurii (*Nepotul lui Rameau* a lui Diderot). În literatura română este folosit de Dimitrie Cantemir în lucrarea sa *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea* (1698), considerată prima lucrare filosofică românească.

Dialogul lui Petru Maior este o conversație de tip didactic, în care dascălul (aici: unchiul) posedă cunoștințe pe care le împărtășește elevului (aici: nepotul). Tema dialogului dintre unchi și nepot o constituie originea limbii române (după ce a fost demonstrată originea latină a poporului român în *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*), adică „de unde se trage începutul țesăturii limbei, care astăzi atât în gura românilor se aude, precum și în scripturile lor se vede”. Au existat două păreri: una, după care limba română este limba latină coruptă, cealaltă, că erau două limbi, una populară (din care provine limba română) și alta cultă. Maior respinge prima părere,

susținută de Micu, Șincai, Iorgovici și alții, fiindcă „limba poporului romanilor celor de demult vecuiește până astăzi în gura românilor noștri”. Dar pe când latina vulgară din celelalte provincii s-a alterat prin contactul cu populațiile barbare, în Dacia a rămas neatinsă, fiindcă, susține Maior, populația băștinașă a fost exterminată, iar „inima cea boierească a lor (romanilor) a nu se mesteca în căsătorie cu muieri de soi străin au împedecat, ca să nu se schimosească limba romană prin limbi varvare”, astfel încât: „limba română toată e limba romană care fu alcătuită din latină poporană”. Limba latină cultă, „meșteșugită, gramaticească, nu firească”, se deosebea de limba vorbită, fiindcă fusese îndreptată după modelul grec, și de aceea se deosebește și de limba română. Ultima parte a dialogului dezbate problema limbilor slave și a relațiilor acestora cu limba latină și limba română.

Dialogul pentru începutul limbii române se înscrie în rândul altor lucrări ale lui Petru Maior în care susține originea latină a limbii române. Meritul său este acela de a fi mers mai departe și mai profund decât ceilalți latiniști și de a fi remarcat că limba română provine din latina populară, nu din cea cultă, apropiindu-se de concepția lui Ioan Budai-Deleanu.

Dialogul a făcut obiectul câtorva reeditări moderne: în Maior 1976, II, 302–333, în Fugariu 1970, III, 172–192, în Fugariu 1986, II, 607–624, Maior 2013 (ediție electronică), precum și în Maior 2016, 261–286. Prezenta ediție conține integral *Dialogul* în transcriere interpretativă după textul publicat în *Lexiconul de la Buda* (1825).

[1] Quintilian. *Institutio Oratoria*, I, 12, 9.

[2] Quint. *Inst. Or.* I, 6, 27.

[3] Cicero, *De oratore*, III, 13, 48.

[4] Lorenz Töppelt de Mediaș (lat.: Laurentius Toppeltinus, 1641–1670), istoric sas, autorul lucrării *Origines et occasus Transsylvanorum*, Lyon, 1667, o istorie a Transilvaniei și a originii locuitorilor săi. Citatele provin de la p. 71–72.

[5] Kovácsóczy Farkas (1540–1594), nobil maghiar din Transilvania, cancelar al Transilvaniei (1578–1594) și autor al unei lucrări intitulate *De administratione Transylvaniae dialogus*, publicată la Cluj (Gáspár Heltai, 1584).

[6] Laonikos Chalkokondyles (lat.: Laonicus Chalcondyles, c. 1430–1470), istoric bizantin. Este cunoscut pentru istoria sa în zece cărți, *Historiarum demonstrationes*, în care consemnează ultimii 150 de ani ai Imperiului Bizantin. *Hist.* IX, 50.

[7] *Leges Duodecim Tabularum* (Legile celor douăsprezece table) sunt primele legi romane scrise, fiind redactate de un colegiu de decemviri între anii 451 și 449 î. Hr. Textul lor nu s-a păstrat. Sunt cunoscute doar datorită citatelor din operele autorilor latini.

[8] Latinus sau Lavinius, în mitologia romană, a fost regele latinilor și tatăl Laviniei, care devine soția lui Eneas, când acesta sosește în Italia împreună cu troienii săi.

[9] Este vorba de [*De vita Caesarum*]. *In hoc volumine haec continentur C. Suetonii Tranquilli XII Caesares. Sexti Aurelii Victoris a d. Caesare Augusto usque ad Theodosium excerpta. Eutropii De gestis Romanorum lib. X, Pauli Diaconi libri VIII ad Eutropii historiam addit*, Venetiis, in aedibus Aldi, et Andreae soceri, 1521. Volumul conține, pe lângă alte istorii, și istoria lui Eutropius (sec. IV) sub titlul *De gestis Romanorum* (Despre faptele romanilor) cu continuarea lui Paulus Diaconus (sec. VIII).

[10] Marcus Terentius Varro (116 î. Hr.–27), scriitor latin. Este autorul lucrări dedicate lui Cicero și intitulată *De lingua Latina* în 25 de cărți, din care s-au păstrat doar șase (V–X), în care tratează probleme lingvistice și gramaticale.

[11] Quint. *Inst. Or.* 10, 1, 95.

[12] *LL*, V, 9.

[13] Iată citatul din Quintilian, *Institutione Oratoria*, libro 1, capite 6, [31], menționat în *Orthographia romana*: „Continet (*Etymologia*) autem in se multam eruditionem, sive illa ex Graecis orta tractemus, quae sunt plurima, praecipueque *Aeolica* ratione (cui est sermo noster simillimus) declinata: sive ex *historiarum veterum notitia*”. Trad.: „Iar (etimologia) cuprinde multă știință, fie că vorbim despre cuvinte împrumutate de la greci, multe și, mai ales, declinate după sistemul eoliienilor (cu care limba noastră are multe similitudini), fie că vorbim despre informațiile din vechile istorii”.

[14] Se referă la lucrările sale polemice, declanșate de recenzii lingvistului austriac de origine slovenă Bartolomeu

Kopitar pe marginea *Istoriei pentru începutul românilor în Dachia: Animadversiones in recensioem Historiae de origine Valachorum in Dacia*, Buda, 1814; *Reflexiones in responsum Domini recensentis Viennensis ad Animadversiones in recensioem Historiae de origine Valachorum in Dacia*, Pesta, 1815; *Contemplatio recensioem in Valachicam Anticriticam litterariis Ephemeridibus Viennensibus*, Buda, 1816.

[15] Pavle Soralic (Paul Solarici, 1779–1821), poet, traducător, lingvist și filolog sârb și corector al cărților slave la Veneția. Era originar din Velika Pisanica (Croatia).

[16] Este vorba de fluviul Elba (în lat.: *Albis*).

[17] Jordanes, Jordanis sau, mai rar, Jornandes (secolul VI), istoric roman. Cea mai cunoscută lucrare a sa este o istorie a goților, un rezumat al istoriei goților lui Cassiodor (astăzi pierdută), cunoscută ca *De origine actibusque Getarum* sau *De rebus Geticis* sau *Getica*.

[18] Procopius din Caesarea (c. 500–565), istoric grec, autorul unei istorii a războaielor purtate de Iustinian (*De bellis*, în 8 cărți), a unei descrieri a construcțiilor publice din vremea lui Iustinian (*De aedificiis*) și a unei lucrări intitulată *Istoria secretă (Historia Arcana)*, în care autorul relatează întâmplări scandaloase de la curtea lui Iustinian și a Teodorei, pe care nu le-a putut introduce în istoria sa oficială. Cele opt cărți ale istoriei războaielor sunt uneori publicate ca un tot, alteori ca trei lucrări separate: primele două cărți tratează războaiele cu perșii (*De bello Persico*), cărțile 3–4 tratează războaiele cu vandalii (*De bello Vandalico*), ultimele trei cărți prezintă războaiele cu goții (*De bello Gothico*).

[19] Comitatul Požega este un vechi comitat din regatul Ungariei (astăzi în Croatia).

[20] Daniele Farlato (lat.: Daniel Farlatus, 1690–1773), istoric al Bisericii, iezuit italian. Se referă la opera sa *Illyrici Sacri tomus tertius. Ecclesia Spalatensis, olim Salonitana*, Veneția, 1765.

[21] Daniel Papebroch (1628–1714), hagiograf flamand iezuit, unul dintre bollandiști. În lucrarea sa *Propylaeum Maii* (Antwerpen, 1668) prezintă un catalog cronologic al papilor și informații despre conclave cu obișnuita sa rigurozitate științifică.

[22] Szalágyi Istvan (lat.: Stephanus Salaghius, 1730–1796), canonic și teolog maghiar, a scris despre istoria Bisericii maghiare în lucrarea *De statu ecclesiae Pannonicae libri septem*, Pécs, 1777–1784.

PETRU MAIOR, *DISERTAȚIE DESPRE ARTICLI LIMBEI ROMÂNEȘTI*

Disertație despre articlii limbei românești este un studiu neterminat, cuprins într-un manuscris de 10 file, de format *in-folio* (40 x 25,5 cm), păstrat la BAR Cluj-Napoca, sub cota ms. rom. 759. Este o redactare ulterioară textelor publicate de Petru Maior ca anexe la *Istoria pentru începuturile românilor în Dachia*, întrucât în text se face trimitere expresă la *Disertația pentru începutul limbei românești*, inclusă în tipăritura din 1812. Iar menționarea *Gramaticii* redactate de Constantin Diaconovici-Loga, cunoscută, desigur, de Maior, revizor la Tipografia Universității din Buda, din manuscrisul înaintat spre publicare în anul 1818, sugerează datarea *Disertației* cel târziu în anul 1820.

Disertației despre articlii limbei românești, concepută inițial ca lucrare independentă, i-au fost adăugate pe parcursul redactării părți care ar fi trebuit să devină capitole (numerotate ca atare) dintr-o gramatică a limbii române, cu text românesc și, fragmentar, cu text în limba latină.

Studiul, singular în scrisul vechi românesc, este o reluare, în maniera descrierii gramaticale, a ideilor formulate în *Disertație pentru începutul limbei românești* în legătură cu originea latinească a articolului, deopotrivă în limba română și în limbile romanice. Modul de ilustrare în paradigmă a formelor articolului hotărât românesc este similar celui existent în *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae*, lucrare la care Petru Maior se raportează în mod polemic. Formele comentate, modul de ilustrare a paradigmelor și chiar grafia latină a unor exemple trimit la ediția din 1805 a celebrei lucrări elaborate de Samuil Micu și Gheorghe Șincai.

Textul *Disertației* a fost editat în alfabet de tranziție de Timotei Cipariu în ARCHIV, din 1867, nr. II (din 5 februarie), p. 27–32, și în transcriere interpretativă moderată, pe baza ediției Cipariu, de către I. Chindriș și Niculina Iacob, în Maior 2010, 697–701.

Sub titlul comun *Fragmente inedite de ale lui P. Maior*, Timotei Cipariu a continuat publicarea fragmentelor din micul

tratat de gramatică imaginat de cărturarul iluminist în ARCHIV din 1868, nr. XV (din 25 mai), p. 297–299, nr. XVII (din 10 august), p. 338–343, nr. XVIII (din 15 septembrie), p. 355–357 și nr. XIX (din 20 octombrie), p. 380–384.

Pentru prezenta crestomație a fost transcris textul consacrat exclusiv articolului românesc, aflat în ms. rom. 759 de la BAR Cluj-Napoca pe filele 1^r–2^v și 4^r.

[1] Imediat după titlul *Disertației* se află un semn de completare, care trimite la jumătatea de filă precedentă. După titlul primei părți, se află aici, fără legătură directă cu textul acum editat, ceea ce Timotei Cipariu numește, în ediția publicată în ARCHIV, „fragment poetic” (p. 32), urmat de câteva „fragmente sintactice” (p. 31).

[2] Se face trimitere la *Istoria pentru începuturile românilor în Dachia*, tipărită la Buda, în 1812.

[3] Abordând subiectul în perspectivă istorică, Petru Maior se referă de fapt nu la limba română, ci la latina populară, anterioară (într-o anumită perspectivă) latinei literare. Este o anticipare remarcabilă a definiției genealogice a limbii române.

[4] Petru Maior afirmă, în aceeași perspectivă diacronică, descendența articolului românesc nu din formele literare ale pronumelui latinesc *ille*, ci din formele precedente ale acestuia, specifice latinei populare.

[5] Raportarea la vorbirea „românilor cei preste Dunăre”, adică la dialectul aromân și la formele specifice acestuia, este o constantă a cercetării întreprinse de Petru Maior.

[6] Sunt comentate polemic opiniile formulate de Samuil Micu și Gheorghe Șincai în *Elementa linguae Dacoromanae sive Valachicae*, exemplele și chiar paradigmele ilustrative din *Disertație* trimitând, fără menționare expresă, spre ediția din 1805 a celebrei gramatici. Au fost avuți însă în vedere și alți autori contemporani, care au luat drept model celebra gramatică (între aceștia chiar Constantin Diaconovici-Loga, a cărui *Gramatică* a fost tipărită cu litere chirilice).

[7] Petru Maior afirmă că scrierea cu litere latine ar face evidentă și structura morfologică a cuvintelor românești, spre deosebire de scrierea chirilică.

[8] Constantin Diaconovici-Loga (1770–1850), profesor la „preparandele românești” (adică la școala normală) din Arad, este autorul *Gramaticii românești pentru îndreptarea tinerilor* (Buda, 1822). Maior, decedat la 14 februarie 1821, văzuse manuscrisul pe care învățatul bănățean încercase să-l publice în anul 1818.

[9] Interpretării bazate pe originea formelor articolului, Petru Maior îi adăugă aici coincidența de semnificație și de valoare a formelor analizate.

[10] Lipsește finalul *Disertației*, studiul consacrat articolului nefiind terminat de către Petru Maior.

IOAN PIUARIU-MOLNAR, WÖRTERBÜCHLEIN
DEUTSCH UND WALACHISCHES.
VOCABULARIUM NEMȚESC ȘI ROMÂNESC

Apărut la Sibiu, în 1822, *Vocabularium-ul nemțesc și românesc* (siglat aici DWW după numele corespunzător din limba tehnică a acestuia, germana) este un dicționar bilingv alcătuit de medicul oculist Ioan Piuariu-Molnar ca material auxiliar la *Gramatica germano-română* (DWS) din 1788 a aceluiași autor și, probabil nu întâmplător, a fost publicat în același format editorial ca lucrarea de care se leagă tematic: sub formă de volum unic, în format *in-8°* (18,5 x 11,5 cm), care cuprinde [2] f. + 184 p. + [44] f. Din perspectivă tehnică, lucrarea este eterogenă: dicționarul german-român propriu-zis (p. 1–181) este urmat de o listă de corespondență a numelor în germană și română a unor localități din Transilvania (p. 182–184); acestora li se adaugă, pe 44 file nenumerate, un *Registru* de cuvinte românești din dicționar, în realitate un adevărat indice al acestora, cu trimiterea exactă la pagină.

DWW are un caracter întrucâtva programatic: elaborarea sa se prefigura încă din anexele la DWS, dintre care una era un indice al cuvintelor germane ce au o traducere în română în *Gramatică*. Cele două lucrări se completează astfel una pe cealaltă și acoperă un bazin de utilizare complet în mediu germanofon: acolo unde DWS este instrumentul destinat prezentării complexe, sistemice a românei, pentru utilizatorii experți sau cu interese filologice, lingvistice etc., DWW este instrumentul mai „ușor” și la îndemână, destinat în primul rând vorbitorilor ce recurg sporadic la română, în manieră nu obligatoriu sistematică. În mod anecdotic, editorul DWW, în *Cuvântul-înainte*, atribuie coexistența celor două lucrări diferenței de preț: DWW ar fi apărut ca variantă mai accesibilă de popularizare a românei, în condițiile în care DWS ar fi fost prea scumpă... Dincolo de considerentele tematice și utilitare, însă, cele două lucrări se leagă din perspectivă tehnică prin două elemente-cheie: (a) inventarul lexical al DWW are ca punct de pornire anexa DWS și (b) ambele lucrări au în comun un sistem

de redare a cuvintelor românești în alfabet latin, după reguli ale sistemului ortografic german cu latine, adaptat.

DWW, în pofida meritelor sale de conținut și, mai cu seamă, tehnice, a rămas, la fel ca și lucrarea-soră, DWS, la periferia cunoștințelor în cadrul mai larg al preocupărilor legate de filologia și istoria lexicografiei românești, în mare parte datorită faptului că au fost scrise pentru o audiență germană. În pofida circulației sale restrânse, însă, DWW este astăzi cel puțin la fel de interesant ca celelalte dicționare considerate majore ale lexicografiei românești din secolul al XIX-lea.

Dicționarul propriu-zis se caracterizează printr-o trăsătură specifică mai degrabă lexicoanelor contemporane, anume ușurința consultării: tehnica de redactare simplă, dar eficientă și cu foarte puține variabile slujește pe deplin caracterul declarat practic al lucrării. Prima lectură a materialului este, de altminteri, atât de facilă, încât cititorul este păcălit în a crede că are în față un simplu glosar de termeni germani cu indicarea corespondențelor românești. În realitate, însă, o privire mai atentă dezvăluie o structură „ascunsă la vedere” mai complexă decât cea a unui glosar. Aceasta se caracterizează de consecuția întocmai sub fiecare intrare a următoarelor segmente de text: (1) voce/cuvânt-titlu în germană standard pentru perioadă, în ortografie gotică, separată sistematic prin virgulă de (2a) transcrierea fonetică după ortografia germană cu latine a echivalentului român, (2b) forma standard în ortografie chirilică a echivalentului român; e.g.: *Waf*, sstærv *CTAPKВ*. Puținele elemente de variabilitate care justifică clasarea lexicografică a DWW ca dicționar se rezumă la: pentru (1) voci, (a) indicații de domeniu: *Pfl.* pentru a indica numele de plante, e.g.: **Apothekerschierling** (*Pfl.*), (b) restrângeri semantic-lexicale prin compliniri, e.g.: **Anwerfen (an die Wand)** sau **Kalb (weiblichen Geschlechts)**, pentru echivalentul de sub voce, corespondența între (2a) și (2b) este parțială în cazul în care se consemnează mai multe echivalente românești ale vocii, anume DWW consemnează numai transcrierea fonetică a primului termen dintr-o serie, e.g.: **Damaszieren** /a zintui/ „a țintui, ghintui, damasi”.

Natura DWW de dicționar bilingv face să fie greu de distins observațiile ce privesc lexicul german de cele pentru cuvintele

românești. Cu privire la lemarul lucrării, se constată că acesta este incomparabil mai bogat decât cel din repertoriul din DWS de la care a pornit; ne-am găsit, însă, în imposibilitatea de a semnală o sursă precisă sau o colecție de surse pentru materialul lexical de bază al lucrării. Analiza comparativă cu alte dicționare germane ale epocii este complicată de prezența unor cuvinte neatestăte în alte surse, precum *abflechten*, care par să indice o alcătuire „sistematică” a inventarului lexical al DWW: primele pagini ale dicționarului sunt ocupate de compuşii cu *ab* privativ. Pe de altă parte, însă, în lista de cuvinte-titlu sunt prezente indicii care sugerează că stabilirea inventarului lexical al DWW nu este un proces unidirecțional, dinspre germană înspre română. Astfel, vocea **Abgesandter** este situată în afara ordinii alfabetice firești, imediat după **Abgeordneter**, ca urmare a sinonimiei dintre cei doi termeni, însă înainte de **Abgenagt**; situația pare să reflecte faptul că Molnar a cules și a grupat termenii, cel puțin într-o fază inițială, înainte de alfabetizarea finală, ținând cont și de necesitățile de expresie din română.

Elementul lexical românesc vădește proveniența sud-transilvăneană a autorului; la nivel fonetic, coloratura regională se regăsește în coexistența formelor precum *însărat* (s.v. **Abenddammerung**), *jărtvă* (s.v. **Dankopfer**), *mulțami* (s.v. **Abdanken, Danken**), *mulțămire* (s.v. **Danksagung**) cu -ă- după fricativele și africatel alveolare și postalveolare dure (joase în regiunea articulatorie) cu forme precum *dăpăna*, unde -ă- pre-tonic stă pentru -e- indistinct de context. Este, de asemenea, caracteristic sud-transilvăneană delabializarea ocluzivelor dentale în final de cuvânt, precum în *pleșug* (s.v. **Kahl**) pentru *pleșuv*. Aceeași încadrare în grai se constată și la nivel lexical, unde se remarcă lexeme precum *căhală* (s.v. **Kachel**) sau *călițcă* (s.v. **Käfig**). Din materialul transcris aici atrag în mod deosebit atenția două situații. Cea dintâi privește consemnarea termenului *spetească* (s.v. **Kalmus**), în combinația *spetească târcată* „papură”, pentru mai cunoscutul *spetează*; prezența variantei lexicale în DWW contrazice și deopotrivă face cu atât mai surprinzătoare echivalarea numelui taxonomic în mai vechiul cu un deceniu *Vocabularium pertinens ad tria regna naturae* de Șincai cu forma *speribană*, explicabilă astfel exclusiv prin filiația sa în alte lucrări: cuvântul redat de Molnar

se corelează cu realitatea lingvistică documentată în diferitele atlase ale dialectului dacoromân. Cea de-a doua situație deosebită privește verbul *a jăvri* (s.v. **Antun**). Cuvântul este atestat în epocă și în LB, însă cu sensurile: 1. „a vorbi răstit” și 2. „a vorbi vrute și nevrute”, explicabile semantic prin apropierea de *javră*, amândouă sensurile explicându-se prin analogia perceptiv-peiorativă cu lătratul aparent interminabil al câinilor. În DWW, însă, cuvântul german, pe lângă aceea că are un sens diferit, anume „a face/pricinui ceva cuiva”, are, în mod neobișnuit în cadrul *Vocabularium*-ului, semnificatul restrâns prin compliniri în titlu, rezultatul fiind „a face cuiva o farsă”. Caracterul foarte succint al corespondențelor între titluri și segmentele de text în română face oarecum dificil de interpretat sensul verbului românesc aici; se poate, însă, reconstitui o eventuală interpretare semantică a lui Molnar: „a face farse cuiva” = „a se comporta neelegant” = „a face lucruri nedemne de o persoană de bun-simț” = „a se purta ca o javră”.

Deopotrivă cu observații de interes strict lingvistic, materialul lexical românesc din DWW, în forma și cuprinsul lui, prilejuiește observații de interes istoric, anecdotic etc. Forma de plural a vocii **Datteln**, glosată prin traducerea sincronizată gramatical *curmale*, se constituie într-un indiciu al modalității în care autorul dicționarului avea contact cu realitatea extralingvistică: cel mai probabil în pachete cu mai multe curmale dezosate, uscate și presate, în care era dificil să distingi un singur fruct individual.

DWW este interesant deopotrivă pentru studiul lexicului german utilizat în Transilvania epocii. La nivelul semanticii lexicale, dacă în corpul dicționarului propriu-zis atare analiză poate fi pusă sub semnul arbitrarului selecției de către autor, în *Cuvântul-înainte* al editorului se regăsesc exemple de cuvinte ce au în text sensuri neobișnuite în germana de astăzi. Astfel, chiar din prima frază se remarcă *Nachweisung*, participiu substantivat al verbului *nachweisen*, care se mai întâlnește azi numai la plural, cu sensul de „profit”, însă în textul nostru trebuie interpretat drept „direcție, localizare”; este în egală măsură remarcabilă specializarea de sens a verbului de bază, care, de la semnificația primară de *nach* „către” + *weisen* „a îndrepta, a arăta”, a ajuns între timp să însemne „a demonstra, verifica,

stabili”. De asemenea, tot în prima frază, se mai remarcă verbul *beisetzen*, pentru care semnificația selectată spontan de vorbitorii din zilele noastre este „a îngropa (ceva), a înmormânta (pe cineva)”, în textul nostru are un sens mai apropiat de cel concret, rezultat din compunerea semnificatelor elementelor componente *bei* „lângă” și *setzen* „a așeza”.

Azi DWW este interesant atât din perspectivă filologică, cât și tehnică: dacă materialul lexical românesc nu are întinderea altor dicționare ale epocii, precum LB, pe care îl precedă cu 3 ani, lucrarea are o ținută tehnică demnă de contemporaneitate. *Registrul* cuvintelor românești din lucrare este atât de precis, încât nu localizează lexemul numai după pagina de dicționar, ci împarte fiecare pagină în trei zone distincte: sus, mijloc și jos, indicațiile urmând schema: **Abate** 2 s, 14 j, 57 m, ceea ce se citește „cuvântul *abate* se găsește la pagina 2, în susul paginii, la pagina 14, în josul paginii, la pagina 57, la mijlocul paginii”. Această precizie tehnică, pe care o împărtășește cu DWS, deopotrivă cu selecția echilibrată a materialului lexical asigură DWW un loc de însemnătate între lucrările fundamentale ale limbii române din veacul al XIX-lea. Prezența sa în cadrul antologiei de față este menită să fie totodată un semnal al repunerii în circuitul științific a lucrărilor lingvistice ale lui Ioan Piuariu-Molnar.

Am transcris după original f. [1]^r–[2]^v, p. 1–2, 9, 27–28, 74–75, 182–184 și f. [1]^{r-v} de la sfârșit.

[1] Dată fiind întinderea puțin însemnată a segmentelor de text în limba germană fără o echivalare românească în original, dăm aici traducerea acestor părți, în notă la locul corespunzător din text, după cum urmează:

Cuvânt-înainte al editorului.

Merituosul autor al *Gramaticii germano-române*, domnul Ioan Molnar din familia Piuariu, trebuind să remedieze întrucâtva lipsa unui dicționar românesc, s-a îngrijit să ofere la sfârșitul ei un repertor cu toate cuvintele ce se află într-însa și a pus cu numere locul la pagina pe care se găsește traducerea românească a acestora.

Însă, pentru că mulți dintre cei care au trebuință de limba românească numai uneori găsesc că e prea scump să cumpere

Gramatica cu pricina, s-a alcătuit dicționarul german-român de față pornind de la numitul repertoriu anexat, cu multe adăugiri, mai cu seamă a tuturor numirilor de plante din flora spontană a Transilvaniei, cu indicația *Pl.*

Această mică lucrare, pe cât e posibil de ieftină, în pofida scurtimii sale, cuprinde majoritatea zicerilor pe care e nevoie să le știi în viața de zi cu zi, prin urmare îi prinde bine neamțului când are nevoie de limba română și e de folos românilor care se pricep la scris în utilizarea limbii germane.

În concluzie, pentru cei care nu sunt familiarizați cu literele proprii ale românilor, ci folosesc numai scrierea cu alfabet latin, se dau următoarele indicații:

æ trebuie citit ca și **ö** nemțesc, vezi: *mæna* ca și **möna**;

ê trebuie citit ca și **ä** (*ä*) nemțesc, vezi: *rétund* ca și **rætund** (*rätund*);

ë trebuie citit ca și **j**, vezi *ëu* ca și **jeu**.

Sibiu, 6 ianuarie 1822,

Editorul.

[2] Grafemul *-æ-* din ortografia cu gotice a limbii germane a fost înlocuit, odată cu trecerea la alfabetul latin, de *-ä-*, care redă, teoretic, vocala nerotunjită anterioară semi-deschisă /ɛ:/.

[3] Situația este descrisă în DWS, p. 2, pornind de la grafemul chirilic **Ѣ**; aici am utilizat pentru redarea fonetică a echivalentului românesc pe *j-* + *-e-*, pentru conformitate cu felul în care am procedat la transcrierea *Gramaticii*.

[4] Aceste mici inconsecvențe la nivelul tehnicii lexicografice – segmentul fonetic nu acoperă decât motorul verbal al expresiei care echivalează titlul în germană – fac transparentă stratificarea etapelor de lucru: „prin slujbă” este o adăugire listei de echivalențe inițiale.

[5] În original: **ЧИНЕ** [= cine], probabil o contaminare la nivel ortografic cu segmentul fonetic al vocii.

[6] Cuvântul-titlu german nu are alte atestări, sensul este ușor de reconstituit din *ab* privativ și *flechten* „a împleti”.

[7] Cuvântul-titlu nu se află la locul alfabetic, ci imediat după sinonimul **Abgeordneter**.

[8] Una dintre rarele consemnări în surse lexicografice ale lexemului cu valoarea gramaticală de adjectiv și adverb.

[9] Forma se corelează cu variantele lexemului consemnate în atlasele lingvistice ale dialectului daco-român, însă distribuția ei corelată cu caracterul cult al materialului lexical din DWW face dificil de stabilit în ce măsură aici avem un hiperurbanism al lui Molnar sau o formă reală cu circulație regională.

[10] Consemnarea formei articulate a substantivului este neobișnuită în DWW, aici pare să indice caracterul periferic în sistem al lexemului, perceput probabil ca neologism la limita cu barbarismul.

[11] Glosa românească are aici un semnificat neobișnuit, anume „durată”.

[12] Exemplu de consemnare a variantelor fonetice; dovedește simțul lingvistic ieșit din comun al lui Piuariu-Molnar.

[13] Forma românească face dificil de stabilit filiația exactă a cuvântului în românește: prin germană sau direct din italianul *cartaccia*.

[14] Trad.: *Numiri nemțești și românești ale localităților din Transilvania*.

(Observație: aici nu s-au trecut decât acele localități care au numele lor propriu pe românește; pe cele la care se observă numai alterarea sau mutarea vreunei litere, precum în *Kelnik*, pe românește *Chilnic*, *Kerz*, pe românește *Chirț*, *Mediasch*, pe românește *Mediaș* și altele asemenea, împreună cu cele ce mai rămân și care în română păstrează denumirea ungurească sau nemțească le-am omis ca nefiind necesare.)

[15] În original: **ТѣѢн** [= Teun], probabil prin contaminare ortografică, v. și supra, nota 5.

[16] Dumbrăveni.

[17] Este curioasă indicarea numelui maghiar adaptat, forma standardizată a numelui german al localității este *Straßburg am Mieresch*.

[18] Valea Lungă.

[19] Târgu-Mureș.

[20] Rupea.

[21] Miercurea Sibiului.

[22] Prejmer.

CONSTANTIN DIACONOVICI-LOGA, *GRAMATICA ROMÂNEASCĂ PENTRU ÎNDREPTAREA TINERILOR*

Apărută la Buda, în 1822, cartea este în format *in-8°* (21 x 13 cm), având [8] f. + XVI p. + 206 p. + [5] f. Filele finale nenumerotate cuprind o erată (*Îndreptarea smintelor care prin tipărire au intrat în Gramatică*), precum și lista prenumerațiilor. Autorul are o tentativă, nefinalizată, de a-și reedita cartea în 1838.

După ce tipărise, în 1818, *Ortografia sau dreapta-scrisoare pentru îndreptarea scriitorilor limbii românești*, un capitol dintr-un preconizat manual de gramatică, Constantin Diaconovici-Loga (1770–1850), profesor la Preparandia din Arad, publică, patru ani mai târziu, la Buda, tot în tipografia Universității, *Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor*. Dintre scrierile normative de același gen apărute până atunci, filologul bănățean a fructificat, desigur, *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae*, prima gramatică românească tipărită cu caractere latine, redactată de Samuil Micu și Gheorghe Șincai, apărută în 1780 la Viena, revăzută de Gheorghe Șincai într-o nouă ediție budană în 1805. La aceasta se adaugă, în mod cert, cunoscuta *Gramatică românească* a lui Radu Tempea, publicată la Sibiu, în 1797, și, nu în ultimul rând, primul tratat românesc de lexicologie alcătuit de Paul Iorgovici, *Observații de limba rumânească*, apărut la Buda, în 1799, de la care preia ideea îmbogățirii limbii prin derivate.

Deși nu are o originalitate deosebită, Diaconovici-Loga își ordonează sistematic materialul de limbă în cinci secțiuni: I. *Ortoepia (Grăirea dreaptă)*; II. *Ortografia (Scrisoarea dreaptă)*; III. *Etimologia (Deducerea cuvintelor)*; IV. *Sintaxa (Alcătuirea cuvintelor)*; V. *Prosodia (Măsura tonului)*. Ca o noutate este capitolul de ortoepie, în care se face prima descriere amănunțită a sunetelor limbii române din lingvistica românească, propunând, totodată, câteva simplificări ale alfabetului chirilic. Fără a renunța definitiv la procedeul calchierii termenilor, impus de tradiție, el încearcă să

introducă elemente noi în terminologia gramaticală. Astfel, *semnul întrebării* (?) este pus în paralelă cu *chemătoarea sau minunătoarea* (!). Termenii neologici par să se impună și în compartimentul morfologiei, denumit *etimologhie* (la fel ca la Eustatievici, Samuil Micu și Gheorghe Șincai sau Radu Tempea), în care intră *părțile grăirii declinătoare* (articol, numele, pronumele, verbul, participiul) și cele *nedeclinătoare* (adverbul, *prepozița, conjunța, interjeța*). La fel ca în prima gramatică a limbii române, cea a lui Dimitrie Eustatievici, din 1757, în clasa numelui sunt incluse, pe lângă substantiv, adjectivul și numeralul. Termenii neologici dublează, de multe ori, termenii tradiționali, încetățeniți deja, rezultați prin calchiere. De exemplu, numele sunt *înființătoare* (sustantive) și *însușitoare* (ajetive). La rândul lor, verburile se împart în următoarele clase: *ajutătoare* (ausiliare), *lucrătoare* (active), *pățimitoare* (pasive), *de mijloc* (neutre), *depunătoare* (deponente), *întorcătoare* (rețiproce), *nefățești* (impersonale). La fel, modurile sunt denumite astfel: *arătătoriu* sau *indicativ*; *demândătoriu* – *mandativ*; *împreunătoriu* – *cunjuntiv*; *poftitoriu* – *optativ*; *nehotărătoriu* – *infinitiv*. Dacă în gramatica lui Tempea declinarea și conjugarea sunt numite cu unul și același termen, *aplecări*, la Loga întâlnim *declinarea articolului*, dar și o dublare a termenului neologic (*declinările sau aplecările numelor*), respectiv *cjugarea verbului*. Loga se distanțează și sub aspectul adaptării mai evidente a termenilor împrumutați din latină, care la Radu Tempea erau preluați și redați întocmai în paranteză.

Textul a fost editat, parțial, în antologia *Școala Ardeleană* (Fugariu 1983, II, 572–581). O ediție critică (discutabilă) au publicat Olimpia Șerban și Eugen Dorcescu (Diaconovici-Loga, 1973); vezi și Ursu 1974, 83–86. Am transcris în antologia de față după original următoarele fragmente: f. [3]–[8]^v, p. 1–3, 4–14, 23–34, 37–45, 55–62, 82–86, 112–114, 158–163, 201–206.

[1] Cartea este dedicată agentului imperial Uroș Ștefan Nestorovici, numit de împăratul Francisc I, în 12 februarie 1810, inspector suprem al școlilor confesionale greco-ortodoxe din imperiu.

[2] Sub influența scrierii etimologizante, grafii precum *român, românească* apar în text cu slova **α** în loc de **Ϡ**.

[3] Citatul exact din Cicero, *De Divinatione*, liber II, sect. 2, este următorul: „Quod enim munus rei publicae adferre maius meliusve possumus, quam si docemus atque erudimus iuventutem?”; a se vedea și M. Tullius Cicero, *De divinatione*, ed. C.F.W. Müller, Leipzig, Teubner, 1915, p. 197.

[4] Citatul propriu-zis nu apare ca atare în textele canonice ale lui Cicero, fiind, probabil, o trimitere la una dintre adaptările de manual școlar după pasajele paremiologice ale Arpinatului. Ideea, exprimată într-un mod asemănător, se regăsește în Cicero, *Pro Sexto Roscio Amerino Oratio*, cap. XXV, § 69: „Itaque cum multis ex rebus intellegi potest maiores nostros non modo armis plus quam ceteras nationes verum etiam consilio sapientiaque potuisse”. Redăm traducerea pasajului: „Astfel, din mai multe circumstanțe, se poate înțelege că strămoșii noștri au întrecut celelalte popoare nu doar cu ajutorul armelor, ci și prin înțelepciune și prudență”.

[5] Loga a predat la Preparandia din Arad la catedra de „gramatică și concept românesc”, fiind, totodată, și profesor de tipic și cântare bisericească.

[6] Am păstrat forma *silavă*, potrivit etimonului grec συλλαβή.

[7] Autorul face concesii etimologismului, notând diftongul *oa* prin *ó*.

[8] Pornind de la recomandarea lui Loga, am transcris în toate situațiile respective din acest text pe **Ϡ** cu *e*.

[9] Dacă în *Ortografia* din 1818 se folosea termenul *punct*, pl. *puncturi* (cu derivatul *punctată*), în textul definitivat din 1822 sunt generalizate, sub influență italiană, formele *punt*, *punturi*, *puntată*.

[10] Există în acest capitol pasaje apropiate de cele din *Ortografie* (1818), pe care le-am reprodus pentru o posibilă comparare.

[11] Participiul este delimitat de verb, fiind considerat, ca în toate gramaticile vechi, o parte de vorbire de sine stătătoare.

[12] În text: *-eț*.

[13] Diaconovici-Loga a tipărit, în 1841, la Buda, *Epistolariul românesc pentru facerea a tot feliul de scrisori*, dar lipsesc informațiile privitoare la o lucrare a învățatului bănățean despre „măiestria poeziei”.

DICȚIONARIU RUMÂNESC, LĂȚINESC ȘI UNGURESC

Prima lucrare lexicografică românească de dimensiuni mari ce a văzut lumina tiparului, *Dicționarul rumânesc, lăținesc și unguresc*, a apărut la Cluj, în două volume, în format in-8° (24 x 16 cm), după cum urmează: tomul I, A–L, care cuprinde [2] f. + 656 p., în 1822, iar tomul II, M–Z, care cuprinde [1] f. + 576 p. + [1] f., în anul 1823. Publicat sub îngrijirea lui Ioan Bob, s-a imprimat cu litere latine de Stephan Török, „cu tipariul Tipografiei Colegiumului Reformaților” din Cluj. Lucrarea are o erată pe cele două pagini nenumerotate din încheierea tomului II.

Dicționarul este numit uneori impropriu „dicționarul lui Bob”, care este considerat autorul propriu-zis, deși chiar din titlu suntem avertizați că dicționarul a fost doar „așezat” (proiectat), din „orânduiala” (dispoziția) ierarhului. În *Cuvântul-înainte*, acesta precizează însă că a fost necesară „strădanie multă a mai multora” la elaborarea acestui lexicon. Fără să-i numească pe posibili colaboratori, lasă totuși să se înțeleagă că s-ar număra și el printre aceștia, în ciuda numeroaselor sale îndatoriri eclesiastice. Spre deosebire de alte lucrări lexicografice ale vremii, *Dicționarul* nu cuprinde texte teoretice și/sau programatice, cu excepția unei foarte scurte chei ortografice. Materialul lexical, care urmărește constant secvența trilingvă: titlu în română + s.v. {echivalent în latină (LAT) + echivalent în maghiară (HU)}, este împărțit în două categorii: dicționarul propriu-zis (DRLU) și o listă separată de intrări (L), intitulată *Unor cuvinte streine ce au intrat în limba românească se pune românește înțeles*, aflată în încheierea tomului II (p. 561–567). În pofida titulaturii listei, această separare a materialului lexical nu reflectă o concepție lexicografică a autorului/autorilor care să distingă între vocabularul latin și cel nelatin din limba română (în scurtul fragment transcris aici din DRLU se regăsesc intrări precum **Balegă**, **Bămbac**, **Lanț** etc.), ci sursele materialului înregistrat: DRLU are la bază lucrarea lui Francisc Páriz Pápai, *Dictionarium Latino–Hungaricum* (DLH), în vreme ce litera L pare să fie compilată din surse independente. Interesul

autorului/autorilor pentru cuvintele de origine nelatină înregistrate în L este de natură secundară.

Prima ediție a DLH are titlul complet *Dictionarium Latino-Hungaricum, succum & medullam purioris Latinitatis, eiusque genuinam in linguam Hungaricam conversionem, ad mentem & sensum proprium scriptorum classicorum, exhibens, indefesso XV. annorum labore, subcisivis ab ordinariis negotiis, temporibus collectum, & in hoc corpus coactum* la Lewocza (Slovenia), în 1708 și este, la rândul ei, o prelucrare de către Francisc Páriz Pápai a cunoscutului *Dictionarium Latino-ungaricum* publicat de Albert Szenczi Molnár în 1604. Lucrarea s-a bucurat de prestigiu și a fost reeditată de mai multe ori; cea mai însemnată revizuire a textului i se datorează lui Péter Bod. Analiza materialului lexical din DRLU arată că redactorii dicționarului românesc au avut la îndemână o versiune a DLH care cuprinde intervențiile lui Bod, cel mai probabil ediția din 1801, care a fost tipărită simultan la Pozsony și la Sibiu: similitudinile dintre cele două lucrări sunt atât de numeroase și de adânci, încât se poate afirma că DRLU este o traducere a DLH. Această relație sursă – traducere explică două dintre caracteristicile tehnice ale DRLU: (a) numărul ridicat de titluri non-lematice și (b) prezența, sub voce, a unui număr ridicat de LAT, cărora pare să nu le corespundă un HU. (a) Spre deosebire de dicționarele moderne, unde combinațiile lexicale sunt tratate sub un cuvânt-titlu, consultarea DRLU surprinde prin prezența frecventă a unor intrări precum: **La care trebuie a merge**, care corespunde traducerii gerundivului nominalizat *adeundis*, sau a unor serii de intrări precum: **Baie de aramă, Baie de argint, Baie de aur, Baie de cute, Baie de fer, Baie de piatră, Baie de sare**, care corespund unor lexeme cu totul diferite în latină. Caracterul de traducere al titlurilor românești este și mai evident în cazul intrărilor precum: **Bani în forma șiresului demult era sau lăcută de multe ierburi**, unde textul în limba română calchiază textul din limba maghiară. (b) Sprijină deopotrivă ipoteza traducerii aparentul dezechilibru constatat, la un număr însemnat de intrări, între LAT și HU: s.v. **Lance** proporția este de 10:2. Corelarea cu lectura DLH arată că DRLU grupează cu consecvență LAT în serii sinonimice după HU din sursa maghiară astfel: s.v. **Lângezeală**, *languor* și *debilitas* sunt

definite în DLH prin „lankadság, erőtlenység”, în vreme ce *torpor* și *lassitudo* sunt definite în DLH prin „lankadás”.

Apropierea dintre DLH și DRLU nu diminuează meritele redactorilor dicționarului românesc: lectura contrastivă a celor două lucrări vădește un efort de interpretare și de îmbunătățire. (a) Partea în latină prezintă cele mai puține intervenții: este elementul comun cel mai stabil, întrucât constituie, în fapt, limba de pornire a ambelor dicționare. Diferențele includ opțiuni sintagmatice diferite: s.v. **Lână spălată**, DRLU preferă *lana facta*, în loc de *lana carpta* consemnat în DLH s.v. **Carptus**, sau completări: s.v. **Bachus**, *Lenaeus*, *Bronius*, *Euchius* nu apar în DLH. (b) În partea în limba română, DRLU inovează pe alocuri față de sursa maghiară: **Abat cuvântul** nu se regăsește ca atare în DHL nici sub **Declino**, nici sub **Inflecto**. În mod similar, intrarea **Abatu-mă la casa de oaspeți** pare să fie redactată independent de sursa maghiară: LAT *ad diversorium diverto* nu se regăsește în DLH, care consemnează: *divertere ad hospitem* ▪ a gazdához megszállani și *diverti ad aliquem in hospitium* ▪ valakihez szállani s.v. **Diverto**. (c) Maturitatea lexicografică a redactorilor DRLU se vădește în situațiile în care rezolvă definiții echivoce în sursa maghiară. DLH consemnează s.v. **Limax** „sárban telelő fekete csiga vagy csík” [melc negru sau pește care iernează în nămol] – DRLU elimină confuzia din definiție între *melc* și *pește* și, operând prin restrângere, propune o nouă lemnă echivalentă definiției pentru *pește*, **Lampretă**. (d) Cele mai numeroase deosebiri se regăsesc, însă, în partea în maghiară (d.1). În cea mai mare parte a cazurilor intervențiile constau în selectarea unor mijloace lexical-gramaticale diferite pentru redarea aceleiași valori semantice: DRLU consemnează s.v. **Ban pe care-i tipărit car cu patru cai** „négylovas”, acolo unde în DLH citim „négylovú”. De asemenea, pentru **Abatere**, DRLU preferă pe „eltérés”, acolo unde DLH dă „eltérítés” (d.2). În unele situații se constată preferințe lexicale diferite: lui „félreéllok az útból” (= *de via deflecto*), consemnat s.v. **Abat din cale**, îi corespunde în DLH „eltérni az útból” (= *deflectere ex itinere*) (d.3). Dintre preferințele lexicale ale redactorilor DRLU sunt deosebit de interesante cele care indică circumscrierea la una dintre varietățile transilvănene ale limbii maghiare: s.v. **Lângezește**, acolo unde DLH consemnează

„lágyan, puhán, erőtlenül”, dicționarul românesc preferă pe „lankadtúl”. Termenul mai are altă consemnare într-o culegere de discursuri funebre publicată la Cluj în memoria cancelarului aulic Samuel Teleki, *Néhai Udvari Cancellarius Gróf Széki Teleki Sámuel-ur. A Excellentiája emlékezetének tiszteletére*, Cluj, Tipografia Colegiului Reformat, 1825 (p. 119, 142). Dintre interpretările critice ale sursei maghiare, merită o mențiune specială evitarea unor invenții lexicale existente în sursa maghiară. DLH consemnează pentru **Incubus** forma „linkadás”. Cuvântul, care nu respectă regulile armoniei vocalice, pare să fie o adaptare, datorată lui Molnár, preluată de Páriz Pápai (cf. Czuczor–Fogarasi), a lat. *incubus* (*linkabas* este consemnat ca lecțiune incertă în calepinul latino-maghiar din 1585), refăcută după modelul subst. în *-adás*. Redactorii DRLU au optat pentru eliminarea acestuia și înlocuirea cu „lankadás”, care este potrivit semantic și perfect încadrat în sistemul limbii maghiare.

Dicționarul a fost menționat în BRV, III, 391–393, și a fost editat, parțial, în Fugariu 1983, II, 569–571.

Fragmentele transcrise aici, selectate din primul volum al *Dicționarului*, reprezintă partea corespunzătoare textului introductiv și următoarelor paragrafe lexicografice: A – Ac cu bociulie, Baal – Bachus, Bacant – Bag în minte și în inimă, Bagatelă – Băiluițoriu, Baionet – Bala de la Theban, Bălaur – Barbă-tunzători, La – Lăcrămez, Lacrămă – La el, la ea acum! și Laic – Lanț de aur, respectiv f. [1]–[2], p. 1–3, 93–97, 600–604.

[1] Trad.: Acest lexicon mult le va putea fi de folos studenților care voiesc a învăța pe de-a întregul limbile acestea trei.

[2] Prescurtare pentru M<onsenior> Pr<elat> în ierarhia Bisericii Catolice.

[3] Variantă pentru *Habacuc*, cel de-al optulea dintre cei doisprezece profeți minori ai Vechiului Testament. Forma titlului vocii se explică prin apropiere de numele în greacă al profetului: Ἀμβακούμ.

[4] Topică atipică pentru limba maghiară, calchiată după structura sintactică a vocii în română cu atributul genitival postpus; formularea naturală în maghiară ar fi *a víznek elfolytatása, elvitele*.

[5] Tip. *popos*, probabil eroare de lectură în tipografie. Forma din original este puțin probabilă: trecerea lui *a/ă* precedat de ocluzivă labială la *o* are loc selectiv în derivarea denominală, cf. *zăbavă* – *zăbovi*, *popas* – *poposi*, *țipăt* – *țipoti* etc.; refacerea unui deverbal concurent este puțin plauzibilă.

[6] Probabil o eroare a autorului prin analogie cu cea mai mare parte a verbelor maghiare, care construiesc persoana I singular a indicativului prezent indefinit cu *-e/o+k*. Verbele în *-ik* fac forma de ind. prez. I. sg. în *-e/o+m* atât la conjugarea indefinită, cât și la cea definită; forma corectă este *feredem*.

[7] Cuvântul grecesc specializat pentru a denumi stindardul imperial cu pajură și cruce al împăratului Constantin este de origine latină, fiind atestat în timpul împăratului Hadrianus, și are etimologie incertă: majoritatea cercetătorilor corelează termenul cu *laurum* „dafin”, ca simbol al triumfului; în egală măsură, însă, termenul poate fi un celtism înrudit cu bascul *lauburu*, fiind adus la Roma de cavalerii cantabri chemați în cetate de ramura spaniolă a dinastiei Iulia.

[8] În original *tótsa*, *vízállás*; probabil o eroare la excerptarea materialului lexical din sursa maghiară; corectura operată după DLH; informația se repetă mai jos, s.v. **Lac tinos**.

[9] Numele vechi al Balatonului în dialectul venețian, de unde a fost preluat în sursele latine și în idiomurile romanice vorbite în vecinătatea bazinului panonic și din Balcani.

[10] Tip. *tóvat*. Cuvântul maghiar pentru „lac”, *tó*, este neregulat: rădăcina pentru formele de posesiv și acuzativ, precum și pentru compuse este *tav-*, identică cu etimonul, de unde și cuv. rom. *tău*; în cele ce urmează am operat tacit corecturile de rigoare, păstrând doar variantele admise în epocă, cf. *infra*: **tós**, în loc de *tavas*. Eroarea se explică prin contaminarea formelor la excerptarea materialului lexical din sursa maghiară: în DLH *Stagno* este definit prin echivalare cu *tóvá leszek*, *tavat csinállok*.

[11] Cuvântul-titlu este neîndoios un cultism: termenul grecesc echivalent, *λάχανον*, are doar patru ocurențe în Noul Testament și denominează, fără a fi definibil mai îndeaproape, plante comestibile crescute în grădină, nu în culturi extinse, adică legume sau zarzavaturi. Forma *lacanum* este o latinizare slab atestată a termenului gr., preluată ca atare din DLH;

specializarea lexicală indicată prin echivalarea în maghiară cu *paréj* (azi *paraj*) „spanac” și *laboda* „lobodă” exclude confuzia cu forma cu velară surdă, atestată în Virgiliu, a lui *laganum* „turtă mică din aluat nedospit, dulce, prăjită pe ambele părți”.

[12] În lipsa unei indicații de accent, interpretarea originalului este echivocă: *lăcată*, *lăcătă* sau *lăcătă*. Observația este aplicabilă și vocii imediat următoare, unde interpretările posibile sunt: *lăcateș/lăcatăș*, *lăcăteș/lăcătăș* sau *lăcăteș/lăcătăș*.

[13] Tipărit *acetoasa*, foarte probabil sub influența lat. *acetarium*, dat ca echivalent pentru cuvântul-titlu.

[14] Inserție inutilă, fără sens, probabil o eroare de redactare sau produsă în tipografie; în DLH: *sokféle fűból csinált paréj vagy saláta*.

[15] În original *izlatú*: contaminare între *íz* „parfum, gust”, de unde și rom. *iz*, și *illat* „miros”; corectura operată după DLH.

[16] Neologism neconsacrat pentru *licurici*; cuvântul a fost reintrodus ulterior, sub forma *lampiridă*, pentru a denumi generic speciile subordonate genului *Lampyrus*.

[17] Permanența cuvântului în limba română este puțin plauzibilă; probabil cuvântul a fost reintrodus ulterior prin intermediere germană.

[18] Variantă pentru *lingoare* „febră tifoidă, friguri tropicale”.

*LEXICON ROMÂNESC-LĂȚINESC-UNGURESC-
NEMȚESC*

Apărut în 1825, cunoscut, după locul tipăririi, drept *Lexiconul de la Buda* (LB), volumul este în format in-4° (23 x 17 cm) și cuprinde 8 + (VIII + 103) + 771 + [3] p. În afara dicționarului propriu-zis, LB cuprinde (VIII + 103 p.) lucrarea anterioară a lui Petru Maior, *Orthographia Romana sive Latino-Valachica, una cum clavi qua penetralia originationis vocum reserantur* (având ca apendice *Dialogu pentru începutul limbei română întră nepot și unchi*, p. 54-102), într-o formă care reproduce întocmai ediția din 1819 a acesteia, apărută la Buda. Identitatea merge până la reproducerea greșelilor de paginație (e.g.: p. 102 este numerotată 190, datorată utilizării aceluiași plăci în tipografie).

LB este prima lucrare colectivă din istoria lexicografiei românești; geneza dicționarului s-a întins pe o perioadă îndelungată, iar stabilirea cu exactitate a aportului fiecăruia dintre autori este dificilă. Este cert, în schimb, faptul că lucrarea lui Samuil Micu, *Dictionarium Valachico-Latinum*, care era deja gata într-o primă redactare în anul 1801, constituie materialul de bază de la care au pornit fazele de lucru la LB. Acestui material lexicografic i s-au adus adăugiri și îmbunătățiri mai cu seamă de către Vasile Coloși, Ioan Corneli și Petru Maior, căruia i se datorează cea mai mare parte a etimologiilor prezente în LB, iar prelucrarea în fazele finale de lucru, incluzând tipărirea efectivă, aparține lui Ioan Teodorovici și lui Alexandru Teodori.

LB este considerat în mod unanim cea mai însemnată lucrare lexicografică a perioadei sale, în mare măsură și datorită caracterului deosebit de complex al acestuia. Este un dicționar cvadrilingv, în care cuvintele-titlu și o parte din materialul din corpul articolelor sunt scrise în limba română, urmate de echivalarea acestora în limbile latină, maghiară și germană. Limba tehnică a lexiconului este latina, cu puține excepții, când aceasta este înlocuită de română: în cadrul literei **A**, editate aici, sunt doar șase asemenea cazuri, sub

vocile **ADINSU** sau **ADĚNSU**, **ADUCERE**, **ALALTĂ**, **ĂNIMĂ**, **ARUNCU**, **-ARE**, **-ATU**, **AVA (ABA)**. Din punctul de vedere al naturii lexicografice, este un dicționar programatic și sistematic normativ, explicativ și etimologic.

Dintre aceste aspecte, cel care influențează cel mai puternic natura sa de text este caracterul normativ. Acesta determină, pe de o parte, forma ortografică a materialului în limba română din cuprinsul LB, iar pe de altă parte explică structura complexă a titlurilor articolelor. Lemele sunt astfel alcătuite sistematic din două părți, ambele normative: o primă parte normativă ortografică, urmată de o a doua, normativă ortoepică. Partea ortografică normează scrierea cu caractere latine a cuvintelor românești, păstrată aici ca atare, în grafie etimologizantă, în vreme ce partea ortoepică, redată cu slove chirilice în original și aici în transcriere interpretativă, indică rostirea respectivelor cuvinte în limba română. Indicațiile gramaticale din titlu, plasate în dicționarele moderne imediat după leamă, sunt inserate în LB între cele două părți ale lemei, după scheme fixe aplicate sistematic. Astfel, pentru clasele morfologice neflexionare, indicația de clasă este dată cu partea ortoepică a lemei, e.g.: **ALĂTURE**. **АЛАТУРЪ** [= **ALĂTUREA**], adv. În cadrul claselor morfologice flexionare, indicațiile pentru substantive sunt date astfel: indicația de clasă cu partea ortoepică, iar indicațiile de categorie cu partea ortografică, e.g.: **ABĂTUTÓRE**, f., pl. **-TORI**. **АБАТУТОРЕ** [= **ABĂTĂTOĂRE**], subst. sau, pentru neutre, în cazul cărora se specifică *masculin* pentru singular și *feminin* pentru plural, **ACAȚIU**, m., pl. **-ȚIURI**, f. **АКАЦ** [= **ACĂȚ**], subst. Pentru adjective se aplică o schemă similară, cu observația că indicațiile implicite, i.e. forma de feminin a singularului, sunt reluate și în partea ortoepică, e.g.: **ACRU**, f. **-Ă**, pl. **-I**, f. **-E**. **АКРЪ**, **-Ъ** [= **ĂCRU**, **-Ă**], adiect. Aceeași schemă se aplică și substantivelor mobile, e.g.: **ADUNĂTORIU**, <f.,> **-TÓRE**, pl. **-ORI**, f. **-TÓRE**. **ADUNĂTÓRIU**, **-OĂRE**, subst. Natura semantică și funcțională mai complexă a verbelor reiese, în cadrul LB, din tratamentul lor aparte, caracterizat de prezența unică a indicației de clasă, dată cu partea ortoepică, e.g.: **AFLU**, **-ARE**, **-ATU**. **ÁFLU**, **-ÁRE**, **-ÁT**, verb. Dintre

indicațiile de categorie, cea a conjugării este implicită, se deduce din formele consemnate și apare explicit în cadrul literei **A** o singură dată, în cazul vocii **APĂSU**, **-ARE**, **-ATU**. Indicarea diatezei este inconsecventă. Într-o mare parte a materialului de față este tratată la fel ca în dicționarele moderne, *i.e.* nu este inclusă în titlu, ci se dă doar după cifra de sens, în măsura în care se corelează cu specializări semantice și funcționale, *e.g.*: **APĂRU**, **-ARE**, **-ATU**. **ÁPĂR**, **-ÁRE**, **-ÁT**, verb. **I. Act. 1.** (~ de oarece rău) *Defendo...*
II. Recipr. Mă apăr... **2. Mă feresc de a face ceva** = *recuso...*
 Există deopotrivă cazuri în care atare specializări nu sunt consemnate de redactorii respectivelor articole sau nu sunt prezente în filiația semantic-funcțională a sensurilor verbului; aici LB indică în titlu „verb. act.”, *e.g.*: **ACOPERIU**, **-RIRE**, **-RIT**. **ACÓPERIU**, **-RÍRE**, **-RÍT**, verb. act.

Merită atenție natura de dicționar etimologic a LB, lectura sa putând fi interpretată în dublă cheie: pe de-o parte aceasta se corelează cu intențiile sale normative, evidente în maniera de ortografiere a cuvintelor, prin care autorii încearcă să facă transparentă originea lor latină, de cealaltă parte se constată prezența, în cadrul unui număr suficient de însemnat de articole, a unui segment de text corespunzător așa-numitului paragraf etimologic din dicționarele moderne. Lectura acestuia trebuie făcută însă prin prisma afirmației lui Petru Maior de la p. VIII din *Orthographia*: „Dum igitur in hoc opusculo subinde aio hanc vel illam vocem a certa dictione Latina aut Italica, Hispanica et forte Gallica proficisci, non id innuere volo quod eam vocem Valachi adoptaverint ex docta lingua Latina aut praelaudatis dialectis, sed communionem sive cognationem dumtaxat indigito” [Atunci când, de aici încolo în lucrarea aceasta, spun că acest cuvânt sau vreun altul vine de la anume zicere din latină sau din italiană, spaniolă sau poate din franceză, nu vreau să se înțeleagă că atare cuvânt l-au luat românii din limba latină cultă sau din limbile amintite, ci arăt doar caracterul comun sau înrudirea].

Aceste etimologii explicite sunt în număr de 123 în cadrul materialului aferent literei **A**, transcris aici. Dintre acestea, cea mai mare parte, în număr de 98, sunt eronate, fiind adesea menționate în literatura de specialitate printre exagerările

atribuite în ansamblu de către posteritate reprezentanților Școlii Ardelene. Mai interesante sunt, însă, cele 25 de etimologii corecte, care demonstrează intuiția justă, confirmată de studii ulterioare; se cuvin menționate două, în mod special, datorită dificultății tehnice a demonstrației: rom. **alac**, *Triticum monococcum* (*spelta*), a cărui origine în lat. *alica* pare să fie sprijinită de existența în spaniolă a formei *álaga* și rom. **arunca**, din lat. *averrunco*, pentru care există concurența evoluției fonetice convergente în limba română a lat. *erunco*.

Cel mai ambițios proiect lexicografic al vremii sale, LB a rămas neegalat, prin complexitatea sa, până în epoca dicționarelor moderne. Azi e greu accesibil datorită dublei sale naturi: filologică și de text tehnic, însă apariția sa constituie momentul nașterii lexicografiei românești de tradiție academică (Chivu 2012, 45–56).

Reproduceri fragmentare ale LB se regăsesc în Fugariu 1970, III, 172–192, precum și în Fugariu 1983, II, 604–631 (partea propriu-zisă de lexicon, 625–631). Textul a fost editat integral în 2013, în format electronic, de o echipă de cercetători clujeni coordonată de Maria Aldea, în cadrul unui proiect de cercetare finanțat de UEFISCDI-CNCS, fiind disponibil la adresa: <http://www.bcucluj.ro/lexiconuldelabuda/site/mainuser.php>.

Fragmentul transcris aici reprezintă partea corespunzătoare literei **A** (p. 1–41).

[1] Dicționarele anterioare celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea admit pentru cuvântul „ac” în limba maghiară două forme: *tő* și *tű*. Cea dintâi, discutabilă ca valoare reală de limbă (este cel mai probabil, pentru perioada în cauză, o simplă manieră grafică), a fost eliminată din cauza omonimiei cu *tő* „rădăcină”. Aceasta se regăsește în LB în toate intrările corespunzătoarelor compuselor din limba maghiară, iar dubletul este atestat la cuvântul-titlu **ACU**. Aici am ales să indicăm compusele de la unica formă, existentă și în epocă, rămasă în uz astăzi.

[2] Tip.: **АУТА**.

[3] Indicație neclară, ar putea fi *t<amen(etsi)> d<icatur>* „chiar dacă se (s-ar) zice”, ceea ce ar constitui unul dintre puținele exemple explicate de intervenție normativă din partea autorilor LB.

[4] Cuvânt neatestat în alte surse germane; este o germanizare a termenului maghiar *gódirc* „plantă cu flori galbene din genul *Chelidonium*”. Caracterul negerman al lexeului reiese deopotrivă din dificultatea atribuirii unui gen de către redactorul vocii.

[5] Singurele atestări ale termenului latin *ulpicum* sunt în tratatul *Res rustica* al lui Lucius Iunius Moderatus Columella.

[6] Adaptare a numelui maghiar la cerințele fonomorfologice ale limbii germane; numele german al localității, atestat încă în documentele de epocă, este *Straßburg am Mieresch*.

[7] Cuvânt neatestat; probabil o eroare de redactare.

[8] Tip.: **daruv**, formă inexistentă și imposibilă în germană; probabil o eroare de lectură a tipografului în segmentul de text cu gotice manuscrise, cauzată de insuficienta cunoaștere a limbii germane.

[9] Compus neatestat, redundant.

[10] Tip.: **mogyorós** este utilizat în primul rând ca adjectiv, având sensul „cu, din alune”; ca substantiv el alternează cu **mogyoróliget**.

[11] Tip.: **ΔΑΥΨΥΗΣ**. Prin comparație cu alte forme participiale oxitone indicate în alfabet chirilic în corpul dicționarului, -u final pare să fie, aici, o excepție.

[12] Tip.: **ΔΗΗΗΑΤΣ**. Vezi *supra*.

[13] Indicația gramaticală nu concordă cu atestările din textele epocii și nici cu echivalentele în latină, maghiară și germană, care indică mai degrabă un adverb/ o locuțiune adverbială.

[14] Singura indicație a categoriei conjugării în cuprinsul literei **A**.

[15] Forma atestată în lexicon este imposibilă în greacă. Forma reconstituită are o unică atestare; este un derivat de la verbul *πείθω* și înseamnă „care nu trebuie/nu se lasă convins”. Echivalarea cu „tenacitate, perseverență” este stângace și denotă, probabil, o eroare de lectură în manuscris din partea

tipografului. Singurul echivalent în greacă al latinescului *pertinacia*, care se apropie de forma din lexicon, este *πεῖσμα*.

[16] Tip.: **прннсѣ**. Prin comparație cu alte forme participiale oxitone indicate în alfabet chirilic în corpul dicționarului, -u final pare să fie, și în acest caz, o excepție.

[17] Tip.: **entreiBt**, formă inadecvată în context, probabil refăcută de către redactor, după modelul verbelor slabe. *Entreïßen* este un verb tare, al cărui participiu este *entrissen*. *Entreïßt* este forma persoanelor a II-a sg. și pl. și a III-a sg. a indicativului prezent activ.

[18] Nume ale unor vânturi care suflă dinspre vest: *Favonius* este sezonier, tipic pentru începutul primăverii, în vreme ce zefirul este permanent.

[19] Variantă ortografică, nu reflectă un fapt de limbă real.

[20] Formă neatestată, probabil o derivare analogică datorată redactorului. Prezența lui *itzt* și a derivatelor de la acesta vădește lectura unor gramatici mai vechi, formele, deja învechite la începutul secolului al XIX-lea, fiind concurate de *jetzt* și de familia lexicală a acestuia.

[21] Completare operată pentru uniformitatea tehnică a Lexiconului, în absența unei indicații echivalente celei pentru utilizarea substantivată a adjectivelor din dicționarele mai noi. Vezi și sub **ARU: loc** sau **țearină de arat**.

[22] Nume neatestat al speciei, dificil de explicat: *arcentis* este forma de genitiv singular a participiului prezent al verbului *arceo*.

[23] Lipsa indicației gramaticale poate sugera dificultatea redactorului în a stabili o încadrare morfologică a lemei. Structura articolului, în care locuțiunea adverbială este tratată separat, denotă, însă, faptul că redactorul percepea lema drept substantiv.

[24] Formă regională pentru *olló* „foarfeci”. Încadrarea formei în articolul din Lexicon este dificilă, din cauza marcării neglijente în tipografie: cuvântul apare înainte de semnul pentru încheierea segmentului latin de text, însă este scris cu litere drepte, la fel ca segmentul de text în maghiară. Lectura, ca indicație suplimentară pentru echivalentul în limba maghiară: „despre/pentru foarfeci”, este sprijinită de absența unui cuvânt corespunzător în limba latină: *allo* ar putea fi

numai forma de dativ-ablativ pentru *allus*, cuvânt exotic cu o unică atestare, al cărui semnificat este „nume dat mișcării degetului mare atunci când se bate peste arătător, în așa fel încât pare că sare peste acesta”.

[25] Segmente de text copiate, probabil, de la un articol anterior, **ASTUPARE**: ambele echivalente ale lemei, în maghiară și germană, constau în înșiruri de substantive.

[26] Cuvânt neatestat și dificil de explicat în limba maghiară; cultism cert, este probabil o maghiarizare a germanului *Aurikel*.

IOAN ALEXI, *GRAMMATICA DACO-ROMANA SIVE VALACHICA*

Gramatica dacoromână sau valahică a lui Ioan Alexi a fost publicată în 1826, la Viena, în tipografia lui Joseph Geistinger. Cartea, în format *in-octavo* (23 x 16 cm), are XX + 347 de pagini, dintre care primele 18 (p. III–XX) conțin prefața și cuprinsul, iar ultimele 10 (p. 337–347), erata și lista prenumerațiilor.

Ioan Alexi a început probabil să prelucreze materialul și să redacteze gramatica în limba latină pe când era student la Colegiul Sancta Barbara din Viena (pe care l-a absolvit în 1825). Preocupările sale lingvistice trec pe un loc secundar după ce este hirotonit preot și parcurge *cursus honorum* în ierarhia ecleziastică unită, ajungând, prin decretul imperial din 17 martie 1854, episcop al Eparhiei Greco-Catolice de la Gherla (înființată prin bula papală *Ad Apostolicam Sedem* din 26 noiembrie 1853).

Gramatica propriu-zisă are trei părți, consacrate ortoepiei și ortografiei (p. 2–24), etimologiei (= morfologiei; p. 25–175) și sintaxei (p. 176–218; cu un appendice destinat prozodiei: p. 218–221). Aceștia li se adaugă un *vocabular*, unde sunt inventariate cuvinte din diferite câmpuri lexico-semantice, punându-se în evidență elementele specifice limbii române, dar și asemănările cu latina (p. 222–269), 20 de dialoguri (*dialogi*), construite în așa fel încât să exemplifice uzul limbii, înțeleasă nu numai ca sistem, ci și ca activitate și proces, determinate de situații diverse de comunicare (p. 270–313), un capitol în care sunt incluse „glume și istorii iscusite”, și un altul în care sunt transpuse în proză în română, tot în grafie latinizantă, 42 dintre „cele mai alese” fabule ale lui Esop (p. 319–336).

Raportată la prima gramatică a limbii române tipărită în latină, *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae* (atât la ediția din 1780, cât și la cea din 1805), pe care Ioan Alexi a utilizat-o ca model, cartea tipărită în 1826 prezintă deopotrivă dovezi de continuitate structurală, dar și inovații. Alexi

păstrează și dezvoltă în *Gramatica* sa „vocabulary” și dialogurile (în unele pasaje textul rămânând însă identic cu cel din *Elementa*), dar introduce, prin cele două anexe literare, mostre de literatură moralizatoare constând în „istoriile iscusite” și în fabulele lui Esop. (Dintre acestea din urmă, 13 au fost traduse și de către Nicolae Oțălea, în 1784, 14 fabule sunt prezente și la Dimitrie Țichindeal, în 1814, Ioan Alexi oferind variante, iar 15 sunt reproduse pentru prima dată aici).

În prefața către cititori (intitulată *Praefatio ad candidum lectorem*), după regulile de *captatio benevolentiae*, Ioan Alexi indică motivele care au stat la baza demersului său. Primul a fost numărul redus al gramaticilor limbii române scrise în latină (până în 1826 fuseseră tipărite doar cele două ediții pentru *Elementa* – în 1780 și 1805, la care se adăugau două cărți, redactate tot în latină, consacrate ortografiei limbii române, cea a lui Ștefan Crișan-Körösi, din 1805, și aceea a lui Petru Maior, din 1819). Celelalte două motive, mai degrabă practice, erau nevoia elevilor români de a avea un instrument potrivit de studiu și necesitatea de a oferi străinilor un mijloc de a se familiariza cu limba română, prezentată în raport cu latina și cu celelalte idiomuri romanice. Sunt de asemenea menționate activitatea științifică a lui Petru Maior, care publicase *Orthographia Romana sive Latino-Valachica* în 1819, și efortul lui Samuil Micu și Vasile Coloși – sprijiniți și de alți cărturari din Transilvania – de a realiza dicționarul cvadrilingv tipărit la Buda în 1825. Menționarea celor două lucrări nu este întâmplătoare, întrucât acestea sunt principalele surse utilizate de Alexi în capitolul dedicat ortografiei și ortoepiei. Un loc special este acordat în prefață lui Constantin Diaconovici-Loga, a cărui *Gramatică românească* este amintită tot ca sursă a lucrării sale. (Atunci când admite că a utilizat lucrarea lui Diaconovici-Loga, Alexi face mențiunea: „cujus Grammaticae Daco-Romano Idiomate exaratae haeres exstiti”.) Tot în prefața este menționat și corectorul lucrării, doctorul Alexandru Teodori, colaborator al *Lexiconului* de la Buda.

În raport cu alte gramatici elaborate de cărturarii Școlii Ardelene, cartea lui Ioan Alexi a fost puțin cercetată, fiind nedreptățită din cauză că a fost constant „pusă sub semnul

preluării și amplificării gramaticii” lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai (vezi Mălinaș 1989, 389). Deși ocupă un loc periferic în bibliografia recentă a lingvisticii românești, lucrarea tipărită la Viena în 1826 a fost foarte difuzată în deceniile trei-patru ale secolului al XIX-lea. Din lista prenumeraților, publicată la sfârșitul cărții (*Index nominum D.D. praenumerantium*), reiese că *Gramatica* a fost comandată în primul rând de intelectuali români din marile centre culturale transilvănene, printre aceștia numărându-se Samuil Vulcan (care a plătit 20 de exemplare, pentru a le dărua probabil unor învățători și preoți, cu prilejul instalării acestora în eparhie), Constantin Diaconovici-Loga și Alexandru Gavra (profesori la Preparandia din Arad), Ioan Corneli și Ioan Teodorovici (ultimul a făcut parte din grupul de lucru la *Lexiconul de la Buda*), Paul Iorgovici, Nicolaus Maniu Montan sau Timotei Cipariu. Circulația cărții nu s-a limitat însă doar la Transilvania, pe lista prenumeraților aflându-se și cărturari din alte zone. Dintre aceștia, pot fi amintiți Gheorghe Asachi („Illustrissimus D. Georgius Asaky Comes Moldaviae”), aflat la Viena ca agent diplomatic al domnitorului Ioniță Sandu Sturdza, Mihail Boiagi și Emanuel Gojdu. Ion Heliade Rădulescu menționează lucrarea lui Alexi în prefața *Gramaticii* sale din 1828. În 1838, Mihail Kogălniceanu considera gramatica lui Alexi drept una „din cele mai bune care avem până acum” („Alăuta românească”, 15 august 1838, p. 47). *Gramatica* din 1826 a fost, după aprecierea lui Al. Papiu-Ilarian, și cea mai frecvent utilizată gramatică a limbii române de către străini. Evaluarea poate părea exagerată, dar nu este lipsită de temei, întrucât Bruce Whyte a utilizat cartea lui Ioan Alexi atunci când a redactat *Histoire des langues romaines* (Paris, Treuttel et Würtz, 1841).

Din *Grammatica Daco-Romana sive Valachica* a lui Ioan Alexi, *Praefatio ad Candidul Lectorem* a fost reprodusă în BRV, III, p. 482–484. Titlul este omis din antologia lui Florea Fugariu.

Din versiunea latină a gramaticii lui Ioan Alexi au fost selectate, pentru editare și pentru traducere în română, observațiile privind ortografia și ortoepia limbii române, care

intră în alcătuirea primelor două capitole ale *Gramaticii* (p. 3–18). Exemplificările în română au fost redată în grafie etimologizantă. Iar dintre anexele cărții au fost editate trei serii lexicale: *De scăderile și boalele omului*, *De vestminte* și *De științe și de măiestrii* (p. 229–230, 245–246), *dialogurile VII* și *VIII* (p. 284–288), *istoriile iscusite* cu numerele *VIII*, *XI* și *XII* (p. 314–315) și prima fabulă din *Esop* (p. 319).

[1] Inventarul grafemelor este identic cu acela prezent în *Orthographia Romana sive Latino-Valachica* (p. 2), publicată de Petru Maior în 1819 (și reluată integral în *Lexiconul de la Buda*, 1825), dar diferit de cel discutat în *Elementa*, gramatica lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai din 1780 (reeditată de Gheorghe Șincai în 1805). Lipsesc din inventar grafemele *j* (tratat la *i*), *ș* (discutat sub *s*), *ț* (considerat un alograf al lui *t*). De asemenea, lipsesc din inventarul literelor alfabetului limbii române *w*, *x* și *y*, căroră nu li se recunoaște statutul de grafem, întrucât pot fi echivalate cu *v*, *s* și *i*. Literale prin care se notează vocala centrală medie /ə/ și vocala centrală închisă /i/ sunt considerate variante poziționale ale grafemelor *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, potrivit principiul etimologizant de tip latinizant sau italianizant.

[2] Spiritul lin a fost introdus în ortografie ca semn diacritic de Petru Maior, în *Orthographia romana sive Latino-Valachica* (p. 12; vezi LB, p. 12). Același semn diacritic este folosit în *Lexiconul de la Buda*.

[3] Selecția alografului *ă* este condiționată de forma cuvântului latin pe care Alexi îl indică drept etimon al termenului românesc. Uneori, principiul etimologizant care impune selecția lui *ă* este susținut de forma termenului latin, etimon real al cuvântului din română (vezi *cădere*, *dă*, *lăudat* etc.), alteori, însă, utilizarea alografului *ă* este analogică.

[4] *Răpăusa(re)* este forma moștenită din latină (lat. *repausare*, un derivat de la *pausare*, care e indicat de Alexi drept etimon al cuvântului românesc). În scrierile cărturarilor Școlii Ardelene este atestat și verbul *repaosu,-are* (LB), care pare ajustat după modelul verbului latin *repauso* (prezintă totuși deschiderea vocalei posterioare în hiat).

[5] Sistemul de notare a vocalei centrale închise prin intermediul accentului circumflex este atestat în *Elementa...* (1780), unde se indică două contexte în care acesta poate fi folosit ca semn diacritic: atât în cuvinte nelatine (p. 12), cât și în cuvinte moștenite din latină (*cât* p. 32, p. 56, *râpă* p. 71 etc.). Ulterior, opoziției fonologice între /ə/ și /i/ îi corespunde o mai clară și mai consecventă marcare în plan grafic (accentul circumflex este reluat în *Acatistul* publicat de Micu în 1801 și, mai ales, în ediția a II-a a *Elementa...*). Tendința de aliniere a ortografiei la distincțiile fonologice în redarea cu litere latine a vocalelor centrale începe să se manifeste de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. În ciuda acestor încercări de ajustare a ortografiei potrivit principiului fonemic, particularitățile ortografice prezente în textele redactate de cărturarii Școlii Ardelene rămân tributare principiului etimologizant.

[6] Alexi arată că în scrierea cu litere chirilice sunt utilizate două slove pentru vocalele centrale în poziție medială: ierul mare (Ѣ) și iusul mare (Ѧ) (vezi observațiile din ortografia lui Petru Maior și din LB, care au constituit punctul de plecare pentru aserțiunile din gramatica lui Alexi). Alexi preia de la Petru Maior doar observația generală asupra existenței celor două slove chirilice, fără să reia secvența conținând evoluția lor în diacronie și diferențele în uzul acestora (*Orthographia*, p. 3: „Ac in antiquis libris typo impressis Ѧ communiter in fine vocis adhibetur pro Ѣ; in manuscriptis vero nusquam est videre Ѧ, sed solum Ѣ. Quin memini, me adolescentem in mea patria audivisse senes loquentes, in quorum ore nunquam resonabat Ѧ, sed pro eo quoque sonum Ѣ edebant”; LB, p. 3). Din textul gramaticii lui Alexi reiese că ambele vocale centrale pot fi notate atât prin iusul mare, cât și prin ierul mare, or, cele două slove s-au aflat în variație liberă până către sfârșitul secolului al XVII-lea, după care se constată o specializare a acestora (în sensul că iusul mare notează vocala închisă, iar ierul mare, vocala centrală medie). Utilizarea celor două slove chirilice în variație liberă constituie un argument suplimentar pentru Alexi în vederea utilizării unui singur semn diacritic plasat deasupra literelor latine în redarea celor două vocale centrale.

[7] Alegerea alografului este controlată de forma etimonului, conform principiului etimologizant de tip latinizant sau italianizant. Potrivit acestui principiu, verbul *a râde* nu poate fi ortografiat decât cu «i» așa cum impune forma etimonului latin. Așadar, la fel ca alți cărturari ai Școlii Ardelene, Alexi consideră că principiul etimologizant are preeminență în fața celui fonemic în scrierea limbii române. Alexi urmează cu fidelitate textul lui Petru Maior, din care preia nu numai exemplul, ci și motivarea folosirii principiului etimologizant în scrierea limbii române cu litere latine (*Orthographia*, p. 8, vezi și LB, p. 8).

[8] *Rede* înseamnă în germană „vorbi; cuvânt”.

[9] *Tuus* este forma clasică a posesivului; pentru cuvântul românesc se presupune existența unei variante **teus* care a fost creată prin analogie cu *meus* (fenomenul a avut o arie mai largă de manifestare, vezi și situația din catalană etc.).

[10] Uzul accentului ascuțit ca semn diacritic este înregistrat în *Elementa...* (1780, p. 12), unde notează exclusiv vocala /a/ pentru a o distinge de /ə/ redat prin «a». Ca semn diacritic pentru notarea diftongilor monofonematici /÷a/ și /Òa/ accentul ascuțit este atestat în *Acatistul...* din 1801, în ediția a II-a a *Elementa* (1805, p. 120), dar și în *Ortographia* lui Petru Maior (p. 20).

[11] Interjecția *iacă* este formată în limba română (reprezentând un compus din *ia* + *că*). Soluția etimologică oferită de Alexi este preluată din LB.

[12] /3/ este notat greșit prin slova chirilică ж (iusul mare) în loc de ж (juvete) (este vorba de o confuzie între slovele chirilice).

[13] Alexi utilizează grafii oscilante pentru africata /ts/, recurgând la digrafele *ti* (și *te* în *téra*, p. 17 etc.), care reprezintă modalități mai vechi de redare a lui /ts/ (vezi *Cartea de rugăciuni* din 1779, *Elementa* 1780, p. 16), la grafemul *ț*, care a fost introdus de Petru Maior în scrierea cu litere latine (*Orthographia*, p. 44) și la grafemul *ç* (vezi *açia*, *façie*, dar și *çiçină*, *çiңçariu*, *çiçă*). Alexi precizează faptul că, în cazul lui *ti*, grafemul *i* are mai degrabă valoare diacritică. În textul gramaticii lui Alexi raportul dintre notații este în favoarea lui

ti, care e utilizat în mod consecvent, în timp ce *ț* (p. 8) este însă un alograf periferic.

[14] Alexi reia în parte explicația lui Petru Maior asupra statutului și a valorii lui [ʷ] final și arată că sunetul în discuție este o *semivocală* (pentru că este mai scurt decât vocala /u/ și nu poate asigura centrul silabic), dar nu menționează posibilitatea de a fi omis (vezi însă observația lui Petru Maior, conform căreia „Dixi alibi, apud Valachos antiquae Daciae persaepe excludi ultimam vocalem *u* dictionis atque ad indigitandam absentiam ejusdem vocalis adhiberi loco ejus Cyrillicum ◀ nullum edens sonum. In Orthographia Latino-Valachica in qua locus non est Cyrillico ◀ restituta est praefata vocalis *u*, quam Aurelianae Daciae Valachi semper retinuerunt; veteris Daciae autem solum quando voci adjungendus venit articulus definitus aut pronomen abjecto Cyrillico ◀ revocabant”, p. 45; vezi și observațiile de la p. 52). Este posibil ca eliminarea acestei secvențe să se datoreze faptului că în graiul vorbit de Alexi se păstrează *u* final, cel mai adesea, fără valoare silabică. O observație similară asupra valorii lui [ʷ] final apare în *Dascaul românesc pentru temeuriile gramaticii românești* a lui Budai-Deleanu (p. 145). Alexi caracterizează sunetul final drept *sonus medius*, ceea ce ar putea fi reprezentat prin [ʷ], probabil exolabial.

[15] /U/ final purtând accent grav este întotdeauna vocală. În acest caz, accentul are o funcție distinctivă, marcând opoziții fonologice și morfologice (*amu* vs. *amù*). Folosirea unui semn diacritic pentru a distinge diferitele valori ale lui *u* este înregistrată în *Acatistul* publicat de Samuil Micu în 1801 (care selectează accentul ascuțit în astfel de cazuri). Începând cu *Elementa* (1780, p. 14), accentul ascuțit este înlocuit cu accentul grav.

[16] Labiovelara *qu* este păstrată în gramatica lui Alexi (vezi și *Elementa* 1780, p. 16, 1805, p. 120). Petru Maior are o poziție mai nuanțată, conform căreia „Quod si dicas pro *qu* ante *e* vel *i* Latinarum, aut Italicarum dictionum Latino-Valachice scribendum esse *ce*, *ci*, propter similem sonum; mea pace, fac quod lubet. Ceterum eodem jure arguam ego pro *qu* etiam ante *a*, *o*, *u*, scribendum esse *ca*, *co*, *cu*, cum similis sit sonus, proinde eliminandum esse *q* ex orthographia Latino-

Valachica. Quod quidem si committas, maximum impedimentum oppones plurium dictionum Valachicarum origini detegendae” (p. 38). Din nou, Alexi se dovedește mai conservator decât Petru Maior.

[17] Diereza (de fapt, trema) este folosită ca semn diacritic pentru a marca realizarea plenisonă a sufixului *ú* din structura perfectului simplu.

[18] Varianta notată de Alexi apare în *Orthographia* lui Petru Maior (unde sunt indicate formele *béla* și *bala*) și în LB, s.v. *bélă*. DA inventariază varianta *bală*, arătând că termenul pare să fie un singular refăcut din pluralul *bale*. Varianta care notează diftongul nu pare să corespundă unei rostiri reale. Ea este mai degrabă rezultatul adaptării la cuvântul latin *bellua*, care e indicat drept etimon al formei românești.

[19] Digrafele *ce*, *ci*, *ge* și *gi* pentru africatele postalveolare au fost introduse după model italian de Samuil Micu și Gheorghe Șincai în *Elementa* (p. 12).

[20] *Ç* este atestat în *Cartea de rugăcioni pentru evlavia omului creștin* (tipărită de Samuil Micu la Viena în 1779) și este menținut în *Elementa*, atât în ediția din 1780 (p. 12, cât și în cea din 1805, p. 120). Apare, de asemenea, în *Orthographia* lui Petru Maior (p. 15–16).

[21] Alexi arată că în română *h* cunoaște diferite valori, fiind utilizat cu valoare diacritică, dar și ca semn al laringalei /h/. Alexi recomandă scrierea și pronunțarea laringalei atât în cuvinte din fondul vechi al limbii române (*harnic*, *har*, care nu sunt moștenite din latină), cât și în împrumuturi din straturi mai recente ale lexicului (*harmonie*, un împrumut cu etimologie multiplă, a cărui grafie a fost influențată de termenul latin), pentru care limba literară a reținut forma fără laringală (vezi și observațiile lui Petru Maior, p. 27 și LB, p. 27, care sunt sursa comentariului consacrat lui /h/ în gramatica lui Alexi).

[22] Preluând explicația lui Petru Maior (p. 27 și p. 31), Alexi arată că evoluția lui /l/ intervocalic a avut două rezultate în trecerea de la latină la română: atunci când era urmat de iot, a fost muiat ([ʎ]) și apoi a devenit iot, iar când nu se afla în vecinătatea unui iot, s-a rotacizat.

[23] Chiar dacă grafemul *z* apare în inventarul prezentat la începutul capitoulului consacrat ortografiei, Alexi revine asupra

statutului acestuia și arată că el este mai degrabă un alograf al lui s și d/ḑ. În plus, Alexi îl consideră un alofon al lui /s/ și /ḑ/.

[24] După modelul limbii italiene și în concordanță cu evoluția lui [cs] în trecerea de la latină la română, Alexi recomandă scrierea cu s și ș. Regula ortografică din gramatica lui Alexi este preluată din *Orthographia* lui Petru Maior (p. 2).

[25] Alexandru cel Mare este Alexandru Macedon (356–323 î. Hr.).

[26] Diogene, supranumit Cinicus, filosof grec (413–327 î. Hr.).

[27] Anecdota face referire la întâlnirea lui Alexandru Macedon cu Diogene, în Corint.

NICOLAE MANIU MONTAN, *ORTHOEPIA LATINA,
LATINO-VALACHICA, HUNGARICA, GERMANICA
ET SERBO-VALACHICA*

Apărută la Sibiu, în 1826, în tipografia lui Martin de Hochmeister, cartea, de format *in-8°* (19 x 11 cm), are 118 p., numerotate cu cifre arabe în centrul de sus al paginii. Tiparul este negru, cu diferență marcată, în toate părțile manualului, între literele de tipar și cele „de mână” (similare italicelor, prezentate și utilizate pentru imprimarea integrală a capitolelor distincte numite *Manuscriptum*).

Este un manual similar bucureștilor, dar acoperind toate sistemele ortografice utilizate în școlile neortodoxe din Transilvania, sisteme ortografice cu litere latine utilizate de români, de maghiari și de germani, dar și ortografia chirilică, numită *serbo-valachica* (folosită, alături de scrisul etimologizant, în școlile românești unite). *Orthoepia*, marcând și prin titlu atenția acordată rostirii semnelor ortografice prezentate, are la bază, lucru afirmat explicit pe foaia de titlu și în prefața generală, scrisă în limba latină, idei pedagogice și metodică predării inspirate de manuale germane de specialitate.

Cele cinci părți principale ale cărții, *Orthographia latina* (p. 7–21), *Orthographia Latino-Valachica* (p. 25–42), *Orthographia Latino-Hungarica* (p. 43–60), *Orthographia Latino-Germanica* (p. 44–80) și *Orthographia Serbo-Valachica* (p. 81–98), alături indicațiilor ortografice și ortoepice câteva texte religioase, iar în partea consacrată scrisului de mână (*Manuscriptum Latinum* ș.c.l.), mai multe scrieri cu caracter educativ și moralizator, între care și câteva fabule, unele pentru prima dată transpuse în limba română, urmate de „învățăături”. Un *Vocabularium Latinum, Valachicum, Hungaricum et Germanicum* (p. 99–116), pe patru coloane, partea românească fiind scrisă cu litere latine și grafie etimologizantă, grupează cuvinte selectate din fondul principal pe câmpuri lexicale. Volumul se încheie cu *Tabula nominum Numeralium cum suis Notis* (p. 117–118), listă pe patru coloane în care numeralele selectate sunt scrise cu litere; numeralele românești sunt grupate în coloana a II-a.

În partea românească (*Orthographia Latino-Valachica*, p. 25–42), ortografia cu litere latine aplică principii moderat etimologizante, simplificate față de sistemul oficial, recomandat, în 1819, de către Petru Maior. Aceeași constatare se poate formula în privința alfabetului chirilic, prezentat în partea intitulată *Orthographia Serbo-Valachica* (p. 81–98), unele inovații (între care utilizarea apostrofului în locul lui –u final afonizat) anticipând soluții ce vor fi impuse ulterior în scrisul chirilic românesc. O descriere detaliată a acestei ortografii a fost dată de Boerescu 2014, 318–322.

Au fost selectate pentru transcriere texte aflate pe paginile: 25–27, 33–34, 37–42, 81, 87, 90–92, 94–98.

[1] Autorul, Nicolae (Nicolau) Maniu Montan, a fost profesor la Școala Normală din Blaj. Traducerea titlului este următoarea: *Ortoepia latină, latino-română, maghiară, germană și sârbo-română, într-o nouă ordine alcătuită potrivit cerinței științei pedagogice de astăzi*.

[2] Scris: *sunt*. Interpretarea *sânt*, teoretic posibilă, este puțin probabilă la începutul veacului al XIX-lea, în condițiile utilizării formei doar pentru ind. prez. 3 pl. și a prezenței în text a formei *sum* pentru ind. prez. 1 sg.

[3] Parafrizare a notației făcute de către Dimitrie Cantemir, în *Descriptio Moldaviae*, privitor la înlocuirea scrisului latin cu cel chirilic în spațiul românesc.

[4] Se face referire la acțiunea reprezentanților Școlii Ardelene de introducere a scrisului cu litere latine în manieră etimologizantă, ca mijloc de dovedire a originii limbii române și de cultivare a ei după model latinesc.

[5] Trimitere la Ioan Bob, *Dicționarul rumânesc, latinesc și unguresc*, I–II, Cluj, 1822. Anul menționat pe foaia de titlu nu coincide, după afirmațiile lui Montan, cu anul apariției efective a cărții.

[6] Samuil Vulcan, episcop greco-catolic de Oradea Mare, recomandase clerului din eparhiile Crișanei, Maramureșului și Banatului, prin *Cartea către popor*, tipărită în 1824, să utilizeze alfabetul latin în textele administrative.

[7] Este avut în vedere răspunsul dat de Petru Maior lui B. Kopitar (în *Orthoepia*, tipărit: *Kapitar*) în *Animadversiones in*

recensionem Historiae de origine Valachorum in Dacia e Valachico in Latinum conversae, tipărit la Buda, în 1814.

[8] Fragmentul, aflat în broșura din 1814, pe p. 21–22, a primit, în 1834, în *Disputațiile asupra Istoriei pentru începutul românilor în Dachia*, următoarea traducere, făcută de Damaschin Bojincă: „Bărbat bun, [...] până când românii vor ținea literile țirilișești, mai că nu, ori că nicidecum nu vor putea face gramatica limbei sale cunoscută altor nații, cu atât mai puțin se va putea respii întunerecul cu carele s-au îmbrăcat limba românească, prin literile țirilicești. Deci, nu este oarbă dragostea ce o au românii cătră literile latine, ci mai orbi sânt și vrednici de plâns aceii carii nu pricep folosul și trăbuința acestor litere” (p. 16).

[9] În Transilvania se tipăriseră manuale cu litere latine (*ABC sau Alfavit pentru folosul și procopsala școalelor celor normalești a neamului românesc*, Blaj, 1783, traducere de Gheorghe Șincai; *ABC sau Bucoavna spre folosul școalelor neamului românesc*, Sibiu, 1783 – retipărit la Buda, în 1797; *Alfavit sau Bucoavnă pentru folosul și procopsala școalelor neamului rumânesc*, Blaj, 1796, și chiar *Orthographia Latino-Valachica*, Cluj, 1805), dar este posibil ca acestea să nu mai fi fost în uz la data redactării de către Nicolae Maniu Montan a *Ortoepiei latine*.

[10] Scris: *sûm*. Interpretarea *sâm*, teoretic posibilă, este puțin probabilă la începutul veacului al XIX-lea, în condițiile utilizării formei doar pentru ind. prez. pers. 1 sg. și a prezenței în text a formei *sunt* pentru ind. prez. 3 pl.

[11] Sistemul ortografic propus este, într-adevăr, mult simplificat față de normele recomandate de Samuil Micu și Gheorghe Șincai, în *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae* (1780 și 1805), respectiv de Petru Maior, în *Orthographia Romana sive Latino-Valachica* (1819), din care s-a inspirat, se pare, autorul textului.

[12] Urmează imprimat, din greșeală, *se*.

[13] Perspectiva descrierii pune în prim plan rostirea, în conformitate cu titlul manualului.

[14] Forma astfel reconstituită, trimitând, potrivit contextului, la un cuvânt ce ar fi trebuit să aparțină limbii latine, nu este etimonul cuvântului românesc *tocilă*.

[15] Cele trei fabule, prezente doar în *Orthographia Latino-Valachica* și în *Orthographia Latina*, par traduceri în proză, făcute prin intermediar german, ale unor scrieri cu circulație europeană. Astfel, fabula a III-a, intitulată *Griurușu și furnica*, are la bază textul lui La Fontaine.

[16] Sintagma-titlu trimite la ortografia chirilică românească, iar sistemul ortografic propus este, ca și cel cu litere latine din capitolul precedent, mult simplificat față de cele utilizate în tipăriturile epocii.

[17] Tip.: ГЕЦН.

OCCISIO GREGORII IN MOLDAVIA VODAE TRAGEDICE EXPRESSA

Manuscrisul original al celei mai vechi piese de teatru românești, descoperit la Oradea, în fondul Bibliotecii Episcopiei greco-catolice, se păstrează actualmente în colecția BAR Cluj-Napoca, cota ms. rom. 471, într-un volum format *in-4°* (41,5 x 13,5 cm), având 14 file, dintre care 13 și 14 sunt albe. Alcătuită la o dată între 1777–1780, farsa carnavalescă despre „uciderea lui Grigore Vodă în Moldova, expusă în formă dramatică”, este un text de o factură ludică pronunțată, în care tragicul, enunțat generic, se convertește în comic și grotesc. Pretextul l-a constituit, așadar, un eveniment nefast, prilejuit de asasinarea domnitorului Moldovei Grigore al III-lea Ghica, de către trimișii turci, la 1 octombrie 1777. Acesta se opusese pierderii Bucovinei, pe care Poarta Otomană o cedase Austriei, în urma Tratatului de la Kuciuk-Kainargi. Subiectul l-a tentat pe unul dintre seminariștii blăjeni, probabil Samuil Vulcan, viitorul episcop, care compune această piesă pentru a fi pusă în scenă în cadrul unor reprezentații devenite deja tradiționale. Se presupune că ea a fost pregătită pentru a fi jucată la Blaj la un „fârșang” (termenul apare de mai multe ori în piesă), adică la câșlegi, care poate denumi fie săptămâna antepenultimă din postul Crăciunului, fie ultima săptămână din postul Paștelui. Coroborând și alte date istorice (cum ar fi moartea Mariei Terezia la 29 noiembrie 1780, căreia în text i se înalță osanale), datarea propusă pare acceptabilă. Intervalul a fost restrâns între finele anului 1777 și primele luni ale anului următor, sau „în iarna anilor 1777–1778”, când Samuil Vulcan era încă seminarist (Ursu 1983b, 5), deși aceasta rămâne o simplă conjectură. Nu este exclus ca obiceiul vizat să fi avut loc și primăvara, potrivit tradițiilor de Lăsata Secului.

În Blajul teologic, dar deloc închistat, acest gen de divertisment nu era o noutate. Astfel, este atestată documentar agitația de la nivelul Episcopiei, pe care a produs-o, la sărbătorile Crăciunului din anul 1755, o inițiativă teatrală a unor învățăcei, costumați și mascați ingenios, cunoscută sub numele de

„comoedia ambulatoria alumnorum”, pe placul multor călugări, care i-a încântat pe blăjeni, dar și pe locuitorii din localitățile apropiate. Nu întâmplător, între cei care au tras apoi destule „ponoase” era și „urzikorul comediei”, părintele Grigore Maior (Lupeanu-Melin 1928, 520–521), nimeni altul decât episcopul contemporan cu *Occisio* și aclamat în finalul acestei piese.

Localizarea piesei este facilitată de menționarea în text a două nume de locuri (Târnava și Mănărade) din apropierea Blajului, denumiri care nu s-ar mai fi invocat dacă reprezentația s-ar fi desfășurat în altă parte. Problema paternității textului a suscitat însă mai multe puncte de vedere diferite, două atribuiri câștigând teren: prima aparține descoperitorului manuscrisului, Nicolae Densușianu, preluată și dezvoltată și de alți autori, care îl acreditează pe Samuil Vulcan ca autor (Densușianu 1880, 112). Se raliază acestei opinii și N. A. Ursu, care afirmă că manuscrisul este un autograf, și nu „o copie oarecare”, și aparține în mod cert, pe baza trasăturilor de grafie și de limbă, lui Samuil Vulcan (Ursu 1978, 6; idem 1983b, 5). Filologul ieșean încerca să demonteze cea de-a doua atribuire care s-a vehiculat, în care autorul piesei era văzut în persoana lui I. Budai-Deleanu (Protopopescu 1967, 53–57), eventual într-o colaborare cu alți alumni. Auctoriatul lui Budai-Deleanu este exclus, nefiind susținut stilistic și nici biografic, acesta devenind, la 20 noiembrie 1777, „auditor” la Facultatea de Filosofie din Viena. Cu toate acestea, și ultima atribuire și-a găsit susținători, lipsiți însă de un eșafodaj solid. În favoarea paternității lui Samuil Vulcan s-ar mai adăuga și următoarele elemente: mai întâi, faptul că acesta s-a născut la Veza, lângă Blaj; apoi, prezența sa, în iarna anilor 1777–1778, în ultima clasă a seminarului teologic blăjean; în fine, manuscrisul s-a aflat în arhiva de la Oradea a episcopului. Cât privește demonstrarea paternității lui Samuil Vulcan, pe baza unor probe grafologice și a răspândirii unor particularități lingvistice, îmbrățișată de N. A. Ursu, aceasta este respinsă ca fiind neconcludentă de către Ion Gheție, pe baza criticii textuale, întrucât faptele de limbă discutate sunt dificil de localizat și de individualizat, iar caracterul de copie al textului este de domeniul evidenței (Gheție 1983, 465–470). Ideea pentru care pledează I. Gheție este aceea ca examinarea comparativă să se

extindă și asupra altor personalități ale vremii, care ar fi putut să se implice în scrierea textului. Ipoteza unui autor anonim, lansată cândva (Ollănescu 1899, 120), sau a unei colaborări, reactualizată de editorul textului (Drimba 1963, 362), ar putea fi reținută, nu atât ca o precauție, cât ca o posibilă explicație pentru inconsecvențele textului dramatic, cu schimbări bruște și, uneori, nemotivate de scene și o înșiruire de dialoguri disperate, fără noimă, frizând într-un fel absurdul.

Structura piesei reeditează construcția unei reprezentări clasice a genului, textul deschizându-se printr-un *preambulum*, un prolog expozitiv în versuri, compus din patru septime, care relatează evenimentul tragic, urmat de o suită de trei scene, încărcate de suspans. Momentul istoric este evocat, mai întâi, printr-un dialog dintre domnitor și sfetnicii săi privind trimiterea unor „cărți” la austrieci și ruși pentru a încheia o nouă alianță. Dar principele moldav va fi trădat tocmai de unul dintre sfetnicii săi. Scenele sunt precedate sau întrerupte prin mai multe intervale ludice hilare (*intermedium*): jocul celor cinci mercenari, asemănător unui cor antic, apoi un ȋigan cu un orologiu din ceapă, care prezice printr-un ciur viitorul, urmat de al treilea intermediu, în care este anunțată o șezătoare, inaugurată prin *Cântecul Horholinei*, o incantație prin care își cheamă pețitorii pentru fiica sa Neaga. Sosește un pretendent la fata lui Pipirig Iștoc, și anume „Bucur cel voinic”, însoțit de un staroste, care rostește o orație de nuntă insolită. Alegoria este străvezie, Neaga întruchipând Bucovina ce urma atunci să fie înstrăinată („măritată”). Atmosfera și onomastica personajelor par desprinse din *Țiganiada* (apropierile de Becicherec Iștoc), dar totul este o simplă impresie, textele neputând fi comparate. Piesa de rezistență din final, *Testamentul lui Bachus*, o declamație epicureică, rostită, parcă, de un bard medieval, îl readuce pe spectator în prezent, reamintindu-i că totul este o farsă „în numele fărșangului”.

Textul de față a fost editat de Lucian Drimba, în revistă și în volum (Drimba 1963, 386–398; Drimba 1983). O editare și o traducere în maghiară ne-a oferit Cinzia Franchi (1997).

Am transcris după manuscris f. 1^r–8^r, 8^v–9^r, 9^v, 10^v–12^v. În note am redat și traducerea didascaliiilor scrise în latină.

[1] „Scene mute: 1. Sunt uciși oșteni; 2. Vodă este capturat; 3. Este strangulat; 4. Un turn; 5. Tragedie”.

[2] „Jocul celor cinci mercenari, care ies la al treilea șuierat”.

[3] „În final, scena se încheie”.

[4] „Grigore Vodă stă la masă cu doi sfetnici. Un secretar de o parte, doi ostași fac de pază”.

[5] Personaj fictiv. În realitate, domnitorul moldovean a fost ucis în timpul sultanului Abdul-Hamid I, care a domnit în perioada 1774–1789. Capugiul însărcinat cu înlăturarea lui Grigore Ghica a fost, potrivit documentelor, Ahmed Cara Hisarli-aga.

[6] „Interpelarea celui de alături”.

[7] „Se închide cortina”.

[8] „Un Țigan, având un orologiu din ceapă, ale cărui rotiri sunt de la sine și care crește mereu, după ce discută cu altul despre acestea, ca din porunca principelui Grigore Vodă care are în Moldova astrologi, prezice cu ciurul un viitor prosper. Se deschide scena și se așază după rang”.

[9] „Pace celor de față, salutare celor ce ies”.

[10] „*Solicitantul*. Fie laudate fața și masa Preainălțatului Principe Vodă”.

[11] „Ce vrei?”

[12] „Și îi dă o cerere”.

[13] „*Solicitantul* (citește titlul de pe dos, apoi începe:) Preamărite și Preabunule Domn, milostiv principe al Valahiei, mult prea prețuit de mine oricând și în orice loc prea puțin vrednic de stimă. Stau îngenunchat și mă refugiez la Caribda și Scila milostivirilor înălțimii voastre ca să binevoiască a mă primi ca secretar și aceasta este cererea. Căci, deși beau vin cu pocalul și stau în cârciuma înălțimii voastre ca un monstru beat mort, eu trăiesc așa cum trăiesc câinii în piață”.

[14] „Și le întinde”.

[15] Formă hipercorectă pentru *păduchi*.

[16] „Pune mâna deasupra penei de vultur”.

[17] Forma corectă în greacă: „Eis polla, eti despota!” (La mulți ani, stăpâne!).

[18] „Se face o șezătoare, unde stau două femei și un bărbat care face cununi”. În contextul latin, termenul *șezătoare* este scris în limba română.

[19] „Cântecul Horholinei”.

[20] „Fata anunță”.

[21] „Peștorii intră”.

[22] „Arată cu demnitate”.

[23] „Peștorul dă cununa, și ea dă fusul. În timp ce mănâncă, întreabă”.

[24] „Scurpă în farfurie”.

[25] „Și se mânjesc cu lapte”.

[26] „Se face bălci”.

[27] „Între timp revine cel care cumpără lapte: vând cotul cu atâta și atâta, în timp ce îi stropește pe toți”.

[28] „Vine cu foc și trage cu tunul”.

[29] „Un turc stă la masă cu ai săi și vorbesc turcește. Fumează și joacă zaruri. Patru soldați stau de pază. Vorbele sunt ca zarurile”.

[30] „Soldatul”.

[31] „Îndrăznind turcește”.

[32] „Și întinde o scrisoare sau pe amândouă. Pe una, unui sfetnic al împăratului, pe cealaltă altuia”.

[33] „Sfetnicul Gabriel (citește:)”.

[34] „Niște țigani. Doi copii care apoi aduc ulei”.

[35] „Este omorât un stup de albine”.

[36] „Un medic stă la masă. Este adus un bolnav pe care îl doare o măsea, îi umple gura cu făină. Celui de-al doilea, în cearșaf, pe care îl doare pântecul, îi scoate un pui. Celui de-al treilea, în roabă, căruia mai întâi (îi dă) lapte din pui, îi scoate apoi păsările din cap. Are în mână <...>.

Copiii țigani dansează, pe care unul se străduiește să-i castreze”.

[37] „Apare la masă pașa cu sfetnicii și soldații. Vorbesc multe turcește”.

[38] „Și dă banii”.

[39] „Turcii vin dintr-o parte, vodă din alta”.

[40] „Pașa îi dă scrisoarea”.

[41] „Este adus un pat și pașa se întinde. Un soldat stă de pază”.

[42] „Medicul își pune mâinile pe pieptul său”.

[43] „Îi ia mâna și, privind-o, zice”.

[44] „Se aduce patul. Vodă stă cu ai săi, în timp ce sosesc medicul și doi soldați turci”.

[45] „Și își dezleagă sabia”.

[46] „Este dus patul la locul său”.

[47] „Atunci pașa face un semn și doi soldați turci aleargă, pe care Grigore îi lovește și care strigă: Amaan. Apoi, pașa cheamă mai mulți din scenă și se ridică el însuși, sugrumându-l cu un ștreang”.

[48] „Este pus apoi în sicriu și în mormânt”.

[49] „Pașa cheamă toți sftetnicii și spune”.

[50] „Toți tac și se tem”.

[51] „Este ridicat de trei ori”.

[52] „Se aduce un amvon și se face astfel o predică”.

[53] Parodie a rugăciunii *Tatăl nostru* în țigănește.

[54] „Se scoate amvonul. Intră ciobanul și rostește versuri”.

[55] „Ciobanul”.

[56] „Bachus iese, mai întâi singur, apoi cheamă șase copii de sex diferit cu amfore în mâini”.

[57] „Urmează testamentul pe altă pagină, care, odată sfârșit, este îngropat, și împing polobocul după dansuri turcești, apoi se opresc, vine dracul. Se citesc legile, după acestea sosesc sftetnicii lui vodă și medicul, căutându-și un al patrulea tovarăș, pe Iuda, și îl găsesc spânzurându-se caraghios, în timp ce sunt răpiți de un demon înflăcărat. În sfârșit se strigă: Să trăiască Maria Tereza, Iosif și Grigore Maior”.

[58] „Testamentul lui Bachus”.

[59] Mănărade este o localitate învecinată cu Blajul.

[IOAN PIUARIU-MOLNAR], *ODĂ ÎNTRU
POMENIREA MUTĂRII CEI DE-A PURUREA A
AUGUSTEI MARIEI TERESIEI*

Tipărită în data de 3 aprilie 1781, la Sibiu, în tipografia lui Martin Hochmeister, cârticica are [4] f., format *in-8°* (18,5 x 10,5 cm). Semnată cu inițiala M., poezia a fost atribuită lui Ioan Piuariu-Molnar de Andrei Veress, în BRU, II, nr. 615, p. 1; vezi și Veress 1932a, 299–300. Scrisă cu alfabet latin și ortografie de inspirație germană, asemănătoare aceleia utilizate și în *Deutsch-Wallachische Sprachlehre* de Piuariu-Molnar, gramatică apărută la Sibiu, în 1788, poezia a avut o slabă circulație în literatura română. Textul a fost retipărit, în ortografia originală, de Sulzer 1782, III, 31–35, și de Cipariu 1870, 691–692. A fost reprodus, cu unele inexactități de transcriere, în Popa 1976, 106–108. Textul publicat de M. Popa a fost preluat de Petre Din (2014, 107–110), de data aceasta, cu o alterare și a titlului poeziei.

Transcrierea de față s-a făcut după exemplarul de la BCU Cluj, CRV 449.

Poezia, compusă într-o versificație savantă, însă într-un stil naiv, cu rafinate referințe livrești, marchează debutul literar al lui Piuariu-Molnar. Ea a fost scrisă la comemorarea morții împărătesei Maria Terezia a Austriei, săvârșită la 29 noiembrie 1780, fiind o ilustrare a viziunii paternaliste manifestate în percepția asupra suveranei, prezentă în mentalul colectiv din epocă.

[1] Tip.: *defchtepàtt*.

[2] Tip.: *schèrtfa*.

[3] Atropos, una dintre cele trei Moire, fiice ale lui Zeus, reprezentată în iconografie cu o foarfecă, considerată răspunzătoare de curmarea firului vieții pământenilor.

[4] Tip.: *fuldfcher*.

[5] Stesichorus (c. 630–556 î. Hr.), poet liric grec, cu care Socrate intră în dialog în *Phaedrus* de Platon.

[6] Sophron din Siracusa, poet grec, pe care Platon l-a făcut cunoscut atenienilor.

[7] Epicharme (c. 540–450 î. Hr.), filosof și poet comic grec.

[8] Tip.: *szkründ*.

[9] Tip.: *plindfchere*.

[10] Se referă la Iosif al doilea, primul fiu al Mariei Terezia, devenit coregent și împărat al Sfântului Imperiu Romano–German (1765–1790), rege al Ungariei, Boemiei etc., văzut ca o întruchipare a mitului „bunului împărat”, răspândit în secolul al XVIII-lea.

NICOLAE OȚĂLEA, *ALEASE FABULE*

În 1784, apare la Viena, în tipografia lui Joseph de Kurzbök, prima carte de fabule în limba română, „înturnate” de Nicolae Oțălea. Aceasta a fost imprimată într-un volum de format *in-8°* (16,5 x 10,5 cm), având un număr de 128 de pagini. Autorul se recomandă singur, la început, în calitatea de „practicant cu crăieștilor de cămară venituri” din localitatea bănațeană Denta, fiind, probabil, un om cult, cunoscător de limbi străine.

Volumul de *Alease fabule* se deschide cu un *Cuvânt-înainte*, semnat de Nicolae Oțălea, urmat de 90 de fabule, fiecare cu un titlu distinct. La sfârșitul fiecărei fabule se află câte o scurtă învățătură, cu sens moralizator. Prima fabulă, nenumărată, se dorește a fi tot o introducere, având titlul *Fedru cătră aceia, ce fabulele urăsc, dimpreună iaste și în loc de cuvânt-înainte*.

În preambul, autorul îi avertizează pe cititori că originea unor cuvinte din cuprinsul scrierii este grecească, precum și despre faptul că fabulele transpuse „în rumânie” de el „din timpurile lui Esop să trag”. Oțălea mărturisește, așadar, că munca sa a fost numai de traducător al textului, la care a adăugat câte o scurtă învățătură. Autorul nu face nicio mențiune referitoare la modelul după care a alcătuit fabulele publicate de el, indicând doar originea primară a acestora. S-a presupus că fabulele au fost selectate din diferite surse grecești sau apusene și „reproduc întocmai un model, poate german” (*Dicț. lit.* 1979, 654). De asemenea, s-a opinat că originalul trebuie să se afle „la mai mulți autori, și nu la unul singur”, deci nu numai la Esop (Oțălea 1985, 16). Astfel, potrivit opiniei lui Mircea Popa, ediția la care a apelat Oțălea este colecția intitulată *Fabulae variorum auctorum*, apărută la Frankfurt, în 1660, sub îngrijirea lui Isaac Nicolaus Neveleti. Tot acest editor mai scosese la Frankfurt, în 1610, volumul *Mythologia Aesopica seu Fabulae*. În cuprinsul ediției din 1660 sunt publicate fabule ale mai multor autori cunoscuți, începând cu Esop, în principal, continuând cu Aphthonius, Babrius, Phedrus, Avienus și Laurentius Abstemius, la care se adaugă și fabule ale unor creatori necunoscuți. Dintre acestea, se regăsesc în tipăritura lui Oțălea

72 dintre fabulele lui Esop, trei dintre cele ale lui Phedrus (1, 20, 89) și 10 dintre cele ale lui Abstemius (27, 30, 47, 63, 73, 80, 84, 86, 87, 88), în timp ce fabulele 18, 28, 37, 60, 68 nu au corespondent în colecția greco-latină a lui Neveleti (Oțălea 1985, 16–17). Pentru trei dintre acestea din urmă (28, 60, 68), s-a identificat un posibil original în ediția franceză *Ésope en belle humeur ou dernière traduction et augmentation de ses Fables en prose et en vers*, apărută la Bruxelles, în 1700, pe care Oțălea ar fi consultat-o și pentru alte fabule ale sale, iar la fabulele 18 și 37 sursa lor nu a putut fi identificată (cf. Oțălea 1985, 17 ș.u.). Ediții similare de fabule au mai apărut la Paris, în 1703, și la Amsterdam, în 1708 și 1714.

Intitulându-și cartea *Alease fabule*, autorul a operat, desigur, o selecție a acestora, realizată după anumite criterii valorice și de gust. Prima caracteristică a acestor texte constă în latura lor educativ-moralizatoare, prin care autorul dorea să transmită contemporanilor săi, și nu numai, prin folosirea procedeelelor alegorice specifice fabulei, ideea iluministă a perfectării continue a ținutei morale. Întregul mesaj al fabulelor a determinat, cu siguranță, ca traducerea realizată de Oțălea să fi avut un impact puternic în rândul cititorilor din epocă, acesta fiind, probabil, și motivul pentru care astăzi s-au păstrat numai două exemplare (CRVH, 864).

Volumul de *Alease fabule* a fost editat integral de Mircea Popa (Oțălea 1985). În transcrierea de față s-a urmat textul exemplarului aflat la BCU Cluj-Napoca, cota CRV 474A, p. 3–27, 104–128, corespunzător *Cuvântului-înainte*, fabulelor 1–17 și 72–90. Întrucât acestui exemplar îi lipsește foaia de titlu, conținutul acesteia a fost preluat după facsimilul ediției din 1985.

[1] Comuna Denta (j. Timiș).

[2] Denumirea în limba maghiară a Vienei, capitala Imperiului Habsburgic.

[3] Joseph, nobil de Kurzbök, tipograf la Curtea de la Viena.

[4] Esop sau Aesopus, în greacă (620–560 î. Hr.), scriitor antic grec și filosof, renumit pentru fabulele sale.

[5] Munte împădurit din Tesalia, numit Pelion sau Pelium, de la numele regelui mitic Peleus.

[6] Argu, fiul lui Phrixus, a construit, cu ajutorul Athenei, corabia Argus cu care vor călători argonauții și Iason în căutarea Lânii de Aur.

[7] Eetes, rege al Colchidei, tatăl Medeei.

[8] Pelias, rege al Iolcusului, în Tesalia, ucis de propriile sale fiice la îndemnul Medeei.

[9] Medeea, în mitologia greacă, fiica regelui Eetes al Colchidiei și a Idylei. Prin farmecele sale, ea îl ajută pe Iason să găsească Lâna de Aur. Ea l-a luat ostatec pe fratele său Apsirtos, pe care îl ucide și îl aruncă în mare, pentru a se salva de urmăritorii trimiși de tatăl său, iar pe fiicele lui Pelias le convinge să își ucidă tatăl.

[10] Argonauții au fost, în mitologia greacă, un grup de 50 de eroi care l-au însoțit pe Iason în călătoria cu corabia Argus, pentru căutarea Lânii de Aur.

[11] Minos, în mitologia greacă, rege legendar al Cretei.

[12] Marea Egee.

[13] Cato cel Bătrân sau Marcus Porcius Cato (234–149 î. Hr.), scriitor, istoric și om de stat în timpul Republicii Romane, recunoscut pentru înțelepciunea sa.

[14] Sfânta Vineri, personaj din mitologia românească, căreia îi era închinată ziua de vineri, identificată în text cu Venera.

JACQUES-PHILIBERT ROUSSELOT DE SURGY, *CEI DOI EXCESURI A AMERII*

Textul, numărând 13 pagini, tipărite cu slovă chirilică, constituie partea literară a „Calendariului...”, cuprinzând în sine 365 de zile, făcut spre întrebuințarea norodului slaveno-sârbesc și rumânesc, cari se află în ținuturile chesaro-craiești a legii Răsăritului”, tipărit în 1794, „la slaveno-sârbeasca-româneasca privilegiata tipografie” din Viena. Tipăritura, imprimată pentru difuzare în teritoriile românești aflate la vest de Carpați, are format *in-4°* și numără 27 de foi, între care 5 albe, rezervate, în partea consacrată calendarului propriu-zis, pentru notițe (BRV, II, 358–359).

Scrierea intitulată *Cei doi excesuri a amerii*, imprimată pe paginile 26–38 (nenumotate) ale „Calendariului”, este o „istoriolă... tradusă de pre alte limbi”, destinată, în mod evident, delectării cititorilor, testării gustului lor literar (instructiv din punct de vedere moral, subiectul textului nu concordă cu literatura agreată în Transilvania la sfârșitul veacului al XVIII-lea) și, poate, testării reacției cititorilor față de o modalitate mai puțin obișnuită de îmbogățire a lexicului literar (Chivu 2002b, 149–158). A fost remarcat numărul mare de împrumuturi (*apela, băl, degia, demânda, hela, metăreață, persvază, remorz, tândreață, vil* „josnic”, *viv*) și de calcuri cu model francez (*maistăreață* „stăpână”, *mijlocritate* „mediocritate”, *omenesc* „onest”, *preșesuti* „pretextă”; *bine-amată* „iubită”, *cameră de culcat, clar-vedeț; dezbrăcământ* „haină (femeiască) de interior”, utilizarea unor modalități de adaptare a neologismelor diferite de maniera uzuală în epocă (*acces, succesionă; declarație, desperație; destine, scene; fidele, sincere; importemânt, movemânt; imagineciune, revoluțiune*), chiar crearea unor derivate de la cuvinte moștenite de română din limba latină, pentru a evita, uneori, utilizarea unor lexeme cu etimon nelatin (*annitate* „vârstă”, *nainteț* „avantaj”, *zileț* „șejur, ședere”, *vânturos* „furtunos”). Iar grafia chirilică a textului a suferit influențe ale scrisului etimologizant (evitarea în multe contexte a slovei corespunzătoare vocalei *ă*: *desperți,*

fecut, petrunder; me, se, ve, utilizarea, foarte frecvent, a slovelor duble, ca în etimonul franțuzesc: *appela, dissipî, excessuri, occasie, supprins, târribile* ș.a.), modelului latinesc fiindu-i datorată și utilizarea, pentru prima dată în scrisul românesc, a formelor verbale *sum* și *sunt*.

Modul de traducere și, în special, caracteristicile lexicului utilizat în *Cei doi excessuri a ameriî*, singulare în scrierile vremii, au îndreptat atenția cercetătorilor către Paul Iorgovici, considerat autorul versiunii românești (Ursu 1963, 283–291). Iar cercetări recente (Chivu 2016, 72–81) au demonstrat că traducătorul a transpus în limba română, într-un mod extrem de fidel, *Les deux excès de l'amour*, povestire cuprinsă în cartea lui Jacques-Philibert Rousselot de Surgy (1737–1791), intitulată *Les vicissitude de la fortune*, apărută în 1769, concomitent la Amsterdam și la Paris.

Textul a fost publicat de Gh. Chivu (Chivu 2002a, 84–98, reluat în Chivu 2015, 287–292). În această antologie a fost transcris integral textul aflat pe paginile 26–38 ale „Calendarului”.

[1] Numele flamand al orașului Utrecht, în care a fost semnat, în 1713, tratatul care a încheiat războiul pentru succesiunea Spaniei, desfășurat cu intermitențe, din 1701 până în 1712, între mai multe țări europene, între care Spania, Franța, Anglia, Țările de Jos, Prusia și Imperiul Habsburgic.

[2] Carol al VI-lea, rege al Franței între 1380 și 1422.

[3] Numele flamand al orașului Anvers.

[4] Leuven, numele flamand al orașului Louvain.

[5] Tipărit din greșeală: *steliei*.

[6] Tipărit din greșeală: *suprâderea*.

[7] Formă probabil greșită în loc de *gena*.

[8] Malines, oraș din Belgia.

[9] Bruxelles.

[10] În textul sursă: Pays-Bas. Belgia era parte a Țărilor de Jos (numite în neerlandeză Nederland).

[11] Vilvorde, oraș din Belgia.

[12] Olanda, nume neoficial al Țărilor de Jos. În textul sursă: Holandia.

[13] Tipărit din greșeală: *călcării*.

[FRANCISC SCUFOS], *RETORICĂ,
ADECĂ ÎNVĂȚĂȚURA ȘI ÎNTOCMIREA
FRUMOASEI CUVÂNTĂRI*

Publicată la Buda, în 1798, cartea are 296 p., în format *in-8°* (21 x 14 cm), fiind încheiată încă din 13 iulie 1797, după cum se arată în nota introductivă.

Problema paternității textului, apărut sub îngrijirea lui Ioan Piuariu-Molnar, și acreditat, apoi, ca autor (sau cel puțin ca traducător) al *Retoricii*, a preocupat istoriografia și filologia românească. Deja cu un an înainte de apariție, cartea era anunțată („ce cât de curând va ieși din tipari”) în *Cuvântare-înainte* la *Gramatica românească* a lui Radu Tempea (Sibiu, 1797). Atribuirea primului manual de retorică apărut în limba română lui Piuariu-Molnar a devenit cu timpul un loc comun. Abia D. Popovici va pune la îndoială paternitatea acestuia, afirmând că „dedesubtul frazei românești simți modelul străin”, iar lucrarea este lipsită de „gândire originală” (Popovici 1972, 276). Cu toate că ideea unui prototip grecesc începe să se impună (Belu 1963, 715–717), unii istorici literari vor persista însă în susținerea aserțiunii că *Retorica* este o creație „personală”, pledând pentru ipoteza că Piuariu-Molnar a elaborat o operă întru totul originală, care a presupus consultarea nemijlocită a unei bogate literaturi de specialitate, între izvoare figurând negreșit Aristotel, Cicero și Quintilian (Sasu 1976, 149). Intervenția lui N. A. Ursu, bazată pe invocarea unor fapte de limbă indubitabile, a fost decisivă în tranșarea disputei (Ursu 1983a, 7–8, Ursu 2002, 332–346). Argumentele de limbă aduse de filologul ieșean exclud posibilitatea ca Molnar să fie autorul sau traducătorul, ci doar editorul textului respectiv. Lucrarea românească are la bază, așadar, un manual de retorică al episcopului greco-catolic de Cydonia, în Creta, Francisc Scufos (1644–1697), publicat în limba greacă, la Veneția, în 1681, în oficina lui Michelangelo Barboni: *Τέχνη Πητορικής. Arte di retorica*.

Confruntarea dintre cele două texte arată neîndoios că cel românesc este o traducere a celui grec. Dincolo de analiza

superficială a structurării conținutului, textul românesc urmează îndeaproape originalul grec, până la nivelele sintagmatice cele mai mărunte. Această fidelitate se regăsește în întreg cuprinsul *Retoricii*, cu excepția unui număr neînsemnat de omisiuni. Cele mai multe, care interesează un paragraf sau o frază par să fie involuntare. Se pot identifica, însă, și fragmente mai ample în originalul grec care au fost omise în mod evident voluntar, acestea sunt exemplificări concrete pentru conceptul/ figura/ procedeul discutate în capitolul corespunzător: e.g. Cartea a IV-a, cap. 15, din original continuă, pe încă cinci pagini, cu încă două fragmente ilustrative pentru figura apostrofei, una adresată unui suflet pedepsit, iar cealaltă Mariei-Magdalena, în total 5 pagini, ambele absente în textul românesc; din cap. XVI al aceleiași cărți este omis de la traducere paragraful al doilea din original, în care sunt exemple-tip de întrebări retorice etc.

Dacă nu ar fi fost posibilă confruntarea cu textul sursă grecesc, ar fi fost dificil să se stabilească o filiație numai pe baza formelor de limbă, întrucât textul are un caracter eterogen: pe lângă forme precum *acioaie*, care arată negreșit o origine italiană, se întâlnesc forme precum *Iraclis Gallicos* sau *Ahilevs*, cu fonetism medio- și neogrec, sau *toiagul Țirții* ori chiar *Greției*, unde ocluziva palatală surdă din etimonul greco-latin /c/ este palatalizată la africata velară surdă din pronunția ecleziastică de școală germană /ts/.

Forma *Dia* pentru numele lui Jupiter prilejuiește unele observații cu caracter enciclopedic: deși lipsește din originalul grecesc, care are alte forme/variantе ale numelui, ea este reconstituită în românește prin împrumutarea formei de acuzativ din greacă. În acest context, iese în evidență lipsa asocierii cu izvoarele mitologice latine, de unde au fost preluate în românește *Jupiter* și varianta sa *Iupiter*. Lucrul este cu atât mai curios, cu cât traducătorul *Retoricii* face dovada cunoașterii limbii italiene, prin prezența italianismelor în textul românesc transcris aici. Necunoașterea de către traducător a variantelor latin-romanice ale antroponimelor grecești mai reiese și din preluarea *tale quale* a formelor din greacă, identitatea mergând până la reproducerea secvențelor ortografice nenaturale în română, ca în *Lugcheu*, unde *u* îl redă pe *ipsilon* (y), iar *-g-* îl

reia pe *gamma velar* din Λυγέως; cu aceste observații devine ușor de reconstituit forma latino-romanică *Lynceu*.

La nivel lexical, traducerea este îngrijită. Confruntarea cu originalul grecesc vădește eforturile traducătorului de a reda nivele de detaliu ale specificității cuvintelor și combinațiilor de cuvinte. Astfel, în primul paragraf al cap. 3 al Cărții I, Scufos utilizează în prima frază διὰ τὴν πείσιν καὶ διὰ τὴν παρακινήσιν τὸν ἀκροάτην „să convingă și să sensibilizeze pe cel ce ascultă”, iar în cea de-a doua τὸν πείσιν καὶ τὸν παρακινήσιν εἰς τὸ ποθοῦμενον „ca să-l convingă și să-l sensibilizeze la ceea ce dorește”. Traducătorul textului de față folosește în primul caz *să îndemne + să miște și să încredințeze*, în vreme ce pentru cea de-a doua frază optează pentru *a-l trage + a-l pleca*. Nivelul sintactic al traducerii, însă, acolo unde structura frazei e mai complexă în original, este pe alocuri permeat de stângăcii. Se remarcă astfel reducerea structurii bipartite din titlul cap. 6 al Cărții I transcris aici: structura bipartită cu două nuclee nominale regente coordonate din original „despre cele comune ale celor ce se spun [= elementele comune ale discursurilor] și <despre> locurile retorice” se simplifică într-o structură cu un singur nucleu nominal regent „despre locurile ceale ce să zic de obște <comune> și ritoricești <retorice>”, cu prețul nu numai al pierderii specificității sintactice (coordonarea sintactică ascunde o relație cauză – efect în plan semantic: locurile retorice corespund tipologiilor de caracteristici comune ale discursurilor), ci și al inconsecvenței terminologice (coordonarea determinărilor *comune* și *retorice* pentru *locuri* este nepotrivită). Tot ca inconsecvențe, se mai constată foarte puține locuri în care traducătorul omite să traducă fraze întregi, e.g.: penultima frază din cap. 7 al Cărții I din originalul grecesc lipsește cu totul în traducerea românească, la fel ca paragrafele al doilea și al treilea din cap. 14 al Cărții a patra.

În pofida dificultății transpunerii într-o limbă încă insuficient șlefuită a unei lucrări înalt specializate, traducătorul *Retoricii* demonstrează o atitudine moderată în fața adecvării nevoilor de expresie în română: elementul neologic nu este excesiv, cu eforturi notabile de redare în cuvinte românești a terminologiei grecești – *heuresis* este *aflare*, *diathesis* este *întocmire* etc. –, împrumuturile propriu-zise fiind restrânse mai cu seamă la

situațiile (rare) în care româna nu oferea un termen echivalent satisfăcător – *ipografi*, înlocuit azi de modernul *subliniere*, *ipervoli* pentru *hiperbolă* sau *scopelos* pentru *stâncă în mare*, pentru care româna nu are nici azi un termen specific.

Menționăm, de asemenea, că textul editat de Molnar este stabil terminologic numai în fragmente limitate: *προφορά* din original este redat în Cartea I, cap. 5 prin *grăire sau povestire*, iar în toată Cartea a V-a, acolo unde apare, prin *închipuirea vorbei*.

O notă aparte merită interpretarea sistemului ortografic chirilic din *Retorică*. Acesta face dificil de explicat unele tratamente ce se corelează anevoie cu presupunerea că limba traducătorului trebuie să fi fost o varietate sud-transilvăneană asemănătoare cu limba română vorbită pe poalele versanților sudici ai Carpaților Meridionali, până în dealurile subcarpatice dinspre partea centrală a Câmpiei Române. Dintre acestea ies în evidență africata alveolară surdă /ts/ și fricativa postalveolară surdă /ʃ/ joase în regiunea articulatorie, „dure”, tipice pentru graiurile central-nordice și în netă opoziție cu variantele lor „muate”, cu apendice palatal, atestate și la un alt cărturar, Samuil Micu. Astfel se atestă cu regularitate forme pronominale precum *îț*, *iș* și *atâța* acolo unde ar fi de așteptat *îți*, *își* și *atâția* sau forme precum *iarăș* pentru *iarăși* sau *covârșaste* pentru *covârșește*. Amplasarea joasă a consoanelor din segmentul alveolar – postalveolar pare confirmată de prezența unor forme ca *sângur*, *sâlnicie*, unde, în mod surprinzător, fricativa alveolară /s/, aici joasă, pare să primească un tratament diferit de cel atestat în forme ca *sineș*, unde este înaltă ca în limba literară. Reconstituirea fonetismelor reale, însă, este complicată de atestarea unei oarecare flexibilități ortografice, e.g.: numele lui Jupiter este redat în două paragrafe distincte, la câteva rânduri distanță, ca: **Дѣа** și **Дѣа** și rămâne, în opinia noastră, puțin transparentă în spatele unui sistem ortografic cu influențe clare din textele religioase, după cum demonstrează și consemnarea unor forme slavone, neobișnuite în context, precum *Zlatoust* pentru *Gură-de-Aur*.

Textul a fost editat de Aurel Sasu integral (Piuariu-Molnar 1976). Fragmente au mai fost reproduse în Fugariu 1970, I,

221–234; Fugariu 1983, I, 325–347; Gherman 1977, 120–124; Frânculescu 1980, 1–48.

În această antologie au fost reproduse după tipăritura din 1798 p. 1–39, 218–246, 288–296.

[1] Trimitere la rolul jucat de matematicianul Arhimede în apărarea orașului în fața armatei romane, cu ocazia asediului Siracuzei (214–212 î. Hr.); deși autorii mai vechi descriu o seamă de mașini de război construite de Arhimede, prima mențiune a folosirii razelor soarelui este târzie: ea apare la Lucian de Samosata, care povestește că polihistorul siracuzan ar fi construit un sistem de lentile și oglinzi (*lens ustoria*) în stare să concentreze razele soarelui pentru a orbi soldații oștirii conduse de Marcus Claudius Marcellus și pentru a da foc corăbiilor romane.

[2] Trimitere la un pasaj din Herodot devenit loc comun, în care regele Xerxes, cu ocazia construirii unui pod mobil peste Helespont, după o furtună distrugătoare, ar fi ordonat să se arunce lanțuri în apă și să fie pedepsită marea cu trei sute de lovituri de bici.

[3] Literal în original *scitul*; priceperea sciților în mânăuirea arcului era legendară la grecii antici; este interesantă aici preluarea *tale quale* a nominativului grecesc, în locul adaptării la regulile fonomorfologice ale românei. De asemenea, tratarea ca nume propriu denotă că traducătorul a interpretat eronat forma din originalul grecesc, unde numele de popoare se scriu cu majusculă.

[4] „De oțel”: forma pare să indice un text-bază în limba italiană, unde oțel se spune *acciaio*.

[5] *Poetica* lui Aristotel.

[6] *Hercules Gallicus* „Hercule din Galia”, personaj simbolic al lui Lucian de Samosata ce contrapune forței brute pe cea a elocvenței.

[7] Trimitere la episodul din *Odiseea* (X, 135–574), în care Ulise poposește pe insula Eea, unde maga Circe îi transformă pe tovarășii acestuia în porci, atingându-i cu un *rhabdos*, înfățișat în iconografie sub forma unei vergele lungi.

[8] Isocrate (436–338 î. Hr.), retor atenian, faimos prin puterea elocinței lui, irezistibilă precum cântecul sirenelor, drept

pentru care izvoarele istorice spun că pe piatra lui funerară, la fel ca aceea a lui Socrate, ar fi fost sculptată o sirenă (în realitate obiceiul ornamentării mormintelor cu imagini de sirenă era larg răspândit în Atica de după veacul al V-lea î. Hr., sirena fiind asociată cu cântecele funebre care acompaniau înmormântarea); a fost denumit în literatura umanismului european „sirena Greciei”.

[9] Xenofont (c. 430/ 425 – c. 355 î. Hr.), poligraf atenian care, pentru simplitatea elegantă și limpezimea stilului său, a fost numit în SUDA „albina atică”; referința se sprijină și pe faptul că autorul atenian, în dialogul socratic *Economicul*, a consacrat comparația femeii de casă cu o albină-mată.

[10] Asocierea dintre Isocrate, Xenofont și Circe este o figură de stil, ea neregăsindu-se în textele antice.

[11] Demostene (384–322 î. Hr.), om politic și orator atenian; a fost marele inamic al regelui Filip al II-lea al Macedoniei; este considerat unul dintre cei 10 mari oratori atici.

[12] Origene (185–254), teolog și filosof, mai este cunoscut sub numele Origene din Alexandria; caracterul imbatabil al demonstrațiilor sale, merit al unei înrădăcinări profunde în simplitatea tradiției apostolice, i-a câștigat porecla *Adamantinus*.

[13] Personaj mitologic care apare în *Iliada* lui Homer, unde, prin urâtenia și lașitatea sa, reprezintă modelul anti-eroului.

[14] Trimitere la primul vers din Cartea a IV-a a Iliadei: οἱ δὲ θεοὶ παρ Ζηνὶ καθήμενοι ἡγορόωντο.

[15] Forma de acuzativ a numelui grecesc pentru Jupiter, Ζεύς, normală în varietățile de greacă ce au la bază *koiné*. În mod curios, originalul grecesc citează pentru prima oară versul din *Iliada* cu varianta ionică a numelui, iar pentru cea de-a doua, forma de genitiv a acestuia: „Ἀρειοπάγου τοῦ μεγάλου Διός”; reconstituirea în română aparține traducătorului.

[16] Forme de plural ale numelor unor figuri retorice de complexitate diferită: (a) *dicolon* și (b) *tricolon*, figuri liniare care indică serii duble, respectiv ternare, precum o pereche/triadă de cuvinte sau o secvență de doi/ trei membri ai unei fraze coordonați prin conjuncții sau asindetic, în vreme ce (c) *isocolon*-ul este o figură retorică cu structură de adâncime ce constă în alinierea coordonată a doi sau mai mulți membri (periozi sau segmente de frază mai extinse), fiecare dintre

aceștia urmând aceeași ordine liniară a constituenților lor minori.

[17] Genul proxim din logica aristotelică.

[18] Diferența specifică din logica aristotelică.

[19] Epitet dat lui Aristotel în virtutea orașului de naștere al acestuia: Stagira.

[20] Definiția retoricii după genul proxim și diferența specifică încadrează disciplina în genul „meșteșug”, printre care autorul numără nediscriminat artele medicale, pictura (termenul acoperă fără distincție meseria zugravului și pe cea a artistului pictor) și dulgheria.

[21] Termenul românesc este dificil de interpretat. În textul grec avem un tricolon: χωρὶς πολεμικαῖς μηχαναῖς, χωρὶς ἀστραπηφόρον μάχαιραν, χωρὶς σίδηρον „fără mașini de război, fără pumnale strălucitoare ca fulgerul, fără arme de fier”, din care traducătorul omite ultimul constituent. Forma *same* se poate explica printr-o confuzie la lectura manuscrisului: termenul care traduce originalul grecesc și este potrivit în context este *lame*.

[22] Exemplu limpede de stratificare lexicală: peste termenul atestat aici cu sensul neconotat de „stăpânire, regență” s-a suprapus împrumutul, câteva decenii mai târziu, din franceză cu sensul de „guvernare despotică”.

[23] Secvențele „ca să miște și să încredințeze” și „a-l trage și a-l pleca” corespund în originalul grecesc unei unice secvențe *và πείσῃ + và παρακινήσῃ*, reluate din prima în cea de-a doua frază cu o simplă complinire pronominală.

[24] În realitate în Cartea I, cap. 8, din *Retorica*.

[25] *Teză* = tratarea argumentativă a unui chestiuni ale cărei elemente particularizante, precum locul, persoanele implicate etc., nu sunt precizate; din gr. θέσις.

[26] *Ipoteză* = tratarea argumentativă a unei chestiuni ale cărei elemente particularizante, precum locul, persoanele implicate etc., sunt precizate; din gr. ὑπόθεσις.

[27] Distincția „hotărât vs. nehotărât” de aici se suprapune în linii mari peste cea semantică de „indeterminat vs. determinat”.

[28] *Față* are aici accepțiunea de „persoană”.

[29] Formă dificil de interpretat: fonetismul reconstituibil aici e puțin probabil, însă cuvântul, în forma nearticulată de plural

vetreale se reia în Cartea a IV-a, cap. 16; forma cea mai probabilă este *vetrea*, ca *vergea*, *lalea* etc. Pentru sens, textul grec consemnează: μετὰ τὰ ἄρμενα ὅλα τῆς εὐγλοττίας „cu toate instrumentele vorbirii frumoase”, unde ἄρμενον, al cărui semnificat denotativ „velă, velatură sau greement (= totalitatea velelor, catargelor și parâmelor unei nave cu pânze)” este utilizat cu sensul figurat.

[30] În gr. εὑρεσις, corespunde în latină lui *inventio* = invențiunea: „Inventio est excogitatio rerum verarum aut verisimilium quae causam probabilem reddant”, Cicero, *Rethorica ad Herennium* (Cic., *Rhet.*), I, 3.

[31] În gr. διάθεσις, corespunde în latină lui *dispositio* = dispoziția: „Dispositio est ordo et distributio rerum quae demonstrat quid quibus locis sit collocandum”, Cic., *Rhet.* I, 3.

[32] În gr. ἐρμηνεία, corespunde în latină lui *elocutio* = elocuțiunea: „Elocutio est idoneorum verborum et sententiarum ad inventionem accommodatio”, Cic., *Rhet.* I, 3.

[33] În gr. μνήμη, corespunde în latină lui *memoria* = memoria: „Memoria est firma animi rerum et verborum et dispositionis perceptio”, Cic., *Rhet.* I, 3.

[34] În gr. προφορά, corespunde în latină lui *pronuntiatio* = redarea: „Pronuntiatio est vocis, vultus, gestus moderatio cum venustate”, Cic., *Rhet.* I, 3.

[35] La fel ca *acioaie* de mai sus, termenul denotă o familiaritate a traducătorului cu limba italiană: existența cuvântului în areal romanic este restrânsă la italiană, unde cuvântul *disvolto*, azi variantă învechită pentru *svolto*, este un participiu obișnuit al verbului *disvolgere* „a desfășura, înșira; a detalia”.

[36] Titlul în română este o adaptare tematică a celui din originalul grec, care spune: περὶ τῶν λεγομένων κοινῶν καὶ ῥητορικῶν τόπων „despre ceea ce au în comun cele ce se spun și locurile retorice”.

[37] În gr. τόποι (sg. τόπος), corespunde în latină lui *loci* (sg. *locus*).

[38] Retorica distinge între *locuri* interne și externe; aici cele *dinlăuntru* sunt interne, în gr. ἐσωτερικά, în vreme ce cele *din afară* sunt externe, în gr. ἐξωτερικά.

[39] Împărțirea în paragrafe din traducerea românească nu se justifică tematic: am unit paragrafele în așa fel încât să reflecte diviziunile minore ale textului din originalul grecesc.

[40] Subcategoriile îi aparțin lui Scufos și diferă de cele din retorica clasică și din cea canonică: unele dintre locurile demonstrației înșirate aici nu au un corespondent identificabil în terminologia standardizată.

[41] În gr. βεβαίωσις „confirmare” (ca urmare a unei demonstrații).

[42] În gr. αὐξησις „augmentare” = ansamblu de tehnici utilizate pentru sporirea efectului retoric prin exagerarea voită a calităților aduse drept argument.

[43] În gr. ὅρος „definiție”.

[44] Împrumut direct din greacă, accentuarea reală trebuie să fie oxitonă, ca în etimonul ὑπογραφή „subliniere, întărire a conturului”, de unde și sensul figurat ca în română.

[45] Sensul exact din originalul grec, lipsit de conotația negativă, e dificil de recuperat în româna modernă și contemporană: *znamă* înseamnă aici „animal imaginar”; în gr. θηριόμορφα τέρατα „animale imaginare cu formă de animal sălbatic [= fără părți omenești]” sunt cuprinși deopotrivă unicornii și hidrele.

[46] Ἄργος πανόπτης: Argos atotvăzătorul, gigant din mitologia greacă, care ar fi avut, după unii autori, o sută de ochi; are un rol deosebit în două instanțe în special: (a) el ucide Echidna și (b) este, cu ocazia eliberării lui Io, ucis de Hermes, care îi ia toți cei o sută de ochi și îi pune pe coada păunului.

[47] Aici cu sensul de „exemplu, model”: redă grecescul παράδειγμα „model; paradigmă”.

[48] „Fără măruntaie”, în originalul grec: χωρίς σπλάγχνα.

[49] „Despuind”, în originalul grec: γδύνοντας.

[50] În gr. ἐτυμολογία. Aici este vorba de procedeul retoric prin care un nume este definit, în scopul demonstrației, prin originea lui, indistinct de criteriul corectitudinii, *e.g.*: Aristotel spune în *Retorica*, II, 23 (1400b), că legile lui Dracon nu ar fi cele ale unui om, ci ale unui balaur, fiindcă sunt aspre.

[51] Forma atestată în traducere o reia întocmai pe cea din ortografia greacă Λυγκέως; este vorba de Linceu, unul dintre cei 50 de fii ai legendarului rege *Aegyptus*, numit astfel – ochi de linx – pentru vederea sa ascuțită.

[52] Sf. Ștefan este primul martir creștin și, totodată, unul dintre cazurile exemplare de *nomen omen* din retorica creștină. Se spune despre el că numele său, care în greacă înseamnă „coroană”, l-a predestinat să primească coroana martiriului.

[53] Arhiepiscop din Biserica Creștină primitivă, din secolul al IV-lea; paranteza explicativă este o notă de traducător: nu se regăsește în originalul grecesc, unde ar fi superfluă.

[54] Papa Grigorie I, numit cel Mare (c. 540–604); este considerat unul dintre cei șase Părinți apuseni ai bisericii.

[55] Atanasie al Alexandriei (289–373); antroponim cu bază lexical-semantică transparentă: gr. ἀθανάσιος „nemuritor”.

[56] *Erou*, preluare neadaptată a cuvântului grecesc ἥρωας din original.

[57] Hydra din Lerna, monstru din mitologia greacă ce apare în ciclul muncilor lui Hercule.

[58] Personaj din mitologia greacă, fiu al lui Uranus și al Gaiei; este unul dintre cei trei monștri cu cincizeci de capete și o sută de mâini, numiți hecatonhiri; avea două nume: oamenii i se adresau cu Egeon, în vreme ce zeii îi spuneau Briareus.

[59] Dafin, coroane de laur.

[60] „Stâncă în mare”, împrumutul se justifică prin lipsa unui termen echivalent în română.

[61] Figuri retorice.

[62] Hapologie în transpunerea în română a termenului grecesc, este vorba de *prosopografie*, care aici nu are sensul consacrat azi de „metodă de lucru din istoriografie ce constă în reconstituirea biografiilor individuale dificil de documentat prin încadrarea lor în ansamblul caracteristicilor comune date de apartenența la un grup social”, ci pe acela de simplă „descriere caracterizantă” a unei figuri umane.

[63] Structurarea pe paragrafe, continuativă în traducerea românească, a fost refăcută aici, pentru a reflecta originalul grecesc, din care au fost omise două paragrafe.

[64] Simbologia creștină leagă albină de figura chistică, datorită asocierii dintre acele lor, simbol al durerii și morții, și mierea lor, simbol al dulceții iubirii divine, dar și de figura Fecioarei, în virtutea credinței populare potrivit căreia, la albine, matca este suficientă pentru procreare, fără intervenția exemplarelor de sex masculin.

[65] Folosirea cuvântului românesc denotă atenția la detaliu a traducătorului *Retoricii*: el se corelează cu utilizarea lui *porfiră* în paragraful anterior.

[66] Figură mitologică psihopompă, care transporta sufletele morților peste apa Stixului în infern; urme ale credinței populare străvechi răzbat în obiceiul de a pune un ban în mâna mortului (ortul popii), cu care acesta să-și plătească trecerea în lumea de dincolo.

[67] Forma este un feminin singular oxiton (*apostrofi*) împrumutat ca atare din gr. ἀποστροφή „întoarcere”, specializat ca procedeu retoric în care oratorul, întrerupându-și brusc discursul, se adresează unei persoane sau unei entități personificate.

[68] Sf. Bartolomeu, unul dintre cei doisprezece apostoli ai lui Iisus, apare în Evanghelia după Ioan ca Natanael; toate cunoștințele sigure despre acest apostol provin din evanghelii, fiind ultima dată menționat în *Faptele apostolilor*; sursele ulterioare devin confuze: martiriul lui, survenit prin jupuire, este localizat în Media sau în regatul elenistic Atropatenes; iconografia catolică îl reprezintă jupuit de piele, ca recunoaștere a martiriului.

[69] Astyages, prinț despre care nu se cunosc mai multe date, frate al regelui Armeniei Minor, Polymius; a nu se confunda cu personajul omonim, ultimul rege al Imperiului Mezilor (585–550 î. Hr.).

[70] Cel mai probabil o eroare de tipograf, este vorba despre argonauți și lâna de aur.

[71] Întrebarea retorică, în gr. ἐρώτησις.

[72] Cerber, câine monstruos cu trei capete, păzitor al intrării în infern.

[73] Lecțiunea din tipăritură, *Mesudă*, este o greșeală de tipograf.

[74] Magaera, în gr. Μέγαιρα „cea geloasă”, una dintre cele trei erinii/ furii.

[75] Termenul grecesc θάμβος s-ar traduce în româna contemporană prin „stupoare, mirare înfricoșată”; aici este o simplă exemplificare a felului în care funcționează întrebarea retorică; nu este o figură.

[76] Probabil omisiune involuntară în tipografie; rectificare operată după originalul grecesc: ὑπακούουσιν „se supun”.

[77] Greement, cf. și *supra*, nota 29.

[78] Coloanele lui Hercule.

[79] Antipozii, la origine locuitorii celeilalte părți a lumii, numiți astfel pentru că, în modelul Pământului plat, se află sub picioarele noastre; prin extensie, în părțile cele mai îndepărtate și inaccesibile ale lumii.

[80] În acest loc se încheie în text aliniatele care ilustrează felul în care funcționează întrebarea retorică și se revine la textul teoretic.

[81] În gr. ἐνστασις, *enstasis* corespunde în latină lui *obiectio* = obiecție „situație în care afirmația generală a oponentului este infirmată printr-un contra-exemplu”.

[82] Formă greșită; corespondentul corect în română este *ipovoli*, gr. ὑποβολή; vezi și Ursu 2002, 339–340.

[83] În gr. αἰτιολογία „știința cauzelor, pricinilor”, de unde și termenul medical *etiologie*; procedeul retoric constă într-o secvență ternară neîntreruptă alcătuită din: (a) o afirmație A, (b) o întrebare relevantă ce privește afirmația, (c) urmată imediat de răspunsul la această întrebare.

[84] În gr. ἀπάντησις „răspuns”.

[85] În gr. προσapόδοσις „prosapodoză” = figură retorică ce constă în inserția într-o argumentație a unei probe scurte; metafora regresivă (o > i) este dificil de explicat aici, probabil se datorează unei greșeli de tipograf.

[86] În gr. αὐταπόκρισις „auto-apocriză” = figură retorică ce constă în formularea unui răspuns de preîntâmpinare la ceea ce urmează să susțină adversarul (în acest caz, oratorul însuși).

[87] În gr. ἐπανόρθωσις, *epanortosis* corespunde în latină lui *correctio* – corecție „figură retorică ce constă în retractarea/reformularea unei afirmații anterioare în discurs, în scopul corectării acesteia; are funcția de a evidenția forma corectă a afirmației”; mai este cunoscută cu numele gr. μεταβολή „schimbare” sau lat. *reprehensio* „reluare”.

[88] În gr. ἐπιφώνημα „exclamație, epifonemă” = figură retorică ce constă în încheierea unei părți a unui discurs cu o exclamație care o rezumă; în practica retorică e vorba, cel mai

adesea, de o maximă ce trimite la argumentația pe care o încheie, rostită într-un ritm și cu o tonalitate mai susținute.

[89] Este vorba de acuzația lui Lucian din Samosata: Περὶ τοῦ μὴ ῥαδίως πιστεύειν διαβολή (*Calumniae non temere credendum*); frazarea refăcută; cea din textul românesc cu punctuația separatoare se datorează interpretării greșite a originalului grec, unde titlul din Lucian se citează cu majusculă inițială.

[90] Ioan Gură-de-Aur; perpetuarea numelui slavon este neobișnuită în contextul *Retoricii*.

[91] Aelia Eudoxia (d. 404), soția influentă a împăratului roman Flavius Arcadius (395–408); a fost inamica Sf. Ioan Gură-de-Aur, pe care a reușit să-l destituie din funcția de Patriarh al Constantinopolului în 403.

[92] În gr. παράλειψις „omisiune, paralipsă” = procedeu retoric prin care oratorul atrage atenția asupra argumentului pe care-l aduce în discuție declarând că are intenția de a-l omite.

[93] În gr. ἐκφώνησις „proclamație” = procedeu retoric prin care oratorul declamă finalul unei părți sau al discursului cu voce mai ridicată.

[94] În gr. πρόληψις „anticipare” = procedeu retoric ce constă în enunțarea unei posibile obiecții din partea adversarului și în combaterea acesteia înainte de a fi adusă.

[95] În gr. προκατάληψις „anticipare”, sinonim al lui πρόληψις.

[96] Arabia.

[97] *Uneltire*, în gr. μηχανημα.

[98] Pitagora din Samos (c. 570–495 î. Hr.), filosof și matematician grec, cunoscut pentru teorema ce-i poartă numele și pentru influența pe care a exercitat-o prin intermediul școlii fondate de el la Crotona.

[99] Platon (428–348 î. Hr.), filosof atenian, fondator și conducător al Academiei.

[100] Plutarh (46–125), biograf și istoric grec, autor al *Vieților paralele*, una dintre principalele surse de informații despre o seamă dintre personajele ilustre ale antichității.

[101] În textul românesc *metaforicești*, probabil o eroare de traducere; am operat corectura prin confruntare cu sursa greacă,

unde apare μεταφυσικῶν: este de fapt o trimitere la Cartea I a *Metafizicii* lui Aristotel.

[102] Prescurtarea în textul românesc o reia întocmai pe cea din sursa grecească; trimite la *Odiseea*, I, 3: πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω.

[103] Temistocle (c. 530–459 î. Hr.), om politic și militar atenian, a comandat flota ateniană în bătălia de la Salamina.

[104] În gr. προφορά „pronunțare, rostire”.

[105] Numele grecesc al lui Ulise.

[106] Trimitere la *Iliada*, II, 201–202: σὺ δ' ἀπτόλεμος καὶ ἀναλκις / οὔτε ποτ' ἐν πολέμῳ ἐναρίθμιος οὔτ' ἐνὶ βουλῇ.

[107] *Margites*, poem comic al antichității ce s-a bucurat de o largă audiență; atribuirea lui este nesigură: Platon și Aristotel spun că ar fi aparținut lui Homer, dar și lui Pigres din Halicarnas; azi se păstrează numai fragmentar.

[108] Erou al Iliadei, fiul lui Priam, regele Troiei, constituie perechea agonistică și caracterizantă a lui Ahile, care-l și ucide.

[109] Sens dificil de exprimat printr-un singur cuvânt, gr. χειρονομία s-ar traduce cel mai exact prin „mișcare mimică a mâinilor executată în timpul dansului”; aici sensul cel mai probabil este cel de „gestică oratorică”.

[110] În textul românesc *monotomie*, probabil greșeală de tipograf; corectură operată prin confruntare cu originalul grec.

[111] *Plin de compasiune*, în gr. ἐλεεινή (φωνή).

GIULIO CESARE CROCE, *VIIAȚA LUI BERTOLDO*

În 1799, în tipografia lui Petru Bart din Sibiu, s-a imprimat lucrarea cu titlul *Viița lui Bertoldo și a lui Bertoldino, feciorului lui, dimpreună și a lui Cacasino, nepotului lui*, o broșură de format in-8° (18 x 11 cm), cu [3] f. + 44 p.

Cartea se deschide cu o prefață, intitulată *Istoria acestui romant*, în care se dau date despre autorul italian Giulio Cesare Croce della Lira, precum și despre apariția, circulația și popularitatea acestei scrieri sapiențiale. Urmează, cu titlul *Romantul*, conținutul propriu-zis al lucrării, care cuprinde trei părți, corespunzătoare celor trei personaje menționate în titlul cărții. Trecerea de la o parte la alta a lucrării se face în mod direct, fără ca aceste părți să poarte vreun titlu sau să fie împărțite în capitole.

În 1592, apare în Italia romanul comic *Le sottilissime astuzie di Bertoldo*, al lui Giulio Cesare Croce, în care se povestesc viața și isprăvile unui țăran înțelept, numit Bertoldo, la curtea regelui Alboin din Verona. Autorul își completează în 1608 opera, adăugându-i o nouă parte, cu titlul *Le piacevoli e ridicolose simplicità di Bertoldino*, în care narează despre năzbâțiile lui Bertoldino, fiul lui Bertoldo. Popularitatea lucrării îl determină, în 1620, pe Adriano Banchieri, alias Camillo Scaligeri della Fratta, să alcătuiască o continuare a primelor două părți, în care îl prezintă pe Cacasino, nepotul lui Bertoldo și fiul lui Bertoldino, autorul dând acestei continuări titlul *Novella di Cacasenno, figlio di semplice Bertoldino*.

Aprecierea de care s-a bucurat această scriere, indiferent de varianta în care a fost publicată, a făcut ca ea să fie tradusă în multe limbi din spațiul cultural european, astfel că, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, a fost tradusă și în limba română, în două versiuni. Prima versiune este cea integrală, reprezentată de traduceri care ni s-au păstrat în manuscrise moldovenești, fiind efectuată după o transpunere grecească a originalului italian. (O ediție critică a acestei versiuni manuscrise a realizat, în 1999, Magdalena Georgescu în seria „Cele mai vechi cărți populare în literatura română”.)

A doua versiune este una prescurtată, reprezentată de tipăritura de la Sibiu, din 1799, pe care o publicăm aici, realizată după o sursă germană. Modelul urmat a fost traducerea din Croce a lui Heinrich August Ottokar Reichard, cu titlul *Leben Bertoldo's, seines Sohnes Bertoldino, und seines Enkels Kakaseno*, publicată în 1778 la Berlin, în volumul VII, secțiunea a IV-a (*Romane der Ausländer*), al colecției „Bibliotek der Romane”, p. 218–258 (Lackner 1979, 235–252). Traducătorul versiunii românești transilvănene a fost identificat în persoana lui Ioan Piuariu-Molnar, în urma unor cercetări bazate pe particularitățile fonetice și lexicale ale textului (Ursu 2002, 347–351).

Ideea dominantă în jurul căreia se țese povestea este cea referitoare la raporturile dintre monarh (Alboin) și supușii săi, reprezentați aici de Bertoldo, Bertoldino, Cacasio, Marcolfa, soția lui Bertoldo, oamenii de la curte, femeile din cetate etc., idee în jurul căreia gravitează problemele privitoare la o justiție corectă, la echitate, la recunoașterea și respectarea valorilor umane. Sunt abordate, așadar, teme social-politice și morale, expuse într-un registru comic, ceea ce a făcut ca scrierea să aparțină „literaturii de desfătare”, cu un mare succes la public, dar fără a-și pierde niciun moment adevăratul său scop educativ. Dovezile de istețime ale lui Bertoldo, precum și aspectele semnificative care se desprind din acest roman popular prelucrat își găsesc corespondent în realitățile din Transilvania acelei perioade, lucrarea putând fi interpretată în spirit iluminist, servind intereselor politice ale românilor transilvăneni.

Tipăritura din 1799, de la Sibiu, a fost reeditată mai târziu, în 1835, tot la Sibiu, precum și în 1836, fără indicația locului de tipărire, probabil tot la Sibiu. În 1875 mai apare o ediție la Galați, aceasta fiind, de fapt, o prelucrare după *Viața lui Bertoldo și a lui Bertoldino*, având titlul *Vicleniile meșterului Perdaf*.

Editări fragmentare ale tipăriturii au fost realizate în Gaster 1891, II, 168–171, în Fugariu 1983, I, 348–355, iar textul integral a fost editat în Chițimia–Simonescu 1963a, I, 239–256; Chițimia–Simonescu 1963b, 217–238, fiind reprodus și în Bertoldo 1968, 5–21. O ediție critică a realizat Alexandra Chiriac în Bertoldo 2016 (textul 213–237).

În antologia de față textul este redat integral, iar exemplarul întrebuițat este cel păstrat la BAR București, cota CRV 618.

[1] *Blaubart* sau *Barbă albastră* este o poveste franceză, scrisă de Charles Perrault.

[2] Sancho Panza, tovarășul aventurilor lui Don Quijote, din cartea *Don Quijote de la Mancha*, a lui Miguel de Cervantes.

[3] Bologna, oraș în Italia.

[4] Camillo Scaligeri della Fratta este pseudonimul scriitorului italian Adriano Banchieri, care a trăit între 1567–1634.

[5] Alboin a fost rege al longobarzilor, din jurul anului 560 până în 572, având reședința la Verona.

[6] Solomon a fost rege al evreilor între 971–931 î. Hr., cunoscut în istorie pentru înțelepciunea sa.

LUCIAN DIN SAMOSATA, [...] A ISTORIEI CEII
ADEVĂRATE

Istoria adevărată a lui Lucian din Samosata a fost tradusă în literatura română pentru prima dată de Samuil Micu, textul având următoarea foaie de titlu: *A lui Luchian Samosateanul a Istoriei ceii adevărate*. Traducerea, în redactarea autografă a lui Micu, se păstrează la BAR Cluj, ms. rom. 424/a, cuprinzând 62 de pagini, cu numerotare originală, de format in-4° (20 x 25 cm). La numerotarea paginilor a intervenit o greșeală, pagina 34 devenind 36, decalaj care se continuă până la sfârșitul manuscrisului.

Textul este nedatat, apreciindu-se însă de către Nicolae Lascu că ar fi fost tradus între 1800–1803 (Lascu 1937, 338; Micu 1942, 40), pornind de la faptul că, în *Elegia* lui Șincai, scrisă în 1803, lucrarea este menționată în note cu titlul *Luciani de veris Narrationibus*. Clasicistul clujean indică și posibila ediție originală folosită de Micu, *Opera omnia Graece et Latine*, îngrijită de Tiberius Hemsterhuis și Johann Matthias Gesner, apărută, în 4 volume, la Amsterdam, în 1743 (Lascu 1937, 339).

Traducerea lui Samuil Micu conține două părți: *Cartea 1*, cu 42 de paragrafe, și *A istoriei adevărate cartea a doua*, cu 47 de paragrafe, respectând astfel structura originalului. Cărturarul ardelean a fost atras, nu întâmplător, de această scriere spumoasă a renumitului autor satiric al antichității, care poate fi considerată „un manual despre arta de a face parodie” (Samosata 2000, 72), făcându-l pe Micu să mediteze, desigur, la falsitatea unor istorii compuse în vremea sa, în care adevărul era denaturat cu bună știință. O ficțiune de acest gen, captivantă prin lumile și teritoriile închipuite dezvăluite în cursul odiseei retorului și a însoțitorilor săi, este percepută și de traducător ca o contrapondere la modul în care ar trebui scrisă istoria, idee transpusă în română în următoarele fraze emblematice de la începutul Cărții I: „Drept aceea, și eu, pornit de puținică oarece mărire, am vrut ca și eu să las ceva celor după mine și să nu fiu singur eu carele să nu scornesc

ceva din capul meu, măcar că nimic vreadnic de spunere nu mi s-au întâmplat, m-am întors la minciună, dar cu mult mai cu înțelepciune decât mulți alți mincinoși, de vreme ce încai aceasta una adevărat zic: că minț. Și așa mi s-a pare că și pentru cealealalte nevinovat voiu scăpa, ca cel ce mărturisesc că nimic adevărat nu spui. Că scriu despre lucrurile care nici le-am văzut, nici le-am pățit, nici de la alții nu le-am auzit, și care nici sânt, nici pot să fie. Drept aceea, cei ce le vor ceti nicidecum nu trebuie să le creadă”.

Pe lângă traducerea realizată de Samuil Micu, *Istoria adevărată* a lui Lucian din Samosata a mai fost tradusă fragmentar în limba română de Ștefan Bezdechi, în colaborare cu Elefterie Bezdechi, în 1924, și integral de Florica Bechet (Samosata 2000).

Traducerea lui Samuil Micu a fost editată mai întâi de Nicolae Lascu (Micu 1942), cu mici pasaje cenzurate, transcriere preluată și în Fugariu 1970, I, 283–289, Fugariu 1983, I, 705–712; o nouă transcriere după original a fost publicată în Micu 2010, 311–330.

Transcrierea de față s-a făcut după manuscrisul autograf al lui Samuil Micu și corespunde paginilor 1–15, 27–43, 60–62.

S-au adnotat unii termeni și nume proprii, preluându-se date din aparatul critic al traducerii moderne (Samosata 2000, *passim*).

[1] Ctesias din Knidos (sec. V î. Hr.), istoric grec din familia Asclepiazilor, medic de curte al regelui Artaxerxes al II-lea, autorul mai multor lucrări istoriografice dedicate Persiei și Indiei.

[2] Iambulos, scriitor grec din sec. III î. Hr., de la care nu au rămas decât mențiuni secundare în Diodor din Sicilia și care a scris povestiri de călătorie fantastice.

[3] Se referă la *Odiseea* lui Homer.

[4] Alcinoos, personaj din mitologia greacă, rege mitic al insulei Scheria, astăzi Corfu, unde se credea că locuiesc feacii; apare în ciclurile epice majore, atât în *Odiseea* (cânturile VI–XIII), cât și în ciclul argonauților.

[5] Coloanele lui Hercule denumesc cei doi munți, Abila și Calpe, ce demarchează strâmtoarea Gibraltar, fiind un loc

comun în literatura clasică, simbolizând limitele universului geografic locuibil și, prin aceasta, ale cunoașterii umane.

[6] Oceanul Atlantic.

[7] Forma corespunde pronunțării din medio-greacă a numelui lui Hercule.

[8] Dionissos, zeu din mitologia greacă, având corespunzător în mitologia romană pe Bacchus; originea sa asiatică se vedește în legenda care narează călătoriile sale până în India.

[9] Adaptare a pronunțării medii și moderne din greacă a numelui insulei Chios, renumită în antichitate pentru vinul de bună calitate.

[10] Daphne, nimfă din mitologia greacă; pentru a evita avansurile zeului Apollo, se transformă în laur sau dafin.

[11] Apollo, zeul grec al luminii și al cunoașterii raționale, înfățișat uneori în ipostaze iraționale.

[12] Hipogrifi, creaturi fantastice rezultate din împerecherea între cai și grifoni. Aspectul lor canonic presupune un cap și aripi de vultur, picioarele anterioare și pieptul de leu, iar restul corpului de cal.

[13] Endimion, personaj din mitologia greacă, pentru care sursele indică un corpus de legende dificil de unificat; în toate versiunile mitului este pedepsit de Zeus, cel mai adesea printr-un somn veșnic, iar alteori prin aruncarea în Infern.

[14] Faeton, fiul zeului soarelui, Helios, ucis de Zeus pentru a opri dezastrele pe care le provoca atunci când tatăl său i-a permis să conducă carul soarelui pentru o zi.

[15] Lachanopteri are semnificația: „cu aripi de verdețuri”; termenul λάχανον (gr.) este un arhilexem pentru salate și zarzavaturi.

[16] Kenchroboi: „aruncători cu grăunțe de mei”.

[17] Skorodomachi: „luptători cu căpățâni de ustori”.

[18] Psillotoxoți: „arcași călare pe purici”.

[19] Anemodromi: „alergători purtați de vânt”.

[20] Soldați din infanteria ușoară.

[21] Struthobalani: „fudulii de sticlete”.

[22] Hippogerani: „cavalieri călare pe cocori”.

[23] Vezi gr. Nycterion.

[24] Eudianax: „stăpânul timpului frumos”.

[25] Hippomyrmeci: „cavaleri călare pe furnici”.

[26] Aerokonopi: „țânțari de aer” sau „țânțarii-cerului”.

[27] Aerokordaci: „dansatori de kordax de aer”; *kordax* (gr.) era un dans deosebit de rapid și energic executat de corurile comediilor grecești.

[28] Kaulomykeți: „tulpino-ciuperci”.

[29] Kynobalani se traduce prin „boașe de câine”; autorul folosește un joc de cuvinte: termenul βάλανος (gr.) înseamnă deopotrivă „ghindă” și „testicul”.

[30] Numele sidonian al Muntelui Hermon; prin corelare cu echivalentul său amorit, *Senir*, pare să desemneze nu numai Vârful Hermon propriu-zis, ci întreaga parte meridională a Antilibanului.

[31] Nephelocentauri: „centauri din nori”.

[32] Corect: aeroconopii.

[33] Numele roman al lui Zeus.

[34] Sarpedon, personaj mitologic în ciclul troian; a fost ucis de Patrocle, iar tatăl său, Zeus, i-a plâns moartea cu o ploaie de sânge (*Iliada*, XVI, 459 ș.u.).

[35] Statuie monumentală a zeului Helios, inclusă între cele șapte minuni ale lumii antice.

[36] Pasajul arată că în vremea lui Lucian de Samosata se știa că lumina lunii este, de fapt, lumina reflectată a soarelui și că aceasta se corelează cu explicația eclipselor.

[37] Pyronides: „fiul focului și al incendiului”.

[38] Thereites: „văraticul”.

[39] Phlogios: „înflăcăratul”.

[40] Nyktor: „nocturnul”.

[41] Menios: „lunaticul”.

[42] Polylampes: „cu multe lumini”.

[43] Aiolokentauros: „centaur rapid”.

[44] Thalassopotes: „soarbe-mare”.

[45] Schinthar, personaj pe care Lucian și însoțitorii săi îl întâlnesc în pânțele chitului și care va fi cârmaciul corăbiei după ieșirea din chit.

[46] Numele latin al zeului mării, Poseidon, din mitologia greacă.

[47] Galateea: „albă ca laptele”.

[48] Salmoneus, rege mitic al Thessaliei; pentru Tyro, omonimia cu termenul pentru „brânză”, lingvistic accidentală, este transpusă și în versiunea lui Micu.

[49] Cf. Pselopozii: „picioare-de-plută”.

[50] Se referă la Herodot, istoric grec (484–425 î. Hr.).

[51] Arabia Felix, una dintre cele trei diviziuni istorice ale Arabiei, alături de *Arabia Deserta* și *Arabia Petrea*; denumirea i se datorează bogăției, fiind principala sursă de tămâie și mirt a antichității.

[52] Insula Fericiților, ținut mitologic aflat la marginile lumii, unde zeii îi duc pe eroi după moarte.

[53] Radamante, fiu al lui Zeus și al Europei, simbol al înțelepciunii, care a devenit, împreună cu frații săi, judecătorul spiritelor în lumea de dincolo.

[54] Ajax, fiul lui Telamon, erou din mitologia greacă, participant în războiul troian ca rege al Salaminei. Simbolizează excesul invidiei.

[55] Hipocrate din Kos (c. 460–c. 390 î. Hr.), vestit medic al Greciei antice și întemeietor al medicinei.

[56] Tezeu, rege legendar al Atenei, autorul primei răpiri a Elenei, pe vremea când ea era copilă, pe care o eliberează, însă, într-un moment de absență a acestuia, frații săi, dioscarii.

[57] Menelau, fiu al regelui Atreu, care se căsătorește cu Elena, fiind unul dintre protagoniștii ciclului troian.

[58] Fiică legendară a regelui Spartei, numită „cea mai frumoasă dintre muritoare”. Fuga ei la Troia, împreună cu Paris, este cauza declanșatoare a războiului troian.

[59] Printre cuceririle amoroase ale lui Tezeu se numără fiicele lui Minos, frate cu Radamante, Ariadna, care l-a ajutat să se orienteze în labirint, și Fedra, sora ei cu care s-a și căsătorit. Amazoana menționată aici este Antiope, regina amazoanelor.

[60] Alexandru cel Mare (20 iulie 356–10 iunie 323 î. Hr.), fiul lui Filip al II-a al Macedoniei.

[61] Hannibal Barca din Cartagina (247–183/181 î. Hr.), comandant militar, protagonist al celui de-al doilea Război Punic; despre acesta se spune că ar fi fost un mare admirator al lui Alexandru cel Mare.

[62] Cyrus al II-lea sau cel Mare (559–525 î. Hr.) a fost unul dintre cei mai străluciți conducători ai Antichității, a cărei domnie a marcat începutul extinderii Imperiului Ahemenid.

[63] Aristide cel Drept (530–468 î. Hr.), om de stat și comandant atenian, rămas în aprecierea urmașilor ca un simbol de integritate morală.

[64] Câmpiile Elizee, loc mitologic în tradiția greco-romană, destinat sufletelor celor merituoși în viața de dincolo, care se suprapune, la nivelul semnificației culturale, cu Insula Fericiților.

[65] Ulise, personaj din mitologia greacă, participant la războiul troian ca rege al insulei Itaca; era faimos pentru istețimea sa și a propus construirea calului troian.

[66] Eunomos din Locroi, poet și cântăreț legendar.

[67] Arion din Lesbos (sec. VII–VI î. Hr.), poet antic grec, căruia i se atribuie crearea tragediei.

[68] Anacreon din Theos (sec. VI–V î. Hr.), poet antic grec, cunoscut ca poet al iubirii și al veseliei.

[69] Stesichoros din Himera (c. 630–555 î. Hr.), poet antic grec, despre care se spune că și-ar fi pierdut vederea pentru că ar fi denigrat-o pe Elena, fiind nevoit să compună o palinodie, în urma căreia zeii i-ar fi redat-o.

[70] Troia, oraș legendar, unde s-a desfășurat războiul troian.

[71] Ajax din Locroi, personaj mitologic, participant la războiul troian, ucis de Atena pentru că a pângărit-o pe Cassandra.

[72] Referirea reia unificarea genealogică între cei doi Cyrus: Cyrus I (c. 600–580 sau c. 652–600 î. Hr.), întemeietorul dinastiei Achemenide, și Cyrus al II-lea (559–525 î. Hr.), eliberatorul perșilor de sub dominația mezilor.

[73] Anacharsis, filosof scit elenizat (590–550 î. Hr.), a cărui figură simbolizează natura liberă, neîncorsetată de canoanele traiului cotidian.

[74] Zamolxis, zeul getic al morții și al reînvierii.

[75] Numa Pompilius, al doilea rege legendar al Romei (715–673 î. Hr.), cel care a reorganizat calendarul și a înființat colegiile sacerdotale.

[76] Licurg (sec. IX–VIII î. Hr.), conducător și legiuitor legendar al Spartei, care a reformat societatea laconiană, instituind triada virtuților spartiate: egalitate, aptitudini militare și cumpătare.

[77] Phokion, poreclit „cel Bun” (c. 402–318 î. Hr.), om de stat și strateg atenian, adversar al lui Demostene, renumit pentru prudența de care a dat dovadă de-a lungul vieții.

[78] Telloș, personaj cunoscut datorită unui pasaj din Herodot (I, 30), în care aduce un elogiu Atenei.

[79] Este vorba despre cei șapte înțelepți ai Greciei antice.

[80] Periandros din Corint (625–585 î. Hr.), tiran luminat care a contribuit la înflorirea cetății sale; încadrarea sa între cei șapte înțelepți este pusă sub semnul întrebării, din cauza caracterului său crud și neîndurător.

[81] Socrate, filosof grec antic (c. 470–7 mai 399 î. Hr.), ale cărui învățături au avut șansa transmiterii prin intermediul discipolului său, Platon.

[82] Nestor, personaj din mitologia greacă, participant la războiul troian, unde s-a făcut apreciat pentru înțelepciunea sfaturilor sale.

[83] Palamedes, personaj din mitologia greacă, implicat în războiul troian, unde s-a remarcat prin ingeniozitatea sa; i se atribuie invenția literelor.

[84] Hyakinthos, personaj din mitologia greacă, tânăr de o deosebită frumusețe, iubit de Apollo; a murit din pricina geloziei Zefirului, iar din sângele lui s-a ivit planta ce-i poartă numele.

[85] Narcis, personaj din mitologia greacă, tânăr de o rară frumusețe, pedepsit să se îndrăgostească de propriul său chip.

[86] Hylas, personaj din mitologia greacă, tânăr iubit de Hercule și luat de acesta în expediția argonauților, dar răpit de nimfe în această călătorie.

[87] Platon, filosof grec antic (c. 427–c. 347 î. Hr.); pasajul trimite la cetatea ideală a filosofului atenian, despre care acesta vorbește în *Republica*.

[88] Aristip din Cirene (c. 435–350 î. Hr.), filosof grec, elev al lui Socrate, întemeietor al școlii hedoniste.

[89] Epicur din Samos (341–270 î. Hr.), filosof grec, întemeietorul școlii care-i poartă numele.

[90] Esop (620–560 î. Hr.), scriitor grec antic, celebru pentru fabulele sale.

[91] Diogene din Sinope (c. 412–322 î. Hr.), filosof grec, unul dintre fondatorii cinismului.

[92] Lais din Corint sau din Hippona, curtezană faimoasă în antichitate.

[93] Filosofi eleniști din școala întemeiată de Zenon la Atena.

[94] Chrysippos din Soloi (c. 279–206 î. Hr.), filosof stoic grec, considerat cel de-al doilea întemeiator al doctrinei stoice.

[95] Se referă la filosofii din Academia lui Platon, care se opun, din punct de vedere doctrinar, stoicilor.

[96] Kabalousa, insulă imaginară.

[97] Hydamargia, oraș imaginar.

[98] Un tip de sirene: „coapse-de-asin”.

[99] Bucefali: „cap-de-bou”.

IOAN BARAC, *ISTORIE DESPRE ARGHIR CEL
FRUMOS ȘI DESPRE ELENA CEA FRUMOASĂ ȘI
PUSTIITĂ CRĂIASĂ*

Istorie despre Arghir cel frumos și despre Elena cea frumoasă și pustiită crăiasă a fost tipărită în prima ediție la Sibiu, în tipografia lui Petru Bart, în 1801. Lucrarea este de format in-12° (13,5 x 8,5 cm), de [2] f. + 104 p., cu 16 rânduri la pagină.

Până la 1830, s-au mai tipărit din lucrarea lui Ioan Barac încă patru ediții, cu titlul puțin schimbat, *Istoriia preafrumosului Arghir și a preafrumoasei Elena cea măiastră și cu părul de aur*, la Brașov, în 1805 și 1809, și la Sibiu, în 1812 și în 1830. Reditarea continuă și după 1830, când se cunosc mai multe ediții. Numărul mare de ediții dovedește că lucrarea a fost deosebit de bine primită de cititori, în spiritul cărților populare din care se inspiră, lucru demonstrat și de identificarea unei versiuni manuscrise ale acestei tipărituri. Popularitatea scrierii, deși fără mari veleități artistice, a fost, probabil, și motivul pentru care Ioan Budai-Deleanu va menționa această poemă în *Tiganiada*.

Prima ediție a *Istoriei despre Arghir* se tipărește în 1801, când Barac era învățător la Avrig. Textul poemului este constituit din patru părți ce înfățișează desfășurarea evenimentelor după planul povestirilor în proză, avânt toate momentele acesteia: expozițiunea, intriga, desfășurarea acțiunii, punctul culminant și deznodământul, precedate de o scurtă introducere. Așa cum spune și Barac în *Înainte-cuvântare*, poemul său este o alegorie despre cucerirea Daciei de către Traian, unde Dacia este reprezentată de Elena, iar Traian de Arghir. Alături de aceste elemente, apar și unele particularități specifice basmului românesc, cum ar fi posibilitatea identificării Elenei cu Ileana Cosânzeana, a lui Arghir cu Făt-Frumos, prezența unor personaje potrivnice sau favorabile eroilor în depășirea obstacolelor, la care se adaugă analogiile dintre Elena și Arghir cu Elena și Paris din Troia (Colan 1928–1929, 13–20).

Deși pornește de la romanul popular omonim, originalul după care s-a tradus este reprezentat de una dintre versiunile maghiare ale scrierii în versuri cu titlul *Árgirus históriája...*, întocmită de Albert Gyergyai în secolul al XVI-lea (Bogdan-Duică 1933a, 33–43), care a avut în literatura maghiară, până la 1873, 35 de ediții. Chiar dacă originalul poemului lui Barac provine din literatura maghiară, originea poveștii ar putea fi căutată în literatura noastră populară, de unde a fost preluată în cea maghiară (Colan 1928–1929, 20–23), prototipul venind din mitologia greco-romană.

Textul *Istoriei preafrumosului Arghir...* a mai fost editat fragmentar după ediția din 1809 (Fugariu 1983, I, 758–785). Transcrierea de față s-a realizat după exemplarul ediției din 1801, păstrat la Biblioteca Brukenthal din Sibiu, cota CRV I 183, și corespunde filelor [1]^r–[2]^v, p. 1–19 și 76–104.

[1] Autorul face aici referire la versiunea care a circulat în limba maghiară, în numeroase ediții.

[2] Se referă la Decebal, rege al dacilor între 85–106, care a purtat mai multe războaie de apărare a Daciei față de expansiunea romană.

[3] Domițian, împărat roman între 81 și 96, duce, în 87, un război de cucerire a Daciei, dar este învins de Decebal, situație care a făcut ca Roma să plătească dacilor, timp de un deceniu, un tribut anual.

[4] Traian, împărat roman între 98 și 117, a purtat două mari războaie de cucerire a Daciei, victoria definitivă asupra acesteia venind în urma războiului din anul 106.

[5] Moesia, denumire a teritoriului Serbiei și a Bulgariei de astăzi în perioada romană.

[6] După campania militară a lui Traian în Dacia, întreprinsă în 102, Decebal a încercat să îl asasineze pe Traian printr-un complot, pe când acesta se afla în Moesia, dar planul eșuează, iar complicii lui Decebal au fost prinși.

[7] Minele de aur din Ardeal erau cunoscute din preistorie, ele fiind cauza numeroaselor invazii asupra acestui teritoriu, iar primul dintre împărații romani care și-a manifestat interesul față de ele a fost Domițian.

[8] Elena sau Ileana Cosânzeana din basmele românești, în a cărei personificare se reprezintă aici Ardealul cu bogățiile lui. Întrebuințarea variantei Elena și nu Ileana poate indica similitudinile acesteia cu povestea Elenei și a lui Paris din Troia.

[9] Craiul Acleton, personaj închipuit, fără vreo corespondență în realitate.

[10] Se referă, generic, la un izvor istoric.

[11] Medena, soția lui Acleton, fără corespondență în realitate sau în mitologie.

[12] Prorocul Filaret, personaj fictiv.

[13] Iuno sau Iunona, zeița căsătoriilor la romani.

[14] Venus, zeița dragostei, a frumuseții și a fertilității la romani.

[15] În mitologia greacă, zeița Selena, personificare a Lunii, înfățișată ca o femeie deosebit de frumoasă.

[16] Dido, regină a Cartaginei, care se îndrăgostește de Aeneas, când acesta ajunge aici, în timpul peregrinărilor sale după pierderea războiului troian.

[17] Aeneas, personaj din mitologia greacă și romană, care a întemeiat orașul Lavinium, după ce mai înainte luptase în războiul pentru apărarea Troiei și după ce călătorise în Cartagina și în infern.

[18] Medeea, zeiță vrăjitoare în mitologia greacă, care îl ajută pe Iason, cu care se căsătorește, să găsească Lâna de Aur, personaje amintite aici de autor pentru a arăta similitudinea dintre aceștia și Elena, care îl ajută pe Arghir să afle secretul merelor din grădina tatălui său.

[19] Daimon, ființă de natură divină.

[20] Este vorba de Simion Magul, pomenit în Noul Testament.

[21] Ammon, zeu al Soarelui, cea mai importantă zeitate a preoților în mitologia Egiptului.

[22] Zeița abundenței fructelor la romani.

[23] În mitologia clasică, Cupidon, zeul iubirii erotice.

[24] Bacchus sau Bacus, zeul vinului și al beției la romani.

IOAN BUDAI-DELEANU, *ȚIGANIADA*

Poemul „eroi-comico-satiric”, capodoperă a literaturii Școlii Ardelene, s-a transmis prin intermediul a două versiuni manuscrise olografe: varianta denumită A, păstrată în ms. rom. 2634 BAR București (format *in-4°*, 31 x 19 cm, 148 f.), și varianta B, conservată în ms. rom. 2429 din același depozit (format *in-4°*, 22,5 x 17 cm, 264 f.).

Chiar dacă nu este semnată propriu-zis, scriitorul și-a afirmat identitatea fără dubii, prin anagrama numelui său, Leonachi Dianeu, prezentă în titlul desfășurat și la finele textelor introductive din ambele variante. La fel, adnotarea sublimă „cu băgări dă samă” critice din subsol, atribuită, în principal, lui Petru Maior (cu anagrama Mitru Perea), ne introduce în laboratorul de creație al iluministului exilat. Chestiunea datării și a raporturilor cronologice dintre cele două variante comportă o analiză mai amănunțită. Elementele care pot fi luate în considerare aparțin, mai întâi, scriitorului însuși, care ne oferă câteva repere: pentru varianta B, anul 1800, în titlul desfășurat, și data exactă de 18 martie („marț”) 1812, la sfârșitul *Epistoliei închinătoare*. În plus, la începutul *Epistoliei*, rememorează cei „treizăci” de ani de când fusese silit a se „înstrăina” din țara sa. Dacă facem un calcul simplu, ne situăm în jurul anului 1782, în ultima parte a studiilor sale vieneze, ceea ce nu pare credibil. Faptul ne îndeamnă să privim cu circumspecție estimări de acest gen, aflate, oricum, sub semnul unui anume esoterism, sugerat de țările prin care a „trăpădat”, ca și de localizarea finală: „La piramidă. În Eghipet”. Mai plauzibil, aceeași perioadă a exilului este redusă în pasajul corespunzător din *Epistolia* variantei A doar la doisprezece ani, ceea ce coincide, luând ca reper anul 1800, cu începutul episodului său galițian.

Legat de aceste calcule, primele concluzii au fost schițate de G. Bogdan-Duică, într-un studiu comparatist mai extins, care conduc la ipoteza elaborării celei dintâi redacții între anii 1789 și 1800, „fără să putem preciza de aproape data” (Bogdan-Duică 1901, 495). Perioada respectivă a fost modificată puțin de Gh. Cardaș, în introducerea la ediția sa, după care scrierea putea fi

începută pe la 1792–1795 și terminată cam pe la 1800. Încă un element de cronologie este invocat tot de G. Bogdan-Duică, care găsește în strofa 30 din Cântecul X al variantei a doua indicii că ar fi fost scrisă în timpul Convenției Naționale din Franța, respectiv între 20 septembrie și 26 octombrie 1795 (Bogdan-Duică 1928, 3). Ideea este reluată și în introducerea sa la ediția *Țiganiadei*, apărută în 1930 la Sibiu, o retipărire a ediției lui Virgil Onițiu din 1900. Acest pasaj pare să fi fost scris însă de Budai-Deleanu, mai degrabă, sub influența poemului epic al lui Giambattista Casti, *Gli animali parlanti*, apărut în trei volume, imprimate, concomitent, la Paris, Cremona și Genova, în 1802, operă menționată, de altfel, și în *Epistolie* din varianta B (Popovici 1972, 495–496). O altă referință livrescă legată de datare se întâlnește în cadrul paragrafului despre Arghin (sau Arghir, cum ezită autorul) din Cântecul III al versiunii B, unde strofa 32 are următoarea adnotare a lui Erudițian: „Pentru această Ileană au povăstit și un dascal din Avrig, în Ardeal, dar într-alt chip începe, nu precum să spune aici, și cu vierșuri de obște, nu cu totu bine legate”. Trimiterea este foarte evidentă la scrierea lui Ioan Barac, *Istorie despre Arghir cel frumos și despre Elena cea frumoasă și pustiită crăiasă*, apărută, într-o primă ediție, la Sibiu, în 1801. O adnotare similară poate fi întâlnită și în paragraful corespunzător din strofa 51 a Cântecului X din varianta A: „Și să află și în stihuri proastă alcătuită și tipărită”. Fără a mai exista detaliul privitor la „un dascal din Avrig”, glosa permite, oricum, să se extindă termenul *ad quem* al elaborării variantei A în jurul anului 1801.

O opinie singulară privind vechimea versiunilor manuscrise a emis Aron Densușianu. Potrivit acestuia, varianta așa-numită B ar fi mai veche decât cealaltă, fiind mai puțin „peptenată”, cu un număr mai mare de strofe, respectiv 1379, care, prin „prelucrarea, rotunjirea și netezirea operei”, au fost reduse la 1078 (Densușianu 1896, 21). Argumentația sa nu a avut sorți de izbândă, impunându-se în mod irefutabil pledoaria lui Mihail Dragomirescu privind superioritatea versiunii B, care are „aparența unei noi redacțiuni mult mai artistică decât versiunea cunoscută” (Dragomirescu 1924, 1). În prefața ediției sale, Gh. Cardaș va împărtăși și va consolida ideea că textul editat de el se detașează prin calitățile sale artistice, fiind început înainte de

1800, în paralel cu prima formă, dar finalizat mai târziu, pe la 1810–1813, notele de subsol fiind adăugate după transcrierea textului. În pofida faptului că majoritatea istoricilor literari aderaseră la acest punct de vedere, Perpessicius va readuce în discuție chestiunea succesiunii variantelor și a valorii lor literare, încercând să schimbe din nou ierarhizarea consacrată (Perpessicius 1934, 140–144). Pornind de la ideea episodismului, el apelează la însăși mărturisirea poetului, făcută în *Epistolie închinătoare* din varianta editată prima oară de Theodor Codrescu: „Cât privește istoria lui Becicherec, aceasta am vârat-o eu aici ca și un episod, vrând prin aceasta să urmez lui Omir și altor poeți de frunte care la poezia sa multe băga povești străine”. Altfel spus, poetul ar motiva astfel intercalarea ulterioară, într-un text încheiat deja, a episodului respectiv, și nicidecum eliminarea lui dintr-o formă definitivă. Ideea intercalării pare să fi fost sugerată de poet și într-o notă de la strofa 3 din Cântecul al II-lea al variantei Codrescu: „Acest feliu de istorii vârate se numesc episoade”. În concluzie, criticul se raliază părerii lui Aron Densușianu și pledează pentru întâietatea variantei așa-numite Cardaș (= B), din fuziunea căreia cu episodul Becicherec din *Trei viteji* s-ar fi realizat apoi varianta „Buciumul” (= A), socotită mai împlinită și sub aspect artistic, debarasată de acel „balast de filosofare prozaic” întâlnit în cea dintâi. Supoziția lui Perpessicius este tentantă, dar puțin convingătoare.

Cert este că din versiunea A au fost eliminate episoadele care făceau poemul prea stufos, ajungându-se astfel la versiunea definitivă B, superioară sub aspectul realizării artistice, iar episodul consacrat lui Becicherec Iștoc fiind preluat într-un poem de sine stătător, *Trei viteji*, rămas neterminat. Deosebirile dintre cele două variante nu sunt numai sub aspect compozițional, ci prezintă și alte particularități de redactare, inversiuni și substituiri textuale, permutări, strofe modificate sau eliminate, versuri diferite, înlocuiri de ordin onomastic, ceea ce îngreunează stabilirea unui raport de interdependență pe tot parcursul scrierii.

Ambele variante cuprind două texte introductive (*Prolog* și *Epistolie închinătoare*) și câte douăsprezece cânturi, după modelul epopeilor antice și premoderne. Sub aspect prozodic,

sunt alcătuite din sextine decasilabice, cu rime penultime sau trohaice. Coexistă rimele paroxitone (feminine) cu cele oxitone (masculine), ceea ce determină, în cazul din urmă, apariția unui decasilab catalectic, redus de la zece la nouă silabe.

Varianta A este la fel de încheată sub raport stilistic, însă de o întindere mai mică. Cântecul au între 77 și 93 de strofe, doar ultimele două au cu puțin peste 100 de strofe, ceea ce în varianta B va deveni aproape o regulă. În B, cel mai scurt cântec, al V-lea, are 93 de strofe, al VI-lea are 99 de strofe, iar restul depășesc 100, cel mai lung, al IX-lea, având 134 de strofe. Unele episoade sunt mai puțin dezvoltate în A, iar altele sunt absente cu totul, cum ar fi cel al morții lui Parpangel și al călătoriei lui în iad și în rai sau cel privind formele de guvernământ. Notele de subsol sunt mai puțin numeroase, nesemnate, iar în ultimul cântec lipsesc. În schimb, accentele parodice și spiritul ludic ale acestui insolit aparat critic, așa cum apar în varianta B, lasă locul unui ton mai sobru, degajat din adnotări cu caracter pronunțat explicativ, etimologic sau enciclopedic.

La sfârșitul ms. BAR 2429 (f. 249^r–264^r) se află transcrise cu litere latine mai multe strofe din primele cânturi ale *Țiganiadei*, versiunile A și B, precum și cinci strofe inedite. Potrivit opiniei lui Iosif Pervain (1971, 148–151), aceste eboșe ar sugera intenția poetului de a scrie o a treia variantă, revăzută și îmbunătățită.

Soluțiile propuse în ediția lui Florea Fugariu în stabilirea textului de bază, inacceptabile pentru noi, impun o discuție mai amănunțită. Între semnele ortografice, editorul păstrează apostroful pentru marcarea eliziunii, în situațiile în care a aplicat poetul, dar apelează, în paralel, și la cratimă, pentru a marca rostirea împreună a cuvintelor, în special atunci când este impusă de metrul contextului respectiv. Sunt inexplicabile, în aceste condiții, numeroasele cazuri de folosire a cratimei înaintea lui *-în*, fără elidarea lui *-î*, ca și în alte contexte imposibile (*mare-încă-apucă-îndrăzneală, zisă, îndată, poată-auzi-împrejur, tocma-într-acea-învaluială*). În acest cadru creat formal, editorul ar fi vrut să elimine în primul rând hiaturile și să restabilească decasilabul, el identificând un număr de 430 de versuri hipermetre sau hipometre în varianta B. Dintre acestea,

doar aproximativ 50 de versuri au fost corectate metric prin colaționarea cu versiunea A, încercările de reconstituire a prototipului fiind, în cele din urmă, artificiale și insuficiente pentru a repune în tiparele prestabilite metrica poemului. Ne mai putem întreba dacă existau suficiente indicii pentru a acorda primei variante un statut privilegiat sub aspectul corectitudinii textului și care dintre cele două versiuni exprimă opțiunea ultimă a creatorului. Versiunea B prezintă, totuși, toate calitățile pentru a fi considerată cea definitivă, și nu cea coruptă pe parcursul procesului de creație. Alte intervenții din ultima ediție critică a lui Florea Fugariu, care deformează uneori textul, modificări redactate, de regulă, între paranteze drepte, le vom semnala în notele de editor.

Restituirea operei scriitorului a decurs greoi. Manuscrisul *Țiganiadei*, recuperat de Gheorghe Asachi, împreună ce celelalte texte ale lui I. Budai-Deleanu rămase în Galiția, abia în 1868, va fi repus în circuitul public în foaia lunară „Buciumul român” din Iași, în 1875–1877, unde Teodor Codrescu publică în foileton prima variantă a epopeii (de fapt, începând cu nr. 12 din februarie 1876, p. 541–547, unde apăreau *Prologul* și *Epistolie închinătoare*, și continuând în numerele următoare, respectiv p. 17–40, 61–80, 109–131, 160–181, 214–234, 268–287, 308–328, 357–377, 416–431, 459–478, 516–536, 575–594).

Primele ediții sunt precare, inutilizabile, între acestea fiind cele realizate de Virgil Onițiu (1900), Grațian C. Mărcuș (1930) sau Mihail I. Pricopie (1931), pe care le-am amendat în studiul introductiv al acestei antologii. Abia reeditările moderne, datorate lui Gh. Cardaș (1925), dar mai ales lui J. Byck (1953) și Florea Fugariu (1969, 1974–1975), vor conta în istoriografia noastră literară, cu un câștig vizibil de la o ediție la alta, fără a ocoli îndreptările pe care noi le-am propus deja anterior (Budai-Deleanu 2011, XCII–XCV).

În antologia de față am transcris *Prologul*, *Epistolie închinătoare* și primele patru cânturi din textul definitiv din varianta B (ms. rom. 2429, f. 1^r–86^r), precum și Cântecul VII din varianta A (ms. rom. 2634, f. 77^v–89^r). Am respectat numerotarea strofelor după original.

[1] Cf. var. A: *jucăreaie*.

[2] Cf. var. A: *doisprezece ani*.

[3] Personajul fictiv Mârza, caracterizat ca având „iubire de neam și râvnă călduroasă de-a aduce pe soiul nostru la oarecare rânduială”, își are corespondent în versiunea A pe Geanalo. Mârza ar putea fi identificat aici cu boierul moldovean Vasile Balș (Protopopescu 1967, 22–23). Presupunerea că ar fi vorba despre Samuil Vulcan nu este întemeiată, întrucât scriitorul s-a aflat numai în perioada exilului în anturajul acestui personaj și pe care Mitru Perea, alias Petru Maior, încă nu-l cunoscuse (cf. Sorohan 1984, 173).

[4] Lecțiunea corectă *turceștile* (ms. rom. 2429, f. 7^r) a fost transcrisă greșit în toate edițiile anterioare sub forma *murgeștile*, cu toate că eroarea fusese sesizată de diverși recenzenți, încă de la ed. Cardaș (Sachelarie 1925, 135).

[5] În ms. rom. 2429, f. 11^r, trebuie transcris: *părțile Știtiîi*; cf. alte lecțiuni în ed. Cardaș: *Scițiî*; ed. Byck: *Știtiî*; ed. Fugariu: *Știtiî*.

[6] Cf. ed. Fugariu: *Ahaia știm și noi fără tine*; se simplifică forțat construcția, ca în var. A, renunțându-se la prep. *de*.

[7] Strofa 102 este sărită la numerotare de scriitor.

[8] Cf. ed. Fugariu: *De-a face [toate] câte domnească*; potrivit var. A, se adaugă din considerente de metrică pron. nehot. *toate*.

[9] Cf. ed. Fugariu: *Ba [nici] pe departe să te-înșale*; cf. var. A, un vers hipermetru este corectat în mod forțat prin înlocuirea lui *nece* cu *nici*, ca și prin introducerea cratimei înaintea lui *-în*, fără elidarea lui *-î*.

[10] Cf. ed. Fugariu: *Ci-am trăi cu toată lumea [bine]*; o reconstituire forțată pentru metrică și restabilirea rimei, cf. var. A; în ms., f. 25^r: *Ci am trăi cu toată lumea în pace*.

[11] În ms., f. 26, scris greșit: *romanii* în loc de *elinii*.

[12] Cf. ed. Fugariu: *Să știți că vom nimeri [mai] bine*; cf. var. A.

[13] Cf. ed. Fugariu: *Domniii, ca să nu ne [mai] mâne*; cf. var. A.

[14] O expunere sintetică a principiilor ortografice aplicate, puse de scriitor pe seama lui Mitru Perea.

[15] Cf. ed. Fugariu: *De ce să purtăm atâta [pază]*; se înlocuiește, abuziv, pentru rimă, *frică* cu *pază*, cf. var. A: *La ce să purtăm atâta păză*.

[16] Cf. ed. Fugariu: *Căci, după a mea dreaptă [socotință]*; se substituie, pentru rimă, *socoteală* cu *socotință*, dar versul respectiv nu are corespondent în A.

[17] Cf. ed. Fugariu: *Arma la om e[ste] ca țăpușa*; cf. var. A.

[18] Cf. ed. Fugariu: *Dăci dar' [întii] dă-armătură bună*; cf. var. A: *Dăci, dar, întii d-armătură bună*.

[19] Cf. ed. Fugariu: *Dederă a să prici [depreună]*; se înlocuiește, pentru rimă, *între sine* cu *depreună*, cf. var. A.

[20] Cf. ed. Fugariu: *Deh! vină-m, [o,] drag suflete, vină*; cf. var. A.

[21] Cf. ed. Cardaș: *Să trăiască toți acei cari beu vin*; cf. ed. Byck, Fugariu: *Să trăiască toți cei care beu vin*; în ms., f. 49^r, apare grafia ꝛéš, care trebuie interpretată, conform opțiunilor ortografice ale scriitorului, *beau*.

[22] Se repetă numerotarea strofei.

[23] Apare aceeași greșeală de numerotare.

[24] Idem.

[25] Idem.

[26] Este sărită numerotarea strofei 77.

[27] Se repetă numerotarea strofei 104.

[28] Versetul trunchiat este din Virgiliu, *Eneida*, Cartea a treia, 340–345.

[29] Prima parte a *Cântului VII* din var. A prezintă similitudini cu *Cântul II* din *Trei viteji*.

IOAN BUDAI-DELEANU, *TREI VITEJI*

Textul autograf al poemului se află în ms. rom. 2427 BAR București (format *in-4°*, 24 x 19 cm, 125 f.), la f. 56^r–125^v, într-un miscelaneu care mai cuprinde următoarele texte: *Dascaul românesc pentru temeiurile gramaticii românești* (f. 1^r–30^r), un fragment tradus din piesa *Temistocle* de Pietro Metastasio, scris în ortografie etimologizantă (f. 32^r–41^v), conceptul unei scrisori de două pagini către Petru Maior, redactată cu litere latine, având ca anexă un text chirilic intitulat *Teoria ortografiei românești cu slove lătinești* (f. 44^r–51^v), precum și un grupaj de sentințe scrise cu litere latine (f. 52^r–54^r). Caracterul composit al manuscrisului, precum și modul de transcriere a textului, cu spații albe rămase necomplete, rezervate eventualelor note, atestă faptul că nu ne aflăm în fața protografului lucrării.

Subintitulată de către primul editor, Gh. Cardaș, „poemă eroi-comică în patru cânturi”, scrierea a rămas, așadar, neîncheiată, fiind redactate primele trei cânturi și, parțial, cel de al patrulea. Întrucât acesta din urmă are numai 22 de strofe, iar la strofa 23 este scris pe ms. doar numărul, s-a presupus că „poema era terminată, dar la transcriere în curat, cine știe din ce cauză, probabil prin moarte, s-a întrerupt la acest loc, iar manuscrisul-concept s-a pierdut” (Densușianu 1896, 23). La rândul său, Gh. Cardaș înclină să creadă că poemul acesta ar fi fost conceput doar pentru șase cânturi. Versurile din poemul incomplet i se par, totodată, mai corecte și mai stilizate, ceea ce l-ar plasa într-o fază posterioară din creația lui Budai-Deleanu.

Problemele de cronologie sunt corelate inerent cu cele ale versiunilor *Țiganiadei*, poemul fiind cuprins inițial în varianta A, mai precis primele două cânturi. Episodul referitor la donchijotescul Becicherec Iștoc (devenit acum Beșcherec, dar, izolat, și Becicherec) a fost recuperat, așadar, din cuprinsul primei versiuni, terminată în jurul anului 1801, și integrat într-o nouă scriere, în același registru eroi-comic, care începuse să se contureze în ultimul deceniu al vieții scriitorului. Este utilizată o formulă prozodică apropiată, sextina dodecasilabică luând locul celei decasilabice din *Țiganiada*. Singur episodul dedicat lui

Arghin, recurent în ambele redacții (A, Cântecul X, respectiv B, Cântecul III), ca și în *Trei viteji* (Cântecul II), este compus în același metru de 11 și, izolat, de 12 silabe, asupra iregularității cărora poetul ne avertizează în notele cuprinse în cele două versiuni.

Poemul eroi-comic *Trei viteji* a fost publicat pentru prima oară, după manuscrisul original, de Gh. Cardaș în 1927, pe copertă fiind imprimat 1928 (Budai-Deleanu 1927). O altă ediție a poemului satiric va fi publicată, în 1928, la Editura „Ancora”, în colecția „Biblioteca universală”, cu o prefață de Em. C. Grigoraș. Ediții moderne vor scoate J. Byck în 1956, cu o nouă ediție în 1958, și Florea Fugariu în seria de *Opere* (Budai-Deleanu 1974–1975, II, 269–344, 380–389). Alte reeditări integrale, în Budai-Deleanu 2011, 433–525, 1152–1155, și Budai-Deleanu 2012, 229–290, 532–536.

În antologia de față am transcris primele două cânturi, respectiv f. 56^r–100^v din ms. rom. 2427. Numerotarea strofelor aparține scriitorului.

[1] Episodul are corespondent în *Țiganiada* A, Cântecul II, strofa 5, unde personajul este adnotat: *Sofronie este un călugăr cunoscut foarte de nume în Ardeal și călugărit la mănăstirea Cioarei; și au sculat mare vrajbă asupra uniților.*

[2] Expresia *hacimore* (țig.) „stai, mă!; de altă parte”.

[3] Corect: *az ördögadta* (magh.) „taci, blestematul!”.

[4] Cunoscut și în variantele onomastice *Balamber*, *Balamir*, este numele primului rege al hunilor, menționat de Iordanes, sub conducerea căruia hunii au trecut în anul 374 peste Volga, izgonindu-i pe alani, ostrogoți și vizigoți.

[5] Termenul este explicat în *Țiganiada* A, în nota de la strofa 35 din Cântecul II: *...bătăcui însemnează nemeși mai de rând, precum la Moldova răzeșii.*

[6] Nume colectiv explicat în *Țiganiada* A, în nota de la strofa 36 din Cântecul II: *Guguleni să cheamă în Bănat românii cei pădureni despre munți, mai vârtos carii sânt pe apa Timișului.*

[7] *Jibet* este denumirea populară a localității Șibot, de lângă Orăștie; în acest pasaj se fac referiri la bătălia din 1479 de pe Câmpul Pâinii, purtată de Pavel Chinezul și Ștefan Báthori

împotriva otomanilor; cf. și *Țiganiada* A, nota de la strofa 40 din Cântecul II: *Strâmtoarea Jibetului să zice și astezi în Ardeal și este un câmp larg, unde au bățut Cheneji Pavel și cu Batorea pe turci și pe tătari, strâmtorându-i spre Murăș. Jibetul este un sat aproa<pe> de-acel câmp, precum și satul Vaidei nu este departe de-acolo, în sus, cătră munte.*

[8] Cf. *Țiganiada* A, nota de la strofa 45 din Cântecul II: *Frătuți să cheamă de cătră ardeleni bănățenii de pe margine, însă mie-m pare că-s totuna cu gugulenii.*

[9] Se repetă numerotarea strofei 42.

[10] Eroare de numerotare a strofelor.

[11] Sunt sărite la numerotare strofele 64–67, textul fiind continuativ în ms. rom. 2427, f. 66^v.

[12] Cf. ed. Fugariu: *Și vede [-un bălaur] cum zace pe stâncă*; intervenția editorului din motive de metrică este abuzivă.

[13] Se repetă numerotarea strofei 86.

[14] *halgaș*; cf. *hallgass* (magh.); cf. pasajul corespunzător din *Țiganiada* A, Cântecul V, strofa 12, cu explicația din notă: *Cuvânt unguresc care însemnează „taci”, căci nemeșii de pe acele locuri, măcar că nu știu ungurește, totuș învață câte un cuvânt și apoi îl obicinuiesc la vorbele lor, ca prin aceasta să se usebească de norodul prost!...*

[15] În Cântecul II, textul cu chirilice este întrerupt după strofa 96 și se intercalează un pasaj scris cu litere latine și ortografie etimologizantă, respectiv strofele 99–117 dintre f. 93^r–96^r, după care textul chirilic se reia cu strofa 97 de la f. 97^r.

[16] Este sărită numerotarea strofei 102.

GHEORGHE ȘINCAI, *ELEGIA*

Scrisă în 1803, *Elegia* lui Gheorghe Șincai a fost publicată în anul următor în Ladislai Nagy de Peretsen, nobilis hung. magno-varadinensis, comitatus aradinensis iurată adsectoris et Ducalis Mineralogicae Societatis Ienensis sodalis, în *Orodias*. Liber secundus, Magno-Varadini, Typis et Sumtibus Antonii Gottlieb Maramorosiensis, 1804 (*Orodiada* lui Ladislau Nagy de Peretsen, nobil maghiar din Oradea Mare, asesor jurat al comitatului Arad, membru al Societății Ducale de Mineralogie din Jena. Cartea a doua). Această crestomație, format *in-octavo* (12 x 18,5 cm), a fost tipărită în trei cărți (*libri*), cu numerotarea continuativă a paginilor (XVI + 355 + 4 p. erata) și cu aceeași foaie de titlu la fiecare carte. *Orodiada* este una dintre culegerile de poezie ocazională și encomiastică destul de frecvente în epocă și care ilustrează poezia neoclasică latină, „o poezie încărcată, barocă”, „pe de-a-ntregul convențională” (Tomuş 1994, 100), „genul baroc al elogiului amical între literați, în versuri care urmăresc nu arta, ci efectul maxim al laudei” (Chindriș 2001, 180). Numele cel mai amintit și mai elogiat în această culegere este cel al lui Michael Tertina, încât rămâne impresia că volumul este gândit ca un omagiu închinat acestuia. Tertina avea oarecare notorietate în epocă, în „mica republică literară de pe malul Crișului Repede” (*ibidem*), mai ales după ce publicase o odă (intitulată, pe scurt, *Carmen de Napoleonis Bonaparte marmorea statua*), închinată unei statui a lui Napoleon, create de Antonio Canova, pentru care fusese felicitat de Talleyrand. Era un gest curajos în circumstanțele europene ale timpului. *Elegia* este, în *Orodias*, încununarea cărții a doua (*Coronis partis secundae*) și ultima dintre cele antologate aici, aflându-se la p. 189–218. Titlul ei în volum este *Elegia XXV*, și cu acest titlu este citată destul de des; explicația aceluia XXV este dată încă în Cipariu 1868, 247, notă: e a 25-a elegie din partea a doua a culegerii lui Ladislau Nagy, și nu a 25-a elegie scrisă de Șincai (greșeală întâlnită încă astăzi: cf. *Dicț. lit.* 1979, 831; Cubleşan 2016, 94). Două exemplare cu cele trei cărți

legate împreună se găsesc la BAR Cluj, sub cotele B 6603 și CRV 770.

Încercările literare ale lui Gheorghe Șincai nu sunt numeroase: în afara câtorva versuri în latină, ocazionate de primirea sa în Congregația pentru răspândirea credinței, în august 1775, nu se cunosc decât patru texte versificate care îi aparțin cu certitudine. Primul dintre ele (și cronologic, și în ce privește importanța) și unul dintre cele mai cunoscute din opera sa (pe o scară a popularității se situează, probabil, imediat după *Hronică*) este *Elegia*, singurul scris în limba latină. Celelalte trei sunt scrise în românește: o poemă pastorală (un dialog de 122 de versuri, în metru popular și rimă împerecheată, între ciobanii români Bucur și Oprea), publicată într-un *Onomasticon* (Buda, 1805) dedicat aniversării principelui Iosif, palatin al Ungariei și moștenitor al tronului habsburgic, și două poezii, *Ad Daco-Romanos* și *Ad Illustrissimum Dominum Episcopum*, apărute într-o broșură de 8 pagini, cu titlul *Adplausus* (Buda, 1806), publicată cu ocazia înscăunării episcopului greco-catolic Samuil Vulcan.

Prima retipărire a *Elegiei* o face Timotei Cipariu în „Foaie pentru minte, inimă și literatură” (Cipariu 1841, 329–334), dar fragmentar – din 91 de distihuri (182 de versuri) câte cuprinde *Elegia*, sunt publicate doar 41 (82 de versuri), ținând de începutul elegiei –, fără note (după versurile latinești însă, Cipariu continuă cu aproape trei pagini, semnate Ț., de prezentare a vieții și activității lui Șincai, care nu este decât un rezumat, o „prescurtare” a celor mai multor note ale *Elegiei*, cu foarte puține completări ale sale) și fără traducere; este reluată (și aici, fără note) de același învățat în *Acte și fragmente...* (Cipariu 1855, 273–277, cu o scurtă notă finală), iar apoi tot Cipariu o republică (text și note, în întregime și cu notele traduse în românește, mai puțin cele șase documente personale de la notele 8, 11, 13, 14 și 24), în ARCHIV (1868, 247–256; 274–276; 290–296; Cipariu adaugă o serie de note cu semnalarea unor erori sau cu explicații și adăugiri, de regulă bibliografice). În fine, altă retipărire a *Elegiei* lui Șincai, realizată cu multă acuratețe, o găsim în lucrarea lui A. Papiu-Ilarian (1869, 106–126), care constituie, se poate spune, și o solidă fructificare științifică a bogatelor informații cuprinse în

textul și, îndeosebi, în notele *Elegiei* (vezi și Mălinaș 2005, 17). Sunt reproduse textul și notele în latinește, după *Orodiada*; Papiu-Ilarian preia însă, din ARCHIV, și notele lui Cipariu (19 la număr, marcate prin asteriscuri, plus două – la sfârșitul părții a doua și, respectiv, a treia –, marcate prin „Nota editorului Archivului”. Dintre acestea, Papiu-Ilarian reproduce doar fragmentar nota editorului de la p. 276–278 și omite integral prima notă (cea de la p. 247), nota a patra de la p. 274 și nota a doua de la p. 294; la acestea, adaugă două note ale sale¹, dar nu preia și traduceri românești ale notelor lui Șincai. În latină și fără note, *Elegia* a mai fost publicată în ediția Tocilescu a *Hronicii*, la început (Șincai 1886, V–IX). În zilele noastre, a fost publicată (versuri și note, împreună cu traduceri) de Vasile Sav și de Ioan Chindriș (în 1989, reluată în 2001; din păcate, și în textul latinesc, dar mai ales în traducerea notelor, se întâlnesc multe erori de tipar), precum și în ediția lui Constantin Mălinaș (2005), scoasă cu ocazia împlinirii a două secole de la prima publicare.

În limba română, textul elegiei a fost tradus pentru prima dată (în hexametri, dar fără note) de Teodor A. Naum, renumit clasicist de la Universitatea clujeană, și publicat în „Gând românesc” (Șincai 1940, 54–59). A doua traducere a venit după 49 de ani, în distih elegiac (cel din original); a fost publicată, tot fără note, de Vasile Sav, latinist din prima generație echinoxistă (în AIIA, XXIX, 1989, 411–433), împreună cu notele integrale în latină și în română și cu un studiu semnat de I. Chindriș (401–410), iar apoi a fost reluată de acesta din urmă în Chindriș 2001, 179–212, cu traducerea *Elegiei* în metru original de Vasile Sav (p. 189–194), urmată de notele *Elegiei* în traducerea lui Timotei Cipariu, cu completările lui I. Chindriș (p. 195–212). Stabilirea textului latinesc din versurile *Elegiei* și transpunerea lui în română aparțin, fără dubiu, lui Vasile Sav, textul latinesc al notelor și traducerea lor în românește sunt preluate („cu ortografie actualizată”) de I. Chindriș din ARCHIV (Cipariu 1868, *loc. cit.*); se publică și traducerea documentelor personale inserate de Șincai în note, realizată aceasta, probabil, de I. Chindriș (Chindriș 2001, 188, nota 20; o propoziție din această notă, prezentă în AIIA, 410, dar eliminată în carte: „Aducem mulțumiri colegilor Carmen-Gabriela Pamfil și Engel Carol

pentru ajutorul acordat la îngrijirea textului românesc al notelor lui Gheorghe Șincai”, pare să încline însă spre cei menționați paternitatea acestor traduceri). Traducerea lui Naum (unică, de altfel, decenii întregi) a fost fructificată în mai multe studii și articole și a fost reprodusă în culegeri consacrate Școlii Ardelene: cf. Gherman 1977, 50–58; Duicu 1983, 135–140 (118 versuri din 182, anume partea de la sosirea lui Șincai la Oradea până la sfârșit); Poptămaș 2016, 77–82; Mălinaș 2005 (unde se reia și traducerea lui Vasile Sav) și circulă astăzi pe internet ș.a.m.d.

Versiunea de față, în vers liber, este prima traducere integrală realizată de un singur autor, atât a distihurilor, cât și a textului complet al notelor lui Șincai (dat fiind că Teodor Naum și Vasile Sav au tradus numai versurile, iar notele, la cea din urmă traducere, au fost preluate după T. Cipariu, cu completările aparținând probabil lui I. Chindriș, cum am arătat). S-a folosit ca text de bază (original) cel publicat în *Orodias*, dar au fost îndreptate erorile de tipar semnalate în erata de la *Orodias* și în notele lui Cipariu din ARCHIV; a fost corectată, de asemenea, numerotarea notelor: de aceea, în textul editat ultima notă poartă cifra 30, și nu 27, ca în original. (Cipariu semnalează în notele din ARCHIV erorile de numerotare, dar fără a le corecta în text.) De asemenea, am colaționat textul din *Orodias* cu cele publicate de T. Cipariu (1841, 329–334; 1855, 273–277; 1868, 247–256; 274–276; 290–296), A. Papiu-Ilarian (1869, 106–126) și I. Chindriș (2001, 189–212). Precedentele traduceri românești (ambele, reușite literare) au fost consultate după ce aveam realizată prima formă a transpunerii noastre.

Pentru cei mai mulți exegeți și comentatori, valoarea literară, propriu-zis estetică, a *Elegiei* lui Șincai este relativă, chiar cvasinulă: avem de-a face cu „versuri latine cu totul prozaice” (Călinescu 1982, 62), cu „o compunere în latină [...] cu aluzii la realitățile contemporane” (DGLR, VI, 566), cu „un text descriptiv”, cu „caracter didactic”, „departe de a fi o reușită lirică” (Cubleşan 2016, 99, 100), „versuri cam pompoase și nu cu mult fior poetic” (Tomuș 1994, 99); însuși Cipariu, când o publică în *Acte și fragmente...*, scrie că „o adăugem mai mult ca o curiozitate istorică decât pentru valoarea internă a ei” (1855, 277). Chiar și cei care lansează concluzii marcate, uneori, de

efuziuni riscante (cf. „un produs excepțional care cochetează cu capodopera” – Chindriș 2001, 187; cf. și Mălinaș 2005, 18; asemenea aprecieri hipertrofiante pot să pornească, desigur, dintr-un atașant sentiment patriotic sau confesional, dar pot fi redevabile și unei judecăți de valoare mai degrabă aplicată traducerilor românești de până acum decât textului latinesc al lui Gh. Șincai), și aceștia simt nevoia să sublinieze caracterul de „inestimabil document bibliografic” (DSR, III, 452) al textului lui Șincai, faptul că „este o sinteză versificată a biografiei lui Șincai” (Cubleșan 2016, 98) și să vorbească de „amestecul baroc de poezie latină manieristă și erudiție pompoasă” sau de „linia rațională, modestă, am zice, a autobiografiei șincaiane” (Chindriș 2001, 182, 184). La ce trebuie să se aștepte cititorul actual de la *Elegia* latinească a lui Șincai ne spune primul ei traducător în românește, Teodor Naum, în urmă cu aproape opt decenii: „Distihurile elegiace ale lui Șincai <sunt> numai o formă a expunerii, [...] *Elegia* lui având numai valoare de document biografic; cititorul nu trebuie să caute și nici nu va găsi (în afară de câteva expresii care vin din arsenalul poetic al antichității latine) ceea ce vestește titlul și forma. Materia este foarte prozaică [...]” (Șincai 1940, 54, notă). Notăm că, într-unul dintre puținele studii care au în vedere virtuțile expresiv-artistice ale textelor latinești ale unor reprezentanți ai Școlii Ardelene, Carol Engel (1988, 96) găsește că versul *Ille ego sum, cuius generavit Sinka Parentes* „îi este tributar” lui Ovidiu: *Ille ego qui fuerim tenerorum lusor amorum* (Elegia a X-a din cartea a IV-a a *Tristelor*).

Ies, totuși, în evidență în versurile *Elegiei* vasta erudiție, cunoștințele profunde de limbă latină și de prozodie clasică de care dă dovadă autorul, frumusețea și „eleganța” limbii latine folosite, știința profundă și finețea cu care mănuieste construcțiile gramaticale latinești cu valoare expresivă în ele însele, precum și selecția îngrijită și nuanțată a vocabularului. „Concentrat biografic”, după expresia lui M. Tomuș (Mălinaș 2005, 3), *Elegia* rămâne un document într-adevăr important pentru formarea științifică și intelectuală a lui Gheorghe Șincai, pentru întreaga sa activitate pusă neîncetat în servirea unor scopuri nobile: trezirea conștiinței naționale românești și fundamentarea științifică a istoriei sale străvechi, dar și pentru

cunoașterea atmosferei intelectuale din Bihor și din Transilvania sfârșitului de secol XVIII, ca și pentru viața și activitatea lui Samuil Micu. Ea rămâne, în același timp, o realizare semnificativă între scrierile literare în limba latină aparținând unor autori (nu numai) români din epoca luminilor și a barocului literar al secolului al XVIII-lea.

În reproducerea textului am păstrat opțiunile de grafie și sublinierile din original.

[1] Gheorghe Șincai se adresează prietenului său, editorul *Orodiadei*. Ladislau (László) Nagy de Peretsen (Perecsényi/Peretsényi Nagy László) (c. 1771–1827) a fost notar cameral, scriitor, poet, unul dintre cei mai productivi scriitori maghiari din primele două decenii ale secolului al XIX-lea, adept al modelelor clasice. A publicat mai multe volume de versuri în latină și maghiară. *Peretsen* trimite la satul Pericei (magh. *Szilágyperecsén*), j. Sălaj.

[2] Astăzi satul Săbed, comuna Ceașu de Câmpie, j. Mureș.

[3] Șamșudul de Câmpie (Șamșond), azi comuna Șincai, j. Mureș.

[4] Târgu Mureș (Mureș-Oșorhei, Maros Vásárhélyi).

[5] Apollo ca zeu al luminii, în mitologia greacă.

[6] Munte în Grecia, dedicat, în Antichitate, lui Apollo, lăcaș al muzelor în mitologia greacă.

[7] 1774–1779. Gheorghe Șincai fusese trimis la Roma împreună cu Ioachim Pop și Petru Maior.

[8] Stefano Borgia (1731–1801), cardinal italian, teolog și istoric, numismat; era secretar (din 1770) al Congregației De Propaganda Fide în perioada în care Șincai studia la Roma.

[9] Este vorba despre Ioachim Pop. Petru Maior a rămas și el la Viena.

[10] Metodica predării în școlile naționale.

[11] *Hronica românilor și a mai multor neamuri* narează evenimentele dintre anii 84 și 1739. Intenția inițială a lui Șincai era de-a duce istoria până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Un manuscris autograf integral al *Hronicii* se află la BCU Cluj, ms. rom. 592.

[12] Daniel Cornides (1732–1787), istoric, profesor (15 ani) la Colegiul Reformat din Cluj, apoi la Universitatea din Budapesta.

[13] Iosif Benkő (1740–1814), teolog, istoriograf, botanist și etnolog, preot în Covasna, cunoscut prin lucrarea sa *Transsilvania, sive magnus Transsilvaniae Principatus olim Dacia Mediterranea dictus* (Viena, 1778), a cărei a doua parte nu a mai apărut. Este considerat de unii fondatorul studiilor istorice științifice în Transilvania.

[14] Iosif Garampi (Carampi) (1725–1792), cardinal și nunțiu apostolic la Viena, prieten apropiat al împăratului Iosif al II-lea.

[15] Ignațiu Darabant (1738–1805), episcop greco-catolic la Oradea Mare, fondator al Seminarului diecezan și al Catedralei Sf. Nicolae din Oradea, unul dintre inițiatorii memorandumului *Supplex Libellum Valachorum* (1791). Când l-a trimis pe Șincai la Roma, era vicar general al Episcopiei greco-catolice a Făgărașului și prepozit (egumen) al Mănăstirii Sfânta Treime de la Blaj.

[16] Nestor, în mitologia greacă, rege din Pylos, personaj în *Odiseea* lui Homer, vestit nu numai prin înțelepciunea sa proverbială, ci și prin anii îndelungați pe care i-a trăit (Ovidiu, în *Metamorfoze*, scrie că ar fi trăit 200 de ani).

[17] A se vedea titlul complet în original, cu mici diferențe în transcrierea lui Șincai din nota 19: *Prima Principia Latinae Grammatices quae ad usum scholarum Valachico-nationalium propter majorem incipientium Puerorum facilitatem, adjecta Valachica Lingva, in hunc ordinem redegit, ac typis edi curavit ~ de eadem AA. LL. Philosophiae & SS. Theologiae Doctor, ac Primariae Scholae Nationalis Balasfalvensis Director & Catecheta, Balasfalvae (Blaj), Typis Seminarii Dioecesani, MDCCLXXXIII.*

[18] *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae*, Vindobonae, 1780, editată împreună cu Samuil Micu; ed. a II-a, Buda 1805, reeditată numai de Șincai.

[19] *ABC sau Alfavit pentru folosul și procopsala școalelor celor normalești a neamului românesc*, Blaj, 1783 (Abecedarul cel mare, în patru limbi: română, latină, germană și maghiară; reeditat la Sibiu în 1788, în română și germană, și la Blaj, în

patru limbi, în 1796, cu titlul *Bucoavnă*), și *ABC sau Bucoavna*, Sibiu, 1783.

[20] *Catehismul cel mare cu întrebări și răspunsuri*, Blaj, 1783.

[21] *Îndreptare cătră aritmetică*, Blaj, 1785.

[22] Iosif al II-lea (1741–1790), fiu al Mariei Tereza (1717–1780), împărat al Sfântului Imperiu Roman între 1765 (cu putere și asupra dominioanelor austriece abia după moartea mamei sale) și 1790; „împăratul filosof”, reprezentant al despotismului luminat, a fost promotorul multor reforme în spirit iluminist.

[23] În cei 12 ani (1782–1794) în care Șincai a fost director al Școlilor naționale (greco-catolice) din Transilvania, a construit, reparat și dotat în jur de 300 de școli pe care le-a înzestrat și cu manuale, multe elaborate de el însuși.

În original: nota 23 în text, 24 în note.

[24] Cu toate că se pare a fi avut „relațiuni de prietenie” (Pâclișanu 1935, 223) la început, între Gheorghe Șincai și Ioan Bob (1739–1830) diferențele de structură morală, de temperament și, mai important, de viziune națională și socială erau prea mari pentru a nu produce conflicte între ei. Mai ales în contextul intern și extern al epocii. Problemele se acutizează când Gheorghe Șincai și alți monahi și preoți mireni s-au coalizat pentru a susține, după retragerea silită a lui Grigore Maior (în 1782), alegerea ca episcop a lui Ignatie Darabant, în dauna lui Ioan Bob. În acest scop, fiecare dintre „conspiratori” și-a folosit legăturile pe care le avea la Curtea imperială din Viena (Șincai se baza pe binefăcătorul său Iosif Garampi, nunțiu apostolic). Împăratul însă l-a numit episcop pe Ioan Bob, deși acesta se clasase doar pe a treia poziție la sinodul electoral. La scurt timp, Bob declanșează persecuțiile împotriva celor care nu-l susținuseră, soldate, în ce-l privește pe Șincai, cu înlăturarea din funcția de director al școlilor române din Ardeal și cu arestarea și întemnițarea sa pentru o perioadă de zece luni la închisoarea din Aiud. Cea mai perfidă acuzație adusă era aceea că Șincai ar fi fost capul unui grup care milita pentru schimbarea ordinii de stat existente, Ioan Bob transformând „conspirația” împotriva sa într-o conjurație care amenința ordinea socială și siguranța statului. Procesul a stabilit nevinovăția lui Șincai; este pus în

libertate, dar nu se revine și asupra deciziei de înlăturare din funcția de director al școlilor românești. Astfel, Gheorghe Șincai rămâne, efectiv, pe drumuri (pentru detalii, vezi Pâclișanu 1922, 295–310; Pâclișanu 1935, 238–243; Popa 1924 *passim*; Tomuș 1994, 35 ș. u.).

[25] În urma conflictului cu Ioan Bob, Gheorghe Șincai, nemaiaivând nicio sursă de venit, devine administrator al moșiilor și preceptor al copiilor contelui maghiar Daniel Vass de Ţaga, în anii 1797–1803.

În original: nota 24 în text, 24 în note.

[26] Mai ales după moartea „bunului împărat”, petrecută la 20 februarie 1790, majoritatea reformelor introduse în timpul domniei sale au fost anulate.

[27] Versul acesta conține în textul original verbul *exarare* (echivalat aici prin *redactare*), pe care Șincai îl înlocuiește cu *exornare* în *Errata* de la sfârșitul părții a treia a *Orodiadei*, îmbogățind textul cu o nuanță semantică fină: *exarare* are sensul figurat de „a redacta” (concret: „a trasa cu stilul pe tăblița de ceară”, așa cum se ară cu plugul), iar *exornare* are sensul figurat de „a pregăti cu grijă”, „a împodobi, a înfrumuseța” (*exornare orationem* „a împodobi stilul”, la Cicero) (cf. Engel 1988, 97).

În original: nota 23 în text, 25 în note.

[28] În original: nota 24 în text, 24 în note.

[29] Ignațiu Darabant fusese și el alungat din Blaj, trimis într-un fel de exil de către Ioan Bob, după alegerea acestuia din urmă ca episcop al Făgărașului.

[30] În original: nota 25 în text, 25 în note.

[31] Palas Atena, zeița înțelepciunii, a artelor și a științelor, dar și a războiului în mitologia greacă (Minerva, la romani).

[32] Michael Tertina (1750?–1808), profesor și prodirector al Gimnaziului din Oradea Mare, poet cu „o fire neastâmpărată”; slovac de origine. Unii comentatori (cf. Mălinaș 2004, 38) scriu că Tertina, Șincai și Nagy formau un „triumvirat literar [...] de expresie latină” la Oradea. Cele mai multe piese din culegerea *Orodiad* îi sunt închinare. Michael Tertina ajunsese, în epocă, notoriu printr-o odă închinată lui Napoleon (declarându-se astfel „iacobin”, un act de curaj într-un imperiu al Casei de Habsburg, dușmana ireconciliabilă a Franței, dar un act de patriotism în Ungaria, care se considera „asuprită” de Austria); oda poartă, pe

scurt, titlul *Carmen de Napoleonis Bonaparte marmorea statua* și a fost publicată la Poson, în 1803. Într-un fel, și Gheorghe Șincai a fost implicat în istoria acestei ode, pentru că și-a dat concursul ca textul să ajungă în mâinile ambasadorului francez la Viena, Champigny.

[33] Invocația se adresează lui Ladislau Nagy.

[34] Trans-silvania.

[35] Revoluția Franceză de la 1789 și reformele napoleoniene. Teodor Naum (1940, 57) decodifică direct: *De Revoluție multe-am vorbit noi atunci împreună*, iar Vasile Sav (Chindriș 2001, 192) traduce: *Despre-ntâmplările noi multe avurăm de spus*.

[36] Când Șincai scria *Elegia*, țar al Imperiului Rus era Alexandru I Romanov (1801–1825), succedându-i lui Pavel I (1796–1801), care-i urma țarinei Ecaterina a II-a (1762–1796). Literații orădeni, printre care și Șincai, discutau, desigur, la un pahar de vin (plăcut cu osebire lui Tertina, dar și lui Șincai), în întâlnirile lor „cenacliere” (fiind, în opinia unor comentatori, pionerii ideii de cenaclu literar, în epocă), așa cum reiese și din aceste versuri ale *Elegiei*, despre situația oamenilor de artă, de litere și de știință din Prusia, din Bavaria și din cele două imperii (Austriac și Țarist); s-a făcut și presupunerea că cei trei (Nagy, Șincai și Tertina) ar fi plănuit să emigreze la curtea țarinei Ecaterina, unde intelectualii și oamenii de artă și de știință erau bine apreciați și bine remunerați (cf. și Mălinaș 2005, 38).

[37] În perioada de după 1794, anul în care Șincai a fost destituit din funcția de director al școlilor românești din Transilvania, Prusia era condusă de Frederich Wilhelm al II-lea (1786–1797) și apoi de Frederic Wilhelm al III-lea (1797–1840).

[38] Este vorba, evident, despre Napoleon Bonaparte.

[39] *Aonide*: nume dat Muzelor, după izvorul și muntele Aonio din Beoția.

[40] Vályi Nagy Ferenc (1765–1820), profesor, filolog și poet, profesor reformat.

[41] Pray György (1723–1801), istoric de origine tiroleză, bibliotecar la Universitatea din Buda, apoi la Pécs, canonic iezuit în Oradea Mare la 1790.

[42] *Pedum* „bătă ciobănească, toiag cu mâner încovoiat”, prin extensie „cârjă episcopală”, „toiag de pelerin”. *Cenad*,

comună în j. Timiș, vechea așezare romană Morisena. Gheorghe Șincai (referindu-se la o poezie a lui Nagy) face, probabil, trimitere la Sfântul Gerard de Cenad (980–1046), filosof scolastic, primul episcop (din 1038) al diecezei de Cenad, „înfrentător al ereticilor” (Theodorescu 1984, 8). La Cenad există o statuie a Sf. Gerard, care-l înfățișează ținând toiagul episcopal în mâna stângă. Legenda spune că, atunci când Gerard a organizat dieceza Cenad în parohii, membrii acestora trebuiau să participe obligatoriu la slujbe; erau scutiți doar cei ce vegheau focul să nu se stingă și cei din sate foarte îndepărtate, dacă era vreme neprielnică, dar și aceștia trebuiau să trimită un reprezentant cu un toiag de pelerin, care să ofere săracilor trei pâini și să aprindă lumânări în numele întregii comunități pe care o reprezentau (cf. Grosu 2013, 59–65).

[43] Gvadányi József (1725–1801), general în armata habsburgică, conte, scriitor maghiar cu origini italiene. A fost rănit și luat prizonier în Războiul de 7 ani (1756–1763).

[44] Divinități ocrotitoare ale casei și familiei, în mitologiile romană și etruscă.

[45] Munții Rifei (Rifeici) pot fi identificați, pe baza unor informații istorico-geografice vechi, cu Munții Carpați.

[46] În original: nota 26 în text, 26 în note.

[47] *Catedra Zamosciana* de la Universitatea din Lvov (Lemberg); numele vine de la Jan Zamoyski (1542–1605), umanist polonez; certificatul concursului susținut de Mihael Tertina este publicat în *Orodias* imediat după ultima notă a lui Șincai, p. 220–221.

[48] În original: nota 27 în text, 27 în note.

[49] Trimitere la Janus Pannonius (1434–1472), umanist maghiaro-croat, poet, episcop de Pécs, nepot al lui Johannes Vitéz de Zredna, episcop din Oradea. Invocația („Magne Poeta”/ „o, Mare Poet”) din versul anterior se adresează lui Ladislau Nagy, și nu, cum spun unii comentatori, lui Janus Pannonius (cf. Cubleşan 2016, 97).

[50] Castalia, nimfă transformată de Apollo în fântână, la Delphi, la poalele Muntelui Parnas; apele acesteia aduceau har și inspirație poetică celor care beau din ele.

[51] T. Cipariu (1841, 351) vorbește de „moșie nemeșască zălogită”, iar ulterior (1868, 252) traduce „una posesiune

nobilitaria nu de moșia, ci pemnorată” (vezi și versiunea lui V. Sav, în Chindriș 2001, 195).

[52] Este vorba de o cetate medievală cu 7 bastioane, construită la începutul sec. XVII.

[53] Înființată în 1542, Tabla regească a Transilvaniei (în latină: *Incluyta Tabula per Magnum Transsilvaniae Principatum Partesque eidem andexas Judiciaria Regia*) a fost până la sfârșitul secolului al XIX-lea instituția juridică cea mai înaltă a Transilvaniei.

[54] Georgiu Aranka de Zagon (1737–1817), judecător la Tabla Regească, poet.

[55] Conte Samuel Teleki de Szék (1739–1822), cancelar al Transilvaniei (1791–1822), om de cultură, fondator al Bibliotecii Teleki din Târgu Mureș (deschisă, ca bibliotecă publică, în 1802; azi, Biblioteca Teleki-Bolyai, secție distinctă a Bibliotecii Județene Mureș). În 1784 a publicat operele complete ale lui Janus Pannonius.

[56] Alexandru Kovásznai (1730–1792), istoric și clasicist, profesor la Colegiul Reformat din Târgu Mureș; în 1784 a publicat la Utrecht o apreciată ediție a operei lui Janus Pannonius.

[57] Carol al VI-lea (1685–1740), din Casa de Habsburg, fiu al împăratului Leopold I (1658–1705) și tată al împărătesei Maria Tereza (1740–1780), a fost împărat al Imperiului Romano-German (1711–1740) și, totodată, sub numele de Carol al III-lea, rege al Ungariei.

[58] Ioan Inocențiu Micu-Klein (1692–1768), episcop unit al Făgărașului între 1730 și 1751; a murit la Roma în exilul impus de Maria Teresa. Mutarea sediului episcopiei de la Făgăraș la Blaj a avut loc în 1737, iar piatra de temelie a catedralei și mănăstirii bazilitane Sfânta Treime a fost pusă în 1741.

[59] Cea mai veche clădire din Blaj; datând din secolele XIII–XIV, a fost reședință nobiliară până în 1737, când a devenit sediu al episcopiei și mitropoliei unite, și astăzi fiind reședința Arhiepiscopului Major al Bisericii Române Unite cu Roma.

[60] Șincai a predat „poesul și retorica” în 1773–1774.

[61] La Roma, Șincai a studiat între 1774 și 1779.

[62] În original: *Praerogatiovis*.

[63] Notă de subsol în Cipariu 1868, 254: „Eroare, în loc de *quum* și XIV”; aceste corecturi sunt semnalate aici, dar neoperate nici aici, nici în Papiu-Ilarian 1869, 113, și nici în Chindriș, 198; am lăsat și noi ca în original, fiind vorba de textul diplomei, un act oficial.

[64] În original: XVI. În *Lista papilor*, nu există, până acum, decât 14 papi cu numele de Clemens.

[65] Gabriel este numele de călugăr al lui Șincai.

[66] În original și la Papiu-Ilarian 1869, 114: *utriusque*; la Cipariu 1868, 255, sus: *ultriusque*, dar și *utriusque*, ceva mai jos.

[67] Marcu, 16, 15.

[68] Pius al VI-lea (Gianangelo Braschi, 1717–1799), papă între 1775 și 1799.

[69] Samuil Micu Klein (Clain) de Sad (1745–1806).

[70] În original: *pepere*.

[71] Atanasie Rednic (1722–1772), episcop greco-catolic de Alba Iulia și Făgăraș, între 1764 și 1772, urmașul lui Petru Pavel Aron (episcop în 1752–1764); împărăteasa Maria Tereza l-a numit pe Rednic episcop, deși la sinodul electoral ieșise pe locul 4 (cu numai 9 voturi, față de Grigore Maior, cu 90 de voturi, și de Inochentie Micu, aflat în exil la Roma, cu 72 de voturi).

[72] *Bibliia, adecă Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a Legii Noao, toate care s-au tălmăcit de pre limba elinească pre înțălesul limbei românești*, Blaj, la Mitropolie, 1795. Traducerea a fost efectuată între 1783 și 1786; publicarea s-a lovit mai întâi de lipsa fondurilor, ceea ce-l face pe Micu să ofere traducerea episcopului ortodox Gherasim Adamovici; acesta face liste de subscripție și cere autorizația guvernului pentru a o tipări la Sibiu. Aflând aceasta, episcopul Ioan Bob cere guvernului să confişte traducerea și să i-o dea lui spre publicare. Samuil Micu refuză și vinde manuscrisul Tipografiei din Blaj, care l-a tipărit în 1795.

[73] *Teologhia moralească sau Bogoslovia*, Blaj, 1796, în două volume; al doilea: *Cartea a doua a Teologhiei moralești*, Blaj, 1796.

[74] Spre exemplu: *Propovedanie*, Blaj, 1784; dintre ineditele de atunci, cf. *Cuvânt la îngropăciunea domnului Dimitrie Vidrai*, în „Manuscriptum”, XVI, 1985, nr. 3, p. 116–123.

[75] *Loghica, adecă partea cea cuvântătoare a filosofiei*, Buda, 1799.

[76] *Legile firei, ithica și politica*, Sibiu, 1800.

[77] *Filosofia cea lucrătoare a rânduialelor dreptului firei*, Sibiu, 1800; este partea a doua a cărții anterioare, cu foaie de titlu distinctă.

[78] Partea lui Samuil Micu din *Lexiconul de la Buda* (1825) a fost publicată de László Gáldi: *Samuelis Klein, Dictionarium Valachico-Latinum*, Budapesta, 1944; cf. BAR Cluj, ms. rom. 460.

[79] Se referă la scrierea lui Micu *Cunoștință pre scurt a istoriei besericești*, BAR Cluj, ms. rom. 119. O editare recentă: *Istoria bisericească*. Transcriere de pe manuscrisul original paleografic. Studiu introductiv, note și glosar de Veniamin Micle, Mănăstirea Bistrița, 1993.

[80] *Istoria împărecherii întră Besearica Răsăritului și a Apusului, carea s-au făcut pe vremea lui Mihail Cheluralie, patriiarhul Țarigradului, și Istoriia Săborului de la Florenția*. Acum întâiu românește făcută și scrisă de ieromonahul Samoil Clain de la Sad, din Mănăstirea Sfintei Troiță din Blajiu (BAR Cluj, ms. rom. 448).

[81] *Istoria adevărată a lui Lucian din Samosata* (ediție cenzurată). Publicată de Nicolae Lascu în „Cultura creștină”, XXII, 1942, nr. 1–3, p. 39–52; nr. 4–6, p. 256–277; și în volum, Blaj, 1942; cf. BAR Cluj, ms. rom. 424/a.

[82] Cf. două redacții manuscrise conținând traducerea *Istoriei bisericești* a lui Claude Fleury: BAR Cluj, mss. rom. 116–118 și, respectiv, 443–447.

[83] *Îndreptarea păcătosului* (traducere după Paolo Segneri), aflată la BAR Cluj, ms. rom. 411. O ediție a îngrijit Iacob Radu, Oradea, f.a. (ante 1932).

[84] Cf. *A Thomei de la Kempis, De urmarea lui Hristos, cărți 4, foarte de mare folos sufletului cucearnic*. Acum întâiu tălmăcite pre limba românească de Samuil Clain de la Sad, ieromonahul din Mănăstirea Sfintei Troiță din Blajiu (BAR Cluj, ms. rom. 430).

[85] Cf. *A celui întru sfinți părintelui nostru Avva Dorothei învățături de multe fealiuri către ucenicii săi*, după ce s-au deschilinit de ucenicii lui Avva Serid și cu ajutorul lui

Dumnezeu, după moartea lui Avva Ioan prorocului, și-au așăzat mănăstirea sa după tăcerea cea desăvârșită lui Avva Varsanufie (BAR Cluj, ms. rom. 478).

[86] La Cipariu 1868, 276: *Pachomi*, iar la Vasile Sav (Chindriș 2001, 204): *Pachomii*.

[87] *A celui întru sfinți părintelui nostru Ioan Gură de Aur, arhiepiscopul Țarigradului, omilii sau cuvinte în Evangheliia Sfântului Ioan*, întoarse pre limba românească de Samoil Clain de la Sad, ieromonah din Mănăstirea Sfintei Troiță de la Blajiu, în anul de la Hristos 1787 (BAR Cluj, ms. rom. 432); *A celui întru sfinți părintelui nostru Ioan Gură de Aur, arhiepiscopul Țarigradului, cuvinte în Evangheliia Sfântului Ioan*, tălmăcite pre limba românească și scrise de Samuil Clain de la Sad, 1791, în Blajiu, în Mănăstirea Sfintei Troiță (BAR Cluj, ms. rom. 433); Manuscris fără titlu, al treilea volum din omiliile lui Ioan Gură de Aur de la cele două poziții precedente (BAR Cluj ms. rom. 434).

[88] Cf. *A celui întru sfinți părintelui nostru Grigorie Teologul, cuvânt cu care răspunde și spune pricina pentru care au fugit în Pont după ce s-au hirotonit preot și apoi iarăși s-au întors la Nazians, întru care învață detoriia preotului și cum să cade să fie episcopul* (BAR Cluj, ms. rom. 501).

[89] Johann Ignatz von Felbiger (1724–1788), pedagog, reformator al școlilor germane; în 1774 a redactat *Regulamentul general al școlii pentru școlile normale, principiale și triviale germane*, pentru Maria Tereza, care au servit ca bază și reformelor lui Iosif al II-lea.

[90] În original: *eotum*; păstrat în toate reeditările textului latinesc al *Elegiei*.

[91] În original: *cenduplum*; la Cipariu 1868, 292 urmează „(sic)”.

[92] La Cipariu 1868, 292, urmează „(sic)”;

[93] Petru Pavel Aron (Aaron) (1709–1764) a fost trimis de Inocențiu Micu Klein la Roma, la De Propaganda Fide, unde a studiat între 1734 și 1742. La Roma fost hirotonit preot, iar după revenirea în țară a devenit secretar personal al episcopului Inochentie Micu, care, după ce i-a fost impus exilul la Roma, l-a numit vicar general la Blaj. Aron a condus Biserica Română

Unită cu Roma, ca administrator imperial, din 1745 până în 1752, când Maria Tereza l-a numit episcop, demnitate pe care a avut-o până la moarte. În timpul episcopatului a deschis la Blaj prima școală elementară cu predare în limba română, a înființat Liceul din Blaj și a întemeiat în mediul rural 53 de școli românești; tot el a înființat și Tipografia diecezană. A inițiat și a participat la traducerea *Bibliei Vulgata* în limba română (Blaj, 1760–1761).

[94] *Doctrina Christiana ex probatis authoribus collecta, ad usum hujus scholasticae juventutis cooptata, cum adjecto de Sacra Unione colloquio*, Blaj, 1757.

[95] *Învățătură creștinească prin întrebări și răspunsuri, pentru procopseala școalelor*, Blaj, 1755; cf. și *Păstoriceasca datorie dumnezeieștii turme vestită*, Blaj, 1759; *Păstoriceasca poslanie sau Dogmatica învățătură a Bisearecii Răsăritului către cuvântătoarea turmă*, Blaj, 1760.

[96] Francisc al II-lea (1768–1835), ultimul împărat al Sfântului Imperiu Roman (1792–1806) și împărat al Austriei (1804–1835).

[97] În original: *Xhris*, păstrat la Cipariu 1868, 294, și la Papiu-Ilarian 1869, 124.

[98] În original: 24.

[99] În original și la Papiu-Ilarian 1869, 124: *derelectus*.

[100] În original: *instituti*. În Cipariu 1868, 294, eroarea de tipar este semnalată prin notă, preluată la Papiu-Ilarian 1869, 125.

[101] În original: 25. Se referă, desigur, la varianta latină (*Chronicon Daco-Romanorum sive Valachorum*) a *Hronicii*, pe care o pregătise.

[102] Kovachich Márton György (1744–1821), bibliotecar, istoric, considerat de unii drept fondator al cercetării științifice a istoriei. S-a preocupat mai ales de istoria dreptului și a diplomației. Lucrarea citată de Gheorghe Șincai mai jos, în nota 29, este *Vestigia Comitorum apud Hungaros ab exordio regni eorum in Pannonia usque ad hodiernum diem celebratorum et scriptoribus ac diplomatibus eruit* [...], Budae, Typis Regiae Universitatis, 1790.

[103] Astăzi, Biblioteca Națională Széchényi.

[104] În original: 24.

[105] În original: 25.

[106] Samuil Vulcan (1758–1839), episcop al Eparhiei Greco-Catolice de la Oradea Mare (între 1806 și 1839).

[107] Simeon Bran, canonic din Oradea Mare. În Radu 1923, 277, sub nr. 80 și 81, se consemnează un *Catechism, in-quarto*, din 1813, în două volume de 880 de pagini, tradus de Simeon Bran după „un autor [...] numit Lauber”.

[108] Ioan Corneli (1762/1754–1848), teolog, filolog, canonic și prepozit, director timp de 14 ani al școlilor naționale române din Bihor, unul dintre autorii *Lexiconului de la Buda* (1825). Alte lucrări ale sale: *Historia ecclesiastica novi testamenti*, vol. I–II, 1783; *Circa illa orthographiae in conscribendo Dictionario Daco-Romano adhibendae puncta*, 1815; *Odă dedicată episcopului Ignatie Darabant*, 1799.

[109] Ignatie Darabant.

[110] Georgium Farkas (George Fărcaș/Farkas), canonic erudit și mare prepozit greco-catolic (vicar capitular) din Capitulul Oradea (vezi Radu 1924, 169–170, 174); vezi și *Ecclesiasticae, et Politicae Regni Hungariae dignitates, ac honorum Tituli [...] pro anno 1784 [...]*, în *Régi és új Kalendárium [...] MDCCLXXXIV*, Találtatik Posonyban Spaiszer Kristián Városi Könyv kötönél [...], col. 65; *Calendarium Jauriense Titulare et Historicum ad annum Jesau Christi MDCCLXV [...]* Jaurini, Typis Gregorii Joan Streibig Episc. Typ, p. 47; *Brevis Notitia Foundationis Theodori Koriathovits, olim Ducis de Munkacs, &c. exhibens Statum Graeco-Catholicae Dioecesis Munkacsiensis Hierarchicum, juxta seriem Episoporum [...]* Pars Quinta, Tomus II. Authore R. P. Joannicio Basilovits, [...] Cassoviae, Typis Joannis Josephi Ellinger, 1805, Caput XIV, p. 79.

T. Cipariu (1868, 295) îl traduce prin Georgiu Lupul.

[111] Vezi Radu 1923, 305, nr. 254 și 255 (*Istoria bisericească a Testamentului Vechiu și Nou*, manuscris în chirilice, *in-folio*, în două volume, de 508 și 809 p., datând din 1798).

[112] Vezi Radu 1923, 279, nr. 93 (*Tâlcuirea Sf. Scripturi a Noului Testament*, volum în chirilice, *in-folio*, de 1113 p., datând din 1802).

[113] Vezi Radu 1923, 273, nr. 49 (*Dissertatio de Cyclo Paschali*, manuscris, *in-quarto*, într-un volum de 110 p., datând din 1799).

În lucrarea lui Iacob Radu, în afară de aceste trei lucrări, mai există, semnate sau atribuite („după scrisoare”) lui Gheorghe Fărcaș, următoarele: nr. 31, p. 270 (manuscris *in-octavo*, de 449 p., datând din 1800), nr. 50, p. 273 (un manuscris *in-quarto*, de 102 file, datând din 1801), nr. 52, p. 273 (un manuscris *in-quarto*, de 268 p., datând din 1800), nr. 82, p. 277 (un manuscris în chirilice, *in-quarto*, de 422 de file, datând din 1798), nr. 218, p. 299 (un manuscris în chirilice, *in-quarto*, datând din 1798–1799), nr. 140, p. 288 (manuscris în română și latină, datând din 1798) și probabil nr. 32, p. 270 (un manuscris în latină, *in-octavo*, de 71 de file); vezi și Radu 1924, 170 notă.

[114] În original: 26.

[115] Ludovic al II-lea al Ungariei și Boemiei (1500–1526) a murit la 20 de ani în bătălia de la Mohács.

[116] Ioan Zapolya (1487–1540), voievod al Transilvaniei între 1526 și 1540.

[117] *Scriptores rerum hungaricarum minores* [...]. Auspiciis [...] Josephi de Batthyán, Archiepiscopi Strigoniensis et Primatis. Ex Grammatophylacio Széchényiano Instituti Diplomatico-Historici editit Martinus Georgius Kovachich Senquiciensis, [...]. Tomus I–II, Budae, Typis Regiae Universitatis, MDCCXCVIII.

[118] În original: 27.

[119] Michael Tertina.

[120] Vezi *supra*, nota 50.

GHEORGHE ȘINCAI, *ONOMASTICON*

Poezia face parte din volumul colectiv intitulat *Onomasticon Serenissimi Hereditarii Principis Regii Archi-Ducis Austriae et Regni Hungariae Palatini Iosephi, Pesthini, Anno MDCCCV. Inter concentus musicos lingvis Latina et nationum Hungariam incolentius celebratum* [Ode la numele Serenisimului Prinț moștenitor la Tron, Arhiduce al Austriei și Palatin al Regatului Ungariei, Joseph, în Pesta, la anul 1805, aduse ca prinos poetic în limbile latină și ale celorlalte nații ce locuiesc în părțile ungurești], apărut la Buda, în Tipografia Universității Regale. Este o culegere de poezii omagiale, fără titlu, scrise, la inițiativa lui Ferenc Széchényi, de autori diverși în limbile latină (p. 5–8), maghiară (p. 9–12), germană (p. 13–17), slovenă (p. 19–29), sârbă (p. 31–39), croată (p. 41–46), română (p. 47–57) și ruteană (p. 59–64), pentru a celebra adoptarea, la finele anului 1804, de către Francisc a titlului de împărat ereditar al Austriei, sub numele de Francisc I. De precizat că în *Index poematum linguis* poezia lui Șincai apare sub trimiterea *Valachica*.

Volumul are format *in-folio* (23,5 x 18 cm), numără 64 de pagini și este imprimat cu cerneală neagră. Fiecare poezie din volum este imprimată cu alfabet și corp de literă distincte și are număr diferit de rânduri pe pagină.

Textul românesc, semnat *G<eorgius> S<inkai> d<e> E<adem>* (Bitay 1921–1922, 680), imprimat cu alfabet latin etimologizant, este considerat prima poezie pastorală românească (Bitay 1922–1923, 784). Se încadrează în curentul de cultivare a imaginii „bunului împărat”, răspândit în epocă inclusiv în Transilvania.

La Bucur și Oprea, „personajele” poeziei lui Gh. Șincai, face referire Ioan Budai-Deleanu (în *Dascaul românesc pentru temeiurile gramaticii românești*), atunci când menționează caracteristicile de care trebuie să dea dovadă limba română literară: „aflându-ne în vreo soțietate aleasă..., de bună seamă, nu putem vorbi cum vorbește Oprea cu Bucur în pădure”.

Textul a fost editat cu alfabet original de către Bitay Árpád (1922–1923, 785–786).

Pentru prezenta crestomație, poezia a fost transcrisă integral după volumul princeps.

[1] Joseph Anton (1776–1847), arhiduce al Austriei și, din 1776, palatin al Ungariei.

[2] Iosif al II-lea (1741–1790), împărat al Imperiului romano-german între 1780 și 1790.

[3] Francisc I al Austriei (1768–1835), rege al Ungariei și Boemiei (1792–1835).

[4] Maria Theresa (1768–1807), soția lui Francisc I de Austria.

[5] Contele Széchényi Ferenc (1754–1820), fondator al Muzeului Național Maghiar, politician.

[6] Leopold I (1640–1705), împărat al Imperiului romano-german (între 1658 și 1705), rege al Ungariei (din 1655) și al Boemiei (din 1656).

[7] Se face, foarte probabil, referire la trei dintre copiii lui Leopold I, importanți pentru istoria Transilvaniei fiind împăratul Iosif I (1678–1711) și Carol al VI-lea (1685–1740).

[8] Leopold al II-lea (1747–1792), împărat al Imperiului Romano–German, rege al Ungariei și principe al Transilvaniei.

[9] Karl Ludwig Johan Josef Lorenz (1771–1847), arhiduce de Austria, mare comandant militar.

VASILE AARON, *PATIMILE ȘI MOARTEA A
DOMNULUI ȘI MÂNTUITORIULUI NOSTRU ISUS
HRISTOS*

Publicată la Brașov, în 1805, cartea are format *in-8°* (18 x 11 cm) și conține [2] f. + 432 p.; este scrisă cu tipar negru, cu 24 de rânduri pe pagină.

Poem de aproape 10.000 de versuri, *Patimile și moartea Mântuitorului...* reprezintă prima dintre lucrările elaborate de Vasile Aaron. Așa cum se consemnează în titlul scrierii, tipărirea a fost subvenționată de Constantin Boghici, fiind realizată în secția românească a tipografiei închiriate de la meșterul tipograf Johann Georg Edler von Schobeln. Cartea a mai fost retipărită la Sibiu, în 1808 și în 1829, cu titlul puțin schimbat: *Patima și moartea Domnului și Mântuitorului nostru Isus Hristos*.

Scrisă în versuri, în zece cânturi, cu un ritm caracteristic metricii populare, această operă poetică se apropie de bocetul folcloric, prefigurând versificările de mai târziu ale lui Anton Pann (Papadima 1975, 156–157). Lucrarea este o încercare de epopee religioasă, inspirată după scrierea *Der Messias (Mesiada)* a scriitorului german Friederich Gottlieb Klopstock, redată „într-o transpunere lentă și prolixă” (Popovici 1972, 449). Primele trei cânturi ale epopeii germane au apărut în 1748, ea fiind publicată în întregime în 1773. Pentru o paralelă cu originalul german și a modului de adaptare a se vedea și Densusianu 1929, 137–140; Popa–Popa 2011, 260–261.

Au mai fost editate fragmente din scrierea lui Aaron în Fugariu 1983, I, 580–593. Cartea a fost editată integral de Liliana Maria Popa și Ioan-Nicolae Popa în Aaron 2012 (după ediția a II-a din 1808).

În antologia de față au fost transcrise după ediția princeps filele liminare și p. 1–19.

[1] Frații Constantin și Ioan Boghici, negustori brașoveni, au sprijinit și finanțat activitatea de imprimare a cărților românești la Brașov între anii 1805–1816, scoțând la lumină 24 de volume.

[2] Este vorba despre tipograful brașovean Johann Georg Edler von Schobeln.

[3] Mihail Dür, cunoscut și sub numele de Mihai Sibianul, în anul imprimării *Patimilor* a mai scos de sub teascurile tiparniței brașovene alte trei cărți: *Bucoavna...*, *Octoiul mic* (tipul B) și *Istoria preafrumosului Arghir* a lui Barac (vezi CRVH, *passim*).

[4] Citatul biblic exact, din Matei 6, 33, este următorul: *Căutați mai întâi împărăția lui Dumnezeu și dreptatea Lui, și toate acestea se vor adăuga vouă.*

GHEORGHE ȘINCAI, ADPLAUSUS, QUO
ILLUSTRISSIMO, AC REVERENDISSIMO DOMINO
DOMINO SAMUELI VULKÁN

Volumul, de format *in-4°* (24 x 19 cm), compus din 8 pagini, a fost tipărit la Buda, în Tipografia Universității Regale a Ungariei, cu ocazia instalării lui Samuil Vulcan în funcția de episcop greco-catolic de Oradea Mare, în ziua de 25 octombrie 1806, postul devenind vacant prin decesul lui Ignatie Darabant (la 31 octombrie 1805).

Opusculul omagial publicat de Gheorghe Șincai, numai cu titlul în latină (în traducere: *Felicitare prin care în trei limbi, adică în românește, în ungurește și în latinește, i se urează fericire întru toate prealuminatului și preacinstiului domnului domn Samuil Vulcan, episcop greco-catolic al Oradiei Mari, cu ocazia inaugurării în demnitatea sa pastorală*), cuprinde două poezii în limba română, la fel, cu titlurile în latină: *Ad Daco-Romanos* și *Ad Illustrissimum Dominum Episcopum*. Ele sunt semnate cu inițialele „G. S. de S.”, respectiv Gheorghe Șincai de Șinca, urmate de traducerea lor în limba maghiară, respectiv în limba latină. Versiunea în limba maghiară a primei poezii este semnată de Marzsina Pap István [Ștefan Pop Mărginean], inginer topograf (földmérő), iar traducerea în limba latină a celei de a doua poezii este datorată lui Constantin Farcaș, student în drept la Universitatea din Buda.

Poeziile în limba română sunt imprimate cu litere latine și alfabet etimologizant, în maniera modelului său ortografic. Scris în pentametrul iambic, respectiv în versuri dodecasilabice, în alternanță cu coriambi, acest *Adplausus* închinat protectorului său ilustrează apetența poetică a lui Șincai, fără a se ridica la înălțimea *Elegiei*.

Textul acestor poezii a mai fost publicat în Fugariu 1970, I, 360–363; Fugariu 1983, I, 627–629.

[1] „Virtutea care nu cunoaște dezonoarea eșecului strălucește în neprihănită glorie” (Horațiu, *Cartea a III-a, Oda a II-a*).

[2] Trad.: „Prima adresare. Către dacoromâni”.

[3] Samuil Vulcan (1758–1839), episcop greco-catolic de Oradea Mare între anii 1806 și 1839.

[4] Ignatie Darabant (1738–1805), episcop greco-catolic de Oradea Mare din 1788 (sfântit episcop în 1790) și până în 31 octombrie 1805.

[5] Trad.: „A doua <adresare>. Către Preailustrul domn episcop”.

[6] Scris: *tréasca*.

[7] Francisc I al Austriei (1768–1835), rege al Ungariei și Boemiei din 1792 până în 1835.

ILUSTRĂȚII

ELEMENTA
LINGUÆ
DACO-ROMANÆ,
SIVE
VALACHICÆ.
COMPOSITA

AB
SAMUELE KLEIN DE SZAD,
ORD. S. BASILII M. IN COLLEGIO GRÆCI
RITUS CATHOLICORUM VINDOBONENSI
AD S. BARBARAM EPHEMERIO:

LOCUPLETATA VERO, ET IN HUNC
ORDINEM REDACTA

A
GEORGIO GABRIELE SINKAI,
EJUSDEM ORDINIS, AA. LL. PHIL.
ET SS. TH. D.

VINDOBONÆ,
TYP. JOSEPHI NOB. DE KURZBÖCK.
M. DCC. LXXX.

PRIMA
PRINCIPIA
LATINÆ
GRAMMATICES
QUÆ
AD USUM
SCHOLARUM
VALACHICO-
NATIONALIUM

Propter majorem incipientium Puerorum facilita-
tem, adjectâ Valachicâ Lingvâ, in hunc ordinem
redegit, ac typis edi curavit

GEORGIUS GABRIEL SINKAI de EADEM
AA. LL. Philosophiæ, & SS. Theologiæ Doctor,
ac Primariæ Scholæ Nationalis Balassfalvensis
Director, & Catecheta.

BALASFALVÆ

Typis Seminarii Diœcesani. MDCCLXXXIII.

Ortografie sau scrisoare dreaptă pentru folosul școalelor neamnicești, Viena, 1784 (pagina de titlu)

Dictionarii

Trium Lingvarum

~~Pars Tertia~~

Germano Latina & D. Romana

ab

Aurelio Antonino Predetici Nasody
L. emerito C^o Regio Primario Locumtenenti Auditore

in hunc Ordinem Compilata

inchoata ab anno H.C. M.M.DXLVI cal. Martii
et nunc primum in lucem edita.

~~Non tamen immemores penitus virtutis avita
nec piget antiquas rursus adire vias~~
Com: Libr. Tanab.

Aureliu-Anton Predetici Nasodi, Lexicon
Germanico-Latino-Daco-Romanum, 1792-1793,
ms. rom. 458 BAR Cluj (f. 1^r)

Г Р А М М А Т И К Ъ

Р С М Ж Н Ъ С К Ъ

Ї Л К Ъ Т Ъ Њ Т Ъ

Д Ъ

Р А Д У Т Ъ М П Ъ

Директорѡ Школѡв Нѡвѡнѡте

Националнѡщѡ при Мѡре-

ле Принципѡт ѡл Ър-

дѡлѡлѡ.

Кѡ Словоуѡнѡ чѡлѡв маѡ Мѡрѡ.

С Ъ Б Ї Ъ

Ѥ Типографѡл ѡл Пѡтрѡ Бѡрт.

1 7 9 7.

Paul Iorgovici (1764–1808)

О Б С Е Р В А Ц І Й
 Д Б
 Л И М Б Я Р У М Ъ Н Ъ С К Ъ

П Р И Н
 П А У Л І О Р Г О В И Ч

Ф Б К Ъ Т Б.

А Б У Д А
 С Л О Т Ы П Ъ Р И Т Л А К Р Ъ Ж С К А Ў Н И В Е Р С И -
 Т Ъ Ц Ы Й Т Ы П О Г Р А Ф І Е .

1 7 9 9 .

A.

A. prima Litæra. Ello betu.

A. pronuntiatur In quoque ullo accentu, ut
 b ruthericum, aut a britannicum, in
 Pall. 2) Accentu gravi, et acuto (!)
 item initio vocum, sicut apud Latinos
 3) Circumflexu, ut ut R. Ruchgum
 Otto A. betu accentu nullo, et
 mnt az Orot, 3. 2) Transfusa, acutifal
 is nem latibent, a 3) Transfusa, acutifal
 mnt a 4) Transfusa, acutifal
 Transfusa perig mnt az Orot, 3. - t.

A. ponitur ad questionem a cui? cuius?
 az a teletu, esse a Residisse a cui?
 Res? az a nostu. a voston. a mto.
 a tau. A. mnt, a telet, az enym,
 a ted.

A. articulus generis feminini, ut apud
 Italos, et Gallos (Ga), item Germanos
 (Die). A. feminini genus ab az Ar.
 ticulus.

A. prefixus Articulis in genitivis Ca
 pitulis utriusque generis atque Na
 meri. A. Genitivus, mnt, a
 lei genitivus, is Numerus, a polott
 elapheta teletetini az Articulus, a
 nat.

A. prefixum singularum Transientium Infi
 nitivorum. A. pluralis Infixivus Pra
 sens elapheta polott teletetini: a fin.
 a arto. a laica. a audire.

A. in. az. A. va. helyete.

A. actionem circumferens, quodque hunc
 garie capimur per. A. latine
 cum addito casu. A. tamen per se
 raro repositus sed semper prefixum
 habet. De a. Polychaeter, meg
 határoz, az Magyarul. az alai. De
 alai perig. Abatavusul fegyverü. bi.
 se ne jöcan a vola. a. cino luda.
 mus. ... jászokból kereskedik.

A. si prefixum unum, alteram vero in
 fine addatur Nominibus Numerati
 bus Cardinalibus, evadent Nomina
 Numeralia Ordinalia. Ita egypte
 a regere, mnt perig az elapheta
 teletetini a Numerale, az
 lapnel telotot. treci. a - treci-a.
 Tertius.

A. locum determinans. Helyet határoz.
 a casa. Domi. Otthon. itthon. a collo.

ib. illuc. ott. anott.

A. secundum. Bezint. a nome. Secundum
 nomen. Név szerint.

A. propositio inseparabilis. ab. El. va.
 lapshatalad propositio. el. meg.
 A. propositio inseparabilis. ad. El. va.
 lapshatalad propositio. eli.

A. articulus pronominum possessivorum
 in genere feminino. Articulus a
 feminini generis pronomeni Posses
 sivumok.

Ab.

Ab. Inap. Inap. ab. El. valapsh prop. el.
 Abatatio: Divergens. Repellens. De. ter.
 re, vippa verer.

Abatatio: c. Divergens. Divergens. Re
 pellens. Repulsor. De. ter. vippa -
 terito.

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

Abatatio

A.

E P I S T O L A
 GEORGII SINKAI DE EADEM
 A D
 S P E C T A B I L E M ,
 E T
 C L A R I S S I M V M V I R V M
 IOANNEM DE LIPSZKY,
 CAPITANEVM CAESAREO-REGII REGIMINIS
 EQVESTRIS HVNGARICI, QVONDAM
 VÉCSEYANI, NVNC HASSO-
 HOMBVRGENSIS,
 MAPPAE GEOGRAPHICAE
 Prouinciarum ad S. Coronam Regni Hungariae
 pertinentium Elucubratorum.

B V D A E ,
 TYPIS REGIAE VNIVERSITATIS PESTANAE.

1804.

*Epistola Georgii Sinkai de eadem ad spectabilem et
 clarissimum virum Ioannem de Lipszky,
 Buda, 1804 (pagina de titlu)*

ORTHOGRAPHIA
LATINO
VALACHICA

CLAUDIOPOLI

Imprefs. Typis Coll. Reformatorum
Anno 1805.

Ștefan Crișan-Körösi, *Orthographia Latino-Valachica*,
Cluj, 1805 (pagina de titlu)

М Ѣ С Т Р І Я

Г І Ѡ В Ѣ С І Р І Й Р Ѡ М Ж Н Ё Щ Й.
Въ Лѣтере Латинѣщй, кѣре сѣнт Лѣтереде
Рѡмѣнишѡр чѣле вѣкй,

О п р е

Полнѣѣ ѡ тоатѣ Гинта Рѡмѣнѣскѣ чѣй дин
кѡаче шѣ чѣй дин колѡ де Дѣнзѣ

Л Ѣ к р ѡ т ѣ д е

ГЕ Ѡ Р Г І В КОНСТАТІН Р Ѡ Ж А
Чѣтѣцѣнѣа Ѥкадемиѣскѣ, шѣ Кандидѣтѣа
Клиниѣскѣ Дѡфтор Ѥ Ѧпитѣлѣа Оѡниверси-
тѣцѣй Оѡнѣрѣщй дин Пѣша.

ΤΕΧΝΗ ΤΗΣ ΡΩΜΑΝΙΚΗΣ

Α' Ν Α Γ Ν Ω Σ Ε Ω Σ

με Λατινικὰ γράμματα, τὰ ὁποῖα εἶναι τὰ παλαιὰ
γράμματα τῶν Ῥωμάνων, πρὸς καλῶπισμὸν
παντὸς τῆ ἐπὶ ταῦτε, καὶ ἀιτιστέραι τῷ Διευάβε-
ωι κατοικῆντος Ῥωμανικῇ Γένεσι

πεποινημένῃ παρὰ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΡΩΖΑ

Πολίτε Ακαδημικῷ, καὶ Φιλιατρῷ Κλινικῷ ἐν τῇ
Νοσοκομείῳ τῇ ἐν Πέσῃ τῆς Ουγγαρίας, κε-
μὲναι Παιδιδακτικῇ.

Ѧ Б Ѣ Д Я

Ѧа Крѣзѣска Типографіѣ ѡ Оѡниверситѣцѣй Оѡн-
ѣрѣщй. Ѧнѣа 1809.

Gheorghe Constantin Roja, *Măiestria ghiovăsirii românești cu
litere latinești, care sânt literele românilor ceale vechi,*
Buda, 1809 (pagina de titlu)

Ω Γ Θ Ο Γ ρ Δ Φ Ι Δ

Г А У

ДРЪПТА СКРИСОРЕ,

πέντ ρ 8

АДРЕПТАРЪ СКРІНТО'РИАГЪР

ЛИМБІЙ РОМАНЕШІЙ

ГЗБ КИВЕРНИСИРФ

Магнificенцій сале Дóмн8л8й Крзекс Кон-
сильяр Оуросіе Нестòрович, ал Охòлелур Рома-
нѣшй шй сѣркѣшй де лѣукъ Гречѣскъ ѡрао-
дòзъ Оѡпра-Інспектор; Ішйждерк ал Охòле-
лур Препаранде, Романѣшй дин Ібрад, Ожр-
кѣшй дин Оомкор, шй Гречѣшй дин Пѣста
Директор: прекòм шй ал Крзѣшй де-
пòтацій, Фòнд8л Охòластическ
киверниситòре Про-Пресес.

Д Д Е Ё Ё И

А Врѣска Тѣпографіе а Оуниверсітатеи
Оунагаріей.

1818.

Constantin Diaconovici-Loga, *Ortografia sau dreapta
scrisoare pentru îndreptarea scriitorilor limbii românești*,
Buda, 1818 (pagina de titlu)

ORTHOGRAPHIA ROMANA,

S I V E

LATINO-VALACHICA,

UNA CUM CLAVI,

QUA PENETRALIA ORIGINATIONIS VOCUM RESERANTUR.

P E R

PETRUM MÁJOR

DE DITSŐ SZENT MÁRTON, ARCHIDIACONUM DIOECESIS FOGARASIENSIS, DISTRICTUS GÖRGÉNYIENSIS, AC REGIUM REVISOREM LIBRORUM BUDENSEM.

PRIMUM VALACHICO IDIOMATE CONCINNATA,
DEINDE IN LATINUM TRANSLATA.

B U D A E ,

TYPIS REGIAE UNIVERSITATIS HUNGARICAE 1819.

Petru Maior, *Orthographia Romana sive Latino-Valachica, una cum clavi, qua penetralia originationis vocum reserantur*,
Buda, 1819 (pagina de titlu)

ДІАЛОГЪ.

ЦЕНТРАЛЬНАЯ ЛИНИЯ РВ-
МЭНЗ.

ⲁⲧⲣⲱ ⲛⲉⲣⲟⲩⲱ ⲱⲓ Ⲑⲩⲛⲕⲩⲱ.

Н е по́тъ. Пе Рѡмѣинъ ши нѣ-
 меле, ши фхпѣтра ꙗпреѣнъ кѣ
 тѣоте плекѣриле лѣрѣ чѣле фи-
 рѣши ꙗи веѣще ѿ фи виѣъ дѣ
 Рѡмѣинъ чѣи бѣки, кѣрѣи ѡаре
 кѣндѣ прѣсте тѣатъ лѣмѣ ѡс-
 минѣ, дѣнъ кѣмъ ши ꙗ ꙗсто-
 рѣа: пентрѣ ꙗчепѣтъл Рѡмѣ-
 нилар ꙗ дѣчѣа лимпѣе се ѿ-
 дерѣеѣше: дѣ ачѣста нѣам ꙗдо-
 ала. Ма (дѣрѣ) дѣ оундѣсе тра-
 че ꙗчепѣтъл цеситѣри линѣей,
 кѣре ѡстѣзи ѡтѣт ꙗ гѣра Рѡ-
 мѣинилар се ѡдѣе, прекѣм ши
 ꙗскринѣтрѣиле лар се бѣе, нѣ
 есиѣ (сѣнт) фѣрѣ ꙗдоала.
 Мѣ еѣкѣрѣ Оункѣе, кѣ те ѿ-
 флаи ѡвѣндѣ пѣѣи регѣъ дѣ
 кѣтрѣ лѣкрѣриле чѣле мѣоте але
 дѣрегѣтрѣеи тѣле, кѣ кѣре не
 ꙗчѣтѣт ѣуи кѣпрѣнѣс; кѣ сѣм
 (сѣнт) ꙗкрѣдинѣтъл, кѣм
 тѣатъ ꙗдоала мѣ ѡ ви дѣсѣ-
 че, ши ѡ ви ресниѣ. Рѣгѣ те
 сѣми ѡжѣи ѿ мѣ дѣшѣпѣтѣ.

Оу́нкю. Де ѡарз че а҃сѣпра
оу́ндѣ лѣкрѣ ашѣ фрѣмо́сѣ, ши
мѣ

Wörterbüchlein

Deutsch und Wallachisches.

ВОКАБУЛАРИУМ

НЕМЦЕСК ШИ РОМЪНЕСК.

Hermannstadt

Im Verlag bey Martin v. Hochmeister.

Тупърнт ꙗ Оубѣн ла К. К. привилегіатъла Тупорѣѣ
Мартин Хошманстер, оубне
ши де ванзаре съ афла.

I 8 2 2.

Ioan Piuariu-Molnar, Wörterbüchlein Deutsch und Wallachisches. Vocabularium nemțesc și românesc, Sibiu, 1822 (pagina de titlu)

Constantin Diaconovici-Loga (1770–1850)

Г Р А М М А Т Ї В А Р О М А Н Ъ С К А

П В Н Т Р Ъ

Ѕ Д Р В П Т Ъ Р Ъ Т Ы Н В Р Н Л О Р.

Ѕ К Ъ М

Ѕ Т Ж М О Ѕ Я Р Ъ Л Ъ К Р Ъ Т Ъ

п р и и

КОНСТАНТИН ДІАКОНОВИЧ ЛОГА,

ѡл ШКОЛЕЛѡр Препарѡнде Рѡманѡцій дин Ѕїрад
Профѡсор.

Л Л Б Ъ Д Л.

Ѕ Крѡаска Тѡпографіѡ ѡ Оуниверситѡцій Оунгѡрій.

1 8 2 2.

DICTIONARIU
RUMANESC, LATEINESC,
SI UNGURESC,

DEIN ORENDUIALA EXCELLENTII SALE

PREOSFINTITULUI

IOAN BOBB

VLADEICUL FAGARASULUI ASEDIAT

SI CU VENITU CASSI CLERULUI TYPARIT

IN DOAO TOMURI.

TOM. I.

A - L.

IN C I U S

cu typariul Typografiei Collegiumului Reformatilor
prin STEPHAN TÖRÖK 1822.

*Dicționarul rumânesc, lătesc și unguresc, sub îngrijirea lui
Ioan Bob, I, Cluj, 1822 (pagina de titlu)*

L E S I C O N
ROMĂNESCU-LĂTINESCU-UNGURES-
CU-NEMTESCU

Q U A R E

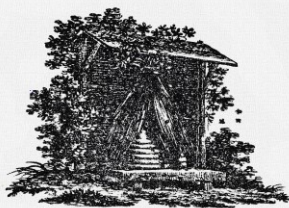
DE MAI MULTI AUTORI, IN CURSUL' A TRIDECI, SI
 MAI MULTORU ANI S' AU LUCRATU.

S E U

L E X I C O N
VALACHICO - LATINO - HUNGARICO -
GERMANICUM

Q U O D

A PLURIBUS AUCTORIBUS DECURSU TRIGINTA ET
 AMPLIUS ANNORUM ELABORATUM EST.

B U D A E

Typis et Sumtibus Typographiae Regiae Universitatis Hungaricae

1 8 2 5.

Lexicon românesc-lătesc-unguresc-nemțesc,
 Buda, 1825 (pagina de titlu)

GRAMMATICA

DACO-ROMANA

SIVE

VALACHICA

LATINITATE DONATA, AUCTA, AC IN HUNG
ORDINEM REDACTA

OPERA ET STUDIO

JOANNIS ALEXI

CLERICI ALMAE DIOECESOS G. R. C. MAGNO-VARADINENSIS
IN CAESAREO REGIO CONVICTU VIENNENSI ALUMNI
THEOLOGI ABSOLUTI.

VIENNAE,

APUD BIBLIOPOLAM JOSEPHUM GEISTINGER.

- 1 8 2 6 .

Ioan Alexi, *Grammatica Daco-Romana sive Valachica*
latinitate donata, Viena, 1826 (pagina de titlu)

ORTHOEPIA
 LATINA, LATINO - VALACHICA,
 HUNGARICA, GERMANICA,
 ET
 SERBO - VALACHICA.
 JUXTA
 GUSTUM HODIERNAE
 PAEDAGOGIAE
 IN
 NOVUM ORDINEM COMPOSITA.
 A
 MANIU MONTAN^o NICOLAO,
 ABSOLUTO THEOLOGO VIENNENSI ET IN
 PRIMARIA REGIA NORMALI SCHOLÂ
 BALÁSFALVENSI PRIMAE CLAS
 SIS MAGISTRO.

CIBINIÎ,
 MARTINI de HOCHMEISTER, Caes. Reg:
 priv. Typograph. et Bibliop.

1826:

Nicolae Maniu Montan, *Orthoepia Latina, Latino-Valachica, Hungarica, Germanica et Serbo-Valachica. Juxta gustum hodiernae Paedagogiae in novum ordinem composita*, Sibiu, 1826 (pagina de titlu)

РЕТОРИКЪ

АДЕКЪ

ЛВЪЦЪТЪРА

ШН

АТОКМІРЪ ФРОМОАСЕИ КОВЪНТЪРІ.

А К 8 М

АТЪЮ ИЗВОДИТЪ ПЕ ЛІМВА РОМЪНІВСКЪ.

АПОДОКІТЪ ШН АТЕМЕАТЪ КЪ ПІЛДЕЛЕ ВЕКИЛОР
Философъ, шн Даскалѣ Бисеричѣщѣ.

А БѢДА:

СаѢ типъриТъ А крѣаска Типографіе Оріенталичаска,
а Універсітатѣі Пѣщій

1798.

[Francisc Scufos], *Retorică, adecă învățătura și întocmirea frumoasei cuvântări*, sub îngrijirea lui Ioan Piuaru-Molnar, Buda, 1798 (pagina de titlu)

В І М Ц А
Л Ъ Ї
Б Е Р Т О Л Д О,
Ш Ї І Л Ъ Ї
Б Е Р Т О Л Д Ї Н О
Ф Ё Ч О Р Ъ Л Ъ Ї Л Ъ Ї;
Д Ї Н Н П Р Ё Ъ Н Х Ш Ї І Л Ъ Ї
К А К Ъ С Ї Н О
Н Ё Н О Т Ъ Л Ъ Ї Л Ъ Ї.

А К Ъ М А П Т Ъ К Ъ К Ъ Л Ъ С Х Д Н Н К Ъ Р Ц Ъ Ї И С Т О -
Р И Ч Ё Щ Ъ Ф Ё А Р П Е Д Е С Ф Х -
П Т Х Т Ё А Р Е .

С Ї Н Ъ Ї Н , А Т У П О Р Ъ Ф І М Л Ъ Ї П Ё Т Р Ъ Ъ Е А Р Т .

І 7 9 9 .

Giulio Cesare Croce, *Viața lui Bertoldo și a lui Bertoldino, feciorului lui, împreună și a lui Cacasio, nepotului lui*, traducere de Ioan Piuaru-Molnar, Sibiu, 1799 (pagina de titlu)

Їпганаїа^аса^а

Та^ав^ара Їпгана^алор.

По^аетаїон^а пр^аоп^ан^ако^аса^ат^ар^ан^ако^а. — ал^ак^а
та^ан^ата^ад^а р^аи до^аа^аса^ар^ае^ае^ае^а ко^ан^ате^ае^а, де м^ае
е^аста^ар^ан^аа ко^ан^ата^ар^ае^ае^а. —
Ле^аона^ате^ан^а Р^аіа^ане^а.

р^аи^або^ае^ар^аи^ата^ад^а ко^а та^ан^ата^ад^а р^аи^аса^ат^ае^ар^ан^а, м^ан^а
б^ав^ае^ар^ан^а де са^ат^ае^а : — к^ар^ап^ата^ане^а, ф^ар^ало^ато^аф^ан^ае^а,
п^аса^ар^ан^ае^а, ф^ар^ало^ало^ан^ае^а, м^ан^а в^ае^ало^ан^ае^а
де ко^ата^ар^ае^а м^ан^а та^ар^ае^а П^ае^аре^а. — м^ан^а —
— са^ат^а да^ата^ад^а а^ар^аа^ар^ае^а —

Ла пи^ара^ам^аи^аде^а.

Мѣнѣ бѣжѣ
Крѣпѣчѣ а п

76

XX

§. 1. ^{Рѣшѣ} ~~Мѣнѣ~~ ^{Мѣнѣ} ~~бѣжѣ~~ ^{бѣжѣ} ~~а п~~ ^{а п}
не крѣпѣчѣ ~~бѣжѣ~~ ^{бѣжѣ} ~~а п~~ ^{а п}
не крѣпѣчѣ ~~бѣжѣ~~ ^{бѣжѣ} ~~а п~~ ^{а п}
не крѣпѣчѣ ~~бѣжѣ~~ ^{бѣжѣ} ~~а п~~ ^{а п}
не крѣпѣчѣ ~~бѣжѣ~~ ^{бѣжѣ} ~~а п~~ ^{а п}
не крѣпѣчѣ ~~бѣжѣ~~ ^{бѣжѣ} ~~а п~~ ^{а п}
не крѣпѣчѣ ~~бѣжѣ~~ ^{бѣжѣ} ~~а п~~ ^{а п}
не крѣпѣчѣ ~~бѣжѣ~~ ^{бѣжѣ} ~~а п~~ ^{а п}
не крѣпѣчѣ ~~бѣжѣ~~ ^{бѣжѣ} ~~а п~~ ^{а п}
не крѣпѣчѣ ~~бѣжѣ~~ ^{бѣжѣ} ~~а п~~ ^{а п}

§. 2.

ах! ~~Мѣнѣ~~ ^{Мѣнѣ} ~~бѣжѣ~~ ^{бѣжѣ} ~~а п~~ ^{а п}
~~Мѣнѣ~~ ^{Мѣнѣ} ~~бѣжѣ~~ ^{бѣжѣ} ~~а п~~ ^{а п}
~~Мѣнѣ~~ ^{Мѣнѣ} ~~бѣжѣ~~ ^{бѣжѣ} ~~а п~~ ^{а п}
~~Мѣнѣ~~ ^{Мѣнѣ} ~~бѣжѣ~~ ^{бѣжѣ} ~~а п~~ ^{а п}
~~Мѣнѣ~~ ^{Мѣнѣ} ~~бѣжѣ~~ ^{бѣжѣ} ~~а п~~ ^{а п}
~~Мѣнѣ~~ ^{Мѣнѣ} ~~бѣжѣ~~ ^{бѣжѣ} ~~а п~~ ^{а п}
~~Мѣнѣ~~ ^{Мѣнѣ} ~~бѣжѣ~~ ^{бѣжѣ} ~~а п~~ ^{а п}
~~Мѣнѣ~~ ^{Мѣнѣ} ~~бѣжѣ~~ ^{бѣжѣ} ~~а п~~ ^{а п}
~~Мѣнѣ~~ ^{Мѣнѣ} ~~бѣжѣ~~ ^{бѣжѣ} ~~а п~~ ^{а п}
~~Мѣнѣ~~ ^{Мѣнѣ} ~~бѣжѣ~~ ^{бѣжѣ} ~~а п~~ ^{а п}

§. 3.

ах! ~~Мѣнѣ~~ ^{Мѣнѣ} ~~бѣжѣ~~ ^{бѣжѣ} ~~а п~~ ^{а п}
~~Мѣнѣ~~ ^{Мѣнѣ} ~~бѣжѣ~~ ^{бѣжѣ} ~~а п~~ ^{а п}
~~Мѣнѣ~~ ^{Мѣнѣ} ~~бѣжѣ~~ ^{бѣжѣ} ~~а п~~ ^{а п}
~~Мѣнѣ~~ ^{Мѣнѣ} ~~бѣжѣ~~ ^{бѣжѣ} ~~а п~~ ^{а п}
~~Мѣнѣ~~ ^{Мѣнѣ} ~~бѣжѣ~~ ^{бѣжѣ} ~~а п~~ ^{а п}
~~Мѣнѣ~~ ^{Мѣнѣ} ~~бѣжѣ~~ ^{бѣжѣ} ~~а п~~ ^{а п}
~~Мѣнѣ~~ ^{Мѣнѣ} ~~бѣжѣ~~ ^{бѣжѣ} ~~а п~~ ^{а п}
~~Мѣнѣ~~ ^{Мѣнѣ} ~~бѣжѣ~~ ^{бѣжѣ} ~~а п~~ ^{а п}
~~Мѣнѣ~~ ^{Мѣнѣ} ~~бѣжѣ~~ ^{бѣжѣ} ~~а п~~ ^{а п}
~~Мѣнѣ~~ ^{Мѣнѣ} ~~бѣжѣ~~ ^{бѣжѣ} ~~а п~~ ^{а п}

C O R O N I S
PARTIS SECUNDAE
O R O D I A D I S.

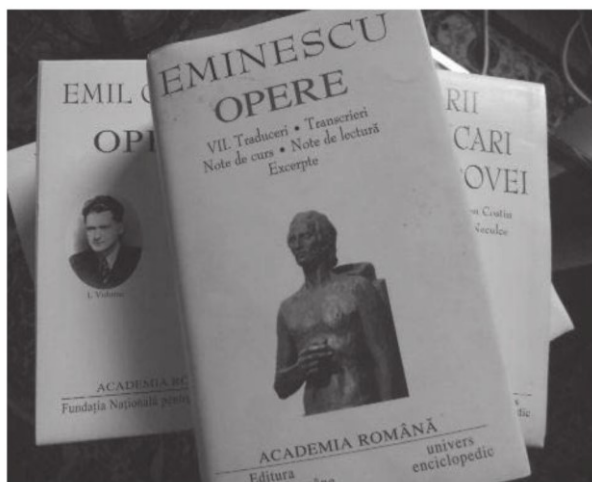

E L E G I A XXV.

Nobilis Transilvani, GEORGII SINKAI de Eadem, AA. LL. Philos. et SS. Theol. Doctoris Romani, in Magno Transilvaniae Principatu Scholarum Vernacularum Valachico-Catholicarum Emeriti Directoris, data ad Auctorem ORODIADIS, Magno-Varadino ipso Festo die S. Michaelis Archangeli A. 1803. ex Episcopali Darabanthiano Tusculano.

Nomine non solo, (ut quidam,) sed, Magne Poesi
Vir Latia, et Patria! Vir deamate mihi!
Quis sim, qui, exemplo multorum, facta Bonorum
Canto Elegeiaco Carmine, forte rogas?
Inque his Te quoque quod iubeam salvere Poetam
Percelebrem ignotus, Res Tibi nonne nova?
Ille ego sum, cuius generavit *Sinka* (1) Parentes:
Exornat quorum Cera vetusta Lares.
Nutriit in Studiis primum me Musa *Szabédi*; (2)
Sámsondina dein Patria cara mihi. (3)
Nutriit *Agropolis* (4) gemina me postea messe,
Claudiaci (5) unde peto docta Lycoea fori.

APARIȚII ÎN COLECȚIA
„OPERE FUNDAMENTALE”

**BASME
POPULARE
ROMÂNEȘTI**

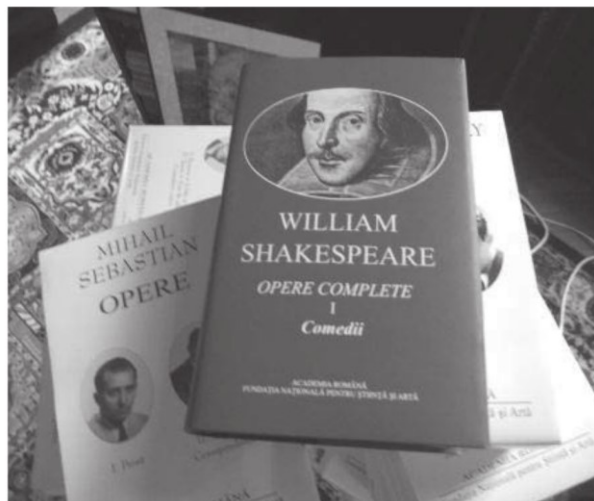

☆

☆☆

ACADEMIA ROMÂNĂ
Fundatia Națională pentru Știință și Artă

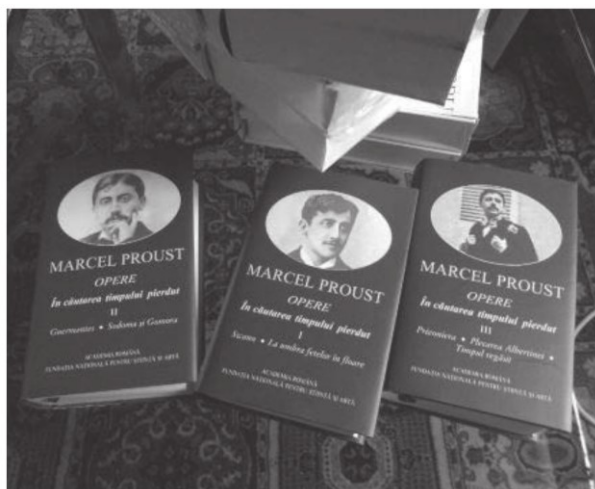
WILLIAM
SHAKESPEARE
OPERE COMPLETE
I
Comedii

ACADEMIA ROMÂNĂ
FUNDATIA NAȚIONALĂ PENTRU ȘTIINȚĂ ȘI ARTĂ

MIHAIL
SEBASTIAN
OPERE

I. Povestiri

CUPRINS

B. SCRIERI LINGVISTICE	5
29. Samuil Micu, Gheorghe Șincai, <i>Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae</i> [Elementele limbii dacoromâne sau valahice], Viena, 1780 (ediția a II-a, Buda, 1805)	7
30. Gheorghe Șincai, <i>Prima principia Latinae grammatices</i> [Cele dintâi reguli ale gramaticii latine], Blaj, 1783	82
31. <i>Ortografie sau scrisoare dreaptă pentru folosul școalelor neamnicești</i> , Viena, 1784	102
32. Ioan Piuaru-Molnar, <i>Deutsch-Walachische Sprachlehre</i> [Gramatică germano-română], Viena, 1788	113
33. Aureliu-Anton Predetici Nasodi, <i>Lexicon Germanico-Latino-Daco-Romanum</i> , 1792– 1793 ..	152
34. Radu Tempea, <i>Gramatică românească</i> , Sibiu, 1797	172
35. Paul Iorgovici, <i>Observații de limba rumânească</i> , Buda, 1799	194
36. Samuil Micu, <i>Dictionarium Valachico-Latinum</i> [Dicționar român-latin], 1801	229
37. Ștefan Crișan-Körösi, <i>Dicționar român-latin-maghiar</i> , 1802–1803	288

38.	<i>Epistola Georgii Sinkai de eadem ad spectabilem et clarissimum virum Ioannem de Lipszky</i> [Scrisoarea lui Gheorghe Șincai din Șinca către cinstitul și prealuminatul domn Ioannes Lipszky], Buda, 1804	303
39.	Ștefan Crișan-Körösi, <i>Orthographia Latino-Valachica</i> [Ortografia latino-română], Cluj, 1805	322
40.	Gheorghe Șincai, <i>Vocabularium pertinens ad tria Regna Naturae. Vocabulariu ce se ține de istoria naturei</i> , c. 1806–1810	346
41.	Gheorghe Constantin Roja, <i>Măiestria ghiovăsirii românești cu litere latinești, care sânt literele românilor ceale vechi</i> , Buda, 1809	357
42.	Ioan Budai-Deleanu, <i>Fundamenta grammatices linguae Romaenicae seu ita dictae Valachicae</i> [Fundamentele gramaticii limbii românești, ce se mai zice și valahă], 1812	369
43.	Ioan Budai-Deleanu, <i>Teoria ortografiei românești cu slove lătinești</i> , 1815	389
44.	Ioan Budai-Deleanu, <i>Excerptum ex capitae secundo operis mei sub titulo Fundamenta grammatices linguae Romaenicae seu ita dictae Valachicae, usui tam domesticorum, quam extraneorum accomodata</i> , c. 1815	396
45.	Ioan Budai-Deleanu, <i>Temeiurile gramaticii românești</i> , c. 1815–1820	430
46.	Ioan Budai-Deleanu, <i>Dascalul românesc pentru temeiuurile gramaticii românești</i> , c. 1815–1820	457
47.	Ioan Budai-Deleanu, <i>Lexicon românesc-nemțesc și nemțesc-românesc</i> , 1818	482
48.	Petru Maior, <i>Animadversiones in Orthographiam Latino-Valachicam Reverendissimi Domini Corneli</i> [Obiecții la ortografia latino-română a preacucernicului domn Corneli], 1815	522

49.	Ioan Corneli, <i>Reflexiones circa illa Orthographiae in conscribendo Dictionario Daco-Romano adhibendae puncta, in quibus non convenimus</i> [Reflecții asupra acelor aspecte ale ortografiei ce trebuie folosită în scrierea Dicționarului dacoromân, în care nu cădem de acord], 1815	538
50.	Ioan Corneli, <i>Conspectus orthographiae in describendo Dictionario Daco-Romano adhibendae, quoad illa in quibus facta concertatione convenimus. Reflexiones circa nonnulla puncta orthographiae in describendo Dictionario Valachico adhibendae in quibus cum Reverendissimo Domino Maior non convenio</i> [Rezumatul ortografiei folosite pentru elaborarea Dicționarului dacoromân, cu referire la acele lucruri cu care suntem de acord. Reflecții asupra unor probleme în elaborarea ortografiei pentru Dicționarul românesc în privința cărora nu sunt de acord cu preacucernicul domn Maior], 1815	577
51.	Constantin Diaconovici-Loga, <i>Ortografia sau dreapta-scrisoare pentru îndreptarea scriitorilor limbii românești</i> , Buda, 1818	609
52.	Petru Maior, <i>Orthographia Romana sive Latino-Valachica, una cum clavi, qua penetralia originationis vocum reserantur</i> [Ortografia română sau latino-valahică, cu o cheie cu care sunt deschise tainele cuvintelor], Buda, 1819	630
53.	Petru Maior, <i>Dialogu pentru începutul limbei română întră nepot și unchi</i> , 1819	706
54.	Petru Maior, <i>Disertație despre articlii limbei românești</i> , c. 1820	734
55.	[Ioan Piurariu-Molnar], <i>Wörterbüchlein Deutsch und Walachisches. Vocabularium nemțesc și românesc</i> , Sibiu, 1822	745
56.	Constantin Diaconovici-Loga, <i>Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor</i> , Buda, 1822	760

57.	<i>Dicționarul rumânesc, lătesc și unguresc</i> , sub îngrijirea lui Ioan Bob, I–II, Cluj, 1822–1823	804
58.	<i>Lexicon românesc–lătesc–unguresc–nemțesc</i> , Buda, 1825	821
59.	Ioan Alexi, <i>Grammatica Daco-Romana sive Valachica latinitate donata</i> [Gramatica dacoromână sau valahică, scrisă în latină, îmbogățită], Viena, 1826	920
60.	Nicolae Maniu-Montan, <i>Orthoepia Latina, Latino–Valachica, Hungarica, Germanica et Serbo–Valachica</i> [Ortoepia latină, latino–română, maghiară, germană și sârbo–română], Sibiu, 1826	972
C. SCRIERI LITERARE		985
61.	<i>Occisio Gregorii in Moldavia vodae tragedice expressa</i> [Uciderea lui Grigore Vodă în Moldova, expusă în formă dramatică], c. 1777–1780	987
62.	[Ioan Piuariu-Molnar], <i>Odă întru pomenirea mutării cei de-a pururea a Augustei Mariei Teresiei</i> , Sibiu, 1781	1014
63.	Nicolae Oțălea, <i>Alease fabule</i> , Viena, 1784	1017
64.	[Jacques-Philibert Rousselot de Surgy], <i>Cei doi excessuri a amerii</i> , traducere de Paul Iorgovici, Viena, 1794	1038
65.	[Francisc Scufos], <i>Retorică, adecă învățătura și întocmirea frumoasei cuvântări</i> , sub îngrijirea lui Ioan Piuariu-Molnar, Buda, 1798	1054
66.	Giulio Cesare Croce, <i>Viața lui Bertoldo și a lui Bertoldino, feciorului lui, dimpreună și a lui Cacasino, nepotului lui</i> , traducere de Ioan Piuariu-Molnar, Sibiu, 1799	1097
67.	Lucian din Samosata, [...] <i>A Istoriei cei adevărate</i> , traducere de Samuil Micu, c. 1800–1803	1116
68.	Ioan Barac, <i>Istorie despre Arghir cel frumos și despre Elena cea frumoasă și pustiită crăiasă</i> , Sibiu, 1801	1136

69.	Ioan Budai-Deleanu, <i>Țiganiada</i> , c. 1801–1812	1159
70.	Ioan Budai-Deleanu, <i>Trei viteji</i> , c. 1812	1316
71.	Gheorghe Șincai, <i>Elegia</i> , Oradea, 1804	1367
72.	Gheorghe Șincai, <i>Onomasticon</i> , Buda, [1805]	1408
73.	Vasile Aaron, <i>Patimile și moartea a Domnului și Mântuitorului nostru Isus Hristos</i> , Brașov, 1805	1413
74.	Gheorghe Șincai, <i>Adplausus, quo illustrissimo, ac reverendissimo domino domino Samueli Vulkán</i> , Buda, 1806	1432
NOTE ȘI COMENTARII		1435

29. Samuil Micu, Gheorghe Șincai, *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae* (1437); 30. Gheorghe Șincai, *Prima principia Latinae grammatices* (1442); 31. Ortografie sau scrisoare dreaptă (1448); 32. Ioan Piuariu-Molnar, *Deutsch-Walachische Sprachlehre* (1450); 33. Aureliu-Anton Predetici Nasodi, *Lexicon Germanico-Latino-Daco-Romanum* (1457); 34. Radu Tempea, *Gramatică românească* (1460); 35. Paul Iorgovici, *Observații de limba românească* (1464); 36. Samuil Micu, *Dictionarium Valachico-Latinum* (1468); 37. Ștefan Crișan-Körösi, *Dicționar român-latin-maghiar* (1470); 38. *Epistola Georgii Sinkai de eadem ad spectabilem et clarissimum virum Ioannem de Lipszky* (1476); 39. Ștefan Crișan-Körösi, *Orthographia Latino-Valachica* (1482); 40. Gheorghe Șincai, *Vocabularium pertinens ad tria Regna Naturae* (1487); 41. Gheorghe Constantin Roja, *Măiestria ghiovăsirii românești cu litere latinești* (1503); 42. Ioan Budai-Deleanu, *Fundamenta grammatices linguae Romaenicae* (1506); 43. Ioan Budai-Deleanu, *Teoria ortografiei românești cu slove lătinești* (1512); 44. Ioan Budai-Deleanu, *Excerptum ex capitae secundo operis mei sub titulo Fundame<n>ta grammatices* (1513); 45. Ioan Budai-Deleanu, *Temeiurile gramaticii românești* (1516); 46. Ioan Budai-Deleanu, *Dascalul românesc pentru temeiurile gramaticii românești* (1523); 47. Ioan Budai-Deleanu, *Lexicon românesc-nemțesc și nemțesc-românesc* (1528); 48. Petru Maior, *Animadversiones in Orthographiam Latino-Valachicam Reverendissimi*

Domini Corneli (1539); 49. Ioan Corneli, *Reflexiones circa illa Orthographiae in conscribendo Dictionario Daco-Romano adhibendae puncta, in quibus non convenimus* (1542); 50. Ioan Corneli, *Conspectus orthographiae. Reflexiones* (1545); 51. Constantin Diaconovici-Loga, *Ortografia sau dreapta-scrisoare pentru îndreptarea scriitorilor limbii românești* (1548); 52. Petru Maior, *Orthographia Romana sive Latino-Valachica* (1549); 53. Petru Maior, *Dialogu pentru începutul limbei română întră nepot și unchi* (1553); 54. Petru Maior, *Disertație despre articlii limbei românești* (1558); 55. [Ioan Piuariu-Molnar], *Wörterbüchlein Deutsch und Walachisches. Vocabularium nemțesc și românesc* (1561); 56. Constantin Diaconovici-Loga, *Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor* (1568); 57. *Dicționarul rumânesc, lătinesc și unguresc* (1572); 58. *Lexicon românesc-lătinesc-unguresc-nemțesc* (1578); 59. Ioan Alexi, *Grammatica Daco-Romana sive Valachica* (1585); 60. Nicolae Maniu-Montan, *Orthoepia Latina, Latino-Valachica, Hungarica, Germanica et Serbo-Valachica* (1594); 61. *Occisio Gregorii in Moldavia vodae tragedice expressa* (1598); 62. [Ioan Piuariu-Molnar], *Odă întru pomenirea mutării cei de-a pururea a Augustei Mariei Teresiei* (1604); 63. Nicolae Oțălea, *Alease fabule* (1606); 64. [Jacques-Philibert Rousselot de Surgy], *Cei doi excessuri a amerii* (1609); 65. [Francisc Scufos], *Retorică, adecă învățătura și întocmirea frumoasei cuvântări* (1611); 66. Giulio Cesare Croce, *Viața lui Bertoldo* (1625); 67. Lucian din Samosata, [...] *A Istoriei ceii adevărate* (1628); 68. Ioan Barac, *Istorie despre Arghir cel frumos și despre Elena cea frumoasă și pustiită crăiasă* (1636); 69. Ioan Budai-Deleanu, *Țiganiada* (1639); 70. Ioan Budai-Deleanu, *Trei viteji* (1646); 71. Gheorghe Șincai, *Elegia* (1649); 72. Gheorghe Șincai, *Onomasticon* (1667); 73. Vasile Aaron, *Patimile și moartea a Domnului și Mântuitorului nostru Isus Hristos* (1669); 74. Gheorghe Șincai, *Adplausus, quo illustrissimo, ac reverendissimo domino domino Samueli Vulkán* (1671).

Tipărit la R.A. „Monitorul Oficial”